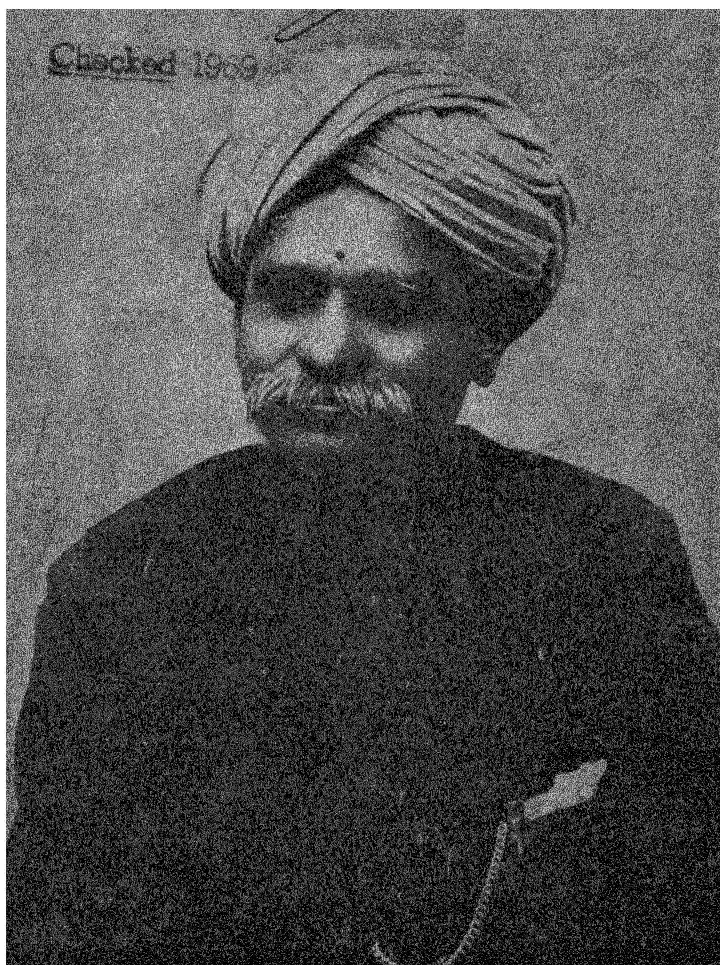
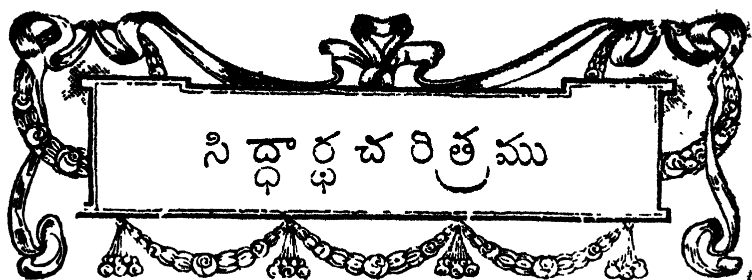

Checked 1969

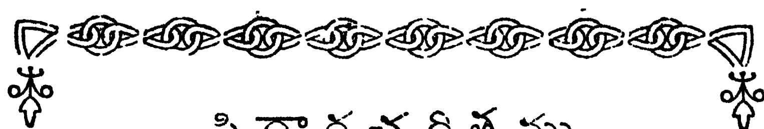
పీఠిక.

సర్వజగన్మాన్యుఁడైన గౌతమబుద్ధదేవుని చరిత్రము వచనరూపమునరచియించి యాంధ్రమహాజనులకు సమర్పింపవలెనని నాకుఁజిరకాలమనోరథముగలదు. దానికివలయు గ్రంథసాధనసామగ్రి సుకరముఁగలభింపనందున మనోరథసిద్ధి తడవయ్యెను. ఎట్టకేలకు నాకోరిక సఫలముచేసినందుకుఁ బరమేశ్వరునకు నేను మిక్కిలి కృతజ్ఞుఁడను. ఈగ్రంథరచనమునందు నా కాంగ్లేయభాషలో రచియింపఁబడినయనేక బుద్ధచరిత్రములు తోడుపడినవి. కాని సకలగ్రంథములసార మని చెప్పఁదగిన మన్మథనాథశాస్త్రిగారిచే రచియింపఁబడిన బుద్ధచరిత్రము మిక్కిలి ప్రశస్తమగుటచే నేను విశేషముగ దానినే యనుసరించితిని. మఱియుఁ దమతమగ్రంథముల మూలమున నా కత్యంతసహాయము చేసిన రీసుడేవిడ్సు, మన్మథనాథశాస్త్రి, రమేశచంద్రదత్తు మొదలగు బుద్ధచరితాసముద్రపారంగతులకు నేను కృతజ్ఞతాపూర్వకముగ ప్రణామము లాచరించుచున్నాఁడ. బుద్ధునకు మొట్టమొదట తల్లిదండ్రులుపెట్టిననామము సిద్ధార్థుఁడగుటచే గ్రంథమునకుఁ నేను సిద్ధార్థచరిత్రమని పేరు పెట్టితిని.

ఇట్లు,

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహ

సిద్ధార్థచరిత్రము

ప్రథమాధ్యాయము.

జ్ఞానదారిద్ర్యముచేతను ధనదారిద్ర్యముచేతను ధర్మపరిభ్రష్టులై యధఃపతితులై నిరంతరదుఃఖ మనుభవించుచుండు మానవుల జూచి జాలినొంది పాపపంకమునుండి వారిని సముద్ధరించుటకై తమదేహబలమును మనోబలమును సంపదను విజ్ఞానసంపదను విలువగల కాలమును నవసరమైనచో ప్రాణమును ధారవోసి లోకోపకారపరాయణులై కృతార్థులైన మహామహులు యుగయుగంబున దేశదేశంబున గలరు. ఈవిషయమున భరతఖండము తక్కిన దేశముల కెంతమాత్రము దీసిపోవునది కాదు. ఈవిషయమున నితరదేశములకన్న మదేశము మిన్నయని గూడ చెప్పవచ్చును. ఆత్మలాభపరాఙ్ముఖులై పరోపకారాదిసేవాపరతంత్రులై లోకోత్తరచరిత్రులై వెలసిన యనేకపురుషరత్నములకు భరతవర్షము గొప్పగనియయ్యెననుట యతిశయోక్తిగాదు. కాని మనపూర్వులు చరిత్రలు జీవితములు వ్రాయుట కాపండ్లు లెక్కపెట్టుటవంటి నిరర్థకప్రయోజనమని భావించి చరిత్రరచనమునెడ ననాదరము జూపుటచే నట్టి యుదారశీలుర పవిత్రచరిత్రములు చదువుకొనుభాగ్యము మన కబ్బదయ్యెను. ఆంగ్లేయసాంప్రదాయముల ననుసరించి యీనాటి బుద్ధిమంతులు విరచించుచున్న దేశచరిత్రములు జీవచరిత్రములు గొన్నిదక్క మనప్రాచీనులు రచించిన చరిత్రలు మనభాషలో లేనే లేవని చెప్పవచ్చును. సంస్కృతమున

సిద్ధార్థ చరిత్రము

ము రాజతరంగిణి మొదలగు కొన్ని దేశచరిత్రములు హర్షచరిత్రము విక్రమాంక దేవచరిత్రము మొదలగుకొన్ని జీవచరిత్రములు కలవు. కాని యవి యథార్థవిషయముల కునికిపట్లు గాక యతిశయోక్తులకాలవాలములయి యలంకారముల కాటపట్టులై శ్లేషకవిత్వాదులకు నాస్పదములై విశ్వసింపరాని విపరీత కథలతోడను వర్ణనలతోడను నిండియున్నవి. ఏలన? ఆగ్రంథములు కుండవలసిన చరిత్రరూపములు పోయి మాఱుగ నద్భుత కథల వాలకములు వచ్చియున్నవి. మన వారికి యథార్థచరిత్రరచనాకుతూహలము లేకపోవుటచేతనే నా వ్యాసవాల్మీకి ప్రముఖ మహాకవులయొక్కయుఁ గాళిదాసభవభూతిభర్తృహరివిశాఖదత్తాదులయొక్కయుఁ గపిలకణాదవ్యాసపతంజలాదిగాఁ గల శాస్త్రకర్తలయొక్కయు బుద్ధదేవ శంకర రామానుజాచార్యాది ధర్మసంస్థాపకులయొక్కయుఁ జంద్రగుప్త విక్రమాదిత్య హర్ష భోజముఖ్యులగు మహీపాలకుల యొక్కయు జరిత్రములు మనకగోచరములై దుర్లభములై యుండవలసివచ్చెను. ఈచరిత్ర పవిత్రముచేత నగదాజగజ్జగీయమానయశోవిశారదుఁడై మానవజాతి యందవతరించిన క్షత్రియవంశమున కలంకారమై భారతవర్షతిలకమై స్వార్థత్యాగులలో నగ్రగణ్యుఁడై భూతదయాళువులలో మొట్టమొదటివాఁడై పవిత్రులలో శ్రేష్ఠుఁడై జగదానందమే తనయానంద మనియు ప్రపంచమె తనపడ యనియు భావించి నిర్హేతుకజాయమానకృపతోఁ దలఁచి సంసారలోకము నుద్ధరింప దలంచునఁ దాను రాజకుమారుఁడయ్యు నాగరికశ్రీమంతుఁడయ్యు సింహాసనాధిరోహణకాలము సమీపించుచున్నవాఁడయ్యు నవియెల్ల విడిచి జగన్మోహనాకారిణియగు భార్యను విడిచి యప్పుడే జన్మించి 'కావుకావు'మని యేడ్చుచు కుమారుని విడిచి నగరము రోసి నట్టడవి నపేక్షించి స్వర్ణకిరీటమునకు బదులు జటాజూటము ధరింప నిశ్చయించి చీనిచీనాంబరములకు మాఱు

కాషాయవస్త్రంబుల నాశించి మేడల మిద్దెల వసియించుతలంపు విడిచి కొండలగుహల వసియింపఁగోరి బంగరు పళ్ళెరముల భుజియించునిచ్ఛమాని మంటిమూఁకుడులలోఁ దినుట కిచ్ఛగించి హంసతూలికాతల్పంబులఁ బవళించుట భారమని వగచి కటికి రానేల సెజ్జలు సుఖప్రదములని భావించి ఖడ్గముధరించుహస్తమున దండము నెలకొల్పి హారంబులకు మాఱుగఁ గంఠమున రుద్రాక్షమాలలు గీలించి యంగరాగంబునకు మాఱుగ బూడిదఁ బూసికొని మలయమారుత స్పర్శమువలన సుఖయించునెమ్మేను పంచాగ్నులగాఁకలకు శుష్కింపఁ జేసి సత్యము గ్రహించి నిజముగ మానవచక్రవర్తియై తనమతమును ద్వేషించినవారిచేత సయితమీశ్వరావతారముగఁ బరిగణింపఁబడి కృతకృత్యుఁడైన గౌతమబుద్ధదేవుని పావనచరిత్రము వేయింట నొకని కైనను సరిగఁ దెలియకపోవునంతటి దుర్దశసంప్రాప్తమైనది. మనదేశస్థులలో నాంగ్లేయభాష నభ్యసించినవారు హిందూదేశచరిత్రముఁ జదువునప్పుడు గౌతమబుద్ధుని చరిత్రము వారికి సంగ్రహముగఁ దెలియుచు వచ్చెను. అవి చదువకమునుపు మనవారు బుద్ధదేవుఁడన నెవ్వరో యెఱుంగక బౌద్ధుఁ డనుపేరు పరమనాస్తికునకుఁ బాపకర్మునకు నీచవర్తనునకు నింద్యకర్మునకుఁ బర్యాయపదములుగ వాడుచువచ్చిరి. ఆమహాత్మునిచరిత్ర మాయనమతములోఁ జేరినవాఁడగు నశ్వఘోషుం డనునతఁడు గీర్వాణభాషలో రచించెను. మఱియు బౌద్ధులచేతనె విరచింపఁబడిన కొన్నిగ్రంథములు సంస్కృత సారస్వతమునఁ గలవు. అవి యాంధ్రీకరింపఁబడక పోవుటచే మనదేశంబున నీజ్ఞాననిధియొక్క చరిత్రము వెల్లడి కాకపోయెను. గౌతమబుద్ధుఁడు ప్రపంచమునందు మనమిప్పుడు వినుచున్నమతసంస్కర్త లందఱికంటె మిక్కిలి ప్రాచీనుఁడు. ఏసుక్రీస్తు పుట్టి యిప్పటికి రమారమి పందొమ్మిదివందల సంవత్సరములైనది. మహాత్ముఁడు జన్మించి యిం

మరించుచుగ బహుమూర్తులవందలయేండ్లయినను. శంకరాచార్యులు ప్రభవించిన సంవత్సరము తెలియలేదు. సరిగదా యాతనింకన్నతొలి దంపుడు పెళ్లివలెనే యాతఁడుదయించిన శతాబ్దముగూడ విద్వాంసులకు మృగ్య మయ్యెను. శంకరుని క్రీస్తుశకము తరువాత నెనిమిదవశతాబ్దమున జన్మించెనని కొందఱు ప్రథమశతాబ్దమున జన్మించెనని కొందఱు హేతువులతోఁ హేతువులు చెప్పి యూహలతోఁ యూహలు పన్ని తమతమ వాదంబుల బలపఱచుకొనుచున్నారు. కాని యిదమిద్ధమని యిప్పటికి నిశ్చితము కాలేదు. రామానుజ మధ్వాచార్యప్రముఖులును నానక చైతన్య ప్రభృతులును గడుంగడు నవీనులనుట నిర్వివాదాంశము. గౌతమబుద్ధుఁడు జన్మించి యిప్పటికి రమారమి రెండువేల నైదువందల సంవత్సరములకంటె నధికకాలమైనది. ఈయన జన్మసంవత్సరము గూడ సందేహాస్పదముగ నున్నది కాని క్రీస్తుశకమునకు ముం దేడవశతాబ్దముయొక్క కట్టకడపట నతఁ జన్మించెనని విద్వాంసులనేకులు సిద్ధాంతీకరించియుండిరి. ఆతని ధ సంవత్సరమ్మే దైనను శంకరునికంటె క్రీస్తుకంటె మహమ్మదుకంటె ప్రాచీనుఁడనుట యెల్లవారు నైకకంఠ్యముగ నొప్పుకొనవలసిన యము. కాలవిషయమున నెల్లమత సంస్కర్తలలో మొట్టమొదటివాఁ డగుటయే గాక వైరాగ్యవిషయమునను విజ్ఞానవిషయమునను గూడ మొట్టమొదటివాఁ డని చెప్పుట పక్షపాతము కాదు. విశేషముగ నైశ్వర్యము లేక సంసారయాత్ర నెట్లో గడపుచున్న సామాన్యమనుష్యుఁడు సయితము లోకోపకారార్థము స్వార్థత్యాగముఁ జేయుమన్నఁ జేయఁడు. తనకు సొత్తేమియు లేకపోయినను సన్న్యసింపుమన్న సన్న్యసింపఁడు. ఆలుబిడ్డలఁ బాయుమన్న బాయఁడు. ధర్మము సలుపుమన్న సలుపఁడు. అట్టిచో నైశ్వర్యమునందె పుట్టి భోగములయందె పెరిగి సౌఖ్యములతోడను సల్లాపములతోడను గల

ము గడపి యుద్యానవనములవిహరించి యున్నతసౌధములవసియించి యెండకన్నెఱుఁగక వెన్నెలకు వడదాఁకునట్టి సౌకుమార్యము గలిగి భోగములమాట నీవులయవస్థ వెన్నఁడుఁ దలంపనియొక మహాభోగి సర్వసంగపరిత్యాగియై లోకోద్ధరణమునిమిత్తమై సన్యసించుట ప్రపంచచరిత్రములో మహాశ్చర్యము గాదా? ఏసుక్రీస్తు మిక్కిలి పేదవాఁడు. ఒక వడ్రంగి కుమారుఁడు. అతఁడు మనుష్యుఁడే యని మన మెంచితిమా యతఁడు విడిచిన మహైశ్వర్యము గనఁబడదు. చేసినస్వార్థత్యాగము పొడకట్టదు. మహమ్మదుగూడ భాగ్యవంతుఁడు కాఁడు. జీవనము నిమిత్తము సార్థవాహులతోఁగలిసి విదేశములకేగి కొంతకాలమాయనగూడ కాయకష్టము పడినవాఁడే. అందుచేత నాతడు గూడ లోకమునిమిత్తము చేసిన స్వార్థత్యాగ మంతగఁగాన్పించదు. శంకరాచార్యుఁడుగూడ పేదబ్రాహ్మణబాలకుఁడు. సిరులలో జన్మించినవాఁడు కాఁడు. అట్టి హిందూదేశమున జన్మించిన మతసంస్కర్తలనేకులు పేదలు. కావున నైశ్వర్యవిషయమునఁ జేసిన స్వార్థత్యాగము లేదు. అందుచేత నేసుక్రీస్తు మహమ్మదు శంకరరామానుజప్రముఖులగు మహానుభావులయెడ నాకనాదరణముగాని తిరస్కారభావము గాని యున్న దని పాఠకులు తలంపకుందురుగాక! పరమభక్తులలోఁ బ్రథమగణ్యుఁడగు యేసుక్రీస్తుయొక్క పాదారవిందములకు నేను నమస్కరించెదను. మహనీయుఁడగు మహమ్మదుయొక్క మాన్యచరిత్రమును మనస్సున నిల్పి యాయన కభివాదము సేయుదును. మూర్తీభవించిన బ్రహ్మజ్ఞాన మని చెప్పఁదగిన శంకరభగవానుల యెడల నెంతటిమూర్ఖుఁడును దిరస్కారభావముఁ జూపఁడు. అట్టి పూజనీయు లగుటన రామానుజప్రభృతులయెడ నాకధిక భక్తి గలదు. ఆగర్భశ్రీమంతుఁడై యవ్యారిగ సౌఖ్యంబుల ననుభవించిన పురుషుఁడు నందులో రాజకుమారుఁడు జోగియై మతసం

స్ఫురణముఁ జేయఁ దలఁచి కష్టములపా లగుట నశ్రుతపూర్వ మదృష్టపూర్వ మనియు సామాన్యసంసారులు వైరాగ్యముఁ బూని సన్యసించుట సులభ మనియుఁ జెప్పుట కల్లనవలసివచ్చె. తన నిర్మలబోధామృతరసము గ్రోలలేక యది విష మని భావించి తన దేశస్థులు తన్నొక సిలువమీఁదఁ గొరత వేయునపుడు నయితము వారియెడ ద్వేషభావముఁ జూపక వారట్టి దుష్కార్య మొనర్చుచున్నందుకు వారియెడ దయఁబూని క్షమింపవలసిన దని పరమేశ్వరు నంతఃకరణశుద్ధిగ వేఁడుకొన్న కారుణ్యరత్నాకరుని సౌజన్యనిధిని ఏసుక్రీస్తును నందనపురస్సరముగ స్మరియింపనివాఁ డెవ్వఁ డుండును. మతభేదజనిత ద్వేషమున శాత్రవుఁడు తనపై కత్తికి చంపనుంకించి నీకిప్పు డెవ్వఁడు దిక్కని హుంకరించి యడిగినప్పుడు నయితము నాకు సర్వేశ్వరుఁడే దిక్కని నిశ్చలముగ నిర్భయముగఁ బలికి యాపగతునకు వెఱపుఁ గొలిపిన పరమభక్తచూడామణిని మహమ్మదును దలఁచి చేతులు జోడించి నమస్కరింపనివాఁ డెవ్వఁ డుండును. అట్లే బ్రహ్మసూత్ర భాష్యకర్తలై వేదాంతరహస్య విజ్ఞాతలై బ్రహ్మజ్ఞానబీజంబులు దేశమందంతట వెదజల్లిన మహనీయులగు శంకరరామానుజాచార్యుల ఫాలభాగమునఁ జేదోయి గీలించి యెవఁడు నమస్కరించి వినుతింపఁడు. అందఱువంద్యులె అందఱు లోకహితైకదీక్షితులే. అందఱు ధర్మసంస్థాపనాపరులే. అయినను బూవులలో సంపెంగవలెను మణులలో వజ్రమువలెను లోహములలో సువర్ణమువలెను గ్రహములలో సూర్యుఁడునలెను మతసంస్కర్తలలో గౌతమబుద్ధుఁడు ప్రథమగణ్యుఁడు. జగదుపకారపరాయణుఁ డైన యీమహాత్ముఁడు బ్రాహ్మణుఁడై యుండవచ్చునని యాతని చరిత్రము చదువకమున్న చదువరులూహించుట సహజము. కాని యీతఁడు బ్రాహ్మణుఁడు కాఁడు. క్షత్రియుఁడు. దురాచారపీడితులై సంతుష్టియన్న దెన్నఁ డెఱుంగక

ప్రథమాధ్యాయము.

మహీకాంతా వైరితులై జగజ్జనులను హింసించు క్షత్రియులలో నేమి యిటువంటి మహాత్ముఁడు జనించునేమియని యనేకులక్కజ పడవచ్చును. అట్టి యక్కజంబునకుఁ బనిలేదు. క్షత్రియులలో సాధువు లనేకులు గలరు. బ్రహ్మజ్ఞానసంపన్ను లనేకులు గలరు. భారతఖండము క్షత్రియులవలన సన్నుతికెక్కినది. క్షత్రియులవలనఁ బ్రాభవసమున్నతి విఖ్యాతమైనది. స్మృతికర్తలలో మొట్టమొదటివాఁడై వర్ణాశ్రమధర్మ విభాగమ్ము చేసినమనువు క్షత్రియుఁడు. వేదముల కోంకా మాది యైనట్లు రాజులకు తాఁ డాదిపురుషుఁ డని కాళిదాసు వచించి యున్నాఁడు. అశోకుఁ డొక్కఁడే కాఁడు. ఆగమపురాణేతిహాసంబులు శ్రద్ధతోఁ జూచితిమేని దాని కనేకోదాహరణంబులు గానంబడును. ఎవ్వాని నామధేయము భారతఖండ మందలి యిరువది కోట్ల ప్రజ జనులు ముముక్షువు లగుటకు ధ్యానించి స్మరించుచు జపించుచుందురో యెవనినామము వారాణసీనగరంబున మృతిఁ జెందు ప్రాణులకే గాక సమస్తజంతువులకు మహేశ్వరుఁడు ప్రసన్నుఁడై తారకమంత్రముగఁ జేసి యుపదేశించునో యెవ్వాని దివ్యచరిత్రమును వాల్మీకి మహాముని మహాకావ్యముగ రచించి తనజన్మము చరితార్థము జేసికొనె నని మనీషావంతులెల్ల భావించుచున్నారో, యెవ్వా పేరు తమ బిడ్డలకుఁ బెట్టుకొని తన్నామముఁ బలుమారు స్మరణముసేసి తరించుచుంటి మని మనదేశీయులు సంతసించుచున్నారో యెవ్వానిపేర నాసేతుహిమాచలము భరతఖండమునందు గణనాతీతములగు నాలయంబులు నిర్మింపఁబడినవో యెవ్వాని కథలను కావ్యములుగ ప్రబంధములుగ రూపకములుగ యక్షగానములుగ నా నములుగ రచియించి కవులు ప్రఖ్యాతులైరో యెవ్వాని నివాసముచేత సాధుజనంబులు వసియింపరాని దండకారణ్యమునకుఁ బేరుకలిగెనో, యెవ్వఁడు పితృవాక్యపరిపాలకుఁడై యేక పత్నీవ్రతస్థుఁడై

బ్రాహ్మణవత్సలుఁడై ధర్మమార్గప్రవర్తకుఁడై మహావీరుఁడై దుష్టని గ్రహశిష్టపరిపాలనా దీక్షితుఁడై యనేకసహస్రవర్షంబులనుండియు ఆర్య మహాజనులచేత గౌరవింపఁబడుచున్నాఁడో యట్టి దశరథరాముఁడు క్షత్రియుఁడేకదా! యదుకులోద్భవుఁడు గీతామృతరసము వర్షించిన కాలమేఘము పాండవపక్షపాతి ధర్మసంస్థాపన పరాయణుఁడు శ్రీ నారాయణాంశసంభూతుఁ డని మహర్షులచేతఁ గొనియాడఁబడి రఘురామునితో సమానముగఁ గొన్నియెడల నంతకంటె నధికముగ గౌరవప్రశంసలఁ బడయుచున్న వాసుదేవుఁడు క్షత్రియుఁడే కదా? ఎవ్వని నామంబును స్మరియించిన మాత్రమున సమస్తకలిదోషము లడఁగు నని మనవారు నమ్ముదురో యట్టినలుండును ఋతుపర్ణుండును క్షత్రియులే కదా. ఏ రాజచూడామణి తా నఖండ మహీమండల మేలుచక్రవర్తి యయ్యు సత్యవ్రతానుష్ఠానము నిమిత్తము తన భార్యను బ్రాహ్మణునకు దాసిగ విక్రయించి తాను కడజాతిమాల నికమ్ముడు వోయి మహాపత్సమయమునందైన ధర్మము వీడక జగదద్భుతంబుగఁ బ్రవర్తించిన హరిశ్చంద్రుఁడు క్షత్రియుఁడే కదా. అనేకవర్షములు నిరుపమానదీక్షతోఁ దప మొనర్చి యాకాశగంగను మహీమండలమునకుఁ గొని తెచ్చి తనపేరిట నది భాగీరథీ యని జనులచే వ్యవహరింపఁబడునట్లు చేసిన భగీరథుఁడు క్షత్రియుఁడే కదా, ఏ రాజర్షిపేర మన దేశము భరతఖండమని భరతవర్షమని వ్యవహరింపఁబడుచున్నదో యా భరతుఁడు దుష్యంతభూపాలునకు శకుంతలాదేవికి జనియించినవాఁ డగుట క్షత్రియుఁడు. అనుదినమ్మును నిష్ఠాగరిష్ఠులై మనవారు పారాయణము సేయు రామాయణము క్షత్రియుల చరిత్రము. పంచమవేదమై పరఁగుభారతము క్షత్రియుల చరిత్రము పురాణము లన్నియుఁ దరుచుగ రాజర్షివంశవంశానుచరిత్రములతో నిండి యుండుటం జేసి క్షత్రియచరిత్రములె. బ్రహ్మ

జ్ఞానములలో మేటి యని పేరు వడసినవిదేహరాజు జనకుఁడు క్షత్రియుఁడు. ఏ నారీరత్నములు మన దేశపుటంగనలు సంతతము గర్వించుచుందురో, యెవ్వరిపవిత్రచరిత్రము లగ్నిహోత్రములవలెఁ బాపపుంజంబుల భస్మపటలము చేయు నని మనవారు విశ్వసింతురో యా మహాపతివ్రత లగుసీత దమయంతి చంద్రమతి లోపాముద్ర సావిత్రి మున్నగుకాంతలందఱు క్షత్రియకాంతలె. బ్రహ్మజ్ఞానసంపాదకము లని యుపనిషత్తులలోఁ జెప్పఁబడిన బ్రహ్మదత్తుఁడు మొదలగువారు క్షత్రియులు. లోకానుగ్రహార్థము సర్వముఁ బరిత్యజించిన గౌతమబుద్ధుఁడు క్షత్రియుఁడు. ఇట్లనుటచేత బ్రాహ్మణులు పూర్వీయులుగారని నా యభిప్రాయము గాదు. వారివలన భరతఖండమునకు మేలు గలుగలేదని నేననుటలేదు. తమసుందర కుటీకల యందు నాలుగు వేదంబులను యుగయుగంబులదాఁచి యవి మ్లేచ్ఛుల పాలఁబడి నశియింపకుండ రక్షించినమహాత్ములను భిక్షాటనముచేత శిలోంఛవృత్తిచేతఁ దమమేనులు నిలుపుకొని కోరికలనెల్ల జంపుకొని సర్వకాలము భగవత్పరార్థమె తమ మేనులు ధారవోసిన బ్రాహ్మణులు వందనీయులు కారని వాదించుట కెవ్వరు సాహసింతురు? క్షత్రియులు ప్రాచీనకాలమున బ్రాహ్మణులతోఁ దుల్యులుగ నుండిరనియుఁ గొన్నియెడల వారికంటె నధికులుగ నుండిరనియు క్షత్రియులచరిత్రములె మనకుఁ బవిత్రగ్రంథము లయ్యె ననియు వారివలననే దేశము సుప్రతిష్ఠలఁ బడసెననియుఁ జెప్పుట సాహసము కాదు. క్షత్రియులు మొట్టమొదటనుండియు బ్రాహ్మణులతో సమానముగఁ బారలౌకికవిషయములను జర్చించుటచేతనె గౌతమబుద్ధునివంటి మహనీయుఁ డాజాతిలో నుద్భవించుట కవకాశము గలిగెను.

ద్వితీయాధ్యాయము.

—ంంః॰ంం—

హిందూమతముల చరిత్రము సరిగాఁ దెలిసికొనుటకు భారతఖండమున నివసించిన వారి జన్మకాలమునాఁటి కెట్లున్నవో తత్పూర్వ మెట్లున్నవో సంగ్రహముగాఁ దెలుపుట యావశ్యము. అందుచేత నార్యజాతియొక్క చరిత్ర యొకింత సంక్షిప్తముగ మనము తెలిసికొనవలయును. ఆర్యజాతియొక్క జన్మస్థానమునుగూర్చి పలుచర్చలుగలవు. ఎన్నో భిన్నాభిప్రాయములు గలవు. పరస్పర విరుద్ధసిద్ధాంతములు గలవు. ఆర్యులాసియాఖండముయొక్క మధ్యస్థానమునుండి వచ్చిరని కొందఱు వక్కాణించిరి. యూరోపుఖండమునుండి వచ్చిరని మఱికొందఱు వ్రాసిరి. సూర్యరశ్మి నెఱుఁగని యుత్తరసముద్రతీరమునుండి యేతెంచిరని వేఱొకకొందఱు లిఖించిరి. ఎక్కడనుండియు రాలేదు. భరతఖండమే వారినివాసస్థానమని కొందఱు చరిత్రవేత్తలు దలంచిరి. ఆవివాదములతో మనకుఁ బనిలేదు. ఋగ్వేదరచనాకాలమున నార్యులు సింధునదీతీరమున నుండిరన్నమాట సత్యము. శతద్రు మొదలగుపంచజీవనదులు వారి పొలములయొద్దఁ బ్రవహించుచు వారికి వారిసస్యములకు వారి పశువులకు జీవన మొసంగుచుండెను. ఆకాలమున గోధనమే వారి ప్రధానద్రవ్యము. వారు ప్రకృతి కన్నకొడుకులై పరిశుద్ధములైన వర్చస్సులతోడను దృఢము లైనకాయములతోడను నిర్మలములైన యంతఃకరణములతోడను కౌటిల్య మెఱుఁగని మనస్సులతోడను నేల దున్ని పండించుకొని పశువులను మేఁపి పాలు పిదికికొని ప్రకృతిసౌందర్యము చిత్తము నాకర్షించినపుడు మహానందరసమగ్నులై భూతములను స్తవము జేయుచు హాయిగాఁ గాలక్షేపము చేయుచుండిరి. ఆకాలమున వారిదైవతములు పంచభూతములు.

పట్టపగ లాకాశమున సహస్రకిరణములను దిగంతములయందుఁ బ్రస రింపఁజేసి దేదీప్యమాన ప్రభలతో వెలిగి యంధకారంబును ప్రపంచములుగఁ దోలి మాలిన్యమును నశింపఁజేసి నేత్రము లున్న ఫలమున సార్థకము జేసినసూర్యమండలమును జూచినప్పుడును, ప్రాతఃకాలము సూర్యోదయమునకు ముందు వాచామగోచరమైన సౌందర్యముతో ననుభవైకవేద్యమైనశృంగారముతో వెలయుచుండిన యుషస్సును గాంచినప్పుడును, పగ లెండవేఁడిమిచేత నవసినశరీరములకు వెండియు నఖండచైతన్యముగొలుపునట్లు నిశాసమయములయందుఁ జల్లదనము వెదజల్లుచు బ్రహ్మాండమంతయు వెండిబరిసినలెఁజేసి జంతుజాలమును సంతోషతరంగములనియెడి నుయ్యేలలలో నూఁచఁగలశరత్కాలసంపూర్ణచంద్రమండలమును గనుఁగొన్నప్పుడును, నాకసంబను నీలంపు మేలుపట్టుమీఁద దాఁపడము జేసిన వజ్రములవలె ధగధగలాడుచు మెఱయు ననంతకోటినక్షత్రముల వీక్షించినప్పుడును, శిఖలనియెడి నాలుకలు సాచి దూరమందలి మహారణ్యంబులనైన భస్మపటలము జేయుచు సకలజంతుభయంకరమైన జాజ్వల్యమానాగ్నిహోత్రము నవలోకించునప్పుడును, చండతరమై గ్రీష్మకాలపు టెండ తాఁకున వసివాళ్ళువాఱిన భూతకోటికి వర్షధార లనియెడు గొట్టంబులద్వారంబున మరల జీవనంబు బోయుచున్న కాఱుమబ్బులను దిలకించినప్పుడును, పర్వతంబుల భేదించుకొనియు నడవుల ఛేదించుకొనియు మహోత్తుంగ వృక్షంబులను నిర్మూలించియు వర్ణనాతీతమైనవేగముతోఁ బ్రవహించు మహానదుల దర్శించినపుడును, వారు మహాశ్చర్యంబునమగ్నులై యగ్నికొక దేవతను వానకొక యధిష్ఠానదేవతను జలమునకొక దేవతను మనంబున భావించుకొని ప్రాణాధారములైనయగ్ని వాయువునకు నిందుని వరుణుని బ్రధానదైవతములుగ స్వీకరించి కొలుచుచుండిరి. వారి స్తవములె ఋక్కులు. ఋక్కులతో నిండిన దే

ఋగ్వేదము. ఆ స్తవము చేయునప్పుడు వారి మనస్సులలో గర్భితమైనకవితాసక్తి వారిచే నొకానొకప్పుడు మిక్కిలి హృదయంగమములై యున్నతములైనవాక్యములను బలికించుచుండెడిది. ఉషఃకాలవర్ణము వేదమునందు వర్ణింపఁబడినంత బాగుగ మఱియే గ్రంథమునందు వర్ణింపఁబడలేదని యనేకు లభిప్రాయపడుచున్నారు. ఉషస్సు కన్యకగా నొకచోటను గుణ్ణముగా నొకచోటను మిక్కిలి చమత్కారముగా వర్ణింపఁబడినది. వర్షమున కధిష్ఠాన దేవతగ వారింద్రుని భావించుకొని తమ పంటలను గోవులను వృద్ధిచేయుమనియు శత్రువులను నాశనము చేయుమనియు వేడికొనినట్లు వేదములలో ననేక స్థలములయందుఁ గలదు. వర్షకాలమున నాకాశమున నానావర్ణములతోఁ గనఁబడు రేఖ యింద్రుని ధనుస్సుగాను మేఘ మింద్రుని వాహనముగాను వారు భావించిరి. [illegible] బహువిధములఁ దనగృహములయందు నుపయోగకరములుగానున్నయగ్ని ననేకఋక్కులలోఁ గొనియాడిరి. అవి యగ్నిసూక్తము లనఁబడును. ఇత్తెఱంగున నార్యులు పంచభూతములను, నందు ముఖ్యముగ నింద్రాగ్నివాయుమిత్రావరుణులను సేవించుచు వారిని ప్రీతులం జేయుటకు నానావిధములైనయజ్ఞము లారంభించిరి. ఈదేవతలకుఁ దోడుగ వేల్పు లనేకులు బయలుదేఱిరి. యజ్ఞములలో హోమములు ప్రధానము లగుటచేత హోమము లగ్నిలో వేల్చవలసినవగుటచేత నార్యుల కగ్ని ముఖ్యదైవతమయ్యెను. ఈయాగములయందుఁ జదువవలసినమంత్రము లనేకములు కల్పితము లయ్యెను. దేవతాస్తవము గానపూర్వకముగఁ జేయుట దివ్యులకు మనుష్యులకుఁ గూడ శ్రవణానందకరమగుటచే సామవేదము గల్పింపఁబడెను. కర్మకాండ మిక్కిలి విస్తారమయ్యెను. రోగభూయిష్ఠము కాని దేశమున నిర్మలవాయువు స్వచ్ఛజలము పరిశుద్ధాహారము లభించుటచే నార్యులు దినదినాభివృద్ధినొంది క్రమక్రమముగ సంఖ్యలోఁ బెరిగిరి. వారి

గినకొలఁది మునుపున్న భూములు చాలక క్రొత్తభూము లాక్రమింప వలసివచ్చెను. ఆభూములలో నంతకుమున్న గాఁపురమున్న యనార్యులు తమ కెన్నోతరములనుండి భుక్తమగుచున్న దేశ మన్యాక్రాంత మగుట కోర్వఁజాలక యుద్ధసన్నద్ధులైరి. ఈకలహములు వేదములయం దెన్నిస్థలములనో సూచింపఁబడినవి. ఆయనార్యులతోఁ బోరాడుటకు వీరపురుషులు గావలసివచ్చిరి. నానాఁటికి జ్ఞానాభివృద్ధి యగుటచే వారిపోషణమునిమిత్తము కృషివాణిజ్యగోరక్షణాదులు చేయవలసినవారు గూడ నెక్కువమంది కావలసివచ్చిరి. కేవల మైహికవ్యవహారపరతంత్రులై దేవతలమొగముఁ జూడక యజ్ఞాదులు మానినపక్షమున దేవతల కాగ్రహము గలుగు ననుభయమున వేదములు పరంపరగ వల్లించువారు, క్రతువులు మొదలగు కర్మలు చేయించువారు గావలసివచ్చిరి. ఈకారణములచేత నార్యులు ముత్తెగలుగ విభజింపఁబడిరి. వేదాధ్యయనమె ప్రధానవృత్తిగ శ్రౌతకర్మలు నిత్యకృత్యములుగఁ గలవారు బ్రాహ్మణులైరి. లోకకంటకులగు శత్రువులను సంహరించుటకై తమునెత్తురు ధారవోసి పోరాడు వీరులు క్షత్రియులైరి. కృషివాణిజ్యగోరక్షణాదులు జరుపువారు వైశ్యులైరి. క్షత్రియులచేత యుద్ధమున జయింపఁబడి లోఁబడిన యనార్యులు పైమూఁడుతెగలవారికి సేవకులై శూద్రాభిధానులైరి. ఇట్లనుటచే బ్రాహ్మణు లొక్కరే కర్మానుష్ఠాతలైరనియు క్షత్రివైశ్యులు కర్మబాహ్యులైరనియుఁ దలంపఁగూడదు. క్షత్రియు లనేకులు బహుయాగంబులఁ జేసిరి. వైశ్యులుగూడ నక్కడక్కడఁ గొన్ని యాగములు చేసిన ట్లున్నను వారిలో నీకర్మకాండ తక్కువైనది. అందుచేత వేదంబులఁ దమపుక్కిటఁ బట్టి కర్మకాండ తమయధీనము జేసికొని నిరంతరవేదఘోషలచేత దిక్కులు ప్రతిధ్వను లెసఁగఁ జేయు బ్రాహ్మణులయెడలను ఖడ్గధారణము జేసి యుద్ధప్రాణములను దేశ

మును గాపాడుమహావీరులైనక్షత్రియులయెడలను బరమవిధేయులై వైశ్యులు భయభక్తులుగలిగి మెలంగుచుండిరి. ఆర్యజాతివారైనవారే యట్లుండ నాలవజాతిమాట చెప్పనేల? క్షత్రియులలో నెక్కువపలుకుబడి గలిగి పెద్దలై సేనాపతులైనవారు క్రమముగఁ దాముజయించిన దేశముల కధిపతులై రాజులు మహారాజులు సార్వభౌములు చక్రవర్తులు ననుబిరుదులధరించి నేల యేలఁజొచ్చిరి. బ్రాహ్మణులు గురువులై పురోహితులై ధర్మశాస్త్రకర్తలై మంత్రులై ధర్మాధికారులై వేదములను కర్మలను దన్మూలమున దేవతలను స్వాధీనము జేసికొని యుండిరి. కొంతకాల మైనతరువాత బ్రహ్మక్షత్రియులకుఁ బరస్పరమత్సరము గలిగెను. అమూల్యమైన తమశరీరరక్తము ధారవోసి శత్రునాశనము జేసి ప్రజలం గాపాడుచున్నపుడు తమమాటయె ముఖ్యముగఁ జెల్లవలయునని వారభిప్రాయపడిరి. జ్ఞానపేటికలై ధర్మసంస్థాపనపరులై తక్కినవర్ణములకు మన ముత్తమగతులు కల్పించుచున్నపుడు మనమాట యేల చెల్లఁగూడదని బ్రాహ్మణు లహంకరించిరి. ఉభయులకు నెన్నోపోరాటములు జరిగినట్లు గూడఁ బురాణములవల్లఁ దెలియవచ్చును. కొందఱు క్షత్రియు లస్త్రసన్యాసము జేసి స్వాధ్యాయపరులై కర్మనిరతులైరి. ఇందుకు విశ్వామిత్రుఁడు తార్కాణము. కొందఱు బ్రాహ్మణులు వేదంబునకుఁ దోడు ధనుర్వేదము నధిగమించి వీరకర్మ ముపక్రమించిరి. పరశురామద్రోణాచార్యు లిందు కుదాహరణములు. అనేకసంవత్సరపర్యాప్తములైన బ్రాహ్మణక్షత్రియవైరములకు భార్గవరాముని చరిత్రమే నిదర్శనము. జ్ఞానధనసంపన్నులగుటచే మొత్తముమీఁద బ్రాహ్మణులగౌరవము నిలిచెను. క్షత్రియులు వారిని మన్నించిరి. కర్మకాండ క్రమక్రమముగ మేరమీఱి పెచ్చుపెరిగెనని యిదివఱకె వ్రాసియుంటిమి. బ్రాహ్మణాదివర్ణములు నేఁటికాలముననున్నట్లు దుష్కరనియమ

బద్ధములై లేకపోయినను గొన్ని కట్టుబాటులకు లోఁబడియుండెను. ఆకట్టుబాటులె ధర్మశాస్త్రములు. అవిస్మృతులనఁబడఁజొచ్చెను. స్మృతుల ననుసరించి చేయుకర్మలు స్మార్తకర్మలు, శ్రౌతకర్మలకు స్మార్తకర్మలుతోడై గృహస్థునకు రెండవపని చేయుటకవకాశ మియ్యకపోయెను. అందుచేతఁ గ్రమక్రమమునఁ గర్మలు క్షత్రియులను విడిచి బ్రాహ్మణులపాలఁ బడియెను. విక్రమశాలురగు రాజులుమాత్రము మహీకాంక్షచేతను జిగీషచేతను రాజసూయాశ్వమేధంబుల నప్పుడప్పుడుఁ జేయఁజొచ్చిరి. ఇట్లుకొంతకాలము గడచునప్పటికిఁ గొందఱి మనంబులలో నొకమార్పుపుట్టెను. ఆమార్పు ముఖ్యముగ బ్రహ్మక్షత్రియులలోఁ బొడసూపెను. "నే నెవ్వఁడను. జీవము శరీరముతో సరియా లేక మరణానంతరమునఁ గూడ నేదేని యుత్కృష్టజీవన మున్నదా? ఈసృష్టిస్థితిలయములకు హేతువేదేని గలదా? అట్టి హేతు వేది. దేహముకంటె భిన్నమై శాశ్వతమైనవస్తువేదేనిగలదా?" యను సందియంబులు మనంబున సంకురించెను. అంతట జిజ్ఞాసప్రారంభమయ్యెను. కర్మకాండయందు జిజ్ఞాసువులగు మహాత్ములు కొందఱకుఁ గ్రమక్రమముగ నమ్మిక చెడియెను.

ఆయగ్నిష్టోమము లాపశువధము లామంత్రపాఠము లాదీక్షు లాయాచారములు వారిమనంబులకు నచ్చలేదు. శరీరము పెరుఁగుట రుగ్మతలచే విఱుగుట ముదిమిచే శిథిలమగుట సంగవైకల్యాదిబాధచే జన్మప్రభృతి పలువురు బాధలుపడుట దారిద్ర్యపీడచే సంసారయాత్ర చేయఁజాలక గృహస్థులెన్నెన్నో సిలుగులపాలగుట ప్రత్యహము వారు కన్నులారఁ జూచినప్పుడు దుఃఖపరంపరనుండి శాశ్వతముగా విముక్తి నిచ్చుమార్గము నన్వేషించుటయందే వారిదృష్టి ప్రసరించెను. ఈకర్మకాండ యట్టి విమోచనము గలిగింపఁజాలదని వారికిఁదోఁచెను. తోఁచినతోడనే కర్మలు గట్టిపెట్టి జగదుత్పత్తిస్థితిప్రళయకారణంబు

బను శరీరబంధమోక్షణ సాధనంబులను జిజ్ఞాస జేయుటకై బహుప్రతిబంధకర భూయిష్టములై జనసమ్మర్దముగల పట్టణంబులను పల్లియలను విడిచి నిర్జనములై నిర్మలములై యుండునరణ్యంబులకుఁ బోవఁజొచ్చిరి. జ్ఞానాహారము నిమిత్తమై నిరీక్షించుచుఁ బేరాఁకలిఁగొని యున్న వారిగంభీరమనస్సుల కామహారణ్యంబులు గావలసినయాహార మర్పించెను. శరీరధారణమునకు మాత్రము వారు భౌతికాహారము స్వల్పముగ గ్రహించి జ్ఞానభోజనము విశేషము సేయుచుండిరి. ఆకులు కాయలు దుంపలు పండ్లు మొదలగునవి భక్షించి మేనఁ బ్రాణములు నిలుపుకొనుచుండిరి. ఆకాండవులలో వారి కంటికగపడిన ప్రతిపదార్థము వారి మనస్సులలో జ్ఞానసూర్యోదయకారణము మయ్యెను. అప్పుడు బ్రహ్మ మనుపదార్థ మొకటి కలదని వారికి పొడగట్టెను ఆబ్రహ్మపదార్థము మహోన్నతములై శృంగజిహ్వలచేత గగనమును నాకుచున్న యుత్తుంగపర్వతములయందును విశాలనదీప్రవాహములయందును నానావర్ణదేహములఁ గలిగి శ్రావ్యముగాఁ గూయుపక్షులయందును బక్షుల కాశ్రయమ్ములైనవృక్షములయందును సకలజంతువులయందును భూమియందును నాకాశమందును నగ్నియందును నిండి సర్వవ్యాపకమై సర్వకాలాబాధితమై దేశకాలపరిచ్ఛేదరహితమై యాదిమధ్యాంతరహితమై జగత్కారణమై సజాతీయవిజాతీయ స్వగతభేదశూన్యమై యేకమై యద్వితీయమై సర్వజ్ఞమై సర్వశక్తియుతమై నామరూపశూన్యమై యచ్యుతమై యనంతమై యున్నట్లుకనబడెను. వేలుమాటలేల? భూమిలోనున్న ప్రతిపరమాణువు నాకాశముమీఁద నున్న ప్రతినక్షత్రము వృక్షముమీఁదనున్న ప్రతిపర్ణము జలములో నున్న ప్రతిబిందువు బ్రహ్మమయమనియు బ్రహ్మముకంటె భిన్నమైన పదార్థము వేఱు లేదనియు వారు నమ్మిరి. నమ్మి యానమ్మికను వచనరూపముగను శ్లోకరూపముగను రచియించి గానముఁ జేసిరి. ఇవి

యరణ్యములలో నుండఁగ వ్రాయఁబడుటచేత నారణ్యకము లని పేరం బరఁగుచున్నవి. వేదములకొట్టకొనవివి వ్రాయఁబడుటచేత వేదాంత మనునామము గలిగియున్నవి. ఇవేయుపనిషత్తులు. ఈయుపనిషత్తులు బ్రహ్మజ్ఞానపూరితములై యున్నవి. కర్మకాండ మోక్షసాధనము కాదనియు జ్ఞానమె మోక్షసాధనమనియు నీయుపనిషత్తులుబోధించు చున్నవి. తత్త్వవేత్తలై కవులై యీయుపనిషత్తులు వ్రాసినమహా త్ములు బ్రహ్మవాదులను పేరం బరఁగుచుండిరి. ఈవిచారణ మింత తో నిలువలేదు. జిజ్ఞాసువులు బయలు దేఱిరి ఈయుపనిషత్తుల ప్రధా నము గూడ కొందఱికి సంతుష్టి గలిగింపలేదు. అదిగాక యుపనిషత్తులు యాదిమములైనవి కొన్నిమాత్రమె యుండఁగా నుపనిషత్తులమీఁద జనులకుగౌరవము కలిగియున్న కారణమున క్రొత్తక్రొత్తసిద్ధాంతములు చేయఁదలఁచినవారందఱు దమసిద్ధాంతము లుపనిషన్మార్గమున రచి యించినచో జనసమ్మతము బడయునని నమ్మి తమకు సేవ్యములైన దేవతల నుద్దేశించి తమకిష్టములైన ధర్మముల నెలపికొని యుపనిష త్తులు రచియించి వానిగౌరవమును జెడఁగొట్టిరి.

ఉపనిషద్రచనాంతరమున నూతనసిద్ధాంతములు పెక్కులు బయలు దేఱినవి. అవి షడ్దర్శనము లనఁబడును. అందు మొదటిది పూర్వమీ మాంస. ఇది జైమినిమహాముని రచియించెను. వేదచోదితములైన యజ్ఞాదికర్మలు, నిత్యనైమిత్తికములుఁ దప్పక యనుష్ఠింపవలసిన దనియుఁ గర్మమే బ్రహ్మమనియు నదియె మోక్షసాధన మనియు గర్మముకంటె వేరుపదార్థము లేదనియు నీపూర్వమీమాంసాశాస్త్ర ము చెప్పుచున్నది. రెండవ దుత్తరమీమాంస దీనికె బ్రహ్మమీ మాంస యని పేరు బ్రహ్మపదార్థ మొకటికలదనియుజగత్తుయొక్క సృష్టిస్థితిలయములు దానివలన నుండియె సంభవించుచున్నవనియు దేహమందుండుజీవాత్మయు బ్రహ్మమగు పరమాత్మయు నొక్కటె

యున్నయు సరస్సులో సూర్యబింబము బ్రతిఫలించియాకాశము మీఁది సూర్యబింబమునకు భిన్నముగా నున్నట్లు కనఁబడినను నిజముగా దానికంటె వేఱుగాని యున్నట్లు యుపాధిభేదముచేతఁ బరమాత్మశరీర ములయందున్న పురుషరూపముచే వేఱుగఁ గనఁబడినను నిజముగ వేరు కాద నియు జగము మిథ్యయనియు బ్రహ్మమే సత్యమనియు బ్రహ్మము కంటె భిన్నమైన పదార్థము లేదనియు నీయుత్తరమీమాంసాశాస్త్ర ము బోధించుచున్నది. ఈశాస్త్రకర్త బాదరాయణుఁడను నామాంత రముగల వేదవ్యాసుఁడు. ఈమూఁడుశాస్త్రములు మాత్రములుసూత్ర రూపములుగ నున్నవి. ఈరెండుశాస్త్రములు వేదములుపరమప్రమాణ ముగ నంగీకరించుచున్నవి. తక్కిన నాలుగుశాస్త్రములు వేదాధార ము కలవి కావు.

మూఁడవది సాంఖ్యశాస్త్రము. ఇదిరచియించినవాఁడు కపిలుఁడు ఈసాంఖ్య శాస్త్రము రచియించుటచేతనే కాఁబోలు కపిలుఁడు నారా యణాంశసంభూతుఁడని భాగవతాదిగ్రంథములలో నున్నది. ఇతఁడు నిరీశ్వరవాది. అందుచేత నితనిశాస్త్రము నిరీశ్వరసాంఖ్యమనఁబడును. ఇతనిగ్రంథము ప్రాగ్వ్యాదాహృతము లైన యంశశాస్త్రములకంటె భిన్నముగా నున్నది. ఆయాపదార్థములుగాఁడి ప్రపంచమైనదో యిఇతఁ డు చెప్ప ముఖ్యరిపుం రనిండి దేహమోక్షము నొందుటకు సాధనము జ్ఞానమేయన్నాఁడు. మహదాదులైన యిరువదినాలుగు తత్త్వముల చేతఁ బ్రపంచము నిర్మితమాయెనని ఇతనియభిప్రాయము. నాలుగవది యోగశాస్త్రము. ఇది పతంజలిమహాముని రచించెను. ఈశాస్త్ర ము కొండ సాంఖ్యమను పేరనే వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. ఇతఁడీశ్వరుఁ డు కలఁడని యొప్పుకొనుటచే నీశాస్త్రము కపిలశాస్త్రమువలె నిరీశ్వ రసాంఖ్యముగాక సేశ్వరసాంఖ్యమనఁబడును. చిత్తవృత్తుల నిరోధించి కొన్ని నియమముల ప్రకార మీశ్వరధ్యానముఁ జేసినపక్షమున

దేహికి మోక్షప్రాప్తియగునని యీశాస్త్రము తెలియఁజేయుచున్నది. అయిదవది న్యాయశాస్త్రము. ఈశాస్త్రము గౌతముఁడు రచియించెను. ఇదియు నిరీశ్వరశాస్త్రమె. దీనిలోనుండియె తర్కశాస్త్రము పుట్టినది. ఇతడు ప్రపంచమును బదియారుభాగములుగ విభాగించి దేహికి మోక్షసిద్ధియగుటకుమార్గములఁ జెప్పియున్నాడు. ఆఱవది వైశేషికశాస్త్రము. ఇది కణాదుఁడు రచియించెను. ప్రపంచము పరమాణువులచేత నైనదనియుఁ బరమాణువు చైతన్యముగలిగియుండు ననియు నిదిచెప్పుచున్నది. ఇదియు నాస్తిక శాస్త్రమె. ఆస్తికులైనవారుఁ నాస్తికులైనవారుగూడ మొత్తముమీఁద దేహిదుఃఖపరంపరనుండి విముక్తుఁడగుటకుఁ దమచిరకాలజిజ్ఞాసచేతఁ దాముకనిపెట్టిన సాధనంబుల జగదుపకారార్థము గ్రంథములుగ రచియించి తెలియఁజేసియుండిరి. ఈ శాస్త్రములలో లోకవిరుద్ధమైనదికాని నీతిబాహ్యమైనదికాని యేమియు లేదు. నాస్తికవాదము చేసినను వీరు ధర్మమార్గమును విడువలేదు. జిజ్ఞాస యింతటితో నైన నిలువలేదు. షడ్దర్శనరచనానంతరమున లోకాయతమతము పుట్టినది. ఈమతద్రష్ట చార్వాకుఁడు. ఇతఁడు కర్మకాండను జ్ఞానకాండను గూడ నధిక్షేపించినవాఁడు. ఇతనిమతప్రకారము వేదములప్రమాణములు. యజ్ఞాదికర్మలు చేయువారు మూర్ఖులు. ఇతఁడు పరమనాస్తికుఁడు. తక్కినశాస్త్రములవారు దేవుఁడులేఁడన్నను మనజీవాత్మయొక్కటున్నదని యొప్పుకొనిరి. ఇతనిసిద్ధాంతప్రకారము జీవాత్మలేదు. పరమాత్మలేదు. స్వర్గములేదు. నరకములేదు. సుఖజీవనమె పరమానందము. మరణమే మోక్షము. పశువులనుజంపి యాగములఁజేయువారిని చార్వాకుఁడీక్రిందివిధముగ నధిక్షేపించెను. "యజ్ఞములోఁ జంపఁబడిన పశువునకు స్వర్గప్రాప్తియగునని మీరు చెప్పుచున్నారుగదా. ఆపశువునకు నిజముగ మోక్షసిద్ధియగునెడ మీ తండ్రినె యీ పశువుగఁజేసి దుర్లభమైనమోక్ష మతనికి

సిద్ధింపఁజేయరాదా? మృతినొంది దగ్ధాంధువులైన తల్లిదండ్రులకు బంధువులకు మీఁదు శ్రాద్ధముబెట్టి యా శ్రాద్ధాన్నమును వారు భుజింతురని మీరునమ్ముచున్నారు. క్రిందయన్నముబెట్టి మేడమీఁదనున్నవానిని భక్షింపుమన్న భక్షించునా?" ఈచార్వాకమతము వేదములను ధర్మశాస్త్రములను పురాణములను వేదములనాధారముచేసికొని యున్న సకలగ్రంథములను సకలకర్మలను సకలసిద్ధాంతములను నిరసించి యపహాస్యము జేసెను. ఇదిగాక యిట్టిమతములు నూతన సిద్ధాంతములు ననేకములు తలనెత్తెను. ఈమతస్థితినిబట్టి సంఘస్థితిగూడ కొన్నిమార్పులు చెందెను. నాస్తికసిద్ధాంతములు బయలు దేఱనకొలఁది వైదికకర్మకాండ మునుపటికంటె విస్తారమై చూచువారికి నాచరించువారికిగూడ భయంకరమయ్యెను. కర్మకాండ హెచ్చినకొలఁది మూఢవిశ్వాసములు బలమయ్యెను. క్షత్రియ వైశ్య శూద్రులు బ్రాహ్మణాధికారమునకు లోఁబడిరి. బ్రాహ్మణులు కాలానుసారముగఁ గ్రొత్తక్రొత్త స్మృతులు నిర్మించిరి. ఎల్లస్మృతులలో బ్రాహ్మణులు మాననీయులుగ వర్ణింపఁబడిరి. వారు దేవతలకు భూలోకప్రతినిధులైరి. బ్రాహ్మణప్రీతి దేవప్రీతియనియు బ్రాహ్మణ తిరస్కారము దేవతాతిరస్కారమనియు స్పష్టముగ వ్రాయఁబడినది. బ్రహ్మహత్య మహాపాతకములలో నగ్రగణ్యమైనది. "బ్రాహ్మణో నహంతవ్య" యను సిద్ధాంతము బయలుదేఱెను. అనఁగా బ్రాహ్మణుఁడు నరహత్యజేసినను శిరచ్ఛేదము సేయఁదగినమరియేపాతకము జేసినను వానికిమరణదండన విధింపఁగూడదు. బ్రాహ్మణులమాటయె ధర్మశాస్త్రమయ్యెను. వారియధికారము నిరంకుశమయ్యెను. అన్యజాతివాఁడు చేసినపాతకములకు దండములు మెండు. బ్రాహ్మణులుచేసిన పాతకములకు దండములుస్వల్పములు. దండవిధాయకులైన రాజులునయితము బ్రాహ్మణవిధేయులు. వారుగీచినగీటు దాఁటకుండుటచె జనసామా

స్యమువారియధికార భారమున గుఱ్ఱింగిపోయి మొఱనాలించువారు లేమి నోరెత్తక యూరకుండవలసినవారైరి. అందుచేత జనసామా న్యమునకు బ్రాహ్మణులయెడలను వైదికమతమునెడలను సంపూర్ణ ముగ దిరస్కారభావముజనించెను. అది యగ్నిపర్వతగర్భమున మ ఱుగుచుండిన యుష్ణద్రావకమువలె నడఁగి చిరకాలముండి యుండి యుద్గారసమయమును నిరీక్షించుచుండెను. జనులు నాగరకతాశూ న్యులైనపక్షమున నిరంకుశాధికారమునకు లోబడియుందురు, కాని నాగరకత హెచ్చినపిదప జ్ఞానసామర్థ్యము ప్రతిమనుష్యునకు నల వడినపిదప జంతువులవలె నెల్ల బాధలుసహించి యూరకుండుట మా నవస్వభావవిరుద్ధము. ఆర్యులు నాగరకతయందుఁ గూడ నాకాలపు జాతులనెల్ల మించిరి. వారు పట్టణంబులు నిర్మించుకొనిరి. మేడలు మిద్దెలు గట్టుకొనిరి. సువర్ణములతోడను రత్నములతోడను వింత వింతనగలు చేసికొననేర్చిరి. బహుశాస్త్రములయందుఁ గృషిచేసి విజ్ఞానము సంపాదించిరి. సంఘమునకుఁగావలసినకట్టుబాట్లు నేర్పఱచు కొనిరి. రాష్ట్రములు స్థాపించిరి. రాజధానులునిర్మించిరి. మహాసై న్యసమేతులై రథములెక్కి యేనుఁగులెక్కి గుఱ్ఱములెక్కి యుద్ధ ములు జేయ నేర్చిరి. ఇట్టిస్థితిలో నున్న వారు కారణాంతరముల చేతఁ గొంతకాలము బ్రాహ్మణుల నిరంకుశాధికారభారమున నడఁగి, నోరులేక యూరకుండినను దగిన సమయమువచ్చినప్పుడు చెలరేగ కుందురా? అందుచేతనే గౌతమబుద్ధుఁడు పొడసూపి వేదవిరుద్ధమత మును భోధించినతోడనే వర్ణాశ్రమ భేదశూన్యమై సర్వజనభ్రాతృత్వ బోధకమై కర్మకాండ రహితమైన యాతనిమతమునజనులు గుంపులు గుంపులుగ జేరిరి.

—oo✽oo—

తృతీయాధ్యాయము

హిమాలయపర్వతమునకు దక్షిణమున రోహిణి యనుచిన్ననది ప్రవహించుచుండును. దాని కిరువంకల రెండు తెగలవారు కాపుర ముండిరి. నదికుత్తరమువైపున శాక్యులుండిరి. వారికి ముఖ్యనగరము కపిలవస్తుపురము. శాక్యులకు నాయకుఁడు శుద్ధోదనుఁడు. రోహిణీ నదికి దక్షిణమున మఱియొక తెగవారు గాఁపుర ముండిరి కోలీపట్ట ణము వారికి ముఖ్యస్థానము. కోలీరాజకుమారికలగు మాయాదేవి యుఁ బ్రజావతియు శాక్యనాయకుఁడగు శుద్ధోదనని వివాహమాడిరి అయక్కసెల్లెండ్రు సవతులయ్యు మచ్చరంబు లేక యన్యోన్యానురా గము గలిగి మెలఁగుచుండిరి. శుద్ధోదనుఁడు సంతానము లేక తనజ న్మము దుఃఖభాజన మని చింతించెను. ఎట్టకేలకు మాయాదేవి నలు వదియైదుసంవత్సరములయీడు గలదైనప్పుడు సంతానము నిమి త్తము నోము లెన్నో నోచి, వ్రతము లెన్నో సలిపి, నియమము లెన్నో నెఱపి, యేడుదినము లుపవసించి యున్న పిదప నొకనాఁటి రేయి యామె వింతయైన కలఁ గనెను. స్వప్నములో దేవత లామె నూర్ధ్వ లోకంబునకుం గొనిపోయి రఁట. తెల్లనియేనుఁగు గర్భమునం దుఁ బ్రవేశించెనఁట. మాయాదేవి యామహాస్వప్నమును భర్తకెఱిఁగింప నతఁడు స్వప్నశాస్త్రవేత్త లగునైదుగురు బ్రాహ్మణులం బిలిపించి, స్వప్నఫల మెఱిఁగింపు మని కోరెను. ఆకల విని యావిప్రులు మాయాదేవిగర్భమునఁ గుమారుఁ డుద్భవించు ననిన యతఁడు వసుంధ రాచక్రమంతయు నేకచ్ఛత్రముగఁ బరిపాలించు చక్రవర్తియో, లేక నజ్ఞానాంధకార మడంచి, తనజ్ఞానతేజమువలనఁ బ్రపంచ మునుండి పాపములు నిర్మూలము సేయఁజాలు మహాబుద్ధుఁడో యగు

నని చెప్పిరి. సిద్ధార్థునిజన్మవృత్తాంత మంతయు నద్భుతపరంపరలతో నిండి యుండును. పురాణములలో శ్రీమన్నారాయణావతారము వర్ణించునప్పుడును, మఱి యితరమహాపురుషుల యవతారములఁ దెలుపునప్పుడును వ్యాసాదిమహర్షులు దిక్కులు ప్రసన్నములైనట్లు, వృక్షలతాదులు నవకిసలయపుష్పఫలసమృద్ధములైనట్లు, నదీనదంబులు నిర్మలజలప్రవాహశోభితములైనట్లు, నిఖిలజగములయందు నిర్వ్యాజానందము నెలకొనినట్లు, దివ్యులు సంతోషపరవశులై దుందుభినాదంబుల మొరయించి కుసుమవర్షముఁ గురిసినట్లు, సర్వజనసుఖప్రదముగా వాయువు వీచినట్లు, బ్రహ్మాదిదేవతలు స్తవములు చేసినట్లు మనము తెలుసుకొనగాఁ జదువుచుందుము. ఇందుకు భాగవతమునందలి రామావతారఘట్టమును శ్రీకృష్ణావిర్భావఘట్టమును ముఖ్యోదాహరణములు. సిద్ధార్థునిచరిత్రములు వ్రాసినవారిలో ననేకు లాయన భక్తులగుటచేతను, మహాపురుషులఁ గూర్చి మహాద్భుతములైనకథ లెన్నో లోకమున వ్యాపించి యుండుటచేతను, బూర్వకాలమున నట్టియద్భుతముల నెల్ల విశ్వసించుట మనుష్య సామాన్యమునకు సహజ మగుటచేతను, గతానుగతికముగా లోకమున వ్యాపించియున్న చిత్రకథల నెల్ల సంగ్రహించి, యవియెల్లనిక్కములనియు సిద్ధార్థునిమహిమలనియుఁ జరిత్రకారులు లిఖించిరి. అంతియ కాక మహాత్ముఁడైన తమగురువును లోకాతీతపురుషునిఁగా వర్ణింపక సామాన్యునట్లు వర్ణించినయెడల లోకమునందు నతనియెడ గౌరవ ముండ దని వారినమ్మకము. అతనిని సత్ప్రవర్తనముగల సామాన్య మనుష్యునిఁగా వర్ణించినయెడలఁ బురాణేతిహాసములలోఁ జెప్పఁబడిన శ్రీకృష్ణరఘురామాదులకుఁ దమనాయకుఁడు దీసిపోవు ననియు వ్యాసవాల్మీకిప్రముఖులకుఁ గలుగు యశస్సు దమకుఁ గలుగ దనియు, నందుచేత నద్భుతమైనమహిమలుండి తీరవలెననియు వారు నమ్మి

జీవచరిత్రలు వ్రాసిరి. ఇట్లు వ్రాయుటచేతనే సిద్ధార్థుని సత్యచరిత్రము మహావారాసముద్రమున మునిఁగిపోయినది. అట్టియద్భుతములం గొన్నిఁటి జేర్కొనుట సముచితము. సిద్ధార్థుఁడు గర్భస్థుఁడు కాఁగానే ముప్పదిరెండు నిమిత్తములు జగంబున వ్యక్తములయ్యెనఁట. పదివేలలోకములు మహాతేజముతో నిండెను. గ్రుడ్డివాండ్రు చూడఁగలిగిరి. చెవిటివాండ్రు వినఁ గలిగిరి. మూఁగవాండ్రు మాటలాడఁ గలిగిరి. వక్రాంగులు సమదేహులైరి. కుంటివాండ్రు నడువఁగలిగిరి. కారాబద్ధులు విముక్తులైరి మహీమండలమంతయు నవనవోన్మేషంబుఁ దాల్చి విలసిల్లెను. అఖిలభూతములు మహాసంతోషభరితములయ్యెను. మహారణ్యములందలి కారుచిచ్చులు సయితమారిపోయెను. మందభాగ్యుల మహాదుఃఖములు మటుమాయములయ్యెను. అతఁడు మాతృగర్భములో నున్న పదిమాసములలో నతని విగ్రహము చూపరులకుఁ గానఁబడియెను. ఆకాలమున నతఁడు పద్మాసనము వైచికొని కూర్చుండి, తన్నుఁ గొలుచు నిమిత్తము దివ్యదేహములు ధరించి చుట్టుప్రక్కల సంచరించు దేవతలకుఁ దల్లికి నొప్పి కలుగకుండఁ గుడిచేయి జాచి, సాభినయముగా బోధించుచుండెను. మాసములు నిండినతర్వాత మాయాదేవి ప్రసవము నిమిత్తము పుట్టినింటికి బయలుదేరెను. జన్మస్థానమగు కోలీగ్రామమునకు నత్తవారియూరగు కపిలవస్తుపురమునకును నడుమ నొకయడవి యుండెను. దానిపేరు లుంబినీవనము. తన ప్రియురాలు పుట్టినింటికిఁ బోవఁదలంచినప్పుడు శుద్ధోదనుఁడు వలయు ప్రయత్నములఁ జేసెను. రెండూళ్ళనడుమ నున్న భూమి నిమ్నోన్నతముగా నుండుటచే నది నిండుచూలాలగు దనయిల్లాలికిఁ గమనయోగ్యముగా నుండదని సమభూమిగాఁ జేయించెను. దారి కిరుప్రక్కలఁ బచ్చనితోరణములు గట్టించి, యరఁటిచెట్లు నాటించి, కనుపండువౌనటు లలంకరింపఁ జేసెను. నిర్మలజలపూరితములగు పాత్రములు

మార్గమధ్యమున నొంటొంటికి నాతిదూరముగఁ బెట్టించెను. ఆమె
కూర్చుండుటకుఁ బ్రత్యేకముగ నొక సువర్ణపీఠముఁ జేయించెను.
ఆమె వెనుకఁ దనసంస్థానమండలి పరిధానపురుషు లందఱుఁ బోవలె
నని యాజ్ఞాపించెను. వారిననుసరించి తన రాణులెల్లఁ గదలిపోవం
బనిచెను. ఆమె లుంబినీవనమునఁ గొంతదవ్వరిగినఁ పిదప నొక సరో
వరమధ్యమునుండి యైదు తామరపువ్వులు కాడలనుండి విడి, యద్భు
తముగ నామెపై పడవచ్చెను. మహీరుహశాఖలకు నలంకారములుగ
నున్నపక్షులు కంఠము లెత్తి యవ్యక్త మధుర స్వనములతోఁ
గూసెను. దేవలోకమునందు వృక్షములు కెంపుసూత్రముం దీసి
పోసినవై యీ వనభూజములు సమితము బుద్ధుని యవతారస్థానము
గలిగి సంతసించుచున్నవో యనునట్లు పుష్పఫలాభరితములై, శోభా
వంతములై, నయనోత్సవకరములై యుండెను. నేత్రసంతర్పకమును
మనఃప్రమోదావహమునగు వృక్షసంతానమును జూడఁగనే కొన్ని
చెట్లకడకుఁ బోయి, స్పృశియింపవలయు నని మాయాదేవికిఁ గుతూ
హలము జనించెను. జనించినతోడనే యనుచరు లామెను వన మధ్య
మునకుఁ దోడ్కొని చనిరి.

మాయాదేవి తన చెల్లెలగు ప్రజావతితోఁ గలిసి రథముమీఁద
గూర్చుండి యీ వనమధ్యమునకుం జని, మనోజ్ఞ పుష్పములతోడను
జక్కని కెంజిగురాకులతోడను నేత్రోత్సవముఁ జేయు నొక వృక్షముం
జేతితోఁ జూపి, తన్ను దానికడకుఁ గొనిపొమ్మని కోరెను. అనుచరులు
వెంటనే యామెకోర్కెఁ దీర్చిరి. రథ మావృక్షము క్రిందికి జనినతోడనే
మాయాదేవి లేచి, నిలువంబడి, యెడమచేయిఁ దన చెల్లెలి మోఁపకుం బెన
వైచి, కుడిచేయిఁ జాచి, తక్కిన కొమ్మలకన్న నెక్కుడు సొగసు మీఱి
హృదయంగమమైన లేఁగొమ్మను బట్టి విరువఁ దలఁచెను. అంత నక్కజ
ముగఁ జెట్టున నున్న కొమ్మ లన్నియుఁ దమంతట వంగి, "మమ్ము

గ్రహింపుము. నన్ను గ్రహింపు" మని యామెను వేడుకొను చందమున నామెహస్త మందుకొనుటకు సులభముగా నుండెను. అంతట నారాజపత్ని ముద్దులు మూటగట్టుచున్న యొకకొమ్మనువిడిచి, చేతఁబట్టుకొనెను. ఏగో యద్భుతమైన మహాశక్తి వల్ల వాయువు లా సమయమున మందమందములుగ వీచి రాణికాహ్లాదముఁ గలిగించెను. ఆ స్థలముమీఁద నిలుపంబడి మాయాదేవి యావనసౌందర్యము నెస మెచ్చి చూచుచుండఁగనే యామెకు నొప్పులువచ్చెను. పరిజనులు తత్క్షణమే మగవాండ్రినెల్ల నావలకుం బోవఁబనిచి, నలుప్రక్కలం దెరలు గట్టిరి. కొంతసేపటి కామె బ్రసవించెను. కుమారుఁడు జనించెను. అతఁడు మాయాదేవిగర్భమునం బ్రవేశించి నప్పు డెన్నివింతలు పుట్టెనని వర్ణింపఁబడియెనో జననమందినప్పుడు గూడ నన్నివింతలు పుట్టినట్లు వ్రాయఁబడియెను. పుట్టినతోడనే యాకుమారుని నలువురు బ్రాహ్మణులు బంగరువలలో వైచి, తల్లి యెదుటఁ బెట్టి "ఓ దేవి! నీవు మహానందము నొందుము. మహాద్భుతమైన నీ గర్భఫల మిదిగో!" యని ప్రశంసించిరట. ఆబ్రాహ్మణహస్తములనుండి నలుగురు దేవత లాబాలకుని గ్రహించి యాశీర్వదించి, పిమ్మట సేవకులచేతి కిచ్చిరట. పిమ్మట సేవకులు తెల్లని వస్త్రము లాబాలునికిఁ గప్పిరట. గాని సర్వజనంబులు నివ్వెఱపడి చూడ నాబాలుండు నేలపై నిలువఁబడి, తూర్పుదెస చూచుటయు వేయిలోకంబు లతని దృష్టిపథంబునఁ బడియె నట. ఆలోకములయందు నున్న మనుష్యులు పుష్పవర్షంబులు గురిసి, "మహాపురుషుఁ డవతరించు; అతనికి సమానుఁడు లేఁడు. అతని కధికుఁడు లేఁ"డని యుచ్ఛస్వరములతోఁ బలికిరట. అనంతరము బుద్ధుఁడు తక్కిన మూఁడుదెసలం జూచి, యాకసమువంకఁ జూచి, నేలవంకఁ జూచి, తనకు సమానుఁడగుపురుషు నెందుఁ గానకపోయెను. సకలభూతముల

కన్నఁ దానేయధికుఁడను నాత్మజ్ఞానము గలుగుటచేత నా బాలకుఁ డేడడుగులదూరము గంతువైచి, దుమికి, "ఇదియే నా కడపటి జన్మము. పునర్జన్మము నాకిఁక లేదు. ఎల్లభూతములకంటె నేనధికుఁడ." నని గంభీరస్వరముతోఁ బలికి సుస్థిరముగా నేలపై నడువ సాగెనఁట. వేయేల! భూమ్యాకాశంబులు వానికి విధేయములయ్యెను. దేవతలు, దేవతానాథులు వానికి గులాములై విధేయులై కైవారములఁ జేసిరి. జగంబునెల్లెడ వ్యక్తములైన మహాద్భుతముం గని యదివఱ కనేక సంవత్సరములనుండి హిమాలయ పర్వతంబున తపంబు జేసికొనుచున్న యొక మహర్షి యెవఁడో మహానుభావుఁ డవతరించి యుండవచ్చు నని నిశ్చయించి, యాతఁ డున్నచోటు వెదకి కొనుచు వచ్చివచ్చి కడకుఁ గపిలవస్తుపురంబుఁ జేరెను. శుద్ధోదనుఁడు కుమారుని మహర్షి పాదములపై వైచి దీవనలు బడయఁదలఁచి బాలకు నతని సన్నిధికి రావించెను. బాలుని మహర్షి పాదములపైఁ బడ వైవఁ దలఁచుచుండఁగా బాలునిపాదములు మంతంతటవి బహుజటాజూటములతో నిండిన మహర్షి శిరముపై నిలిచెను. సభాసదు లందఱు మిక్కిలి యక్కజము నొందిరి. మహర్షి యక్కజంపడవలదని వారిని వారించి, "ఈ బాలుఁడు బుద్ధుఁడగు" నని చెప్పి, "అయ్యో! యీతఁడు బుద్ధుఁ డగునందాక నేను జీవింప" నని చింతించెను. ఆతఁడు జనియించిన యైదవనాఁడు నామకరణముఁ జేయించుటకు నిశ్చయించి శుద్ధోదనుఁడు వేదత్రయపారగులైన నూటయెనమండ్రు బ్రాహ్మణోత్తములను రావించి భూరిదక్షిణల సంతర్పణము జేసెను. వారిలో నెనమండ్రు జ్యోతిశ్శాస్త్రమునందు మిక్కిలి ప్రవీణులు ఆ యెనమండ్రిగురిలో నేడ్వురు బాలకునిమేన నున్న సర్వశుభలక్షణములఁ బరిశీలించిచూపి రెండువ్రేళ్ళఁ బైకెత్తి, చూపి యిట్లనిరి "ఇతఁడు మహీమండల మంతయు నేకచ్ఛత్రముగాఁ బరిపాలించు మహాచక్ర

వర్తియైన నగును లేదా! లోకోద్ధారకుం డగుబుద్ధుఁడైన నగును ఎనిమిదవ బ్రాహ్మణుం డగు కౌండిన్యుఁ డొక్క వ్రేలు మాత్రమే పైకెత్తి "ఈ తఁడు తప్పక బుద్ధుఁడే యగును. ఇతఁడు జగంబునుండి యజ్ఞానాంధ కారముం దొలగించి పాపములు రూపుమాపు"నని నిశ్చలముగాఁ బలికెను బ్రాహ్మణులతనికి సిద్ధార్థుఁడని పేరుఁ బెట్టిరి ఇతఁడు గౌత మగోత్రుఁ డగుటచేఁ దఱుచుగా గౌతము డనియును వ్యవహరింపఁ బడుచుండును.

సర్వసంగపరిత్యాగము జేసి జ్ఞానసమృద్ధుఁడైన పిదప బుద్ధుఁడను పేరుగలిగెను. ఇవిగాక భక్తులు వారివారి భక్తినిఁ బట్టి సర్వజ్ఞుఁడు, సుగతుఁడు, ధర్మరాజు, తథాగతుఁడు, సమంతభద్రుఁడు, భగవా నుఁడు, మారజిత్తు, లోకజిత్తు, జినుఁడు; మొదలగు నామధేయంబుల నిడిరి. శాక్యులలో నగ్రగణ్యుఁ డగుటచే శాక్యసింహాభిదానముఁ గలిగెను. మఱియుఁ దండ్రింబట్టియుఁ దల్లింబట్టియు మఱియుఁ గొన్ని పేళ్ళుగలవు. నామకరణోత్సవమునకు నలుదెసలనుండి యెనుబదివేల మంది చుట్టములు వచ్చిరి. వారంతఱు సుందరాంగుఁడైన యా బాలుం జూచి, బ్రాహ్మణులు పలికిన పలుకులు విని యాబాలుఁడు మహాచక్రవర్తియై శాక్యులఖ్యాతి దిగంతముల వెలయింపఁ జేయునని మహానందభరితులైరి. కాని యా మహానంద మంతయు రెండు దినములలో మహాదుఃఖమయ్యెను. బుద్ధునివంటి మహానుభావునిఁ గన్న యాదుఁది తన గర్భమున మఱియొకనిగనఁ గూడ, దనితలంచి యీశ్వరుఁడు దీసికొని పోయెనో యన్నట్లు మాయాదేవి ప్రసవిం చిన యేడవదివమున మృతినొందెను. శుద్ధోదనుఁడు కుమారుని నిమి త్తము దాదులు కావలిసి కోలి, కపిలవస్తు గ్రామములలో నున్న రాజబంధువుల నాఁడువాండ్రి నందఱఁ బరిశీలించి శుభలక్షణములు గలచక్కనిముద్దియల నూఱుగుర నేర్చి బిడ్డను వారికప్పగించెను.

బాలుఁడు రెండుమూఁడు నెలలవాఁడై యుండఁగా నాగళ్ళ పండుగ వచ్చెను. అనఁగాఁ బ్రతిసంవత్సరము మొదట నాగళ్ళతో నేల దున్నునపు డొక యుత్సవము జరుగును. ఆ యుత్సవసమయమున రాజు ప్రధానపురుషుఁడై యుండును. అప్పుడు రాజు తనకుమారునిఁ గూడ దీసికొని పోయెను. పండుగ సందడిలోఁ బనిజనులు బాలునిమాట మఱచిరి. అయినను బాలుఁడు లోకసామాన్యశిశువువలె రోదనము సేయక పద్మాసనము వైచికొని కూర్చుండి, ధ్యాననిష్ఠలో నుండెను సూర్యగతిచేత నెల్లచెట్ల నీడలు వేఱొకదెసకుఁ దిరిగి యుండఁగా నితఁడు కూర్చుండి యుండినచెట్టునీడ రెండవప్రక్కకుం దిరుగక యతని మహామహిమచేతఁ బ్రకృతివిరుద్ధముగా నతనికి గొడుగుఁ బట్టినట్లుండెను. ఇనుక పాతరవలె నింతకుం దఱుగని మహాద్భుతము లిట్టివెన్నో కలవు. ప్రాచీనులు కవి విశ్వాసముఁ గలిగించి యుండవచ్చును గాని యీనాఁటివారి కవి విశ్వాసపాత్రములు కావు.

చతుర్థాధ్యాయము.

తన కుమారుఁడు మహీమండలాఖండలుఁ డగుచక్రవర్తి కావలయునని శుద్ధోదనుఁడు కోరుచుండ, నట్టి లక్షణములు గలపురుషుఁడు సంసారబంధములఁ జిక్కి సంకటములు బడుచుండక, సకల జగజ్జనవంద్యుఁ డగుబుద్ధుఁడగునని దైవజ్ఞులు నిశ్శంకముగాఁ జెప్పిరి. అదివినినతోడనె కుమారునిపై నెంతో యాసఁ బెట్టుకొనియున్న శుద్ధోదనునకునింతింతనరానివిషాదము పొడమెను. అరదంబులతో, ద్విరదంబులతో, హయంబులతో, భటచయంబులతో, గొప్పకోటలతోఁ, బూ

వృదోఁటలతోఁ, గాంతాజనముతో, సాటిలేని వైభవ మనుభవించుచుసామంతనృపులు గులాములై జోహారులు సేయుచుఁ దన్నుఁ గొలువ, మూర్ధాభిషిక్తుఁడై, పసిఁడిగద్దెనెక్కి భారతవర్షమంతయు నేకచ్ఛత్రముగ నేలునట్టి దశఁదొలంగి ప్రియపుత్త్రుఁ డిల్లువిడిచి, యాలుబిడ్డల విడిచి సన్న్యాసి యయి భిక్షాపాత్రఁ జేతఁ బూని చెట్లనీడల నట్టడవులఁ జరియించు తలంపు మనంబునఁ దూరినయంతనే శుద్ధోదనుని పదవిలో నున్నవానికి మనోవేదన గలుగుట యక్కజము గాదు. సిద్ధుఁడగుట కంటె బుద్ధుఁ డగుటకంటె నందనుఁడు సంసారబద్ధుఁడై చక్రవర్తి యనుపేరఁ బ్రసిద్ధుఁడై యుండవలయునని శుద్ధోదనుని సంకల్పము. ఏకపుత్త్రవిషయమగుటచేత నతనివిషాదము నూఱుమడుఁగు లయ్యెను. కుమారుఁడు జననమొందననాఁట నుండియు నతని విషయమై మనంబుఁ బెంచిన సంకల్పశతము వ్యర్థ మగుననియు సకల సౌఖ్యభాజన మగు తన జన్మము దుఃఖభాజన మగు ననియుఁ దలంచి శుద్ధోదనుఁడు కుమారునకు నిరంతరము సంసారముమీఁదనే తమకముండునట్లును, వైరాగ్యముమీఁద రోఁత బుట్టునట్లును జేయ సమకట్టి, "ఎట్టిసమయమున నాకుమారుఁడు సర్వసంగ పరిత్యాగి యగు" నని జ్యోతిష్కుల నడిగెను. నలువురను జూచిన పిదప విరాగియై పోవు నని కార్తాంతికులు జెప్పిరి. "ఏనలుగురను జూచి విరాగియగు" నని మఱల శుద్ధోదనుఁడడిగెను. అడుగుటయు వారిట్లనిరి. "ఒకవృద్ధునిఁజూచి, యొకరోగినిఁ జూచి, యొకమృతిని జూచి, యొకసన్న్యాసినిఁ జూచి, పిదప నితఁడు సంసారపరిత్యాగము చేయు" ననిరి. ఆపలుకులు చెవిం బడినతోడనే కుమారుఁడు విరాగి గాకుండఁ జేయుసాధనము తనచేతఁ జిక్కెనని భావించి, శుద్ధోదనుఁడట్టిపురుషుల నెన్నఁడేని తనకుమారుని సమీపమున రాకుండఁ జేయవలయు ననియుఁ దనకుమారునిచేత నఖిలమహీమండల మేలింపవలె

నని యు సంకల్పించి, కుమారుఁడుండుచోటికి నలుప్రక్కల శ్రద్ధాళువు లగుబంట్లను నిలిపి, వృద్ధులను, రోగులను, సన్యాసులను, శవములను దనకుమారుని సమీపమునకు రానీయ వల దని గట్టిగా శాసించెను చండశాసనుఁ డగునతనియాజ్ఞ శిరమునఁ దాల్చి, బంట్లు జాగరూకతతో మెలఁగుచుండిరి. పుత్త్రుఁడు నిరంతరభోగపరాయణుఁడై యుండునటుల లోకమందలి దైన్యము వానిమనోవీథినిఁ బ్రవేశింపకుండునటుల మానవుఁ డెన్ని ప్రియవ్యసనములు జేయఁగలఁడో యెన్ని హర్మ్యములు పన్నఁగలఁడో యెన్ని తంత్రములు నిర్మింపఁగలఁడో యన్ని ప్రయత్నములఁ జేసి, యన్ని హర్మ్యములఁ బన్ని, యన్ని తంత్రముల నిర్మించి శుద్ధోదనుఁడు కృతకృత్యుఁడు కాఁదలఁచెను. అంతకు ముందు సుతునకు నివాసయోగ్యము లగు మూఁడు మేడలఁ గట్టించెను. ఆ సౌధములలో మొదటిది తొమ్మిదియంతస్థులు గలది. రెండవది యేడంతస్థులు గలది. మూఁడవదై దంతస్థులు గలది. అంతతో నిలువక యెల్లసమయములయందుఁ జివురుజొంపములతో సలసుగుత్తులతోఁ బచ్చనియాకులతో స్వాదుఫలములతో వెలయు నానాభూరుహంబులుగల యుద్యానవనములనిర్మించి కుమారు నందు విహరింపఁ జేయుచుండెను కుమారుఁడు జవ్వనంబుఁ బ్రవేశించినయంతనె కోలీరాజపుత్త్రికయు, నందమునకు, జాణతనంబునకుఁ బేరుగాంచినదియు నగుయశోధరను సిద్ధార్థునకు వివాహముఁ జేసెను. నిరుపమానలావణ్యవతి యగుకళత్రమునకుందోడుగ నలువదివేలమంది నాటకస్త్రీలను భోగభార్యలుగ బుత్త్రునకు శుద్ధోదనుఁడు సమకూర్చెను. ఈసంఖ్య యతిశయోక్తియై యుండవచ్చునని నిశ్చయింప వచ్చును. నలువదివేలమంది గాకపోయినను గొన్నివందలమందినైన భోగభార్యలను శుద్ధోదనుఁడు సమకూర్చి యుండవచ్చును. ఈయాటకత్తియలు కులాంగనకు సులభసాధ్యములుగాని హావభావప్రకటనములచేతను విశేషశృంగారచేష్ట

చేతను మనఃపారవశ్యముఁ గలిగించు మృదుగానముచేతను జమత్కారసంభాషణలచేతను నీతనిమనము నిరంతరానందమగ్నముగఁ జేసి, వైరాగ్యదేవతను వారియంతఃపురముల సమీపమునకైన రానీయ కుందురని శుద్ధోదనుఁడు తలంచి, యీవ్యవస్థ జేసియుండవచ్చును. సిద్ధార్థుఁడు దివ్యకాంతలఁబోలు నయ్యంగనలచేతం బరివేష్టింపఁబడి భూలోకస్వర్గసుఖము ననుభవించుచుండెను. శుద్ధోదనుఁడు యశోధరను సిద్ధార్థునకు ధర్మపత్నిగఁ బట్టపుదేవిగఁ జేసి కొడుకుం గోడలి వెండిపీఠముపైఁ గూర్చుండఁ బెట్టి, వారిశిరస్సులపైఁ గిరీటములఁ బెట్టి, పట్టాభిషేకముఁ జేసి, తన రాజ్యమును, సర్వాధికారమును, ధనకనకవస్తువాహనములను వారి కర్పించెను. అనంతర మతఁడు సామంతు లగుదొరలను, రాజబంధువులను రావించి,'మీరందఱు మీపుత్రికలనుఁ దీసికొనివచ్చి, సిద్ధార్థున కుపభార్యలుగఁ జేయు' మని, శాసించెను.

అనవుడు వారు తమలోపలిక యగుశుద్ధోదనున కిట్లనిరి. "అయ్యా! సిద్ధార్థుఁడు చిన్నవాఁడు. కోమలశరీరుఁడు. రాజపుత్రుఁడయ్యు నొక్కశాస్త్రమైన నేర్వలేదు. ఒక్కకళయైన నధిగమింప లేదు. ధనుర్విద్యాసార మేమో యెఱిఁగనెఱుఁగఁడు పగతుఁడెవ్వఁడైనఁ దనపై నెత్తివచ్చెనేని యితఁడు వాని నెదుర్కొని యెట్లుపోరాడఁ గలఁడు? మాపుత్రికల నితఁడు మానప్రాణములఁ గాపాడి, రక్షింపఁ జాలఁడు. రాజకుమారలక్షణములయం దొకటియైన లేని యీభోగపరాయణునికి మాకుమారికల నిచ్చి వివాహము జేయఁ జాలము." ఈపలుకులు సిద్ధార్థుఁడు విని, తనయస్త్రశస్త్రవిద్యానైపుణ్యము నెల్లవారికిఁ బ్రదర్శింపఁ దలఁచియావార్తలోకమున నెల్లెడ మగునటుల చాటింపఁబంచెను. సిద్ధార్థునిసామర్థ్యముఁ గనఁగోరువారందఱు రాజాంతఃపురముకడకు రావలసిన దని భటులు

చాటిరి. ప్రేక్షకుల నిమిత్తము గొప్పపందిరి వేయఁబడెను. నియమిత దినమున వేన వేలు జనులా పందిరిలో గుమిగూడిరి. లక్షయు నలువదివేలమంది చుట్టము లచ్చటఁ జేరిరి. వారు గాక యచ్చటఁ జేరినయితరజనమునకు లెక్కయే లేదు. అప్పుడు సిద్ధార్థుఁ డాకవిల్లు తెమ్మని యాజ్ఞాపించెను. ఆవిల్లు వేయిమందిజనులు మోసి తెచ్చిరి. ఆమహాధనస్సు సిద్ధార్థుఁడు కుడికాలిబొటనవ్రేలి గోటిమీఁద నిలిపి, కూర్చున్నచోటినుండి లేవకయె తనవ్రేలిగోటితో నావింటినారి నవలీలగా లాగెను. అంతచులకనగ నతఁడు నారిలాగినను ధనుష్టంకారధ్వని బ్రహ్మాండ మంతయు నిండి సహస్రయోజన దూరము వినఁబడెను. జంబూద్వీపవాసులందఱు ప్రళయకాలమేఘగర్జనమువంటి యామహానాదము విని వర్షకాలము గాకపోయినను యిడుగులు పడుటకుఁ గారణ మే మని విచారింపఁ జొచ్చిరి. అట్లు విల్లు గోటమీటి పిదప సిద్ధార్థుఁడు నాలుగఱటిచెట్లు వరుసగా నాటించి వానిదెస నొకయమ్ము విడిచెను. ఆబాణము నాలుగఱటిబోదెల దూసికొని యావలకుం బోయెను. పట్టపగ లనంటికంబములు దూసిపోవునట్లు బాణ మేయుటయతనికొక గొప్పకార్యముకాదు. అంధకారబంధుర మగునర్ధరాత్రమందు నయిత మతఁడు గుఱిఁ దప్పకుండఁ దలవెంట్రుక నైన రెండుముక్కలుగ భేదింపఁ గలఁడు. ఇట్లు ధనుర్విద్యాపరీక్షమఁ జూపుటతోఁ దనివి నొందక సిద్ధార్థుఁడు గురువుకడశుశ్రూషఁ జేసి నేర్చుకొనక పోయినను దన కష్టాదశ శిల్పములయందుఁ గల నిరుపమానపాండిత్యమును బ్రకటించి చూపఱకు మహాశ్చర్యముఁ గలిగించెను. మనము మఱల మహిమానముద్రమునఁ బ్రయాణముఁ జేయు చున్నాము.

విల్లు వేయిమంది మోయుటయు, దానిఁగాలివ్రేలిగోట మోపుటయుఁ, జేతివ్రేలిగోట మీటుటయు, ధ్వని సహస్రయోజన వ్యాప్తి

ంగుటయు, జంబూద్వీపమదరుటయుఁ గవిచాతుర్యము లని చెప్పక
తెలుంగకపోదు. గురుశిక్ష లేకయే యతఁడు ధనుర్విద్యాపారంగతుఁ
డగుటయు నతిశయోక్తియే. మహాభక్తిగత్పరులైన కొందరు చరి
త్రకారు లతనికి గురు వున్నాఁడనుట యగౌరవ మని తలఁచి గురువుం
డ్వైచి, సహజపండితుఁ డనిరి. మఱికొందఱు చరిత్రకారులు సిద్ధా
ర్థునకు గురువులుండిరని వ్రాసిరి. సుదంతుఁడను నతఁడు
ముఖ్యగురువని కొందరు వ్రాసిరి. సుదంతుని వెనుక సుబ్బమిత్రుఁడు
గురువయ్యెనని మఱికొందఱు వ్రాసిరి. శుద్ధోదనుఁడు సిద్ధార్థుని నుదక
పూర్వకముగ సుబ్బమిత్రున కప్పగించె నని యొకానొకరు వ్రా
సిరి. ఈయుదకధారా కథ యేమి? "బాలుని సంపూర్ణముగా నీ
కప్పగించితిని. నీయిచ్చవచ్చిన ట్లొంగును విద్దెలఁ గఱద్దు" మని శుద్ధో
దనుఁడు సుబ్బమిత్రునిం గోరెనని దీని యర్థము. మొత్తముమీఁద
నతఁడు గురుశుశ్రూషఁ జేసి శిల్పకళలు, ధనుర్వేద రహస్యములు
నేర్చియుండవచ్చునని నిశ్చయముగఁ జెప్పవచ్చును. ఎంత మేధావంతు
నైన గురుశిక్ష లేక విద్యలు తమంత రావు. అలోకసామాన్య మగు
నతని విద్యాకౌశలముఁ జూచి సామంతులు, రాజబంధువులు సిద్ధార్థుఁ
డు సామాన్యమానవుఁడు కాఁడని తెలిసికొని తమతమకన్యల నతని
కి భార్యలుగ నొసఁగుట కుతూహలమున కంపిరి. ఇదియు నతిశయోక్తి
యై యుండవచ్చును. సిద్ధార్థునకు యశోధర యొక్కతెయే భార్య
యని యనేకులు వ్రాసిరి. గోపియనునామెయు నతని యిల్లాలే యని
మఱికొందఱు వ్రాసిరి. కాని గోప యను పేరు యశోధర కపరనామ
మని యనేకుల యభిప్రాయము. మఱియు మనోహరయను భార్యయు
మృగయ యనువేఱొకయింతియు సుభద్రశంసన యనునామెయు
సిద్ధార్థుని భార్యలని కొందఱు వక్కాణించిరి. కాని యివియెల్ల య
శోధరకు మారుపేరులని చరిత్రకారులనేకులు నిశ్చయించిరి కావున
యశోధర యొక్కతెయే సిద్ధార్థుని ధర్మపత్ని.

పంచమాధ్యాయము.

ఇట్లుకొంతకాలము గడచినతర్వాత సిద్ధార్థ-గౌతముడొకప్పుడు నాఁడుద్యానవనమునవిహరింప నభిలాష వొడముటయు సారథిం బిలిచి రథమాయత్తముఁజేయుమని చెప్పెను. అట్లకాక యని యతఁడు నాలుగు గుఱ్ఱంబుల నలంకరించి తెచ్చియరదము సిద్ధముఁజేసెను, సిద్ధార్థుఁడురథమెక్కి, సుందరోద్యానమునకుఁ బయనమైపోయెను. కొంతదవ్వరిగినపిదప కడువృద్ధుఁడొకఁడతని కంటఁబడియెను. ఆముసలివాఁడు దేహమునందెంతమాత్రము దార్ఢ్యము లేమి యడుగుఁదీసి యడుగువెట్టలేక మిక్కిలి శ్రమపడుచుండెను. ఆవృద్ధునిఁజూచి సిద్ధార్థుఁడు చలితహృదయుఁడై సారథి నిట్లడిగెను. "ఓ చెన్నా! మిక్కిలి దుర్బలుఁడగునీతఁడెవఁడు? ఇతనికి శరీరములో రవంత మాంస మైన లేదు. ఎముకలు, నరములు పైకిఁగనఁబడు చున్నవి! దంతము లూడిపోయినవి. తల నెరసినది. నడుము వంగినది చేతికఱ్ఱ నూఁతఁజేసికొని యడుగడుగునకుఁ దడఁబడుచు నెట్టెటో నడుచుచున్నాఁడు అనవుడు సారథి యగుచెన్నఁడిట్లుత్తరముఁ జెప్పెను. "అయ్యా! ఇతఁడు వృద్ధుఁడు. ఇతని శరీరము శిథిలమైనది. ఇంద్రియములు వికలములైనవి. ఇతఁడు దుర్బలత్వము ననేపనిం జేయజాలఁడు. ఎండుచెట్లను విహంగమములు విడిచినట్లు బంధుమిత్రులితని విడుచుటచేత నిప్పుడసహాయుఁడై యున్నవాఁడు." అప్పలుకులువిని సిద్ధార్థుఁడు వైక్లబ్యమునొంది సారథి కిట్లనియె. "చెన్నా! ఇది యీ మందభాగ్యున కొక్కనికే సంభవించినదా లేకమనుష్యసామాన్యమున కంతకు నిట్టివయస్థ సంభవించునా? ఇందుకుఁ గారణమేమి? తద్విషయమై నేను జిజ్ఞాసఁ జేయవలయుఁ గాన సత్వరమ చెప్పుము." అని యడుగుటయు సారథి యిట్లనియె. "అయ్యా! ఇది ప్రకృతిధర్మము.

ప్రతిపురుషుఁడు ప్రతిస్త్రీ చరమావస్థలో నిట్టిదశం బ్రాపించును. మీతల్లిదండ్రులు, మీచుట్టములు, నీవు, నీప్రియురాలగు యశోధర చిరకాలము జీవింతురేని దప్పక నిట్టియవస్థ నొందవలసినదే" ఆమాటలు శ్రవణగోచరము లగుటయు "నీ! జీవనము వ్యర్థ మని రథము మరలుపు" మని సారథి కానతిచ్చి యుద్యానవనసందర్శనము మానుకొని గృహాభిముఖుఁడై పోయెను. కుమారుఁ డుద్యానవనమునకుంబయనమై కడముట్టఁజనక మార్గమధ్యమునుండి, మరలి, యంతిపురి జేరెనని విని శుద్ధోదనుఁడు తత్కారణమేమి యని యరసి వృద్ధపురుషసందర్శనమున విషాదసంభరితచేతస్కుఁడై కొడుకు గృహాభిముఖుఁడయ్యెనని తెలిసికొని "హా! మీరు నన్ను నాశనముఁ జేయుదలఁచుకొన్నారు. ఈక్షణమే నాటకంబులు, నృత్యగానములు సిద్ధముఁ జేయుడు. అంగనాసహవాసము గలిగి వేడుకలం దగిలి యున్నంతసేపు మావాఁడు సంసారత్యాగముఁ జేయఁ" డని పలికెను. అనంతరము కొంతకాలమునకు సిద్ధార్థుఁడు వెండియు నుద్యానవనముఁ జూడ నభిలషించి రథమెక్కి బయలుదేరెను. అత్తరి నొకరోగియతనికంటఁబడెను. అతఁడు మార్గమునకుఁ బ్రక్కగా వట్టి నేలం బండుకొనియెను. ఉపచారముఁ జేయుటకెవ్వరు దగ్గఱలేరు. అతనిఁ గనుంగొని రాజకుమారుఁడు రథచోదకు నిట్లడిగెను. "సారథీ! ఈతఁ డెవ్వఁడు? శల్యచర్మావశిష్టుఁడై తనమలమూత్రములలోఁ దొరలుచు మిక్కిలి బాధపడుచున్నాఁడు." అనవుడు రథకునకు సారథి యిట్లు బదులుచెప్పెను. "స్వామీ! ఇతఁడు రోగపీడితుఁడై మరణమునకు సిద్ధముగ నున్నాఁడు. ఈరోగము కుదురదు. ఎంతమాత్రమును జీవితాశలేదు. నేఁడో రేపో యతఁడు మృతి నొందును." ఆవచనంబులు కర్ణగోచరము లగుటయు రాజకుమారుఁడు చింతాక్రాంతమనస్కుండై విన్నవదనుఁడై గిరుక్కున రథము మరలించి యంతఃపురమున కరిగెను. పిమ్మటఁ గొంతకాలమునకు

సిద్ధార్థుఁ డొకనాఁడు పూఁదోఁట జూడ స్యందనారూఢుఁడై మరలఁ
జనుచుండ నెట్టయెదుటఁ గొందఱుమనుష్యులు శవమును మోసికొని
పోవుచుండిరి. అది చూచి సిద్ధార్థుఁడు సారథి నిట్లడిగెను. "ఓయీ!
ఏమిది? కొందఱుమనుష్యులు మఱియొక మనుష్యుని మంచముమీఁద
నైచి యేల మోసికొని పోవుచున్నారు? వెంటఁ జనుమనుష్యు లేల
వెంట్రుకలు విరియఁబోసికొని దుఃఖపీడితులై ఱొమ్ము మోఁదుకొని
యేడ్చుచున్నారు?" అనవుడు "స్వామీ! మంచముమీఁదనున్న
మనుష్యుఁడు మృతినొందినాఁడు. అతఁ డికమీఁద నెన్నఁడుఁ దనతలి
దండ్రులఁగాని పెండ్లాముబిడ్డలఁగాని బంధుమిత్రులఁగాని చూడఁజాలఁ
డు. ఆతఁ డీప్రపంచమునుండి వెడలిపోయినాఁడు!" అది విని రాజకుమా
రుఁడు నిట్టూర్పువిడిచి యిట్లనియె "సీ! వార్ధకదశలోఁ గూలఁద్రో
యు నీయౌవన మేల? బహురోగభూయిష్టమగు నీశరీర మేల? భోగప
రాయణుఁడైన విద్వాంసునిజన్మము వ్యర్థము వ్యర్థము." అని సత్వ
రంబుగ నంతఃపురమున కరిగి కొన్నిదినములదనుక నేరిం జూడనొల్లక
యెవరితోఁ సంభాషింప నొల్లకయుండెను. తరువాతఁ గొన్నినాళ్ళకు
సిద్ధార్థుఁడు వెండియుఁ బ్రమదావనవిలోకనకుతూహలంబు జనియింపఁ
దన తేరెక్కి పోయెను. ఆసమయమున నతని కొకసన్యాసి కనఁబడెను.
ఆతనిఁ జూచి గౌతముఁడు సూతు నిట్లడిగెను. "సారథీ! ఇతఁ డెవ్వఁడు
కాషాయవస్త్రములు ధరించినాఁడు. ప్రశాంతభావమున నడచుచున్నాఁ
డు. కన్నెత్తి చూడఁడు. ఎవ్వరితో మాటలాడఁడు." అడుగుటయు
సిద్ధార్థునకుఁ జెన్నఁ డిట్లనియె. "స్వామీ! ఈతఁడు సన్యాసి. బిచ్చ
మెత్తి బ్రతుకును. అతఁ డింద్రియముల జయించినాఁడు. ప్రపంచసం
బంధము వదలినాఁడు ఆతఁడు సర్వసమానుఁడు" ఆమాటల కలరి
యారాజనందనుఁ డిట్లనియె. "ఆహా! ఈయాశ్రమము నాకిష్టము
విద్వాంసు లీయాశ్రమమును గడుంగడుఁ బ్రశంసింతురుగదా? ఇది

మిక్కిలి సుఖప్రదమగు నాశ్రమము" అని సారథిని రథము మరలుపు మని కోరి స్వగృహంబునకుఁ జనియెను. పూర్వోదాహృతపురుష చతుష్టయంబును నిశ్చయముగా సిద్ధార్థుఁడు చూడలేదనియుఁ జూచి నాఁడని వ్రాయుట కవికల్పన మనియు లోకానుభవమువలనను నిరంతర తత్వజిజ్ఞాసవలనను గౌతముఁడు యౌవనంబు బాణవేగతుల్యం బనియు సౌందర్యంబు విద్యుల్లతవలె క్షణభంగురం బనియు శరీరము రోగభూయిష్ఠం బగుట వినశ్వరంబనియు భోగంబు లస్థిరంబులనియు సంసార మాశాప్రవర్ధకం బనియు సంసారసాగర ముత్తరించుటకు ముక్తింబడయుటకుఁ బ్రశాంతమై సంతుష్టికి నిధానంబైన సన్యాసంబే పరమసాధనంబనియుఁ దెలిసికొనెనని కొందఱుపండితు లభిప్రాయపడు చున్నారు. ఈయభిప్రాయమే నిశ్చయమై యుండవచ్చును. లేదా యట్టి పురుషు లతనికిఁ గనఁబడి యుండవచ్చును. ఉద్యానవనములనుఁ జూడఁబోయినపుడెల్ల నతనికట్టి విపరీతదర్శనములు గనఁబడుట యాశ్చర్యకరమేమైనను మనజీవితములో నప్పుడప్పుడు గతిలేనిరోగులను దిక్కుమాలినవృద్ధులను మనము చూచుచుండుటయు మనమనంబుల యందు వైరాగ్యభావములు తోఁచుచుండుటయు ననుభవసిద్ధమే. తఱుచుగా నట్టిదీనులను జూచునట్టి మనకే యొక్కొక్కదీనుంజూచి నప్పుడు వైక్లబ్యవైరాగ్యములు కలుగుచుండఁగా నెన్నఁడు నిఱుపేద లను రోగులను శవములనుఁ జూచి యెఱుంగక దైన్యము విని యెఱుంగక దుఃఖము కలనైనఁ గనియెఱుంగక తారామండలమధ్యస్థుఁడగు చంద్రుఁడువలెఁ గాంతాజనపరివేష్టితుఁడై సౌఖ్యంబు లవ్వారిగఁ గాంచినరాజకుమారున కట్టిభయంకరదర్శనములు విషాదము బుట్టించుట యాశ్చర్యముకాదు. ఈకథ సరిగా నిందున్నట్లు జరుగక పోవచ్చును. కాని యట్టిపురుషుల నతఁ డప్పుడప్పుడు చూచి యుండవచ్చు నని భావించుటయు నసంభవముగాదు. కథయొక్క యాథార్థ్య మెట్లు

న్నను మనుష్యప్రకృతి లోకవృత్తమును నిరంతరము పరిశీలించుటచే నతనికి వైరాగ్యోదయ మయ్యె నన్నమాట సత్యము. భోగముల నతఁడు తుదముట్ట ననుభవించుటచేత నవి నిస్సారంబులని యతఁడు తెలిసికొని వానిపై నభిమానము విడిచి యుండవచ్చును.

షష్ఠాధ్యాయము.

ఒకనాఁడు సిద్ధార్థుఁ డుద్యానవనమున కరిగి యచ్చోట కొండొకసేపుండి గృహంబునకుం బోవ మిక్కిలి శృంగారింపఁబడినయరదంబు నెక్కుటకు సిద్ధముగనుండెను. బ్రాహ్మణులు స్వస్తి చెప్పిరి. గాయకులు తమతమప్రజ్ఞానుసారముగ మధురగానముఁ జేసిరి. తక్కిన వర్ణములవారు మహోత్సాహముతో నతనిచుట్టుం జేరి తమ యానందమును వెల్లడించిరి. ఆసమయమున మందిరమున యశోధర కుమారుని గనియెను. వంశపారంపర్యము నిల్పుపౌత్రుఁడు జనియించినందున శుద్ధోదనుఁడు మహానందభరితుఁడై యుద్యానవనమున నున్నకుమారున కాశుభవార్త తెలియఁజేయవలసినదని బంట్ల నంపెను. అప్పుడే సిద్ధార్థుఁడు రథమెక్కఁబోవుచుండెను. శ్రవణానందకర మైన యావార్త వినఁగానే సిద్ధార్థుఁడు సంతోషపూరితమనస్కుఁ డగుటకు మాఱు “ఇది యొకరాహులము (యాటంకము) నూతనబంధ మొకటి ప్రభవించినది” యని యతఁడు నిరుత్సాహముగఁ బలికెను. శుభవార్త దెచ్చిన యాబంట్లు తిరిగి యంతఃపురమున కరిగినపిమ్మట శుద్ధోదనుఁడు వారినిఁ బిలిచి యీవార్త విని నాకుమారుఁ డేమన్నాఁడని

యడిగెను. సిద్ధార్థుఁడనినోట వెడలినమాటలు వారాయనకు సరిగఁ దెలిపిరి. అవి విని శుద్ధోదనుఁ "డట్టియున నామనుమని పేరు రాహులుఁడగు గాక" యని పలికెను. సిద్ధార్థుఁడు రథమెక్కి విచారగ్రస్తుఁడై దీర్ఘాలోచనాపరుండై యంతిపురికి వచ్చెను. కులవిస్తారకుఁ డగుమనుమఁడు తమజాతి కుదయించినందుకుఁ బురవాసులు నిరుపమానందము నొందిరి. ఆనందాతిశయమున వారు రథారూఢుఁడై యేగుచున్న సిద్ధార్థుని జయజయధ్వనులుచేసి సన్మానించి తమ యానందమును వెల్లడించిరి. ఆజయజయధ్వనులలో నతనికి శ్రోత్రపర్వమైన యొకమాట వినఁబడెను. సిద్ధార్థునజ్ఞాతియు నవివాహితయు గుణసంపన్నయు నైన కిసగౌతమి యను నామె రాజకుమారుని జూచుటకుఁ దనసౌధముయొక్క కట్టకడపటియంతస్తు నెక్కెను. ఎక్కి యాయువతి సిద్ధార్థుని ఠీవియు సాటిలేని సౌందర్యమును కన్నులం జూచికొని మిక్కిలి సంతోషించి యానందపారవశ్యమున నీక్రింది గీతము పాడెను.

కం. ఈతనయునిఁ గని పెంచిన
యాతలిదండ్రు లతిధన్యు లవనిజనులలో
నీతని భర్తఁగఁ బడసిన
యాతరళాక్షి యతిధన్య యంగనలందున్.

ఈగీతము విని రాజకుమారుఁడు తనలో నిట్లని తలంచెను. "ఏమీ! కిసగౌతమి యేమన్నది. ఇటువంటి కుమారునిఁ గన్నతల్లి ధన్యురాలా? తండ్రి ధన్యుఁడా? భార్య ధన్యురాలా? ఇదియేకదా యామె పాడినగీతములోని యర్థము. ధన్యులనఁగా సౌఖ్యవంతులు. ఆధన్యత్వ మెట్లు కలుగును? ఆసౌఖ్య మెట్లు కలుగును? చిత్తప్రశాంతి యెట్లు లభించును? ఈగీతముయొక్క పరమార్థము మిక్కిలి మధురమై నాకు ప్రబోధమును గొలుపుచున్న" దని చర్చించి లక్ష

వరహాలు విలువగల హారమును దనమెడలోనుండి తీసి యామెకు కానుకగఁ బంపెను. ఆకానుక నందుకొని మిక్కిలి సంతసించి సిద్ధార్థుఁడు నామీఁద వలపు నిలిపియుండును. లేకున్న నీహార మెందు కంపునని యామె తలంచెను. కాని సిద్ధార్థుఁ డామెను మరల చూడ లేదు. అనంతరము సిద్ధార్థుఁ డంతిపురి కరిగెను. మందిరంబున నతఁడు సుఖాసీనుఁడై నప్పుడు నానావిచిత్రాంబరంబులు గట్టి యుచితాలంకారములు గైకొని చక్కదనంబున నచ్చరలేమలను మించుమించుబోఁడులు హస్తముల వీణియలు దాల్చి మనోజ్ఞమగు గానముఁ జేసి నృత్యంబులు చేసిరి. కాని సిద్ధార్థునిమనస్సు పరాయత్తమై యుండుటచే నతఁడు మునుపటివలె గానమునకు నృత్యంబునకు నెదమెచ్చక నిద్రవోయెను. నిద్రితుఁడైన యాతనిఁ జూచి యావిలాసవతు లిట్లను కొనిరి. "ఎవనినిమిత్తము మన మీ నృత్యగానంబులు నెఱపుచుంటిమో యతఁడు నిద్రవోయెను. మనము గూడ నిద్రవోవుదము" అని తమవీణియలు నేలఁబెట్టి పండుకొనిరి. అర్ధరాత్రమున సిద్ధార్థునకు మెలఁకువ రాఁగా నతఁడు మేలుకొని కూర్చుండెను. సుగంధతైలపూరితములైన దీపములు మిక్కిలి ప్రకాశించుచుండెను. ఆదీపముల వెలుఁగున నతఁడు నిద్రించుచున్న యాయువతులఁ జూచెను. ఆసందర్శన మతనికెంతో నేవయు విరక్తియుఁ గలిగించెను. అతఁడు చూచునప్పటి కాయంగనలు క్రమము లేక గదిలో నిచ్చటచ్చటఁ బండుకొనిరి. వారికొప్పులు విడిపోయెను. తలవెండ్రుకలు చెదరియుండెను. కొందఱి శరీరముల వస్త్రములు తొలఁగెను. కొందఱు నోళ్లు తెఱచిరి. కొందఱు పలువరించిరి. కొందఱు పండ్లుకొఱుకసాగిరి. కొందఱినోట చొంగ కారెను. కొందఱావులించిరి. కొందఱు లోలోనేమో గొణుగుకొనిరి. అంతకుమున్న తఁడు చూచినప్పు డాయంగనలు సింగారించుకొని లోపంబులఁ గప్పిపుచ్చుకొని బంగారుబొమ్మలట్టుల మెఱుపు

దీఁగలట్లు నయనోత్సవము జేసిరే కాని యీవిధముగ విలక్షణములతో వికృతచేష్టలతో ననహ్యారూపములతో ననుచితవేషములతో నతనికిఁ గనఁబడలేదు. అందుకారణములు లేని సహజరూపముతో నతఁ డంగనలం జూచుట కదియె మొదటిసారి. మోహపరవశుఁడైన కాలమున నంగనలు సమ్మోహనాస్త్రములట్లు కనఁబడుచుండిరి. కాని వారినిజస్వరూపములు చూచినప్పుడు కన్నులు కన్నులే కాని కలువరేకులు కావనియు, శ్రవణంబులు శబ్దగ్రాహకములగు రంధ్రములే కాని చక్కిలంబులు కావనియు, నధరంబులు పెదవులే కాని దొండపండ్లు కావనియు, కురులు తలవెండ్రుకలే కాని గండుతుమ్మెదలు కావనియు, నాసిక యుచ్ఛ్వాసనిశ్వాససాధనమైన యవయవములే కాని సంపఁగిపువ్వు కాదనియు శరీరము తోలుతిత్తియె కాని కనకలత గాదనియుం బరిజ్ఞానియగు తత్త్వవేత్తకుఁ దోఁచకపోదు. ఎంతో మనోహరమైన స్త్రీయాకృతి యతనికంటికిఁ బీనుఁగుపెంటవలె గనఁబడెను. మోహము నష్టమైన యీప్రపంచమున జీవించుట నాలుగుచూరులంటుకొన్న యింట నుండుట యని యతనిమనస్సునకు దట్టెను. ఆయసహ్యదర్శనానంతరము నతనినోట నప్రయత్నముగ నీక్రిందిమాట వెడలెను. “ఇదియెల్ల నన్ను వేధించుచున్నది. ఇది దుస్సహముగ నున్నది.” ఆపలుకులు వెడలినతోడనె యతఁడు దిగ్గునలేచి ద్వారము కడకుఁబోయి యెవఁ డక్కడ యని కేకవైచెను. ప్రక్కగదిలో నిద్రించుచున్న చెన్నఁడు మేలుకాంచి “స్వామీ! నేను చెన్నఁడ”నని బదులుచెప్పెను. అతనికి సిద్ధార్థుఁ డిట్లనియె. “చెన్నా! నేను సంకల్పించిన సర్వసంగపరిత్యాగము నేఁడు చేయుటకు నిశ్చయించితిని. నీవు వైచి రేయొకగుఱ్ఱమును దిసికొనిరా.” అట్టిప్రయత్నము వలదని చెన్నఁ డతనితోఁ జెప్ప మొదట యత్నించెను. కాని, సిద్ధార్థునినిశ్చయముఁ జూచి యాతనితో వాదము సేయుట నిష్ప్రయోజనమని తెలిసికొని తిన్నగా గుఱ్ఱాలసాలకుఁ బోయి తాను గొంపోయిన దీపపు

వెలుఁగున సాలలో నొకమూల నిలిచియున్న కింటక మనుహాయర త్నముఁ జూచెను. ఈగుఱ్ఱమునకు నేనుజీనువైవవలయునని నిశ్చయిం చుకొని దానిపై జీను పఱచి సిద్ధముచేసెను.

సిద్ధార్థుఁడు గృహమును ధర్మపత్నిని నందనుని సకలసౌఖ్యము లను విడిచి సర్వసంగపరిత్యాగముఁజేసి కాననాంతరముల కరుగుట కుఁ గారణ మేమని మనము విచారింపవలెను. వృద్ధపురుషుని, జాడ్య పీడితుని, శవమును, సన్న్యాసినిజూచినంతమాత్రమున నె యట్టివై రాగ్య ముదయించి యుండునా? అనుదినము, నెందఱువృద్ధుల విలోకించుట లేదు? జాడ్యపీడితులఁ జూచుట లేదు? శవముల నవలోకించుట లేదు? సన్న్యాసుల సందర్శించుట లేదు? అందఱకు నట్టిచిత్తవిక్షోభము గలిగి సదా? కలుగుట లేదు. అది కానియెడల కిసగౌతమి పాడినగీత మతని మనస్సును విరక్తిమార్గమునకుఁ ద్రిప్పియుండునా? అగీత మెందఱు విని యుండ లేదు. ఆగీతము విన్నవారికందఱకు వికారము గలిగించెనా? నిద్రితలైన యంగనల వికృతచేష్టారూపములఁ జూచినప్పుడతనిమనస్సు మాలిన్యరహితమై రాగపరాఙ్ముఖమైన దందురా? అదియొక్కటె యంతబలమైనకారణముగాదు. అట్లైన నేది బలవత్తరమైనకారణమై యుండును? అతఁడు ప్రకృతిచేతనే తత్త్వజిజ్ఞాసుఁడై యుండును. అట మీఁట నాకాలమునందు లభ్యములైన శాస్త్రవిద్యలు, కళలు నతఁడు నేర్చియుండును. గౌతమన్యాయసూత్రములు, కాణాదునివైశేషిక సిద్ధాంతములు సిద్ధార్థుఁడు చదివియుండవచ్చును. కపిలుని నిరీశ్వరసాం ఖ్యము, పతంజలివిరచిత సేశ్వరసాంఖ్య మనియెడు యోగశాస్త్రము మొదలగు తత్త్వవిచారణగ్రంథములయందు సిద్ధార్థునకుఁ బ్రవేశము గలిగియుండును. సహజముగా జిజ్ఞాసపరాయణమైన మనస్సు సాంసారి కదుఃఖవిమోచనార్థమయి విశ్వహితకారులగు మహాత్ములచేత రచి యింపఁబడినతత్త్వశాస్త్రసిద్ధాంతములతోఁ గలిగినప్పుడు వానికలయిక

చేత వైరాగ్యబీజములు మొదట సముత్పన్నములు కావచ్చును. ఆబీజములు వృద్ధపురుషాదిసందర్శనమువలన గ్రమక్రమముగ బెరుగ వచ్చును. కిసగౌతమీగానము కాంతలవికృతరూపవేషసందర్శనము వెంట నేఫలముగలిగించుదోహదములై యుండవచ్చును. విరక్తిమార్గమున బడినమనస్సునకు దృష్టిగోచరమగుప్రతిపదార్థముసందును శ్రవణగోచరమగు ప్రతిగీతమునందును నేదో యొంతవిశేష మున్నట్లు తోచుచుండును. మన కొకనిమీద ద్వేష మున్నపుడు వాడు మంచి యుద్దేశముతో బలికినపలుకులు సయితము ద్వేషమును గ్రక్కుచున్నట్లు మనకు తోచవచ్చును. కామమోహితునకు దనప్రేయసిచేసిన పనులెల్ల శృంగారచేష్టలుగానె తోచవచ్చును. ప్రపంచ మంతయు నీశ్వరమహిమ యని తలంచువానికి బ్రతిస్వల్పవస్తువునందు నీశ్వర చైతన్యము నీశ్వరకారుణ్యముం గానబడుచుండును. నాస్తికున కట్టి చైతన్యాదులు కనబడవు. అట్లె మొదటి జిజ్ఞాసువై ప్రపంచము యొక్క పౌర్వాపర్యములు విచారించువానికి మొట్టమొదట నది వినశ్వర మని తోచును. అది తోచిన తరువాత రోగము, వార్థకము మొదలగునవస్థలకు లోనై మరణమే పరమావధిగాగల యీశరీరము శాశ్వతము కాదనియు శరీర మనుభవించుభోగము లన్నియుం బరిత్యాజ్యములనియుం దిప్పక తోచును. క్రమక్రమముగ వానిపై నేవ పుట్టును. నాశనము లేక స్థిరమయి శాశ్వతమయియుండు పదార్థమును వెదకుట కిష్టము పుట్టును. మునుపెంతో ప్రియమాస్పదులై పంచప్రాణములకంటె నెక్కుడుప్రియములై తోచినకళత్రసంతానాదికము తన కాప్తవర్గము కాదనునూహ పుట్టును. వేసగి బీరెండచేత మిక్కిలి శుష్కమయి యున్న సమిధలను రవంతయగ్నికణమే ప్రజ్వలింపజేయునట్లు చిరజిజ్ఞాసచేఁ బరిపక్వ మయినయతని మనస్సునఁ గిసగౌతమీగానము, వెలదుల వికృతరూపదర్శనము మున్నగునవి నిమిత్తమాత్ర

ములై మహావైరాగ్యోదయమును గలిగించెను. ఒకకారణముతో మఱియొక కారణముచేరి బలపడి యతనికి వైరాగ్యము వృద్ధిచేసెను. సిద్ధార్థుండు బుద్ధుండైన తరువాత నీవిషయమును యతఁడొకనాఁడు శిష్యులతో నిట్లు ప్రసంగించెను. "శిష్యులారా! నాకుఁ గావలసినంత ధనముండెను. నేను మహావైభవముతో జీవించుచుంటిని. అప్పుడు నాలో నీతలంపులు తోఁచెను. తనశరీరముగూడ వార్ధక్యావస్థకు, దౌర్బల్యమునకు లోనైయున్నదని తెలిసియు నొరుఁడు ముసలివాని జూచినప్పుడు జేలభయపడి గోతం జెందవలయునో యాగోత్రకొంతకాల మయినతరువాతఁ దనమీఁదనె పడునను మాట నెఱుఁగఁడా? నాశరీర ము వినశ్వర మయినదే. నాకును ముసలితనము రాక మానదు. అట్టి యెడ నేను మఱియొక ముసలివానినిఁ జూచి వెఱగొందుట న్యాయమా? నేనీవిధముగ విచారము చేసికొంటిని యౌవనమునకు సహజ మయి నయుల్లాసము నామనమునుండి పోయినది. ఇట్టివిచారము నేను చేయు చున్నపుడు జీవితమునందుండవలసిన నైతస్యము నశించినది."

పూర్వోదాహృతములయిన యుపన్యాసమునబట్టి సిద్ధార్థునకు వృద్ధపురుషసందర్శనాదికముచే ప్రథమవైరాగ్యకారణములు కావని యు యతనిమనస్సముద్రము జిజ్ఞాసమహావాయుప్రేరితమయి మితి మీఱినసంక్షోభముఁజెంది యుండెననియు నతని వైరాగ్యము చిరజిజ్ఞా సాఫలము కాని తాత్కాలికహేతుప్రేరితము కాదనియు మనము తెలిసికొనవచ్చును. దీనింబట్టి కినగాతమీగానము మొదలగునవి లేవని నిరాకరించుట లేదు. అవి శుష్కేంధనమును దరికొల్పుతాత్కాలిక కారణవిస్ఫులింగములని యిదివరకె చెప్పియుంటిమి. ఇల్లువాకిలివిడిచి యాలుబిడ్డలవిడిచిసంసారపరాఙ్ముఖుఁడై సన్యసించినవారిలో సిద్ధార్థుఁ డె మొట్టమొదటివాఁడు కాఁడు. సంసారసంబంధమగుగాఢనిద్రనుండి మేల్కాన్న వారదివఱకనేకులుకలరు. జ్ఞానచంద్రికలచేతనజ్ఞానాంధకా

రముఁబటాపంచలుగఁద్రోలినమహానీయులనేకులు కలరు. ఇందుకుమనపు రాణములలోననేకోదాహరణములున్నవి. మహారాజకుమారులనేకులు పిత్రార్జితమయిన రాజ్యమునువిడిచి తపోనిరూఢులై యరణ్యముల కరిగినట్లు మనపురాణములలో నెన్నోచోట్లఁ జదువుచుందుము. శంతనునియన్నయైన దేవాపి తండ్రికి జ్యేష్ఠపుత్రుఁడయ్యు రాజ్యకాంత విడిచి తపోవనంబున కరిగెను. దేవవ్రతుఁడైన భీష్ముఁడు తండ్రియభిమతముఁ దీర్చుటకుఁ దాను వివాహమును మానుకొని రాజ్యము విడిచెను. ఇట్టివనేకములు కలవు. అవియెల్ల సిద్ధార్థుఁడెఱిఁగి యుండెను. అందుచేత వైరాగ్యోదయ మగునప్పుడు వివేకులెట్లు నడిచిరో యట్లే నడువ వలయు నని కృతనిశ్చయుఁడై సంసారశృంఖలాచ్ఛేదనమునఁ గాని మనోరథసిద్ధిగాదని యతఁడు గృహమునుండి వెడలఁ దలఁచెను. భోగములు విడిచి యోగసక్తులై సన్యాసులైనవా రతనికి పూర్వీకులలోనె గాక సమకాలికులలోఁ గూడ నుండిరి. ఆయాచారమె యతఁ డవలంబించెను.

సప్తమాధ్యాయము.

అశ్వముందోడి తెచ్చుటకు సేవకుఁడగు చెన్నఁడు లాయమునకుఁ బోయి యున్న సమయంబున సిద్ధార్థుఁడు తనయిల్లాలినిఁ గుమారునిఁ గట్టకడపటిసారి మనసారఁ జూచికొన వలయునని బుద్ధిపుట్ట యశోధర పండుకొన్న గదికడకుఁ బోయి తలుపు నిశ్శబ్దముగఁ దెఱచి చూచెను. ఆమె పువ్వులపాన్పుపైఁ బండుకొని పిల్లవానిపైఁ జేయి వైచికొని గాఢముగ నిద్రించుచుండెను. ఒకసారి బాలకు నెత్తుకొని

ముద్దాడవలయునని కోరిక యతనికి జనించెను. కాని పిల్లవానిం దీసికొనుటకై యతనిమీఁద నున్నయామెచేయి తొలఁగింపవలెను. హస్తము తొలఁగింపఁబడెనా యశోధర తప్పక మేల్కొనును. మేల్కొనెనా యామె లేచి బాష్పపూరితనేత్రయై పాదములపైఁ బడి తన్ను విడిచి పోవలదని ప్రార్థించిహృదయమునకరగించి యుద్యమము మాన్పింపక పోదు. అందుచేత నతఁడు లోని కరుగక గుమ్మముమీఁద నిలిచి తనసంకల్ప మేమో యెఱుఁగక నిండువిశ్వాసముతో నిర్మలహృదయముతో నిదురపైఁ జేయి వైచికొని నిదురించుచున్న యిల్లాలిని, దండ్రిని యెఱుఁగక తండ్రియుద్యమ మంతకుమున్నె యెఱుఁగక కన్నులైనఁ దెఱవక పొత్తిళ్లలోఁ బండుకొని యున్న పసిపాపను గట్టకడపటిసారి కన్నులకఱవుదీర మనస్సంతుష్టిగఁజూచి వెనుకకుమరలి యంతఃపురచదుకమునకుఁ బోయెను. పోవునప్పటికిఁ జెన్నఁడను కంటకమనుహయమును పల్యాణంబు వైచి సిద్ధము చేసి తెచ్చెను. తెచ్చుటయు సిద్ధార్థుఁడు కృతార్థుఁడై మనోరథ మెక్కినట్లు యాతురంగము నెక్కి యర్ధరాత్రమున జనమంతయు నిద్రావశమై యున్నప్పుడు పట్టణమును విడిచి పోయెను. చెన్నఁడుమాత్ర మతనిని విడువక వెంటఁ బోయెను. అనోమానదీతీరమునకుఁ బోవువఱకు నతఁడు మార్గమధ్యమున నెచ్చట నాఁగలేదు. అక్కడ కరిగినతరువాత నతఁడు తనశరీరమందున్న సకలాభరణములును గుఱ్ఱమును చిరకాలమునుండి తన్ను గొలుచుచున్న ప్రియసేవకుఁ డగుచెన్నని కిచ్చి పురంబునకుఁ బొమ్మని వాని కానతిచ్చెను. కాని చెన్నఁడు యజమానునకుఁ దగినసేవకుఁడౌ కనుక సంసారత్యాగముఁ జేసి సిద్ధార్థునకు శుశ్రూష, జేయఁ గోరి తనయభిమత మెఱిఁగించెను. సిద్ధార్థుఁడు వానికోరిక మెచ్చి యదిసమయము కాదని చెప్పి కాలాంతరమున వానిమనోరథసిద్ధిఁ జేయుట కొడంబడి యప్పుడు తప్పక పురంబున కరుగు మని నొక్కి చెప్పెను.

చెన్నఁడందుకు సమ్మతించెను. చెన్నఁడు ప్రయాణోన్ముఖుఁడైన పుడు సిద్ధార్థుఁడు వానితో నిట్లనియె. "చెన్నా! నీవు పోయి మాతండ్రి శుద్ధోదనునితోడను మాతల్లియైన ప్రజాపతితోడను నాభార్యతోడను బుధజనులతోడను నేను సన్న్యాసినైతి నని చెప్పుము. నావిషయమై విచారింపవలదని పలుకుము."

అప్పలుకులు విని జాలిగుండె గల చెన్నఁడు వెక్కివెక్కి యేడ్చెను. సిద్ధార్థుఁడు వాని నూరడించి ధైర్యము చెప్పి బుజ్జగించి పట్టణమున కంపెను. చెన్నఁ డేడ్చుచుఁ బోయెను. అనంతర మారాజకుమారుఁడు తనచేతిఖడ్గముతో శిరోజములు ఖండించుకొని దారిం బోవుచున్నయొక పేదవానికి విలువ గలతనయుడుపుల నిచ్చి వాని కడనుండి పేదబట్టలు గ్రహించి యవి దాల్చి సన్న్యాసియై మగధదేశ రాజధానియైన రాజగృహం బనునగరంబునకుఁ బోవ సాగెను. అప్పటి కతనిమనస్సు ప్రశాంత మయ్యెను. ఆగర్భశ్రీమంతుఁడైనయతనికి వైరాగ్యోదయ మైనతరువాత ప్రత్యేకసన్న్యాసము స్వీకరించువఱకు గృహము కారాగృహ మయ్యెను. చంద్రశాలలు చెఱసాలలయ్యెను. కాంతాసక్తి నశించి ముక్తికాంతాసక్తి మనంబున నుదయించెను. పూలపాన్పుమీఁద రోఁత వొడమి రాలసెజ్జలపై భ్రాంతి వొడమెను. మనోహరములగు సుందరోద్యానవనములు సింహశార్దూలాదిఘాతుక మృగసంకులము లగుమహావనముల ట్లతనికంటికిఁ బొడకట్టెను. నయనోత్సవము లగు నంగనల మొగములు పిశాచ వదనము లై యతని కేవ గలిగించెను. అంగనలదీర్ఘశిరోజములు పరిశుద్ధమనంబును బంధించునినుపసంకెళ్ళవలె నతనికిఁ దోఁచెను. మెత్తనియాసనంబులమీఁదఁ గూర్చుండినను ముండ్లమీఁదఁ గూర్చుండిన ట్లతనిమనస్సు పరితాపము నొందఁ జొచ్చెను. హృదయాకాశమున దేదీప్యమానప్రభలకోడ జ్ఞానసూర్యోదయ ముదయించినపిమ్మట నట్టి తేజఃపుంజము ముందర

నజ్ఞానాంధకారము నిలువ లేక పంచబాణాళి మఱి పరుగులెత్తిన తరువాత, మనం శాఖాబంధనములను త్రెంచినతరువాత, సంసార స్నేహరజ్జువులు తెగినతరువాత హారంబులు భారంబు లగుట కీరంబులు కూపరంబు లగుట సుఖములు పాపసఖము లగుట నగలు పగ లగుట యాశ్చర్యము కాదు. ఎప్పుడు కపిలవస్తునగరంబు విడుతు, నెన్నఁడు రాజ్యపరిత్యాగము సేతు, నెన్నఁడు దారపుత్రుల విడచి దూరము పోదు, నెన్నఁడీ మేడలుమిద్దెలు విడిచి హాయిగ నట్టడవులఁ జెట్లనీడలఁ దపముచేసికొందు నని యతనికిఁ దలంపులు తోఁచెను కాని పురంబున నుండవలయు నని దారపుత్రులతో సుఖింప వలయు నని రాజ్యమేలవలయు నని తలంపాయనకు జనింపలేదు. ఆయన కప్పుడు వెనుకటిచుట్టములు చుట్టములట్లు తోఁచ లేదు. జటాధరు లైనయోగులు తపోధను లైనమహర్షులు శిరోముండనముఁ జేసికొన్న సన్యాసులు దగ్గరచుట్టములైరి. పర్వతగుహలు ప్రియమందిరము లయ్యెను. కొండ లున్నత సౌధము లయ్యెను. జగద్విజయార్థము యాశలు జయించు కోరిక పోయి యింద్రియజయార్థ మాశలు జయించ కోరిక బలసియ్యె. బాహ్యశత్రువర్గమును జయించుటకంటె నంతశ్శత్రువర్గమును జయించుట ప్రధానకర్తవ్య మని యతఁడు తెలిసికొనెను. అట్లు తెలిసికొని చిరకాలమనోరథ మయినసన్యాసాశ్రమము నధిగమించి వనంబులు వసతులుగ, మఠంబులు మందిరములుగ, వృక్షచ్ఛాయలు విలాస భవనంబులుగఁ బండ్లు దుంపలుఁ గాయ లాహారములుగ నిర్మలనదీజలంబులు పానీయంబులుగ విశ్వప్రపంచ మిల్లుగ మానవకోటి భ్రాతృవర్గముగఁ బరమతపోధనులు గురువులుగ జీవితశేషంబు నతఁడు గడపఁ దలంచెను. అతఁడప్పుడు హాయిగ నూపిరి పుచ్చుకొనెను. గృహము వెడలివచ్చి సన్యసించినపుడు సిద్ధార్థుఁడు తానే బుద్ధుఁడై జగద్గురువై యుండవలసివచ్చునని యెన్నఁ డెఱుంగఁడు. కామక్రోధంబుల

జయించి యింద్రియంబుల నిగ్రహించి తపంబుచేసి మోక్షమార్గము కనుఁగొనవలయు నని యితనియభిప్రాయము. వార్ధకమునకు రోగమునకు వశము కానియవస్థలో నుండవలయు నని యతనియాశయము. సంసారబంధములం ద్రెంపి సుఖించు తెరవు గనుఁగొన వలయు నని యతని సంకల్పము.

సిద్ధార్థుని కాలమున మగధరాజ్యమునకు రాజధాని రాజగృహం బనునగరము. మగధరాజ్యము పాండవులకాలమునుండియు మిక్కిలి బలిష్ఠ మగునరాజ్యమని మహాభారతమువలన మనము తెలిసికొన వచ్చును. భారతకాలమున బృహద్రథనందనుఁ డగు జరాసంధుఁడు మగధరాజ్యమును బాలించు చుండెను. అతనికాలమున గిరివ్రజమనుపురము మగధకు రాజధానియై యుండెను. గిరివ్రజమనఁగాఁ బర్వతములగుంపు. ప్రకృతి కట్టిన రాతికోటవలె నున్న పర్వతము లైదు పురముచుట్టు నుండుటం జేసి యాపురికి గిరివ్రజ మను పేరు కలిగె నని పురాణజ్ఞులు వచియింతురు. గోరథము, ఋషభము, వైహారము, ఋషిగిరి, చైత్యకము, ననునవియ యాయైదుగిరులు. పూర్వపు గిరివ్రజమే సిద్ధార్థునికాలమున రాజగృహం బను పేరం బఱఁగెనని కొందఱియభిప్రాయము. గిరివ్రజము కాలక్రమమునఁ బాడు పడిన దనియు దానిసమీపమున రాజగృహం బనుపట్టణము నిర్మింపఁబడిన దనియుఁ గొందఱియభిప్రాయము. మౌర్యులు మగధరాజ్యము నాక్రమించినప్పుడు రాజధాని రాజగృహమునుండి పాటలీపురమునకు మార్చఁబడియెను. రాజగృహము నేఁటికిని రాజఘర్ నామమున విహారదేశమున విహారపట్టణమునకు నెనిమిదిక్రోసులదూరమున నున్నది. దీనిచుట్టుపట్ల ననేకక్రోశములవఱకుఁ బాడుపడినచోటులు విశేషముగఁ గన్పడు చుండును. వానింబట్టి పూర్వమిది మహోన్నతదశలో నున్న గొప్పపట్టణ మని యూహింప వచ్చును. ఫాహియా నను చీనాదేశస్థుఁడు భరతఖండమునకు

వచ్చి చూచినప్పుడు రాజగృహము పాడుపడి జనశూన్యమయి యుండెను. ఇప్పుడు జనసమేత మయిన చిన్నగ్రామముగ నున్నది. హిందువులకు జైనులకు నిది పుణ్యక్షేత్రమయి యున్నది. అందు జైనులనేక దేవాలయములు నిర్మించిరి. మగధదేశ మిటీవల విహారదేశమను పేరం బఱగి యిప్పుడు బీహారను పేర వ్యవహరింపఁబడు చున్నది.

అష్టమాధ్యాయము.

ఆకాలంబున మగధదేశమునకు బింబిసారుఁడను నతఁడు రాజు. సిద్ధార్థుఁడు రాజధాని యగు రాజగృహంబునకుఁ జనియెను. ఆనగరంబున కరుగుటలో నతనియుద్దేశ మచ్చట సుఖజీవనము జేయుటకాదు. ఆనగరోపాంతమున నున్న పంచపర్వతములమీఁద జ్ఞానలతల కాలవాలము లని చెప్పఁ దగినవిద్వాంసులు బ్రాహ్మణు లనేకులు నివసించుచుండిరి. వారి నాశ్రయించి జ్ఞానము సంపాదనము జేయు వలయు నని యతఁడు సంకల్పించి వచ్చెను. పురప్రవేశము జేసినతోడనె వందలకొలఁదిజను లతనిచుట్టు మూఁగిరి. బూడెదలోఁ బొలిపినను రత్నము ప్రకాశించుచునే యుండును. అట్లే సన్యాసివేషములో నుండినను సిద్ధార్థునిశరీరమునందు ప్రతిభాగము రాజకళల నీనుచుండెను. అతనిం జూచి జనులు "తప్పక యితఁడింద్రుఁ" డని యొండొరులతోఁ జెప్పుకొనిరి. "కాదు. కాదు. ఇంద్రుఁడైన యెడల నైరావత మేది. వజ్రాయుధ మేది. ఇతఁడు మహాబ్రహ్మ" యని 'కొంద అనిరి. ఎవఁడో దివ్యపురుషుఁడు పట్టణమునకు వచ్చి యున్నాఁ డనిభావించి పోసు లావార్త రాజున కెఱింగించిరి. రాజు సిద్ధార్థునిజూడవచ్చి యతని

రూపలేఖవిలాసముల కచ్చెరువడి నీ వెవఁడ వని యడిగెను. సిద్ధార్థుఁడు తనపూర్వాశ్రమవృత్తాంతము నెఱిఁగించుట కిష్టము లేక "యయ్యా! నేనొకబిక్షుకుఁడ" నని బదులు చెప్పెను. "నాయంతిపురమునకురమ్ము కావలసినంతద్రవ్యము నీకిచ్చెద" నని రాజు పలికెను. సమస్తద్రవ్యము వదలివచ్చిన వానికి మరల ద్రవ్యస్య మెందుకు. రాజుకోరిక నిరాకరించి సిద్ధార్థుఁడు రాచనగరమునకుఁ జనక తత్సమీపమందున్న గిరులకరిగి యందున్న బ్రాహ్మణులలో నగ్రగణ్యుఁడైన యలరుండనువానికి శిష్యుఁడై యతఁడు నేర్పఁగలవిద్య యంతయు నేర్చెను. ఆవిద్యయతనికి సంతుష్టి నొసంగనందున నుద్రకుఁడను మఱియొక బ్రాహ్మణునాశ్రయించెను. ఉద్రకుఁడు సిద్ధార్థునకు వేదవేదాంత శాస్త్రములు తర్కదర్శనములు సమగ్రములుగ నేర్పెను. ఆతత్వశాస్త్రములుగూడ సిద్ధార్థునికి సంతుష్టి నొసంగఁజాలనయ్యెను. అప్పుడతఁడు జ్ఞానకాండమునువిడిచి తపఃకాండ ముపక్రమింపఁ దలఁచెను. ఆకాలంబున సంసారవిముఖులైన మహాపురుషు లనేకులు బ్రహ్మచర్యదీక్షాధురీణులై దారపుత్ర పరిత్యాగులై పరమతపోనిరూఢులై సింహశార్దూలాదిఘాతుకమృగాకీర్ణంబు లగువనంబులకరిగి తపంబుఁజేయు చుండిరి. కొందఱు జటాధరులు, కొందఱు శిరోముండనప్రియు లగు సన్యాసులు, కొందఱు కాషాయాంబరధారులు, కొందఱు దిగంబరులు, కొందఱు నిరాహారులు, కొందఱువాయుభక్షకులు, కొందఱు జలభక్షకులు, కొందఱు కందమూలాశనులు, కొందఱు పర్ణాశనులు, కొంద ఱూర్ధ్వ బాహులు, కొందఱు పంచాగ్నిమధ్యస్థులు, కొందఱు కంటకశయ్యాగతులునై ఘోరతపంబు చేయుచుండిరి. అట్టితపోనియమము దానుగూడ వహించి శరీరముశుష్కింపఁజేసి యింద్రియంబులపొగ రడంచి దివ్యజ్ఞానమును నమానుషశక్తులను బడసి తద్ద్వారమున ముక్తుఁడు గావలయు నని సిద్ధార్థుఁడు సంకల్పించి యు

రువేలుమహావనంబున కరిగెను. ఈవనమిప్పుడు బుద్ధగయకు సమీపమం దున్నది. ఆవనంబున కరిగి యతఁడు భయంకర నియమంబులఁబూని యాఱుసంవత్సరములు ఘోరతపంబు చేసెను. అతనిశరీరము శుష్కిం చెను. రక్తమాంసము లెండిపోయెను. ఆతపము జేయునపు డతని యొద్ద నైదుగురుశిష్యులు చేరిరి. ఆమహాతపము వారికిఁగూడ వెఱపు బుట్టించెను. ఒక్కకబళమాహారముకన్న నెక్కువతినఁగూడ దనుకొని నియమము జేసికొని దేహమునకు బల మిచ్చుపదార్థము లెల్లవర్జించి జలము మొదలగు దుర్బలపదార్థములను భుజించుచుశుష్కదేహుఁడ య్యెను. అందువలన నేనుఁగుబలముగల యతఁడు లేచినిలువఁ బడఁజాల కపోయెను. శరీర మంతయు నల్లబడెను. అతని మేన మున్ను కనఁబడు చువచ్చిన ముప్పదిరెండు కల్యాణలక్షణము లదృశ్యము లయ్యెను. ఎట్టకేల కొకనాఁడు రాత్రి తెల్లవాఱుజామున శరీరదౌర్బల్యముచేత న తఁడుమూర్ఛిల్లెను. అప్పుడతఁడు తపంబువలనను దేహశోషణాదిఘోర కర్మంబులవలనను బ్రయోజనము లేదని తెలిసికొనెను. ఈతపంబులవ లన దనజీవితమున నాఱుసంవత్సరములకాలము వ్యర్థమయ్యె నని యుమహాతపశ్చరణానంతరమున సయితము తప మారంభింపకముందు దానెట్టిస్థితిలో నుండెనో యట్టిస్థితిలోనే యుండవలసివచ్చె ననియున తేఁ డెఱిగెను. తపశ్చరణము వలన మోక్షము లేదని యతఁడు భావిం చెను. అతఁ డన్నము లేక చావునకు సిద్ధమైయున్న యాసమయమున నొకపల్లెటూరికాఁపువానికూఁతురు సుజాతయనునది యాతని కన్నము బెట్టి ప్రాణము నిలిపెను. ఆమె చేసినయుపకారము సిద్ధార్థుఁడుజన్మాం తరమువఱకు మఱువ లేదు. మరణసమయమున సయితముసిద్ధార్థుఁ డామెచేసిన యుపకారమును స్మరించి సుజాతపెట్టినయన్నముఁ దిన్నత రువాతఁ దనకుబుద్ధత్వము సంప్రాప్తించినందున నామె పెట్టినయన్న మే యన్నమని కొనియాడెను. కొంచెము దేహదార్ఢ్యము కలిగినత

రువాత సిద్ధార్థుఁడు ఘోరతపంబులు మాని వెనుకటివలె సన్యాసియై కాషాయాంబరములు భిక్షాపాత్రము ధరించెను. శుశ్రూషఁ జేయుచున్న శిష్యులైదుగురు "సిద్ధార్థుఁడు ధర్మపథభ్రష్టుఁడై చెడిపోయినాఁడు.నాస్తికుఁడైనాఁ"డని చెప్పుకొనుచు నాతనివిడిచిపోయిరి.మనుష్యసహాయము కావలసినదుర్బలస్థితిలో నమ్మినయాప్తు లాయనను విడిచిచనిరి. శిష్యులుపరిత్యజించి పోయిననాఁటియుదయము సిద్ధార్థుఁడు నిరంజననదీతీరమున నతఁడు మెల్లమెల్లఁగా సంచరించుచుండ సుజాతకనఁబడి యతనిఁ దోడ్కొనిపోయిమధ్యాహ్నభోజనముఁబెట్టెను. అతఁడాకూఁడు నొకమఱ్ఱిచెట్టుక్రిందఁ బెట్టుకొని కూర్చుండి తినెను. నాఁటినుండియావృక్షమునకు జ్ఞానవృక్షమని పేరు కలిగెను. ఏల యన నీవృక్షముక్రిందఁగూర్చుండితత్త్వవిచారము సేయుచుండసిద్ధార్థునకు జ్ఞానోదయ మయ్యెను. నిరంజననది కిప్పుడు ఫల్గునది యని పేరు. ఆవటవృక్షమున్న దేశమునకు బుద్ధగయ యనిపేరు. బుద్ధగయలో నిప్పుడొక వటవృక్ష మున్నది. ఇది బుద్ధదేవాలయమునకుఁ జేరి వెనుక ప్రక్కనొకమంటపము పైభాగమున మొలిచి యున్నది. ఈవృక్షముక్రిందఁ గూర్చుండియే సిద్ధార్థుఁడు బుద్ధుఁడయ్యెనని బౌద్ధులు నమ్ముదురు. రెండువేలయైదువందలసంవత్సరములనాఁటి వృక్షమిప్పటికి నున్నదని నమ్ముట దుర్లభము. వెనుకటివృక్షమంతరించు చుండ మరల దానిప్రక్కను మొలక నాటి మనవారు పెంచుచుండిరని యనేకులూహించుచున్నారు. ఆవృక్షము, తత్పరిసరభూములు,దానిదగ్గఱనున్న దేవాలయము బౌద్ధులకే గాక హిందువులకుఁ గూడ నేఁడు సేవ్యములై పుణ్యక్షేత్రములై యున్నవి.

ఆవృక్షముక్రిందఁ గూర్చుండినప్పుడు సిద్ధార్థునిమనస్సు వెండియు సంక్షుభితమయ్యెను. అతఁడు సంసారపరిత్యాగముఁ జేసి సుప్రసిద్ధులైనపండితుల నాశ్రయించి వేదాంతవిద్య నేర్చెను. ఆవిద్యయ

తనికక్కఱకు రాలేదు. తత్వశాస్త్రంబు లతని నొకదరిఁ జేర్పలేదు. కేవలము విద్యాభ్యాసమువలనఁ బ్రయోజనము లేదని యతఁడు నియతుఁడై యుగ్రతపంబులఁ జేసెను. భయంకరతపమువలన ఫలము లేదని యతఁడు గ్రహించెను. అందువలన దేహము శుష్కించెను. ప్రాణములు కంఠగతము లయ్యెను. ప్రయోజనము లేదని తపశ్చరణము మానెను. శిష్యు లతనిని నాస్తికుఁడని ధర్మభ్రష్టుఁడని నిందలు మోపికూర్చున్నచోటునుండి కదలలేని యవస్థలో విడిచి పోయిరి. అతఁడసహాయుఁడై కర్తవ్యము నిశ్చయింపలేక పరిపరివిధములు విచారింపఁదొడఁగెను. అట్టి యవస్థలో మరల గృహంబునకుఁ జని పితృహస్తంబునుండి రాజ్యంబు స్వీకరించి దేశంబు బరిపాలించుచు సకలోపభోగంబులననుభవించుచు హాయిగ నుందునా! ఏల యీకష్టము లనుభవింపవలయు నను నాలోచన యతని మనంబునకుఁ దట్టెను. ఈతలంపులను దవ్వుగఁ దోలుటకు నాభోగంబుల నుండి మనస్సును మరలించుటకు మనంబున గొప్ప యుద్ధము జరుగ వలసి వచ్చెను. ఈదురాలోచనము లన్నియు మారునివలనఁ గలిగెనని సిద్ధార్థుఁడు నమ్మెను. చరిత్రకారులు నట్లె వ్రాసిరి. మారుఁ డనఁగా సామాన్యార్థము మన్మథుఁడు. దుర్బుద్ధులకెల్ల నధిష్ఠానమగు దేవతయని యిక్కడియర్థము. కొందఱి మతమున మారుఁడనఁగా మృత్యుదేవత. మానవుని మనంబునఁగలుగు దుశ్చింతలన్నియు నేదో యొకానొక దేవతవలనఁ గలిగెనను నమ్మకమైన నుండవచ్చును. లేదా తత్కాలమునఁ గలిగిన మనోవికారములను మహాకవులు చాతుర్యాతిశయమున మూర్తిమంతములుగఁ జేసి యాలంకారికముగ వర్ణించియుండవచ్చును. ఏది యెట్లున్నను జరిత్రకారులు వ్రాసిన విషయములుకొన్ని యిందుదాహరింపఁబడు చున్నవి. ఆసమయమున మారుఁడు ప్రత్యక్షమై సిద్ధార్థున కిట్లనియె. "ఓక్షత్రియా! లేలెమ్ము. నీవు

మరణము సన్నిహితమైయున్నది." కాని సిద్ధార్థుని హృదయమునిశ్చలమైయుండెను. పిటికితన మతినిచెంతకు రాఁజాలకపోయెను. అంత టమారుఁడు వజ్రసమానములయిన తన బాణముల నతనిపైఁ బ్రయోగించెను. కాని సిద్ధార్థుఁడు వానిని లెక్కసేయలేదు. అంతట మారుఁ "డింక నా సైన్యంబుల నెల్లఁ గూర్చుకొని యీతని బలిమిం గెలువవలయు" నని మనంబున నిశ్చయముఁ జేసుకొని తన మూఁకల నెల్లఁ జేర్చియుద్ధమారంభించెను. కొందఱు బల్లెములఁదాల్చిరి. కొందఱు కత్తులు పూనిరి. కొందఱు చెట్లు పెఱికికొనివచ్చిరి. కొందఱు దారుణములైన వజ్రపుగదలు ధరించిరి. ఇట్లు నానాయుధపాణులై వచ్చిన యామారసైనికులలోఁ గొందఱు పందితలలవారు, కొందఱు చేఁపతలలవారు, కొందఱు గాడిదెతలలవారు, కొందఱు గుఱ్ఱపుతలలవారు, కొందఱు సర్పాకారులు, కొందఱువృషభ రూపులు, కొందఱు వ్యాఘ్రమూర్తులు, కొందఱు సింహాశిరస్కులు. కొంద అనేకశిరస్కులు. తక్కినవారనేక మృగాకారులు. కొందఱకు శిరస్సు లనేకములుండియు నొక్కటే దేహముగలిగి యొక్కటే కన్నుగలిగి మొట్టమొదట కనఁబడి వెంటనే యెన్నెన్నో కన్నులు గలిగి కనఁబడిరి. కొందఱు బక్కపలుచగ నుండిరి. కొందఱు మహోదరులు. కొందఱు దీర్ఘకాయులు. కొందఱకుదరములె లేవు. కొఁదఱు దీర్ఘపాదులు. కొందఱు మహాజానులు. కొందఱు నాట్యమాడిరి. కొందఱు కీచుమని ధ్వనిచేసిరి. కొందఱు రెండుపాదములు దగ్గఱగఁబెట్టి దుమికిరి. కొంద ఱొండొరులను మోఁదుకొనిరి. కొందఱొకచెట్టుమీఁదనుండి యొకచెట్టుమీఁది కుఱికిరి. కొందఱు చెట్ల సందున నెగిరిరి. కొందఱు భూమిని గంపింపఁజేయుచుఁ దప్పటలు చఱచుచు నక్కలవలె నఱచుచు బిగ్గరగ నఱచుచు నానావిధవికృత చేష్టలు చేయుచు నావృక్షముచుట్టుం జేరిరి. కొందఱు సిద్ధార్థుని

మేను ముత్తునియలుగ ఖండింప నెంచిరి. కొంద ఱేకముగ మ్రింగివైవఁ దలంచిరి. కాని యీభయంకరరూపము వలన నీవికృతచేష్టల వలన సిద్ధార్థుని తలమీఁది వెండ్రుకయైన కదలలేదు. తమయట్టహాసమునకు సిద్ధార్థుఁడించుకేనియుఁ జలింపమి మారునిమూఁకలు మిక్కిలి విషాదము నొందెను. అంతటమారుఁడు సిగ్గుపడి చిన్నవోయి నిజనివాసమునకరిగెను. భగ్నమనోరథులై పరిజనులు వానిననుసరించిరి. సిద్ధార్థుని మనస్సు నిర్మలమై ప్రశాంతమై యుండెను. జగదేకరక్షకుఁడగు సిద్ధార్థునకును మూర్తీభవించిన పాపమని చెప్పఁదగిన మారునకును సంగ్రామము జరుగునప్పుడు మహోద్భుతములైన నిమిత్తములనేకములు పుట్టెను. అనేక నక్షత్రములు భయంకరములై నేలపై రాలెను. ఆకాశము మేఘచ్ఛన్న మయ్యెను. అంధకారము గ్రమ్మెను. భూమి చైతన్యములేనిదయ్యు మహాసముద్రములతోడను పర్వతములతోడను చైతన్యము గలదానివలెఁ బ్రియునికౌఁగిటనుండి బలాత్కారముగ లాగివైవఁబడిన పెండ్లికూఁతురువలె మహావాతమున గంపించు ద్రాక్షలతవలె మిక్కిలి కంపించెను. ఈభూకంపమువలన సముద్రము సంక్షుభితమయ్యెను. నదులు సాగరగాములు కాక జన్మస్థానములపై నెదురు ప్రవహించెను. అనేకవర్షములనుండి పెరిగినవృక్షములతోఁ గలిసి పర్వతశృంగములు ఫెళఫెళ విఱిగి నేలఁ గూలెను. ఝంఝామారుతము వీచెను. గొప్ప తుపానుపుట్టెను. మహాధ్వనియొకటి భయంకరమై పొడమెను. చీఁకటి భానుమండలమును గ్రమ్మెను. తలలులేని భూతములు కోటానకోటులు నభోమండలమావరించెను.

ఈ మార్గసందర్శనమును గూర్చి, సిద్ధార్థుఁడు బుద్ధుఁడైనవెనుక తన శిష్యులతో నొకసారి యిట్లు చెప్పెను. "నిరంజననదీతీరమున నిర్వాణమార్గము నన్వేషించుచు నామనంబు నిరంతరధ్యాననిష్ఠనుండ మారుఁడు నాయెదుటనిలిచి నావిషయమై యెంతో జాలిపడి

యిట్లనియె. "నీవు మిక్కిలి చిక్కితివి. మందభాగ్యుఁడవైతివి. నీకు మరణమాసన్నమై యున్నది. వెయ్యిపాళ్లు నిన్ను మరణము క్రమ్మిం గివైచినది. ఒక్కపాలుమాత్రమే జీవనమున్నది. ఓమానవనీయా! ఏదోవిధముగ బ్రతికిన మంచిది! బ్రతికియుంటివా నీవెన్నో మంచి కార్యములు చేయఁగలవు. నీవు నిష్ఠాపరుఁడవై హోమాదికర్మములు నెల్లప్పుడు వేని నీకనేకశుభములు గలుగును. ఈ ధ్యానమార్గము నీకెం దుకు? ఆమార్గము దుర్గమము దుష్ప్రవేశనము." అప్పుడు మారు నితో నేనిట్లంటిని. "ఓరీ దుష్టుఁడ! సోమరిపోతుల చెలికాఁడా! నీవి క్కడకేలవచ్చితివి? పో పో శుభములు నాకేల? నాకు రాఁదగిన శుభములేవో నీవే చెప్పుము. నిర్వాణమార్గము బ్రవేశింపఁగల నను విశ్వాసము నాకుగలదు. శక్తిగలదు. దహాసశక్తిగలదు. అట్టిసాధన ములు నేను చేయుచుండ సుఖజీవనముఁ జేయుమని నీవు నన్నేల పురికొల్పెదవు? ఈవేఁడిగాడ్పు నదీప్రవాహములనైన శోషింపఁజేయఁ గలదు. అట్టిది క్రమక్రమమున నా మేననున్న నెత్తురునుమాత్రము శోషింపఁజేయదా? నెత్తుఁరెండిపోవుచుండ పిత్తశ్లేష్మములుగూడ నెం డిపోవును. ఇటుల రక్త మాంసములు హరింప నామనను ప్రశాంత మగును. అంతట నాబుద్ధి నాధ్యానము నాశ్రద్ధ సుస్థిరములగును. ఇట్లు పరమార్థముల నిమిత్తము బ్రయత్నించుచున్న నా కింద్రియ సుఖములమీఁద మనస్సు చొరదు. ఇట్టి నే నెంత పరిశుద్ధుఁడనగు దునో చూడుము. భోగము నీమొదటిసేన. అసంతుష్టి నీరెండవదళము. తృష్ణాబుభుక్షలు నీమూఁడవసైన్యము. కామము నాల్గవపృతన. మాం ద్యము నీయైదవరథిని. పిఱికితనము నీయాఱవమూఁక. సందేహము నీసప్తమబలము. కాపట్యము మఱియుమఱపు లాభము కీర్తి గౌరవము మఱియు నధర్మమువలన సంపాదింపఁబడిన ప్రసిద్ధి మొదలగునవి నీయష్టమసైన్యము. పరదూషణములను జేసి యెవ్వఁ డాత్మస్తుతులఁ బ

గితుష్టినొందునో యతఁడు నీకు ప్రియుఁడు. ఇదియెల్ల మలినవర్తనుఁడ వగు నీబలగము.

బుద్ధుని శిష్యురాండ్రిలో నొక ర్తయగు రాధయనున దొక సారి యతని నిట్లడిగెను. "స్వామీ! మారుఁడు మారుఁ డని జను లు చెప్పుకొందురు. ఆమారభూత మెక్కడ నుండును?" దానికి బుద్ధుఁడిట్లనియె. "రాధా! శరీరమెక్కడనుండునో యక్కడ మారుఁ డుండును. చంపెడువాఁడు మారుఁడు. చచ్చెడువాఁడు మారుఁడు. కాఁబట్టి దేహమే మారుఁడని నమ్ము. రోగము వ్రణము గాయము మాలిన్యము మలినవర్తనము మొదలగునవన్నియు మారరూపములె. ఇదెఱిఁగినవాఁడు మారు నెఱిఁగినవాఁడె."

ఈసంభాషణమును బట్టి మారుఁడని వేఱొకవ్యక్తి లేఁడ నియు బుద్ధదేవుని మనస్సునఁ బుట్టినవి కారములే యీరూపమున వర్ణిం పఁబడినవనియు మనమూహింపవచ్చును. శరీరశోషణము మొదలై నవి యేలచేసికొనవలయు నను నాలోచనము మొదట బుట్టి యుండ వచ్చును. తన మనోబలముచే వానిని దానే పరిహరించుకొని యుం డవచ్చును. ఇదియె యీసంభాషణయొక్క సారము.

నవమాధ్యాయము.

సిద్ధార్థుఁడు మారుని జయించునప్పటికి సూర్యాస్తమయ ము కాలేదు. పదియవహోర యగునప్పటి కతఁడు బుద్ధుఁడయ్యెను. అనంతములైన బ్రహ్మాండములయందుఁ గలసమస్తచరాచర వస్తు వులయొక్కయు స్థితిగతులనెఱుంగుటకుఁ దగినజ్ఞాన మతని కుదయిం

చెను. పంచెత్రిండవసారికి యగునప్పటి కతఁడు బ్రహ్మాండమంతయం దున్న సమస్త విషయములను దనదాపుననున్న పదార్థములనజూచు నట్లు జూడఁగల దివ్యదృష్టి సంపాదించెను. అనంతరము మానవులకు జన్మాంతరము లేలగలుగుచున్నవో యాకారణంబులఁ దెలిసికొను జ్ఞానమును నట్టి కారణంబుల మొదటినుండి తుదవఱకుఁ దుదనుండి మొద టివఱకు నరసి శోధింపఁగల జ్ఞానమును నతనికిఁ గలిగెను. మఱియు నారాత్రి చతుర్యాత్రిమంబుల ఫలంబుల నతనికిఁ బ్రాపించెను. మరు నాఁడరుణోదయ మగునప్పటికి సిద్ధార్థునియందుఁగల సమస్తప్రాపం చిక చింతలు నశించెను. నశించుటయు ననంతకోటిబ్రహ్మాండములలో నున్న సమస్తజంతువులు మున్నెన్నఁడుఁ గని విని యెఱుఁగని పరమ బుద్ధుని సందర్శించి ధన్యతఁ జెందెను. అంతట బుద్ధదేవుని శరీరము నుండి యాఱురంగులుగల కిరణములు బయలుదేఱి యాజంతువుల పైఁ బ్రసరించెను. అంతట నా కిరణములు నిమిషమాత్రమైనను నొకచోటనిలువక యొకప్రాణిమీఁదినుండి మఱియొక ప్రాణిమీఁదికిఁ బ్రసరించుచుఁ దమచేతఁ దేజోవంతములైన భూతముల నలరించుచు నొకసారి నీలమేఘమువలెను, వేఱొకసారి కొండ గులా బి వలెను, మఱియొకసారి తెల్లదువ్వలువ వలెను, నిం కొక సారి యెఱ్ఱపూవులదండవలెను, మఱియొక తూరి తేజోవంత మగు స్తంభమువలెను, నానావర్ణములు దాల్చుచుఁ జూపర కద్భుత మావహిల్లఁ జేసెను. అవి చూచినవారందఱు నహాహా యెట్టివర్ణ ములని ప్రశంసించిరి. అట్లు ప్రశంసించుటచే వారు ధన్యులైరి. ఆ ధన్యత్వముచేత జన్మవిముక్తి వారికిఁ గలిగెను. అతఁడు గర్భస్థుఁడైన కాలమునను జన్మకాలమునను గనఁబడిన ముప్పదిరెండు మహాద్భుత ములు నాఁడు మరల కనఁబడెను. అప్పుడు బుద్ధునకు సమర్పింపఁబడిన వెలలేని కానుకలని లక్షనాలుకలైన వర్ణాగసఁజాలవు. అప్పుడుకలి

గిన మహాద్భుతములను మరల జెప్పఁజాలము. సిద్ధార్థుఁడు బుద్ధుఁడై నతోడనే యమృతపూర్ణభాండమువలె నుండెను. అతని మనస్సు ధర్మామృతముతో నిండియుండెను. ఆసమయమున నతఁ డానందాతిశయమున నీక్రిందివిధమున బలికెను. "నే నెవనికొఱకు వెదకుచున్నానో యానిర్మాతను జూడకపోయిన పక్షమున ననంత జన్మపరంపరాప్రయాణములు నేను చేయవలసినవాఁడనె. పునర్జన్మములత్యంత బోధకములు. ఆజన్మనిర్మాతను నేను కనుఁగొని జూచి యిట్లంటిని. "నానిమిత్తము నీవు వేఱొక గృహము కల్పింపఁజాలవు. నీదూలములు భగ్నములైనవి. నీవాసములు చెదిరిపోయినవి. ప్రాపంచిక పదార్థములనుండి నామనస్సు విడిచిపోయినది. నేనిప్పుడు నిష్కామస్థితిని బ్రాపించితిని" ఇటులు సిద్ధార్థగౌతముఁడు వటవృక్షచ్ఛాయను గూర్చుండి సకలకామపరిత్యాగము జేసి జగద్వంద్యుఁడై బుద్ధుఁ డయ్యెను. మరణశూన్యమై శోకవివర్జితమై బాధాంతకమై పునర్జన్మరహితమై రోగదూరమై వార్ధక్యాభావమై కామ క్రోధనాశక మైనయవస్థను బొందుటకై యెన్నిమార్గములు కలవో యన్నిమార్గములయందు నతఁడు నడచెను. కాని యతఁడు గమ్యస్థానమును జేర లేదు. ఆనాఁటి విద్వాంసు లందఱు మోక్షోపాయమని చేసి నగ్గించి యనుసరించి శిష్యులకు బోధించిరో యామార్గంబుల నతఁడు నడిచి విసికి భగ్నమనోరథుఁడై గమ్యస్థానముఁ జేరలేక మరణావశిష్టుఁడై యెట్టకేల కావృక్షచ్ఛాయఁ జేరి దిన మంతయుఁ బరమధ్యానాంతరంగుఁడై కూర్చుండి మనఃపరిభవములైన యనేక సంకటములకు లోనై యిటుల విచారింపఁ దొడఁగెను. "ఆలుబిడ్డల విడిచి సన్న్యసించి జపంబులు తపంబులుచేసి మరల గృహాభిముఖుఁడనై పోవలయునా? మరల సంసారినగుదునా? వెండియు భోగపరాయణుఁడను గావలయునా? జన్మపరంపర నుండివిమోచనముఁ గలిగించు మోక్షోపాయము లేదా?" అటుల వి

చారించుచు నతఁడు గాఢసమాధిలోనుండ మెఱుపువలె నతని మనంబున నాకస్మికముగ నఖండజ్ఞానోదయమయ్యెను. నిర్వాణమునకు నిజమైన దారి యతనికిఁ బొడకట్టెను. అతఁడు బుద్ధుఁడయ్యెను. అట్టిపరమావధి నతఁడు పొందించినను నతనికిఁ గష్టము తప్పలేదు. అతని సంకల్పము విఘ్నముఁ జేయుటకు మారుఁ డతనికి మరలఁ గనఁబడెను. నాఁడు తనకుమారునకు జరిగిన సంభాషణమును బుద్ధుఁడు శిష్యులతో నీక్రిం దివిధముగఁ జెప్పెను. "అప్పుడు దుష్టాత్ముఁడైనమారుఁడు నాకడకు వచ్చెను. వచ్చి నాప్రక్క నిలువఁబడెను. నిలువంబడి నన్ను జూచి యిట్లనియెను. "ఓమహాపురుషా! ఓసిద్ధసంకల్పా! నిర్వాణముఁ బ్రవేశింపుము. నిర్వాణముఁ బ్రవేశింపుము." అనవుడు దుష్టాత్ముఁడైన మారునకు నేనిట్లంటిని "ఓరి దుష్టుఁడ నేను నిర్వాణముఁ బ్రవేశింపను. జ్ఞానులను బోధలు నగుశ్రమణులను నేను శిష్యులుగఁ జేరువరకు వారి ధర్మమును శ్రద్ధతో నాలకించి నాసిద్ధాంతముల పరిచయము గలిగి యనుభవ శాలులై ధర్మమార్గమున నడచుచు సూత్రములయందు సంపూర్ణప్రజ్ఞ గలిగి నామతమును బోధించి వ్యాపింపఁ జేయువఱకు గురుముఖంబునఁ దాను విన్న దంతయు వెలిబుచ్చి లోకసంరక్షణార్థ మెల్లయెడల సంచరించి తమ జ్ఞానముచేత విరుద్ధవాదములను దుర్జనుల వలనఁ గలుగు నాటంకములను దొలఁగించు వఱకు నేను నిర్వాణమునఁ బ్రవేశింపను. ఓదుర్మార్గుఁడా! నేను చూపినపవిత్రజీవనము జయమునందిి జనసమ్మతి వడసి మానవజాతియంతటను వ్యాపించి సిద్ధాచారమై యెల్లరకుఁ దెలియువఱకు నేను నిర్వాణమునఁ బ్రవేశింపను."

మారునకును బుద్ధునకును జరిగినట్లువర్ణింపఁబడినయీసంభాషణముయొక్క భావ మేమైయుండు నని మనము ప్రశ్న జేసికొని విచారింపవలెను. శిష్యులకు భక్తిపారవశ్యము గలిగినప్పుడు గురువులయం

దు మహామహిమలు పొడగట్టును. అనంతకోటిబ్రహ్మాండములు చరాచరములు మొదలైన వస్తుసమూహమెల్ల మహిమములోని భాగమె. మారోత్పత్తికూడ మనోవికారము కలిగించునర్థము, అని యిదివఱకే వ్రాయఁబడినది. ఈసమాధినిష్ఠయును కూడ నట్టిదే. సమాధినిష్ఠుఁడు నిర్వాణముఁ బ్రవేశించునని యనేకమతములవారు [illegible] యు పదేశించినట్లును, దానికిఁదానియొక్క [illegible] లతోఁ జెప్పినారు. దానిసార మిదియే యనవచ్చును. చిరకాలము నుండి తాను పేక్షించిన ముక్తి [illegible] పొందియుండుటచే సుస్పష్టఫలసిద్ధియైనది కదా [illegible] మే లు! [illegible] నిర్వాణ [illegible] పఁ [illegible] నాలోచన [illegible] యుండవచ్చును. ఆ త్మ [illegible] హితమైన [illegible] శముచేయఁ దలఁచుకొని యుండవచ్చును. ఈ [illegible] సాక్షాత్కారము. ఆ [illegible] యము. మహైశ్వర్యము. సంసారము [illegible] లు దుంపలుఁ దని [illegible] పాపనాశమున [illegible] ర్చి సంపాదించిన [illegible] చున్న లోకమున [illegible] చిత్తమును మంచి [illegible] యుండవచ్చును. ఆ త్మహత్యఁ జేసికొన్న [illegible] దన వైరాగ్యము [illegible] ల, తా నీలోకమున జన్మించుట, వ్యర్థము [illegible] యుండవచ్చును. ఇట్లు [illegible] చినపిదప [illegible] నని మన మూహింపవచ్చును.

అనంతరము గాఢసమాధినిష్ఠుఁడైన [illegible] ఱియొక యాలోచన ప్రభవించెను. అది [illegible] విధముగ [illegible]

ను. "తెలిసికొనుటకుఁ గనిపెట్టుటకుఁ దుర్లభ మైనగొప్పసత్యమును నే నీదినమునఁ గనిపెట్టితిని. ఇది శాంతిప్రదము, గంభీరము. బుద్ధీంద్రియములకు నతీతము. విద్వజ్జనగేయము. పరమార్థము. మానవుఁడు భూమిమీఁదనె చరించుచున్నాఁడు. భూగోళమునందె వ్యాపారములు సేయుచున్నాఁడు. భూగోళమునందె సుఖదుఃఖముల ననుభవించుచున్నాఁడు. అట్టివాఁడు భావాతీతమ్ములైన కారణానుగతములను గార్యకారణసంబంధములను గ్రహింపఁ జాలఁడు. అంతియె కాదు. అట్టివాడు జన్మపరంపరావినాశము ప్రాపంచిక వ్యవహారవిముఖత సర్వకామవినాశము సకలరాగము నిర్వాణప్రవేశము మొదలగు దురవగాహవిషయములను గ్రహింపనేరఁడు. అట్టివానికి నే నీపరమధర్మము బోధించితినా మానవజాతి గ్రహింపకపోవుట సంభవించును. అందువలన నేను పరిశ్రాంతుఁడ నగుదును. నాకనేక బాధలు కలుగును. నేననేక బాధలుపడి సంపాదించిన యీపరమార్థము నేల ప్రపంచమునందు వెల్లడి చేయవలయును? కామక్రోధపరవశుఁడైనవానికి సత్యము కనఁబడక దాగియుండును. అసత్యమునకులోను మనుష్యున కెన్నఁడు వశముకాదు. అది గంభీరము. మహాద్భుతము. దుస్సాధ్యము. ప్రాపంచిక వ్యవహారములమీఁద మగ్నుఁడైనవాఁడు దానిని గ్రహింపఁ జాలఁడు."

ఆయాలోచనలు స్ఫురించినప్పుడు బుద్ధుఁడు తన సిద్ధాంతముల నెవరికి బోధింపక నిర్మలముగ నెచ్చటనో యొకచోట ధ్యానము జేసికొనుచుండవలయు నని సంకల్పించెను. ఆసంకల్పమందతఁడు నెఱవేర్చినా చిరపరిశ్రమముచేతఁ గనిపెట్టఁబడిన పరమార్థము ప్రపంచమున కప్రియమై గూఢమై సముద్రగర్భస్థమైన రత్నమువలె భూగర్భితమైనసువర్ణమువలె దుర్లభమై యుండునుగదా. అట్టియెడ సురముఖ్యుఁడైనబ్రహ్మ బుద్ధునికడకువచ్చి యాసత్యము లోకమునకు బోధింపు మని యాచించెనఁట. బ్రహ్మ ముమ్మారు నొక్కి చెప్పినను

బుద్ధుఁ డియ్యకొనఁడయ్యె. అంతటఁ బుద్ధుఁడు జ్ఞాననేత్రములచే విశ్వ
మంతయు నొక్కమారు పాఱఁజూచెను. అప్పు డతని దృష్టికి బరి
శుద్ధాత్ములు మలినాత్ములు సాధుస్వభావులు దుష్టస్వభావులుగ గనఁబడిరి.
అప్పుడు బుద్ధుఁడీక్రిందివిధముగఁ బలికెను “నా కేకో [illegible] బంధ
వించుకొని నేను కనిపెట్టిన సత్య మింతవఱకు లోకమునకుఁ బ్రస
రింపలేదు. ఈముక్తిమార్గద్వారము సమస్తజనులకుఁ బ్రవేశింపఁదగిన
దై తెఱవఁబడియుండుఁగాక! వినఁగలుగువారు వినఁదగిన యథా
ర్థము విని విశ్వసించి తరింత్రు గాక!”

సప్తమాధ్యాయము.

ఇట్లు జ్ఞానియైన సిద్ధార్థుఁడు బుద్ధుఁడై బహువిధశ్రమములకు మూల మగు పర
మధర్మము లోకమునకు బోధింపవలయు నని సంకల్పించి మొట్ట
మొదట “నేనీధర్మ మెవరికి బోధింతును. ఎవ్వరు దీనిని సులభముగ
గ్రహింపఁ గల” రని తనలో వితర్కించెను. ఆరాడకాలాముఁడు మిక్కిలి
తెలివి గలవాఁడు; విద్యావంతుఁడు. కావున నతఁడు తన సిద్ధాంతమును
గ్రహింపఁ గలసమర్థుఁ డని భావించి యతఁ డాపరమార్థము వానికి
బోధింపఁ దలఁచెను. అంతలో మనసునకే యారాడకాలాముఁడు [illegible]
గలదు. సిద్ధార్థుఁడు సన్యాసము స్వీకరించిన వెనుక నీతనియొద్ద విద్యాభ్యాసముఁ
జేయుట కతని నాశ్రయించెను. అతఁ డెక్కడ నున్నాఁడని యతఁ
డడుగ మృతినొందె నని చెప్పిరి. అనంతర మతనికి మహాపండితుఁ
డైనయుద్రక రామపుత్రుని పేరు స్ఫురణకువచ్చెను. ఉద్రక రామ
పుత్రుఁ డనఁగా నుద్రకుఁడే. అతనియొద్ద విద్య నాలించినవాఁడు

సిద్ధార్థుఁడు జ్ఞానసంపాదననిమిత్త మితనియందుఁ జేరెను. ఈతఁడును దన సిద్ధాంతము నశ్రమముగా గ్రహింపఁగలఁడని యతఁడు తలంచెను. కాని యుద్రకుఁడు కూడ కాలధర్మము నొందెనని తెలిసెను. అనంతరము తనతో మున్ను తాను కఠోర తపంబు సేయుచుండఁ దనకు పరిచర్యలొనర్చి శుశ్రూష జేసి తాను తపము చాలించిన పిదప దన్ను విడిచి పోయిన యైదుగురు శిష్యులు జ్ఞప్తికి వచ్చిరి. వారిత్తరి వారణాసీ నగరమునఁ దపంబు సేయుచుండిరని విని వారిం గలసికొనుటకు బుద్ధుఁ డరిగెను. మార్గమున నుపకుఁ డను దిగంబరయోగి యొకఁడు [illegible] ప్రసన్నుఁడైన సిద్ధార్థునిం గనుంగొని యిట్లని యడిగెను. "మిత్రమా! నీశరీరవర్ణము స్వచ్ఛముగా మెఱయుచున్నది. నీముఖము ప్రసన్నముగా నున్నది. ఎవని సిద్ధాంతమును నమ్మి సంసారమును బరిత్యజించితివి? నీగురు వెవ్వరు? ఎవని ధర్మము నవలంబించితివి?" అనవుడు బుద్ధుఁ డిట్లుత్తరము చెప్పెను. "అయ్యా! నే సర్వశత్రువుల జయించితిని. నేను బుద్ధుఁడను. నేను సర్వవిధముల నిష్కళంకుఁడను. నేను సర్వముఁ బరిత్యజించితిని. కోరికను నాశనము జేసి నేను ముక్తిఁ బడసితిని. స్వయముగాన జ్ఞానసంపాదనముఁ జేసికొంటి నేను నాకొకఁడు గురువు కలఁడని యెట్లు చెప్పఁగలను? నాకు గురువు లేఁడు. నాకు సముఁడు లేఁడు. ఈమనుష్యప్రపంచమునందును దేవతాప్రపంచమునందును మత్తుల్యుఁడు లేఁడు. ఈప్రపంచమునందు నేనే పరిశుద్ధుఁడను. నేనే పరమగురువును. నేనే లోకాతీతుఁడనై సంబుద్ధుఁడను. నేను శాంతిని నిర్వాణమును బడసితిని. ధర్మరాజ్యసంస్థాపనముఁ జేయుటకుఁ బురాతననగర మైన వారణాశికిఁ బోవుచున్నాఁడను. మోహాంధకారబంధుర మయిన యీప్రపంచమున నమృతత్వ మను మహాభేరి నేను మ్రోయించెదను." అని బుద్ధుఁడు మహోత్సాహముతో వాక్యములు పలుక "నటయిన నదేతీయుఁడు

పరమపావనుఁడు నగుజినుఁడవా" యని యుపకుఁ డడిగిన నతనికి మహాత్ముఁడైన బుద్ధుఁడిట్లు బదులు చెప్పెను. "కోరికల నడంచిన జను లందఱు నావంటివారె. నేను సమస్తపాపముల జయించితిని. కాఁబట్టి జినుఁడను నేనే" 'అట్లు కావచ్చు' నని పలికి యుపకుఁడు తలయూఁచి మఱియొకమార్గమునఁ బోయెను. అనంతరము బుద్ధుఁ డొక చోటనుండి మఱియొక చోటికిఁ బ్రయాణములుచేసి తనకు గమ్యస్థానంబును వేద శాస్త్రనిలయంబును సర్వజనసేవ్యంబును బరమపవిత్రంబును సిద్ధజన నివాసంబును గంగాప్రవాహాభిశోభితంబును నగు గాశీనగరంబుఁ బ్రవేశించెను. ప్రవేశించి మృగదావంబు సొచ్చి యచ్చటఁ దపోనిష్ఠులైన పూర్వశిష్యపంచకమును జూచెను. వా రతనిని ముందుగా దవ్వులం గని తమలోఁ దా రిట్లనుకొనిరి. "అదిగో! గౌతమశ్రమణుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. ఈతఁడు తపంబు చాలించి హాయిగ సుఖము ననుభవించుచున్నాఁడు. మన మాసనములనుండి లేవవద్దు. అతనికి నమస్కరింపవద్దు. అతనిచేతనుండి శాటీకమండలము లందుకొని గౌరవింపవద్దు. కాని మన మిక్కడ వానినిమిత్త మొకయాసనము వైచి యుంచుదము. ఇష్టమయినయెడల నతఁడు దానిమీఁదఁ గూర్చుండుఁగాక!" ఇట్లువారు కృతప్రతిజ్ఞులై బుద్ధునియెడ ననాదరణముఁ జూపఁదలంచిరి. కాని, తమప్రతిజ్ఞ ప్రకారము చేయుట వారి శక్యమయినది కాదు. బుద్ధుఁడు తమ్ము సమీపించిన తోడనే తదీయ తేజఃపరిభావనిర్జితులై యయ్యైవురుఁ బ్రతినల నెఱవేర్చుకొన లేక యప్రయత్నముగ దిగ్గున లేచి యామహాత్మున కెదురుగాఁ జని తోడ్కొనివచ్చిరి. అం దొకఁ డాయనచేతనుండి శాటీకమండలమును నందుకొనియెను. ఒకఁ డాసనము వైచెను. ఒకఁడు పాదపీఠ ముంచెను. ఒకఁడు పాదప్రక్షాళనమున కుదక మందిచ్చెను. ఒకఁడు కాళ్ళు తుడుచుకొనుట కంగవస్త్రము సమర్పించెను. బుద్ధుఁ

డు కూర్చుండి పాదప్రక్షాళనము జేసినపిమ్మట 'మిత్రమా! గౌతమా! నీ వెందుండి వచ్చుచున్నా' వని వా రడిగిరి. అపుడటులయి బుద్ధుఁ డిట్లనియె. "ఓ యోగులార! తథాగతుని వెనుకటి పేరఁ బిలువఁ గూడదు. మిత్రుఁ డనఁ గూడదు. తథాగతుఁ డనఁగా నెవ్వఁ డనుకొన్నారు! పరమపావనుఁ డయిన సంబుద్ధుఁడు. నేను చెప్పునది వినుండు. నే నమృతత్వమునుఁ బడసితిని. ఆసిద్ధాంతము నేను మీకుఁ గఱపెదను నేను జూపినమార్గముల మీరు నడతురేని సత్యమును మీరే తెలిసికొని స్వయముగఁ జూచి సిద్ధిఁ బొందఁ గలరు.' అనవుడు నా యోగు లేవురు తథాగతుని వాక్యములందు నమ్మిక లేక యిట్లనిరి. 'మిత్రుఁడా! గౌతముఁడా! నాఁడు నీవు తొల్లి మహానియమములు వలసిన సలిపిన దుష్కర తపంబులవలనను నాచరించిన కఠినవ్రతంబుల వలనను మనుష్యాతీతములగు శక్తులను నీవు బడయఁ జాలవైతివి. సంపూర్ణజ్ఞానాంతర్దృష్టులవలనఁ గలుగు నత్యుత్కృష్ట దశను బ్రాపింపనైతివి. అట్టి తపోనియమములు సలిపిన నీకు సిద్ధి గలుగనపుడు నేఁడు తపంబు చాలించి భోగముల ననుభవించుచు హాయిగఁ దిరుగుచున్నపుడు మనుష్యాతీతశక్తులు నీ కెట్లు కలుగును. జ్ఞానలబ్ధ మగు నత్యుత్కృష్టదశ నీ కెట్లు సంప్రాప్తించును?' ఆప్రశ్నమునకు బుద్ధుఁ డిట్లుత్తరము చెప్పెను. 'తథాగతుఁడు భోగముల ననుభవించుట లేదు. అతఁడు ధర్మసాధనముల విడిచిపెట్ట లేదు. అతఁడు పుష్కల జీవనమువంక జనలేదు. ఓ యోగులారా! నే నిదివఱ కెన్నఁడయిన మీతో నిట్లు మాటాడితినా.' 'లేదు. లేదు. నీ వెన్నఁ డిట్లు మాటాడలే' దని వారు బదులు చెప్పిరి. అనవుడు నతఁ డీ క్రిందివిధమున వారి కుపదేశము జేసెను. 'అట్లయిన నో యోగులారా నాచెప్పునది వినుండు. ప్రపంచముఁ బరిత్యజించిన మనుష్యుఁ డనుసరింపఁ దగని యుత్కృష్టపద్ధతులు రెం డున్నవి. ఇంద్రియముల నాకర్షించునట్టియు

ముఖ్యముగ భోగానుభవమునకు దారితీయునట్టియుఁ గార్యముల నాచరించుట మొట్టమొదటిది. ఇది ప్రతిఫలమును బహిష్కరింపఁ దగినది. ఇట్టివానిచే మానవునకు సంతుష్టి గనుట మిగుల నింద్యము, నశ్వరము; నిష్ప్రయోజనము. ప్రాపంచిక విషయములయందుఁ గలు గొన్న వానికి మానసికమె యని తెలుఁడు. తపోనిష్ఠ చేసి పట్టినగూర్చ బాధ గలిగించు కార్యములు నాచరించుట కూడదు. ఇదియు దూర ముగఁ బరిత్యజింపఁ దగినదే. ఇయ్యదియు ననర్థము నింద్యమె నిష్ప్రయోజనమె. ఈ రెంటికి మధ్యమార్గమను మార్గమొకటి యున్నది. అది తథాగతుఁడు స్వయముగనే కనిపెట్టెను. అది జ్ఞానప్రదమై కన్ను లు తెరపించును. మనస్సునకు శాంతి నొసఁగును. లోకోన్నత జ్ఞాన మునకు దారితీయును. సంపూర్ణబుద్ధత్వమునకుఁ గొనిపోవును. ఆమధ్యమార్గమేది యని మీరడుగవచ్చును. ఆమార్గ మష్ట విధము. సద్విశ్వాసము, సదాలోచనము, సత్సంభాషణము; సద్వ ర్తనము, సజ్జీవనము, సత్ప్రయత్నము, సన్మనస్కత, సన్మననము. జన్మము దుఃఖకరము. ముసలితనము దుఃఖకరము. రోగము దుఃఖకర ము. మరణము దుఃఖకరము. అనిష్టపదార్థసంగమము దుఃఖ కరము. ఇష్టపదార్థవియోగము దుఃఖకరము, రాగజనితములై నభావము లన్నియు దుఃఖకరములు. దుఃఖానుభ వమును గూర్చి చెప్పఁదగినయథార్థ మిదే. దుఃఖసము త్పత్తిని గూర్చి చెప్పుచున్నాను వినుఁడు. కోరిక నశింపక స్థిరమై యుండుటయె దుఃఖమునకు ముఖ్యకారణము. ఆకోరిక పునర్జన్మ హేతువు. అది భోగములపై నాస గొలుపును. ఒకమా రొకపని చేసి ఒకమా రొకపని జేసి యాకోరికకు సంతుష్టిఁ గనుచుండును. ఒకమారు మఱియొకజన్మ మెత్తవలయు ననుతలంపు గలిగించుచుండును. ఒకా నొకప్పుడీజన్మమునందె యెట్టిన సిద్ధిఁగాంచు మనోరథసిద్ధిఁ బడయు

వలయు ననుసంకల్పము గలిగించు చుండును. దుఃఖము నాశనము జేయుటను గూర్చి చెప్పఁదగిన పరమార్థ మిదిగో వినుండు. తృష్ణను ముందుగా నాశనము జేయవలయును. అనఁగా మనుష్యుఁడు ముందు కోరికను నాశనము జేయవలయును. అది నాశన మైనయెడల నింద్రియసుఖమే నశించును. తృష్ణను దూరముగాఁ దోలవలయును. దానిని బరిత్యజింప వలయును. ఒక్కనిముసమైన దానిని మనస్సులో నిలువనియ్యఁ గూడదు. ఈదుఃఖనాశనమునకుఁ దగినసాధనములం గూర్చి చెప్పఁదగినపరమార్థ మే దని నెనిమిదవిధములైన సన్మార్గములు నడచుటయె. దుఃఖమును గూర్చియు దుఃఖకారణముం గూర్చియు దుఃఖకారణ నాశనముం గూర్చియు దుఃఖకారణనాశనసాధనములం గూర్చియు నట్టిసిద్ధాంతములను మనకుఁ బ్రాచీనులిచ్చి యుండలేదు. కాని యట్టివానిని గనిపెట్టుటకు నాలో నంతర్నేత్రము బయలు దేఱినది. తదీయ స్వభావ జ్ఞానము పొడమినది. తత్కారణ పరిజ్ఞానము సముద్భవిల్లినది. ప్రశాంత మార్గమును గనిపెట్టుటకుఁ దగినయాత్మజ్ఞానము సముత్పన్నమైనది. అంధకారమును బటాపంచలు చేయఁగలజ్ఞానజ్యోతి వెలింగినది. ఆనాల్గువిషయములం గూర్చియు నాజ్ఞానము నాయంతర్దృష్టియు విశదములుగ నెంతకాలము లేదో యంతకాలమును నేను శ్రమణులకును బ్రాహ్మణులకును మనుష్యులకును దేవతలకును దురాప్యమైన యాజ్ఞాన మార్గమునఁ బ్రవేశించితినో లేదో నిశ్చయముగ నెఱుఁగఁ జాలనైతిని. ఆనాల్గువిషయములం గూర్చియు నాజ్ఞానము నాయంతర్దృష్టియు విశదము లెప్పుడైనవో యప్పుడే నేను శ్రమణులకు బ్రాహ్మణులకు మనుష్యులకు దేవతలకు దురాప్యమైన యాజ్ఞాన మార్గమునఁ బ్రవేసించితి నని నిశ్చయముగ నెఱిఁగితిని. ఇప్పుడీజ్ఞానము నీయంతర్దృష్టియు నాలోనుద్భవించినవి. నేనుబడసినముక్తి నిశ్చల

మైనది. ఇదియే నాకడపటి జన్మము. ఇంక మీఁద నాకుఁ బునర్జన్మము లుండవు* ఈబోధ మాయైదుగురిమనస్సులమీఁద నమృతవర్షమువలెఁ బడెను. అదివఱకు వారెన్నో పుణ్యనదులలో స్నానము జేసిరి. సాంగముగ వేదము నధిగమించిరి. కర్మానుష్ఠానతత్పరులైరి. ఉగ్రతపములనాచరించిరి. శరీరము శుష్కింపఁ జేసిరి. ఎన్నిచేసినను నిష్కంటకమగు ముఖ్యమార్గము వారికిఁ బొడ కట్టలేదు. కుంభవృష్టివంటి యీబోధామృతము కురిసినతోడనె చిర కాలమునుండి వారిమనస్సుల నంటియున్న మాలిన్యము నశిగ్నైనఁ బడెను. వారి మనోనేత్రములకుఁ జక్కనిదారి పొడగట్టెను. ఆయేవురి లో వయోవృద్ధుఁడైన కౌండిన్యుఁడు మొట్టమొదట నీనూతనధర్మ మునను సరించి బుద్ధునిశిష్యుఁడయ్యెను. తక్కిననలువురుఁ గలిసియు వే రువేరుగను బిమ్మట నతనితోఁ గొన్నినాళులు వాదములు నెఱపి సంది యంబులఁ దొలంచుకొని శిష్యులైరి. అట్టిమహాపత్సమయమున నతనిం బరిత్యజించి ధర్మభ్రష్టుఁడని యతని నధిక్షేపించి యతనియెడ ననాదరణముఁ జూపవలెనని సంకల్పించినవారె యతని బోధామృ తాస్వాదనముఁ జేసి పూర్వ మనుసరించిన మూఢమార్గము విడిచి మం చిదారిం బడి బుద్ధదేవుని ప్రథమశిష్యులైరి.

ఈయేవురితరువాత బుద్ధధర్మమును స్వీకరించినవాఁడు వారణాసీపురవాసియు మహాధనవంతుఁడు వర్తకవ్యాపారమువల్ల జీవించువాఁడు నగునొకవర్తకునికుమారుఁడు. అతని పేరు యాసుఁడు. అతనికి మూఁడు మహాభవనములు కలవు. అందొకటి శీతకాలమునకొఱకు. మఱొకటి వర్షకాలమునిమిత్తము. వేఱొకటి గ్రీష్మకాలమునకొఱకు. ఏమందిర మేకాలమునిమిత్త ముద్దేశింపఁబడినదో యామందిరమున నాకాలమున నతఁడు వసియించు చుండును. ఆమందిరంబులయందు నిరుపమాన సౌందర్యము గల విలాసవతులు తమపాటలచేత నాటలచేత సంపముల

చేత నతనిని మెప్పించి సుఖింపఁ జేయు చుందురు. ఒకనాఁడు యాసుఁ డా మందిరంబులలో నొకదానియందుఁ బవ్వళించి నిదురించెను. జవరాం డ్రగునతని ప్రియురాండ్రును మఱి మఱచి నిదురవోయిరి. తొల్లి గౌతమబుద్ధునకుఁ ఘటస్థించినయవస్థయె నాఁటి రేయి సంపన్నుఁడైనయావ శ్రేష్ఠ్యకుమారునకు సంభవించెను. దైవవశమున యాసున కంగనలకంటెముందు మెలకువవచ్చెను. వచ్చుటయు వారివికృతాకారము లతని కంటఁ బడెను. ఒకతె వాయించుచున్న మద్దెల మెడక్రిందఁ బెట్టుకొని పండుకొనియెను. ఒకతె మ్రోయించుచున్న గానయంత్రము బాహుమూలమునఁ బడెను. ఒకతె కొప్పు విడిపోయెను. ఒకదానినోటినుండి లాలాజలము గారెను. వాండ్రింద జేమేమో నిద్రాపారవశ్యమున గొణుగుకొనసాగిరి. ఆస్త్రీలయవస్థఁ జూచిన వారికిఁ బలుపీనుఁగులనడుమ నున్నట్లు తోఁచకపోదు. యాసుం డది చూచినతోడనె హేయమయిన యతనిజీవనము కన్నులఁ గట్టినట్లగపడెను. అగపడుటయు నతఁడు భయశోకాన్వితుఁడై "హా! యెంతదుఃఖ మెంత యపాయ" మని పలికెను. అట్లుపలికి యతఁడు తత్క్షణమె ప్రియాంగనలను మందిరంబులను విడిచి వైరాగ్య ప్రేరితుఁడై బుద్ధదేవ నిలయమయిన మృగద్వాకాననమున కరిగెను. మహానుభావుఁడైనశాక్యసింహుఁడు గౌతముఁడు నిర్వాణమార్గముం గనిపెట్టి పతితులను పావనులఁ జేయుచున్నాఁడని యంతకు మున్నె యతఁడు విని యుండుటం జేసి యచ్చోటికిఁ బోయెను. ప్రపంచిక బాధలనుండి మానవుని రక్షింపఁ గలసమర్థుఁడతఁడొక్కఁడే యని యతనికిఁ దోఁచెను. యాసుఁ డతఁ డున్నతావునకుఁ జని యతనిం గాంచి "హా! యెంతదుఃఖ మెంతయపాయ" మని మరల పలికెను. "ఇక్కడ దుఃఖములేదు. ఇక్కడ నపాయములేదు. మిత్రుఁడా! యిటు వచ్చి కూర్చుండుము. నేను నీకు సత్యధర్మ ముపదేశించెదను. రారా." యని బుద్ధుఁడు సాదరముగ నతనికిఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

అప్పలుకులు శ్రవణగోచరములగుటయు యాసుఁడు మేనమిూఱసియా నందము నొంది యతనిసామీప్యమునకరిగి కడువినయంబున నమస్కరించి దాపునఁ గూర్చుండెను. అంతట బుద్ధుఁడతనికిఁ బరమార్థముపదేశించెను. బిచ్చము పెట్టుటవలనఁ గలుగు ఫలమును ముందుగాఁ జెప్పి, పిమ్మట నతఁడు మానవధర్మములు, నీతి, స్వర్గము, దురాచారములు, గర్వము, పాపము, తృష్ణ మొదలగువానిని గూర్చి యుపన్యసించి యవ్వాలఁ గోర్కెల జయించుటవలనఁ గలుగు లాభములనుగ్గడించెను. యాసునిమనస్సు ధర్మోపదేశమునకుఁ దగినస్థితిలో నున్న దని తెలిసికొన్నపిదప భగవానుఁడైన బుద్ధుఁడు తనసిద్ధాంతము నుపదేశించెను. అనఁగా దుఃఖము దుఃఖకారణము దుఃఖకారణనాశనము నిర్వాణమార్గసాధనము మొదలగుమార్గములను దేశించెను. ఉపదేశానంతరము నసిద్ధమనస్కుఁడైనయాసుఁడు భిక్షు వయ్యెను. బుద్ధుఁడు బోధించిన నిర్వాణధర్మము సంపూర్ణముగ ననుసరించినవారు భిక్షువు లనంబడుదురు. వారు ప్రపంచసంబంధము విడిచిపెట్టవలెను. దారపుత్రలను బంధువులను గృహమును బాసి పోవలెను. ఆయాశ్రమంబునకు సత్ప్రవర్తనము దారిద్ర్యానుభవము ననునవి ముఖ్యలక్షణములు. ఆతఁడు బిచ్చమెత్తికొని జీవింపవలెను. ఊరు బైటనె గాని జనపదంబుల నుండఁ గూడదు. ఇట్లు నడుచుకొన్నవాఁడు కాలక్రమంబున శ్రేష్ఠునగును. యాసుఁ డాశ్రమము స్వీకరించినయచిరకాలముననె యాతని తండ్రియుఁ దల్లియు భార్యయు బుద్ధధర్మము నంగీకరించి గృహస్థశిష్యులైరి. యాసుని ముఖ్యమిత్రులలో నలుగురు విమలుఁడు సుబాహుఁడు పున్నజీయు గవుంపతి ననువారు తమమిత్రునిమార్గము ననుసరించి బుద్ధధర్మము స్వీకరించి భిక్షువులైరి. బుద్ధుఁడు ధర్మబోధ మారంభించిన మూఁడుమాసములలో నేఁబదిమంది శిరోముండనము జేసికొని కాషాయవస్త్రములు ధరించి భిక్షువులైరి. మఱికొన్నినాళ్ళలో నఱువదిమంది యర్హత్తులైరి. భిక్షువులకె యర్హత్తు లని పేరు

ఏకాదశాధ్యాయము.

అట్లుచేరినయఱువదిమంది భిక్షుకులతోడ దయార్ద్రహృదయుఁడైనబుద్ధుఁడొకనాఁడిట్లనియె. "ఓభిక్షుకులారా! దైవికములు మానుషములు నగుసకలబంధములనుండియు నేను విముక్తుఁడ నైతిని. మీరింక వెళ్ళుఁడు. దేవతలయొక్కయు మనుష్యులయొక్కయు మేలుకొఱకు లాభముకొఱకు క్షేమముకొఱకు దేశమంతయుఁ దిరుగుఁడు. ఒకఁడుపోయినదారి నొకఁడు పోవలదు. ఆదియందు మహోత్కృష్టమై మధ్యమందు మహోత్కృష్టమై యంత్యమునందు మహోత్కృష్టమై నట్టియాసిద్ధాంతమును బోధింపుఁడు. కొన్నియెడల సూత్రములలో నున్న దున్నట్లు తూచా తప్పక విడఁబోధింపుఁడు. కొన్నియెడలసారముమాత్రమే బోధింపుఁడు. సంపూర్ణమైన పవిత్రజీవనమే శ్రేష్ఠమని చాటింపుఁడు" ఈవిధంబున నాజ్ఞప్తులై యామహాప్రభువుయొక్క శిష్యులు మతబోధకులై దేశంబుల కరిగిరి. ఆతఁడు కాశిలో నేయుండెను. బుద్ధుఁడుమాత్రము ఉరువేలవైపునకుఁ జనెను. శిష్యులు గురువునకు దూరముగా నుండుటచే నొకయిబ్బంది తటస్థించెను. ఈబోధకులు క్రొత్తగ మతములో నెవ్వరైనను గలిసినప్పుడు వానికి ధర్మోపదేశము జేసి యాశ్రమ మిచ్చునట్టి యధికారము వారికి లేదు. అట్టియధికారము బుద్ధునకుమాత్రమే యుండెను. అందుచేత బోధకులు క్రొత్తగమతములోఁ గలిసినవారిని వెంటఁ బెట్టుకొని బుద్ధునివెదకికొనుచుఁ దిరుగవలసివచ్చెను. ఈయిబ్బందిఁ గనిపెట్టి బుద్ధుఁడుశిష్యులతో నిట్లనియె. "ఓభిక్షుకులారా! యీవిషయమై మీ కధికారమిచ్చుచున్నాను. నేఁటిమొదలుకొని మీరునానాదేశములలో మతస్వీకారము చేసి భిక్షులు కాఁదలఁచినవారికి మీరే "ఉపసంపద" నొసంగుఁడు. ఉపసంపద యనఁగ భిక్షుకులుగాఁ జేర్చుకొనుట. అదియీవిధముగా నొసఁగుఁడు.

భిక్షుకుఁడుగాఁ దలఁచుకొన్నవాఁడు ముందుగా శిరోముండనము చేయించుకొనవలెనని చెప్పెను. అనంతరము కాషాయవస్త్రములు ధరింపు మనెను. పైయుత్తరీయ మొకభుజము కప్పునట్లు వైచికొమ్మనెను. తనయెదుట నున్నభిక్షుకులపాదములకుఁ దలసోఁకునట్లు సాష్టాంగనమస్కారముచేయు మనెను. పిమ్మట మోఁకాళ్ళమీఁదఁ గూర్చుండు మనెను. తరువాతహస్తములు మోడ్చి యిట్లుపలుకుమనెను. "నాకు బుద్ధుఁడే శరణము. నాకు ధర్మమేశరణము. నాకుసంఘమే శరణము." ఇది ముమ్మాఱుపలుకుమనెను. ఈయుపదేశము విని బిక్షుకులు నానాభాగములకరిగిరి. బుద్ధుఁడు మగధదేశము వైపున కరిగి క్రమక్రమముగా నుర్వేలఁ జేరెను.

ఆకాలమందు మగధదేశమున ముగ్గురు మహాపురుషులుండిరి. అందుఁ బ్రథముఁడు కశ్యపుఁడు. ఉపాతిష్యుఁడు ద్వితీయుఁడు. సరిపుత్త్రుఁడు తృతీయుఁడు. ఈముగ్గురుపురుషులు గొప్పయోగులు, మహాపండితులు, మహోపాధ్యాయులు. ఒక్కొక్కనికి వందలకొలఁది శిష్యులు కలరు. అందుఁ గశ్యపులు ముగ్గురు సోదరులు. అందు జ్యేష్ఠుఁడు "ఉరువేలజటిలకశ్యపుఁడు. రెండవయతఁడు నదీకశ్యపుఁడు. మూఁడవయతఁడు గయాకశ్యపుఁడు" ఉర్వేలజటిలకశ్యపుఁడనఁగా నుర్వేలగ్రామమున వసించుచున్నవాఁడు. జడలు గలవాఁడని యర్థము. ఇతఁడుమహాయోగియై జటాధారియై తపముఁ జేసికొనుచుండును. నదీకశ్యపుఁ డనఁగాఁ నదీతీరమందుండువాఁడని యర్థము. గయాకశ్యపుఁ డనఁగా గయలో నున్నవాఁడని యర్థము. బుద్ధుఁడు జటిలకశ్యపునిదగ్గఱకుఁబోయి శీతకాలమంతయు నతనితోఁ గడిపి తననూతనసిద్ధాంతమతనికి బోధించెను. ఆసిద్ధాంతములు మనస్సునకు నచ్చుటచే జటిలకశ్యపుఁడు తనపూర్వధర్మము విడిచి బుద్ధధర్మస్వీకారము చేయఁదలఁచి బిక్షుకాశ్రమ మిప్పింపుమని బుద్ధుని వేఁడెను. అప్పుఁడు బుద్ధుఁడుతన

కిట్లనియె. "ఓకశ్యప! అయిదువందలజటిలులకు నీవు నాయకుఁడ వగు బోధకుఁడ వయిపరమగురువ్వనై యున్నావు. కావున ముందుగా నీవు నీశిష్యులకడకుఁబోయి నీవు చేయఁదలఁచినపని వారితోఁజెప్పి తమ యిష్టము వచ్చినట్లు చేయుమని వారితోఁ జెప్పుము" అనవుఁడు నల్లె యని జటిలకశ్యపుఁడు తనశిష్యులయొద్దకుఁబోయి "అయ్యలారా! నేను శ్రీమణగౌతమునియొద్ద శిష్యుఁడనై యతనిమతము స్వీకరింపఁదలఁచుకొన్నాను. మీరు మీయిష్టము వచ్చినట్లు జేయవచ్చు." నని పలికెను. అనవుఁడు వారందఱు నేకకంఠ్యముగ నిట్లనిరి. "మీరు గౌతమశ్రమణునియొద్ద శిష్యులై మతస్వీకారము జేయఁ దలఁచుకొన్నయెడల మేము నామునకు శిష్యులమై మతస్వీకారముఁ జేసెదము." అట్లు పలికి కశ్యపసమేతులై వారందఱు జడలు గడ్డములు మీసములు గొరిగించికొని యగ్నిహోత్రములను దన్సంబంధము లగునుపకరణములను నీటిలోఁ బాఱవైచి ధన్యాత్ముఁడైనబుద్ధదేవునిసన్నిధి కరిగి యాతని సందర్శించి "స్వామీ! పరివ్రాజకోపసంపదలను నాశ్రమములను మాకుఁ బ్రసాదింపుఁ" డని వేఁడుకొనిరి. ఆవేడికోలువిని బుద్ధుఁడు "భిక్షులారా ! రండు, రండు. పవిత్రజీవనము సేయుఁడు. అంతట మీకు బాధానాశన మగును." తత్క్షణంబునఁ బరమపూజ్యులగు నామహాపురుషు లందఱు బుద్ధధర్మస్వీకారముఁ జేసిరి. అచిరకాలములోనే నదీకశ్యప గయాకశ్యపులును దమతమ శిష్యబృందములతో నగ్రసోదరునిమార్గ మనుసరించిరి. ఈకశ్యపత్రయము తన్ననుసరించుటచే బుద్ధదేవుఁడు వేయిమందికంటె నధికులయిన శిష్యులకు స్వల్పకాలములో నాయకుఁ డయ్యెను. ఈభిక్షుకమండలము దన్నుఁ బరివేష్టించి వెంటరా బుద్ధదేవుఁడు మహావైభవముతో మగధరాజధానియైన రాజగృహంబునకుం జనియెను. ఉపాతిశుఁడు, సరిపుత్త్రుఁడు ననుమహాపండితులు రాజగృహంబునందె వీరిద్దఱు నివసించుచుండిరి.

మతధర్మములందు నిధులు. అధిక మేధావంతులు. అసాధారణప్రజ్ఞా దక్షులు. నిరుపమానసామర్థ్యము గలిగియు వారు సంజయుండను మహావిద్వాంసునియొద్ద నప్పటికిని శిష్యులయి స్వతంత్రముగఁ బాఠశాలనుస్థాపించి పాఠములఁ జెప్పుట లేదు. అయినను సంజయునిశిష్యులకెల్ల వారే పాఠములు చెప్పుచువచ్చిరి. వీరిట్లుండుటచేతనే సంజయుని యొద్ద ననేకశిష్యులున్నారని ప్రతీతి కలిగెను. వీరిశిష్యులే సంజయుని శిష్యులని లోకులు చెప్పుకొనఁజొచ్చిరి. సరిపుత్త్రుఁడొకనాఁడు బుద్ధశిష్యులలో నొకఁడగు భిక్షుకునిం గలిసికొని యిట్లనియె. "అయ్యా! నీదేహచ్ఛాయ స్వచ్ఛమై మెఱయుచున్నది. మిత్రుఁడా! నీవెవ్వరిపేరఁ బ్రపంచమునకుఁ బరాఙ్ముఖుఁడ వైతివి? నీయుపదేష్ట యెవ్వఁడు? నీ వెవ్వరిధర్మ మనుసరించినాఁడవు?" అనవుడు నాభిక్షుకుఁ డిట్లనియె. "అయ్యా! శ్రమణగౌతముఁ డని యొకమహాత్ముఁడు కలఁడు. అతఁడు శాక్యముని. నేనతనిపేర నీప్రపంచమునకుఁ బరాఙ్ముఖుఁడ నైతిని. అతఁడే నాగురువు. ఆమహానుభావునిధర్మమే నే నవలంబించినాఁడను." అనవుడు సరిపుత్త్రుఁడు "మీగురువు కనిపెట్టి నీకుపదేశించిన యాసిద్ధాంతమేది" యని యడిగెను. అనవుడు నాభిక్షుకుఁ డిట్లనియె. "మిత్రుఁడా! ఆయనకు నేనొకచిన్నశిష్యుఁడను. ఇనుడుమనే నే నాశ్రమస్వీకారముఁ జేసితిని. ఈసిద్ధాంతమును శిక్షను నేను క్రొత్తగా నేర్చుకొనుచున్నాఁడను. కాఁబట్టి యామహా సిద్ధాంతము వివరముగాఁ జెప్పఁజాలను గాని సంగ్రహముగాఁ జెప్పెద వినుము" అనవుడు సరిపుత్రుఁడు "మిత్రుఁడా! నీవు సవిస్తరముగాఁ జెప్పినను సరె, సంగ్రహముగాఁ జెప్పినను సరె. ఆసిద్ధాంతసార మేదో చెప్పు" మని యడిగెను. అడుగుటయు నాశ్రమణకుఁ డిట్లనియెను. "కారణమునుండి బయలు దేరు సమస్త కార్యములకు మహాత్ముఁ డయినతథాగతుఁడు విమోచనముఁ గనిపెట్టెను. ఇదే పరమసిద్ధాంతము" అది విని

సరిపుత్రుఁడు తనమిత్రుఁడైన యుపాతిశునికడ కరిగి తాను గౌతమశ్రమణకులలో నొకనిం గలసికొనుటయుఁ దనకు నతనికి సంభాషణ జరుగుటయు నెరింగించెను. అనంతరము వారిరువురు గౌతమశ్రమణకునియొద్దకరిగి యాతని సిద్ధాంతముల నేర్చికొనవలయు నని నిశ్చయించిరి. వారు కాషాయాంబరధారులై బుద్ధశిష్యులు కాఁగానే వారిగురువైన సంజయునియొక్క శిష్యగణమెల్ల వీరిననుసరించి బుద్ధుని శిష్యగణమయ్యెను. సంజయశిష్యులు చేరఁగానె బుద్ధుఁడు వేనవేలు శిష్యులకు గురువై జస్తివనమున నుండెను. వేనవేలు శిష్యులతో నుపాతిశసరిపుత్రులు బుద్ధధర్మము స్వీకరించి రనువార్త వెల్లడియైనతోడనే మగధరాజ్యమునందు, ముఖ్యముగా రాజగృహామునందు గొప్పసంక్షోభముపుట్టెను. సన్యాసులు యోగులు విద్వాంసులైనబ్రాహ్మణులు గృహస్థులు ధనవంతులు దరిద్రులు పెద్దలు పిన్నలు జస్తివనమందున్న బుద్ధుని దర్శనము చేయ నభిలషించిరి.

బుద్ధుని పేరు మగధదేశమం దంతటను మ్రోఁగఁజొచ్చెను. మగధదేశాధీశుఁడైన బింబిసారుఁడే స్వయముగా వచ్చి యాతనిదర్శనముఁ జేసెను. మగధేశ్వరుఁడు వేనవేలు బ్రాహ్మణులతోఁ గలిసి సిద్ధార్థునిదర్శనమున కరిగెనఁట. అట్లరిగి వినయపూర్వకముగా నమస్కరించి భక్తితత్పరుఁడై యాతనిప్రక్కను గూర్చుండెను. ఉరువేలకశ్యపుఁడును బుద్ధుఁడును నొక్కనెలవుననే కూర్చుండుటంజేసి బింబిసారునివెంట నరిగినబ్రాహ్మణులు, జటిలకశ్యపుఁడు గౌతమశ్రమణుని శిష్యుఁడయ్యెనా, గౌతమశ్రమణుఁడే జటిలకశ్యపునిశిష్యుఁడయ్యెనా యని సంశయాకులాత్ములయిరి. ఆవిప్రులమనంబులో నట్టిసందియంబు పొడమె నని బుద్ధుఁడు తనమనంబున నెఱింగి జటిలకశ్యపునుద్దేశించి "మహాతపంబులకుఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన నీవు నీతపంబుల నగ్నిహోత్రంబుల విసర్జించుటకు నేమికారణ మనియడిగెను. అనవు

డు జటిలకశ్యపుఁ డిట్లు బదులు చెప్పెను. "తపంబులవలన యాగంబుల వలన దృశ్యమాన పదార్థంబును మధురశబ్దంబులు రుచులు మహానందములు యువతీజనంబులు మున్నగునవి మాత్రమే లభించును. కనఁబడుచున్నదంతయు నసత్య మనియు మాలిన్యమనియుఁ దెలిసికొని యాగాదికర్మములు నేను మానితిని." వెండియు బుద్ధుఁడు కశ్యపు నిట్లడిగెను. "దృశ్యమాన పదార్థములయందును, మధురశబ్దములందును నీమనస్సున కానందము గలుగనిపక్షమున, నీమానవప్రపంచమున నీమనస్సున కిప్పుడేది యానందకరముగానున్నది?" అనవుడు నురువేలకశ్యపుఁ డిట్లుత్తరము చెప్పెను. "ఎద్దానివలన ననంతజన్మోపాధులును సంపూర్ణత్వవిఘ్నకారణములును నశించునో యాపవిత్రాంతమయిన నిర్వాణమార్గము నేను జూచితిని" అని పలికి యంతని లువక జటిలకశ్యపుఁడు తనయాసనంబునుండి దిగ్గునలేచి యుత్తరీయ మొకభుజమును కప్పునట్లమర్చుకొని బుద్ధదేవునిపాదములు తనతల సోకునట్లు సాష్టాంగనమస్కారమొనర్చి "నాగురువు నాస్వామియు మహాత్ముఁడైనతథాగతుఁడే" యని పలికెను. అనంతరము బుద్ధుఁడు ధర్మోపన్యాసము చేసెను. అటమీఁద మగధరాజు శిష్యగణసమేతముగ బుద్ధునిఁ దననగరున కాహ్వానముచేసి వారిని సగౌరవముగఁ దోడ్కొనిపోయి బుద్ధునకును భిక్షుకులకును స్వహస్తములతో మృష్టాన్నంబిడెను. బుద్ధుఁడు భోజనముచేసి తనహస్తంబులను భిక్షాపాత్రంబును గడిగికొని శుద్ధుఁడైనపిదప బింబిసారుఁ డతనిసన్నికర్షంబునఁగూర్చుండి "స్వామీ! బుద్ధులును శిష్యులును నివసించుటకై నా వేలువనోద్యానము సమర్పించుచున్నాఁడ" నని మనవి యొనర్చెను. బుద్ధుఁ డాదానము గ్రహించెను. ఇది జరిగినతరువాత క్రమక్రమముగా జనుల యుత్సాహ మడఁగెను. ఉపాతిశసరిపుత్రులు శిష్యసమేతులై యాశ్రమస్వీకారము జేసినతరువాత మఱియెవ్వరీనూతనధర్మ మనుసరింప

లేదు. మహాత్ముఁడైన యొకానొక మతబోధకుఁడు పొడసూపినతో
డనే జనులమనంబులలో మహాతరంగమువలె నింతంత యనరాని యు
త్సాహము పొడముచు. ఆబోధకుని మతంబు స్వీకరించుటచేతఁ గొం
దఱకును వానిని సందర్శించుటచేత మఱికొందఱకును వానితో సంభా
షణ చేయుటచేత నింకకొందఱకును గ్రిందుకొన్న యుత్సాహముడిం
దుపడును. బుద్ధదేవునివిషయమునఁగూడ మొట్టమొదట నట్లె య
య్యెను. ఆయుత్సాహము మందగించినకొలఁది బౌద్ధశ్రమణులయె
డఁ దొల్లింటిగౌరవము క్రమక్రమముగ నశించి దానిస్థానమున ననిష్ట
మునెలకొనెను. ఈనూతనధర్మము గృహస్థులకున్న యాధారముల న
శింపఁ జేసి దేశము జనశూన్యముగఁ జేయునని మగధదేశస్థులగునా
గరజానపదులు శ్రమణులను జూచినచోటనెల్ల నపహసించుచు నిం
దించుచు నగౌరవింపఁ జొచ్చిరి. తమయవస్థ యీవిధంబున నున్నద
ని శ్రమణులు బుద్ధునితో నప్పుడప్పుడు మొఱలుపెట్టుకొనఁజొచ్చిరి.
మాగధుల కింత కోపము వచ్చుటకు ముఖ్యకారణ మొకటి కలదు.
గొప్పకుటుంబములయందు జనించి యెంతో యక్కఱకు రావలసినపడు
చువాండ్రనేకులు బుద్ధధర్మ మవలంబించి భిక్షుక లయిరి. అదివినిన
తోడనే జనులు సణుగుకొని గొణుగుకొని యేవపడి కోపించి ద్వేషభా
వముబూని యిట్లనఁ జొచ్చిరి. శ్రమణగౌతముఁడు తండ్రుల బిడ్డలఁ గన
కుండఁ జేయుచున్నాఁడు. పుణ్యస్త్రీలందఱు వితంతువు లగునట్లు వం
శములు నాశనము లగునట్లుగూడ సలుపుచున్నాఁడు. ఇదివఱకే య
నేకులను సన్న్యాసులను జేసి తనశిష్యులుగఁ జేసికొన్నాఁడు. సంజయు
నిశిష్యులలో రెండువందలయేఁబదిమంది యతనిశిష్యులయినారు. మ
గధదేశమందలి సుప్రసిద్ధవంశస్థులగుపడుచువాండ్రతనికడ మతధర్మ
ములనేర్చుకొనుటకై సంసారములు విడిచి పోయిరి."

ఈభిక్షుకులు తమ యిండ్లపరిక్క నడచునప్పుడు పౌరు లీక్రిం

దివిధమున వానిని బరిహసింపఁ జొచ్చిరి. "ఈగౌతముఁడు పయనము చేసి యీమహాభిక్షువు చిట్టచివరకు మామగధరాజధాని చేరినాఁడు. కొండమీఁదఁ గూర్చుండినట్టె గూర్చుండి సంజయుని శిష్యుల నందఱను బరిగ్రహించినాఁడు. ఇంక నెవరిని గొలుపఁ దలఁచుకొన్నాఁడో చూతము." జనాభిప్రాయము తమకు విరుద్ధముగ నున్నదని శిష్యులవలన విని బుద్ధుఁడు శిష్యుల కిట్లు సెలవిచ్చెను. "శిష్యులారా! ఈయుద్రేకము చిరకాల ముండదు. కాని, వారు మిమ్ముఁ బరిహసించినప్పుడు మీ రిట్లుత్తరము చెప్పుఁడు. సర్వజ్ఞులయి మహాధికులు సత్యమును బోధించి మనుష్యులను నూతనమతములలోఁ గలుపుదురు. సత్యబలము చేతనే జనులను దనమతముఁ గలుపుచున్న బుద్ధునియందు దోషమున్నదని యెవరనఁగలరు? ధర్మకార్య ప్రారంభమున మహానుభావుఁడైన బుద్ధునకుఁ గలిగిన యిబ్బంది యిది యొకటి కాదు. సంజయునకు నుపాతిశునకు బుద్ధుఁడు శిష్యకోటిలో నున్నతస్థానమిచ్చెను. అట్లు చేయుట ప్రాఁతశిష్యులకుఁ గొందఱ కసూయ గలిగించెను. అదియెఱిఁగి బుద్ధుఁడు శిష్యులనందఱ నొక్కచోటఁ జేర్చి బౌద్ధులమోక్షసాధనముం గూర్చి కొంతవఱ కుపన్యసించి తుద క్రిందిపద్యము లోని యర్థము వచ్చు శ్లోకముతోఁ దన యుపన్యాసము ముగించెను.

ఆ. వె. దురితకర్మములకు దూరంబు తొలఁగుట
హృదయశుద్ధి గలిగి యొసఁగుచుంట
సాధుకర్మములను శ్రద్ధతో సలుపుట
బుద్ధమతము నుండి పూజ్యులారా!

ఆకాలమునందే బౌద్ధసంఘమున నిమిత్తము ప్రతిమధర్మములనేర్పఱచిరి. మిక్కిలి సూక్ష్మమయిన యాధర్మసూత్రమునకు ప్రతిమోక్షము అని పేరుపెట్టిరి. అటులు కూడిన యాసభకు "సేవకసమిపాత" మని పేరువచ్చెను.

ద్వాదశాధ్యాయము.

సిద్ధార్థుఁడు రాజగృహసమీపమున వేలువనమునందు భిక్షుకవ్రాతముతో వసియించుచున్న కాలమున జనకుఁడగు శుద్ధోదనుఁడు కపిలవస్తుపురమున కాయనను రమ్మని వర్తమాన మంపెను. ఆ సందేశముఁ దెచ్చిన దూత శుద్ధోదనునిమాటల నీ విధముగా బుద్ధునితోఁ జెప్పెను. "నేను నిన్నుఁ జూడఁగోరుచున్నాఁడను. కాఁబట్టి వచ్చి నన్ను జూచిపొమ్ము. నీవు కనిపెట్టినధర్మముయొక్క లాభము పరులకే గాని నీతండ్రికి నీపిత్రుబంధువులకుఁ గలుగఁగూడదా? మేము నిన్ను జూచి యేడుసంవత్సరము లైనవి.

వృద్ధుఁడగు జనకునిసందేశము కపిలవస్తుపురమునకుఁ బోవ బుద్ధుని బురికొల్పెను. అతఁడు బయలుదేరునప్పటికి నతనివెంట నంగమగధదేశస్థులగు భిక్షుకులు పదివేలమందియు గపిలవస్తుపురమునుండి వచ్చిన సన్న్యాసులు పదివేలమందియు నుండిరి. ఈమహాభిక్షుకసైన్యముతో నతఁడు దినమున కెనిమిదిక్రోసులు ప్రయాణము చేసెను. కపిలవస్తుపురంబునకును రాజగృహనగరంబునకును నరువది యామడల దూరము గలదు. ఆదూరమంతయు బుద్ధుఁడు రెండుమాసములలోఁ బయనముఁ జేసెను. బుద్ధునిబసనిమిత్తము శుద్ధోదనుఁడు కపిలవస్తుపురమునకు సమీపమున నున్న నిగ్రోధవనమును బాగుచేయించి శుద్ధపఱిచెను. బుద్ధుఁడు పురసమీపమునకు రాఁగానే నతని నెదుర్కొని సన్మానముచేయుటకు శుద్ధోదనుఁడు పండ్రెండుసంవత్సరములు వయస్సుగల యైదువందలమంది రాజకుమారులను, రాజపుత్రికలను నలంకరించి బారులుగా నిలువఁబెట్టెను. ఆబాలురవెనుక హస్తములయందుఁ బుష్పములును సుగంధద్రవ్యములును ధరించిన

పదియాఱువేలమంది పరిజనులతోడను బంధుజనులతోడను శుద్ధోదనుఁడు నిలిచెను. బుద్ధుఁడు నిగ్రోధవనమును జేరి యిరువదివేలమంది భిక్షుకులు పరివేష్టింప నొకగద్దియుపయిఁ గూర్చుండి నిండోలగంబుండెను. మఱునాఁడు రాజబంధువులు పరిజనంబును సిద్ధార్థుని రాకకయి పరమానందభరితులయియుండి యతనికన్నము పంపవలెనన్న మాట మరిచిపోయిరి. బుద్ధుఁ డుదయముననె లేచి కాల్యకృత్యముల నిర్వర్తించుకొని స్నానముచేసి కొంతసేపు ధ్యానసమాధినిష్ఠుఁడయ్యెను. అది ముగిసినవెనుక భోజనకాలము సమీపించినందున బుద్ధుఁడు భిక్షాపాత్రము చేతఁబూని యిరువదివేలమంది భిక్షుకులు వెంటరాఁ బట్టణముఁ బ్రవేశించి యింటింటికరిగి భిక్ష మడిగెను. జనకుఁడును రాజును నగు శుద్ధోదనుఁ డావార్త విని యతిత్వరితంబున గుమారుఁ డున్నతావున కరిగి యిట్లనియెను.

"కుమారా! ఏల నీవు నన్నిట్లవమానించెదవు. నీవు జంబూద్వీపమునందుఁగల సకలరాజులతోఁ గూడి వచ్చినను సపరివారముగ వారికందఱకు నేను షడ్రసోపేతమగు మృష్టాన్నముఁ బెట్టఁజాలుదునుగదా. అట్టియెడ నీకును నీయిరువదివేలమంది భిక్షుకులకును గావలసినయన్నము నేను పెట్టలేకపోతినా? ఏల నాకనులముందర నే భిక్షమెత్తెదవు?" అనవుడు "ఇది నావంశాచారము. తప్పు లే" దని బుద్ధుఁ డుత్తరము చెప్పెను. 'ఎట్టెట్టు! ఇది నీవంశాచారమా? నీవు మహాశమంతుని వంశమున జనించితివి. నీవంశస్థు లెవ్వరు మున్నిట్లు చేసి, యెఱుఁగరు. నీపూర్వులలోఁ గొందఱు తమకు భోజనపదార్థములు కావలసివచ్చినప్పుడు తమకాలితో నేల దన్నుచు వచ్చిరి. అప్పుడు వారికిఁ గావలసినసమస్త పదార్థములు వచ్చిపడుచుండెడి" వని శుద్ధోధనుఁడు బుద్ధునితో ననెను. అప్పలుకులు విని బుద్ధుఁ డిట్లనియె. "అయ్యా! నేను మహాశమంతునివంశముమాట చెప్పుటలేదు.

నావంశాచారమనఁగా బుద్ధులవంశాచారము. బుద్ధులందఱు నావిధముగానే బిచ్చమెత్తి జీవించిరి. భూమియందు దాఁగియుండిన నిక్షేపము తనయునకు లభించినప్పుడా యమూల్యాభరణాదులు లభించిన వార్త తండ్రి కెఱింగించి యవి వానికిఁ జూపుట తనయునకు విధి. కాఁబట్టి నేను కనిపెట్టిన ధర్మఖనిఁ దెఱచి మీకుఁ జూపుచున్నాఁడను. నాధర్మము విన్నవాని కభ్యుదయపరంపరలు గలుగు" నని చెప్పి యతఁడు తనధర్మము తండ్రి కుపదేశించెను. ఆబోధామృతాస్వాదనము జేసి శుద్ధోధనుఁడు శుద్ధాంతఃకరణముతో నూతనధర్మము స్వీకరించెను.

అనంతరము శుద్ధోదనుఁడు బుద్ధుని సందర్శింపఁ దలఁచుకొన్న పక్షముసఁ బోయి చూడవచ్చునని కోడలగు యశోధరకు వర్తమానమంపెను. "నే నించు కేనియు గౌరవంబునకు భాజనంబనైతి నేని యామహాత్ముఁడే ముందుగ నిందు దయచేసి నన్నుఁజూచి సమాశ్వాసించుఁగాక! అప్పుడె నేనాయనపాదముల సర్చింపఁగల" నని యశోధర ప్రతివర్తమాన మంపెను. శుద్ధోధనుఁ డాసందేశ మెఱిఁగింప బుద్ధుఁడు యశోధరను జూడ నామెయంతిపురమునకుఁ బయనమైపోవుచు దారిలో మగ్గలానుఁడు మొదలగు భిక్షుకులతో నిట్లనియె.

"ఆరాజపుత్రిక కోరికల జయింపలేదు గాని నే నెల్లదుష్కామంబుల జయించితిని. చిరకాలమునుండి నన్నామె జూచి యెఱుఁగదు గావున మిక్కిలి శోకించుచుండును. ఆదుఃఖజలము ప్రవహించుట కెడ మిచ్చినంగాని యామెగుండె పగిలిపోవును. ఆమె నాయడుగులం బట్టుకొని వదలదు. మొత్తముమీఁద నీసమావేశముయొక్క ఫలితమిది. ఈమె తక్కిన రాజపుత్రికలతోఁ గూడ నాధర్మ మవలంబించి సన్న్యాసిని యగును." బుద్ధుఁడు నిన్నుఁజూడవచ్చుచున్నాఁడని విన్నప్పుడు యశోధర జలపూర్ణమగు భాండమువలె నత్యంతప్రేమ

భరిత యయ్యెను. బుద్ధుని సందర్శింపఁగానె తానొక సామాన్యస్త్రీ యెగాని యామహాత్మునకు భార్య కాదన్నమాటయు, బుద్ధుఁడు తొల్లివలెఁ దనప్రాణనాథుఁడు గాక జగన్నాథుఁ డయ్యెననుమాటయు మఱచి స్త్రీస్వభావసులభమైన దుఃఖమునకుఁ దావలంబయి యాతని యడుగులం బడి తద్దయు శోకించెను. అట్లు కొంతసేపు వగచునప్పటికి మామగారైన శుద్ధోధనుఁ డచ్చటనున్నాఁ డన్నమాట జ్ఞప్తికి రాఁగా నామె సిగ్గుపడి యాతనిపాదములు విడిచి లేచి యొకప్రక్క కొందిగి నిలువంబడెను. మహాబ్రహ్మకైన నంటరాని యాతని పవిత్రపాదములను యశోధర యంటినందుకు శుద్ధోదనుఁడు వగచి క్షమింపు మని బుద్ధుని వేఁడుకొని యిట్లనియె. "పాప నీదుఃఖ మామె పేరి మాతిశయమునఁగాదు బాధముచున్నది. ఇది తాత్కాలిక మైనది కాదు. నీ వామెను విడిచిపోయిన యేడుసంవత్సరములనుండియు నామె నీనిమిత్త మిట్లే శోకించుచున్నది. నీవు శిరోముండనముఁ జేయించుకొంటి వని వినియాక్షణమె యామెయు శిరోముండనము చేసికొనెను. నీవు ప్రాఁతగుడ్డలు గట్టితి వని వినినప్పుడు తానును బ్రాఁతగుడ్డలు కట్టెను. నగలను నానాములను సుగంధద్రవ్యములను బరిత్యజించితి వని విన్నప్పు డామెయు వానిని బరిత్యజించెను. నీవలె నె యామెయు మితాహారిణి యయ్యె. నీవలెనె మట్టిమూఁకుడులో నన్నము దినుచున్నది. నీవలెనే గద్దియలపైఁ గూర్చుండుట మాను కొనినది. కావున నామెను క్షమింపుము" బుద్ధుఁడు తండ్రిపలుకుల కలరి యశోధర నాశీర్వదించి భిక్షుకబృందము విడిచియున్న తావున కరిగెను.

శుద్ధోధనునికి ద్వితీయభార్య యగుమహాప్రజావతి దేవివలన నొకకుమారుఁడు గలఁడు. ఆతని పేరు నందుఁడు. మహాప్రజాపతి దేవి మాయాదేవికి సోదరి యగుటచే బుద్ధునకు సవతితల్లి మాత్రి

మేగాక పినతల్లిగూడ నయ్యెను. అందుచే నందుఁడు బుద్ధునకు సవతి తమ్ముఁడే గాక పినతల్లికొడుకుగూడను. శుద్ధోధనుఁడు నందుని యువ రాజుం జేయ వలయు ననియు నతనికి వివాహము జేయవలయునని యు నతనిని బ్రత్యేకముగా నొక మేడలోఁ బ్రవేశపెట్టవలయు ననియు సంకల్పించి యామూఁడు కార్యముల కొక్కనాఁడె ముహూర్త మేర్ప ఱచెను. బుద్ధుఁడు యశోధరతో మాటలాడి వెళ్ళినదినమె యాసుము హూర్తదినము. ఆసుముహూర్తమునకు శుద్ధోదనుఁడు బుద్ధునిఁగూడ నాహ్వానము చేసినందున నతఁడు తనబిక్షుకసమాజముం గలసి యామహోత్సవమున కరిగెను. అరుగుటలో నమ్మహోత్సవ ముఁగనుల పండువుగాఁ జూచుటే తన తలంపు గాదు. తన త మ్ముఁడైన నందునిజన్మసంబంధమైన దుఃఖము నుండి విముక్తుని జేయుటయే యాతని ముఖ్యోద్దేశము. బుద్ధుఁడు తన నిమి త్తము సిద్ధము చేయఁబడిన మహాసనముమీఁదఁ గూర్చుండి యీ క్రింది పద్యములోనియర్థము వచ్చు నొకశ్లోకముం జదివెను.

తే. గీ. చెడ్డతలఁపులు నశియింపఁ జేయు చుంట
బ్రహ్మచర్యంబు గొనుట ధర్మములు నాల్గు
నెఱిఁగి నిర్వాణపథమందు దృష్టి నిలిపి
యుంట, యనునివి నరునకు నుత్సవములు.

ఆ శ్లోకము జదువఁగానె నందుఁడు బుద్ధుఁడు చేయునట్టి యుప దేశమునం దాసక్తి గలవాఁడై యాతని సమీపమునకు వచ్చెను. ఆ సమయమున నందుఁడమూల్యములైన వస్త్రాలంకారములు ధరించి యుండినను, నవవధూసమాగమమున కెదురు చూచుచుండినను బుద్ధుఁడు మనంబున నించుకేనియు సంశయింపక తన భిక్షాపాత్ర మాతని చేతిలోఁ బెట్టెను. నందుఁ డాపాత్రమును గ్రహించెను. అనంతరము బుద్ధుఁడు తన పీఠమునుండి లేచి తనబస కరిగెను. సకల

బాంధవగణము న్విడిచి నందుఁ డాతని వెంటఁబడెను. ఆతఁడు వివాహ మాడఁ దలఁచిన కన్యయగు జనపదకల్యాణి బుద్ధుని వెంటఁ బోవుచున్న యీ రాజకుమారుని గవాక్షమునుండి చూచి మీ రెందుఁ బోవుచున్నారని యడిగెను. అడిగెను గాని నందుఁ డామెకుఁ బ్రత్యుత్తర మీయకయే తల వంచుకొని పోయెను. గన్యగ్రోధారామముఁ జేరినతరువాత బుద్ధుఁడు నందు నుద్దేశించి "వత్సా! చక్రవర్తి పదవివలనఁ గలుగు గౌరవంబును నీవు సరకు చేయకుము. నాపలెఁ సన్యాసివి గమ్మని యుపదేశించెను. నిగ్రోధవనమున కరిగిన కొంతసేపటి వఱకు నందుని యాలోచనలు కేవలవైరాగ్యము మీఁదనే నిలువక తాను పాణిగ్రహణము సేయఁదలఁచిన ప్రియురాలి మీఁదను రాజ్యవైభవము మీఁదను సంచరింపఁ దొడఁగెను. బుద్ధుఁ డీతని మనోవైకల్యములం దెలిసికొని తనబోధామృతధారలచేత నాతనిమనంబు నావరించిన చెడ్డతలంపుల నెల్ల దూరముగాఁ దోలెను. అంతట నందుఁడు మంచితలంపులు గలిగి పరిశుద్ధుఁడై యుండ మెల్లగానుఁ డతనిని భిక్షుకునిఁ జేసెను.

కపిలవస్తుపురమునకు బుద్ధుఁడు వచ్చిన యేడవనాఁడు యశోధరకుమారుఁడైన రాహులుని వెల లేనివస్త్రములతోడను మహాభరణములతోడను రాజకుమారుని శివికిందగినట్లలంకరించి మేడపైఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని బిచ్చము నిమిత్త మాదారినిఁ బోవుచున్న బుద్ధునింజూపి యిట్లనియె. "మహాబ్రహ్మవలెఁ గనఁబడుచున్న యీ భిక్షుకుఁడు నీతండ్రి. ఈయనయొద్ద నాలుగుధననిక్షేపము లున్నవి. ఈయన వెడలి పోయిన నాఁటనుండియు నాకవికనఁబడ లేదు. తండ్రి యార్జించిన విత్తము ననుభవింపఁ గుమారుఁ డర్హుఁడు గావున నీవా మహానుభావునికడ కరిగి యా నాలుగుధననిక్షేపములను జక్రవర్తుల కుండవలసినతక్కిన ధననిక్షేపములను నీకిమ్మని కోరుము." అనవుడు

రాహులుఁ డిట్లనియె. "అమ్మా! శుద్ధోదన మహారాజు తప్ప మఱియెవ్వరిని నేనెఱుఁగను. ఆయనయే తండ్రియని యనుకొను చున్నాను. నా తండ్రి వేఱొకఁ డున్నాఁడా?" అనుటయు యశోధర కుమారుని గవాక్షముకడకుఁ దీసికొని పోయి "నాయనా! యాభిక్షుకుఁడె నీ తండ్రి" యని వ్రేలితోఁ జూపెను. వెంటనె రాహులుఁడు బుద్ధుఁ డున్న చోటికిఁబోయి యాతని మొగమువంక తేఱిపాఱఁజూచి శంకలేక ప్రేమాస్పదముగా "నాయనా నాయనా" యని పిలిచెను. అత్తరి బుద్ధుఁడు భోజనము చేయుచుండెను. భోజనముచేసి బుద్ధుఁడు తన కన్నము పెట్టినవారిని దీవించి రాహులుని వంక జూడకయె న్యగ్రోధవనమున కరుగఁజొచ్చెను. అతఁడు తనవంక జూడక పోయినను పిన్నఁ బలుకరింపక పోయినను రాహులుఁడు నాయనా నాయనా నాకు నిక్షేపము లిమ్మని యాతని వెనువెంటఁ బడెను. తన వెంట రావద్దని బుద్ధుఁ డాతని నివారింపలేదు. పౌరులు గాని భిక్షుకులు గాని యంతకంటె నివారింప లేదు. ఎట్టకేలకు బుద్ధుఁడు తన బస కరిగి సుజాతునిం జూచి యిట్లనియె. "నా కుమారుఁడు తనకు రావలసిన దాయభాగ మిమ్మని యడుగుచున్నాఁడు. జన్మపరంపరాదుఃఖములు గల దాయమాతనికి నే నియ్యఁదలఁచు కొనలేదు. బుద్ధత్వసంబంధమైన దాయమిచ్చెదను. అది నాశనము లేనిదికదా. సుజాత! ఈబాలకుని శిరస్సు ముండనముచేసి భిక్షుకునిఁ జేయుము" రాహులుఁ డేడుసంవత్సరముల ప్రాయము గలతల్లిచాటు బిడ్డఁడనియైన శంకింపక మేన నున్న యమూల్యవస్త్రాలంకారములం దీసి పాఱవైచి శిరోముండనమును జేయించి కాషాయవస్త్రములు మీఁదఁ గప్పి దీవించి సన్న్యాస మిప్పించెను. రాహులుఁడు బాలుఁ డగుటచే నతనిని మొట్టమొదట బుద్ధుఁడు శిష్యుఁడుగా గ్రహించెను. యుక్తవయస్కుఁడైన తరువాత రాహులుఁడు సంపూర్ణభిక్షుకుఁ

డయ్యెను. ఆవార్త విని శుద్ధోదనుఁడు మిక్కిలి శోకించెను. సిద్ధార్థుఁడు విరాగియగుటవలనఁ దనయనంతరము గద్దెనెక్కి రాజ్యముం బరిపాలింపఁ గలకొడుకు పోయెను. నందుఁడు సన్యాసి యగుటవలన రెండవ కుమారునియెడఁ గూడ నాసలు పోయెను. నిజవంశాంకూరమై తన యాసలకెల్ల నిలయమైన ముద్దుల మనుమఁడు గూడ సన్యాసి యగుటచే నతని మనోరథములెల్ల భగ్నములై పోయెను. అగుటయు శుద్ధోదనుఁడు గాఢవిషాదపరిగతుఁడై మనస్సు క్రాఁగ బుద్ధుని కడకరిగి శోకించి యది మొదలుకొని తల్లిదండ్రుల యనుమతి లేక కుమారుని, దనమతమునఁ గలుపుకొనవలదని వేఁడుకొనెను. బుద్ధుఁడా ప్రకారము చేయుదునని మాట యిచ్చెను. అనంతరము బుద్ధుఁడు కపిలవస్తు నగరము విడిచి పయనమై పోయెను. పోవుచుఁ ద్రోవలో నతఁ డనోమానదీతీరమున నున్న "అనుపీయ" యను గ్రామముసమీపమున నున్నయొక మామిడితోఁటలో బసచేసి కొంతకాల మాగెను. అతఁడు మహావైరాగ్య మవలంబించి యంతఃపురము విడిచి చెన్నునితోఁ గలిసి చాలదూరము పయనముచేసి యేస్థానమునఁ జెన్నుని వెనుకకుఁ బంపెనో యాస్థానమునకు సమీపమందె మామిడితోఁట యుండెను. అచ్చటనుండఁగా నతని జ్ఞాతులుఁ దదితరబంధువులు చాలమంది యతనిమతముఁ గలిసిరి. వారిలో ముఖ్యులు నలువురు. ఆనందుఁడు మొదటివాఁడు. దేవదత్తుఁడు రెండవ వాఁడు. ఉపాలి మూఁడవవాఁడు. అనిరుద్ధుఁడు నాలవవాఁడు. ప్రథముఁడైన యానందుఁడు సిద్ధార్థుని జ్ఞాతి. అతఁడు బుద్ధుని యందుఁ బరమభక్తి గలిగి మెలఁగెను. దేవదత్తుఁడు గూడ నతనికి జ్ఞాతియె గాని కాలక్రమమున నతనికి విరోధియయ్యెను. మూఁడవ వాఁడైన యుపాలి శుద్ధోదనునియంతఃపురమునందు మంగలి. అతనికి మొదటినుండియు మతమునం దభినివేశము విశేషముగ నుండుట

చేతను బుద్ధి మంచిదగుటచేతను నతఁడు బుద్ధశిష్యులలోఁ బ్రధానుఁ డయ్యెను. నాలవవాఁ డైన యనిరుద్ధుఁడు బౌద్ధతత్త్వశాస్త్రమునకుఁ గర్త యయ్యెను.

త్రయోదశాధ్యాయము.

లోకోత్తరపు మహాత్ముఁ డైన బుద్ధదేవుఁడు మతబోధ చేయుటలోను భిక్షుకశిష్యులను గృహస్థశిష్యులను జేర్చుకొనుటలోను మానవజాతికి ధర్మములను సాధుభావములను నేర్పుటలోను గడిపి ధర్మసంస్థాపనముఁ జేసెను. ఏసంవత్సర మెక్కడెక్కడ నివసించి యెంతెంతపని జేసెనో తెలిసికొనుటకుఁ దగిన యాధారములు లేవుగాని కొన్ని బౌద్ధగ్రంథములఁ బట్టి యతఁడు బుద్ధుఁ డయినది మొదలుకొని యిరువది సంవత్సరములవఱకు జరిగిన చరిత్రము సంగ్రహముగాఁ దెలిసికొనుటకు మనకు వీలుగా నున్నది. అందు మొదటిది మూఁడుసంవత్సరముల చరిత్రము వెనుకటి యధ్యాయములలోఁ జెప్పఁబడినది తక్కిన పదియేడేండ్ల చరిత్ర మీక్రింద వివరింపఁ బడుచున్నది. అతనికి బుద్ధత్వము ప్రాపించిన నాలుగవ సంవత్సరమునం దుగ్రసేనుఁ డను నటునిఁ దనమతంబునం గలిపెను. ఇతఁడు త్రాటిమీఁద మిక్కిలి సుందరముగా నాట్యమాడి జీవనము సేయుచుండువాఁడు. ఇతనిని శిష్యునిఁగా స్వీకరించిన పిదప బుద్ధుఁడు భాగీరథీనదిని దాఁటి వయిశాలీపురమున కరిగి తత్సమీపమున నున్న మహావనమను తోఁపులో నివసించెను. అక్కడ నుండఁగా శాక్యులకును వారి బంధువులకును సరిహద్దులలో నున్న కోహణనదీజలమునుగూర్చి వివాదములు వచ్చిన

ట్లతఁడు విని కపిలవస్తుపురమున కరిగి వారికలహము లుడిపి సంధి చేసి వెండియు మహావనంబునకుఁ జని వర్షకాల మచ్చటఁ గడిపెను. ఐదవసంవత్సరమున నతనితండ్రి యగుశుద్ధోదనుఁడు మరణమునకు సిద్ధముగ నున్నాఁ డని తెలిసినందున నతఁడు వెండియుఁ గపిలవస్తు పురమునకుఁ జని జనకు నిర్యాణకాలమున సన్నిధినుండెను. శుద్ధోదనుఁ డప్పుడు తొంబదియేడు సంవత్సరముల ప్రాయమువాఁడు. మృతుఁ డయిన జనకుని దేహమునకు యథావిధిగ నగ్నిసంస్కారములు చేయించి చుట్టముల సమాశ్వాసించి బుద్ధుఁడు మరల మహావనంబునకుం జనెను. అతఁ డచ్చట నుండఁగా నతనిసవతితల్లి యయిన ప్రజాపతీదేవియు భార్యయగున యశోధరయు బంధువు లగున మఱికొందఱుస్త్రీలును నతని కడకుఁ బోయి తమచేత మతస్వీకారము చేయింపవలసిన దనియు శిష్యురాండ్రగఁ జేర్చికొనవలసిన దనియు వేఁడుకొనిరి. ఆఁడువాండ్రం జేర్చికొనుట బుద్ధున కెంత మాత్ర మిష్టము లేకపోయినను శిష్యుఁడయిన యానందుఁడు వారిపక్షము వహించి వాదించి పట్టుపట్టుటచే నేనోవిధముగ బుద్ధుఁడు సమ్మతించి స్త్రీల కవసరము లైనకొన్ని నియమముల నేర్పఱిచెను. ఈవిషయమై యీక్రిందికథ బౌద్ధగ్రంథములలో నున్నది. శుద్ధోదనుని మరణానంతరమునఁ బ్రజాపతీదేవి బుద్ధునిసందర్శించి 'నాభర్త మరణము నొందెను. ఏకపుత్రుఁ డైననందుఁడు నీశిష్యుఁడయ్యెను. మనుమఁడయిన రాహులుఁడుఁ గూడ నీమార్గమె యనుసరించెను. ఇంక నెవ్వరిం జూచుకొని యిచ్చట నుందును? కావున నన్నును యశోధరను దక్కిన యంతఃపురాంగనలను నీమతమునం జేర్చికొని యుద్ధరింపు' మని వేఁడుకొనెను. అనవుడు 'స్త్రీలను నామతమునఁ జేర్చికొనుట కిష్టము లే' దని బుద్ధుఁ డుత్తరము చెప్పెను. "ఎట్లయినఁ జేర్చికొనవలసిన' దని యామె మమ్మారు వేఁడెను. బుద్ధుఁడు ము

మ్మారు వారికోరిక నిరాకరించి కపిలవస్తుపురమును విడిచి వైశాలీ పురమునకుం జనెను. అప్పుడు ప్రజాపతిదేవి తక్కినయంగనలం జూచి యిట్లనియె "మనలను దనమతమునం జేర్చికొమ్మని మనము ముమ్మారు వేడినను బుద్ధుండు మనకోర్కె నిరాకరించెను. మన యంతట మనమె యాతనియొద్దకుం బోవుదము. అప్పు డతండు తప్పక మనలం జేర్చుకొనును" ఆమెయుపదేశము మిక్కిలి సమంజస ముగా నున్నదని యంతఃపురాంగన లెల్ల సంతసించి యట్లు చేయుద మని యొడంబడి శిరోముండనములు చేసికొని యలంకారములు తీసి వైచి కాషాయాంబరములు ధరించి మట్టిమూకుడులు భిక్షాపాత్ర ములుగా హస్తముల ధరించి యంతఃపురము విడిచి బయలుదేరిరి. సూర్యరశ్మి యెట్టిదో యెఱుంగని యంగనలు కాలినడక యెట్టిదో యెఱుంగని యంగనలు పట్టపగటిబీరెండలోం గాలినడకం బైలు దేరి కపిలవస్తుపురమునుండి వైశాలికిం బోవం దొడంగిరి. కపిలవస్తు పురమునకు వైశాలికి దూర మేబదియామడ. బౌద్ధమతధర్మమం దలి యత్యంతాసక్తిచే వారంతదూరముం గాలినడకం బోయిరి. పుష్పసుకుమారలై సశుద్ధాన్నకాంతలు శిలాకంటకావృతములైన మా ర్గంబుల నడుచునప్పుడు వారు పడుశ్రమ యింతింత యని యెవరు వర్ణింపం గలరు? కాని మతావిష్టులైనవారిని సూర్యతాపముకాల్పదు. చలి వారిం జలియింపం జేయనేరదు. వానలచేత వారిశరీరములు తడిసినను మనసులు తడియవు. మతాసక్తి మేను మఱపించు నన్న మాట యతిశయోక్తి కాదు. అసూర్యంపశ్య లగునీరాజాంగనల నింతదవ్వు దోడ్కొనివచ్చినది మతాసక్తికాక మఱి యేది? కడు దవ్వు కాలినడకం బయనము సేయుటచే వారిపాదములు పొక్కు లెక్కెను. పుండ్లుపడెను. ఆనందుండు వారిపాదములం జూచినప్పు డతనికన్నుల నీరు బొట బొట గారెను. "మీరేల యింతశ్రమపడి

వచ్చితిరమ్మా" యని యతఁ డెంతో నొచ్చుకొనెను. "జగద్గురువైన బుద్ధునిమతము స్వీకరింపఁ దలఁచి సన్న్యాసినుల మైతిమి. కావున నిచ్చటకువచ్చితిమి" అని ప్రజాపతిదేవి యుత్తరము చెప్పెను. ఆనందుఁడు వారి నచ్చటనుంచుమని తాను బుద్ధుని సన్నిధికరిగి ప్రజాపతి యశోధరయున్నగు సంగనలు భిక్షుకి వేషములతో వచ్చియున్నారని తెలిసివారిని జేర్చుకొనవలసినదని ప్రార్థించెను. "ఆనందా! ఆఁడువాండ్ర నిందుఁ జేర్చికొనవ" ద్దని బుద్ధుఁడు బదులు చెప్పెను. ఐనను మానక యానందుఁడును మఱికొందఱు శిష్యులును మిక్కిలిపట్టుపట్టి బుద్ధుని బలవంతము పెట్టుటచే నతఁ డెట్టకేలకు నొకవిధముగా సంగీకరించెను. నాఁడు మొదలుకొని స్త్రీలకుఁ బ్రత్యేకాశ్రమము లేర్పఱుపఁబడెను. భిక్షుణీమండలికెల్ల మొట్టమొదటఁ బ్రజాపతిదేవి యధికారిణియై యుండెను. ఆమె నిర్వాణపదవిఁ బ్రాపించినపిదప బుద్ధునిభార్యయగు యశోధర యామెస్థాన మధిష్ఠించెను. కాని యశోధరయు బుద్ధుని కంటెఁ జాలకాలముముందె నిర్వాణ మొందెను. అనంతరము బుద్ధుఁ డచ్చటనుండి కౌశాంబీనగర సమీపమునందున్న మాకులపర్వతమునకుం జనియెను. కౌశాంబీనగర మిప్పుడు లేదు. ప్రయాగకు సమీపమున నిది పూర్వము వత్సరాజగు నుదయనునకు రాజధానిగా నుండెడిది. ఆఱవసంవత్సరపు వర్షకాల మంతయు బుద్ధుఁడుమాకులపర్వత గుహాలలోఁ గడపి వాన లుడిగినపిదప రాజగృహనగరమునకుం జనియెను. అక్కడనున్నకాలములో మగధరాజగు బింబిసారమహారాజు యొక్క ధర్మపత్నియైన క్షేమాదేవి యాతనిమతమును స్వీకరించెను. ఆకాలమునందె యాతనిశిష్యులలో నొకఁడు తనమహామహిమవలన నద్భుతమైన భిక్షాపాత్రము సంపాదించితినని దానిం దెచ్చి చూపెను. మహిమలు చూపుట ప్రజలను మోసపుచ్చుట యని బుద్ధుఁడు మహిమప్రదర్శనము నిషేధించి బుద్ధుఁ డాపాత్రను పగులఁగొట్టిం

చెను. అతఁడు స్రవస్తిపురసమీపమందున్న జేతువనమునం దేడవ సంవత్సరము గడపెను. ఆకాలమునందు మాయలమారియైన చించ యనుసన్యాసినిని బుద్ధునివిరోధులు చేరఁదీసి తన్ను బుద్ధుఁడుంచు కొన్నాఁడని యామెచేత నల్లరి చేయించుటకుఁ బ్రయత్నించిరి గాని యెట్టకేలకు వాని మోసము బయలుపడినది. ఈవిషయమై యీక్రిందికథ చెప్పఁబడుచున్నది— గౌతమబుద్ధుఁ డుపదేశించుధర్మములను మిక్కిలి తమకముతో వినుటకుఁ బ్రతిదినము వందలకొలఁది జనులు గుంపులుగూడి యతఁ డెచ్చటనున్న నచ్చటికిఁ బోవుటఁ జూచి యసూయాప్రేరితులై యాతనివిరోధులు కొందఱు జనులతో నిట్లనిరి. "మీ రేమిసేయుచున్నారు? గౌతముఁ డొక్కఁడేనా బుద్ధుఁడు? ప్రపంచమున మఱి బుద్ధులు లేరా? మేము మాత్రము బుద్ధులము కామా? అతఁడు నిర్వాణపథము మీకుఁ బ్రసాదింపఁ గలిగెనేని మేముమాత్రము మీకది యనుగ్రహింపలేమా?" అని వారి మనస్సులు బుద్ధునిమీఁదనుండి మరల్చుటకు వారు బహుప్రయత్నములు చేసిరిగాని యవియెల్ల నిష్ఫలమయ్యెను. అందుచేత వారు మాయోపాయ మేదైనఁ బన్ని జనుల కాతనిమీఁదఁ గల గౌరవముఁ దగ్గింపవలెనని యెంచి నీచమైనపన్నుగడ నొకదానిని బన్నిరి.

ఆకాలమున (సీవట్టి, మనుగ్రామమున చించ యను నొక సన్యాసిని యుండెను. ఒక్కనాఁడది బుద్ధునిపగతు రగు తీర్థకులయొద్దకుం జని వారి నారాధించెను. ఆయారాధనను స్వీకరించి వా రామెతో నేమియుం బలుకక మౌనము ధరించియుండిరి. వారిమౌనము జూచి చించ తాను వారి కేదోయపచారము గావించియుండుటం జేసి వారు తనపై నాగ్రహము బూని రని మిక్కిలి భయంపడి ముమ్మారు వారి నారాధించి తాను జేసిన యపరాధ మేమొ తెలియఁ జేయ

వలసినదని వేఁడుకొనెను. అనవుడు నాతీర్థకులు "మాకు నీపై నా గ్రహ మేమియులేదు. మేము బుద్ధుని గొప్పతనమునకు భంగముఁ గలుగఁ జేయుట కుపాయము వెదకుచున్నాము. ఆవిషయమున నీ సహాయము కావలసియున్నది. చేయుదువా?" యని యడిగిరి. ఏవిధ ముగాఁ జేయవలయునని యామె ప్రశ్నించెను. అపుడాం మునో సవిస్తరముగా వా రామెకుఁ జెప్పిరి. అదియు నట్లు చేయుటకొడం బడెను. చించ మాంయూసముద్రియుయొక్క పానముఁజూచినది. సీవట్టి గ్రామమందలి జను లనేకులు ప్రతిసాయంకాలము గౌతముని ధర్మో పదేశములు వినుట కాయనకడకుఁ బోవుచుండిరి. ఆసమయమునం దె నామాయలమారియుఁ గుసుంబవస్త్రములు గట్టి కొప్పునఁ బూలు ముడిచి చందన మలందుకొని పరిమళద్రవ్యములు మేనఁ బూసికొని బుద్ధుఁ డున్న నెలవునకుఁ బయనమయ్యెను. "ఇట్టివేళ నిట్టివేషము వేసికొని నీవెక్కడి కరుగుచున్నా" వని బుద్ధ సందర్శనమున కరుగు చున్న జనులు దాని నడిగిరి. "నాజోలి మీ కేమిటికి? మీ దారిని మీరు పొం" డని యది యుత్తరముఁ జెప్పెను. ఆ రాత్రి యామె బుద్ధుని నెలవునకు సమీపమున నొకచోట గడిపెను. మఱునాఁడు బుద్ధుని యుపదేశముల నాలకింపవలెనని కొందఱు తెల్లవాఱు జాము ననే బయలుదేరి గ్రామమునుండి వచ్చుచుండ నీవగలాఁడి మరల గ్రామమునకుఁ బయనమై పోయెను. 'నీవెక్కడనుండి వచ్చుచున్నా' వని యాజనులు దాని నడిగిరి. 'నేను రాత్రి బుద్ధునిగదిలోఁ బండుకొని వచ్చుచున్నా' నని యది ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. ఇట్లుచేయుట తోఁ దనివిపొందక యొకనాఁడు బుద్ధుఁడు శిష్యుల పెక్కండ్రఁ జేర్చి ధర్మోపన్యాసము జేయుచుండ నాదురాత్మురాలు చెక్కిన కఱ్ఱపలక యొకటి గర్భస్థానమున నిముడ్చుకొని నిండుచూలాలై యట్లు నటించి యెల్లవారు వినుచుండ బుద్ధు నుద్దేశించి యిట్లనియె. "నేను నీవలన

నీగర్భమునఁ దాల్చితిని. నేను ప్రసవించుటకుఁ దగినతావు చూపితివి కావు" అని బిగ్గరగాఁ బలెక్కెను. ఆ పలుకులు విని యెల్లవారు విస్మితు లగుచుండ నంతలో గాలి విసరెను. ఆ గాలికి దానివస్త్ర మెగిరిపోవ దాని కుండ క్రిందఁబడెను. అక్కడఁ జేరిన జనులందఱుఁ బవిత్రి న్మైన బుద్ధుని పవిత్రతను నులిఁకను చేయుటకును లోకమునందు నతని గౌరవము తగ్గించుటకును యిట్లు నాటకమాడెనని తెలిసి కొని దానిని తిట్టి కొట్టి చేతులు పట్టుకొని దాని నావలకు లాగి పొమ్మని రోలిరి.

గౌతముఁడు బుద్ధుఁడైన పిదప, అష్టసంవత్సరములు శింశుపారామ పర్వతముమీఁద నుండెను. తిరిగి శ్రావస్తీపురమునకు సమీపమునం దుండెను. మొగ్గలిగారియను వాఁడైన సకులుఁడను నాతని తలిదండ్రులను బుద్ధుఁ డిచ్చుటనే తన సంఘములోఁ జేర్చుకొనెను. బుద్ధుఁడు తన తాత్పర్యములను చిన్నకథలు జెప్పియు నుదాహరణములం జెప్పియు మానవుల జ్ఞానవంతులఁ జేసి స్వమతములోఁ గలుపుచుండెను. అట్టిచమత్కారపరిసర మిచ్చట నొకటి కలదు. కిసగౌతమి యను నొకచిన్నది కలదు. ఆబాలిక యొకమహాసంపన్నుని కుమారునకు మహావైభవముతో వివాహము సేయఁబడెను. ఆమె కొకకుమారుఁడు కలిగెను. వాఁడు మిక్కిలి చక్కనివాఁడు. ఆటలాడుకొనుచున్న యీముద్దు వాఁడు కాలధర్మమునొందెను. కిసగౌతమి మిక్కుట మగు పుత్రస్నేహంబున బాలకుని విడువక భుజముమీఁద వైచి కొని తన్నుఁజూచి దుఃఖించుచున్న బంధుమిత్రుల గృహములకరిగి నాబిడ్డ కేదైన మందిచ్చి బ్రతికింపుఁడని వేఁడెను. అటు లామె యిల్లిల్లుఁ దిరుగుచు నొకబౌద్ధభిక్షుకునికడకుఁ బోవుటయు నతఁ డిట్లనియె "ఇట్టిమందు నాయొద్ద లేదు. కాని యట్టియౌషధ మొకని యొద్ద నున్నది. ఆయన నే నెఱుఁగుదును."

‘అయ్యో! ఆయనయేది చెప్పు నాయనా’ యని కిసగోతమి ప్రార్థించెను.

‘బుద్ధుఁ డట్టిమందు లిచ్చుఁగలఁడు. ఆయనయొద్దకుఁ బొ’ మ్మని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఆమెయు నప్పిల్లవానిశవమును నెత్తుకొని బుద్ధుని కడకుం బోయి ‘దేవా! నాబిడ్డ కుపయోగించు నౌషధ మేదైన మీ రెఱుఁగుదురా?’ యని యడిగెను. ‘ఆహా! అట్టిమందు నాకుఁ దెలియుఁ గుదు’ నని బుద్ధుఁడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ‘ఏమి పదార్థములు కావలెను స్వామీ’ యని కిసగోతమి మరల బుద్ధు నడిగెను. ‘ఆవగింజలు కావలె’ నని బుద్ధుఁడు పలికిన నామె మిగుల సంతోషముగాఁ దెచ్చుటకయి పోవుచుండ బుద్ధుఁ డామెతో నిట్లనియెను. “ఏ యింటిలో మగఁడు గాని, తలిదండ్రులుగాని, బిడ్డలుగాని, సేవకులుగాని చచ్చియుండరో యట్టియింటినుండి నీ వావగింజలు తీసికొని రావలెనుగాని ప్రతిగృహము నుండి తీసికొని రాఁగూడదు.”

మంచిది స్వామీ! అట్లే తెచ్చెద నని పాప మాబాలిక చచ్చినపుత్రుని భుజముమీఁద నెత్తికొని యింటింటికిఁ బోయి యావగింజ లడిగెను. ‘ఇదిగో! ఆవగింజలు తీసికొ’మ్మని యింటివారు పట్టుకొనివచ్చి యియ్యఁబోఁగా ‘అమ్మ! మీయింట మగఁడుగాని బిడ్డలుగాని తలిదండ్రులుగాని చనిపోలేదుగదా’ యని యడుగుచు వచ్చెను. అడుగఁగ యొకరు ‘ఇదేమిటమ్మా! పిచ్చిమాటలాడు చున్నావు. లోకములో బ్రతికియున్నవారే తక్కువమంది. చచ్చిన వారే యెక్కువమంది’ యని పలికిరి. ఒకతె తనయింట నొకబిడ్డ మృతినొందెనని చెప్పెను. వేఱొకతె తన మగఁడు కాలధర్మము నొందెనని చెప్పెను. ఒండొకతె తలిదండ్రులు గతించెనని యెఱింగించెను. సేవకులు జీవము బాసిరని వేఱొక యిల్లాలు పలికెను. ఎవ్వరును మృతి నొందని యిల్లొక్కటియైన గ్రామమున లేకపోవుటచే నామె తిరిగి

తిరిగి విసికి వేసారి వితర్కాధీనమనస్కయై యుండ జ్ఞానమంకురించెను. అంకురించుటయు నది వ్యర్థప్రయాసమని యెఱింగి పుత్రికళేబర మడవిలోఁ బాఱవైచి యామె బుద్ధునికడకుఁ బోయి యతని శరణంబు వేఁడెను. ఆవగిఁజలు దొరకినవా యని యతఁ డామెను బ్రశ్నించెను. "స్వామీ అవి నాకు దొరకలేదు. చచ్చినవారే యెక్కువమందియనియు బ్రతికియున్నవారే తక్కువమంది యనియు జనులు చెప్పుచున్నారు" అప్పుడాయన పదార్థములెల్ల నస్థిరము లని యామె కుపన్యసించెను. ఆయుపన్యాసము విన నామెకు నిర్మలజ్ఞానముదయించెను. అన్నిసందియములు విడుగంటెను. ఆమె బుద్ధమతము స్వీకరించి ధర్మమార్గ మనుసరించెను. అనంతరము బుద్ధుఁడు ప్రయాగకు సమీపమునను‍న్న కౌశాంబీపురమున కరిగెను.

తొమ్మిదవయేట మొగ్గలియను నతఁడు బుద్ధునిమీఁద ద్వేషభావముఁ బూని వైరము సాధింపఁజొచ్చెను. ఆనందుఁ డనుశిష్యుఁడు మొగ్గలిని మఱియొకచోటికిఁ బొమ్మని బహువిధములఁ జెప్పెనుగాని యతఁ డతనిమాట నిరాకరించెను. శిష్యగణములు రెండు తెగలైరి. బుద్ధుఁడు రెండుతెగలవారిం బిలిచి యైకమత్యము, శాంతము, పరస్పర ప్రేమ గలిగి యుండుఁడని పలుతెఱఁగుల హితోపదేశముఁ జేసెను. కాని, యాతని బోధలు నిష్ప్రయోజనము లగుటచే నతఁడు విచారించి శిష్యులను విడిచి పారిలేయక మనుచోటికి నొక్కఁడె బోయెను. అచ్చోట గ్రామవాసులు కట్టించిన యొక కుటీరమున నధివసించి పదివర్షములు గడపెను. మున్ను ద్వేషభావము వహించిన భిక్షుకులు పశ్చాత్తాపమనస్కులై తమ కావించిన యపరాధముఁ దెలిసికొని గురు వెందున్నవాఁడో యని యూహారు వెదకికొనుచు నెట్టకేలకు నాయనం గనుంగొని క్షమియింపుమని వేఁడిరి. గురువు శిష్యుల నత్యంతప్రీతితో నాదరించి తప్పులు క్షమించి యిట్లనియె. "వస్తువుల

సూక్ష్మభావ మెఱుఁగని మూర్ఖులు తమలోఁ దాము కలహింపవచ్చు ను. కాని జ్ఞానముగల మీరిట్లు కలహింపవచ్చునా? మనుష్యుఁడు తాను మంచితలంపులు గలవాఁడై నపక్షమున వివేకము యుక్తాయు క్తవివేకము జ్ఞానము గలమిత్రులతోఁ గలిసి యుండవచ్చును. కాని, యజ్ఞానులతోఁ గలసి మెలసి యుండుటకంటె నేకాకికలులేక సాహచర్యహి తుఁడై యేనుఁగువలె నొక్కఁడై యసహాయుఁడై తిరుగుట మంచిది" యని యుపదేశించి పశ్చాత్తాపము నొందినశిష్యులను సరిగ స్థిరముగ నకుఁ బొమ్మని యానతిచ్చి యాతఁడుమగధదేశమున కరిగెను.

పదునొకండవయేట మగధరాజధానియగు రాజగృహంబునకు సమీపమందున్న నొకపల్లియలో భరద్వాజుం డనుబ్రాహ్మణుని బుద్ధుఁడు కృషీవలుని సామ్యము జెప్పి స్వమతమునం గలిపెను. ఆసా మ్యమిది—భరద్వాజుఁడను బ్రాహ్మణుఁడు సంపన్నుఁడు. అతఁడు సేద్యము చేసి పంటపండించును. పొలములోఁ బండినధాన్య మతఁ డింటఁ బోయించుకొనుచుండఁగా నొకనాఁడు బుద్ధుఁడు భిక్షాపాత్ర ముం బూని భిక్ష మిమ్మని యాతనిగుమ్మమునొద్ద నిలిచెను. కొందఱు జనులాయనకు నమస్కరించి భక్తితత్పరులయి యుండిరి. కాని భరద్వాజుఁడు కోపించి "శ్రమణా! నేను దున్ని విత్తులుచల్లి సేద్యము చేయుదును. కష్టపడి పండించుకొని యన్నము తినుచు న్నాను. నీవుఁగూడ నావలెనే దున్ని విత్తులు చల్లి సేద్యము చేసి కొనుట మంచిది. అప్పుడు నీకుఁ దినుటకుఁ గావలసినంత యన్న ముండు' నని తిరస్కారభావముతోఁ బలికెను.

'బ్రాహ్మణుఁడా! నేనును దున్ని విత్తులు చల్లి సేద్యము చేయుచున్నాను. అట్లు పంటపండించియే నేనును భుజించుచున్నాను.'

"ఏమి! నీవును గర్షకుఁడవేనా? ఆజాడలేమియుఁ గనఁబడవే? నీయెద్దు లేవి? విత్తనము లేవి? నాగలియేది?" యని భరద్వాజుఁ

షు త్తరమిచ్చెను. అనవుడు బుద్ధుఁ డిట్లనియె.

"నేను జల్లు విత్తనము భక్తి సత్కార్య పరంపర దానిని వృద్ధిబొందించు పండినవాఁడ. జ్ఞానవినయములు నాగలి కీలువంకలు. నామనస్సు దాని సహాయపుకట్టె ముఖ్యసాధనము. ధర్మమనియెడు పిడి నేను జేతఁబట్టుకొని నడపించుచుందును. శ్రద్ధ నాయెద్దు. ఈవిధముగా సేద్యముచేయుచు నేను మాయయను కలుపు దీయుచుందును. ఇట్లు సున్నటువలన సమస్తదుఃఖములు నశించును. నిర్వాణఫలామృతమే యిందుఁ బండుపంట." ఈసామ్యమువలన భరద్వాజుని మనఃక్షేత్రమున బుద్ధమతబీజములు చక్కఁగా నాటుకొనెను, నాఁటనుండి యతఁ డతనిశిష్యుఁ డయ్యెను. వర్షాకాల మచ్చటఁ గడిపి యతఁడు కోసలదేశంబున కరిగి "సత్తియాశ్రమం" యను పట్టణంబునకుం బోయెను. పండ్రెండవయేట నతఁ డచ్చటనుండి వీరంజయనుపురమున కరిగి యా యూర వాసకాలముఁ గడపెను. అనంతర మతఁ డదివఱకెన్నఁడుఁ జేయని దీర్ఘప్రయాణముఁ జేసెను. ఆప్రయాణమున నతఁడు మంతలవటికిఁ బోయెను. అచ్చటనుండి యతఁడు కాశీవైశాల పురములమీఁదుగాఁ గోసలదేశమం దున్న శ్రావస్తికిఁ బోయెను. తాను బోయిన ప్రతిపట్టణమునందు మతబోధ సేయుచు శిష్యులం జేర్చుకొనుచువచ్చెను. స్వనివాసమునకు మరల వచ్చిన పిదప నతఁడు కుమారుఁడయిన రాహులునకు మహారాహులసూత్ర ముపదేశించెను.

పదమూఁడవయేఁట నతఁడు చాలియదేశమున కరిగి ప్రావృట్కాల మచ్చట గడిపి వెంటయు శ్రావస్తినగరముఁ జేరెను. పదునాలుగవయేఁట బుద్ధుఁడు తనకుమారుఁ డయిన రాహులునకు శ్రావస్తిపురమందున్న జేతువనవిహారములో రాహులసూత్రముఁ జెప్పి యతనిని భిక్షుకుని జేసెను. అచ్చటనుండి యతఁడు కపిలవస్తున కరి

గెను. పదియేనవయే డతఁడు కపిలవస్తుపురసమీపమునందలి నిగ్రోధ వనమునఁ గడిపి తన జ్ఞాతియగు మహానామునకు ధర్మోపదేశముఁ జేసెను. శుద్ధోదనునిమరణానంతరమున, శాక్యనాయకుఁడగు భద్రుని తరువాత మహానాముఁడు శాక్యాధిపత్యము గ్రహించినవాఁడు. కపిల వస్తుపురమునుండి మరల నతఁడు వేణువనవిహారమున కరిగెను. బిచ్చములు పెట్టుట మొదలగు దానములకంటె, సత్ప్రవర్తనము జితేంద్రియ త్వము మొదలగు ధర్మలక్షణములు గలిగియుండుట శ్రేష్ఠమని యతఁ డప్పుడు వ్యాఖ్యానము చేసెను. పదునాఱవయేట నతఁ డాలవి యనగ్రామమున కరిగి నరమాంసాశనునకు ధర్మ ముపదేశము చేసి యతనిని స్వమతమునఁ గలిపెను. ఆరాక్షసుఁడు పరిసరదేశంబులఁ గల శిశువుల నెల్ల బట్టి చంపి తినుచుండెడివాఁడట. పదియేడవసంవత్స రపు వర్షకాల మతఁడు రాజగృహంబునఁ బుచ్చెను. ఆకాలమున న నతఁడు శ్రీమతియను రాజాస్థానపునర్తకి యొకర్తు మృతినొంద న త్తరుణిమరణముఁగూర్చి యుపన్యాసము చేసెను. వసంతకాలమున నతఁడు శ్రావస్తిపురము మీఁదుగా నాలవిగ్రామమునకుఁ బోయెను. ఎందుఁబోయిన నందు ధర్మబోధ చేయుటయే యతనిపని. ఆలవిలో నొకమనుష్యుఁడు పేదఱికముచేత బాధపడుచుండఁగా నతనిం గడుపారఁ గుడిపింపంగాని యచ్చట ధర్మబోధ చేయనని చెప్పి, పురవాసు లతనికి మృష్టాన్నముబెట్టి సంతుష్టునిఁ జేసినపిమ్మట ధర్మోపదేశముఁ జేసెను. అష్టాదశాబ్దమున నతఁడు శ్రావస్తిసమీపమున నున్న చాలియగ్రామ ములో వర్షకాలము గడపెను. అచ్చట నుండఁగా నొక సాలెవాఁడు పొరపాటునఁ దనకూఁతునిఁ జంపి దుఃఖోపహతుఁడు కాఁగా సామవా క్యోపదేశంబుల నతని మనోవైక్లబ్యముఁ దీర్చి బుద్ధుఁ డతని ననుగ్ర హించెను. అవ్వల గౌతముఁడు రాజగృహంబునకుఁ జనియెను. పం దొమ్మిదవయేట సిద్ధార్థుఁడు క్రొకాశ్యుఁడు వేలువనవిహారంబునం జరి

తా నరిగిన యూళ్ళయందెల్ల ధర్మబోధచేయుచు గౌతముఁడు మగధ దేశమునకుఁ బోయెను. ఒకనాఁడు వేఁటకాని వలలో నొక జింకచిక్కి తప్పించుకొనుమార్గము లేకయుండ బుద్ధుఁ డావలనుండి దానిని విడిపించి ప్రక్కనున్న యొక చెట్టుమొదటఁ గూర్చుండి సమాధినిష్ఠుఁడయి పరవశుఁడయి యుండెను. తనవలం జిక్కిన మృగము తనకుఁ దక్కకుండ విడిపించి తన కపకారముఁ గావించినందుకు మృగయుఁడు కనలి బుద్ధునిఁ జంపఁదలఁచి వింట నంబు దొడిగివయిచెను. కాని యది గుఱితప్పిపోయెను. సమాధినుండి లేచి బుద్ధుఁడు వానిసంరంభముఁ దెలిసికొని వానిని సమాదరంబుగాఁ బిలిచి వానికి వానికుటుంబమునకు ధర్మోపదేశముఁ జేసెను. ఆయుపదేశమువలన వారు బుద్ధునిశిష్యు లయిరి. అతఁడచ్చటనుండి శ్రావస్తికిం జనియెను. ఇరువదియవసంవత్సరమున బుద్ధుఁడా శ్రావస్తీపురమందే వర్షఋతువు బుచ్చెను. తనభిక్షాపాత్రము మోయునట్టి భిక్షుకులు కొందఱుసారులు తన్నుగౌరవంబు దొరంగి తిరస్కారభావములతోఁ జూచుటం జేసి యానందుఁడను మఱియొక ప్రియశిష్యుని దనకు నిరంతర సహచరుఁడుగా భిక్షాపాత్రవాహకుఁడుగా నియమించెను. అనంతర మతఁడు చాలీయపుర సమీపమున నున్నయొక యరణ్యసమీపమునకుఁబోయి దౌర్జన్యమునకు మిక్కిలి పేరుపడిన యంగులీమాలుఁ డను నొక చోరుని దన కృపారసంబునం గెలిచి వానిని శ్రమణకునిఁ జేసెను. అంగులీమాలుని వృత్తాంత మీక్రిందివిధమునఁ జెప్పఁబడినది.

కోసలరాజుపురోహితునకు నొక కుమారుఁడు కలఁడు. అతఁడు బ్రాహ్మణుఁ డయ్యు దైవదుర్విపాకంబున దుష్టజనసాహచర్యంబునం జేసి గొప్ప దొంగయై దారింబోవువారినెల్ల దోఁచుకొని వారివ్రేళ్ళ నఱికి యావ్రేళ్ళు దండగాఁగ్రుచ్చుచుండెను. అందుచేత వాని కంగులీమాలుఁడనుపేరుకలిగెను. ఆకాలంబున బుద్ధుఁడుజితువనవిహారంబున

నివసించుచుండెను. అచ్చోటుబాసి యతఁడు పయనమును బోవఁబోసి వచ్చెను. దారిలో నంగులీమాలుఁడు నసించునరణ్యముండెను. ఆ దారిని మనుష్యులు నలువదిమందిగాని యేఁబదిమందిగాని గుంపుగూడి పోవలయునేగాని యొంటిగా నెవ్వఁడును బయనము సేయఁ గూడదని యు గుంపులుగాఁ బో[illegible] యనియు నందుచేత నాదారిని [illegible] కు విన్నవించిరి. వారిమాటలు [illegible] ను. అంగులీమాలుఁ [illegible]యునంజూచెను. [illegible] గలిసికొన వలెనని మిక్కిలివేగముగ నడచెను. [illegible] ఎంత పరుగెత్తినను నాఘోరాచారుఁడు బుద్ధుని గలిసికొనలేక పోయె ను. "అయ్యో! నేనేనుఁగులవెంటఁ బరుగెత్తి వానిం బట్టుకొంటిని. జింక వలెఁ బరుగెత్తు గుఱ్ఱములవెంటఁ బరుగిడి యందుకొంటిని. ఎన్నో రథ ములఁ గలిసికొంటిని. కాని యీభిక్షుకుఁడు నాకందకున్నాఁడు. ఇదేమి చిత్రమో" యని మన [illegible] యెలుఁ గెత్తి బుద్ధునింబిలిచి నిలువుమని కేకవేసెను. ఆ కేకవిని బుద్ధుఁడచ్చట నిలిచి తనసమీపమునకు రావలెనని చోరు నాజ్ఞాపించెను. చోరుఁడు సమీపమునకు రాక వాఁడున్నచోటనే యుండెను. అంతట బుద్ధుఁడు సమస్త జంతువులయెడల దయాసంపన్నుఁడై యుండవలసినదనియు నట్లున్నయెడల నరకంబునకుఁ బోవక యుండవచ్చుననియు [illegible] గంభీరభాషణంబులతో ధర్మోపన్యాసముఁ జేసెను. అమృతధారలవంటి యతనిమాట లాఘోరాచారుని మనస్సున కెంతసచ్చెనోగాని వాఁడు వెంటనే బుద్ధునియనుగులపయిం బడి పశ్చాత్తప్తుఁడయి యతనిమతములోఁ జేర్చికొమ్మని వేఁడెను. అప్పుడు బుద్ధుఁ డాతనిని భిక్షుకునిం జేసెను. అతఁడు బౌద్ధశ్రమణకులలోఁ బరమపావనుఁడై, యహింసకుఁడై సుప్రతిష్ఠం గాంచెను.

పూర్వోక్తప్రకారంబున గౌతముఁడు బుద్ధుఁ డయినతరువాత నిరువది సంవత్సరములవఱకు జరిగిన వృత్తాంతము సంక్షేపముగా మనకు లభించినది. ఇరువదియొకటవసంవత్సరమునుంచి మరణమువఱకు జరిగిన వృత్తాంతము క్రమముగాఁ జరిత్రకారులకు లభించినదికాదు.

చతుర్దశాధ్యాయము.

మిత్రులు.

ఈప్రపంచమునఁ జన్మించిన ప్రతిమహాపురుషునకు మితిలేని మిత్రులు లెక్కలేని విరోధులుగూడ నుందురు. మహాత్ముఁడైన బుద్ధునకుఁ గూడ నట్లే శత్రుమిత్రులుండిరి. వేనవేలు స్త్రీలు పురుషు లాయనను గౌరవించి పూజించుచుండిరి. వేనవే లాయనయెడ ననసూయఁబూని యపవాదంబులు మోపి నిందించి పలుమాఱులు హానిచేయుటకు యత్నించిరి. ఆయనయం దత్యంతాభిమానముగల మిత్రులలో నిరువురు ముఖ్యులు కలరు. ఆయిద్దఱిలోన శ్రావస్తి నివాసుఁడైన యనాథపిండదుఁ డనువైశ్యుఁడు మొదటివాఁడు; వైశాలీ నగరవాసిని యైన వైశాఖయను భాగ్యవంతురాలు రెండవది. శత్రువులలో ముఖ్యుఁడు దేవదత్తుఁడు. ఈతఁడు గౌతమునకు దగ్గఱచుట్టము. మొట్టమొదటఁ బ్రధానశిష్యుఁడు. ఈతనివలె బుద్ధునియెడ గాఢద్వేషము వహించినవాఁ డింకొకఁడు లేఁడు. ఈయధ్యాయములో నాతని మిత్రులను గూర్చియే చెప్పఁబడును.

మగధరాజధానియగు రాజగృహపురంబున మిక్కిలిసంపన్నుఁ డగు నొక వైశ్యుఁడు కలఁడు. శ్రావస్తినివాసుఁడైన యనాథపిండదుఁ డా రాజగృహవైశ్యున కాప్తమిత్రుఁడు. అనాథపిండదుఁడు ప్రతిసంవత్సరము

రాజగృహంబునకుఁ బోయి తన ప్రియమిత్రుని సందర్శించుచుండెను. రాజగృహవర్తకుఁడు మిత్రుని దోడితెచ్చుటకైనను తీరికలేనంతగా పనులతో పోవుచుండెను. అనత్పిండుఁడు నిన్నాఁడు మునుపటియట్లు రాజగృహం బునకు మిత్రసందర్శనార్థము వచ్చెను. కాని మునుపటియట్లు మిత్రుఁ డెదురుగావచ్చి పురంబులోనికి గొనిపోవలేదు. అనత్పిండుఁ డపుడు బ్రవేశించెను గాని యతనికి స్వాగత మిచ్చుట కెవ్వరుఁ గనఁబడరైరి. అతఁడు మిత్రుని గృహంబునకుఁ బోయెను. మిత్రుఁ డతనివెంటనే యుం డెను గాని వెనుకటియట్లు, మిత్రుఁడు తనను సమాలింగనముచేసి సంతోష ముగాఁ గుశలప్రశ్నము చేయలేదు. కాని నాఁటిరాత్రి నూతనాగతుఁడు తన మిత్రుఁడైన యనత్పిండునిఁ జూచి వెనుకటియట్లు సన్మానము చేయక పోవుటకుఁ గారణ మేమని యడిగెను. మఱునాఁడు తనగృహంబునకు భిక్షుస్వీకారము సేయుటకు బహుభిక్షుసంఘముతోఁ గలసి బుద్ధుఁడు వచ్చుననియు వారి కాతిథ్యమిచ్చుటకుఁ దగు నేర్పా టులు చేయుచుండుటచేతఁ దన కెంతయుఁ దీరిక లేమి వెనుకటియట్లు సన్మానము చేయలేదనియు నది యపరాధముగా భావిం పవలదనియుఁ జెలికానిని వేఁడికొనెను.

అనత్పిండుఁ డది విని బుద్ధుని సందర్శింప నిశ్చయించుకొని తనలో నిట్లనుకొనెను. 'మేము బుద్ధులము బుద్ధులము' అని చెప్పుకొను నట్టివా రనేకు లీనాఁడు గలరు. అట్టి వారిచేత నేను వంచింపఁ బడ వచ్చును. కాఁబట్టి నేను బుద్ధునిఁ జూచెదను. చిన్ననాఁడు నా తల్లిదం డ్రులు నాకు సుదత్తుఁడని పేరు పెట్టిరి. ఆపేరు నాతల్లిదండ్రులకు నాకే గాని యన్యులకుఁ దెలియదు. ఈ గౌతమబుద్ధుఁడు నా పుట్టినపేరు చెప్పఁగలిగెనేని నే నాతనియందు విశ్వాస ముంచెదను. మఱునాఁ డుదయమున బుద్ధుఁడే ముందుగా ననత్పిండునిఁ జూడఁబోయి యతఁడు కంటఁబడినతోడనే సుదత్తా యని నామము పలుకరించెను. అతఁడు

తన ప్రథమనామధేయంబును జెప్పనతఁడనే యనత్పిండుఁడను కాయన యందు గాఢమైనవిశ్వాసము కుదిరెను. కుదురుటయు నాజన్మాంతము బుద్ధప్రసిద్ధధర్మమును ననుసరింతు నని యతఁడు శపథము జేసి తనయింటికి వచ్చి యొకసారి గృహాపాసనము చేయవలయునని బుద్ధుని వేఁడుకొని మరల శ్రావస్తికిం బోయెను. అట్లే వత్తునని బుద్ధుఁడుపలికి యాతని పంపెను. అనత్పిండుఁడు శ్రావస్తికిం జనినతోడనే నగరోపకంఠంబుననున్న మంచియుద్యానవనములలో నొకటి విశేషధనమిచ్చి యాతఁడు కొని యచ్చట నొకవిహారముఁ గట్టించెను. ఆవిహారము చుట్టును శ్రమణులకు వాసయోగ్యము లైన గృహము లుండెను. పగటివేళ నుపయోగ్యములగు భవనములు నిశాసమయోపయోగ్యములగు మందిరములుఁ బెక్కులు గలవు. అంతియేగాక తేటనీటికొలంకులు, మంచి పండ్లతోఁటలు, పూఁదోఁటలు, నేత్రోత్సవకరములై యుండెను. దానికంతకుఁ జుట్టు నాలుగువేలుమూళ్ళుపొడవును, బదునెనిమిదిమూళ్లు యెత్తునుగల గొప్ప గోడ యుండెను. ఆవిహారనిర్మాణమునకు నెన్నోకోట్ల సువర్ణము లయ్యెనఁట.

అదియుట్లు సిద్ధమైనపిమ్మట ననత్పిండుఁడు బుద్ధుని సవినయముగా నాహ్వానము చేసెను. బుద్ధుఁడు రాజగృహంబునుండి బయలుదేఱి దినమున కెనిమిదిక్రోసుల వంతున నడచి నలువదియయిదు దినములలో శ్రావస్తినగరముఁ జేరెను. అతఁడు నగరసమీపమునకు రాఁగానే గొప్పయుత్సవ మతని కెదురొక్కనెను. ఆయుత్సవములో నెన్నో మనుష్యులగుంపు లుండెను. ఒక్కొకగుంపులో నెనిమిదివందల మనుష్యులుండిరి. వారు సమయోచితము లయినపాత్రలుధరించి యమూల్యములగు వస్త్రాలంకారములు ధరించి బుద్ధుని సన్మానించిరి. అందొకగుంపునకు ననత్పిండునిపుత్రిక లిరువు రగ్రిమాయిను లయిరి. అనత్పిండుఁడు బుద్ధుని విహారంబునకుఁ దోడ్కొనిపోయి యావిహార

మెవ్వరి కర్పణము సేయఁదగు నని యడిగెను. బౌద్ధసంఘమున కియ్యవలసిన దని బుద్ధుఁ డానతిచ్చెను. అతఁ డందుకు సమ్మతించి నలుదెసలనుండి వచ్చుశ్రమణుల యుపయోగము నిమిత్త మది యర్పణము చేయుచున్నానని చెప్పి బుద్ధునిహస్తములలో నతఁడు సువర్ణకలశోదకము ధారపోసెను.

అనత్పిండుఁ డవ్విధమున బౌద్ధసంఘమున కిచ్చినయావిహారము మునందు బుద్ధుఁ డనేకసంవత్సరములు వసియించెను. అనత్పిండుఁడు తనయపార ధనసంచయంబులను బౌద్ధమతవ్యాప్తికొఱకు వ్యయము చేసెను. మహాత్ముఁడైన బుద్ధదేవుని మతము ప్రపంచంబున నెంత కాల ముండు నంతకాలముఁ బరమభక్తుఁడైన యనత్పిండుని పేరు గూడ నంతకాలము నుండిపోవును.

అనత్పిండుఁడు తరువాత బుద్ధుని కాప్తమిత్రమును, మతసంరక్షకురాలు వైశాఖ యనునామె. ఆమె మిక్కిలి భాగ్యవంతురాలు. బిడ్డలు, మనుమలు, మునిమనుమలు గలిగి యైశ్వర్యముగలిగి యామె పేరెన్నిక గాంచెను. ఎవరింట నే శుభకార్య మయినను నే వైదిక తంత్ర మైనను ముందుగా వైశాఖను బిలిచి యామెకు సంతుష్టిగా భోజన మిడినపక్షమునఁ దమకు శుభములు గలుగు నను నమ్మిక యాపురవాసుల కుండుటచే నెల్లవా రామెను బహువిధముల గౌరవించుచుండిరి. శ్రావస్తినగరమునకు వచ్చునట్టి బుద్ధశిష్యులకుఁ గావలసిన పదార్థములన్నియు సమకూడునట్లు గొప్పయేర్పాటులు మొట్టమొదటఁ జేసిన దీవైశాఖయేయని చరిత్రకారులు చెప్పుచున్నారు.

ఒకనాఁడు బుద్ధుఁడు విశాఖయొక్కగృహమున శిష్యగణముతోఁగలిసి విందారగించుచుండఁగా విశాఖ భక్తితత్పరయై యాతని మెట్టయెదుట నిలిచి "దేవా! దేవరవారు నా కెనిమిదివరము లియ్యవలె"నని కోరెను. కోరుటయు బుద్ధుఁడు 'విశాఖా! సిద్ధార్థుఁడు నీవు

కోరినవరము లెల్ల నీయుచుండుఁ డని తలఁచెద' నని యుత్తరము నిచ్చెను. అప్పుడు విశాఖ 'మహాత్మా! నాకోరికలలో నేఁ యనింద్య మైనకోరికనే యియ్యఁ దగినదానినే యడుగుచున్నానని ప్రార్థించుచున్న దాన' నని పలికెను. పిమ్మట బుద్ధుఁడు 'విశాఖా! నీ కేమివరములు కావలెనో చెప్పు' మని యడిగెను. అప్పుడు విశాఖ యిట్లనెను—"నేను జీవించి యున్నంతకాలము నాధర్మసోదరులకు వర్షకాలమునఁ గావలసిన వస్త్రముల నీయవలెననియు, నీపట్టణమునకు వచ్చువట్టి క్రొత్త భిక్షువులకు నన్నము పెట్టవలెననియు, నీపురముదాఁటి పోవువట్టి బాటసారు లగుభిక్షువులకు నన్నము పెట్టవలెననియు, రోగులకు మందు లియ్యవలెననియు, రోగుల నుపచారము చేయువారి కన్నము పెట్టవలెననియు, నాయక్క సత్రమందలి సన్న్యాసినులకుఁ బ్రతిదినముఁ గావలసిన యన్నము పెట్టి స్నానముచేయువేళ వారు ధరియించుటకుఁ దగినవస్త్రము లియ్యవలెననియు, నేను కోరుచున్న దానను." అనవుడు గౌతముఁ డామెం జూచి 'యీవరము లిమ్మని యన్నమాటలలో నుద్దేశమే' మని యామెను బ్రశ్నించెను. ఆయనకు విశాఖ యిట్లుత్తరమిచ్చెను.

"విదేశమునుండి యిచ్చటికి వచ్చిన భిక్షుఁ డీనగరమందలి వీథులను, సందులను నెఱుఁగక భిక్షాటనమున కిరిగి మిక్కిలి యలసి పోవును. భిక్షుకుఁడు రాఁగానే నేను సమర్పించినయన్నము దినినేని నెడదేఱి యీపురమందలి వీథులు, సందులు, గొందులు నెమ్మదిగాఁ దెలిసికొని పిమ్మట ననాయాసముగా బిచ్చమునకుఁ దిరుగవచ్చును. దేవా! యిది నాయుద్దేశము. ఈయుద్దేశముతోనే నేను జీవించి యున్నంతకాలము భిక్షుకులకు నాయోపినకొలఁది యింతయన్నము పెట్టఁ దలఁచికొన్నాను. మఱియుఁ బయనము సేయునట్టిభిక్షుకుఁడు నిజోదరపోషణార్థము భిక్షమున కంపందుఁ దిరుగుచుండునేని వెనుకఁ

బడి తన బిడారమును గలిసికొనలేకపోవును. ఒకవేళఁ గలిసికొన్నను మిక్కిలి యాలస్యముగాఁ గలిసికొనును. మార్గమున మిక్కిలి యలసి నడువలేక కాళ్ళీడ్చుకొనుచుఁ బోవును. నేను సమర్పించునట్టి యన్నము దిన్నపిదప భిక్షుకుఁడు తనస్థానమునకు వెనుకఁ బడఁడు. విశ్రమింపఁ దలంచుకొన్నస్థానమున కాలస్యముగాఁబోఁడు. కాళ్ళీడ్చుకొనుచు నడవని పనిలేక సుఖముగా నుండును. దేవా! ఇయ్యది నా యుద్దేశము. ఇంకను నేను బ్రదికియున్నంత వఱకు నీసంఘమునకుగాని బోవునట్టి భిక్షులకు అన్నము పెట్టఁదలఁచుకొన్నాను. మహాత్మా! ఆనాఁడు నేను బౌద్ధసన్యాసినులు నగ్నలై కులటలు స్నానముచేయు రేవులో వారితోఁ గలిసి స్నానము చేయుచున్నారు. అదిమాపాపవిధ్రాంతరగు భిక్షుకన్యకలను జూచి యాకులటలు పరిహాసముచేసి 'నెలజవ్వన మున్నంతకాలము మీరు వెఱ్ఱివెఱ్ఱి నియమము లేలసిరి? యౌవనపు రోజులలో భోగములనుభవించి ముసలితనము వచ్చిన తరువాత సన్యాసినులలై పవిత్రజీవనము చేయఁగూడదా? అందువలన మహాపాపములు సంభవింపఁ మీకుఁ దక్కు' నని యనరానిమాటలు అనిరి. ఆకులటలు ఆట్లు దమ్ములఁ బరిహాసము చేయుటఁ జూచి భిక్షుకీజనము మిక్కిలి యాగ్రహము దాల్చెను. దేవా! ఆఁడుది దిగంబరయై యుండుట మిక్కిలి యసభ్యము, అసహ్యము. అనుచితము, అకృత్యము. కావున నేను బ్రదికియున్నంత వఱకు భిక్షుకీజనమునకు స్నానవస్త్రములు నీయఁదలంచుచున్నదానను.'

ఆమె యుద్దేశములు విని భగవానుఁడగు బుద్ధదేవుఁ డిట్లనియె.

'బాగు! విశాఖా! బాగు. నీయుద్దేశము మంచిది. నీవు లోక హితము చేయుటకై వరములను గోరితివి కావున నీ నావరముల నిచ్చితి' నని మెచ్చి యొక గీతమును బాడెను.

పంచదశాధ్యాయము.

బుద్ధుఁడు మిక్కిలి మంచివాఁడై నను నట్టిమహానుభావునకుఁ గూడ శత్రువులు లేకపోలేదు. అట్టి శత్రువులలో దేవదత్తుఁడు ముఖ్యుఁడు. అతఁడు బుద్ధునకు దగ్గఱచుట్టము. బుద్ధుఁ డప్పటికి వృద్ధుఁ డయ్యెను. దేవదత్తుఁడు దురాశాపాశబద్ధుఁడై బౌద్ధసంఘమున కెల్ల దాన యధికారి యై పరిపాలనము సేయఁగోరి బుద్ధునిస్థాన మాక్రమింపఁ దలఁచెను. బుద్ధుఁ డందుకు సమ్మతింపకపోవుటచే దేవదత్తుఁడు మగధరాజకుమారుఁ డయిన యజాతశత్రునితోఁ గలిసి కృతకృత్యుఁడు కాఁదలంచెను. అప్పుడు మగధరాజ్యమును బింబిసారుఁడనురా జేలుచుండెను. అజాతశత్రుఁడు తండ్రిని రాజ్యభ్రష్టుని జేసి తాను సింహాసన మెక్కఁ దలంచెను. బుద్ధుని పదభ్రష్టుని జేసి యాపద మధిష్ఠింపఁదలఁచిన దేవదత్తుఁడును, బింబిసారుని బదభ్రష్టుని జేసి యాపద మధిష్ఠింపఁదలఁచినయజాతశత్రుఁడును సమాన సంకల్పు లగుటచే మైత్రి త్వరలోఁ గుదిరెను. కాని వారు పన్నినపన్నుగడ లెల్ల నిష్ఫలము లయ్యెను. వారు బుద్ధుని జంపుటకుఁ గూడఁ బ్రయత్నించినట్లు కనఁబడుచున్నది. లోకాతీతము లయిన మహాద్భుత కర్మములవలన బుద్ధుఁడు వారిబాఱిఁ బడకుండఁ దప్పె నని చరిత్రకారులు చెప్పుచున్నారు. అజాతశత్రు దేవదత్తులు బుద్ధుని వధియింపుమని పంపిన నరహంతలు చేయఁదలఁచినపనిలో నెఱవేఱక పరాజయము నొందుటయేగాక భయకంపితులై జ్వరపీడితులయిరి. చంపుటకై వారు బుద్ధుని సమీపమునకు వచ్చినప్పు డాయన వారిని సాదరముగాఁ బిలిచి నెమ్మదిగామాటలాడి ధర్మబోధము సేయ వా రాయన వాక్యామృతమాస్వాదించి సాధువులై యాయనమతములోఁ గలిసిరి. దేవదత్త ప్రేరితులయిన దుష్టులు మఱికొందఱు గౌతమునిఁ దెగటార్చుటకై

గొప్పరాయి విసర నది యామహాత్మునకుఁ దగులక యాయన పాదములపైఁ బడెను. సిద్ధార్థుఁ డొకసందులోనుండి పోవునెడ శత్రుప్రేరితులయి కొందఱు దురాచారులు మదపుటేనుఁగు నొకదానినాయన మీఁదికిఁ దోలిరి. అది మహావేగముతో నాతని సన్నిధికిఁ బోయి యాయన జోలికిం బోక నిశ్శబ్దమై మొట్టమొదట నిలిచి యొక్క నిముసంబున గిరుక్కున వెనుకకు మరలెను.

ఈవిధముగా జగద్గురు న[illegible]ని నాశనము చేయఁదలంచి తనప్రయత్నములఁ గృతకృత్యుఁడు గాలేక దేవదత్తుఁడు మఱియొక తెఱంగునఁ దనమనోరథము సాగింపఁ జూచెను. దేవదత్తుఁ డిప్పటికి బౌద్ధుఁడ నని చెప్పుకొనుచుండుటం జేసి యొకనాఁడు బుద్ధుఁడు నివసించుచున్న వేలువనమునకరిగి ధర్మములయం దత్యంతాసక్తి కలవాఁడుంబోలె నటించి యాతఁడు బోధించినధర్మముప్రకారము సరిగా నెల్లవారు నడచుకొనుట లేదనియు నట్టు లెల్లవారు ధర్మమునుండి తొలఁగకుండఁ గఠినముగా శాసింపవలయునని మనవి చేసెను. అతనికోరికలలో ముఖ్యమైన వివి—

1 భిక్షుకులు పట్టణముల సమీపములందు నివసింపక యూరావలబైట నివసింపవలయును.

2 మనుష్యులు పాఱవైచిన చినుఁగుగుడ్డలు పేలికలు మొదలయినవి ధరింపవలయునే గాని వస్త్రములు ధరింపఁగూడదు.

3 భిక్షుకు లిల్లిల్లుఁదిరిగి బిచ్చమెత్తి యుదరపోషణము చేసికొనవలయునే కాని గృహస్థులిండ్లకుఁ బోయి విందు లారగించుట, విహారములకుఁ బంపఁబడిన యన్నము దినుట, మాంసభక్షణముఁ గూడదు.

పూర్వోక్తధర్మముల నుదాహరించుటలో దేవదత్తుఁడు బుద్ధునిగూడ నధిక్షేపించెను. బుద్ధుఁడు శిష్యు లిష్టవిందు లారగించుట, పట్టణసమీపములయందు వసించుట మొదలగునవి కొన్ని ని

యుయుండెను. అధిక్షేపణగర్భములైన యాతనివాక్యముల నాలకించి బుద్ధుఁడు వాని కిట్లనియె. "ధర్మము నెచ్చటనైన ననుష్ఠింపవచ్చును. గడ్డిపేలికలె కట్టుకొని భిక్షాటనమువల్ల జీవించి యూరుబైటనే వసించి ధర్మము కఠినముగా ననుష్ఠించు మహానుభావు లున్నపక్షమున నా కాటంకము లేదు. సంతోషమే కాని యెల్లవారికి నట్లు చేయ నవసరము లేదు. అదియునుగాక బాలురు, వృద్ధులు, సుకుమారశరీరులు నంతకఠినముగా ధర్మాచరణము చేయలేరు. ధర్మమవలంబించినవారు తమతమ దేశములలో నేయే యాహారము తినుట వాడుకయో యాయా యాహారము భుజింపఁదగును. కాని, వారాఁకలి యైనప్పుడు మితభోజనము మాత్రము చేయవలెను. మనుష్యుఁడు చెట్టుమొదటఁగూర్చుండియుఁ బవిత్రుఁడు కావచ్చును. గృహమునందుండియుఁ బవిత్రుఁడు కావచ్చును. గృహస్థుఁడిచ్చిన వస్త్రములు కట్టినను సిద్ధుఁడు కావచ్చును. గడ్డిపేలికలు కట్టినను సిద్ధుఁడు కావచ్చును. మాంసము దిన్నను సాధువై యుండవచ్చును. ఎల్లవారు తినకపోయినను సాధువై యుండవచ్చును. నిర్వాణము బడయుట నాముఖ్యసంకల్పము. ఎల్లరకు నేకవిధమైనకఠినధర్మము శాసించుటవలన నిర్వాణమార్గాన్వేషకులు మిక్కిలి కష్టపడుదురు." బుద్ధునిపలుకులువిని దేవదత్తుఁడు భగ్నమనోరథుఁడై యచ్చోటువదలిపోయి యజాతశత్రునిసహాయమువలన నూతనసంఘమొకటి స్థాపించెను. క్రమక్రమముగా దానిలోఁగూడ బలువురు చేరిరి.

ప్రాచీనచరిత్రకారులు దేవదత్తునిచరమావస్థ నీవిధముగా వర్ణించిరి—

అత్తెఱంగున బుద్ధునిచేఁ దిరస్కరింపఁబడి దేవదత్తుఁడు గయకు సమీపంబుననున్న వనవిహారంబున కరిగెను. అచ్చట నతనిశిష్యులు నలుగురు నతనిం గలిసికొనిరి. క్రమక్రమమున ననేకు లాయనం జేరిరి.

శిష్యగణము కాలక్రమమున నైదువందలయ్యెను. దేవదత్తుని బా గము నానాటికి వృద్ధియగుటఁ జూచి వారినెల్లఁ దనశిష్యులుగాఁ జేసి కొనవలసినకాలము వచ్చెనని తలఁచికొని బుద్ధుఁడు తనశిష్యులలో నగ్రగణ్యులగు సరిపుత్రుని, మగ్గలానుని నిలిచి దేవదత్తుని విహారము కడకుఁ బోయి యావచ్ఛక్తిని వినియోగించి యతని శిష్యులెల్ల నతని విడిచివచ్చునట్లుఁ జేయుమని చెప్పిపంపెను. అట్లగుఁగాకయని వారునయ నమై దేవదత్తునివిహారమునకుఁ బోయిరి. వారు పోవునప్పటికి నతఁడు శిష్యగణపరివేష్టితుఁడై బుద్ధుఁడు బోధించినట్లు వారికి ధర్మబోధ సేయుచుండెను. ఆయిరువురు నతనిఁ జూచి బుద్ధునితో విరోధపడి వారు తన్నుఁ జేరుటకు వచ్చియుందు రని భ్రమసి లోనికి రమ్మని యానతిచ్చెను. కాని దేవదత్తునిశిష్యులలోఁ బ్రధానుఁడగు కోకిలి కుఁడు వారు లోపలఁ బ్రవేశించుట కిష్టపడక వారి కేదో యుపా యము సేయుటకై వచ్చియుండవచ్చును గావున వారిని రానియ్య వలదని గురువుతోఁ జెప్పెను. కాని యాతనిమాట వినక దేవదత్తుఁ డు వారిని రానిచ్చి తన కుడిప్రక్క సరిపుత్రుని, నెడమప్రక్క మగ్గ లానుని గూర్చుండఁబెట్టుకొని బుద్ధదేవుఁడు ధర్మబోధ సేయునప్పు డన్యకౌండిన్యుఁడను శిష్యు నెట్టిస్థానమందు గూర్చుండఁ బెట్టుకొనునో యాస్థానమునందుఁ గోకలుని గూర్చుండఁ బెట్టుకొని యెల్లవిధముల బుద్ధు ననుసరింపవలె నని ధర్మోపదేశ మారంభించెను. అట్లు కొంత వఱకు దేవదత్తుఁడు బోధించినపిదప సరిపుత్రుఁడు దేవరవా రలసినట్లు న్నారు. నేను గొంతసేపు బోధించెద నని చెప్పి యాతని నూరకుండఁ బెట్టి తాను బోధనము చేయఁజొచ్చెను. అంతలో దేవదత్తుఁడు నిద్ర బోయెను. అతనికి మెలకువ వచ్చునప్పటికి సరిపుత్రులయొక్క బోధ మువలన నయిననేమి, మగ్గలానుని ప్రయత్నములవల్ల నయిననేమి దాదాపుగా శిష్యగణ మెల్ల నతనిని విడిచి పోయెను. శూన్యమయిన

తనవిహారము జూచి కోకిలకుఁడు చేసిన హితోపదేశము విననందుకుఁ పడ్డయు విచారించి బెంగపెట్టుకొని దేవదత్తుఁడు జబ్బుపడెను. ఆరోగముచేత నతఁడు తొమ్మిదిమాసములు పీడింపఁబడెను.

అనంతర మతఁడు బుద్ధదేవుని సందర్శించి తనకావించిన దుష్కార్యముల సైరించి తనను వెండియు శిష్యుని జేసికొమ్మని ప్రార్థింపఁదలంచెను. బుద్ధుఁడు క్షమింపఁడు. వెళ్లవద్దని శిష్యు లెంత చెప్పినను వినక బుద్ధుఁడు తననెడల నేనమాత్రము ద్వేషము వహింపలేఁడని స్పష్టముగాఁ జెప్పి తనమనోనిశ్చయమును మార్చికొనకపోయెను. అతఁడు స్వకీయనిశ్చయముఁ దగుటం జేసి శిష్యులు వాని నొకపల్లకలోఁ గూర్చుండఁబెట్టి జేతవనవిహారమునకుం గొనిపోయి పల్లకి నొకసరోవరతీరంబునఁ బెట్టి తాము స్నానముచేయుటకై చెఱువులో దిగిరి. ఆదివఱకుఁ గొన్ని దినంబులనుండి మంచముమీఁదనుండి లేవలేకపోయినను దేవదత్తుఁడు బుద్ధుని సత్వరముగాఁ జూడవలెనను నాత్రముచేతఁ బల్లకినుండి క్రిందికిదిగి లేచి నడువఁ బోయెను. అతఁడు నేలపై నడుగు బెట్టఁగానే చుట్టుప్రక్కల నున్నకొండలమీఁద నుండి యగ్నిజ్వాల లెగసి వచ్చి యాతని శరీరము నాహుతి జేసికొనెనఁట. ఆమంటలు తన్నుఁ గబళించునప్పుడు దేవదత్తుఁడు "ఓబుద్ధుఁడా! నేను నీయెడల నపచారము చేసినను నాచుట్టరికమునుబట్టియైన నన్ను రక్షింపుము రక్షింపు" మని వేఁడుచుఁ బ్రాణము విడచెనఁట. కొండల మీఁదనుండి యగ్నిజ్వాలలు ప్రసరించి వానిని గాల్చుట యతిశయోక్తియై యుండవచ్చును. బుద్ధుని జూడవలెనను మహాత్రముతో నతఁడు దుర్బలస్థితిలో నడిచి యుండవచ్చును. అందువలన మృతి నొంది యుండవచ్చును. బుద్ధునియెడలఁ దాను గావించిన మహాపచారములు జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చికొని పశ్చాత్తప్తమనస్కుఁడయి కట్టకడపట బుద్ధునే శరణము వేఁడియుండవచ్చును.

షోడశాధ్యాయము.

సిద్ధార్థుఁడు బుద్ధత్వము ప్రాపించినపిదప నేవిధముగ బ్రహ్మచర్యము దనజీవితముఁ గడపెనో తెలిసికొనుటకుఁ జదువరులలో ననేకులకుఁ గుతూహల ముండవచ్చును. అందుచేత నతని ప్రతిదినచర్య దొరికినంతవఱకు వ్రాయఁబడుచున్నది. బుద్ధుఁడు మతవ్యాప్తిచేయుటకయి దేశాటనము చేయునప్పుడు భక్తితత్పరులగు నుపాసకులు ప్రీతిపూర్వకముగా సమర్పించిన విహారములయందు నివసించుచుండును. ఆవిహారములలో ముఖ్యమైనవి రెండు కలవు. అందు మొదటిది వేలువనవిహారము. ఇది మగధరాజధాని యగు రాజగృహనగర సమీపమం దున్నది. మగధరాజగు బింబిసారుఁడు దీనిని బుద్ధునకు సమర్పించెను. రెండవది శ్రావస్తినగరమందలి జతువనవిహారము. ఇది భక్తుఁడయిన యనత్పిండుఁడు సమర్పించినది. ఈ రెండువిహారములు బుద్ధునకు మిక్కిలి ప్రీతికరములైనవి. ఈవిహారములయందే యతఁ డొకానొకప్పు డొంటిగాను మఱియొకప్పుడు శిష్యగణసమేతము గాను నివసించుచుఁ జాలకాలము గడపెను.

బుద్ధునిజీవితకాలము రెండుభాగములుగా విభాగింపఁబడవచ్చును. కొంతకాలము దేశాటనము చేయుట; కొంతకాలము విశ్రాంతి నొందుట. మహీమండలము నంతను దీవ్రాతపములచేఁ గాల్చునట్టి ప్రచండ గ్రీష్మముయొక్క యవసాన దశయందుఁ గొ్రక్రొత్తమబ్బులు నభోవీథి నావరించి ఘణంఘణధ్వానములతో నుఱుము సమయమున దేశములు సంచారయోగ్యములు కావని బుద్ధుఁడు వర్షాకాల మేదో యొక్క విహారమునఁ గడుపఁదలఁచి యచ్చటికరుగుచుండును. ఆవర్షాకాలము తమగురుని సన్నిధానముఁ గడుపవల

యు ననుకుతూహలమున శిష్యులు వందలకొలఁది యనేకులున్న విహారమునకుఁ బోవుచుందురు. ఇప్పటివలెఁ గాక పూర్వపువర్షకాలము మిక్కిలి భయంకరమైయుండెను. ఇప్పటివలెఁ జక్కని బాటలు గాని పడవలు నడుచుటకు కాలువలు గాని లేకపోవుటచే వానకాలమునందు బహియానములు దుస్సాధ్యములు. వానలుకూడ నిప్పటివలెఁ గాక సంతతధారగాఁ గురియుచుండును. అందుచే భిక్షుకులు సన్యాసులు మొదలగువారు వానసాగినాలుగునెలలు చాతుర్మాస్యలని పేరుపెట్టి యేకచోటనొక నెలవుఁ గడుపుదురు. ఆసాంప్రదాయమునుబట్టియే నేఁటివఱకును సన్యాసులు చాతుర్మాస్యదినములలో నొకచోటినుండి మఱియొకచోటికిఁ గదలఁ గూడదని నాలుగుమాసములు నొక్కగ్రామముననే పుచ్చుచుందురు. ఈనియమముయొక్క యుద్దేశము మిక్కిలి మంచిది. సన్యాసులకు నివసించుటకు గృహములు గాని వస్త్రములు తడిసినప్పుడు కట్టుకొనుటకు మాఱుబట్టలు గాని వర్షమునుండి కాపాడుటకు గొడుగులుగాని లేకపోవుటచే వర్షకాలదినములు వారికి ముఖ్యముగా సంచారయోగ్యదినములు కావు. ఇది చక్కఁగాఁ బర్యాలోచనము చేసి బుద్ధుఁడీనియమ మేర్పఱచి యుండవచ్చును. అదే మనధర్మశాస్త్రకర్తలుకూడ నవలంబించియుందురు. బౌద్ధసంఘము నిమిత్త మేర్పడినవిహారములలో వానకాలమున బుద్ధదేవునిచుట్టుఁ జేరిన శిష్యగణములకును గురువునకును నానాలుగు నెల లాతిథ్యమిచ్చుట గొప్పగౌరవమనియు నది యదృష్టవంతులకే గాని లభింపదనియు భావించి మహైశ్వర్యవంతులును మహారాజాధిరాజులును, బుద్ధుఁడు మా కతిథి కావలెను మాకతిథి కావలెనని పంతమాడుకొని తద్గౌరవము నిమిత్తమై బహుప్రయత్నములు సేయుచు వచ్చిరి.

ప్రావృట్కాలము ముగిసినతోడనే మరల సంచారమారం

భమగును. బుద్ధుఁ డొకగ్రామమునుండి మఱియొకగ్రామమునకు నొక పట్టణమునుండి మఱియొక పట్టణమునకు బహుశిష్యగణములు సేవించుచుండఁ బయనము చేయుచుండును. ఆయన ముఖ్యముగా సంచరించిన దేశ మార్యావర్త మందలి తూర్పుభాగ మని చెప్పవచ్చును. తూర్పుభాగ మనఁగాఁ గాశీ కోసల మగధ దేశములు. ఈ దేశములు నేఁటికాలమున నయోధ్య బిహారు దేశము లని వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. వర్షర్తుమాసములలో బుద్ధదేవుని శిష్యులును సంపన్నులగు గృహస్థులు తరుచుగా విందునకుఁ బిలుచుచుందురు. ఎవరు గాని వచ్చి తమ్ము భోజనమునకు కాహ్వానము చేసినప్పుడు బుద్ధుఁడు వారికుత్తరము చెప్పక మౌనము ధరించి వారి యాహ్వాన మంగీకరించి తన కావినిలువుటంగిఁ దాల్చుకొని భిక్షాపాత్రము చేతఁబూని వారియింటి కరుగుచుండును. భోజనానంతరమున గృహయజమానుని విందునకు వచ్చిన బంధుమిత్రులను నొకచో జేర్చి ముక్తిమార్గ బోధకములు, నీతిపరిరక్షకములు నగు ధర్మముల నుపదేశించుచుండును. తన్నెవరు భోజనమునకుఁ బిలువనప్పుడు తాను చేసిననియమముల ప్రకారము భిక్షాపాత్రము చేతఁబూని బిచ్చమునిమిత్తము గ్రామమంతయుం దిరుగును. అట్లు తిరుగుటలోఁ బ్రతిగృహంబునకుం బోయి భిక్షాపాత్రము చేతఁబట్టుకొని యింటివారొక్క కబళమన్నముఁ దెచ్చి వేయువఱకు మౌనము ధరించి గుమ్మము ముందఱ నిలుచును. భోజనమైన తరువాత నతఁడు సాధారణముగా విహారములో నొకగదిలోఁగాని మఱ్ఱిచెట్టునీడను గాని కూరుచుండి కొంతసేపు ధ్యాననిష్ఠుఁడై యుండును.

బుద్ధదేవుఁడు నిర్వాణపథము ప్రాపించువఱకు నీవిధముగానే ప్రతిసంవత్సరముఁ గడుపుచుండును.

బుద్ధుఁడు గ్రంథము లేవియు వ్రాయలేదు. మతబోధమైనను

వాగ్రూపకముగాఁ జేసెనేగాని లిఖితరూపకముగాఁ జేయలేదు. మతబోధ జేయునప్పు డాయన సంస్కృతభాష నుపయోగింపక తాను సంచరించుచున్న దేశములలో నేభాష వ్యవహారములోనుండునో యాభాషలోనే ధర్మములు బోధించుచుండును. మన మతగ్రంథములయిన వేదములు, వేదాంగములు, స్మృతులు, సూత్రములు మొదలగు శాస్త్రములు, పురాణములు, గీర్వాణభాషలోనే యున్నవి. అవి పండితగ్రాహ్యములే గాని పామరగ్రాహ్యములు కావు. వాని నభ్యసింపఁ దలఁచువారికి వారి కుపాధ్యాయులు గీర్వాణభాషలోనే వాని నుపదేశించుట యాచారమై యుండెను. దేశభాషలో సర్వజనసులభమైన శైలిలో మతధర్మములు మనపూర్వీకు లెన్నఁడుఁ జేయలేదు. మన దేశములో మతబోధకులే లేరు. దేశభాషలో జేయువారు మొదలే లేరు. మొట్టమొదట దేశభాషలో జనసామాన్యమునకుఁ దెలియునట్లు మతము బోధించిన మహానుభావుఁడు మతబోధకుల నేర్పఱచి నానాభాగముల కంపిన మహాశయుఁడు ప్రపంచమున బుద్ధదేవుఁడే యని చెప్పుట యతిశయోక్తి కాదు. బుద్ధదేవుని తరువాత నాసియాఖండమున గొప్ప మతబోధకుఁ డని చెప్పఁ దగిన జీసను క్రీస్తు మతబోధకులను నియమించి పంపెను గాని యతఁడును గౌతమునిమార్గ మనుసరించె నని చెప్పుట సత్యమునకు గౌరవమునకు దూరముకాదు. ఏలయన జీసనుపుట్టినప్పటికే పాలస్టైన్ దేశమునందును దాని పరిసరంబులనుండు దేశములందును బౌద్ధమతము వ్యాపించి యుండెను. బుద్ధమతబోధకు లచ్చటచ్చటనుండిరి. జనుల మాతృభాషలో ధర్మములు బోధింపఁబడినపక్షమున నవి జనులకుసులభగ్రాహ్యములయి మనంబున నాటి వారి మనస్సులను ధర్మపరాయణములుగఁ జేయునను గొప్పరహస్యమును మొట్టమొదటఁ గనిపెట్టినచతురమతి గౌతమబుద్ధదేవుఁడే. బుద్ధుఁడు తఱుచుగా నుపయోగించినభాష పాలీ

భాష. ఇది యీయన మాతృభాషయై యుండవచ్చును. లేకయీయన సంచరించిన కాశీ కోసల మగధాది దేశములందు దాకాలమున వ్యవహరింపఁబడిన భాషయైనఁ గావచ్చును. ఈయననోటనుండి వెడలిన సమస్తధర్మోపదేశములను శిష్యులు జ్ఞాపకముంచుకొని పాలీభాషలో వ్రాసిచూచినందువలన నతఁడు సంచరించిన దేశములలో నీభాష వ్యవహరింపఁబడిన దని మన మూహింపవచ్చును. ఆమహాత్ముఁడు కావించిన బోధనలలోఁ గొన్ని పాలీగ్రంథములలోఁ గనఁబడుచున్నవి. అందొకటి క్రిందనుదహరింపఁబడుచున్నది.

"ఓశిష్యులారా! ప్రతిదియు దగ్ధమగుచున్నది. దగ్ధమగుచున్న వస్తువేది? కన్ను దగ్ధమగుచున్నది. ఆకంటిచేఁ జూడఁబడు వస్తువు దగ్ధమగుచున్నది. దృశ్యమాన పదార్థజ్ఞానము దగ్ధమగుచున్నది. దృశ్యమానపదార్థసంబంధము కూడ దగ్ధమగుచున్నది. దృశ్యమానపదార్థసంబంధమువలనఁ గలుగు మనోవికారము సంతోషముగాని, బాధగాని, సంతోషముగాకపోసి, బాధగాకపోసి, యెదియైనను సరె యదికూడ దగ్ధమగుచున్నది. అది దేనియగ్నిచేత దగ్ధమగుచున్నది? కామాగ్నిచేత, క్రోధాగ్నిచేత, మోహాగ్నిచేత నదిరవులుకొనుచున్నది. అంతియేగాదు. అది జన్మముచేత ముదిమిచేత మరణముచేత బాధచేత రోదనముచేత దుఃఖముచేత విచారముచేత నిరాశచేత నదిరవులుకొని మండుచున్నది. అలాగుననే మనచెవి కూడ దగ్ధమవుచున్నది. శ్రవ్యమానధ్వని దగ్ధమగుచున్నది. శ్రవ్యపదార్థజ్ఞానము కూడ దగ్ధమగుచున్నది. శ్రవ్యపదార్థసంబంధముకూడ దగ్ధమగుచున్నది. శ్రవ్యపదార్థసంబంధము వలన గల్గుమనోవికారము సంతోషముగాని బాధకాని సంతోషము గాకపోసి బాధగాకపోసి యేదియైననుసరే యదికూడ దగ్ధమగుచున్నది. అది దేనియగ్నిచేతదగ్ధమగుచున్నది. కామాగ్నిచేత, క్రోధాగ్నిచేత, మోహాగ్ని

చేత, నది రవులుకొనుచున్నది. అంతియేగాదు. అది జన్మముచేత, ముదిమిచేత, మరణముచేత, బాధచేత రోదనముచేత దుఃఖముచేత విచారముచేత నిరాశచేత నది రవులుకొని మండుచున్నది."

ఆయన మతములోఁ జేరుటకుఁ గాని యాయన సిద్ధాంతము లేవో తెలిసికొనుటకుఁగాని యెవ్వఁడయిన వచ్చి యాయన దర్శనము చేసినప్పుడు బుద్ధుఁడు వానిం బిలిచి లోకవ్యవహారమందు దయా ధర్మములుగలిగి ఋజుమార్గమునఁ బ్రవర్తింపుమని వానినిముందుగ హెచ్చరించుచుండును. ఇహమున మంచివర్తనముగలిగి ప్రవర్తించు వానికిఁ బరమున నక్షయమగుసౌఖ్యము గలదని యాయన నొక్కి చెప్పుచుండును. తనమాటలు వానిమనస్సున నాఁటి కొంతపనిచేసిన వని తోఁచినప్పు డాయన వానిమనస్సు పరిపక్వమైనదని తెలిసికొని బుద్ధులసిద్ధాంతమైన జన్మపరంపరామోక్షమునుగూర్చి యుపన్యసించు చుండును. ఇది యాయన బోధలో రెండవపద్ధతి. ఇదికాక సంభాష ణములవల్లను, చిన్న కథనములవల్లను గూడ నతఁడు నిజసిద్ధాంతము ల బోధించుచుండును. ఇది మూఁడవ పద్ధతి. అందుకీ క్రిందిదొక యుదాహరణము.

"ఒకనాఁడు బుద్ధుఁడు భిక్షాటనము సేయుచుఁ దనకుఁ బ్రియ శిష్యుఁడుఁ బరమభక్తుఁడైన యనత్పిండుని గృహమునకు వచ్చెను. అక్కడ నతనికి నొకవిధమైన కయ్యము, బిగ్గరగా మాటలాడుట మొదలైనవి వినఁబడ నతఁడు గృహయజమానునిఁజూచి "యేమి! నీ యింట రోదనధ్వని వినఁబడుచున్నది. బెస్తవాండ్రి బుట్టలో నుండి చేపలు దొంగిలింపఁబడినప్పుడు పోడమునంతకలకలము పోడము చున్నది" యని యడిగెను. అనవుడు బుద్ధునితో గృహస్థుఁ డిట్లనియె "స్వామీ! భాగ్యవంతుఁడైన గృహస్థునికోడ లిక్కడికి వచ్చినది. ఆమె మగనిమాట మన్నింపదు. అత్తమామల కడకున సేయదు.

అంతియె కాదు. బుద్ధుని యెడఁగూడ విస్మయముఁ జూపవలెను." అప్పుడు కలువిని బుద్ధుఁ డా బాలికం బిలిచి "చిత్తా! సుజాతా! యిటు రా" యని పిలిచెను. చిత్తము స్వామీ! యని యామె సన్నిధికిఁ బోయెను. పోవుటయు నామె కిట్లు చెప్పెను. సుజాతా! మానవుని కేడు తెఱఁగుల యిల్లాండ్రుందురు. ఆ యేడుగురు నెవ్వరో వింటివే సుజాతా. ఒకతె హంతకురాలువంటిది. రెండవది దొంగవంటిది. మూఁడవది యజమానుకత్తె వంటిది. నాల్గవది తల్లివంటిది. ఐదవది తోఁబుట్టువువంటిది. ఆఱవది మిత్రమువంటిది. ఏడవది దాసివంటిది.

సుజాతా! మగవానికుండునట్టి యేడు తెఱఁగుల భార్యలు నివి. నీ విందులో నే తెఱఁగులో జేరుదానవు? అనినప్పుడు సుజాత బుద్ధుని సాన్నిధ్య విశేషముచేతనో సదుపదేశముచేతనో యెందుచేతనో తొంటి మొఱకుఁదనము విడచి వినయగౌరవముల నిట్లు విన్నవించెను.

"స్వామీ! దేవరవారు సంగ్రహముగా సెలవిచ్చిన విషయములు నాకు బోధపడలేదు. కావున దేవరవారు సంగ్రహముగాఁ జెప్పిన విషయములే నాయందనుగ్రహించి నాకు సవిస్తరముగాఁ దెలియునట్లు జెప్పవలె"నని వేఁడుచున్నాను.

అనుటయు బుద్ధుఁ డామె మనవిని దయతో నంగీకరించి యా యేడు తెఱఁగుల యిల్లాండ్రను వర్ణించి చెప్పి యా యేడుగురిలో నీ వెవతెవయ్యెదవని మరల నడిగెను. అందులకు సుజాత "దేవా! యీ దినము మొదలుకొని నేను నా భర్తకు దాసినయ్యెద"నని చెప్పెను.

పూర్వోదాహృతము లయిన సూక్ష్మవిధములను గాక యుపమానములవల్లఁగూడ బుద్ధుఁడు తన ధర్మములు బోధించుచుండెను. ఈ క్రింది యుదాహరణము దానిని వ్యక్తపఱచును.—

"శిష్యులారా! ఒక కొండక్రింద నడవిలో నీటితో నిండిన పల్లపు నేల యున్నది. దాని సమీపమున గొప్ప తెళ్ళుండ గలదు. ఈ లేక్క

సపకారానము జేయుతలంపుతో నొక దుష్టుడు క్షేమమయి మనోహర మయి సుగమ మయిన మార్గమును మూసివైచి బురద గలిగి దుర్గమమై గోతులతో నిండినతప్పుదారి వాటినిమిత్తమై యేర్పాటు చేయును. అది మొదలుకొని యా పెద్దమంద హానిజెంది క్రమక్రమముగా నశించును గదా! అట్లుండ నొక సజ్జనుండు వచ్చి లేళ్ళకు క్షేమకరమయి యభివృద్ధికరమయిన యేర్పాటులు చేయదలంచి క్షేమకరమయి మనోజ్ఞమైయున్న మంచిమార్గము దెఱచి తప్పుదారిం గప్పిపుచ్చి బురదనేల గనబడకుండ జేసినపక్షమున లేళ్ళమంద వృద్ధిజెంది సుఖించును గదా! నా చెప్పదలంచిన విషయమంతయు యర్థము మీకు గథారూపమున జెప్పితిని. ఇదిగో దానిపరమార్థము వ్యక్తముచేయుచున్నాను. వినుడు! నీటితో నిండినపల్లపునేల భోగము. లేళ్ళమందయనగా మానవకోటి. హానిచేసి దుఃఖనాశనములను గలుగజేయుమనుష్యుడు మహాదురాత్ముడైనమారుడు. తప్పుదారి యనగా నెనిమిది తెఱగులనున్న చెడుత్రోవ. ఆ యెనిమిది తెఱగులెవ్వి యననివి.— 1 పాపదూరాగణము, 2 పాపనిశ్చయము, 3 పాప సంభాషణము, 4 పాపకార్యము, 5 పాపజీవనము, 6 పాపప్రయత్నము, పాపాలోచనము. 8 పాపస్వభావము. ఆపాడుదారిభోగము, కామము. జిజ్ఞాసయే యా బురదనేల.

సప్తదశాధ్యాయము.

బుద్ధుడు డెబ్బదియేండ్లవాడైనప్పు డనగా నతడు నూతన మతస్థాపనము జేసిన నలుబదియైదవయేట శ్రావస్తినగరమునుండి రాజగృహంబునకు వచ్చి గృధ్రశిఖర మనుకొండమీద బసచేసెను.

అక్కడ నున్నకాలముననే యామహాత్ముఁడు ఋజుమార్గవర్తనముఁ గూర్చియు ధ్యాననిష్ఠంగూర్చియు, బుద్ధింగూర్చియు శిష్యులతోఁ జర్చించి కొన్నియుపన్యాసముల నిచ్చెను. అట్లు కొంతకాల మచ్చట నుండి యాతఁడు తనప్రియశిష్యుఁ డయిన యానందుని బిలిచి "ఆనందా! మన మిప్పు డంబలీతిహాగ్రామమునకుఁ బోవుదము. ర"మ్మని పిలిచెను. ఆనందుఁడు తక్కిన శిష్యులు సంతసమున నాఁ డచ్చటనుండి నలందపురమునకుఁ జని యొక మామిడితోఁటలో బస చేసెను. అనంతరము సిద్ధార్థుఁ డచ్చటనుండి పాటలీగ్రామమునకుఁ బోయెను. తరువాత నిదియే పాటలీపుత్రమని పిలువఁబడి చంద్రగుప్తాశోకప్రముఖ మహారాజులకును సుంగకాణ్వాంధ్ర వంశపు రాజులకును రాజధానియై లోకప్రఖ్యాతి గాంచెను. కాని బుద్ధుని కాలమున నది యొక చిన్న గ్రామము. అందుకే యది పాటలీగ్రామ మనుపేర వ్యవహరింపఁబడెను. పాటలీగ్రామ సమీపమునకు జగద్గురుఁడు వచ్చె నని వినినతోడనే శిష్యులు సంతోషభరితస్వాంతులయి యాతఁడు విడిసిన నెలవునకుం జని, భయభక్తులతో నతని చుట్టు గూర్చుండి తమ గ్రామమునకు వచ్చి యచ్చట నున్న సత్రమున బస చేయుమని వేఁడిరి. బుద్ధుఁ డందు కొడంబడెను ఆతఁడు సత్రమునకుఁ బోవుచుండ శిష్యులతనికి నమస్కరించి కుడిప్రక్క నాయనకును బోవ నిచ్చి యెడమప్రక్కను దారు జనిరి. ఆ సత్రము సమస్త విధముల చేత జగద్గురువునకు వాసయోగ్యముగా నుండునట్లు చేయుటకై యాసనములువైచి కుండలలో నీళ్ళుపెట్టి దీపమిచ్చి శక్యమైనన్ని సౌకర్యములు వా రొనఁ గూర్చిరి. అన్నియు సిద్ధమయినవెనుక వా రాయన సమీపమునకుఁ బోయి నమస్కరించి "దేవా! సర్వము సిద్ధమయినది. మీరు చేయఁదలఁచినకార్యము చేయుటయే కొఱత" యని విన్నవించిరి. విన్నవించుటయు నతఁడు తనకాషాయ వస్త్రములు

ధరించి భిక్షాపాత్రము కేలఁబూని భిక్షుగణము తన్ననుసరించి రా సత్రముఁ బ్రవేశించి పాదప్రక్షాళనము జేసి దక్షిణపుచావడిలోనికిఁజని మధ్య స్తంభమునకుఁ జేరఁబడి తూర్పు మొగముగాఁ గూర్చుండి పాటలీగ్రామశిష్యుల నుద్దేశించి యీ క్రిందివిధమున నుపదేశించెను.

"ధర్మశూన్యతచేత దోషి యైదువిధము లయినకష్టములఁ బొందుచున్నాఁడు. మొట్టమొదట దోషి ధర్మరహితుఁడై సోమరిపోతై దరిద్రుఁడగును. తరువాత నతని యపఖ్యాతి లోకమున మిక్కిలి వెల్లడియగును. పిమ్మట నతఁడు బ్రాహ్మణులయొద్దకుఁ గాని ప్రభువుల యొద్దకుఁ గాని గృహస్థులయొద్దకుఁగాని శ్రమణులయొద్దకుఁ గాని వారెవరియొద్దకుఁ బోయినను, సంఘమునఁ బ్రవేశించినను, మిక్కిలి తొట్రుపడి భయముతోఁ బోవును. అతఁడు చనిపోవునప్పుడు మిక్కిలి మనోవ్యథతో మృతిఁబొందును. ఇది నాల్గవది. కడపట నతఁడు మరణానంతరము మోక్షమునందలేక పాపశేషమనుభవించుటకేదో యొకపాపజన్మమెత్తి నానావస్థలపాలగుచుండును. ఓగృహస్థులారా! పాపాత్ము లనుభవించునట్టి యైదువిధముల నష్టమిది.

ఓగృహస్థులారా! ధర్మపరాయణుఁ డైదువిధములయినలాభములొందును. ధర్మతత్పరుఁడగుటచే కాయకష్టపడి భాగ్యవంతుఁడగును. తరువాత నతని విషయమై సుకీర్తి లోకమున వ్యాపించును. పిమ్మట నతఁడు బ్రాహ్మణుల కడకుఁగాని, ప్రభువులయొద్దకుఁ గాని, గృహస్థులకడకుఁగాని, శ్రమణులయొద్దకుఁగాని, యెక్కడకుఁ బోయినను సంఘమునఁ బ్రవేశించినను, గానలసినంత మనోధైర్యముతోను నాత్మవిశ్వాసముతోను బోవును. మనోవ్యథలేక మృతినొందును. మరణానంతరమున స్వర్గమున మంచిదశలో జన్మించును. ఓగృహస్థులారా! యివియే ధర్మనిరతుని పంచవిధలాభములు."

ఇట్లు సిద్ధార్థుఁడు శిష్యులకు నీతినేర్పి యానందభరితస్వాంతు

లఁజేసి సత్కార్యములకుఁ బురికొల్పి యజ్ఞానతిమిరమునుండి ప్రతిబోధించునప్పటికి రాత్రిచాలఁబ్రొద్దయ్యెను. అప్పు డాయన వారినిఁ గేశించి "గృహస్థులారా! రాత్రిమిక్కిలి యతిక్రమించినది. ఇఁక మీమీపనుల మీఁద మీరు పొండని యానతిచ్చెను.

బుద్ధుఁడు పాటలీకాలమునఁ జేరి పాటలీగ్రామమునఁ గట్టఁబడుచున్న యొకకోటను జూచి "ఆనందా! పాటలీగ్రామమునఁ గోట కట్టుచున్న వారెవ్వ"రని యడిగెను.

"దేవా! మగధరాజమంత్రులగు సునీధుఁడును, వైశాఖుఁడును, రాజ్యశత్రులగు వజ్జులను రాష్ట్రములోనికి రాకుండఁ జేయుటకై యీకోట కట్టుచున్నా"రని యానందుఁ డుత్తరము చెప్పెను.

అనవుఁడు బుద్ధుఁ డిట్లనియెను. "ఈపాటలీగ్రామము మిక్కిలి ప్రసిద్ధమైననగరమై సమస్తవ్యవహారస్థలములకు నిలయమై, సమస్తవస్తువుల క్రయవిక్రయములకు స్థానమై, ముఖ్యనగరిగా నగును. కాని, యీనగరమున కగ్నిపీడ, జలపీడ, యంతఃకలహపీడ యనునట్టి మూఁడాపదలు వచ్చును."

నాఁడు బుద్ధదేవునినోట వెడలినయామాట లాపట్టణవిషయమున నక్షరాల జరిగెను. బుద్ధదేవుఁడు పాటలీగ్రామమునకు వచ్చినాఁడని విని యాయిరువురు మగధరాజమంత్రు లాయనను సందర్శించి నమస్కరించి "మహాత్ములగు బుద్ధదేవుఁడు శిష్యగణసమేతము గావచ్చి మాగృహమున భిక్ష సేయవలెనని వేఁడుచున్నా" మనికోరిరి. ఎవ రయినఁ దన్ను భిక్షకుఁ బిలిచినప్పుడు మౌనముతో దానినంగీకరించుటయే బుద్ధుని యాచారము గావున నతఁ డప్పలుకులు విని యూరకుండి వారియింటికిఁ జని యచ్చట భిక్షసేసి యాగ్రామము విడిచిపోయెను. పోవునప్పుడు మంత్రులు కొంతదూర మాయనను సాగనంపి యిట్లనిరి. "గౌతమశ్రమణుఁడు పోయినద్వారము గౌతమ

ద్వారమనియు, నతఁడు నదిదాఁటిన రేవు గౌతమతీర్థమనియు, నిఁక ముందు వ్యవహరింపఁబడుఁగాక!"

గౌతముఁడు గంగానది దాఁటి శిష్యులతోఁగూడి "కోటి" గ్రామమునకుఁ బోయెను. భాగీరథీనది నుత్తరించుటలో నొకమహాద్భుతము గౌతమునిచేతఁ గావింపఁబడె నని బౌద్ధపురాణకథలలో నున్నది. అది విశ్వాసపాత్రము గాకున్నను చిత్రముగా నుండుటచే నీ క్రిందఁ జేర్పఁబడు చున్నది.

గంగానది దాఁటుటకు బుద్ధదేవుఁడు పోవునప్పటి కానది పొంగి నిండి వఱదలోనుండెను. అద్దరికిఁ బోవుటకు శిష్యులు తగినసాధనముల వెదకికొనఁజొచ్చిరి. కొందఱు నావలకయి యత్నించిరి. కొందఱు దూలములకయి ప్రయత్నించిరి. కొందఱు తెప్పలు సంపాదింపఁ జూచిరి. అప్పుఁడు బుద్ధదేవుఁడు దృఢశరీరుఁడు చేయిచాపి మరలముడిచికొనుట కెంతసేపుపట్టు నంతలో నిద్దరినుండి యద్దరికి నొక్కనిమిసములోఁబోయి యవ్వలిగట్టున శిష్యగణసమన్వితుఁడై నిలిచెనఁట!

తర్వాత నతఁడు నదికగ్రామమునకుఁ బోయి యచ్చటఁ గొంతకాలముండెను. అనంతర మతఁడు వేసాలిపురమున కరిగి "యంబపల్లి" యను నొక వేశ్యాంగనయొక్క మామిడితోఁటలో విడిసెను. బుద్ధదేవుఁడు వేసాలిపురమునకు విచ్చేసెననియు, నందుఁదనమామిడితోఁటలో విడిసెననియు, నంబపల్లివిని, బండి నడుచుటకు వీలైనంత దూరము బండిమీఁదఁబోయి యచ్చటదిగి యామహాత్ముని సన్నిధికిఁ గాలినడకనేపోయి పాదాభివందన మాచరించి సవినయంబుగ నుపాసీనయై యుండ సిద్ధార్థుఁడు పరమార్థంబుల నుపదేశించి దానిని సంతోషపెట్టెను. "దేవా! భిక్షుకభ్రాతృవర్గముతోఁగూడ దేవరవారు నాయింటభిక్షచేసి నన్ను గౌరవింతురుగాక" యని యామె వేఁడికొనెను. మౌనముచేతనే బుద్ధుఁడు భిక్ష నంగీకరించెను.

వేసాలిపురమందున్న ధనవంతులు ప్రభువులు సౌగతుఁ డానగరమునకు వచ్చెనని విని యతఁడున్న సహకారవనమునకుఁ బోయి తమ గృహములకు గమ్మని యాహ్వానము చేయుచుండిరి. కాని యంబపల్లి యాగౌరవమును సంపాదించి సిద్ధార్థుఁ డాయమ్మ నని వారికిఁ దోవలోనే తెలియఁజేసి వారు మనమునఁ గోపించుచు యంబపల్లియొద్దకే పోయి "యంబపల్లీ! యీయాతిథ్యము మాకు విడిచివేయుము. నీకు లక్షనాణెములిచ్చెద" మని ప్రార్థించిరి. అంత నంబపల్లి యిట్లనియె—'అయ్యా! లక్షనాణెములు గాదు. వేసాలిరాజ్యమంతయు నా కిచ్చినను నే నీభిక్షను విడువను.'

అప్పలుకులకుఁ గుపితులై యాసంపన్నులు గినుకతో నేగి బుద్ధుని యొద్దకే పోవుద మని నిశ్చయించి యంతట సన్నిధికిఁ జని పాదములకు నమస్కరించి, 'స్వామీ! దేవరవారు శిష్యులతోఁ గలిసి మాయింట భిక్షఁ జేయవలయు' నని వేఁడిరి. 'నే నంబపల్లియింట భిక్ష సేయుదు నని మాట యిచ్చితి' నని బుద్ధుఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చె. వారి కోరిక నిరాకరింప విషాదపూరితమనస్కులై వారు మరలిపోయిరి.

మఱునాఁ డుదయమున నతఁడు కావివలువలు గట్టి భిక్షాపాత్రి హస్తమునం దాల్చి సశిష్యుఁడై యంబపల్లి నెలవునకుం బోయి తన నిమిత్తము నిర్దిష్టమైన యాసనమునఁ గూర్చుండెను. అంబపల్లియు రొట్టెలు, మధురపదార్థములు మున్నగు పలువంటకములు వడ్డించి సమస్తోపచారములు చేసి వారు వలదు వలదనుచుండఁగ బలవంతపెట్టి మఱిమఱి వడ్డించెను.

సిద్ధార్థుఁడు భోజనము చేసినతరువాత నంబపల్లి చిన్నపీఁటవైచికొని బుద్ధుని సమీపమునఁ గూర్చుండి 'స్వామీ! యీనాగృహము భిక్షుకులయుపయోగము నిమిత్త మిచ్చివేసితిని పరిగ్రహింపుఁ' డని వేఁడుకొనెను. బుద్ధుఁ డాగృహముఁ బరిగ్రహించెను.

ఆయన వేసాలిలో నుండఁగానే వర్షకాల మారంభమయ్యెను. అప్పు డాయన నిజానుచరుల కిట్లనియె. 'ఓభిక్షుకులారా! ఈవాన కాలము నేను వేలువనమందుఁ గడపెదను. మీరును వేసలిచుట్టుప్రిక్కల మీకనుకూలములైన మిత్రగృహములలోను బరిచితగృహములలోను వసియించి కాలము పుచ్చెదరా?'

'చిత్త మట్లాగే యగుఁగాక' యని భిక్షుకు లుత్తర మిచ్చి వారి వారి కనుకూలములగు తావుల నివసింపఁబోయిరి.

అనుచరులీతెఱంగున వేసాలీపరిసరగ్రామముల వసింపఁ బోయినపిదప గౌతముఁడు ప్రియశిష్యుఁడైన యానందునిఁ దోడ్కొని వానకాలపు నాలుగునెలలు గడపుటకు వేలువనమున కరిగెను. ఇదియే యతనికట్టకడపటి ప్రయాణము.

అష్టాదశాధ్యాయము.

ఆసంవత్సర వర్షకాలమున బుద్ధదేవుఁడు తన యాప్తబాంధవుఁడును, బ్రియశిష్యుఁడునైన యానందునిఁగూడి వేలువనమందున్నప్పు డాయనకు జబ్బు చేసెను. ఇదియే యాయన జబ్బుపడుటకు మొదలు. ఆయనశరీరస్థితి యంతకంతకుఁ జెడిపోయెను. చూచువారల కామహాత్ముని చరమదశ సమీపించినట్లు కనఁబడెను. అప్పుడాయన తనలో నిట్లు తలంచెను. "కట్టకడపటిసారి నాశిష్యుల కుపదేశము జేయక నేనీలోకము విడుచుట ధర్మముకాదు. అందుచేత నేను గాఢమైన మనోబలముచేత నీరోగమును జయింపవలెను." అని నిశ్చయించుకొని నాఁడు మొదలుకొని క్రమక్రమముగ రోగవివర్జితుఁడు కాఁజొచ్చెను. సంపూర్ణారోగ్యము వచ్చినతరువాత నతఁ

డు విహారమునుండి యీవలకువచ్చి యానందునకు తన నిమిత్తము పఱచిన యాసనముపైఁ గూర్చుండెను. అచ్చట ననేకులు చేరిరి. కాని, ముందుగా వా రెవ్వరునుం బలుకలేదు. అప్పు డానందుఁడిట్లనియె "ప్రభువా! దేవరవారు సంపూర్ణమైన యారోగ్యముతో నుండఁగా నీకన్నులతోనే చూచితిని. దేవరవారు రోగపీడితులగుటయు నీకన్నులతోనే చూచితిని. ఈ మహానుభావుని రోగముఁ గాంచి బెంగచేత నాశరీరము లేఁగవలె దుర్బలమాయెను నా కాశ మంతయు నాకన్నుల కంధకారబంధురమైనది, నా తెలివితేటలు మందగించినను నీమహాత్ముఁడు ధర్మమునుగూర్చి కిట్టికి పలుట దేహత్యాగము చేయఁడని నామనంబున నొకనమ్మిక నిలఁచెను. ఆ నమ్మికతో నాకుఁ గొంత ధైర్యము కలిగెను.'

అట్లానందుఁడు పలుకుటయు సర్వజ్ఞుఁ డిట్లనియె. "ఆనందుఁడా! శిష్యగణము నాయొద్దనుండి యేమి యపేక్షించుచున్నది? బహిరంగమనియు, నంతరంగమనియు, భేదములు చేయక నేనెల్లప్పుడు సత్యముపదేశించితిని. గుప్పిడిబిగఁబట్టి విప్పక సత్యము కొంత చెప్పి తథాగతుఁడు కొంత గోప్యముగ దాఁచువాఁడు కాఁడు. మతస్థుల కందఱకు నేనే నాయకుఁడను. మతమునకు నేనే యాధారము నని తలంచువాఁ డొకఁడున్న పక్షమున నోయానందా! నిశ్చయముగా నతఁడే మతస్థుల కవసరములేని యుపదేశములు చేయఁదగినవాఁడు. ఆనందా! మతస్థుల కందఱకు నేనే నాయకుఁడని, నేనే మతమున కాధారమని బుద్ధుఁ డెన్నఁడుఁ దలంచుచుండుట లేదు. అట్టిస్థితిలో మతము యొక్క భవిష్యద్వర్తనమును గుఱించి యతఁడే యుపదేశము లేల చేయవలెను. ఆనందా! నేనుగూడ వృద్ధుఁడనైతిని. బహువర్షములు గడిచినవి. నాప్రయాణము సమాప్తమగుచున్నది. నాయాయుఃప్రమాణము చెల్లిపోయినది. ఎనుబదిసంవత్సరములు నాకు నిండుచున్నవి. మిక్కిలి

పాతఁబడిన బండి యెంతో జాగ్రత్తతోఁ గొంతదూరము మాత్రము నడుపుటకు వీలుగానుండునట్లు బుద్ధుని దేహముగూడ మిక్కిలి జాగ్రత్తతో నుపచరింపఁబడినయెడలఁ గొలఁదికాలము నెట్లుకొని రాఁగలదు. కావున నో యానందా! మీరు మీకే దీపములుగా నుండవలెను. మీరు మీకే శరణముగా నుండవలెను. సత్యమునే దీపముగా నాధారము చేసికొని యుండుఁడు; సత్యమే శరణమని నమ్ముకొని యుండుఁడు. మీకంటె నన్యులు మీకు శరణమగుదురని యెన్నఁడు నమ్మకొని యుండవలదు. ఓ యానందా! మనుష్యుఁడు తనకు తానే యాశ్రయమగునుగాని? ఇతరుఁడాతనే యాశ్రయమగునా? తనకంటె నితరమైనశరణము నంగీకరింపకపోవువాఁడు తనకుఁ దా శరణమగుట. సత్యమునే నమ్మి తనకుఁ దానె శరణమగుట.

ఆ సమయమునఁ దన రోగముపశమించిన వెనుక బుద్ధదేవుఁడు వేసాలిలోఁ గొన్ని దినములుండి పరిసరగ్రామములందున్న చైత్యకములకుఁ బోయి యచ్చటచ్చట వసించుచుండెను. చైత్యక మనఁగా బౌద్ధభిక్షువులు వసించుమఠము. వేసాలినగరసమీపమున నిట్టివనేకములుండెను. వేసాలి నగరమునకుఁ జేరువనున్న బేలువగ్రామమునందే యానందునితోఁ జెప్పెను. ఒకనాఁడు తనప్రియశిష్యుఁడగు నానందునిఁ బిలిచి “ఈమహావనపరిసరములనున్న భిక్షువులనందఱ నిచ్చటఁ జేర్పు” మని సిద్ధార్థుఁ డానతిచ్చెను. ఆనందుఁడు వెంటనే వారినందఱ రావించెను. రావించుటయు సిద్ధార్థుఁడు వారికి మహాధర్మోపదేశముఁ జేసెను. ఇదియే యాతఁడు చేసినకట్టకడపటి ధర్మోపదేశము. ఆయుపదేశ మీక్రిందివిధముగ నున్నది. “సోదరులారా! నేను కనిపెట్టిన సత్యము మీకుపదేశించితిని. ఆసత్యధర్మములను మీరు చక్కఁగా గ్రహించి వశపఱచుకొని వాని నాచరించి, మననముచేసి, యీపరిశుద్ధమతము శాశ్వతమై, దేవతలయొక్కయు మనుష్యులయొక్కయు

క్షేమసౌఖ్యములకుఁ గారణభూతమైయుండునట్లు నీవు నెల్లెడ వ్యాపింపఁజేయుఁడు. నేను మీకుపదేశించిన సత్యము లెవ్వి? అవిఁగో—చతుర్విధమైన మననము, పాపములోఁ జతుర్విధ మైనయుద్యమము, ఋషిత్వమునకుఁ జతుర్విధపథము, పంచవిధ మైనసైతిబలము, పంచవిధ మైనయాత్మజ్ఞానము, సప్తవిధమైనజ్ఞానము, అష్టవిధ మైనసన్మార్గము."

ఓసోదరులారా! యిటు స్మరించుఁడు. ద్వంద్వపదార్థము లన్నియుఁ శీర్ణములగును. కావున శ్రీఘ్రముగా మీమోక్షమునిమిత్తము మీరే ప్రయత్నము సేయుఁడు. తథాగతుని కింక కాలములోనే నిర్వాణము కలుగును. నేఁడుమొదలుకొని మూఁడు మాసములుగతరువాత తథాగతుఁడు మృతినొందును.

అనంతర మతఁడు వారి సందేహంబులఁబాపి వెసాలి విడచి యానందుఁడును మిక్కిలి భక్తులగు మఱికొందఱు శిష్యులును వెంబడింప "పావా" యనునూరికిఁ బోయెను. ఆయూరికిఁ బోఁగానె చందుఁడను కమ్మరీవాఁడొకఁ డాయనను గలిసికొని "స్వామీ! నేఁడు నాయింటభిక్షచేసి నన్ను గౌరవింపవలయు" నని ప్రార్థించెను. అందు కాయన సమ్మతించెను. చందుఁడు తనయతిథినిమిత్తము మధురాహారములు, రొట్టెలు, నడవి పందులమాంసము, వండించెను. బుద్ధుఁడు చందుని బిలిచి "యడవిపందిమాంసము నాకుఁ బెట్టి మధురాహారములు రొట్టెలు భిక్షుకులకి" మ్మని యానతిచ్చెను. అతఁడట్లుచేసెను. భిక్షానంతరమున బుద్ధుఁడు పావాగ్రామమును విడచి కాశీనగరమున కరిగెను. కాని దారిలో నతనికి దారుణ మగునరక్తగ్రహణరోగము వచ్చెను. దానివలన నాయన మిక్కిలి బాధపడఁజొచ్చెను. కాని, యామహాత్ముఁ డాబాధ మిక్కిలిమస్సహమయినను దానిని మనోవైకల్యముఁజెందకుండ మిక్కిలి యోరిమితో మిక్కిలిధైర్యముతో ననుభవించెను.

ఆహాహా! ఎంతటి ప్రతిభాశాలురైనను నెంతటి జగదుపకార పరాయణులైనను నెంతటి ధైర్యశాలురయినను మానవులు రోగపతితులైనప్పుడు దైహికబాధల ననుభవింపక తప్పదుకదా! బుద్ధదేవుని స్థితి క్రమక్రమముగాఁ జెడిపోయెను. నానాఁటికి రోగమతిశయించెను. శరీరబలము క్షీణించెను. అట్టి దుర్బలదేహముతోనే పయనముఁజేయుచు సిద్ధార్థుఁడు మార్గమునందొక తోఁటఁగని యొకవృక్షచ్ఛాయకుఁ జని, యానందునిఁ బిలిచి "యానందా! నాకావిబట్ట లిక్కడం బఱపుము నేనుమిక్కిలి యలసియున్నాను. కొంచెము సేపు విశ్రమించెద" నని చెప్పెను. ఆనందుఁడట్లు చేసినపిదప నతఁ డానందుని వెండియుఁ బిలిచి "ఆనందా! దాహమైనది నో రెండుకొని పోవుచున్నది. కొంచెము నీరిమ్ము త్రాగెద" నని యడిగెను. ఆనీరు త్రావి కొంతసేద దేఱి తానే స్వయముగా లేచి సమీపమున నున్న కకుత్స్థానదికి మెల్లగఁ బోయి స్నానముచేసి వెండియు జలము త్రావెను. కకుత్స్థానది యనఁగా బర్హ్వానది. ఇది కాశీనగరమున కెనిమిది మైళ్ళ దూరమున చోటాగండకినదిలోఁ బడుచున్నది. ఈస్నానపానములవలన సేదదేఱి కొంతబలము కలిగి బైలుదేరి కుషీనాగపురసమీపముననున్న యొకతోఁటలో బసచేసెను. ఆవనమునఁ జేరి యతఁడు "ఓయానందా! నేను మిక్కిలి పరిశ్రాంతుఁడనైతిని. రెండు కవలచెట్లనడుమ నుత్తరపుతలగడగ నాకుఁ బక్క వేయుము. నేను పండుకొనియెద" నని యానందునితో ననియెను. ఆవిధమున నానందుఁడు సెజ్జ సమకూర్చుటయు సిద్ధార్థుఁడు ప్రశాంతమనస్కుఁడై నిశ్చలభావముతోఁ గుడిప్రక్కకొత్తిగిలి కాలిమీఁదఁ గాలువైచుకొని పండుకొని యానందునితో నిట్లనియె. "ఇది పువ్వులకాలము కాకపోయినను కవలచెట్లు పుష్పములతో నిండియున్నవి. అవినామీఁద రాలుచున్నవి. తథాగతునకుఁ గౌరవముగాక మఱియొక గౌరవము మఱియొక ప్రతిష్ఠ మఱియొక సపర్య మఱియొకపూజ కలదు.

ఓ యానందా! భిక్షువుగాని, భిక్షుణి గాని, యనుచరుఁడు గాని, గృహస్థుఁడు గాని, సన్యాసి గాని, యెవరయినను సరే చిన్నవిషయమునందును పెద్దవిషయమునందును సత్యమునవలంబించుచు ధర్మప్రకారము నడుచుకొనుచు, ధర్మలేశమునుగూడ గమనించుచు జీవితకాలము గడపుదురో వారు సిద్ధార్థునకు గౌరవము గావించినవారు. సపర్యలు సల్పినవారు. సమారాధనలు చేసినవారు నగుదురు."

రాత్రి గతించుకొలఁది తమగురువుగారి నిర్యాణకాలము సమీపించిన దని శిష్యులకు స్పష్టముగాఁ బోధపడసాగెను. చేయునది లేక వారు ధైర్యముఁ గోల్పోయి యేడ్వ నారంభించిరి. స్థానికులగు గొందరు దేవతలు దూరముగ నిలిచి విలపించుచుండిరి. ఆనందుఁడు, సిద్ధపో దూసప్పటికి కాందదుఁడు, అనిరుద్ధుఁడు, సరిపుత్రుఁడు ముఖ్యులగువారు సన్నిధి నుండిరి. కశ్యపుఁడు వచ్చెనుగాని వచ్చినప్పటికి గురువు నిర్వాణ మొందెను.

ఏకోనవింశత్యధ్యాయము.

మహానుభావుఁడగు గౌతముఁడు జీవితాంతమున మరణాసన్నుఁడై యున్న సమయమున బ్రియశిష్యుఁడగు నానందుఁ డిట్లనియె:—

"స్వామీ! కల్పాంతమువఱకు నీవు జీవించుటకు ననుగ్రహింపుము. మానవులక్షేమసౌఖ్యములనిమిత్తము ప్రపంచముపై జాలిదలంచి దివ్యులయొక్కయు, మనుజులయొక్కయు సేమముకొఱకు, లాభము కొఱకు సంతోషముకొఱకు, కల్పాంతము దాఁక బ్రతుకుము. ప్రభూ! బ్రతుకుము."

శిశువునోటనుండి వెడలవలసిన మాటల నడుపుచున్న యానందుని జూచి జగద్గురుఁడు చిఱునవ్వు నవ్వెను. అప్పు డానందుఁడు వెండియు నిట్లనియె—"భగవానుఁడా! యీయడవిలో నీవు పంచత్వము

నొందఁగూడదు. బిభూ! రాజగృహము, వారణాసి, సాకేతము, స్రవస్తి, చంపాపురము మొదలగుమహానగరము లనేకములు కలవు. దేవరవా రచ్చట సిద్ధిపొందునట్లు ప్రసాదింపుఁడు. ఆనగరములలో నెందైన సిద్ధిపొందినపక్షమున మీకళేబరమునకుఁ దగినగౌరవముజరుగును. ఏలయన నచ్చట తథాగతునిసిద్ధాంతములయందు విశ్వాసము గల భాగ్యవంతు లనేకులు గలరు" అనవుడు నమ్మహాత్ముఁడు మరల మందహాసము చేసెను. అదిచూచి యానందుఁడు "దేవా! మీరు మృతినొందినపిదప మీశరీర మేమి చేయుమని యానతిచ్చెదరు?" అనియడిగెను. అతనికి గౌతముఁ డిట్లనియె. "ఆనందుఁడా! తథాగతునికళేబరమును గౌరవించుటను గూర్చి నీవుశ్రమపడవలదు. నీస్వవిషయమున నీవు గట్టిపూనిక గలిగియుండుమని నిన్ను వేఁడుకొనుచున్నాను. నీమేలుకొఱకు నీవుపాటుపడుము నీవు జాగ్రత్తగా నుండుము."

తథాగతునియందు విశ్వాసము గలభాగ్యవంతులలో బుద్ధిమంతులనేకులున్నారు. వారు థాతగతునికళేబరమునకుఁ దగినగౌరవము జేయుకపోరు" అని పలికి కొంతసే పూరకుండి యతఁడు మరల నానందునితో నిట్లనియె. "నేను మృతినొందుచున్నాను. చందుఁడు పెట్టిన యాహారము నేను తినినందున వానికి ముందుజన్మమున గొప్ప యదృష్టము తప్పక కలుగు నని నేనుపోయినతరువాత వానిలోఁ జెప్పుము. నానోటనే యీమాటలు నీవువిన్నట్లు వానితో నొక్కిచెప్పుము. అన్నిదానములలో మిక్కిలి యుత్కృష్టములైనవి రెండు గలవు. అందు మొదటిది నాకు బుద్ధత్వముప్రాప్తింపకమునుపు సుజాత చేసిన యన్నదానము. నే నీలోకమును విడిచి వెళ్ళిపోవుటకు ముందు చందుఁడు చేసిన యీ యన్నదానము రెండవది. ఆనందా! చందునియొద్ద కెవ్వరైనఁ బోయి "చందా! ఇది నీకుఁ గీడు. ఇది నీకు గొప్పనష్టము. నీచేతియన్నముఁ దినఁగానే తథాగతుఁడు మృతినొందె" నని వాని

కెవ్వరైన వెఱపు గొలిపి విచారము గలిగింపవచ్చును. కావున నట్టి వెఱపు వానిమనంబునుండి మాన్పి "చంచా! ఇది నీకు మేలు. ఇది నీకు లాభము. ఏమన తథాగతుఁడు నీచేతియన్నముఁ దిని పరమసిద్ధి వడసె" నని చెప్పవలెను.

పరమభక్తుఁడైనయానందుఁ డప్పలుకులు విని మనోధైర్యము చిక్కఁబట్టలేక దుఃఖాక్రాంతుఁడైన జగద్గురుసిసన్నిధిని విలపింపఁగూడదని యేడ్చుట కావలికిఁ బోయెను. అతఁడు తనప్రక్కను లేకపోవుటఁగనిపెట్టి సోదరులారా! ఆనందుఁ డేఁడి యని యామహాత్ముఁ డడిగెను. "దేవా! పూజ్యుఁడైనయానందుఁ డవ్వలి కరిగి విలపించుచున్నాఁ" డని వారుత్తరము చెప్పిరి. "సోదరులారా! పోయి నాకడకు వానిం బిలిచికొని రం" డని యతఁ డానతిచ్చెను. ఆనందుఁడు వచ్చి వానిప్రక్కఁ గూర్చుండెను. అప్పుడు తథాగతుఁడు మెల్లగా నిట్లు ధైర్యము చెప్పెను. "ఆనందా లేనిపోనిశ్రమ పడకుము. విలపింపకుము. మనకు మిక్కిలిసమీపములై ప్రియములైన పదార్థముల స్వభావమే యిట్టిదనియు వీనినివిడిచి వానినుండి వేఱుపడి మనము పోవలయు ననియు నే నిదివఱకే పలుమాఱులు చెప్పియుండ లేదా? ఏదియు శాశ్వతమై యుండఁజాలదు. అట్టివంటిస్థితి యసాధ్యము. ఆనందా! నీవు చిరకాలమునుండి నాయందు దయగలిగి మిక్కిలిమంచివాఁడవై యెడతెగక యింతంత యనరాని యుపచారపరంపరఁ జేసి నాకుఁ బరమాప్తుఁడవయి యుంటివి. ఆనందా! నీవుమంచిపని చేసితివి. నీప్రయత్నము లంతఃకరణశుద్ధిగఁ జేయుము. నీవును మహాపాపమునుండియు భోగపరాయణత్వమునుండియు నహంభావమునుండియు మాయనుండియు నజ్ఞానమునుండియు స్వల్పకాలములో విముక్తుఁడవయ్యెదవు."

రాత్రి కడచుకొలఁది బుద్ధుఁడు క్రమక్రమముగ క్షీణింపఁజొ

చ్చెను. ఆసమయమున నత్తావున నొకబ్రాహ్మణుఁడు వచ్చెను. అతఁడు కుశీనగరనివాసుఁడు. వేదాంతశాస్త్రవేత్త. అతనిపేరు సుభద్రుఁడు. అతఁ డానందునిఁ గలిసికొనియిట్లనియె. "గౌతమశ్రమణుఁడీరాత్రి దేహయాత్ర ముగించు నని వింటిని. ఇప్పుడు నామనస్సులో నొక గొప్పశంక బొడమినది. ఈసందేహము నివారించుటకు గౌతమశ్రమణుఁడు తగినవాఁడని నాకుఁ దోఁచినది. కావున నో యానందా! గౌతమ శ్రమణుని నేను చూచెద. చూడనిమ్ము." అనవు డానందుఁడు "మిత్రుఁడా సుభద్రుఁడా తథాగతు నిప్పుడు పీడింపకుము. అతఁడు మిక్కిలి పథశ్రాంతుఁడై యున్నాఁ" డని యుత్తరము చెప్పెను. కాని సుభద్రుఁడు వానిని మఱిమఱి యడిగి బాధింపఁజొచ్చెను. వారి సంభాషణము బుద్ధునిచెవిని బడఁగా నతఁ డానందుని బిలిచి "యోయీ! సుభద్రు నడ్డగింపకుము. వానిని నాకడకు రానిమ్ము. అతఁడు నన్నేమి యడిగినను జిజ్ఞాసువై యడుగును కాని నన్ను పీడింపవలె నని యడుగఁడని పలికెను. అంతట నాబ్రాహ్మణుఁడు సిద్ధార్థునిప్రక్క గూరుచుండి, అనేకశాఖలకు ప్రధానపురుషులుగ నుండి పరమతపశ్శాలు రయినబ్రాహ్మణులు పురాణకశ్యపుఁడు, మఖాలి, అజితుఁడు, కాత్యాయనుఁడు, సంగయుఁడు, వేలాతికుఁడు, నిగ్రతుఁడు మొదలగువారు లోకమున వెల్లడించినట్లు పదార్థతత్వములను గ్రహించిరా లేదా. లేకయందుఁగొందఱు తెలిసికొని కొందఱు తెలిసికొనలేకపోయిరా" యని యడిగెను. అనుగుటయు వానికి బుద్ధుఁడిట్లనియె. "సుభద్రా! ఆబ్రాహ్మణులు తమతమవిజ్ఞానము కొలఁదిగ తత్వము గ్రహించిరాలేదా యన్నసందేహ మటుండనిమ్ము. అట్టివిషయములు చర్చించుటకిది సమయము కాదు. నేను నీకు సత్యము నేర్పెదను. సావధానుఁడవై వినుము" అని గౌతముఁడు నీతిమార్గమును విడిచి పెట్టిన మతసిద్ధాంతముల ననుసరించినవారికి మోక్షములభింప దనియు

పవిత్రజీవనముతో నారంభమై భూతదయతో నంత మగునష్టవిధపావన మార్గముల ననుసరించినవారికి మోక్షము గలుగు ననియు బోధించెను. బోధించుటయు సుభద్రుఁడు జ్ఞానరసాస్వాదనము జేసి పరమానందభరితుఁడై "యహాహా! మేలు. మేలు. మీముఖమునుండి వెలువడిన మాటలు మిక్కిలి ప్రశస్తములు. దేవరవారు నన్ను శిష్యునిగ గ్రహింపవలయును. మేనఁ బ్రాణము లుండునంతవఱకు నేఁడు మొదలుకొని పరమవిశ్వాసము గలిగియుండు"నని యతఁడు వినయముతోఁ బలికెను. అతనిపలుకులు విని బుద్ధుఁ డిట్లనియె. "సుభద్రా! పూర్వమొకసిద్ధాంతమునం దుండి యీ నవీనసిద్ధాంతములో నుత్తమస్థానమును గాని యధమస్థానమునుగాని ప్రవేశింపఁ దలఁచువాఁడు ముందుగా నాలుగుమాసములు శుశ్రూషఁ జేయవలయును." అట్లయిన నేను నాలుగుమాసములు శుశ్రూషచేయుదు"నని సుభద్రుఁ డొడంబడెను.

అప్పుడు గౌతముఁ డానందుని బిలిచి "ఆనందా! ఈతనిని మన మతమున జేర్చికొను" మని యానతిచ్చెను. అప్పుడానందుఁడు వాని నొక్కకడకుఁ గొంపోయి స్నానము జేయించి సమస్తవస్తువులు వినశ్వరము లని యొకానొకమంత్రము పునశ్చరణ సేయించి వానిశిరస్సు గడ్డము ముండనము చేయించి కాషాయవస్త్రములు గట్టించి బుద్ధుఁడు ధర్మము సంఘము శరణము లని శరణత్రయము వానిచేతఁ జదివించి బుద్ధునియొద్దకుఁ గొనిపోయెను. అంతట బుద్ధుఁడు వాని నుత్తమపదస్థుఁడగుశిష్యుఁడుగ నంగీకరించి ధ్యానము సేయుట కొకవిషయము నుపదేశించెను. ఆమహానుభావుఁ డొనర్చిన కట్టకడపటికార్యమిదె.

వింశత్యధ్యాయము.

ఆరాత్రి నాలవజాము సమీపించినప్పుడు బుద్ధదేవుఁడు పూజ్యుఁడైన యానందుని బిలిచి యిట్లు పలికెను. "ఆనందా! మన గురూపదేశ మస్తమించినది. మన కింక గురువులేఁడని మీలోఁగొందఱు కధైర్యము తోఁచవచ్చును. కాని మీరా విధముగఁ దలఁపఁగూడదు. నేను సంస్థాపించిన సత్యము నేను మతమునిమిత్తమై యేర్పఱచిన సూత్రములు, నేను బోయినతరువాత మీకు గురువులై యుండుఁగాక' యని పలికి కొంతతడ వూరకుండి యామహాత్ముఁడు మరల నిట్లనియె. "ఆనందా! నామరణానంతరమున స్వల్పధర్మములలో మార్పులు గావలసియున్న పక్షమున నట్టివి మార్చుకొనవచ్చును." అని యానందునితోఁ బలికి పిమ్మట భిక్షుకుల నుద్దేశించి యిట్లనియె:— "బుద్ధుని గురించి గాని, సత్యమునుగూర్చి గాని, ధర్మ పథమును గూర్చిగాని, యెవరిమనస్సులోనయిన సందేహములు, తప్పభిప్రాయములు నుండవచ్చును. అట్టివి మనంబున దాఁచుకొనక స్వేచ్ఛగాఁ దెలియపఱచి యడుగుఁడు. తథాగతుఁడు మన యెట్టయెదుట నున్నప్పుడు మనసందేహము లాయన నడిగి తీర్చుకొనమైతి మని విచారించుచు మిమ్ము మీరు దూషించుకొన వద్దు."

ఆమహాత్ముఁ డావిధమునఁ బల్కుచున్నప్పుడు భిక్షుకులందఱూరకుండిరి. బుద్ధుఁడు సందేహము లడిగి నివారించుకొనవలసినదని మఱి రెండుసారులు వారిని నొక్కి యడిగెను. ముమ్మాఱడిగినను మూఁకలట్లు వారు ప్రత్యుత్తర మియ్యరైరి. అంతట నతఁడు భిక్షుకుల నుద్దేశించి యిత్తెఱఁగున భాషించెను—"సోదరులారా! గురువునెడల మీకుఁ గలభక్తివిశేషంబుచేత మీరు సందియముల నడుగకపోయి

యుండవచ్చును. కలిగినసందియములు మీ రొండొరులతోఁ జెప్పి కొనుఁడు."

ఆయన యట్లు పలికినను భిక్షుకులు నోరు తెఱచి యడుగరైరి. అప్పు డానందుఁడు తథాగతున కిట్లనియె—"దేవా! బుద్ధుని గూర్చి గాని, సత్యమును గూర్చిగాని, ధర్మపథమును గూర్చిగాని, యీమహాసభలో నెవరిమనస్సునను సందియములుగాని, తప్పభిప్రాయము లుగాని, లే వని నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను."

"ఆనందా! నీవు సంపూర్ణవిశ్వాసముతోఁ బల్కితి" వని బుద్ధుఁ డానందునితోఁ జెప్పి కొంతసే పూరకుండి సెజ్జనుండి సగము లేచి యిట్లనియె:—"సోదరులారా! చూడుఁడు! ద్వంద్వపదార్థము లన్నిఁటికి నాశనము స్వభావము. కావున శ్రద్ధతో మీమోక్షముల మీరే సాధించుకొనుఁడు" ఇవియే బుద్ధదేవుని కట్టకడపటి వాక్యములు.

అంతట నమ్మహానుభావుఁడు గాఢమైనధ్యాననిష్ఠలోఁ బ్రవేశించెను. పిమ్మట నాయన క్రమక్రమముగా నైహికసంబంధమైన జ్ఞానము మొదలైనవానిని విడిచి చిత్తము నిర్వికల్పసమాధిలోఁ జేర్చెను. అది చూచి యానందుఁ డనిరుద్ధునితో "భగవానుఁడు బుద్ధుఁడు సిద్ధిపొందినాఁ" డనెను. "అయ్యో! అన్నా! కాదు కాదు. బుద్ధుఁడు సిద్ధిపొందలేదు. సుఖదుఃఖానుభవములకు, నాలోచనలకు నతీతమైన నిర్వికల్పసమాధిలో నీమహాత్ముఁడు ప్రవేశించినాఁ" డని యనిరుద్ధుఁ డుత్తరము చెప్పెను. అనంతరము బుద్ధదేవుఁ డాస్థితిలోఁ గొంతసే పుండి దేహత్యాగము చేసెను.

ఆయన పోవునప్పుడు భూమి కంపించె ననియు, భైరవారావముతో మేఘములు గర్జించె ననియు, బ్రహ్మయు, మహేంద్రుఁడును నేవో కొన్నిశ్లోకములు పాడిరనియు, శిష్యులు రచించినగ్రంథములో నున్నది. ఈవ్రాతలు గురుభక్తిప్రేరితములు గాని సత్యమునకు

సమీపములు గావు. మహానుభావులు మృతి నొందునప్పుడు భూకంపములు గలుగవు. మందమతులు మృతినొందినప్పుడును భూకంపములు కలుగవు. ప్రపంచ మెప్పటివలెనె యుండును. సామాన్యమనుష్యుల వలె జన్మించిరనిగాని మృతినొందిరనిగాని చెప్పినపక్షమునఁ దమ గురువులయెడ లోకులకు గౌరవముండ దని శిష్యులు మహాద్భుతములను గల్పించుచుందురు.

ఆయన మృతినొందినతోడనే సంపూర్ణవైరాగ్యము లేనికొందఱుశిష్యులు "అయ్యో! గురువు మిక్కిలి త్వరలోఁ బోయెను. జీవితము విడచి మహాత్ముఁడతిత్వరలోఁ జనియెను." అని తలమోఁదుకొనుచు, నేలఁ బడి దొరలియు వావిడచి దుఃఖించిరి. కాని జ్ఞానవంతులు విరాగులు నైనశిష్యులు సమస్తపదార్థములు వినశ్వరములనుమాట జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని ధైర్యము చిక్కఁబట్టి దుఃఖము శాంతముతో సహించిరి.

అప్పు డనిరుద్ధుఁ డానందునిం జూచి "అయ్యా! నీవు కుశీనగరమునకుఁ బోయి మహాత్ముఁ డైనబుద్ధుఁడు మృతి నొందెనని చెప్పి రమ్మని పలికెను. అనవు డానందుఁ డాపురమునకుం బోయి యచ్చట నివాసులైనమల్లులతో సిద్ధార్థుని మరణవార్త చెప్పి "ఇప్పుడేమి చేయవలెనో యది చేయుఁడు" అని పలికెను. ఆమాట వినఁగానే కుశీనగరవాసులైన మల్లులందఱుఁదమభార్యలతోడను బిడ్డలతోడను జుట్టములతోడను మిత్రులతోడను"అయ్యో!జ్యోతి యెంతత్వరలో నారిపోయెను. మహాత్ముఁ డెంతత్వరలో నస్తమించె"నని యెంతో దుఃఖించి తమ సేవకులం బిలిచి సుగంధద్రవ్యములు పుష్పహారములు వీణామృదంగాది వాద్యములు సమయోచితము లైనదుస్తులు, సిద్ధము చేయు మని యాజ్ఞాపించి సిద్ధార్థుఁనికళేబర మున్న సాలవనమునకుం జని యాదిన మంతయు నృత్యముతోను గానముతోను గడపి పుష్పహారరచన

ముతోడను, చందనాదిసుగంధవస్తువులు సిద్ధముచేయుటతోడను దవ
వస్త్రములతో వితానములు గల్పించుటతోడను వితానములకుఁ బూల
దండలు గ్రుచ్చుటతోడను మఱియు నితరము లైనయలంకారములం
జేయుటతోడను గడపిరి. అనంతరము బుద్ధునిశరీరము మిక్కిలి గౌర
వముతో మిక్కిలిభక్తితో వారు దహనముచేసిరి. దహనానంతరమున
కుశీనగరవాసు లగుమల్లులందఱు బుద్ధుని దగ్ధచితి చుట్టుఁ జేరి నృత్య
ముచేసి పాటలు పాడి దానిచుట్టు బాణములకోట గట్టి యామహా
త్మునియెముకలు పరులు హరింపకుండ నేడుదినములు జాగ్రత్తపెట్టిరి.

ఆసమయమున మగధరాజగు నజాతశత్రుఁడు మల్లజాతి కీక్రిం
దిసందేశ మంపెను. "సిద్ధార్థుఁడు క్షత్రియుఁడు. నేనును క్షత్రియుఁడనే.
అందుచేత నామహానుభావుని యస్థికలలో నొకభాగము నాయొద్ద
నుంచుకొనుట కర్హుఁడనే. ఆమహాత్ముని యస్థికలమీఁద నేనొక
స్తూపముగట్టి యచ్చట నేటేఁట నుత్సవములు జేయించెదను."

వేసాలినివాసులును మల్లుల కట్టిరాయబారమునే పంపిరి. కపిల
వస్తునివాసు లగు శాక్యులును నట్టికోరికలే కోరిరి. ఈవిధంబుననే చుట్టు
ప్రక్కల నుండు దేశములవా రందఱు మల్లులయొద్దకు దూతల నంపిరి
కాని మల్లులు వారలతో నిట్లనిరి. "మహాత్ముఁడయిన సిద్ధార్థుఁడు
మా పురసమీపమున మృతినొందెను. కాఁబట్టి యాయనయస్థికలు
మొదలైనవి మే మెవ్వరికిని నిచ్చువారము కాము. అట్లు పల్కుటయు
ద్రోణుఁ డనుబ్రాహ్మణుఁ డొకఁడు వారికిట్లనియె:—"ఆర్యులారా!
నాదొక్క చిన్నమనవి గలదు వినుఁడు. శాంతి ముండవలయు నని
బుద్ధుఁడు మన కుపదేశించుచు వచ్చెను. భూతకోటిలో నెల్ల నుత్త
మోత్తముఁ డైన బుద్ధదేవుని యస్థికలం గూర్చి మనము కలహ
మాడుకొని యుద్ధముచేసి యొండొరులకాయములు గాయములు
గావించుట యనర్హమైనపని. కావున మన మందఱ మాయస్థికల నెని

మిది భాగములు జేసి మైకమత్యము గలిగి యుండము. మానవ జాతి బుద్ధునియందే పరమ విశ్వాసము నిల్పునట్లు జగన్మండలమునఁ బ్రతిభాగమున స్తూపములు లేచుఁ గాత!" అనవుడు మల్ల లాబ్రాహ్మణునితో నిట్లనిరి:—"ఓబ్రాహ్మణుఁడా! అట్లయిన నామహాత్ముని యస్థికలను నిష్పక్షపాతముగా నీవే యెనిమిది భాగములుగ విభజింపుము" అనవుడు ద్రోణుఁ డాయస్థికల నెనిమిదిభాగములుగ భాగించియొక్కొక్క రాయభారున కొక్కొక్కభాగ మిచ్చి చిట్టచివర "అయ్యా! యీపాత్ర నేను తీసి కొని పోయి దానిపై నొకస్తూపము నిర్మించి యుత్సవములు గావించెదను." అని పల్కుటయు వారాపాత్ర నతని కిచ్చిరి. ఇట్లెనిమిదిభాగములు పంచినపిదప పిప్పలివనవాసులైనమౌర్యులు తమ కాయస్థికలలో నొకభాగమిమ్మని వర్తమానమంపిరి. వారి కిచ్చుట కస్థికలలో నేమియు మిగులనందునఁ జితిలోనున్న బూడిద నంతయు వారికిచ్చిరి.

అట్లు భాగములు గొన్న యెనమండ్రుగురుఁ దమతమవంతు వచ్చిన యస్థికలు మున్నగువానిమీఁద స్తూపములు నిర్మించిరి. ఈవిధముగా నస్థికల కెన్మిది స్తూపములును పాత్రమున నొకస్థూపమును భస్మమున నొకస్తూపమును మొత్తముమీఁదఁ బదిస్తూపములు బయలుదేరెను.

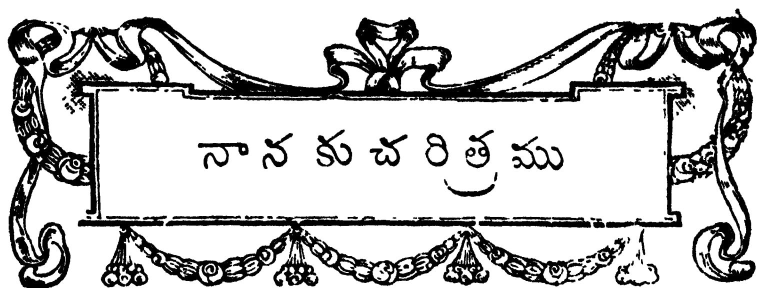
బుద్ధునిమరణానంతరమునఁ గొన్నియేండ్లకు నాతని యస్థికలు సంగ్రహించి స్తూపములు నిర్మించినవారికి వైరములు పొడమెను. ఆవైరములవలన మహాయుద్ధములు బయలుదేరెను. ఆయుద్ధములలో, నా ద్రోహులలో నెంతో కష్టపడిన శిష్యులు కట్టిన మహాస్తూపములు నాశన మగుననియు నందువలన బుద్ధునియస్థికలు నామావశిష్టములగు ననియు శిష్యులకే గొప్పభయము కలిగెను. అప్పుడు మహాత్ముఁడయిన కశ్యపుఁడు స్తూపములు గలవారియొద్దకుఁబోయి బుద్ధుని

యస్థికలు తనచేతి కిమ్మని ప్రార్థించెను. ఆకశ్యపునియం దొ విశ్వాసముండుటచేవారందఱాతనికోరికె నిరాకరింపక తాము కొ మేనియు దాఁచుకొనక నాయస్థికలనెల్ల వా రతనిచేతి కిచ్చిరి. అతఁడు వానినిగ్రహించిగయాక్షేత్రసమీపమున నొకమహారణ్యములో గొప్ప గొయ్యి త్రవ్వియం దొకయాలయము నిర్మించి బుద్ధునియస్థికల నొక బంగారుపాత్రలోఁబెట్టి యది యొకయిత్తడిపాత్రలోఁబెట్టి యాయాలయములో దానినిక్షేపించి యాగొయ్యి యంతయు మట్టితోఁ బూడ్చి యొకబంగారురేకుమీఁద నీక్రిందివిధముగ వ్రాసి యాగే కచ్చుటఁ బడవైచిరఁట.

"మగధరాజులలో నొకఁడైన యశోకుఁడు పవిత్రుఁడైనబుద్ధుని యస్థికలను లోక మంతట విజ్జిమ్మి వానిమీఁద స్తూపములు నిర్మించును."

అశోకుఁడు బౌద్ధమతావలంబకుఁడై దానిని లోకమంతట వ్యాపింపఁ జేసిన కాలమున దశలక్షస్తూపములను నిర్మింపఁ దలంచెను. కాని యాస్తూపముల యడుగున నిక్షేపించుటకు బుద్ధునియస్థికలు వానికి దొరుక వయ్యెను. అతఁ డనేకస్థలములు వెదకించెను. కాని యవి యెందును లభింపలేదు. ఎట్టకేలకు వృద్ధుఁ డయినయొక భిక్షు విట్లుచెప్పెను:—"నేను పిన్నవాఁడ నయినప్పుడు నాగురువు నన్ను నట్టడవిలో నొకానొకప్రదేశమునకుఁ దీసికొని పోయి వత్సా! యీస్థలము మఱువకుము" అని చెప్పి యాస్థానమునకుఁ దలవంచి నమస్కరింపు మనియె. బుద్ధునియస్థిక లాపవిత్ర స్థానమునం దున్న వని నేనూహించెద." అప్పలుకులు విని యశోకుఁడు తత్క్షణమే యాస్థానమునకుఁ బోయి యాయడవియెల్ల ద్రవ్వి భూగర్భితమైనపుణ్యాలయమును గనిపెట్టి యయ్యస్థికలం గొనిపోయెను. కొనిపోయి మృతి నొందకముందే యనేక స్తూపముల నతఁడు నిర్మించెను. ఆస్థలము లన్నియు నిప్పుడు బౌద్ధులకు గొప్ప పుణ్యక్షేత్రములు.

సంపూర్ణము.

నానకుచరిత్రము

పీఠిక.

హిందూస్థానమున వాయువ్యదిగ్భాగమందు పూర్వము నుండియు సుప్రసిద్ధమగు పాంచాల మను దేశము గలదు. అది ప్రస్తుతము పంజాబు దేశమను పేర వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. ఆదేశమునందు లాహోరు ముఖ్యపట్టణము. ఆనగరమునకు సమీపమున "టాల్వాండి" యను పల్లెయొకటి కలదు. నానకు "టాల్వాండి" గ్రామమందు క్రీ॥ శ॥ 1468 వ సంవత్సరమున జన్మించెను. నానకుసీకుమతమును స్థాపించినమహాత్ముఁడు. జనులు సనాతనము లగు సుత్తమధర్మములే విడచి దురాచారములే సదాచారములుగ భావించి భ్రష్టులగుచుండ జూచి జాలినొంది కేవల లోకోపకారపరాయణుఁడై నానకు పరమార్థ మెఱుఁగక గతానుగతికముగ నధోగతిపాలగుచుండిన తోడిజనుల నుద్ధరించుటకు మంచిదారిఁజూపిన మహానుభావుఁడగుటచే నానకుచరిత్రము నెల్లవారుఁ జదువదగినదని వ్రాయఁబూనితిని.

ఇట్లు,

గ్రంథకర్త

ప్రథమాధ్యాయము.

నానకు క్షత్రియ వంశస్థుఁడు. తండ్రి పేరు కాళుఁడు. తల్లిపేరు త్రిప్తాదేవి. కాళుఁడు టాలువెండి గ్రామమునకు మునసబగుటచేత మిక్కిలి పలుకుబడి గలిగి లోకవ్యవహారవేదియై మితవ్యయముచేత ధనము కూడబెట్టి వడ్డివ్యాపారము చేయుచు గౌరవముగఁ గాలక్షేపము చేయుచుండెను. కాని వానినోరు మంచిదికాదు. హృదయము కఠినము. జనులతోఁ గలసిమెలసి యుండుట కిష్టములేనివాఁడు. ఆశ గలవాఁడు. అందుచేత గ్రామవాసులు వానికిఁజంకి పైకి వానియెడ మిత్రభావముఁ జూపినను మనసులలో వానిని ద్వేషించిరి. వానిభార్య త్రిప్తాదేవి గుణములలో మగనిం బోలక భిన్నశీలము గలదై నోటిమంచితనము సాధుస్వభావము గలిగి గ్రామవాసులచే గౌరవింపఁబడుచు వచ్చెను. మగఁడు ధూర్తవర్తనుఁడై చీటికిమాటికి మహాకోపపరవశుఁడై తన్ను సిలుగులఁ బెట్టుచువచ్చినను, త్రిప్తాదేవి యోరిమిఁగలిగి మగనిమాట జవదాటక వానియెడ గడుభక్తిగలిగి యుండెను. తండ్రియొక్క మనోదార్ఢ్యము తల్లియొక్క సాధుశీలము గ్రహించి యాదంపతులకే నానకు జన్మించెను.

ఆతని జన్మదినము నిర్ణయించుటకుఁ దగిన యాధారములు కానరావు. కొందఱు వాని పుట్టినదినము కార్తికశుద్ధ పూర్ణిమ యనుచున్నారు. మఱికొందఱు వైశాఖశుద్ధతదియ యనుచున్నారు. కార్తికశుద్ధపూర్ణిమనాఁడు నానకు జ్ఞాపకార్థము టాలువెండి గ్రామములోఁ బ్రతిసంవత్సరము తీర్థముజరుగుచుండుటచే వానిజన్మదినము కార్తికపూర్ణిమయేకాని వైశాఖశుద్ధతదియ కాదని నిశ్చయింపవలసియున్నది. ఆరాత్రి నిశీథసమయమున స్వధర్మభ్రష్టులగు హిందువులను మంచిదారినిం ద్రిప్పఁదలంచిన యామహాత్ముం డవతరించెను.

మన దేశమున గొప్పవారి పుట్టుకలు సామాన్యమనుష్యుల జన్మములకంటె విలక్షణముగ వర్ణింపఁబడుచుండును. రామ, కృష్ణాదిమహాత్ములు జన్మించినప్పుడు మహాద్భుతము లనేకములు జరిగినట్లు మనవారు పురాణములలో వర్ణించి యుండుటచే నిటీవలివారును మహాపురుషుల జన్మకాలమునందు వింతలు పొడకట్టినట్లు వ్రాయఁదొడంగిరి. నానకుచరిత్రము వ్రాసినవారుఁ గూడ నీవృద్ధాచారము నతిక్రమింపక వానిజన్మము లోకసామాన్యముగ వ్రాసిరి. నానకు పుట్టినతోడనే సగము నవ్వుచు సగము మాటలాడుచున్న మనుష్యునికంఠధ్వని గలుగున ట్లీశ్వరుని మంత్రసాని చెప్పెనఁట. అందలి సత్యమేమనఁగా నానకు తన తండ్రిపుట్టినట్లుఁ దాతపుట్టినట్లుఁ దక్కిన మానవులందఱుం బుట్టినట్లు బుట్టియుండును. అందఱుశిశువు లేడ్చినట్లే యేడ్చియుండును. కాని యతని చరిత్రము వ్రాసినవారు వాని గొప్పతన మంతయుఁ జూచిన పిదప నతఁ డాకాలమున లోకైకపూజ్యుఁడైన పిదప వ్రాసియుందురు. కావున నంతటి మహానుభావుఁడు తక్కిన పామరమానవులవలెఁ బుట్టియుండఁడని నమ్మి మూర్ఖజనములు చెప్పుకొను మహాద్భుతములు కొన్ని వాని యవతారఘట్టమునందుఁ జేర్చియుందురు. అట్లే కాకున్న ప్రకృతిధర్మములు భేదమునం దవలసియుండు. అద్భుతములు మహిమలు మొదలగునవి మూర్ఖుల మనస్సులలో నుద్భవించునుగాని నిజముగ జరుగవు.

ఒకనిపుట్టుకలో ఘనతయుండదు. ఒకనిపుట్టుకలో నైచ్యముండదు. ఎవఁడును జన్మించినతోడనే మాటలాడఁడు. తరువాత నెంత గొప్పవాఁడైనను మనుష్యుఁడు పుట్టినప్పు డందఱివలెనె యాఁకలి దప్పిక నిద్ర మొదలగు లక్షణములు గలిగి యుండును. ఇట్లనుటచేతఁ గొందఱు మనుష్యులయం దద్భుతశక్తి లేదని నేననుట లేదు. మనుష్యునిబుద్ధి వికసించినపిదప వాని విద్యంబట్టియు జ్ఞానముంబట్టి

యుఁ నొక్కొక్కని కసాధారణ ప్రజ్ఞ గలుగుచుండును. ఒక్కొక్కని కి విస్తారము విద్యలేకపోయినను దైవభక్తి భూతదయ జితేంద్రియత్వము బాల్యమునం దంకురించి నానాఁట నభివృద్ధి జెందును. ఇట్టి సత్పురుషులే పరోపకారపరాయణులై జీవితమంతయుఁ బరమార్థమునకు ధారపోయుదురు. ఈనానకు పుట్టినప్పు డద్భుతములతోఁ బుట్టకున్నను యుక్తవయస్కుఁడైన పిదప భక్తాగ్రగణ్యుఁడయ్యె.

హిందువులలోఁ బుత్రసంతానము గలుగుట పరమానంద హేతువు. అదివఱకు పుత్రసంతానము లేనిపురుషునకుఁ గుమారుఁడు గలిగినప్పు డాకుటుంబమునకుఁ బొడము నానందము నెవఁడు వర్ణింపఁగలఁడు? పున్నమినాఁటి రాత్రిఁ బుత్త్రుఁడు గలుగుటయు మఱునాఁ డుదయమునఁ గాళునిగృహము మహానందనిలయమై యుండెను. కాళున కదివఱకొక కూఁతురుండెను. ఎందఱాఁడుబిడ్డ లున్నను హిందువులలో మగబిడ్డలులేని మనుష్యుఁడు కేవలము మందభాగ్యుఁడుగ నెంచఁబడుటచేఁ గాళుఁడు పుత్త్రప్రాప్తియైనతోడనే తాను ధన్యుఁడనయితినని తలంచి సంతోషపరవశుఁడై తత్క్షణము పురోహితుం బిలిపించి బాలుని భవిష్యద్దశను గూర్చి మున్నె యెఱుంగవలయునని జాతకము వ్రాయుమని కోరెను. ఇట్లు పురోహితుం బిలిపించి జాతకము వ్రాయుమనుటలోఁ గుమారుని జాతక మఖండైశ్వర్యవంతముగ నుండునని యె తండ్రి యభిప్రాయము. జ్యోతిష్కుఁడును బరేంగితజ్ఞానము కలవాఁడు కావునఁ దండ్రి యనుకొన్నట్లు కుమారుఁ డఖండైశ్వర్యవంతుఁ డగునని యు గ్రహములన్నియు నుచ్చస్థానమున నున్నవనియుఁ జెప్పి యంతతోఁ బోక బాలునకు శ్వేతచ్ఛత్రాధిపత్యముగూడ గలుగునని వక్కాణించి తదనుకూలముగ జాతకము వ్రాయఁ దండ్రి యదిచూచి మేరమీరిన సంతోషమునందెను. పురోహితుఁడు జాతకమునందుఁ బూర్వోదాహృతములగు విషయము

లకుఁ దోడుగ నానకు గొప్ప యవతారపురుషుఁ డనియు వానింబో లినవారు మున్నెవ్వరు లేరనియు వానిని హిందువులు మహమ్మదీ యులు సమానముగ గౌరవింతురనియుఁ బంచభూతములు వానికి లోఁబడి యుండుననియుఁ నతఁడు పరమేశ్వరారాధనమునందు నిర తుఁడై యుండుననియుఁగూడ వ్రాసెనఁట. ఈవిషయములు పురో హితుఁడు మొట్టమొదట జాతకమునందు వ్రాయుట యబద్ధము. నానకు మతసంస్కర్తయై లోకఖ్యాతుఁడైన పిదప వానిభక్తులు మొదలగువారు కల్పించుట నిజము. జాతకము లెట్టివో జాతకములు వ్రాయు జ్యోతిష్కులెట్టివారో వారిమాట లెంతవఱకుఁ బ్రమాణము లో మనదేశస్థులు చక్కఁగా నెఱుఁగుదురు. కావున నిచ్చట విస్తరిం చి వ్రాయనక్కరలేదు.

కాళుఁడు పురిటిదినములు గతించిన వెనుకఁ గుమారునకు జాతకర్మములు చేసి నానకని నామకరణము చేసెను. కాళుఁడు ప్రథమసంతానమైన యాఁడుబిడ్డకు నదివఱకే నానకియని పేరుపెట్టు టచే నామెపేరే కొడుకునకుఁగూడ బెట్టఁదలఁచి యట్లుచేసెను. నానకు దృఢశరీరుఁడై దినదినప్రవర్ధమానుఁ డయ్యెను. ఈతని శైశవమును గూర్చి చరిత్రకారు లెవ్వరును దగినట్లు వ్రాయలేనందున వానిచిన్న నాఁటి లక్షణము లిట్టివని నిర్ణయింప మనశక్యముగాదు. అతఁడు బా ల్యమునఁ తోడిబ లురదోడను బాలకులతోడను గలసిమెలసి యాట పాటలలో మెలంగక తరుచుగ నితరులతో మాడలాడ నొల్లకయుం డువాఁడని కొందఱు వ్రాసిరి.

ఏడవసంవత్సరమందుఁ దండ్రి వాని కక్షరాభ్యాసము చేసి గురువునకు బహుమానములిచ్చి విద్యాభ్యాసము చేయింపుమని కొడు కు నప్పగించెను. హిందీభాషను వ్రాయుట చదువుట వర్తకుల కుప యోగించు లెక్కలువేయుట మాత్రమే యాగ్రామ పాఠశాలలోఁ

జెప్పునట్టి విద్యలు. బడిపంతులు వాని కక్షరాభ్యాసముం జేసి తన చెప్పఁగల విద్యలు గరపుటకు బాలకుని బడికిం దోడ్కొనిపోయెను. నానకు బడికిఁబోయి మొదటినాఁడు నెమ్మదిగ నుండెను; కాని రెండవనాఁ డతఁడు చదువుకొనక యూరక కూర్చుండ గురువు వానిం గసిరి బెదరించెను. బెదరించుటయు శిష్యుఁడు గురువుపైఁ దిరుగఁబడి గురువును ధిక్కరించి నాకుఁజెప్పుటకు నీకేమి చదువు వచ్చునని వాని నడిగెనఁట. శిష్యుని ప్రశ్నమువిని గురువు సిగ్గుబోయి తాను సకలశాస్త్రములు నేర్చినట్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఆమాటలువిని నానకు లౌకికవిద్య నిరుపయోగకర మగుటయేగాక హానికర మనియు దాని నభ్యసించినవారు సంసారపాశములం దగుల్కొని యెన్నటికిం బయల్పడఁజాలరనియు మనుష్యులు శ్రద్ధతో నేర్చికొనవలసిన విద్య వేఱొకటి యున్నదనియు సత్యమును గ్రహించుట భగవంతునియెడ భక్తి గలిగియుండుట భగవన్నామము కీర్తనముసేయుట మొదలగునవియే నిజమైనవిద్యలనియు నవియే యిహపరలోకతారకము లనియు గురువునకు బదులు చెప్పెనఁట. అప్పలుకులు పలికి యంతట నూరకుండక నానకు భక్తితత్వముం దెలుపు శ్లోకము నొకదానిని జదివెనఁట. ఆ శ్లోకార్థమిది.

"నీలోకానురాగము సిరా జేసి, నీబుద్ధిఫలకము కాగితము జేసి నీమనస్సు వ్రాతగాఁడుగఁ జేసి పరమేశ్వరుని గూర్చి వ్రాయుము. వ్రాసి వానియందు దృష్టినిలుపుము. ఏమివ్రాయవలయునని తలంచు చున్నాఁడవు. భగవన్నామము వ్రాయుము. భగవత్కీర్తనలు వ్రాయుము. భగవంతుఁ డాద్యంతశూన్యుఁడన్న మాట వ్రాయుము. మిత్రుఁడా! ఇట్టి వ్రాత నేర్చుకొంటివేని దేవుని యెదుటకు నీవుబోయి యాలోకమున నీవు నడచిన నడతకు సరిగ లెక్క చెప్పవలసివచ్చినప్పుడు తప్పక యావ్రాత నీపక్షము బూని కళంకరహితమై నిన్ను

రక్షించును

ఏడుపదుల యేండ్ల వయసుగల వృద్ధుని నోటనుండి వెడలవల సిన యాభక్తిరస ప్రధాన వచనములు విని గురువు వాని యసాధా రణశక్తి కచ్చెరువడి తన మనంబున నప్పుడప్పుడు పొడమి తనకు దుస్సాధ్యములయిన వేదాంతవిషయిక సందేహములఁదీర్చుకొనుటకది యే సమయమని యాబాలు ననేక ప్రశ్నము లడిగెనఁట. అడిగిన తోడనే నానకు వాని కన్నింటి కవలీలగఁ దగునుత్తరము లిచ్చెనఁట. ఆయుత్తరములు సహేతుకములుగ నున్నట్లు తోఁచుటయు గురువు బాలుఁడని యెంచక భయభక్తులు మెఱయ శిష్యునిపాదములకు నమ స్కరించి యతఁడు సామాన్యుఁడు గాఁడనియు నవతారపురుషుఁ డని యుశ్లాఘించెనఁట. ప్రపంచమందు మహాద్భుతమగు బుద్ధివికాసము గల బాలురు లేరని చెప్పఁ జాలము గాని యేడేండ్ల యీడు గల బాలకుఁ డట్టి పరమార్థబోధకములగు పలుకులు పలికెననుట విశ్వసనీ యము కాదు.

అతఁడు పుట్టిపెరిఁగిన కుటుంబము నిరంతరము వేదాంత చర్చ లలోఁ గృషిచేయుచుండిన పక్షమున బాలకున కాసంబంధములైన మాటలు కొన్ని పట్టుపడి యుండు నని మన మూహింపవచ్చును. అట్టిదేదియు నిచ్చట గానరాదు. లేక సహజముగ మహాబుద్ధిమంతుం డగు బాలుఁడు గొప్పవిద్వాంసులయు విరాగులయు సహవాసము జేయుచుండిన పక్షమున నీవిధములగు పలుకులు కాకపోయినను జ్ఞాన గర్భితములగు కొన్ని పలుకులు పలికినాఁడని మనము నమ్మవచ్చును. అది యేదియు నానకు విషయమునఁ గానరాదు. తల్లిదండ్రులకు వేదాంత కృషి లేదు. విరాగులతో సహవాసమున్నట్లు గనఁబడదు. మంచివిద్యావ్యాసంగ మదివఱకే యుండవచ్చుననుకొన్న బడికిఁబో యిన మఱునాఁడే యీచిత్రకథ జరిగెనని చెప్పుచున్నారు. కావున

నేవిధమున జూచినను మన మా కథ నమ్మఁదగినదిగ లేదు. దాని యాథార్థ్య మేమైయుండునన నానకు నోటనుండి యాపలుకులు బయికి పోయిన మఱునాఁడే రాకపోయినను యుక్తవయస్కుఁడై జ్ఞానవంతుఁడై మతసంస్కర్త యైన పిదప వానినోటనుండి యావాగ్రత్నములు వెడలియుండవచ్చును. చరిత్రకారులు వానికిమహిమ లారోపింపఁదలఁచి పెద్దనాఁటి మాటలు పిన్ననాఁటికి మార్చి యుండవచ్చును.

అది యటుండ నీ సంభాషణములు జరిగిన పిదప నానకు మఱి యెన్నఁడు బడికి బోయియుండలేదనియు వానిచదువు రెన్నాళ్లలో ముగిసెననియు చరిత్రకారులు చెప్పుచున్నారు. ఇగియును వాని శిష్యులు వానియందలి భక్తివిశేషముచేతఁ దక్కిన ప్రాకృత పురుషులవలె సతఁడు చిరకాలము విద్యనేర్చికొనలేదని లోకమునకుఁ దెల్పఁదలఁచి యట్లు వ్రాసియుందురేగాని యది నిజము కాదు. ఏలయన నెట్టి కుశాగ్రబుద్ధికైనఁ జదువుకొనకయే విద్యరాదు. అభ్యసించునప్పుడు విద్య సూక్ష్మముగ గ్రహించునట్టి మనీషయుండిన నుండవచ్చును. చదువక పండితుఁడైనవాఁ డెవ్వఁడును లేఁడు. మఱియు నానకు హిందీభాషం జక్కఁగఁ జదువను వ్రాయను నేర్చినట్లును లెక్కల వ్రాయుటలోఁ బ్రౌఢుఁడైనట్లుఁ గొంతకాల ముద్యోగములు చేసినట్లును మనకుఁ బెక్కుదృష్టాంతములు గలవు. అక్షరాభ్యాసమైన మఱునాఁడే చదువుముగించిన కుఱ్ఱవాని కంతటి ప్రజ్ఞగలుగుట యసంభవము గావున నతని చదువు రెన్నాళ్ల చదువుగాక రెండేండ్ల చదువో, అంతకంటెఁ గొంచెముతక్కువకాలపు చదువో యైయుండ వచ్చునని మన మూహింపవలసి యుండును. ఎట్లయిన నానకు విద్యా విషయమున విస్తారము శ్రద్ధ జూపినట్లు గానఁబడదు. కుమారునకుఁ జదువుమీఁద నెక్కుడు తమకము లేదనియో నేర్చినవిద్య సగౌరవముగ దేహయాత్ర గడపుటకుఁ జాలుననియో యెందుచేతనో తండ్రి

యచిరకాలముననే కొడుకుం జదువమానిపించెను. అట్లు పాఠశాల విడుచునప్పటికి నానకు తొమ్మిదియేండ్ల ప్రాయమువాఁడు.

చదువు మానిపించిన వెంటనే కాళూఁడు కుమారు నేదైన వ్యాపారమునం బ్రవేశపెట్టవలయునని నిశ్చయించుకొనెను. అది మొదలు తండ్రికిఁ గొడుకునకు నెడ తెగని వైరుధ్యమే సంభవించెను. నానకు ప్రత్యక్షముగఁ దండ్రి చెప్పిన పని జేయ నిష్టము లేనట్లుఁ గనఁబడకపోయినను దన కైహిక వ్యాపారములయం దెంతమాత్రమిష్టములేదని చేష్టలచేతఁ జెప్పకయే చెప్పుచు వచ్చెను. విద్యాభ్యాసము ముగిసినతోడనే కాళూఁడు కుమారునిఁ బనిలో ముప్పఁదలఁచి వాని బసులకాపరితనమున నియోగించెను. నియోగించుటయు నానకు వల్లెయని యాపని జేయ సమ్మతించెను. కాని యల్పకాలములోనే తన కుమారుఁడు పసుల కాఁచుటకుఁ బనికిరాఁడని కాళూఁడు గ్రహించెను. ఏలయన నానకు పరమదయాళువగుటచే నోరులేని జంతువులను బలవంతముగ నిర్బంధించి యొక్కచో నిల్పుట కూడదని తలంచి పసుల నదలింపక యవి యిచ్ఛవచ్చిన తెఱంగున విహరించుచుండఁ జూచుచు నూరకుండును. లేఁగదూడ తల్లిపాలు కుడువఁదలఁచెనా దాని తల్లిపాలదియేల కుడువఁగూడదని తత్క్షణము యాదూడను పాలుగుడువనిచ్చెను. ఆకుమడియైనను సరియే పండిన చేనైనను సరియే యావు మేయఁదలఁచెనా, పాపమది యిచ్ఛవచ్చినట్లెల్ల కసవు తినఁగూడదని తత్క్షణమే దానిని మేయ విడుచును.

పరమేశ్వరుఁడు మనుష్యులను దదితర జంతువులను సమానముగ సృష్టించినను మనుష్యుఁడు లేనిపోని యధికారములఁబూని యతిక్రూరుఁడై నోరులేని యాజంతువులను దన యిచ్ఛవచ్చిన తెఱంగున బాధలు పెట్టి మంచిపదార్థములెల్లఁ దానే యనుభవించుచు నెల్ల సౌఖ్యములఁ దానే పొందుచు నుండుట యేటిన్యాయమనియు మను

ష్యులలోఁ దల్లులు పాలిచ్చి తమ బిడ్డలఁ బోషించి యెంతో గారాబునం బెంచుకొనుచుండఁ బశువు తమ యిచ్ఛవచ్చినప్పుడు తమ పొదుగుపాలను తమదూడల కిచ్చుకొనుటకేల స్వాతంత్ర్యముండఁగూడదనియు మనసున సందేహములు పుట్టి వానిని బాధింపఁదొడఁగెను. ఏసందేహములు దోఁచిననేమి ఏయాలోచనలు తట్టిననేమి మొత్తము మీఁద కొడుకుచేసినపనులు తండ్రికిఁ గిట్టవయ్యె. నానకుపసులకాపరియైయున్న కాలమున రెండు చిత్రకథలు జరిగినవఁట. నానకు పేరెత్తినవారందఱు దామునమ్మిన నమ్మకున్న నీయద్భుతకథలు రెండు జెప్పుకొనకమానరు. అందు మొదటికథ యిది. నానకు మండు వేసఁగి నొకనాఁడుపగలు రెండుజాములవేళ నీచెవిగాఁపు పాచెవికిగొట్టుచున్నప్పుడూరబైటఁ బసులకాచుచుండి కునికిపాట్లురాఁగా నిద్రనాపఁజాలక యొకచెట్టుక్రిందఁ బండుకొనియెనఁట. సూర్యుఁడు పశ్చిమమునకుఁ బోవుచున్నకొలఁది చెట్లనీడలు మునుపున్న తావుననుండకమాఱుచుండుట సహజముకదా! ప్రకృతిధర్మ మట్లున్నను నాఁడది యేమిచిత్రమో కాని నానకు. పండుకొన్న చెట్టునీడ సూర్యగతింబట్టి మార్పు జెందక యున్నతావునేయుండి యాబాలున కెండతగులకుండఁ గాపాడుచుండెనఁట.

రెండవకథ యీవిధముగనున్నది. గ్రీష్మకాలమున మఱియొక దినమున నతఁడు పసులగాఁచుచు నిద్రాభరము నాపలేక మట్టమధ్యాహ్నము మఱియొకతావున నెండలోఁ బండుకొని గాఢనిద్రజెందెనఁట. అప్పుడొక నల్లత్రాఁచు తనపడగ బాలునితలమీఁద విప్పి వానికెండసోఁకకుండ సంరక్షణము చేయుచుండెనఁట. ఆ సమయముననే టాలువెండి గ్రామనివాసి రాయబులారు గుఱ్ఱమెక్కి యెటనుండియో స్వగ్రామమునకుఁ బోవుచు నానకు పండుకొనియున్న స్థలము సమీపమునుండి చనుచు నా మహా

ద్భుతమును జూచి విస్మితుఁడై చెప్పవాల్పక బాలుని వానింగాఁచు సర్పమును జూచుచు గుఱ్ఱమునాపెను. కొంతదవ్వుననున్న పరిజనులంతలో వానింగలుసుకొనుటయు రాయబులారు వానింజూచి "యీబాలుఁడు మృతినొందెనా" యని యడిగెను. మృతినొందలేదని వారు ప్రత్యుత్తరము చెప్పుటయు రాయబులారు కడునచ్చెరువడి పామును వెడలఁగొట్టుమని వారి కానతీయ వారుమిక్కిలి మెలకువతో బాలునకపాయము గలుగకుండ సర్పమును బెదిరించి యవ్వలకుఁదోలి బాలునిడాసి యతఁడు తామెఱిఁగినవాఁడేయగుట వానిం దమ యజమానునకుఁదెల్పిరి. రాయబులారు వెంటనే గుఱ్ఱముదిగి బాలుని ముద్దుపెట్టుకొని యతఁడెవ్వఁడో యవతారపురుషుఁడని నమ్మి గ్రామమునకుఁబోయి తనచూచినదంతయుఁ బూసగ్రుచ్చినట్లు కాళునితోఁజెప్పి బాలకుఁడు సామాన్యమనుష్యుఁడు గాఁడు కావున వానియెడల నెక్కుడు దయజూపుమని బ్రతిమాలి యింటికిఁబోయెను. ఇట్లు రెండుమూఁడుసంవత్సరములు కాళుఁడు కుమారుని గోపాలకవృత్తియందు నిలిపి దానికతఁడు తగఁడని గ్రహించి కొడుకు చాకచక్యమునుజూపి పాటుపడఁదగినదియుఁ బడిన పాటునకు లాభము గలిగించునదియు నగు వృత్తిం బ్రవేశపెట్టఁదలఁచి యొకపొలము వానికిచ్చి యందు వ్యవసాయముచేయుమని వానిని నియోగించెను. అదనునందే పొలముదున్నుట విత్తనములనాటుట మున్నగుపనులు జరిగెను. పక్షిదొంగల బారినుండియు, పందులు మొదలగు జంతువులబారినుండియుఁ జేను కాపాడుట నానకు పనియైయుండెను.

అతఁడును దనపొలమున వ్యర్థముగఁ గూర్చుండక పలుమాఱిట్టటుఁదిరుగుచుఁ గేకలు వేయుచుఁ జప్పటులఁజఱచుచుఁ జేనుకాచుచున్నట్లె యగుపడెను. కాని యొకనాఁడైన నతఁడు చేతులార వడిసెలతిప్పి యెఱుఁగఁడు. మీఁదుమిక్కిలి ప్రక్కపొలములయందలి కాఁపులపశు

వులు తన చేలఁ బడినప్పుడు వానింబారఁదోలుట తనకెంతో కష్టముగ నుండెను. ఒక్కొక్కనాఁడతఁడు దయారసముచేత నొడలు మఱచిమృగములు పక్షులు యథేచ్ఛముగఁ బండినచేను మేయుచుండఁ గన్నులప్పగించి చూచుచు నూరకుండువాఁడు. కాళుని మనసెప్పుడును గుమారుని దెసయనమానాస్పదమైయుండుటచే నొకనాఁడతఁడు పొలమునకుఁబోయి చేను దెసఁజూచి యది పాడుగానుండుట గ్రహించిమితిమీఱిన కోపమునంది యాశాలకుని మిక్కిలి దూలనాడి దానం దని వినొందక నింటికిఁబోయి తనయుండు మహైశ్వర్యవంతుఁ డగునని జాతకము వ్రాసిన పురోహితుని మీఁదఁబడి వాని నెంతయు నిందించెను.

ఆపురోహితుఁడును శాంతముదాల్చి కాళుని కోపకారణమెఱిఁగి తనపలుకు లసత్యములు కావనియు నానకు సర్వలోకపూజ్యుఁడగుననియు లక్షలకొలఁది జనులకతఁడు మహోపకారము చేయఁగలవాఁడగుననియు రాజాధిరాజులైన వాని గీచినగీఁటు దాటక వినయమున మెలంగుదురనియు జెప్పి వానిననునయించి పంపెనట. నానకునియొక్క చరిత్రకారులు జ్యోతిశ్శాస్త్రమునందు నమ్మికగలవారగుటచేఁ బైపలుకులు పురోహితుఁడు చెప్పినను జెప్పకున్నను వానినోటఁ బెట్టియుందురు. ఇక్కడికి నానకు పసులకాపరితనమునకే గాక వ్యవసాయము చేయుటకుఁగూడ దగనివాఁడని తండ్రి విస్పష్టముగ గ్రహించి వాని నేవృత్తియందుఁ బ్రవేశపెట్టి బాగుచేయఁదగునోయని కొంత కాలము విచారించి యేపనియందు నియోగింపకుండ నూరకనే కొన్ని సంవత్సరము లుంచినపక్షమున బాలుండు బాగుపడవచ్చు నని వాని నైదుసంవత్సరములవఱకు యథేచ్ఛముగ సంచరింపుమని చెప్పెను.

ద్వితీయాధ్యాయము.

విద్యాబుద్ధులు నేర్చుకొనవలసిన కాలమున జనకుఁడు కుమారుని మనసువచ్చినట్లుఁ దిరుగుమని చెప్పుట యసంభవమేయైనను గాళుఁడు పుత్రుని వర్తనముచేత విసిగి యట్లు చేసెనేగాని బిడ్డను బాగుచేయవలయునన తలంపులేక కాదు. కాళుఁడు పండ్రెండవయేఁట నానకును స్వేచ్ఛావిహారమునకై విడిచి దృఢమనోబలము గలవాఁడగుటచేత నైదేండ్లలోపున మరలనెన్నఁడు వానిపురోవృద్ధి విషయమైన వానితో ముచ్చటింపక యైదేండ్లు గడచినపిదప ననఁగా నానకునకుఁబదునేడేండ్లు వయస్సు వచ్చినపుడు బుద్ధియేమైన మరలినదేమో చూడవలయునని కొడుకునొకసారి పిలిచి తాను మరణము నొందకమునుపే నేదైననొక మంచివృత్తి నేర్చుకొనుట మంచిదనియుఁ దనమరణానంతరమున మొగమైనఁ జూచువారుండరనియు వ్యవహారము నేర్చుకొనవలసిన యదను దాటినచో మరల గూడిరాదనియు నయమున భయమునఁ జెప్పి కొడుకును బుజ్జగించెను.

చిన్నతనమునుండియుఁ గాళుఁడు వ్యవహారమేచేయుటచే నదియే యుత్తమమైన వృత్తియనియు నదిలేనిచోఁ గొడుకు బ్రతుకలేఁడనియుఁ గాళుని యభిప్రాయము గావున నతఁడంత నొక్కి చెప్పెను. కొడుకు తండ్రిపలుకులు తలవంచుకొని విని మిక్కిలి వినయముతో వెనుక చేసినదంతయు క్షమింపవలయునని యడిగి చేయుమన్న వ్యాపారము తప్పక చేయునట్లొడంబడెను. కుమారునియందేదో మంచిమార్పు కలిగినదని తండ్రి సంతసించి యాపదును చెడకుండ వానిం దగినపనిలో నియోగింపవలయునని వానిచేతి కిరువదిరూపాయలిచ్చి చుట్టుపక్క పల్లియలకుం బోయి సరకులుకొని తీసికొనిరమ్మనియు లాభమున కమ్ముమనియుఁ జెప్పి యాచిన్న వ్యాపారములో జాగ్రత్తగా నడచుకొని

ధనము మంచివినియోగము చేసినపక్షమున ముందుముందు వాణిజ్యము నిమిత్తమెక్కువధనమిచ్చెదనని వాగ్దానముచేసి యొకనాఁడు ప్రశ్నించెను. అప్పలుకులు విని నాసకు "ఈధనము మంచివినియోగము చేసెద" నని నుడివిబయలుదేరిపోయెను. కాళ్లకు నొక గాని సంపాదనగాని విశ్వాసములేనివాఁడై యెవ్వనికైనను నమ్మని బాలుఁడను నొక కుఱ్ఱవానిని జతయిచ్చి తనకువారముదినము సొమ్ము ఖర్చుచేయుచుండఁ జూడుమని వానితో నొక్కిచెప్పి సొమ్మును మాటిమాటికి యెక్కించుకొని బలునిబొడ్డుకొనుచున గట్టిగ మూటఁగట్టిపంపెను. కాని తెలివిగల తండ్రి తలంచినను దైవనిర్ణయము వేఱుగనుండెను. నాసకు తండ్రియొద్ద సొమ్ముగైకొని బయలుదేరినదిమొదలు "ఈధనము మంచివినియోగము చేసెద" నన్నమాటలకు తండ్రికిఁదోఁచిన యర్థమునకంటె నితరార్థము తోఁచ నారంభించెను. ఇంతకుఁ గారణము తండ్రి యుద్దేశము నాసకు తెలియకపోవుట కాదు. బయలుదేరినతోడనే వానిమనస్సు సత్కార్యములమీఁదికిఁ బోయి శరీరమును బరవశముచేయ నతఁడు తనతండ్రి బోధచేసినను సరే యతఁడిచ్చినసొమ్మును వినియోగము సల్పి మొదలను సరకులు కొని మాఱుబేరమున కమ్ముటకంటె నాధనము భగవద్విషయమున వినియోగించుట యుత్తమమని భావించెను.

తండ్రిచెప్పినవిధమునఁ జేయనోడఁబడక మరల వానియాజ్ఞకు విరుద్ధముగా వర్తించుట మంచిదికాదని నాసకు కొంతసేపు విచారించెను. కాని వానిహృదయ మెన్నివిధముల మరల్చినను మరలదయ్యె. అతఁడట్లు ధర్మకార్యస్థితమనస్కుఁడై చనుచుండ మధ్యమార్గమున నొక సన్యాసులగుంపు వానికగపడెను. ఆవిరాగు లదివఱకు కొన్ని దినములనుండి యాహారములేక మలమలమాడుచుండిరని విని నాసకు మిక్కిలిజాలినొంది బలునియొద్దనుండి బలవంతముగా సొమ్ముపుచ్చుకొని యాగుంపుపెద్దచేతి కిచ్చెను. ఆవృద్ధసన్యాసియుఁ దన కాసొమ్మక్కఱ

లేదనియుఁ దినుటకుఁ బదార్థము లుపయోగించును గాని యోగులుప
యోగింపరనియుఁ జెప్పి యాదానమును నిరాకరింపఁ బరమదయాళు
వగు నానకు పసుగుపసుగున దాపుననున్న పల్లెకుఁబోయి గోధుమపిండి
చక్కెర పప్పుముద్దలగు సరకులఁ గొని తెచ్చి వానికి సమర్పించెను.
సన్యాసులు వానిఁబరిగ్రహించి విందారగించిరి. నానకు వృద్ధసన్యాసి
తోఁ జాలసేపు వేదాంతచర్చఁజేసి వారచ్చోటు విడిచినపిదప మెల్ల
మెల్లన నింటికి బయలుదేరెను. కాని వానియడుగులు మునుపటి
యట్లు సాగవయ్యె. తనతండ్రి యెట్టివాఁడో తనకు ముందుఁ దలఁచిన
యాపదయెట్టిదో యెఱుంగుటచే నతఁడు బెంగగొని దారిలో నడుమ
నడుమ "అయ్యో! నేనేలపరవశుఁడనై పోతినోయి" యని బలునితోఁ
పలుక, బలుఁడును "వద్దని నేను మొత్తుకొనలేదటోయి. నీవు వినలేదు
కాని" యని పలుకులు చెప్పుచు వచ్చెను.

అట్లుమాటలాడుచు నిరువురు గ్రామసమీపమునకుఁ జేరి
నానకు తండ్రికి జడిసి యింటికిఁబోవక యూరిబయట చెట్లలో దాఁ
గికొనెను. బలుఁడు స్వగృహమునకుఁ బోయెను. కాలుఁడు
రావలసిన వేళకుఁ గుమారుఁడు రాలేదని వగచుచు బలుఁడు వచ్చిన
ట్లువిని వెసవెస వానియింటికిఁబోయి యాత్రముతోఁ దనకుమా
రునివార్త యడుగ వాఁడు జరిగినవృత్తాంతమంతయుఁ బూసగ్రుచ్చి
నట్లు జెప్పెను. అదివిని కాలుఁడు రౌద్రాకారముం బూని ధనముపోయి
నందుకు నేరమంతయు వానిమీఁద మోపెను. బలుఁడు జంకకఁ "నే
వద్దని నుడివిన నీకొడుకే పాడుచేసె" నని బింకముతోఁ బ్రత్యుత్తరము
చెప్పఁ గొడుకుజూపుమని జెబ్బపట్టుకొని వానిని లాగికొనిపోయి చెట్ల
చాటుననుండి కొడుకుఁ నీవలకీడ్చి తిట్లవాన వానిమీదఁ జిత్తజల్లుగఁ గు
రిపించెను. తండ్రియెన్నివిధముల దూషించినను నానకు తలవంచుకొని
ప్రత్యుత్తరముఁ జెప్పక యూరకుండెను. కుమారుఁడు పుట్టినదిమొదల

లు వానినెన్నివిధములనో బాధచేసి తనప్రాప్తియందుఁ బ్రవేశపెట్టి ధనమార్జింపఁ జేయుచుండియునని మాటలాడి కాలుఁడు పుత్రునియ ప్రయోజకత్వముఁ జూచి నిర్భాగ్యుఁడై యీపనులన్నియు సహించుట వాఁ డెందుకుఁ బనికి రాఁడని చెప్పినను నదే బ్రతికినను నరే వానితో లెక్కఁ బో గూఁడదని నిశ్చయించుకొనియె.

తండ్రికోపము వడగండ్లవానవలె మొట్టమొదట విస్తృతంబుగఁ బడెనే గాని తరువాత నంతమిక్కుటముగా నుండఁగనపోయిన నాఁడు గ్రహించి యీదినము మొదలుకొని తండ్రితో మాటాడకుండఁగనే సాధువులతో సన్యాసులతో సహవాసముచేయ మొదలుపెట్టఁజొచ్చె. వారిద్దరొక యింటనున్నను తండ్రికొడుకులొకండొకనితో మాటాడ కెఱుఁగనివారివలె నుండిరి. కాలునకుఁ గుమారునివలనఁ గలిగిన నష్టపరాభవములను నాతనికిఁ గలిగిన యిష్టమును నిరుగుపొరుగువారందఱును విని విచారించిరి. రాయబులాయు మహానుభావుఁడయినందునఁ గాలునిఁ దనయింటికి గావించి నాతనియెడ నతఁడు చూపినకార్పణ్యమునకుఁ దనకు చాల విచారముగా నున్నదనియు వానిం బాధపెట్టవచ్చెనని తానొకసారి వెనుక కోరినను ధనమాత్రమైన లక్ష్యము సేయకపోవుట యనుచితమనియుఁ గలిగిన నష్టముఁ దానిచ్చుకొనఁ గోరుచున్నవాఁడనియుఁ జెప్పి యిరువది రూకలు దెచ్చి కాలునిచేతిలోఁ బెట్టెను. కాలుఁడు మిక్కిలి సిగ్గుపడి తన కాసొమ్మక్కఱ లేదని చాలసేపు నిరాకరించెను గాని వానిప్రార్థనమీఁద నెట్టకేలకు స్వీకరించెను. కుమారుఁడు పాడుచేసినసొమ్ము కాలుఁడు రాయబులాయుకడ పుచ్చుకొన్నాఁడనువిని లోకులు కాకులు పొడిచినట్లు పొడిచి యాత్మగౌరవముఁ జంపుకొని యవమానముగా నెంచుకొన్నందుకు వానిని మిక్కిలి నిందించిరి. ఆనిందలుపడలేక కాలుఁడు సొమ్ముతీసికొనిపోయి మరల రాయబులాయున కీయఁబోవ నతఁడు పుచ్చుకొనక వానియొద్దనే యుంచుమని బ్రతిమాలి వెండియు నట్ల

నియె. "నీకుమారుఁడు నీయింట బొత్తుగా సుఖపడుటలేదు. వానిని వే ఱొకచోట జనచే యుంచవలయునని నేఁడలఁచుచున్నాను. నేను తురకనై పోతినిగాని లేనియెడ వానిని మాయింటనే పరమానందముతో నుంచుకొందునుగదా! జాతిమతభేదములచేత నట్టిప్రాప్తి నాకులేదు" అని వానిఁ జెలికి యటు మొగలు రాయబులారు నానకునందు మిక్కిలి భక్తిప్రీతులు గలవాఁడై వానికి సుఖమిచ్చు జననేర్పఱుపవలయునని దలపోయుచుండెను.

అట్టియెడ నొకనాఁడు సుల్తానుపురవాసియగు జయరాముఁడను క్షత్రియుఁ డొకఁడు పంజాబు దేశ పరిపాలకుఁడగు దౌలత్ఖానులోఁడీ పనుపునఁ బంటుగాను పనిచేసికొనుటకై తాల్వండీ గ్రామమునకుం బోయెను. అతని కప్పటికి వివాహముకాలేదు. ఆ రాజకుమారుఁడొక్కనాఁడు కాలుని కుమార్తెయగు నానకిఁ జూచి యామె చక్కఁదనము నచ్చుటయు నాకిచ్చియను దనకమ్మని తండ్రినడిగెను. అతనికోరిక కనుగుణముగ రాయబులారునకూడ జయరాముని సద్గుణములనుగ్గడించఁ గాలుఁడు సంబంధమున కంగీకరించి ముందుగ ప్రధానముచేసి యల్పకాలములోనే కుమార్తెను జయరామునకిచ్చి వివాహముచేసెను. వివాహానంతరమునఁ బెండ్లికూఁతురును పెండ్లికుమారునితో గృహప్రవేశమునకుఁబోవఁ గాలుఁడు నానకును వానివెంట సుల్తానుపురమునకంపెను. నానకు తండ్రిమాట జవదాటక నచ్చటికేఁ దిన్నగాఁబోయి చెలియలను సుదినమున దోడుకొనిపోయెను. మఱునటిసంవత్సరము వైశాఖమాసమున జయరామునకుఁ జెల్లెలు వానియింటికి రాఁగా రాయబులారు వానినిబిలిచి నానకునకు బొత్తుగా సుఖములేదనియుఁ దండ్రిమిక్కిలి కఠినుఁడగుటచేత స్వగృహమున నిన్నంతకాలము కష్టమే ప్రాపించుననియుఁ దోఁబుట్టువు దగ్గరనున్న పక్షమున నతనికి సుఖము కలుగుననియుఁజెప్పెను. జయరాముఁడందుకు సమ్మతించి వానిని వెంటఁగొనిపోవుదు

ననిప్రత్యుత్తర మీయ రాయబులారు "తొందరపడవద్దు ఇదిసమయము గాదు. సమయమువచ్చినప్పుడు నేనే చెప్పెద" నని యప్పటికి వారించెను. అనంతరము జయరాముఁడు భార్యాసమేతుఁడై స్వగ్రామమునకుఁ బోయెను. పిమ్మట కొన్నిమాసములు గడచిన నొకనాఁ డుదయమున స్నానముచేసి చెంబుచేతఁబట్టుకొని యింటికిఁబోవుచుండ దారిలో నొకసాధువు కనఁబడెను. కనఁబడినతోడనే యతఁడు వానికడకుఁ బోయి చాలసేపు వానితో వేదాంతచర్చచేసి చెంబును వ్రేలనున్న యుంగరమును వానికిచ్చి గృహమునకుఁబోయెను. కాళుఁడు వానిని జూడఁగానే యీవస్తువు లేవి యని యడిగెను. నానకు వానిమాటల కే యుత్తరమును జెప్పక తలవంచి నిలిచియుండెను. అప్పుడు కాళుఁడు దుర్భరకోపావేశమున వానిం బలుతెఱంగులఁ దిట్టి యిట్లనియెను. "నీవు నాకెందుకుఁ బనికిరావు. నాగృహము తత్క్షణమువిడిచి నీ యిచ్చ వచ్చినకడకుఁబోయి యన్నము సంపాదించుకొని బ్రతుకుము నేను నీవిషయమున నన్నియాసలు విడుచుకొన్నాను."

అహాహా! కాళుఁడు బిట్టలుకతో నేబాలునిఁ బరమమూర్ఖునిగా భావించి నిందించెనో, యాబాలుని లోకులు సర్వజ్ఞునిగ భావింతురని యించుకేనియు నెఱుంగఁడుకదా! అతఁ డెవ్వని దనగృహమం దుండనీయక వెడలనడపెనో యాబాలుని ముందుముందు రాజాధిరాజులు సింహాసనంబులు దిగివచ్చి ప్రణతులై నిజాంతఃపురమునకు రమ్మని ప్రార్థింతురని స్వప్నమందైన నెఱుఁగఁడుకదా! అట్లలుఁగి యింటనుండి కాళుఁడు కొడుకును దోలుటయేలోకమునకు మేలయ్యె. రాయబులారు నానకును దండ్రి యింటనుండి లేచిపొమ్మనుట విని కాళుని బిలిచి "నీకు నీకొడుకునకు నింకపడదు. పడనప్పుడు మీయిరువురుఁ బగవారివలె నొండొరుల విడువఁదగదు. కావున నానకను మంచి మాటలుచెప్పి జయరామునికడకుఁ బంపుము. నీకోరికప్రకారము నీ

యింట నుండకపోవుటయు పిలువనంపకమునఁ బోఁగుపడుటయు సంభవించునోయని హితోపదేశము చేసెను. కాలుఁడా యుపదేశము విని యదిలెస్సగానున్నదని కనిపెట్టి కొడుకుమీఁద నెంతకోపము వచ్చినను గడుపుతీఁపిచేత సంబంధము బోఁగొట్టుకొనుట కిష్టములేక జయరామునియొద్ద నున్నపక్షమున నెప్పటికైన నానకు బుద్ధి తెచ్చుకొని బాగుపడి తనదగ్గఱ నచ్చుటకవకాశముండుననితలంచి యప్పబావయొద్దకేఁ బొమ్మని పుత్రునికానతిచ్చెను. రాయబులారు నానకును మిక్కిలి గౌరవింపవలసినదనియు వానికేఁ జూపిన యాదరము తనకుఁ జూపిన యాదరముగ నెంచుకొందుననియు జయరామున కొక జాబువ్రాసి నానకుచేతి కిచ్చెను. ఆజాబుపుచ్చుకొని నానకు విషాదపూరిత మనస్కుఁడై సుల్తానుపురమునకుఁ బోయెను. ఎంతవారికైనఁ దలిదండ్రులను, జన్మస్థానమును విడుచుట కష్టముగదా? జయరాముఁడు లోకముతోడిపాటువాఁడు కాఁడు గావున వాని కేవిధమగు జా బవసరమే లేదు. జయరామునికంటెను వానిభార్య నానకి సద్గుణములదాంతి యగుటచేతను నామె కున్నంత సోదరప్రేమ సాధారణముగ లోకమునందెవరికి నుండకపోవుటచేతను నానకుఁ డిలు వెడలినతోడనే సుఖప్రదకాలము వచ్చినదని మనము నమ్మవచ్చును. బలుఁడను కాఁపుకుఱ్ఱవాఁడు మొదటినుండియు నానకు పరమభక్తుఁడు అందుచేత వాఁ డయాచితముగఁ దలిదండ్రులను గృహమును విడిచి నానకువెంటఁ బోయెను. పోయి యొక్కనాఁడైన సుఖింపక గురువుతో గలిసి యెన్నోయిడుమలఁ బడెను.

ఇల్లువిడిచి యైదుదినములు పయనముచేసి నానకు సుల్తానుపురము చేరెను. అక్కయు బావయు గడుఁబరమానందమునొంది వానిని మిక్కిలి గౌరవించిరి. జయరాముఁడు మఱఁదిఁజూచి నీవుయిచ్చవచ్చినట్లు భగవద్ధ్యానముచేసికొనుచుఁ గూర్చుండవచ్చు నీజోలి

కెవ్వరు రారని స్పష్టముగఁ జెప్పెను. అంతటి యాదరముఁ జూపినం దుకుఁ దనయప్ప భావాకుఁ గృతజ్ఞుఁడై వందనములుచేసి "చిరకాలము మీకు నేనుభారముగానుండ" నని తనయాత్మగౌరవము వెల్లడియగు నట్లు బలికెను. తన యునికి భావకు భారముగానుండునని తలంచి నాన కావిషయముగాఁ బలుకలేదు. కాని తల్లియింటికిఁ బోవుటకన్న స్నేహితుని యింటికిఁ బోవుట మంచిదను సామెతనుబట్టి పాటుపడక సోమరియై యక్కసొమ్మున్నదని యాత్మగౌరవముం జంపుకొనుటయనార్యకృత్య మని యెఱింగి యాతఁడెట్లుపలికెను. ఆయూరఁ జేరినదిమొదలు నాన కేదో యుద్యోగము సంపాదించుకొని సొంతపాటువలనఁ బొట్ట పోసుకొని తన సేవకుఁడగు బాలుని బోషింపవలయునని నిశ్చయించు కొనెను. నానకు పనిలోఁ బ్రవేశించుట విజయరాముని కంతగానిష్ట ము లేకపోయినను దొరలిచ్చు సొమ్మనినట నానకున కిష్టములేదని గ్రహించి యట్టి యాత్మగౌరవముగలవాఁడు మంచిదేయని భావించుట చేతను నానకున కెవరాసట కిష్టము లేకపోవుటచేతను మఱిఁదియిష్ట ప్రకారము పోవఁదలఁచి యతనికి పనికొఱకుఁ బ్రయత్నించెను. అప్పుడే దౌలత్ఖానులోఁడీ స్థాపించిన ధాన్యపుఁగొట్టుమీఁద గుమా స్తా కావలసివచ్చెను.

ఆపనిలోఁ బ్రవేశించుటకు నానకు సమ్మతించెను. అంతకు మునుపు నానకు మంచకొడిగఁ గూర్చుండి యెవ్వరితో మాటలాడక నెల్లప్పుడు పరధ్యానముగ నుండుచువచ్చినందున నుద్యోగములోఁ బ్రవేశించినతోడనే కొంతమాంద్యము వదలుననియుఁ గొడుకు వ్యా పారములోఁ బ్రవేశించినాఁడని విని కాలుఁడు పరమానందమొంది తనయెడం గృతజ్ఞుఁడగుననియుఁ దలంచి జయరామునకు మరఁది సంకల్పమును గొనియాడి యావార్త భార్యకెఱిఁగించెను. నానకి తమ్ముని వార్త పతిముఖమునవిని బాలుఁడంత యాకస్మికముగ

నెట్లుమాటిపోవునని విచారించి సోదరీగృహమునుండి కాలముబుచ్చుట కిష్టములేక సోదరుఁడట్లు తలంచెనేగాని స్థిరబుద్ధిగలిగి యామాటకు నిలువంబడియుండఁడని భర్తతోఁ జెప్పి యంతట నిలువక తమ్మునిం బిలిచి "నాకు నీవుభారముగా నుండవు. నాకుఁ గావలసిన పదార్థము లన్నియు నున్నవిగావున నానిమిత్తము నీవీపనిలోఁ బ్రవేశింప నక్కఱలే"దని స్పష్టముగఁ జెప్పెను. ఎంత చెప్పినను నానకు తన యుద్యమమును విడువనందున నానకి వానియుద్యమమున కొప్పుకొనియె. పిమ్మట సతీపతులిరువురుఁ జేరి గుదికఱ్ఱవంటి సంసారబంధమును నానకు మెడకు తగిలించినచో నతఁడత్యాసక్తుఁడుగాక యుండునని వానికచిరకాలమున వివాహముచేయ నిశ్చయించిరి. కొడుకుద్యోగములోఁ జేరినవార్త కాలుఁడు విని వర్ణనాతీతమైన యానందము నొంది కొడుకింక బాగుపడి తీరునవియు ముందెంతవాఁడో యగునని యు నాట లూరఁబొచ్చెను.

నానకు విక్రమార్క శకము 1544 వ సం॥రము మాఘశుద్ధాష్టమినాఁడు సుల్తానుపురముఁ జేరి కొన్ని దినములలోనే యుద్యోగమునఁ బ్రవేశించెను. దౌలతుఖానులోడీ కొత్తగుమాస్తాచేతికి ధాన్యఫుకొట్టు స్థాపించునిమిత్తము మొదట వేయిరూపాయలిచ్చెను. నానకుయొక్క పూర్వచరిత్ర మెఱిఁగినవారు వాని స్వభావమున కంత విరుద్ధమైనపనిలో నెట్లుప్రవేశింపఁగలిగెనో యని యచ్చెరువడఁ జొచ్చిరి. మాయామర్మము లెఱుఁగని బలుఁడును నానకు లౌకిక వ్యవహారములందుఁ బ్రవేశించుచున్నవాఁడు గావునఁ దన సాయమంతటినుండి యక్కఱ లేదనుకొని స్వగ్రామమునకుఁ బోవుటకుఁ దనకు సెలవిమ్మని నానకునడిగెను. నానకు వాని వెంగలితనమునకుఁ జెఱునవ్వు నవ్వి యిట్లనియె. "ఓయీ! మోసపోకుము. నే నెట్లు కాఁదలఁచినవాఁడనో యట్లయితీరుదును. దానికి నాకు నడుమ నేదియు

నడ్డము రాఁజాలను. ప్రస్తుతము కాలక్షేపమునిమిత్తము కొన్నినాళ్ళు పనిఁ జేయఁబూనితినేకాని యిది నాపరమార్థముకాదు. సమయము వచ్చినప్పుడు మనమిద్దఱముఁ గలిసియే పోవుదము. కావున నీవు నా యొద్దనే యుండుము." అప్పలుకులు వినినతోడనే బలుని సందియములు తొలంగెను. తొలంగకపోయినను నానకుమీఁద వానికి మిక్కుటమగు ప్రేమ యుండుటచేత నతని కోరిక ప్రకారము వాఁ డచ్చట నుండవలసినవాఁడే.

నానకు వ్యాపారము రెండునెలలు చేయునప్పటికిఁ గుమారు నొక్కసారి యుద్యోగము చేయుచుండఁ జూడవలయునని యుబలాటపడి కాళుఁడు స్వగ్రామమునం దున్నమీఁద నుంచిన స్నుంజియేమియుం దోఁచక సుల్తానుపురమునకుఁ బోయెను. పోయి కొట్టుమీఁద నెదురుగాఁ గూర్చుండి వ్యాపారము సేయుచున్న కొమరునిం జూచి పట్టఁజాలని సంతోషమొంది వ్యవహారమెట్లు జరుగుచున్నదో తెలియఁగోరి కొడుకువ్రాసిన లెక్కలు పరీక్షించెను. పరీక్షింపఁగా వచ్చినలాభములో నొక గవ్వయైన నిలువయున్నట్లు వానికిఁ గనఁబడలేదు. అయినను గాళుఁడు కొడుకు నేమియు ననక కాలక్రమమున నవియు జక్కఁబడునని తలంచి ప్రస్తుతము కొడుకు కొట్టుమీఁదకు వేళకు వచ్చి వ్యాపారముచేసి వేళ కింటికిఁ బోవుచున్నాఁ డదియే చాలునని సంతోషించెను.

నానకీ జయరాములు నానకునకు వివాహముఁ జేయఁ గృతనిశ్చయులైన ట్లిదివఱకే చెప్పియున్నారముకదా? జయరాముం డాసంకల్పము నెఱవేఱువఱకు సరిగఁ గుడువక నిద్రింపక చుట్టుపక్కల గ్రామములకుఁ దడిమన్ను పొడిమన్నగునట్లు దిరిగి ప్రయత్నించెను. అట్లు ప్రయత్నించుచుండ నొకగ్రామమున మూలుఁడను నొకక్షత్రియునియొద్దసంప్రాప్తయౌవనయైవివాహయోగ్యయగుకన్య యొక తె

యున్నదని వానికిం దెలిపెను. అల్లుఁడామాట మామకు నెఱిగింపఁ గాళుఁడు మూళునితో వియ్యమందుట కియ్యకొని ప్రధానము చేసి కొని రమ్మని జయరామునితోఁ జెప్పెను. ప్రధానము యథావిధిగా జరిగెను. వివాహ సుముహూర్తము నిశ్చయింపఁబడెను. కాళుఁడు పెండ్లి పనులను జేయింప స్వగ్రామమునకుఁ బోయెను. ప్రధానమైన యొక మాసమునకు జయరాముని యొద్దకుఁ గొందఱుపోయి నానకుధాన్యపు కొట్టు సంబంధమగు లాభమును మూలధనమును సాధువులకు సన్యాసులకు దానివ్వవచ్చినట్లు దోఁచిపెట్టి పాడుచేయు చున్నాఁడనియు దానివలన బావమఱఁదుల కిద్దఱకు నపాయము వాటిల్లుననియుఁ జెప్పిరి. ఆమాటలు విని జయరాముఁడు తన ప్రాణముమీఁదికి వచ్చునని భయపడి కర్తవ్యమేమని భార్యనడుగ నామెయుగని తెలివిగల భీబిల్లక తనతమ్ముఁడు లోకవ్యవహార మెఱుఁగనివాఁడు కాఁడనియు నతఁడెంతధర్మాత్ముఁడైనను నీతిసంపన్నుఁడగుటచే నితరులధనము చేతికివచ్చినట్లు వమ్ముచేయఁడనియు దృఢముగఁ జెప్పి వానివెఱపుఁ దీర్చుటకుఁ దమ్ముని బిలువనంపి క్షేమమడిగి యిష్టాగోష్ఠి కొంతసేపు నడపెను. అదియే మంచిసమయమని జయరాముఁడు వినయముతోడను శాంతముతోడను మఱదిం బలుకరించి యంగడివ్యవహార మేరీతిం జరుగుచున్నది. లాభనష్టము లెట్లున్నవని యడిగెను. నానకు బావనోటనుండి యప్పలుకులు వెడలినతోడనే కంఠస్వరమునుబట్టియు ముఖలక్షణమునుబట్టియు వానికిఁ దనమీఁద నేదో యనుమానము కలిగినదని గ్రహించి తన్నొకరనుమానించుట కిష్టపడక తననిరపరాధత్వమును వెల్లడిచేసికొనఁదలఁచి తక్షణము లెక్కలు పరీక్షసేయుమని బావను గోరెను. నానకియు వానిమాటనే యనుసరించుటచే జయరాముఁడు వాని లెక్కలు శోధించెను. ఏమిచెప్పఁగును! లెక్కలుచూడఁగాఁ బెట్టుబడిసొమ్ము దౌలతుఖానుగారి లాభము నిలువయుండుటయే గాక

నానకునకు మూఁడువందల యిరువది రూపాయలు లావలసియుండెను. అది చూచి యక్కయు బావయు మిక్కిలి యానందము నొందిరి. కాని తనమరియాదయుఁ దన న్యాయబుద్ధియుఁ బాటింపక నిష్కారణముగ వారు తనమీఁద ననుమానము నొందినందులకు నానకు మిక్కిలి నొచ్చుకొని మనఃఖేదమునొంది వ్యాపారము మాని పోవలయునని తలంచెను. కాని సోదరీభావుకులు చాలబలవంతము చేయుటచేతను వారిమాట గౌరవింపవలయునని బలుఁడు ప్రార్థించుటచేతను నిలువవలసి వచ్చెను. దౌలతుఖాను వానిసత్యసంధతకు మెచ్చి పెట్టుబడి నిమిత్తము రెండువేలరూపాయల నిచ్చెను. కొట్టు క్రమముగ వృద్ధి పొందెను. నెలనెలకు రాఁబడి హెచ్చెను. ఈవృద్ధికి నానకు మిక్కిలి సంతోషింపఁ జొచ్చెను. కాని యాసంతోషము ఘనలాభము వచ్చుచున్నదని కాదు. మరేమనిన సత్పురుషులకు సాధువులకు సన్యాసులకు దీనులకు దైవభక్తులకు సహాయముచేసి తనజన్మముసఫలము చేసికొనవచ్చునని యతఁడాయుద్యోగమునం దంతకాలముండెను. నానకునియొక్క యాత్మ జలమందుండియు జలసంపర్కము లేని తామరపూవువంటిది గదా !

తృతీయాధ్యాయము.

నానకునకు నానాఁటికి వ్యవహారములో లాభమధికముగ వచ్చెను. వచ్చినలాభ మంతయు సతతము మునుపటికంటె నెక్కుడుగ దైవభక్తులకు దీనులకు దానము చేయఁదొడఁగెను. అందుచేత గ్రామములోని జనులందఱు వానివర్తనముంగూర్చి తమలోఁ దాము చెప్పుకొన నారంభించిరి. కొంద ఱతని యౌదార్యమును మెచ్చుకొనిరి.

పరుషోక్తులను అనేక విశేషణములకు విపరీతార్థములను గల్పించి నిందింపసాగిరి. లోకులు పరమార్థము నరయక వినినదంతయు నమ్మువారగుటచే నానకు యజమానునిధనమంతయు యథేచ్ఛముగ వమ్ముచేయుచున్నాఁ డని యభిప్రాయపడిరి. యజమానునిధనమే యిచ్చవచ్చినట్లు వ్యయము సేయకపోయిన పక్షమున నిర్గతులు మనుష్యులకుఁ గావలసిన కర్చులే గాక సన్యాసులకు బిచ్చగాండ్రకు దోఁచి పెట్టుటకు వీనికెక్కడనుండి సొమ్మువచ్చెనని లోకులు పలుకఁ జొచ్చిరి ఆవిషయమున లోకులు నిశ్చయముగా దురభిప్రాయ పడిరి. ఏలయన నానకునకు వాని శిష్యుఁడగు బాలునకుఁ గావలసినభోజనపదార్థముల నిమిత్తమగు వ్యయము మిక్కిలి స్వల్పము. నానకు వేదాంతియగుటచే కేవలము పరోపకారమే ప్రధాన కార్యముగఁ జేసికొనక యేదితినినను దినము వెళ్ళిపోవునని సామాన్యులు భక్షించు వస్తువులనే యుపయోగించుచు వచ్చెను. గంజియన్నమెంతో వానికిఁ బంచభక్ష్యపరమాన్నములు సరిపడు. మధురాహారములు గ్రహించి తన పొట్టనింపి కొండలు పెంచుటకంటె సొమ్మునుక్రమముగా వాడుకొని మిగిలినసొమ్ము సద్వినియోగము జేయుట యుపకారసాధన మని యతఁడు నమ్మి జాగ్రత్తతో నుండెను. అట్టిమహానుభావులు తిండిపోతులుగా నుండరు గదా. అతఁడు చేయుదానములు మెరమెచ్చుల దానములుగాక యపాత్రదానములుగాక పేదలకు భగవద్భక్తులకు నీయఁబడిన సత్పాత్రదానములయ్యెను. గ్రామవాసులలో ననేకులు నానకుచేయు వ్యయములనుగూర్చి యత్యద్భుతముగాఁ జెప్పుకొనుచుండుట విని జయరాముఁడు లోకులమాటలే నిశ్చయములైనపక్షమున నవాబు నానకును దండించుటయే గాక తనకుఁగూడ మహాపకారము చేయునని భయపడి మఱఁది నడుగుట కిష్టములేక సందేహించుచుండెను. నానకును లోకులగోల విని బావమనస్సు సంశయాకలితమైనదని తెలిసికొ

నితనచరిత్రము నిగ్రహమని వెల్లడి సేయుటకును, నిందారోపకులకు బుద్ధిచెప్పుటకును, బావనుబిలిచి మునుపటియట్లె తనలెక్కలఁబరీక్షిం పుమని కోరెను. జయరాముఁడు తనమనస్సులో ననుమానముగా నున్నట్లు నానకునకుఁ దెలియుట కిష్టములేనివాఁడగు యంగడిలో నేదోలోపమున్నదని మాత్రము మనస్సులో నభిప్రాయపడి లెక్కలు పరీక్షించుమని కోరినమాత్రముననే యందుకేయుకొని నానకును నవాబునొద్దకుఁ దీసుకొనిపోయి యాతని దర్శనముచేసి లెక్కలుపరీక్షిం పుమని కోరెను. నవాబు వానిమాటలువిని నానకును దనయెదుటికిఁ బిలిచి పేరేమనియడిగి పేరు తెలిసికొన్నపిదప జయరామునివంక దిరిగి వీనికి వివాహము యినదాయని యడిగెను. వివాహము కాలేదని జయరాముఁడు ప్రత్యుత్తరముఁజెప్ప విని నవాబు "అదిగో! అదేకారణము. వివాహము కాకపోవుటచేతనే యితఁడు మాసొమ్మెట్లు పాడు చేయుచున్నాఁడు. నీవు నాస్వభావ మెఱుఁగుదువుగదా. లెక్కలుసరిగానుండనిపక్షమున మీగతి యేమగునో చూచుకొనం" డని కఠినోక్తులు పలికెను. నానకు వానికఠోరభాషణము లాలకించి యించుకేని వెఱపునొందక "లెక్కలు చూపినపిదప మీయిష్టము వచ్చినట్లు చేయవచ్చును లెం"డని నిర్లక్ష్యముగ బదులుచెప్పెను. తనయంత వానియెదుట నానకు నిర్భయముగా నిర్లక్ష్యముగా నిశ్చలముగా నట్లుప్రత్యుత్తరము చెప్పుటచేత నవాబునకు మితిమీఱిన కోపము వచ్చెను. ఆకోపము పైకి స్ఫుటము గాకముందే జయరాముఁడు వానిముఖలక్షణములు గనిపెట్టి మిక్కిలి వినయముగా జేతులుజోడించిఁ నానకు గొప్పవారి దర్శనము లెన్నఁడుఁ జేయని పల్లెటూరువాఁ డగుటచేత మర్యాదలు తెలియక యట్లు వచించెనేకాని యనుమానింపఁ దలంచుకొనలేదనియుఁ దనయం దేదోషమును లేదని నమ్మి యంత విస్పష్టముగాఁ బలుక సాహసించెననియుఁ బ్రి

ధమదోష మగుటచే క్షమియింపఁ దగు" ననియుఁ బలుతెఱంగులఁ బ్రార్థించెను.

ఆవేఁడికోలు విని దయాశీలుఁడు నవాబు తనకోటలో నున్న యదురావను మఱచి లెక్కగానిని పిలిపించి యంగడిలెక్కలు శోధింపుమని యానతిచ్చెను. యదురావు మిక్కిలి జాగరూకతతో నైదు దినములు లెక్కలు పరీక్షించెను. నవాబు పెట్టిన పెట్టుబడియు, దానిమీఁదవానికి రావలసిన లాభమునుగాక 321 రూపాయలు కొట్టులో నిలువయున్నట్లు పరీక్షవలనఁ దేలెను. నానకు తననిమిత్తము దానధర్మముల నిమిత్తము వ్యయముచేయఁగా నతనివంతు మిగిలినసొమ్మది. అదిచూచి జయరాముఁడు ప్రాణప్రాణములు దక్కినట్లు మిక్కిలి సంతోషించి మఱునాఁడు నవాబు దర్శనమునకుఁ బోయెను. అదివఱకే యదురావువలన లెక్కలపరీక్షను గూర్చి నవాబు వినియున్నందున జయరామునిఁజూచి యతఁడు "నీమఱఁదిమీఁద నీవిధముగ వాడుకలు కలుగుటకుఁ గారణ మే" మని యడిగెను. అప్పుడు జయరాముఁ డిట్లనియె. "లోకములో నెంత మంచివారి కయినను శత్రువులుండక మానరు కదా? అట్లే మానానకుమీఁద గూడ గిట్టనివారు కొందఱున్నారు. ఇదియంతయు నామహాత్ముల సృష్టియేకాని మావానిలోప మేమియులేదు." పరీక్షానంతరమున నవాబు నానకుమీఁద నెక్కువ విశ్వాసముఁ గలవాఁడై మునుపిచ్చిన సొమ్మునకుఁ దోడుగఁ బెట్టుబడికిఁగ్రింద మఱి మూఁడువేలరూపాయలనిచ్చి వ్యాపారము నెక్కుడుగ సాగింపుమని చెప్పెను. నానకు నిర్దోషియని తెలిసినప్పుడు జయరాముఁడు వానిభార్యయు నొందిన యానంద మింతింతయని వర్ణింప నలవికాదు. ఆపరీక్షవలన నవాబునకు నానకుమీఁద నమ్మక పొడముటయేగాక జయరామునిమీఁదఁ గూడ నధిక గౌరవము గలిగెను. కుబుసమువిడిచిన కోడెత్రాఁచనుణా

న్నది పూలదండ యయినట్లు బావమఱఁదుల నిర్ధరిషయి నలిగి వారిం జెరుపఁ దలఁచిన నవాబు పరమాప్తుఁ డగుటచే నానకుమీఁద నిందలు మోపిన శత్రువులు సిగ్గుపడి నోళ్ళు మూసికొనవలసినవా రైరి. నానకు మేలునే గోరునట్టి బరమమిత్రులు సంతోషపరవశు లైరి. తన కుమారుఁడు బుద్ధిహీనుఁ డనియుఁ జిల్లిగవ్వైన నార్జింప లేఁడనియుఁ గొఱమాలినవాఁడనియుఁ దలంచి వానినింటినుండి వెడలనడచిన కాళుఁడు పుత్రుని మితవ్యయము నిర్లోభిత్వము నవాబునకు వానిపై దయ గలుగుట మొదలగువార్తలు విన్నప్పుడు పొందిన సంతోష మనుభవైకవేద్యమేగాని వర్ణింప నసాధ్యము. మొదటినుండియు నానకు మహాత్ముఁడగునని నమ్ముచుండి రాయబులారు దానిని విని యెంతో సంతోషించెను.

ఒకనాఁడు సాయంకాలము జయరాముఁడు భార్యయు నానకునుగూర్చి మాటలాడుకొనుచుండఁగా నతఁడే వచ్చి వ్యాపారములో తనవంతువచ్చిన లాభపుసొమ్ము దెచ్చి దాఁచుఁడని వారిచేతి కిచ్చెను. అక్కడకుఁ దమ్మునిమీఁద నపవాదమెన్నఁడును లేకపోయినను లోకులుచేసిన నిరాపనిందలు కాను మనఃఖేదమునొందిన పరితాపానంతరమున నిష్కళంకుఁడై వచ్చిన సోదరుని బహువిధములఁ గారవించెను.

నానకు గుణవంతుఁడై ధనసంపాదకుఁ డగుటచేత స్వకుటుంబ భారము వహింపఁగలఁడు గావున వానికి వివాహము శీఘ్రముగఁ జేయుట యుచితమని సోదరీ భావుకలు తొందరపడిరి. అదియునుఁ గాక సంసారబంధమునందు వానిని బిగించిపెట్టినచో నతఁడందే తవులుకొని యన్యవిషయమునుండి మనస్సు మరల్చి బాగుపడునని వారెంచిరి. యీవఱకే వానికొక సంబంధము గుదిర్చిరని మన మెఱుఁగుదుముగదా! జయరాముఁడు నానకునకుఁ బిల్ల నీయఁదలఁచిన మూ

ఘునిని పేర ముహూర్తము నిశ్చయము సేయుమని జావాబులువ్రాసెను గాని మూళుఁడు వివాహమునకుఁ గావలసిన సంభారములు తనకు సమకూడలేదని కొంతయాలస్యముఁ జేసి యెట్టకేలకు భాద్రపదబహుళ సప్తమీదినమున సుముహూర్తము నిశ్చయించి వివాహమునకుం దరలి రమ్మని వ్రాసెను. కాలుఁడు సకుటుంబ పరివారముగా సుల్తానుపురమునకుఁ బోయి యటనుండి పెండ్లికొడుకును జయరాముఁడు మొదలగు చుట్టములను దోడ్కొని తరలి పోయెను. వియ్యంకుఁడు వియ్యాలవారిని తనస్థితికిఁ దగినట్లు గౌరవించెను. వివాహమహోత్సవము మూఁడుదినములు జరిగెను. నాలవనాఁడు కాలుఁడు పెండ్లికూఁతురును వెంటఁ బెట్టుకొని సపరివారముగ బయలుదేరి సుఖముగ సుల్తానుపురముఁ జేరెను.

పెండ్లికూఁతురుపేరు సల్లఖి. అత్తవా రెందుచేతనో తల్లిదండ్రులు పెట్టినపేరం బిలువక చూనియని యామెను బిలుచుచువచ్చిరి. సుల్తానుపురమునకు వచ్చినపిదపఁ గాలుఁడు కొడుకునుం గోడలి స్వగ్రామమునకుఁ దోడ్కొని పోవఁదలఁచెను. తల్వొండి గ్రామమునకుఁ బోవుటకు నానకున కిష్టములేదు. ఆకారణముచేత జయరాముఁడు, నానకియుఁ దాని కంగీకరింపరైరి. కాని కొందఱుపెద్దలు నానకుయొక్క తల్లివివాహమునకు రానందున కొడుకుంగోడలు కాఁపురము చేయుచుండ నామె కన్నులు చల్లగ చూడఁగోరుననియు నొక్కనెలయైన నామెకడనుండుట యుచితమనియు నుపదేశించిరి. ఆయుపదేశముంబట్టియుఁ దల్లిమీఁదఁగలగౌరవముంబట్టియు నానకుస్వగ్రామమునకుఁబోవ నిష్టపడి భార్యాసమేతుఁడై తండ్రితోఁగూడ జనియెను. అతఁడు వచ్చువఱకు నంగడిపని బలుఁడు చూచుటకొప్పుకొనెను. వివాహదీక్షితుఁడై కళ్యాణవేషముతోనున్న కుమారుఁడు ధర్మపత్నిసమేతుఁడై తల్లిపాదములకు నమస్కరింప త్రిప్తాదేవి కొడుకుం

గోడలిఁ గౌఁగిలించుకొని యానందబాష్పము లనియెడి ముత్యాలసేసలు వారిపైఁ జల్లెను. నానకు రాక విని చుట్టములు నెచ్చెలులు పరిచితులు వానిం జూడవచ్చి యతఁడు మంచివృత్తిలోఁ బ్రవేశించినందుకు ధనముసంపాదించుచున్నందుకు జాల సంతసించి కొనియాడిరి. కొడుకక్కడనున్న నెల దినములలోఁ దండ్రి సహజముగఁ గఠినుఁడయ్యు మరల నేమి సాహసము పుట్టునో యను భయమున నేమియు ననక నడుమనడుమ నెవరితోనో యన్నట్లు "ధనము సంపాదించుట మంచిది. ధనము లేనివారి నెవరుఁ జూడరు. సాహసకార్యములు చేయఁ గూడ"దనుచు నెమ్మదిగఁ గాలము వెళ్ళఁబుచ్చెను. ఆమాసము ముగిసినపిదప నానకు భార్యాసమేతుఁడై సుల్తానుపురమునకుఁ బోయి యెప్పటియట్ల తన పనిలోఁ బ్రవేశించెను. పుట్టినింటివారు చూనీదేవిని మరల స్వల్పకాలములోనే పంపుదుమని చెప్పి తీసికొని పోయిరి.

చతుర్దశాధ్యాయము.

ఇరువదియేండ్లయిన నిండకముందే నానకు గృహస్థుఁడయి సంసారభారము వహించెను. కాని యతని పెండ్లి వానిజీవనము సుఖాస్పదముగఁ జేయుటకు మారు దుఃఖభాజనముగఁ జేసెను. చూనీదేవి కోపశీల, గర్వసమేత. ఒరులపై నధికారము చేయనిచ్ఛగలది. ఆమె జనకుండగు మూలుచందు కాలుని యట్టు. వాక్పారుష్యమునందు ధనాశయందు మనఃకాఠిన్యమునందు వియ్యంకు లొండొరులకుఁ దీసిపోరు. చూనీదేవితల్లి నానకుతల్లివంటిది గాక భర్తృగుణములకు వన్నె పెట్టుచు ననుకూలదాంపత్య మని లోకులు చెప్పుకొనునట్లు నడచెను.

అట్టి జననీజనకుల కుద్భవించినందున చూనీదేవి తల్లిచాలు బిడ్డయుఁ దండ్రిచాలు బిడ్డయు నయ్యెను. తల్లిదండ్రుల గుణములు ప్రతిబింబములట్లు బిడ్డలయందు గానబడుచుండును గదా! తల్లి మంచిది కానప్పుడు తండ్రి మంచివాఁడగుటయో తండ్రి యోగ్యుఁడు గానప్పుడు తల్లి యోగ్యురాలగుటయో తటస్థించు నేని బిడ్డలొకవేళ సుగుణవంతులు కావచ్చును. భార్యాభర్తలిద్దఱు దుస్స్వభావులయినప్పుడు బిడ్డలు సాధుశీలురగుట యరిది. అయోగ్యులగు జననీజనకులకుద్భవించినను బిడ్డలు జన్మించినది మొదలు సజ్జనులచేఁ బెంపఁబడుచు రేని వారికి సద్గుణము లలవడవచ్చును. అట్లుగాక యవివేకులగు మాతాపితలకుఁ బుట్టి వారికడనే పెరిఁగినబిడ్డలమాట వేఱే చెప్పవలయునా! చూనీదేవి గయ్యాళితనమునఁ దల్లిదండ్రులను బోలినందునఁ బుట్టినింటను మగని గృహమునకు వచ్చినప్పుడు పిల్లిమీఁదఁ బెట్టి యెలుకమీఁద బెట్టి సాగుచు నిది లేదది లేదని కేకలు వేయుచుండును. అంతియేకాక గృహకృత్యములకుఁ గావలసిన సంబారములు సరిగ సమకూర్చుట లేదనియు సంపాదించిన ధనమంతయు బైరాగులకు బావాజీలకుఁ బెట్టి సంసారము గుల్ల చేయుచున్నవాఁడనియు, నుదయాస్తమయములు మగనిని సాధించుచుండును. సంపాదించినధనములోఁ జిల్లిగవ్వయైన వెచ్చపెట్టక తనయిచ్చవచ్చినట్లు వ్యయముచేయుటకుఁ దనయధీనము జేయుమని పోరుచుండును. తానెంత పోరుపెట్టినను భర్త తనమాట రవ్వంతయు లక్ష్యము సేయనందున నామె తనపంతము నెగ్గించుకొనుటకుఁ బలుమాఱు తల్లిదండ్రులకుఁ దనకష్టములఁ దీర్పరమ్మని వర్తమాన మంపుచుండెను. పంపుటయే తడవుగ వానియత్తమామ లిరువురు కూఁతురు మిక్కిలికష్టపడుచున్నదనుకొని యల్లునియింటికి వచ్చి తమకూఁతు రష్టకష్టములు బడుచున్నదని కళ్ళుబొల్లి యేడ్చి "యెన్నఁడు బుద్ధితెచ్చుకొని బాగుపడుదువు నాయనా!" యని యల్లునిమీఁదఁబడి రక్కసులవలె

వానిని బాధించుచు వచ్చిరి. సహజముగ శాంతశీలుఁడయి నానకా రుష్యమన్న మిక్కిలి యసహ్యపడుచు నిరంతరము మనశ్శాంతినే గోరు నానకు, ఆలిపోరునకుఁ దోడుగ నత్తమామల పోరును గూడ ననుభవించుటచే మనస్థిమితము లేనివాఁడయి చాల దుఃఖపడుచు వచ్చెను. ఒకప్పు డత్తమామలపోరుఁ బడలేక మా యింట నన్నవస్త్రములకు లోపము లేదు గదా యని యడుగుచుండెను. అందులకత్తమామలు మిక్కిలి కినిసి "అన్నవస్త్రములున్న చాలునా, మఱేమియు నక్కఱ లేదా? నగలుండవలె నాణెములుండవలె. సంసారము చేయుచున్న పుడెన్నో యుండవలెను. కాలునొచ్చినఁ జేయినొచ్చిన నింటఁగూర్చుని సుఖముగఁ దినుటకుఁ గొంతిసొమ్ము నిలువయుండనక్కఱలేదా? నీసొమ్ము దినుచున్న గోనాయిలు సన్న్యాసులు నీ కాపత్సమయమున నక్కఱకు వత్తురని తలంచుచున్నాఁడవు కాబోలు! పోని మేమియు నెఱుఁగని మాపిల్ల యట్టి యాపత్సమయము వచ్చినచో నిష్కారణముగ గంగలో దిగవలయు" నని స్పష్టముగఁ బలుకుచు వచ్చిరి. కఠినకఠోరములగు నప్పలుకులు విన్నప్పుడు నానకుమనస్సు మిక్కిలి ఖేదము నొందు "మాయూరికి మాయత్తవారియూరికి, నిప్పుడున్న దూరముకంటెఁ బదిరెట్లుదూరముండిన మాకెంతయు సుగదా. దూరముండినపక్షమున వీరు తఱచుగ వచ్చి నన్ను బాధింపకుందురుగదా" యని తలంచుచుండును. అల్లునియూరికి మామయూరికి దూరముండుట మంచిదనియే కాఁబోలు శాస్త్రకారకులు సయితము "గృహస్థులు పుత్రికలను దూరపుదేశములనుండు వచ్చువారి కీయవలయు" నని శాసించిరి. నానకునకు గృహము సుఖప్రదమగుటకుమారు దుఃఖభాజనమయి నందున నతఁ డింటనుండినప్పుడు ముద్దకొఱకు మీఁద నుడికినట్లుండి మెదుకులు నోటవేసుకొని యావలకుఁ బోవుచుండును. సోదరీగృహమునకుఁ బోవఁదలఁచిన వానియత్త యామెయింటికిఁగూడ బోయి

యిల్లునిమీఁద విధివిరామము లేక నేరములు చెప్పుచువచ్చెను. నానకి నాథుశీల యగుటచేఁ దనసోదరుఁడు యోగ్యుఁడని యామె యెఱింగియుండియు నాగయ్యాళిగింపనోటికి వెఱచి యేమియు ననక యూరకుండును.

వేయిమంది పడుచుపడఁతులైనను నానకి యత్తగారి యెదుట నిలువలేరు. అట్టియామెయెదుట పరమసాధ్వియగు నానకినిలిచి యేమిప్రతిఘటింపఁగలదు! స్వగృహమునందుఁగాని సోదరీగృహమునందుఁగాని యించుకేనియు మనశ్శాంతినొందుటకు వీలులేక నానకు దుకాణమే యిల్లుచేసికొని దినమునం దెనిమిదిఘంటలలోఁ జాలభాగ మక్కడనే గడుపుచు వచ్చెను. అతనికి బలుఁడు సహాయుఁడు; బలున కతఁడు సహాయుఁడు. అతఁ డొంటిగఁ గూర్చున్నప్పుడు మనసులో ననేకాలోచన లొకదాని వెంబడి నొకటి తోఁచుచుండును. భార్య దుఃఖహేతువు. సంసారము దుఃఖహేతు వని పెద్దలు చెప్పెడుమాటలు వానికి జ్ఞప్తికిరాఁగా నతఁడు మాటిమాటికి మెడకు గుదికట్టయు సంకిలియు నగు నీవివాహమేల చేసికొంటి నని విచారించుచు దృఢమైన యాబంధమును తెంపుటకు సమయమును నిరీక్షించుచుండెను. అట్లు నిరీక్షించుచుండగాఁనే యనేక సంవత్సరములు గడచెను. అతని కప్పటికి ముప్పదియాఱవయేఁడు. వివాహమై పదునాఱు సంవత్సరములాయెను. అతని కిద్దఱు కుమారులు జన్మించిరి. అతని ముప్పదిరెండవయేఁట మొదటికుమారుఁడు పుట్టెను. ఆకుమారుని పేరు శ్రీచంద్రుఁడు. మఱి నాలుగేండ్లకుఁగా ముప్పదియాఱవయేఁట రెండవ కుమారుఁ డుదయించెను. అతనిపేరు లక్ష్మీదాసు. అట్టియవస్థలలో నానకుజీవితమందు గొప్పమార్పొకటి జరిగెను. ఆమార్పు వానిని సంపూర్ణముగ మార్చివేసెను. భార్యాబంధమే త్యజింపఁదలవిగానిది. అట్టియెడ సంతానముచేత మఱింత దృఢమైన యాబంధమును నానకు

తృణప్రాయముగ భేదింపఁగలఁడని లోకులెవ్వరుఁ దలంపలేదు. వాని శత్రులు, మిత్రులుగూడ నానకు సంసారబంధమునం దగులుకొన్నాఁడు. వానిబ్రహ్మవిద్యయంతయు నడుగంటినదని బహిరంగముగ ననుకొనుచుండిరి. అట్టి సమయమున నానకు సర్వసంగపరిత్యాగియై యెల్లవారల నద్భుత మొందఁజేసెను. రెండవకుమారుఁడు పుట్టినయా అమాసములకు నానకొకనాఁ డొకచోట నొంటిగఁ గూర్చుండి దీర్ఘాలోచనము చేయుచుండ వానికడకొక పకీరు వచ్చెను. ఇరువురు గొంతసేపు భగవద్విషయికమైన చర్చచేసిరి. ఆసంభాషణము ముగిసినవెనుక పకీరు నానకుతో నిట్లనియెనఁట. "నానకూ! నీవు చేయుచున్న పనియేమి? నీజీవితముయొక్క పరమార్థమిదియేనా? నీవు చేయవలసిన యుత్కృష్టకార్యమునకు నీవిప్పుడు గడుపుచున్న దేహయాత్రయనుకూలమై యున్నదో లేదో చూచుకొనుచున్నావా?" ఆపలుకులు నానకుమనస్సుమీఁద నెంతో పని జేసి వానిని విరక్తిమార్గమునకుం ద్రిప్పెను. తిప్పుటయు నతఁడు పకీరుతో నిట్లనియెనఁట. "భగవంతుఁ డంతయు సరిగా వచ్చునట్లు నడపించును" ఆపలుకులు పలుకునప్పుడు నానకు మనసార నేదోచేయుటకుఁ గృతనిశ్చయుఁడైనట్లు కనఁబడెను. అదిగ్రహించి పకీరు సంతసించి తన దారిం బోయెను.

అపకీరుతోఁ బ్రసంగముజరిగిన యెనిమిదిమాసముల కొకనాఁడు తెల్లవాఱుజామున నానకు దాపుననున్న యేటి కెప్పటియట్ల స్నానమునకుఁబోయి తిరిగి గృహమునకు రాక యదృశ్యుఁ డయ్యెను. అతని యదృశ్యత యాలుబిడ్డలకు సోదరీ భావుకలకు జాల భయము గలిగింప వారు వానినిమిత్తము గ్రామము పొలిమేరలు వెదకించిరి. కాని యతండెందుం గానఁబడఁడయ్యె. ఆయనను గనిపెట్టి వానికి గిట్టనివారు నానకు నవాబుసొమ్ము హరించి యాపదవచ్చునను భయ

మును నెక్కడికో పాఱిపోయెననియు గంపసువాఁడగుటచేత నట్లు చేసె ననియు నపవాదములు వేయఁజొచ్చిరి. ఇట్లు పగవారు చెప్పుకొను చుండ నేమికారణముననో మఱల నానకు మూఁడవనాఁడు స్వగ్రామ మునకుఁ బోయెను. అతనింజూచి నిరాపనిందలు మోఁపిన కుత్సిత స్వభావులు తమపలుకులు కల్లలయ్యెనని తలవంచుకొనిరి. నానకు చిన్న గోచిమాత్రము పెట్టుకొని దిగంబరుఁడట్లు యుండెను. స్వగృహ మునకుఁ గాని సోదరీగృహంబునకుఁ గాని యతఁడు పోవక యూరక నిందందుఁ దిరుగఁజొచ్చె. గ్రామవాసులు వానియవస్థఁ గనుఁగొని "వానికి మతి లేదు. పిచ్చియెత్తెను" అని కొందఱు దయ్యమేదో పట్టి యట్లు వేధించుచున్నదని కొందఱు బలుకఁజొచ్చిరి. నానకు హఠాత్తుగ నదృశ్యుఁడయ్యెనని విని నవాబు వానికిఁ బూటకుఁడగు జయ రామునింబిలుపించి లెక్కలు పరీక్షసేయింపుమని యాజ్ఞాపించెను. జయ రాముఁడు నానకును గూడ వెంటఁబెట్టుకొని నవాబునొద్దకుఁ బోయెను లెక్కలు మూఁడునాళ్లు పరీక్షింపఁబడెను. కాని కడచిన రెండుసాళ్లవ లెనే నానకు నిర్దోషియని తేలుటయేగాక యతని వంతు రు 760లు రావలసి యుండెను. పరీక్షానంతరము నవాబు నానకున్యాయబుద్ధికి సంతోషించి మరల దనకడ నుండుమని యడిగెను. నానకు తన కుద్యోగ మక్కఱలేదని తనకు రావలసిన ధనము పేదలకుఁ బంచి పెట్టుమని చెప్పెను.

నానకు చాలకాలము గృహస్థుఁడై భార్యతోఁ గాఁపురము చేసి సంతానముంబడసి సంసారబంధములు మఱికొంత బిగిసినవెనుక వయసు కొంత ముదిరిన పిదప విరాగియై యాలుబిడ్డల విడచి నిస్పృహుఁడై భగవద్ధ్యాన పరాయణుఁడగుట చాలమంది కాశ్చర్యము గలిగించును. కాని యిందాశ్చర్య పడవలసిన దేమియులేదు. ఏలయన నానకుయొక్క గృహస్థాశ్రమము వాని నుత్తమగతి నొందించు

భగ
చేత
శౌచ
ను.
వారి
వెడలి
తమగు సా
ను. నా
యా తను
చిత్తము నిష్క
పాదించినప్పుడు భ
ముచేయుచువచ్చెను.
యై యుండును గదా! పూ
మందున్న పుడె మోహపాశబ
ముగలవాడనియు, బ
మనము గ్రహింపవచ్చును. అట్టి
చిన తోడనే యతని సంసారము

మూర్ఖుడు తనయల్లుడు విరాగియై

విషాదమంది పెనుగడచిన వాని చందమున దూలుచు

య్యెను. తెలివివచ్చినపిదప నతడు మహాకుపితుడై యల్లుడు దార

పుత్త్రులను నిరాధారులజేసి సన్యసించుట దుష్కార్యమనియు సం

సారనాశహేతువనియు నభిప్రాయపడి యల్లుడుద్యోగము సేయుచ

ు మను
తనమాట
నానకుబుద్ధి
యాయనను
లు దేరి పోయి
చున్న నానకు
ంచుట యనుచితమ
ని వానిమనస్సు నిశ్చ
చ్చినదారినే స్వగ్రామమున
కేటింగించెను. అల్లుఁడు మరల
గ్రహించి మూర్ఖుఁడు నానకునకు
న యేఁడువందల యరువది రూపా
చ రక్షింపవలయునని నబాబునకు
బు నానకు దారపుత్రుల నిరాధారస్థితికి
ందియు నానకుచేత పేదలనిమిత్తము దానమీయఁ
బడినధనము వాని సమ్మతిలేక యాలుబిడ్డల కిచ్చుటయధర్మ
మని భయపడి మూర్ఖుఁడు కోరినప్రకారము చేయుట కిష్టపడఁడ
య్యె. అయినను నానకునకు మతిలేదని లోకులు చెప్పుకొనుట చేతను

మతిలేనివాఁడు చేసిన దానధర్మములు పరిగ్రహింపఁ దగినవి కావని తెలియుటచేతను నవాబు వానివంతుధనము దానముచేయక యాలుబిడ్డల కీయఁ బ్రియత్నించెను. నానకు నిరంతరము గోరీలదొడ్డిలో గూర్చుండి జపము సేయుచుండుటచే వాని కేదేని యొక దయ్యమునుపట్టి యుండవచ్చునని కొందఱు చెప్పిరి. తురకలకును దయ్యము లున్నవని నమ్మకకలదు గావున నవాబు తన మతగురువు నొక్కనిం బిలిచి మంత్రములు చదివి యా దయ్యమును వదలించుమని వానితోఁ జెప్పి నానకునప్పగించెను. ఆగురువు నానకుకడకుంబోయి తనమంత్రము లన్నియుఁ జదివెను. ఎన్ని మంత్రములు జదివిన నతఁడెప్పటి యట్లె యుండెను. తురక గురువు నానకుతో నించుక సేపు సంభాషించి వానికి దయ్యము పట్టలేదనియు మతి లేకపోలేదనియు గ్రహించి యామాట నవాబున కెఱిఁగించెను. పేదలకుఁ బంచిపెట్టవలసిన సొమ్ము మఱియొకలాగున వినియోగించుట మహాపాపమని మహమ్మదీయ ధర్మశాస్త్రములలో నుండుటచే నవాబు పాపభీతినొంది యాధన మేవిధంబున వినియోగింప నగునని జయరామునిం బిలిపించి యాలోచన మడిగెను. జయరాముఁడొకఁడు చెప్పిన నెటువచ్చునో యని యే యాలోచనముం జెప్పవెఱచెను. ఏలయన నానకుయొక్క యాలుబిడ్డలయవస్థఁజూడ ధనము వారికప్పగించుటయే న్యాయమని తోఁచును. నానకు మతిలేనివాఁడు కాఁడని తెలిసినప్పుడు వాని చెప్పిన చొప్పున వానిసొమ్ము దానముచేయకపోవుట యనుచితమని తోఁచును.

ఈ రెండు ధర్మసందేహములు జయరాముని బాధించినందున నతఁడు నానకునే పిలుపించి కర్తవ్యమునుగూర్చి యడుగుమని నవాబునకు విన్నవించెను. నవాబు వాని చెప్పిన చొప్పున నానకును రమ్మని వర్తమాన మంపెను. నానకువానియాజ్ఞ నిరాకరించి రానందున నవాబు వానిని బలవంతముగ దనసన్నిధికి రావించి తనయాజ్ఞపరికార

ము రాకుండుటకుఁ గారణమేమని కోపముతో నడిగెను. నానకు వాని కిట్లనియె. "నేను మీసేవచేయునప్పుడు మీయాజ్ఞమన్నించి యిప్పుడు భగవంతునిసేవ చేయుటచే భగవంతునియాజ్ఞనే మన్నించెద. అప్పలుకులు విని నవాబు "నీవు భగవద్భక్తుండ వయితివేని నేనును భగవద్భక్తుఁడనే. నేఁడు శుక్రవారము మసీదునకుఁబోయి మనమిద్దఱము నమాజు చేయుదము ర" మ్మని పలికెను. భగవంతుఁడు సర్వవ్యాపకుఁడను నమ్మిక హృదయమున నుండుటచే నానకు మసీదునకుఁ బోవ సమ్మతించె. సమ్మతించుటయు నవాబు కొలువులోనున్న గొప్పసరదారులను స్వమతగురువులను నానకును వెంటఁబెట్టుకొని వైభవముతో మసీదునకుఁ బోయి ప్రార్థనల నారంభించెను. తురకలందఱు దమయాచారప్రకారము ప్రార్థనసమయమున మోఁకాళ్ళమీఁదఁబడియుండనా నకు మాత్ర మట్లుచేయక కాలువంచక నిలిచియుండెను. ప్రార్థనలు ముగిసినపిదప నవాబు నిలిచియున్న నానకునఁజూచి "ఓయి! నీవునాతోఁగలిసి ప్రార్థించుటకు వచ్చితివా? లేక నిలిచియుండుటకు వచ్చితివా?" యని యడిగెను. నవాబు ప్రశ్నమునకు నానకీ క్రిందియుత్తరముఁ జెప్పెను. "ప్రార్థనసమయమున మీరు గాంధార దేశమున గుఱ్ఱములను బేరము చేయుచుండిరి. అందుచేత నేను మీతోఁ గలసి యెట్లుప్రార్థన సేయఁగలను." అసవుఁడు నవాబుప్రక్కనున్న ఖాజీ నానకుతో నిట్లనియె. "నీవు నవాబుగారితోఁ గలిసిప్రార్థనముఁ జేయలేనిపక్షమున నాతోఁ గలసి యేలప్రార్థింపవైతివి" అప్పలుకులకు నాన కీవిధమునబదులుచెప్పెను. 'మీతక్కువ యేమున్న. దిమీగుఱ్ఱపుపిల్ల మీదొడ్డిలోనున్న బోదెలోఁ బడునేమోయను భయమున మీమనసు ప్రార్థనసమయమున మీగుఱ్ఱపుపిల్లవెనుకనే యుండెను. నేనుమీతోఁగలిసిన మాత్రమెట్లు ప్రార్థింపఁగలను.'

అతని పలుకులు విని నవాబు వానిగురువు విస్మయము నొం

దియొండొరుల మొగంబులు చూచుకొని యెట్టకేలకుఁ దమమనస్సు లానమయమున నిజముగా మసీదులో లేవని యొప్పుకొనిరఁట. అన్యు ల మనోగతములగు నాలోచనలను విజ్ఞానవంతులు సులభముగ నె ఱుంగఁ గలరని ప్రకృతి శాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. ఇది నిజమో యతిశయోక్తియో మనము చెప్పఁజాలము. అనంతరము నవాబు నా నకును బిలిపించిన కార్యము మఱువక ధనమెట్లు వ్యయము సేయువల యునని వానినడిగెను. ఎన్నివిధములఁ దరచి తరచి యడిగినను నా నకు మొట్టమొదట దానన్నట్లు ధర్మమే చేయుమని నొక్కిచెప్పెను. నవాబు నానకు నడిగెన కార్యములేదని తెలిసికొని వానిం బంపివేసి యాధనము సగము నానకు మనోరథ ప్రకారము పేదలకుఁ బంచిపెట్టి సగ మాలుబిడ్డల కిచ్చెను.

ఈనాఁటి హిందువులకు వలెనే యానాఁటి హిందువులకుఁగూడ జాతి మతవర్ణసంబంధము లైన పట్టుదలలు మిక్కుటముగనుండెను. మన దేశము నిప్పుడు క్రైస్తవులు పరిపాలించుచున్నట్లె యప్పుడు మ హమ్మదీయులు పరిపాలించుచుండిరి. ప్రభువులు మహమ్మదీయ మ తస్థులయినను దేశస్థులు హిందూమతమునే యవలంబించి విడువక య భిమానముగలవారై యుండిరి. తురకలుహిందువులు పలుమాఱుత్సవ సమయములఁగలియుచువచ్చిరిగాని కలిసి తినుట వియ్యమందుట మొదల గు వానిలో మాత్రము హిందువులు గలియరైరి. హిందువుఁడు మ సీదునకుఁబోయి తురకలం గలసి నమాజు చేయుట స్వమత మర్యా దం దాటుటగా నానాఁటివారు భావించుచువచ్చిరి. అట్టివాని నానా టివారు వెలివేసిరేగాని వర్ణములో నుంచరైరి. నానకు మహమ్మ దీయులతోఁ గలిసి మసీదులోఁ బ్రార్థనజేసి స్వమతమర్యాద నతిక్ర మించెను. నావాబుఖాజీ వాని వెంటఁబెట్టుకొని పోవుటంజేసి నానకు స్వభావమెఱుఁగనివాఱందఱు దప్పక యతఁడు నవాబు ప్రేరణంబు

నఁ దురకలలోఁ గలసెననియే జెప్పుకొనిరి. జయరాముఁ డామాట వి
న్నప్పుడు చాలతొట్రుపడి యతిత్వరితమున నింటికిఁబోయి యావా
ర్త భార్యకెఱిఁగించెను. ఆమె తన సహజధైర్యమునుజూపి భర్తజె
ప్పినమాట సరిగా నమ్మలేదు. జయరాముఁడు తనమాట భార్యసరి
గా నమ్మకపోవుటచే నిజస్థితి గనుగొని రమ్మని నాథుఁడను బ్రాహ్మ
ణుని నానకుదగ్గఱకంపెను. ఆబ్రాహ్మణుఁడు తక్షణమే బోయి
యథార్థస్థితిఁ దెలుసుకొని నానకు తురకలలోఁ గలిసినమాట యబ
ద్ధమనియు నానకు నవాబుమాటకులోబడియట్టిపని జేయువాఁడు కాఁడ
నియుఁ జెప్పెను. అదివిని జయరాముఁడు భార్యయు మిక్కిలి సంత
సించిరి.

నానకు విరాగులలోఁ గలిసినవార్త కాళునకుఁ జాలకాల
మునకుఁగాని తెలియదయ్యె. తాల్వండి గ్రామమునకు సుల్తానుపుర
మునకుఁ గొన్నివందలమైళ్ళ దూరమున్నందున నాదినములలో వర్త
మానము దెలియుట చాలకష్టముగ నుండెను. పూర్వము పొరుగూ
రి వార్తలు తెలియవలెనన్న గృహస్థుఁడు పురోహితునో యింటి
మంగలినో యింటిపాటకునో లేక బత్తెమిచ్చి ప్రత్యేకముగా నొక
మనిషినో పంపవలయును. కుమారునివార్త కాళున కెట్టెట్లో తెలి
సెను. ఆవార్త వినఁగానే కాళునిప్రాణములు నిలువునంబోయెననిచె
ప్పవచ్చును. త్రిప్తాదేవిదుఃఖ మింతింతయని వర్ణింప నలవిగాదు
ఆమెభర్త తన దుఃఖముఁ గోపావేశముచేత నడుమనడుమ
మఱచుచువచ్చె. త్రిప్తాదేవి శాంతమున భూదేవియే. కోపమెట్టిదో
యెఱుఁగనిదిగావున నామె దుఃఖమున కూరటయే లేకపోయెను. అయి
నను కుమారునిస్థితి యున్నదున్నట్లు తెలిసికొని రమ్మని కాళుఁడు
మర్దనుఁడను గాయకుని సుల్తానుపురమున కంపెను. మార్గమున మర్ద
నున కెదురుపడిన మొదటిపురుషుఁడే యావార్త నిజమని బలికెను.

అప్పటికిని మర్దనునిమనసు సందేహపరవశము గుటచే సుల్తానుపురము నకు వచ్చినతోడనే జయరాముఁడు వానిసందేహమును దీర్చెను. అదూత యంతతోఁ దనివి నొందక నానకును స్వయముగాఁ జూడ వలయునని కోరి గోరీలదొడ్డికిఁబోయి యాతనిం గాంచి మరల గృహ స్థాశ్రమస్వీకారముఁ జేయుమనివానికెన్నెన్నో యుపదేశములఁ జేసెను. ఈతఁడు తాల్వెండినుంచి వచ్చినప్పుడు తనవాక్చమత్కృతిచేత నాన కుమనసు గరగించి గృహస్థుం జేయఁ గలిగినట్లు కాళునితోఁ బ్రిజ్ఞలు పలికివచ్చె. అందుచేత నతఁడు తన యావచ్ఛక్తి వినియోగించి నాన కుం ద్రిప్పఁజొచ్చెను. అయ్యిరువుర కలయికచేత నానకు గృహస్థాశ్ర మము స్వీకరించలేదు గాని నానకు చేసిన వేదాంతబోధ చేత మర్ద నుఁడు సంసారముమీఁద విరక్తుఁడై తాల్వెండికిఁబోయి కాలునకుఁ గుమారునియవస్థయైనం జెప్ప దలంపక నానకునకు శిష్యుఁడయ్యెను. ఊరక శిష్యుఁడైయుండక నానకుకంఠములోఁ బ్రాణ ముండినంత కాలము పరమభక్తుఁడై తోడునీడయట్లు వానిని సేవించెను.

లోకము నుద్ధరింపఁదలఁచిన మహాత్ము లొక్కచోట నెప్పుడు నుండరు. తాము బుట్టిపెరిగినచోటులను వ్యవహారములు చేసినచోటు ల మొదలే యుండరు. తమకు భగవంతుఁ డిచ్చిన జ్ఞానము లోక మంతట వెల్లడిచేయుటయే వారి ముఖ్యోద్దేశము గావున మహాత్ము లు నిరంతరము దేశాటనము చేయుచుందురు. నానకుగూడ జగదుప కారపారీణుఁ డగుటచే మర్దనుఁడు తన శిష్యుఁడైన కొన్ని నాళ్ళకు సుల్తానుపురమువిడిచి మఱియొకతావునకుఁ బోవఁదలఁచెను. మర్దనుఁడు మంచిపాటకుఁడగుటచే నిరంతరము భగవన్నామ కీర్తనము గాన రూపమున వానినోటినుండి వినవచ్చునని నానకు తాంబురా కావల యునని కోరి యదికొనుటకైనఁ దనయొద్ద ధనముఁ లేనందున దానికి వలయు ధనమిమ్మని సోదరికడకు వర్తమాన మంపెను. తమ్ముఁడట్టి

కోరిక కోరుటయే చాలునని నానకి దేవి తక్షణమే వానికిఁ గావలసిన ధనమిచ్చి సోదరు నొకసారి జూడఁగోరి యెట్లైన వచ్చిచూచి పొమ్మని ప్రార్థనపూర్వకముగా వర్తమానమంపెను. నానకు తన యక్క మాట త్రోసివేయలేక యామె దర్శనమునకుఁ బోయెను. నానకి తమ్ముని మిక్కిలి గౌరవించి భోజనముపెట్టి చాలసేపు వానితో సంభాషించెను. అక్కడ నుండఁగానే నానకు పూర్వపుచెలికాఁడగు బలుని జూడఁగోరెను. నానకి వెంటనే వానిని రావింప నతఁడు వానిం జూచి నీ వెట్లున్నావని యడిగెను. బలుఁడప్పలుకులు విని యజమానుఁడు తన్ను విడిచిపోయినది మొదలు తన కేమియు దోఁచక పిచ్చియెత్తినట్లున్నదనియు సెలవయ్యేనని తాల్వోండికి బోయి వ్యవహారము లం జక్కఁ బెట్టుకొని మున్ను చేయఁదలంచిన పనిఁ జేయ వచ్చుననియు బదులు చెప్పి నానకుచేసినపని చాల మంచిదని పొగడి యతండు త్రొక్కినత్రోవ తప్పన్న వారిని నిరసించి తనకు నానకునం దుఁ బరమభక్తి గలిగింపుమని భగవంతుని బ్రార్థించెను. నానకు వాని భక్తికిమెచ్చి తాల్వోండికిఁ బోవుటకు వానికి ననుజ్ఞనిచ్చెను.

అనంతరము నానకు సోదరియొద్ద సెలవుబుచ్చుకొని నిజనివాస మగు గోరీలదొడ్డికిఁ బోయెను. మర్దనుఁడు తాంబూరా గొనుటకు బజారున కరిగెను. బజారులో నెక్కడ వెదకిన నొక్క తాంబురా యైనం దొరకలేదు. దొరకకపోవుట యటుండఁగా వానియుద్దేశమెఱిఁగిన పడుచువాండ్రిందఱు వానిని జూచి యెగతాళి సేసిరి. మర్దనుఁడు బజారంతయుఁ దిరిగి తిరిగి విసికి వేసారి నానకుకడకుఁబోయి తాంబురా దొరకకపోవుటయుఁ దన్నెల్లవారుఁ బరిహసించుటయు లోనగు వృత్తాంతమెఱింగించెను. నానకు వానిపలుకులు విని యిట్లని యూరడించె. "ప్రపంచమంతయు నజ్ఞానాంధకారమున మునిఁగి యున్నది. ఇప్పుడు లోకము మనల నిరసించినను ముందుముందు పశ్చాత్తాప

ముతోడను వినయముతోడను మనమాటల నాకర్ణించును." ఈశ్వ రునియందు గాటముగ మనస్సు నిలిపిన పరమభాగవతోత్తముని మనోధైర్యమెట్లుండునో చూచితిరా? లోకము తనమాట నిరాక రింపక వినయముతో వినుమని వానియంతరార్థము విస్పష్టముగ వానికి జెప్పెను. భగవద్భక్తులకు, సామాన్యమనుష్యులకుంగల ముఖ్యభేద మిదియే. అనంతరము నానకు కొంచెము యోచించి సుల్తానుపురము నకు సమీపమందున్న యొక గ్రామములో నొకవర్తకుడు పెహ లూయనువాడు తాంబురాలు చక్కగాం జేయుంగలండనియు వానికడకు బోయిన దొరకుననియుం జెప్పి మర్దను నంపెను. మర్దనుడు బయలు దేరి నానాస్థలములు దిరిగి యామనుష్యునినెలవుగానక మూడు దినము లు తిరిగి తిరిగి మిక్కిలి డస్సి యొకచెట్టుక్రిందం గూర్చుండ వానియొద్ద కే పెహలూ వచ్చి యొకతాంబురా యిచ్చెనంట. మర్దనుడు దాని వెల యీయంబోవ దాని నతండు పరిగ్రహింపక నానకుదర్శనము చేయింపుమని ప్రార్థించెను. మర్దనుండును వానిందోడ్కొని నానకునకుం జూపి తదభీష్టముం దీర్చెను.

మర్దనుడు గానవిద్యలో నానాటివారి నందఱిని మించెనని చెప్పుదురు. తాంబురా దెచ్చి శృతివేసి యతండు "తుహీనిరాకార్ తుహీనిరాకార్ నానక్ బందా తేరా" యను పల్లవిగలకృతిపాడెను. పాడినతోడనే నానకు భక్తిరసపరవశుండై యొడలెఱుంగక పడియెను. మర్దనునకుగానమునందధికప్రజ్ఞ మొదటలేదనియు నానకు వరప్రసాద మునకునిముసమున నట్టిప్రజ్ఞ వానికిం గలిగినదనియుం గొంద ఱనుచు న్నారు.కొందఱు మర్దనునకు సహజముగా గానమునం దధికప్రజ్ఞగల దనిచెప్పుదురు. నానకు మైమఱచిపడుట మర్దనునియొక్క గానప్రభావ ముచేతంగాక వానిహృదయమున నున్న భక్తిరసముచేతనే యని కొం దఱు పలుకుదురు. ఈమాటయే కొంతవఱకు నిజమని తోంచుచున్నది

భక్తిరసములేని శుష్కహృదయుఁడు రాళ్ళఁ గరగించు పాటలు విని తను పరవశుఁడై మూర్ఛిల్లునా? సహజముగా హృదయము భక్తి పూరితమైనప్పుడు స్వల్పగానము సహితముఁ వాని కుత్సాహము గలిగించును. అంతేకాని తాంబురాళ్లాయ్యలు నోటిపాటలు భక్తిలేని వానికి భక్తి సృష్టింపలేవు.

నానకు రెండుదినములు మూర్ఛావస్థలోనుండి మూఁడవనాఁడు కన్నుదెఱచి చూచెను. గురువునకు మెలకువవచ్చినతోడనే మర్దనుండు స్వగ్రామమునకుఁ బోవుటకు సెలవిమ్మని యడిగెను. నానకు కారణముం దెలియఁగోర మర్దనుఁ డిట్లనియె. "మీరు మూర్ఛపోయి రెండేసిదినము లీప్రకారముగా నున్నపక్షమున నాపని యేమికావయును? ఆఁకలిచేత దాహముచేత నేను చచ్చిపోనా! కావున నన్ను బోనిండు" శిష్యుని బేలమాటలు విని గురు విట్లనియె. "నీయిష్టము వచ్చినట్లు చేయవచ్చును. నీవు స్వగ్రామమునకుఁ బోయి సుఖించినను సంతోషమే. నన్ను గనిపెట్టుకొనియున్నను సంతోషమే. ఉండఁదలఁతువేని యాఁకలిచేత దప్పికచేత బాధపడవలసియుండును. నానకుతోనున్నవారికి నానకుతోపాటు కష్టములేగాని సుఖములు లభింపవు" మర్దనుఁడా పలుకువిని యేమియుం బదులుచెప్పక యెటుచేయుటకుం దోఁచక సందిగ్ధమనస్కుఁడై యుండెను. అంతలో మర్దనుఁడు తనతమ్ముని విడిచి పోవఁదలంచుకొన్నాఁడని విని నానకి విచారమొందిమర్దనుని బిలిపించి పోవఁదలఁచినకారణమడిగి తమ్ముని విడిచిపోవలదనియు సుల్తానుపురములో నున్నంతకాలము తనయింటనే రెండుపూటలు భుజియింపవలసినదనియు సోదరుఁడాయూరు విడిచిపోవునప్పుడు వానివెంటఁ బోవలసినదనియు నీప్రయాణమున కగు కర్చులన్నియుఁ దానే యిచ్చుకొనఁ బూననని యుఁ జెప్పి యప్పుడే రెండుబట్టలు నిరువదిరూపాయలు వాని కిచ్చెను. అవిపుచ్చుకొని మర్దనుఁడు వారు చెప్పినట్లె చేయుటకు

వాగ్దానముచేసి మరల నానకుకడకుం బోయెను. మర్దనుఁడు కనబడక పోవుటచే నతఁడు స్వగ్రామమునకే బోయి యుండవచ్చునని నానకు తలంచి వానిం జూచినతోడనే మరల నేలవచ్చితివని యడిగెను. మర్దనుఁడు నానకీదేవి తన్నుఁ బిలిపించి చెప్పినమాటలన్నియు వాని కెఱిఁగించెను. మర్దనుఁడు తనసోదరియొద్దనుండి వస్త్రములుగ్రహింపవచ్చునే కాని ధనము స్వీకరించుట యనుచితమని తలంచి నానకు వానివద్దనున్న ధనముఁదీసికొని సోదరియొద్దకుఁబోయి యామెధనమామెకిచ్చెను. ఆమె దానిని బుచ్చుకొనుట కిష్టము లేనిదయ్యుఁ దమ్ముఁడేమనుకొనునోయను భయమున మరల గ్రహింప గృహస్థాశ్రమము స్వీకరించి తల్లిదండ్రులకు నాలుబిడ్డలకుఁ దనకు బావకు నత్తవారికి నెప్పటియట్లు నేత్రానందము గలుగఁజేయఁదగునని వానిని బ్రార్థించెను. ఎన్నిచెప్పినను నానకు తనత్రోవ విడువనందున నానకీదేవి తమ్మునిం జూచి "నాకు నిన్నుఁ జూడవలయునని బుద్ధి పుట్టినప్పుడు నేను నీకు వర్తమాన మంపెదను. నీవు తక్షణమువచ్చి నన్నుఁజూచి పోవలయు"నని కోరెను. నానకు సోదరికోరికను దప్పక తీర్చుటకొడంబడెను.

పంచమాధ్యాయము.

అనంతరము నానకు కొంతకాల మచ్చటనుండి సోదరియొద్ద బావకడ సెలవుగైకొని లాహోరు మండలమునందలి యమ్నాబాదు పట్టణమునకుఁ బయనమైపోయెను. సుల్తానుపురమును విడిచిన యాగడియ మొదలుకొని యీకథానాయకుఁడు గురు నానకు నామముతో వ్యవహరింపఁబడుచు వచ్చె. ఏలయన నాదినము ప్రారంభ

ముగా నతఁడు తనకాలమున సంఘమునందుఁ బ్రబలియుండిన దురా
చారమును వెలిపుచ్చి ఖండించుటకును బ్రజల మనస్సులనుండి
మూఢవిశ్వాసములను దొలఁగించుటకును సత్యమని తానునమ్మిన మత
ము స్వేచ్ఛగా లోకులకు బోధించుటకును సంకల్పించెను. ఏమను
ష్యుఁడు తనబోధవలన మానవకోటికి నీతి, యాత్మజ్ఞానము, మనో
వికాసము గలిగించునో యతఁడే గురుశబ్దమున కర్హుఁడు. నానకు
తనకుఁ గలిగిన యాత్మజ్ఞానమును గోటిమానవులకు నెఱింగించుటకే
గాక దైవధర్మములకు విరుద్ధములైన దురాచారములను సంఘము
నుండి దూరముగఁ దోలుటకు నిర్మూలించుటకు సమకట్టెఁ గావున
నీతఁడు గురుబిరుదము నందుటకుఁ దగినవాఁడు. అందుచేత నాశబ్ద
మతనియందు సార్థకమయ్యెను.

సుల్తానుపురమునుండి యమ్నాబాదునకుఁ బోవుట కేడుదిన
ములుపట్టెను. ఈపట్టణమునకు నానకు వచ్చుటకుఁ గారణమేమన
నచ్చట దైవభక్తుఁడు సత్యవర్తనుఁడు నగు వడ్లవాఁ డొకఁడుండె
ను. ఆతని జూచుటయే యాగురుని యభిలాష. ఆవడ్రింగిపేరు లల్లో.
నానకు తత్పురముఁ బ్రవేశించి సరిగ నావడ్రింగియింటికిఁ బోయెను.
లల్లో నానకు మహాత్ముఁడని వినియుండెఁగాని యాతని దర్శన మది
వఱ కెన్నఁడుఁ జేసియుండలేదు. తనగృహమునకు ననాహూతుఁడై
యరుదెంచిన పురుషుఁడు నానకే యని తెలిసికొని యావడ్రింగి
మహానందభరితుఁడై వానినెంతయు గౌరవించెను. అతఁ డక్కడ
కొన్నినాళ్ళుండి తనమతము బోధింప నారంభింప నాపురజనులకు
వానిమీఁద ననిష్టము పొడమెను. అనిష్టమే కాదు. కేవలము ద్వేష
మే కలిగెను. అట్లు కలుగుట యాశ్చర్యముకాదు. ఏలయన నేమను
ష్యుఁడైన మతవిషయమునఁగాని సంఘవిషయమునఁగాని జ్యోతిషాది
శాస్త్రములఁగాని క్రొత్తసిద్ధాంతము బోధించినప్పుడును సిద్ధాంతము

ప్రాప్తమైనను నూతనముగా నా చరణములకు వచ్చినప్పుడును లోకు
లు కాకులట్లు వానిం బొడిచి తలయెత్తుకోనీయక నిందించి బహి
ష్కరించి దండించి చేతనైనచో నిష్కారణముగఁ జంపవేయుదురు.
ప్రపంచముయొక్క పూర్వచరిత్రం జదివినవారి కందఱకును విది
తమే. లోకులు క్రొత్తసిద్ధాంతములలోనున్న మోసపు భాగముల నెరి
యరు. దానివలన మానవకోటికిఁగల్గు లాభనష్టములను విచారింపరు.
మునుపటి యాచారములకు విరుద్ధముగ బోధించినవాఁడు నీతిమంతుఁ
డైనను సరే విద్యాసంపన్నుఁడైనను సరే జ్ఞానరాశియైనను సరె
లెక్కసేయక వానినెల్ల హింసింపం బెట్టుదురు. ఈమాటల యాథా
ర్థ్యము స్థిరపఱచుటకు ఉదాహరణములు వేనవేలున్నవి. ఎందఱో పర
మపవిత్రులు మలినచరిత్రులచేత సంహరింపఁబడిరి. ఎందఱో విజ్ఞా
నవంతులు పరమమూర్ఖులచేత బాధింపఁబడిరి. ఎందఱో శాస్త్రకా
రులు నిరక్షరకుక్షులచేత నిందింపఁబడిరి. అద్వైతమతసిద్ధాంతికుండగు
శ్రీశంకరాచార్యుఁడు మళయాళ బ్రాహ్మణులచేత నెన్నియిడుములఁ
బడెనో మనము వినియుండలేదా? ఆయనతల్లి మృతినొందినప్పుడు
కులబ్రాహ్మణులు శవదహనమునకు సాహాయ్యముచేయక మిన్నకుండ
శంకరుఁడు గొడ్డలితో మాతృదేహమును ఖండఖండములుగాఁ జేసి
మోసికొనిపోవుటకు వీలులేక తన దొడ్డిలోనే యగ్నిసంస్కారము
చేసెనఁట. విశిష్టాద్వైతమతసిద్ధాంతికుండగు రామానుజాచార్యుని
చోళరాజు దేశమునుండి తఱిమెనఁట. రామానుజుఁడారాజు చని
పోవువఱకు నసఁగాఁ బండ్రెండు సంవత్సరములు తనమతము స్వదేశ
మున బోధింప వీలులేక విదేశములఁ గాలక్షేపము చేసెను. ఏసుక్రీస్తు

వంటి నీతివంతుని బరమభక్తుని సుగుణవంతుని వానిదేశీయు లగు యూదులు నిశ్శోకముగాఁ గొరత వేయింపలేదే. మతము మాట యటుండనిండు. ప్రకృతిశాస్త్రములలోఁ గ్రొత్తసంగతులు కనిపెట్టిన వారికిఁగూడ నిట్టియవస్థలే సంభవించినవికదా. "సూర్యుఁడు భూమిచుట్టుఁ దిరుగుటలేదు. భూమియే సూర్యునిచుట్టుఁ దిరుగుచున్న" దని కష్టపడి కనిపెట్టి యాసత్యము లోకమునకు వెల్లడించినందుకే గదా బ్రూనోయను పశ్చిమఖండవాసుని వాని మతస్థులగు క్రైస్తవులు బ్రతికియుండఁగా వానిని నిప్పులలోఁ బడవైచి చంపిరి. క్రొత్తదానిని లోకులు మొట్టమొదట నేవగించుట సహజము.

నానకు క్రొత్తసిద్ధాంతమేమియుఁ జెప్పకపోయినను వానిమతము పవిత్రమైన యార్యమతమైనను నాఁటి దేశస్థుల యాచారములకు విరుద్ధముగ నుండుటచే వానిని బ్రజలు ద్వేషించిరి. నానకు పరమశాంతుఁడైనను దత్పురజనులు వాని నెగతాళిచేసి చప్పటులఁ జఱచి యవమానించిరి. నానకునకు మర్దనునకుఁగూడ నక్కడనుండుట కిష్టములేకపోయెను. గురుశిష్యులు తమతలంపు వడ్రింగి కెఱిఁగించిరి. అంత త్వరితముగ నేల బోవలసివచ్చెనని వడ్రింగి వారినడుగ నానకు తనయునికి పురజనులకు బాధకరముగా నున్నందున వారికి మనోవ్యధ కలిగించుట కిష్టములేక తాను పోవలసివచ్చెనని ప్రత్యుత్తరమిచ్చి యీక్రింది విధమునఁ బలికెనఁట. "నే నూరకుంటినా నన్ను జ్ఞానములేని మొద్దందురు. మాటాడితినా ప్రేలుచున్నాఁ డందురు. కూర్చుంటినా యెవనికొఱకో యేడ్చినట్లే యున్నాఁ డందురు. లేచిపోతినా నెత్తినిగుడ్డవేసికొని పోయినాఁ డందురు. వినయము జూపితినా భయపడి లోఁబడినాఁ డందురు. ఈజనుల నెట్లు మెప్పింపవలయునో నేనెఱుఁగను. భగవంతుఁడే నన్నిహాపరముల రక్షించుఁగాక !" "లోకో భిన్నరుచిః" యను సామెతనుబట్టి మనుష్యుల మనస్సులు పరి

పరివిధములుగ నుండును. ఒకనికి మిక్కిలి బాగున్నది మఱియొకని కెంతో యోగుగాఁ గానఁబడును. అందఱ మెప్పించుట మనుష్యమాత్రున కెవ్వనికిం దరముగాదు. కావున లోకోపకారపారీణుఁడగు మనుష్యుఁడు తనకు సత్యమని తోఁచినదానిని లోకులు నిందలు కుడుగక స్తోత్రముల కుబ్బక దైవముఖముఁజూచి నిర్భయముగఁజాటును. గురునానకు తనయూరు విడచిపోవుట కిష్టపడనొల్లక యొల్లో మాసముదినములు తనయింట నుండుమని వానిని ప్రార్థించెను. అతఁడు మిక్కిలి వినయముతో వేఁడుకొనుటచేతను మిక్కిలి భక్తిగలవాఁడగుటచేతను నానకు వానికోరిక నెరవేర్ప నియ్యకొనెను. మర్దానుఁడు పురజనులుపెట్టు బాధలు పడలేకను క్రొత్తయూరులో మునుపటియట్లు ప్రొద్దుపోవక పోవుటచేతను స్వగ్రామము పోవఁదలఁచి యజమానుని సెలవడిగెను. తనకాతిథ్యమిచ్చిన గృహస్థుఁడు సామాన్యస్థితికలవాఁడైనందున నిరువుర కన్నమిడుట వానికి భారముగా నుండునేమో యనియుఁ బోవఁదలఁచిన వాని నాపఁగూడదనియు నానకు మర్దానుని పోక కనుమతించి నెల దినములలో ననఁగాఁ దా నాపురము విడువక ముందే రమ్మని చెప్పిపంపెను.

గురునానకు తత్పురమున నున్నప్పుడు సంపన్నుఁడు పలుకుఁబడి కలవాఁడు కులమున క్షత్రియుఁడు నగు మాలికుభాగో యను నతఁడు బ్రాహ్మణులకు సంతర్పణముఁ జేసినాఁడు. నానకునుగూడ విందునకుఁ బిలచెను. ఏమి కారణముచేతనో నానకు విందునకుఁ బోవలేదు. ఆసంపన్నుఁడది యవమానముగా గ్రహించి నానకు దర్శనమునకుఁబోయి విందునకు రాకపోవుటచేఁ దనకుఁగలిగిన యవమానమును మనస్తాపమును బిట్టు చెప్పుకొనెను. అదివిని నానకు భాగోను జూచి యంతటి స్వల్పవిషయమున కంతగా విచారింపవలసిన యావశ్యకత లేదని చెప్పి వెనుక విందారగింపనందుకు దోషపరిహారార్థ

ముగా నప్పుడు తనకిచ్చు వస్తువులు దినుటకు వాగ్దానముచేసి భక్ష్యములు దెమ్మని యడిగెను. భాగో సంతుష్టహృదయుఁడై తత్క్షణము కొన్నిభక్ష్యములు దెమ్మని సేవకున కాజ్ఞాపించెను. తోడనే మిగుల రుచ్యములగు పదార్థములు పళ్ళెరములతో వచ్చెను. అవి ముట్టక మును పే నానకుపరిక్కను నిలిచియున్న పేదవడ్రింగిని జూచి మీయింటిపదార్థములు గూడ తీసుకొనిరమ్మని యాజ్ఞాపించెను. అనవుడు లల్లో మహాప్రసాదమని తనయింటనున్న నిస్సారపదార్థములం గొన్నింటిని దెచ్చి గురు సమ్ముఖమునం బెట్టె. పెట్టుటయు గురువు రెండుపళ్ళెరములనుండి రెండువస్తువులు చెఱియొక చేతం గ్రహించి వ్రేళ్ళతో నొక్కెనట. నొక్కినతోడనే భాగో తెచ్చిన పదార్థముల నుండి నెత్తురుబొట్లు పడెనట. లల్లో సమర్పించిన పదార్థములనుండి తెల్లని పాలు గారెనట. అట్లు కారుట యసంభవమగుటచే నీకథ విశ్వాసపాత్రముగాదు. కాకున్నను లోకుల కీకట్టుకథ కొంత నీతిని బోధింపకపోదు. ఇందు మనము నేర్చికొనవలసిన నీతి యిది. సంపన్నులు వెండిగిన్నెలతోడను బసిఁడిపళ్ళెరములతోడను దెచ్చియిచ్చు పంచభక్ష్యపరమాన్నంబులు వారి కష్టార్జితంబులు కావనియు, పొట్ట గడువక దినమెల్లం జమటయూర్చి పాటుపడు నిరుపేద లనేకుల బాధించి బలాత్కారముగాను మోసపుచ్చియు సంపన్నులు ధనము గ్రహించి విందుల తొహూరగించి యొరులకు మెప్పునకై పెట్టుదురనియు, పాలుమాలక యొరుల వంచింపక మేను దాఁచుకొనక పాటుపడి దారపుత్రుల నెట్టెటో బోషించుచు గౌరవముగఁ గాలక్షేపము సేయువాని గంజియన్నమే భాగ్యవంతుల పాయసాన్నములకంటె భక్ష్యములకంటె మహాత్మ లెక్కువ యాదరముతో నెక్కువరుచితో భుజింతురనియు మన మెఱుంగవలయు.

భాగో తెచ్చిన పదార్థములనుండి నానకు నెత్తురు పిండిన

మాట నిస్సంశయముగా నతిశయోక్తియై యుండును గాని వాని తెచ్చిన యాహారమును దిన్నగ మెసవక వడ్రింగి యిడినకూఁడు నెక్కువ యాదరించి సమగ్రముగ భక్షించియుండుననుట సత్యమని మనమూహింపవచ్చును. ఇంతియగాక గనుసునన మొఱ్ఱంగని వెంగలిజనులను దోఁచికొను భాగ్యవంతులగువారి యన్నముకంటె నీతిమంతులగు నిరుపేదల కూఁడు శ్లాఘ్యము గ్రాహ్యమని నానకు మొగమోటమిలేక వానితోఁ జెప్పియుండిన నుండవచ్చునని గూడ మనమూహింపవచ్చును. ఆయూరణము నాధారము జేసికొని బుద్ధిమంతులీకథను గల్పించి యుందురు. భాగ్యవంతుఁడై యెల్లవారలకు గౌరవనీయుఁడైయున్న భాగోకు నిరుపేదయుఁ దక్కువ వర్ణము వాఁడు నందు వడ్రింగియునగు లల్లో యెదుట జరిగిన యవమానమున నతఁడు సాధారణముగ మఱచిపోఁదగినదిగాఁ గానఁబడదయ్యె. ఆక్రోధమతఁడు మనసులో నుంచుకొని నానకున కేదైన నపకారము జేయుటకు సమయము నిరీక్షించుచుండెను. రంధ్రాన్వేషణము చేయువారికి సమయములు చిక్కకపోవునా? శీఘ్రకాలములోనే యతని కొక యదను దొరకెను. ఎమ్నాబాదు జిల్లాదారు (గవర్నరు) గానుండిన శేక్ఖానున కొక్కఁడే పుత్రుఁడుండెను. అతఁడా దినములలో గొప్ప జాడ్యముచేఁ బీడితుఁడైయుండె. శేఖ్ఖాను గొప్పవాఁడగుటచే నతఁడు తన యధికారమునకు లోఁబడిన దేశములోనున్న గొప్పవైద్యులఁ నందఱఁ బిలిపించి కుమారునకు జికిత్సలఁ జేయించెను. కాని యవి యన్నియు నిష్ఫలము లయ్యెను. భాగో శేఖ్ఖానున కాప్తుఁడగుటచే ఖాను తనకుమారుని దేహస్థితి నాతనితోఁ జెప్పుకొని శీఘ్రముగ నేదో చికిత్స జేయనిపక్షమునఁ బుత్రుఁడు తనకు దక్కఁడని బిట్టు విచారించెను. భాగో వానివిలాపము విని మేటివైద్యుల చికిత్సలు నిష్ఫలములైనందున నటమీఁదఁ జికిత్సలఁ జేయింపక భగవద్భక్తుఁడై పరమ

పవిత్రుఁడై మహిమలుచేయఁగల యోగినెవ్వనినైన బిలిపించి మంత్ర బలముచే రోగములు శరీరమునుండి నిర్మూలము జేయుట కర్తవ్యమని వాని కుపదేశించెను. ఆయాలోచనము మిక్కిలి బాగున్నదని ఖాను మెచ్చుకొని నిజముగా వాక్శుద్ధిగలవాఁడు మహిమగలవాఁడు నగు యోగిదొరకుట సులభసాధ్యము కాదని పలికెను. అనవుడు నగర మందున్న బైరాగుల సన్యాసుల యోగుల నందఱఁ బట్టి తెప్పించిన పక్షమున నందులో నెవ్వఁడైన నొక్కమహాత్ముఁ డుండకపోఁడని భాగో ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఆయుపదేశము లెస్సగానున్నదని మెచ్చి ఖాను కానఁబడినవిరాగుల నెల్ల బట్టుకొమ్మని సేవకులకానతిచ్చెను. అట్లు పట్టుబడిన వారిలో గురునానకుకూడ నొకడై యుండెను. రాజభటులు గురునానకును నిష్కారణముగఁ బట్టుకొని తీసికొనిపోవు చున్నందుకు లల్లో చాల విచారించెను. గురునానకు తనకు శిష్యుం డగు పేదవడ్రంగి నూరడించి తనయాత్మ బంధములో లేనంతకాలము శరీరముబంధింపఁ బడినను బాధల నొందినను దనకు జిజ్ఞాసలేదని పలికి వానికిధైర్యము చెప్పెను.

మానవుఁడు తలంచున దొకటియు దైవము నిర్ణయించున దొకటియు నగుచుండును గదా. శేఖాను తనయధికారబలమున భాగో చెప్పిన యాలోచనమునను సరించి పట్టణమునంగల విరాగులనెల్ల బలవంతముగఁ బట్టి తెప్పించెనేకాని తమయభిప్రాయము వారికి సరిగ నెఱిఁగింపకమున్నె కుమారుని శరీరస్థితి వారికి దెలుపకమున్నె యంతలో మొగలాయీలు మహాసేనాసమేతులై జయాభిలాషమై వచ్చుచుండిరనియు వెంటనే తమకు లోఁబడనిపట్టణంబుల భస్మపటలము చేయుచు మనుష్యుల మర్దించుచుండిరనియు గుండెలవియు వార్తలు తెలిసెను. లోఁబ డని పట్టణములు భస్మపటలము లగుచున్న వనుటచేత లోఁబడిన

యూళ్లు నిరపాయములై యున్నవని తెలుపవలసినపని లేదు. సిత్తిపూ
లిన యూదంతులోని సైనికులు లోబడిన యూన్నైతము దోఁచు
కొని స్త్రీలఁజెఱబట్టి యథేచ్ఛముగా మోసుకొనువచ్చిరి. ఎట్లయినను వారి
యధికార మొప్పుకొన్న గ్రామము, లొప్పుకొనని గ్రామములకంటె
నించుక సుఖతరములుగ నుండెనని చెప్పవచ్చును. ఆగ్రామములు నివి
శేషముగా వానిచుట్టములు మిత్రులు తక్కువ పట్టణములుగాఁ భావిం
చిన దురవస్థనే తమ పట్టణమునకుఁగూడ తప్పక పట్టునని మహాప
దకు సంసిద్ధులై యుండిరి. అనుకున్నంతపని జరిగె. జేబరునెముక్కు
మొగలాయిసైనికులుకొలఁదికాలములోనే యనన్నా బాహువకుఁలో యు
యనాగరకులు క్రూరులునగు సైనికులు చేయఁదగిన దుండగము
లన్నియుఁ జేసిరి. ఒక్కగోత్రము కాదు. ఒక్కస్త్రీ మానహానిగాదు.
అప్పుడు జరిగిన దౌర్జన్యములను గురునానకు స్వయముగఁ జూచియుం
డుటచేత నతఁడు స్వభాషలో నాపురజనుల దురవస్థఁ గొన్నిపద్యము
లలో వర్ణించెను. ఆపద్యముల తాత్పర్య మీక్రిందఁ బొందుపఱచె
ద. ఈవాక్యములలో నతఁడంతఃపురస్త్రీల దురవస్థనే మిక్కిలివర్ణించి
యున్నాఁడు.

"అహా? యీస్త్రీలు మున్ను పువ్వులతో సుగంధతైలముతో
నగలతో వారిశిరసుల నలంకరించుకొని యుండిరికదా ! ఆ యువతు
లిప్పుడు శిరస్సులు ముండనముచేయించుకొని నోట మట్టిగొట్టుకొని
పోవుచున్నారుగదా! తొల్లి యీ యంగనలు సుందరమందిరముల
వసియించుచుండిరిగదా! నేఁడు వారిజయించిన వారియెదుట నిలువ
నైనఁ దగరట. వందనము సర్వేశ్వరా! వందనము. నీసంకల్ప మె
వ్వఁ డెఱుంగఁడు గదా ! నీవేమి చేయఁదలంచెదవో నీవ యెఱుం
గుదువు. ఈ పడంతులు వివాహకాలమున భర్తలపార్శ్వముల నెం
తెంత శోభిల్లుచుండిరో గదా ! వివాహానంతరమున నీ వెలఁగులు

పెళ్లిళ్లకు లేక భర్తృగృహములకుఁ బోయినప్పు డెంతెంత వైభవము తో నుత్సవములు జరిగెనో కదా ! చేతుల కంకణాలు ధగధగమెఱయ సిగ్గొత్త పెండ్లికూఁతు లత్తవారి గుమ్మములముందు నిలిచినప్పుడు ముసలిముత్తయిదువులు పీడాపరిహారార్థ మెన్ని సారులు దృష్టి తీసిరో కదా ! వారి నోట మాట వచ్చెనా లెక్కలేని ధనము వారియధీనమయ్యెనుగదా ! హంసతూలికాతల్పముల మీఁద హాయిగాఁ బన్నుండుటయెగాని పనిచేసి యెఱుంగరుగదా. కావలసిన సమస్తమధురఫలములు వారికవలీలగఁ జేకురు చుండెడివి. ఆ యువిదలు శరీరములమీఁద ధరించిన చీనిచీనాంబరములు మణిభూషణములు వెలలేనివిగదా ! కటకటా ఇప్పుడు వారిచక్కఁదనమె వారికి శత్రువయ్యెను. వారివిభవమె విరోధియయ్యెను. దురాత్ములగు యధికారుల యాజ్ఞాప్రకారము సైనికు లాస్త్రీలం జెఱబెట్టిరి. దైవము తనకిచ్చవచ్చినవారి నున్నతపదవికిం దెచ్చి కాఁపాడును. మనుష్యుఁడుతెగు సమయమున భగవంతుని దలంచుకొన్న యెడల వారికపాయము లేల వాటిల్లును? శత్రువులు దండువిడియకముందు ప్రభువులు భోగపరాయణులై దైవమును మఱచి నిశ్చింతతో నుందురు. ఇప్పుడేమివిచారించిన నేమిఫలము? జేబరుశాసనము చెల్లుచున్నది. సుకుమారవతులగు సుందరాంగులు సయితము పట్టెడన్నమునకు మొగము వాచియుండిరి. మసీదులలో నమాజుచేయవలసిన యవసరము దేవాలయములలోఁ బూజలుచేయవలసిన యవసరము లేకపోయినది. హిందూసుందరులు మనసార మొగమునఁ గుంకుమబొట్టు బెట్టుకొనుటకైన వీలు లేని కాలము వచ్చినది.! మునుపు వీరెవ్వరు రాముని పేరైన స్మరించి యెఱుఁగరు. ఇప్పుడు స్మరింపఁదలఁచినను శత్రువులు స్మరియింప నియ్యరు. కొందఱు చెల్లాచెదరైన తమ కుటుంబముల సేమము నరయుచున్నారు. కొందఱు చుట్టపక్కముల కుశలవార్తల నడుగుచు

న్నారు. కొందఱు తమ దుష్కర్మములఫల మనుభవింపఁ గూర్చుండినట్లు నేలఁగూర్చుండి యేడ్చుచున్నారు. భగవంతుఁ డేమిచేయ నిశ్చయించునో యదియే సంభవించును. మనుష్యుఁడు చిన్న " పురుగు"

అట్లు ప్రజల యవస్థనుగూర్చి కొన్నిపద్యములు చెప్పి నానకు పట్టణపరిపాలకుఁడగు శేఖ్ఖానుని దుర్గతిని వర్ణించుచు మఱికొన్ని పద్యములు రచించె. ప్రతిపద్యాంతమందు భగవంతుని మార్గము మనుష్యబుద్ధికి దుర్గమములనియు నతని శాసనము లవిలంఘనీయము లనియు నానకు నొక్కి చెప్పుచు వచ్చెను. ఆపద్యముల తాత్పర్య మీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడ. "ఒక కాలమందు శేఖ్ఖాను వాని యంతఃపురాంగనలు ననుభవించిన భోగ మింతింతయని చెప్పరాదు కదా! సేవకులు వారికనుసన్నలమెలంగి వారినోటి మాట జాఱినమాత్రమున నూడిగములు చేయుచువచ్చిరిగదా! కోరికలు కోరుటయె తడవుగా నవి సఫలము లయ్యెనుగదా! అహోరాత్రము లెడ తెగని పండుగలై మహోత్సవములతో నిండియుండెనుగదా! ఆనందసముద్రమునఁ దేలుట సౌఖ్యములనవ్వారిగా ననుభవించుట సేవకుల కాజ్ఞాపించుట యాటలాడుట యలంకారములఁ జేసికొనుట మున్నగుపను లకంటె నన్యమెఱుంగరుకదా! అవును. శేఖ్ఖాను వానివంటి యితర మనుష్యులు నిశ్చయముగా నట్లు గడపిన దినములు కొన్నియుండెను. అదృష్టము కలిసివచ్చినంతకాలము వారికట్లు జరిగెను. కటకటా వారిప్పు డెట్లున్నారు. శత్రుసైనికు లున్నసొమ్మెల్ల నొలుచుకొనిరి. ఈ యావమానమనక యెల్లయవమానములు వారివంతయ్యె. వెనుక ననుభవించిన మహాభోగములకన్నిఁటికి బ్రాయశ్చిత్తమో యన్నట్లు కొందఱు మహాభారముగ నున్న సంకెళ్ళతోఁ గాళ్ళుకదపలేక నేఁడో రేపో గతించిన తమచెలికాండ్రఁ గలిసికొనుటకు సంసిద్ధులై చెఱసాలలో నుండుచున్నారు. భగవంతుఁడు న్యాయశీలుఁడు సర్వోన్నతుఁ

ము. అనేనిశాసన ముల్లంఘించినవారు తప్పక నశింతురు. ఈనాంటి ప్రభువులగు పఠానులు వానియాజ్ఞ దాంటలేదా? దానిఫల మనుభవిం చుట లేదా? ఘాతుకులగు మొగలాయీసైనికులకుఁ బౌరుషహీనుల గుచు పఠానుప్రభువులకు జరిగిన యాయుద్ధములో నిర్హేతుకముగా వచ్చిన వేనవేలు పురుషులు స్త్రీలు బిడ్డలు మొదలగువారి పక్షముఁ బూనుట కెవ్వరు లేకపోయిరి."

షష్ఠాధ్యాయము.

మర్దానుఁడు గురుపుత్రుని వీడ్కొని తాల్వొండీగ్రామమునకుఁ బోయెను. ఆగ్రామవాసులు వానిరాకకు సంతసించి నానకునుఁగూర్చి మిక్కిలి యాతురముతో నెన్నోప్రశ్న లడుగఁజొచ్చిరి. మర్దానునకంటె ముందు పదునైదుమాసములు క్రిందట బాలుఁడు తాల్వొండికిఁబోయెను. నానకుతండ్రి యంతవఱకే తనకుమారుఁడు సన్న్యాసులలోఁ గలిసిపోయి నాఁడని విని యామాటలు నిజమో యబద్ధమో కనుగొనుటకు బంటుని నిడకిఁబోయెను. ఆది యథార్థమే యని బాలుఁడు పలుకుటయు భగ్నమనోరథుఁ డగుకాళుఁడు కాళునికంటె నెక్కుడుగ తృప్తాదేవియు మితిలేని వగపునొందిరి. కాళుఁడు పుత్రస్నేహము కతమున మనశ్శాంతిఁగోల్పోయి నిరపరాధుఁడగు నానకుఁబుత్రునను జూచిన చోటనెల్లఁ దిట్టుచుఁ దనకుమారుని పాలిఁటి దుష్టగ్రహ మనియుఁ దన కొంపఁదీసినవాఁ డనియు దూషింపఁజొచ్చెను. కాళుఁడు, పుత్రుని దెస నాసవిడిచియు మరల నతఁడు సంసారమును స్వీకరింపఁడని మనంబున నెఱింగియు నెవరిప్రోత్సాహముచేతనైన బాలుఁడు విడిచిపోయినపిదప బుద్ధిమంతుఁడై సంసారమును వెండియుఁ బ్రవేశించియుండఁగూడదా

యని కొంత లేనిపోని యాసపెట్టుకొని మర్దనుఁడు గ్రామమునకు రాఁగానే బలునికంటె వాఁడు బుద్ధిమంతుఁడనిభావించి వాఁడు సుతునివిషయమున నేదైన మేలువార్త చెప్పునేమోయని భ్రమపడి వానినిం గలిసికొని నానకు వైరాగ్యమునుగూర్చి యనేకప్రశ్నలడిగెను. తనయునిఁగూర్చి కాళుఁడు విన్నదంతయు యదార్థమని మర్దనుఁడు ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను. అది విన్నతోడనే కాళునియొడలు జల్లుమనెను. మొగము తెల్లఁబారెను. మర్దనుఁడు కాళునిమాటలకు బదులు చెప్పునప్పుడు నిర్భయముగను జ్ఞానగర్భితముగను మాటలాడెను. మొదట కాళుఁడే తనయునివార్త యరసివచ్చుటకు మర్దనునిఁ బుత్తెంచెనని చదువరు లెఱుంగుదురుగదా! మర్దనుఁడు తన యుదరపోషణార్థము గానవిద్య నేర్చుకొన్న వాఁడయ్యు గురునానకుతోఁ గొన్నినాళ్ళు సహవాసముచేయు నప్పటికి వానికి స్వలాభపరాయణత యైహికవిషయాసక్తి దవ్వులయ్యెను. పారమార్థికచింత ప్రబలెను. తనవలెనే పుత్రుఁడు సంసారతంత్రములో దగుల్కొనునట్లు చేయవలయునని ప్రయత్నించుచున్న కాళునిచేష్టలయందతని కేవగలిగెను. దయాళువు లోకబాంధవుఁడు నగుభగవంతుఁ డొకఁడున్న వాఁడనియు వాని సేవయే మానవునకుఁ బ్రథమకృత్యమనియు నతఁడు తెలిసికొనెను. తెలిసికొని తన్నుఁ బంపిన యజమానికంటె మర్దనుఁడుజ్ఞానియయ్యె. నానకుయొక్క నిశ్చలభక్తిని శాంతమును మనోధైర్యమును భూతదయను జూచినవారందఱదివఱకెంత భక్తిహీనులైనను తప్పకభక్తితత్పరులగుదురు. అందుచేతనే మర్దనుడు స్వలాభాన్వేషిగాక నానకునకు శిష్యుడయ్యెను. పుత్రుఁడు చెడిపోయినాఁడని దుఃఖితుఁడైన కాళుని మర్దనుఁ డూరడించి గుణరత్నాకరుఁడగు నట్టికుమారుఁడు గర్భమున జనించినందునఁ దన్ను ధన్యుడుగా భావించుకొనక విచారించుట యవివేకమనియు వానికుమారుఁడు లోకసామాన్యుఁడు కాఁడనియు శ్రీకృష్ణుని

యనతారమనియు సూర్యచంద్రులయంశమునఁ బుట్టె ననియు మఱి యుఁ బెక్కుభంగులఁ దనభక్తికొలఁదిచెప్పి వానివీడ్కొని మొదటినుం డియు నానకునందు మంచియభిప్రాయము గలిగియుండిన రాయబు లారు కడకుఁబోయి నానకు వృత్తాంతమంతయు వానికెఱింగించెను. రాయబులారు నానకు వృత్తాంతమును కాళుఁడువిన్నట్లు వినకమున్న తానునొకస్న దానికి నాఁడువిన్నిదానికి సరిపోయెనని చాలసంత సించి తాల్వెండీగ్రామమునకు గురునానకు నొకసారి బంపుమని మర్ద నుని వేఁడుకొని తనమాటలుగా వానికి విన్నవింపుమని కొన్ని పలు కులు చెప్పి పుచ్చెను. మర్దనుఁడు తనవెంటఁనీసారి బలుని దోడ్కొని పయనమై యమ్నాబాదునకుఁ బోయెను.

పోయి నానకును గాంచి యతఁడు రాయబులారుమాటలుగా నిట్లని విన్నవించెను. "నేను చాలకాలమునుండి మహాత్ము లగు మిమ్ముఁ జూడఁగోరుచుంటిని. కాని వార్ధకము, దేహదౌర్బల్యము నా రాక కాటంకము గలిగించినవి. పయన మేమదినములు పట్టుట చేతను బాధలు మిక్కిలి పడవలసివచ్చుటచేతను రాఁజాలనైతిని. కావున నా యెముకలు గోతిలోబడకమున్నె మీరే తాల్వెండిగ్రామమున కొక్కసారి వచ్చి నాకు దర్శనమిచ్చి నన్ను ధన్యునిఁ జేయవలయు నని కోరుచున్నాను." ఆ సందేశము మిక్కిలి జాలిగొలుపునదై యుండుటచేతను దనమీఁద మొదటినుండియు నభిమానముగలిగి తన కెన్నో యుపకారములు చేసిన రాయబులారునొద్దనుండి యా సందే శము వచ్చుటచేతను నానకు దానిని జులకనగాఁ జూడలేకపోయెను. అందుచేత బలుఁడు, మర్దనుఁడు జేరిన దినముననే నానకు లల్లోయొద్ద సెలవు పుచ్చుకొని యమ్నాబాదు విడచి తాల్వెండికిఁ బోవఁదలఁచెను.

తలఁచెనుగాని పయనము సావలసి వచ్చినప్పుడు వానిమనస్సు మిక్కిలి సందేహించెను. రాయబులారుమీఁది విశ్వాసముచేత నను

గ్రహముచేత స్వగ్రామదర్శనము వాని క్షిప్రమైనను వాని మనస్సునకు మిగుల బాధను కలిగించునట్టివియు మనోధైర్యమును సంపూర్ణముగా శోధింపఁ గలిగించునట్టివియు నగు స్థితిగతు లక్కడ నున్నట్లు వానికిఁ బొడగట్టెను. ఎవ్వనిఁగూర్చి గుగనాన నిప్పటికిని భయపడుచుండెనో యా కాళుఁ డక్కడ నుండెను దయామయియు స్వరూపిణియు గన్నతల్లియునగు త్రిప్తాదేవియు నక్కడనే యుండెను. క్రోధోద్దీపితుండగు తండ్రికఠోరభాషణములు నతఁడొకవేళ సైరించి సరకు సేయక మనోధైర్యమును జిక్కఁబట్టినఁ బట్టుఁగాక! మూర్తీభవించిన కృపారసమో యన్నట్లు మృదువులగు మాటలతో, జాలిగొల్పు చూపులతో, బాష్పపూరితములైన కన్నులతో నతనికిఁ జేరి మీఁద జెయ్యివైచి తల్లి బ్రతిమాలుకొన్నప్పు డెంతనిశ్చలహృదయులుగల కొడుకైన బేలవడి లోబడకుండునా? సహజముగ మాతృభక్తి యతిశయముగా నున్న నానకువంటి గుణవంతుఁడు తల్లిమాటలకెదురాడఁగలఁడా? మాటకు మాట యుక్తికి యుక్తి చెప్పి యతఁడు త్రొక్కినమార్గము సరికాదని సహేతుకముగా నెవ్వరైన వాదించినచో వారి నతఁడు వాదమున నోడింపఁగలఁడు. అట్లు చర్చలుసేయక వాదములు సలుపక కన్నీళ్లనే యుక్తులుచేసికొని దయనీయములగు మాటలనే యాయుధములుగ జేసికొని కొడుకులం గెలిచి వారిమనస్సులం ద్రిప్పఁదలఁచు తల్లులముందఱ పుత్రులు నిలుచుట యరిది. ఇందుచేతనే పూర్వకాలమునందు గౌతమబుద్ధుఁడు మొదలగు మహాత్ములందఱు సన్యసించి యా యాశ్రమమునందు జాలకాలము స్థిరపడినపిదప తల్లిదండ్రులు మొదలగు చుట్టములం జూడఁబోయిరి. అవి యన్నియు నానకు చక్కగా నెఱిఁగినవాఁడు గావున తాల్వొండికిఁ బోవుదునా మానుదునా యని మొదట నించుక సంశయించియు జననీ జనకుల ప్రార్థనలకు మనోవైకల్యము నొందక స్థిరముగా నిలిచినప్పుడే తన వైరా

గ్యము వైరాగ్యముగుననియు గానిచో నది వ్యర్థమనియు భావించి తప్పక యా యూరికిఁ బోయి తన మనోధైర్యమును బరీక్షించుకొనఁ దలఁచెను. అట్లు కృతనిశ్చయుఁడై యిరువురు శిష్యులచేత ననుగమ్యమానుఁడై నానకు తాల్వొండికిఁబోయి గ్రామముఁ బ్రవేశింపక యూరు బైటఁ జెఱువుదగ్గఱ బసచేసెను.

అతని రాక గ్రామములో దెలిసినతోడనే గ్రామవాసులు స్త్రీలు పురుషులు బాలురు వృద్ధులుఁ దమతమ పనులుకట్టి తమ గ్రామవాసియైన యా మహాయోగి దర్శనము చేయ తీర్థప్రజవలె వచ్చిరి. నానకు మనసులో తలంచినట్లె తండ్రియగు కాళుఁడు, తల్లి త్రిప్తాదేవి, పినతండ్రిలలో నొకఁడు వానికడకు వచ్చిరి. అప్పుడు నానకు సన్యాసివేషముతో నుండెను. కాషాయవర్ణము గల రెండు గజములగుడ్డ తలకుఁ జుట్టుకొని యట్టిదే మఱియొకటి మొలకుఁ జుట్టుకొని మఱియొక చిన్నగుడ్డ చేతఁబూని యతఁడు కూర్చుండెను. ఊరుబైటఁ జెట్టుక్రింద నట్టిదీనవేషముతోఁ గూర్చుండిన యా కుమారునిఁ జూడఁ దల్లి తండ్రులమన స్సెట్లు పరితపించెనో చదువరులే యూహింపవలె. కాళుఁడు కుమారునినీచస్థితిఁ జూచిన తోడనే మనోవైకల్యము నొంది కోపపరవశుఁడై వానకును దూషించుటకుఁ బ్రయత్నించెనుగాని శాంత స్వభావుఁడగు వాని తమ్ముఁడక్కడనే యున్నందున మనస్సు స్వాధీనములో నుంచుకొమ్మని సోదరునకు హితోపదేశముచేసి వాని సంరంభమును మాన్పెను. అనంతరము దండ్రి కుమారునితోఁ సంభాషింపఁ దలఁప నానకు పిన తండ్రి లోకవృత్త మెఱిఁగినవాఁడయినందునఁ గాళుఁడుమాటలాడ మొదలుపెట్టు నేని వాని వాక్పారుష్యమువలనఁ దండ్రికొడుకుల కదివఱకే గలిగిన వియోగము మఱింత యధికమగునని వానిని మాటలాడ నీయక తానే ముందు ప్రసంగమునకు దొరకొనెను.

అన్నకొడుకును బినతండ్రి పలుకరించి ముందుగా స్వగృహమునకు రమ్మని నానకును బిలిచెను. నానక వానికిట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను: "అయ్యా! నాయిల్లు వేఱుగనున్నది. మీయిల్లు నాయిల్లు గాదు. అన్ని యిండ్లతో సంబంధము వదలుకొంటిని." కొడుకిచ్చిన యీ యుత్తరము చెవిని బడినతోడనే త్రిప్తాదేవి, పుత్రస్నేహ మిశ్రాలోచనలను జయింప మనసు పట్టలేక వలవల నేడ్చుచుఁ గుమారుని పాదములపైఁ బడెను. మాతృవిధేయుఁడగు నాగురువు తల్లిని పరమ భక్తితో బాదములపైనుండి లేవనెత్తి వినయమున నిట్లనియె. "అమ్మా! క్షమయేనాకుఁ దల్లి. సంతుష్టియే నా తండ్రి. మనోజయకారణమగు సత్యమే నా పినతండ్రి."

ఆ యుత్తరము మిక్కిలి ప్రశంసనీయ మైనదిగదా? గురునానకు తన యెట్టయెదుట నున్న బంధువులు బంధువులుగారని విస్పష్టముగఁ జెప్పి దీనబంధువుఁడగు భగవంతుఁడే తన బంధువుఁ డనియు వాని సన్నిధానమునకుఁ గొనిపోవఁదగిన సత్యాది సద్గుణములే తన మిత్రములనియుఁ దెలియఁజేసెను. అప్పు డాతని పలుకులు వినినవారందఱు వాని నిశ్చలభావమునకు సంతసించి యతఁడు గృహస్థాశ్రమమును సంపూర్ణముగ విడిచినాఁడనియు జితేంద్రియుఁడై యాశల జయించి సంసార సంబంధముఁ ద్రెంచినాఁడనియు వాని చరిత్రము ముందుముందు సుజనవందితమై యుండుననియు నమ్మిరి. కష్టతరమైన మాతాపితృ సందర్శన మీవిధమునఁ బరిణమించినందుకు తనకు మనోధైర్యము వీడకుండఁ దాను బయటఁబడినందుకు నానకు మిక్కిలి సంతసించెను.

"మాతృదేవోభవ, పితృదేవోభవ" యని వేదములు పలుకుచున్నవిగదా. సమస్త మతములు తలిదండ్రులసేవ యుత్తమోత్తమమని యంగీకరించు చున్నవిగదా! అట్టియెడ తలిదండ్రులకు విధే

యుఁడైన నానకు తన యకాల సన్యాసమువల్ల వారికిదుఃఖమునకు నధిక మనోవేదన నేల గలిగింపవలయు? తల్లిదండ్రుల దుఃఖపెట్టిన యతఁడు గురువగునా యని కొందఱడుగవచ్చును. స్వలాభము నెంచుకొని తల్లిదండ్రులను విడుచువాఁడు దూష్యుఁడగును గాని లోకాను గ్రహార్థము గృహమును దారపుత్రులను మాతాపితలను స్వలాభమును స్వసౌఖ్యమును బరిత్యజించి యేకాకియై సుజనులు చుట్టములుగ జ్ఞానులు సహకారులుగ శిష్యులు బిడ్డలుగ లోకమే యిల్లుగ భగవంతుఁడు తండ్రిగ భావించి పాపుల నభ్యుద్ధరింపఁ బాటుపడి మేనలు ధారవోయునట్టి మహాత్ములు తలిదండ్రులకు మనోవేదన గలిగించినంత మాత్రమున దూష్యులుగారు. ఈ తండ్రి దుఃఖించినను బైనున్న యా తండ్రి వాని గుణములకు సంతసించును. ఈ పుత్రులు తగు జీవనాధారము లేక స్వల్పకాల మిడుమలు బడినను శిష్యపుత్రులు వేనవేలు సద్గతులు గలిగి సుఖింతురు. బుద్ధదేవుఁడు తలిదండ్రులమాట సరకు సేయక సన్యసించె. శంకరాచార్యుఁడు తల్లికనిష్టమైనను వివాహపూర్వమందె నాలవయాశ్రమము స్వీకరించెను. రామానుజాచార్యుఁడు కాఁపురమునకు వచ్చిన భార్యను విడనాడి భగవత్సేవకై త్రిదండ సన్యాసియయ్యెను. బసవేశ్వరుఁ డుపనయనమే చేసికొననని గురులమాట ధిక్కరించెను. పురాణములలో నిట్టియుదాహరణము లనేకములుగలవు. శుకుఁడు బాల్యముననే సన్యసించి తండ్రియగు వేదవ్యాసునకు మిక్కిలి మనఃఖేదము గావించెను. ప్రపంచారంభము నుండియు లోకోపకారులై మహాత్ములు గురువచనసంబుల నతిక్రమించియే లోకబంధువులైరి. మాతాపితల శాసనము లతిక్రమింపఁగూడదనిన నాగు గృహమునందుండిన మానవలోకము గతియేమి కావలసి యుండును?

అట్లు నానకు తల్లియొక్కయుఁ బినతండ్రియొక్కయు

మాటల నిరాకరింప బిన తండ్రి కాలునితో నాలోచించి రాయబులారుమాటమీఱఁ దమకుమారునకు గొప్పతనము గలదని యెఱింగి యతనిచేత బుద్ధి చెప్పించుకొనవచ్చుననుకొని వానియింట బసచేయుమని నానకును వేఁడుకొనెను. నానకు రాయబులారు నిమిత్తమే యక్కడికి వచ్చినందున వానియింటికిఁ బోవుటకే యాటంకముఁ జెప్పక కదలిపోయెను. పోయి యామహాత్ముఁడు వార్ధకముచేతఁ గదల లేకయున్న రాయబులారునుగాంచి వానిపాదములను దనహస్తముతోఁ స్పృశించెను. ఆతతవృద్ధుఁ డ మగిసముగాగు తన పాదములను బవిత్రుఁడగు గురువు స్పృశించినందుకు నొచ్చుకొని లేవలేక కూర్చుండియే యతనిశిరస్సు మహనీయుఁడగు నానకు పాదములకుఁ జేర్చెను. గురువు వృద్ధుని శిరస్సు సగౌరవముగా నస్తిసమునుడీగెను. ప్రియభాషణంబులతో నిరువురుఁ గొంతసేపు గడపిన పిదప నానకుబంధువులు వంటబ్రాహ్మణుని నొక్కనిఁ గుదిర్చి నానకునిమిత్తము వంట జేయించిరి. కాలుఁడుఁ ద్రిప్తాదేవి యాదిన మంతయు రాయబులారు గృహమందే పడియుండిరి. వారు తనయింటియొద్ద భృత్యులవలె నేలపడియుండిరో యాకారణము రాయబులారు చక్కఁగా నెఱిఁగి తానె ముందుగ నామాట కదపక వారినోటనుండియే వారికోరికలు జెప్పింప దలఁచి ప్రసంగింపఁ జొచ్చెను. ఆతఁడు సంభాషణమారంభించి నాలుగు పలుకులు పలికినతోడనే ద్రిప్తాదేవి కన్నుల నీరుపెట్టుకొని తద్దయు దుఃఖితయై రాయబులారు హృదయము కరఁగి పోవునట్లు వగచుచు వానినిట్లు ప్రార్థించెను. "ఈకష్టకాలమందు మీరుతప్ప మాకు సాయము చేసి మమ్ముఁ దేల్చువారెవరు లేరు. నాయనా! నీ మాటవచ్ఛక్తి వినియోగించి నాబిడ్డతో నెట్లు చెప్పవలయునో యట్లు చెప్పి వాఁడీయూరనుండి పోకుండునట్లుచేసి పుత్రభిక్షము పెట్టుము. నీకెంతో పుణ్యముండును." రాయబులారు త్రిప్తాదేవి మాటలచేతఁ బరవశుఁడై నానకునుజూ

చి నీతల్లియభీష్టమెట్లయిన నెరవేర్పఁగలవాయని యడిగెను. అడిగియంతట నూరకుండక రాయబులారు వెండియు నిట్లనియె. "నాకువిస్తారము సేద్యము జేయఁదగిన భూమిగలదు. అందుకొంత నీకుచితముగ నిచ్చెద. నీవు శిస్తునీయ నక్కఱలేదు. కావలసిన పాలేళ్ళను బంపెదను. నీవేమియు శ్రమపడనక్కఱలేదు. అది సేద్యము చేయించుచు నిచ్చట నుండఁగలవా."

అతనిమాటలకు గురువిట్లు బదులుచెప్పెను. "అయ్యా! భగవన్నామ స్మరణమే విత్తనముగుఁగాక! సంతుష్టియే నాగలియగుఁగాక! వినయమే కలుపుతీత యగుఁగాక! ఇట్లుకృషి చేసిన నీభక్తివిశేషముచేతను దైవానుగ్రహముచేతను మంచిపంట పండఁగలదు. నీయిల్లు నిత్యకళ్యాణసదనమై వర్ధిల్లఁగలదు" అప్పలుకులువిని దాపుననున్న పినతండ్రి నానకుతో మెల్లగనిట్లనియె. "నీవు వ్యవసాయము వంటికష్టపు బని జేయలేని యెడల మంచియంగడి నొకదానిం బెట్టి సుఖముగఁగూర్చుండి పనిచేయుచుండుము." అనవుడు గురువు పినతండ్రికిట్లనియె. "ఇఁకనాలస్యము చేయక నీజీవితకాలమునే యంగడిచేసికొనుము. భగవన్నామమె యాయంగడిలో నమ్మెడు సరకుగా నేర్పఱచుకొనుము. ధ్యానమె యాసరకును సంపాదించుసాధనముగా నుంచుకొనుము. ఈశ్వరనామవ్యాపారము చేయువర్తకులతోనే బేరసారములఁ జేయుచుఁ గాలము గడపుము. ఇంతకన్న వేఱు వర్తకము చేయకుము" అట్లు పలికిన కొడుకుమాటలు విని పినతండ్రి వెండియు నిట్లనియె. "నీకంగడి పెట్టుట కిష్టములేని పక్షమున విదేశములు జూడ నభిలాషగలిగినపక్షమున గుఱ్ఱములవర్తకము జేయుము. అదికారణముగానీవె న్నోఁదూరపుపట్టణములఁ జూడఁగలవు" నానకు దాని కిట్లు బదులుచెప్పెను. "నీవు శాస్త్రములను వినెడు వ్యాపారమునుండి సత్యమను గుఱ్ఱములను దూరదేశములకు దీసికొనిపోయి యమ్ముము. నీదారిబత్తె

ముగ సత్కార్యములు సౌజన్యత గొనిపొమ్ము. ఆవ్యాపారమువల్ల నీ కుఁగలుగు లాభమేమన నీవక్షయలోకమున కఱిగి నిరాకారుఁడగు నీశ్వరు సాన్నిధ్యమును జేరి మోక్షసుఖము ననుభవింపఁగలవు" జ్ఞానియగు కుమారుఁ డన్నివిధముల నిహలోక వ్యాపారములరోసి బ్రహ్మజ్ఞానబోధకములగు పలుకులు పలుకుచుండఁ బినతండ్రి వానినెంతమాత్రము గ్రహింపలేక సిగ్గులేక మరలనిట్లనియె. "పోనీ! నీకువ్యాపువర్తక మిష్టములేదేని సర్కారువారియొద్ద నుద్యోగములోఁ జేరుము.' ఈమాటకు గురువునోటినుండి యీక్రిందియుత్తరము వచ్చెను. "నీవు మనసార భగవంతుఁడను సర్కారును గొలువుము. నీయాత్మ భగవన్నామము మీఁది భక్తిని వృద్ధి పొందించునట్లు నడుచుకొనుము. నీయధికారమంతయు దోషములమీఁదఁ జూపి దానిని నశింపఁజేయుము. అట్లుచేయుదువేని నీవుసిద్ధుఁడవగుదువు."

నానకునకుఁ బినతండ్రికి జరిగిన సంభాషణము విని రాయబులారు నానకుయొక్క మనస్సునకు నిష్టముగానుండునట్టి పని వానిచుట్టములు చెప్పలేదనుకొని తాను చేయబోవునుపదేశము తప్పక యంగీకరింపఁబడునని నమ్మి గురువుతో నీవిధమున బలికెను. "బీదవాండ్రకునీవొకసత్రము వేయుము. దానిపోషణకుఁ గావలసిన ధాన్యమంతయు బండఁదగిన మంచిభూమి మూఁడు నూతులుగలది నేను నీకిచ్చెదను. నీవుశిస్తురూపకముగా నాకేమియునీయనక్కఱలేదు." ఇదిసత్కార్యమగుటచే సాధారణముగ నానకు మెత్తబడి దానికొప్పుకొనవలసినదే. కాని యాతని మనోనిశ్చయము దృఢమైనదగుటచే నతఁడు పౌర్వాపర్యములు విచారించి దానికి సమ్మతింపలేదు. ఇదియే గాదు.ఎవ్వరెంతెంత మంచి యుపదేశములఁ జేసినను నానకుమనస్సున కవి యెక్కవయ్యె. అట్లుకొన్నిదినములు తాల్వొండిలోనుండి నానకు మెట్టకేల కాయూరువిడిచి పోఁదలఁచెను.ఏలయన నతఁడచ్చట నున్నందువలనఁ

పారమార్థిక చింతగల కొంతమందికే జ్ఞానోపదేశపూర్వకమగు నుపదేశము జరుగుచుండెనుగాని విశేషజనులకు వినోదముదీరుటతప్ప నెక్కువయుపయోగము లేకపోయెను. గ్రామమువిడిచి పోఁదలఁచినప్పుడువానిని మిత్రులుఁ జుట్టములుఁ దలిదండ్రులుఁ జుట్టుకొనిరి. తల్లిదండ్రులు సన్యాసాశ్రమమును విడువుమని చాలబ్రతిమాలిరి. రాయబులారు సయితము తలిదండ్రుల పక్షముఁబూని వ్యాపారమేమియుం జేయనక్కఱలేదనియు నూరక స్వగ్రామమున నుండినంజాలుఁ గావున దానికైన నియ్యకొనఁదగుననియు నానకును వేఁడుకొనెను. అందులకు నానకు తద్విషయమునఁ దనయిష్టము చెల్లఁగనియుఁ దనయిష్టమే చెల్లినపక్షమున జననీజనకులను మెప్పించుటకంటె మఱియొక కార్యము తనకు లేదనియుఁ దనయిష్టముకంటె నతీతమైన పరమాత్మునియిష్టమెట్లో యట్లు జరుగవలసినదనియు బదులుచెప్పెను.

అట్లు చెప్పి బలమర్దనులు వెంబడింప గురువు ప్రయాణోన్ముఖుఁడై యున్నపుడు రాయబులారు వానిసమీపమునకుఁ బోయితనకొక ధర్మకార్యము జేయు నిష్టముగలదనియు నెయ్యది యుత్తమోత్తమ కార్యమగునో గురువునోటనుండి విన వేడుక గలదనియుఁ జెప్పెను. పరోపకారము చేయఁదలఁచిన సత్పురుషునకు నిరుత్సాహము జేయుట భావ్యముగాదని గురువు వాని మంచితలంపునకు సంతసించి తాల్వెండి గ్రామములో మంచిచెఱువు లేనందున మంచినీళ్ళతటాకమొకటి త్రవ్వింపనగునని వానికుపదేశము చేసెను. నానకు స్వగ్రామములోనున్నపుడచట చెఱువు లేనందుకు మిగులవిచారించుచువచ్చెను. గ్రామస్థులు దానివలనఁ జాల నిడుమలు బడుచువచ్చిరి. రాయబులారుగురువు నిర్ణయించిన ధర్మకార్యము సర్వజనోపయోగమైనదని శ్లాఘించి తగినతావు వెదకి చెఱువు త్వరలోఁ దవ్వించి దానికి గురునానకు పేరుపెట్టెను.

సప్తమాధ్యాయము.

ఇంతవఱకు నానకు దేశాటనమని చెప్పఁదగిన సంచారము చేయలేదు. అతఁడు తిరిగినయూళ్ళు రెండుమూఁడుమాత్రమేగలవు. అందు మొదటిది సుల్తానుపురము. రెండవది యమ్నాబాదుగ్రామము. ఈయూళ్ళకుఁ బోవునప్పుడు మార్గమధ్యమున నతఁ డొకటి రెండుగ్రామములు చూచియుండవచ్చును. అతనిశరీరము వాని మనస్సువలెనే స్వేచ్ఛావిహారమం దాసక్తి గలదగుటఁ జేసి యతనికి దేశాటనమునందు మిక్కిలి యిష్టముండెను.

బంధువర్గములు వెంబడింప నట్లు తాల్వండి గ్రామము విడిచి నానకుముందుగా యమ్నాబాదునకుఁ బోయెను. అచ్చట పూర్వశిష్యుఁడగు లల్లో వాని నాదరించి పదునైదు దినములు తనయింట నుంచుకొనెను. అటనుండి గురువు తత్సమీపమందున్న మఱియొక తావునకుఁబోయెను. ఆస్థలమున కిప్పుడు నానకుమత మనిపేరు. ఆ కాలమం దచ్చట గాఢనియమములతో యోగాభ్యాసము జేయునట్టి సిద్ధులనేకులుండిరి. గురునానకు శిష్యసమేతుఁడై యాస్థలమునకుఁ బోయి సిద్ధాశ్రమమున కెదురుగా నొకనారింజచెట్టుక్రిందఁ గూర్చుండె. ఆకిచ్చిలిచె ట్టదివఱకు చాలకాలమునుండి శోషించి మోడుగానుండెనఁట. గురువు దానిక్రింద నాసీనుఁడైనతోడనే యావృక్షము పచ్చనియాకులు లేతచిగుళ్ళుగలిగి దర్శనీయమయ్యెనఁట. ఈవింత దూరమునుండి సిద్ధులు గనిపెట్టిరఁట. వారు తమకంటె నెక్కుడయోగులు లేరని కడుగర్వితులై యుండువారఁట. తమకంటె నెక్కుడమహిమలు గల మహాత్ములు వచ్చెనని తెలిసికొని యాసిద్ధులు నానకు చుట్టుం జేరిరి. జోగులు పదిమంది జేరినప్పుడు వేదాంతచర్చ తప్ప మఱియొకవిషయ మేది చర్చింపఁబడును? ఆసిద్ధులు తమకు దుస్సా

ధ్యములగు వేదాంతవిషయక ప్రశ్నముల నెన్నో గురువు నడిగిరి. గురువు దేనిలోను వారికిం దీసిపోవఁ డయ్యె. సిద్ధులడిగిన ప్రశ్నల కన్నిఁటికి గురువవలీలగ మనస్సునకుఁ దక్షణమే నాటునట్లుగ ననుభవ సిద్ధమగునట్లుగాఁ బ్రత్యుత్తరములు చెప్పి యందఱను సంతుష్టులఁ జేసెను. అంతట నాసిద్ధులు నానకు, తమకంటె నెక్కువసిద్ధుఁడని గ్రహించి వానిం గొనియాడి తమమఠమునఁ జేరుమని ప్రార్థించిరి. నానకు దానికి సమ్మతింపక మనుష్యున కాత్మశుద్ధి సత్ప్రవర్తనము మొదలగునవి యుండవలయును. కాని పై వేషములవలన లాభము లేదనియు వేషధారణములోఁ బనిలేక యంతఃకరణశుద్ధికై పాటుపడవలయుననియు తానేమతమునందు నే తెగయందుఁ జేరుట లేదనియుఁ జెప్పెను. అట్లుపలికి నానకు వారి కాసమయమున గొన్ని నీతివాక్యముల నుపదేశించెనఁట. అవి భాషాంతరమునం దుండుటచే వాని తాత్పర్య మిాక్రిందఁబొందుపఱచుచున్నాఁడ. "కాషాయాంబరము, దండము ధరించుటలోను మేనెల్ల బూడిద పూసికొనుటలోను యోగము లేదు. శిరస్సు ముండనము చేయించుకొనుటలోను శంఖము లూదుటలోను యోగము లేదు. లౌకికాకర్షణములచేతఁ జుట్టబడియు మనుష్యుఁ డాయాకర్షణములకు లోబడక వాని కతీతుఁడై యుండుటలో నిజమైన యోగమున్నది. వట్టి మాటలవల్ల నిజమైన యోగము రాదు. ఈశ్వరుని సర్వవ్యాపకత్వ మెవ్వఁడు తెలిసికొనునో యతఁడే యోగి. యోగము మనస్సులోనేకాని దానికివెలుపల లేదు. యోగము గోరీదిబ్బలలో లేదు. యోగము శ్మశానములలో లేదు. ఈశ్వరైక్యము జెందుచున్నామని దొంగమూర్ఛలు బడుటలో లేదు. నానాదేశములకరిగి తీర్థములందు మునుఁగుటలో లేదు. లౌకికాకర్షణములకు లోఁబడక వాని కతీతుఁడయి యుండుటలోనే యోగము కలదు. మన యాదిగురువగు పరమేశ్వరుని దెలిసికొం

టిమూ సర్వసంశయములు నివారణము లగు. అంతట ముక్తి కరతలామలకమగును. భగవద్విషయము దెలిసికొనఁగోరువాఁడు ముందుగా మనశ్శాంతి సంపాదింపవలయును. మనస్సు తన యిష్టమువచ్చినట్లు దిరుగుటమాని నిశ్చలమైనప్పుడు పరంజ్యోతి తనలోనే వెలుఁగుచుండును. తనలో నీశ్వర తేజము ప్రకాశించుచున్నట్లు తెలిసికొనుటయే యోగము."

అనంతరము నానకు సిద్ధమఠమువిడిచి గంగానది ప్రవహించెడు భూములలో సంచారము చేయఁదలఁచి పయనమయ్యెను. ఈయాత్రాచరిత్రలు సత్యమునకు దూరములై యద్భుతములతో మహిమలతో నిండిన కల్పనాకథలై యున్నవి. నిజమైన చరిత్రము నిమిత్తము నానకునుగూర్చి వ్రాయఁబడిన ప్రాచీనగ్రంథములను మనమెంతవెదకినను నూటి కొకచోట నెక్కడనో యొక సత్యమైన వృత్తాంతముండును గాని తక్కినదంతయు బృహత్కథలోనున్న కథలకన్న నెక్కుడు చిత్రకల్పనలతో నిండియుండును.

ఆచరిత్ర లట్లుండుటకు మూఁడు ముఖ్యకారణములు గలవు. అందు మొదటిది. ఆచరిత్రలు వ్రాసినవారు భూగోళశాస్త్రమేమో యెఱుఁగరు. వారు జన్మమధ్యమున స్వదేశమగు పంజాబు నప్పుడప్పుడు చూచియుందురు. కాని గంగానది ప్రవహించెడి దేశములనుగాని యచ్చట నివసించు జనులనుగాని వారెన్నఁడు జూచియెఱుఁగరు. ప్రస్థలములఁజూడక స్థిమితముగా నిండ్లయొద్దగూర్చుండి విన్నకథల నాధారములు చేసికొని చరిత్రలు వ్రాయు గ్రంథకర్తలంతకంటె నెక్కువగ నేమివ్రాయఁగలరు? రెండవకారణ మిది- ఆచరిత్రలీయాత్రలు జరిగిన ముప్పదియేండ్ల తరువాత వ్రాయఁబడినవి. ఆవ్రాతలు గూడ నానకుయొక్క ప్రియభక్తుఁడగు బలుఁడే చెప్పి వ్రాయించుటచేత బయలుదేరినవి. బలుఁడు గురువుతోఁగూడ దిరిగినను విద్యాగంధ

శూన్యుఁ డగుటచేతను మూఢవిశ్వాసముగలవాఁ డగుటచేతను గ్రంథకర్తలకు గురువృత్తాంతమును చెప్పినప్పుడు నిజమగు వృత్తాంతములను సరిగఁ జెప్పలేక తన పిచ్చినమ్మకముల నందుఁ జొనుపుచుఁ జాలకాలము గడచిన పిదప చెప్పుటచే సరిగా జ్ఞాపకములేక తన మందమతికి స్ఫురించిన వన్నియుం దెలుపుచు గురుచరిత్రమందలి యీ భాగమును సంశయాస్పదముగఁ జేసెను. మూఁడవకారణ మిది. గురుచరిత్రము వ్రాయునప్పటికి గురువుమృతుఁడయ్యెను. అతనికీర్తి యార్యావర్తమం దంతట వ్యాపించె. ఎన్నో మహిమలు వాని కారోపింపఁబడెను. ఎన్నో యద్భుతములు వానింగూర్చి చెప్పఁబడెను. చరిత్రకారులు వానిమహిమలు వినినవారే గావున తాము వినినవి చుట్టుపక్కలజనులు చెప్పుకొనునవి యగు నలోకసామాన్య చర్యలతోఁ బుస్తకముల నింపిరి. ఆగ్రంథములలోనున్న విశ్వాసపాత్రములుకాని యంశములు విడిచి వాని యాత్రలు కొన్ని వర్ణింతము.

ఆతండు గంగాతీరమునం బయనము సేసి వంగదేశమునకు వచ్చెను. అచ్చటఁగొంతకాలముండి పిదప నతఁ డాసామునకుఁబోయి యచ్చట ననేకమాసములుండెను. ఈపయనములతో మర్దనుఁడు మిక్కిలిడస్సి తన గురువువలె భక్తితత్పరుఁడై మార్గాయాసము మఱచుటకుఁగానిజలునివలె వైరాగ్యముగలిగిశ్రమకోర్చుటకుగానిసమర్థుఁడు గాకపోయెను. అస్సాముదేశమున సంచరించుచుండ నానకు షేకుఫరీదను మహమ్మదీయ యోగియొక్క వంశస్థుఁడైన యొక తురకను గలుసుకొనెను. వారిరువురుఁ గొన్నినాళ్లు గలిసియుండి భగవద్విషయము లనేకములు చర్చించిరి. వారెడబాయునప్పుడు మతద్వేషములు లేక యొండొరులం గౌఁగిలించుకొని విషాదముతో వేరైరి. ఆసామునుండి గురు వోఢ్రదేశమునకుఁ బోయి జగన్నాథ క్షేత్రము

ను దర్శించి యచటి యాలయమునం దర్చకులు పండాబ్రాహ్మ ణులు నిత్యకృత్యములలోఁ జేయు నకార్యములంజూచి ఖేదగించెను.

జగన్నాథక్షేత్రమునుండి నానకు దక్షిణదేశమునకుఁబోవు యందనేక దివ్యస్థలముల సందర్శించి యక్కడనుండి సింహళద్వీప మునకుం జనెను. ఈగురువు వెళ్ళునప్పటికి సింహళద్వీపమును శివనా థుఁడనురాజు పాలించుచుండెను. తన దేశమునకు మువ్వురు క్రొత్త మనుష్యులు వచ్చిరనియు నందు సామాన్యసన్యాసులకుఁబోలని యొ కవిరాగి గురువై యుండెననియు శివనాథరాజు విని వానిఁ జూడఁ గోరెను. కోరి యాతనిం జూడఁబోవుటకు ముందు వానిప్రజ్ఞ యెట్టి దియో జగద్వంచనము సేయవచ్చిన మాయయోగియో నిజమైన సన్యాసియో వానిమనోనిశ్చలత యెట్టిదో కనుఁగొనియనంతరమువాని దర్శనమునకుఁ బోవలయునని రాజునిశ్చయించుకొనిపంచభక్ష్యపరమా న్నములతోనిండిన యన్నములు, విలువగల చీనిచీనాంబరములను సొ గసుకత్తియలగు పడుచుకన్నియలను యోగికిఁ గానుకగాఁ బంపెను. గురునానకు మొదటి రెండువస్తువులఁ జేతితోముట్టక కన్నియలం గ న్నెత్తిచూడక నిరాకరించుటయు నవి తోడ్కొనిపోయినవారు వచ్చి నదారినే భగ్నమనోరథులై పోయిరి. తనకావించిన పరీక్ష గురునందలి గౌరవముఁ బెంప రాజు స్వయముగ నానకును సందర్శింపవచ్చి యం తటి మహాత్ముని రాకచేతఁ దనరాజ్యము ధన్యమైనదనికొనియాడెను. ఆమహారాజుచేసిన యాదరణమునకు సంతుష్టుఁడై కాఁబోలు నానకు సింహళద్వీపమున రెండుసంవత్సరముల యైదుమాసము లుండెను. ఆ దీవివెడలి లాతిభూములకు నానకు పయనమైనప్పుడు మర్దనుఁడు నిరం తరప్రయాణములచేత విసికి గురువునువిడిచి యథేచ్ఛం జనియెను. అట్లు మర్దనుఁడు గురువును బాసిపోయినను గొంతకాలము వాని నెడఁ బాసియుండునప్పటికి వానికేమియుం దోఁచక పిచ్చియెత్తినట్లుండు

టచే గురువు పలుకకపోయెనను దనంతటఁ దానువచ్చి నానకును గలిసికొనెను.

అనంతరము గురునానకు లోకానుభవజ్ఞానము సంపాదింప భరతఖండమునకుఁ జుట్టుపట్లనున్న యనేక మ్లేచ్ఛదేశములకుఁ బయనము చేసెను. ఆయన సంచరించినట్లు చెప్పఁబడిన దేశములలో నొక్కదాని పేరయిన నీనాటిభూగోళశాస్త్రజ్ఞు లెఱుంగరు. ఆ దేశముల కాకాలమున నట్టి పేళ్లుండెనో లేక చరిత్రకారులు జగమున లేని దేశములనూహించి గ్రంథములలో వ్రాసిరో మనము చెప్పఁజాలము. మనము నిశ్చయముగా నొక్క విషయమును మాత్రము చెప్పఁగలము. ఇస్లాము మతస్థాపకుఁడగు మహమ్మదువారి జన్మస్థలమైన యరేబియాదేశమునకు గురునానకు పోవుట నిర్వివాదాంశము ఆదేశమునకు సముద్రయానము చేసెనో మెట్టదారినిఁ బోయెనో చెప్పఁజాలముకాని త్రోవలోఁ బారసీకపు దేశపు రేవుపట్టణమగు బుషాహరునగరము నాయన జూచెను. మార్గవశమున నతఁడేయూరికేఁ బోయిన నాయూర బ్రహ్మజ్ఞానము నందాసక్తిగల మనుష్యులం జేర్చి వారికుపదేశముఁ జేసి జ్ఞానబీజముల నచ్చట నాటి యది పెరిగి ఫలించునని తోఁచినచోట్లఁ జిన్న సంఘము లేర్పఱచి ప్రతిసమితి నొక్క పెద్దనేర్పఱచి వానికి భాయియను పేరుపెట్టి యతని యాజ్ఞకు వారు బద్ధులై యుండునట్లు శాసించి యటుపిమ్మటఁ బోవుచువచ్చెను. హిందూదేశమునకుఁ బడమటనున్న దేశములలో నేఁటికిని ధర్మశాలలుండుట కాద్యకారణ మీతఁడే. అట్లు సమాజములు స్థాపించుటలో గురునానకుయొక్క తలంపు క్రొత్తమతము స్థాపింపవలయునని కాదు. మిక్కిలి పురాతనమైన యార్యుల యుపనిషన్మతమును జగమునకుఁ జాటుటయే యాయన ముఖ్యసంకల్పము. తనచేత నుపదేశింపఁబడిన జ్ఞానవాక్యములయందు నమ్మికగల జనులు నిర్భయముగఁ దమధర్మము ననుష్ఠించి యితరులకు మార్గప్రదర్శకులై యుండవలయునని యాయన యెల్లచోటుల నొక్కిచెప్పుచువచ్చె.

అరేబియాప్రయాణములలో నానకు, వానిశిష్యులు నిర్బాధక ముగ నన్నిప్రదేశములుం జూచుటకుఁ దురకవేషములు వేసికొనిరి. నానకు సహజముగఁ గలహముల కిష్టపడని పరమసాధువౌటచే జగడ ములు రాకుండనుండుటకట్లు వేషము మార్చెనేకాని భయముచేతనెంత మాత్రముకాదు. ఏలయన నానకు మహమ్మదువారి జన్మప్రదేశమగు మెక్కాపట్టణమునకుఁబోయి,పుణ్యభూములు చూడఁదలంచియు మహ మ్మదీయులకు విరుద్ధములగునాచారములనే గొన్నిఁటిని నెఱపుచువచ్చె ను. మెక్కాలో మహమ్మదీయుల కొక్కయాలయముగలదు. కాబా యని దానికిం బేరు. ఆయూరికిఁ బోయిన మహమ్మదీయుఁ డెవ్వఁడు దన కాళ్లు కాబాయున్నవైపునకుఁజాపి పగలుకాని రాత్రికాని శయ నింపఁడు. పండుకొన్నప్పుడు తలయే కాబావైపున నుండవలయు. నానకు తఱచు రాత్రులు పండుకొనునప్పుడు తనకాళ్లు కాబావైపు నకుఁ జూపుచువచ్చె. తురకలకు భయపడినవాఁడట్లు చేయునా? ఆగుడి యధికారి యొకనాఁడు శాస్త్రవిరుద్ధముగా శయనించిన నానకునుజూచి దైవగృహమువైపు కాళ్ళుచాపుట యనాచారమని కఠినస్వరముతో మందలించెను. అతనికి గురు విట్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చె. "దేవునిగృహ మేప్రక్కను మాత్రమేయుండి యేప్రక్కను లేదో నాకు దెలియదు. నీ వెఱుఁగుదువేని నాకాళ్ళు చేతఁబట్టుకొని దేవునిమందిరములేని ప్రక్క కు వాటిని ద్రిప్పుము." ఆలయాధికారి వాని పలుకులు విని మతము నైనను లెక్కసేయక నోట పరిహాసములుసేయు మొండివాఁడై యుం డవచ్చునని భావించి వాదము ముదరనీయక యంతతో సరిపెట్టెను. మెక్కావెళ్ళిన మహమ్మదీయులు మహమ్మదువారు పరమపదము వేంచేసిన స్థానమగు మెదీనాకువెళ్ళి యాయనసమాధిఁ జూడకపోరు. నానకు మెక్కాలోఁజూడవలసిన వైచిత్ర్యములన్నిఁజూచి సంతుష్టుఁ డై మెదీనాకుఁగూడ బోవఁదలంచుచుండ మర్దనుఁడు తనగురువు మెదీ

నాకు జనఁడనుకొని యక్కడకుఁబోకతప్పదని పట్టుపట్టెను. అదివఱకే వెళ్ళఁదలఁచిన గురువు శిష్యుని ప్రోద్బలముచేత వెంటనే బయలుదేరి పంద్రెండుదినములు పయనముచేసి మెదీనాపట్టణముఁజేరి మహమ్మదు సమాధింజూచి కొన్నిదినములచ్చట నుండెను. ఆదినములలో నతఁడు మెక్కాలోవలెనే యిక్కడను సమాధివైపు కాళ్ళుచాఁపి శయనించుచు వచ్చెను. మెక్కాలోనున్న యూయుజమానునికంటె మెదీనాలోనున్న సమాధియజమానుఁడు చండతరుఁడు, గురహంకారుఁడు. ఇందక్కజ మేమున్నది! దేవుని దూషించినప్పుడుసయితము నోరెత్తక గురువుల పేరెత్తినతోడనే రాక్షసునివలె మీఁదఁబడి మనుష్యులను దూషించి వీలగునేని శిక్షచేసికొను పరమభాగవతులు సిక్కుమతమున వేనవేలు గలరు. మెక్కామెదీనాపట్టణములకుఁబోయి యాపుణ్యభూములఁజూచిన పిదప మహమ్మదువారినిఁగూర్చి నానకున కెట్టియభిప్రాయముకలిగె నోశిష్యుఁడగుబలునియీక్రిందివాక్యములవలన స్పష్టమగును. ఈమాటలు బలునినోటనుండివచ్చినను గురునియభిప్రాయము లేయగుట నిజము.

మహమ్మదువారినిగూర్చి గురునియభిప్రాయములను బలుఁడీ క్రిందివిధమునఁ దెలిపెను. "మహమ్మదువారిస్వభావమున మహాత్ములకుండవలసినంతశాంతము కానఁబడక కోపపాలెయెక్కువ గానఁబడుచున్నది. పునర్జన్మరాహిత్యమగునంతటి వైరాగ్యముగూడ నాయన యొద్ద నున్నట్లు గానఁబడదు. స్వలాభపరాయణత యక్కడక్కడఁ గానఁబడుచున్నది. ఆయన పరిశుద్ధుఁడు నిష్కళంకచరిత్రుఁడు ననుట కెంతమాత్రము సందియము లేదుగాని సంపూర్ణమైన పవిత్రత సంపాదించుటకు జన్మపరంపరనుండి విమోచనమొందుటకు నీమహాత్ముఁడు మరలజన్మము నొందవలయు. ఆజన్మము హిందూస్థానమున నొక శూద్రునియింటఁ గావలయు. ఆయన జీవన్ముక్తుఁడై యొకానొకకాలమునఁ బరలోకారోహణముచేసి యీశ్వరసందర్శనము చేసెననిచెప్పెడి

మాటలు కేవలముకల్పితములు. ఏలయన నీప్రపంచమున సృష్టింపఁబడినజంతువులె నేత్రగోచరము లగునుగాని సృష్టింపఁబడనివి కంటికగపడవు. భగవంతుఁడు సృష్టిసదార్థములలోనివాఁడు కాఁడు. కావున నతఁడు మానవదృగ్గోచరుఁడగుట యసంభవము. కానిజీవాత్మచర్మోపాధినిబాసి పరిశుద్ధావస్థఁజెందినప్పుడు పరమేశ్వరసాన్నిధ్యముఁ బడయుటకుఁ బాత్రమగును. పవిత్రమైన ఖురాను గ్రంథముభగవద్వాక్యము కాదు. కారణ మేమన, భగవంతున కొకభాష లేదు.

అట్లుకొన్ని దినములు మదీనానగరమునందుండి యచ్చటివిశేషములు దర్శించుచుండఁ బ్రియసోదరింజూడ నతనికి బుద్ధిపుట్టెను. ఈచెలియలిమీఁద నాయనకు మొదటినుండియు నింతింత యనరానిప్రేముడి యుండెను. ఏలయన సీతో బుట్టువే చిన్నినాఁ డతని కెన్నిసారులో శరణం బిచ్చెను. తండ్రి కినుకఁజెంది యతనిఁ బెట్టులుకవ పూనినప్పుడు కాపాడెను. తనసోదరుఁడు మిక్కిలినీతిమంతుఁడనియు సత్యప్రియుఁడనియు నిక్కడక్కడ యనక యవకాశము వచ్చినచోటనెల్ల వాదించుచు వచ్చెను. లౌకికవ్యవహారవిముఖుఁడై పరమేశ్వరధ్యానపరాయణుఁడై సోదరుఁడు మందమతియై యున్నపుడు తనభర్త నసమితము పిచ్చివాఁ డని యెగతాళి సేయుచుండ నామె యతఁడు పరమభాగవతోత్తముఁ డని కనిపెట్టి గౌరవించెను. ఆకోరిక పొడమినతోడనే గురువు శిష్యసమేతుఁడై మదీనానగరమును విడిచి కొన్ని మాసములు నిరంతరప్రయాణములు గావించి పారసీకగాంధారాదిదేశము లతిక్రమించి పాంచాలదేశము ప్రవేశించి యెట్టకేలకు సుల్తానుపురముజొచ్చి చెలియలిగృహము జేరెను. అన్నయుం జెలియలు పరస్పరసందర్శనజనితానందమునఁ బరవశత్వము నొంది గాఢాలింగనము జేసికొనిరి. కొంతకాల మతఁడు సోదరీగృహంబున వసియించి పుణ్యభూములలో నగ్రగణ్యమైన

హిమాలయపర్వతముఁ జూడఁదలంచెను. తలపుపుట్టఁగానె యతఁడు బయలు దేఱెను.

హిమాలయము హిందూస్థానమునకు త్తరమున భగవంతుఁడు నిర్మించినస్ఫటికపుగోడయో యనునట్లు భారతఖండలక్ష్మిశిరోభాగం బునఁ దాల్చినవజ్రింపుమకుటమో యనునట్లు విరాజిల్లుచుండును. ఇది యనేకపుణ్యక్షేత్రములకు నిలయము. నరనారాయణులకు నివాసమైన బదరికాశ్రమ మిందేయున్నది. సిద్ధసాధ్యగంధర్వఖేచరాదుల కిది విహారస్థాన మనియు నుమామహేశ్వరుల కునికిప ట్టనియు బ్రహ్మాదిసురగణంబునకు సిద్ధమునివర్గమునకు నీమహీధరకూటములు యజ్ఞవాటము లనియుఁ గుమారస్వామికి జన్మభూమి యనియు భగీరథప్రయత్నమున నాకాశంబుననుండి మహీతలంబునకు దిగిన గంగాదేవికి వసతిస్థలం బనియు నెల్లయోషధులకునిలయం బనియుఁ బురాణములలో వర్ణింపఁబడినది. మఱియుఁ బరమభాగవతోత్తము లగు మహామహులు పరమతస్థులు తమ్ము బాధించినప్పుడు నిలువ నీడలేక తలదాఁచుకొనుటకుఁ జోటులేక యెట్టకేలకు దుర్గమమగు నీపర్వతరాజము శరణువేఁడి గుహాంతరములు నివాసములుగఁ జేసికొని సుఖించుచు వచ్చిరి. ఇట్టియీ మహాశైలముయొక్క నపారమహిమము పురాణములవలననే గాక చూచినతైర్థికులవలనఁగూడ విని దేశాటన పరాయణుఁ డగునానకు శ్రవణంబుల వినినదంతయు నేత్రంబులతోఁ జూచి యానందింపఁ దలఁచుట యాశ్చర్యముకాదు.

అతఁ డాపర్వతమున కరిగి యొకక్షేత్రమునుండి యొకక్షేత్రమున కరుగుచుఁ గంటి కగపడినబ్రహ్మవాదులతోడ వేదాంతచర్చలు సేయుచుఁ దనప్రభావమెఱుఁగక తన్ను నిందించినవారిచేత నానావమానంబులం బడుచు భూషణంబులకు సంతసింపక దూషణంబులకు దురపిల్లక తనపనిచేసుకొనుచుండెను. మొట్టమొదట నతని యాస్తిక

భావము కర్మకాండనిరసనము ఆది యాయామతస్థులు వానిని దమ
తమమతంబులం జేరుమనిపిలిచి యతఁ డందుఁ జేరని యామత
ముల ఖండింప వారతనియెడల గౌరవము చూపకపోయిరి. కాని
కాలక్రమమున నతని విశేషవినయంబును సాటిలేని పవిత్రమైన గుణము
ను పాపములేని భక్తియు సూక్ష్మ[illegible]శక్తియు [illegible]
నతఁ డసాధారణపురుషుఁ డనియు సర్వవిధముల నారాధనీయుఁ డని
యుఁ దెలిసికొని యుభయులు గౌరవము గావించిరి. తొలుదొల్త నతని
ని విశ్వసింపక యనుమానముతోఁ జూచినవారు వానిసద్గుణసంపద
యాలస్యముగఁ గనిపెట్టి యతఁడు తమ్ము విడిచిపోవునప్పుడు మఱి
కొంతకాల మతనిసహవాససౌఖ్యము గలుగకపోయెనుగదా యనివిచా
రించిరి. హిమాలయమునఁ గడుపుకాలమున శిష్యుఁడగుమర్దానపరి
స్థితి చెడెను. నానకునియొక్క శరీరము శీతోష్ణములకు జంకునది కాదు.
రెండవశిష్యుఁ డగుబలుని శరీరము నంతగా గాసిజెందలేదు. కాని
మితిమీఱినయాచలియు నెడతెంపు లేనియాయాసలు నెప్పుడును మం
చుమీఁదిపయనములు సరిగ నాహారము లభింపమిఁ బ్రయాణకష్ట
ములు మొదలగునవి సుకుమారుఁడైన యాగాయకుని యారోగ్య
మునకు భంగము గలిగించెను. నానాటి కతనిస్థితి బాగుపడుటకు
మారు క్షీణించుటం జేసి గురువు యాత్రకట్టిపెట్టి పంజాబు దేశమునకుఁ
బోవ నిశ్చయించెను. కాని యామండలముచేరుటకు నవకాశము
లేకయే మర్దనస్థితి పూర్తిగఁ జెడిపోయెను. కొన్నిదినములుమాత్ర
మే యతఁడు జీవింపఁగలుగునని గురువుకనుఁగొనెను. అందుచేత వా
రతనిని దీర్ఘప్రయాణము సేయింపక దాపుననున్నయొకపల్లెకుఁ దీసి
కొనిపోయి చేతనైనచికిత్స చేయించి స్వహస్తములతోఁ జేయఁదగినసం
తయుపచారము జేసెను. బలుఁడును దనచెలికానికి శక్యమైనపరిచ
ర్య గావించెను. ఆయుశ్శేషము లేనప్పుడు వైద్యములు నుపచార

ములు నిష్ప్రయోజనములుగదా. మర్దనుఁ డెట్టకేలకు మృతినొం దెను. మర్దనుఁడు తనమరణానంతరమునఁ దనదేహము దగ్ధముసేయ వలసినదే కాని ఖననము చేయఁగూడదని గురువుతో మనవి జేసికొనె ను. శిష్యులి యిచ్ఛాప్రకారమె గురుఁడు కళేబరమును ఖననమునే యక నగ్నిపాలు చేయుటకే కృతనిశ్చయుఁడై తద్విషయప్రయత్న ములు చేసెను. ఆముఖ్యరకర్తృడుగలసాత్తు మూఁడుశాఖలు. ఆశా ఖత్రియమును నానకు శిష్యునికలేబరముఁ జుట్టఁజెట్టి స్వహస్తనిర్మిత మైన చితిమీఁద శవమును బండఁడుం దానును బెట్టెను. అగ్నిసంస్కా రము బలునిచేతఁ జేయింపక శిష్యవత్సలుఁ డాకట్టకడపటికర్మముగూ డఁ దనచేతులతోనే చేసెను. శిష్యునకుఁ జుట్టము లెవ్వరు లేమి యత నియుత్తరక్రియలు చేయుట ధర్మమని గురువు స్వయముగానె పార లౌకికక్రియలు చేసెను. నిజమైనప్రేమ యెక్కువతక్కువస్థితులుగాని వర్ణభేదముగాని పాటింపనీయదుగదా. "ఉదారచిత్తానాం వసుధయే వకుటుంబః" యనునట్లు మహానుభావులకు లోకమే కుటుంబము. మర్దనుఁడు గురువుతోఁ జిరసహవాసము జేయుటంజేసి మాధ్యము బాసి జ్ఞాన మించుకయైన సంపాదించెనాయని కొందఱు సంశయము పడవచ్చును. అట్లు సందియముపడుటకు వలనుపడదు. ఏలయన మం చిపూలు గ్రుచ్చినదారముసైతము సువాసన గలిగియుండును. అట్లె బ్రహ్మజ్ఞానసంపన్నుఁడైననానకువంటి మహానుభావునితోఁ జిరకాల ము కలసిమెలసియుండి యతఁడు సేయు వేదాంతచర్చలు పలుమా ఱు వినివిని యున్నమర్దనునకు జ్ఞానమంటదనుట యసంభవము. మొ ట్టమొదట మర్దనుఁడు నానకునొద్ద శిష్యుఁడైనప్పుడు వాఁడు తనజాతి యందు మిక్కుటమైన యభిమానము గలిగి యాశాపాశబద్ధుఁడై స్వలాభపరాయణుఁడై నెల్లవారి నెగతాళిసేయుస్వభావము గలవాఁ డై చీటికిమాటికి సణుగుకొనుచు లోకవ్యవహారములయందె యాస

క్తి గలిగియుండెను. కాని కాలము గడచినకొలఁది గురువుయొక్క సదాచారసంపత్తి యీశ్వరభక్తి లోకోద్ధరణాసక్తి కన్నులారఁ జూచినకొలఁది నతనిధనకాంక్ష స్వలాభపరాయణత మొదలగు సామాన్యమానవలక్షణము లడుగంటెను. భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యములు వాని స్థానము నాక్రమించెను. అవి హృదయమున నెలకొనుటయు నతఁడు నిరర్థకసంభాషణములతోఁ గాలక్షేపము సేయక సణుగులుగొణుగులు మాని పరాక్షేపణలు గట్టిపెట్టి జ్ఞానమార్గమున బడి బ్రహ్మానుసంధానపరాయణుఁ డయ్యెను. ఆతనియందుఁ గలిగినమార్పులు గని పట్టి సంతసించి యజ్ఞానకవచమును విడిచి జ్ఞానకవచముసు దొడిగికొని తన శిష్యుఁడు దేహయాత్ర చాలించినందుకు సంతసించెను.

మర్దనునిమరణము నానకునియొక్క సంకల్పమునకు మార్పుకలిగించెను. పంజాబుదేశమునకుఁ బోవలయునని యంతకుమున్ను దతఁడాలోచించెను. కాని ప్రియశిష్యుఁడైనబలుఁడు సేతుబంధరామేశ్వరయాత్ర చేయవలయునని కుతూహలపడినందున నతనిమనోరథసిద్ధి గావించుటకై యతఁడు దక్షిణాపథంబున కరుగ సంకల్పించెను. ఈ ప్రయాణమున నానకున కనేకులతో వేదాంతచర్చలు జరిగెను. ఆ చర్చలు వివాదహేతువులు గాక యతనికి సంతోషప్రదములై రెండవపక్షమువారికి జ్ఞానసంధాయకములై యుండెను. రామేశ్వరయాత్ర నుండి యతఁడు తిరిగివచ్చి కొందఱు సాధువులు గురుదాసుపురము జిల్లాలో నున్న బాటలె యనుపుణ్యక్షేత్రమునకుఁ బోవుచున్నారని విని యాసాధువులసహవాసము చేయుటకును తన జన్మభూమి నింకొకసారి సందర్శించుటకును నిశ్చయించి వారితోఁ గలిసి యచ్చోటి కరిగెను. బాటలేగ్రామవాసులకును నచ్చటచేరిన తీర్థవాసులకును సనాతనసిద్ధాంతములకు వ్యతిరేకమైన మతబోధ చేయుచున్న నానకుయొక్క రాక యసహ్య మయ్యెను. ఆ మహాత్మునియెడల వారెం

తద్వేషభావము బూనిరో యెంతకఠినముగ దూషించిరో యెంతయ వమానపఱచిరో మనము చెప్పఁజాలము కాని యెందఱెందరు సాధువులు తనతో వితండవాదములు చేసి వెఱపించినను వెఱవనిధీరుఁడు పలు పల్లెయలయందుఁ బట్టణములయందు వసియించు పూర్వాచారపరాయణుల కోపానలజ్వాలలకుఁ గాలక బడసినిశ్చలుఁడు వేనవేలుజనులు వచ్చి ప్రశ్నలవర్షము గురియించి వాదించి యోడిపోయి తుదకు నిందించి నను మనోధైర్యము సడలింపనిశాంతుఁడు బాటలేగ్రామము విడిచి వెడలునప్పుడు పెద్దవాఁడయ్యెను. "అతిపరిచయా దవజ్ఞ:" యన్నట్లు పిన్ననాటనుండియుఁ దన్ను దనకుటుంబమును గృహపరిస్థితులను దనబాల్యవిచేష్టితములను నెఱిఁగిన కాకులవంటి లోకుల నడుమనున్నప్పుడు శాంతాంతఃకరణుఁడగు పరమతపోధనుఁడైనను వారివెక్కిరింపు లగ్గలమైనఁ దనశాంతము నిక్కబట్టజాలఁడు.

పంజాబుదేశము విడువకమున్ను మృతినొందిన మర్దనుని స్థానమందుఁ దనకు మఱియొకశిష్యుఁడు సంప్రాప్తించునేమోయని వెదుక జొచ్చెను. ప్రియశిష్యుఁడైనమర్దనున కొక్కకుమారుఁ డుండెనని యతని కప్పుడు జ్ఞప్తికి వచ్చెను. ఆబాలకుని పేరు సజ్జదుఁడు. ఆకుమారుని దెచ్చిన శిష్యుఁడుగఁ బరిగ్రహించుటకు గురువును బలుఁడును గృతనిశ్చయులై తమరాక గ్రామవాసుల కెవ్వరికిం దెలియకుండు నట్లు రాత్రి ప్రొద్దుపోయిన తరువాత తాల్వొండిగ్రామమునకు వెళ్లిరి. గురు వొకమామిడిమూలను గూర్చుండి సజ్జదునికడకు బలునిపంపెను. అతఁ డతిరహస్యముగఁ బోయి గురుసందేశ మెఱిఁగించినతోడనే సజ్జదుఁ డెంతకాలమునుండియో ప్రయాణ మగుచున్నవాఁడ పోలె గడియయు నాలస్యమైనఁ జేయక వెంటనేమూటముల్లె గట్టుకొనివానితో బయలుదేరెను. అతనిని జూచి నానకు వానితండ్రియొక్క మరణ వార్తను దెలిపెను. నానకు యొక్క తల్లియుఁ దండ్రియు గతించినా

రిం. సజ్జదుఁ డెఱిఁగించెను. గురువుయొక్క పినతండ్రి మాత్రము బ్రతికి యుండె ననియు నిష్టమైనచో నతనిని జూడవచ్చు ననియు సజ్జదుఁడు విన్నవింప గతంనాస్తి మృతినొందిన వారికొఱకు విచారించిన గార్యము లేదు. జీవించియున్నవారిని జూడవక్కఱలే దని నానకు తన జన్మస్థానమున నొక్క రాత్రియైన సంపూర్ణముగఁ గడుపక శిష్యసమేతుఁడై వెడలెను.

ఈసారి గాంధార నగరమున కరుగవలయునని వారి సంకల్పము. గాంధారపురమున వసియించుచు సుప్రసిద్ధులైన బాబావలీ యను మహానుభావుని సందర్శింపవలయు నని యతఁడు బయలుదేఱెను. ఈదారి పలుమా ఱతనికాలిక్రింద నలిగినదే యగుటచేత గ్రామములు బురములు బరిచితములు. ఆముువ్వురును ముల్తాను మండలములోని తలంబాపట్టణము విడిచిన తరువాత గురువు బలునితోఁగూడి మెల్ల మెల్లగా వెనుకబోవుటకేర్పఱచుకొనిముందరియూరికి సజ్జదుని ముందుగాఁ బంపెను. సజ్జదుఁడు కొంత దూరము పోవునప్పటికి వాని కొకయూరు కనఁబడెను. అచ్చట హిందువులదేవాలయము మహమ్మదీయుల మసీదు నొక్క స్థలమందే యొకదానికొకటి చేరియుండెను. ఆమఠాధిపతి జనపనార పీచువలె మిక్కిలి తెల్లనై నాభీవివరపర్యంతము వ్యాపించిన గడ్డము గలిగి వృద్ధుఁ డని తెలియఁజేయుటకు మొగముమీఁద ముడుతలుగలిగి చూచినవారికి గౌరవభాజన మని తోఁచుచుండును. సజ్జదుఁడు గంభీరుఁడైన యాతని యాకారము చూచి భక్తితత్పరుఁడై యతని కభివాదము చేసి యతనితోఁ బ్రసంగించెను. ఆవృద్ధుఁడు కొంత సంభాషణము జరిగిన పిమ్మట వానిని భోజనశాలకుఁ దీసికొనిపోయి మధురాహారములతో విందు సేయుమని సేవకుల కానతిచ్చెను. సేవకులును కడుపారవానికి మెక్కఁబెట్టు వారుపోలె సత్యాదరమున వానిని లోనికిఁ దీసి

కొనిపోయి యోగిరముపెట్టుటకు మాఱు వాని కట్టినపుట్టము లొలుచుకొని తిండిపెట్టక కాలు సేతులు గట్టి మూరుమూల గదిలోఁ బడవైచిరి. ఇదిజరిగిన కొంతసేపటికి గురుఁడు బలసమేతుఁడై యచ్చోటికిఁ బోయి సజ్జనుని గానక యావృద్ధుని బిలిచి తనశిష్యుని శరీరాదులు వర్ణించి యానవాలు చెప్పి యట్టిలక్షణములు గల పడుచువాఁడు మీ కగుపడినాఁడా యని యడిగెను. అట్టికుఱ్ఱవాని మొగమైనఁ జూడలేదని యాయోగి భృత్యుఁడు నొక్కి పలుక వాని మాయమాటలు దొంగ చూపులు గురువున కనుమానము గలిగించెను. తోడనే బలుఁడును దానును సజ్జనునికొఱకు పలుతావులు వెదకిరి. ఎట్టకేల కన్నములేక మిక్కిలి ఖిన్నుఁడై యొకమూలబద్ధుఁడై యున్న సజ్జనుని వారు కనుఁగొని వానికట్లు విప్పి విముక్తుంజేసి యావృద్ధుని బిలిచి నిరపరాధు లగు బాటసారుల నావిధముగ నిష్ఠురణముగ దోఁచుకొని చెఱబెట్టవలసిన యవసరమేమివచ్చె నని మిక్కిలి కఠినముగ నడిగిరి. అడుగుటతోఁదనివినొందక గురువు కపటయోగిం జూచి సాధుబాధ పరమపాతకమనియు నది కావించిన దురాచరణము లిహలోకమునకుఁ జెడుటయే గాక పరలోకమునకుఁగూడ జెడి దుర్గతులపాలగుదురని ధర్మోపదేశము చేసెను. అతితీక్ష్ణమైన యాయుపదేశముయొక్క వేఁడిమిచేతనమ్ముదుసలిదొంగయొక్క రాతిగుండెయు గరిగి నీరై పోవ నతఁడు పశ్చాత్తప్తుఁడై దుఃఖపరవశుఁడై తనకావించిన దోసమొప్పుకొని తప్పు సైరింపుమని వేఁడుకొనెను. అపురుషత్రియ మాస్థానము విడిచి కొంతదవ్వరుగునప్పటికి మర్దనుని సమాధి యున్న యూ రగుపడెను. ఆసమాధి దృష్టిపథమునం బడినతోడనే భస్మరూపుఁడైన తనతండ్రి యాసమాధిలో నున్నాఁడని విని సజ్జనుఁడు పితృభక్తి తరంగితాంతరంగుఁడై యాస్థానము విడిచి రాఁ జాల నని గురువుతోఁ జెప్పి యచ్చటనె జీవితశేషముఁ గడుప

నిశ్చయించుకొనెను. సజ్జనుఁడు తన్ను విడుచుటచేత గాసము తన చెవుల కింక వినఁబడదని గురువు వానిని విడువలేక విడువలేక విడిచెను. శుభము సంప్రాప్తించినప్పుడు మేర మీఱిన యానందమును కష్టము సంప్రాప్తించినప్పుడు డపారమైన దుఃఖమును బొందుట హీనలక్షణము గాదని శ్రీకృష్ణుఁడు భగవద్గీతలలోఁ జెప్పిననీతి స్మరించుకొని యతఁడు సజ్జనునివియోగముకొఱకు విచారము నొందలేదు. అట్లు సజ్జనుని విశ్వసపూర్వకడ నెలకొలిపిబలో శిష్యుఁడై నానకుఁబహుదినంబులుపర్యాణములుచేసిగాంధారదేశమునకు హిందూదేశమునకు నడుమనున్నకొండలలో పర్సియా మొగలాయికనుమదాటి కడుశ్రమపడి యెట్టకేలకు గాంధారము జేరెను. బాబావలీ వానిని మిక్కిలిప్రేమతో నాదరించెను. నానకు జ్ఞానసముద్రుఁడైన బాబావలీయొక్క సహవాస సౌఖ్యము కతిపయదినము లనుభవించి మునుపటికన్న జ్ఞానసంపన్నుఁడై యచ్చోటు విడచి స్వదేశాభిముఖుఁ డయ్యెను. మార్గమధ్యమున మానచంపుక్రిందను క్షత్రియుఁ డాయన కగపడెను. ఈరాచవానికి మతాసక్తి మెండు. ఎవ్వరైన దనకు సన్మతోపదేశము చేసి మంచి దారి చూపువారు దొరకుదురా యని తగినగురువు నిమిత్తమతఁ డెదురుచూచు చుండెను. మంచినీరు త్రాగఁబూను వారికి మహాసరోవర మగపడినట్లు నిరుపేదకు పెన్నిధి లభించినట్లు నానకువంటి జ్ఞానరత్నాకరుఁ డాజ్ఞానదరిద్రునకు దొరికినతోడనే యతఁడు తనయదృష్టముచేత లభించెనని సంతసించి యనేకదినములు శుశ్రూష జేసి బహు సంవత్సరములనుండి దేనికై యన్వేషించుచుండెనో యాబ్రహ్మజ్ఞానఫలమును దనివోంద ననుభవించెను.

తిరిగి పయనము చేయునపుడు నానకు బాలనాథపర్వతము నొద్దఁ జుట్టుపక్కల నెక్కడ నూరుపల్లెలు లేని నట్టడవిలో నొక చెట్టుక్రింద శిష్యద్వితీయుఁడై దారి తెన్ను గానక మెసగుట కాఁకటగ

ములేక బడలి కూర్చుండెను. ఆకొండదాపున జోగులమఠ మొకటి గలదు. ఆజోగుల కొడయఁడైన యోగి పరమదయాళువు, పరోప కారపరాయణుఁడు. అతని యాజ్ఞాప్రకార మాజోగులు ప్రత్యహము సాయంసమయమున చిన్న చిన్న జట్లుగాఁ జేరి దారితప్పి పోవుబాటసా రులను గలిసికొని వారిని దమమఠమునకుఁ దోడ్కొనివచ్చి సత్క రించుచుందురు. ఆగుంపులలో నొక్కటి వృక్షచ్ఛాయంగూర్చుండిన నానకుం గనుంగొని తమమఠమునకువచ్చి యతిథి గావలసినదని వానిని గోరెను. ఆతరుచ్ఛాయయె తన కారాత్రి నివాసయోగ్య మగు నెలవగుననియు దా నదివిడిచి రాననియు నతఁ డుత్తరము చెప్పెను. వారతని యుత్తరము మఠాధిపతి కెఱిఁగింప నతఁడు కదలి పోయి స్వయముగ నతని నాహ్వానము జేసెను. అతని కోరికనిరాకరిం చుట మోటతనమనితలంచి గురువుతనయనుచరుని గలిసిమఠమునకరిగి యతిథియై వారిచ్చుసత్కారములనందిసంతుష్టుడయ్యెను.అతఁడామఠము ననొకటిరెండుదినములుండిమరలబయలుదేరి తెంపులేనిపయనములు చేసితనమామగారైనమూళుఁడునసియించుగ్రామముచేరెను. అప్పటికతఁ డు పదియాఱు సంవత్సరములనుండి ప్రయాణము చేయుచుండెను. ఆ గ్రామమునకు నానకు వచ్చినాఁడని వినినతోడనే ముదిమిచే నవయవ పటుత్వము దప్పిన మూళుఁడు కన్నులార నల్లునొక్కసారిగని యతని నింటికిఁ దోడ్కొనిరావలయునని శ్రమపడి యతఁడున్న ధర్మశాలకుఁ బోయి సబహుమానముగ నతనిని తనయింటికి రమ్మని వేఁడు కొనెను. గురువు బహుమానముల స్వీకరింపక యతని గృహమునకుఁ బోవుటకు సమ్మతింపక హరినామస్మరణమే తన కాప్తబంధు వనియు ధర్మశాలలే తనగృహములనియుఁ జెప్పి యతనిం బంపెను.

మామగారి గ్రామమైన పఖోకరంధవాలో నానకు రెండు మాసములు లుండెను. ఆకాలములో నజ్ఞానతమః పటలముచేత నా

వృత్తులైన యనేకమనస్సులయందు జ్ఞానదీపమును వెలిఁగించి వారి ని నీశ్వరభక్తులుగఁ జేసెను. అంతకంత కతనికీర్తి పరిసరగ్రామములయందు వ్యాపించుట జేసి జ్ఞానసంపాదనము నిమిత్తము జనులు పెక్కుండ్రతని సన్నిధికి రాఁదొడఁగిరి. పూరసవ్వయ మహాగ్రామమునకు సన్నతరువాత ధర్మక్షేత్రమైన కురుక్షేత్రమునందు గొప్పతీర్థము జరుగునని తెలిసినందున నానకు బంధువులతోఁ గూడ నచ్చటికరిగెను. ఆ భారతవర్షమందలి మహాపుణ్యక్షేత్రములలోఁ గురుక్షేత్ర మొకటి. ఈక్షేత్రమందే భగవానుఁడగు శ్రీకృష్ణుఁడు తన మేనత్తకొడుకును జెలియలి మగఁడును గాఢానురాగముగలవాఁడును సద్గుణుఁడును రథసారథ్యము పార్థసారథినామధేయంబునఁబ్రసిద్ధుఁడై కురుపాండవసైన్యముల మధ్య సమరరంగంబున నిలువఁబెట్టి యుపనిషదాకారమైన భగవద్గీతాశాస్త్రము మాతనకుం డాయన నుపదేశించెను. ఈక్షేత్రమునందే కురుపాండవ రాజకుమారులు కౌరవసామ్రాజ్యము నిమిత్తము పదునెనిమిదవసంవత్సరంబున మహాసంగ్రామము గావించి నిహతులైరి. కురుక్షేత్రమునందే యాకాలపురాజనందనులందఱు కౌరవపాండవులలోఁ జేరి యొకపక్షముబూని మహానాశపరిణామములను నిమగ్నులై కథావశేషులైరి. మహాభారతసంగ్రామము జరిగినప్పటినుండి యిప్పటికి నాలుగువేల సంవత్సరములైనను ననేక రాజర్షులచ్చట వనవిహారులై పరస్వర్గము జూరగొనుటచే నాటఁగోలె నది భువనపావనమై పుణ్యక్షేత్రమై పుణ్యాత్ములకెల్ల సేవ్యమై పురాణచరిత్రాభిజ్ఞులకుఁ గూడ నభిగమ్యమై విరాజిల్లుచున్నది. ఈకారణముచేతనే నానకాచార్యుఁ డచటికిఁబోయి యుండెను. ఆసంవత్సరము సమ్మేళనము మిక్కిలి గొప్పది. అన్ని వర్ణముల వారును నన్ని మతముల వారును నచ్చట సమావేశమైరి. కాని కాలక్షేపము నిమిత్తము వేడుకనిమిత్తము వేళాకోళము నిమిత్తము విహారము నిమిత్తము వచ్చినవారే కాని

ర్థవాసులలో ననేకులు నిజమైన భక్తితోడను శ్రద్ధతోడను బరమార్థముతోడను వచ్చినవారు లేరు. హోమములు గావించువారు స్వాధ్యాయము చెప్పువారు భజనలు చేయువారు, స్నానములు సలుపువారు, జపములు చేయువారు తపోనియములైన వారు ధర్మోపదేశములు చేయువారు వేనవేలు గనఁబడిరి. విగ్రహారాధనము విరివిగా జరిగెను. నిష్కళంకమైనభక్తి నిజమైనవైరాగ్యము సత్పాత్రదానము సాధుసేవ బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగనవచ్చుట మృగ్యములయ్యెను. నానకునంటి వేదాంతి కవియన్నియు ననహ్యములై తోచెను. ఆజపములు తపములు దానములు ధర్మములు బ్రహ్మజ్ఞాననిష్ఠుఁడైన యామహాత్మునకుఁ దలనొప్పి గలిగించెను. పారమార్థికులు గాక గతానుగతికులైన యమూఢలోకులకుబుద్ధి చెప్పవలయునని తలంచిబలుని బిలిచియచ్చట చెఱువులోనుండియొకచేఁపఁదెమ్మని యతఁడు తెచ్చిన యామత్స్యమును దాకలోఁ బెట్టిమండింపఁదొడఁగెను. అదిచూడఁగానే తీర్థవాసులకు నతితీక్ష్ణమైన కోపము వచ్చెను. అటువంటి పావన క్షేత్రమునఁ బరమపావన చరిత్రులగు తీర్థవాసులు లక్షోపలక్షలు చూచుచుండగ నటువంటిపుణ్యదినమున యోగి యన్నపేరు పెట్టుకొన్నవాఁడు జీవహింస చేసి కడుపునించికొనుటకన్న కష్టకార్యము మఱొకటిలేదని యచ్చటఁ జేరినవారందఱుఁ దలంచి కోపగించిరి. కొందఱు తమనాలుకలను యథేచ్ఛముగ నుపయోగించి వానిని నోటికి వచ్చినట్లు బండబూతులు తిట్టిరి. అట్టి దురాత్ముని బ్రతుకనియ్యఁ గూడదని దుడ్డుకఱ్ఱలు చేతఁబట్టుకొని చంపవచ్చిరి. వానికా సమయమున నోడలే తెలియలేదు. పొంగి పొరలివచ్చుచున్న మహాసముద్రమువలె జనసమూహము తన్ను నిర్మూలనము చేయుటకు దుడ్డుకఱ్ఱలతో వచ్చి మీఁదపడుచున్నను నతఁడు మహాపర్వతమువలెఁ జలింపక నిర్భయముగ వారిముందర నిలిచి మీరు వాగ్వాదముచేసి

నన్ను గెలువదలంచిరా లేక దండప్రయోగముచేతనే నిర్జింపదలంచిరా యని యడిగెను. వర్షకాల మేఘము లుఱిమినట్లు చండస్వరమున నాయుధము లెత్తి వారిట్లనిరి. వాగ్వాదముచేసి నీతప్పు నీవు తెలిసికొని యిక ముందట్టిపని నెన్నడు సేయనని నీవు ప్రమాణము చేసిన పక్షమున నిన్ను విడిచెదము. లేదా యీవేషము నీవు కోరినట్లు నిన్ను ముక్కలుముక్కలుగాఁ గోసెదమని వారుగర్జించిరి. అప్పుడు నానకు వారి కిట్లనియెను. "మనుష్యుఁడు సాధుసంగముచేతనే వర్ధిల్లును. సాధుసాంగత్యము తోనే పెరుగుచున్నాఁడు. కావున వాదములను సంగతి ద్వేషము లోఁ బడవలసిన యవసరము లేదు. ఇట్టి వ్యాఖ్యానమును విని యా దుష్టులు సాధుసంఘభక్తులు వానిమాటకుఁ దగినప్రత్యుత్తరము చెప్పలేక యుండిరి. జ్ఞాన సంపన్నుఁడైన మహాయోగి, అతని నోటికి వాక్యము లమృతోపమములై చల్లచల్లగ జారెను. నానకు గురువుయొక్క ప్రతిష్ఠ దేశమునందంత ముఖ్యముగఁ బంజాబుదేశమునను క్రమక్రమముగ వ్యాపించెను. అతఁడేకమతమును మెచ్చలేదు. ఒకమతమును ఖండింపలేదు. ఏమతమునందైనను దోషములున్నపక్షమున నాదోషములను సతతము విమర్శించి ఖండించుచు వచ్చెను. దీనిఫలితముగాఁ బ్రతిమనుష్యుఁడు నానకుని గూర్చిన కథలువినుచు నతని గుణగణములు భక్తశ్రేష్ఠులు చెప్పుకొనుచువచ్చిరి. అంతకంతకతని యశస్సు ఢిల్లీచక్రవర్తియొక్క కొలువుకూటమువఱకు వ్యాపించెను. ఆకాలమున భోగపరాయణుఁడైన యిబ్రహీములోడీ ఢిల్లీచక్రవర్తియై యుండెను. ఆఢిల్లీచక్రవర్తి కితనిగొడవ లక్ష్యములేదు కాని యాతని యాస్థానమునందు స్వమతాభిమానియు నానకు సిద్ధాంతములయందు ద్వేషము గలవాఁడు నగు ముత్సద్దీయను మహమ్మదీయుఁడుండి చక్రవర్తికి నానకుమీఁద నమితద్వేషము కలుగునట్లు చెవిచెంతఁజేరి కొండెము లెన్నియో చెప్పి యతనిమనస్సు పాడుచేసెను. ఆమహమ్మదీయుఁడు చక్రవర్తి

తో నీ తెఱంగునఁ జెప్పెను. ఈనానకు మహమ్మదీయమతమునకే గాక హిందూమతమునకుఁ గూడ ద్రోహి. విగ్రహారాధనము సేయఁగూడద నియు వర్ణభేదము దూష్యమనియు నితఁడు హిందువుల నధిక్షేపించును. గోవధము పాతకమనియు మహమ్మదు వారు జగద్గురువు కారనియు మనల నధిక్షేపించును. కావున నితఁడుభయమతస్థులకు విరోధియే కావున సర్వవిధముల దండ్యుఁడు" ఆపలుకులు చక్రవర్తికి నచ్చెను. ముత్సద్దికి గాని చక్రవర్తికిగాని హిందూమతము మీఁద నిజమైన యభిమానమున్నదని మనము నమ్మఁగూడదు. మహమ్మదీయమతము నధిక్షేపించుటచేతనే ముత్సద్దికి నానకుపైఁ బట్టరాని యాగ్రహము వచ్చెను. తనమతమును దూషించినందుకు నానకును దండించినచో హిందువులకు గష్టముగనుండునని ముత్సద్ది హిందూమతము మీఁద నత్యంతాభిమాన మున్నట్లభినయించి చక్రవర్తి కాపరమసాధువుమీఁద పారములేని కోపము దెప్పించెను. ఆకోపావేశమునఁ జక్రవర్తి నానకును జెఱసాలలోఁ బెట్టించెను. మహాపురుషులకు గృహములు, కారాగృహములు నొక్కవిధముగానే యుండుననుమాట భోగపరాయణుఁడైన చక్రవర్తి యెఱుఁగఁడు. జీవన్ముక్తులగు మహాత్ములు కారాబద్ధులయ్యు చెఱసాలలో సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యముగలవారియట్ల సంతోషభరితులై యుందురు. అజ్ఞానులు యథేచ్ఛముగ విహారింప స్వాతంత్ర్యము గలిగియు సంసారబద్ధులై కారాబద్ధులకంటె నధిక దుఃఖము ననుభవించు చుందురు. చక్రవర్తి గురువుయొక్క శరీరమునే నాలుగుగోడల నడుమబంధించెను. కాని యతనియాత్మను బాధింపఁజాలఁడు. శరీరము చెఱనుండి గదలలేకపోయినను విశృంఖలమైన యాత్మ రోదసీకుహరమంతయు స్వేచ్ఛగా విహారించి పరమేశ్వరుని పాదములవఱకుఁ బయనము సేయును. ఆచెఱసాలలో నున్న ఖైదులు ప్రతిదినము తిరగళ్ళతోఁ గొంతపిండి విసరవలయుననినియమ

ముండెను. కారాబద్ధు లాపని బహుకష్టములఁ జేయవలసి వచ్చెను. నానకు స్వధర్మముచేయుటయం దత్యంతాసక్తి గలవాఁడు కావున దక్కినవాండ్రవలె రేలు పెందలకడ నిదురవోవక విసరవలసినపిండి యంతయు విసిరి శయనించుచు వచ్చెను. అది యెఱుఁగక తోడిఖైదీలు నానకుయొక్క శిష్యులు నానకునకు మహామహిమలు గల్పించి నానకు స్వహస్తముతో విసరనక్కఱలేకుండ నతని ప్రభావముచేత వాటంతటవే తిరుగళ్ళు తిరిగెననియుభగవంతుఁడేవచ్చి విసరెననియుఁ జెప్పుకొనఁజొచ్చిరి.మూఢవిశ్వాసముగలయానాఁడుజనులందఱునామాటలునమ్మిరి. దైవానుగ్రహమువలన నానకు చిరకాలముచెఱలోనుండలేదు. మొగలాయి వంశస్థుఁ డగుబేబరు కట్టకడపటిసారి హిందూదేశముపై దండు వెడలి పానిపట్టుయొద్ద యిబ్రహీము లోడీని గెలిచి యతనిం జంపి ఢిల్లీసింహాసన మెక్కెను. అతఁడు గద్దెనెక్కిన యెనిమిదవనాఁడు మహానుభావుఁ డైన యోగి యొకఁడు పూర్వచక్రవర్తి చేత నిర్హేతుకముగ జెఱబెట్టబడెనని విని తత్క్షణమేయతనినివదిలిపెట్టవలసినదనియు మిక్కిలిగౌరవముతోఁ దనసన్నిధికిఁదోడ్కొని రావలసినదనియు నానతిచ్చెను. అతని యాజ్ఞాప్రకారము బందెకాఁడు వానిని జక్రవర్తి సన్నిధికిఁ దోడ్కొనిపోయెను. చక్రవర్తి యతనితో భగవద్విషయమై సంభాషించి యతఁడిచ్చిన యుత్తరములకు సంప్రీతుఁడై, ప్రీతుఁడై వీడుకొలిపెను. ఏడు తరముల వఱకు బేబరుసంతతివారు హిందూస్థానము పరిపాలింతురని యాసమయమున బేబరుతో నానకు చెప్పెనని కొందఱు చరిత్రకారులు వ్రాసిరి. అట్లుమొగలాయి చక్రవర్తిని వీడ్కొని నానకు మరలదేశాటనమారంభించి కాశ్మీర దేశమునకుఁ బోయియచ్చట దనసిద్ధాంతములను బోధించి ప్రసిద్ధుఁడైనయొక బ్రాహ్మణుని దనమతమునం గలుపుకొనియె. నాటంగోలె బెక్కండ్రు నాతనిమతమును స్వీకరించి

శిష్యులైరి. కాశ్మీరమునుండి యతఁడు లాహోరుపురమునకువచ్చెను. ఆపురవాసియు మిక్కిలి పలుకుబడి గలవాఁడు గొప్పవాఁడునగు నొక తురక యమీరుగూడ నతని శిష్యుఁ డయ్యెను.

అనంతరము నతఁడు మామగారి యూరికి వచ్చెను. ఒకనాఁ డతఁ డాగ్రామమున నొకచెట్టుక్రిందఁ గూర్చుండ జాటుజాతివాఁడైన యొకబాలుఁడు పశువులం దోలుకొనుచు నాదారిం బోయెను. వాని పేరు బూరా. అతనిముఖవైఖరింబట్టి సద్గురూపదేశము గలిగి సత్పురుషునిచేత శిక్షితుఁడైనపక్షమున నాబాలకుండు మహాపురుషుఁడు కాఁ గలఁడని గురువు తెలిసికొని వానిం దనకడకు రమ్మని చేసన్న జేసెను. ఆబాలుఁడు తక్షణమె యాతనిసన్నిధికిం బోయి యేలపిలిచితిరని యడిగెను. పనియేమిలేదు. ఊరక పిలిచితినని గురువుత్తరముచెప్పెను. లోకఖ్యాతకీర్తియైన మహానుభావుఁడు తనవంటి యర్భకుని నిర్హేతుకముగఁ బిలువఁ డని యబ్బాలుఁడు తలంచి మఱునాఁ డొక చెంబునిండ నేయి బోసికొని యతని దర్శనమునకుఁ బోయి తన తెచ్చిన కానుక గ్రహింపుమని ప్రార్థించెను. నీతలిదండ్రులతోఁ జెప్పి యిది తెచ్చితివా వారెఱుకలేక తెచ్చితివాయని నానకు డింభకు నడిగి మాతాపితలకుఁ దెలియకుండఁ దెచ్చితినని యతఁడుత్తరము చెప్ప గృహాయజమానులకుఁ దెలియకుండ దొంగతనముగఁదెచ్చిన వస్తువు పుచ్చుకోనని బాలకుఁ డెంత బతిమాలినను దానిని గ్రహింపక పంపివైచెను. అనంతర మాబాలకుఁడు ప్రతిదినము గురుసందర్శనము జేసి క్రొత్తవిషయములు నేర్చుకొనుచుఁ గొంతకాలమున కాతనికి శిష్యుఁడై పంజాబుదేశమందు మిక్కిలి పేరుగాంచిన సన్న్యాసి యయ్యెను. ఈవిధముగ హిందువులు మహమ్మదీయులుగూడ నతని శిష్యులుగ వచ్చిరి.

మామగారియూర నాలుగుసంవత్సరములుండి మామగారి

మరణానంతరమున నతఁడు గ్రామము విడిచిపెట్టెను. అప్పటి కతని కరువది సంవత్సరములు నిండెను. మునుపటి వలెదీర్ఘప్రయాణము లు చేయుట కోపిక లేకపోయెను. అందుచేత స్వస్థలము విడిచి దేశాంతరముల కరుగఁగూడ దని యతఁడు నిశ్చయించుకొనెను.

చరమావస్థ.

నానకు షష్టిహాయన పూర్తిఁ జేసినందున మునుపటివలె సాధువులయొక్కయు సన్యాసులయొక్కయు పక్కీరులయొక్కయు సహవాసము చేసి వేదాంతగోష్ఠిలోఁ గాలము బుచ్చుట కవకాశము లేకపోయెను. ఏదోయొకచోట స్థిరముగానుండి పశ్చిమవయస్సు గడుపవలయునని నిశ్చయించి యేగ్రామము తనకనుకూలముగా నుండునో యని యతఁడు విచారింపఁ దొడఁగెను. అట్లొకస్థానమేర్పఱచుకొనకమునుపు జన్మభూమియగు తాల్వొండి కరిగి పితృవంశస్థులలో హతశేషుల నొకసారి చూడవలయునని కోరిక గలిగినందున నతఁడచ్చట కరిగెను. అతని పినతండ్రి యగులల్లామాత్రమప్పటికి జీవించియుండెను. నానకు పినతండ్రియింటఁ బదునైదు దినములుండెను. యావజ్జీవ మచ్చటనే యుండవలసిన దని పినతండ్రి నానకు ననేకవిధముల బ్రతిమాలెను. కాని యతఁడు దానికి సమ్మతింపలేదు. నానకు తన్ను విడిచిపోవునప్పుడు పినతండ్రి గుఱ్ఱమొకదానిని తెచ్చి సుకరముగఁ బ్రయాణము సేయుటకు వీలుగ నుండును గనుక దానినైనఁ బరిగ్రహింపవలసినదని పలువిధములఁ వేడుకొనెను. అదియు బరిగ్రహింపక నానకు వానికిట్లనియె. నేను భగవంతుని కొలువు చేయుచున్నాను. ఇప్పుడు నామనస్సులో నేవిధమైన సంతాపము గాని బెంగ గాని భయము గాని సందేహము గాని లేదు. ఇది పెట్టుబడి లేనివ్యాపారము కాని లాభము విశేషముగ వచ్చుచున్నది. ఇదియున్నని, అది యున్నని యడుగువారు లేరు. ఎంతయదృష్టవంతులకొ గాని యిటువంటి బేరము

తగులునా. అట్లు చెప్పి పినతండ్రిని వీడ్కొని చిరకాలమునుండి తన్ను సేవించుచున్న బలుని తన శుశ్రూషాబాధమునుండి విడిపించి యథేచ్ఛముగ విహరింపవలసిన దని యానతిచ్చి బియాసునదీతీరమున మిక్కిలిమనోహర మైనయొక స్థానము తనకునిలయముగ నేర్పఱచుకొని యాస్థానమునకు విశ్వకర్త యగుపరమేశ్వరునిపేరు పెట్టఁదలంచి కర్తారపురమని నామమిడెను. ఇచ్చట సాధువులు యోగులు పెక్కండ్రు చేరి యతనిని సేవించి యతని సహవాససౌఖ్య మనుభవించిరి. అతనిభార్య యగుసూలనీదేవియు నానకుయొక్క కొడుకులుఁ గూడ నచ్చోటనే చేరిరి. ఆబిడ్డలువచ్చిరని యతని కానందములేదు. విచారములేదు. సన్యాసులకు తమమనస్సె సమస్తానందములు గలుగ జేయును. గానిబాహ్యవస్తువులు సంతోష మొసంగఁజాలవు. అతఁడీవిధముగ నొకచోట స్థిరముగ నుండుటవలన గొప్ప ప్రయోజనము గలిగెను. ఆమహాత్ముఁ డదివఱకు బోధించిన బోధనములవలనను గానముచేసిన గీతములవలనను చేసిన వాదముల వల్లను నతని యభిప్రాయములు దెలియుచుండినను నవి యొకవరుసలేక చెదిరి విడివిడిగా నుండుటచేత నెల్లవారికి సులభముగ లభింపకుండెను. పూర్వోత్తర సందర్భములు చక్కఁగా గమనించి యవి యొకచోఁ జేర్చివ్రాసి లోకుల కుపయోగముగ నుండునట్లు చేయవలసిన భారము తనపై నుండెను. ఒకచో స్థిరముగ నుండుటవలనఁగలుగు ముఖ్యప్రయోజన మిదియె. ఆకర్తారపురమునుండి నానకు తనపని నెఱవేర్చుచుండ లెహనఁడను నొకక్షత్రియుఁడు విష్ణుదేవి యనుక్షేత్రమునకు యాత్ర పోవుచు నీగ్రామమునకుఁబోయి యచ్చోట మహానుభావుఁ డొకఁడున్నాఁడనివిని యాతని సందర్శించెను. ఆక్షత్రియుఁడు కర్తారపురమున నొక్కదినము మాత్రము యుండఁదలఁచెను. కాని నానకుయొక్క బోధామృతపానముచేత నతఁడు పరవశుఁ డై యచ్చోటు విడువఁజాలక

నిరంతర శుశ్రూషలచేతను పరమార్థగ్రహణముచేతను విషయవివేక సంపత్తిచేతను సత్ప్రవర్తనముచేతను గురువుయొక్క యనుగ్రహము బడసెను. గురుశిష్యులకుఁ గలపరిచయము స్వల్పకాలమునుండి యైనను సారాచవానిభక్తిజ్ఞానవైరాగ్యములు గురువుమనస్సును సంపూర్ణముగఁ గరగించి యతనియందు పుత్రవాత్సల్యము గలిగెను.

తనయనంతరమున దాను బోధించిన మతము లోకమునకు బోధించుటకుఁ దగినవాఁడా రాచవాఁడే యని నానకు వానినే పీఠాధిపతి జేసెను. ఈకార్యము చూనీదేవికి మిక్కిలి కష్టముగ నుండెను. పీఠాధిపత్యము కుటుంబమునకు గౌరవము విశేషముగఁ గలిగించుటయేగాక కట్నములు కానుకలు మొదలగువానిరూపమున ధనలాభము గూడ గలిగించును. కావున నట్టిమహాపదవి తనకొడుకులకు రాక పరాధీనమగుటచే నాయిల్లాలు మిక్కిలివగచి యది తనపుత్రులయందెనిలుపుమని యతనిం బ్రార్థించెను. కానిమతబోధకుఁడైన పీఠాధిపతికుండవలసిన లక్షణము లేవియుఁ దనకుమారులయందు బొడకట్టక క్షత్రియునియందె పొడగట్టుటచేత నతఁడు లోకోపకారార్థమై పుత్రస్నేహ మొకమూలకు ద్రోచి మతవ్యాప్తియె ప్రధానముగఁ జేసికొనియిల్లాలి మొఱలు పెడచెవిని బెట్టి రాచవానినె పీఠమునఁ బ్రతిష్ఠించి యతని కంగదుఁడనునామమిచ్చెను. చూనీదేవి నెట్టయిన తనకాంక్షించిన యేర్పాటున కొడంబడఁ దలఁచి నానకు తనకుమారులను రాచవానిని బలుసారులు భార్యయెట్టయెదుట బహువిధముల శోధించెను. ఆశోధనలలో క్షత్రియుఁడె సర్వవిధముల శ్రేష్ఠుఁడని చూనీదేవికిఁ గూడ దోఁచునటుల జేసి సత్యమొప్పుకొనక తప్పదుగావున మనసులో నిష్టము లేకపోయినను నామె రాచవానినె బ్రతిష్ఠింపఁ దగునని నోటితో ననెను.

ఆమహోపదేశప్రతిష్ఠాపకుఁడగు తన శిష్యుఁడు మత్సరగ్రస్తులైన జ

నులచేత బీడింపఁబడకుండ నతని స్వగ్రామమునకే పోయి యుండవలసినదని శాసించెను. తాను వచ్చినపని సమాప్తమైనందున నానకు దేహత్యాగము చేయవలసినకాలము సమీపించుచున్నదని గ్రహించి యందుకు సన్నద్ధుఁడయ్యెను. మరణము సమీపించుచున్నదని యాతఁడు తెలిసికొని యొకనాఁడతఁడు 'రేపురాత్రిలోపుగ నేను లోకాంతరమున కేగుదు'నని చెప్పెనఁట. అతనిబసకు సమీపమునఁనొక మఱ్ఱి చెట్టుగలదు. ఆవృక్ష మతనికి మిక్కిలి ప్రియము. అతఁడుపలుమాఱు దానినీడను వసియించి సుఖించెను. ఆదినమునఁగూడ నతఁ డాచెట్టు క్రిందనే తన సెజ్జలపఱిపించుకొని పండుకొనియెను. ఆమహాత్మునకు గాలము సమీపించినదని విని హిందువులు మహమ్మదీయులు గూడ గడసారి యాతనిదర్శనము జేయఁగోరి గుంపులు గుంపులుగఁ బోయి చూచి ధన్యులైరి. మరణమునిమిత్తము ప్రత్యేకముగ నతఁడు గట్టించుకొన్న యింటిలోనికిఁ దన్ను తీసుకొనిపొమ్మని సాయంకాలమతఁడుకోరెను. ఆగృహమున స్వబంధువులయొక్కయు శిష్యగణముయొక్కయు సన్నిధి నతఁడు 1526 వ సంవత్సరమున నాశ్వయుజ శుద్ధ దశమినాఁడుజాముురాత్రియుండఁగఁబరమపదమునొందెను. చూపీ దేవి యు గొడుకులు పీఠాధిపత్యము తమకుటుంబములో నుంచవలసినదని కట్టకడపటి దినమున నయితము గురుని యడుల పైఁబడి వేఁడుకొనిరి. కాని యతఁడు నిశ్చయుఁడై వారివేడికోలుత్రోసిపుచ్చెను. గురుకళేబరమునకు దహనసంస్కారము చేయతలఁచి హిందువులాశవమును రుద్రభూములకడకుఁ గొనిపోయిరి. అదివిని యెంతయు మహమ్మదీయులు నానకు తమ మతమే బోధించె ననియుఁ దమవాఁడేయనియు శవము తమయధీనమే కావలసినదనియు వాదించి శవమును ఖననము చేయుటకై తెమ్మనిరి. హిందువులందుకు సమ్మతింపకపోగా రెంపు తెగలకు భయంకరమైన కలహము వచ్చుటకు సిద్ధమయ్యెను. ఉభయులు

కత్తులుదూసిరి. అప్పుడొకజ్ఞాని యాగుంపులోనుండి వచ్చి నానకువంటి మహాత్ములు తమకళేబరములోనుగూడ విడిచిపోవరు సుండీ యని పలికెను. ఆమాట విని హిందువులు మహమ్మదీయులు గూడకళేబరమును మున్ను బెట్టిన నెలవునకు బోయిచూడ నచ్చటశవము లేకపోయెను. ఎల్లవారు విస్మితులైరి. ఆయన కప్పుకొన్న దుప్పటిమాత్రము లభించుటంజేసి యదిహిందువులు మహమ్మదీయులు రెండుతునకలు చేసి చెఱియొక తునక పుచ్చుకొనిరి. హిందువులాతునకను దహనము చేసిరి. తురకలు నేలపూడ్చిపెట్టిరి. ఈవిధముగ మహానుభావుడైననానకు పేదకుటుంబమునపుట్టితనవిజ్ఞానసంపత్తిచేత జగద్గురువై మతకర్తయై డెబ్బదియేండ్లు జీవించి జీవితకాలములో నొక్కనిమిషమైనను వ్యర్థముచేయక జ్ఞానసంపాదనమునందె వినియోగించిసంసారశృంఖలముల నాశముగ ద్రెంపివైచి యెవ్వరికొలువు సేయక దేవదేవునికొలువే చేసిచరితార్థుడై యాతని సాన్నిధ్యముఁ బడసెను.

నానకు స్థాపించిన మతముపేరు సీకుమతము. తన్మతస్థులు సీకులు అని వ్యవహరింపఁ బడుచున్నారు. వీరు పంజాబుదేశమున విశేషముగ నున్నారు. నానకు యొక్క మతము చైతన్యువైష్ణవమతమువలె, బసవేశ్వరుని జంగమ మతమువలె వర్ణభేదశూన్యమై భక్తిరసప్రధానమైయుండును. విగ్రహారాధనము చేయ గూడదని నానకు బోధించెను. వేదమునందితనికి గౌరవము కలదు కాని యిదియే పరమ ప్రమాణమని యతఁడొప్పుకొనలేదు. జీవహింసాస్పదములైన క్రతువులు మొదలగు కర్మలుపనికిరాదని యతఁడుగర్హించెను. ఈశ్వరుఁడొక్కఁడే యనియు నతఁడుసర్వశక్తుఁడనియు సృష్టిస్థితిలయకారణుఁడనియు, భక్తిచేతనే యతఁడు సాధ్యుఁ డగుననియు నితని యాశయము. శంకరరామానుజమధ్వాచార్యులవలె నితఁడు విద్వాంసుఁడు గాఁడు. జీవాత్మపరమాత్మభేదములు విచారించియితఁడుతత్త్వ

నిర్ణయములు చేయలేదు. భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యములవలన మానవుఁడు పాపబంధములు విడిచి యీశ్వరసాన్నిధ్యము నొందునని యతఁడు బోధించెను. సీకులమతగ్రంథముపేరు ఆదిగ్రంథము. దీనికే గ్రంథ సాహేబులని పేరు. దీనిలో నానకుయొక్కయు నతని యనంతరమున మతరక్షకులైన గురువులయొక్కయు సిద్ధాంతము లున్నవి. ఇతఁడు తులసీదాసు కబీరుదాసు మొదలగువారియట్లే పరమభాగవతోత్తముఁడు. ఈమతము పదియవ గురువగు గురుగోవిందుని కాలమున మహోన్నతమైన స్థితికి వచ్చెను.

సమాప్తము.

గురుగోవింద చరిత్రము

సీకుమతమునకు స్థాపకుఁడైన నానకు తన్మతమునకు ప్రథమ గురువు. ఈమతమునకు గురువులు పదిమందిగలరు. వారిలో గురుగోవిందుఁడు కడపటి గురువు. మొదటిగురువునకుఁ బదియవగురువునకు నడుమనుండిన గురువుల చరిత్రములఁ దెలియకపోయినచో గురుగోవిందుని చరిత్రము సమగ్రముగాఁ దెలియుటకు వీలులేదు. కావున వారిచరిత్రములనుగూడ సంగ్రహముగా నిందుఁబొందుపఱచెదము.

రెండవగురువు—అంగదుఁడు.

ఈయంగదుని పూర్వవృత్తాంతము చిత్రమైనది. ఈతఁడు క్షత్రియుఁడు. పూర్వాశ్రమమం దితని పేరు లెహానా. అతఁ డొక నాఁడు తీర్థయాత్రాపరుఁడై పోవుచుండ నప్పుడు కర్తరపురమందు గురునానకు వసియించుచున్నవాఁ డనియు నతఁడు మహాత్ముఁ డనియు వానికిం దెలిసెను. తెలియుటయు నతఁడు ముందుగ నానకు దర్శనముఁ జేయఁదలఁచి కర్తారపురమునకుఁబోయెను. పోయి యమ్మహాపురుషుని మతవిషయకోపన్యాసములు విని లెహానా పరవశుఁడై నానకునకుఁ బరమభక్తుఁడై తాను పోవఁదలఁచిన స్థానము, స్వస్థానము, స్వగృహము మఱచి వాని పాదసేవ జేయుచు నచ్చటనే యుండెను. గురునానకు శిష్యుని చిత్తనైర్మల్యము, భక్తి, విశ్వాసము, వినయము

ము, యోగ్యత మొదలగు సద్గుణములకుం గడుంబ్రియుండై తన కుమారులయందలి పక్షపాతము విడిచి తనయనంతరము లెహానా సీకుమతాచార్యుండై పీఠ మధిష్ఠింప వలయునని యాజ్ఞాపించెను. నానకు భార్యయగు చూనీదేవియుం గుమారులు దాని కొడంబడరైరి. చూనీదేవి పుత్రులలో నొకనికా పీఠాధిపత్యము నీయవలయునని పలుమారులు భర్తను బ్రార్థించెను. లెహానాయొక్క సుగుణసంపద తన యిల్లాలికిం జూపి తనయేర్పాటు నామెచేతంగూడ నొప్పింపవలయునని నానకు తనకుమారులను, లెహానాను భార్యయెదుటం బరీక్షించుచు లెహానాయొక్క బుద్ధికుశలతను జూపుచువచ్చెను. చూనీదేవియు లెహానా మిక్కిలి బుద్ధికుశలుండని యొప్పుకొనియెను. కాని తన కొడుకులకాపదవి రాలేదని మనసులో విచారించుచు వచ్చెను. నానకు పరమపదమునొందెడు దినమునం గూడ దారపుత్రులు తమ వంశమునందె పీఠాధిపత్యము నిలుపుమని బహువిధములం బ్రార్థించిరి. కాని గురువు వారి ప్రార్థనను బెడచెవినిం బెట్టెను. గోత్రత్వానికిం బీఠాధిపత్య మర్పించినందుకు తన యాలుబిడ్డల పోరధికమగుటంజేసి యతండు లెహానాకుం గొన్ని బాధలు కలుగునని తలంచి తన కతండు దూరముగానుండుట మంచిదని భావించి లెహానాను వాని స్వగ్రామమునకే బంపెను. లెహానా యచ్చటనేయుండి గురుమరణానంతరమున నంగదుండను బిరుదువహించి సీకుల రెండవగురు వయ్యెను. అంగదుండు తన గురువుచెప్పిన మార్గమునే యనుసరించెను. సీక్కుల వేదమగు నాదిగ్రంథమున నంగదుండు రచించిన భాగములు స్వల్పముగం గలవు. అవి యేకేశ్వరారాధనముం దెలుపుచు మనోహరములుగానుండును. అమృతసరము మండలములో నున్న ఖాదూరు గ్రామము మతండు నివాసముగ నేర్పరచుకొని రేయుంబవళ్ళు భగవత్ప్రార్థనము ధ్యానముంజేయుటలోనే కాలము బుచ్చుచుం దన్ను సేవింపవ

చ్చినవారికి పరిశుద్ధమైన యీ స్ధికమతముం దెలుపుచు మెల్లఁగ గౌరవమునకుఁ బాత్రుఁడయ్యెను. అతఁడు గొప్పదాత. వానిగృహ మన్నాతురులకు సత్రమై యుండెను. ఆతని మృదుభాషలను కఠినసీమములను దానశీలమును లోకులందఱు వేనోళ్లఁ బొగడుచువచ్చిరి. అతఁడు మన గురుస్వాములవలె నేతి పిండివంటలు మొదలగునవి భక్షింపక కొయ్యరొట్టెమాత్రమే తిని దేహపోషణముఁ జేసికొనుచువచ్చెను. గురునానకు విధముననే యంగద గురువుగూడ తనశిష్యులలో నొకనినే యనంతరగురువుగాఁ జేసెను. ఆయన కొడుకులగు వాసుఁడు, దత్తుఁడు మహాచార్య పదమునకుఁ దగిన యోగ్యతలు లేనివారైనందున యతఁడు శిష్యునే యేర్పఱుపవలసివచ్చెను. కుమారులుండి యీమహాపదము కాంక్షించుచున్నపుడు వారి కాపదవి నొసఁగక యర్హుఁడైన వానినే తత్పదవినుంచిన నానకుయొక్కయు, నంగదుని యొక్కయు మనోధైర్యము నిష్పక్షపాతబుద్ధి మిక్కిలి శ్లాఘనీయములుగదా! సీకుల మతగ్రంథములు వ్రాయఁబడిన గురుముఖీ లిపి నీయంగదుఁడే కనిపెట్టెనఁట. ఈలిపి పరిస్కృతము సంస్కృతభాష వ్రాయఁబడుచున్న నాగరలిపినిఁ బోలియుండును. గురువు జీవించి యుండగనే యంగదుఁడు దానిని నిర్మించెనని కొందఱును వానిపరోక్షమున నిర్మించెనని కొందఱును జెప్పుదురు. ఈయంగదుఁడు 2 సంవత్సరముల కొన్నిమాసములు మతగురువై క్రీ॥ శ॥ 1552 సంవత్సరమునఁ గాలధర్మమొందెను. అతఁడు మరణపూర్వ మనేక సంవత్సరములనుండి కాళ్ళమంటలబాధ పడుచు తుదకారోగము బారిఁబడియె.

మూఁడవగురువు—అమరదాసు.

అంగదగురుని యనంతరమునఁ బీఠాధిపత్యమును వహించిన యమరదాసు క్షత్రియుఁడు. నానకుయొక్క మతబోధలు చెవినిఁబడు

నప్పటికి వాని కలుపవదియోడ్లు నిండెను. అతఁడు గురువీరమునధిష్ఠించుట క్రిందివిధముగా సంభవించెను. సిక్కు గురువులందఱు సన్యాసులుగాక గృహస్థులయినందున నంగదుని యింటి యాఁడుపడుచొక్కతె యమరదాసు కుటుంబములోని బాలకునకుఁ బాణిగ్రహణము చేయఁబడెను. అమరదాసు క్రొత్తచుట్టమగు నంగదుఁడు పరిశుద్ధ జీవనముఁ గలవాఁడనియు మహాభక్తుఁడనియు విని వానిదర్శనము చేయఁబోయెను. అంగదుఁడు చుట్టమును గౌరవించి వానికింగొన్ని కానుకలిచ్చెను. అమరదాసు తాను బాంధవ్యభావమున రాలేదనియు శిష్యభావమున వచ్చెననియుఁ జెప్పి కానుకల గ్రహింపఁడయ్యె. అదివిని యంగదుఁడు శిష్యభావమున వచ్చినపక్షమున బాంధవ్యము మాట తలపెట్టక వెంటనే శుశ్రూష జేయనారంభించు టుచితమని పల్కెను. అమరదాసు సంతసించి తత్క్షణమే వానిశిష్యుఁడై నాఁడు మొదలు పరమభక్తుఁడై యుండెను. ముసలివాఁడయ్యు నతఁడు మిక్కిలి విధేయుఁడై గురువుఁగొల్చెను. అతనిభక్తి యింతింతని వర్ణింపనలవికానిది. ఎంత నీచసేవనైన నతఁడు మనసున లేశమైన సందేహమందక గురునకుం జేయుచుండును. గురునకుఁ బాదములలో మంటరోగముగలదని యీవఱకే చెప్పియుంటిమి. అతని పాదములపైఁ జల్లని నీరుపోసి కడిగి వానిప్రాణము సుఖపెట్టుటకై యమరదాసు తామువసించు ఖాదూరునకు మూఁడు క్రోసుల దూరముననున్న బియాసునదికిఁబోయి కుండెడునీరు మూపునఁబెట్టి మోసికొని ప్రతిదినము నడచి వచ్చుచుండును. ఈపని నతఁడు స్వయముగాఁ జేయ నిచ్ఛగించెనే కాని గురు వాతని నందునియోగింపలేదు. ఒకనాఁడు రాత్రి చీఁకటిలో నదినుండి వచ్చుచుండ గురునిబసపొరుగున నున్న సాలెవాని యింటియెదుట నమరదాసు కాలుజాఱి గుభాలునఁ బడియెను. కుండపగిలెను. వానికి దెబ్బతగిలెను. సాలెవాఁడు చప్పుడువిని తలుద

రిపడి యదియేమో కనుగొని రమ్మని భార్యతోఁ జెప్పెను. అమర దాసు ప్రత్యహముఁబడు శ్రమ యెఱిఁగినదే కావున వాని యిల్లాలు జరిగిన వృత్తాంతముఁజూచి భర్త కిట్లనియె. "ఈపని యిల్లువాకిలి లేని నిర్భాగ్యుఁ డమరదాసు చేసినది." ఈమాటలు ప్రక్కయింట నున్న యంగదుని చెవులం బడుటయు నతఁడు సత్వరము శిష్యునికడ కుంబోయి ప్రేమాతిశయమున వానిం గౌఁగలించి లోకుల యుత్సో క్తులకు మనోవేదన మందకుము. నేను నీపోషకుఁడను. నాకుఁగల భాగ్యమంతయు నీదే యని పలికి యోదార్చెను. ఈపలుకులంబట్టి గురువునకు వృద్ధశిష్యునిమీఁద నెంత వాత్సల్యముగలదో తేటపడు ను. ఇదిజరిగిన కొన్నినాళ్ళకే యమరదాసు భవిష్యద్గురువుగా సంగ దునిచే నియుక్తుఁ డయ్యెను.

అంగదుని మరణానంతర మమరదాసు గురువై యాపదవి కతఁడర్హుఁడే యని యెల్లరచేఁ బొగడఁబడియె. అతఁడు సీకుమత సిద్ధాంతములను జనుల మనసున కెక్కునట్లు బోధించి చాలమందిని తనమతమునం గలుపుకొనెను. అనేకమహారాజులు జమీందారులు భక్తితత్పరులై వాని బోధనల విని పూర్వమాధ్యమునువిడచి వాని శిష్యులై బాగుపడిరి. నానకు కుమారులలో నొకఁడగు శ్రీచందుఁ డు క్రొత్తగా దాసులపేరఁ గొందఱ శిష్యులం జేరఁదీసి వారినొక తెగగాఁ నేర్పఱచెను. స్థాపకుఁడు గురునానకు పుత్త్రుఁడగుటచే లో కులామతముఁగూడ నానకు కల్పించినదే యని భ్రమించుచువచ్చిరి. ఆభ్రమ నివారింపఁదలఁచి యమరదాసు నానకుయొక్క సీకుమత స్థులను వానిపుత్త్రునియు దాసులనుండి వేరుపఱచెను. ఈపని యం గదగురువే చేయవలసినది. కాని యతఁడు నానకుమీఁదం గల గౌర వాతిశయమున వాని పుత్త్రుని మనసు నొప్పించుట కిష్టములేక యూరకుండెను. అందువలన నమ్మహాకార్య మమరదాసు పాలం బడియె.

అమరదాసునకొక కొడుకు, నొక కూఁతురుఁ గలదు. కొడుకు పేరు మోహనుఁడు, కూఁతురు పేరు భాని. కొడుకు పీఠాధిపత్యము న కనర్హుఁడని యమరదాసు తన యల్లుఁడు రామదాసున కాపదవి నిచ్చెను. అమరదాసు కూఁతును రామదాసున కిచ్చి వివాహముచే యుటనుగూర్చి లోకులీకథను చెప్పుకొనుచున్నారు. అమరదాసు కూఁతురుమీఁద సధికానురాగముఁ గలిగి యామెకుఁ దగినవరునిఁగూర్చ బహుప్రయత్నములు చేసెను. ఒకనాఁ డతఁడు తనమనోరథమును దనయొద్ద పనిచేయుచుండిన యొకబ్రాహ్మణున కెఱింగించి మంచివరుని వెదుక నాజ్ఞాపించెను. ఆవిప్రుఁడు కొన్ని తావులకరిగి పెండ్లికొడుకు ల ననేకులంజూచి యమరదాసు కడకుఁబోయి యన్నివిధముల భాని కిం దగిన వరుఁడు లభించెనని విన్నవించెను. పెండ్లికొడు కెంతపొడ వుండునని గురువు బ్రాహ్మణు నడుగుటయు నతఁడు చుట్టుప్రక్కల గుంపుఁ గూడియున్న జనులనందఱఁ బరికించిచూచి యందొకబాలు నిఁజూపి "పెండ్లికొడుకు సరిగా వీనియంత పొడవుండు" నని పలికెను. అదివిని గురువు లావణ్యమును గ్రక్కుచున్న యాబాలుని మొగము వంక తప్పకచూచి వానిం బలుకరించి "నీపేరేమి? వంశమెద్ది? వృత్తి యేమి" యని యడిగెను. ఆబాలుఁడు తనపేరు రామదాసనియు తాను క్షత్రియుఁడననియు గండ్వాలు గ్రామవాసిననియు గౌరవము గా జీవనము జరుగుచుండెననియు గురువునకుఁ బదులుచెప్పెను. అమ రదాసు వానివృత్తాంతము విని ముదితహృదయుఁడై బ్రాహ్మణుఁడు తీసుకొని రాఁదలఁచిన పెండ్లికొడుకును విడిచి యెట్టయెదుటనున్న బా లుఁడగు రామదాసు రూపరేఖావిలాసంబులంబట్టియు వంశముబట్టి యుఁ దనకూఁతునకుఁ దగువరుండని దలంచి వానికామెనిచ్చి వివా హము చేసెను.

అమరదాసు మతబోధ చేయునపుడు సర్వదా సంఘమునందలి

దురాచారములను వెలిపుచ్చి ఖండించు చుండును. సహగమనము ఘోరకృత్యమని యతఁడు తలుచుచు గర్హించుచువచ్చెను. ఢిల్లీ చక్రవర్తి యగు నక్బరు వానిమీఁద నిష్టముగలవాఁడై పలుమారు రావించి భూషించెను. అట్లు జగద్విఖ్యాతముగ నిరువదిరెండు సంవత్సరముల యైదుమాసములు పదునొకండురోజులు పీఠాధిపత్యము వహించి క్రీస్తుశకము 1575 వ సంవత్సరమున గండ్వాలగ్రామమున సిద్ధి పొందెను. అతని శరీరము దహనముచేసి శిష్యులాస్థలమున నొకగొప్ప గోలీని గట్టిరి. ఇప్పటికిని బ్రతిసంవత్సరము సిక్కు లాస్థలమునకు యాత్ర చేయుదురు.

నాల్గవగురువు—రామదాసు.

రామదాసు తన మామగారియాశల వ్యర్థపుచ్చలేదు. పీఠాధిపతి యగు గురువులయొద్ద నుండవలసిన సకలలక్షణములు వానియందుఁ గలవు. అమరదాసుపై భానీదేవి కెంతభక్తియుండెనో రామదాసున కంతియ భక్తిగలదు. రామదాసునకు లోకోపకారపరాయణతయు దైవభక్తియు యాత్మశుద్ధి వానికీర్తి నలుదెసల సలముకొనఁ జేసెను. అందువలన వాని చుట్టు ననేకులుచేరి కొలిచి శిష్యులయిరి. అక్బరు చక్రవర్తి వానికీర్తివిని యొకసారి చూడఁగోరి వానిని రావించెను. చక్రవర్తి విజ్ఞానసంపన్నుఁ డగుటచేతను, సర్వమతాదరము గలవాఁడగుటచేతను రామదాసు ప్రసంగములకుఁ జాల ముదితహృదయుఁడై వానికిఁ గొంతభూమి బహుమానముగ నిచ్చెను. ఆనేల గుండ్రముగ నుండినందున లోకులు దానిని రామదాసుచక్రమందురు. ఈ భూమిలో రామదాసుకొలను నొకదానిని త్రవ్వించి యమృతసరమని దానికిం బేరుపెట్టెను. ఆసరస్సు చుట్టు నొకపట్టణముతరువాత

బయలు దేరును. దానికి నమృతసరమని పేరువచ్చెను. ఈగురువు స్వగ్రామమగు గాండ్వాలులోను, స్వనిర్మితమగు నమృతసరము లోనుగూడ నివసించుచు వచ్చెను. చక్రవర్తియగు నక్బరు కాశ్మీరమునుండి ఢిల్లీకిఁబోవుచు దారిలో గాండ్వాలువద్ద నొకనాఁడువిడిసి, రామదాసుతోఁ బ్రసంగింప నిచ్ఛగించి వానిని రావించెను. గురువు వచ్చుటయుఁ జక్రవర్తి వానిని మిక్కిలి గౌరవించి వాని కావించిన వేదాంతచర్చల కలరి యేదేనొక కోరిక గోరుమనెను. రామదాసు తన కేకోరికలు లేవని లోకులపక్షమునఁ దానొకవరము చక్రవర్తి నడుగఁ దలఁచుకొనెనని విన్నవించెను. చక్రవర్తి యావరము తప్పక నొసంగుదునని వాగ్దానము చేయుటయు గురు విట్లనియె. "దేవరవారు లాహోరుపురమున నున్నకాలమున సరకు విశేషముగ విక్రయమగు చుండినందున ధాన్యాదులకు మంచిధరలుండెను. ఇప్పుడు దర్బారు లాహోరువిడిచినందున ధర మందమగును. దానివలన బంటకాఁపులు చెడుదురు. కావున నీసంవత్సరము సిస్తువసూలు చేయవలదని వేఁడు కొనుచున్నాను. చక్రవర్తి వానియుపదేశ మంగీకరించి దీనబంధు వగు నాగురుని వచనప్రకార మాయేఁడు కాఁపులవద్ద సిస్తుగై కొనఁ గూడదని యానతిచ్చి, పలు కానుకలిచ్చి గురువును వీడ్కొనెను. అట్లు రామదాసు సిక్కుమతము లోకమున వ్యాపింపఁజేయుచు నేడు సంవత్సరములు పీఠాధిపత్యము నహించి క్రీస్తుశకము 1582 వ సంవత్సరమునఁ బరమపదమొందెను. ఆతని గోలీ బీయాసునది యొడ్డున నున్నది.

అయిదవగురువు—అర్జునుఁడు.

రామదాసుతరువాత పీఠ మెక్కిన గురువులందఱు రామదాసు సంతతివారే. ఈపీఠాధిపత్యము రామదాసు సంతతియందే నిలుచు

టకు నీక్రిందికారణము ముఖ్యమయినదని లోకమున వాడుక కలదు. ఒకనాఁ డమరదాసు స్నానముచేయుటకు నాలుగుకోళ్ళ పీటమీఁద నెప్పటియట్ల కూర్చుండ దానికోడొకటి కుంటఁబోచ్చెను. అది కని పెట్టి గురువు తన కుపచారముచేయుటకు స్నానవేళ తనయొద్ద నిలిచి యున్న పుత్రికం బిలచి కోడుక్రింద నేదైన నెత్తుబెట్టుమని చెప్పెను. భాని రాయినెత్తు పెట్టవలయునని దానికొఱకు వెదకి యెచ్చట దొర కమిఁ దనహస్తమే కుంటుకోడుక్రిందఁబెట్టెను. అమరదాసది గనిపెట్ట కయే కూఁతురు రాయినెత్తుపెట్టినదనుకొని స్నానముచేసి చూచున ప్పటికి పుత్రికహస్తమునుంచి నెత్తురు దొరఁగుచుండెను. కారణ మూహించి గురువు కాటికిగాళ్లు చాచుకొనియున్న ముసలివాని నిమి త్తమట్టిసాహసము చేయువచ్చునా యని కూఁతును మందలించి యసా ధారణమగు నామె యుపచారమునకు మెచ్చి వరమడుగుమని యామె ను బలవంతము చేసెను. బాలికయు "పితృవిషయమున నేను జేయవ లసిన పూజయే చేసితినిగాని యతిశయమేమియులేదు. మీరు నన్ను గడుపునఁ గనుటచేతనేగాక యనేకవిధంబుల మీరు నాకుగురువులరు గదా" యని వినయగర్భితముగ బలికి వరమడుగఁ బలవంతము చేసినం దున జనకున కిట్లనియె. "నాకు వరప్రదానముఁ జేయఁదలఁతురేని పీ ఠాధిపత్యము నాసంతతిలో నుండున ట్లనుగ్రహింపవలయు" అదివిని యమరదాసట్లె యగుఁగాక యని వరమిచ్చెను. నాఁటఁగోలె గురుగో విందునివఱకుఁ బీఠాధిపత్యము భానీసంతతియందె యుండెను.

రామదాసునకు భానీవలన మహాదేవుండు, పృథివిచందుఁడు, నర్జునుఁడు ననుమువ్వురు కొడుకులు కలిగిరి. పెద్దవాడు బైరాగులలో గలిసెను. రెండవవాఁడు లౌకికవ్యవహారతత్పరుఁడగుటచే దండ్రి, మూడవపుత్రుఁడగు నర్జునునకు బీఠమిచ్చెను. అందువలనపృథివిచందున కర్జునునిమీఁద నీర్ష్యపొడముటయు, నతఁడు మతబోధ జేసికొననీయక

బ్రతుకనీయక తమ్మును బాధింపఁబూని తురకలతో మైత్రిజేసి వారిని వానిమీఁద కెనకొల్పఁజొచ్చెను. గురువగునర్జునుఁడు శాంతముదాల్చి సోదరునివలన గలిగిన కష్టముల సరకుసేయకుండెను. అంతియకాక పృథివిచందుండు కపటోపాయములచేత గురువునకు వచ్చు కానుకలు, మాన్యముల మీఁద వచ్చు సిస్తులను దానె స్వీకరించి యనుభవింపఁ జొచ్చె. గురువుకన్న దానెయెక్కుడవాఁడగుటకు సిక్కుమతస్థుల నమ్మింపఁదలఁచి పృథివిచందుఁడాడంబరముగా నొక్క పెద్దమందిరము కట్టింపఁబూని ధనమార్జింపసాగెను. కాని యామందిరము ముగియక, ధన నష్టహేతువయ్యెను. సోదరుఁడు చేసిన యీప్రయత్నములచేత గురువుకూడ నిర్ధనుఁడయి మిగుల నిబ్బంది పడవలసి వచ్చెను. అయినను గాలక్రమమున స్థితిగతులించుక బాగుపడియెను. శిష్యులు పృథివిచందుఁడు దురాశాపాతకుఁడని తెలిసికొని కానుకలు వానికీయక స్వయముగ గురువుకడకుఁబోయి సమర్పింపఁజొచ్చిరి. అందుచేత నర్జునునకు ధనలాభ మధికమయ్యెను. ఆయనకు గాంధారము, పిషావరు మొదలగు దూరప్రదేశములయందు సైతము శిష్యులు బయలుదేరి విశేషముగ ముడుపుల నంపఁజొచ్చిరి. ఇట్లు బహుధనప్రాప్తి యగుటచే నర్జునుఁడు రాజయోగంబున మెఱయుచుండె. పృథివిచందుఁడును సోదరునితో సఖ్యము సంపాదించెను కాని యానెయ్యమల్పకాలమే యుండెను. అర్జునుని కంత వఱకు సంతానము లేమి యతఁడు పృథివిచందుని కుమారులలో నొకని దగ్గఱదీసెను. కాఁబట్టి పీఠాధిపత్యము తనవంశముననే యుండునని పృథివిచందు డువ్విళులూరుచుండె. అట్టిండ నాశాపిశాచగ్రస్థుఁడయిన పృథివిచందునకు బుద్ధిచెప్పుటకో యన దైవ మర్జునుని సంతానవంతుని జేసెను. గురువునకు సుందరుఁడగు కుమారుఁడు కలిగెను. ఆబాలుఁడు నానాట నభివృద్ధిజెంది జ్ఞానసంపదచేత, సద్గుణసంపదచేత బృథివిచందుని పుత్రునికన్న మిన్నయై పీఠా

ధిపత్యమున కర్తయై యుండెను. పృధిచందునకుఁ గడుపుమంట తోంటి కన్న హెచ్చెను. ఎట్టకేలకర్జునుఁడు పితార్జితములగు భూములు, ధనములు సోదరునకిచ్చి సీడానివృత్తి చేసికొనెను.

జ్ఞాతి శతృత్వము వదలించుకొనియర్జునుఁడు సుఖంబున నుండఁ దలప సోదరునికంటె నెక్కుడు బలవంతుఁడు వాని కంటె నెక్కువ హానిచేయగలవాఁడునగు చందూషా గురువునకు శత్రుఁ డయ్యెను. చందుషా లాహోరునగరములో ఢిల్లిచక్ర వర్తియొక్క మంత్రియై యుండెను. గురువునకు వానికిఁగల వైరకారణమిది. చందూ షాకు మిక్కిలి చక్కని కూఁతు రుండెను. ఆమెకుఁదగు వరుని దెచ్చి వివాహముసేయ నతఁడు సంకల్పించి యల్లునికొఱకు వెద కుచుండ నర్జునుని కుమారుఁడగు హరిగోవిందుఁడు సకలలక్షణ సంపన్నుఁడని యర్హవరుఁడని వానికిం దెలిసెను తెలియుటయు నాతఁడు వాని సంబంధమున కంగీకరింపక "బాలుఁడులక్షణసంపన్నుఁడైననేమి అర్జునుఁడు పకీరుఁడా? నేను వానితో వియ్యమొంది నీఁచపడుదునా? నేనొక మేడమీఁదిపై యంతస్థువంటివాఁడను. అర్జునుఁడు దానియడుగుననుండు మురికినీళ్ళ కాలువవంటివాఁడు గాదా" యని సమీపవర్తులతో బలికెను. అనంతరము కొన్నాళ్ళకు తన పుత్రికకు మంచినగఁడు లభింపమి చందుషా హరిగోవిందుఁడే యనుకూలవరుఁడని వానికిఁగూఁతునీయదలచి ప్రధానముచేసికొనుట కర్జునునియొద్దకు వెలలేని కట్నములు కానుకలు పంపెను. చందుషా యంతకమున్న పలికిన పలుకులు గురువునకొక్క పరిచారకుఁడు విన్నవించినందున గురువు కోపభూయిష్ఠుఁడై తన కుమారుఁడు చందూషాపుత్రికను పాణిగ్రహణము చేసికొనుటకు దగడని కానుకలం ద్రిప్పివేసి వెండియునిట్లనియె. "చందూషా చాల గొప్పవాఁడు నేను పకీరును. నాతో వియ్యమందుట కతనికి మతిపోయినదా యేమి."

అని సంభంధము నిరాకరించుటయు నావార్తలు విని చందూషా స్వయముగఁ బోయి గురునిదర్శనము జేసి బాంధవ్యమున కంగీకరింపుమని బహువిధముల వానిం బ్రార్థించెను. ఎన్నివిధముల ప్రార్థించినను గురువుతన మనోనిశ్చయమును ద్రిప్పుకొనక వానిం గసరికొట్టెను. చందూషా మహాకోపోద్దీపితుడై గురునిపై మనమున నక్కసున్నబూని వానికే దేని నపకారముజేయు సమయము వెదకుచుండి జహాంగీరు చక్రవర్తినద్దకుబోయి సీకు గురువు దేశములో నుండుట రాజ్యమునకు నష్టకరమని వానికి నచ్చచెప్పెను. చక్రవర్తి వానికొండెములు విని యర్జునుని దనయెదుటికి రావించి వానివలన రాష్ట్రమునకు భంగము లేదని గ్రహించి విడిచిపుచ్చదలంచుటయు చందూషా వానిని విడువగూడదని పట్టుబట్టి యర్జునుని దనస్వాధీనము చేసికొని తన యిచ్చవచ్చినట్లు వానిం జేయుటకు పాదుషా సెలవు గైకొనెను. పాదుషాయట్లు సెలవిచ్చుటయుఁ జందూషా యర్జనుని బ్రతికియుండగఁ దగులపెట్టింపవలయునని నిశ్చయించుకొనెను. గురువగు నర్జునుఁడు తనకు రాదలచిన ఘోరమరణము విని చెక్కుచెదరక భయపడక క్షమింపుమని చందూషాను ప్రార్థింపక సర్వసిద్ధుడై తగుల బెట్టకమునుపు నదిలో స్నానముచేయనిమ్మని వానికి వర్తమాన మంపెను.

చందూషా యర్జునుని కడపటి కోరికఁదీర్పఁదలఁచి రావినదిలో స్నానార్థము వాని నరుగనిచ్చెను. గురువు నదిలోమునిఁగియదృశ్యుఁడయ్యెను. ఇదిక్రీ॥ శ॥ 1607 సంవత్సరమున జరిగెను. గురువు దారుణమైన యగ్నిమరణముకంటె జల మరణమెక్కువ సహ్యముగ నుండునని తలంచి లోఁతునీట దిగి చచ్చియుండును. అనంతరము శిష్యులు వెదకి గురుని శవముం గనుఁగొని తెచ్చి దహనముచేసిరి. లాహోరు కోటయొద్ద సుందరమైన సమాధియొకటి శిష్యులచేనిర్మింపబడి యిప్పుడొక పుణ్యక్షేత్రమయి యున్నది. ఈయర్జునుఁడే సిక్కుల వేదమని

చెప్పఁదగిన యాదిగ్రంథమును బ్రస్తుతమున్న విధముగా బయటికిఁ దెచ్చెను. ఈ గ్రంథ మీయన రచియింపలేదు. నానకు మొదలగు పూర్వగురువులు రచియించిన గ్రంథములను సంస్కరించి తాను కొన్ని భాగముల రచియించి యందుఁ జేర్చి దాని కాదిగ్రంథమని పేరుపెట్టెను. ఈ గ్రంథ రచన మిక్కిలి యుత్కృష్టము. శ్లాఘనీయము. ఏలయన సిక్కుమతమున కాధారమైన ప్రధానగ్రంథ మేదియు లేక పోవుట యొక గొప్ప వెలితిగనుండెను. మఱియు నాలు గక్షరములు కూర్ప జాలిన జ్ఞానలవదుర్విదగ్ధులు కొందఱు అవివేకే బయలువెడలి యర్థములేని పిచ్చిగీతములఁ గొన్నిటి వ్రాసి వాని కర్తృత్వము నానకున కారోపించి లోకమున నతి వ్యాప్తముఁ జేయుచుండిరి. అందుచేత నిజముగా గురువులు రచించిన భాగము లేవో తదితరులు వ్రాసిన భాగము లేవో నిరూపించుట యిప్పటికే కష్టసాధ్యముగ నుండెను. అదికారణముగా శిష్యులు గురువగు నర్జునుని సన్నిధికిం బోయి వానితో నిట్లు మనవి యొనర్చిరి. "స్వామీ! గురునానకు రచియించిన గీతములు వినినప్పుడు మనస్సు ప్రశాంతమై భక్తి తత్పరమగును. ఇతర సాధువులనేకులు చాల పద్యములను స్వయముగ వ్రాసి వానికి నానకు పేరుఁ జేర్చిరి. ఆ పద్యములం జదువువారి హృదయముల భక్తి జనియింపదు సరేకదా మీఁదుమిక్కిలి గర్వము కూడ నంకురించును కావున భక్తుల కవిత్వ భేదములఁ దెలిసికొనుటకు నానకుపద్యముల కేవైన నానవాళ్ళు వేయుట సముచితము." అర్జునుఁడు వారి విజ్ఞాపన మాలకించి యట్టికార్య మావశ్యకమని తలంచి యా గ్రంథమును గూర్ప నారంభించెను. ఈ గ్రంథము గూర్చుటలో నర్జునునకు భాయి గురుదాసుభల్లుఁ డనుకవితా ప్రౌఢిమగల సిక్కు మతస్థుఁ డొకఁడు చాల సాయముఁ జేసెను. ఆదిగ్రంథమునందు మొదటి యైదుగురు గురువుల భాషితములుఁ జేర్పఁబడియుండి యొకరి కవిత్వము

మఱియొకరి కవిత్వమని జనులు భ్రమింపకుండునట్లు చక్కగా నొనర్పఁ బడెను. అర్జునుఁడు నానకు రచియించిన పద్యములు మహాల్లవలుని పద్యములని ప్రత్యేకముగా గురుతులు పెట్టి వ్రాసెను. మహాల్లవలుఁడనఁగా ప్రథమగురువని యర్థము. అర్జునుఁడు, కబీరు మొదలగు నీశ్వర భక్తులచే రచియింపఁబడిన భక్తిరస ప్రధానములగు గీతములఁ గొన్నిటి నాది గ్రంథమునందుఁ జేర్చి యట్టివానికిఁ గృతికర్తల నామములు గురుతులుగా నదికెను. అనేక సంవత్సరములు పాటుపడి యర్జునుఁడు గ్రంథమును ముగించిన పిదప సిక్కుల రావించి యిట్లుపదేశముఁ జేసెను. "సోదరులారా! ఈ యాదిగ్రంథమునం దేదిగలదో యది యంతయు మీ కాదరణీయము. ఇందు లేనిది గురునానకు చేసినాఁడని నమ్మిక గలవారు మీకు దృఢముగాఁ జెప్పినను మీ కగ్రాహ్యమే యగును" ఆదిగ్రంథ నిర్మాణమే యర్జునుని జీవితమునందుఁ బ్రధానమయినది. ఆతఁడు కావించిన తదితర లోకోపకారములలో ముఖ్యముగాఁ జెప్పఁదగినవి తరంతమను గ్రామమునఁ ద్రవ్వించిన కోనేరొకటి. రెండవది యమృతసరమందుఁ ద్రవ్వించిన చెఱువు. తరంతర గ్రామ మమృతసరమున కేడుమైళ్ళదూరమున నున్నది. అర్జునుఁ డమృతసరమే తనకుఁ గాఁపురముగఁ జేసికొని యందు హరిమందిర మను పేరఁ జక్కని భవనమొకటి కట్టించెను. అతనికి నివాసస్థానమైనదాదిగ నమృతసరము తొంటియట్లు గుడిసెలతో నిండియుండక క్రమక్రమంబున మేడలకు మిద్దెలకు నిలయమై సిరులకు నెలవై యమృతసరనామము సార్థకముఁ జేసికొనెను.

ఈగురువునుగూర్చి చిన్న చిత్రకథ యొకటి కలదు. ఆకథఁ జదివినవారికి సిక్కుమతాచార్యులు పూజ్యులైన పురుషులయెడ నెంత వినయసంపత్తిఁ గలిగి మెలఁగుచుండిరో సులభముగఁ దెలియఁగలదు. ఈగురువు పీఠాధిపత్యముఁ జేయు కాలమున నానకుయొక్క కుమారు

లలో నొకఁడగు శ్రీచందుఁడు బ్రతికియుండెను. అర్జునుఁడు గురుపుత్రుని దర్శనమునకుఁ బోయి కాంచి వానిమెడ నెక్కలి ప్రియము నెఱపి గౌరవించెను. ప్రసంగవశమున శ్రీచందుఁ డర్జునునితో నీగడ్డ మింతపొడుగుగాఁ బెంచితివేమనెను. అనవుఁ డర్జునుఁడు నీపాదరక్షల మీఁది దుమ్ముఁ దుడుచుటకుఁ బెంచితి నని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. వినయగర్భితమయిన యామేలిపలుకు విని కనుసన్నజుపడి శ్రీచందుఁ డిట్లనియె. "ఈవినయ సౌజన్యములే నీకును నీపూర్వాచార్యులకును నానకుయొక్కపీఠము నిప్పించినవి. మాగర్వమే మమ్మాపదవికి దూరముచేసెను."

ఆఱవగురువు—హరిగోవిందుఁడు.

అర్జునుని యనంతరము వాని పుత్రుఁడగు హరిగోవిందుఁడు గురువయ్యెను. పీఠ మెక్కునప్పటికి హరిగోవిందుఁడు పదునొకండేండ్ల ప్రాయము కలవాఁడు. అతిక్రూరమయిన పితృమరణమునకు సతఁడు తద్దయు శోకించి తత్కారణుఁడయిన చందూషాయెడలఁ బగఁబూని తగు సమయము వచ్చినప్పుడు కసితీర్చుకొనుటకుఁ గృతనిశ్చయుఁడయ్యెను. ఆతని పినతండ్రియగు పృథివిచందుఁడు తాను గురువు కావలయునని మఱియొకసారి ప్రయత్నించెను; కాని సీకులందఱుఁ గట్టుకట్టి యైకకంఠ్యముగ వాని యాధిపత్యము వలదని నిరాకరించుటచే వానియత్నములు వ్యర్థములయ్యెను. అయినను బృథివిచందుఁడు తన పట్టినపట్టు విడువక చలపాదితనముతో తన యన్నను బీడించినట్లె యన్నకుమారునిఁ గూడ నానాబాధలుఁ బెట్టఁదలఁచెను.

హరిగోవిందుఁడు తండ్రివలె మెత్తనివాఁడు గాక దేహబలము మనోబలముఁ గలవాఁడు కావున నేవెఱపులేక పీఠాధిపత్య

మును కష్టపెట్ట సంకల్పించిన వారితో సంధిజేసికొనక తుదవఱకుఁ బోరుచుండెను. ఆతని యందు మతాచార్యనియందుండవలసిన పవిత్ర ప్రజ్వాలితభక్తి ప్రపత్తులు మొదలగు లక్షణములంతగా లేకుండినను చిహ్నములైన బలసాహసము లుండుటచేత హరిగోవిందుఁడు స్వమతమును బోధనాధికముచేత వృద్ధిఁ జేయుటకును గాక నానకుయొక్క మతవ్యాప్తికి దేశకాలవిపర్యయములచేతఁ గావలసిన శౌర్యాదిగుణములను సీక్కులకుపదేశించి తన్నుఁ జూచి వారు నేర్చుకొనుటకనువుగనై సర్వదను పగవారితో మొనలుదీర్చి పెనఁగొనుచు విహారములు సేయుచుండెను. వయసు ముదిరిన కొలఁది హరిగోవిందుఁడు మంచిగుఱ్ఱపుసవారిని బల్లెమును బట్టుటలోను ఖడ్గమును త్రిప్పుటలోను సాటిలేని నేర్పరియై యుద్ధములలో మొనలుదీర్చుటలో గొప్ప సాహసములం బన్నుటలోఁ బ్రౌఢుఁడై కడు వేఁట తమకముఁ గలిగి యనుచరులకు హృదయానందము గలుగఁ జేయుచుండెను. వేఁటయందు వాని కెంత తమకమో కాని యతఁడు స్వహస్తములతోఁ జంపిన జంతువుల మాంసమును దినునప్పుడు మహానంద భరితుఁడై యుండువాఁడఁట. అట్టి తేజశ్శాలి యనుచరుల హృదయములలో శౌర్యాగ్నిపావకము ప్రజ్వరిల్లుట యొక యాశ్చర్యములోనిది కాదుగదా. హరిగోవిందుని శిష్యులగు సీక్కులు మొదటనుండియు మతమే ప్రధానముగాఁ జూచుకొను భక్తులయ్యు గురువుమార్గము ననుసరించి క్రమక్రమముగ వీరరస పూరితులై రణరక్తులై మెలంగఁ జొచ్చిరి.

జహాంగీరు చక్రవర్తికి గురువునందు మిక్కిలి గౌరవము జనించెను. ఊరక గౌరవము కుదురుటయే కాదు. ఆచక్రవర్తి హరిగోవిందునకు వశవర్తియై మెలంగెను. అట్లు మెలంగుటచేతనే గురువు తండ్రిని బలవన్మరణము పాలుచేసిన చందుషా యల్పకాలములోనే చక్రవర్తిచే

యాగ్రహమునకుం బాత్రుఁడై యాతని రక్షణము లేనివాఁడై దిక్కు మాలినవాఁడయ్యెను. అనఁగా హరిగోవిందుఁడు చందూషాను దనకు వచ్చిన తెఱంగునఁ జేయుటకు నీలు కలిగెను. అంతట కొద్దికాలమునకె దురాత్ముఁడగు చందూషాగృహముఁ దోఁచుకొనఁబడెను. అతఁడు నీచమైన మరణము నొందెను.

జహంగీరు కాశ్మీరమునకుఁ బోవుచు దనవెంట నీ సీకుగురువును దోడ్కొని పోయెను. హరిగోవిందుఁడు స్వతంత్రుఁడు నిర్భయ చేతస్కుఁడు నైనందున జక్రవర్తితో నప్పుడు సయిగము నదురుఁ బెదురు లేక మాటలాడుచు వచ్చెను. ఆమొగలాయి దర్బారులో నున్నపుడు వానికి మహమ్మదీయ మతగురువులతో సీక్కు మహమ్మదీయ మతము ల మంచిచెడ్డలుగూర్చి వాదములు సంభవించుటయు నతఁడు చక్రవర్తిని సరకుసేయక తురకగురువులకు జంకక తనయభిప్రాయమును నిర్భయముగఁ జెప్పుచువచ్చెను. అందుచేత జహంగీరునకు వానిమీఁద నాగ్రహము బొడమెను. అదియునుం గాక యీగురువు తనకు ముడుపుల కానుకల రూపమున వచ్చు ధనమున కెవ్వరడిగిన లెక్క సెప్పక యథేచ్ఛముగా వ్యయము సేయుచుండును. వేఁటయందలి తమకము నానాటికి వానికి హెచ్చఁజొచ్చెనే కాని డిందుపడదయ్యె. మతాభిప్రాయభేదములచేతఁ గలిగినకోపమున కీరెండు కారణములు నెపములు కాఁగా జహంగీరు గురుగోవిందునిఁ జెఱసాలలో బంధింపవలసినదనియు రెండులక్షల రూపాయలు ధనదండన మొప్పడిచ్చు నప్పుడు విడుదలకావలసినదనియు నానతిచ్చెను. అంత మొత్తము లేనందున హరిగోవిందుఁడు గ్వాలియరు కోటలో బద్ధుఁడయ్యెను. ఈకోటలోగురువు పండ్రెండు సంవత్సరములు బందెవై యనేకకష్టములనుభవించెనని చెప్పుదురు. కడుపునిండనన్నము లేదు. పండుకొనుటకు పానుపు లేదు. మాటలాడుటకు మనుష్యుఁడు లేఁ

షు. ఎంత పీడగలిగినను గురువు తొల్లిఁటియట్లె, పూనిక స్వతంత్ర
భావము విడువకయుండెను. చక్రవర్తి దేహము మాత్రమె గ్వాలి
యరుకోటలో బంధించి శిష్యులగు సీకులకు వానిని గానఁబడకుండఁ
జేయఁగలిగెనే కాని వారికి మహాగురువు నెడఁగల తీవ్రమయిన భక్తి
ని గౌరవమును లేశమైనను హాపుమాపఁ జాలఁడయ్యె. గురువు కారా
గృహ బద్ధుఁడయ్యెనను వార్త చెవిసోఁకుటతోడనే దేశమందలి నా
నాభాగముల నుండి సీకులు గ్వాలియరునకుఁ బోయిరి. పోయి నయ
నానందకరముగాఁ దమగురువుమూర్తిం జూడ లేకపోయినను వారు వా
ని యున్నకోటకు దూరమునుండి సాష్టాంగ నమస్కారములఁ జేసి
వానిపాదముల మనంబుల ధ్యానించి వానివిమోచనమున కనేకవిధ
ముల భగవంతునిఁ బ్రార్థించి స్వదేశముల కరుగుచు వచ్చిరి. ఎట్టకే
లకు జహంగీరున కేమితోఁచినదో తెలియదు. కాని యతఁడు సీకు
గురువును బంధవిముక్తునిఁ జేసెను. ఆకాలమున రాజకీయవ్యవహారములు
సరిగానుండనందున పాదుషా సీక్కులకు నుపకారముఁ జేసిన పక్షము
న వారుశత్రువులలోఁ గలియక తనపక్షమున నుందురని నమ్మి వారి
గురువును విడిచి వారి చిరాభిలాషముఁదీర్చెను. ఆదినములలో మొ
గలాయి సేనల కధిపతియైన యుసాఫ్ఖాను మొదలగు నమ్మరావు
లు కొందఱు చక్రవర్తి కహితులయి వానిపై ధ్వజమెత్తఁ జూచు
చుండిరి. ఇవిమనంబునం బెట్టుకొనియే చక్రవర్తి యీఘనకార్యము
జేసెను. విముక్తుఁడై గురువు మాళవదేశమున కరిగి తన పూర్వవ్యా
పారములె చేయనారంభించెను. ఈయారంభములోఁ గొంద అను
చరులే బలంగముగాఁ గల యీమతగురువు మహాసముద్ర తరంగ
ములవలె తరుగని సేనలుగల ఢిల్లీశ్వరునితోఁ బోరవలసివచ్చెను.

ఇంతలో జహంగీరుమృతినొందుటయు షాజహాను సింహాసనమెక్కు
టయు సంభవించెను. షాజహానుని పెద్దకొడుకగు దారా పంజాబు దేశ

మునకుపరిపాలకుఁడుగ నియమింపబడెను. అప్పుడు హరిగోవిందునిశిష్యు డొకఁడు తురుష్కస్థానమునుండి తనగురువునకు సమర్పింప నుత్తమజాతి గుఱ్ఱములను గొన్నిఁటిఁ దెచ్చెను. కాని యవి గమ్యస్థానమునకుఁ జేరక మునుపే చక్రవర్తిగారికిఁ గావలసి యుండెననుచు నెపమున మార్గమధ్యమున మహమ్మదీయసేవకులచే నపహరింపఁబడెను. గురువు దుస్సహమైన యీపరాభవమును భరింపఁజాలక తీవ్రపడి దానికిఁ దగుప్రతీకారముం జేయఁదగిన యదను వెదకఁజొచ్చె. మొగలలచేతఁ బట్టుపడిన గుఱ్ఱములలో నొకటి లాహోరు న్యాయాధిపతియైన ఖాజీకి సమర్పింపఁబడెను. మహమ్మదీయ ప్రభుత్వములో ఖాజీలే మనకు జడ్జీలుగా నుండిరి. ఆగుఱ్ఱము కుంటిదైపోయెనని గురువు విశేషధన మిచ్చి దానింగొనఁ బ్రయత్నించెను. బేరము ముగిసినపిదప గురువు వెల యిచ్చి దానిని గైకొనఁడయ్యె. అప్పుడు సిక్కుగురువు తన్నుగతాళి సేయుటకై కుంటిగుఱ్ఱము నిమిత్త మంతధనము నిచ్చునట్లు బేరమాడెనని ఖాజీ తెలిసికొని వానియెడ నలుక వహించెను. ఈయలుక మఱియొక కారణముచే ద్విగుణీకృత మయ్యెను. ఖాజీకుమార్తెయగు కవెలాన్‌బీబీ హరిగోవిందుని మోహించెను. అది తండ్రి యెఱిఁగి నివారింపఁ బ్రయత్నింప నామె హరిగోవిందుని శరణు వేఁడెను. ఖాజీ మహాకుపితుఁడై తన పరాభవము దెల్పుమని చక్రవర్తిని వేఁడుకొనెను. ఆయన యేడువేల సైనికులను హరిగోవిందుని బట్టుకొను నిమిత్త మంపెను. ఆసైన్యముయొక్క రాక విని గురువు తన సిక్కుమూఁకలఁ గలియఁగట్టుకొని యెక్కటో యైదువేలమందిని చేర్చి మొగలాయిసేనతో యుద్ధసన్నద్ధుఁ డయ్యెను. అమృతసరమునొద్ద నుభయసేనలకు సంకులసమర మయ్యెను. అతిసాహసులగు సిక్కుల పరాక్రమము ముందర మహమ్మదీయుల ధైర్యస్థైర్యములు ఝంఝానిలము ముందరి మేఘముల ట్లయ్యెను. పరాజితులైన మొగలాయి

సైనికులు లాహోరునకుఁ బాఱిపోయిరి. విజయులైన సీక్కులు వారిని వెన్నంటి తరిమితరిమి యనేకుల దుత్తునియలుగా ఖండించిరి. కలహహేతువైన కవలాన్‌బీబీ హరిగోవిందుకడనే మరణానంతరము వఱకు నుండెను. ఆమె నతఁడు వివాహమయ్యెనని తోఁచెడిని. అందుచేతనే గాఁబోలతఁడు ప్రియురాలిపేర కవలాన్ సరస్సను నొకకోనేరు నమృతసరపట్టణమునఁ ద్రవ్వించెను. ఇదియైన కొన్ని దినములకే హరిగోవిందుని శిష్యుఁడొకఁడు చాలకాలము దేశద్రిమ్మరియై తిరుగుచున్న చక్రవర్తి తన గురువు గుఱ్ఱములనుహరించినందుకుఁ బ్రతీకారముగా మగలఁ జక్రవర్తి గుఱ్ఱముల రెంటి నపహరించి తెచ్చెను. దైవవశమున నీరెండుగుఱ్ఱములు దొల్లిగురువు నిమిత్తము తురుష్కస్థానము నుండి శిష్యుఁడొకఁడు తెచ్చిన హయములలోనివే యయ్యెను.

ఈవార్త వినినతోడనే మొగలాయి దర్బారు కోపాగ్నిచే ప్రజ్వరిల్లెను. వెంటనే యిరువురు తురకసేనాపతులు మహాసేనాసమేతులై గురువునకు బుద్ధిచెప్పుటకు వచ్చిరి. అది యెఱింగి హరిగోవిందుఁడు సమరసన్నాహముఁ జేసెను. రెండుమొనలకు సందడికయ్యమయ్యె. మరల మొగలాయీలకుఁ బరాజయము సీకులకు జయముఁ గలిగెను. తురకసేనలు సీకులకు వెన్నిచ్చి ప్రాణభీతి లాహోరునకుఁ బరుగెత్తెను. సేనానులిరువురు సీకులచే రణనిహతులైరి. అనంతరము గురువు తనపేర నిర్మింపఁబడిన హరిగోవిందు పురమునకుఁ జనియె. అక్కడ చందూషా బంధువుఁడొకఁడు గురువును గడతేర్పఁ బ్రయత్నించెను. ఈ ప్రయత్నములో నతఁడె యమపురమున కతిథి యయ్యెను.

అనంతరము హరిగోవిందుఁడు కొంతకాల మిక్కడ నక్కడఁ దిరిగి యమృతసరమునకుఁ బోయెను. వెంటనే వానికిఁ బగతురతోఁ

బోరాటము సిద్ధమయ్యెను. ఈగురుని యనుచరులలో ముఖ్యుఁడు పైండాఖానను నొక పఠానుతురక. వానితల్లి చిన్నప్పుడు గురువును బాలిచ్చి పెంచెను. అది కారణముగా గురువు వానిని నమ్మిన బంటుగా నేలుకొని తద్దయు నాదరించె. పఠానుఁడు నట్లె గురువునెడఁ బ్రియభృత్యుఁడై వానికనుసన్నల మెలఁగుచుండెను. అటులుండ నొక్కనాఁడు హరిగోవిందుని పెద్దకుమారుని పెంపుడుడేగ పఠానుని యింట వ్రాల నతఁడు దానిఁబట్టి దాఁచె. గురుపుత్రుఁడు వానికడకుఁబోయి దాని నిమ్మని యడిగెను. అక్కఱమాలినతురక మొదట డేగ తనకడలేనే లేదని నొక్కిపలికి యెట్టకేలకు తనకడ నుండెనని యుఁ దానినిచ్చుటలేదనియు గర్వముతోఁ బలికెను. హరిగోవిందుఁడు తురకను దౌర్జన్యమునకు దండింపవలయునని సంకల్పించెను. కానియాతలంపు నెరవేరకమున్నె పఠానుఁడు ఢిల్లీకిఁబోయి చక్రవర్తితోఁ దనపరాభవము విన్నవించుకొని కొంతసేన నిచ్చిన గురువునుం బట్టి తెచ్చెదనట్లుఁ బ్రతినఁజేసెను. చక్రవర్తి వానికోరికను దీర్చి కొంతసేన నిచ్చె. హరిగోవిందుఁడా సేన నెదుర్కొనెను. ఆదళంబులకు పోరు ఘోరంబుగ జరిగెను. ఎప్పటియట్ల విజయలక్ష్మి హరిగోవిందుని యధీనమయ్యెను. నాఁడు తురక లనేకులు గురుని ఖడ్గమునకెఱయైరి. అందు పైండాఖాను ముఖ్యుఁడు. ఈయుద్ధమున శత్రుసైనికుఁడొకఁడు భయంకరముగఁ గత్తిఁదూసి గురునిమీఁదఁ బడియె. గురు వా వేటుం దప్పించుకొని నవ్వుచు ఖడ్గమెత్తి యోరీ! దెబ్బకొట్టుట యట్లు గాదు. ఇదిగో నిట్లుసుమీ యని యొక్కవేటున వానిని రెండుతునియలుజేసి తన పాదములముందరఁ బడవేసెను. ఈగురుని చరిత్రమును వ్రాసినవారిలో నొకఁడీసందర్భమున హరిగోవిందుఁడు కోపావేశమున శత్రువును జంపలేదనియు శిష్యుల కన్నివిద్యలు నేర్పుటయే గురుధర్మమగుటచే గురువైన యాతఁడు

ఖడ్గకౌశలక్రమమును శిష్యులకు నేర్పుటకే యట్లు చేసెననియు వ్రాసెను. క్రొత్తగాఁ గలిగిన యీరాజయమునకు గురువు సంతసింపక చక్రవర్తి వలన మఱిమఱి యుపద్రవముల కది హేతువగునని గని పెట్టి యాదారుణకర్మముల నేవగించి ప్రశాంతచిత్తుఁడై చరమావస్థ నిర్మల ప్రదేశమున భగవత్కైంకర్యమునందు వేదాంతగోష్ఠియందుఁ గడుపఁదలఁచి కొంతకాల మొకగ్రామమున నుండి యచ్చోటువాసి పర్వతప్రాంతముల కరిగెను. అచ్చట శతధ్రువు నదికిం దూర్పుటొడ్డుననున్న కీర్తిపురము దనకుఁ గాపురముఁ జేసికొనియెను. ఆయూరనే హరిగోవిందుఁడు జీవితాంతమువఱకుఁ గాఁపురముండి సిక్కుమతము వ్యాపింపఁ జేసి నలువది యెనిమిది యేండ్ల ప్రాయమున క్రీ॥ శ॥ 639 వ సం॥న సిద్ధిపొందెను.

అతనిఁ గొందఱు వేదాంతియందురు. కొందఱువానిని బహు దేవతాభక్తుఁ డందురు. ఎవ్వరే మనుకొన్న నతఁడు సిక్కుమతమందు దృఢమైన విశ్వాసముఁ గలవాఁడనియుఁ దన జీవితము దానికే ధార వోసెననియుఁ జెప్పవచ్చును. హరిగోవిందున కైదుగురు కుమారు లుండిరి. వారి నామధేయము లివి. 1 గురుదత్తుఁడు, 2 తేజబహాదూరు, 3 సూరతసింగు, 4 అనిరుద్ధుఁడు, 5 ఉత్తుంలరావు, పెద్దకొడుకు హరిగోవిందుఁ డుండఁగానే కాలధర్మమునొందెను. ఆతనికొక్క కొడుకు కలఁడు. వానిపేరు హరరావు. తండ్రిలేని బిడ్డయగుటచేత హరిగోవిందుఁడు వాని నెక్కువ గారాబముతోఁ బెంచి వానికే య నంతరమునఁ బీఠమిచ్చెను.

ఏడవగురువు — హరరావు.

గురుహరరావు శాంతస్వభావుఁడు. నిరంతర మీశ్వరధ్యాన తత్పరుఁడు. ఎల్లవారితో మైత్రియే పాటించెను గాని కలహమున

కిష్టపడఁడు. తన జీవితకాలములో నొక్కసారిమాత్రమే యతఁడు లౌకికవ్యవహారములఁ బ్రవేశించెను. ఢిల్లీసింహాసనము కొఱకు షా జహానుని పెద్దకొడుకు ధర్మస్వభావుఁడునగు దారా మీఁదికి దుష్టశీలుఁడగు నౌరంగజేబు దండెత్తినప్పుడు హరరావు దారాకు సహాయముఁ జేసెను. యుద్ధములో దారా యోడిపోయిన పిదప నౌరంగజేబు రాజ్యప్రతిష్ఠితుఁడయి హరరావును బెదరించి వాని పెద్దకుమారుండగు రామారావును తనయొద్ద జామీనుగా నుంచవలసినదని యాజ్ఞాపించెను. చక్రవర్తి నెదిరించుటకుఁ దగిన మనోధైర్యము గాని, ధనముగాని, సైన్యముగాని లేనందున హరరావువిధిలేక తన జ్యేష్ఠపుత్త్రిని ఢిల్లీదర్బారునకుఁ బంపెను. రామారావు దర్బారునకుఁ బోయినప్పుడు చక్రవర్తి వానిమాటలపొందికకు సౌజన్యతకుఁ జాల సంతసించి యాగ్రహమువిడిచి హరరావు మతగురువే కాని యుద్ధప్రియుఁడైన వీరుఁడు కాఁడని నమ్మి యాకుమారునకు విలువగల వస్త్రాలంకారములు బహుమానముచేసి తగినపీఠమిచ్చి దర్బారులో నిలిపి గౌరవించెను. హరరావు క్రీ॥ శ॥ 1863 సంవత్సరమునఁ గీర్తిపురమందుఁ గాలధర్మమొందెను. అతఁడు మృతినొందకమునుపే తనకనిష్ఠపుత్త్రిని హరి కృష్ణునిఁ (హరికిసన్) పీఠాధిపత్యమున నియమించెను.

ఎనిమిదవగురువు—హరికృష్ణుఁడు.

తండ్రిపోవునప్పటికి జ్యేష్ఠపుత్త్రుఁడగు రామారావు ఢిల్లీలోనే యుండెను. జ్యేష్ఠుని దన్నువిడిచి కనిష్ఠునకు గురుపదవి తండ్రియిచ్చినందుకు రామారావు మిక్కిలి కినిసి తనకుజరిగిన యన్యాయమును జక్రవర్తితో మొఱబెట్టుకొనన తఁడువానియందనుగ్రహముకలవాఁడై తత్క్షణము తనదర్బారునకు రావలసినదని గురువగు హరికృష్ణున కా

జ్ఞాపించెను. గురుపదము నందుట ప్రాపించక భోగము లనుభవించు టకు, నధికారములు చేయుటకు నను కొని, యది తనకు లభింపలేదని విచారించి దానివిషయమై విశ్వప్రయత్నము చేయుటచేతనే రామా రావట్టి పదవి కీనర్హుఁడని చెప్పవచ్చును. అతని కాపదవి నీయక చిన్నకొడుకున కిచ్చుటలోఁ దండ్రి న్యాయముగా నడచు కొనెననిగ్రే మనమూహింపవలయును. హరికృష్ణుఁడు తన మొక్కుటప్పటి కేడేండ్ల ప్రాయమువాఁడయినను వానిమొగము కళకళలాడుచు జ్ఞాన తేజస్సు తో నిండియుండెను. ఆతఁడునచ్చి యెదుట నిలువ నౌరంగజేబు చక్ర వర్తి వానిముద్దుమొగమును జూచి, ముద్దులుమూటగట్టు మాటలను విని, వానియందు పక్షమువాఁడయ్యెను. ఈపక్షపాతమునకుఁ దోడుగా హరికృష్ణుని తెలివితేటలు వానికి గొప్పసాయముఁ జేసెను. ఈ తఁడు బాలుఁడగుటచేఁ జక్రవర్తి వానినొకసారి యంతఃపురమునకు బిలి పించియంతఃపురస్త్రీల నందఱిఁ జూపి తనపట్టపుదేవి యెవ్వరో చూపు మని యడిగెను. హరికృష్ణుఁ డదివఱ కెన్నఁడు జూడకపోయినను జక్ర వర్తిభార్యను దప్పక చూపెను. తన యంతిపురమైన నెన్నఁడు చూడని యాబాలుఁడు బుద్ధిబలముచేఁ పట్టపుదేవిని నిరూపించినందు కాశ్చ ర్యమునొంది చక్రవర్తి యతఁడే పీఠాధిపత్యమునకుఁ దగినవాఁడని శాసించెను. ఇట్లు చేయుటకుఁ గారణాంతరముఁగూడ కలదు. ఏదియ న హరికృష్ణుని తల్లివలె రామరావుతల్లి సత్కులసంజాత కాదు. ఢిల్లీ శ్వరుని కనుగ్రహము గల్గినను జగదీశ్వరునకు వానిమీఁద ననుగ్రహ ము లేకపోయెను. ఆకాలములో ఢిల్లీనగరములోఁ బ్రబలియుండిన మ శూచికవ్యాధి యాబాలగురువున కగపడి యచిరకాలమున వానిఁ దన పొట్టఁ బెట్టుకొనియె. ఆతని శరీరము ఢిల్లీలో నేయమునాతీరమునదహ నముచేయఁబడెను. ఆచోట నిపుడొక చిన్నసమాధి యున్నది. చని పోవునప్పటికి హరికృష్ణుఁడు తొమ్మిదిసంవత్సరములవాఁడు.

తొమ్మిదవగురువు—తేజబహాదూరు.

ఈయన సీకుల యాఱవగురువగు హరిగోవిందుని రెండవకుమారుఁడు. ఈతఁడు బుకాలాయను గ్రామమున వాసము సేయుచుండెను. ఎనిమిదవగురువగు హరికృష్ణుఁడు మృతినొందునప్పుడు తదనంతరగురువెవ్వఁడని యడుగఁగా నాబాలుఁడు "బాబాబుకాలా"యనిపల్కెనఁట బుకాలాగ్రామమందు కాఁపురముండు జనులందఱు సీకులే. బాలగురువుయొక్క కడపటిపలుకులు తెలిసినతోడనే యాగ్రామమందున్న ప్రతిసీకుమతస్థుఁడు గురుపీఠముఁ దనకే హరికృష్ణుఁ డీయ నుద్దేశించినాఁడని చెప్పి తక్కినవారితో వివాదపడఁజొచ్చెను. గ్రామమంతటఁ గలవరము బయలుదేఱెను. తేజబహదూ రప్పటికే చాల వయసుగడచినవాఁ డయినందునను, మొదటినుండియు నతఁడు లౌకికవ్యాపారములయందు విశేషముగా మనసు నిలుపక యీశ్వరభక్తితత్పరుఁడయినందునను దక్కినసీకులవలెఁ దాను పీఠ మాక్రమించుకొనుటకు ప్రయత్నములు సేయక నిర్మల మనస్కుఁడై యుండెను. మతమునకు గురు వేర్పడలేదని నానాభాగములనుండు సీక్కులు విచారింపఁజొచ్చిరి. అప్పుడు ఢిల్లీలోఁ గాఁపురముండెడు మఖానుషాయను సీకుఁ డొకఁడు వివాదముఁ బరిష్కరింపఁదలఁచి యెవరు గురువగుదురో వారికిచ్చుటకు విలువగల కానుకలను దీసికొని బయలువెడలి బుకాలాగ్రామమునకుఁ బోయెను. అక్కడ సీకులందఱు వానిచుట్టుం జేరిరి. "పీఠాధిపత్యము నాకు రావలయు నాకు రావలయు. బాబా బుకాలా యనఁగా నేనే. నేనే" యని ప్రతిమనుష్యుఁడు తనమాటనే చెప్పుకొనసాగెను. ఆవివాదముల కంతము లేకపోవుటచే మఖానుషా "వెనుకటి గురువు కడపటి పలుకులు సరిగాఁజెప్పుఁడు. అవి విని నేను పరిష్కరించెద"నని పలికి యాపలుకు లప్పుడు సన్నిధానవర్తులగు మనుష్యులవలన

విని యిట్లనియె. "వెనుకటి గురువుమాటల కర్థము మీకు తెలియలే దా? బాబా బుకాలా యనఁగాఁ దన పినతాతయగు తేజబహదూరుఁ డని వెనుకటిగురువుగారి యర్థము. కాఁబట్టి యతఁడే మనకు గురువు" అని వెంటనే తేజబహదూరునికడకుఁ బోయి మఖానుషా "నీవ మా గురువు" వని వానితోఁ జెప్పి తాను తెచ్చిన వెలలేని కానుకల వానికి సమర్పించెను. అతఁడా కానుకలను గ్రహింపక పీఠాధిపత్యము తన కక్కరలేదనియెను. కాని మఖానుషా తనపట్టువదలక యాతని నెట్ట కేలకొడంబరచెను. అనంతరము పట్టాభిషేకమహోత్సవము మహా వైభవముతో జరిగెను. దేశమండలి సిక్కులందఱు వానిని గురువుగా నంగీకరించి కానుక లంపిరి. పూర్వగురువునకుఁ బరమశత్రుఁడైన రా మారా వప్పటికి ఢిల్లిలో నేయుండి తేజబహదూరు పీఠ మెక్కుట విని మహాదుఃఖము నొంది ధీరమాలుఁడను మిత్రుని సాయముబడసి తేజ బహదూరునిమీఁద నక్కసుఁ బూనెను. అట్లుండి యొకసారి యా తఁడు మిత్రసహితముగా నొక చిన్న సేనం గూర్చుకొని తేజబహా దూరుని గృహము దోఁచుకొనఁబోయెను. కయ్యముఁ జేయుట కిష్ట ము సామర్థ్యముఁగూడ లేనందున గురువగు తేజబహదూరు తనయూ రు విడిచి యమృతసరముఁ బాఱిపోయెను. పూర్వసిక్కులచేత స్థాపింపఁ బడిన దేవాలయ మొకటి యక్కడకలదు. ఆకోవెల యధికారులు సహితము దేజబహదూరునిపై నిష్టములేనివారై వానిని గుడిప్రవేశిం పనీయరయిరి. అంతలో మఖానుషా మరల గురుదర్శనార్థము వచ్చి నందున గురువు వానింజూచి యీర్ష్యచేఁ గొందఱుసిక్కులు తన్ను బా ధించి దోఁచుకొని ప్రాణములఁదీయ నుద్యుక్తులైయుండిరనియు నం దుచేఁ దనకు స్వదేశము విడిచికొంతకాలము దేశాటనము జేయఁదలం పు కలిగినదనియు నాతనితోఁ జెప్ప నాతఁడును మంచిదని కొంతపరి వారమునువెంటఁబెట్టుకొని గురువుందీసికొనిఢిల్లీనగరమునకుఁబోయెను.

అక్కడ రామారావు చక్రవర్తియగు నౌరంగజేబు నను గ్రహంబునకుఁ బాత్రుఁడై యుండి గురువుమీఁద నేవో కొండెములు చెప్పి యాతని మనసు విరిచెను. అంతట చక్రవర్తి తేజబహదూరు తన సన్నిధికి రావలసినదని యుత్తరువువ్రాసి పంపసిద్ధముగ నుండఁ గొందఱు కొలువుకాండ్రదని యెఱింగి "నీకు గురువు మతబోధకుఁడే కాని లౌకికుఁడు కాఁడు. నిరపరాధి" యని విన్నవించి యప్పటి కాపనఁ దొలఁగించిరి. ఈయాపద గడువం బెట్టిన మహాత్ముఁడు రాజపుత్ర శిఖామణియగు జయపురమహారాజు. ఆమహారాజు తదనసరమున నాసాముదేశమునకు సేనాసమేతుఁడై చక్రవర్తిపనిమీఁదఁ బోవుచు నీకు గురువునుఁ దనవెంట రమ్మని పిలిచెను. తేజబహదూరు తనకుటుంబమును బాటలీపురమున విడిచి యామహారాజుతోఁ జని కొంతకాల మాసాముదేశమున గొంతకాలము బంగాళమునుదిరిగి క్రీ. శ. 1667 వ సంవత్సర ప్రాంతమున, మరల స్వదేశమున కరిగెను. పాటలీపురమున నున్నపుడే దేజబహదూరు భార్య గురుగోవిందను కొడుకుం గనియెను. అక్కడ నుండఁగా వెండియు రామారావు ప్రేరణమున నౌరంగజేబు తన్ను హాజరు కమ్మని యుత్తరువు పంపినట్లు విని దేజబహదూరు స్వగ్రామము విడిచి సట్లెజ (శతద్రువు) నదీ తీరమందు నొక చిన్నగ్రామము నైదువందలరూపాయల వెలకుఁగొని యందుఁ గాపురముండెను. అతఁడా గ్రామమునకు ముఖోదేవి యని పేరు పెట్టెనుగాని యిటీవల దాని కానందపురమను నామము కల్గెను.

ఆయూరఁ గాఁపురమున్నది మొదలు దేజబహదూరు తన పూర్వశాంతపద్ధతిని విడిచి, తండ్రియగు హరిగోవిందునివలెనే "ఇదం బ్రాహ్మ్య మిదం క్షాత్ర" మను మాటనిజముగా బ్రహ్మజ్ఞాన సంపత్తికిఁ దోడు పౌరుషముఁ జూపఁ జొచ్చెను. ప్రాంతపగతుఁడగు రామారావు కత్తమునను, మాటిమాటికి వేధించు మహ

మ్మదీయుల కతమునను గురువు సహజశాంతమును విడువవలసివచ్చె. అటులుండ రామారాయ ప్రేరితుఁడై చక్రవర్తి మరలఁ దన సమ్ముఖమునకు రావలసినదని యాతని కుత్తరువు పంపెను. గురువు వెళ్ళుటకు వీలులేదు. వెళ్ళకుండుటకు వీలులేదు కదా! వెళ్ళినచో సహజముగా సీకుమతముపై నతి ద్వేషముకలిగి నిరంతరము రామారావు చెప్పుకొండెముల నాలకించుటం జేసి యతిక్రోధముం బూనియున్న చక్రవర్తి తన్నుంబ్రతుకనీయఁడని యాతఁడు స్పష్టముగ నెఱుఁగును. వెళ్ళకున్నచోఁ దాలుదొల్తనే చంపించునని యంతకుమున్నె యెఱుఁగును. కాబట్టి యాతఁడు భయపడుట బ్రతిమాలుకొనుట యనుచితములనుకొని శిష్యులం జేరఁబిలిచి "మనలో కొందఱు ప్రాణత్యాగములు చేసినంగాని యీ చక్రవర్తి దారుణ పరిపాలనము తుదముట్ట" దని వీరరసావిష్టుఁడై పలికెను. అప్పలుకులు విని దాపుననున్న పుత్త్రుఁడు గోవిందసింగు తండ్రి కిట్లనియె. "దేవా! అంతటి సత్కార్యమునకు దేవరవారి ప్రాణత్యాగమే వినియోగించునుగాని తదన్యుల ప్రాణపరిత్యాగము కార్యకారియగునా" అప్పలుకులు విని తేజబహదూరు తత్క్షణమే బయలుదేఱి సపరివారంబుగ ఢిల్లీకిఁ జని క్రీ॥ శ॥ 1680 వ సంవత్సరమున స్వమత సంరక్షణార్థము మహామ్మదీయ చక్రవర్తి క్రోధానలంబునకుఁ దనశరీర మాహుతిగాఁ జేసెను. గురువు దారుణమరణము నొందినను స్వల్పకాలమునందే యా మహాత్ముని శరీరత్యాగము ఫలించినదో యనునట్లు మొగలాయి చక్రవర్తుల దుష్పరిపాలన మడుగంటెను.

పదియవగురువు.

గురుగోవిందుఁడు—బాల్యము.

తేజబహదూరు రాజపుత్రులతోఁగలిసి యాసాము దేశములోఁ దిరుగు నాపదలోనున్నను దనకర్తృకృత్యముల మఱవక జనుల మానస

క్షేత్రములు సారవంతములై యున్నవని తోఁచినచోట్లఁ దన మత బీజముల నాటుచుఁ గృషిచేయుచుండ నాతనిభార్యయగు 'గుజరీదేవి' గోవిందసింగను పుత్రునింగనియె. ఈ కుమారసింహమె పంజాబుదేశమున మత, సాంఘిక, రాజకీయ విషయములందు వెరుకటిస్థితినిఁ దలక్రిందుచేసి సిక్కుమతసౌధము మహమ్మదీయుల మహాద్వేషవాయువులచేఁ బడకుండ నిలిపిన శిలాస్తంభములలోఁ నొకఁ డయ్యెను. స్వసౌఖ్య పరిత్యాగము, కానలసివచ్చినయెడల ప్రాణత్యాగము జేసి ధర్మమార్గముల విడువని మహాపురుషులు దేశమును విపత్సముద్రము నుండి యుద్ధరింపఁగలరని యీ మహాత్ముని చరిత్రను చదివిన వారందఱకుఁ దేటతెల్లమగును.

గురుగోవిందుఁడు క్రీ॥శ॥1661 సంవత్సరమున నొకశనివారము రాత్రి నాలుగవజామున జన్మించెను. ఆసమయమునకుఁ బోధపుష్పాసు తేజబహదూరు నింపుచూలాలగు భార్యను పాటలీపుత్రమున విడిచి తనకుఁ గుమారుఁ డుదయించెడు పక్షమున నాతనికి గోవిందుఁడని నామకరణముఁ జేయవలయునని యానతిచ్చెను. నానకు జనన కాలమున కానఁబడినట్లె గోవిందుని జన్మసమయమునందుం గూడ ననేక మహాద్భుతములు పొడగట్టెనఁట. ఆయన చరిత్రములు వ్రాసినభక్తులామహాద్భుతములను పరమాణువును బ్రహ్మాండముగఁ జేసి వానిని నమ్మి విశేషముగా వర్ణించియుండిరి. కాని మనమాకథలను నమ్మ నక్కరలేదు. నమ్మకపోయినను గోవిందసింగు చరిత్రము నందు మాత్రము గానఁబడుసవలోకసామాన్యములునసన్యసాధ్యములునగు మహాకార్యములను జూచి నవనాగరికులమయిన మనముకూడ లోలో నాశ్చర్యము నందకపోము. తలిదండ్రులు దృఢశరీరులగుటచే నాతఁ డారోగ్యముగల దృఢకాయముఁ గలిగి పుట్టి యేపుగాఁ బెరిఁగెను. తల్లిపాలు విడిచి తోడిబిడ్డలతో నాడుకొన నేర్చినది మొదలు గోవిం

డుఁడు తన వంశమునకు ననురూపములగు తెలివి తేఁటలను సుగుణ సంపదను వ్యక్తముచేయ సాగెను. ఆడుకొనునప్పుడే యతఁడు తన సహచారులను రెండుకక్షులుగాఁ దీర్చి పురికొల్పి యొకనితో నొకరిఁ బోరాడించుచుండును. ఈ కృత్రిమ యుద్ధములలోఁ దఱుచుగాఁ బోరాటములు తీవ్రముగానె జరుగుచు వచ్చినను గోవిందుఁడే యెల్ల పుడు విజయము నందుచువచ్చె. ఒకప్పు డతఁడు విల్లు బాణములు తుపాకులు లేకపోయినను స్వయముగా నట్టివిచేసికొని తోడి బాల కుల వెంటఁబెట్టుకొని వారి కాయాయుధములిచ్చి యడవికిఁజని వేఁట సేయును. గోవిందుఁడు తఱుచుగా నుపయోగించునది వడిసేల. ఆతఁడు చేతికొలఁది దానిందిప్పి రాయి విడిచెనా యాదెబ్బ తగిలి యొకటిరెండు పక్షులు నేల రాలవలసినదే. వేరొకప్పుడు గోవిందుఁడు ధర్మాధిపతిగఁ గూర్చుండి బాలకుల వివాదములఁ బరిష్కరించి తప్పులు చేసినవారికి దండనలు విధించి మెప్పులుగన్న వారికి బహు మానము లిచ్చుచుండును. బాల్యచాపలముచేత నాతఁడు కావించిన యా సాహసకృత్యము లప్పుడప్పుడు దుండగములగుచు వచ్చినందున యిరుగుపొరుగు వారికి బాధలు కలుగుచువచ్చెను. ఆతని వడిసేల దెబ్బ నెత్తినిఁబెట్టి తెచ్చుకొను నీటి కడవలకు తగులుటయు నవిపగిలి పోవుటయు సంభవించుచు వచ్చినందునఁ బొరుగువారు గోవిందుని తల్లికడకుఁబోయి జగడములాడుచువచ్చిరి. గుజిరీదేవి కుమారునిఁ గఠినముగా మందలించి వారిం బ్రతిమాలుకొని పంపుచుండును. గోవిం దుఁడు భీతియనుమాట నెఱుఁగని ధైర్యశాలి. ఆతని ధైర్యమెట్టిదో తెలుపుటకొక చిన్నకథగలదు. అతఁడొకనాఁడు సంగడికాండ్రం గలిసి యాడుకొనుచుండ నక్కడికిఁ బాటలీపుర మేలు ప్రభువువచ్చెను. ఆ ప్రభువు సేవకులు మునుముందు పరుగుపరుగునవచ్చి బాలకులతో నిట్లనిరి. “ప్రభువుగారు వచ్చుచున్నారు. అందఱు సలాములు

సేయుఁడు." అప్పలుకులువిని గోవిందుఁడు "వద్దువద్దు. వెక్కిరించుఁడు వెక్కిరించుఁ"డని యానతిచ్చెను. యుక్తాయుక్తమెఱుఁగని బాలకు లందఱు తత్క్షణమే వానియాజ్ఞాప్రకారము జేసిరి. ఆ ప్రభువు తన యెడలనంత బండతనముజూపిన యా బుడుతల నేమి సేయనగునని యోచించుచుండగనే నిమేషకాలములో వారందఱు నానాభాగముల కుం బరుగెత్తిరి. చిన్నపిల్ల లేకాలమందైనఁ జిన్నపిల్ల లేకదా. ఔచిత్యము వయసు వచ్చినకొలఁది హెచ్చును. ఎవని గుణాగుణంబులను కాని బాల్యక్రీడలంబట్టి మనము నిర్ణయింపరాదు. విద్యాబుద్ధు లబ్బినపిదప మనుష్యుని నడత యిట్టిదని నిర్ణయింపనగును.

వివాహము.

గోవిందసింగున కేఁడవయేఁటనే వివాహమయ్యెను. ఈ వివాహమునకు తేజబహదూరు తనరాఁబడికి మించిన సొమ్ము వ్యయముచేసి యతివైభవము జరిపెను. గోవిందుని మామ క్షత్రియుఁడు. ఆయన పేరు హారజీమల్లుఁడు పెండ్లికూఁతురుపేరు జేతు. వివాహము వేదమంత్రపఠన పూర్వకముగా బ్రాహ్మణులచేతనే చేయింపఁబడెను. ఇది యతిబాల్యవివాహము. పెండ్లికుమారునకే యేఁడేండ్ల వయస్సున్నపుడు పెండ్లికుమార్తె నాలుగేండ్లదో, యైదేండ్లదో యయి యుండునుగదా. అందుచేత నీవివాహము బొమ్మలపెండ్లియని భావింపనగును కాని నిజమయిన పెండ్లిగా భావింపఁగూడదు. అనేక విషయములలో సంస్తవనీయములగు మార్పులు చేసిన సీకుగురువులు బాల్యవివాహ దురాచారము నేల యడుగంట ద్రొక్కలేదో తెలియకున్నది. ఈ దురాచార పిశాచమిప్పటికి మన దేశమున స్థిరముగ నిలిచియుండి దేశమునకు మితిమీఱిన నష్టమును జేయుచున్నది. ఇది యడుగంటినఁ

గాని దేశము మంచిస్థితిలోనికి రానేరదు. గోవిందసింగు కాలక్రమమున మఱి యిద్దఱు కాంతలఁ బెండ్లియాడెను. అందొకర్తుక పేరు సుందరీదేవి. రెండవదాని పేరు దేవీజీ. ఈ యాచారము పూర్వకాలమున విశేషముగాను, నేఁటికాలమున విరళముగాను గానఁబడుచున్నది. ఉత్తరదేశమున నీయాచారము ప్రబలముగా నుండెను. సంపన్నులగువారు మహోన్నతులయి తఱచుగా ననేక భార్యలఁ బరిగ్రహించుచు వచ్చిరి. బంగాళా దేశమున నీదురాచారము మొన్నటివఱకు—మొన్నటివఱకి యనేల కొన్ని తావుల నేఁటివఱకుఁ జరుగుచున్నది. నాగరికులైన పురుషులందఱు దీని గర్హింపవలసినదే. గోవిందుఁడు తనకాలపు యాచారమునుబట్టి యది దోషము కాదని యట్లాచరించి యుండవచ్చును.

విద్యాభ్యాసము.

తేజబహదూరు తనకుమారుని విద్యాభ్యాసమును గురించి హెచ్చు శ్రద్ధచేసెను. గోవిందుఁడు కుశాగ్రబుద్ధియై యద్భుతమగు జ్ఞాపకశక్తి కలవాఁడయ్యెను. అది కనిపెట్టి తండ్రి యాకాలమున నేర్వఁదగిన విద్యయంతయుఁ గొడుకునకు నేర్పింపవలయునని సంకల్పించెను. ఆ కాలములో సిక్కుమతాచార్యుఁడు కావలసిన పురుషుఁడు మంచి పాండిత్యము, బాహుబలముఁగలవాఁడు కాక తప్పదు. ఏలయన నొకప్రక్క సిక్కుమతద్వేషులయిన మహమ్మదీయుల దుండగములు నానాఁటికిఁ బ్రబలుచుండెను. ఒకప్రక్క నెన్నటికిని నారక జ్ఞాతివైరము మహాగ్ని రవులుచుండెను. తేజబహదూరుని మహోన్నత పదవి రామరావునకు, రామరావు పినతండ్రియగు ధీరమాలునకును హృదయవ్రణమయి యుండుటంజేసి వారిరువురు తేజబహదూరు

ననంతరమందు వానిఁగొడుకును నెమ్మదిగా బీర మెక్కనీయరను సిద్ధాంతమే. అందుచేతనే తేజబహదూరు కుమారున కాత్మసంరక్షణ సాధకములయిన శస్త్రవిద్యలను, మతాచార్యత్వమునకుఁ గావలసిన దేశభాషాగీర్వాణ భాషలను నేర్పించుటతోఁ దనివినొందక తమమీఁద విరోధులు చెప్పెడు కొండెములకుఁ, బన్నెడు కుతంత్రములకు స్వయముగఁబోయి చక్రవర్తులతో మాట్లాడి ప్రతిక్రియలు నెఱపుటకు వీలుగా నుండునని రాజభాషలగు నరబ్బి పారసీలను గూడ నాతనికిఁ జెప్పించెను. గోవిందునియందు గ్రహణశక్తి ధారణశక్తి యద్భుతముగా నుండినందున నతఁ డచిరకాలములోనే యా రెండుభాషలలోఁ బండితుఁడయి కవిత్వముఁ జెప్పఁజొచ్చెను. ఆతఁడు కాలాంతరమందు చక్రవర్తియగు నౌరంగజేబునకుఁ బద్యరూపకముగ వ్రాసిన పారసీ జాబులంబట్టిచూడ నతనికిఁ గవిత్వ మెంత వశవర్తియై యుండెనో తేటపడును. గోవిందుఁడు పదునెనిమిదేండ్ల ప్రాయమువాఁడయినప్పుడు పితృమరణమహాపద సంభవించినందున నతఁడు విద్యాభ్యాసము ముగించి పీఠాధిపత్యమును వహింప వలసినవాఁడయ్యెను.

పితృమరణము.

గురుగోవిందుని పితృమరణము మిగుల దారుణమైనది. ఆపదలుఁగూడ నొకప్పుడు ప్రయోజనకారులగునని పెద్దలు చెప్పు మాట యీతని చరిత్రమువలనఁ గొంతవఱకు సత్యమని తోఁచుచున్నది. ఏలయన తేజబహదూరు దుర్మరణము సిక్కులకు రోసముఁ దలకెక్కించి వారిం బౌరుషవంతులఁ జేసి సిక్కుమతము నిల్చుటకుఁ గారణమై మహమ్మదీయ రాజ్యవిధ్వంసమునకుఁ బ్రధానహేతువులలో నొకటియయ్యెను.

అప్పటిఢిల్లీచక్రవర్తియగు నౌరంగజేబు తనబిడ్డలం దక్క
దక్కిన కుటుంబమంతయు నిర్మూలముచేసి గద్దెయెక్కి తానుచేసిన
పాపములకు భగవత్ప్రీత్యర్థమయిన ప్రాయశ్చిత్తమో యనునట్లు
గాటమయిన స్వమతాసక్తి కలిగి హిందువులమీఁద హిందూమత
ముమీఁద నిష్టములేనివాఁడై సాధారణముగ గొప్పయుద్యోగము
లన్నియు మహమ్మదీయులకే యిచ్చుచు హిందువులకు మనోవ్యథ
కలుగునట్లుఁ బ్రవర్తింపఁ దొడఁగెను. అందుచేత పూర్వచక్రవర్తు
లగు నక్బరు, జహంగీరు, షాజహానులమీఁద నున్నంతభక్తి విశ్వాస
ములు హిందువుల కౌరంగజేబుమీఁద నుండదయ్యె. స్వమతావేశము
ప్రబలమగుటచే నీచక్రవర్తి క్రీ॥ శ॥ 1680 సంవత్సరమునఁ దన యధి
కారము మహోన్నతదశలో నున్నపుడు కాశ్మీరదేశబ్రాహ్మణుల
ను మహమ్మదీయ మతములోఁ గలియవలసినదని బలవంతపెట్టెను.
ఆబ్రాహ్మణులు సీకు గురువగు తేజబహదూరు కలిసినపక్షమునఁ
దాముఁగూడ గలియుట కొడంబడిరి. ఆవిప్రు లిట్లనుటకుఁ దగినంత
కారణము కనఁబడదు. ఏలయన తేజబహదూరు బ్రాహ్మణులకు గురువు
కాఁడు మీఁదుమిక్కిలి బ్రాహ్మణుల మతాచారములకు విరుద్ధము
లైన కొన్నివిషయములను నానకు మొదలుకొని సీకుగురువు లుపదే
శించుటంజేసి బ్రాహ్మణులకు వారొక విధముగా ననిష్టులైయుండిరి.
చక్కగా విచారింపగా బ్రాహ్మణు లాతెఱంగునఁ బలుకుట కొక్క
కారణము కలదు. తేజబహదూరు తురకయగుట కొడంబడఁడని వారె
ఱుంగుదురు. అతని తరువాత తాము మ్లేచ్ఛమత స్వీకారముఁ జేయ
నొడంబడిరి; కావున నది యెన్నఁడును జరుగదని వారికినమ్మకము
గలదు. విశేషించి తురకలకు, సీకులకు మహాయుద్ధములు జరిగిన జరు
గవచ్చును. ఆపోరాటముల సందడిలో నౌరంగజేబు బ్రాహ్మణుల
మాట మరచిపోవచ్చును. అదియునుంగాక యుద్ధములో సీకులచేతఁ

దురకలు నశించినను దురకలచేత సీకులు నశించినను వారుభయులుఁ గొంచెము హెచ్చుతగ్గుగాఁ దమమతమునకు విరుద్ధవర్తనులే యగుట చేత నెట్లైనను బ్రాహ్మణులకు సంతోషమే. ఈకపటభావము లోన నిలుపుకొని బ్రాహ్మణు లాతెఱంగునఁ జక్రవర్తితోఁ జెప్పియుం దురు. చక్రవర్తియు వారిమాటలు సత్యములుకావగచి తక్షణము ఢిల్లీకిరమ్మని తేజబహదూరున కుత్తరువంపెను. అంతలోఁగొందఱు కాశ్మీరబ్రాహ్మణులు తేజబహదూరు దర్శనముఁజేసి తమయాపద నివారణ సేయుమని ప్రార్థించిరి. అప్పుడు తేజబహదూరు విపన్ని వారణార్థము ప్రాణత్యాగ మావశ్యకమన్నట్లు, కుమారుఁడగు గోవిందుఁడప్పుడు సన్నిధినుండి ప్రాణపరిత్యాగము సేయుమని తండ్రిం బురికొల్పినట్లు వెనుక వ్రాసియుంటిని.

రోస మెక్కించునట్టి కొడుకుపలుకులువిని గురువు "భగవత్సంకల్పము జరుగుఁగాక" యని ఢిల్లీలోఁ దనకు విరోధులు ప్రబలులై యుండుటచేతఁ దననాశన మనివార్యమని యెఱింగి గోవిందును గురుపదమున నియోగించి ప్రయాణోన్ముఖుఁడై కుమారు నుద్దేశించి యిట్లనియె. "నేను భగవంతుని సంకల్పము నెరవేర్పఁదలఁచి ధర్మ మునిమిత్తము నాప్రాణముల విడువ నుద్యుక్తుఁడనై ఢిల్లీకిఁ బోవు చున్నాను. మరణానంతరము నాశరీరమున కవమానము గలుగకుండ నీవు దానికి యథావిధిగ నగ్నిసంస్కారముఁ జేసి నన్నుఁ జంపువారి మీఁద తప్పక పగఁదీర్చుకొందువేని నాయాత్మ సంతుష్టిఁజెందు. హిందూమతముయొక్క పక్షము నవలంబించెడు భారముఁగూడ నీకే విడుచుచున్నాను. నీప్రాణములుపోయినను సరే, మతధర్మము మాత్ర మెన్నఁడు విడువవద్దు." చైతన్యములేని పదార్థములకైన శౌర్యమును గొలుపు నావీరాలాపముల విని గురుగోవిందుఁడు తండ్రి పలుకుల కిట్లని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

"ఏయాపదవచ్చిన రానిండు. ఏమైనఁ గానిండు. నేను మీ యాజ్ఞాప్రకారము స్వదేశమునిమిత్తము స్వమతము నిమిత్తము నా రక్తము ధారవోయవలసినచ్చినను మది నేసందేహములేక నట్లచేయుదు" కొడుకటు ప్రతిజ్ఞఁ జేసినతోడనే తేజబహదూరు సంతుష్టహృదయుఁడై ఢిల్లీకిఁ బోయెను. ఔరంగజీబు గురువును గౌరవించిన ట్లభినయించి మహమ్మదీయమతము నవలంబింపవలసినదని కోరెను. తేజబహదూరు నిర్భయముగా వానికోరిక నిరాకరించెను. అనంతరము చక్రవర్తి యాతని మెత్తనిపలుకులతో లాలించి కొంతసేపు గొప్పబహుమానము నిచ్చునట్లు వాగ్దానముచేసి కొంతసేపు స్వమత స్వీకారముఁ జేయుమని యడిగెను. కాని గురు వెంతమాత్రము లొంగనందున నౌరంగజీబు కాఠిన్యము వహించి "నీవు మహమ్మదీయమతమును స్వీకరించినను సరే లేక నీమతమే సర్వోత్తమమైన పక్షమున నీవాదము బలపఱచుట కేవియైన మహాద్భుతములు చేసినను సరే ఈరెంటిలో నేదోయొకటి చేయవేని మరణమునకు సిద్ధముకమ్మ"ని పలికెను. గురువు చక్రవర్తితో వాదముచేసి యాతని మనోనిశ్చితము మార్పఁ దలఁచెను కానియది వ్యర్థమయ్యె. ఔరంగజీబు తేజబహదూరునకుఁ బదునైదుదినములు గడువిచ్చి యాగడువులోపల నేదో యొక పనిఁ జేయవలయునని చెప్పి యాదినములలోనైన నాతని స్వేచ్ఛగా నుండనీయక చెరలోఁ బెట్టించెను. ఆయన చెఱకు మిక్కిలి సంతోషముతో దైవముమీఁద భారమువేసి వెళ్ళి యాగడువుకాలమంతయు నీశ్వరధ్యాన సంకీర్తనములతో గడపెను. పదునయిదు దినములు ముగిసినతోడనే చక్రవర్తి యాతనిఁ దన సన్నిధికిఁ బిలపించి మహమ్మదీయమత మంగీకరింతువా, యద్భుతమేదేనిఁ జేయుదువా,యని యడుగనాతఁడేదియుం జేయననియె. అదివిని చక్రవర్తి తన క్రోధము ప్రశాంతిఁ జెంద చిరకాలమునుండి తేజబహ

దూఱు నాశనమునకై యెడతెగక పాటు పడుచున్న రామూరాయ కన్నులు చల్లబడ సీకు మతస్థులు శోకసముద్రమున మునుగ నామ హాత్మునకు మరణదండన విధించెను. చక్రవర్తియాజ్ఞ నెరవేర్చుటకు ఖడ్గము చేతబట్టుకొని హంతకుఁడు వచ్చినప్పుడు తేజబహద్దూరువారి సంకల్పమెఱిఁగి తలయొగ్గి భగవత్పాదారవిందముల మనస్సుననిల్పి తన్మయుఁడై క్షణములో నానృశంసకునికత్తి వేటునఁ దనసృష్టికర్త సాన్నిధ్యమును జెందెను. ఈమహాత్మునకు మరణమెంతతృణప్రాయ మో కదా! దేశాభిమానులకు మతాభిమానులకు నీతిమంతులకు మరణము జనసామాన్యమునకుంబలె దుఃఖావహముగాక సౌఖ్యావ హము. గృహము, కారాగృహము, గూడ వారికి సమానమే. వారు మృతి నొందియు జీవించినవారే.

ఇద్దరు మహాభక్తులు.

తండ్రి శిరచ్ఛేదమగునప్పటికి గురుగోవిందుఁడు ఢిల్లీకైదుక్రో సుల దూరమున నొకయడవిలో విడిసియుండినందున నీఘోరవార్త జరిగిన కొలఁదిసేపటికే కొందరు భక్తులవలన నాయనకు తెలిసెను. దారుణమయిన యాపితృమరణము గురుగోవిందును దుఃఖపూరితునిం జేసెను. అయిన నది దుఃఖమునకు నుదాసీనతకు సమయము కాదు గదా! తేజబహదూరు, మరణానంతరము తన శరీరమును తురకల యధీనమునుండి తెచ్చిదానికి యథావిధిగా నగ్నిసంస్కారముఁ జేయవలసినదని కుమారుని కాజ్ఞాపించినందున నాయాజ్ఞ వెంటనే జరుగవలసియుండెను. కాని యాయన కళేబరము సంపాదించుట దుస్సాధ్యము. చక్రవర్తి యాగ్రహము తేజబహదూరు చచ్చినను దీర లేదు. కావున నాయన శరీరమును సీకుల కియ్యకూడదనియు జచ్చి

నచోటనే యది కళ్లిపోవలయుననియు నాప్రభువు శాసించెను. ఏల యన హిందూమతమునుబట్టి చూడఁగా నాతఁడు వర్ణభ్రష్టుఁడు కావున నగ్ని సంస్కారమునకుఁ దగడట. మహమ్మదీయమతమును బట్టిచూడఁగా నతఁడందు విశ్వాసములేనివాఁడు కావున పూడ్చిపెట్ట బడుట కనర్హుఁడఁట. కావున మొదట నెక్కడ తేలనబడెనో యచ్చటనే యాకళేబరము పడియుండెను. దరికెవ్వరు రాకుండ చెరసాలతలుపులు మూయబడెను. కావలివాండ్రు పరుల నెవ్వరిని రానియ్యక వేయికన్నులఁ గాచుచుండిరి. కొంతమందిని కూడగట్టుకొని కావలి వాండ్రతోఁబోరి చెరసాల తలుపులు బలిమిఁదెఱచి కళేబరముం దెచ్చుట యసాధ్యము. అందుచేత నేగడబిడయు లేకుండ రహస్యముగ గురుకళేబరమునవ్వలకు దాటించుట కర్తవ్యమని గురుగోవిందుఁడు, దక్కిన సిక్కులుఁ దలంచిరి. అట్టికార్యము సాధించువారెవ్వరని గోవిందుఁడు తలపోయుచుండ తండ్రి కొడుకులు రంగిరీతవంశస్థులునగు నిద్దరు సిక్కులు గురుసన్నిధికిఁ బోయి పవిత్రమైన యమ్మహాకార్యము సాధించు భారము దమపయిఁ బెట్టుమని వినయమున నతనిం బ్రార్థించిరి. అది విని గోవిందుఁడొక్క నిముస మాలోచించి "సరే! పోయిరండు మీకార్యమున కీశ్వరుఁడు దోడు పడుగాక" యని పలికెను. ఈమహోపకారము తమకుం జేసినందుకు రంగిరీతులు కృతజ్ఞులై మహాభక్తితో గురుపునకు నమస్కరించి యాశీర్వచనముల వడసిపోయిరి. ఏవిధముగా నాకళేబరమును సీనలకు తీసికొని రావలయునో యావిధము నించుకయు వారువిచారింపలేదు. ఇది సత్కార్యముగదా యీశ్వరుఁడీపనికిదోడుపడక పోవునా యనుధైర్యముననే వారు బయలుదేరిరి. బయలుదేరి సగముదూరము వచ్చునప్పటికి వారికి గుఱ్ఱపు బండిదోలు మనుష్యుఁడొకఁడగ పడెను. అతనితో నించుకమాటలాడు నప్పటి కతఁడు పంజాబుదేశస్థుఁడనియు ఢిల్లీలో నొకగొప్పయుద్యో

గిస్థునకు బండిదోలువాఁడనియు విశేషించి సీకు గురువుల సిద్ధాంత ములయందుగాఢమయిన నమ్మికగలవాఁడనియు గురుకార్యము నేబా ములైనంబడి సాధింప నిచ్ఛగలవాఁడనియుఁ దెలిపెను. అంతట రంగి రీతులు తమ మనోరథమును వానికెరిఁగించిరి. ఏరంగించుటయు నతఁ డు పరమానందభరితుఁడై గురువు కళేబరము పడియున్న చోటునకుఁ బోవుటకుఁ గావలసినన్ని యుపాయములు గుట్టులు చెప్పుటయేగాక కళేబరమీవలకు వచ్చినతోడనే దానిం దనబండిమీఁద బెట్టుకొని యెవ్వరికనుమానముఁ జనింపకుండ వారు కోరినపురి దేశమునకుదీసికొని పోవుటకుదోడ్పడునట్లువాగ్దానము జేసెను. రంగిరీతులాతనిపలుకులువిని మహానందభరితులయిరి. ఏలయన గురుకళేబరము తీసుకొనిపోవుట కట్టి శకటముదొరకుట మిక్కిలి యదృష్టము. ఏమన నతఁడు సిక్కుల భక్తుఁడు. అతఁడు బండిదోలు నేని నెవ్వరికి ననుమానము పుట్టదు. పట్ట ణమందలి తలారులు వానికిం జిరపరిచితులు. అర్ధరాత్రిమందు నపర రాత్రమందు నతఁడు తనయజమానునకు బండిదోలగా వారు చాల సారులు చూచినవారు కావున నేవేళ బండితోలినను దానిని శోధిం పరు. మరియుఁ బట్టణమందలి సందులు గొందులు మారుమూలలు నెరిఁగిన వాఁడగుటచే నతఁడు నిరపాయములగు మార్గముల బండి తోలుకొనిపోయి గమ్యస్థానమును జేర్పగలఁడు. ఇట్టియాసల నెన్ని మనంబునం బెట్టుకొని యయ్యిరువురు వానితో మాటలాడుచుఁ బట్ట ణము జేరిరి. రంగిరీతులెట్టెటో కష్టపడి గురు కళేబరమును దెచ్చునట్లు ను దానిం దెచ్చువరకు బండివాఁడు చెరసాలకు సమీపమున నొక సందులో బండి కట్టుకొని సిద్ధముగా నుండునట్లును కళేబరము బండిలో బడినతోడనే మువ్వురు బయలుదేరి పోవునట్లును వారేర్పాటుఁ జేసి కొనిరి. ఆయేర్పాటును బట్టి బండివాఁడు తానెక్కడ బండినిలిపి కని పెట్టుకొనియుండదలఁచెనో యాస్థానమును గురుకళేబరమున్న నెలవు

ను వారికి జూపెను. ఢిల్లీపట్టణము చూడతగిన మహానగరమైన మన రంగిరీతుల మనస్సులు పురసౌందర్యమునుమీఁదికిఁ బోకయే గోడదాటిన బాగుండు, నితరుల కనుమానముఁ జనింపకుండ నేమూలనుండియెక్క వలయు నేప్రక్కనుండి కళేబరము దింపుటకు వీలగుననుయోజనలతో నిండియుండెను. అట్లు తలఁచుచు రెండుజాముల రాత్రి కడచువఱకు వారు చెఱసాలకెదురుగా నొకమూల నక్కియుండిరి. అంతటఁ జంద్రాస్తమయమయ్యెను. అగుటయు వారు చెఱసాల వెనుకప్రక్క నుండి మెల్లఁగ గోడమీఁదికెగఁ బ్రాకఁజొచ్చిరి. పడుచువాఁ డగుటచే గొడుకు గోడ సునాయాసముగ నెక్కెను. వృద్ధుఁడు కావున తండ్రిదిగజారెను. కుమారుఁ డంతట లోపలనుఱికి యొక దిడ్డిగుమ్మము తలుపు తెఱవ జనకుఁడుఁగూడ లోపల ప్రవేశించెను. అంత నయ్యిరువురు, బండివాఁడు తమకిచ్చిన చిన్న దీపపు వెలుతురున బలుతావులు వెదకి యెట్టకేలకు గురుకళేబరమును గనిపెట్టిరి. దుర్వాసనతోఁగూడి ధూళిధూసరితమైన యాకళేబరమును జూచి రంగిరీతులు పట్టరాని దుఃఖమునఁ బరవశులై కొంతసేపు వగచి గురుపాదములకు నమస్కరించి కన్నుల నద్దుకొని దీవన లిమ్మని యాయనయాత్మను బ్రార్థించి కావలివాండ్రు మేలుకొన్నపక్షమునను సడి యేమయిన నయినను దమకార్యము భగ్నమగునని సత్వరమే పనికిం దొరఁకొనిరి. ఆకళేబర మెత్తఁబోవ వారిమనసున నొక్క తలంపు బొడమెను. ఆశరీరము నెత్తుకొని పోవుటలోఁ గష్టములేదు. కాని కావలివాండ్రు మేలుకొన్న వెనుక కళేబరము లేకపోవుటచే ననుమానపడరా? పడి నలుదెసలకు బంట్లంబంపరా? బంపి రాజభటులు కందికపోయినను వారు గురుకళేబర మెక్కడనున్నదో శోధించి తెలుసుకొని పూర్తిగ తగులబడక ముందేదానిం బట్టుకొని రెట్టించిన కోపముచేత జరపవలసిన యవమానమును జరపరా? ఒకవేళ నట్టియిబ్బంది తటస్థింపక నిరాటంకముగా నగ్నిసం

స్కారమైనను, ఔరంగజేబు సీకులే యీసాహసకార్యమును జేసిరని తెలిసికొనకపోవునా? తెలిసికొని గురుభక్తులను, గుమారుని నానా హింసల పాలుసేయకపోవునా? అనుతలంపులు మనస్సులందు మల్లడి గొన నయ్యిరువురుఁ జక్రవర్తి కెంతమాత్రము ననుమానము వొడమ కుండునట్లు సీకులకు నిరపాయమగునట్లుఁ గళేబరముఁ గొనిపోవుట యుచితమని నిశ్చయించిరి. దానికొక్కటే యుపాయముగలదు. అది యేదన గురుకళేబరమును దీసి దానిస్థానమున శవము నక్కడబెట్టుట యేయని వారనుకొనిరి. అనుకొనుటయే తడవుగఁ గుమారుఁడు భక్తి తత్పరుఁడై మొగమంతయు నుత్సాహమున జేవురింప "నన్ను జంపి యిక్కడ పడవేయు" మని తండ్రితోఁ బలికి తలయొగ్గెను. ఒగ్గిన తోడనే కొడుకు తల త్రెవ్వనేయక తండ్రి యాతని శిరస్సుపై హస్తము వేసి యాశీర్వదించి "బిడ్డా నీవు కావు. గురువు ననుసరింపఁదగిన వాఁడను నేనుఁ నిలు నిలు" మని వారించి తనశిరస్సు ఖండింపుమని కొడుకు నెన్నోవిధముల బ్రతిమాలెను. కుమారుఁ డాపనిఁ జేయుట కొప్పుకొనఁడయ్యె. అందుచేత గురుకార్యార్థము మృతినొందు గౌరవము సంపాదించు విషయమునఁ దండ్రికొడుకుల కప్పుడు వివాదము కలిగెను. పుత్రస్నేహమున దండ్రికొడుకుం జంపనొల్లఁడు. పితృభక్తిచేఁ గొడుకు తండ్రింజంపనొల్లఁడు. ఇరువుర హృదయముల గురుభక్తి యతిశయముగ నెలకొని యుండుటచే "నేనుబోవుట మంచిది. నేనుబోవుటమంచి" దనితగవులాడిరి. కొంతతడవట్లువాదమైనపిదపతండ్రియిట్లనియె. "నీవునాకంటెబలముగలవాఁడవు. నేనుబోయినను నీవీకార్యము నెక్కువసులభముగాఁ జేయగలవు. మఱియు నేనుగురువుతోసమాన వయస్కుఁడను. నాకళేబర మిక్కడపడియుండెనా యది గురువు దేయని భ్రమపడి యనుమానపడరు. ముసలిశరీరమునకు బదులుముసలిశరీరమే యుండవలయునుగాని పడుచుశరీరముండుట యను

మానసమునకు హేతువు" అనవుడు తండ్రియుక్తులు, ముఖ్యముగా నందలి చివరపలుకులు కార్యసాధనమే ప్రధానముగాఁగల కుమారునకు నచ్చెను. నచ్చుటయు నతఁడేమియుఁ బలుకక యూరకుండెను. అంతటవృద్ధుఁడు నఱుకుమని తనతల యొగ్గెను. కుమారుఁడు చేయునది తోఁచక వెక్కి వెక్కి యేడ్వసాగెను. తండ్రి శిరస్సుఖండించుటకు వానిచేతు లాడవయ్యె. కుమారునిమనస్సు కరఁగిపోవుట దెలిసికొని వృద్ధుఁడు భగవంతునిఁ బ్రార్థించి ఖడ్గముచేతఁబూని యొక్కపెట్టునతన తలఁదానే నఱుకుకొనెను. ఆదెబ్బతోఁదల తెగి నేలఁబడెను. అంతటఁ గుమారుఁడు తండ్రినిమిత్తము కన్నీరువిడిచి పితృపాదములకుఁ బ్రణామముఁజేసి ముద్దుపెట్టుకొని గురుకళేబరము నెత్తుకొని యాయమూల్యపదార్థమును బండిలోఁ బడవేసెను. అనంతరము పట్టణము దాటువఱకు బండిమెల్లమెల్లగ నడచి యవ్వల వేగముగఁబోయి గమ్యస్థానమునుజేరెను. కావలివాండ్రుగాని చక్రవర్తిగాని యెన్నటికారహస్యమును దెలిసికొనఁజాలకైరి. ఆహాహా! వృద్ధరంగిరేతునియొక్కయుఁ బడుచురంగిరేతునియొక్కయు భక్తి, కార్యనిర్వహణశక్తి ప్రాణములయందలి నిరపేక్ష తనకుండవలయునని యేమనుష్యుఁడు కోరఁడు.

మనోనిర్ధారణ.

జనకుని ధైర్యము, కార్యశూరత బాలుఁడగు గురుగోవిందుని మెత్తని మనసుమీఁద నాఁటుకొని యాతని కధికోత్సాహముఁ గలిగించెను. ఆయుత్సాహమునందు గురుగోవిందుఁ డిట్లు పలికెనఁట. "ఇవ్విధంబున ధర్మసంరక్షణార్థ మాత్మబలి యిచ్చిన మహాత్ముఁడు, ప్రాణమిచ్చి, యిచ్చినందుకు విచారింపఁడు. మతమునిమిత్తము ప్రాణత్యాగముఁ జేసిన మహాయోగి, శిరస్సును బాసెనేకాని తనమ

నోనిశ్చయము వ్రాయలేదు. తేజబహదూరు స్వమత రక్షణార్థము ప్రాణములు విడువ ఢిల్లీకి బయలు దేఱినది మొదలు గురుగోవిందుఁ డుభవిష్యత్కాలమునఁ దాను చేయవలసినకార్య మేదోయది చక్క గాను గ్రహించియుండెను. ఆకార్యమేమనఁ జిరకాలము నుండి యన్యమతస్థులచేత నణగద్రొక్కబడియున్న హిందువుల నుద్ధరించి తన్మతము నుగాపాడి వారికి జరుగు పరాభవంబులకుఁ దగిన ప్రతీకారముల వీల గునప్పుడెల్లఁ జేయుట, పితృపరాభవమునిమిత్తము మహమ్మదీయుల మీఁద పగదీర్చుకొనుట యీయును ముఖ్యోద్దేశమైనను గురుగోవిందుఁ డు కేవలము తనపంతమే నెగ్గించుకొనుటకు చూడక యార్యమతము నిమిత్తము హిందూజాతినిమిత్తముఁ దనసేతృత్వ ధారవోయదలంచె ను. కాని మహమ్మదీయుల యధికారము దేశమునందు సర్వవ్యాప్త మై దుర్నిరీక్ష్యమై యుండుటచే నది యసాధ్యమని యతఁడెఱుంగు ను. తురక సేనలు తెలుపిలేని సముద్రతరంగము లనియు నతఁడెఱుంగు ను. హిందూరాజులు లేశమైన సిగ్గుఁగాని, యాత్మగౌరవముగాని లేక తమ మతాచారములకువిరుద్ధపద్ధతులనవలంబించివిదేశీయులగుమ్లేచ్ఛు లకేసాయమునొనర్చుచున్నయనుత నెఱుంగును.సామాన్యులగుహిందూజను లుమతముకొఱకుగాని మతసంస్కర్తయగుతనకొఱకుఁగాని యించుక యువిచారింపరనియు వారి కేగోడవలక్కఱలేదనియునెఱుఁగును.అంత ఢిల్లీశ్వరునితోఁబగసాధింపఁదలంచినతాను మొగలాయి రాజ్యమందు న్నచిన్నజమీందారునైన నెదిరించుపాటిధనముగాని బలముగానిలేని బాలుఁడనుమాట మఱియుఁ బాగుగ నెఱుంగును. ఇవియే కావు. మఱి యునసేక విషయముల నతఁడు బాగుగ నెఱుంగును. ఎఱిఁగియు. కొకపాచికవేసి చూడవలయునని సంకల్పించెను. రాజకీయవ్యవహార ములలోఁగాని సాంఘికసంస్కరణములలోఁగాని మతవిషయికముల సుమార్పులలోగాని చొరబడి పోరాడఁదలఁచునతఁడు దానికిం దగు

ప్రయత్నముల ముందుచేసి స్వబలపరబలంబుల గణియించి నేర్పుతో మెలఁగవలయుకాని తొందఱపడగూడదుగదా! అట్లుచేయు నతఁడుతన కుగల బుద్ధియు బలంబును నొక్కచోఁ జేర్చి పోరుగడపినచో గృత కృత్యుండగును. ఈసాధకబాధకములను స్తిమితముగ విచారించి తన యాలోచనలను జక్కఁగా బాదుగుటకు గురుగోవిందుఁడు మఖో వాలను నామాంతరముగల యానందపురమున వసియింపఁబోయెను. అప్పటి కాయనను సీకులందఱు తేజబహదూరుని వారసునిగా దమ కుం బరమగురువుగా నంగీకరించిరి. అంగీకరించినను గురువునకు దేశ మందుండవలసినంత పలుకుబడియు బలమును నుండవయ్యె. యుద్ధము లలో యోధులకుఁ బ్రతియోధు లుండవలయు. అట్టియోధులను సం పాదించుటకు గొండలనడుమ నున్న యానందపురమున నివసించుట గురువునకుఁ బ్రయోజనకారియే యయ్యెను. ఏలయన నచటనుండ గా శూరులనేకులు కాలక్రమమున నాయనచుట్టుం జేరిరి. అందుచే త క్రమక్రమంబున దనపక్షము బలపడుననియుఁ గార్యసాధక మగున నియు నతఁడాశపడఁజొచ్చెను. ప్రపంచముతో విశేషసంబంధములేని మాఱుమూల కొండలలో నతఁడున్నను గురుగోవిందుని యానాఁటి జీవితమాయనకు విసువు పుట్టింపలేదు. ఏమన గురుగోవిందుఁడు నిరం తర మొక్కయీశ్వరధ్యానముతో నే కాలక్షేపము సేయలేదు. శిష్యు లకు సేవలము మతబోధయే సేయుచు బ్రొద్దుగడపలేదు. ఎల్లప్పుడ నుచరులనే సంపాదించుటకు బ్రయత్నములు చేయలేదు. ఇందేపని ప్రత్యేకముగా నొనర్చినను విసువుపుట్టించుననని యతఁడామూఁడుపను లంగూడ నప్పుడప్పుడు సేయుచు వచ్చెను. ధ్యానము వలసినప్పుఁడు ధ్యానము చేసికొనును. తనదేశస్థుల పునర్జీవనము సేయుమార్గంబులనె డనెడఁ దలపోయుచుండును. భక్తితో వినదలంచుశిష్యులకు నానకు నొక్క మతసిద్ధాంతములను విగ్రహారాధనముం దిరస్కరించి పర

మీశ్వరారాధనమును స్థిరపఱచు తన సిద్ధాంతముల నెల్లెడఁ బోధించు చుండును. కత్తిఁగట్టి మహమ్మదీయులతోఁ బోరనోపిన వీరు లగ పడినవారిని స్వసైన్యమునఁ జేర్చుచుండును. ఇన్నిటిని జూచుచు గురు గోవిందుఁడు చిన్ననాఁటనుండియు ననేకవిధములగు వేఁటలలోఁ గొంత ప్రొద్దుపుచ్చుచు వినోదించుచుండును. హిమాలయపర్వతసానువులఁ జేయు వేఁటలలో నతఁడా కాలమందు దూరము పోవును. అరణ్యములయందు శ్రేష్ఠజాతి గుఱ్ఱము లనేకములుండునవి. వేఁటసేయునపుడు పులులు సింహములు మొదలగు ఘోరసత్త్వములతో నతఁడు కలియఁబడి పోరాడి యెట్టకే లకు వానిం జంపుచు వచ్చెను. ఇన్ని వినోదములతోను నితఁడు కృత్య ములం దగిలియున్నను గురుగోవిందుఁడు విద్యాభ్యాసమును మానలే దు. మహమ్మదీయ మతగ్రంథములు వ్రాయఁబడిన అరబ్బి, పారసీ భా షల నేర్చికొని యాతఁ డంతటితోఁ దనివినొందక యనేక గ్రంథనిక్షేప ములున్న సంస్కృత భాషను గూడ నభ్యసించెను. తీరికగా నున్నపుడా యనకు రామాయణము, మహాభారతము మొదలగు గొప్ప గ్రంథ ములఁ జదివి వినిపించుటకుఁ గొప్పపండితులు బ్రాహ్మణు లెప్పుడు నాతని కడనుండిరి.

ప్రథమ ప్రయత్నము.

గురుగోవిందుఁడు కొండలనడుమ నొక పల్లెయందుఁ గూర్చుండి దేశస్థితినిఁ బరికించుచుఁ దనబలంబు నభివృద్ధిఁ జేసికొనుచు నుండఁగా ముందుముందు చేయవలసిన గొప్పయుద్ధములకు నభ్యాసముఁబోలె నా కస్మికముగాఁ బ్రథమ ప్రయత్నము సేయవలసి వచ్చెను. అది యీవి ధమున సంభవించెను. ఆసాము దేశపురాజు, తేజబహదూరుని ప్రి యశిష్యుఁడునగు రత్నరాయుఁడ నతఁడు గురుగోవిందుని దర్శ

సము సేయఁ దలఁచి వెలలేని యనేక బహుమానములం దీసికొని పంజాబునకుఁ బోయెను. గురునినిమిత్త మతఁడు తెచ్చిన కానుకలలోఁ దెల్లయేనుఁగొకటి, యరబ్బీ గుఱ్ఱమొకటి, తెల్లడేగయొకటి, ఖడ్గ మొకటి, బంగరు స్తంబములుకల గుడారమొకటి యుండెను. చుట్టుప్రక్కలనున్న జమీందారు లీయపూర్వపు గానుకలం జూచి ముచ్చటపడి యవియెట్లయినఁ దాము హరియింపవలయునని తలంచిరి. విలాసపుర ప్రభువగు భీమచంద్రుఁడు తెల్లయేనుఁగును, గుడారమును జేకొనఁదలఁచె. హిందూరు ప్రభువగు హరిచంద్రుఁడు డేగ, ఖడ్గము, గుఱ్ఱముఁ దనకుఁ గావలయునని మనసుపడియె. హరిచంద్రుఁడు తాను కోరిన పదార్థములు స్వీకరించుట కెంతో తొందరపడి, వస్తువులు తెచ్చిన రత్నరాయలను గాని,వస్తువులయజమానుఁడగుగురుగోవిందునిగాని యడుగక యూరక కత్తి నాదియని చేతఁ బట్టుకొనెను. సూక్ష్మబుద్ధిగల గురుగోవిందుఁడు వారి యుద్దేశముఁ గనిపట్టి తగినట్లు వారికి బుద్ధిచెప్ప సంకల్పించెను. అందుచేత హరిచంద్రుఁడు ఖడ్గముఁ జేకొనఁగానే యతఁడు పరిహాసగర్భితమైన చిఱునవ్వు నవ్వి యాతని కిట్లనియె. "అవి నాశిష్యుఁడు తెచ్చిన వస్తువులు కావున నావి. అవి మీకుఁ గావలసిన మీరు పుచ్చుకొనవచ్చును. కాని నేజెప్పిన నిబంధనలు కొడఁబడవలయును. ఆ నిబంధన లివి. "మొట్టమొదట నేను ఖడ్గము నడుమునకుఁ గట్టుకొని, డేగను జేతఁ బట్టుకొని తెల్లయేనుఁగుమీఁద నంబారీలోఁ గూర్చుండి, యరబ్బీ గుఱ్ఱ మెదుట నడువ నూరేగవలయును. ఊరేగింపు ముగిసిన వెనుక గుడారములోఁ గొలువుండెదను." అప్పలుకులు విని, గురువనుకొన్నట్లే జమీందారులు కోపోద్దీపితులయిరి. అయిన నాతఁడు తమ యెడఁజూపిన ధైర్యస్థైర్యములు కచ్చెరువొంది, కోపము పట్టరానిదగుటచే నెట్టయెదుట నాతనిఁ దిట్ట నారంభించిరి. ఆతిట్లను సరకు

నేయక గురువు నిశ్చలుఁడై యుండి వినుచు 'నేను చెప్పినప్రశ్నలు వినినారుకదా. నేనుపయోగించినపిదప మీరావస్తువుల నుపయోగించుకొనవచ్చు' నని మరల బల్కెను. ఈపలుకులు వారిని శాంతింపఁ జేయుటకు మాఱు, కోపాగ్నిం బ్రజ్వలింపఁజేయ సమిధలయ్యెను. అందుచే జమీందారులు తమ యనుచరులతోఁ గూడి ఖడ్గములెత్తి గురువుపైఁ బడనుద్యమించిరి. కాని రెండు మూఁడడుగులైన వేయకమునుపే యదివఱకెంతో కష్టముమీఁద నోసికట్టియున్న సిక్కులు తత్క్షణమే యాయుధపాణులయి 'గురువునకు జయము, గురువునకు జయ' మని కేకలు వేయుచు కసిఁదీర్చుకొనుటకు గురువుఁ బరాభవించిన కొండరాజులపైఁ గవిసిరి. అంతట గొప్ప కళవళము పుట్టెను. ఉభయపక్షములవారి కంఠధ్వనులు నింగిముట్టెను. కొండ దొరల ప్రాణములు మిక్కిలి యపాయములో నుండెను. కాని, కార్యము పాకము తప్పనిచ్చుట యిష్టములేనందున గురువు తన యనుచరుల నొక్కమాటతో నివారించెను. గురువుయాన శిరసా వహించి సిక్కులు ఝళిపించినకత్తుల మరల నొఱలలోఁ బెట్టిరి. అంతట సద్దడఁగెను. జమీందారులు బుద్ధి తెచ్చుకొని యచ్చోటువాసి పోయిరి. కాని, పోవునప్పుడు కసుపుమంట తీఱక గురువును నోటికివచ్చినట్లు తిట్టి, బెదరించిరి. సిక్కు లాతిట్లకు, వెఱపింపులను వడ్డీతో నప్పచెప్పిరి.

జమీందారు లచ్చోటువాసి చన్నపిదప గురుగోవిందుఁడు తన యనుచరుల కిట్లనియె. "మీకు నాయెడలఁ గలపక్షపాతమునకుఁ బదులు నన్నవమానింప సంకల్పించినపుడు మాగౌరవముఁ గాపాడుటలో మీకుఁగల పూనికకు నాకు మిక్కిలి సంతోషముగానున్నది. మీవిశ్వాస మింతింతయని నేను పొగడఁజాలను. అయినను నేను మీ క్షేమముఁ గోరువాఁడను. మతగురువు నగుటచేత జమీందారుల యెడల మీరు నోటరానిచ్చిన దుర్భాషలను విని నేనెంతమాత్రము

సంతోషింపలేను. ఇది నాకు బొత్తుగ నిష్టములేదు. ఇక ముందైన మీరు పరుషవాక్యము లాడకుండ జాగ్రత్తగ సంభాషింతురని కోరుచున్నాను."

మఱునాఁడు జమీందారులు తనకు జరిగిన పరాభవము మఱచిపోలేక క్రోధాగ్నిచే నుడికెడు మనసులతో నానందపురము విడిచిపోయిరి. పలుమాటలేల? గురుగోవిందుని, తదనుచరులగు సిక్కుల నిర్మూలము చేసినఁగాని తమకు సంతుష్టి యుండదని యట్లు చేయుటకు శీఘ్రముగనే ప్రయత్నముచేసెను. నిర్నిమిత్తముగా నిట్టి కలహము సంభవించినందుకు గురువుకాని యా మన్నదారలుగాని యుచితానుచితము విచారింపలేదనుట నిస్సందేహవిషయము. జమీందారు లెంతధనవంతులై యెంతబలముకలిగి యున్నను దాను వారి కించుకేనియు లొంగిపోవుట లేదని యాదారలకు స్పష్టముగాఁ దెలియఁజేయ గురుగోవిందుఁడు సంకల్పించెను. ఇంక జమీందారులో గురుగోవిందుని తండ్రియంతటి శాంతస్వభావముఁ గలవాఁడు కాఁడనియు గర్వము పొగరు గలవాఁడనియుఁ దలంచి మొదటినుండియు నాతనియెడ ద్వేషముంచిరి యీసమయమున నాతని పూర్వముగా నడఁగఁద్రొక్కవలయునని సంకల్పించిరి. అన్నిటికంటె గురువుమీఁది జమీందారుల కోపవిషయమున నెక్కువకోపము చిర కాలమునుండి యుండెను. గురుగోవిందుఁ డెక్కడికైన బయలుదేఱు నప్పుడు రాజసహితో గుఱ్ఱముమీఁద నెక్కి చుట్టుప్రక్కల కొండలు ప్రతిధ్వనులు చేయునట్లు తనభేరి మ్రోయించుచుఁ దనరాకఁ దెలియఁజేయుచుండును. జమీందారుల మతమున నీభేరీలు వేయించుకొనుట రాజచిహ్నముకాని గురువున కనుచితము. అందుచేత వారు గురుగోవిందుని రాజలాంఛనములను స్వీకరించుటలోఁ దన తలఁపు వెలిపుచ్చి ప్రారంభించినాఁడనియు నతఁ డాచిహ్నములఁ దా

ల్చుట రాజుల నవమానించుటనియు మొదటనుండియు భావించి చిర కాలమునుండి యాతనిమీఁద కష్టములలో నక్కస్సుఁబూని గర్వభంజనము చేయుట కదనునిమిత్త మెదురుచూచుచుండిరి. అంతలో నీయదను వచ్చినందున వారు పరమానందభరితులై యది దాటిపోకుండఁ గసిఁ దీర్చుకొనఁదలఁచిరి. భీమచంద్రుఁడు తన రాజధానిఁ జేరిన తోడనే చేసిన మొట్టమొదటి పని యేమనఁగా నానందపురము విడిచి తత్క్షణము వెళ్ళవలసినదనియు నట్లు విడవకుండిన దన కాగ్రహము కలుఁగుననియు గురువున కొకజాబు వ్రాసిపంపెను. ఆజాబుచూచి గోవిందుఁడు చిఱునవ్వునవ్వి దానికి ఖడ్గముకోనే ప్రత్యుత్తరమీయఁ దలంచెను. కాని మాటలతో నీయఁదలఁపఁడయ్యె. అనంతరము భీమచంద్రుఁడు యుద్ధసన్నద్ధుఁడయ్యెను. కాని యుభయసైన్యములు రణరంగముఁ జేరకమునుపు నాహానుదేశపు రాజగు మేదినీప్రకాశుఁడు గురువుం గలిసికొని యానందపురమువిడిచి తనరాజ్యమునకు వచ్చి యచ్చట కాఁపురముండుమని గురువుం బ్రార్థించెను. యుద్ధమువలన నష్టములు గలుఁగునను భయముననో యారాజు ప్రార్థనము నిరాకరింప నిష్టములేకనో గురుగోవిందుఁ డందుకు సమ్మతించెను. గురుగోవిందుఁడు భీమచంద్రునితోఁ బోరాడుట కసమర్థుఁడై యుండుటం జేసి యట్లొనర్చి యుండవచ్చునని మహమ్మదీయ చరిత్రకారులు వ్రాసిరి. మహమ్మదీయులు గురుగోవిందునియెడ నెల్లప్పుడు ద్వేషభావమునే జూపువారు కావున వారిమాటల యం దెంతయాదర ముంచవలయునో చదువరులే యెఱుంగుదురు. మేదినీప్రకాశుఁడు తన కీర్తికి గురుకీర్తికిఁ దగునట్లు గురువును సమ్మానించెను. ఆరాజు తనయెడఁజూపిన భక్తికి సంతసించి యాతని కవసరమైనప్పు డేఁబదివేల రణశూరులను దాను బంపునట్లు గురుగోవిందుఁడు వానికి వాగ్దానము జేసెను. నాహాన రాజు దేశములో నున్నపుడు గోవిందుఁడు తాను స్వయముగ శంకు

స్థాపనఁజేసి యొకగ్రామము కట్టించి పొంతయని దానికి పేరుపెట్టెను. ఇది 1741 వ సంవత్సరమున కార్తీకమాసమునఁ జరిగెను. ఈ సమయ భీమచంద్రుని కుమారుని వివాహముహూర్తము సమీపించెను. భీమచంద్రుఁడు కుమారరాజుతోడను చుట్టములతోడను విశేష పరివారముతోడను వివాహము నిమిత్తము కాశ్మీర రాజధాని యగు శ్రీనగరమునకుఁ దరలిపోయెను. ఆకాలమున శ్రీనగరమునకుఁ బ్రభువు పతేషా. ఈయన కుమార్తెనే భీమచంద్రుని కుమారున కీయదలఁచిన బాలిక. పతేషాకు గురుగోవిందునకుఁ బూర్వపరిచయము ముండుటచే గోవిందుఁడు వివాహకాలమునఁ బెండ్లికూఁతున కీయవలసినదని కొన్ని బహుమానములను దనదివానగు నందచందునిచేతఁ బంపెను. పతేషా యాబహుమానములను నిరాకరించి తిరుగఁగొట్టెను. పతేషాచేత భీమచంద్రుఁ డట్లు చేయించియుండును గాని స్వయముగా నతఁడట్లు చేయఁడని యూహించి గురువప్పటికూరకుండి కార్యగతులు ముందుముం దెట్లగునో కనిపెట్టుచుండెను.

ఈ వివాహమైన తరువాత భీమచంద్రుఁడు బహురాజుల సహాయముఁ బడసి ప్రబలుఁడయ్యెను. శ్రీనగరప్రభువగు పతేషాయు గొట్టోచియాప్రభువగు గురురాజ కృపాళచంద్రుఁడు జస్వోలియా ప్రభువగు కేసరిచంద్రుఁడు రాజా సుబ్ధియాలుఁడు రాజాపృథివిచంద్రుఁడు మున్నగు నృపాలురు భీమచంద్రుని పక్షము వహించిరి. మొట్టమొదట గురువునకుఁ గొన్ని చిన్న చిక్కులు కలిగించి భీమచంద్రుఁడు క్రొత్తమిత్రుల సేనం గూర్చుకొని 1742 వ సంవత్సర వైశాఖమాసమున గురువు మీఁద నెత్తిపోయెను. గురుగోవిందుఁడు వారినెదుర్కొన సన్నద్ధుఁడయ్యెను. యుద్ధమారంభించుటకు సిద్ధముగనుండఁగ నదివఱకుఁ గొంతకాలమునుండి మఠమునఁ జేరి హాయిగఁ బంచభక్ష్య పరమాన్నంబుల నారగించుచు గురువునకుఁ

దమ ప్రాణములైన ధారవోయుట్లు ప్రతిజ్ఞలు చేసిన యైదువందల మంది సన్యాసులు శత్రుసైన్యముఁ జూడఁగానే పిక్కబలమే శరణము గ క్షణములో సదృశ్యులైరి. ఇట్టి కండలుగల యీ పిండిపోతులు తన్ను విడిచినంతమాత్రమున గురువు విచారింపలేదు. కాని యాతనికి విచారముఁ గలుగఁజేయు సంగతి యొకటి జరిగెను. అంతకు మున్ను గురువు నాశ్రయించి జీతములు తినుచుండిన పటాను జాతి తురకలు గురువు కడకుఁబోయి సిగ్గు రవంతయు లేక "మేము కొలువు చాలించు కొనఁ దలఁచితిమి. మాకు రావలసిన జీతములిచ్చి మమ్ము పంపివేయుఁ" డని యతికఠినమైన యాసమయమున నడిగిరి. ప్రాణము మీఁదికి వచ్చిన యదనునందు మిక్కిలి కృతజ్ఞులై యుండవలసిన మహమ్మదీయులు కృతఘ్నులైనందుకు గురువు మిక్కిలి మనఃఖేదము నొందెను. ఈతురక లెయ్యకడ కేట్టిస్థితిలో వచ్చిరో చూ తుఁడు. కొండొక కారణమున నీపటాను లౌరంగజీబు చక్రవర్తి యాగ్రహమునకుఁ బాత్రులై కుటుంబముఁ గూడు నిలువ నీడలేక యొక యూరినుండి యొక యూరికిఁ దిరుగుచు నెక్కడ దలఁ దాఁచుకొనుటకు నెలవులేక నానాకష్టములం బడుచుండ గురువు వారి దురవస్థం జూచి జాలినొంది చక్రవర్తి విరోధులకు దాను శరణమిచ్చుట యపాయ మని యెఱిఁగి యెవరు దీయక వారిం దనకొలువులో నిలుపుకొని యాదరించె ను. అదు రాత్ములా యుపకారమెల్ల మఱచి మోసముచేయఁ దలంచిన ప్పుడు గురుగోవిందుఁడు వారికి వెనుక దాను చేసిన మహోపకారమును దలపించి యట్టిఘాతుక కార్యముడు జేయుటకు మనసెట్టులొప్పె నని యడిగి యాసమయమున వారు విశ్వాసవంతులై నిలిచిన పక్షమున మునుపటికంటె నెక్కువజీతములు నెక్కువ బహుమానములు నిచ్చె నట్లు వాగ్దానముఁ జేసి నిలచియున్న పక్షమున వారికే యెక్కువలాభ ములు కలుగునని యుపదేశము చేసెను. ఆయుపదేశము లన్నిఁటిని

వారు పెడచెవిం బెట్టినందున సిక్కుగురువు జీతములిచ్చి వేసివారింబంపెను. ఈ స్థితిలో ననేక రాజసైన్యములు బాసటజేసికొని వచ్చినభీమచందుని యెదుటనిలిచి పోరుటకుగొంతమంచి సైన్యమున్నను గురువు సమర్థుఁడని చెప్పుటకు వీలులేదు. అయినను గురువు నట్టి సమయములజంకువాఁడు కాఁడుగదా.

పఠానులు సైన్యము విడిచి పోవుటవలనఁ దక్కిన సైనికులుకూడ దుర్నీతిపరులై వారిమార్గమునే యనుసరింతురేమో యను భయమున గురుగోవిందుఁడు మిగిలినసైనికుల కుత్సాహముఁ గలుగఁజేయఁదలఁచి సమయభంగులై పారిపోయిన పఠానులు నమ్మఁదగని పరమపాతకులనియు వారుపోవుటయే లాభకరమనియు వారు పోకయుండినను మంచి యుద్ధసమయమున నింతకంటె నెక్కువనష్టము కలిగించి పోయెదువారే యనియుఁ జాలసేపు నొక్కి చెప్పి భగవంతుని మీఁదనే భారమువేసిన పక్షమున సమస్తము శుభపరిణామమగును. కావున నట్లు చేయవలయునని యుపదేశించెను. యుద్ధము పదునాఁడుజరుగ వలసియుండెను. అందుచేత ప్రతిసైనికుఁడు తన కీర్తివంచన లేకుండ గురుపక్షమున నిలిచి పోరవలయు నని కృతనిశ్చయుఁ డయ్యెను. గురువుచేసిన యీయుపన్యాసముతోనే సైనికుల మనస్సులెల్ల వీరావేశము కలిగియుండ నంతలో సయ్యదు బుద్ధూషాయను నొకతురక వారిమనస్సులను మరి పదిరెట్లు వీరరస భూయిష్ఠములుగఁజేసెను. పారిపోయిన పఠానులు నానావస్థలం బడుచుండఁ జూచి యీబుద్ధూషాయను నతఁడు జాలినొంది వారిని గురుగోవిందు కొలువులోఁ బ్రవేశపెట్టెను. తానుప్రవేశపెట్టిన మనుష్యులు కృతఘ్నులైనందున నతఁడు మిక్కిలి విచారించి తనబలగముతో గురువు కడకుఁబోయి యాయనపక్షము పోరుట కంగీకరించెను. పారిపోయిన పఠానులలో నైదుగురు మనసుమార్చుకొని మరల గురుపక్షముఁజేరఁదలఁచిరి. కాని సిక్కులు వారివెన్నంటి తరిమి వధించిరి.

గురువనుకొన్నట్లు మఱునాఁ డుదయమున యమునానదికి, గిరి యను నేఱువఱకు, నడుమనున్న బయలుమీఁద నుభయసైన్యములు యుద్ధము నిమిత్తము గలుసుకొనెను. ఈయుద్ధ మేఁమదినము లెడతెఱపి లేక జరిగెను. రెండుపక్కల సైనికులు మహాశౌర్యముతోఁ బోరాడిరి. భీమచంద్రుని సైన్య మనేకసంఖ్యఁగలది. సైనికులు చక్కనిశిక్షఁ గలవారగుటచే నెంతో నేర్పున యుద్ధము చేయఁగలిగిరి. గురుగోవిందుని సేనలోనున్న జోదులు మంచిశిక్షలేనివారై దేవుఁడొక్కఁడేయని యాతని పాదపద్మములనే నమ్ముకొని దైవసహాయముఁగా గురువు నుభావించి యాతనిమాటలచేత నుత్సాహముఁగలిగి పోరుచుండినవారైరి. గురుగోవిందుఁడు స్వయముగ రణరంగముఁజొచ్చి యుద్ధముచేయుచున్నవారిం గనిపెట్టుచు సైన్యమునకు వలయు నుత్తరువుల నిచ్చుచు స్వయముగ బోరుచు మోఘములం బురికొల్పుచు శతావధానము చేసినట్లు విహరించెను. గురువుజూపిన మహాశౌర్యము ధైర్యము సైనికుల మనంబులమీఁదఁ బనిచేసెను. కాని వ్యర్థముగఁ బోలేదు. హిందూరు ప్రభువగు హరిచంద్రుఁడు గురువింటికి యూమనుగుజ్జము నొప్పగా యము తగులునట్లుకొట్టి గురువుమీఁద కురికెను. కాని సంకల్పించిన పని నెరవేరకమునుపే గురువు వింటినుండి వెడలిన యొకక్రూరబాణముచేత నిహతుఁడై హరిచందుఁడు నేలంగూలెను. తమనాయకులలో నొక్కఁడు నేలపాలగుటఁజూచి శత్రుసైనికులు భయభ్రాంతులై మృతినొందినవారిని గాయములు తగిలినవారిని వెనుకవిడిచి ముందు దృష్టియే కాని వెనుకదృష్టిలేక పారిపోయిరి. శత్రుసేనలో నున్న తక్కిన నాయకులు సహజభీరులయ్యుఁ జేయునదిలేక పలాయనమునే శరణము జేసికొనిరి. తక్కువసేనతో గెలిచిన యీగెలుపు గురువును బరమానందభరితునిఁ జేయుటయే గాక యాతని కెంతో పేరుతెచ్చి యాతనిపక్షముఁ బ్రబలమగునట్లు జేసెను. ఈవిజయము భగవదను

గ్రహమువలన గలిగెనని గురుగోవిందుఁడు తనగ్రామమగు పౌంతకుం బోయి,యీశ్వరప్రార్థనలఁ జేసి తనకు నమ్మినబంటై తనపక్షముంబోరి రణమున నొకకుమారునిం గోల్పోయిన సయ్యదు బుద్ధూషాను మిగుల గారవించి వాని కొకపట్టా వ్రాసియిచ్చి తనతలపాగలో సగము చించి వానికి బహుమానముగ నిచ్చెను. అతఁడుచేసిన యుపకారమును గురు వాతనికిఁ జేసిన సన్మానమును మనసులో నుంచుకొని సిక్కులు నేఁడున్నైతము బుద్ధూషా కుటుంబమును మిక్కిలి గౌరవముతోఁ జూచుచున్నారు.

అనంతరము గురుగోవిందుఁడు పౌంతగ్రామమునుండి యానందపురమునకుఁ బోయి తనవియ్యము సాగించి వైభవముతో మరలఁ దండ్రిపీఠము నధిష్ఠించెను. అధిష్ఠించి యూరకుండక మరల నేవేళ కే యుపద్రవము మూఁడినను దిక్కుపడకుండ ముందుకాపుదల నిమిత్తమానందపురమునకు రక్షకసేనను బలపఱచెను. ఆపట్టణముచుట్టు నాలుగుకోటలు కట్టెను. అందు మొదటిదానిపేరు ఘను. రెండవది పతేఘను. మూఁడవది లోహఘురు. నాలవది బోఘురు. ఈనాలుగు కోటలలో నతఁడాయుధములను నిలువచేసెను.

ద్వితీయప్రయత్నము.

ఈకొండరాజులతో యుద్ధమైన కొన్నిమాసములకే గురువు తనకత్తి నొరలోనుండి తీయవలసివచ్చెను. ఈసారి యాతఁడు గత్తిగట్టుట కొండరాజులను శిక్షించుటకుఁగాక వారిని రక్షించుట కయ్యెను. సర్హిందూపరగణాసుబేదారు భీమచందుఁడు మొదలగు మన్నెదొరలు సర్కారుఖజానాకు బంపవలసిన కప్పముసరిగాఁ బంపలేదను వంకఁబెట్టి వారిమీఁదఁ గుపితుఁడై వారిని దండించుటకొరకు గొప్పసై

స్యమును బంపెను. కప్పము సరిగాఁ గట్టలేదనుట కొంతవఱకు నిజమే. నిజమైనను కొండరాజులు బాకీయున్న కప్పమును బంపక ప్రాణములుపోయినను సరే చిట్టచివఱకు శత్రుసైన్యము నెదిరింపవలయునే కాని కప్పము చెల్లింపకూడదని కృతనిశ్చయులైరి. అందుచేత సర్హిందు సుబేదారు సైన్యముం గూర్చుకొని వారిమీఁది కెత్తిపోయెను. శత్రుసైన్యము సమీపింపగానే కొండరాజులు ధైర్యము డీలువడ భయకంపితులై గురువు నాశ్రయింపఁదలఁచి వెనుకటి మనస్పర్థలు మఱవవలసినదనియుఁ దమకెల్ల సామాన్యశత్రుఁడగు మహమ్మదీయుని బారదోలుటకు సాయపడవలసినదనియుఁ బ్రార్థనపూర్వకముగ నాయనకు వ్రాయబంపిరి. గురుగోవిందుఁడు దేశోపకారము నిమిత్తము తన పరాభవములన్నియు మఱచెడు స్వభావముగలవాఁ డగుటచే కొండరాజుల సందేశమును గౌరవముగ నాలకించి తన సేనానాయకులగు మోహరీచందు దయారాములకు నైదువందల సైనికుల నప్పగించి యారాజులకుం దోడ్పడఁబంపెను. కొండరాజుల యదృష్టము పండుటచే గురుసహాయమున మహమ్మదీయ సైన్యము పరాజయమొందెను. కాని యింతమాత్రపరాజయముతో మహమ్మదీయ సేన యడఁగి యూరకుండునది కాదు.

ఈయుద్ధమైన స్వల్పకాలమునకే యనఁగా శాలివాహనశకము 1745 సంవత్సరమున లాహోరుసుబేదారు కొండరాజులను దండించుటకొక సైన్యమును గురుగోవిందునకు బుద్ధిచెప్పఁదలఁచి మఱియొక సైన్యమును బంపెను. దైవనిర్ణయమున నీసారికూడఁ బరాజయము తురకలదే యయ్యెను. అది వర్షకాలమగుటచే మ్లేచ్ఛసేనపొంగియుండిన నదులం దాటలేక సరిగా బయనములు సలుపలేక చెడిపోయెను. మహమ్మదీయ సేనానాయకుఁడగు రుస్తుంఖాను పరాభవముచే నినుమడించిన రోషమున వర్షకాలము గడచినతోడనే మరల

సేనం గూర్చుకొని పర్వతరాజులపైఁ బడెను. గురువు భాయిసంగీతుఁ డను నొకశిష్యునకు మూఁడువందలసిక్కుల నప్పగించి వారికి సాయ మంపెను. పాపము విధివశమున జయలక్ష్మి యాసారికూడ హిందువుల పక్షమునసే యుండెను.

మహమ్మదీయసైనికులకు నొకదానివెంట నొకటిగ జరుగుచున్న గొప్పపరాభవముల వార్తలువిని చక్రవర్తియైన నౌరంగజేబు మండిపడి కొండరాజులకు నాలికాడగు గురుగోవిందునకు గట్టి గాబుద్ధిఁ జెప్పవలయునని సంకల్పించి గొప్పసైన్యమిచ్చి తనకుమారుఁడగు మువాజముద్దీను వారిమీఁదికిఁ బంపెను. ఈరాజకుమారుఁడు కొండలలోనికిఁ దాను స్వయముగ నెళ్లవలసిన యావశ్యకత లేదనుకొని తన సేనానాయకుఁడగు మీర్జాబేగును బుత్తెంచెను. అతఁడు లెక్కకుమిక్కిలి సైనికులను, సామానులు మోయుజంతువులను దీసికొని కొండలలోనికిఁ జొరబడి నాశనముఁ జేయ నారంభించెను. కొండరాజులు దుర్బలసైన్యములతో వాని నెదుర్కొనిరి. కాని వారి ప్రయత్నములు నిష్ఫలములగుటచే నేమియుం జేయలేక శత్రువుఁడు తనమనసారా దోఁచుకొని నాశనముఁ జేయుటకుఁ దమపట్టణములు పల్లెలు విడిచి పారిపోయిరి. గురుగోవిందుఁడు సయితము తనయానందపురమును శత్రువులపాలి కొప్పగించిదూరపుటడవులకుం బారిపోయెను మీర్జాబేగుయొక్క సైన్యము దుర్జయమగుట దానియెదుటఁగొండరాజులయొక్కయుఁ దనయొక్కయు సైన్యము నిలువఁజాలదని గ్రహించి యతిసమయమున శత్రువులచే నిర్మూలింపఁబడుటకంటెఁ గొంతకాల మోపిక యొదిగి యుండి యదను వచ్చినప్పుడు విక్రమించుట మంచిదని గోవిందుఁ డాలోచనఁ జేసెను.

గురుగోవిందుఁడిట్లు లానందపురము విడచి శత్రుభీతిచే వనాంతరంబుల నివసించు కాలమున నొక చిత్రకథ జరిగెను. అది మనము

నమ్మఁదగినది కాకపోయినను గురుని చారిత్ర కారులందఱుఁ దచ్చరిత్రములందు వ్రాసిరి. కావున మనముగూడ దాని నిట తెలిసికొనుట యవశ్యమని యావృత్తాంతము వ్రాయ దొరకొన్నారము. గురునొకనాఁడు పురాణములయందు నితిహాసములయందు మహాప్రౌఢుఁడైన యొక బ్రాహ్మణునితోఁ బ్రసంగించుచు సందర్భవశమున "నయ్యా! అర్జునునకంతబలమెట్లు కలిగె" ననియడిగెను. ఆప్రశ్నకు బ్రాహ్మణుఁడిట్లని యుత్తరమిచ్చెను. "మీవంశకర్తయైన యర్జునుఁడు దేవీ ప్రసాదములు వడసి మహాతేజశ్శాలి యయ్యెను. శత్రువర్గమును నిశ్శేషముగ నిర్మూలించుటకుఁ బాయనివలెనే దేవతాప్రసాదమును బడయవలయు. ఇందుకు మీరొకయజ్ఞముఁ జేయవలయును. అప్పుడు పఠింపఁ బడునట్టియాగమ మంత్రముల ప్రభావమున హోమకుండములో నగ్నిమధ్యమునుండి యొకమహాదేవి ప్రత్యక్షమై మీకు వరంబులిచ్చును. దానంజేసి సీకులు దుర్నిరీక్ష్య ప్రతాపులై శత్రువులం బారదోలుదురు." ఈయుపదేశము గురువునకు నచ్చుటయు నతఁడు సత్త్వరమే యా యాగము జేయింపుమని యడిగెను. కాని యాగమంత్రకోవిదులగు బ్రాహ్మణోత్తములు చాలమంది కావలయును. అట్టివారు కాశ్మీరమునందు లేరు. యాగము నిర్విఘ్నముగఁ బ్రశాంతముగఁ దుదముట్టింపఁ దలఁచిన పక్షమునఁ బ్రయోగపద్ధతుల యందుఁ గుశలురగు బ్రాహ్మణోత్తములు కావలసి యుందు రనియు నట్టివారు కాశీకానగరమందే కాని తదితర స్థలముల లభింపరనియుఁ బరమపావనమగు నాదివ్య క్షేత్రమున కెవ్వరినేని దగు బ్రాహ్మణులఁ బంపి వారిని రప్పింపవలయుననియు, గురుని సన్నిధినున్న బ్రాహ్మణులు పలికిరి. అప్పలుకులువిని గురుగోవిందుఁడు మంచి బ్రాహ్మణు నొక్కని వారణాసికిం బంప, నతఁడు వెదకివెదకి శ్రోత్రియులగు భూసురులను దోడ్కొని గురుని సన్నిధికిం బోయెను.

కాశీదాసు, కేశవదాసు, విశ్వంభరదాసు, అను మువ్వురు బ్రాహ్మణులు గురుసమక్షమునకుం బోయి యాగము చేయింపఁగలమని పలికిరి. యాగభారమంతయు వారిపైని వైచి గురువు తగుప్రయత్నములఁ జేయించి యజ్ఞదీక్షితుఁడయ్యెను. యాగము జరిగెను. హోమకుండమునందలి మంటలలో నుండి యొక ఖడ్గము పయికెగిరి పడెనట. దాని చూచి గురువు దాని భావమును బ్రాహ్మణుల నడిగెనఁట. అందుకు బ్రాహ్మణులిట్లనిరఁట. "ఇది మంచిశకునము. మీరు తొందరపడవద్దు దేవిగారే మీకు ప్రత్యక్షము కావలయునన్న మీరు నిశ్శంకముగా మీ శిరస్సుఁగోసి హోమము చేయవలయును" అనవుడు గురుగోవిందుఁడు "నేను చేయవలసినపని విస్తారముగ నున్నది. నేను శిరస్సుగోసి యియ్యఁజాలనని యుత్తరమిచ్చెనఁట. అందుకు బ్రాహ్మణులు మీకుమారులలో నొక్కని శిరస్సిచ్చినఁ జాలునని బదులుచెప్పిరఁట. అంతట గురువు తనకుమారులఁ బిలువనంప గోవిందునితల్లి ప్రపంచమంతయుఁ దలక్రిందైనను తన సుతులలో నొక్కని నైననిచ్చుటలేదని నిర్భయముగఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఆహాహా! ఆమె యెంత పనిఁ జేయించెను. గురుగోవిందుని యంతవాఁడు కూడ దేవీసాక్షాత్కారమున శత్రునాశన మగునని బ్రాహ్మణులు నాశపెట్టినమాత్రమున వారి వలలోఁబడి కుమారునిం జంపఁజూచెఁగదా? ఈమాట నిజమేయైనపక్షమున నీయనకంటె నాఁడుదియైన నీయనతల్లియే యెక్కువ వివేకముతోఁ బనిచేసెనని చెప్పవచ్చును. అప్పుడు చేయునదేమియు లేక గోవిందుఁడు యాగవిధాయకులగు బ్రాహ్మణులం జూచి "వీరే నాప్రియశిష్యులగు సీకు లిరువది నలుగురు తమశిరస్సుల నర్పింప సిద్ధముగనున్నారు. ఇందెవ్వనితలయైనఁ బనికివచ్చునా" యని పలికెను. బ్రాహ్మణులు దీనికొక విధముగ నిష్టపడిరి. అంతట నొక సీకునిశిరస్సు కొబ్బరి పుచ్చెవలె నఱుకఁబడెను. హోమము యథావిధిగ జరిగెను.

ఈకథనే కొందఱు చరిత్రకారు లీలాగునఁ జెప్పుచున్నారు. గురుగోవిందుఁడు దేవీబలినిమిత్తము తనకొడుకులలో నొకని నంపుమని తన తల్లికి వర్తమాన మంపెనఁట. "ఆమెనాకొడుకునిచ్చువాఁడు. వానినిచ్చిచేతల కొఱకు నామనుమలఁ జంపుకొందునా" యని తన నలుగురిమనుమలను దీసికొనిపోయి మొఖా వాలుకోటలో దాఁగుకొనియెనఁట. అదివిని గోవిందుఁడు బిడ్డలలో నొక్కనిఁ బంపనిపక్షమున మునుమ్మ యెదుట చిన్నబిడ్డల నలుగురను జంపివేయుదునని వర్తమాన మంపెను. ఆయవ్వ యప్పటికిని బిడ్డల నప్పగింపకుండుట గురుగోవిందుఁడు చేయునది లేక తన యనుచరులం బురికొల్పెను. ఎంత పురికొల్పినను మరణమున కొప్పుకొనువాఁడు సాధారణముగ నుండఁడు కావున కొంతకాలమువఱ కెవ్వరును సాహసించిరా లేదు. అప్పుడు గురువు కోపించి యనేకులను శపించెను. పిమ్మట నిరువదినలుగురు సిక్కులు సిద్ధపడిరి. అందొక్కని శిరస్సు దేవికర్పింపఁబడెను. అట్లు యాగము ముగించి గురువు బ్రాహ్మణులకు భూరిదక్షిణలిచ్చి పంపెను. ఈకథనమ్మువారు గురుగోవిందుఁడు సంపూర్ణముగఁ గాకపోయినను గొంతవఱకైనఁ దనమనోరథసిద్ధిని బొందెనని యూహింపవచ్చును. ఈయాగమునుగూర్చి యింకను మఱికొన్ని కథలుగలవు. అందొకటి యీక్రింద జెప్పఁబడును. ఈయాగము బహుదినములు జరిగినపిదపఁగూడ దేవిప్రత్యక్షము కానందున గురుగోవిందుఁడు బ్రాహ్మణులంబిలిచి "యేల దేవి కానఁబడ లే"దని యడిగెను. పరపవిత్రుఁడగు మనుష్యుఁడొకఁడు తనశిరస్సు బలియిచ్చినంగాని దేవి సాక్షాత్కరింపదని బ్రాహ్మణు లుత్తరమిచ్చిరి. అదివిని గురుం డిట్లు బదులుచెప్పెను. "అట్లయిన మీలోనొకరు శిరస్సు బలియుండు. మీకన్నఁ బరమపవిత్రులగు మనుష్యు లెవరున్నారు?" ఈపలుకులు బ్రాహ్మణులకుఁ గర్ణకఠోరముగ నున్నందున వారందు కియ్యకొనక

క్రమక్రమముగా నొక్కరొక్కరుగ జారిరి. అందుచేత యజ్ఞము సమాప్తమొందలేదఁట.

దేవి గురుగోవిందునకు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి కొంతబల ము ప్రసాదించె నని మూడవకథ. బ్రాహ్మణులు తిరిగి రానందున గురుగోవిందుఁడు కోపించి యజ్ఞమునిమిత్తము దెప్పించిన సంభారము లన్నియు హోమకుండమునఁ బడవైచెననియు నందువలన జగద్భ యంకరముగ బెనుమంటలు బయలుఁదేరె ననియు బరిసరగ్రామ వాసు లాజ్వాలలు చూచి దేవి జాజ్వలమానరూపము ధరించి గురువు నకు బ్రత్యక్షమైనట్లు తలంచి రనియు నాల్గవకథ. గురుగోవిందుఁడు భగవంతుఁ డొక్కఁడేయనియు నతఁడే సృష్టిస్థితిలయ కారణభూతుఁ డనియు దృఢవిశ్వాసము గలిగినయాస్తికుఁడయ్యుఁ గొన్ని కామ్యము లనొసంగునట్టిక్షుద్రదేవత లున్నవనియు మంత్రాంతర సాధనాంతర ములచే వాని నారాధించినపక్షమున నవి యభీష్టముల దీర్పగల వనియు నతఁడు నమ్మెను. భగవంతుఁ డొక్కఁడే యనియు నతని కంటె నితర దైవతములు లేవనియు విశ్వసించునట్టి మహానుభావులకు గూడ నిట్టిపిచ్చినమ్మకములు గలవని ప్రపంచచరిత్రలు చదివినవారి కందఱకుఁ దెలియును. ఏకేశ్వరారాధనతత్పరుఁడైన యేసుక్రీస్తుద య్యము లున్నవని నమ్మెను. మహమ్మదువారికిగూడ నిట్టినమ్మకము గలదు. భగవంతుఁడే లేఁడని బోధించి బుద్ధదేవుఁడుసయితము మారుఁ డు, ప్రజాపతి; మహేంద్రుఁడు మొదలగు దేవతలున్నారనినమ్మి శిష్యు లకు బోధించెను. మనదేశమందున్న మహమ్మదీయ క్రైస్తవులలో గొందఱు తాము వర్ణభేదము లేనిమతములలో జేరినవారయ్యు స్వమతములకు విరుద్ధముగ వర్ణభేదము పాటించుచు గ్రామదేవత మొదలగువాని నారాధించుచుండ మనమెఱిగినవిషయమె. ఆపద వచ్చినప్పుడు తన్నివారణార్థమొ భయముచేతనొ మహాస్తికులు

గూడ క్షుద్రదేవతారాధనతత్పరులగుదురు. ప్రథమగురువైననానకు కట్టినమ్మికలు లేవు. గురుగోవిందున కెందుచేతనో యిట్టినమ్మిక కలిగెను. గురుగోవిందున కిట్టివానియందు విశ్వాసములేదు. కా యతనికి మహమ్మదీయులతో వైరము సంభవించుటచేతను శత్రు విజయమునిమిత్తము సేనలు కావలసివచ్చుటచేత హిందువులు సై కులుగ జేరవలసివచ్చుటచేతను హిందువులను సంతోషపెట్టి వారి విశేషముగ సైన్యములో జేర్చుకొని వారిసాయమున బగతుర సాధిం పవలె నని గురుగోవిందుడు క్షుద్రదేవతారాధన మారంభించెనని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. రాజనీతికోవిదులు కాలానుసారముగ లేని నమ్మికలు తెచ్చిపెట్టుకొని పనిచేయవలసియుండును. కావున నాకాల మున మతవ్యాప్తికి నాత్మసంరక్షణమునకు రాజనీతియు శస్త్రప్రయో గము గావలసివచ్చినందున గురుగోవిందుడా యజ్ఞము చేసియుండ వచ్చును. నానకు కాలమున మత మింతప్రబలము కాలేదు. కావున శత్రువులు లేకపోయిరి. శత్రువులు లేనప్పుడు కత్తిదూయుట రాజనీతి ప్రయోగించుట యనవసరములు గదా. పదియవగురువునాటికి సిక్కుమ తము ప్రబలమై యనేకులకు గన్నెఱ్ఱ గావించెను. అందుచేత గురుగో విందుడును కొన్నిక్రొత్తపుంతలు త్రొక్కవలసివచ్చెను.

బలి.

యజ్ఞమువలన గురుగోవిందున కేమియులాభము గలుగలేదు. యజ్ఞానంతరమున గొన్నివందలమంది యతనిచుట్టుం జేరిరి. గాని పోరాడవలసినపగతురు వేనవే లున్నప్పుడు కొన్నివందలమంది యేమి చేయగలరు. పని చేసినను చేయకపోయినను వారి వేషభాషలు వారి

యాచారవ్యవహారములు గురువునకు వారియందు బ్రీతి గలిగింపలేదు. గురుగోవిందునకు దేవి సాక్షాత్కరించి వరములిచ్చెననునమ్మికతో వారు తన సైన్యమున జేరిరి. కావున వారు మూఢ విశ్వాసములుగల మూర్ఖులు. విశేషించి విగ్రహారాధకులు. గురుగోవిందుడు దేకేశ్వరారాధనపరుడు. మూఢవిశ్వాసములు లేనివాడు. విశ్వాసముల కేమిగాని క్రొత్తగా జేరినవీరు మహాబలసంపన్నులైనవీరులేమో చూతుమన్న విక్రమముగూడ వారికడ నెఱసున్నయయ్యెను. కొండలలోని వసించునట్టి వారియొక్క దేహస్థితి సంపూర్ణారోగ్యము గలది కాకపోయెను. వారు తినునట్టియాహారము బలవృద్ధిచేయునది కాదు. క్రీడలుగాని వ్యాయామములుగాని వారెఱుగరు. వారు శూరులవంశములనుండి వచ్చినవారు కాకపోవుటచే మంచిసాంప్రదాయములు లేవు. ఎట్లయినను అతనిని సేవింపవచ్చిన జాతులు మతవిషయమునను దేహబలవిషయమునగూడ బనికిరానివారైరి. అందుచేతనాతడు సంస్థాపించిన దేకేశ్వరమతము నందు విశ్వాసము గలిగినట్టియు దనయాశతప్ప నితరులయాశకు లోబడనట్టియు గట్టిచేతయు లావునుగలిగి నిండుమగంటిమి గలిగి రణరంగమున వెనుకంజ యిడక పోరాడునట్టియు మహావీరులను జేర్పవలెనని యతడు సంకల్పించెను. ఇట్టివీరులు వర్ణభేదముచేతను జాతిభేదముచేతను కులభేదముచేతను మతభేదముచేతను మిక్కిలిచెడిపోయి యున్న హిందూమతమునుండి దొరకుట దుర్లభమని గురువు తలంచెను. జాతిమతభేదములుగలవారు చేరునప్పుడు మహావినయము గలిగియు లేనిపోనిపట్టింపులు పట్టుకొని మనస్సుల వైరములు పెంచుకొని సమయమువచ్చినప్పుడు కార్యభంగము చేయుదురని గురువునకు దోచెను. కావున వర్ణభేదములు లేకుండ తనయొద్ద జేరినతరువాత నొక్కటే వర్ణముగ నుండదలచిన వారినే యతడు జేర్చుకొనదలంచెను. ఒక్క

వర్ణము వారిని జేర్చుకొన్నపక్షమున వర్ణభేదము పోవ దని యతఁ
డెఱుఁగును. అందుచేత నీవర్ణమావర్ణ మనక సకల వర్ణములలోని
హిందువులను జేర్చుకొని యతఁ డొక్క వర్ణము చేయఁ దలఁచెను.
అతఁడు గుణమే ప్రధానము చేసికొనెను మంత్రాంగము దేవతాంతర సా
ధనాంతరములు లేక దేవుఁ డొక్కఁడే యని నమ్మినవాఁడు. దృఢమైన
బాహువులుగలవాఁడు. గురువు నెడల విశ్వాసము గలవాఁడు. శౌర్యము గల
వాఁడు మాత్రమే దానికర్హుఁడు. అతఁడే జాతివాఁడైనను క్షత్రియుఁడగును
అతని శిష్యుఁడైన తరువాత బ్రాహ్మణుఁడే క్షత్రియుఁడగును. శూద్రుఁడే
క్షత్రియుఁ డగును. ఈవిధముగ నుత్తమవృద్ధి చేయఁ దలఁచి 1756 వ సం॥
రము వైశాఖమాసమున నతఁడు దేశము నందున్న సీకులనందఱ రావిం
చి యొకమహాసభ చేసెను. గురుని యాజ్ఞాపత్రికారము నానాభాగముల
నుండి సీకు లనేకులు వచ్చిరి. ఆసభ యొకగొప్పబయలుమీఁద జరి
గెను. ఆబయలుమీఁద నొకగుడ్డలగుడారము వేయబడెను. గుడార
ముయొక్క ద్వారములకు దట్టము లైనతెర లడ్డముగా గట్టబడెను.
లోపల నేమి జరుగుచున్నదో పైకి దెలియకుండ యాపని చేయవలెనని
యతఁడు చేసెను. సభాప్రారంభసమయమున గురు గోవిందుఁడు దారు
ణఖడ్గపాణియై యతిభయంకరరూపము దాల్చి గుడారమువెడలి వచ్చె
ను. వచ్చి విస్మితులై తన్ను జూచుచున్న సభాసదులఁ జూచి యిట్లని
యె. "అమృతస్వరూపుఁ డగుపరమేశ్వరుఁడు హిందూధర్మముయొక్క
యు హిందూజాతియొక్కయు నిరంతరాయవృద్ధినిమిత్తము క్షేమము
నిమిత్తము నాభక్తులైన సీకులలో నొకనిశిరస్సు బలి యొసంగవలసిన
దని యాజ్ఞాపించియున్నాఁడు. అది ముందురాగల దేశాభిమానులను
బురికొల్పునట్టి, దేశక్షేమకరులహృదయములందుధైర్యోత్సాహములు
కలిగించియు వాడిపోయిన శౌర్యాగ్ని వెండియు గవులుకొనఁ జేయవలయు
ఈమహాకార్యమునకు జంకుగొంకు లేక ముందు వెనుకలు విచారిం

వక్క తనశిరస్సునర్పింపఁ గలవారుఁ డెవఁడైన నీసభలో నున్నాఁ
డా!" ఇట్టిపిడుగులవంటి యక్షరములు వినఁబడినతోడనే మొట్టమొ
దట సభయంతయు నిశ్శబ్దమయ్యెను. కొంతకాలమునకు "మహాత్మా! నేనున్నా
ను." అని యొకమూలనుండి యొకధ్వని వినఁబడెను. లాహోరునుండి
వచ్చినయొకసిక్కుక్షత్రియుఁడు సభనుండిలేచి చేతులు జోడించి గురుని
సన్నిధికిఁబోయి "దేవా నాయాత్మయు నాశరీరము నీయధీనము జేసితిని.
అవినీయిష్టవచ్చినట్లుగ జేసికొనుము" అని చెక్కుచెదరక నిలువఁ
బడెను. గురుడతనిచేయి బట్టుకొని విసవిస గుడారములోనికి కీడ్చుకొ
నిపోయెను. పోయినతోడనే కత్తిదెబ్బ సభాసదులకు వినఁబడెను.
గుడారపుచుట్టుప్రక్కలనుండి రక్తముస్రవించెను. సభలో హాహాకార
ము చెలఁగెను. దయాసింగుజన్మము కృతార్థమైన దని యక్కడివా
రందఱుఁ దలఁచిరి. అంతట గురుడు రక్తసిక్తమైనఖడ్గముతో మేనెల్ల
చిందినరక్తముబొట్లతో గుడారము వెడలివచ్చి "దయాసింగు ధన్యుఁ
డయ్యెను. మఱియొకఁడు కావలయును. ఈసభలో నిప్పటికి వచ్చు
వాఁడు మఱియొకఁడుగలఁడా" యని యడిగెను. హస్తినాపురవాసియైన
ధర్మసింగు లేచి గురుని యాజ్ఞకు బద్ధుఁడయ్యెను. అతఁడుకూడ గుడార
మునకు తీసుకొనిపోఁబడెను. మొదటివానికట్లు జరుగవలసినపని వీని
కిం జరిగెను. కాని బలి సమాప్తము కాలేదు. మఱిమూఁడు తలలు
కావలసియుండెను. మఱియొకఁడు కావలెను. మఱియొకఁడు కావలె
నని గురుడు పిలువగా నిర్భయముగ నొక్కొక్కఁడు వచ్చెను. కుమ్మరి
హిమ్మత్సింగు చాకలిమొఖంసింగు మంగలిసాహిబుసింగు గురుని
యాపతికి విధేయులై గుడారములోనికిఁ బోయిరి. ఆయేవురిగత్తిత్రెలం
చినప్పు డాసభాసదులమనస్సు లేరీతిగనుండెను యెవరువర్ణింపగలరు.
పలువురుపలువిధంబులుఁ దలఁచిరి. మనమేకార్యము గావించినను
భళీ యనువారుకొందఱు ఛీయనువారుకొందఱు నుండకపోరు. గురు

వృమఱి గొందఱుకావలె నని పిలిచినపక్షమున నిశ్శంకముగ బోయి కృతకృత్యులుఁ గాదలచినవారు మఱికొంద ఱుండిరి. దేవబలినిమిత్తము తమప్రాణముల దృణప్రాయముగ నర్పించిన యమ్మహావీరులకళేబరములు చూడవలయునని సభాసదులు కోరిరి. అట్టికోరిక నిరాకరించుట ధర్మముకాదని గురువు గుడారపుందెరల నెత్తించెను. అప్పుడు సభాస్థానులయాశ్చర్య మేమనవచ్చును. పరలోకమున ప్రాప్తకాపులై యున్నవారనుకొన్న యయ్యైవురువీరులు చెక్కుచెదరక యుక్కుకంభములవలె యాసభాస్థానులయెట్టయెదుట నిలువంబడిరి. మిక్కిలి యక్కజంపడుచున్న యమ్మహాజనులతో గోవిందుఁ డిట్లనియెను. ఇటువంటి మహాత్ములకు బరమపద మెప్పుడును సులభమేకాని వీరికీలోకముననే ప్రస్తుత మెక్కుడుపని గలదు. మహాయశస్కులై వీరు తమ సృష్టికర్తకడకు బోవకమున్నిక్కడ నున్నపని సంపూర్తిగ జేయువలయును. అందుచేత వీరిని సంహరింపలేదు. వారిం దెగవేయకపోయిన యెడల నంతక్రొన్నెత్తు రెచటనుండివచ్చె,నని సభ్యులకు గలిగెడునను మానము దొలఁగింపఁ డసఖడ్గమున కెరయై తెగిపడినయైదు మేఁకలఁ దెప్పించి వారికి చూపి యనుమానము నడంచెను. మనసీకుమతస్థులలో నెవ్వరెవ్వరికడ నెంతెంతసామర్థ్య మున్నదో బహిరంగమున సభామధ్యమున నరయుటకై నే నీసభ గావించితిని. కొందఱ సామర్థ్యము గనుఁగొంటిని. మనమతమును తగిన మహోన్నతస్థితిలోనికిఁ దీసికొనిపోవుటకును నీనాటి యద్భుతచర్య చిరస్థాయిగ నుండునట్లు చేయుటకును మనము గొప్పసన్నాహము చేయవలయు" నని గురువు విరమించెను. అనంతరము గురువు సభ చాలించి తన నివాసమున కరిగెను. సభాసదు లందఱు నతనివెంట కాష్పురునకు జనిరి.

సన్నాహము.

కాష్ఠగునకు జనిపింపఁ గురు వొకప్రకటసన్నాహము చేసెను. అతఁడు మహాయోధవేషము దాలిచి మహాయుధపాణియై యున్న సింహాసనమున నిజపరివారపరివేష్టితుఁడై కూర్చుండెను. మృత్యుముఖమునుండి తప్పించుకొనిన యేవురుసిక్కులు గురునివిశేషంబున యోధవేషములతో నాతనికట్టకుట కనంబడెను. అట్లు కూర్చుండి యతఁడు కంఠమెత్తి గంభీరస్వరముతో నమ్మహాసభయొక్క ముఖ్యోద్దేశమును స్పష్టముగ జెప్పెను. సిక్కుమతముయొక్క సంరక్షణనిమిత్తమును సిక్కుమతము హిందూమతములో నొకభాగమే గనుక హిందూమతసంరక్షణము నిమిత్తమును, నాటనుండి సిక్కులు తమకు సంభవించునట్టి మనస్సంకటములను దేహపీడలను నిశ్చయముగ ననుభవింపవలసినదనియు నెనుకటి తొమ్మండ్రుగురువులు చేసిన బోధామృతముయొక్క సారమె తా నుపదేశించుటంజేసి పదియవగురువైన తనయాజ్ఞను సిక్కులెవ్వరు నుల్లంఘింపఁ గూడదనియు నట్టుచేయువా రెందరుండుదురో కనుఁగొనుటకె యమ్మహాసభ కూర్పఁబడిన దనియు నతఁడు చెప్పెను. ఈకార్యము కొనసాగుటకును సన్నాహము సాంగముగ నెఱవేరుటకును పవిత్రమైనయొకానొకకర్మవలన వారందఱు పునీతులు గావలయు ననియు వారు పునీతులైనపిదప మహాయోధు లగుదురనియు నతఁడు సెలవిచ్చెను. అట్లు చెప్పి యాపవిత్రకర్మమేదో వెంటనే తెలియఁజేయఁదలఁచి యినుపపాత్ర యొకటి తెప్పించి బెల్లము తెల్లపంచదార యెఱ్ఱపంచదార పటికిబెల్లము తేనెగూడ తెప్పించి యాయినుపపాత్రములో మంత్రపూతమైన జలము పోయించి యందీమధురపదార్థములైదును బడవైచి గుడశర్కరలు కరగి పానకమగుదాఁక నూరకుండి యాదిమగురువైననానకు రచియించిన గ్రం

థమునుండి కొంతభాగము చదివి తనఖడ్గ మాపానకమున ముంచి యాపానకమున కమృత మనిపెట్టి నాలుగుచుక్కలు తననాల్కమీదను మఱికొన్నిచుక్కలు కన్నుగవమీఁదను తలమీఁదను వైచికొని యాయేవురుసీకులను దగ్గఱు మని చెప్పి యొక్కొక్కఁడు పుడిసెడమృతము ద్రాగవలసిన దని యానతిచ్చెను. అట్లు వారు త్రాగిన పిదప వారిచేత గురునికి ఫతే యనుమాట లనిపించెను. గురువునకు జయముగలుగుగాక యని యామాటల యర్థము. ఈకర్మపేరు పహులు. ఈసన్నాహముపేరు ఖాల్సా. ఖాల్సాయనఁగా క్రొత్త మతము. అనగా గురుగోవిందుఁడు నూతనముగ నేర్పఱచినమతదీక్ష. అటుమీఁద సీకులకందఱకుఁ దమతమనామధేయములతుదను సింగు అనుశబ్ద ముండవలయు నని యతఁడు శాసించెను. ఈశాసనముఁబట్టి మున్ను గురుగోవిందరాయ లనుతనపేరు గురుగోవిందసింగని మార్చెను ఈఖాల్సాయొక్క సిద్ధాంతము లివి.

1 ఖాల్సామతములోఁ జేర్చుకొనునప్పుడు చేయవలసినకర్మ నాఁడు గురుగోవిందుఁడు దయాసింగు మొదలైన యేవురను జేర్చుకొనునప్పుడు చేసినకర్మమే. అనఁగా క్రొత్తగా నెవ్వరైన నీమతమున జేరునప్పు డాకర్మజేసి చేర్పవలెను.

2 ఈవిధముగ జేరినప్రతివాఁడు సింగనుపేరు ధరింపవలెను.

3 అయిదుగురుసింగు లెచ్చటనుందురో నచ్చట ఖాల్సామతము సంపూర్ణముగ నున్నట్లు భావించవలెను. ఆసింగు లేవురు నేవర్ణములవారైన నైయుండవచ్చును.

4 ప్రతిసింగు జుట్టు పొడుగుగా పెంచుకొనవలెను. ఎల్లప్పు డాయుధ మేదోయొకటి ధరించియుండవలెను. పొట్టిలాగులు తొడుగుకొనవలెను. ఒకయినుపకడియము దువ్వెనయు సర్వదా తనదగ్గర నుంచుకొనవలెను.

5 ఖాల్సామతస్థులలో వర్ణభేద ముండఁగూడదు. అందఱేక వర్ణమువారై యుండవలెను. ఒకరికన్న నొకరెక్కువతక్కువ యనుభేదము లుండక నందఱు సమానస్థితిలో నుండవలెను.

6 ఖాల్సామతస్థుఁడు ప్రతివాఁడు వృత్తినాశకుఁడు కులనాశకుఁడు ధర్మనాశకుఁడు కర్మనాశకుఁడు నై యుండవలెను. అనఁగా నిది గొప్పవృత్తి యిది నీచవృత్తి యనక యన్నివృత్తులు సమానములని పాటింపవలయును. వాఁడు గొప్పకులమువాఁ డని వీఁడు నీచకులము వాఁడని భేద మెన్నకుండ నందఱను సమానముగఁ జూడవలయును. కులధర్మములు పిచ్చిపిచ్చి కర్మలు మానవలయును.

7 ప్రతిఖాల్సామతస్థుఁడు నాయుధములయందు మిక్కిలిప్రీతియు గౌరవము గలిగి యుద్ధము పండుగగఁ దలంపవలయును. ఎవ్వఁడు యుద్ధములో శత్రువును జయించునో తానోడిపోయినను నిరుత్సాహుఁడు గాకయుండునో యతఁడీలోకమునఁ బరలోకమునఁగూడఁ మహోన్నతుఁ డగును.

8 ప్రతిసింగు నిష్కళంకమైన నడత గలిగి యుండవలెను.

9 ప్రతిసింగు చాలా మతవిశ్వాసమే మోక్షసాధనమని నమ్మవలెను.

10 ప్రతిఖాల్సామతస్థుఁడు జననమరణ రహితుఁడై యవాఙ్మానసగోచరుఁడై సత్యస్వరూపుఁడైన పరమేశ్వరుచే మానసికముగ నారాధింపవలయును గాని బ్రతికియుండిన జంతువును గాని చచ్చిన జంతువునుగాని విగ్రహములనుగాని పూజింపఁగూడదు.

11 ఈమతస్థులందఱు గురునానకును నతని యనంతరమున వచ్చిన తక్కినగురువులను మిక్కిలి గౌరవింపవలెను. వారి సిద్ధాంతములు గల యాదిగ్రంథము పరమప్రమాణముగ నెంచుకొనవలెను.

12 హిందువు లాచరించుకర్మలు సిక్కు లాచరింపఁగూడదు. కాని వారి పుణ్యక్షేత్రములు తీర్థములు వారి సిద్ధాంతములు మొదలగువానిలో సిక్కులు తమకుఁగూడ భాగమున్నదని తెలిసికొని వానిని గౌరవించవలెను. హిందువులయొక్కయు హిందువుల ధర్మములయొక్కయు సంరక్షణము నిమిత్తమె సింగులు తమ యర్థప్రాణముల నిచ్చి పోరాడుట విధి యని గ్రహింపవలెను.

13 తురుష్కులను నిర్మూలముచేయుట ప్రతి సింగునకును నత్యుత్కృష్టమైన ధర్మవిధి.

14 సిక్కులు పొగాకు సేవనముగ నుపయోగింపఁగూడదు.

15 ఖాల్సామతమునందు సర్వనిరూపకుఁడైన భగవంతుఁ డెల్లప్పుడు నిలిచియుండునని గ్రహింపవలెను.

16 ప్రతి ఖాల్సామతస్థుఁడు తనకు వీలగునప్పు డమృతసరః పట్టణమునకుఁ బోయి యచ్చటి సరోవరంబునం గల పుణ్యజలంబుల స్నానమాడుచుండవలెను.

17 సిక్కు లొండొరులం గలిసికొన్నప్పుడు "వాహిగురుకా ఖాల్సాను గురుజీకి ఫతే" యని సలాములు చేసికొనవలెను. మఱియొక విధమైన మర్యాద వారు చేసికొనఁగూడదు.

నాఁడు సభలోనుండిన సిక్కు లందఱు గురుగోవిందప్రోక్తములైన ధర్మములన్నియుఁ బ్రమాణములని నమ్మి వానిప్రకారము నడఁచుకొనునట్లు శపథము చేసిరి. సింగుశబ్దమునకు సింహమని యర్థము. సింహమని పేరుపెట్టుకొని రణమున మేఁకవలె పారిపోవుట కెవ్వనికి మనసొప్పదని యతఁడు ప్రతివాని కానామ మిచ్చెను. కత్తి పానకమున ముంచుటవలన నిజముగ శౌర్యము ప్రతివాని హృదయమున నెలకొనదు. కాని హిందూదేశమున నట్టి సనాతనాచార మొకటి పూర్వకాలమునుండియుఁ గలదు. పూర్వము రాజపుత్రులలోన బెలూది

స్థానవాసులైన హిందువులలోను మగశిశువుగలిగినతోడనే గిన్నెలో నీళ్ళుపోసి కత్తికొన యందు ముంచి యానీటిచుక్కలు రెండు శిశువు నోటం బోసెడి యాచారమొకటి యుండెను. సీకు లాయాచారము భయభక్తులతోం జేయుటకై గోవిందుండు దానిని మతసిద్ధాంతముగ మార్చెను. ఎల్లప్పుడు ఖడ్గము ధరించవలసినదని చెప్పుటవలన సీకు లటుమీందనెల్లప్పుడుయుద్ధమునకుసిద్ధముగనుండవలసినదనియతని యభిప్రాయము. అట్లు వారిని వీరులుగ జేయకపోయిన పక్షమున మహమ్మదీయుల బారిబడి సీకుమతము నశించునని భయపడి యట్లు చేసెను.

వెలియైనవారు.

సర్వవర్ణములవారు నెల్లతెగలవారు సీకుమతమునం జేరవచ్చు ననుటచేత గురుగోవిందుండు గుణదోషములు విచారింపక యందఱం దనమతమున గలుపుకొనియెనని మనము తలంపరాదు. ఏలయన నతండు కొన్ని తెగలవారిని స్వమతంబునం జేర్చికొనక వెలివారం డ్రంగ జేసెను. అందు మొదటివారు ధర్మశాలా పరిపాలకులు. అనగా సీకు దేవాలయములయొక్కయు ధర్మసత్రముల యొక్కయు ధర్మకర్తలు. సీకులు విగ్రహారాధనము సేయకపోయినను మహమ్మదీయులకు మసీదులు, క్రైస్తవులకు చర్చిలు నుండినట్లే వీరికిగూడ కొన్ని పావనస్థానములు గలవు. అవేధర్మశాలలనియు దేవాలయము లనియు జెప్పంబడును. ఈ ధర్మశాలాధికారులు సోమరులు, భోగ పరాయణులు, దుర్బలులు. అది కారణముగ వారు యుద్ధమున కసహ్యులు. రెండియు గురుగోవిందుని తండ్రియగు తేజబహదూరు శత్రు వీడితుండై యమృతసరమందున్న "దర్బారుసాహేబు" అను పేరు

గల బంగారుగుడికి బోయి దానిలో దాను తలదాచుకోవలెనని ప్రయత్నింప నాయాలయ పరిపాలకులు స్వమతాచార్యుఁడను నభిమానమైన లేక లోపల నడుగు పెట్టనీయరైరి. అప్పు డాయన స్థలాంతరమున కరిగి బహుకష్టముమీఁదఁ బ్రాణరక్షణము చేసికొనియెను. ఈ రెండు కారణములచేత ధర్మశాలా పరిపాలకులు స్వలాభపరాయణులై మతాభిమాన శూన్యులై స్వార్థత్యాగవిముఖులై నెందుకుం బనికిరాక యుండిరని యెంచి యతఁడు వారి శిష్యులుగఁ బరిగ్రహించుట కంగీకరింపలేదు. ధరమల్లు రామరాయలుయొక్క యనుచరులు బహిష్కృతులలో రెండవవారు. ఆయిరువురు తేజబహదూరుతో చిరకాలము వైరముగలిగి యతనిని, గుమారుని గూడ ద్వేషించి వారికి బలుసంకటములు గలిగించిరి. కలిగించుటయేగాక నిరంతరము సీకుమతమునకు శత్రువులై దానిని నాశనము చేయ దలఁచినవారి నాశ్రయించి వారి యనుగ్రహమునకుఁ బాత్రములై యుండుటంజేసి వారు మత స్వీకారమున కనర్హులని యతఁడు భావించెను. గురు వీబహిష్కారము ద్వేషముచేతఁ జేసెనని మన మనఁ గూడదు. ఇందు ద్వేష మేమియు లేదు. ప్రక్కలో బల్లెములట్టులుండి పలుసిలుగులు పెట్టుచున్న పగవాండ్రను జేరదీసినయెడల వారు పంఘములో నంతఃకలహములు గల్పించి మొదటికే మోసము దెత్తు ... ని గోవిందుఁడు దూర మాలోచించి యాపని జేసెను. వణిజులు ... హిష్కరింపఁబడిన వారిలో మూఁడవవారు సాధారణముగ ... లోకపు మనుష్యులు గాని యాలోకము మనుష్యులు కారు. ... దో వ్యాపారము చేసికొని ధనమార్జించుటయే పురుషార్థమని వారు ... వించుటచేతనో వారు పిఱికివాండ్రని లోకులు చెప్పుకొనుటచేతనో ... ణిజులు మతస్వీకారమునకుఁ బనికి రారని యతఁడు శాసించెను. ... ని యతఁడు పొరబాటు పడెనని మనమూహింపవలెను. ...

మనుజులు తరతరములనుండి యేవృత్తి కలవారుగనుందురో యావృత్తి యందు మిక్కిలి నేర్పరి యగును. క్షత్రియుడు పితృపితామహుల నాటనుండి కత్తిపట్టి పోరాడుట కలవాటుపడుటం జేసి యతడు పోటు మగనియయ్యె. వ్యాపారమున కలవాటుపడుటం జేసి వణిజుడు రణపరాఙ్ముఖుడయ్యె. అంతియెకాని జన్మముచేతనే పిరికికండవారు పోటుమగలుగ నుండరు. ఎట్లనుచనేమి. గురువు వారిని జేపట్టలేదు. జైనులు వెలివాండ్రలో నాగ్గనవారు. వారును వణిజులట్లె వాణిజ్య పరాయణులు. అదియుంగాక వారికి నెక్కుడు భూతదయ గలదు. మంచము నల్లులుపట్టి పుచ్చిపోయినను వారొక్కనల్లినైన జంపరు. తలనిండ పేలు కొలకొలలాడుచున్నను పేలుచచ్చునను భయమున తల దువ్వుకొనరు. ఈగలు మొగిలైన వాని కాహారము దొరకదని జాలిపడి మేనంబుట్టిన పుండ్లు కుదుర్చుకొనరు. పగలీగలు పీకుచున్నను, రాత్రి నల్లులు కుట్టుచున్నను తమ మేని నెత్తురు ధారపోసి యా జంతువులను బోషించి పుణ్య మార్జించుచున్నామని తలంతురే కాని తమ కార్యము జనవిరుద్ధమని వారు తలంపరు. అట్టిబాధలు తాము పడలేనప్పుడు పేదచుట్టములం బిలిపించి వారు కోరిన రొక్కమిచ్చి యా నల్లుల మంచముమీద వారింబండుకొనబెట్టి నల్లులపోటులు బడలేక నడిరేయి వారు మంచముకుక్కి విడిచి పారిపోవుదురని శంకించి వారి కాలు చేతులు గట్టిగా మంచములకు గట్టి తాము చేయుచున్న భూతతృప్తి కానందించుచుందురు. మనుష్యుని బాధించి మత్కుణములం బోషించుట కాకులను గొట్టి గ్రద్దలకువైచుట యనుమాట వారెఱుగుదురు ఇట్టి మూఢవిశ్వాసములకు దాసులైన జనులను శిష్యులం జేసుకొన్న యెడల వారు నెత్తురు చూడంగానే మొగము దిరిగిపడి తాము పారిపోవుటయేగాక పిరికితనముమాత్రలు తోడివారికందఱకు వైచి కొంప తీయుదురని భయపడి గోవిందసింగు వారి బహిష్కృతులం జేసెను.

ఇట్టివారినే యాతఁడు తన సంఘమునకు వెలివాండ్రుగఁ జేసెను. ఇది యుచితత్వము పాటించి చేసినపని గాని విమర్శింపక వెగిరపడి చేసిన కార్యము కాదు.

కొండదొరలతోఁ గలహము.

గురుగోవిందుని నూతన మతము పొరుగున నున్న కొండ రాజుల కాగ్రహము గలిగించెను. హిందూమత సంరక్షణార్థమును సిక్కుమతరక్షణమునకును నతఁడు కంకణము గట్టుకొని యంతవఱకు నిర్జీవములైన మనుష్యుల హృదయములలో జీవము పోసి యుత్సాహము కల్పించి వారిని సత్కార్యములకుఁ బురికొల్పుచుండ దాని ప్రభావము వారు గ్రహింపలేక గురుగోవిందుఁడు తాను జగదేక గురుఁడై ప్రతిష్ఠ సంపాదింపవలెనని స్వలాభపరాయణుఁడై యట్లు చేసె ననియుఁ బైకి హిందూమతసంరక్షణమని చెప్పుచున్నాఁడే కాని నిజముగా వర్ణ సాంకర్యము చేసి హిందూమతము పాడుచేయ నంతరంగమునఁదలఁ పెట్టినాఁ డనియు నూతనముగ నతఁడు కనిపెట్టినపంచామృతపాన సిద్ధాంతము పాపహేతు వనియు నతని సాహచర్యము కూడ దనియుఁ దలంచి దూషించి యతనితో గిల్లికయ్యము బెట్టుకొనఁ జూచుచుండిరి. తనకట్టిదురుద్దేశము లేదని యతఁ డెన్నిసారులు నొక్కి చెప్పినను వా రాతని మాటలు పెడచెవిని బెట్టి యతని మాటలు కల్ల లనియుఁ దనక్రొత్తసైనికులచేత ముందుగా నిరుగు పొరుగుననున్న దమ్ము నిర్మూలనము చేయించు ననియు నీచవర్ణములలోనుండి వచ్చి కృత్రిమ క్షత్రియులుగాఁ జేయబడిన యీ సంకర సైనికులు పురాతనరాజ వంశములు నిర్మూలించుటకు వెనుదీయరనియుఁ దమ్ముఁ గుంకటివేళ్ళతో నిర్మూలించి గొప్పరాజ్యము స్థాపిం

చుట కీ పన్నుగడ పన్నెననియు వారుసిద్ధాంతీకరించిరి. కావున గురు గోవిందుని సంకల్పము పండకమున్న మొగ్గగా నున్నపుడె తుంచి వైచుట సముచితం బని యా కొండరాజులె ముందు నెయ్యమును భేదించి కయ్యమారంభించిరి. దేశాభిమాన పరాయణుం డైన గురు గోవిందుఁడు తన సైన్యమును ద్రవ్యమును హిందూసీకు మతము లకు విరోధు లైనవారియెడ వినియోగించుటకె నిశ్చయించుకొనెను. గాని స్వప్నముం దైన స్వదేశస్థులతోఁ బోరాడవలసివచ్చునని తలంప లేదు. అట్టిపోరాట మెంతమాత్రి మతని కిష్ట ములేదు. కాని యతఁ డెవ్వరిసఖ్యము గోరెనో వారికి వాని దేశాభిమానములో నూరో వంతైన లేదు. వార హృదయము లసూయకు నాగ్రహమునకుఁ దావలము లయ్యెను. కాని దేశోద్ధరణహేతువులై యుదారభావము లకు నెలవులు కాకపోయెను. తనతో మైత్రి పాటింపవలసిన దనియుఁ దన మతముసఁ జేరవలసిన దనియు నతఁడు వారికి సందేశ మంపనది పరాభవముగఁ దలంచిరి. అందువలన గురుగోవిందుఁడు పరులను నమ్ముకొనుట నిష్ప్రయోజన మనియు స్వసైన్యమునె నమ్ముకొని తనపై నెత్తివచ్చినవారి నెదుర్కొనవలసి యుండు ననియు నెంచి తానును సమరసన్నాహముఁ జేసెను. ఆనంద పురము విడువవలసిన దనియుఁ దమ చుట్టుపట్ల నెచ్చట నుండక విదేశములకుఁ బోవలసిన దనియు గోవిందుఁడా దేశమున నుండు టవలన దమకు గలిగిననష్టమునకుఁ బ్రతిఫలముగ గొంతద్రవ్యము ద మకీయవలసిన దనియుఁ గొండదొరలు సందేశమంపిరి. ఆనందపుర ముతనసొంత మనియు నప్పుడుకట్టినస్థలము తనధనముతోనే నిలిచె ననియు నంతియగాక విశేషద్రవ్యము వ్యయముచేసి కోటలు గృహ ములు కట్టింపఁబడె ననియు నందుచేత నది విడుచుటకు వీలులేదని యు నతఁడు మరల రాయబార మంపెను. ఒకనాఁడు గురుగోవిందుఁ

డు స్వల్పపరివారముతో వేఁట కరిగియుండ నతనిగెల్చుట కదియె మంచిసమయ మని యలంచం డనునొకరాజును బలియుఁ డనుమ ఱియొకరాజునుగలిసి కుట్రపన్ని యెక్కువపరివారముతో నతనిమీఁద దుమికిరి. కాని గోవిందునిసైనికులు స్వల్పసంఖ్యాకులయ్యు మిక్కిలి శౌర్యముతోఁ బోరాడిరి. కొండరాజులు తలఁచిన దొక్కటి దైవము చేసిన దొక్కటియయ్యెను. గోవిందునియల్పపరివారముచేఁ గొండదొరలయధికపరివారము పరాజయమునొందెను. విశేషించి బలియుఁడనునతఁడు కొందఱనుచరులతో నాకయ్యమున ప్రాణములు విడిచెను. ఈపరాభవాగ్ని హృదయమును గాల్చుటచే హతశేషులైనమన్నెదొరలు తక్కినకొండరాజులు గలియగట్టుకొని సర్హిందూదేశపరిపాలకుఁడైనతురకతో నెయ్యముఁ గావించి యాతనిసహాయముం గూడఁబడసి రెండవసారిగురుగోవిందునిమీఁదికిఁబోయిరి. ఈసారికూడజయము గురునిదే యయ్యెను. తురకలు కొందిసీకులై సీక్కులముందర నిలువలేక పలాయితులైరి. ఈకయ్యమునగోవిందునిజ్యేష్ఠపుత్రుఁడైన యజతసింగు మేటిమగంటిమి జూపి యెల్లరకాశ్చర్యము గలిగించెను. శత్రుపక్షమున వచ్చినవారిలో నొకఁడగురాజాకేసరసింగు రణనిహతుఁ డయ్యెను. తక్కువజాతులను దనమతంబున గలుపుకొనుటచే గోవిందునకు గలిగినయమితలాభ మీరణమునం గనబడెను. తక్కువజాతివాఁడైనవిచితారుసింగు గురువుచేత క్షత్రియుఁడుఁగ జేయఁబడి గౌరవముగాంచియుండి యానాటిపోరాటములో మిక్కిలివన్నెకెక్కెను. ఆనందపురముకోటతలుపులు భేదించుటకయి పగతురు మదపుటేనుఁగునొకదానిం బంపిరి. అది దుర్నిరీక్ష్యతేజముతో నేల యదురునట్టుకవాటపాటనమునకై యరుదెంచుచుండ విచితారసింగునకు గురువు కనుసన్న జేసెను. తోడనే యాసింగుసింగమువలెమత్తేభముమీఁదఁబడి తనఖడ్గముతో దానియొడలెల్ల గాయములు చేసెను. ఆకైదువు

పోటులు తీసలేక యానందంతావళము వెనుకకు మరలిస్వసైన్యముమీఁదఁ బడి నాశనముఁ జేసెను. ఈవిజయ మైనతరువాత గురువానంద పురము విడచికొండలమీఁద నున్నకీర్తిపురముఁ జేరెను. కీర్తిపురము జేరి కీర్తిమంతుఁడై యున్న యాగోవిందుని జూచిపరాజయంబున నపకీర్తిమంతులైన కొండరాజులును మహమ్మదీయులునుమిక్కిలి యసూయచేఁ బీడితులై యుభయులుఁ దనసైన్యములం గూర్చుకొని మఱఁదనసాఁ గురువు మీఁదికి దండువెడలిరి. సీకులు దుర్వారవిక్రమముతో బోరినను జయముమాత్రి మీసారి శత్రువులకె దక్కెను. గోవిందుఁడు పరాజయముఁనొంది యానందపురికి పాఱిపోయెను. ఆపురమును శత్రువులు ముట్టడించినందున నతఁడు హతశేషులైనపరివారముతో వారిబారిపడి నాశనమునొందకుండ వారికన్ను బ్రామి మిక్కిలినేర్పుతో సాహిలీ పరగణాకు బారిపోయెను. ఇట్లతఁడుపరాజయమునొందుటకు రెండుమూఁడుకారణములు కలవు. అతనిబంటులలో గొందఱు పగతులయొక్క లంచములు తిని వారిలో జేరిరి. కొందరు ద్రోహులై మంచిసమయమున వారినివిడిచి పాఱిపోయిరి. శత్రుసేన వానిసేనకంటె నధికముగ నుండెను. ఆయుద్ధసంబంధమున నొకచిన్న కథ చెప్పవలసియున్నది. పిషావరుపురవాసి యైనజోగిసింగనునతఁడు నెలజవ్వనంబున నున్నదండిమగఁడు యుద్ధమానన్నమగునప్పటికి వానికి వివాహము సమీపించెను. అందుకు రమ్మని తలిదండ్రులు జాబువ్రాసిరి. అతఁడాజాబు గురువునకు జూపినాకిప్పుడేమియాజ్ఞయనియడిగెను. వివాహదీక్షితుఁడవై యాకార్యము ముగిసినవెంటనేయిక్కడకు రమ్మనిగురువానతిచ్చెను. ఆయాన శిరసావహించి యతఁడు నిజవాసమున కరిగి వివాహదీక్ష ముగిసినతోడనె దలిదండ్రిలు చుట్టములు వెళ్ళవలదని బతిమాలు చున్నను, వారిమాటలు వినక పసుపుబట్టలతోడనె గురువునొద్దకుఁ బోయెను. సమయభంగులై మహాద్రోహు

లైన గురువును మంచిసమయమున విడిచినవారును గలరు. ఈవిధముగ ధర్మబద్ధులై స్వార్థత్యాగముఁ జేసినవారును గలరు.

గోవిందునివిజయము.

ఆపరాజయమైనవెనుక ననంతరకర్తవ్యమేమని గోవిందుఁడు దీర్ఘవిచారము జేసి మరల దగిన సైన్యమును గూర్చుకొని స్వమతమునకు దేశమునకు శత్రువులైనవారిని భంగపెట్టి హృదయశల్యము మాన్పికొనవలెనని నిశ్చయించుకొనెను. సోనాపతిరాజునొద్ద కొన్నిదినములుండి యచ్చోటు నాసిమజిముస్తఖుజాఖులనిడకుఁ బోయి కతిపయదినసంబు లచ్చటనుండి తరువాత మండిసంస్థానాధిపతి యైనదోహారసేనుఁడాహ్వానము సేయ నతనిదేశమున కరిగి యతనియాదరమున నసి యచ్చట నొకకోట గట్టుకొని యుండుచుండెను. అతఁడాకోటలో నుండఁగా గొందఱుసిక్కులు వాని నిమిత్తము కొన్నికానుకలం బట్టుకొని పోవుచుండిరి. గాలోన్మటసంస్థానాధిపతి యడ్డమొచ్చి తనబంట్లం బంపి యాకానుకలు దోచుకొని పోయెను. సిక్కులావార్తగోవిందునకు విన్నవింప నతఁడు మిక్కిలియలిగి యారాజును దండింపుమనికుమారుఁడైన యజితసింగును గొంత సైన్య మిచ్చిపంపెను. కాలోన్మటరాజును యుద్ధసన్నద్ధుఁడై తనమిత్రుఁడైనజ్వాలాముఖియహంతును బిలిచెను. జ్వాలాముఖిమహంతు పూర్వాచారపరాయణుఁడు. నూతనమతస్థాపకుఁడైన గోవిందునిమీఁద నతని కమితాగ్రహముగలిగెను. గోవిందుఁడు నాస్తికుఁడనియు నతఁడు వధ్యుఁడనియు గోవిందుఁడు తలంచి పగదీర్చుకొనుట కెదురు చూచుచుండెను. అంతలో మిత్రుఁడనుకాలోన్మటరాజుపిలిచినందున నైదువందల సైనికులతో నతడు వానిని జేరెను. స్వసైన్యమునకంటె శత్రుసైన్య మధిక

ముగి నున్న దని విని గోవిందుఁడు కుమారునకు సాయముఁ జేయుటకుంబంపి స్వయముగ రణరంగమున కరిగెను. యుద్ధము భయంకరముగ జరిగెను. కాల్మోటవాఁడు మహాంతు పరాజయము నొందెను. మహాంతుయొక్క గ్రామము కొల్లవెట్టబడెను. తన బుద్ధితక్కువకు మహాంతు పశ్చాత్తాపము నొందెను. కాని ప్రయోజనము లేకపోయెను. విజయము కలిగినపిదప గోవిందుఁడు పూర్వ వాసస్థానమగు ఆనందపురమునకుఁ బోయెను. అప్పటి కాకోట శిథిలావస్థలో నుండెను. పూర్వపుగోడలు పాడుపడిన బుఱుజులు మున్నగు నవి బాగుచేయుటకై గురుగోవిందుఁడు విశేషద్రవ్యము వ్యయము చేయవలసివచ్చెను. ఆపనులన్నిటిని చేసి విశ్రమించి తననలుగురు కొడుకులకు వివాహములు చేసి కొందఱిని స్వమతమునఁ గలుపుకొనెను. అప్పుడు కురుక్షేత్రమున గొప్ప తీర్థము జరుగఁబోవుచున్నదని యతఁడు విని యచ్చటి కతఁడు పోవఁదలఁచెను. హిందూదేశముయొక్క నానాభాగములనుండి ముఖ్యముగ వేనవేలు జనులు చేరునట్టి తీర్థములకుఁ బోయి యచ్చట స్వమతప్రచారము చేయవలయు నని యతని సంకల్పము. ఆసంకల్పసిద్ధి కతఁడు కురుక్షేత్రమున కరిగెను. అరిగి పూజ్యులగు బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులకు భూరిసంభావనలిచ్చి వారిమెప్పువడసి పిమ్మట స్వమతమును బోధించెను. అతఁ డెందఱిని దనమతములోఁ గలుపుకొనెనో తెలియదు. పదిపడి యతఁడు కురుక్షేత్రమును విడిచి స్వస్థానమున కరిగి తనవ్యవహారములు చక్కఁ జేసికొనఁ జొచ్చెను.

కొండరాజు లప్పటికైనను తమ దుండగమును మానలేదు. తాము మున్ను గెలిచిన గెలుపులు తమకు కొంతమాత్రమును బ్రయోజనకారులు గాకపోయె ననియు గురుగోవిందుఁడు మున్ను పరాజితుఁడైనను వానికి దేశమునఁగల పలుకుబడి గౌరవము తగ్గలేదు; గావున వాని సర్వనాశనముఁ జేయవలయుననియుఁ గృతనిశ్చయులైరి.

కాని మనోరథసిద్ధికిఁ దగినబలము కాని ద్రవ్యముకాని వానికడ లేకపోయినందున హిందూమతమునకును వాని సంరక్షకులకుఁ గూడ శత్రువైన యౌరంగజేబు పాదుషా నాశ్రయింపఁ దలఁచి తమకు సహాయముఁ జేయుమని వేఁడుచు వానికడ కొకరాయబారి నంపిరి. ఆదూత చక్రవర్తిసన్నిధి కరిగి గురుగోవిందునిమీఁద నెన్నో నేరస్థాపనలు చేసి యెన్నో కథలు గల్పించి కృతకృత్యుఁ డయ్యెను. అందు ముఖ్యమైన వివి. "గురుగోవిందుఁడు దొంగమతము గల్పించి మూర్ఖులను మందబుద్ధులను దానిలోఁ జేర్చుకొని దేశపరిపాలకులమీఁద వారికి ద్వేషము గలిగించుచున్నాఁడు. అతనిబలము క్రమక్రమముగ వృద్ధియగుట జేసి ముందుముందు మొగలాయిరాజ్యమున కే భంగము కలుగవచ్చును. అతనిగర్వ మెంతదూరము వెళ్లినదనఁగా "నేనే హిందూస్థాన మంతకును బాదుషాను. నాకన్న బాదుషాలు లేరు. ఇప్పటిఢిల్లీచక్రవర్తి పనికిమాలినవాఁడు. వానిని నేనోడఁబరిచెద" నని కారు లఱచుచున్నాఁడు. మహమ్మదీయ మతము హిందూదేశములో నుండి కూకటివేళ్లతో పెల్లగించివైతు నని యతఁడు ప్రతిదినము డప్పులుపెట్టి చాటించు చున్నాఁడు.

అని చెప్పి చక్రవర్తిం బురికొల్పి యాగ్రహము దెప్పించి కొండరాజులకు సహాయముగ గొంతసైన్యము పంపు మనియు దొంగలదొర యగుగురుగోవిందుని నాశనము జేయవలసిన దనియు వేఁడుకొనెను. చక్రవర్తి యావేడికోలు మన్నించి యచిరకాలములోనె కొండరాజులకు సహాయముగ గురుగోవిందుని దండించుటకై కొంతసైన్యమును బంప వాగ్దానముచేసెను. ఆరాయబారి యరిగినకొలఁదికాలమునకె గురుగోవిందుని బట్టుకొని బ్రతికియుండఁగా ఢిల్లీకి బంపవలసినదని యౌరంగజేబు చక్రవర్తి సర్హిందుపరగణాసుబేదారైన బయజీతసింగుపేర వ్రాసెను. ఒకవేళ సైన్యము చాలకున్న ఢిల్లీనుండి పది వేల

సేననిచ్చి యమీరుఖానును బంపుచున్నట్లుకూడ నాలేఖలో వ్రాసి యాపత్రికార మతనిని పంపెను. చక్రవర్తిసైన్యము కొండరాజులసేనం గూడి యానందపురము ముట్టడించెను.

శత్రుసేన మిక్కిలిగొప్పదిగా నుండుటచే గోవిందుడు వారి నెదుర్కొనక మంచియదను చిక్కువఱకు తనకోటలోనెయుండి వల యునప్పుడు పగతురపైఁ బడి పారుపవచ్చునని తలంచి లోపలనె యుండెను. ఆఱుదినములు పగతురు కోటముట్టడించిరి. కాని కోటం బట్టుకొనలేకపోయిరి. గోవిందుని సైనికులుగూడ పలువురు నిహతు లైరి. ఆఱవనాఁడు మంచి యదను గలిగినందున కోటలోనుండి యతఁడు సేనాసమేతుఁడై బయలుదేఱి మొగలాయీసైన్యమును ఖటాపంచలుచేసెను. పేరువడిన యిద్దఱుతురకదళవాయీలు గురుని కత్తికి నేలఁగూలిరి. తురకసేనాపతియైన యజమీరుఖందునకు గొప్ప గాయము తగిలెను. తురకలు తిరిగి చూడక పాఱిపోయిరి. సీకులు వారిని దరిమితరిమి కొట్టిరి.

గోవిందునిపరాజయము.

తనసైన్యము గురుగోవిందునిచేత పరాజయము నొందె నని విని చక్రవర్తి మేరమీఱినకోపము జెంది యెట్లయిన గురుగోవిందుని సంపూర్ణముగ నాశనము చేయవలయునని నిశ్చయించుకొని మహా సైన్యసమేతులై గురుగోవిందుని మీఁదికి దాడి వెడలవలసిన దని కాశ్మీరపరిపాలకుని లాహూరుపరిపాలకుని నియోగించెను. అట్లు నియోగించుటలో గోవిందసింగును వాని యాలుబిడ్డలను వాని యను చరులను నిర్మూలింపవలసినదని యాజ్ఞాపించెను. ఆపరిపాలకు లిద్దఱు సర్ హిందూపరి పాలకునిగూడ గలిసికొని కొండరాజులుం గూర్చు

కొని మహాసేనాసమేతులై యానందపురము ముట్టడించిరి. గోవిందుఁడు తనసైన్యమును ముందు నాలుగుభాగములుగ విభజించి నలుదెసలం బెట్టఁదలఁచెను. కాని మొగలాయిసేన మహాసముద్రమువలె మేరమీఱియుండుటచే తనదళమొక్కచోటనేయుండుట సముచితమని దానినానందపురముననే నిలిపెను. మొట్టమొదటినాడు తురకలు మిక్కిలి విజృంభించిరి. ఆవిజృంభణ మాపుటకై గురుగోవిందుఁడు తన జ్యేష్ఠపుత్రుఁడగు నజీతసింగును గూడుకొని శత్రువులను నతిఘోరముగ దాఁకెను. మొగలాయిసైనికులు మహోగ్రమూర్తులగు నా రెండు సింగంబులయెదుట నిలువలేక చెల్లాచెదరై పఱువెత్తిరి. మొదటినాఁడు పరాభవముజరుగుటచే మొగలాయీలు రెండవనాడు తమఫిరంగుల బారుపెట్టి కోటం దాఁకిరి. పట్టపగలు వారిం దాకుటకవకాశములేనందున గోవిందుఁడు నిశాసమయమున మహమ్మదీయసైన్యములు నిద్రాముద్రితము లైనకాలమున తన యల్పసైన్యముతో కోట వెడలి ప్రమత్తులై యున్న పగతురపైఁబడి పలాయితుల జేసెను. అంతటమహమ్మదీయసైనికులు తమకు సాయముగ ఢిల్లినుండి మరలబలంబులు వచ్చువఱకు కలహ మాపివైచిరి. 1761 వ సం॥ రము చైత్రమాసమున మహమ్మదీయసైన్యమునకు మరల సహాయముగ గొంత సేన వచ్చుటంజేసి వారు మునుపటికన్న దిట్టముగ నానందపురము కోట ముట్టడించిరి. గోవిందునిసేన క్రమక్రమముగ క్షీణించెను. భోజనసామగ్రులు సన్నగిల్లిపోయెను. సరుకులుపైనుండి వచ్చుట కవకాశములేదు. గోవిందుఁడు నమ్మిన బంటు లందఱుఁ దమకింక జయము చేకూరదని దిగులుజెంది కూలబడి యటమీఁద నెంతమాత్రము జాగుసేయక శత్రువులపైఁ బడి వారిని నాశనము చేయువఱకు తాము నాశనమగునఱకు పోరుదుమని గురువుతో జెప్పిరి. సాహసించుట స్వనాశహేతువనియు దగుకాలము వచ్చువఱకు నిరీక్షించుట మంచిదని

యు గురువు బహువిధముల నుపదేశించెను. కాని వారామాటలు పెడచెవిం బెట్టిరి. గురువు వారిమొండితనముజూచి విసిగి యెవరియిష్ట మువచ్చినట్లు వారు చేయవచ్చును. కాని నన్ను విడిచినవాఁడు నామతము విడిచినవాఁడే యగునని కఠినముగ బలికెను. ఆపలుకులు విని సీకులలో ననేకులు భయము, భక్తి, రోషముఁ దమ్ము బురికొల్ప మేములయందుఁ బ్రాణము లున్నంతకాలము పిఱికికండలు గల కొందఱు మేము సీకులముగాము పారిపోవుచున్నామని యాయనను విడిచి పోయిరి. ఆయల్పసైన్యముతోడనే గురువు కోట సంరక్షించుకొనుచు దగుకాలముకొఱకు నిరీక్షించుచుండెను. కోట నేలఁ గూలక పోవుటయు గోవిందుఁడు కోట వెడలి యెంతకాలమునకు సీవలకు రాకపోవుటయు గొండరాజులకు విసుఁగు పుట్టించెను. అందుచేత వారు గురుగోవిందున కొకబ్రాహ్మణునిచేత నిట్లు సందేశ మంపిరి. "మీరు కోటవిడిచి మీయిచ్చవచ్చిన తావునకు బోయిన పక్షమున మీకుటుంబమునకు మీకు హానిసేయకుండ మేము వదలెదము. ఇట్లు చేయకపోయినపక్షమున మేము గోహత్య చేసినట్లే." ఆసందేశార్థములు సత్యములని నిష్కపటియైన గురుగోవిందుఁడునమ్మి తనకుటుంబమును వెంటబెట్టుకొని కోట వెడలెను. అతఁడు కోట వెడలగానే హిందువులు మహమ్మదీయులుగూడ తాముచేసిన బాసలుదప్పి యూరెల్ల గొల్లపెట్టి కోట గూలంద్రోసి తమమాట నమ్మి శిశువులతోను స్త్రీలతోడను వృద్ధులతోడను బోవుచున్న గోవిందుని వెంబడించిరి. అతఁడు వారికందక నిరంతర ప్రయాణములు చేసి కొంతదవ్వరిగెను. కాని యక్కడ సర్సానది యడ్డువచ్చెను. ఆనది నిండువఱదమీఁద నుండుటం జేసి సేన దాటుటకు వీలులేకపోయెను. శత్రువులు సమీపించిరి. అప్పుడు గోవిందుని చిన్నబిడ్డలను భార్యలను దక్కినయంతఃపురాంగనలను నెట్టులో గుఱ్ఱములమీఁదను నేనుఁగులమీఁదను నెక్కించి

యావలకు దాటించిరి. అప్పుడు సింగులకును మొగలాయిసైనికుల కును సందడికయ్యము జరిగెను. సింగులందఱు దాదాపుగ నశించిరి. అప్పుడు గురుగోవిందుఁడు హతశేషులైన స్వల్పసైనికులతో వెన్నిచ్చిపరుగెత్తి చంకర్ కోటఁజేరెను. ఆకోట చేరునప్పటి కతనివెంటఁ దనకుమారులుగాక నలువదిమంది సైనికులు మాత్రమే యుండిరి. గురుగోవిందు నెట్లయినఁ బట్టుకొని ప్రాణములతో ఢిల్లీచక్రవర్తి కడకుఁ బంపి యతనిచేతఁ జిత్రవధ చేయింపవలెనని కొండరాజులు సంకల్పించి మరల మాయోపాయముపన్ని కోట వెడలించి యతని నావలకు దీసికొని రావలయునని నిశ్చయించి యిట్లు సందేశమంపిరి. "మీరాకోట విడిచి మావెంట మీరాజ్యమునకు మరల వత్తురేని మీకేయపాయము లేకుండఁ దీసికొనపోవుదుము." ఆరాయబారము దెచ్చినయతఁడు తాను మొగలాయీల దూతనని గర్వించి తనయంతర మెఱుఁగక యహంభావమూన సందేశము మిక్కిలి కఠినోక్తులతో జరిగించి గురువునెడల దుర్వినయము బ్రకటించెను. గోవిందుని జ్యేష్ఠతనూజాన కాదుర్వర్తనము దుస్సహమగుటయు నతఁడని బాల్యకోపప్రేరితుఁడై ఖడ్గమెత్తి యాసందేశము దెచ్చినరాయబారితల నొక్కయేటున దెగవేసెను. తెగవేసి కొండరాజులకు బరాభవము గలుగునట్టి మాటలతో నతఁడు మరల సందేశ మంపెను. తమ రాయబారి నిహతుండగుటయు నుస్సహమైన సందేశము మరల వచ్చుటయు విని శత్రువులు గురుగోవిందుని నాశనమునందు గృతనిశ్చయులై కోట ముట్టడించిరి. సింగులు సింగములట్లు పోరాడిరి. కాని వేనవేలు కరకుతురకలమీఁద నలువదిమంది యేమిచేయ గలరు? సాయంకాల మగునప్పటికి ముప్పదియెనమండ్రుగురు సింగులు నేలపాలైరి. అందులో నతని పెద్దకొడుకు లిద్దఱు నుండిరి. జ్యేష్ఠతనూజుఁడగు నజితసింగు నిహతుఁడు కాఁగానే రెండవకుమారుఁడగు

జూజహారసింగు పదునైదేండ్ల ప్రాయమువాఁడు పగతురపై దుముక
బోవుచు త్రాగుటకు కొంచెము మంచినీరిమ్మని యడిగెను. శూర
శిఖామణియైన యాకొడుకుంజూచి గురుగోవిందుఁ డిట్లనియె. "నీవు
త్రాగవలసిన దీనీరుగాదు. ఇంతకంటె నుత్కృష్టమైనజలము మృత్యు
దేవతయిచ్చు పానకము త్రాగుము. పొ"మ్మని పంచుటయు నాబాల
వరుఁడు పగతురం దాఁకి వీరశైవమునలంకరించెను. శౌర్యభూషణులు
ను వంశాలంకారులునైన కుమారసింహములిద్దఱొక్కనాఁడు తన
కన్నులముందట గతించినప్పు డాదుఃఖము సామాన్యమానవులు భరిం
పగలరా. గురుగోవిందుఁడు హిమవత్పర్వతమువంటి ధైర్యసారము
గలవాఁడగుటచేతను జననమరణములతత్త్వ మెఱిఁగినవాఁ డగుటచేతను
శుభాశుభములపర్యాయములు దైవమేకలుగఁ జేయుచుండునను విశ్వా
సము గలవాఁడగుటచేతను దుర్భరమైన యీపుత్త్రశోకమును పరమ
శాంతముతో సహించెను. కుమారద్వయ మరణానంతరమున మిగిలిన
నలువురు ముగ్గురతో నటమీఁద గర్తవ్యమేమని యాలోచింపఁ జగ
ద్వంచకులైన పగతురను వంచనచేతనే నిర్జించుట రాజనీతియనియు,
నాపద్రక్షణమనియు జెప్పిరి. అదే కట్టకడపటి యుపాయమని యట్లుచే
యుటకు గురువొడంబడెను. చీఁకటిపడినతరువాత గోవిందుఁడు పాఱి
పోవుచున్నాఁడు పాఱిపోవుచున్నాఁ డని కోటయొక్క యొకద్వార
ముకడ శబ్దము వినఁబడెను. వెంటనే గుఱ్ఱములనెక్కి మొగలాయీ
సైనికులు వానిం బట్టుకొన నరిగిరి. కాని యెంతదూర మరిగిన సింగు
లదారి కనబడలేదు. అది యరణ్యమార్గమగుటచేతను గాలిచీకటులు
క్రమ్ముటచేతను తురకలుముందునకు సాగిపోవలేక వెనుకకు మరలిరి.
గోవిందుఁడు పాఱిపోయినదారివైపు, వెఱ్ఱితురకలు వెదకిన దారివైపు.
గోవిందుని బంట్లు తురకలం దప్పుదారిని బెట్టదలఁచి యతని నొక
ద్వారమునుండి బంపి మఱియొకద్వారము దీసికొని యతఁడు పాఱి

పోవుచున్నాఁడని కేకలు వైచిరి. ఎట్టకేలకు మహమ్మదీయులు తమ తప్పుం దెలిసికొని గురువు చనుదారిని వెంబడించిరి. కాని యతఁడా లోపున గడుదవ్వరుగుటం జేసి వారిప్రయత్నములు వ్యర్థము లయ్యెను. అట్లు గురువు నలుగురైదుగురు పరిచయులతో సత్పురుషుల బడి కన్ను కన్నుగనబడని చిమ్మచీఁకటిలో దైవము మీఁదనే భారముంచి పోయి తెల్లవారునప్పటికి శత్రువులకు దుస్సాధ్యమైన స్థానము చేరెను. కాని మార్గాయాసమునను నిద్రాభావమునను బుత్రశోకమునను నతఁడుకడు డస్సిపోయెను. పలుగురాలు గ్రుచ్చుకొనియు ముండ్లు దిగియు కాళ్ళు నెత్తురువఱద లయ్యెను. ముండ్లదాఁకి యొడలెల్ల గీచికొని పోయి గాయములకు నిలయమయ్యెను. కాని శరీరాయాసము నతఁడు సరకు సేయలేదు. ఆదుస్స్థలమున దెల్లవారినతోడనే తన్నెవ్వరైన గుర్తించి యరులకప్పగింతు రేమో యని యతనికి భయము తోఁచెను. భయము తోఁచినట్లుగానె గుజారు జాతివారైన యిరువురుతుచ్ఛు లాయనంజూచి యిడుగో గోవిందుఁడిడుగో గోవిందుడని యరచిరి. అదివిని యామహాపురుషుఁడు మనోధైర్యము చిక్కఁబట్టి మెల్లగా వారికడకుఁబోయి యూరకుండుఁడని బతిమాలి కొన్ని బంగారునాణెములు తీసి వారి కియ్యఁబోయెను. అవి వారు గ్రహింపక గట్టిగా నరవఁజొచ్చిరి. వారి కేకలు వారిమిత్రులకు వినఁబడక మున్నె గోవిందు డొరలోనుండి ఖడ్గమూడిపెరికి వారియిరువుర శిరస్సులుఁ జెరియొక వేటున నేలంగూల్చెను. అనంతరమతఁడు నిజానుచరులతో నిక్కలినాచాటుచోటునకుం జని కటికి వాలుతలగడగఁ జేసికొని నేలంబండుకొని తనయవస్థంగూర్చి విచారించుచుండగా నన్నము నీరులేక మిక్కిలి యాయాసపడినందున నతనికి గాఢనిద్ర పట్టెను. మరలరాత్రి వఱకు నతనికి మెలఁకువ రాలేదు. నిద్ర సుఖమెఱుఁగ దన్నమాట నిక్కముగదా.

మాళవదేశప్రవేశము.

ఆయడవిలో గురుగోవిందుఁడు తెల్లవారుజామువఱకునుండి యప్పు డు బయలుదేఱి తెల్లవారునప్పటికి మచ్చివారను నొకగ్రామముఁ జే రియొకతోట జొచ్చి యందొకమూల దాగికొనెను. ఆవనయజమాను లగు మహమ్మదీయసోదరులిరువురు తోటలో నిట్టిటుఁదిరుగు చుండ గోవిందుఁడు వారికంటఁబడెను. వారొండొరుల నానవాలు బట్టిరి. నిజ మతద్వేషులైనకరకుతురకలం జూడగానె తమ్ము వారు పట్టుకొనిపగతుర కప్పగింతురని గోవిందుఁడు సందేహించెను. కానియాతురకలు పూర్వ పరిచితు లగుటచేత నట్లుచేయఁ దలచుకొనలేదు. ఆతురకలు గుఱ్ఱా లవర్తకులు. ఎన్నోసారులు గోవిందునకు గుఱ్ఱము లమ్మినవారు. అం దుచేత స్వమతద్వేషి యైనను వారాయనను బట్టి యప్పగించుట యధ ర్మమని తలఁచి యభయమిచ్చి యాతిథ్యమిచ్చి విశ్వాసము గలమను ష్యులను సాయమిచ్చి భల్లాలపురము పంపించిరి. చమకారకోటనుండి గురువు తప్పించుకొని పోయినప్పుడు వానితోఁ జనకతమదారిం దా ముపోయి తురకవేసములు వైచుకొని తిరుగుచుండిన సీకులు భల్లాల పురమున గోవిందుంగలిసికొనిరి గులాబుసింగనునొకసీకుఁడు మొట్టమొ దట గురువును తనగృహమునకు రమ్మని యాహ్వానముఁ జేసి యధి కారుల కావిషయము దెలిసినయెడ తనతలమీఁదికి వచ్చునని భయ పడి తనయింటికి రావలదనిచెప్పి గోవిందునకు సహాధ్యాయియు భల్లా లపురవు ఖాజీయునైన మీరుమహమ్మదను నాతనిగృహమునకుబం పెను. అతఁడు తనపూర్వ సహపాఠిని మిక్కిలియాదరించి ప్రియభా షణంబుల సంతుష్టుం జేసి భోజన మిడెను. గోవిందుఁడు మహమ్మ దీయులచేతివంటకము తినగూడ దని పూర్వము నియమముగలవాఁ డయ్యుఁ దనమిత్రుఁడు స్నేహభావమున నిడినయన్నము గడుపారఁ

దిని నాటంగోతె నాపత్సమయమున సీకులు తురకలచేతికూడు తిన వచ్చునని శాసించెను. గురుగోవిందుడు శత్రుసైన్యముబారిఁబడ కుండ రక్షించు టెట్లని ఖాజీమున్నగు మిత్రులు వితర్కించి గోవిం దుఁడు తురకఫీరువేసము వేసికొనునట్లు నిర్ణయించిరి. అతనిశిష్యు లుగూడ తురకవేసములు వేసికొని గురువును సవారిలో గూర్చుం డబెట్టి యతఁడెవ్వరని దారిలో నెవ్వరైన నడిగినపక్షమున ఖాజీయని చెప్పుచు మెల్లమెల్లగా మాళవదేశము ప్రవేశింపవలసినదని వారంద ఱుపదేశించిరి. గురువు తురకగురువువలె నవిషరాగములు నీలియంగీలు తొడిగికొని పల్లకిలోగూర్చుండెను. శిష్యులె యాపల్లకి మోసిరి. అం దుచేతనెవ్వరి కేవిధమైన యనుమానము గలుగలేదు. ఆకారణమున నతఁడు సురక్షితముగ మాళవదేశముఁ జేరి గంఘురాల యనుగ్రా మము బ్రవేశించెను. తురక వేసములు దీయకయె యతఁడచ్చట నాయుధములు విడిచి యాయూరు విడిచి హీరగ్రామమునకుఁ బోయి కృపాళదాసు మహంతుయొక్క గృహమున విడిసియుండఁ దలఁచెను. కాని యామహంతు పరమభీరు వగుటచే రాజద్వేషి యైన గురుగోవిందునిఁ దన యింట నిలుపుకొన్న పక్షమున రాజాగ్రహమునకుఁ దాను పాత్రుఁడు గావచ్చునని చకితస్వాంతుఁడై గురువున కాతిథ్య మీయజాలకపోయెను. అనంతర మతఁడాయూరు విడిచి రేయికోట యనుమఱియొకజనపము జేరి జమీందారుఁడైన కమహమ్మదీయున కతిథి యయ్యెను. ఆమహమ్మదీయుఁడు మిక్కిలి ప్రసన్నుఁడై గురువును సగౌరవముగ గొన్నిదినములు తనయింట నుంచుకొని యామంత్రణము చేసెను. వారచేకగ్రామములు గడచి గడచి మెట్టకేలకు దన యనుగ్రామము జేరిరి. ఆగ్రామమున గొన్ని దివసంబులుండి గొంతమనస్థిమితము గలుగుటయుఁ దనవ్యవహారము జూచుకొని కొందఱుసైనికులం గూర్చుకొని యాయూరు విడిచి

కోట్కపూరా యను గ్రామము జేరెను. ఆయూరిప్రభువు గోవిందుని మిక్కిలి యాదరించి కొన్ని యాయుధములను గుఱ్ఱములను నిచ్చి కొంతద్రవ్యమిచ్చి తనభక్తిం బ్రకటించెను. కాని చిరకాలము తన గ్రామమునను ండవద్దనియుఁ దనసైనికులను సాయమిచ్చుట దనకిష్టము లేదనియు జెప్పి యాజమీందారు గురువుగూడ నయూరనుండి సాగనంపెను. ఆజమీందారునివచనములు గురువునకు, గొంతయసంతుష్టినాశాభంగములు గలిగించెను. అతఁడు విధిలేక యాయూరువిడిచి దాల్వానను గ్రామముజేరి యచ్చట శోధికల్వా లనుసజ్జనుని సాంగత్యము జేసెను. అతఁడు మిక్కిలిపలుకుబడి గలవాఁడు. అతఁడు గురువంశవఱకు దాల్చినసిలిబిడ్డలు విసర్జింపవలసిన దని కోర గోవిందుఁడు సమ్మతించి యాబిడ్డలు పరిశురామప్రీతి గావించెను.

త్రొల్లి యానందపురమునుతురకలుముట్టడించినప్పుడుకొందఱు సికులు గురువుమాటల కెదురాడి మేము సికులమే కా మని వ్రాసి యిచ్చి లేచిపోయిరి గదా అట్లు వారు గురుద్రోహము జేసి పోయినపిదప వారిని జుట్టములు కాకులు పొడిచినట్లు పొడిచి తిట్టి చీవాట్లుపెట్టి మరల గురుసేవ జేసి దోసము బాపికొనవలసిన దని నిర్బంధించిరి. అందుచేత వారు పశ్చాత్తప్తులై తాము మున్ను గావించినమహాదోషమునకు ప్రాయశ్చిత్తము గురుచరణసేవయె యని నమ్మి యతఁడున్నచోటు వెదకికొనుచు వచ్చి కొలువులో వెండియుం జేర్చికొమ్మనివారిమువ్వురు బడి ప్రార్థించిరి. వారిదీనాలాపములు హృదయమును గరగింప గురువు వారికోరిక నిరాకరింప లేక వారిని స్వసైన్యమునఁ జేర్చికొనెను.

గోవిందుఁడు స్వదేశము విడిచి విదేశములపాలై పోయినను మొలాయీసైన్యము లాయనను విడువదలఁచుకొనలేదు. గోవిందుఁడు మాళవదేశమున నున్నాఁ డని తెలిసికొని సర్ హిందూదేశపరిపాల

కుఁ డైన వజీరుఖాను గొప్పసైన్యము వెంటబెట్టుకొని మాళవదేశము జొచ్చెను. సమరప్రీతి గలిగి శత్రువులు వచ్చుచున్నపుడు వారికి సమరభిక్ష పెట్టకపోవుట యధర్మమని గోవిందుఁడు తనస్వల్పసైన్యముతోనె వానినెదిరించి కాలోచిత మైనసన్నాహముఁ జేసెను. ఉభయసైన్యములు గలసికొనెను. ఘోరసంగ్రామము జరిగెను. సింగులకన్న తురకలు తురకలకన్న సింగులు శ్లాఘాపాత్రముగఁబోరు సలిపిరి. విజయంబుతనకు తప్పక సేకూరునని గరువతనముఁ బూనియున్న వజీరుఖాను తప్పక పరాజయము నొందెను. తురకలబలము పోయినపోకగాఁ బోయెను. సింగులు రెండుమూడుక్రోసులవఱకు వారిని దరిమికొట్టి వారికి గొప్పనష్టము గావించి లబ్ధవిజయులై వెనుకకు మరలిరి. యుద్ధము ముగిసినవెనుక గోవిందుఁడు పొలికలను జూడబోయెను. పోయి సీకు నొక్కొకకళేబరము కనబడగానె యచ్చట కొన్నినిముసము లాగి యతనిం గొండొకప్రశంసించెను. అట్లు పోవబోవ ముంజపస్థానప్రభువును దనపక్షమువాఁడు నగునూనసిం గతనికంట బడెను. అతఁడు చావలేదు. వచ్చెడుప్రాణముతో పోయెడు ప్రాణముతో నవసానదశలో నుండెను. గోవిందునికంఠధ్వని చెవిని బడగానే యారాజు కన్నులు తెరచి యాయనను జూచి మ్రొక్కదలఁచెను. కాని చేతులు రాకపోయెను. గోవిందుఁడు జాలిపడినీకోరిక యేమనియతనివడిగెను. అతఁడిట్లనియె. "ఆనందపురమందు నాఁడు ద్రోహులై మిమ్ము విడిచిన యాసీకులపేళ్లు గలకాగితముమీరు చింపివేయుదురేని నాప్రాణము సుఖముగాఁబోవును." అట్లె చేసెదనని గురువుమాటయిచ్చి తనవాగ్దానప్రకారము గావించెను. ఆడితప్పనివాఁడగుటచేతనే గురుగోవిందునియందు శిష్యుని కంతభక్తి గలిగెను.

కుమారవీడులు.

గురుగోవిందుని నలుగురు కొడుకులలో మొదటి యిద్దఱు కుమారులు సంగ్రామ నిహతులైరని యిదివఱకే చెప్పబడియె. నాఁడు సరానదీతీరమున గోవిందుఁడు శత్రువులకోడి పాఱిపోవునప్పుడు యతని తల్లిని నిల్లాండ్రను చిన్నకొడుకుల నిరువురను సేవకు లెక్కటితో బహు కష్టముమీఁద నది దాటించి పగతురబారినుండి తప్పించిరి గదా. ఆయన భార్యలు చనినదారినే తల్లియు నిరువురుకొడుకులుం బోవ యత్నించుచుండ వారియింటఁ జిరకాలమునుండి సేవకుఁడుగనున్న యొకబ్రాహ్మణుఁడు గోవిందమాతను జూచి తన యూరక్కడకు సమీపముననున్నదనియు నాన్న మనుమలను దోడ్కొని తనయింటికివచ్చిన యెడల వారెసురక్షితముగనుండవచ్చుననియు నామెకు నచ్చఁజెప్పి తనగ్రామము వచ్చునట్లామె నొడంబఱచెను. చిరకాలమునుండి తమ్ము సేవించుచు దమబిడ్డవలెనున్న యాబ్రాహ్మణుని యుపదేశము తమకు క్షేమకరమని తలంచి యాయవ్వ కోడండ్రను దక్కిన పరిజనంబును బోయిన దారిని బోవక యాబ్రాహ్మణునితో జనెను. గ్రామము జేరునప్పటికి రాత్రియయ్యెను. ఆయవ్వకు మనుమలకు బ్రాహ్మణుఁడొకగది యిచ్చి యాహార మిడి యోపినకొలఁది సపర్యలు చేసి పండుకొనుట కొక గడ్డిపఱు పిచ్చెను. మార్గాయాసఖిన్నులై మనోవేదనాపీడితులై యున్నకతమున నాబాలకులిరువురు కన్నుమూసి వెంటనే నిద్రించిరి. ఆముసలమ్మదగ్గర కొంతరొక్కము కొన్నినగలు నుండుటచే నామె నిద్రింపక మేలుకొనియుండఁ దలఁచెను. కాని యట్లుండుట కామెతరమా? కొంతసేపటి కప్రయత్నముగ నతనికన్నులు మూతలువడెను. మువ్వురు గుఱ్ఱుపట్టి నిద్రపోయిరి. అప్పుడా బ్రాహ్మణుఁడు చప్పుడుగాకుండ బొటనవ్రేళ్లమీఁద నడచి గదిజొచ్చి యొడలు

మరచి నిద్రించుచున్న యాయవ్వతల యొత్తిగించి తలక్రిందనున్న నగలపెట్టె సంగ్రహించి యది దొడ్డిలో నొకచో బాతిపెట్టి తన మీఁద ననుమానము లేకుండునట్లు దొంగలు దొంగలని పెద్దపెట్టున నరచెను. ఆకూఁత విని గోవిందమాత యదరిపడిలేచి పెట్టెవెదకికొని కానక విప్రుని దనయెదుట నిలువంబెట్టి తత్క్షణమే తనపెట్టెఁ దెచ్చి యిమ్మని కఠినముగ నడిగెను. అట్లనుగుటకుఁ గారణమేమన దొంగలు పడినజాడ లేమియు నామెకు గనబడలేదు. మీఁదుమిక్కిలి పాఁపనివా లకము మాటలతీరు జూడ నామె కనుమానముదయించెను. అప్పలుకు లువిని యక్కపటబ్రాహ్మణుఁడు తొల్లింటివినయమును గౌరవంబును విడిచి "యేమేమీ! నాయింటికివచ్చి నాకెదురుదొంగతనముగట్టెదరా. ఇట్టివంటిమాట లన్నయెడ జాగ్రత్త"యని బెదిరించెను. ధనముపో యినఁబోయెఁగాక దుష్టబ్రాహ్మణుఁ డేమి దౌర్జన్యము చేయునో యని భయపడి లోకానుభవముగల యావృద్ధాంగన శాంతభావము వహిం చి "నీకు దొంగతనము గట్టలేదు. దొంగలు వచ్చినప్పుడు నాపెట్టె జాగ్రత్త పెట్టితివేమో యనుకొని మునుపు నీయెడ నాకుగల చనువు చేత నట్లంటి"ననిప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఆదురాచారుఁడు దొంగిలించిన సొమ్ము తనకు దక్కునో దక్కదోయని సంశయించి వారి నెట్లయిన గడతేర్చినగాని తనకు సేమములేదని కనిపెట్టి వారిని వదలించుకొను నుపాయము వెదకి తత్క్షణమే యిల్లువిడిచి గోవిందునియెడల నతిద్వే షము బూనిన యిరువురు కరకుతురకల వెంటబెట్టుకొనిబోయి యా గదిలోఁబ్రవేశపెట్టెను. ఆదురాత్ములు బాలకుల నిరువురను బలవం తముగఁ దీసికొనిపోయిరి. ఆఘోరకృత్యముజూచి గోవిందమాతమూ ర్ఛబోయెను. మూర్ఛబోవుగాక మృతినొందుగాక ఆమెజోలితురకలకు గావలెనా? దుష్టబ్రాహ్మణునకుఁ గావలెను. ఆమహమ్మదీయు లాబాల కులను, దోడ్కొనిపోయి సర్‌హిందూపరిపాలకుఁడైన వజీరుఖానున

కప్పగించిరి. వజీరుఖాను మున్నుగు మహమ్మదీయులకు గోవిందుని మీఁద నెంత ద్వేషముగలదో యతనిబిడ్డలమీఁదను నతనివాండ్రి మీఁదను నతనియనుచరులమీఁదను వేయేల నతనికుక్కలమీఁదఁ గూడ నంత ద్వేషము కలదు. అందుచేత నతనిచిన్నబిడ్డలు దొరకుట వజీరుఖానునకు నిక్షేపము దొరికిన ట్లుండెను. ఆయిరువురిలో బెద్ద వాఁడు పండ్రెండేండ్లవాఁడు. రెండవయతఁ డెనిమిదేండ్లవాఁడు. పెద్ద వానిపేరు జోరావారసింగు. రెండవవానిపేరు సతేసింగు. ఆకుమార సింహములను దనయెదుటకు రావించి మీరు మహమ్మదీయమతము స్వీకరించినచో మీప్రాణములు నిలుచును. లేనియెడల మిమ్ములను జంపించెదనని కఠినముగ బలికెను. ప్రాయమునబండ్రెండేండ్లయర్భకు డయ్యు శౌర్యమున నతివృద్ధుఁడగు జోరావారసింగు నిర్భయముగాను నిశ్శంకముగానువానికిట్లనియె. "పతితులను నజ్ఞానులను నుద్ధరించుటకై యీదేశమున గురునానకు నెలకొలిపిన పరిశుద్ధాస్తికమతమునందే మాకు విశ్వాసముగలదు. సత్యము జయించుకొరకును హిందూజాతి వృద్ధిపొందుటకును మనఃపూర్వకముగ దనప్రాణమును బలియిచ్చిన మహానుభావుఁడగు తేజబహదూరు యొక్కసంతతివారము మేము. సత్యమునిమిత్తము భగవంతుని నిమిత్తము తనసర్వస్వము గోలుపోయిన గురుగోవిందునిపుత్రులము. అట్టియుత్తమరాజవంశాంకురము లగు మేముతురకలమత మవలంబించుట? ఇది ఈశ్వరేచ్ఛకువిరుద్ధము చేయుట మాపితృపితామహులయొక్కయు మావంశముయొక్కయు పేరు చెడగొట్టుట. మే మిప్పుడు తురకలమైనయెడల బ్రతుకవచ్చు భాగ్యవంతులము కావచ్చు కాని యెప్పుడో యొకప్పుడు చావక చిరంజీవులము కాగలమా?. ఇంతమాత్రమునకు మేము స్వమతద్రోహుల మేలకావలయును? ఆడింభకులు తనవంటివాని కట్టిప్రత్యుత్తర మొసంగుదురని ఖాను తలంపలేదు. ఆయుత్తరము వినగానే యతఁడు కోప

ఘూర్ణిత నయనుఁడై కోపావేశమున గద్గదస్వరుఁడై యీబాలురతలను దీసికొనిపోయి తల తెగవేయుఁడని యానతిచ్చెను. ఆ బాలకులు సుకుమారశరీరములు ముద్దులుమూటగట్టుమొగములు వీరరసగర్భితములైనమాటలు సభాస్థాయుల హృదయములు గరిగించెను. ఆసభలో నున్న మీరుమహమ్మదుఖా ననునట్టి గొప్పతురక మిక్కిలి జాలిపడి యాఘోరకృత్యము జేయవలదని వారించెను. వజీరుఖానుఁ డతనియుపదేశమున దాఁ దలపెట్టిన దుష్కార్యము మానదలఁచెను. కాని శచీచంద్రుఁడనెడు నొకహిందువుఁడు గురుగోవిందుని శత్రుఁడు వజీరుఖానున కాప్తుఁడు లేచి యిట్లనియె. "పామును జంపి పిల్లలను విడుచుట వివేకమా? అవి పెరిగి కాలక్రమమున గొంపతీయవా." అప్పలుకులు విని వజీరుఖాను బాలకులం జూచి మహమ్మదీయమతము స్వీకరింపవలసినదని మరల కోరెను. ఆపలుకులకు వారు మునుపటికన్న కఠినముగ బ్రత్యుత్తరమిచ్చిరి. అప్పలుకులు దుస్సహము లగుటయు వజీరుఖాను కోపము పట్టజాలక యీబాలకులను పునాదిలో వైచి వారిమీఁద గోడకట్టుఁడని యాజ్ఞాపించెను. అతనినోట నమ్మాట వచ్చునంతలోనే తడవుగ సేవకు లామాణవకులను గెంటుకొనిపోయి ప్రాతగోడయొకటి పడగొట్టి పునాదిత్రవ్వి బాలకుల నందు బడవైచి గోడకట్టమొదలు పెట్టిరి. గోడ మోకాళ్ళవఱకు వచ్చునప్పటికి వేడుక చూచుటకై వచ్చిన వజీరుఖాను వారిని జూచి యిప్పుడైనను మీరు తురకలైన యెడల మిమ్ముగాచెదనని యాసగొలిపెను. చచ్చెదముగాని మతము విడువమని వారు గంభీరముగ బలికిరి. అట్లయిన జావుఁడని యాతఁడు వెడలిపోయెను. గోడగుండెలవఱకు వచ్చునప్పటి కెనిమిదేడులయీడు గలఫతేసింగు మిక్కిలి యాయాసపడి కొంచెము భయపడెను. అది కనిపెట్టి భయమొట్టిదో యెఱుఁగనిజొరవారసింగు "వత్సా! ఫతేసింగు భయపడకుము. వహా గురూజీకే ఫతే యనుమాటలు స్మరించుకొనుము.

నీశరీరములో మహావీరులైన మనపితృపితామహులరక్తము ప్రవహించుచున్నది. వీరమాతవైన మనయమ్మపాలు త్రాగినందుకు పిరికితనముఁ జూపి నీప్రతిష్ఠ తేకుము" అని, యెల్లవారు నచ్చెరువడఁ పలికెను. అనంతరము గోడకట్టి కంఠముమీఁదను మొగముమీఁదను గట్టబడ క్షణముసేపు వాయూపిరి సలుపక బాధపడి భౌతిక దేహములు విడిచి యశఃకాయముల దాల్చిరి. ప్రపంచమునందు బాలకులనేకులు పగతురచేఁ జిక్కి దుర్మరణమునొందిరి. కానియింతపరమశాంతముతో నింతమహాధైర్యముతో నింతస్వమతవిశ్వాసముతో మృతినొందినవారు లేరు. ఈడు జూడ నెన్మిదేండ్లవాఁ డొకఁడు. పండ్రెండేండ్లవాఁ డొకఁడు. వారినోట వెడలినమహాద్భుతవచనములు వయసుచెల్లిన శూరశిఖామణులకైన లోకోత్తరమైనగౌరవమును సముపార్జించినవి. అట్టిమహాశూరులను గన్నతల్లియె తల్లి. తండ్రియె తండ్రి. ఆగుణరత్నములు జన్మించినవంశమే వంశము. ఈమహాపురుషులచరిత్ర మింతటితో విరమించి వీరికీదుర్గతి దెచ్చినయాబ్రాహ్మణుని నొక్కమాఱు దలంచుకొనుఁడు. వాఁడు బ్రాహ్మణుఁడా? వానికన్న కటికివాఁడు వేయిమడుఁగు లుత్తముఁడు. వానికన్న కుక్కనుతినుఖండాలుఁడు పూజ్యుఁడు. వానికన్న గోహంతకులు మంచివారు. ఆపాపాత్మునివంటి కృతఘ్నులు లోకమునలేరు. చిరకాలము గురుగోవిందునియింటనుండి వానిసొమ్మదిని తుదకు వానితల్లిని బిడ్డలను వంచించి తనయింటికే తీసికొనిపోయి ధనము హరించి పసిబిడ్డలను పగవారికప్పగించి మహాపాతకముసకొడిగట్టినయాదురాచారునిగుండె రాయి గాని హృదయము కాదు. వానిఁ దలచుటయు పాతకమే. పితామహి మనుమలదుర్గతి విని తలఁగోడకు గొట్టుకొని ప్రాణము వదలెను. తనచిన్నబిడ్డలయొక్కయు దల్లియొక్కయు దుర్మరణవార్త విని ధైర్యసంపన్నుఁడును జ్ఞాననిధియునైన గురుగోవిందుఁడు కంటఁ దడివెట్టక పరమేశ్వరుని యిచ్ఛ జరుగుఁగాక యని భక్తిజ్ఞానప్రదము లైనకొన్నిపద్యములఁ జెప్పియూరకుండెను.

వజీరుఖానుతో జరిగినయుద్ధమున నిహతులైనస్వజనులకు దహనసంస్కారములు చేయించి తన్ను గురించి ప్రాణములు విడిచిన జోదులపేరులు జ్ఞాపకముండుట కాస్థలమున నొకయూరుకట్టి దానికి ముక్తిసరమను పేరుపెట్టి యనంతర మతఁడు దేశాటనమున కరిగెను. ఈసంచారమున నతఁడు పెక్కుగ్రామములు చూచెను. కొన్నియూళ్ళజనులతనిని మిక్కిలి గౌరవించిరి. కొన్నియూళ్ళవారు తిరస్కార భావము జూపిరి. ధనము తగినంత లేకపోవుటచే సైనికులకు జీత మిచ్చుట యాలస్యమగుచు వచ్చెను. అందుచేత సైనికులు గోలపెట్టిరి. ధనము దగ్గఱనున్నపు డాయన దానికొరకె యెప్పటికప్పు డతఁడు జీతము లిచ్చుచుండెను. లేనప్పుడు కొంచె మాలస్య మగుచువచ్చెను. దివానుసింగనునతఁడుమాత్రము తనకు జీత మక్కఱలేదనియు గురు పాదసేవయె గొప్పజీతమనియుఁ జెప్పెను. ఈప్రయాణములలో నొక తురకఫకీరతనిని సందర్శించి సీకుమతములోఁ జేరదలఁచుకొనెను. అతఁడు మ్లేచ్ఛుఁడని సందేహింపక గోవిందుఁడు తమతమసిద్ధాంతముప్రకార మతనిని శుద్ధుంజేసి స్వమతమునఁ గలుపుకొని వానికి జమీరు సింగని పేరుపెట్టెను. అనంతరమాయన కొంతకాలమునకు నానకు జన్మభూమియైన తాల్వొండి జేరెను. చిరకాలముక్రిందట నెడబాసినకుటుంబ మాయన నక్కడ కలిసికొనెను. కొడుకులందఱు గతించుటచే గోవిందునిమనస్సు పరిపక్వమై యైహికవాంఛలువిడిచి పారలౌకికవిషయములమీఁద నేనిలిచెను. తాల్వొండినుండి యతఁడు దండమయ మనుగ్రామముఁ జేరెను. దండమయమను పేరు గోవిందుఁడే పెట్టెనని కొంద అందురు. ప్రాతపేరేయని కొందఱందురు. ఈగ్రామమునం దుండఁగా మొగలాయిచక్రవర్తియగు నౌరంగజేబు తనదర్బారునకు రమ్మని యతనినాహ్వానముచేసెను. మొట్టమొదట మెత్తపడి యతఁడు వెళ్ళదలఁచెను కాని పౌర్వాపర్యములు విమర్శించినతరువాత

హిందూమతద్వేషియైన యాతనిసన్నిధికిఁ బోవుట శ్రేయముగా దని మానుకొనెను. ఔరంగజేబు తనప్రయత్నము మానక తనకొలువునకు రమ్మని మరలసందేశ మంపెను. ఆసందేశమును గూడ నతఁడు నిర్భయముగ నిరాకరించెను. మొగలాయిదర్బారునకుఁ బోవుట తనకిష్టము లేదని యౌరంగజేబున కతఁడు పద్యరూపముగ నొకజాబువ్రాసెను. ఆజాబుకొంత పారసీకభాషలోను కొంతపంజాబుభాషలోను నున్నది. దానిపేరు జాఫరునామా యందురు. జాబనఁగా బడిబంతులవ్రాత గాదు. అది యొకచిన్నగ్రంధము. ఆదండమగ్రామములో నున్నకాలముననె గురుగోవిందుఁడు సిక్కులవేదమైన యాదిగ్రంధమును తిరుగ వ్రాయించెను. పూర్వగ్రంథములోఁ దనయొక్కయుఁ దనతండ్రియు దొమ్మిదవగురువునగు తేజబహదూరుయొక్కయు నుపదేశములు లేవు. అవి చేర్చి యితఁడు గ్రంధము సమాప్తముచేసెను. ఇదిగాక విచిత్రనాటక మని యతఁడు మఱియొకగ్రంధము చేసెను. ఇది వెనుకటి తొమ్మండ్రుగురు గురువులయొక్కయుఁ దనయొక్కయు చరిత్రము. ఈవిధముగ నతఁ డిహలోకసౌఖ్యపరాఙ్ముఖుఁడై స్వమతవ్యాప్తి జేయుచు ధర్మమార్గపరాయణుఁడై యుండెను.

గోవిందునిశత్రువులబలము మహాసముద్రమువలె పారములేనిది. అతనిసైన్యము మిక్కిలి స్వల్పము. సిక్కు లెంతధీరులైన నెంత శూరులైన సంఖ్యలో నధికులైన మహమ్మదీయులముందర నిలువఁ గలరా. ఇరువురసైన్యములు సమానసంఖ్య గలిగినప్పుడు సిక్కు శౌర్యము పగఱకు దుస్సహమైయుండును. సైన్యము కావలెనన్న ధనము కావలెను. అతనియొద్ద ధనములేదు. సైన్యములేదు. కాని హృదయమున దేశాభిమానము స్వమతాభిమానము మేరమీఱియున్నవి. ఎన్ని యభిమానములున్న నేమి ధనమూలమిదంజగత్తనుమాట నిజము. ఈ ధనదారిద్ర్యము సైన్యదారిద్ర్యము దీర్చికొని మొగలాయిసైన్యము

లతోఁ బ్రతిఘటించి నిలచి హిందూస్థానముఁ దనమతము బాదు కొలుపుటకై యతఁడొక్కయుపాయమాలోచించెను. రాజపుత్రులు మహావీరు లనియు వారిలో ననేకులు దేశమునిమిత్తము మతమునిమి త్తము ప్రాణములువిడిచి రనియు మొగలాయిచక్రవర్తికి నిత్యవిరో ధు లనియు నతఁడు వినుచుండుటచే వారియొద్దకుఁబోయి తనయవస్థ వారికెఱిఁగించినపక్షమున వారు తప్పక తమపక్షముఁ బూని తనకు ధనము సైన్యము నిత్తురనియు వారొకవేళ నిరాదరము జూపినపక్ష మున స్వదేశోద్ధరణమునిమిత్తమై నెత్తురు ధారవోయుచున్న మహా రాష్ట్రులు తనకు మహోపకారముఁ జేయుదురనియు నతఁడు తలంచి మొట్టమొదట రాజపుత్రస్థానమునకుఁజనెను. రాజపుత్రప్రభువులలోని కొందఱు మొగలాయీలకువిధేయులై చక్రవర్తిమాట జవదాటకుం డిరి. కొందఱు చక్రవర్తితోఁ బోరాడుచుండిరి. ఈర్ష్యాసూయలచేఁ బ్రేరితులై కొందఱు స్వజనస్వదేశనాశనము జేసికొనుచుండిరి. గురు గోవిందుఁడు సందర్శించినప్పుడు వారాయనయెడఁ దిరస్కారభావము జూపక మిక్కిలి గౌరవించిరి. కాని తమవ్యవహారములె తమకు సరి పోవుచుండుటచే వా రాయనకు ధనసహాయముగాని జనసహాయము గాని చేయఁజాలరైరి. అక్కడస్థితి తనకనుకూలముగ లేకపోవుటచే గోవిందసింగు రాజస్థానము విడిచి దక్షిణాపథమునకుఁ బయనమై మహారాష్ట్రదేశము జొచ్చెనుకాని యప్పటికి వైదికమతోజ్జీవకుఁడైన శివాజీమహారాజు వానికుమారుఁడైన శంభాజీయు మృతినొందుట చేతను శివాజీమనుమఁడైనసాహూ ఢిల్లీచక్రవర్తిచేత వధింపఁబడుట చేతను మహారాష్ట్రసామంతులు భిన్నాభిప్రాయులై పరస్పరవిరోధ ములు గలిగియుండుటచేతను గోవిందునకు రాజస్థానమున నెంతయూ లంబనము గలిగెనో మహారాష్ట్రమునఁగూడ నంతియె యాలంబనము గలిగెను. అతఁడు సాగూ రనుపట్టణమున నుండఁగా హిందూమతని

రంతర ద్వేషియు గోవిందునకు మనశ్శూలము నైనయౌరంగజేబు చక్రవర్తి దక్షిణదేశమునందు మృతినొందెనని యాయనకు తెలిసెను. అంతటి మహావిరోధిపోయినాఁడని విన్నప్పుడాయన సామాన్యమాన వునకు వలె మితిమీఱిన సంతోషము నొందక పరమశాంతముతో నవ్వార్త నాలకించెను.

బహదూరుషా.

నిజసోదరులరక్తము కంటజూడకుండ స్వకుటుంబనాశనము జేయకుండ నొకరిద్దఱుతప్ప సింహాసన మెక్కిన మొగలాయీచక్రవర్తులులేరు. షాజహాను గద్దెనెక్కినప్పుడు తనయన్నదమ్ములనందఱను గత్తి కెఱజేసెను. షాజహానుయొక్క నలుగురుకొడుకులు తండ్రిచావ కముందె రోగపీడితుఁడై నంతమాత్రమున జక్రవర్తిపద మాక్రమిం చుకొనవలెనని యన్యోన్యసంహారణదీక్షితులై ఘాతుకమృగముల వలె బోరాడిరి. మూర్ఖుఁడైనమురాదును ధైర్యశాలియైనదారాను వారికొడుకులను వేయిమాటలేల తనకన్నతండ్రిని గూడ గారా గృహమునఁ బెట్టించి చంపించెను. అవశ్యం పితాచార మన్నమాట మొగలాయికుటుంబమునందు నిక్కమైనట్లు మఱియే కుటుంబము నందుఁ గాలేదు. షాజహానుయొక్క యాచార మౌరంగజేబు బవలం బించెను. ఔరంగజేబుయొక్క పద్ధతి నతనికొడుకు లవలంబించిరి. ఆచక్రవర్తి కాలధర్మము నొందునప్పటికి వానికి ముగ్గురుకొడుకు లుండిరి. పెద్దవానిపేరు ముజాము, రెండవవానిపే రజాము. మూడవ వానిపేరు కామరభక్షు. ఔరంగజేబు తనతమ్ముఁడైనమురాదు నెట్లువంచించెనో యజాము తనతమ్ముఁడైనకామరభక్షునట్లు వం చించి చెఱబెట్టించి తుదముట్టించి యన్నగారైనముజాము సింహా

నన మెక్కకుండఁ జేయవలె నని ప్రయత్నించెను. తండ్రిపోవునప్పుటికి ముజాము గాబూలులో నుండెను. పితృమరణవార్త వినినతోడనె తనతండ్రివలన దనపెదతండ్రి యైన దారాకు నెట్టియవస్థ సంభవించెనో యట్టియవస్థయె తా నాలస్యము చేసినయెడఁ దనకుగూడఁ సంభవించునని భయపడివెంటనే ఢిల్లీకి బయనమయ్యెను. హిందూస్థానము జేరినతోడనే ముజాము ముందుగా నొక తెలివైనపని జేసెను. తనతండ్రికి విరోధి యై దేశమున మిక్కిలి పలుకుబడి గలిగిన గురుగోవిందుసింగు యొక్క స్నేహము సంపాదించుకొనుట తనకు శ్రేయోదాయకమని యతఁడు తలచి తనకు సహాయముచేయుమని కోరుచు నతనియొద్ద కిద్దఱు హిందూరాయబారుల నంపెను. గోవిందసింగునకుముజాముగద్దెయెక్కిననునజాముగద్దెయెక్కిననునొక్కటె. అయినను తుర్వైన యౌరంగజేబుకొడుకులలో నొకనికిసాయముచేసిన రెండవవానినిగడ తేర్చుటకొంతశత్రునాశనము చేయుటయెయని తలంచి యతఁడు ముజాముకు సహాయముచేయ నిశ్చయించెను. అజాము ముజాముల కాగ్రానగరమునొద్ద గొప్పయుద్ధము జరిగెను. గోవిందసింగు తన సైన్యముతో ముజాముపక్షము చేరి యతనికి విజయము కల్పించెను. ఇం దతిశయోక్తి లేదు. గురుగోవిందుని వింటినుండి వెడలినయొకబాణము హౌదాలో నున్నయజామునకుఁ దగుల నతఁడు మృతినొందెను. నాయకుఁడు మృతినొందగానె సైన్యమంతయు చెల్లాచెదరయ్యెను. ముజాము బహదూరుషా యనుబిరుదుతో ఢిల్లీచక్రవర్తి యయ్యెను. గురుగోవిందు గావించినమహాసహాయము మనసులో నుంచుకొని బహదూరుషా వానియెడ మిక్కిలి కృతజ్ఞుఁడై యతని కొక్కజాగీరు నిచ్చెననియుఁ దనకు జాగీ రక్కఱ లేదని గోవిందుఁడు నిరాకరించె ననియుఁ జరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. తనచిన్నబిడ్డలను దుర్మరణము పాలుచేసిన కొండరాజులను వజీరు

ఖానును దనకుఁ బట్టి యప్పగించవలసినదని గోవిందసింగు గోరెనట. ఒకసంవత్సరముగతించినతరువాత నట్లు చేయుటకు చక్రవర్తి యొడంబడెనట. కాని చక్రవర్తి వారి నెన్నఁడుబట్టి యప్పగింపలేదు. గోవిందసింగు బహదూరుషాయొద్దనె కొంతకాల ముండెను. ఆచక్రవర్తి దక్షిణదేశమునకు దండు వెడలినప్పుడు సిక్కుగురువు కూడ నిజ సైన్యముతో వానివెంట జనియెను. పాత్రతపగతురను దనకుపట్టి యప్పగింపక పోవుటచే గురువునకు బహదూరుషామీఁద కోపము వచ్చెను. ఆపని చేయజాలనందుకు బహదూరుషా మిక్కిలి చింతించి కావలయునంత ధన మిచ్చెదనని సింగుతోఁ జెప్పెను. కాని సింగు ధన మక్కఱలే దని నిరాకరించి మొగలాయిసైన్యమును విడిచి తనబలమును దీసికొని వెడలిపోయెను. బహదూరుషా చక్రవర్తియై సింహాసనముమీఁద స్థిరముగాఁ గూర్చుండెను. కావున గురుగోవిందు వెడలిపోయినను నతనికి భయము లేదు. ఏరు దాటి తెప్ప తగులవేయు స్వల్పమతులు లోకమున నెందరో గలరు. అందులో బహదూరుషా యొకఁడు.

బాందుఁడు.

గోవిందసింగు చక్రవర్తిసైన్యమును విడిచి దక్షిణదేశమున గ్రుమ్మరుచుండఁగా గోదావరితీరమున నాదర మనునొక గ్రామముఁ జూచెను. అది గౌతమీతీరమున మిక్కిలిసుందరమైనస్థానమున నుండుటచే నచ్చట కొంతకాలము వసియింపవలెనని నిశ్చయించుకొని కొంతప్రదేశము ధనమిచ్చి విలిచి యచ్చట కొన్ని మందిరములు గట్టి యందుఁ గాపురముండెను. అచ్చట నుండఁగా నొకనాఁడొక బైరాగి యాతని సందర్శించెను. ప్రసంగవశమున గోవిందుఁ డత

నితో హిందూమతమునకు మహమ్మదీయులు చేసినదుర్ణయములను జెప్పి ధైర్యముతో తమపక్షము బూని పనిచేయువారు లేరని విచారించెను. ఆకార్యమునందుఁ దన్ను నియోగించినపక్షమున దాను తురకలతో బ్రతిఘటించి స్వమతరక్షణము చేయఁగల నని చెప్పెను. అతనిపేరు బాందుఁడు. అతఁడు దృఢమనస్కుఁడు. గొప్పశరీరదార్ఢ్యము గలవాఁడు. అతనిశరీరదార్ఢ్యమును మనోనిశ్చయమును జూచి యమ్మహాకార్యభార మతఁడు వహింపఁ జాలు నని చేయవలసినపని పంజాబు దేశమందుండుటచే గొన్ని జాబులు వ్రాసియిచ్చి యతని నా దేశమున కంపెను. బాందుఁడు పంజాబున కరిగి సిక్కులం గలియఁగట్టుకొని ముందుగా సర్ హిందూమీఁదికి బోయెను. గోవిందసింగుయొక్క చిన్నబిడ్డలను, గోడపునాదిలో నైచి దురాత్ముఁ డైనవజరుఖాను వారిమీఁద గోడపెట్టించిన దిచ్చోటనే యని యూఁరుగూరుపేరు వినఁగానే యీనాటకమునకే దుర్వారవిషాదము గలుగుచుండఁగా బాందునకు విషాదక్రోధములు గలుగుట యాశ్చర్యము కాదు. సర్ హిందులో నడుగుపెట్టినదిమొదలుకొని బాందుఁడు కనబడిన యిల్లెల్లఁగాల్చి యీమతస్థుఁడామతస్థుఁ డనక దొరికినవారినెల్ల కత్తికెఱ జేసి యతిఘోరముగ విహరించెను. రెండుమూఁడుదినములలో పట్టణమంతయు భస్మపటల మయ్యెను. అతని నామశ్రవణము ప్రాంతభూముల వసియించువారికి హృదయనిర్భేదక మయ్యెను. అతఁడు సర్ హిందు విడిచి వచ్చుచున్నాఁడని వినఁగానే దారిలో నున్నపల్లియలజనులు గృహారామక్షేత్రములు విడిచి యడవులలో దాఁగొన బోయిరి. సర్ హిందూనగరనాశన మైనతరువాత నతఁడు సట్లెజ్ బియాసునదులుదాటి బాటలనగరవినాశనమున కరిగెను. ఆపురపరిపాలకుఁ డైనషేకువులుహాదు నగర మెంత కాపాడినను తుదకది బాందునిచేత బడియెను. పురపరిపాలకుఁడు యుద్ధములో మృతినొందెను. ఆపట్టణము

నబాందుఁడు మొట్టమొదటఁ గాల్చినయిల్లు ఖాజీయబ్దుల్లాది. దీనింబట్టి మహమ్మదీయులయెడ నెంత ద్వేషమున్నదో తెలియవచ్చును. అక్కడనుండి యతఁడు లాహోరునకుఁ బోయి యాపట్టణముగూడ నిప్పులకుప్ప జేసెను. అనంతర మతఁడు రావీనది దాటి జామునగరమునకుఁ బోయెను. అప్పటికి బహదూరుషా చక్రవర్తి మృతినొందెను. ఫెరుక్సియరు ఢిల్లీపాదుషా యయ్యెను. అతఁడు బాందునియొక్క దుండగములను విని పంజాబుపరిపాలకుఁ డైనయబ్దులుసమ్మదనువానిని బాందుని బట్టుకొమ్మని పంపెను. అతఁడు గొప్పసేనతో నతనిమీదికి బోయెను. కాని బాందునిపరివారపాగ్ని యతనిముందర చెల్లబడియెను. అతఁడు పరాజితుఁడై కోటలో డాఁగొనవలసివచ్చెను. మొగలాయీలు ముట్టడించి యాపిరి పుచ్చుకొనుటకైన నెడమీయనందున బాందుఁడు కోటలోనుండి పారిపోవుటకు వీలులేక పోవుటకు సామర్థ్యము లేక శత్రువుల చేతిలోఁ జిక్కెను అతనిని బట్టువడిన తక్కిన వారిని పంజాబుపరిపాలకుఁడు ఢిల్లీకి పంపెను. అవ్వల బాందునియొక్క దుర్గతి నేమని చెప్పవచ్చును. ఎన్నిచిత్రవిధముల నరునిజంపవచ్చునో యన్నివిధములు నాతనియెడ బ్రయోగింపబడెను. అతఁడు తనస్వహస్తములతో తురకలయాజ్ఞాప్రకారము కన్నకొడుకులను చంపవలసివచ్చెను. అట్టిసమయమునసైత మతఁడు కంటదడిపెట్టక చేయి వడకనీయక యతిధైర్యముతో నిలిచి యాదారుణకృత్యము నెరవేర్చెను. తరువాత నతనిచర్మ మొలిపింపవలసినదని చక్రవర్తి యాజ్ఞాపించెను. కరకుతురకలు కత్తులతో జర్మము చీరి మేను నారింజపండువలె యొలుచునప్పుడునసైతమతఁడు దుఃఖపడక దయదలఁచి రక్షింపుమని దేవురింపక మూలుగక పర్వతమువలె నిలిచి యాబాధసహించి దారుణమరణము నొందెను. బాందుఁడు ధైర్యమునను గాంభీర్యమునను బాధాసహనమునను శ్లాఘాపాత్రుఁడే కాని యతఁడు చేసిన దారు

ణకృత్యముల కతని నెవ్వరు క్షమింపజాలరు. పంజాబు దేశమున నతఁడు నెరపినవి రాక్షసకృత్యములు కాని నరకృత్యములు కావు. అతని స్వమతాభిమానమున్నట్లు గనబడ లేదు. విమతద్వేషమున్నట్లు కనబడ లేదు. ఏలయన నతఁడు హిందువులను మహమ్మదీయులను సమానముగ హింసించెను. ఎంతమతాభిమానమున్నను, నెంతపరమతద్వేషమున్నను వఁదబొఖానుని దౌర్జన్యముల గ్రహించినట్లు యిగని దురాచారములనుగూడ నాగరకులందఱు గ్రహింపవలసి యుండును. గురుగోవిందుఁడు పంజాబునకు వానిని బంపునపుడు వానిచేత నాలుగు శపథములు చేయించెను. 1 మంచి నడత నడచి పవిత్రుఁడవై యుండుము. 2 అబద్ధమాడకుము. 3 గురువులవలె గద్దెనెక్కి కూర్చుండకుము. 4 క్రొత్తమతము స్థాపింపకుము. నీకులందఱు నీ సోదరులు నీసమానులు నని భావింపుము. ఈశపథము లతఁడు పాటించినట్లు కనబడదు. క్రూరములు పరశురామప్రీతి నేయుమనియు శత్రుమిత్ర విచక్షణలేక యెల్లవారిని హింసింపవలసినదనియు గురు వాతనితోఁ జెప్పియుండ లేదు. కావున నతఁడు చేసినదుండగములలో నెంతమాత్రమతనికి భాగము లేదు.

అవసానదశ.

గురుగోవిందసింగు గోదావరీతీరమందలి నాందేరుపట్టణమందే మృతినొందెనని చరిత్రకారులనేకులు వ్రాసిరి. గురుగోవిందుఁడు నాదరుపట్టణముననే తనయవసానదశ గడపెను. ఉదయమున నతఁడు స్నానము చేసి యీశ్వరధ్యానముఁ జేసికొని భజనలుచేయును. మధ్యాహ్నము

భోజనముఁజేసి పేదల కన్నదానము చేయించును. సాయంకాలము శిష్యులకును దన్నుఁ జూడవచ్చువారికిని బ్రహ్మజ్ఞానోపదేశము చేయుచుండును. రాత్రిమగల భగవద్ధ్యానముఁజేసి భజనలు చేయుచుండును. ఈవిధముగ నతఁడు గోదావరీతీరమునఁ గొన్నిసంవత్సరములు కాలక్షేపముఁజేసెను. మహావీరుఁడైన యాతనికి శస్త్రమరణమే సంభవించెను. పఠానుజాతివాఁడైన యొకతురక చనరంగ మాడుచుండఁగా నొకనాఁ డాయనను ఖడ్గముతోఁ గడుపులోఁ బొడిచెను. ఈపొడుచుటకు జనులనేక కారణములు చెప్పుచున్నారు. గురుగోవిందుఁడు తనపై నలిగి తన్నువిడిచిపోవుటచేత నతఁడు ససైన్యముగ బ్రతికియుండుట తనకు క్షేమముగాదని బహదూరుషా చక్రవర్తి స్వమతస్థునిచేత నీపనిఁ జేయించెనని కొందఱి యభిప్రాయము. ఈపొడిచిన పఠానుజాతివానితండ్రి యేనువేలరూపాయలకు గురుగోవిందునకు గుఱ్ఱము నమ్మెను. ధనము దగ్గఱలేకపోవుటచే గోవిందుఁ డరువుబేరముఁజేసి యప్పుడప్పుడు కొంతసొమ్మిచ్చి పలుమారు వానినిత్రిప్పుచు వచ్చెనఁట. అందుకాతురక కోపించి కత్తిపుచ్చుకొని గురుగోవిందుని పైఁబడెను. గోవిందుఁడు వానియేటు తప్పించుకొని తనఖడ్గముతో వానిశిరస్సు నేలఁబడ నఱికెను. అతనికొడుకు గురుగోవిందుని కొలువులో చిరకాలమునుండి పనిచేయుచుండి యతని యనుగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడైయుండెను. అతఁడే పితృమరణమునకుఁ బ్రతీకారముచేయఁ దలఁచియో మఱియేకారణముచేతనో గురుగోవిందుని కోరికంబట్టియే యాతురక పొడిచెనని కొందరనుచున్నారు. ఏలయన గోవిందుఁడు బిడ్డలులేక శూన్యమైన సంసారముంజూచి విసిగి మరణమునకెదురుచూచుచుఁ దనచే నిహతుఁడైన తురకవాని కొడుకును బిలిచి "నీ తండ్రిని నేను జంపితినిగదా నీవునన్నుఁజంపి పగఁదీర్చికొనరాదా ?" యని పలుమారు పలుకుచు వచ్చెనఁట. ఎన్నిమాఱులాపనిజేయుమని

గురువు వానిని బురికొల్పినను వాఁడట్టి దుష్కార్యము జేయఁదలఁచుకొన లేదఁట. కాని యొకనాఁ డాపఠానుకుఱ్ఱవాఁడును గోవిందుఁడును జదరంగ మాడుచుండఁగా గోవిందుఁడు వానికిరోషమెక్కునట్లు తండ్రిం జంపినవానిని జంపలేకపోయితివిగదా యని పరిహసించెనఁట ఆపరిహాసము భరింపలేక వెంటనే యతఁడు మొలలోనున్న కత్తిందీసి గురువుపొట్టలోఁ బొడిచెనఁట. తురకపిల్లవాఁడు గురువుం బొడిచెనని తెలియఁగానే యాపట్టణమందున్న సీకులందఱు విసవిస యచ్చోటికిఁబోయి పఠానును ముక్కలుముక్కలుగ నరుకయత్నించిరి. కాని గోవిందుఁడు వారిసంభ్రమము వారించి తన పితృమరణంబునకు ప్రతిక్రియ జేసికొనెను. కాని యాబాలుఁడు దోషముఁజేయలేదని చెప్పి వారిని శాంతపరచెను. వెంటనే వ్రణవైద్యులాగాయముకట్టి చికిత్స జేసి యపాయకరమైనది గాదనిచెప్పిరి. గాయము మానుపట్టెను. అది సంపూర్ణముగ మానకుండగనే గోవిందుఁ డొకనాఁడు తనవిల్లు వంచి యెక్కుపెట్టెను. ఆప్రయత్నములో గాయపుకుట్లు విడిపోయెను. చికిత్స నిష్ప్రయోజనమయ్యెను. అచిరకాలములోనే సీకుమతమునకు దశమగురువును మహావీరుఁడు పరిశుద్ధాస్తికమతప్రచారకుఁడును గాఢదేశాభిమానియు మేటిస్వార్థత్యాగియునైన గురుగోవిందుఁడు పరమపదముఁ జేరెను. ఆయనసమాధి యచ్చటి కనతిదూరమునందున్న యబ్జుల్ నగరమునం దున్నది. అక్కడి కేటేట వేనవేలు సీకులు యాత్రకై పోవుచుందురు. ఈతీర్థవాసుల యన్నపానమునకుఁ గావలసిన ద్రవ్యమంతయు మహమ్మదీయమతస్థులైనను హైదరాబాదు నవాబులే వ్యయము చేయుచుందురని చెప్పుచున్నారు.

గోవిందుని శరీరచ్ఛాయ పచ్చనిది. మేను లావుగానున్నను చేవగలది. అతఁడు వేఁటయందు మిక్కిలి తమకముఁ గలవాఁడు. వేఁటయందు దేహపరిశ్రమలయందు నధికాసక్తిఁగలిగి చాకచక్యము

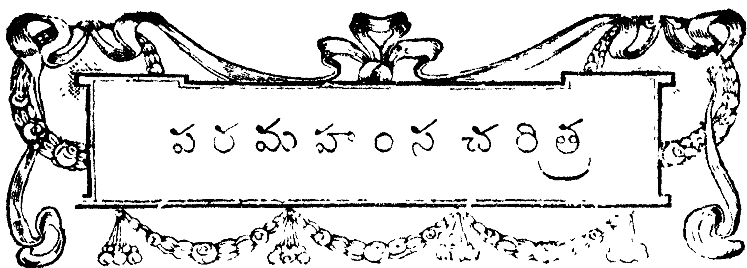
శరీరబలము పౌరుషము గలవారియం దతనికి మిక్కిలిప్రీతి. అతఁడు మాంసాహారి. సంజాడు లేక యొక్కపూఁటనైన భుజించి యెఱుఁగఁడఁట. తఱచుగా నతఁడు వేఁటాడి తెచ్చికొన్న మృగముల పలలమే భుజించువాఁడుక యఁట. అడవిపందివేఁట యతనికి మిక్కిలియిష్టము. అతఁడు మిక్కిలి పండితాదరణముఁ గలవాఁడు. పండితులం బలువురఁ జేర్చికొని వారిచే సంస్కృతగ్రంథములను వినుచుండును. సంస్కృతభారతరామాయణముల నితఁడు తరుచుగా చదివించుకొని విని యావీరుల విక్రమవిహారములు మెచ్చుచుండును. ఆతఁడు హిందీభాషలో గొప్పకవి. అర్థగాంభీర్యము శబ్దసౌష్టవము గలుగున ట్లతఁడు కవిత్వము చెప్పగలఁడు. వేదశాస్త్రములం జదువుకొనిరమ్మని బ్రాహ్మణుల వారణాసికిఁబంపి వారు మరలరా వారివలన వేదశాస్త్రపురాణములు నుపనిషత్తులు విని సీకుసభలలో గూడ సీకులజ్ఞానాభివృద్ధి నిమిత్తము వారిచేత నాగ్రంథముల జదివించుచుండును. అతఁడు మిక్కిలి ధర్మాత్ముఁడు. ధనమున్న సమయమున గొప్పదాత. అతనిదగ్గఱ నొకనాఁడు పుష్కలముగ ధనముండును. మఱియొకనాఁడుకొ త్తడబ్బైననుండదు. యాచననిమిత్తమాతనికడకు బోవువారు వట్టిచేతులతో నెన్నఁడు జనలేదు. అతనికి ధనకాంక్షలేదు. సైన్యసంరక్షణముకొఱకు, నాత్మసంరక్షణముకొఱకు నతఁడు ధన మార్జించుచుండును. కాని నిలువ జేసికొనిభోగముల ననుభవించుటకొఱకు గాదు. ధనవిషయమున నతఁడెంతనిస్పృహుఁడో తెలియజేయుటకొక చిన్నకథ గలదు. ఒకనాఁ డొకశిష్యుఁడు రత్నఖచితములై యేబదివేలరూపాయలు విలువగల బంగారుమణికట్లు తెచ్చి యతనికి సమర్పించెను. అవి తన కక్కరలేవని యాయన యెంతచెప్పినను వినక యాశిష్యుఁడు యవి గురువుచేతిలో బెట్టెను. అవి కొంతసే పుంచుకొని గురువు వానిలో నొకదానిని గోదావరి

నదిలో బడవైచెను. శిష్యుఁడు గురువుగారి కృత్రిమకోష్టములు చూచి
నగ యేమైనదని యడిగి గంగపాలైనదని విని నీటమునుఁగఁగల బెస్త
వాళ్లం బిలిపించి వెదకింపఁదలఁచినచో నేదియని యడిగెను. గోవిందుఁ
డు రెండవచేతిమణికట్టుతీసి నదిలో విసిరి పాఱవైచి యదిగో నక్కడ
పాఱవైచితి నని చెప్పెను. అది చూచి శిష్యుఁడు మిక్కిలి నక్కజం
పడి రెండుమణికట్లయెడ నాస వదలుకొని వెదకించుటమానెను. అత
నికి పండుగులన్న మిక్కిలి యిష్టము. దీపావళి,హోళీ మొదలయిన
పండుగ లతనికి మిక్కిలి యానందకరము. ఇతఁడు గొప్ప రాజనీతి
వేత్త. రాజ్యాంగ వ్యవహారపరిజ్ఞానము మిక్కిలిగలదు. ఆర్యుల
మతాచారములను నడఁచునట్టి విదేశీయుల పరిపాలనములో మాత్ర
దేశముండగూడదని యతని యభిప్రాయము. ఇది మనసులోఁ బెట్టు
కొని మొదటినుండి యతఁడు పనిచేసెను. మిక్కిలి భూతదయ చూ
పఁజాలిన మతస్థాపకుఁడయ్యు నతఁడు కత్తి యేలఁబట్టెనని కొందఱికి
సందేహము తోఁచవచ్చును. హిందూమతములో నున్నకొన్ని పద్ధతు
లను నిరాకరించుటచే గొండరాజులు మొదలగు కొందఱు హిందువు
లును, మహమ్మదీయమతధర్మములను ఖండించుటచే మహమ్మదీయు
లును నతనియెడల విరోధము వహించి హింసించుటచే నతఁడు ఖడ్గ
ము దాల్చి తనమతమునంతను వీరరసప్రధానమగుమతముగాఁ జేసె
ను. కాని లేనిచో నతఁడు నానకునివలెమతబోధకుఁడుగనే కాలముబుచ్చి
యుండును. కత్తిబట్టుట యతనితప్పు గాదు. ఆయన మరణసమయ
మున శిష్యులు చుట్టుంజేరి తరువాత మతగురు వెవ్వరని యడిగిరి.
యింకమీఁద గురువెవ్వరు నుండగూడదు. భగవంతుఁడే గురువు.
భగవదర్పితమైన యాదిగ్రంథమే గురువు. ఇంతకంటె గురువులు లేరు.
ఇఁకమీఁద మానవగురువుపాదములకు మీరు నమస్కారము లెన్న
డు చేయవద్దని యతఁ డుపదేశించెను.

ఇట్టిమహాపురుషులు ప్రపంచమున నరుదుగ జన్మించుచుందురు. ధర్మసంస్థాపనమే వీరిసంకల్పము. లోకానుగ్రహమే వీరిపరమావధి. ఇతఁడసాధారణమేధావంతుఁడనియు రాజతంత్రజ్ఞుఁడనియు నాంగ్లేయచరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. భారతమాతృగర్భమున నిట్టిమహాదేశాభిమానులనేకు లుద్భవింతురుగాక!

సంపూర్ణము.

ప్రపంచ భోగములందు నేవగలిగి బాల్యమునందె విరాగులయి యాత్మార్థభక్తులయి జీవయాత్రగడపిన మహాత్ములు పూర్వకాలమునం దెగాక యిప్పటికిని హిందూదేశమున నక్కడక్కడ గనుబడుచున్నారు. స్వామి దయానంద సరస్వతి, మహర్షి దేవేంద్రనాథ ఠాకూరు, బ్రహ్మానంద కేశవచంద్రసేనుడు, రామకృష్ణ పరమహంస మొదలగువా రందుకు దృష్టాంతరములుగ నున్నారు. అందు దయానంద సరస్వతి కొంత ప్రాతపద్ధతిని కొంత క్రొత్తపద్ధతి నవలంబించిన మహాత్ముడు. దేవేంద్రనాథుడును కేశవచంద్రసేనుడును బ్రాహ్మపద్ధతియందె విశేషపడి కేవలము క్రొత్తపుంతనే త్రొక్కి జనసామాన్యమున కనిష్టమయిన మత మవలంబించిన విరాగులు. రామకృష్ణ పరమహంస కేవలము ప్రాచీన మార్గ మనుసరించి పరమభక్తుడయి దేశస్థుల కందరకు నిష్టుడయిన మహాయోగి. ఈతని చరిత్ర మనేకాద్భుతములతో నిండి యుండును. ఆ యద్భుతములలో బెక్కింటిని కొందరు నమ్మజాలరు. అయినను పరమహంసయొక్క శిష్యులలో నగ్రగణ్యుడగు వివేకానందస్వాములవారు వ్రాసిన చరిత్రమునుబట్టి మేము వారిజీవితము నిచ్చట సంగ్రహముగా వ్రాసెదము.

రామకృష్ణ పరమహంస 1833 వ సంవత్సరమున ఫిబ్రవరినెల 20 వ తేదీని బంగాళాదేశమున హుగ్లీజిల్లాలోని కమర్పుకూరను గ్రామమున జన్మించెను. అతని తండ్రిపేరు ఖుదీరామచటోపాధ్యా

యులు. తల్లి పేరు చంద్రమణీదేవి. ఆతనితలిదండ్రులిద్దఱు యోగ్యతకు మిక్కిలి ప్రసిద్ధికెక్కి గ్రామస్థులందఱిచేత గౌరవింపఁబడుచు వచ్చిరి. ఖుదీరామ చటోపాధ్యాయుల సత్యనిత్యతను దైవభక్తిని దెలుపుటకు రెండుదాహరణల నిచ్చుచున్నాము. ఆతఁడు పూర్వము "దేరి" యను గ్రామమునఁ గాపురముండువాఁడు. ఆయూరిజమీందారుఁడొకవిషయ మునఁ దప్పుసాక్ష్యమిమ్మనియు నీయకుండిన వానిం జిక్కులఁబెట్టెద ననియు బెదరించినందున, నతఁడబద్ధమాడఁ జాలక యా యూరు విడిచి కమర్పుకారునకు వచ్చి తన జీవితశేష మచ్చటనే గడపెను. ఒకనాఁ డతఁడు తన కూఁతుం జూచుటకుఁ బయనమయి పోవుచుం డఁగా మార్గమధ్యమున నప్పుడే క్రొత్తగా బయలుదేరిన దళములు గల యొకమారేడుచెట్టు గనఁబడెను. మారేడుదళములతో శివపూజ సేయుట యతనికి మిక్కిలిప్రియమగుటచేఁ బ్రయాణ మింకొకయప్పు డు జేయవచ్చును, ఈయదనుతప్పిన బిల్వదళములు మఱియొకప్పుఁడు దొరకునాయనిపయనమును గట్టిపెట్టి చెట్టెక్కి మారేడుదళములఁగో సియొకనిండ వేసికొని వెనుకకుం జని యిల్లుచేరి మనసార శివపూ జఁజేసెను. అతనియొద్ద వాక్శుద్ధిగలదనియు శుభముగాని యశుభము గాని యతడన్నట్లుజరుగుననియు జనులునమ్మిరి. చటోపాధ్యాయుఁడు యాత్రనిమిత్తము గయకుఁబోయియుండనందు గదాధరుఁడగు శ్రీమ హావిష్ణువతనికిఁగలలోఁ గనఁబడి వానికడుపునఁ గొడుకయి పుట్టుదు నని చెప్పెనట. అందుచేతనతనికిఁ దండ్రి గదాధరుఁడను పేరుబెట్టెను. కాని యిటీవల నెందుచేతనో యతఁడు రామకృష్ణుఁడను పేరం బరఁగె.

రామకృష్ణుఁ డాఱవయేఁటనే పురాణములు చెప్పెడివారియొద్ద కుఁబోయి భారత భాగవత రామాయణాదికథల నెఱింగెను. ఆతనికం ఠధ్వని మధురమయి గాంభీర్యమైనది. గానమునం దించుక పరిచయము గలుగుటచే నతఁడు శ్రావ్యముగఁ బాడగలవాఁడఁట. దేవాలయము

లందలి విగ్రహములు చక్కఁగా జెక్కఁబడినవో లేవో తెలిసికొనుటకతనికి సహజమైన పుణ్యము గలదఁట అతఁడు తను బాలుఁడయినను గ్రామమునందలి పెద్దలు చుట్టుపట్లవాండ్రు దేవతావిగ్రహములమందువానికిఁజూపి యతఁడు మెచ్చినతరువాతనే ప్రతిష్ఠఁజేయుచువచ్చిరి. రామకృష్ణున కద్భుతమయిన జ్ఞాపకశక్తి గలదు. ఒకమారు భాగవతులాయూరికివచ్చి జలక్రీడ లాడఁగా నాబాలుఁడది చూచికథయంతయు జ్ఞాపకముపెట్టుకొని తరువాతఁ దోడిబాలురచే నాకథ యాడించెను. ఆయన వసియించు గ్రామము జగన్నాథక్షేత్రమునకుఁ బోవుదారిలోనుండుటచేత యోగులు సాధువులు సన్యాసులు వచ్చియాయూరిసత్రములో బసచేయుచుండిరి. అప్పుఁడు రామకృష్ణుఁడు వారియొద్దకుఁబోయి వారివల్ల ననేకాంశములం గ్రహింపుచు వచ్చెను.

తనయూరి జమీందారుఁడు మృతినొందఁగా నుత్తరక్రియలనమయమునఁ జుట్టుప్రక్కలపండితులనేకు లచ్చట చేరిరఁట. ఆసమయమున వారికి వేదాంత విషయమగు సందేహము దోప వారు చర్చలు సేయుచుండ బాలుఁడగు రామకృష్ణుఁ డక్కడకుబోయి సందియమవలీలగాఁ దీర్చెనఁట. పండితు లందఱు వానిని మహానుభావుఁడని కొనియాడిరి. రామకృష్ణుని పెద్దయన్న రామకుమారచటోపాధ్యాయులు సంస్కృతమున బండితుఁడై కలకత్తాలో నొకపాఠశాలఁబెట్టెను. తండ్రి రామకృష్ణునకుఁ బదియాఱవయేటనుపనయనముచేసిచదువునిమిత్తము వానిని బెద్దకొడుకున కప్పగించెను. రామకృష్ణుఁడాబడిలోఁ గొన్నినాళ్ళు చదివి యెంతకాలము చదివినను నాలుగురూకలుసంపాదించుటకు వినియోగించు విద్యలేగాని మోక్షసాధనమయిన చదువు లేదని విసువుజెంది యాబడిలోఁ జదువుకొనుట మానెను.

1853 వ సంవత్సరమున కలకత్తానగరమున కైదుమైళ్ళదూరమున రాణిరాసమణి యను జమీందారురాలొక దక్షిణేశ్వరస్వా

మి దేవాలయమును గట్టించెను. ఇది హిందూదేశమున శ్రేష్ఠమయిన కోవెలలలో నొకటి. ఆదేవాలయమునకు రామకృష్ణునియన్న యర్చకుడుగా నేర్పడెను. ఆలయప్రతిష్ఠ జరిగినదినమున నిరువదివేలమంది కన్నప్రదానము జరిగెను. గుడికట్టించిన యామె శూద్రస్త్రీయగుటచే నామె కట్టించిన దేవాలయమున భుజించుట యశాస్త్రీయమని రామకృష్ణుఁడంత యన్నప్రదానము జరుగుచున్న దేవాలయమునభుజింపక సాయంకాలమునవఱకు నుపవాస ముండి కొంచెమటుకులు కొనితినిరాత్రి కలకత్తాకుఁ బోయెను. తనవారిఁ గొన్నినాళ్ళకు సోదరుఁడువచ్చి తనకు దనయింటను బ్రతిష్ఠాలుటచేఁ దనయన్నము తానుగంగయుక్తమైన వేళ భుజించుకొందునని చెప్పి యన్న నొప్పించి యతని తోఁగలసియుండుటకుఁ బోయెను. అట్లుకొంతకాలము జరుగ సోదరుని శరీరమునందనారోగ్యము గలుగుటచే రాణిరాసమణియొక్క యల్లుఁడగు మధురనాథుఁడు రామకృష్ణునే కోవెల కర్చకుఁడుగా నియమించెను.

అతఁడాపనిం బూని యనుదినమును దక్షిణేశ్వరస్వామిని శ్రీకాళికాదేవినిఁ బూజించుచుండెఁ గాళియందత్యంతభక్తి యాతనికి నెలకొనియెను. పూజానంతరము రామకృష్ణుఁడు దేవీవిగ్రహమునొద్దగూర్చుండి కొడుకు తల్లియొద్ద గారాముచేసి యడిగినట్లు “అమ్మా! పలుకవే నాగతియేమి చెప్పితివే' యనిపిలుచుచు నడతెగక ప్రార్థించుచుండును. ఆదేవి తనమాతయనియు జగన్మాతయనియు నతఁడెంచుచు తాను నివేదన చేసిన యాహారము నామె నిజముగా భక్షించుచున్నదనుకొనెను. ప్రార్థించుటయే గాని యాతఁ డెన్నఁడు రెండవపనిచేయకుండుటచే వానిబంధుగు లతఁడు వెఱ్ఱిఘోరణిలోఁ బడినాఁడని నమ్మి పెండ్లిచేసినఁ గొంతనయము కృప్తిమయులు ననుకొని వివాహముఁ జలపెట్టిరి. పెండ్లిచేయుటకుఁ దనవారుఁ దలపెట్ట నతఁడుతనకురా

మచంద్రముఖోపాధ్యాయుఁ డనునొక బ్రాహ్మణుని కూఁతురు శారదామణిదేవి. యను నుత్తమబాలిక భార్యయగునట్లు విధింపఁబడినదనియు వానియొద్దకుఁబోయి యడుగుమనియుఁ దనవారితోఁజెప్పెను. వారామాటల కద్భుతపడి వెంటనే ముఖోపాధ్యాయునియొద్దకుఁ బోయి యడుగ నతఁ డంగీకరించి యైదేండ్లవయస్సుగల తనకూఁతును వానికిచ్చి వివాహము చేసెను. వివాహ మయిన పిదప మరల రామకృష్ణుఁడు వచ్చి యాలయంబున నర్చకత్వము చేయఁబూనెను.

వివాహము జరిగినదిగాని చుట్టము లనుకొన్నట్లు వానిమనోవైకల్యముమాత్ర మించుకయుఁ దగ్గక మఱింత హెచ్చెను. ఉపర్యాయమతఁడు ప్రార్థనము సేయుటయే గాక యహోరాత్రము లొక్కమచ్చున నెడ తెరపిలేక "తల్లీ నాకుఁ బ్రత్యక్షము గావేమే" యని పెద్దపెట్టున నేడ్వసాగెను. ప్రతిదినము సాయంకాలమయిన తోడనే "అయ్యో! తల్లీ! మరల నొకదినము గడచిపోయినది. ఇఁకఁ బ్రత్యక్షమగుట యెన్నఁడే" యని విలపించును. చూచినవారిలోఁ గొందఱు పిచ్చియెత్తినదనిరి. మఱికొంద ఱాయేసుపుఁజూచి వానికి దారుణరోగబాధ కలదనిరి. మధురనాథుఁడు నది రోగ మే యనుకొని తగు చికిత్స చేయించుటకు గొప్పవైద్యులకడకుఁ దీసికొనిపోయిచూపెను. వైద్యులెవ్వరు వానిరోగము కనుఁగొనఁజాలరయిరి. తుదకొక మహావైద్యుఁడు వానికది రోగము కాదనియు నతఁడు మహాయోగియనియుఁ జెప్పెను. అతఁ డొకప్పుడు భక్తిపారవశ్యముచేత దేవికి సమర్పింపఁదలఁచిన పూఁలదండలు తానే మెడలో వైచుకొనును. మధురనాథుఁడది మొట్టమొదటఁ జూచి వానిపైఁ గోపించెను. కానిపిమ్మట వానిమహిమ నెఱిఁగి యూరకొనెను. రామకృష్ణుఁడు గుడిలో నర్చన సేయుటకు వీలులేనియవస్థలో నుండుటచే నతని నాపనిలోనుండి తప్పించి మధురనాథుఁ డతని మేనయల్లుని నియమించెను.

ఇట్లుండ నెంతకాలమునకుఁ దనకు దేవి ప్రత్యక్షముకాలేదని నిరాశఁజెంది రామకృష్ణుఁడు మృతినొందఁదలఁచుచుండఁగా నొడలు తెలియక పడిపోయెను. ఇది కొందఱు మూర్ఛయనుకొనిరి. కాని యదిమూర్ఛగాక సమాధియయ్యెను. ఈసమాధిలో వానికి కాళికాదేవి ప్రత్యక్షమై వాని ననుగ్రహించెను. అంతట నతఁ డించుకయూరడిల్లి యుండెను. అదిమొదలతఁడు మరణమునొందునఱకుఁ బలుమారులు సమాధిప్రవేశముఁ జేయుచునేయుండెను. అతఁడు సమాధిలోనున్నపు డెంతఘనవైద్యులు వచ్చి చేయిచూచినను నాడి గనఁబడదయ్యె. ఈయద్భుతమున కెవ్వరుఁ గారణముఁ జెప్పఁజాలరయిరి. సమాధిలోఁ దనకు దేవి తెలుచుగాఁ బ్రసన్నురాలగుచుండుట నిజమో లేక తన మనోభ్రమయో యని యొక్కొక్కమారతఁడు సందియపడుచు దాని యాథార్థ్యమును గనుంగొనుటకయి యదివఱకెన్నఁడునుజరుగని యొకకార్యము జరిగినచో దేవిప్రత్యక్షమమాట నమ్మెదనని యతఁడు దేవితోఁ జెప్పుచుండును. ఎట్లన రాణిరాసమణియొక్క కొమార్తెలిద్దఱుఁ దమయంతఃపురమువిడిచి యాలయము ముందు మఱ్ఱిచెట్లక్రిందకువచ్చి తనతో మాటలాడినచో దేవి ప్రత్యక్షమగుట నమ్మెదనని దేవితోఁ బలికెను. రాచమణికూఁతు లిద్ద ఱెన్నఁ డంతఃపురమువిడువని గోషాస్త్రీలు. అదివఱ కెన్నఁడాలయము త్రొక్కిచూచి యెఱుఁగరు. అది యేమిచిత్రమోకాని యాశుద్ధాంతకాంతలిద్దఱు గుడిచూచుటకుఁ దల్లియనుమతి నంది యాలయమునకువచ్చి మఱ్ఱిచెట్టునీడనున్న రామకృష్ణునిఁ బలుకరించి "దేవి నిన్ననుగ్రహించును. భయపడకు" మనిచెప్పిపోయిరి. ఈతెఱంగుననే యతఁడు కోరినట్లనేకాద్భుతములు దేవిప్రసాదమువలన జరుగుచు వచ్చెను.

ఇట్లు నిరంతరప్రార్థనములఁ జేయుచు సమాధులంబ్రవేశించుచు రామకృష్ణుఁడు పండ్రెండుసంవత్సరములు తపస్సుచేసెను. ఆకా

లమునం దొకనాఁడు రాత్రియు నతనికి నిద్రలేదు. కన్నులు బలవంతముగా నతఁడు మూయఁదలఁచినను మూయఁబడవయ్యె. అప్పుడప్పుడతఁడు "దేవీ! నేను మృతినొందుదునుగాఁబోలు'నని భయపడుచుండ నతనికి "వత్సా! శరీరమునం దభిమానము విడువవేని నీకు ముక్తి యెట్లుగలుగు"నని యొకశబ్దము వినబడెను. ఒకమారతఁడు తల్లీ! నే నీ కించిజ్ఞులగు మనుష్యులవద్ద చదువు నేర్చికొనను నీవే నేర్పుమనియడుగ "వత్సా! నేను నీకు నేర్పెదనులే"యని యొకమాట వానికి వినఁబడెను. అప్పుడప్పు డతఁడు సర్వసమానుఁడయి "నేను బ్రాహ్మణుఁడను గొప్పవాఁడను. తక్కువజాతులవా రల్పులను దురభిమానము నామనసు నుండి తొలఁగింపు"మని దేవిని బ్రార్థించి వెంటనే తక్కువజాతివాండ్రగు సేవకులయిండ్లూడ్చి వారికి విధేయుడయి మెలగును. మఱియొకప్పు డతఁడొకచేత రూపాయలను రెండవచేత చిల్లపెంకులను బట్టుకొని గంగయొడ్డునఁ గూర్చుండి "ఇది ధనము. దీనిచే బియ్యముపప్పు మొదలగువస్తువు లన్నియు లభించును. దీనినందఱు గౌరవింతురు. ఇవి చిల్లపెంకులు. వీనిమొగమెవ్వరుఁ జూడరు. నాకివి రెండు సమానములే"యని రెండును గలిపి గంగలోఁబాఱవేయును. ఒకనాఁడు రాసమణి యల్లుఁడు మథురనాథుఁడు పదునైదువందలరూపాయిలు విలువగల యొకగొప్ప శాలువ వానికిం గప్పెను. రామకృష్ణుఁడు మొదటదానికి సంతసించినట్లు కనఁబడి నాలుగునిముసములలో నాశాలువుంగీసి నేలపై వైచి కాలరాచి దానిపై నుమిసి "ఇదిగర్వమును హెచ్చించును. దీనికన్న ప్రాతగుడ్డపీలికలు మే"లని దానితో నేలయూడ్చి పాఱవైచెను. ఆదినములలో నతనికి నిరంతరము శరీరమంతయు మంటలెత్తుచువచ్చెను. అందుచేత నతఁడు గంగలోఁ గంఠములోతు నీళ్లలో దిగి తఱచుగ నిలుచుచు వచ్చెను.

ఇట్లుండ నామహాత్మునియొద్ద కొకయోగినివచ్చెను. ఆమెయూ

రెయ్యదియో యెవ్వరెఱుంగరు. ఆమె కనేకపురాణంబులు కంఠపాఠ
ముగ వచ్చును. వాదములుచేసి యెంతెంతపండితులనైన నవలీలగగె
ల్చెడు ప్రజ్ఞగలది. ఒకయాఁడుదివచ్చి తనకుఁ గొంతవిద్య నేర్పునని
దేవి సమాధిలో నతనితో నొక్కమారు చెప్పెను. చెప్పినచొప్పున
దీర్ఘకాయము స్ఫురద్రూపము గలయాయోగిని వచ్చి రామకృష్ణు నాన
వాలు పట్టి "నేను నీకొఱకే వెదకుచున్నాను. కనఁబడితివా" యని
వానిం బలుకరించి యాతనితోఁ గలిసి కొంతకాల మచ్చటనుండెను.
రామకృష్ణునిశరీరమంతయు భగభగమండుచుండుటచే నాతఁడామెను
కారణ మడుగ నామె భగవద్భక్తులకందఱకు శరీర మట్లే మంటలె
త్తుననియు నిట్లే నాలుగువందలయేండ్లక్రిందట శ్రీచైతన్యునకును,బూ
ర్వకాలమున రాధాదేవికి భగవంతునిపైఁగల యనురాగముచే దేహ
తాపము గలిగెననియు జెప్పి తనమాటలు సత్యములని ఋజువుచేయు
టకు వైష్ణవపురాణములం దెప్పించి యందుఁ బ్రమాణములం గనబరచి
నమ్మించి రామకృష్ణుని మేన మంచిగంధము మూడుదినములు పూ
యించి పూలదండలు మెడను వేయించి యట్లే చైతన్యునియొక్కయు
రాధయొక్కయు తాప మడఁగెనని చెప్పెను. ఈశైత్యోపచార
ముచే నద్భుతముగ రామకృష్ణుని మేను చల్లఁబడెను. ఈమంటలడగి
న వెనుక నతనికి మితిలేనియాఁకలిబాధకలిగెను. ఎంతయన్నమెన్నిమా
రులు తిన్న నతనికి యాఁకలియుపశమిల్లదయ్యె. అప్పుడాయోగిని
చైతన్యుఁడు రాధమొదలగువారికిఁగూడ నిట్లే వింతయాఁకలికలిగెనని
చెప్పి, కొన్నిగ్రంథదృష్టాంతములఁ జూపి పలుపిండివంటలు కూరలు
నన్నము కుప్పకుప్పలుగా నతనియెదుటఁ బెట్టించెను. రాసులకొలఁదిప
దార్థములఁజూచుటచే నతనియాఁకలి క్రమక్రమంబుగ నుపశమిల్లి ప్ర
కృతిలోఁ బడెను. ఈయోగిని యతనికి యోగశాస్త్రము సమగ్రము
గాఁ దానున్న కాలమున నేర్పెను.

ఇవ్విధంబున యోగశాస్త్రమునఁ బరిపూర్ణుఁడై రామకృష్ణుఁడు వేదాంతము నభ్యసింపవలయునని తలఁచుచుండఁగా నతనియొద్దకు మహానుభావుఁడగు దిగంబరయోగి యొకఁడు వచ్చెను. అతఁడు బీరెండ గాయునప్పుడును గొండ చిల్లినట్లు వానలు గురియు నప్పుడును జెట్ల క్రిందనే గాని యిండ్ల తలదాఁచుకొనఁడు. ఊరుబైటనే గాని గ్రామమున వసింపఁడు. పండ్లు పాలె గాని యన్నము తినఁడు. రామకృష్ణుఁ డొకనాఁడు గంగయొడ్డునఁ గూర్చుండ నాయోగివచ్చి వానిని గుర్తెఱిఁగి బ్రహ్మజ్ఞానోపదేశము చేయవచ్చితినని చెప్పి యతనితోఁ గలసి పదునొకండు మాసములుండెను. రామకృష్ణుఁడు సాటిలేని బుద్ధిసూక్ష్మణతగలవాఁడగుటచే నాతఁడుపదేశించిన బ్రహ్మవిద్య నతిస్వల్పకాలమున నవలీలగా గ్రహించె. యోగి యాతని తెలివి కక్కజపడి "వత్సా! నేను నలువదియేండ్లు కష్టపడి నేర్చినదానిని నీవు నాలుగు దినములలో నేర్చితివి" యని యాదినము మొదలు వానిని శిష్యుఁడుగా నెంచక మిత్రుఁడుగా భావించెను. ఆ యోగితనయొద్దనిరంతరము నగ్నిహోత్రము నిలుపుకొని యదియె పరమపావనమని తలఁచుచుండెను. ఒకనాఁ డా యగ్నిహోత్రమున నొకఁడు చుట్టఁగాల్చుకొనఁ బోగా యోగి తన యగ్ని మైలపడిన దని వానిపైఁ గోపించెను. అప్పుడు రామకృష్ణ పరమహంస యోగి నిట్లని మందలించె. "అయ్యా! యీయగ్నియు దీనిని మైలపఱచినమనుష్యుఁడు పరబ్రహ్మస్వరూపములేకదా. నీకీ భేదబుద్ధి యేలకలుగవలె?" ఆ పలుకులు విని యోగి పరమహంసతో "ఇఁకమీఁద నే నెన్నఁడు నెవరిపైఁ గోపపడ" నని తెలివిం దెచ్చుకొనియె.

రామకృష్ణుఁ డీవిధమున బ్రహ్మజ్ఞానమునేర్చి జ్ఞానమొకదారి నడత యొకదారి గాకుండ నద్వైతసిద్ధి నొంది పిమ్మట యోగాభ్యాసముచేయ నారంభించెను. ప్రాణాయామముఁ బట్టి యూపిరి బంధించి

యాహారంబుఁ దినక యతఁడొక్కొకసారి కొన్ని దినములు గడుపుచు వచ్చెను, ఆ దినములలో నెక్కడినుండియో యొకసాధువు వచ్చి యతనితోఁ గలసియుండి ప్రాణాయామముఁబట్టినప్పు డాహారము లేమిచే నతఁడు మృతినొందునేమో యను భయమున బలవంతముగ నాహారమును మ్రింగించుటకుఁ బ్రయత్నించుచువచ్చెను. ఒకనాఁడు రామకృష్ణున కెంతకు మెలఁకువ రానందున సాధువు దుడ్డుకఱ్ఱతో వానిం గట్టిగాఁ గొట్టి మెలకువ దెప్పించి రెండు కబళములయన్నము నోట గుక్కి బ్రతికించెను. ఈ తెఱంగున నాలుమాసములు యోగా భ్యాసమగునప్పటికి రామకృష్ణున కాహార నిద్ర సుఖములు లేమి గ్రహణిరోగము సంభవించెను. ఈ రోగము యోగమును మాన్పించి వానికిఁ జాల మేలొనరించెను. స్వదేశవైద్యులు వాని రోగము కొన్ని రోజులలో మాన్పిరి. ఆ యభ్యాసముచేత సామాన్య యోగులకు దుర్లభమైన నిర్వికల్పక సమాధిని దాను ప్రవేశింపఁగలిగితిననియు దృఢమైన మనస్సును శరీరమును గలిగి యుండుటచేత తానట్టి సమాధిని బ్రవేశింప మరల బ్రతుకనయ్యెను. కాని సామాన్యులు బ్రతుకుట యరిదియనియు నతఁడిటీవల చెప్పుచు నచ్చెను. ఆరోగ్యము కలిగిన పిదప నతఁడు వైష్ణవులభక్తిమార్గము నవలంబింపవలయునని తలంచెను.

వైష్ణవులు భగవంతు నైదు విధములుగా సేవింతురు. 1. సేవకులు యజమానుని గొలిచినట్లు 2. మిత్రులొండొరులఁ బ్రేమించునట్లు 3. తలిదండ్రులు బిడ్డలఁ బ్రేమించునట్లు 4. బిడ్డలు తలిదండ్రులఁ బ్రేమించునట్లు 5 భార్య భర్తను వలచునట్లు. ఈ యైదింటిలోఁ గడపటివిధమే యుత్కృష్టమైన దనియు నా మార్గముననే పూర్వము గోపికలు రాధాదేవియు ననుసరించి ముక్తులైరనియు నమ్మి రామకృష్ణుఁడు కొన్ని దినములు స్త్రీవేషముఁ దాల్చి తాను భగవంతుని భార్యయగు రాధనని యెంచి తత్సంయోగమునకై పలు

మూరు ప్రార్థించెను. ఒకనాఁడు సమాధిలో నతనికి ముద్దుమొగములో గోపాల కృష్ణదేవుఁడు సాక్షాత్కరించినందున నతఁడు కృతార్థుఁడయ్యె. రాధ పరమభాగవతోత్తముఁరా లనియు నామె గోపాల దేవునియందు నలుపునిలుపుట భక్తిచేతనేగాని సంభోగార్థము గాదనియు జ్ఞానవంతుఁడేగాని పామరుఁ లాగ్రహింపఁజాలఁ జనుఁగూడదనియు రామకృష్ణునియభిప్రాయము. భక్తియోగమునందిట్లు సిద్ధిని గాంచిన పిదప నతఁడు మహమ్మదీయపద్ధతి ప్రకారము కొన్ని దినములు భగవంతుని ధ్యానించెను. ఆవల క్రైస్తవసిద్ధాంత ప్రకారము కొన్ని దినము లీశ్వరుని సేవించెను. ఆదినములలో నతనికి యేసు క్రీస్తుమూరు కనఁబడి వాని ధన్యుని జేసెను. రామకృష్ణుఁడే మతమవలంబింపఁ దలఁచునప్పు డామతస్థుఁడొకఁ డతనియొద్దకు వచ్చి తద్రహస్యములన్నియు నతనికిఁజెప్పునట. అన్ని మతముల నవలంబించుటచే ప్రతిమతము మంచిదేయనియు నేమతమవలంబించినను మనుష్యులకు ముక్తిదొరకుననియును నొక్కొక్కమత మఖండ సచ్చిదానంద స్వరూపుండగు భగవంతుని గుణములు దెలుపుననియు నతఁడభిప్రాయపడెను.

అతఁడు సంకల్పసిద్ధుఁడని వాడుక. ఒకనాఁ డాయన గంగయొద్దనఁ గూర్చుండి తన యోగాభ్యాసమున కనువుగా నొక కుటీరమును నిర్మించుకొనఁ దలంచుచుండ నప్పు డద్భుతముగాఁ గొన్ని వెదుళ్ళు తాటియాకులు నార మొదలగు గుడిసెకుఁ గావలసిన పరికరములు గొట్టుకొనివచ్చి వానికంటఁ బడెను. ఆ పరికరముల నతఁడు వెంటనే గ్రహించి కొందఱు సేవకుల సాయమునఁ గుటీరము నిర్మించుకొనియె.

ఇవ్విధంబునఁ బరమయోగియైన రామకృష్ణుఁడుండ నతనిభార్య పుట్టినింట నీడేరి పదునెనిమిదేండ్ల ప్రాయముగలదయ్యె. తల్లిదండ్రు

లామెతో నీమగఁడు పిచ్చివాఁడయ్యె నమ్మా యనిరి. కొందఱులోకు లతఁడు పరమయోగియయ్యెనని చెప్ప విని శారదామణిదేవి యట్టి మగని నొక్కసారి కన్నులారఁ జూడ వేడుకపడి తల్లిదండ్రుల సెలవు పొంది వానియొద్దకుం బోయి తన్నాతఁగించుకొనియె. రామకృష్ణుఁ డామెనాదరించి యుట్లనియె. "పూర్వపు రామకృష్ణుఁడు మృతినొంది నాఁడు. నేను క్రొత్తవాఁడను. లోకమునందలియాఁడువాండ్రందఱు నాకెట్లు తల్లులో నీవును నాకు తల్లివిగాని భార్యవుగావు." అని యామెపాదములకు మ్రొక్కి యాశీర్వదింపుమని ప్రార్థించి పువ్వులతోఁ బూజించి వెంటనే సమాధిగతుఁడై యొడలెఱుఁగకఁ బడియె. మగనికిం దెలివివచ్చిన పిదప నా యిల్లాలు "స్వామీ! నేను మీతపమున కంతరాయము గలిగింపను. మీ పాదసేవ సేయుచు నిచ్చటనే పడియుండెద. నా కందుకు సెలవి"మ్మని వేఁడిన నతఁడామె వేడికో లంగీకరించె. ఆమెయు భర్తవలెనే నిస్పృహగలిగి విరాగిణియై యుండె. మథురనాథుఁ డొకనాఁడామెను బిలిచి "తల్లీ! నీకు నేను పదివేలరూపాయ లిచ్చెదను. నీవుబోయి సుఖముగా నుండు" మని చెప్ప శారదామణిదేవి నవ్వి "నాయనా! నాభర్త ధనము నిరాకరించినమహాత్ముఁడయ్యె. నేనును వాని ననుసరించెద. నాకు నొందు" కని నిరాకరించె.

అనంతరము కొన్నినాళ్ళకు మధురనాథుఁడు తీర్థయాత్రలకుఁ బోవుచు రామకృష్ణుని వెంటఁ గొంపోయె. ఆయాత్రలలో రామకృష్ణుడు కాశికిఁబోయి జగత్ప్రసిద్ధసన్యాసియగు త్రైలింగస్వామినిసందర్శించి గోకులబృందావనమున గంగామాతయను మహాత్మురాలిని సేవించి ధన్యుఁడయ్యె. మరల వారింటికి వచ్చుచున్న మధ్యమార్గమున నొక పల్లెయలో జనులు దారిద్ర్యమున బాధపడుచుండుటఁ జూచి పరమహంస హార్దదైన్యమునకు వగచియాయూరనందఱనాదరించినఁగాని నే

నిచ్చటనుండి కదలనని కూర్చుండె. అప్పుడు మధురనాథుఁడు చాల సొమ్ము వెచ్చపెట్టికొన్నినాళ్ళన్నప్రదానముచేసి కట్టగుడ్డలిచ్చి యాదరించె. ఈతఁడు పరమపావనుఁడు. వానిదర్శనముచేసినవారందఱు వెంటనే పవిత్రులగుదురు. అతని సాన్నిధ్యవిశేషమున కొందఱు సమాధిగతులయి యీశ్వరుని గనువారు కొందఱు తమదురాలోచనలవిడిచి యిండ్లకు నిష్కల్మషచిత్తులయి పోయెడువారు. వేయేల ఆయననొకసారి చూచినపిదప జారులకు కాంతాసక్తియు లోభులకు ధనాసక్తియుఁ బోయెడునవి. ధనముపేరు చెప్పిన నతనికెంతరోఁతయో యీ క్రిందిసంగతినిబట్టి తెలిసికొనవచ్చును.

వెండి బంగారునాణెముల నతఁడు స్పృశించినమాత్రమునఁ జేతులు గజగజవణకును. చరమకాలమునం దతఁడు వెండి బంగారముల నేగాక యినుమునుసయితము తాకఁజాలఁడయ్యె. అతనియొద్దమహిమలనేకములు కలవు. కాని ప్రజ్ఞం బ్రకటించుటకై యామహిమలనెన్నఁడు నతఁడు ప్రదర్శింపఁడయ్యె. ఆయన యీ·గతానాగతముల·ను జెప్పఁగలఁడు. తనపరోక్షమున జరుగుకార్యములఁ జేర్కొనఁ గలఁడు. తన యెదుటనున్నవారిమనసులోని యాలోచనల నెఱుఁగఁగలఁడని యనేకులు చెప్పుదురు. కొందఱు మనుష్యులు దేవగుణములతోఁడను గొందఱు మనుష్యులు రాక్షసగుణములతోఁ జన్మింతురనియు నట్టివారిని జులకనగఁ గనిపెట్టవచ్చుననియుఁ బూర్వజన్మమునఁ జక్రవర్తులై సకలసౌఖ్యములఁ దనివితీర ననుభవించినవా రీజన్మమున విరాగులయి సన్యాసులగుదురనియు నతఁడు చెప్పుచుండును. అనేకమహిమలుగల యీమహానుభావుఁడు కలకత్తానగరమునకుసమీపమందున్నను తత్పురవాసులు చాలకాలమువఱ కతని నెఱుఁగనే యెఱుఁగరు.

బ్రహ్మసమాజ మతాచార్యుఁడగు కేశవచంద్రసేనుఁడు పరమభాగవతుఁడై యొకతోఁటలో విరాగియై పొద్దులుబుచ్చుచున్నవాఁ

డని విని రామకృష్ణుఁ డాతనిఁ జూడఁబోయెను. అది మొదలు వారి కిరువురకు దృఢమయిన స్నేహముఁ గలిగెను. కేశవచంద్రసేనుఁడు రామకృష్ణుని ప్రభావమెఱిఁగి వానినాశ్రయించి సందియము లడిగి తెలిసికొని పరమభక్తిచే నతని పాదములు తనకన్నుల నద్దుకొని పలుమాఱు వానిదర్శించి బ్రహ్మజ్ఞానవంతుఁడై తుదకాయన సిద్ధాంతము లన్నిఁటి నవలంబించెనని చెప్పుదురు. ఈచంద్రసేనుఁడు రామకృష్ణుని బోధనలఁ గూర్చియుచిత్రచరిత్రనుగూర్చియు|నొకగ్రంథము వ్రాసి ప్రకటించెను. ఆపుస్తకము బయలువెడలిన పిదప కలకత్తాపు రజనులు రామకృష్ణు నెఱిఁగిరి. అది మొదలు కలకత్తానుండియు బంగాళాదేశమునుండియు జనులు వందలకొలఁదివచ్చి సందియములడిగి యతనిచేత బోధితులై పోవుచువచ్చిరి. అప్పు డతనికి యీశ్వరావేశము సయితము వచ్చువాడుక గలదు. ఆ యావేశము లేనప్పుడు సేవకులకయిన విధేయుఁడుగ నుండినట్టి యామహాత్ముఁ డది వచ్చినతోడనే తాను భగవంతుఁడననియుఁ దనవంటివారు లేరనియు పూర్వము రాముఁడు కృష్ణుఁడు బుద్ధుఁడు యేసుక్రీస్తు మొదలగువారై పుట్టినది తానేయని చెప్పుచుండును. అతని బోధనలు విని యందఱును సంతసించి తృప్తినొందుచు వచ్చిరి.

ఈ పరమహంసకు 1886 వ సంవత్సరమున గంఠమునఁ గురుపునైచెను. ప్రజలకు మతబోధ మానుమని వైద్యు లెంత చెప్పినను వినక కంఠములోనుండి మాటవచ్చువఱ కతఁడు మతబోధ చేయుఁచొడఁగెను. ఆరోగము క్రమక్రమముగ వృద్ధియగుటచే రామకృష్ణపరమహంస 1886 వ సంవత్సరమున ఆగస్టు 16 వ తేదీని రాత్రి యొంటిగంటకు యఖండసచ్చిదానందపరబ్రహ్మమును గలసిపోయెను.

ఇతఁడు శరీరమునం దభిమానములేని మహాయోగి. సార్థకనామముగల పరమహంస. నిజమయిన మహర్షి. ధనమును జిల్లపెంకు

ను సమానముగఁ జూచిన నిస్పృహుఁడు. చండాలుని యందును బ్రాహ్మణునియందును గుక్కయందును గోవునందును బ్రపంచము నందలి సకలవస్తుపదార్థములయందును బరమాత్మయున్నదని గ్రహించి తత్ప్రకారము నడచిన ఋజువర్తనుఁడు. మతవిషయమున నితరులతో భిన్నాభిప్రాయములుగల పురుషులు సయితము వాని సత్ప్రవర్తనకుఁ గడుంగడు మెచ్చి కొనియాడిరి. బంగాళీభాషదక్క సంస్కృతముగాని మఱి యే యితరభాషగాని యతనికి రాకపోయినను దానిబోధనలం జదువునప్పు డతఁడు సకలశాస్త్రసంపన్నుఁ డనుకొనవలసివచ్చును. ఈపరమహంస సహజజ్ఞాని యని యనేకుల యభిప్రాయము.

మహావాక్యములు.

1. ఆకాశమున నీకు రాత్రివేళ నక్షత్రము లెన్నో కనఁబడును కాని యవినీకు పగలు కనఁబడవు. అందుచేత ఆకాశమున పట్టపగలు నక్షత్రములు లేనేలేవని నీవు చెప్పఁగలవా? ఆలాగుననే నీవజ్ఞానమువై యున్న కాలమున నీకు భగవంతుఁడు కనఁబడఁడు. అందుచేత దేవుఁడు లేఁడని చెప్పకుము.

2. ఒక్కవస్తువునే పెక్కండ్రు పెక్కుపేళ్ళతో వ్యవహరింతురు. ఎట్లనఁగా జలమును గొందఱు నీళ్ళందురు. కొందఱు పానియందురు. కొందఱు వాటర్ అందురు. ఎవరెట్లన్నను పదార్థ మొక్కటేకదా! అట్లే నిత్యుఁడై నిర్మలుఁడైన యానందస్వరూపుఁడు భగవంతుఁ డొక్కఁడే. అతనినే కొందఱు బ్రహ్మమందురు. కొందఱు హరియందురు. కొందఱు జహోవాయందురు. కొందఱు శివుఁడందురు. కాని దేవుఁడొక్కఁడే.

౩. తొండయొక్క రంగును గుఱించి యిద్దఱుమనుష్యులు గట్టిగా వివాదపడిరి. ఆచెట్టుమీఁదనున్న తొండ ఎఱ్ఱగానున్నదని యొకఁడువాదించెను. "కాదు కాదు నీవు పొరపాటు పడినావు. అది ఊదా రంగు కలిగియున్నది." అని రెండవవాఁడు వానిమాట ఖండించెను. వారిద్దరు తమలో తాము వివాదము పరిష్కరించుకొనలేక యాచెట్టు క్రిందచిరకాలమునుండి కూర్చుండియాతొండయొక్కవిధములన్నియు కని పెట్టిచూచుచున్న యొకమనుష్యుని యొద్దకుపోయిరి. "అయ్యా! తొండ ఎఱ్ఱగానున్నది కాదా?" యని యొకఁ డాయన నడిగెను. "అవును. ఎఱ్ఱగానేయున్నది" అని యతఁడుత్తరువిచ్చెను. రెండవ వాఁడు "ఇదేమిటండీ! మీరల్లాగనుచున్నారు. అది ఎఱ్ఱగాలేదు. అది ఊదారంగుఁ గలిగియున్నది" అని చెప్పెను. "ఔను! అది వూదారంగు గలదే యని యాచెట్టుక్రింది మనుష్యుఁడు చెప్పెను. తొండయొక్క రంగులు క్షణక్షణము మారిపోవునని యామనుష్యుఁ డెఱుఁగును. కావున వారిద్దఱును సరిగానే చెప్పిరని తెలిసికొని అతఁ డిద్దఱికిని ఔనని బదులు చెప్పెను. ఆలాగే భగవంతుఁడు బహురూపములుఁ కలవాఁడు. ఆరూపములలో నేదోయొక్కటి మాత్రమే చూచినవాఁడు భగవంతున కారూప మొక్కటియే యున్నదని వాదించును. కాని యతని రూపములన్నియు చూచినవాఁడు భగవంతుఁడు బహురూపుఁడని యతని నానారూపములను వర్ణించి చెప్పఁగలుగును. భగవంతుఁడు బహురూపములు గలవాఁడు. అయినను రూపములు లేనివాఁడు. కాని మెట్టి పరమభక్తులకైనను గనఁబడని రూపములెన్నో యతని కింకను గలవు.

౪. భగవంతున కనేకనామములు కలవు. అతని రూపము తెలిసికొనుట కెన్నోమార్గములు కలవు. ఏనామముతో నతనిని నీవు

పిలువ దలంచుకొందువో ఆనామముతోనే అతండు పలుకును. ఏరూపముతో చూడందలంతువో ఆరూపముతోనే కనంబడును.

5. నలుగురు గ్రుడ్డివాండ్రు ఏనుంగును చూడంబోయిరి. అందొకండు దానికాలుపట్టుకొని చూచి ఏనుంగు స్తంభమువలెనున్నదని చెప్పెను. రెండవవాండు తొండముతడవిచూచి యేనుంగు రోకలివలెనుండునని పలికెను. మూడవవాండు దానిపొట్టం బట్టిజూచి యేనుంగు పెద్దపాణకవలెనుండు ననెను. నాల్గవవాండు దానిచెవులు స్పృశించి ఏనుంగు చేటవలెనుండునని వాదించెను. ఈతెఱంగున వారు నలుగురు యేనుంగయొక్క రూపమును గుఱించి తగవులాడిరి. దారినిబోవు బాటసారి యొక్కడు వారికయ్యమునుగని అదియేమని యడిగి తెలిసికొని ఇట్లనియెను. "ఏనుంగునుమీరెవ్వరును నిజముగాంజూడలేదు." ఏనుంగు స్తంభమువలె లేదు. దాని కాలు స్తంభమువలె నున్నది. అది పాణకలాగున లేదు. దానికడుపు పాణకలాగున నున్నది. అది రోకలిలాగున లేదు. దాని తొండము రోకలిలాగున నున్నది. అది చేటవలె లేదు. దానిచెవి చేటలాగున నున్నది. ఆలాగుననే భగవంతుని రూపమొక్కటిమాత్రమే చూచినవారు భగవంతుని కారూపమొక్కటి గాని మరియొకరూపము లేదని వాదించి కలహమాడుదురు.

(6) పంచదార తెచ్చి చిలుకలు మొదలైనపక్షులుగాను, గురి బహుచిత్రవస్తువులుగాను వర్తకులు చేసినట్లే జగన్మాతయైన యామాదేవి యనేక రూపములతో అనేక నామములతో యెల్లదేశములయందు నెల్ల కాలములయందు పూజింపబడుచున్నది. భిన్నమతములు భగవంతునియొద్దకు మనలను తీసుకొనిపోవు భిన్నమార్గములు.

(7) బంగారమొక్కటే పలుపేర్లుకల పలునగలుగా చేయబడుచున్నట్లే భగవంతుండొక్కండే భిన్నదేశములలో భిన్నకాలములలో బహునామరూపభేదములచేత సేవింపంబడుచుండును. అతండు భిన్నవిధ

ములుగా నారాధింపబడుచున్నను కొందరతనిని తండ్రియందురు. కొందరతనిని తల్లియందురు. భిన్నపద్ధతులతోను, భిన్న సంబంధములతోడను సేవింపబడుచున్నట్టి భగవంతుఁడొక్కఁడే.

(8) (ప్రశ్న) అన్ని మతములకు దేవుఁడొక్కఁడే యైనపక్షమున యేభిన్నమతములవారు భగవంతుని భిన్నస్వరూపుఁడని యేల చెప్పిరి? (ఉత్తరము) దేవుఁడొక్కఁడే కాని యతని యవస్థలు వేరు. గృహయజమానుఁ డొక్కఁడే యయ్యు నొకరికిఁ దండ్రియు నొకరికన్నయు నొకరికిఁ దమ్ముఁడు నొకరికి మామయు నొకరి కెుక మగఁడునై యుండి యా యానామములతో నాయాబంధువులచేఁ బిలువఁబడుచున్నట్లే భగవంతుఁడొక్కఁడయ్యు భక్తుఁడే యవస్థలోఁ దన్నుఁజూచునో యా యవస్థను బట్టి వేరువేరు భక్తులచే వేరువేరునామములతోఁ బిలువఁబడి వేరువేరు రూపములతో వర్ణింపఁబడును.

(9) కుండల దుకాణములో బాన, చట్టి, పిడత, మూకుఁడు కూడా మొదలైన నానారూప భేదములుగల వస్తువులుండును. కాని యవియన్నియు మట్టితో చేసినవే. అట్లే భగవంతుఁడొక్కఁడే కాని యతడు భిన్నకాలములలో భిన్న దేశములలో భిన్నరూపములతోను భిన్నావస్థలతోను సేవింపఁబడు చున్నాడు.

(10) దేవుఁడొక్కఁడే కాని యతని యవస్థలు బహువిధములు. ఒక్క శాకమే తెచ్చి పాకభేదములచేతనది యనేకరుచులు గల్గియుండునట్లు చేయవచ్చును. అట్లే దేవుడొక్కఁడే యయ్యు, నవస్థాభేదములను బట్టి భక్తులచే వేరువేరు భావనలచే భజియింపఁబడు చున్నాడు.

(11) మనుష్యుఁడు తలగడాసంచివంటివాఁడు. ఒకసంచి యెఱ్ఱగా నుండును మరొకటి నల్లగానుండును. వేరొకటి పచ్చగానుండును. కాని వానియన్నిటిలోనున్న దూదియొక్కటియే. మనుష్యప్రకృతియు నట్టిదే. ఒక డందముగానుండును. ఒకడు కురూపియగును. ఒకడు

పరమపవిత్రుఁడై యుండును. ఇంకొకఁడు దుర్జనుఁడగును. కాని పరమేశ్వరుఁడు వారందరిలో నున్నాఁడు.

(12) ఉదకమంతయు నారాయణస్వరూపము. కాని యెల్లవిధములైన నీళ్ళు త్రాగుటకు పనికి రావు. అట్లే భగవంతుఁడు సమస్తప్రదేశములందున్నను ప్రతిస్థలము మనుష్యులు వెళ్ళిచూడఁదగదు. కొన్ని నీళ్ళు కాళ్ళు కడుగుకొనుటకే పనికివచ్చును. మఱినీళ్ళుసంధ్యావందనము మొదలైనవి చేసికొనుటకు పనికివచ్చును. కొన్నినీళ్ళు త్రాగుటకే తగవు. కొన్ని నీళ్లు త్రాగవచ్చును. అట్లాగే స్థలము లనేకవిధములు. మనము కొన్ని స్థలములసమీపమునకు మాత్రమే పోవచ్చును. కొన్నిచోట్లకు పోనేకూడదు. కొన్నింటిలో లోపలికి నిశ్శంకముగా పోవచ్చును. కొన్నిటికి దూరమునుండియే తొలగిపోవలెను.

(13) దేవుఁడు పెద్దపులిలో సహితమున్నాఁడనుమాట నిజము. కాని మనము దాని దగ్గరకు పోఁగూడదు కదా! అట్లే భగవంతుఁడు పరమ దుర్మార్గునిలో గూడ నున్నాఁడనుట నిస్సంశయము. అయినను మనము దుర్మార్గుల సహవాసము మాత్రము చేయరాదు.

(14) ఎవనిని బహుజనులు గౌరవించి వానిమాట శిరసావహించి వాని యాజ్ఞాప్రకారము నడతురో యట్టి వానియందు భగవచ్ఛక్తి యధికముగా నుండును. జనబాహుళ్యముచేత గౌరవింపఁబడనివానియందు అట్టివ్యక్తి తక్కువగా నుండును.

(15) ప్రపంచమునందు గలప్రతిపదార్థము దైవమే యని గురువు శిష్యునకుపదేశించెను. శిష్యుఁడు బాహ్యార్థమే గ్రహించెను. కాని దాని పరమార్థము గ్రహింపఁజాలకపోయెను. ఒకనాఁడు శిష్యుఁడు రాజవీథినిఁ బోవుచుండగా నొకయేనుగు వాని కెదురుగా వచ్చెను. దానిఁ దోలుచున్న మావటివాఁడు తొలగుతొలగుమని చప్పట్లుకొట్టి కేకలు వేసెను. కాని యాశిష్యుఁడు కదలక తనమనస్సులో నట్లువితర్కించు

కొనెను. నేనిప్పు డేల తొలగవలయును. నేను దేవుడను; ఏనుగుకూడ దేవుడే. దేవునకు దేవునివలన భయమేమియుండును? అని తలపోసి కదలక దారికడ్డముగా నిలిచెను. ఏనుగు విసురుగావచ్చి తొండముతో వానిని పట్టుకొనియెత్తి యావల విసరివైచెను. శిష్యుడు గట్టిగా గాయపడి గురువు కడకు పోయి జరిగిన వృత్తాంతమంతయుజెప్పి దేవున కెందుకిపరాధముఁ జేయవలెనని యడిగెను. అందు కుపాధ్యాయుడిట్లనెను. "సరే నీవు దేవుఁడవు. ఏనుగుకూడ దేవుఁడే. మావటివాడుకూడ దేవుఁడేకదా! మావటివాని రూపమున వచ్చి దేవుడు తొలంగుమని నిన్ను హెచ్చరించి నప్పుడు నీవు మూఢుండవై తొలగక యేలనిల్చితివి."

(16) భగవంతుఁడును వాని మహిమలు వర్ణించునట్టి భాగవత పురాణమును పరమ భాగవతోత్తముఁడైనభక్తుడును సమానులేయని గ్రహింపవలయును.

(17) ప్రతిపురుషుఁడు నారాయణుఁడు. మనుష్యుడు కాని జంతువు కాని మహర్షి కాని సిద్ధుఁడుగాని సమస్తవస్తువులు నారాయణ స్వరూపములే.

(18) మంచుమాట చాలమంది వినియుందురుగాని దానిజూచి యుండరు. అట్లు మతబోధకులలో ననేకులు భగవంతుని గుణములు గ్రంథములలోఁ జదివి తెలిసికొన్న వారేకాని యనుభవముచేత గ్రహించినవారు లేరు. మఱియు మంచు జాలమంది కన్నులతోఁజూచిన వారేకాని నాలుకమీఁద వైచుకొని రుచిఁజూచినవారుపెక్కండ్రు లేరు. అట్లేమతబోధకులలో ననేకులు భగవద్విలాస మణుమాత్రముజూచి యుందురుగాని సంపూర్ణ దివ్యతేజముఁజూచియుండరు. మంచురుచి చూచినవాఁడ యది యట్లుండునో చెప్పగలడు. ఒకమారు సేవకుడై మరియొకసారి స్నేహితుడై యింకొకసారి ప్రణయజనుడై వేరొకసారి

తన్మయుఁడై యెవ్వఁడునానావస్థలలో భగవంతుని సహవాసముఁ జేయునో వాఁడే భగవంతుని గుణవిశేషములనొక్కవక్కాణింపఁ గలఁడు.

(19) చమురు లేక దీపము వెలుగఁజాలదు. అట్లే భగవంతుఁడు లేకుండ మనుష్యుఁడు బ్రతుకఁజాలఁడు.

(20) మానవ శరీరము పొయ్యిమీఁద కాలుచున్న కుండ. ఇంద్రియములు మనస్సు మొదలైనవి యాకుండలో నుడుకుచున్న బియ్యమో దుంపదినుసులో కాగుచున్న నీళ్ళోయని తలంపవలయును. నీవు కుండను గాని యుడుకుచున్న వస్తువులను గాని తాఁకుదువేని నీచేయి కాలును. అవేఁడి సహజముగ మట్టికుండది కాదు. అందులోనున్న వస్తువులది కాదు. ఆవేఁడి యగ్నిది. ఆలాగే మనుష్యునియందున్న ఈశ్వరుఁడను నగ్ని, ఇంద్రియములు, మనస్సు మొదలైనవాటిచేత వాటికృత్యములు చేయించుచుండును. ఆయగ్ని చల్లబడినపుడే ఇంద్రియములు, సర్వావయవములు తమతమ పనులను మానును.

(21) భగవంతుఁ డిట్లనుచున్నాఁడు. "జంతువులను కరచునట్టి విషసర్పమును నేనే; ఆవిషబాధ తొలగించు మంత్రగాఁడను నేనే; శిక్ష విధించునట్టి న్యాయాధిపతిని. నేనే. కొరడాతో కొట్టి విధింపబడిన శిక్షను జరుపునట్టి వాఁడను నేనే.

(22) దొంగతనము చేయుమని దొంగను బురికొల్పువాఁడు దేవుఁడే. దొంగవచ్చును. జాగ్రత్తయని గృహవాసులను హెచ్చరించువాఁడు దేవుఁడే.

(23) సర్వేశ్వరుఁడు శరీరములో నెట్లు నివసించును? పిచికారీలో కఱ్ఱ యున్నట్లే దానిలోనుండియు దానికంటె భిన్నముగానుండును.

(24) భగవంతుఁడు సూది బెజ్జములో గొప్పయేనుగును గుచ్చి సన్నదారమువలె యీవలకు లాగగలఁడు. అతఁడు సర్వశక్తుఁడు. ఏమిచేయఁ దలఁచిన నది చేయఁగలఁడు.

(25) తామరాకుడల చేతను నాచుచేతను గప్పఁబడిన చెరువులోదుముకులాడు చేపలు పైకిఁగనఁబడవు. అట్లే మానవ శరీరములో నున్న సర్వేశ్వరుఁడు మాయచేతఁ గప్పఁబడి మానవదృష్టికి గోచరుఁడుగాఁడు.

(26) ఒకమనుష్యుఁడు కల్పవృక్షము క్రింద గూర్చుండి తాను రాజుకావలయునని కోరెను. అతఁడు వెంటనే రాజయ్యెను. తర్వాత నతఁడు చక్కని యప్సరస తనప్రక్కను కూర్చుండవలయునని కోరెను. వెంటనే దివ్యమంగళ విగ్రహముగలయొక స్త్రీ యతని ప్రక్కను గూర్చుండెను. పిమ్మట నతఁడు పెద్దపులి వచ్చినన్నిప్పుడు మ్రింగిన నెట్లుండునో యనితలంచెను. అనుకొనుటయే తడవుగా నతఁడు పులినోటఁబడెను. భగవంతుఁడా కల్పవృక్షమువంటివాఁడు. "నేను దిక్కుమాలిన వాఁడను. నిర్భాగ్యుఁడను" అని యెవఁడు తలంచునో వాఁడుసరిగా దిక్కుమాలినవాఁడు నిర్భాగ్యుఁడునై యుండును. కానిపరమేశ్వరుఁడు తనకు తోడునీడయై తనకోరికలనెల్ల దీర్చి తన్ను గాపాడునని యెవఁడు తలంచి నమ్మునో వాఁడాయనవలన తనమనోరథసిద్ధిఁబడయఁగలఁడు

(27) భూమి యజమానుఁడు మిక్కిలిభాగ్యవంతుఁడైనను దన నేలదున్ని వ్యవసాయముఁజేసెడు పంటకాపు తెచ్చియిచ్చెడుచిన్నకానుకను గూడ మిక్కిలి ప్రేమతోడను సంతుష్టితోడను గ్రహించి యానందించును. అట్లే భగవంతుఁడు సర్వశక్తుఁడయ్యు భక్తులు జేయునట్టిచిన్నిపూజకు సంతసించును.

(28) గంటవాయించినపుడు కంగుకంగుమను శబ్దములు స్పష్టముగా వినఁబడి లెక్కించుటకు వీలుగా నుండును. కాని గంటకొట్టుటమానగానే కంగుకంగుమను శబ్దములుపోయి రెండునిమిషములవఱకు గుయ్యి అను శబ్దము భేదించుటకు వీలులేక వినఁబడును. రెండువిధ

ములుగా వినబడునట్టి యోఘంటానాదమువలెనే భగవంతుడు నిరూపించుటకు శక్యముగాను నశక్యముగాను గూడనుండును.

(29) వ్రాతనేర్చుకొనుటకు మొదలుపెట్టిన పిల్లవాడు మంచి దస్తూరికుదుర్చుకొనుటకై ముందు పెద్దయున్న లవరవడిచూచి వ్రాసినట్లె మొదట మనస్సు ఆకారముగల వస్తువులమీద నిలిపి చిత్తవృత్తినిరోధముచేసికొనవలయును. ఆపనిలో మనము నెరవేరిన మీని నిర్గుణబ్రహ్మముమీద మనసు చులకనగా నిలుపవచ్చును.

(30) వేటకాడు పెద్దగురిచూచి కొట్టుటకుముందు అలవాటు చేసికొని యందారితేరిన తర్వాత సూక్ష్మలక్ష్యముల ననాయాసముగా గొట్టగలుగునట్లె మనుష్యుడు తనమనస్సు ముందుగా రూపములుగల విగ్రహములమీద స్థిరముగా నిలుపుట నేర్చుకొన్నపక్షమున కాలక్రమమున రూపములేని విగ్రహములమీదకూడ మనస్సు స్థిరముగా నిలపవచ్చును.

(31) భగవంతుడు సర్వస్వతంత్రుడు నిత్యుడునైన పరబ్రహ్మము జగత్పిత. దేశకాలములచేత పరిచ్ఛేదింపబడని నిర్గుణబ్రహ్మము మిఱియు మేరయులేని మహాసముద్రము. మనుష్యుడందులో ప్రవేశించెనా గట్టుగానలేక కొట్టుకొని మునిగిచచ్చును. కాని సగుణబ్రహ్మమైన హరియొక్క సాన్నిధ్యమును నేను పొందితినేని సముద్రములబడి మునిగిపోయెడువాడు గట్టు జూచినప్పు డెంతయానందించునో అంతయానందమును శాంతిని బొందుచుందును.

(32) దేవుడునిరాకారుడు, సాకారుడుకూడనై యున్నాడు. అతడు ఆకారమును నిరాకారతనుగూడ వ్యక్తము (transcends) చేయగలపరవస్తువు. అతడు మరియెట్టివాడో యతడే చెప్పవలయును.

(33) భక్తిమార్గములో నొకానొక దశయందు భక్తుడు, ఆకారముగల యీశ్వరునిఁజూచి సంతుష్టుడగును. మరియొకదశలో నిరాకారుడైన యీశ్వరునియందు రమించును.

(34) సాకారుఁడైన యీశ్వరుఁడు కంటికగపడును. అంతేకాదు. మనమతనిని ముఖాముఖీగా జూచి ప్రియమిత్రునిఁ గనుగొన్నట్లే హస్తములతో స్పృశింపవలెను.

(35) నేనొకప్పుడు వస్త్రముల ధరించి మరియొకప్పుడు దిగంబరినై యుండునట్లే భగవంతుడొకప్పుడు సగుణుడు, మరియొకప్పుడు నిర్గుణుడు.

(36) నీరు పేరుకొని మంచుగడ్డ యైనట్లే దృశ్యమానమగు నీశ్వరమూర్తి అవాఙ్మానసగోచరమైన పరబ్రహ్మముయొక్క భౌతిక స్వరూపము. ఆమూర్తి ఘనీభవించిన సత్యానందస్వరూపమని చెప్పవచ్చును. జలమయమై జలముయొక్క రూపాంతరమైన మంచుగడ్డనీటిలోఁ బడవైచినప్పుడు కొంతసేపటికి కరగి మరల నీరై పోవునట్లు సగుణబ్రహ్మము నిర్గుణబ్రహ్మముయొక్క రూపాంతరము. నిర్గుణబ్రహ్మమునుండి బయలుదేరి యీసగుణబ్రహ్మము కొంతసేపు రూపముతోనుండి మెట్టకేలకు నిర్గుణబ్రహ్మమునలీనమై యదృశ్యమగును.

(37) భగవంతుఁడు జ్ఞానినిలయుఁడు. అతనిపేరుజ్ఞానము. ఇన్ని మాటలెందుకు. అతఁడు జ్ఞానమయుఁడు జ్ఞానస్వరూపుఁడు.

(38) మనుష్యుల చేష్టలలో రెంటినిఁజూచి భగవంతుఁడునవ్వుచుండును. మొదటిది అన్నదమ్ములు పిత్రార్జితమైన యాస్తి "ఇదినాది యది నీది" యని పంచుకొనునపుడు. రెండవది రోగి చావునకుసిద్ధముగా నున్నపుడువైద్యుడొకడువచ్చి "నేను వీనిని బ్రతికించెద" నని చెప్పినపుడు.

(39) పిచ్చివాండ్రు, త్రాగుబోతులు, చిన్నపిల్లలు భగవంతుని చేత నావేశింపఁబడినవారివలెనే తమమాటల యర్థము తెలియకయే తమంతటతాము సత్యము పలుకుచుందురు.

(40) సూర్యమండలము భూమికంటె నెన్నోరెట్లు పెద్దది. కాని కడుదూరమునుండబట్టి యదిగుండ్రనిపళ్ళెమువలెఁ గనబడుచున్నది. అట్లే భగవంతుఁడు అపరిమేయమహాస్వరూపుఁడు. కాని మన మాయనకు మిక్కిలి దూరమున నుంటచే మనమాయన యనంతత్వమును లేశమైన భావింపలేకయున్నాము.

(41) తెలిసిగాని తెలియకగాని భగవంతుని నామస్మరణము మనము చేసినపక్షమున దానిఫలము తప్పక గల్గును. తనయిష్టప్రకారము నదికిఁబోయి స్నానముఁజేసినవాఁడు స్నాన ఫలమును బొందును గదా! అట్లే యొకరి బలవంతముమీఁద నదికిఁబోయి స్నానముఁ జేసినవాఁడును స్నానఫలము ననుభవించును. ఒకఁడు నిద్రపోవుచున్నప్పుడు మరియొకఁడు వానిమీఁద నీళ్ళుపోసి స్నానము జేయించినను స్నానఫలమనగా పరిశుభ్రత వానికిఁ గలుగకపోవునా?

(42) హరికీర్తన లేగృహమందు నిత్యము గానము జేయఁబడునో యాగృహమున సైతాను కాలు బెట్టలేఁడు. (సైతానునగా మనుష్యులను దుష్టమార్గములకుఁ బురికొల్పి వానిచేతను పాపముఁ జేయించు నట్టిభూతము.)

(43) ఒకరాజు బ్రాహ్మణునిఁ జంపి పశ్చాత్తాపము నొంది నాకీబ్రహ్మహత్యా మహాపాతక మెట్లుపోవు నని తెలిసికొనుటకై యొక మహర్షి యాశ్రమమునకుఁ బోయెను. అప్పుడు మహర్షి యింట లేకపోయెను. ఋషికుమారుఁడు రాజువలన వాని దీనవృత్తాంతమువిని "రాజా! నీవు మూఁడుసారులు రామనామముస్మరియింపుము. అంతట నీపాతకము పోవును" అని చెప్పి వానింబంపి తండ్రి

వచ్చినతర్వాత జరిగిన వృత్తాంతమంతయుఁ జెప్పెను. అది విని మహర్షి కోపించి యిట్లనియె. "ఒక్కసారి రామనామ ముచ్చరించినంత మాత్రమునసే బహుజన్మసంచితములైన మహాపాతకములు నశించునుగదా! రామనామము మువ్మారుస్మరింపుమని యీతనితో నేల జెప్పితివి? నీకు రామనామమునందు భక్తి స్థిరముగా కుదరలేదు. నీవుచండాలుఁడవుగమ్ము" అనిశపింపఁగా ఋషికుమారుఁడు రామాయణములో జెప్పబడిన గుహుఁడయ్యెను.

(44) ఎఱిఁగియైననుసరే యెఱుఁగకయైననుసరే యమృతఫుఁదొట్టిలోఁ బడినవాఁడు చావులేనివాఁడగును. అట్లే యిష్టపడియైననుసరే యిష్టపడకయైననుసరే భగవన్నామము నుచ్చరించినవాఁడు తప్పక ముక్తుఁడగును.

(45) గొప్ప పొగయోడ సరుకుపడవలను తెప్పలను వెనుకఁగట్టుకొని వాటి లాగుకొని నీటిమీఁద నిరపాయముగా పోవునట్లు జగద్రక్షకుఁడొకఁడు భూమిపై నవతరించి మాయాసముద్రములో మునిఁగి పోకుండ వేలకొలఁది మనుష్యులను నిరపాయముగా నావలకు తీసికొని పోవును.

(46) వరదవచ్చినప్పుడు నదులు వాగులు వెల్లివిరిసి చుట్టుప్రక్కలనున్న నేలయంతయు జలమయమగునట్లు చేయును. కాని వాననీరు మును పేర్పడినదారులగుండ ప్రవహించిపోవును. మహానుభావుఁడును భూమిపై నవతరించినప్పుడు వాని దయవల్ల నందరు ముక్తులగుదురు. సిద్ధులు మిక్కిలికష్టపడి ఘోరతపముచేసి తాముమాత్రమే మోక్షపదమును బడయుదురు.

(47) పెద్దదూలము ప్రవాహములో కొట్టుకొనివచ్చినప్పుడు తాను నూర్గురు మనుష్యులనైన నది రక్షించును. కాని యది మునుగదు. దుబ్బుకొట్టుకొని వచ్చినప్పుడు కాకివాలిన నది మునిదిపోవును.

అట్లే యొకమహానుభావుఁ డవతరించెనేని వానిశరణముఁ జొచ్చి లెక్క లేనంతమంది మనుష్యులు రక్షింపఁబడుదురు. సిద్ధుఁడు మిక్కిలిశ్రమ పడి తన్నుమాత్రమే రక్షించుకొనఁగలుగును.

(48) ఆవిరియంత్రము సరుకులతో నిండిన గొప్పబరువు బండ్ల గుంపును వెనుకదగిలించుకొని యనాయాసముగా లాగుకొనిపోయి తాను గమ్యస్థానమును జేరుటయేకాక వాటినిగూడ చేర్చును. జగద్రక్షణ పరాయణులైన మహానుభావులుగూడ నిట్లే సంసార దుఃఖభారముచే నిండిన మనుష్యులను తండోపతండంబులుగా దీసుకొని పోయి భగవంతునిపాదములయొద్ద పడవేయుదురు.

(49) శ్రీరాముఁడు భూలోకమున నవతరించినప్పుడు అతఁడునారాయణావతారమని సప్తమహర్షులు మాత్రమే గ్రహింపగలిగిరి. కావున దేవుఁడీలోకమున నవతరించినప్పుడు ఆయన యట్టివాఁడని తెలిసికొనువారు స్వల్పముగానుందురు.

(50) పరబ్రహ్మమనియెడుపక్షముమీఁద లెక్కలేనంతలు రాములు, కృష్ణులు, క్రీస్తులు వసియించుచుందురు. వారిలో నొకరిద్దరు నడుమనడుమనీలోకమునకు వచ్చి యత్యద్భుతములైన మార్పులను జేయుచుందురు.

(51) అవతారపురుషుఁడు భగవంతునిదూత. అతఁడు మహాచక్రవర్తియొక్క రాజప్రతినిధివంటివాఁడు. చక్రవర్తి తనరాష్ట్రములో దూరపుమండలములయందు సంక్షోభములు గల్గినపుడు వాటిన డచుటకై తనప్రతినిధి నచ్చటికి బంపినట్లే ప్రపంచమునం దేభాగమునందైన మతము క్షీణించి ధర్మములు చెడినపుడు ధర్మసంస్థాపనార్థము భగవంతుఁడు తనయవతారము నక్కడకుఁ బంపును.

(52) అవతారపురుషుఁ డొక్కఁడేకాని జీవసముద్రమునందుమునిఁగి యొకానొకచోట తేలి యచ్చట కృష్ణుఁడనిపించుకొనును. మరల

నింకొకచోట మునిఁగి లేచి క్రీస్తువనిపించుకొనును.

(53) మంచు వేసవిలో నీళ్ళు మిక్కిలి లోతునూతులనుండి మిక్కిలి శ్రమతోఁ దోడుకొనవలసివచ్చును. కాని వర్షకాలమున దేశమంతయు వరదలతో నిండినప్పుడు నీరు ప్రతిచోట సులభముగా దొరకును. అట్లే జపతపములచేతను ప్రార్థనలచేతను మనము మిక్కిలి కష్టమున భగవంతుని సాన్నిధ్యముఁ జేరఁగలుగుదుము. కాని యవతారమనియెడు వరదపొడిచినప్పుడు భగవంతుఁ డిక్కడక్కడ యనక ప్రతిస్థలమునందు దొరకును.

(54) ఉపయోగించెడువారు లేక మంటితోఁ గప్పఁబడి పూడిపోయి గడ్డిగాదములతో నిండియుండిన పాత బావి కనిపెట్టి త్రవ్వించి మరల నది జనులకుపయోగపడునట్లు చేయువాఁడు సిద్ధపురుషుఁడు. అదివఱకెప్పుడు బావిలేనిచోట జలమున్నచో నెఱిఁగి బావి త్రవ్వించువాఁడవతారపురుషుఁడు. మంచితనము పవిత్రత మొదలైనయుత్తమలక్షణములు, ఎవరియందు దాఁగి సహజముగానుండునో వారికే సిద్ధపురుషులు మోక్షమీయఁగలుగుదురు. భక్తిజ్ఞానశూన్యమై యెడారివలె నెండిపోయిన హృదయములుగల పరమశుంఠలనసహిత మవతారపురుషుఁడు రక్షించి మోక్షమునకుఁ బంపును.

(55) అర్జునుఁడు, రాముఁడు, కృష్ణుఁడు, ద్రౌపది, సీత, రాధ మొదలగువారు నిజముగా లోకమున వసియించిన మానవులుగారనియు కేవలముఁ గల్పితస్త్రీపురుషులనియు మీరుతలంపవద్దు. వారునిజముగా మనవలెనే రక్తమాంసమయములైన శరీరములుగలిగి లోకమునవిహరించినవారేకాని వారు దేవతలగుటచే చారిత్రకపురుషులు గాను ఆత్మజ్ఞాన వేత్తలుగాను చూడ వ్యవహరింపఁబడుచున్నారు.

(56) భగవంతుఁడు మానవ శరీరముఁదాల్చి యవతరించినప్పుడితఁడెంత స్వార్థత్యాగముఁ జేయునో యించుకైన తెలిసికొనుటకష్టము.

(57) సముద్రమునకు మహాతరంగములెట్టివో పరబ్రహ్మమున కు జగద్రక్షకులైన మహానుభావు లట్టివారు.

(58) ఏస్థితిలోనున్న వాఁడు సిద్ధుఁడనంబడును? జ్ఞానపరిపక్వమైన యవస్థయందున్న వాఁడు సిద్ధుఁడు. బంగాళదుంప, వంకాయ మొదలగునవి పక్వమగునపుడు మెత్తపడును. పరిపక్వమొందిన యవస్థయందున్న సిద్ధుఁడుగూడ మెత్తనివాఁడై దయారసముఁగలిగి వినయసంపదఁ గలిగియుండును.

(59) ఐదువిధములైన సిద్ధులీప్రపంచమునఁగనఁబడుచున్నారు.

(1) స్వప్నసిద్ధులు. అనఁగా స్వప్నములలో జ్ఞానబోధముఁ గలిగి సిద్ధులైనవారు.

(2) మంత్రసిద్ధులు. మహామంత్రోపదేశములవల్ల సిద్ధులైనవారు.

(3) హఠసిద్ధులు. ఆకస్మికముగా సిద్ధులైనవారు. పాతుదొరుకుటవల్ల భాగ్యవంతురాలైన పిల్లను బెండ్లియాడుటవల్లగాని హఠాత్తుగా నిరుపేద భాగ్యవంతుఁడైనట్లే పాపకర్మలు పశ్చాత్తాపమువల్లనో మరేకారణముచేతనో ఆకస్మికముగ సిద్ధులగుచుందురు. అట్టివారే హఠసిద్ధులు.

(4) కృపాసిద్ధులు: రాజానుగ్రహముచేత పరమదరిద్రుఁడు భాగ్యవంతుఁడైనట్లు పరమేశ్వరానుగ్రహముచేత నాత్మావబోధముఁ గలిగినవారు కృపాసిద్ధులనఁబడుదురు.

(5) నిత్యసిద్ధులు: వీరెప్పుడు పరిపూర్ణులే. గుమ్మడితీగ ముందు కాయలుకాచి పిమ్మట పువ్వుపూచినట్లు నిత్యసిద్ధులు సత్కర్మలవల్ల సిద్ధులుగాక ముందుగానే సిద్ధులైపుట్టి తర్వాత సత్కర్మలఁ జేయుదురు. వారు కర్మలు జేయుట తమసిద్ధి కొరకుగాదు. మానవకోటికి కార్యాచరణమువల్ల దారిఁజూపుటకు మాత్రమే.

(60) హోమపక్షులని యొక జాతిపక్షులుగలవు. అవి యాకా

శమున మిక్కిలి యెత్తైన ప్రదేశములయందుండును. ఆప్రదేశములు వాటికి మిక్కిలి ప్రియములు. ఆతావులువిడిచి అవి క్రిందికి దిగనిచ్చ గింపవు. అవి యాకాశమునందే గూడుకట్టును. ఆగుడ్లు భూమి యొక్క యాకర్షణశక్తిచేత నేలబడుటకై క్రిందికి దిగజారును. అవి యున్నచోటికి నేలకును దూరము మిక్కిలి యెక్కువగుటచే నవి నేల బడుటకు కొంతకాలముపట్టును. నేలపడకముందే ఆ గుడ్లు పొదిగి తల్లులు పిల్లలను జేయును. ఆపిల్లలకు పైనుండుటే సహజలక్షణమగు టచేత నధో మార్గమునువిడచి పూర్వము తమతల్లులుండిన స్థానమును చేరును. శుకయోగి, నారదుడు, యేసుక్రీస్తు, శంకరాచార్యులు మొదలగు మహానుభావులా పక్షులవలెనే మిక్కిలి చిన్నతనమునందే యీ లోకసంబంధములను విడిచిపెట్టి యూర్ధ్వలోక దృష్టిగలవారై దివ్యజ్ఞాన తేజముగలిగి కృతార్థులైరి. వారే నిత్యసిద్ధులు.

(61) దివ్యమహర్షులు భగవంతుని కాప్తబంధుకోటిలోఁ జేరుదురు. వారు దేవునకు, మిత్రులు, బంధువులు మొదలైనవారివంటి వారు. సాధారణమనుష్యులు భగవంతునకు దూరపరిచితులు.

(62) ఒకమేకుతో మనము కొబ్బరికాయను గట్టిగా పొడిచితి మేని మేకు పెంకులోనుండి లోపలిగుంజులోనికి దిగును. కాని కాయ కురిడియైనప్పుడు మేకు పెంకును భేదించుకొని పోవునుగాని కురిడీకి తగులదు. ఎందుచేతననగా కురిడీపెంకు నంటుకొనక విడిగానుండును. ఏసుక్రీస్తు కురిడికాయవంటివాఁడు. ఆతనియాత్మ కురిడీ, అతని శరీరము పైచిప్ప. అతనియాత్మ శరీరమునంటక వేరుగానుండును. అందు చేతనే నతనిశరీరమునకు గలిగిన బాధ యాత్మను నొప్పింపజాలక పోయెను.

(63) ఒకసాధువు జనసమ్మర్దముగల యొక పట్టణవీధిలో నడచుచు పొరబాటుచేత నొక దుర్మార్గునివ్రేలు త్రొక్కెను. ఆ దుర్జ

నుఁడు కోపావేశమునొంది సాధువును తన చేతిదుడ్డుకఱ్ఱతో గొట్టెను. సాధువు దెబ్బలకోర్వలేక నేలబడి మూర్ఛిల్లెను. ఆయన శిష్యులు నానావిధములైన యుపచారములుచేసి కష్టపడి యతనికి తెలివివచ్చునట్లు చేసిరి. కొంత తెలివివచ్చినతర్వాత శిష్యులలో నొకఁడు గురువు నిట్లడిగెను. స్వామీ! మీకుపచారము చేయుచున్నవా రెవరో గుర్తు పట్టగలరా? ఆ సాధు విట్లు బదులుచెప్పెను. "నన్ను గొట్టినవాఁడే నా కుపచారముచేయుచున్నాఁడు" నిజమైన సాధువునకు మిత్రశత్రువులు సమానులు.

(64) పాలు నీరు కలసియున్నప్పుడు హంస నీరక్షీరములను విభాగింపఁగలదు. అనగా పాలు త్రాగి నీరు విడిచిపెట్టగలదు. తక్కినపక్షులాలాగున జేయజాలవు. అట్లే దేవుఁడు మాయతో గలసియున్నాఁడు. సామాన్యమనుష్యులు మాయకంటె భిన్నముగానున్న పరమేశ్వరుని జూడఁజాలరు. పరమహంసమాత్రమే మాయను ద్రోచివైచి భగవంతుని గ్రహింపఁగలుగును.

(65) గాలి మంచిగంధపు వాసనను తెచ్చును. అమేధ్యవాసనను తెచ్చును. కాని గాలి యీ రెండింటితో గూడ గలియదు. ఆలాగే సిద్ధుఁడు ప్రపంచమునందు నివసించుచున్నను దానినంటియుండఁడు.

(66) సిద్ధుఁడు నీటిలోనున్న తామరాకువలె బురదలోనున్న చేఁపవలె నుండును. తామరాకునకునీరంటదు. చేఁపకు బురద యంటుకొనదు.

(67) ప్రవాహముగ యేటినీరు పారుదల గలిగియుండుటచే చెరువునీరువలె పాడుగాదు. అట్లే ధనము నిస్సంగులైనవారిచేత బడి వెంటనే మరియొకచోటికి బోవునుగాని నిలువయుండదు.

(68) కాలిపోయినత్రాడు దానియాకారమును విడువక బూడిదయై బూడిదత్రాడువలె నుండును. కాని దానితో మనమేవస్తువును

కట్టఁజాలము. అట్లేమక్తిఁజెందినవాఁడు తనయహంకారముసమాత్రము విడిచి యాత్మస్వరూపమును నిలుపుకొనుచున్నాఁడు.

(69) నీటిపక్షి నీటిలో మునిగినప్పటికి తడిదాని వెండు్రికలనంటుకొనదు. అలాగే సిద్ధుఁడు ప్రపంచము నంటి ముట్టకుండ జీవించును.

(70) మేఁకయొక్క తల తెగవేసినతర్వాతగూడ దానిశరీరము జీవమున్నట్లే కొంతసేపు కొట్టుకొనును. అలాగే సిద్ధులలోనున్న యహంకారము నిర్మూలనమైనప్పటికి భౌతికశరీరముయొక్క వ్యాపారములకు తగినంత చైతన్య మతనిలో నుండును. కాని సంసారముతో నతనిని మరల బంధించుటకు మాత్ర మది చాలదు.

(71) అచ్చమైన బంగారముతో నగలు చేయుటకు వీలులేదు. మరియొక ద్రవ్యమేదో కొంతకలువవలెను. అట్లే మనుష్యుఁడు కొంత మాయతో కలసి యుండవలెను. మాయలేనివాఁ డిరువదియొక్క రోజులకంటె నెక్కువ బ్రతుకఁడు. శరీరమున్నంతకాలము దేహసంబంధములైన వ్యాపారములను జరుపుటకు మిక్కిలి కొంచెమైనను మాయ యుండవలెను.

(72) దాగుడుమూతలాటలో తల్లియని యొకఁడు కూర్చుండి ఆట తానాడక కన్నులు మూయుచుండును. పరుగెత్తుకొనివచ్చి తల్లినిముట్టుకొన్నవాఁడు దొంగకాఁడు. అలాగే భగవంతునొక్కసారి చూచినవాఁడు సంసారసంబంధమైన సంకెళ్ళచే కట్టబడఁడు. ఆటలో తల్లిని ముట్టుకొన్న పిల్లవానిని తక్కినపిల్లలు తరుముకొనివెళ్ళి దొంగను సేయరు. అందుచేత నతఁడు స్వేచ్ఛగా నిష్టమువచ్చినచోటికి బోవవచ్చును. అట్లే యీప్రపంచమను గొప్పయాటలో భగవంతుని పాదముల నొక్కసారి ముట్టుకొన్నవానికి భయము లేదు.

(73) పరశువేదిని స్పృశియించుటవల్ల నినుము బంగారమగును. ఆబంగారము పెంటలో పడవైచినను నేలపూడ్చిపెట్టినను నదియు

మైలబడినగౌరవము గానే యుండును. కాని వేఱొకటి యినుపముక్క గానే యుండు. భగవంతుని పాదములొక్కసారి స్పృశియించినవాని స్థితికూడ నట్టిదే. అట్టివాఁడు నిర్జనమైన యరణ్యములోనుండనీ జనసమ్మర్దము గల నగరమునందుండనీ యతని మాలిన్య మింతమాత్రము నంటదు.

(74) పరుసవేదిని దాకినతోడనే యినుపకత్తి బంగారుకత్తి యగును. అది పూర్వస్వరూపమును విడువకున్నను నరుకునట్టి శక్తి యిటమీఁద కలిగియుండదు. అట్లే భగవంతుని పాదములనుబట్టుకొన్న వాఁడెప్పటి యాకారముతో నున్నను నటమీఁద దుష్కార్యము చేయజాలఁడు.

(75) సూదియంటు రాతికొండ సముద్రములో దాగియుండి నీటిమీఁద నడచుచున్న యోడ నాకర్షించి దానిలోనున్న యినుపమేకులను తన ప్రక్కకు లాగుకొని కొయ్యపలకలు విడిపోవునట్లు చేసి ముంచివేయును. అట్లే మనుష్యునియాత్మ సర్వేశ్వరుని ప్రభావమను అయస్కాంతముచేత నాకర్షింపబడినప్పుడు ఆసర్వేశ్వరప్రభావము జీవాత్మయొక్క స్వార్థపరత్వమను నహంకారమును నాశనము జేసి యీశ్వర దయాసముద్రములో దానిని ముంచివేయును.

(76) పాలు నీలు కలసినప్పుడు మరల వానినెవ్వఁడు వేరుచేయలేనట్లు కలసిపోవును. ఆలాగే యాత్మాభివృద్ధిని కోరు క్రొత్తశిష్యుఁడు వీరువారనక యెల్లవారితో గలిసిమెలసి తనపూర్వవిశ్వాసములను నాశనము చేసికొనును. పాలు కాచి వెన్న చేసినతర్వాత నావెన్న నీటిలో వైచినప్పుడు దానిలో గలియక తేలుచుండును. ఆవిధముగానే జీవాత్మ పరమాత్మయొక్క సంపర్కము కలిగియుండినపక్షమున నది యేసంఘములోనున్నను దానియొక్క కాలుష్య మంటకుండ నిర్మలమైయుండును.

(77) అత్తవారింటికి క్రొత్తగా కాపురమునకు వెళ్ళినపడుచు

సంతానము కలుగువరకు మిక్కిలి జాగరూకతతో నింటిలోని పనిపాటలు చక్కబెట్టుకొనుచుండును. కాని బిడ్డపుట్టినతోడనే మునపటి వలెనే యింటిపనులమీఁద దృష్టినిలుపదు. అవిచేయుటతో నామెకు మునపటివలె సంతోషముండదు. మీఁదుమిక్కిలితనబిడ్డతోనే స్వర్గము మోక్షమున్నదని రెండవపనిపై ధ్యానముంచక దానిముద్దుముచ్చటలతోనే కాలముపుచ్చును! అలాగుననే మనుష్యుఁ డజ్ఞానములోఁబడి యున్నంతకాలము ప్రపంచవ్యాపారములను చేయుచుండును. కాని భగవంతుని దర్శనమైనతోడనే లోకవ్యాపారములమీఁద వానికి రుచి తప్పిపోవును. భగవంతుని సేవసేయుటయే యతనికి సుఖము.

(78) మనుష్యుఁడు సంతకు దూరముగా నున్నప్పుడు వానిచెవులకు హోరుమను ధ్వనిమాత్రమేవినఁబడునుగాని మనుష్యకంఠములు స్పష్టముగా వినబడవు. కాని యతఁడు సంతలో బ్రవేశించినతర్వాత నొకఁడు దుంపలకొరకు, వేరొకఁడు వంకాయలకొరకు, మరియొకడు మరియొక వస్తువుకొరకు బేరమాడుచున్నట్లు మనుష్యకంఠములు స్పష్టముగా వినఁబడును. అట్లే మనుష్యుడు భగవంతునకు దూరముగానున్నంతసేపు హేతువాదములలోను గొప్పచర్చలలోను దిగి కళవళపాటు పొందుచుండును. కాని భగవంతునిసన్నిధికిఁబోయినతోడనే చర్చలు, హేతువాదములు నడుగంటును. భగవంతుని మాయలు మిక్కిలిస్వల్పముగా నతఁడు తెలిసికొనఁజాలును.

(79) ఎంతకాలము మనుష్యుఁడు ఓయీశ్వరా! ఓయీశ్వరా! యని పిలుచుచుండునో యంతకాలము వానికీశ్వరుఁడు కనబడలేదన్నమాటే. ఎందుచేతనన సర్వేశ్వరుని జూచినవాఁడు నోరెత్తక నిశ్శబ్దముగా నుండును.

(80)తుమ్మెద తామర రేకులలో జొచ్చి యందలి తేనెత్రాగకమునుపు జుమ్మని రొదచేయుచు, పువ్వుచుట్టుతిరుగుచుండును, పువ్వు

లోపలవొచ్చి మకరందము గ్రోలినపిదప నది నిశ్శబ్దముగా నుండును. మనుష్యుఁడు భగవంతునిగూర్చి చర్చలు వాదములుచేయుచుండెనేని దృఢభక్తియనెడు మకరందమును వాఁడు రుచి చూడలేదని యర్థము. అది యొక్కసారి చవిచూచిన నతఁడు మరి నోరెత్తఁడు.

(81) చిన్నపిల్లలు బొమ్మలుపెట్టుకొని యాడుకొనుచుందురు. తల్లికనబడగానే అమ్మా! అమ్మా! యని వెంటబడుచుందురు. అట్లే మీరుకూడ ధనము, గౌరవము, కీర్తి యను బొమ్మలతో నాడుకొనుచు నెట్టిచింతలు లేక యున్నారు. కాని లోకమాతయైన యాదేవి నొక్కసారి మీరు చూచితిరేని ధనముమీఁదను, గౌరవముమీఁదను కీర్తిమీఁదను మీకు దృష్టియుండదు. అవి యావలబారవైచి మీరు తల్లివెంట బడుదురు.

(82) తాతపూరియను దిగంబరస్వామి యిట్లు చెప్పుచుండెడి వాఁడు. "ప్రతిదినము తోమకపోయినపక్షమున నిత్తడిపాత్ర త్రుప్పు పట్టును. అట్లే మనుష్యుఁడు ప్రతిదినము భగవంతుని ధ్యానముచేయక పోయినపక్షమున నతని హృదయము క్రమక్రమముగా మలినమగును" అతనికి శ్రీరామకృష్ణపరమహంసయిట్లు బదులుచెప్పెను. "అవును. అదినిజమేకాని యాపాత్ర బంగారపుది యయినపక్షమున నిత్యము తోమనక్కఱలేదు. అట్లే భగవంతుని సాన్నిధ్యముజేరిన మనుష్యుఁడు నిత్యమును జపమును, ప్రార్థనలు చేయనక్కరలేదు."

(83) పటికబెల్లము రుచిచూచినవానికి పట్టిబెల్లము రుచియింపదు. గొప్పమేడలో నిద్రపోయెడు వానికి మురికిగుడిసెలో నిద్రపట్టదు. అట్లే బ్రహ్మానందము నొక్కసారి చవిచూచిన మనుష్యుఁడు ప్రపంచసంబంధమైన తుచ్ఛసౌఖ్యములపై వాంఛ నిలుపఁడు.

(84) రాజుగారి ప్రాపకములోనున్న యంగన బిచ్చగాని వలపులకు జిక్కదు. అట్లే యీశ్వరానుగ్రహమునకు బాత్రుఁడైన మను

ష్యుఁడు ప్రపంచసంబంధమైన స్వల్పవస్తువులను గోరఁడు.

(85) బయలుమీఁదనున్న మనుష్యుఁడు కాలిక్రిందనున్న గడ్డి పరకలను, ప్రక్కనున్న దేవదారువృక్షములను జూచి "ఈవృక్షమెంత పొడుగుగా నున్నదో, ఈగడ్డిపరక లెంతచిన్నవిగా నున్నవో" యని యాశ్చర్యము నొందును. కాని యతఁ డొక గొప్ప పర్వతమెక్కి దాని శిఖరము మీఁదనుండి క్రిందికి చూచెనేని పొడుగైన దేవదారుచెట్లు నేల నంటియున్న గడ్డిపరకయు నతనిదృష్టికి సమానముగాఁ గనబడును. నేల యంతయు నొకపచ్చని బయలుగా నతనికంటికి గనపడును. అట్లే యీలోకదృష్టిగల మనుష్యులకు గౌరవతారతమ్యములు ధనమువలన గలిగిన భేదములు కనబడుచుండును. కాని దివ్యజ్ఞాననేత్రము తెఱచి నప్పుడు లోకములో నెక్కువతక్కువలు కనఁబడవు.

(86) వట్టికుండలో నీరు పోసినపక్షమున నొకవిధమైన చప్పుడగును. కాని నిండుకుండలో నట్టి చప్పుడుకాదు. అట్లే భగవంతుని జూడని వానికి వట్టి యార్భాటములు మెండుగా నుండును, కాని యతఁడు దేవుని చూచినప్పుడు వట్టియార్భాటములు మాని బ్రహ్మానందమును నిశ్శబ్దముగా ననుభవించును.

(87) స్త్రీతనకు తనమగనికి జరిగెడు రహస్యసంభాషణము తనకు మిక్కిలి నమ్మికగల చెలికత్తెలకు మాత్రమే చెప్పును గాని యితరస్త్రీలకు చెప్పదు. అట్లే పరమభక్తుఁడు సర్వేశ్వర సాంగత్యమువలన తనకు గలిగిన సాంద్రానందమును భక్తునకే తెలియజేయును. కాని యితరుల కెఱుగఁజేయఁడు. అది చెప్పినదారి వాని కొకప్పుడు తోఁచదు.

(88) మిడత వెల్తురుచూచెనా మఱలనది చీకటిలోనికి పోదు. పంచదారకుప్పలోఁ బడిన చీమ యక్కడే చచ్చునుగాని యది దాటి

పోజాలదు. అట్లే సద్భక్తుఁడు వైరాగ్యముతోను తనజీవితమును భగవంతున కర్పణ చేయుచున్నాఁడు.

(౮౯) వైష్ణవభక్తుఁడు తన దైవమును తల్లియని పిలుచుటలో నెక్కువ సౌందర్యమేల పొందుచున్నాఁడు? ఏలయన బిడ్డకు తనతల్లి యొద్ద నెక్కువచనువు కలుగును. అందుచే వానికి యాబిడ్డకు మిక్కిలి ప్రియముగా నుండును.

(౯౦) భంగుత్రాగినవాఁడు పదిమందిని గూడుకొని త్రాగినట్లే సద్భక్తుఁడు తానొంటిగా నీశ్వరకీర్తనము చేయఁజాలఁడు.

(౯౧) ఆవులమందలో నొకక్రొత్త జంతువు చొరబడినయెడల గోవులన్నియు దానిని బాదివి పొడిచి మందనుండి పారఁద్రోలును. కాని యావులమందలో మరియొక యావు చొరబడినయెడల నొకదాని శరీరమొకటి నాకుకొని దానితో స్నేహము చేయును. అట్లే యొక భక్తుఁడు మరియొక భక్తుని కలసికొనినప్పుడు వారిరువురు మిక్కిలి సౌఖ్యమనుభవింతురు. ఒండొరుల వియోగము నోర్వజాలరు. కాని పరిహాసముఁ జేయవచ్చిన వారిని సమీపముఁ జేరనీయరు.

(౯౨). భక్తున కేది బలము? భక్తుఁడు దేవుని ప్రియపుత్రుఁడు. కావున కన్నీళ్ళే వానికి బలము. (బాలానాం రోదనంబలం)

(౯౩) కోఁతిపిల్ల తల్లిని గట్టిగా కౌఁగిలించుకొనును. పిల్లిపిల్ల తల్లిని కౌఁగిలించుకొనలేదు. కాని తల్లిదగ్గఱ నున్నప్పుడు జాలిగా నేడ్చును. కోఁతిపిల్ల తల్లిని గట్టిగా పట్టుకొనలేక పట్టు సడలించినా నేలఁబడి చచ్చును. పిల్లిపిల్ల తల్లినే నమ్ముకొని యుండునుగావున దానికట్టి యపాయ మెన్నటికిని గలుగదు. పిల్లిపిల్లను తల్లి నోటఁగఱచుకొని తీసికొనిపోవును. తనబలమును నమ్ముకొన్నవారికిని, దైవమునే నమ్ముకొన్నవారికిని గలభేద మిట్టిదియే. కోఁతిపిల్ల తనచేతి పట్టునే నమ్ముకొనుచున్నగావున దాని కెన్నఁడైన నపాయము గలదు. పిల్లిపిల్ల

తల్లినే నమ్ముకొనునుగావున దానికి భయము లేదు.

(94) స్వాతివాన కురియునప్పుడు ముత్తెపుచిప్ప సముద్రము యొక్క అడుగుభాగమునుండి పైకివచ్చి నీటిపైఁ దేలుచుండును. ఆ వానచుక్కలు కొన్ని తనలోఁబడువఱకు నోరుతెఱచుకొని యది యా నీటిమీఁదనే యుండును. ఆవర్షబిందువులు పడినపిదప నాముత్తెపుచిప్ప యడుగునకుఁ బోయి యానీటిచుక్కలను మంచిముత్యాలుగాఁ జేయును. అలాగే బ్రహ్మజ్ఞానోపదేశముఁ జేయునట్టి సద్గురువు తమకు లభించువఱకు నొకచోటినుంటి యొకచోటికి విధివిరామములు లేక తిరుగునట్టి జ్ఞానాసక్తులు కొందఱు గలరు. అట్లుసంచరించునప్పుడు వారియదృష్టమున జ్ఞానసనిధియైన గురువు దొరకెనేని వానియుపదేశామృతమును వారు తనివిదీఱఁ గ్రోలి సంసారబంధములను భేదించి లోకమున కగపడకుండ నేమూలనో యడఁగి యుందురు.

(95) చెకిముకిరాయి యెంతకాలము నీళ్ళలోఁబడి యుండినను దాని తేజస్సును గోలుపోదు. నీటిలోనుండి తీసినవెంటనే యినుపముక్కమీఁద దానిని గొట్టిచూడుము. అగ్నికణము తక్షణమే బయలుదేఱును. దృఢవిశ్వాసముఁ గలభక్తుఁడుకూడ నట్టివాఁడే. అతఁడు లోకసంబంధమైన మాలిన్యములచేత చుట్టఁబడియుండినను వాని భక్తివిశ్వాసములు మాత్రము పోవు. భగవన్నామము చెవినిఁబడగానే యతఁ డానందముచేఁ బరవశుఁడగును.

(96) రాయి నీటిలో లక్షలకొలఁది సంవత్సరము లున్నను మెత్తబడదు. కాని మట్టినీరు దగలగానే మెత్తఁబడి బురదయగును. అలాగే నిజమైన భక్తివిశ్వాసములు గలవాని హృదయము కష్టపరంపరలకు లొంగి మెత్తబడదు. చంచలభక్తిగలవాఁడు స్వల్పకష్టమును గూడ సహింపలేక చెడిపోవును.

(97) చిన్నబిడ్డయొక్క యమాయకత్వమెంతో చిత్రముగా

నుండును. ధనరాశి వానియెదుటఁ బోసినను దానివైపుఁ జూడక చిన్న బొమ్మను పుచ్చుకొని యానందించును. విశ్వాసముగలభక్తుఁడు నట్టివాఁడే. లోకులందఱు ధనము, గౌరవము బిరుదులు గోరుచుండఁగా భక్తుఁడొక్కఁడే యవి కోరక యీశ్వరునిఁగోరును.

(98) భగవంతుఁడు పంచదార కుప్పవంటివాఁడు. చిన్న చీమ యాకుప్పకడకుఁబోయి కొంచెము చక్కెరఁ దీసికొనిపోవును. అంతకంటె పెద్దచీమ మఱికొంచెమెక్కువ పంచదారఁ దీసుకొనును. కాని యాకుప్ప తఱుగక మునుపటిపలెనే యుండును. ఈశ్వరభక్తులా చీమవంటివారె. ఒక్క యీశ్వరగుణమునకే వారు మత్తిలియానందింతురు. భగవంతునిగుణము లన్నియు నెట్టివాఁడును దనలో నిముడ్చుకొనఁ జాలఁడు.

(99) తర్కశాస్త్ర పండితుఁడొకఁడు శ్రీరామకృష్ణపరమహంస యొద్దకుఁబోయి "జ్ఞానము, జ్ఞాని, జ్ఞేయము నఁగా నేమి" యని యడిగెను. ఆపరమహంస వాని కిట్లనియె. అయ్యా! ఈశాస్త్రచర్చాచమత్కారములను నే నెఱుఁగను. నేను జగజ్జననియైన దేవినొక్కతనే యెఱుఁగుదును. నే నామె పుత్రుఁడను.

(100) శ్రీహరినామము చెవినిఁ బడగానే యెవనిశరీరముపులకరించునో యెవ్వాఁడాయనపేరు వినఁగానే యానందబాష్పముల విడుచునో వానికదే కడపటి జన్మమనియు నటుమీఁద జన్మములు లేవనియు గ్రహింపవలయును.

(101) శరీరముమీఁద బయలుదేఱిన తామర గోకినకొలఁది దురద హెచ్చును. దురద హెచ్చినకొలఁది గోకబుద్ధిపుట్టును: గోకినప్పుడు హాయిగానుండును. ఆలాగే భగవన్నామకీర్తనము చేయఁబూనిన భక్తుఁడు విసుగులేక భజన చేయుచునేయుండును. చేసినకొలఁది యతని భక్తి హెచ్చుచుండును.

(102) గొప్పధాన్యపు వర్తకునియొద్ద పల్లెలనుండి కొనువాఁడైన వచ్చినప్పుడు కొలగాఁడు విరామములేక కొలుచుచునే యుండును. కూలివాండ్రు గాదెలోనుండి ధాన్యము తెచ్చి కొలగానిముందర పోయుచుందురు. అందుచేత కొలగానిముందరనున్న ధాన్యము తరుగదు. కాని స్వల్పధాన్యపు వర్తకుని గాదిలో విశేషధాన్యము నిలువయుండదు. కూలివాండ్రు తట్టలతోఁ దెచ్చి పోయుటకు అవసరముండదు. అలాగే మహాభక్తుల హృదయములలో భగవంతుఁడెప్పటికప్పుడు తరుగులేని యుత్సాహమును కలిగించుచుండును. భక్తులు నిరంతరము నవనవకల్పనలతో పరమేశ్వరుని భజియించుటకుఁ గారణమదే. ఇక గ్రంథపఠనమువలననే జ్ఞానము నేర్చుకొన్న భక్తుఁడు స్వల్ప ధాన్యపు వర్తకులవలె నిలవసరుకు వేగముగా వ్యయముచేసి క్రొత్త సరుకు లేక కూర్చుండును.

(103) తండ్రితాతలనాటనుండి వ్యవసాయమే వృత్తిగా గల కాపువాఁడు పండ్రెండు సంవత్సరములు వానకురియక పోయినను, నేల దున్నుట మానఁడు. క్రొత్తగా నాగలిపట్టుకొని దున్ననారంభించినవాఁడు మొదటిసంవత్సరము వానకురియనిచో మునుపే భయపడి వ్యవసాయమును మాని పారిపోవును. అట్లే యావజ్జీవము పరమేశ్వర సేవయందే గడపిన పరమభక్తుఁడు దైవము తనకు కనబడకపోయినను భక్తి మానఁడు.

(106) ఈశ్వరభక్తియను నమృతమును సంపూర్ణముగా గ్రోలిన సద్భక్తుఁడు త్రాగుబోతువంటివాఁడు. అందుచేత నతఁడు సామాన్యపు మర్యాదల నెఱుఁగక వర్తించుచుండును.

(105) నాచు ప్రవాహముగల నదులలో మొలవదు. అది ప్రవాహములేని చిన్నచెఱువులు మొదలగువానిలో మొలచును. అలాగే నిర్మలములై విశాలములై స్వార్థపరాయణత లేని మనుష్యులు

నడుపుచున్న సంఘములలో భేదములుపుట్టవు కాని యంతఃకరణశుద్ధి లేక స్వార్థపరాయణులై యుండు మనుష్యులు నడుపునట్టి సంఘముల లో నది స్వేచ్ఛగాఁ బెరుగును.

(106) యోగులును సన్యాసులును సర్పములవంటివారు. పామెన్నఁడు తనకొఱకెన్నఁడు కన్నము త్రవ్వుకొనదు. చీమలు పెట్టిన పుట్టలలో దూరును. ఒకకన్నము నివాసయోగ్యము కానప్పుడు మరి యొక కన్నములో దూరుచుండును. అట్లే యోగులు సన్యాసులు తమనిమిత్తము స్వగృహములు నిర్మించుకొనక నేఁడొకచోట రేపొక చోట పరుల గృహములలో కాలము గడపుచుందురు.

(107) యోగిమహిమ పరమయోగియెఱుఁగును. నూలువర్త కుఁడు నూలుకట్ట చేతఁబట్టుకొని యదియెన్నవనంబరు నూలో చెప్పఁ గలఁడు గాని మరియొకఁడు జెప్పజాలఁడు.

(108) ఒకయోగి రాచబాట సమీపమున సమాధియను గొప్పయవస్థలోనుండి స్మారక మెఱుఁగక పండుకొనెను. ఒకదొంగ యాదారిని బోవుచు యోగిని చూచి తనలో నిట్లనుకొనెను. "ఇచ్చ ట పండుకొన్నవాఁడు దొంగ. ఏదో యింటికి మంచి కన్నమువైచి యలసిపోయి పండుకొన్నాఁడు. రాజభటులువచ్చి వీనిని పట్టుకొనిత న్నుదురు. నేను పెందలకడ పారిపోదును." అని పరుగెత్తెను. ఆత రువాత నొకత్రాగుబోతు వచ్చి యతనిని జూచి యిట్లనియె. "ఓరి నాయనా! తప్పత్రాగి గోతిలో పడినావా? నీకంటె నేనేనయముగా. చెడత్రాగి నప్పటికి నేను తూలిపడుట లేదు." చిట్టచివరకు యోగి యొకఁడా దారిని బోవుచు నేలఁబడియున్న యోగిని జూచి యతఁడుస మాధిలోఁ బడియున్నట్టు గ్రహించి భక్తితో యతని పాదములకు నమస్కరించెను.

(109) రాణిరాసమణి కట్టించిన కాళికాలయముదగ్గరకు నొక

నాఁడొక సాధువు వెళ్ళెను. అప్పుడొక కుక్క యచ్చట విడువబడిన మృష్టాన్నము దినుచుండెను. అదిచూచి సాధువు కుక్కను గౌఁగలించుకొని "అన్నా ఈకూటిలో నాకు భాగముపెట్టకుండ నీవొక్కఁడవే తినుచున్నావా" యని దానివిస్తరిలోఁ జొరబడి దానితోకలసియన్నముతిననారంభించెను. అక్కడనున్న జనులు సాధువు పిచ్చివాఁడని తలంచిరి. కానియాసాధువు దేవాలయమునెదుట నిలువఁబడి మహామంత్రములతో దేవినిస్తుతించెను. ఆస్తోత్రముయొక్క యుద్రేకముచేత దేవాలయము గడగడనడకినట్లగపడెను. అప్పుడు చుట్టుపట్లనున్న జనులు మునుపు వెఱ్ఱివాఁడనుకొన్న యతఁడు గొప్పసాధువని తలంచిరి. నిజమైనసాధువులు పిల్లలవలె పిచ్చివాండ్రవలె మురికిగుడ్డలు గట్టుకొనియు మారువేషములు వేసికొనియు దేశాటనము చేయుచుందురు.

(110) ఒంటిగానున్నప్పుడు అనగా తానుచేసెడు దుష్కార్యముచూచి నిందించువారెవరు లేనప్పుడు సయితము నెవఁడు తప్పుగాని పాపముగాని చేయఁడో యతఁడే సాధువు. అతఁడే యోగి.

(111) బంగాళీభాషలోనున్న శ, ష, స, యను మూడక్షరములు సమానమైన యుచ్చారణ కలవి. శాంతింపుము, శాంతింపుము, శాంతింపుమని వానికర్థము. ఈయర్థమునుబట్టి మన మక్షరమును నేర్చుకొనునాఁడు మొదలుకొని శాంతమే యవలంబింపవలెననిమనపెద్దలభిప్రాయమైనట్లు దోచుచున్నది. శాంతగుణము ప్రతివానికి మిక్కిలి ముఖ్యమైనది.

(112) ఇసుక పంచదారతో కలపవచ్చును. అవిరెండు కలసినప్పుడు చీమ యిసుకరేణువును విడిచి పంచదారమాత్రమే తీసికొనిపోవును. అట్లే సజ్జనులు చెడుగువిడిచి మంచినే గ్రహింతురు.

(113) చేటయొక్క లక్షణమేమనఁగా చెడుపదార్థము తోసివైచి మంచిపదార్థము నిలుపుటయే. సజ్జనులస్వభావము నిట్టిదే.

114) బ్రతికియుండియుఁ జచ్చినవాఁడే నిజముగా సజ్జనుఁడు. అనగా మృతినొందినవాని శరీరములో నేవిధముగా నహంకారము, కామము, క్రోధము, లోభము, చచ్చియుండునో అట్లే బ్రతికియుండుశరీరములో గూడ నవి కనబడకుండ నెవఁడు చంపివేయునో యతఁడే సజ్జనుఁడని భావము.

(115) లౌకికులగు మనుష్యులు ప్రపంచసౌఖ్యముల కొఱకై పవిత్రమ్ములైన ధర్మకార్యములెన్నో చేయుదురు. కానిఁకొంచెముదుఃఖము, పేదతనము వచ్చినపుడు ధర్మకార్యములను మఱచిపోవుదురు. వారు చిలుకలవంటివారు. చిలుక దినమంతయు "రామ రామ" యని పలుకుచు మార్జాలమువచ్చి తన్ను పట్టుకొన్నప్పుడు రామస్మరణము మఱచిపోయి "కిరు కారు" మని చచ్చును.

(116) ఇనుపజవలుగల మంచముమీద మనము కూర్చున్నప్పుడది క్రిందికి వంగిపోవును. కూర్చున్నవాఁడు లేవఁగానేయథాప్రకారముగా నుండును. లౌకికులగు మనుష్యులవిధ మిట్టిదే. మతసంబంధమైన సంభాషణ విన్నంతసేపు వారికిమతాసక్తియుండును. ప్రపంచసంబంధమైన గొడవలలో దిగినతోడనే వారి భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యములు రూపుమాయును. ఎప్పటివలె దురాశాపాశబద్ధులైసంచరించుచుందురు.

(117) ఇనుపముక్క కొలిమిలో నున్నంతసేపెఱ్ఱగా నుండును కొలిమిలో నుండితీసిన కొంతసేపటికది చల్లారి యెప్పటివలె నల్లగా నుండును. లౌకికుఁడగుమనుష్యుఁ డిట్లేయుండును. అతఁడు సాధువులమధ్య కూర్చున్నప్పుడు ధర్మప్రశ్నములు చెప్పుచుండును. వారిని విడచి రాగానే యవియక్కడే మరచిపోవును.

(118) ఒకయోగితో నొకమనిషి యిట్లనియె- "నాకొడుకు హరీషుఁడు పెద్దవాఁడైనతర్వాత సంసారభార మతనిమీదవైచి నేను యోగినై యోగాభ్యాసముతోఁ గాలముబుచ్చెదను." అదివిని యో

గియిట్లనియె. "యోగాభ్యాసముఁ జేయుటకు నీకెప్పటికినవకాశముదొరకదు. నీవప్పుడు "హరీషుఁడు నామనుమఁడైన గిరీషుఁడునన్నొకక్షణమైన విడిచిపెట్టి యుండఁజాలరు. గిరీషునకువివాహమైనతర్వాతయోగాభ్యాసమునకై పోయెద" అందువు. అట్లునీకోరికలకంతమే యుండదు

(119) అమ్మకమునిమిత్తము దుకాణముమీఁద పెట్టినమిఠాయి మొదలగు మధురపదార్థములమీఁద నొకప్పుడీఁగలువ్రాలును. అప్పుడే పాకీవాఁడెవ్వఁడైన మలినపదార్థమును దీసికొనిపోవుచుండెనేని వెంటనే యాయీఁగలు మిఠాయినివిడిచి యాతట్టమీఁద వ్రాలును. కాని తేనెటీఁగ మలినవస్తువులమీఁద నెన్నఁడును వ్రాలదు. అదిపుష్పములు మీఁద వ్రాలిమకరందమే త్రాగును. లౌకికులీఁగలవంటివారు. అప్పుడప్పుడు వారిమనస్సులు భగవధ్యానమనెడు మధురపదార్థము మీఁద వ్రాలినను వెంటనే లోకసంబంధమైన దుర్వ్యాపారమాలిన్యమును స్పృశించును. సజ్జనుఁడెప్పుడు పరమేశ్వర ధ్యానమునందే యాసక్తిఁ గలిగియుండును.

(120) ఒక పేదబ్రాహ్మణుఁడు దారిద్ర్యపీడితుఁడై యొక గృహస్థునికడకుఁబోయి తనకేదైన సహాయముఁ జేయుమని కోరెను. ఆ గృహస్థుఁడు తనకు సంసారసంబంధము లేదనియుఁ దాను గుమ్మరిపురుగువాటముగా నింటిలోఁ దిరుగుచుంటిననియు డంబములు గొట్టుచుండెడివాఁడు. ఆయాచకుఁడు సహాయము చేయుమని యడిగినప్పుడు గృహస్థుఁడిట్లనియె. "అయ్యా! నేను నాచేతితో ధనము స్పృశింపను. నాకు సంసారసంబంధము లేదు. నన్నేల యాచింపవచ్చితివి?" అతఁడట్లు చెప్పినను యాచకుండు పీడించెనుగాని విడిచిపెట్టలేదు. అతని వేడికోలు త్రోసిపుచ్చలేక యెట్టకేలకు గృహస్థుఁడు వానికొక రూపాయి యియ్యఁదలఁచి మఘనాఁడు రమ్మని చెప్పి లోపలికిఁబోయి భార్యనుబిలిచి ఓసీ! పాపము ఒకపేదబ్రాహ్మణుఁడు మిక్కిలి దీనుఁడై యాచింప

వచ్చినాఁడు. వానిదశజూచి జాలిపడి నేను వానికొక రూపాయియియ్యఁ దలఁచుకొన్నాను. నీయభిప్రాయమేమిటి? అని యడిగెను. ఆమె భర్తకిట్లనియె. "సరిసరి! గొప్ప జాలిగుండెగలవారు బయలుదేరినారు. ముందువెనుకలు చూడకుండ పారవేయుటకురూపాయలు రాళ్ళుగావు. చెట్లమీఁది యాకులుగావు" అనవుడు భార్యను బ్రతిమాలుకొనుచు మగఁడిట్లనియె "పాపము! బ్రాహ్మణుఁడు మిక్కిలి పేదవాఁడు. రూపాయికి తక్కువియ్యకూడదు." "లేదులేదు. రూపాయిలేదు, గీపాయి లేదు. ఇదిగో నాదగ్గర రెండణాలకాసున్నది. కావలెనంటే ఇది యివ్వండి లేదా పొమ్మనండి" అని యామె కఠినముగాఁ జెప్పెను. గృహ యజమానుఁడు మెత్తనము మొదటినుండియు భార్యమీఁదవదలిపెట్టెనుగావున నామెమాట కెదురాడలేక రెండణాలకాసు మాత్రమే యాబ్రాహ్మణునకిచ్చెను. ఆవిధముగా సంసారసంబంధములేనిగృహస్థులు భార్యలకు దాసులుగాని వేదాంతులుగారు. సంసారసంబంధములేని గృహస్థులన్నప్పు డట్టివారి నుదాహారణగాఁ దీసికొనఁగూడదు.

(121) ఊఁత పల్లివాఁడు నీటిలోఁ బడవైచినప్పుడు చిన్నచేఁపలు సంతోషముతోఁ బోయి దానిలోఁ జిక్కుకొనును. కాని మరల బయటికి రాజాలవు. అట్లె పైపై మెఱుఁగులుజూచి బుద్ధిహీనులు భ్రమపడి ప్రపంచకవ్యవహారములలోఁ బడుదురు. చేఁపలు వలలోఁబడుట సులభముగాని దానినుండి వెడలివచ్చుట సులభముకానట్లే ప్రపంచకవ్యవహారములోఁ బ్రవేశించుట సుకరముగాని వాటినుండి విమోచనము నొందుట కష్టము.

(122) సంసారసుఖముల ననుభవించుచుండియు వానిసంబంధములేని మహానుభావుఁ డెవ్వఁడనిన జనకమహారాజు పేరొక్కటియే చెప్పుచుందురు. కాని ప్రపంచోత్పత్తియైనదాదిగా నేటివఱకు నిట్టి రాజర్షి యితఁడొక్కఁడేకాని రెండవవాఁడులేఁడు. కామలోభములను

రెంటిని విడువనివాఁడు ముక్తినొందఁజాలఁడు. ఇదేసామాన్యధర్మము. నేను జనకుఁడనని నీవు దలంపఁగూడదు. అతఁడుపోయి యిప్పటికెన్ని వేల సంవత్సరములలోనైనను జనకునివంటివాఁడు ప్రపంచమున మరల పుట్టలేదు.

(123) ఈ ప్రపంచము రంగస్థలమువంటిది. అక్కడ ననేకులు వేరువేరు వేషములు ధరించి నాటకమాడుదురు. కొంతకాలమాడినదాఁక వారు తమతమవేషములు దీసివేయరు. కొంతవఱ కాడిన తర్వాత వారంతటవారే వేషములు దీసివేసికొందురు.

(124) భక్తునిహృదయ మెండిననిప్పుపుల్లవంటిది. భగవన్నామము కొంచెము వినఁబడినను వానిహృదయము భక్తియను నగ్నిహోత్రముతో నిండియుండును. లౌకికునిమనస్సు భోగము దుఃఖము నను నీటితో తడసి నిమ్ముకున్న నిప్పుపుల్లవంటిది. దైవమునుగూర్చి యతని కెన్నిమారు లుపదేశించినను వానిమనస్సు భక్తిజ్వాలనముతో నిండదు.

(125) జనకమహారా జెంత మేధావంతుఁడో యొక లౌకికుఁడు గూడ నంతటిమేధావంతుఁడై యుండవచ్చు. యోగియెంత శ్రమపడునో యతఁడు గూడ నంత శ్రమ పడవచ్చును. సన్యాసి పూనినంత వైరాగ్యముఁ బూనినఁ బూనవచ్చును. కాని యివియన్నియు నతఁడు దైవముకొఱకు జేయక పేరుకొరకు, ప్రతిష్ఠకొఱకు, ద్రవ్యముకొఱకు జేయును.

(126) నీరు రాతిలో జొరఁబడదు. అట్లే మతభక్తి లౌకికుని హృదయములోఁ బ్రవేశింపనేరదు.

(127) మేకు మట్టిలో సులభముగా దిగును గాని రాతిలో సుకరముగా దిగదు. అట్లే పుణ్యాత్ముల హితోపదేశము లౌకికుని

యాత్మలోఁ జొరఁబడదు. భక్తుని హృదయములో నది యవలీలగాఁ బ్రవేశించును.

(128) మెత్తని మట్టిమీద సులభముగా ముద్రవేయవచ్చును కాని రాతిమీద నట్లువేయఁజాలను. అట్లే పరమేశ్వర సంబంధ మయిన జ్ఞానము భక్తుని హృదయముమీద సుకరముగా ముద్రింపఁ బడును కాని లౌకికునిహృదయము మీఁద నట్లుగాదు.

(129) సంపూర్ణముగా లోకవ్యవహారమునందే ప్రవేశించిన లౌకికుని లక్షణము లిట్లుండును. ఆతఁడు వేదమువినఁడు, మతచర్చల మాట యతనికక్కఱలేదు. ఈశ్వరస్తోత్రము లతని కింపుగానుండవు. అంతేకాదు. ప్రార్థనలుమొదలగునవి చేయకుండ నితరుల నాటంక పెట్టును. సజ్జనులను మతసంఘములను దూషించును. ప్రార్థనలు జేయువారినిఁజూచియెగతాళిచేయును.

(130) మొసలిచర్మము మిక్కిలి దట్టముగా నుండును. అందు చేతనే యాయుధములు దానిఁబొడువఁజాలవు. మీఁదు మిక్కిలి యా యుధములన్నియు మొక్కవోవును. అట్లే లౌకికునకు నీవెంతమతబో ధఁజేసినను నది వాని హృదయమును భేదించుకొని పోఁజాలదు.

(131) వంతెనక్రిందికి నీరొకవైపునుండివచ్చి రెండవవైపునుండి ప్రవహించిపోవును. మతబోధయు లౌకికులవిషయమై యిట్లె యుండు ను. మతబోధ యొక చెవిలోఁ బ్రవేశించి వెంటనే రెండవచెవిలో నుండి యావలికిఁబోవును. అతనిమనస్సుమీఁద నది యెంతమాత్రము ముద్రితముగాదు.

(132) లౌకికునితో మాటలాడినప్పుడు పావురమునోటిలోను న్న తిత్తి వడ్లగింజలతో నిండియున్నట్లు వాని మనస్సు ప్రపంచ సం బంధములైన యాలోచనలతోను కోరికలతోను నిండియున్నట్లుమన ము తెలిసికొనవచ్చును.

(133) నిప్పుమీఁదనున్నంతసేపు పాలు కాఁగి పొంగును. నిప్పు తీసితిమేని శాంతముగా నుండును. అట్లే క్రొత్త శిష్యుని యొక్క హృదయము మతసంబంధములయిన వ్యాపారములలో నున్నంతసే పేయుత్సాహముతో నిండియుండి తర్వాత చల్లబడును.

(134) రాజదర్శనముఁ జేయవలెనన్న ద్వారపాలకులను మంత్రులు మొదలగువారిని వశపఱచుకొనవలెను. అట్లే యీశ్వరసాన్నిధ్యము జేరవలెనన్నవాఁడు భక్తులయొక్కయు జ్ఞానులయొక్కయు సహవాసముఁ జేయవలెను.

(135) నీభక్తివిశ్వాసములు నీలోనే యుంచుకొనుము. అవి నీకడఁ గలవని చాటుకొనవద్దు. అట్లు చాటుకొందువేని నీకు మిక్కిలి నష్టము గలుగును.

(136) బొమ్మలు మూఁడువిధములు. ఉప్పుబొమ్మలు, గుడ్డబొమ్మలు, రాతిబొమ్మలు. ఈబొమ్మలను నీటిలో ముంచినయెడల మొదటి బొమ్మ కరగిపోయి రూపనాశన మగును. రెండవది తడిసి ముద్దయయి బరువెక్కును గాని దాని యాకారమును నిలుపుకొనును. మూఁడవది నీటికిదుర్గమమై యుండును. తన యాత్మ పరమాత్మతో నైక్యముఁ జేసికొన్నట్టి ధన్యునివంటి దాయుప్పుబొమ్మ. అతఁడే ముక్తపురుషుఁడు. దివ్యజ్ఞానము భక్తి సంపూర్ణముగాఁ గలభక్తునివంటిది రెండవబొమ్మ. సత్యమైనజ్ఞానము లేశమయినను గ్రహింపని లౌకికునివంటిది మూఁడవ బొమ్మ.

(137) చేఁపలు బడినప్పుడు కొన్ని తప్పించుకొని పోవుటకు బ్రియత్నమే చేయవు. కొన్ని వలనుండి తప్పించుకొని పోవుటకు గట్టి యత్నముఁ జేయును. కొన్ని వల జీల్చుకొని యావలకుఁ బోయి ప్రాణము దక్కించుకొని సుఖించును. ఇట్లే మనుష్యులు మూఁడు విధములుగా నున్నారు. కొందఱు సంసారబంధములలోఁ దగిలియున్నారు.

వారు బద్ధులు. కొందఱు మోక్షముకై యత్నముఁ జేయుచున్నారు. వారు ముముక్షువులు. కొందఱు బంధములను దెంపుకొన్నవారు. వారు ముక్తులు.

(138) జల్లెడ ముదుకవస్తువును మెత్తనివస్తువును వేరుచేయును. అట్లు చేయుటలో మెత్తనివస్తువు క్రిందికిఁ బడద్రోయును. ముదుక వస్తువును పైనుంచుకొనును. దుర్మార్గుఁడిట్లే చెడ్డను గ్రహించి మంచి విడిచిపెట్టును.

(139) ఇద్దరు మనుష్యులొక తోఁటలోనికి వెళ్ళిరి. లౌకికుఁడు తోఁట జేరగానే యెన్ని చెట్లున్నవో చెట్టున కెన్ని కాయలున్నవో లెక్క జూచి తోఁటఖరీదు గట్టనారంభించెను. రెండవ వాఁడు యజమానుని పరిచయము జేసికొని యొక మామిడిచెట్టుక్రిందకిఁ బోయి వాని యుత్తరువు బడసి యొక పండుగోసి తిన మొదలు పెట్టెను. ఈయిద్దరిలో నెవ్వఁడు తెలివిగలవాఁడు? ఫలము భక్షించిన యెడల మనయాఁకలిదీరును. ఆకులు కాయలు పండ్లు చెట్లు లెక్కపెట్టుటవల్ల వచ్చినలాభమేమి? మేధావంతుఁడైన దాంభికుఁడు సృష్టికిఁ గారణమేమి యని ప్రశ్నలు జేసికొని కాలముఁ బాడుచేయును. వినయవివేకములుగల సజ్జనుఁడు భగవంతుని పరిచయముఁ జేసికొని యానంద మనుభవించును.

(140) గ్రద్ద మహావాయుపథమున నెంతయో యెత్తున నెగురును. కాని కుళ్ళిపోయిన పీనుఁగేదయిన దొరకునేమోయని క్రిందికే చూచుచుండును. అట్లే గ్రంథజ్ఞానము మాత్రమే గల పండితులు భగవంతుని గూర్చియు వేదాంతమునుగూర్చియు గంభీరముగా మాట్లాడుదురు. ఆసంభాషణ మంతయు వట్టిదే. వారిదృష్టి ప్రపంచసంబంధమైన యధికారము, గౌరవము, ధనము మొదలగు వానిమీఁదనే యుండును.

(141) ఒకమహారాజుగారి కొల్వులో శివుఁడు గొప్పవాఁడా

విష్ణువు గొప్పవాఁడా యని విద్వాంసులలో వివాదము బయలుదేరెను. కొందఱు శివుఁడుగొప్పవాఁడనిరి. కొందఱు విష్ణువుగొప్పవాఁడనిరి. వివాదము మిక్కిలి ప్రబలమయినపుడు పండితుఁడొకఁడు లేచి రాజుతో నిట్లనియెను. రాజా! నేను శివునిజూడలేదు. విష్ణునిజూడలేదు. ఇద్దరిలో గొప్పవాఁడెవ్వఁడో నేనెట్లుచెప్పఁగలను? అని పలికెను. అంతలో వివాదము ముగిసెను. ఏలయన వాదిప్రతివాదులలో శివునిగాని విష్ణునిగాని చూచినవారులేరు. ఒకదేవునితో మరియొక దేవుని పోల్పఁగూడదు. ఒక దేవునిఁ జూచినవాఁడు తక్కిన దేవులు కూడ పరబ్రహ్మము యొక్కమారురూపములే యని తెలిసికొనును.

(142) ఏనుఁగునకు రెండువిధములైన దంతములుండును. పైకి కోరలవలె కనపడుదంతముల జతయొకటి. ఆహారము నమలుట కుపయోగపడు దంతములజత యొకటి. అట్లే శ్రీకృష్ణునివంటి యవతారపురుషులు సామాన్యమనుష్యులవలె లోకవ్యాపారములుచేయుచుందురుగాని వారు నిజముగా చూచినపక్షమున కర్మాతీతులై యుందురు.

(143) గంజాయి పీల్చుచు మందులు పంచిపెట్టునట్టి సాధువు నిజమైన సాధువుకాఁడు. అటివాని సహవాసము చేయగూడదు.

(144) ఒకబ్రాహ్మణుఁడు తోఁటనాటి దానిని మిక్కిలిజాగరూకతతోఁ గనిపెట్టుచుండెను. ఒకనాఁడొకయావు తోఁటఁజొచ్చి బ్రాహ్మణుఁడు మిక్కిలి ప్రేమతో పెంచుకొనుచున్న మామిడిమొక్క తినివైచెను. తనకు మిక్కిలి ప్రియమైన మొక్క తినివైచినందుకు మిగుల కోపించి బ్రాహ్మణుఁడు గోవును దిట్టముగాఁ గొట్టెను. ఆదెబ్బలతోనది చచ్చెను. బ్రాహ్మణుఁ డావును జంపినాఁడని గ్రామమంతట గొప్ప వాడుకపడెను. గ్రామవాసులు గోహత్య యేలచేసితివని బ్రాహ్మణుని నిలువతీసి యడిగిరి. బ్రాహ్మణుఁడు వేదాంతియగుటచే నిట్లుత్తరము చెప్పెను. "అవును నేను చంపలేదు నాహస్తము చంపినది. హస్తము

నకు దేవేంద్రుఁడధిష్ఠానదేవతగనుక గోవును చంపినపాపమింద్రునిదిగాని నాదికాదు" ఆవార్త నింద్రుఁడు విని వృద్ధబ్రాహ్మణవేషము వేసికొని తోఁటయజమానునియొద్దకుఁ బోయి యీతోఁట యెవ్వరిది నాయనా యని యడిగెను.

బ్రాహ్మణుఁడు:—నాదే.

ఇంద్రుడు:—ఈతోఁట మిక్కిలి యందముగా నున్నది. మీతోఁటమాలి మిక్కిలి నేర్పరి. ఎంతచక్కగా చెట్లునాటినాఁడో చూడ ముచ్చటగుచున్నది.

బ్రాహ్మణుఁడు:—అయ్యా! ఆపనికూడ నాదే. నేను స్వయముగా సలహా యిచ్చి వృక్షముల నావిధముగా నాటించినాను.

ఇంద్రుఁడు:—నిజముగా నీవు మిక్కిలి తెలివిగలవాఁడవయ్యా. కాని యీబాట యింత చక్కగా వేసిన వారెవ్వరయ్యా. ఇదియెంతో సుందరముగా నున్నది.

బ్రాహ్మణు;—ఇదియంతయు నేను చేసినదే.

ఇంద్రుఁడు:—అయ్యా, బాగున్నపనులన్నియు నీవుచేయక నీసేవకుల చేత చేయించినను మెప్పంతయు నీదేయనుచున్నావు. పాపము నీచేతితో చంపిన గోవు విషయమైన పాపము మాత్రము దేవేంద్రుని నెత్తిమీద రుద్దినావా? గొప్పవేదాంతివి.

(145) నీవు పాపరహితుఁడవుగా, సజ్జనుఁడవుగా నుండుటకు మనసార గోరుదువేని భగవంతుఁడు నీకు యోగ్యుఁడైన గురువును పంపును. అంతఃకరణశుద్ధియే దీనికి ముఖ్యముగాఁ గావలసినది.

(146) క్రొత్తచోటికి వెళ్ళదలచినవాఁడు దారి యెరిగినవాని మాటలయందు గురియుంచి వాఁడు నడపించినదారిని నడవవలయును. పదుగురుచెప్పినట్లు నడచినయెడల దారితప్పి చెడిపోవును. అట్లే యీశ్వరసాన్నిధ్యమును జేరఁదలఁచినవాఁడు మంచిగురువునొక్కని నాశ్రయించి యాయనచెప్పినట్లు నడుచుకొనవలయును.

(147) అంతఃకరణశుద్ధియు నధికమైనదయయుశక్తియుఁగలవానికి గురువుయొక్క యావసరమేలేదు. అతఁడు భగవంతుని సాన్నిధ్యము స్వయముగానే పొందఁగలఁడు. కాని యట్టివారు లోకమున తరచుగా లేరు. అందుచేతనే గురువుయొక్క యవసరము గలుగుచుండును. పరమగురు వొక్కఁడే యుండును. కాని యుపగురువులు పెక్కుమంది యుండవచ్చును. ఏవిద్యనేర్పినవాఁడైనను యుపగురువు కావచ్చును. పరమగురువనఁగా బ్రహ్మవిద్య నేర్పినవాఁడు.

(148) కలకత్తాకు బోవుటకు దారులెన్నో గలవు. దూరగ్రామ వాసియొకఁడు కలకత్తాకుబోవలయునని పయనమై "నేను కలకత్తా కేదారిని బోవలయును" అని మార్గమధ్యమున నొకనినడిగెను. ఈ దారిని వెళ్ళుమని యామనుష్యుఁ డొకమార్గము జూపెను. అట్లుకొంత దూరముపోయి వాఁడు మఱియొక బాటసారినిజూచి కలకత్తాకిది దగ్గర దారియేనా? యని యడిగెను. అప్పుడు నతఁడిట్లనియె. "అయ్యో! కాదు నీవు వెనుకకువెళ్ళి మొదటపక్కనున్న దారినిపో." ఆమాట విని యతఁడట్లే చేసెను. ఆత్రోవ సరిని వాఁడు కొంతదూరమరిగి కలకత్తాకు దారి యేదని మరియొక్కని నడిగెను. అతఁడింకొక దారిచూపెను. ఆ విధముగా నతఁడు సరిగా నొకత్రోవనైనను పట్టక యాదారిమార్చి యీ దారికి, నీదారిమార్చి యాదారికిఁ బోవజొచ్చెను. అతఁడు కలకత్తా వెళ్ళఁగలఁడా. కావున మొదటివాఁడుచూపిన మార్గమునుబట్టియే వెళ్ళవలసినది. అట్లే భగవంతుని జేరఁదలచినవారు సూటిగా నొక మార్గ ప్రవర్తకునే యనుసరింపవలెను.

(149) శిష్యుఁడు గురువాక్యము లెన్నఁడు ఖండింపఁగూడదు. గురువేమి యాజ్ఞయిచ్చునది శిరసావహించి మన్నించవలయును.

(150) గురువు మధ్యవర్తి. అతఁడు మనుష్యునకు భగవంతునకు సంధానము జేయువాఁడు.

(151) ముత్తెము దీసికొని పైచిప్ప యావల బారవేయుము. గురువు చెప్పిన మంత్రముమాత్రము పురశ్చరణచేయుము. నీగురువు యందున్న చెడ్డగుణములను విసర్జింపుము.

(152) నీగురువును దూషించు వాని వాక్యములను ఖండించు వారిమాటలను వినఁబోకుము. అట్టిదూషకుని సమీపము విడిచిపొమ్ము.

(153) చంద్రుఁ డెల్లవారికి మామయైనట్లే భగవంతుఁడు మానవజాతికెల్ల జనకుఁడు. మార్గదర్శకుఁడు. చందమామ చందమామ యని లోకులనుచుందురు, గాన మామయని చెప్పవలసివచ్చెను.

(154) తనగురువుయొక్క పరిభావమునందు సంపూర్ణ విశ్వాసముగల శిష్యుఁడొకఁడు గురునామస్మరణము జేయుచు దానిమహిమ చేత నదిమీఁదనడచి వెళ్ళెను. గురు వదిచూచి తనలో నిట్లనుకొనెను. "ఆహా! నాపేరులో గూడ నింతమహిమయున్నది కాబోలును. అట్లైన నేను మిక్కిలిగొప్పవాఁడను శక్తిమంతుఁడను కావలసినదే"యని మరు నాఁడు నదియొద్దకుఁబోయి "నేను, నేను," అనుచు నదిమీఁద నడచి పోవ దలఁచెను. కాని నీటిలో నడుగుపెట్టునప్పటి కతఁడు నీటిలోబడి మునిగి చచ్చిపోయెను. విశ్వాసము మహాద్భుతములను జేయఁగలదు గాని యహంకారము, గర్వము మనుష్యునకు మరణకారణములు.

(155) గురువులు వందలకొలఁది దొరకుదురు కాని మంచి శిష్యులు మాత్రము దొరకుట యరిది.

(156) స, రి, గ, మ, ప, ధ, ని, స, యను సప్తస్వరములు నోటిలో నుచ్చరించుట సులభము. కాని వీణమీఁద నవి వాయించుటయు నోటితో పాడుటయు కష్టము. అట్లే మతమును గురించి మాటలాడుట సులభము. ఆచరించుట కష్టము.

(157) సామాన్యులు బస్తాలకొలఁది మతము మాటలాడుదురు. కాని యొకగింజమాత్రమైన నాచరింపరు. కాని జ్ఞాని మాటలాడునది మిక్కిలి స్వల్పము. అతని బ్రతుకంతయు మతాచరణమే.

(158) ఇతరులెట్లు నడుచుకోవలయునని నీవు కోరుదువో ముందుగా నీవట్లు నడచుకొనుము.

(159) నిజము చెప్పుచున్నాను వినుఁడు. ఎవఁడు నిశ్చయముగా దేవుఁడు కావలయునని కోరునో వానికి దేవుఁడు తప్పక కనఁబడును.

(160) తామరపువ్వుయొక్క రేకులు క్రమక్రమముగా రాలిపోవును. కాని వాటియానవాళ్ళు పోవు. అట్లే నిజమైన జ్ఞానమువచ్చినప్పుడు తప్పక యహంకారము నశించును. కాని నది యుండిన జాడలు కనఁబడును. అయినను నవి హాని చేయునవి కావు.

(161) మనుష్యునియందు రెండువిధములైన యహంకారము లున్నవి. మొదటిది పరిపక్వమైన యహంకారము, రెండవది పరిపక్వముకాని యహంకారము. పరిపక్వమైన యహంకార మిట్లుండును. "నాదియను వస్తువేదియు లేదు. నేను చూచుచున్నదియు, భావించుచున్నదియు, స్పృశించుచున్నదియు నాదికాదు. వెయ్యేల! ఈశరీరమే నాదికాదు. నేను నిత్యుఁడను, స్వతంత్రుఁడను." పరిపక్వముకాని యహంకారము దీనికి విరుద్ధముగా నిట్లుండును. "ఇది నాయిల్లు, ఇది నాబిడ్డ, నాభార్య, నా దేహము."

(162) వెల్లుల్లిపాయ రసము పోసిన గిన్నె నూరుసారులు తోమినను దాని దుర్వాసనపోదు. అహంకారముకూడ నట్టిపెంకిఘటమె. అది మనలను సంపూర్ణముగా నెన్నడును విడిచిపెట్టదు.

(163) కొబ్బరిమట్టలు చెట్టునుండి క్రిందికి రాలిపోవును. కాని మ్రానిమీద వాటి జాడలు కనబడును. ఆలాగే శరీరమున్నంతకాల మహంకారముయొక్క జాడ కనబడుచుండును. మనుష్యుఁడెంతటి యాత్మజ్ఞానసంపన్నుడైనను వాని కించుక యహంకారముండపోదు. కాని ఈయహంకార సూచనలు వానిని ప్రపంచమునకు బంధింపవు. పునర్జన్మకారణములు కావు.

(164) సూర్యుఁడు ప్రపంచమునకు వేడి వెలుతురు నీయఁగలఁడు గాని మబ్బు క్రిమ్మినప్పుడు సూర్యుఁడు ప్రకాశింపజాలఁడు. అలాగే యహంకార మాత్మలో నుండునంతవరకు భగవంతుఁడు హృదయము మీఁద ప్రకాశింపజాలఁడు.

(165) గర్వము చెత్తవంటిది. బూడిదవంటిది. నీరుదానిమీఁద పడగానే యినికి పోవును. గర్వపూరితమైన హృదయముమీఁద ధ్యానములు, ప్రార్థనలు పనిచేయవు.

(166) అన్నిపక్షులలోను కాకి మిక్కిలి తెలివిగలదని లోకు లందురు. తానెక్కువ తెలివిగలదానినని కాకికూడ తలంచును. అది యెన్నఁడు వలలోఁ జిక్కుకొనదు. రాఁగల యపాయమును బుద్ధిసూక్ష్మతతో దప్పించు కొనును. ఎంతనేర్పున వస్తువులు దొంగిలించు కొని పోవును. ఇంతజ్ఞానమున్నను మలినపదార్థ భక్షణముచేతనేగాని దానిపొట్ట గడచుటలేదు. క్షుద్రమైన తెలివితేట లుండుటవల్ల దాని కీయవస్థ పట్టెను.

(167) బ్రహ్మమానసపుత్త్రుఁడైన నారదుని మనస్సులో గర్వముప్రవేశించెను. తనయంతవాఁడు లేఁడని యతఁడుమనస్సులో దలంచ నారంభించెను. అది యెఱింగి శ్రీమహావిష్ణువు గర్వభంజనముఁ జేయఁ దలంచి నారదుని పిలిచి "వత్సా! భూలోకములో నొకచోటనాభక్తుఁ డున్నాఁడు. వాని కడకుబోయి వానిపరిచయముఁ జేసికొను" మని చెప్పెను. నారదుఁడు భూలోకమున కరిగి యాభక్తునిఁ జూచెను. అతఁడు సేద్యగాఁడు. ఉదయమునందు లేచియతఁడొక్కసారిహరినామ స్మరణము జేసి పొలమునకుఁబోయి దినమెల్ల నేల దున్ని సాయంకాల మింటికిఁబోయి భోజనముఁజేసి మరల నొక్కసారి హరినామ స్మరణముఁజేసి పండుకొనును. నారదుఁడు తనలో నిట్లనుకొనెను. "ఈమోట కాఁపువాఁడు హరిభక్తుఁ డెట్లగును? వాఁడు లోకవ్యవహారములలో

దగులుకొని యున్నాఁడు. భక్తునియం దుండవలసిన లక్షణములు లేవియు వానియందగపడవు." అంతట నారదుఁడు వైకుంఠమునకరిగి కావువా రినిఁ దాను జూచుట తనకు వానియందు మంచి భక్తిప్రేమములుగలు గకపోవుట మొదలగు విషయములు విష్ణుమూర్తితోఁ జెప్పెను. అప్పు డతఁడు నారదునిఁ జూచి "వత్సా! ఈనూనెగిన్నె చేతఁబట్టుకొని వైకుంఠపురమంతయుఁ దిరిగిరా. నూనె దానియందుంచబడి యున్నది. ఒక్కచుక్కయైన నేలఁబడకుండ జాగ్రత్తగాఁ దిరిగి రావలెను జుమీ!" యని చెప్పెను. నారదుఁ డాగిన్నెపట్టుకొని విష్ణువు చెప్పినట్లు తిరిగి వచ్చెను. అప్పుడా పరమేశ్వరుఁడు "నారదా! గిన్నెపట్టుకొని తిరుగు చున్నప్పుడు నీవు నన్నెన్నిసార్లు స్మరించితివి?" అని యడిగెను. అప ప్పుడు నారదుఁ డిట్లనియె. "దేవా! ఒక్కసారియైన మీపేరు స్మరింప లేదు. ఈవల గిన్నెవంకఁ జూడనా ఆవల మీపేరే స్మరింపనా? నా ధ్యాన మంతయు నూనెమీఁద నేయుండెను. అట్టియెడ మిమ్మెట్లు ధ్యానింపగల ను." అనవుడు హరి వానినిట్లు మందలించెను. ఈచిన్నగిన్నె పట్టుకొ నుటచేతనే నీవు నన్ను స్మరింపలేకపోతివి. పాపము పెద్దకుటుంబ భార ముపై వైచికొన్న యాపేదకాఁపువాఁడు దినమునకు నన్ను రెండు సార్లైనను తలపెట్టుచున్నాఁడు. వీఁడన్న వాఁడే పరమభక్తుఁడు కదా!

(168) ప్రేమ మూఁడువిధములు కలది. మొదటిది స్వార్థ పరాయణము, రెండవది పరస్పరవ్యాప్తము, మూఁడవది స్వార్థవిముఖ ము. స్వార్థపరాయణమైన ప్రేమ యధమము. ఎందుచేతనన నది తన మేలేకాని తనవారి సుఖము చూడనీయదు. పరస్పర ప్రేమతో మనుష్యుఁడు తన సుఖమును గోరుకొనుచు తనవారి సుఖముఁగూడ గోరును. స్వార్థము కోరని ప్రేమ యుత్తమోత్తమము. మనుష్యుఁడు తనవారి క్షేమమునే చూచునుగాని తనసుఖము జూడఁడు.

(169) బృందావనమందలి గోపిక శ్రీకృష్ణుఁడు తనకు ప్రియు

డైన గోపీనాథుఁ డని భావించెనుగాని సర్వేశ్వరుఁడని భావింపలేదు. అట్లే నిజమైన భక్తుఁడు భగవంతుఁడు తనకు ప్రాణబంధువనియు నాప్తమిత్రుఁడనియు భావించును.

(170) "ఈజన్మమునందే నేను ముక్తిని బడయవలయును మూఁడుదినములలో భగవంతుని కనుఁగొనవలయును. ఇంతయేల యొకసారి ఆతని నామమొక్కసారి స్మరించి యాతనిని నాకడకు రప్పించెదను." అని గాఢమైన భక్తియు, దృఢమైనవిశ్వాసము నెవరికుండునో యతఁడే త్వరగా నీశ్వరు నాకర్షించును. మిడిమిడి భక్తిగలవారు భగవంతుని సన్నిధిచేరుటకు బహుకాలము పట్టును.

(171) ఒకజ్ఞానియు నొకభక్తుఁడు నొకయడవిలో నడచుచుండిరి. దారిలో దూరమున నొకపెద్దపులి వారికగపడెను. అప్పుడుజ్ఞాని యిట్లనియె. "మనము భయపడి పారిపోనక్కరలేదు. పరమేశ్వరుఁడు మనలను రక్షించును." ఆపలుకులు విని భక్తుఁడిట్లనెను. "కాదుకాదు పారిపోవుదమురమ్ము. మన ప్రయత్నమువలన మనము తప్పించుకొనగల పనికి నిష్కారణముగా భగవంతునేల శ్రమపెట్టవలెను."

(172) బ్రహ్మజ్ఞానమునుగవానివంటిది. దైవభక్తియాఁడుదానివంటిది. జ్ఞానము పరమేశ్వరుని వీథిగదులలోనికి మాత్రమే బోవఁగలదు. భక్తియాఁడదికనుక భగవంతుని యంతఃపురములోనికిఁ బ్రవేశింపవచ్చును.

(173) భక్తియు, జ్ఞానము చిట్టచివరకు ఒక్కటే. శుద్ధజ్ఞానమునకు, శుద్ధభక్తికి భేదములేదు.

(174) దూరపుసంతకుఁబోయి చేఁపలమ్ముకొని పల్లెపడఁతులు కొందఱు తిరిగి ఇంటికిఁబోవుచుండగా దారిలో వారిని వడగండ్ల వాన మొత్తెను. అప్పుడు వారు దాపుననున్న పువ్వులవర్తకుని యింట జొరబడి యారాత్రి యచ్చట బండుకొనిరి. వారు పండుకొన్న గదిలో

మిక్కిలి కమ్మని తావులు వెదజల్లుచున్న పువ్వులగంప లుండెను. ఆవాసన పల్లెపడుచుల కెంతో యసహ్యముగా నుండుటచేత వారికొక్కకునుకైన పట్టలేను. అప్పుడు వారిలో మిక్కిలి తెలివిగల యాఁడుది యిట్లనియె. "అక్కలారా ఈపువ్వులకంపు మననిద్దుర జెడగొట్టినది. దీనికొక్కయుపాయము తోచుచున్నది. వినుఁడు. మనచేఁపలబుట్టలు మనముక్కుదగ్గర పెట్టుకొని పండుకొందము. అనువాసన ముందర ఈపాడు పువ్వుల కంపు కనబడక మనకు నిద్దుర పట్టును." ఆపలుకులు విని పల్లెపడఁతులు భళీయని మెచ్చి యట్లుచేసి క్షణములో గుఱ్ఱుపట్టి నిద్రపోయిరి. దురభ్యాసములలో జిక్కుపడినవారిపాటు లిట్టివే. దురాచారములకు వారు గులాములై యుండవలయును.

(175) ఒకయింట నొకపెంపుడుముంగి యుండెను. ఇంటివారొకత్రాడును తెచ్చి యొకకొన దాని మెడకుగట్టి రెండవకొనకు గొప్పబరువురాయి గట్టిరి. ముంగి ముంగిలివాకిటిలోను, దొడ్డిలోను, స్వేచ్ఛగా నాడుకొనవచ్చును. కాని భయము తోచగానే గుబాలున గోడమీదికెక్కి కూర్చుండును. అయిననుగోడమీఁద నది చాలసేపుండుటకు వీలులేదు. త్రాటికిఁ గట్టిన బరువురాయి క్రిందికి దానిని దిగలాగుచుండును. అందుచేతనది సుఖముగా, నిర్భయముగా గోడమీఁద కూర్చుండుటకు వీలులేదు. అట్లే మనుష్యుని యిల్లు మహోన్నతమైన భగవత్పాద సన్నిధియున్నది. దుఃఖపూరితుఁడైన మనుష్యుఁడుభగవంతునిసాన్నిధ్యము చేరును. కాని సంసారభారము క్రింది కీడ్చుటచేత పరమేశ్వర సన్నిధానమున చిరకాల ముండలేక నతఁడు వెంటనే క్రిందికిదిగును.

(176) పటికబెల్లము సాధారణమధురపదార్థములలో చేరదు. అది రోగపీడితులుకూడ పుచ్చుకొనవచ్చును. అందువల్ల రోగముతగ్గునుగాని హెచ్చదు. ఓంకారము తక్కినవాటివలె శబ్దముకాదు. పర

బ్రహ్మమే. అట్లే భక్తి, జ్ఞానము, పరిశుద్ధి, మొదలగునవి కావలెనని కోరుట కోరికలలోఁ జేరదు.

(177) పండు పెరిగినకొలఁది పువ్వు, రేకులు క్రమక్రమముగా రాలిపోవును. అట్లే నీలో దివ్యజ్ఞానము హెచ్చినకొలఁది నీలోనున్న దౌర్బల్యములు క్రమక్రమముగా నశించును.

(178) క్రొత్తగాపుట్టిన దూడ యెన్నోసారులు పడుచు లేచుచు క్రమక్రమముగా నడక నేర్చుకొని సరిగా నిలువఁబడును. అట్లే భక్తిమార్గములో మనుష్యుఁడెన్నో సారులు జారిపడినఁగాని జయము నొందలేఁడు.

(179) గుర్రెక్కుడు సారాయితోనే కొందరికి కావలసినంత మత్తెక్కును. రెండుమూడుబుడ్ల సారాయి త్రాగినఁగాని గొందరికి నిషా యెక్కదు. కాని వారి కిరువురకు నిషావలనగలుగు నానందము సమానమే. అట్లే కొందరుభగవంతుని సాన్నిధ్యముపొందియాబ్రహ్మానందముచే బరవశులగుదురు. కొందరు భగవంతుని దివ్యతేజము కొంచె మగపడినతోడనే మేరలేని యానందము నొందుదురు. కాని దివ్యానందప్రాప్తిచేత నిద్దరు సమానధన్యులే.

(180) పాముమిక్కిలి విషజంతువు. దానింబట్టుకొనుటకువచ్చినవారి నదికఱచును. కాని సర్పమంత్రము నేర్చుకొన్నవాఁడు పాముల నవలీలగాఁ బట్టుకొని నగలవలె వెంట గొనిపోవును. అట్లే బ్రహ్మజ్ఞానసంపన్నుఁడు కామలోభములచే నపవిత్రుఁడుకాఁడు.

(181) ఈక్రింది స్థితిగతులలో నేదైననొకటి యనుభవమునకు దెచ్చుకొన్నవాఁడు సిద్ధుఁడగును. (1) "ఈవిశ్వమంతయు నేనే, (2) ఈ విశ్వమంతయు నీవే (3) నీవు యజమానుఁడవు నేను సేవకుఁడను.

(182) భగవంతుని కనుగొనుటకు నీవు నీశరీరమును, నీమనస్సును, నీసంపదలను బలిపెట్టనక్కరలేదు.

(183) దేవత్వముకనఁబడకమునుపు మానవత్వము నశింపవలయును. ఆనందస్వరూపిణియైన దేవియొక్క యావిష్కరణముగలుగుటకు ముందు ద్వైతత్వముకూడ నశింపవలయును. చచ్చిన శివదైవత్వముయొక్క వక్షస్థలముమీఁద దేవి తనదివ్యనృత్యమును జేయును.

(184) ఎవని ధ్యాననిష్ఠయు, భక్తియు, నతిశయముగా నుండునో యతఁడే భగవంతుని త్వరగాఁ గనుగొనును.

(185) ఒకచేఁపను నీటిలోనుండి తీసికొని క్షణకాలము బైటనుంచి మరల నీటఁ బడవేయుము. అది బయటనున్న కాలములో నెట్లుండునో యోగి సమాధిలో నట్లుండును.

(186) సముద్రములో గొప్పపర్వతములు, చిన్నకొండలు, చరియలు మొదలగునవి యుండును. కాని, యవి పైకగపడవు. అట్లే సమాధిలో యోగి సత్యానందసముద్రములోఁ దేలుచున్నప్పుడు మానవవ్యక్తి యంతయు సంఛన్నమైయుండును.

(187) కుండలో నీరుపోసి యొకచోటఁబెట్టితివేని క్రమక్రమముగా దానిలో నీరెండిపోవును. కాని యాకుండ నీటిలోఁబెట్టితివేని నది యచ్చటనున్నంతకాలము జలపూర్ణమైయుండును. భగవంతుని యెడల నీభక్తియు నట్టిదే. నీహృదయము భగవద్భక్తితోనింపికొంత కాలముంచి తరువాత నితరవ్యాపారములలోదిగి యతనినిమరచితివేని నీహృదయముక్రమక్రమముగాభక్తిశూన్యమై దేవునకునిలయముకాక పోవును. కాని నీహృదయమా భక్తిరసములో మునిగియుండునట్లు చేసితివేని నీవు భగవంతునకెన్నడును దూరముకావు.

(188) ధ్యానయోగములో నెవఁడు బాహ్యజ్ఞానములేక యుండునో వాఁడు ధ్యానయోగములో సిద్ధింబొందినాఁడని చెప్పవచ్చును.

(189) నీటిలోఁ బడవైచిన కూజాయొక్క లోపలను వెలుపలను నీరుండును. అట్లే భగవంతునిలో మగ్నమైనయాత్మ లోపలను, వెలుపలను, సర్వవ్యాపకుఁడైన యీశ్వరునే జూచును.

(190) భగవంతుని దయారసము క్రిందికి ప్రవహించినప్పుడు ప్రతిమనుష్యుఁడు తనదోషములను తానెఱుఁగును. అవి తెలిసినపిదప తానెవ్వరితోడను వివాదమాడఁగూడదు.

(191) చిన్న దీపము తేగానే నూరేండ్లనాటి చీకటియైనను నశించును. అట్లే భగవంతుని కటాక్షవీక్షణములచేత ననేకజన్మాంతరసంచితదోషములు పటాపంచలగును.

(192) మలయవాయువు వీచినతోడనే సారముగలవృక్షములన్నియు మంచిగంధపుచెట్లగును. కాని యరటిచెట్టు, వెదురుపొద, తాళవృక్షము మొదలగు సారములేని చెట్లు మార్పులేకయెప్పటియట్ల యుండును. అట్లే భగవంతునిదయారసముప్రవహించినప్పుడు యోగ్యతాబీజములుగలమనుష్యులు తోడనే సాధువులై భక్తిపూరితమానసులగుదురు. కాని పనికిమాలిన లౌకికులు మార్పుచెందక యుందురు.

(193) ఉషస్సు సూర్యోదయమునకు ముందు కనఁబడునట్లు స్వార్థత్యాగము పరిశుద్ధజీవనము ధర్మము మొదలగునవి భగవదనుగ్రహము కలుగుటకు ముందుకనఁబడును.

(194) తనసేవకుని గృహమునకు రాజు పోదలచుకొన్నపుడు సేవకుఁడు తనకు తగిన సన్మానము చేయుటకై తనపీఠములు,తననగలు భోజనపదార్థములు వానియింటికిఁ బంపును.అట్లే భగవంతుఁడు తానే హృదయమునందు ప్రవేశింపదలచుకొన్నాఁడో యాహృదయములోనికి వినయవివేకములను భక్తివిశ్వాసములను ముందుగాఁ బంపును.

(195) లోతులేనినీరు సూర్యరశ్మి తగులుచుండెనేని క్రమక్రమముగా దానంతటదే యెండిపోవును. అట్లే పాపాత్ముఁడు భగవంతునే సమ్మికొనియున్న పక్షమున వాని పాపము దానంతటదే క్షయించును.

(196) పోలీసువాఁడు మాయలాంతరుచేతబట్టుకొని దానివెలుగెటు త్రిప్పునో యటువైపుననున్న మనుష్యుని చూడఁగలఁడు. కాని

యామనుష్యుఁ డితనిని జూడలేఁడు. ఆవెలుగు పోలీసువాఁడు తనవైపు త్రిప్పుకొన్నప్పుడు తాను కూడ నితరులకు గనబడును. అట్లే భగవంతుఁ డెల్లవారిని జూచును కాని యతని నెవ్వరు జూడలేరు. తాను స్వయముగా గనబడదలచుకొన్నప్పు డతనిని మనము చూడఁగలము.

(197) కొన్ని చేపల కొక్కటే యెముకయుండును. కొన్నింటి కెన్నో యెముకలుండును. కాని చేప దినువారు యెముకలన్నింటినితీసి పారవైచి భక్షించునట్లు కొందరు బహుపాపములనుచేసి యుందురు. కొందరు కొన్ని పాపములను మాత్రమే కావించియుందురు. కాని కాలక్రమమున దైవానుగ్రహమే వాటిని శుద్ధిచేయును.

(198) దైవానుగ్రహమను వాయువు రేయుంబవలువీచుచున్నది. జీవనసముద్రములో వేగముగా నీవు ప్రయాణముచేయఁదలచుకొన్నపక్షమున నీమనస్సనెడు నావయొక్క తెరచాపలు విప్పుము.

(199) చల్లగాలి వీచుచున్నప్పుడు విసనకఱ్ఱలు విడచిపెట్టవలెను. దైవానుగ్రహము గలిగినప్పుడు జపములు, తపములు, ప్రార్థనలు పరిత్యజింపవలెను.

(200) మతములు, తెగలు, వర్ణములు, నిష్ప్రయోజనములు. ప్రతివాఁడు తనమతమునందు చెప్పబడిన ధర్మములను విశ్వాసముతో నాచరింపవలెను. దైవసాన్నిధ్యమును బడయుటకు విశ్వాసమే పరమ సాధనము.

(201) విశ్వాసముకలవానికి సర్వముకలదు. విశ్వాసముకొరవడినవానికి సర్వము కొరతయే.

(202) విశ్వాసమువలనను రోగములు కుదుర్చునట్టి వైద్యులు రోగులను పిలిచి "నాశరీరములో రోగములేదు. నాకెంతమాత్రము జబ్బులేదు" అను మాటలను వారినోట పలికింతురు. అందువలనతమకేరోగములేదని వారికి విశ్వాసము కలుగును. ఆవిశ్వాసముచేత

నందురోగము కుదురును. అలాగే నేను మంచివాఁడను కాను, నీతి లేనివాఁడను" అని నీవుతలంతువేని నీవట్టివాఁడ వేయగుదువు. అట్లు గాక నాదగ్గర నఖండశక్తి కలదని నీవు విశ్వసించితివేని నీకట్టిశక్తి తప్పక గలుగును.

(203) భగవంతుఁడైన శ్రీరామచంద్రుఁడు లంకకుఁ బోవుటకై సముద్రమునకు సేతువుకట్టవలసివచ్చెను. కాని హనుమంతుఁ డొక్క దాటున లంకలో దుమికెను. యజమానునికంటె వానిబంటగు కోఁతి యెక్కువ పనిచేసెను. దీనికారణమేమి? శ్రీరామునియందు హనుమంతునికిఁగల యఖండవిశ్వాసమే.

(204) ఒకమనుష్యుఁడు నదిదాటివెళ్ళవలసివచ్చెను. అది సురక్షితముగా దాటుటకు వాని కొకయోగి తాయెత్తునిచ్చి "ఇది చేతికి గట్టికొనుము. నదిమీఁద నీవు నడచివెళ్ళఁగలవు" అని పలికెను. ఆమనుష్యుఁడది తీసికొని నీటిమీఁదనడచి సగముదూరముపోయి తాయెత్తులో నేమియున్నదో కనుగొనవలెనని బుద్ధిపుట్టగా నది విప్పిచూచెను. అందులో నొకచిన్న తాటియాకుముక్కమీఁద "రామ" యను రెండక్షరములు వ్రాసియుండెను. అదిచూచి యామూర్ఖుఁడు తనలో "ఇంతేనా యేదో గొప్పమంత్రము ఉన్నదనుకొన్నాను. రామనామమా! ఇది ఎవ్వఁడెరుగఁడు?" అని తిరస్కారభావముచూపెను. అతలంపుపుట్టిన తోడనే వాఁడు నీటిలోమునిగిపోయెను. భగవంతునియెడల విశ్వాసము మహాద్భుతమును జేయును. విశ్వాసముప్రాణము, సందేహముమరణము.

(205) ప్రశ్న:—నాజీవనోపాధికై నేను ప్రయత్నముచేసుకో వలసియుండగా ప్రతిదినము భగవధ్యానము చేయుటకై నాకవకాశ మేది?

ఉత్తరము:-ఎవనికొరకు నీవుపనిచేయుచున్నావో వాఁడే నీకు గావలసిన వస్తువులు సమర్పించును. భగవంతుఁడునిన్ను లోకమునకు బంపకమునుపే నీసంరక్షణకొరకు తగినయేర్పాటులు చేసెను.

(206) ప్రశ్న:—నేనెప్పుడు స్వేచ్ఛఁగానుందును?

ఉత్తరము:—నీయహంభావము నశింపఁజేసి నీవు పరమేశ్వరునిలో లీనమగుదువో అప్పుడు.

(207) గాలిపడగలు లక్షోపలక్షలుచేసి పిల్లలు గాలిలో నెగరవేయుదురు. కాని యందులో నొకటి రెండుమాత్రమే త్రాడు త్రెంచుకొని పోవును. అట్లే వందలకొలది సాధకులలో నొకరిద్దరుమాత్రమే సంసారబంధములు త్రెంచుకొని ముక్తులగుదురు.

(208) పాదరసపుకుండలో సీసపుముక్క పడవైచితిమేని వెంటనే యది దానిలోఁ గలసిపోవును. అట్లే జీవాత్మ పరబ్రహ్మమను సముద్రములోఁ బడినపక్షమున తనవ్యక్తిని పోగొట్టుకొని బ్రహ్మమునందు లీనమగును.

(209) ప్రశ్న:—ఈకాలమున చేయఁబడుచున్న మతబోధను గురించి మీయభిప్రాయమేమి?

ఉత్తరము:—వండిన యన్నము ఒకమనుష్యునకు మాత్రమే సరిపోవునంత యుండఁగా నూరుమందిని విందునకు పిలుచుట యెట్లుండునో యీమతబోధ యట్లున్నది.

(210) ఇతరులకు బోధలుచేయుటకంటె నాకాలమందు భగవంతునారాధించుట మంచిది. యీరాధనమే యుత్తమబోధ. తానుముందుగా ముక్తుఁడగుటకు ప్రయత్నము చేయునో వాఁడే గొప్పబోధకుఁడు. సిద్ధునికడకు నానాదేశములనుండి యనేకులువచ్చి బ్రహ్మవిద్యనేర్చుకొందురు. వారెక్కడనుండి వత్తురో తెలియదు. వారినెవ్వరుపిలువలేదు. పుష్పము వికసించినప్పుడు తుమ్మెదలు నానాభాగములనుండి యెవ్వరు పిలువకుండగనేవచ్చి మకరందము త్రాగును.

(211) ఓమతబోధకుఁడా! బోధించుటకు నీకధికారముకలదా? మెడలో గవాలితాల్చిన తక్కువ రాజభటుఁడుకూడ కనబడఁగానే

జనులు వానిమాట గౌరవముతో విందురు. ఎట్టియల్లరినైన వాఁడడపఁ గలఁడు. అది యెల్ల వాని డవాలీబలమే. కావున నో బోధకుఁడా! నీవు ముందుగా దేవునివలన బోధించుట కధికారముకు దగినయావేశమును సంపాదింపవలెను. ఆయావేశము కలుగనంతవఱకు నీవెన్ని బోధలు చేసినను నవి వ్యర్థములే.

(212) దివ్యతేజస్సుతో నెవ్వఁడు వెలుగుచుండునో వాఁడొక్కఁడే నిజమైన మనుష్యుఁడు.

(213) ఆత్మబంధముకలవాఁడు మనుష్యుఁడు. బంధములు లేనివాఁడు పరమేశ్వరుఁడు.

(214) తక్కెడలో బరువున్న సిబ్బె క్రిందికిదిగిపోవును. బరువులేనిది పైకిలేచిపోవును. అట్లే యధిక సంసారభారముగల మనుష్యుఁడు క్రుంగిపోవును. తక్కువభారముకలవాఁడు పైకనగా పరమేశ్వర సన్నిధికరుగును.

(215) భగవంతుఁడు మనుష్యులందరిలో నున్నాఁడు. కాని ప్రతిమనుష్యుఁడు భగవంతునిలో లేఁడు. మనుష్యులు విశేషదుఃఖమనుభవించుటకిదే కారణము.

(216) మనుష్యులు రెండువిధములుగా నున్నారు. గురువు శిష్యునితో నిట్లుచెప్పెను. "నేను నీకు బోధించునది వెలలేనిది కావున నేను బోధించినజ్ఞాన మితరులకు జెప్పక నీవేయుంచుకొనుము." అనగా శిష్యుఁడది యెవ్వరికి జెప్పక దాచుకొనెను. ఆగురు వాజ్ఞానమును మరియొక శిష్యున కుపదేశించెను. ఆతఁడా జ్ఞానము వెలలేనిదనియు సర్వజన తారకమనియు నెరిగి ఎత్తైనచోట నిలువఁబడి యెల్లవారి కారహస్యముపదేశించెను. అవతారపురుషులు రెండవతరగతివారు. సిద్ధులు మొదటితరగతివారు.

(217) ఎల్లకాలము నుపవాసము చేయువాఁడెవ్వఁడును లేఁడు.

కొందఱు జాముప్రొద్దెక్కి భోజనము చేయుదురు. కొందరు రెండుజాములప్పుడు తిందురు. కొందరు మూడుజాములవేళ భుజింతురు. కొందరు రాత్రి భుజింతురు. అట్లే యీజన్మములోను, మరియొక జన్మములోను ననేక జన్మాంతరము లైన తరువాతను యెప్పుడో యొకప్పుడు మనుష్యుఁడు పరమేశ్వరుని దర్శనము చేయును.

(218) పండు చెట్టున పక్వమై మాగి తనంతట నేలరాలినప్పుడది మిక్కిలి రుచిగలిగి యుండును. అట్లుగాక పండకముందే చెట్టునుండి కోసి ముగ్గవేసితిమేని యది రుచితగ్గిపోవును. అట్లే మనుష్యుఁడు జ్ఞానపరిపక్వదశ నొందినప్పుడు వర్ణభేదములు మొదలైనవి తమంతట తామే వదలిపోవును. ఆపరిపక్వదశ వచ్చువఱకు మనుష్యుఁడట్టి భేదములను తప్పక పాటింపవలయును.

(219) తుపానుపట్టినప్పు డేది యేచెట్టో మనము చప్పున చెప్పజాలము. ఒకటి మఱ్ఱిచెట్టో రావిచెట్టో తెలిసికొనుట కష్టము. అట్లే సత్యజ్ఞానమనెడు తుపానురేగినపుడు వర్ణభేదములు కనఁబడవు.

(220) పుండు పూర్తిగా మానినవెనుక పొర దానంతటదియె యూడిపోవును, కాని దానిని బలవంతముగా నూడదీసిన యెడల నెత్తురుకారును. అట్లే మనుష్యునకు సంపూర్ణజ్ఞానము కలిగినవెనుక వర్ణభేదములు మొదలగునవి స్వయముగా నశించును. కాని యట్టిభేదములను బలవంతముగా నశింపఁజేయుట తప్పు.

(221) ప్రశ్న:—జందెముంచుకొనవలసిన యవసరమేది?

ఉత్తరము:—ఆత్మజ్ఞానము కుదిరినప్పుడు బంధము లన్నియు తమంతటవే విడిచిపోవును. అప్పుడెక్కువ జాతియనిగాని తక్కువ జాతియనిగాని బ్రాహ్మణుఁడనిగాని శూద్రుఁడనిగ్గాని భేదముండదు. అప్పుడు బ్రాహ్మణ వర్ణసూచక మైన యజ్ఞోపవీతముయొక్క యవ

సరమే యుండదు. కాన భేధబుద్ధి యున్నంతకాలము బలవంతముగా జన్మిదమును విడిచిపెట్టకూడదు.

✓ (222) ప్రశ్న.—"మీరు భార్యతోఁ గలసి సంసారమెందుకు చేయుదురు"? అనియొకరు రామకృష్ణపరమహంస నడిగిరి.

ఉత్తరము:—దేవతల సేనాపతియైనకుమారస్వామియొకనాఁడు తనగోటితో నొకపిల్లిచెంపమీఁద బరికెను. ఇంటికివెళ్ళినతర్వాత తల్లియైన పార్వతీదేవియొక్క చెంపమీఁద బరుకులుకనఁబడెను. అదిచూచి యతఁడు "అమ్మా! నీచెంపమీఁద బరుకులెందుకువచ్చిన" వనియడిగెను. పార్వతియతనికిట్లనియె. "కుమారా! ఇదినీపనియె. నీగోటితో నీవే బరికితివి." అనవుడు కుమారస్వామి మిక్కిలియాశ్చర్యముతో నిట్లనియెను. "అమ్మా! నేనెన్నఁడు నిన్ను బరికినట్లు జ్ఞాపకములేదే నీవేల యిట్లనుచున్నావు?" అని పలికెను. "కుమారా! నీవు నేఁడొక పిల్లిని బరకలేదా" అని పార్వతియడిగెను. "అవును! బరికితినికాని నీచెంపమీఁద బరుకులెందుకు నుండవలయును." అనవుడు దుర్గయిట్లనియె. "కుమారా! యీప్రపంచమున నేనుతప్ప మరియొకవస్తువులేదు. నేనే సృష్టి. నేనే చరాచర ప్రపంచము. నీవెవరికి హానిచేసినను నాకు హానిచేసినట్లే." ఆపలుకులువిని కార్తికేయుఁడు మిక్కిలి విస్మయమొంది వివాహముచేసికొనుట మానుకొనెను. ఏలయన జగమునఁగల స్త్రీలందఱు తనతల్లియొక్క స్వరూపములే యగుటచే నతని దృష్టికి ప్రతిస్త్రీయు తనతల్లియగు దుర్గవలెనే కనఁబడెను. నేనా కుమారస్వామివంటివాఁడనే. లోకమునంగల ప్రతియాఁడుది నాకంటికి లోకమాతయగు పార్వతివలెనే గనఁబడుచున్నది.

(223) గొప్పకుటుంబములోని పతివ్రతలను నేనుచూచినప్పుడు నాతల్లియైన పార్వతి పతివ్రతారూపముతో వచ్చినట్లే నాకగపడును. మఱియు నీనగరమునందు సిగ్గుబిడియములు విడిచి నీతిమాలిన వేష

ముతో విధియరుగులమీఁద గూర్చుండునట్టి గుడిసివేటువాండ్రను జూచినప్పుడును నాతల్లియైన దుర్గ మరియొకవేషముతో వినోదించు చున్నదని నేను తలంచెదను.

(224) ఈపట్టణమందంతట వాయుదీపములు గేస్లైట్లున్న వికదా. ఆవాయువుయొక్క తేజము పట్టణమందలి నానాభాగముల లో నొకచోట నెక్కువతేజముతోను నొకచోట తక్కువ తేజముతోను వెలుగుచుండును. కాని యీతేజమునకు జీవమని చెప్పఁదగిన వాయువు పట్టణమంతకు నొక్కచోటనుండియే వచ్చును. అప్పుడప్పుడు ప్రపంచమునఁ బుట్టునట్టి మతబోధకులు దీపస్తంభములు వంటివారు. పరమేశ్వరునియొద్దనుండి బ్రహ్మజ్ఞానతేజము వారిమీఁదికి ప్రసరించుచుండును. అందువలన వారు లోకమున వెలయుచుందురు.

(225) ఇంటిమీఁదకురిసిన వాననీరు గొట్టములమూలమున బైటికిఁ దీయవచ్చును. ఆగొట్టములతుదను మిక్కిలి చమత్కారముగ గోముఖములు పెద్దపులిముఖములు చెక్కఁబడినపక్షమున నీరు గొట్టములలోనుండి యీముఖముల ద్వారమున బైటకువచ్చును. నీరుమాత్రమా గొట్టములలోనిదికాదు. అది వాననీరు. పరమసాధువులు నానాచిత్రముఖములుగల గొట్టములు వంటివారు. వారిముఖములనుండి భగవంతుఁడు సత్యజ్ఞానామృతమును ప్రవహింపఁజేయుచుండును. ఆజ్ఞానము వారిదికాదు. భగవంతునిది.

(226) నక్కకూతలన్నియు నొక్కమచ్చుననే యుండును. ప్రపంచమందలి జ్ఞానులందరియొక్క బోధ లొక్కవిధముననే యుండును.

(227) ఈప్రపంచమున మనకు సుఖముగలుగఁజేయునట్టి ప్రతి విషయమునందు గొప్పగానో కొంచెముగానో పరమేశ్వరసంబంధముండును. బెల్లమునకు పటికిబెల్లమునకు నెట్టిభేదమున్నదో నట్టిసుఖమునకు నీశ్వరసంబంధముగల సుఖమునకు నట్టిభేదముకలదు.

(228) ఇతరులవ్యాపారమునందు మగ్నుఁడైనవాఁడు తనలోపలివ్యవహారములను వెలుపలివ్యవహారములను మరిచిపోవును. అనగా తనలోకవ్యవహారములనుగాని పారమార్థికవిషయములనుగాని విచారించుకొనఁడు.

(229) మనస్సు దుర్మార్గములయందు ప్రవేశించినప్పుడు బ్రాహ్మణుఁడు మాలపల్లెలోనున్నట్లు గౌరవముగల పెద్దమనుష్యుఁడు చుట్టుగుడిసెలలో నున్నట్లు తలంపవలెను.

(230) ఒకమనుష్యుఁడు ప్లీడరును చూచినతోడనే వానికి వ్యాజ్యములమాట జ్ఞాపకమువచ్చును. అట్లే పరమభాగవతోత్తముని చూడఁగనే మనుష్యునకు భగవంతుఁడు పరమార్థము మొదలైనవి జ్ఞాపకమువచ్చును.

(231) ప్రశ్న:—మతబోధకునకు తనబంధువులవలన గౌరవము జరుగకపోవుటకు కారణమేమి ?

ఉత్తరము:— గారడివాఁడు విద్యలుచేయుచున్నప్పుడు వానిచుట్టు క్రొత్తవారు చేరుదురుగాని వానిచుట్టాలు చేరరు.

(232) కొన్నిచెట్ల విత్తనములు చెట్టుక్రిందఁబడక కాయపగిలి గాలికెగిరి దూరముగాఁబడి యచ్చట మరల మొలచును. అట్లే సిద్ధునియొక్క యాత్మ సమీపమునందుగాక దూరమున వ్యక్తమగును.

(233) దీపపువెలుఁగు కొంతదూరముననున్న స్థలమును ప్రకాశింపఁజేయుచుండును. కాని దానిదగ్గరనే క్రీనీడయుండును. ఆలాగే మతోద్ధారకునియొక్క సామీప్యమున నున్నవాఁడు వానిమహిమగ్రహింపలేఁడు. కాని దూరమునందున్నవాఁడు వాని జ్ఞానప్రభావములను గ్రహించి బాగుపడును.

(234) మిక్కిలి వడిగా ప్రవహించునదియొక్క నీళ్ళు ఒకచోట గుండ్రని సుడిగుండములుగాతిరుగును. కాని యాగుండములను వెం

టనేదాటి యూజల మెప్పటివలె ప్రవహించును. అట్లే యీశ్వరభక్తుల హృదయములు నడుమనడుమ నిరాశ విచారము మొదలగు సుడుల లోఁబడి గ్రుక్కుచుండును. కాని యట్టియవస్థ క్షణకాలముమాత్రమే యుండునుగాని చిరకాలముండదు.

(235) పండ్లతోనిండినచెట్టు వంగియుండును. కనుక నీవుగొప్ప వాఁడవు కాఁదలఁతువేని వినయముగలిగి వంగియుండుము.

(236) త్రాసులోబరువుగలచిప్ప క్రిందికిఁబోవును. తేలికచిప్ప పైనుండును. అట్లే సద్గుణము సామర్థ్యముగలవాఁడు మిక్కిలియడగి యుండును. కాని మూర్ఖుఁడు గర్వముగలిగి చెడిపోవును.

(237) సజ్జనునికోపము నీటిమీఁదగీచిన గీతవలె క్షణభంగుర మేగాని చాలసేపుండదు.

(238) తెల్లబట్టమీఁద నల్లనిమంటిచుక్క బడెనేని చుట్టుప్ర క్కలనున్న తెల్లదనము ముందర నానలుపు మిక్కిలి యసహ్యముగ నుండును. అట్లే పవిత్రుఁడైన సాధువుదగ్గర మిక్కిలి చిన్నతప్పున్న ను నదిమిక్కిలి ఘోరముగా కనఁబడును.

(239) సూర్యకాంతి యన్నివస్తువులమీదను సమానముగానే పడును. కాని యద్దములు నీళ్ళు మెరుఁగుచేసిన లోహములు మొద లగు తళతళలాడువస్తువులలో నదిప్రతిఫలించును. ఈశ్వర తేజ మిట్టి దే. అదియెల్లవారి హృదయములమీఁద పక్షపాతములేక సమాన ముగాఁబడును. కాని సాధువులయొక్కయు సిద్ధులయొక్కయు స్వచ్ఛ హృదయములమీఁద నది పరిపూర్ణముగా ప్రతిఫలించును.

(240) పాదరసముపూసిన యద్దములో మనుష్యుఁడు తనప్రతి బింబమును చూడఁగలుగును. అట్లేవైరాగ్యముగల మనుష్యునియొక్క పావనహృదయములో నీశ్వరప్రతిబింబము ప్రతిఫలించుచుండును.

(241) నీవుచిన్నబిడ్డవలె నెప్పు డమాయికుఁడవగుదువో యప్పుడే దివ్యతేజము నీవుబడయఁగలవు. నీవునేర్చికొనిన ప్రపంచజ్ఞానమంతయు మఱచిపోయి చిన్నబిడ్డవలె నజ్ఞానుఁడవుగమ్ము. అప్పుడే సత్యజ్ఞానమును నీవు సంపాదింపఁగలవు.

(242) మన పంచాంగములలో వర్ష యోగములు వ్రాసియుండును. పంచాంగ మెంత తెలిసినను వానచుక్క యూడిపడదు. అట్లే పుస్తకములలో నెన్నోధర్మములుండును. కాని యవి చదివినంతమాత్రమున భక్తివిశ్వాసములు పుట్టవు. అందు నేర్పఁబడిన సద్గుణములను నేర్చుకొని మనుష్యుఁ డాప్రకారము నడచుకొనవలెను.

(243) ప్రశ్న—మతములు మొదట మిక్కిలి పవిత్రములుగానుండి క్రమక్రమముగా నేలచెడిపోవును?

ఉత్తరము:—వాననీరు మిక్కిలి పరిశుద్ధమైనది. కాని యది దేనిమీఁదఁబడునో దానిబట్టి శుద్ధిమారుచుండును. ఇంటిమీఁదను, గొట్టములలోను మురికియున్నపక్షమున దానిమీఁద కురిసి గొట్టము●గుండ వచ్చునీరు మురికిగానుండును.

(244) సొమ్మే నీ కన్నము, నెయ్యి మొదలగువానిని మాత్రమే సమకూర్చును. కాబట్టి యదే పరమార్థమని దానికొఱ కెల్లపాటులు పడి మోసపోకుము.

(245) గీటురాతిమీఁద గీచినయెడల బంగారముయొక్కయు, ఇత్తడియొక్కయు వన్నె స్పష్టపడును. అట్లే కష్టములు కలిగినప్పుడే నిజమైన సాధువులెవ్వరో, వంచకులెవ్వరో తెలియును.

(246) ఉక్కుతునక కావలెనన్న మంచి యినుము తెచ్చి యదికి యెన్నోసారు లెఱ్ఱఁగా కాల్చి సుత్తితోఁ గొట్టవలెను. అప్పుడది యుక్కుగా మారును. అంతట దానిని మనము యిష్టమువచ్చినట్లు వంచి కత్తులుగాను, కటారులుగాను చేయవచ్చును. అట్లే మనుష్యుఁ

డు మహాకష్టము లనియెడు కొలిమిలో కాల్చఁబడి లోకపీడ యను సుత్తిదెబ్బ పలుమారు తినినఁగాని పరిశుద్ధుఁడు, వినయసంపన్నుఁడు గాఁడు.

(247) నీమతములో నెల్లప్పుడు స్థిరముగా నిలువఁబడుము కాని యసహనమును, మౌఢ్యమును విడిచిపెట్టుము.

(248) నూతిలోని కప్పవలె నుండవద్దు. ఆకప్ప తన నూతి కంటె విశాలమైనదియు, గొప్పదియు మఱియొకటి లే దనితలంచును. మతోన్మాదము గలవారందఱు నట్టివారే వారు తమమతమే సర్వ శ్రేష్ఠమందురుగాని తక్కిన మతములలోని మంచి చూడరు.

(249) ఒక మనుష్యుఁడు పరమశివభక్తుఁడై తక్కిన దేవతల నసహ్యించుకొనుచుండును. ఒకనాఁడు శివుఁడు వానికిప్రత్యక్షమై "ఇతర దేవతలను నీవు దూషించినంతకాలము నేను నీభక్తి మెచ్చుకొనను" అనిపలికెను. కాని యామనుష్యుఁడు తనపంతము విడువలేదు. మరి కొంతకాలమునకు శివుఁడు మరల వానికి సాక్షాత్కరించెను. ఈసారి కేవల శివరూపముతోగాక హరిహరరూపముతో గనఁబడెను. అనఁగా సగము శరీరము శివుఁడు సగముశరీరము విష్ణువు. ఈవిగ్రహము. చూచి యామూర్ఖుఁడు సగము సంతోషించి సగము విచారించెను. అనఁగా విష్ణుదర్శన మైనందున విచారించెను. అయినను శివరూపమున్నవయిపున నతఁడు పుష్పములతో నర్చించి యా భాగమునకే హారతులిచ్చి సాంబ్రాణి ధూపము వైచెను. కాని యా ధూపవాసనలు విష్ణుమూర్తి యాఘ్రాణింపకుండ వానిముక్కు చేతితో నొక్కిపట్టెను. మేరమీరిన యతని మూర్ఖతఁజూచి శివుఁడసంతుష్టుఁడై తక్షణమే యదృశ్యుఁడయ్యెను. కానియామనుష్యునిమూర్ఖత లేశమైన తగ్గలేదు. ఈవార్త గ్రామమంతటను తెలిసెను. ఊరిలోని చిన్నబిడ్డలు వాఁడు కనఁబడినప్పుడెల్ల విష్ణునామముచ్చరించి వానినుడి

కింపఁదొడఁగిరి. అప్పుడు వాఁడాశబ్దము విన లేక చెవులకు గంటలు కట్టుకొనెను. వానికి ఘంటాకర్ణుఁడని పేరు కలిగెను. వాఁడు హరిహరుల కిద్దఱకుగూడ ననిష్టుఁడయ్యెను. మూర్ఖులిట్లే మూఢవిశ్వాసములచేత చెడిపోవుదురు.

(250). క్రొత్తకోడలు మామగారికి నత్తగారికి తక్కినపెద్దలకు వినయముగా నడచుకొనుచు తన మగనిమీఁద భక్తి నెప్పటియట్లే నిల్పుకొనునట్లు నీవును నీయిష్టదైవతముమీఁద నధికభక్తి గలవాఁడవై యుండి తక్కిన దేవతలను నిరాకరింపకుము.

(251) నిజముగా మతముమీఁద భక్తి గలవాఁడు తక్కినమతములుగూడ పరమపదమునకు మార్గములే యని గ్రహించును. అన్యమతములమీఁద మన మెల్లప్పుడు గౌరవము నిలుపవలెను.

(252) బ్రహ్మసమాజమునకును హిందూమతమునకునుఁ గల భేద మేమి? బ్రహ్మసమాజ మొకటే స్వరము. హిందూమతము బహుస్వరములతోఁ గూడినజ్ఞానము. బ్రహ్మసమాజమతస్థులు బ్రహ్మమునొక్క యేకస్వరముతో సంతుష్టులై యున్నారు. హిందూమతము శ్రావ్యమై మధురమైనగానమునకు హేతువైన బహుస్వరములను గలిగియున్నది.

(253) హిందువులు బ్రహ్మసమాజమతస్థులు, తమతమ మతములను మిక్కిలి పట్టుదలతో బోధించుచున్న కాలమున నొక మనుష్యుఁడు రామకృష్ణపరమహంసయొద్దకుఁ బోయి యీ రెండుమతములగురించి మీ యభిప్రాయ మేమి యని యడిగెను. అప్పుడతఁడిట్లనెను. "నాతల్లియైన దేవి తనపని వారిద్దరిచేతఁగూడ చేయించుచున్నదని నాయభిప్రాయము.

(254). హరియనఁగా మనహృదయములు హరించువాఁడు, హరిబల మనఁగా దైవబలము.

(255) పాపము పాదరసమువంటిది. అది దాగదు. రసముతిన్న వానినోరు పుండై యూరహస్యము దాగనట్లే పాపముగూడ దాగదు.

(256) విచారముగలిగినప్పుడు వచ్చుకన్నీళ్ళు సంతోషము గల్గినప్పుడు వచ్చునానందబాష్పములు నొక్కనేత్రమునుండి పుట్టి చెరియొకకొననుండి కారును. దుఃఖజలము ముక్కునకు సమీపమునను౦డు కంటికొననుండి కాఱును. ఆనందబాష్పములు రెండవకొననుండి కారును.

(257) మహాద్భుతము లైనకార్యములఁ జేయువారియొద్దకుఁబోకుము. వారు సత్యమార్గము విడిచి తిరిగినవారు. వారిమనస్సులు మాయాశక్తియొక్క వలలోఁ దగులుకొని యున్నవి. అవి బ్రహ్మముకడకుఁ దీసికొనిపోవు మార్గమున నడ్డుగానుండును. కావున వాని నెన్నఁడు కోరవద్దు.

(258) నిర్జనవనములో నొకఁడు పదునాల్గు వత్సరములు యోగియై తపస్సుజేసి యెట్టకేలకు నీటిమీఁద నడుచునట్టి యద్భుతశక్తి సంపాదించెను. ఈమహాశక్తి గలిగినందుకు మిక్కిలి సంతసించి యతఁడు తన గురువుకడకుఁబోయి తనకిట్టిప్రజ్ఞ కలిగినదని చెప్పెను. అదివిని గురువునవ్వుచు శిష్యున కిట్లనియె. "ఏత్సా! పదునాలుగేండ్లు ఘోరతపస్సుజేసి కాయకసరులుదిని బహుశ్రమపడి నీవునేర్చి చేయఁగలపనినే రేవు పడవనడుపువానికి నొక్కడబ్బిచ్చి ప్రతిమనుష్యుఁడు చేయుగల్గుచున్నాఁడు సుమా.

(25) పరమహంసయొక్క శిష్యుఁడొక్కఁడు పరులమనస్సులోనున్న యభిప్రాయముల గ్రహింపఁగలశక్తి సంపాదించి తన ప్రజ్ఞా విషయమై గురువుతోఁ జెప్పెను. అతఁడు వానిఁ జీవాట్లుపెట్టి యిట్లనియె, "ఛీ! సిగ్గు సిగ్గు! ఇట్టి నీచవిషయములందు, నీ తెలివితేటలు వినియోగించి చెడిపోకుము.

(230) చాకలివానియొద్ద నెన్నో బట్టలుండును. కాని యవి వాని వికావు. బట్టలుదికినతోడనే యవి వాఁడు యజమానులకుఁ బంచిపెట్టును అప్పుడు వానిల్లు వస్త్రశూన్యమగును. తమ స్వంత యాలోచనలు లేనిమనుష్యులు చాకలివాని వంటివారే.

(231) దురాశ దుఃఖముచేటు. సంతుష్టి సంతోషదాయకము. ఒకనాఁడొక మంగలి పిశాచము లాశ్రయించిన యొక చెట్టుక్రిందనుండి పోవుచుండెను. అప్పుడు పైనుండి "నీ కేడుకుండల బంగారము కావలెనా" యనుశబ్దము వినఁబడెను. మంగలి తలయెత్తి చూచెను. ఎవ్వరుకనబడలేదు. వాఁడక్కజమునంది సాగిపోఁదలచుకోగా మరల నాశబ్దమేవినఁబడెను. అప్పుడు వాఁడిట్లనియె. "అయ్యా! మీ రెవరో నేనెఱుఁగను కాని దేవరవారు నావంటి పేదమంగలిమీఁద దయగలిగి నిర్హేతుకముగా నిటువంటి గొప్పయుపకారముఁ జేయఁదలచుకొన్నందుకు వద్దనుటకు నాకునోరువచ్చునా!" అనిపలుక "ఇంటికివెళ్ళునప్పటికి, ఏడుకుండల బంగారము నీయింటనుండును వెళ్లు" మని శబ్దమువినఁబడెను. మంగలి మహానందభరితుఁడై పరుగుపరుగున నింటికిఁబోయి చూచునప్పటికి బంగారముతో నిండిన యేడుకుండలు కనఁబడెను. అందొకకుండలో సగమునట్టుకు మాత్రము బంగారముండెను. ఆఱుకుండలనిండబంగారమున్నదని వాఁడుసంతుష్టిఁజెందక యేడవకుండనిండలేదనివిచారించుచు, ఆకుండ బంగారముతో నింపివేయవలెనని భార్యశరీరముమీఁదనున్న నగలనమ్మి, ఇత్తడిసామాను వెండిసామాను విక్రయించి బంగారముఁగొని యాకుండలోఁ బడవైచెను. కాని యది నిండలేదు. అంతట వాఁడు మునుపటివలె సుఖముగా నన్నముఁ దినక చోడంబలియు గంజియుఁ ద్రాగిబ్రతుకుచు ధనముఁ గ్రోగుచేసి యాకుండలో వేయుచువచ్చెను. అప్పటికి నది నిండలేదు. వాఁడు రాజుగారి సేవకుఁడొటచే మునుపటిజీతముతోఁ దన కుటుంబసంరక్షణ మాటలే

దని చెప్పుకొని జీతము వృద్ధిచేయుమని కోరెను. రాజు వానిమాట నిజమనుకొని యట్లుచేసెను. ఆజీతముతో బంగారముకొని యాకుండలో వేయుచువచ్చెను. ఎంతకు నది నిండలేదు. తర్వాత వాఁడుబిచ్చమెత్తి ధనమార్జింపఁజొచ్చెను. చిక్కి శల్యమయ్యెను. మురికిగుడ్డలు కట్టఁజొచ్చె. వానియవస్థఁజూచి రాజు విస్మయమునొంది వానినిఁ బిలిచి "ఓరీ! జీతము వృద్ధికాకముందే నీవెక్కువ బలముగాను ముఖ్యముగాను గనఁబడితివి. వృద్ధియైన తర్వాత మిక్కిలి దురవస్థలో బడితివి కారణమేమి? ఏడుకుండలబంగారము పుచ్చుకొంటివా యేమి?" అని యడిగెను. మంగలివాఁడు తెల్లఁబోయి "మహాప్రభూ! ఈరహస్యము దేవరవారి కెవ్వరు చెప్పిరి?" అనియడిగెను. ఓరీ! ఎవ్వరును జెప్పనక్కఱలేదు. ఈయేడుకుండలబంగారము పుచ్చుకొన్నవారినెందఱినో యెఱుఁగుదునని రాజు బదులుచెప్పి యాకుండలిచ్చివేయుమని యాజ్ఞాపించెను. అప్పుడావాఁడుపోయి పిశాచములున్న వృక్షముకడకుఁ బోయి బంగారపుకుండలు నాకక్కరలేదనిచెప్పెను. వాఁడింటికిఁ బోవునప్పటికి కుండ లంతర్ధానము నొందెను. కాని వాఁడు పొట్టకట్టిపెట్టుకొని యేడవకుండలోఁ బోసిన సొమ్ముకూడ పోయెను.

(212) తామరగోకినప్పుడు మిక్కిలి సుఖముగానుండునుకాని తర్వాత కలిగెడు బాధ వర్ణింపనలవికాదు. అట్లే ప్రాపంచిక సుఖము లనుభవించునప్పుడు మిక్కిలి సంతోషకరముగా నుండునుకాని పిదప వానివల్ల గలుగునష్టము మితిమీరి యుండును.

(213) ప్రపంచమెట్లున్నది? ఉసిరికాయవలెనున్నది. ఉసిరికాయయందు గింజ పెద్దది. గుజ్జు తక్కువ. తింటే వగరు. కడుపునొప్పి.

(214) ధనముకొఱకై మితిమీరిన శ్రమపడులోభివలెనే నీవు భగవంతునిదర్శనము సంపాదించుటకై సకలప్రయత్నములుచేయుము

(215) హృదయాకాశముమీఁద కోరికలనెడు మహావాయువు

లు వీడనంతకాలము భగవంతుని తేజము మనము చూడఁజాలము. నిర్మలమై నిశ్చలధ్యానముతోఁ గూడిన హృదయమునందే పరమేశ్వరావిర్భావము గలుగును.

(266) మకిలిగల యద్దములో సూర్యకిరణములు ప్రతిఫలింపవు. అట్లే మాయామోహితములై మలినములై యపవిత్రములైన హృదయములు భగవంతుని మహిమను గ్రహింపఁజాలవు. పరిశుద్ధమైన యద్దమున సూర్యబింబము ప్రతిఫలించునట్లు, పరిశుద్ధహృదయమున భగవంతుఁడు కనఁబడును. కావున పరిశుద్ధుఁడవై యుండుము.

(267) గాలిచే సంక్షోభముఁ జెందిన నీటిమీఁద చంద్రుఁడు విఱిగిపోయిన బొమ్మవలె ప్రకాశించును. అట్లే మాయామోహితుఁడైన లౌకికునియొక్క యస్థిరచిత్తముమీఁద పరిపూర్ణుఁడైన భగవంతుఁడు స్వల్పతేజముతో మాత్రము ప్రకాశించును.

(268) ప్రశ్న:—భక్తుఁడు తన యిష్టదైవముకొఱకు సర్వము నేల పరిత్యజించును?

ఉత్తరము:—కంటికి వెలుఁగు కనఁబడఁగానే పురుగు చీఁకటి నుండి దానివైపు పరుగెత్తును. చీమ చెఱకుపానకములోనే పడిచచ్చును. కాని దానినెప్పుడు విడువదు. అలాగే భక్తుఁడు సమస్తమును విడిచి తనదైవమునే చేరుకొనును.

(269) మనుష్యుఁడు నిచ్చెనయో, వెదురుగడయో, మెట్లవరుసయో, త్రాడో, యాధారముచేసికొని యింటిపైకి యెక్కవచ్చును. అలాగే భగవంతుని సమీపించుటకు సాధనోపాయము లనేకములు గలవు. ఒక్కొక్కమతము ఒక్కొక్క విధానమును తెలియఁజేయును.

(270) ప్రశ్న:—దేవుఁడు సర్వవ్యాపకుఁడు కదా. ఆయనను మన మేల చూడఁజాలము?

ఉత్తరము:—నాచు, తుక్కు, జమ్ము, మొదలైనవానిచే కప్పఁ

బడిన యొకగుంటగట్టుననిల్చిన మనుష్యునకు గుంటలోనినీరు కనఁబడదు. నీరు చూడవలయునన్న జమ్ము, నాచు మొదలైనవి తీసివేయవలయును. నీకన్నులను మాయకప్పుచున్నది. కావున నీవు భగవంతుని జూడలేవు. ఆయనను నీవుచూడఁదలఁతువేని నీకన్నులనుండి మాయను తొలఁగింపుము.

(271) ప్రశ్న:—మనముజగన్మాతయైన దేవినేలచూడఁజాలము?

ఉత్తరము:—ఆమె గొప్పయింటిస్త్రీవంటిది. తెరవెనుకనుండి యందరినిఁజూచుచు తానెవ్వరికిఁ గనఁబడక తన వ్యవహారమంతయు నామె చక్కఁగా చేసికొనుచుండును. ఆమెకొడుకులు మాత్రమే తెరఁదాటివెళ్లి యామెను జూడఁగలరు. అట్లే మాయయను తెరమరుగుననున్న దేవిని సద్భక్తులు మాత్రమే చూడఁగలుగుదురు.

(272) వాదములుసేయకుము. నీమతముమీఁద నీకెంతవిశ్వాసమున్నదో యితరులమతములమీఁద నితరులకు నంతవిశ్వాసమే యున్నది. వితండవాదము చేయుటవలన తనతప్పు తానెన్నఁడు తెలిసికొనఁజాలఁడు. ఈశ్వరానుగ్రహము ప్రసరించిన పక్షమున ప్రతిమనుష్యుఁడు తనతప్పు తానుగ్రహించును.

(273) ఒకకాఁపువాఁడు దినమంతయు శ్రమపడి చెఱకుతోఁటకు నీరుపెట్టెను. కాని యానీటిలోనొకచుక్కయు చెఱకుతోటలోఁబడక యెలుక కన్నములుగుండ భూమిలోనికిఁబోయెను. తనహృదయమున ధనార్జనము కీర్తిసంపాదనము మొదలైనకోరికలు పెట్టుకొని భగవంతునారాధించునట్టి భక్తుఁడుకూడ నట్టివాఁడే. అనుదినము వాఁడు ప్రార్థనఁజేయునప్పటికి వానిప్రార్థనము నిష్ప్రయోజనము ఏలయన వానియారాధనమంతయు వాంఛలనియెడు నెలుకకన్నములగుండ వ్యర్థమైపోవుచున్నవి. వాని జీవితాంతమున సహితము వాఁడు లేశమైన వృద్ధిచెందక మొదటనున్నట్లే యుండును.

(274) భక్తిని భక్తులను వెక్కిరించి యెగతాళిఁ జేయునట్టిమూర్ఖులకు దూరముగానుండి నీవు ప్రార్థనచేసికొనుము. ప్రార్థనకాలమందు వారిని దగ్గరకు రానీయకుము.

(275) ప్రశ్న:—వేరు వేరు తెగలు కల్పించుట మంచిదా?

ఉత్తరము:—నాచు ప్రవాహముగల యేటిలో మొలవదు. నిలువనీరున్న కోనేరులలో మొలుచును. అట్లే భగవంతునిమీఁద గాఢప్రేమఁగలవాఁడు మఱియొకపనిఁ జేయుట కవకాశము లేకయుండును. పేరు ప్రతిష్ఠలు గావలసినవాఁడు క్రొత్త తెగలు కల్పించును.

(276) వేదములు శాస్త్రములు పురాణములు మొదలైనసమస్తపవిత్రగ్రంథములు మనుష్యులనోళ్ళనుండి వెలికివచ్చుటచేత తినియుమిసినయన్నమువలె నెంగిలియై మైలపడినవి. కాని పరబ్రహ్మము మనుష్యుల నోటనుండివచ్చు మాటలచే నింతవరకు సంపూర్ణముగా వర్ణింపఁ బడలేదు గావున నింతవరకెంగిలియై మైల పడలేదు.

(277) మాయను మనము కనుగొనగానే యది పారిపోవును. ఒకపురోహితుఁడు తనశిష్యునిఁ జూచుటకై గ్రామాంతరము వెళ్ళుచుండెను. ఆయనవెంట సేవకుఁడు లేఁడు. త్రోవలో నొక మాదిగవాఁడు కనబడగా వానిఁజూచి యతఁడు, “ఓరీ! నీవు నావెంట సేవకుఁడుగా వత్తువా కడుపునిండ నీకన్నముపెట్టించెదను. నీ కేలోటు లేకుండఁ జేసెదను. రాగలవా!” అని యడిగెను. అనవుడు మాదిగవాఁడిట్లనియె. “మహాప్రభూ! నేను కడజాతివాఁడను. నేను దేవరవారికిబంటునై యెట్లు రాఁగలను.” అది విని పురోహితుఁడిట్లనియె. “భయము లేదు! నీవేజాతివాఁడవో యెవ్వరితోను చెప్పవద్దు. ఎవ్వరితోను మాట్లాడవద్దు. ఎవ్వరిజోలికిపోవద్దు.” అందుకు మాదిగవాఁడొప్పుకొనెను. సాయంకాలము పురోహితుఁడు సంధ్యావందనము చేసికొనుచుండఁగా మరియొక బ్రాహ్మణుఁ డటకు వచ్చి సేవకునిఁజూచి ‘ఓరీ! నాజోడు తీసికొనిరా!’ అని యాజ్ఞాపించెను.

ఎవ్వారితోడను మాట్లాడవద్దని గురువు చెప్పుటచేత వాడు జోడు దీసి కొని రాక బదులు చెప్పక యూరకుండెను. బ్రాహ్మణుడు జోడు తెమ్మని మరలగట్టిగా పలికెను. వీడు మొద్దువలె గూర్చుండెను. మూడవసారి బ్రాహ్మణుడు మిక్కిలి కోపించి "ఓరీ!, మాదిగవెధవా!; మాటలాడ వేమిరా! జోడు తెమ్మన్న మాటలు వినబడలేదా!" అని దూషించెను. అప్పు డా సేవకుడు తనలో "అయ్యో! నాసంగతి కనిపెట్టినారు. ఇక నేనిక్కడ నుండకూడదు" అని, పరుగెత్తెను.

(278) (ప్రశ్న) పరమాత్మకు, జీవాత్మకు భేద మేమి? (ఉత్తరము) నదీప్రవాహములో నొకదూలము నై చిలిమేని జలము రెండు భాగములైనట్లు మనకగపడును. అట్లే మాయవల్ల గలిగిన యుపాధి భేదములచేత నిర్వికల్పమగు పరబ్రహ్మము భేదమై జీవాత్మయట్లు, పరమాత్మయట్లు కనబడుచున్నది. కాని నిజముగా రెండు నొక్కటే.

(279) సూచికాయంత్రము, ఉత్తరదిక్కును జూపినంతకాలము నోడ సరిగా నడచునుగాని తప్పుదారిం బట్టదు. జీవనమనియెడి నావ యొక్క సూచికాయంత్రమని చెప్పందగిన మనస్సు చలనములేక పరబ్రహ్మమువైపు సదా తిరిగియుండిన పక్షమున నేయపాయము లేక గమ్యస్థానముం జేరును.

(280) ఒక యవధూత యొకచోటంగూర్చుండి జపముచేసి కొనుచుండగా నాదారిని పెండ్లివారు రేగుచు మంగళవాద్యములతో మహావైభవమునం బోవుచుండిరి. అవధూత జపముమాని యటుచూచెను. అప్రక్కనే యొక వేటగాడు చెట్టుమీదనున్న పక్షిని గొట్టవలెనని సరియైనగురిం జూచుచు పెండ్లివారికేసి చూడలేదు. దృష్టి మరల్పలేదు. ఒక్కయడుగైనం గదల్పలేదు. అవధూత వేటగానిం జూచి ఓయీ! నీవె నాగురువువు!" ఆపక్షిమీద నీమనస్సు లీనమైయున్నట్లు నేను ధ్యానించునట్టి పరబ్రహ్మమునందు నామనస్సు లీనమైయున్న పక్షమున నేను ధన్యుండనగుదును.

కొమ్మమీఁదనెక్కి హాయిగాకూర్చుండెను. ఒకయవధూత దానిఁజూచి నమస్కరించి యిట్లనియె. ఓగ్రద్దా! నీవే నాగురువువు! ఏలయన మనుష్యుఁడు ప్రాపంచక వాంఛలనియెడు బరువుడిచిపెట్టనంతసేపు వాఁడు సకలదుఃఖములపాలగుననియు, అట్టిబరువు విడిచినవెంటనే నీవలె నిర్విచారముగా సుఖముగా గూర్చుండుననియు నీతి నేర్పితివి.

(284) మనగురువు మనుష్యుఁడుగావున మంత్రము చెవిలో నుపదేశించెను. దేవుఁడే గురువైనపక్షమున మంత్రము మనయాత్మకుపదేశించును.

(285) సూదిలో దారమెక్కించుకోఁదలచుకొన్నయెడల దారము ననుపుజేసి సన్ననికొనయుండినట్లు జేయవలెను. అప్పుడాదారము చులకనగా సూదిబెజ్జములోనెక్కును. అట్లే నీహృదయము పరమేశ్వరునిమీఁద నిలుపదలఁచుకొన్నయెడల వినయముగలిగి, శాంతముగలిగి, కోరికలను జంపుకొనుము.

(286) ఒక పుట్టలో నొకపాముండి దారిఁబోవునందరిఁ గఱచుచుండెను. అందుచేత నాతోవనెవ్వరుఁ బోవరైరి. ఒకనాఁడొక యోగి యా మార్గమునఁ జనుచుండ పాము బుసకొట్టుచు వానిఁగరువఁబోయెను. అది యామహాత్ముని సమీపించునప్పటికి వానిమహిమచే దాని పొగరడగి పోయెను. యోగి పామునుజూచి "ఓసీ! నన్నుగరువదలఁచినావా?" అని పలికెను. అతనిపలుకులుపని పామునిగ్గుపడి యూరకుండెను. అప్పుడు యోగియిట్లనియె. ఇకముందు నీవెవ్వరిఁ గఱువకుము. మంచిమార్గమునఁ గాలక్షేపముఁజేయుము. ఆపలుకులకు సర్పమువినయముతో దలయూచెను. యోగితనదారిఁబోయెను. పాము పుట్టలోఁబ్రవేశించి వెనుకటిదుర్గుణములువిడిచి యెవ్వరినిహింసచేయక సాధువృత్తిఁ బూనియుండెను. సర్పముయొక్కశక్తి చచ్చినదని చుట్టుప్రక్కలవారందరు దానిధర్మగుణము గ్రహింపలేక దానిదగ్గరకుఁ

బోయి పుల్లలతోఁ బొడిచి, బెడ్డలతోఁ గొట్టి, రాళ్లనిసిరి, ముండ్లమీఁద నీడ్చి నానాబాధలు పెట్టఁజొచ్చిరి. కాని యది యన్నిబాధలుపడుచు నెవ్వరిజోలికిఁబోవదయ్యెను. దానిశరీరమంతయు నెత్తురు గారఁజొచ్చెను. అదృష్టవశమున యోగియాదారిని వచ్చి సర్పముయొక్క దురవస్థఁజూచి నీకిట్టి దుస్థితి యేలవచ్చెనని యడిగెను. మీయుపదేశముఁబట్టినేనెవ్వరిజోలికిఁ బోకపోవుటచే నిట్టి దురవస్థ ప్రాప్తించెనని యది యుత్తరమిచ్చెను. అప్పుడు యోగియిట్లనియె. వెఱ్ఱిదానా! యెవ్వరిని గఱచి జంపవద్దని ధర్మోపదేశముఁ జేసితిఁగాని నీవు లోకులవైౖయిట్లుచెడి పొమ్మని చెప్పితినా? నీజోలికెవ్వరైన వచ్చినప్పుడు బుస్సుమని లేచి వారిని బెదరింపుము. పాముగఱచునేమోయను భయము వారికుండవలయును. కాని కఱచి హింసింపవద్దు." అది మొదలుకొని సర్పము తన యెడ నెల్లవారు భయముఁగలిగి యుండునట్లు వర్తించెను. నీవీప్రపంచమున సుఖముగా బ్రదుకఁదలంచుకొన్న పక్షమున నెల్లవారికి నీయెడల భయము, భక్తి, గౌరవము గల్గునట్లు నడుచుకొనవలెను. నీవెవ్వరిని హింసింపఁగూడదు. ఒకరిచేనీవు హింసింపఁబడఁగూడదు.

(287) పక్షి పారిపోయినతర్వాత పంజరమెవ్వరికి నక్కరలేదు. అట్లే ప్రాణమనియెడుపక్షి యెగిరిపోయినపిదప శవమెవ్వరికినక్కరలేదు.

(288) చమురులేక దీపమెట్లు వెలుగదో యట్లే మనుష్యుఁడు దేవుఁడులేక జీవింపఁ జాలఁడు.

(289) విద్వాంసుఁడైన యొకబ్రాహ్మణుఁ డొకానొక రాజుకడకుబోయి 'రాజా! నేను వేదశాస్త్రపురాణములలో గొప్పపండితుఁడను పుణ్యగ్రంథమైన భాగవతమును నీకుజెప్పెద చదువుకొమ్ము.' అని పలికెను. నిజముగా భాగవతము చదువుకొని దానిపరమార్థము తెలిసికొన్నవాఁడు తనదారియే చూచుకొనునుగాని కొలువుకూటములకుఁ బోయి రాజులదర్శించి వారినాశ్రయించి ధనమపేక్షింపఁడని యా

రాజెప్పగును. నా వృద్ధ బ్రాహ్మణునిఁజూచి 'అయ్యా! భాగవతము మీ రు చక్కఁగా చదివినట్లగపడదు. మీరది సంపూర్ణముగాఁ జదివి వత్తు రేని మిమ్ము గురువుగా జేసికొందు' నని పలికెను. ఆపలుకువిని బ్రా హ్మణుఁడు "ఆహాహా! ఈ రాజెంతమూర్ఖుఁడు. ఎన్నో సంవత్సరములనుం డి భాగవతము నేనెన్నోసారులు చదివియుండగా నేనది తిన్నగా చదు వలేదనుచున్నాఁడు." అని తనలోననుకొని యింటికిఁబోయి యెందుకైన ను మంచిదని మరియొకసారి భాగవతము గట్టిగాచదివి రాజుకడకుఁ బోయి భాగవతము నేర్చితినని చెప్పెను. రాజు వెనుక చెప్పినట్లే చెప్పి యాయనను వెనుకకుఁబంపివైచెను. బ్రాహ్మణుఁడు మిక్కిలి విసిగి పో యెను గాని రాజట్లు మాటిమాటికిఁ జెప్పి తన్ను బంపివేయుట కేది యో గొప్పకారణముండవలెనని యూహించి యింటికిబోయిగదిలో గూర్చుండి మిక్కిలి శ్రద్ధతో భాగవతము నంతయు మొదటినుండిచి వరవరకు జదివెను. ఈసారి యతనికి భాగవతముయొక్క పరమార్థ మంతయు దెలిసెను. ఆయర్థము దెలిసికొనలది యతనికి రాజులమీ ద రాజసభలమీద ధనముమీద కీర్తిమీద వాంఛలు నశించెను. మంచివైరాగ్యము పుట్టెను. భగవంతునిమీదనే కాని రాజుమీదతన కు దృష్టి లేకపోయెను. కొన్ని సంవత్సరములు గడచినవెనుక రాజునకు బ్రాహ్మణునిమాట జ్ఞప్తికి రాగా, నతఁడా పేద బ్రాహ్మణుని యింటికిబో యి చూచి యతఁడు దివ్యజ్ఞాన తేజములతో వెలయుచున్నవాఁడని తెలి సికొని పాదములపైఁబడి నమస్కరించి యిట్లనియె. "స్వామీ! మీరు భాగవతముయొక్క పరమార్థమంతయు గ్రహించినారు. మీరనుగ్ర హింతురేని నేను మీశిష్యుఁడనయ్యెద."

(320) గాలి లేనప్పుడు వేఁడితగ్గించుటకై విసనకఱ్ఱతో మనము విసరుకొందుము కాని గాలివిసరునప్పుడు విసనకఱ్ఱ విడిచిపెట్టుదుము. పైనుండి మనకు సాహాయ్యము లేనంతకాలము గమ్యస్థానముఁ జేరుటకు

మనంతట మనమే ప్రయత్నము జేయవలెను. అట్టిసహాయ మెవ్వరికైన గలిగినప్పుడు వాఁడు స్వాయముగా పాటుపడుట మాన వచ్చును.

(201) ప్రశ్న:—దేవుఁడెక్కడనున్నాఁడు? అతని మనమెట్లు జేరఁగలము?

ఉత్తరము:—సముద్రములో ముత్యము లున్నవి. ఆముత్యములు దొరకువఱకు నీవుమాటిమాటికి సముద్రమున మునుగుచుండవలెను. అట్లే ప్రపంచమునందు దేవుఁడున్నాఁడు. కాని యాతనిని జూచుటకు నీవు గట్టిప్రయత్నముఁ జేయవలయును.

(202) ప్రశ్న—ఆత్మ శరీరములో నేవిధముగా నుండును?

ఉత్తరము:—చిమ్మనగ్రోవిలో దాని నంటి యంటక కొట్టునట్టి కట్టియుండునట్లు.

(203) మహాసముద్రములో నొకయోడకొయ్య యొక్క చిట్ట చివర నొకపక్షి నివాస మేర్పరచుకొని కొంతకాల మచ్చట నుండి విసిగి క్రొత్తచోటికిఁ బోవదలచి మునుపటితావు విడచి యెగిరిపోయి నానాదిక్కుల కరిగెను. మహాసముద్ర మాటచే వృక్ష మెక్కడను దాని కగపడలేదు. అందుచే నెట్టకేల కది మరల నక్కడికే చేరెను. ఆలాగే గురువుగారుపదేశించిన నియమములు నిష్ఠలు జరుపలేక విసిగి యతని కంటె మంచిగురువుకడకుఁ బోవలెనని వానిని విడిచి దేశాంతరములు తిరిగి తిరిగి యటువంటి గురువునుగానక చేసిన ప్రయత్నమంతయు నిష్ఫలముకాగా మొదటిగురువునందు మునుపటి కంటె నెక్కువ గౌరవము గలిగి సామాన్యుఁడైన శిష్యుఁడు చివరకా పూర్వగురువునే యాశ్రయించును.

(204) ఒక మేఁకపిల్ల జ్యేష్ఠమాసమున నొకనాఁడు తల్లిముందర గంతులువేయుచు నిట్లనియె. "అమ్మా! ఈసారి రాసలీలోత్సవకాలము

న నీకు రాసపుష్పములతో విందు చేసెదను." అని సంతోషముతో బలికెను. అనవుడు మేకయిట్లనియె. "అమ్మా! ఆపనినీవనుకొన్నంతసు లభముకాదు. రాసపుష్పము మేత మనకులభించు లోపుగా మనమెన్నో యాపదలను గడుపవలెను. ఈలోపుగా నెవ్వరైన యజ్ఞపశువుగా తీసికొని పోవచ్చును. దేవినవరాత్రములలో దుర్గకు బలిపెట్టవచ్చును. భేతాళునకు బలియియ్యవచ్చును. ఇన్నికష్టములు గడచిన తర్వాత గదా మనము రాసపుష్పము మేయుట. మనుజుడుభవిష్యత్కాలమున రాగల సుఖముల తలంచి యుబలాటముపడకూడదు. నడుమనెన్నో యాపదలు రావచ్చును."

(215) ఈగ యొకసారి పుండుమీద వ్రాలి మరియొకసారి మధురపదార్థములమీద వ్రాలునట్లు లౌకికునిమనస్సు ఒకసారితుచ్ఛమైన ద్రవ్యసంపాదన మందును మరొకసారి భగవద్విషయమునందును నిల్చును.

(216) ఆకాశమునుండి పడిన వానసీరు మన గృహములమీద బడి గొట్టముగుండా భయంకరమైన పెద్దపులి ముఖమునుండి సింహముఖములనుండి నేలబడుచున్నది. కానియది సింహవ్యాఘ్రముఖములనుండి వచ్చిననీరు కాదు. ఆకాశమునుండి పడిన వర్షజలమే. ఆలాగే జ్ఞానవాక్యములు కొందరు మహాత్ముల నోటనుండి వచ్చినను నిజముగా దేవునివల్ల నుండి వచ్చినవే. కొన్నిచోట్ల వానసీరు వచ్చు గొట్టముచివర చిత్రవిచిత్రములైన జంతువుల ముఖములు చెక్కబడి యుండును. జలము వాటినుండివచ్చును. అందముకొరకు చమత్కారముకొరకు నట్లు చేయుదురు.

(217) చిల్లిగోనెసంచిలోనుండి కారిపోయి త్రోవనిండ బడిన యావాలు ప్రోగుచేయుటయెంతకష్టమో బహుచింతలమీదనుబహు వ్యాపారములమీదను దగుల్కొన్నమనస్సు పరమేశ్వర ధ్యానము మీద నిల్చుటంతకష్టము.

(298) నిద్రబోవక మేలుకొన్నవారియింట దొంగలు ప్రవేశింపఁజాలరు. అట్లే నీవు జాగ్రత్తగా నున్నపక్షమున దురాచారములు నీలోఁ బ్రవేశింపవు.

(299) దూడపుట్టగానే మిక్కిలి సంతోషముగలిగి యేవిచారములేక గంతులువైచి యాడుకొనును. కాని దానిమెడకు పలుపుత్రగిలించినతోడనే యది వెనుకటిసంతోషమును గోలుపోయి నవకము చెడి మిక్కిలి విచారించుచుండును. అలాగే మనుష్యుఁడు పిల్లవాఁడుగా నున్నంతసేపు విచారమెరుగక విచ్చలవిడిగా నాడుకొనుచును సంతోషస్వరూపుఁడై యుండును. కాని వివాహముఁ జేసుకొని సంసారము నగిలించుకొన్నవెంటనే వెనుకటి విలాసము స్వాతంత్ర్యము గోల్పడి దీనుఁడగును. మంచుబిందువువలె మిక్కిలి పరిశుద్ధుఁడై క్రొత్తపూవువలె విలాసమును గలిగి వాయువువలె చకచక గలిగి మనుష్యులెల్లప్పుడు బాల్యావస్థలోనే యుండిన నెంతబాగుండును!

(300) పడవ నీటిలోనుండవచ్చును. కాని నీరు పడవలోనుండకూడదు. అట్లే యీశ్వరాన్వేషకులు ప్రపంచమున నుండవచ్చును. కాని ప్రపంచము వానిలో నుండకూడదు.

(301) తన గురువు సామాన్యమనుష్యుఁడే యని తలంచునట్టివాఁడు ఆ గురువువల్ల నే విధమైన లాభమును పొందఁజాలఁడు.

(302) నీవేమి తలంచుచున్నావో యదే పైకిచెప్పవలయును. నీ తలంపులకును మాటలకును మైత్రి యుండవలయును. అట్లుగాక మాటలతో దేవుఁడే సర్వశక్తుఁడని చెప్పుచు మనస్సులో ప్రపంచపు గొడవపెట్టుకొని యుందువేని నీ కెంతమాత్రమును లాభములేదు.

(303) మేఁకలు మొదలైన జంతువులు చిన్నపిల్లలు పాడుచేయకుండ మొక్కచుట్టు ముండ్లకంచె వేయవలయును. కాని మొక్క గొప్పచెట్టైనతర్వాత మేఁకలమందగాని యావులమందగాని దాని

నీడను నిలిచి దాని యాకులు పళ్లు ననుభవింపవచ్చును. అట్లే నీలో భక్తిగొంచెమున్న కాలమున నది దుస్సహవాసమువల్లను జెడిపోకుండ జాగ్రత్త పెట్టుకొనవలయును. నీభక్తి క్రమక్రమముగా విశాలమై దృఢముగా నాటుకొన్న వెనుక నీ బోధవల్ల బాగుపడి యనేకులు దురాత్ములు సజ్జనులు గావచ్చును.

(304) ఏనుఁగును నీటితోఁ గడిగి విడిచిపెట్టితివేని మంటిలో దొర్లి యది మలినమగును. అట్లుగాక దానిని శుభ్రమైన గదిలోఁ గట్టితివేని శుచిగా నుండును. అట్లె మహాత్ముల సహవాసము వలన నీవు పరిశుద్ధుఁడవైనను ఆవల దురాత్ములతోఁగూడి చరియించితివేని నీ మనశ్శుద్ధి తప్పక చెడిపోవును. అట్లుగాక నీమనస్సును దైవముమీఁదనే నిల్పి మెలగుదువేని నీకు మాలిన్యములేదు.

(305) ప్రశ్న—భక్తుని కేది బలము?

ఉత్తరము—కన్నీళ్ళేబలము. ఏడ్చుచున్న బిడ్డను తల్లి యోదార్చి దాని కోర్కె తీర్చుచున్నట్లె దుఃఖించుచున్న భక్తుని దయతో నోదార్చి భగవంతుఁ డాదరించును.

(306) ఎవ్వరికిఁ దెలియకుండ మూలకూర్చుండి గాని, నిర్జనమైన యడవిలోగాని, మనస్సులోగాని భగవంతుని ధ్యానము జేయవలయును.

(307) రెండుచేతులతో తాళమువేయుచు నీవు హరినామస్మరణము చేయుము. అప్పుడు నీకు నీ మనస్సు ధ్యానయోగమునందు నిలుచును. నీవు చెట్టుక్రింద గూర్చుండి చప్పట్లు చఱచితివేని కొమ్మలమీఁదనున్న పక్షులన్నియు నెగిరిపోవును. అట్లే తాళము వేయుచు భగవన్నామస్మరణముఁ జేసినపక్షమున మనస్సు నాశ్రయించిన దురాలోచనలన్నియు దూరముగా నెగిరిపోవును.

(308) ఒక్క శాకమే తెచ్చి కూరగాను పులుసుగాను పచ్చడిగాను జేయవచ్చును. ఒకొక్కని కొక్కొక్కటి రుచించును. అట్లే భగవంతుఁ డొక్కఁడయ్యు భక్తుల యభీష్టప్రకారము బహువిధముగా దోచుచుండును. అతఁడు కొందరికి ప్రభువువలె నుండును. కొందరికి దండ్రివలె నుండును. ఒకనికిఁ బ్రేమరసము వర్షించునట్టి తల్లివలె నుండును. కొందరికి మనఃప్రియుండగు భర్తవలె నుండును. కొందరికి విధేయుఁడైన పుత్రుఁడువలె నుండును.

(309) అనేకు లెవరికి నమస్కరింతురో వానికి నీవుకూడ నమస్కరింపుము. అంతమంది భక్తిశ్రద్ధలు చూపునట్టిచోట భగవంతుఁ డుండును. ఏలయన నతఁడు దయాస్వరూపుఁడు.

(310) ఆలుబిడ్డలు బంధుమిత్రులు లేకపోయినను గొందరు ప్రపంచమునందు లేనిపోని సంబంధములు గల్పించుకొని యీ లోకమునకు బద్ధులై యుందురు. వారు స్వేచ్ఛగా నుండుట వారికిష్టము లేదు. కుటుంబముగాని బంధువర్గముగాని లేనివాఁడు పిల్లినో, కుక్కనో, కోఁతినో, పక్షినో పెంచి యదియే స్వర్గము మోక్షమునని దాని పోషణమునందే కాలముపుచ్చుచు మహానందము నొందుచుండును. ఇదియంతయు మాయయొక్క శక్తి. అది మనుష్యులమీఁద నెంతో యధికారముఁ గలిగి యున్నది.

(311) తీవ్రజ్వరపీడితుఁడైన రోగి విశేషదాహముఁ గలిగి సముద్రములోని నీరంతయుఁ దానే త్రాగఁగలనని తలంచును. వాని జ్వరము తగ్గిన తర్వాత గుక్కెడు నీళ్లుకంటె నెక్కుడు త్రాగఁ జాలఁడు. అట్లే మాయయను జ్వరముచేత నొడలు తెలియకున్నవాఁడు భగవంతుని మూర్తినంతయు తాను దర్శించి కౌగిలించుకొనఁ గలిగినట్లు తలంచును. కాని యామాయ తొలగినప్పుడు భగవంతుని మహాతేజములో నొక్క చిన్నకిరణమే వానిని శాశ్వత దివ్యానందములో ముంచివేయుటకుఁ జాలునని తెలిసికొనును.

(312) దారుణమైన జ్వరముతో బాధపడుచు విదాహముగల రోగి మంచమునకు నొకప్రక్క చల్లని మంచినీళ్ళకుండలు రెండవ ప్రక్కను పరబత్తులు మొదలగు పదార్థములు నున్నవనుకొనుము. ఆ రోగి తనరోగ మెక్కువైనను సరేకాని యా చల్లని నీరు త్రాగక మానునా? పరబత్తులు రుచిచూడకమానునా? ఇంద్రియముల యధి కారము క్రింద నున్న మనుష్యుఁడు నట్టివాఁడే. కాంతాకనకముల నడుమ మనుష్యుఁడున్నప్పుడు వాటిచేత నాకర్షింపఁబడక మనుష్యుఁ డుండఁగలఁడా? అతఁడు న్యాయమార్గమునందుండుట మిక్కిలి కష్టము. అందుచేత నతనిస్థితి చెడిపోక మానదు.

(313) అదివఱకు పెరుగు తోడుపెట్టిన కుండలో వేఁడిపాలు పోయకూడదు. పోసినయెడల నదికూడ పేరుకొని పెరుగగును. మంచి యనుభవముగల గురువు విలువగల గొప్పధర్మముల లౌకికున కొప్పగింపఁడు. ఏలయన వాఁడా ధర్మములకు నపార్థముచెప్పి సద్విని యోగముఁ జేయక వాటిని స్వలాభముకొఱకుపయోగించుకొనును. అదియునుగాక గురువు వానిచేత నుపయోగకరమైన పని యేమియు జేయింపఁడు. ఎందుచేతనన గురువు తన్ను లోకువజేసి యెక్కువ పనులు జేయించుచున్నట్లు వాఁడనుకొనునేమోయని భయముచేత.

(314) మంచిపాలలో రెట్టింపునీళ్లు కలిసినప్పుడు, ఆపాలుకాచి చిక్కన జేయుటకు చాలసేపు పట్టును. లౌకికుని మనస్సు ప్రపంచ సంబంధములైన దురాలోచనలనియెడు నీటితో గలసి యుండును. ఆ మనస్సును పరిశుద్ధముజేసి యది తగినస్థితిలోనుండునట్లు జేయుటకు చాలకాలము పట్టును.

(315) తక్కువవారి గర్వము క్రమక్రమముగా నశింపవచ్చును. గాని తన ప్రభావమును గురించి యోగికి గర్వమున్న యెడల నది త్వరగా నశింపదు.

(316) మంగలములో ధాన్యముబోసి పేలాలు చేయునప్పుడు పైకెగిరిపోయి పేలిపోయినవే శ్రేష్ఠమైనవి. కాలినగుర్తులు వాని కుండవు. మంగలములో మిగిలిపోయినవాటికిఁ గొంచెముగానో గొప్పగానో కాలినయానవా లుండును. అలాగే భక్తులలో సంసారబంధములను ద్రెంపుకొని యావలికిఁ బోవునట్టివారు పరిపూర్ణులు. సంసారము జేయుచున్న భక్తులు నిజముగా నెంత భక్తులైనను వారికీలోక సంబంధమైన మచ్చలు కొన్ని యుండక మానవు.

(317) భగవంతుఁడు మనలను పోషించుచున్నాఁడు గనుక దయామయుఁడని చెప్పుటకు వీలులేదు. అంతమాత్రము చేతనే యతఁడు దయామయుఁడుగాడు. ఏలయనఁ దనబిడ్డలకుఁ దండ్రి యన్నవస్త్రములిచ్చి పోషింపక దప్పదుగదా! కాని మనము తప్పుదారుల బట్టి యింద్రియములకు వశులమై చెడిపోకుండ నతఁడు మనలను గాపాడినప్పుడే యతఁడు దయామయుఁడని మనము చెప్పవచ్చును.

(318) దొంగను మనము గనుగొన్నప్పుడు వాఁడు పారిపోవును. అట్లే విశ్వమును మోహింపఁజేయునట్టి మాయను మనము గనుగొందుమేని వెంటనే యది యంతర్ధానమగును.

(319) అగ్నిహోత్రమునకుఁ బ్రత్యేకముగా నొకరూపము లేదు. కాని యది కట్టెలను బొగ్గులను నాశ్రయించుకొన్న రూపములను దాల్చి యుండును. అప్పుడురూపహీనమైన యగ్నిరూపములతోఁ గూడి యుండును. అలాగే నిరాకారుఁడైన పరమేశ్వరుఁడు కొన్నియెడల కొన్నిరూపములఁ దాల్చును.

(320) ప్రశ్న:—మనము భగవంతుని గట్టిగాఁ బ్రార్థింపవలయునా?

ఉత్తరము—ఆయనను నీయిష్టము వచ్చినట్లు ప్రార్థింపుము. నీవెట్లు చేసిన నాయన నీప్రార్థనముఁ దప్పక వినును. వానియొక్క చప్పుడు సహిత మాయన వినఁగలఁడు.

(321) శాస్త్రజ్ఞానముల వలన భగవంతుఁ డిట్టివాఁడని యెవరి కైన నుపదేశము జేయుట కాశీనగర మిట్టిదని పటముగీచి చెప్పుట వంటిది.

(322) ఒకమనుష్యుఁడు బావి త్రవ్వింపనారంభించి యైదు నిలువులు త్రవ్వించెను. జలపడక పోవుటచే నచ్చట నీరు పడదని యా చోటఁ ద్రవ్వించుట మాని మరియొకచోట నయ్యి త్రవ్వించ మొదలుపెట్టెను. అక్కడ మునుపటికంటె రెండునిలువు లెక్కువ త్రవ్వించెనుగాని యచ్చట నహితము నీరు పడలేదు. అతఁడు విసిగి యా చోటుమాని మూడవచోట నయ్యి త్రవ్వింప సాగెను. అక్కడ తొమ్మిదినిలువులు త్రవ్వించెను. కాని జలదర్శనము కాకపోవుటచేఁ దన దొడ్డిలో నీరు వీలులేదని ప్రయత్నము మానుకొనెను. మొత్తము మీఁద నతఁ డిరువదియొక్క నిలువులు త్రవ్వించెను. మూఁడుచోట్ల గోతులు పట్టి ఖర్చులు త్రవ్వించుటకంటె నొకటిబావి త్రవ్వినచోట మరినాలుగైదు నిలువులు త్రవ్వించిన పక్షమున నీరు బడియుండును. ఇంత ధనవ్యయము గాకపోయి యుండును. మాటిమాటికిఁ దమ మతములు మార్చుకొనునట్టి మనుష్యులస్థితి యట్టిదియే. తనమతమునందు శక్తియున్నదా లేదా యని సందేహింపక తానునమ్మిన దైవమునుగట్టి పూనికతోఁ గొల్చినపక్షమున జయము నిశ్చయముగాఁ గలుగును.

(323) లోపలగింజయే ప్రధానముగాని పైనున్నపొట్టు ప్రధానముగాదు. వడ్లగింజ నేలమీఁద చల్లినపు డది మొలచుటకు పెరుగుటకు వరిపంట కావలెనన్న పక్షమున పొట్టుతోఁ గూడియున్నగింజలే చల్లవలయునుగాని వట్టిబియ్యము చల్లిన నవి మొలవవు. ఆలాగేమతముయొక్క యభివృద్ధికి కర్మలు తప్పక యుండితీరవలయును. ఆకర్మలు జ్ఞానబీజమును గప్పునట్టిపొట్టువంటివి. కావున సత్యమైనజ్ఞానమును సంపాదింపకమునుపు ప్రతిమనుష్యుఁడు కర్మలు యథావిధిగాఁ జేయవలయును.

(324) ముత్తెమే ప్రధానముగాని ముత్యపుచిప్ప ప్రధానము గాదు. ముత్యముదొరికినవానికి చిప్పతోఁబనిలేదు. సత్యస్వరూపుఁడై నపరమేశ్వరుని తెలిసికొన్నవానికి కర్మలయవసరములేదు.

(325) ఒకపేదవాఁడు దాపుననున్న యడవికిఁబోయి పుల్లలు కొట్టుకొని యవి తెచ్చి యమ్ముకొని మిక్కిలికష్టజీవనము జేయుచుండె ను. ఆయడవిదారినిఁబోవుచున్న సన్యాసి యొకఁడు వానిఁజూచియడవి చివర పుల్లలు కొట్టి యవస్థపడుటకంటె వనమధ్యమునకుఁ బోయిన పక్షమున నెక్కువలాభముండునని వానితోఁజెప్పెను. ఆపుల్లలుకొట్టు వాఁడు సన్యాసి మాటలయందు విశ్వాస ముంచి మునుపటికంటె దూరముగా నడవిలోనికిఁ బోయెను. అచ్చట వానికి మంచిగంధపు చెట్టు కనఁబడగా నదికొట్టి మోయఁగలిగినన్ని మంచిగంధపుమొంగలు మోసికొనిపోయి యమ్ముకొని విశేషలాభము సంపాదించెను. తర్వా త నతఁడా యరణ్యమున మరికొంతదూర మరిగెను. అక్కడతనికి రాగిగని యగపడెను. త్రవ్వఁగలిగినంత రాగి త్రవ్వకొని మోయఁగ లిగినంత మోసికొని తెచ్చి విక్రయించి యధికలాభము పొం దెను. పిమ్మట వాఁడు వనములో మునుపటికంటె నెక్కువదూర మరిగి వెండిగనికనిపెట్టి కావలసినంత వెండిత్రవ్వకొని తెచ్చియమ్ము కొని భాగ్యవంతుఁడయ్యెను. దానితో నతఁడు తనివినందక యరణ్య గర్భమున కరిగి బంగారుగనులు వజ్రపుగనులు గనిపెట్టి త్రవ్వకొని తెచ్చి వాటిని విక్రయించి లక్షాధిపతి యయ్యెను. సత్యజ్ఞానము గ్ర హింపఁదలఁచుకొను వానిస్థితి యిట్టిదే. నరుఁడు కొంతజ్ఞానము సంపా దించి కొన్నిప్రజ్ఞలు సముపార్జించినవెనుకనాకిదిచాలునని కూర్చుండక జ్ఞానాభివృద్ధికై ప్రయత్నించిన పక్షమున బ్రహ్మజ్ఞానసంపదయందు భాగ్యవంతుఁడు గావచ్చును.

(326) నూనె మొట్టమొదట చేతికివ్రాసుకొని పనసకాయకో

సినయెడల దానిజిగురు చేతికంటుకొనదు; అలాగే బ్రహ్మజ్ఞానము మొట్టమొదట సంపాదించుకొనినపిమ్మట కాంతాకనకములనడుమనీవు నివసించినను నీకు దోషముండదు.

(327) ఈఁతనీఁదనేర్చుకొనఁ దలఁచినవాఁడు కొన్నాళ్ళు నీళ్ళలో నిట్టటుకొట్టుకొని ప్రయత్నముఁ జేయవలెను. ఒక్కనాఁడీఁత నేర్చుకొని యెవ్వఁడుగాని సముద్రములో నీఁదజాలఁడు. అలాగే నీవుపరబ్రహ్మమను మహాసముద్రములో నీఁదదలంచిన పక్షమున నీవుముందుగా ననేకప్రయత్నములు జేయవలయును.

(328) ప్రశ్న:—మనుష్యుఁ డెప్పుడు ముక్తుఁడగును?

ఉత్తరము:—అహంకార మెప్పుడు చచ్చునో యప్పుడు.

(329) ముల్లు గ్రుచ్చుకొన్నప్పుడు మరియొక ముల్లుతో దానిఁ బైకిఁదీసి రెండుముళ్ళుపారవేయుదుము. ఆత్మయొక్కయున్నగప్పునట్టి యజ్ఞానమును జ్ఞానమే నశింపఁజేయవలయును. జ్ఞానాజ్ఞానములు రెండుగూడ నవిద్యలోఁ జేరినవే గనుక మహోత్కృష్టమైన యీశ్వర జ్ఞానము సంపాదించువాఁడు ద్వైతభావమునుండి విముక్తుఁడౌనుగావున జ్ఞానాజ్ఞానములు రెండింటిని వర్జించును.

(330) లోతులేనిగుంటలో పరిభ్రష్టమైన నీరు త్రాగఁదలంచినవాఁడు పైననీరు కలచకుండ పై తేటనీరు తీసికొని త్రాగవలయును. కలసిన పక్షమున నదివరకడుగుననున్న మడ్డినీరు పైకివచ్చి త్రాగుటకు వీలులేకుండఁ జేయును. నీవు పరిశుద్ధుఁడుగానుండదలఁతువేని దృఢభక్తిగలిగి లేనిపోని వితండవాదములలో దిగక సదనుష్ఠానము జేయుచుండుము. అట్టివాదములలో దిగినపక్షమున నీమనస్సు మలినమగును.

(331) ప్రశ్న—ఈశరీరము క్షణభంగురమై పనికిమాలినదైన యెడల పరమపావనులైన మహాత్ములు దానిని మిక్కిలి శ్రద్ధతో నేల గాపాడుచున్నారు?

ఉత్తరము — పెట్టెపెట్టెను గురించి యెవఁడును శ్రద్ధ చేయఁడు. విలువగల నగలు, ధనముగల పెట్టెను ప్రతివాఁడు మిక్కిలి జాగరూకతతోను గాపాడును. మహాత్ముల శరీరములలో భగవంతుఁడువసియించును గావున వారు శరీరములను శ్రద్ధతోఁ గాపాడుదురు. మనశరీరము లన్నియు భగవంతుని కోటపట్టులుగదా!

(332) ఆవిరియంత్రము బగ్గుబండ్ల నెన్నింటినో యీడ్చుకొని పోవును. భగవంతునియందు దృఢభక్తిగలిగి యతనికి బిడ్డలవలెనున్న మహాత్ములు తాము బహుకష్టపరంపర లనుభవించి తోడి మానవులను తమతోఁ దీసికొని పోవుదురు.

(333) ప్రతి మనుష్యుఁడు తనమతమునే యనుసరింపవలయును. మహమ్మదీయుఁడు మహమ్మదీయ మతమును క్రైస్తవుఁడు క్రైస్తవ మతము ననుసరించుట మంచిది. హిందువులకు మహాఋషులమత మేర్పడి యున్నది కనుక వారు దానినే యవలంబించుట కర్తవ్యము.

(334) లేతవెదురు సులభముగా వంచవచ్చును. ముదురు వెదురు వంచదలఁచితిమేని వెంటనే యది ఫెళుక్కుమని విఱుగును. లేత హృదయములను మంచి పనులవైపు ద్రిప్పుట సులభము. కాని ముసలిగుండె వంచఁదలఁచుకొన్నప్పుడు పట్టుఁదప్పి పోవును.

(335) సత్యజ్ఞానమనెడు తేజముతో నెవ్వఁడు వెలుఁగుచుండునో వాఁడే నిజమైన మనుష్యుఁడు. తక్కినవారు పేరునకు మాత్రమే మనుష్యులు. నిజముగా మనుష్యులుగారు.

(336) సూచికాయంత్రమునందలి సూది యుత్తరపుదిక్కునే యెల్లప్పుడు సూచించుచుండును. అందుచేతనే సముద్రముమీఁద నడుచునట్టి యోడ యెన్నఁడును దారితప్పిపోదు. ఆలాగే మనుష్యుని హృదయము భగవంతునిదిక్కునకుఁ దిరిగి యున్నంతకాలము

ప్రాపంచిక వ్యవహారములనియెడు మహాసముద్రమున మనుష్యుఁడు మునిఁగిపోఁడు.

(337) పల్లెటూరి యాఁడువాండ్రు కుండమీఁద కుండబెట్టి మూఁడునాలుగు నీటికుండలు తలపై నిడుకొని యొక్క నీటిచుక్కైన తొణకకుండ తమకష్టసుఖములఁ జెప్పుకొనుచు చెఱువుయొద్దనుండు తమ యిండ్లకుఁ బోవునట్లు ధర్మమార్గమున సంచరించునట్టి బాటసారిగూడ నడువవలెను. ఎట్టి స్థితిలోనున్నను మనుష్యుఁడు తన హృదయము మాత్రము ధర్మమార్గమునుండి తొలఁగకుండునట్లు చూచికొనవలెను.

(338) కృష్ణలీలనాటకము లాడునపుడు మద్దెల తాళములు వాయించుచు "కృష్ణారమ్మ కృష్ణారమ్మ" అని గట్టిగా పాడుదురు. కాని కృష్ణవేషధారుఁడు పాటవిని తన్నే పిల్చుచున్నారని రంగస్థలమునకు వెళ్ళక ప్రక్కనొకగదిలో నెవరితోనో మాట్లాడుచు చుట్టఁ గాల్చుచుఁ గూర్చుండును. అంతట నారదుఁడు ప్రవేశించి మధుర గానముఁజేసి "కృష్ణా ర"మ్మని పిల్చినతోడనే తానింక గనపడకుండుటకు వీలులేదని కృష్ణుఁడు నారదునకు దర్శనమిచ్చి తీరును. భక్తుఁడు వట్టిమాటలతో భగవంతుని పిల్చినంత మాత్రమున నతఁడు రాఁడు. భగవంతుఁడు నిజముగా వచ్చినప్పుడు భక్తుని మనస్సు దివ్యానందముతోఁ గరగును. అంతట భక్తుఁడు రా! రా! యని బిగ్గరగాఁ బిలుచుట మానును. పరమభక్తి పూరితమైన మనస్సుతో భక్తుఁడు పిలిచినప్పుడు భగవంతుఁడాలస్యము జేయక వచ్చును.

(339) ఇదినాదియని యహంభావములేక సర్వము దైవాధీనమేయని విశ్వసించి వైరాగ్యముఁ బూనుటకంటె మనుష్యునకు క్షేమకరమైనమార్గము మఱియొకటి లేదు.

(340) ప్రశ్న:—సంపూర్ణ విశ్వాసమనఁగా నెట్టిది?

ఉత్తరము:—దినమంతయు మిక్కిలి కష్టపడి యాయాసము

దీర్చుకొనుటకై బాలీసునఁ జేరఁబడి చుట్టఁగాల్చుకొనుచు మనుష్యుఁడు సుఖించునట్టి యవస్థయే పరమవిశ్వాసము. అనఁగా సమస్తవిచారములు మనోవ్యథలు నాశనమొందుట.

(341) ఎండిన యాకులు వాటిప్రయత్నము గాని యిష్టము గాని లేకయే గాలిచేత నెగరఁగొట్టఁబడిపోవునుగదా! అట్లే భగవంతుని నమ్ముకొనియుండువారు, ఆయన యిచ్ఛతోఁ గలసి మెలఁగుదురు. వారి యిచ్ఛ యెంతమాత్రముండదు. వారి ప్రయత్న మింతకంటె నుండదు.

(342) ప్రశ్న:—బ్రహ్మజ్ఞానవికాసము లేక గొప్ప వక్తృత్వము మంచిబోధనాశక్తియుఁగల మతబోధకుని గుఱించి మీయభిప్రాయమేమి?

ఉత్తరము:—ఒకఁడు తన దగ్గఱ దాచినసొమ్మును యథేచ్ఛముగా వ్యయముఁ జేయువాఁడెట్టి వాఁడో యతఁడట్టివాఁడు. అతఁడాడునట్టి మాటలు పరులనుండి సంగ్రహించినవికాని వాని సొంతము గావు కావునను, ఆమాటవలన వానికెంతమాత్రమును నష్టములేదు గావునను నతఁడు పరులకు హితోపదేశము మాత్రముఁ జేయఁగలఁడు.

(343) లౌకికునకు మత సంబంధమైన వాసనయేని గిట్టదు. అతను హరినామస్మరణఁ జేయఁడు. హరిభజనము, కీర్తనము వినఁడు. ఇతరులు హరిభజనముఁ జేయుచున్నప్పుడాపనిఁ జేయవద్దని వారికి నిరుత్సాహముఁ గలిగించును. ప్రార్థనలను తా నెగతాళిజేయును. మత సంబంధమైన సమాజములు పేరెత్తినప్పుడు నోటికివచ్చినట్లు తిట్టును.

(344) ఒక స్తంభము నొకచేతితోఁ బట్టికొని తలతిరుగునను భయములేకుండు పిల్లవాఁడు దాని చుట్టు గిఱ్ఱున దిరుగునట్లు నీవు భగవంతుని గట్టిగాఁబట్టుకొని నీనిత్య కృత్యములను జేసికొమ్ము. అప్పుడు నీకేమపాయమునుండదు.

(345) జారకాంత తన గృహకృత్యములను జక్కపెట్టుకొనుచుఁ దన రహస్యప్రియునిమీఁద మనస్సు నిల్పియుండును. అలాగే లోక వ్యవహారములను దుముకుచుండి పోయిన యో మనుష్యుఁడా! నీ వ్యవహారములను జేసికొనుము. కాని నీహృదయము మాత్రము భగవంతునిమీఁదనే నిల్పుము.

(346) సంపన్నుల కుటుంబములోఁ బుట్టిన బిడ్డలను దాది తన బిడ్డలయట్లే పెంచును. కాని యాబిడ్డలమీఁదఁ దనకేవిధమైన యధికారములేదని యామె యెఱుఁగును. అలాగే నీ బిడ్డలకు కూడ నీవు దాదివంటివాడవు. ఆబిడ్డలతండ్రి భగవంతుఁడే.

(347) వివేకము వైరాగ్యములేక వేదములు శాస్త్రములు వర్ణించుట నిష్ప్రయోజనము. ఆరెండు లేనివానికి బ్రహ్మజ్ఞానము కుదరదు.

(348) ముందుగా నిన్ను నీవు తెలుసుకొనుము. అప్పుడు నీవు విశ్వపతియైన భగవంతుని దెలిసికొనఁగలవు.

(349) ప్రశ్న:—నాయహంభావమనఁగా నేది? అదినా హస్తమా పాదమా మాంసమా రక్తమా?

ఉత్తరము—చక్కఁగా విచారించితివా "నేను" అనునట్టి వస్తువెక్కడను లేదని తెలిసికొనఁగలవు. ఉల్లిపాయయొక్క పొరయొకటొకటిగాఁ దీసినట్లు అహంభావమును విభజనచేసి పరిశీలించితివేని "అహం" అనునది యెచ్చటను లేదని తెలియును. ఆవిభజనలయొక్క పరమార్థము దైవమును దెలిసికొనుటయే. అహంభావము జాఱిపోయినపుడు పరబ్రహ్మము వ్యక్తమగును.

(350) ఈ కలియుగమునకుఁ దగిన యుత్తమభక్తిమార్గమేమనఁగా భక్తిప్రియుఁడైన భగవంతుని నామము స్మరించుటయే.

(351) నీవు భగవంతునిఁ జూడఁదలఁతువేని భగవన్నామస్మర

ణముయొక్క శక్తియందు దృఢవిశ్వాసముఁ గలిగియుండినన్నిత్యానిత్య వస్తుభేదముఁ దెలిసికొనును.

(352) మదపుటేనుఁగును విచ్చలవిడిగాఁ దిరుగనిచ్చితిమేని యది మొక్కలు చెట్లు పెల్లగించును. కాని మావటివాఁడంకుశముతో దానిఁ బొడిచి యదలించినపక్షమున నూరకుండును. అట్లే మనస్సు నియమములేక యున్నప్పుడు సోమరితలఁపులఁదలఁచుకొనుచు నిష్ప్రయోజనముగాఁ గాలక్షేపముఁ జేయును. యుక్తాయుక్తవిచారణ యను నట్టి యంకుశముపోటు తగులఁగానే యామనస్సు ప్రశాంతమగును.

(353) హరినామము వినఁగానే పరవశత్వముచేత నానంద బాష్పములు రావలెను. అవి వచ్చువఱకు మనుష్యులు భక్తియోగా భ్యాసముఁ జేయవలయును. హరిపేరుఁ జెప్పఁగానే యెవ్వఁడానంద బాష్పములు విడుచునో వానికి భక్తియోగాభ్యాస మక్కఱలేదు.

(354) జ్ఞానులయొక్కయు సాధువులయొక్కయు మైత్రి యా త్మాభివృద్ధికిఁగావలసిన ముఖ్యసాధనములలో నొకటి.

(355) ఆత్మ యొక దేహమునువిడిచి యీలోకమునుండి వెళ్ళి పోవునపుడు, ఆచరమావస్థలో న దే దేహమునుగుఱించి తలంచుకొను చుండునో యా దేహములో మరలఁబ్రవేశించి జన్మమెత్తును. అందు చేత భక్తియోగాభ్యాసములు మిక్కిలియవసరము. ఎల్లప్పుడు భక్తి తత్పరులమై యున్నపక్షమున మనస్సులో ప్రపంచసంబంధమైన తల పులు పుట్టవు. అప్పుడు భగవద్విషయ మొక్కటే యాత్మనిండి యుండి మరణకాలమందు సహితము వానినివిడువదు. అప్పు డాత్మ భగవంతునిగూర్చి తలంచును గావున భగవంతునిలోఁ బ్రవేశించును.

(356) ప్రశ్న:- మనుష్యుఁడు భగవంతునెట్లు ప్రేమింపవలయును?

ఉత్తరము:—పతివ్రతయైన భార్య భర్తను ప్రేమించునట్లు పరమలోభి తానుపోగుచేసిన ధనముఁ బ్రేమించునట్లు భక్తుఁడు మన

పూర్వకముగాను హృదయపూర్వకముగాను భగవంతుని ప్రేమింప వలయును.

(357) ప్రశ్న:—మనలోనున్న పాపచింతను జయించుటెట్లు?

ఉత్తరము:—పువ్వులోనుండి పండు క్రమక్రమముగా నెదుగుచున్నప్పుడు పూరేకు లొక్కటొక్కటిగా రాలిపోవుచుండును. కావున దైవత్వము మనలో నతిశయించినకొలఁది దుష్టస్వభావములువాటంతటవి నశించును.

(358) ప్రశ్న:—ఇహలోక సంబంధములైన యింద్రియసుఖములమీఁది యాసక్తి యెప్పుడు నశించును?

ఉత్తరము:—పరిచ్ఛేదరహితుఁడునగు భగవంతునియందు సకలసుఖములయొక్కయు సకల సంతోషములయొక్కయు సమీపకరణమున్నది. అట్టి భగవంతునియందు రమించువారు పనికిమాలిన ప్రాపంచిక సౌఖ్యమునందు దమకముఁ జూపరు.

(359) ప్రశ్న—ఏస్థితిలో మనస్సున్నప్పుడు పరమేశ్వరదర్శనమగును?

ఉత్తరము:—మనస్సు ప్రశాంతమై, నిర్మలమయినపుడు భగవంతుఁడు గనఁబడును. మనస్సముద్రము వాంఛావాయువులచేత సంక్షుభితమైనపుడు భగవంతుఁడు దానిలోఁ బ్రతిఫలింపఁజాలఁడు. అట్టి దశలో భగవద్దర్శన మసాధ్యము.

(360) ప్రశ్న:—మనము దైవము నెట్లుకనుఁగొనఁగలము?

ఉత్తరము:—పల్లెవాఁడు పెద్దచేపను బట్టుకొనవలెనని కోరి గాలమున కెఱగుఁ గ్రుచ్చి చేప దానిఁ బట్టుకొనువఱకు నిశ్శబ్దముగా నిరీక్షించుచుండును. భక్తుఁడు భక్తిసాధనములను జేయుచు నోపికతోఁ గనిపెట్టుకొని యున్నపక్షమున దైవము తప్పక కనఁబడును.

(361) పాపాత్ముని హృదయము వంకరవెండ్రుకవంటిది. ఎం

తనాఁగఁదీసినను నది సరిగానుండక మునుచూకొనిపోయి వెనుకటిదశ లోనుండును. అట్లే దుష్టునిహృదయముకూడ సులభముగా మార్పు జెందును.

(౩౬౨) జ్ఞాన మద్వైతమునకు దారిఁదీయును. అజ్ఞానము భిన్న తకుఁ దీసికొనిపోవును.

(౩౬౩) సత్పురుషుల సహవాసము బియ్యముగడుగు నీళ్ళవంటి ది. కడుగునీళ్ళు మత్తుఁబోఁగొట్టును. అట్లే సాధువులమైత్రి కోరికలని యెడి మద్యముత్రాగిమత్తిలియున్న మూఢమానవులమత్తు దూరము గాఁ బోఁగొట్టును.

(౩౬౪) ఒకజమీందారుని ప్రతినిధి తనప్రభువును విడిచి సంస్థా నగ్రామములోనికి వెళ్ళినపుడు రైతుల నానాబాధలు పెట్టును. కాని జమీందారునిసన్నిధికి వచ్చినప్పుడు పూర్వపద్ధతులను మార్చుకొని మంచితనముఁ గలిగి రైతుల నాదరించి వారికష్టములను మెల్లగావిని న్యాయము వారికొసఁగుటకై ప్రయత్నించును. యజమానుని యెడలఁ గల భయమువలన దుర్మార్గప్రతినిధి సజ్జనుఁ డగుచున్నాఁడు. ఇది యెల్ల జమీందారుని సాన్నిధ్యవిశేషమునం గలిగినమార్పు. అలాగే పుణ్యాత్ముల సహవాసము దుర్జనులమనస్సులలో భయభక్తులఁ గలి గించి వారిని సజ్జనులుగాఁ జేయును.

(౩౬౫) తడికట్టె నిప్పుమీఁద వైచినపక్షమున వెంటనే తడియిగి రిపోవును. అప్పుడాకట్టె కాలనారంభించును. అలాగే పుణ్యాత్ముల సహవాసము లౌకికులగు స్త్రీపురుషుల హృదయములనుండి కామ క్రోధలోభములనియెడు తడిభాగముల నెండఁజేయును. అంతట వివే కాగ్ని వాటిని వెలయించును.

(౩౬౬) ప్రశ్న:—స్త్రీగాని పురుషుఁడుగాని తనజీవితకాల మె ట్లు గడుపవలయును?

ఉత్తరము:—కంసాలి కుంపటిమీఁద నిప్పులారిపోకుండ శ్రవణముతో నిప్పులుఁ మాటిమాటికి గుదుపునట్లు మనస్సు సజ్జనసహవాసముచేఁ బలుమారు ప్రదీప్త మగుచుండవలెను.

(367) నీటిలోఁ దడిపిన పిండిముద్ద రొట్టెగాఁ జేసి వేఁడి నేతిలోఁ బడవేయుము. అది గుడగుడమని ధ్వనిఁ జేయును. అది వేగినకొలఁది ధ్వనితగ్గును. అది పూర్తిగా వేగినపిదప గుడగుడశబ్దము కొంచెమైన నుండదు. అట్లే మనుష్యుఁడు మిడిమిడిజ్ఞానముఁ గలిగినప్పు డుపన్యాసము లిచ్చుటకు మతబోధఁ జేయుటకు బయలుదేరును. కాని జ్ఞానము సంపూర్ణముగా లబ్ధమైనతర్వాత నతఁడు వ్యర్థాడంబరములు మానును.

(368) ప్రపంచసంబంధములైన యాకర్షణలనడుమఁ గాపురము సేయుచు వానిచే భంగపడక యెవ్వఁడు పరిపూర్ణతను బడయునో యతఁడే మహాశూరుఁడు.

(369) కమ్మరివాఁడు తనకొలిమి యారిపోకుండ నుండుటకు నడుమనడుమ తిత్తితో గాలిపోసి నిప్పులు రగులుకొల్పినట్లు మనస్సును నడుమనడుమ సజ్జనసహవాసముచేత వెలయించుచుండవలయును.

(370) నిత్యమై జ్ఞానమయమైన యానందమనియెడుమహాసముద్రమున మనము మునుఁగవలెను. ఆకామక్రోధములనియెడు భయంకరజలచరములకు వెఱువకుము. వివేకవైరాగ్యము లనియెడు పసుపుముద్దలు మేనినిండఁ బూసికొని యాసముద్రమున మునుఁగుము. ఆజలచరముల కీపసుపువాసన గిట్టదుకావున నవి నీజోలికి రావు.

(371) పాపాకర్షణముండునట్టి తావులకు నీవు పోవలసివచ్చినప్పుడు, అట్టిచోటులు నీవుజొచ్చువేళ జగన్మాతయైన దేవిఁ దలఁచుకొనుము. ఆమె నీహృదయమునందు దాఁగియున్న దుస్తంత్రముల నుండి సహితము నిన్నురక్షించును. తల్లియెదుట సిగ్గులేక నీవు దుష్కార్యములు జేయఁగలుగుదువా?

(372) ప్రశ్న:—ఈప్రాణమునిూఁది తీపి యెట్లుపోవును?

ఉత్తరము:—మానవశరీరము నశియించునట్టియు వేగమేకుళ్ళి పోవునట్టియు రక్తము, మాంసము, శల్యము, చర్మము, క్రొవ్వు మొదలగు పదార్థములతో చేయఁబడినది. ఇట్టు శరీరముయొక్క నానా భాగములను మనము పరిశీలించి, తత్వవిచారముఁ జేసితిమేని ప్రాణమునిూఁది తీపి నశించును.

(373) ప్రశ్న:—భక్తు లేదుస్తులు ధరింపవలయును?

ఉత్తరము:—తగిన దుస్తులు ధరించుట మంచిది. సన్యాసి ధరియించు కాషాయవస్త్రములు గట్టువాఁడును, భిక్షుకుఁడు ధరియించు తంబురా చిరుతలు దాల్చువాఁడును, బూతుమాట లాడఁజాలఁడు. బూతుపాటలు పాడఁజాలఁడు. తేలికపలుకులు పలుకఁజాలఁడు; కాని వన్నెలవిసనకఱ్ఱవలె డాబుదుస్తుల ధరించువాఁడు నీచాలోచనలు జేయుచు నీచపుమాటలాడుచు, నీచగానముఁ జేయుచుండును. కావున విలువగల దుస్తులు ధరింపరాదు.

(374) ప్రశ్న:—మనస్సులో నొకప్పుడు శాంతి యుండును, కాని యది చిరకాల మెందుకుండదు?

ఉత్తరము:—వెదురుకఱ్ఱనిప్పు మాటిమాటికి మనమూఁదిరవులొక్కల్పకపోయినయెడల త్వరగా నారిపోవును. ఆత్మజ్ఞానమనియెడు నగ్నిహోత్రి మారిపోకుండ నిత్యము వెలుగుచుండుటకై యెడతెగని భక్తి యవసరము.

(375) ప్రపంచమునందుండి ముక్తిఁ బొందదలంచువారు కోటగోడవెనుకనుండి యుద్ధముఁజేయునట్టి సిపాయీలవంటివారు. భగవంతుని వెదకుచు నీప్రపంచమును విడిచిపెట్టునట్టి యోగులు. బహిరంగమైన యుద్ధభూమిలో యుద్ధముఁజేయునట్టి యోధులుకోటగోడలలో

డాగి యుద్ధముచేయుట బహిరంగమైనచోట యుద్ధముచేయుటకంటె శ్రేష్ఠకరము.

(376). తల్లియైన దేవి నీవిధముగా వేఁడుకొనుము. "ఓతల్లీ! నిర్మలమైనభక్తిని పవిత్రమువలె దుర్భేద్యమైన విశ్వాసమును నాకు ప్రసాదింపుము.

(377) విషసర్పములున్న యింట నివసించుమనుష్యులు మిక్కిలి జాగ్రత్తగానుండి మెలఁగునట్లు ప్రపంచమున వసియించు మనుష్యులు కామలోభములనునట్టి దుర్వ్యసనములఁ బడకుండ మిక్కిలి జాగ్రత్తగా నుండవలయును.

(378) కుండకు సూదిబెజ్జమంత చిల్లి యుండినను నీరంతయు దానిలోనుండి కారిపోవును. అలాగే ధర్మానుష్ఠానమందుఁ బ్రవేశించు వానికి నందు స్వల్పమాత్రమున్నను వాని యనుష్ఠానమంతయు వ్యర్థమగును.

(379) తోడుకొన్న పాలు కవ్వముపెట్టి చిలికి వెన్నఁదీసియావెన్న చిలికిన పెరుగులో నుంచకూడదు. అట్లుంచుటవలన వెన్నయొక్క చిక్కఁదనము రుచియు నించుకతగ్గును. అది మరియొకకుండలో మిక్కిలి తేటనీటఁ బడవైచి యుంచవలయును. అలాగే యీప్రపంచమున భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యములు కొంతవఱకు సంపాదించినమనుష్యుఁడు ప్రపంచమధ్యమందే యుండి లౌకికులతోఁ గలసిమెలసి యుండినయెడల నతనికి మాలిన్యమంటవచ్చును. ఆప్రపంచమును విడిచియున్న యెడల నతఁడు పరిశుద్ధుఁడై యుండును.

(380) మసియున్నగదిలో నీవున్నయెడల నీవెంత జాగ్రత్తగా నుండినను నీకేమాత్రమైన మసి యంటకమానదు. అలాగే యొక పడుచువాఁడు నెంతయోగమునందున్న కాంతతోఁ గలిసి యొకయింటిలోనున్న యెడల వారిద్దరకు కోరికల నెంతయణఁచుకొన్నను, నెంతజాగ్ర

త్తగానున్నను, స్వల్పముగానైనను వ్యభిచారవృత్తి వారిమనంబుల జనియింపకపోవదు.

(381) శవసాధనమనియెడు దారుణకర్మచేత నిద్దరుమనుష్యులు కాళికాదేవి నుపాసన చేయుఁదలఁచిరి. శవసాధనమనఁగా నర్ధరాత్రమున శ్మశానమున కరిగి శవముమీఁద కూర్చుండి ఘోరమంత్రములతో దేవినుపాసనముచేయుట. ఆయిద్దరిలో నొకఁడు ఘోరమైన యాకర్మముఁజూచి మతిభ్రష్టుఁడయ్యెను. రెండవవాఁడు సంకల్పసిద్ధినొందెను. అతనికి దేవి తెల్లవాఱుజామున సాక్షాత్కరించెను. అంతట నతఁడు "ఓ దేవీ! నన్నీవిధముగా నేలయనుగ్రహించితివి. వానినేల పిచ్చివానిజేసితి" వని యడిగెను. అప్పుడతనికి దేవి యిట్లనియె. "బిడ్డా! నీ పూర్వజన్మములలో నీవెన్నోసారు లీపూజలు జేసి పిచ్చివాఁడవై యీజన్మమున మాత్రము నన్నుఁ జూడఁగలిగితివి."

(382) ప్రశ్న:—హిందువులలో ననేక మతములున్నవి. ఏమత మవలంబింపవలయును?

ఉత్తరము:—ఒకనాఁడు పార్వతి మహాదేవు నిట్లడిగెను. "ఓ దేవా! నిత్యమై, నిరుపమానమై, సర్వోత్కృష్టమైన యానందమునకు మూలమేమి?" ఆమెకు మహాదేవుఁడిట్లనియె. "విశ్వాసమేమూలము" మతములయొక్కయు, శాఖలయొక్కయు విశేషలక్షణములు ముఖ్యమైనవికావు. ప్రతిమనుష్యుఁడు తనమతమునందు విధింపఁబడిన ధర్మములను భక్తిశ్రద్ధలతోఁ జేసినఁ జాలును.

(383) యౌవనమురాని యాఁడుపిల్లలు మగపిల్లలు సంభోగసౌఖ్యముయొక్క యానందమెఱుఁగనట్లే లౌకికుఁడు బ్రహ్మానందపారవశ్యముయొక్క చవి యెఱుఁగడు.

(384) ప్రశ్న:—శరీరముక్షణభంగురమై యపరిశుభ్రమైనది గదా! దానిగుఱించి యేల యింతశ్రద్ధ?

ఉత్తరము:—పట్టిపెట్టె నెవ్వఁడును జాగ్రత్తపెట్టఁడు. ధనము మొదలైన విలువగల పదార్థములున్న పెట్టెమాత్రమే మనుష్యులు జాగ్రత్తపెట్టుదురు. సత్పురుషులు శరీరవిషయమున జాగ్రత్తపుచ్చుకొనక తప్పదు. భగవంతునికి నిలయమైన యాత్మ కీశరీరమాలయము. అందుచేత నది జాగ్రత్తపెట్టవలయును.

(385) ప్రశ్న:—మనుష్యులలో దైవభక్తి యెంతకాలముండును?

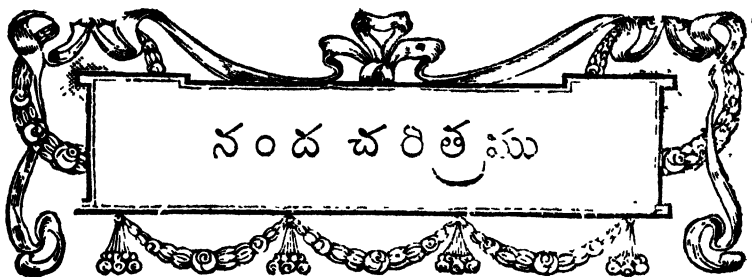
ఉత్తరము:—ఇనుపముక్క నిప్పులోనున్నంత సేపెఱ్ఱగానుండును. నిప్పులోనుండి తీయఁగానే నల్లబడిపోవును. ఆలాగే మానవుఁడీశ్వరసంసర్గ మెంతకాలము గల్గియుండునో యంతకాలమే భక్తి గలిగి యుండును.

(386) మెత్తనిమట్టితో బొమ్మలు చేయవచ్చును. కాలి గట్టిపడినమట్టితో నట్టివిచేయఁజాలము. ఆలాగే ప్రపంచసంబంధమైన కోరికలతో నిండినహృదయముల మహోన్నతభావములను గ్రహింపఁజాలము.

(387) నీరు, నీటిబుగ్గయు నొక్కటే. ఆబుగ్గలు నీటియందే పుట్టి నీటిమీఁద తేలియాడి నీటిలోనే లీనమైపోవును.ఆలాగే జీవాత్మయుఁ బరమాత్మయు నొక్కటే. జీవాత్మ చిన్నది. మితిగలది. పరమాత్మ యపరిమేయమైనది. జీవాత్మ యస్వతంత్రమైనది. పరమాత్మ స్వతంత్రమైనది.

(388) కప్పపిల్ల తోఁక యూడిపోయినతర్వాత నేలమీఁద నీటిమీఁద కూడ బ్రతుకఁగలదు. అజ్ఞానమనియెడు తోఁకలు యూడిపోయెనేని మనుష్యుఁడు స్వతంత్రుఁడగును. అప్పుడతఁడు ప్రపంచమునందును, భగవంతునియందును గూడ సమానముగా నుండఁగలఁడు.

సమాప్తము.

అను

మాలయోగికథ.

భగవద్భక్తు లన్నిజాతులలో నన్నివర్ణముల లోనున్నారు. సకలధర్మద్రోహులగు రాక్షసులలోను ధర్మరక్షకులగు దేవ్యుల లోను వేదవిదులగు బ్రాహ్మణులలోను మృగప్రాయులై మూర్ఖులగు చండాలురలోను బరమభాగవతోత్తములు జన్మించినట్లు మన పురాణాదులయందుఁ గథలు గలవు. ఈశ్వరభక్తి కలుగుటకు సత్వగుణమే ప్రధానముగాని వర్ణము ప్రధానముగాదు. కర్మలచేతను గుణములచేతను గేవలము చండాలురనఁదగినవారు బ్రాహ్మణులలో ననేకులు గలరు. గుణములచేతను కర్మములచేతను బ్రాహ్మణు లనిపించుకొనఁదగినవారు చండాలురలో ననేకులుగలరు. ఈచిన్నకథకు నాయకుఁడైన నందుఁ డీకడపటి తెగలోఁ జేరినవాఁడు.

ఆర్కాటుజిల్లాలో ఆధనూరను నొక చిన్నగ్రామముగలదు. ఆపల్లియలో నొక మాలకుటుంబమున రమారమి యారువందల యేండ్లక్రిందట నొకబాలుఁడు జన్మించెను. తలిదండ్రు లాతనికి సందుఁడను పేరు పెట్టిరి. ద్రవిడభాషలో నతఁడు తిరునాళైపోవా రను పేరం బరఁగుచుండు. ఆపే రతని కేలగలిగెనో చదువరులు ముందు ముందు గ్రహింపఁగలరు. మన దేశమున మాలవాండ్రస్థితి యెట్లున్నదో చెప్పనక్కఱలేదు. వారి యిప్పటి స్థితియే మిక్కిలి శోచనీయముగ నున్నదిగదా! వారి వెనుకటి స్థితినిగూర్చి వేరే వర్ణింపవలయునా?

అగ్రజాతులగు బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యులసమీపమునకు మాలవాండ్రు రాఁగూడదు. కొన్నితావులలో మాలవాని నీడయైన బ్రాహ్మణుని మీఁద పడరాదఁట. దక్షిణదేశమున మాలవాండ్రు పల్లెటూళ్ళలో వీధులనడుమనుండి నడువఁగూడదు. నడువఁదగిన వీధులనుండి యైన వాఁడు నడచినంతసేపు "నేనుమాల నేనుమాల" అని గట్టిగ నరచుచుపోవలయును. వారి కేవిధమైన విద్యయులేదు. ఇప్పుడిప్పుడు కొంచెమాస్తి వారుసంపాదించుకొనుచున్నారు గాని పూర్వకాలము వారికాస్తి యనుమాటయే లేదు. ఎవ్వఁడైన ప్రజ్ఞావంతుఁడున్నను శాస్త్రమునుబట్టి చండాలుఁ డాస్తి సంపాదింపఁ గూడదు. కాఁబట్టి వారగ్రవర్ణములవారియొద్ద నెల్లప్పుడు పాలేరుతనములు చేసి యజమానులు ధర్మభిక్షముగ నిచ్చు ధాన్యమును స్వీకరించి పొట్టలు పోసికొనవలసినవారు. పాలేరులను పేరె కాని మాలవాండ్రు పైవర్ణములవారియొద్ద నిశ్చయముగ బానిసలని చెప్పవచ్చును. అన్నివిధములచేత నిట్టి యధమస్థితిలో నున్నమాలల కులమునందె నందుఁడు జన్మించెను. ఆతని వంశము తక్కిన చండాలవంశములకంటె నేవిధముచేతను గొప్పది కాదు. అతని పుట్టినతావు తక్కినమాలల జన్మస్థానమువంటిదె. మాలపల్లెలు సాధారణముగ నూరుబైట నుండునుగదా. అన్నియును మట్టి చుట్టుగుడిసెలె కాని యిల్లని చెప్పఁదగిన దొక్కటియునుండదు. ఆగుడిసెలైన సరిగాఁ దీర్చి కట్టకపోవుటచే నాకూడెమున నడచుటకు వీలైనవీధులుండవు. మఱియు నచ్చట నేమూలఁ జూచినఁ గడుపులోఁ బ్రేవులు సయితము వెడలిపోవునట్లు వమనములుదెప్పించు దుర్వాసనలుండును. ఏచాయఁగనుఁ గొన్న పెంటపోగులు కుండపెంకులు చింకిచాపలు గుడ్డపేలికలు తోలుముక్కలు గొడ్డెముకలు మిక్కిలి యసహ్యముగఁ గనఁబడుచుండును. ఏవంకఁ జూడ్కులు ప్రసరించిన నూరపందులు కోళ్ళు కుక్కలు దిగంబరులై యెండకుమాడిన పిల్లలు

సగముదిగంబరులగు స్త్రీపురుషులు దృష్టిపథమునఁబడుచుందురు. ఏదెసఁ జెవియొగ్గి విన్నఁ దప్పద్రాగిన స్త్రీపురుషుల కలహములు కుక్కకూఁతలు పిల్లలయేడ్పులు కాకుల యఱపులు వినఁబడుచుండును. ఇట్టిగూడెములోనే నందుఁడు జన్మించెను.

పుట్టిన తావునుబట్టియు వంశమునుబట్టియుఁ దలిదండ్రులఁబట్టియుఁ జూడ నందుఁడు యోగ్యుఁడగుటకు వీలులేదు. మఱియు నిరంతము పోలేరమ్మ గంగానమ్మ మొదలగు గ్రామదేవతల గుళ్ళకుఁబోయి యా దేవతలకుఁ గల్లు మాంసము నైవేద్యముపెట్టి మేకలను గొఱ్ఱెలను బలి యిచ్చికొలుచుటయే కాని సత్వగుణప్రధానముగ నిశ్చలభక్తితో నీశ్వరుని యర్చించుట నందుఁడు గానివాని పూర్వులుగానియేనాఁడునుజూచి యైననెఱుంగరు. అట్లుండ వేదశాస్త్రాధ్యయనము జేసిపరమనిష్ఠాగరిష్ఠులగు బ్రాహ్మణులకైన దుర్లభమైన యంతటి పరమభక్తి యీచండాలబాలున కెట్లలవడినదో పరమేశ్వరుఁడెఱుంగవలయునుగానినరుఁడెఱుంగుట యసాధ్యము. నందుఁడు చిన్నతనమునందుఁ దక్కిన చండాలబాలకులవలెఁగాక యాటపాటలలో సైతము నీశ్వరభక్తియే ప్రకటించుచుండువాఁడు. తోడిబాలురు చాలమంది గంతులువేయుచు నాడుచుండ నతఁడు వారితోఁగూడక కొందఱిఁదనవెంటఁబెట్టుకొని మట్టితెచ్చి దేవునిబొమ్మలు చేయుచుండును. దేవుఁడు నల్లని శరీరము పెద్దమీసములు జరీతలగుడ్డ చేతిలో నొకగొడ్డలి గలిగియెత్తు చెప్పులజోడు తొడిగికొనియుండునని వానియభిప్రాయమగుటచే నతఁడు చిన్ననాఁటచేసిన విగ్రహములన్నియు నట్లే యుండెనఁట. విగ్రహములుచేసి వానికిఁ బ్రదక్షిణములు గావించి యతఁడు, మఱికొందఱు బాలభక్తులు గలిసి పాటలు పాడి యావిగ్రహముల నారాధించి యుత్సవములు సేయుచువచ్చిరి. ఇవియే యాతని బాల్యవినోదములు.

అథనూరుగ్రామమున బ్రాహ్మణగృహముల సమీపమున

నొక శివాలయము గలదు. దాని గోపురము గుండ్రముగను మిక్కిలి సుందరముగను నుండును. ఆగోపురమన్న నందునకుఁ బరమప్రీతి. అతఁడు మాలఁడు గావున దగ్గరకుబోయి చూచుటకు వీలులేక దూరమున నుండియే యాగోపురముయొక్క యౌన్నత్యము సౌందర్యము శిల్ప చమత్కృతి చూచిచూచి తనివి తీరక మఱిమఱి చూచి తనలోఁదా నుమురియుచుండును. గ్రామమందు స్వస్తివాచనములతోడను తూర్య ధ్వనులతోడను కాగడాలతోడను భజనలతోడను శివున కూరేగింపు టుత్సవములు జరుగుచుండ నందుఁడు మాలబాలురను బోగుచేసికొని పరుగుపరుగున గ్రామముకడకుఁ బోయి కడుదవ్వుననుండియే యాయు త్సవములు చూచి పరమానందము నందుచుండును. వేదముమీఁదను వేదముచదువు బ్రాహ్మణులయెడలను దేవాలయములయెడలనువానికి సహజముగ మిక్కిలి భక్తిగలదు.

ఆభక్తికిఁ దోడుగ వాని హృదయమున నీశ్వరభక్తియంకురించెను. అందుచేతనతఁడు భగవంతుని మెప్పించుట కేమంచిపని చేయఁగలనాయని వితర్కింపఁదొడఁగెను. జాతి నెంచినఁ గడు నీచుఁడు. స్థితి నెంచినఁ గడుఁబేదయగుటచే నతఁడు భగవంతున కేవిధమైన కైంకర్యము చేయఁజాల నందుకుఁ దద్దయు విచారించుచుండ నొకనాఁడు వాని మనంబున నొక యుపాయము తట్టెను. కులమునఁ జండాలుఁడగుటచే స్వామియొద్ద వాయించుడోళ్ళకు వీరణములకుఁ గావలసిన చర్మములు దానుస్వయముగఁ దెచ్చి బాగుచేసి యుచితముగ వాద్యములు సేయువారి కిచ్చుట యుత్తమమైన భగవత్సేవయని వానికిఁ దోఁచెను. ఈయూహ తట్టినతోడనే యతఁడు దిగ్గునలేచి మహానందభరితుఁడై "నాతో స్వామి మాటలాడినాఁ" డని యందఱితోఁ జెప్పెను. ఎల్లయప్పుడు మనస్సున భగవంతుని ధ్యానించు సత్పురుషులకు దేవుఁడు ప్రత్యక్షమైనట్లు మాటలాడినట్లు పరవశత్వముచేత భ్రమ కలుగు

చుండును. అట్లే నందునకును భ్రమగలిగియుండవచ్చును. ఆయూహా తోఁచినతోడనే యతఁడు గూడెమునకుఁ బోయి చర్మములుసంపాదించి తడిపి మెత్తగఁజేసి వాద్యములుసేయు మంగలివాండ్రకుచితముగ నిచ్చెను. అది మొదలు చర్మముల పేరు చెప్పిన వానియొడలుప్పొంగుచుండును. తీరికయైనప్పుడెల్ల చర్మములు బాగుచేయుటయే పనిగ నతఁడన్యవ్యాపారమును మానియుండెను.

ఈనందునకు మిత్రులగు మాలపిల్లలింక ననేకులుండిరి. వారి పేరు లిప్పుడెవ్వరికినిం దెలియవు. నందుఁ డాబాలురకు భగవత్కీర్తనలుచెప్పి తాను వారుఁ గీర్తనలుపాడుచు మేన భస్మము పూసికొని భజనలు చేయుచుందురు. నందుఁడు చిన్ననాఁటనుండియు నొకబ్రాహ్మణుని పొలములోఁ బనిచేయుచుండెను. ఒకనాఁడు పనిముగియకుండగనే యతఁడు తోడిబాలురఁగూడుకొని దాపుననున్న తిరుపంకూరుగ్రామమునకుఁబోయెను. ఆయూరి కిప్పుడు "ప్రితవైతీశ్వరం కోయిల్" అను పేరున్నది. నందుఁడు సహకారులతోఁగలసి యాయూరువోయి శరీరమున నాపాదమస్తకము బూదిపూసికొని గ్రామమునకు మూఁడుప్రదక్షిణములుచేసి యాలయమున కెదురునిలిచిశివభజనలుచేసి సాయంకాలమైన తరువాత తాను గానుకగఁ దెచ్చిన యరఁటిపండ్లు కొబ్బరికాయలు దేవునకు నివేదన సేయుమని యర్చకున కంపెను. అర్చకుఁ డవి గ్రహించి యాలయమలంకరించి సాయంకాల పూజ సేయుచుండ నందుఁడు తక్కిన మాలవాండ్రు గుడిబైట ధ్వజస్తంభము వెనుకనుండియే యాగంటనాదము హరహరమహాదేవ యను భక్తులకంఠధ్వని ధగధగ వెలుఁగు దీపములు దీపములలో మెఱయు దేవుని యాభరణములు మహామంత్రనాదములు కర్పూరహారతి మొదలగునవి విని చూచి జన్మమధ్యమం దదివఱకెన్నఁడు నొందని మహాద్భుతము మహానందము మహాభయము నొంది జన్మసార్థకమయ్యె

నని భావించెను. ఆదీపములవెలుఁగున దూరమునసుండి తిన్నఁగా నగపడనియామహాలింగమును వంగివంగిపలుసారులు తెప్పవాల్పకచూచి తన యెట్టయెదుట నీశ్వరుఁడు సాక్షాత్కరించెనని నమ్మి సంతోషము పట్టఁజాలక కన్నులనుండి యానందబాష్పములు స్రవింప నొకసారి యేడ్చుచు నొకసారి నవ్వుచు శివస్మరణముచేయుచు నెట్టకేలకు ధ్యానాతిశయముచేతఁ బరవశత్వమునొంది మూర్ఛిల్లెను.

అప్పుడు దారిఁబోవువారనేకులు వానిచుట్టుఁజేరి వానితన్మయత్వమునకు నిశ్చలభక్తికి మిక్కిలియచ్చెరువుపడిరి. భక్తవత్సలుఁడగు శివుఁడు, మనసు తనలో నైక్యముచేసిన యాపరమభాగవతోత్తముని భక్తికిమెచ్చి తనవిగ్రహము వానికిస్పష్టముగాఁ గనఁబడవలయునని యాలయములోఁ దనకెదురుగనున్న పెద్దనందివిగ్రహమును బ్రక్కకొత్తిగిలుమని యానతిచ్చెనఁట. అందుచేతనే ప్రతిశివాలయమున శివునికెదురుగానుండు నందివిగ్రహము తిరుపంకూరులో దేవునకెదురుగానుండక యిప్పటికి నొకప్రక్క నుండునఁట.

అట్లుమూర్ఛిల్లి కొండొకసేపటికిఁ దెలివిఁదెచ్చుకొని నందుఁడు తనచుట్టు గుంపుగూడిన బ్రాహ్మణులకు నమస్కరించి మరలనొకసారి గ్రామప్రదక్షిణము చేయువలయునని చెలికాండ్రతోఁగూడి బయలుదేఱెను. బయలుదేఱిపోవుచుండ బ్రాహ్మణవీధికిఁ జిట్టచివర నున్న యొకయింటి యరుఁగుమీఁదఁ బురాణవేత్తయగు బ్రాహ్మణపండితుఁ డొకఁడు వందలకొలఁది జనులంబోగుచేసి చిదంబరపురాణముఁ జదివి యర్థముచెప్పుచుండుట తటస్థించెను. నందుఁ డాసమీపమునకు వచ్చునప్పటికి బ్రాహ్మణపండితుఁడు ! చిదంబరము సకలక్షేత్రములలో గొప్పది. ఒక్కసారి చిదంబరముఁ గన్నులారఁ జూచినవాఁడు పరమపాతకుఁడైననుసరే చండాలుండైననుసరే నిశ్చయముగ జన్మపరంపరయను సముద్రముదాఁటి పరమేశ్వరునిసన్నిధిఁ జేరియుండు

నని యుపన్యసించి చిదంబర దేవాలయమును దానిలోనుండు మహిమను వర్ణించి చెప్పసాగెను. ఆమాటలు నందునిచెవులలో నమృతధారలువలె పడెను.

చిదంబరము దక్షిణహిందూస్థానములోని దివ్యస్థలములలో మిక్కిలి ప్రసిద్ధికెక్కినది. అందు శివుని యాకాశలింగమున్నది. ఈవిధముననె పృథివీలింగము జలలింగము తేజోలింగము వాయులింగము గల శివక్షేత్రములు మఱినాలుగు దక్షిణదేశమునఁ గలవు. శివుఁడు పంచభూతములలో నొక్కొక్కదానిరూపము గ్రహించి యొక్కొక్కక్షేత్రములో నుండెనని పెద్దలు చెప్పుదురు. చిదంబర మనుమాటకు జ్ఞానాకాశమని యర్థము. తీర్థయాత్రాపరులు చిదంబరమునకుఁ బోయి యా యాకాశలింగమునుజూచి చిదంబరరహస్యమును జూచినామని చెప్పుదురు. ఆకాశమనఁగా నేదియులేనిచోటని యర్థమగుటచే జిదంబరరహస్యమనఁగా నేదిలేదని యర్థము. పండితులు దీనింగూర్చి వేదాంతార్థము చెప్పుదురు. ఆయాలయమధ్యమున బంగారు పెంకులతో నేసిన యొక మండపముగలదు. దానిని లోకులు చిత్సభయందురు. చిత్సభయనఁగా జ్ఞానసభయని యర్థము. ఆమండపములో మొదట నటరాజస్వామివిగ్రహ ముండును. అవ్వల లోకులకాశ్చర్యముఁ గొలుగఁజేయు చిదంబరరహస్యముండును. ఇదియే మనుష్యుఁడు తెలిసికొనవలసిన రహస్యములలోఁ బరమరహస్యమనియు నిర్గుణపరబ్రహ్మస్వరూపమనియుఁ జెప్పుదురు. నటరాజస్వామి విగ్రహము మిక్కిలి దర్శనీయమై జగన్మోహనముగనుండును. అంతటి పరమసుందరమగు విగ్రహము లోకములో మఱియే దేశమున నే దేవాలయమున లేదని బహుదేశదృష్టులు చెప్పుచున్నారు. అది కేవలము మనుష్యుఁడుచేసిన రాతివిగ్రహమైనను నిశ్చయముగ నంత జీవకళ యుట్టిపడునట్టియదిఁ జూచినమాత్రమున నెల్లవారి కానందముఁ గలుగఁ జేయునట్టిదగు

దోషరహితమైనట్టియు విగ్రహము మఱొకటి లేదని సూచినవారంద రైకకంఠ్యముగ నభిప్రాయపడుదురు. ఆవిగ్రహముయొక్క శిరస్సున నున్న మెత్తని యుంగరముల జుట్టును విశాలమగు నాసికను జీవకళ గ్రుక్కు చక్కని వెడఁదకన్నులను చిదానంద కరుణారసములను వెదజల్లు ముఖారవిందమును తాండవనృత్యము నిమిత్తము సుందరముగ వంచిన హస్తములను మిక్కిలి మనోహరమైన యాకుంచితపాదమును జూచువారు నిశ్చయముగ నొక్కపురుషుఁ డక్కడఁ దాండవమాడుచున్నాఁడని తలంపవలసినదే కాని విగ్రహమనుటకు వీలులేదు.

ఆవిగ్రహమున కనేకహస్తములుకలవు. ఒకకుడిచేతిలో నొక డమరుకమున్నది. శివుఁడు తాండవసమయమున దానిని వాయించుచున్నట్లును నీటిలోనుండి బుడగలు నిప్పులోనుండి నిప్పుకలు పొడమినట్లు బ్రహ్మాండము లాడమరుకమునుండి పుట్టుచున్నట్లును జెక్కఁబడియున్నది. రెండవ కుడిచేతితో సృష్టింపఁబడిన సకలజగముల రక్షించుచున్నట్లు చూపఁబడినది. ఒక యెడమచేతిలో సకలబ్రహ్మాండముల నిర్మూలనముచేయు ప్రళయాగ్నియున్నట్లు గానఁబడును. కుడిపాదముమాత్రము భూమిమీఁదనే స్థిరముగానున్నట్లు జూపఁబడియున్నది.

విగ్రహ మంతదివ్యసుందరముగ నుండుటచేతనే ద్రవిడదేశమున సుప్రసిద్ధులైన యప్పారు మాణిగారు పట్టణాధరు తాయిమనారు మొదలగు పరమశైవులు భక్తిరసముచేతఁ బరవశులై ద్రవిడభాషలో సర్వోత్కృష్టమై వినువారియెడలు నయిత ముప్పొంగఁజేయు కవనముచే నాదేవుని స్తవముచేసియున్నారు. పరమశైవులు ప్రపంచమునం బ్రతిపదార్థమునందు నటరాజస్వామి నిరంతరము నాట్యముచేయుచుండును. కావున నెల్లవస్తువులకుఁ జైతన్యము కలదని చెప్పుదురు. శివుఁడు నటరాజరూపమునఁ దాను జగన్నాటక సూత్ర

ధారుఁడగుటఁ బ్రకటించుచున్నాఁడని వేదాంతులు చెప్పుదురు. ఈ క్షేత్రమునఁ బూర్వకాలమున పతంజలి యను మహర్షియు వ్యాగ్రపదుడను మహాత్ముఁడు నటరాజదేవు నారాధించి యొకఁడు జ్ఞానమార్గమున వేఱొకఁడు భక్తిమార్గమున ముక్తిఁ జెందిరని స్థలపురాణమునఁ గనఁబడును. నటరాజస్వామి కోవెలకు సమీపముననే గోవిందరాజపెరుమాళ్ళ నాలయముగలదు. అందుచే చిదంబరక్షేత్రము శైవులకేగాక వైష్ణవులకుఁగూడ సేవ్యమైనస్థలమే.

నందుఁడు బ్రాహ్మణుని నోటినుండి చిదంబరమహాత్మ్యమంతయుఁ జెవులు దోరవెట్టుకొని మిక్కిలి శ్రద్ధతో విని పరమానంద భరితుఁడయ్యెను. చిదంబరము, నటరాజస్వామి యనుమాటలకు విధేయుఁడైపోయి యా రాత్రియే బయలుదేఱి యా దివ్య క్షేత్రమును జూడవలయునని సంకల్పించెను. కాని చెలికాండ్రు వాని యుద్యమమున కిష్టపడక "చిదంబరము మనము చేరకమునుపే గుడితలుపులు మూయఁబడును. మఱియు నీవు బ్రాహ్మణునొద్ద బాలేరువు గదా! ఆయన సెలవు లేక మనమెక్కడికైనఁ బోవచ్చునా! ఇది వఱకే మనమాలస్యము చేసితిమి గావున పోవల"దని యాపిరి. మఱియొకఁడైన పక్షమున నప్పుడే వారిమాటలను ద్రోసివేసి తనయిష్టము నెఱవేర్చుకొనియుండును. నందుఁడట్లుచేయక "బ్రాహ్మణునకు నన్నుఁ బాలేరుగాఁ జేయుటయు భగవదిచ్ఛయే. నామేలు నాకంటె భగవంతుఁడే బాగుగ నెఱుఁగును గదా? దేవుని యిచ్ఛాప్రకారము నడచుట వానిగుడికిఁబోవుటకంటె మంచిది. కావున నేనిప్పుడుపోయి బ్రాహ్మణుని కాళ్ళమీఁదఁబడి వానినెల్ల విధములఁ బ్రార్థించి యనుగ్రహము పుట్టఁజేసెదను. అప్పుడాయనయే నన్నుఁ బోవనిచ్చు"నని పలికి చిదంబర ప్రయాణముమాని యాగ్రామమున జనులయుపయోగార్థము తాను తన చెలికాండ్రతోఁగలసి యొక కోనేరుత్రవ్వసాగా

మమునకుఁ బోయెను. ఒకమాలఁడు మఱికొందఱు మాలలతోఁ గలసి యప్పకాలమున నొక చెఱువుత్రవ్వుట యాశ్చర్యమేకదా! భక్తిరసమేమిచేయింపదు? నందుఁడు నిజమైన భక్తుఁడు గావున నట్లు చేసియుండవచ్చును. నందుఁడు చెఱువుత్రవ్వఁ బ్రారంభించిన తోడనే గణేశ్వరుఁడు ప్రత్యక్షమైతనతండ్రి భక్తునిప్రీతికొఱకుఁ దానే కోనేరు త్రవ్వియిచ్చెనని పెద్దలు చెప్పుదురు. ఎట్లైన నందుఁడే యది త్రవ్వి యుండవచ్చును. లోకోపకారముచేయుట దేవునిబూజించుట వంటిదేయనియు నార్తులగువారి కన్నోదకములనీయక గుడికి నరఁటిపండ్లు కొబ్బరికాయలు మొదలగునవి తీసికొనిపోయి వట్టిపూజలు చేయుట నిష్ఫలమనియు నందుఁడు తలంచుటచే నతఁడా సత్కార్యము చేసియుండునని మనము నమ్మవచ్చును.

అట్లతఁడు చెఱువుత్రవ్వి గ్రామమునకుఁ బోయి తీరికచేసికొని యొకసారి చిదంబర క్షేత్రముఁ జూడవలయునని కోరుచుండెను. కోరి కపొడమినది మొదలాతని మనస్సు స్వామియందే సక్తమైయుండు టంజేసి పొలములోఁ బనిచేయునప్పుడు గృహమందుఁ గూర్చున్న ప్పుడు నిదురపోవునప్పుడుఁగూడ నందుఁడు నటరాజస్వామి తన యెట్టయెదుటఁ దాండవనృత్యము సలుపునట్లు భావించి యానందింపఁ జొచ్చెను. చిదంబరక్షేత్ర మొక్కసారి పోవుటకుఁ దనకుఁ సెల విమ్మని ప్రతిదినము యజమాను నడుగవలయునని నందుఁ డూహిం చియు నోరుదెఱచి యడిగినతోడనే యజమానుఁడు తనకోర్కె నిరా కరించునను భయమున నూరకుండుచు వచ్చెను. ప్రతిదినము సాయం కాలము "తప్పక నేను జిదంబరము వెళ్లుదు"నని యతఁడు చెలికాం డ్రతోఁ జెప్పుచు వచ్చెను. కాని పయనము సాగకపోవుటచే రేపు లెన్నొ కాలా నేఁడులయ్యెను. చెలికాండ్రు తిరునాళై పోవారని పేరు పెట్టి నందుని వెక్కిరింపఁ జొచ్చిరి. తిరునాళై పోవా రనఁగా రేపు

వెళ్ళువాఁడని యర్థము. రేపు రేపని నందుఁ డెన్నాళ్ళకుఁ బోవక యుండుటచే మిత్రులా పేరుపెట్టి వానిని పరిహసించిరి. ఈనడుమ నా గ్రామములోనుండిన మాలవాండ్రు నిజమైన భక్తి యెట్టిదో యెఱుంగని మూర్ఖులగుటచే నందుని విధమంతయుఁ జూచి మొట్టమొదట నాశ్చర్యమొందిరి. కాని నందుఁడు నిరంతరము భగవన్నామ ముచ్చరించుటయు మేనెల్ల బూడిదపూసికొనుటయుఁ గన్నులు మూసికొని ధ్యానము చేయుటయు సహజమైన ధూర్త-భావమును విడిచి వినయ సంపత్తి గలిగియుండుటయు భగవద్విషయిక ప్రసంగమే కాని యన్య ప్రసంగము మానుటయు దగ్గఱనుండి చూచినకొలఁది వారికి మేర మీఱిన భయము పుట్టెను. పై లక్షణములకుఁ దోడుగ నందుఁడు కల్లుద్రాగుట మాంసముతినుటయు మానెను. తోడిమాలబాలు రాడు మోటయాటలలోఁ బ్రవేశించుట మానెను. గొడ్లను గోయుట, వానికంటె కతిఘోరకృత్యముగఁ గనఁబడుటచే నట్టిపని చేయ వలదని పలుమాఱు కులస్థులతోఁ జెప్పుచువచ్చెను. కులస్థులగు చండాలురు తప్పత్రాగి బూతులు తిట్టుకొనుచుఁ గయ్యము లాడునప్పుడు నందుఁడు వారిపొంతఁబోక దూరమున నొకచోఁ గూర్చుండి తన చుట్టునున్న చెట్లు పుట్టలు వాగులు మొదలగువానిం జూచి యవియన్నియు నటరాజస్వామిచేత సృష్టింపఁబడినవే యని యెంతయుఁ దన్మయ[illegible]ని భావించి యలరి "ఓస్వామి! నీవు సృష్టించిన పదార్థములను జూచుట కంటె నీ నిజరూపమును జూచుటకు నా మనస్సు వేడుకపడుచున్నది. నాకు దరిశనమిమ్మ"ని వేడుకపడుచుండును.

ఇట్లు నందుఁ డొకనాఁడు నటరాజధ్యానపరాయణుఁ డయి తన్మయంబగు చిత్తంబుతోఁ బరవశుఁడయియుండ వానికన్నులనుండి యానందబాష్పములు జొటజొటఁ గాఱెను. మేనఁ బులకలెత్త యతఁడు నేలంబడియెను. అప్పుడు పొరుఁగు మాలఁడొకఁడు వానిం

జూచి పెద్దరోగమేదో వానికి మూడినదని భయపడి పెద్దపెట్టున నఱచుచు నెల్లవారింబిలిచెను. వెంటనే చుట్టుప్రక్కలనున్న మాల వాండ్రు పరుగు పరుగున నచ్చోటికిఁబోయి పడియున్న నందుని చుట్టు గుమిగూడి వాని శరీరమంతయుఁ గట్టిగఁ గదిపి బలవంతముగ వానికి మెలకువ దెప్పించి మేలుకొన్న పిదప నట్లు పడిపోవుటకుఁ గారణమడిగిరి. పరమేశ్వరుఁ డొక్కఁడున్నాఁడనియు వాని ధ్యానమేతనయవస్థకుఁ గారణముగాని రోగము కారణము కాదనియు నందుఁడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. నందుని ప్రత్యుత్తరము వారికి సహేతుకముగ నుండనందున మాలపెద్ద లందఱుఁ దోడనే సభచేసి నందుని దురవస్థకుఁ గారణములు చర్చించి తమ కులదేవతలకుఁ దఱుచుగ జాతరలు చేయకపోవుటచే నా దేవతలు కోపించి నందుని బాధించుచున్నవే కాని మఱియొక కారణముకాదని నిశ్చయించి మఱునాఁడే జాతరలుచేయవలెనని కృతనిశ్చయులైరి. జాతరకు గొప్ప ప్రయత్నము జరిగెను. మాలవాండ్రు పెద్దతాటియాకుల పందిరివేసి మామిడాకుల తోరణములఁగట్టి యరఁటి కంబములు పాఁతి దానిని సొగసుగ నలంకరించిరి. బలినిమిత్తము కావలసినన్ని కోళ్ళు, మేఁకలు, గొఱ్ఱెలు సిద్ధముగానుండెను. నైవేద్యము నిమిత్త మెన్నో కడవలకల్లు చేర్పఁబడెను. సోది చెప్పుటలో నిండు ప్రజ్ఞగలమాలగురు వొకఁడు వచ్చి యాతంతు నడుప సమకట్టెను. అద్భుతమగు పేళ్ళుగల యిరులన్, వీరన్, కావేరి, నల్ల కరుపన్ మొదలగు క్షుద్రదేవతల విగ్రహములు రాగిడిమట్టితో భయంకరముగఁ జేయఁబడెను. మఱునాఁడుదయమున బల్లెనున్న మాలలందఱు జాతరఁజూడఁ బందిరిక్రిందికిఁ జేరిరి. మట్టిదేవతలు ప్రాముఖ్యతనుబట్టి వరుసగా నిలుపఁబడిరి. అప్పుడు కొందఱుమాలలు నందుని బట్టుకొని మధ్యప్రదేశమునకుఁ దోడుకొనిపోయిరి. అంతట మాలగురువు తన డమరుకమును వాయిం

చెను. తోడనే వందలకొలంది మాలవాండ్రు కొమ్ములూదిరి. మఱి కొందఱు తప్పెతొగ్గి చెవులు చిల్లులు వోవునట్లు గుండె లదరునట్లు డప్పులు వాయించిరి. ఆవాద్యములు కొంతసేపు మ్రోగి యాగెను.

అప్పుడు గురువున కావేశము వచ్చెను. ఆయనకు దేవతలందఱుం బూనిరంట. పూనినతోడనే వాఁడు వెఱ్ఱికేకలు వేయుచు లేచెను. లేచుటయు వాఁడు స్వర్గమున కెగిరిపోవునేమోయను భయమునఁ బిడిరాళ్ళవంటి పదుగురు మాలవాండ్రు వానిం బట్టుకొనిరి. అప్పుడు వాఁడు చిందులు ద్రొక్కుచు డమరుకము వాయించుచు విపరీతముగ నభినయించుచు నీక్రింది విధమగు సోది చెప్పెను. "మన నందన్నకు సంతవీధిని బెద్ద చింతచెట్టుమీఁదనున్న పొడుగుజుట్టుదయ్యము పట్టినది. అది యొకమాఱు వానిని నవ్వించును. ఒకమా తేడిపించును. ఒకసారి నిద్రపోఁగొట్టును. ఒకసారి వింతపలుకులు పలికించును. ఒకసారి నాట్యమాడించును ఔనా కాదా? యీవికారములు వాని యొద్దఁ గానఁబడుచున్నవా లేవా?" అనవుడు నచ్చటఁ జేరినమాలలందఱు "నిజమే నిజమే, నందుఁ డచ్చముగ మీరుచెప్పినట్లె చేయును. ఆహాహా! ఎంతనిజముగఁ బలుకుచున్నాఁ డయ్యా! ఈయన సోది యెంతప్రత్యక్ష మయినదయ్యా" యని పెద్దపెట్టున నఱవఁజొచ్చిరి. నందుఁడు గురువుమాటలు చెవిఁబెట్టక తక్కినవారివంకఁ జూడక మనసులో "నటరాజస్వామి! నీనాట్యము నాకుఁ జూపవా" యని ప్రార్థనము చేయుచుండెను. అంతట గురువు మఱల నిట్లుపలికెను. "మనదేవతల కందఱకు నందునిమీఁదఁ గోపము వచ్చినది. నూఱు గొఱ్ఱెలను రెండువందల కోళ్ళను నల్లకురుపనుకు తోడిదేవతలకు బలి యిచ్చి నూఱుకడవలకల్లు నైవేద్యము పెట్టినపక్షమున నందునకు దయ్యము వదలిపోవును." అని పలికి సోదిచాలించి గురువు నేలఁ బడిపోయెను. అంతట దృఢశరీరులగు పదుచు మాలవాండ్రు కొండ

లు నాట్యముసేయ నారంభించి పిచ్చిపాటలు పాడిరి. ఆపాటల తాత్పర్య మిట్లు గ్రహింపఁ బొందుపఱచు చున్నాఁడను. "ఓ పిడారీ! నీవు మహాపాలములుఁ దోఁటలుఁ గాచు దేవతవు. పాప మీనందుని గావుము. ఓ నల్లని వీరన్నా! ఓ పెద్దతల వీరన్నా! మేము మీపా దములను నాశ్రయించుచున్నాము. నందుని రక్షింపుము. ఓ బలము గల యిరులన్! నీవు శూరుఁడవు. పొట్టనిండ మేఁకలను బెట్టెదము. నందుని రక్షింపుము" అని యర్థమువచ్చు పాటలువారు పాడుచుండ నం దుఁడు "నా దైవము నటరాజస్వామి. అతఁడు తప్ప నన్ను రక్షింపఁ గలవారెవ్వరు? బ్రహ్మాండమంతయు నిండువానికి పెద్దతలలు పొట్టలు పెట్టుచున్నారా? అవియన్నియు దయ్యములుగాని దేవతలుకావు. మహాత్ములారా! నమ్మిచెడిపోవకుఁ" డని యర్థమువచ్చు పాటలు పాడుచుండెను. చండాలు రాయుత్సాహములో నందుని మాటలు పాటలు వినిపించుకొనలేదు. ఆనాట్యమైనపిదప దారుణమగు జంతు బలి ప్రారంభమయ్యె. వందలకొలఁది కోళ్ళను, మేఁకలను, గొఱియ లను నిష్కరుణముగాఁజంపి యాతావు నెత్తురుకొలను చేసిరి. అతి ఘోరమైన యా జంతుహింసచూచి భరింపలేక నందుఁడు దుర్వ్యా పారమునుండి తొలఁగుఁడని యనేకవిధముల వారికి నయమున భయ మునఁ జెప్పి యాదుష్కర్మము మాన్పింపఁదలఁచెను. కాని వాని హితోపదేశమంతయు బూడిదలోఁ బోసిన పన్నీరయ్యెను. వాని పలుకుల నాదరింపకపోవుటయేగాక మీఁదుమిక్కిలి వారు "వానిని బట్టిన దయ్యము వదలక యట్లు పేలించుచున్న" దని పలికిరి. ఆహింస వారు మానసందున నందుఁ డచ్చోటువాసి వేఱొకయెడకుఁ బోయి వారినామహాపాతకమునుండి రక్షింపుమని యీశ్వరునిఁ బ్రార్థించెను.

నందుని హృదయము చిదంబరమునకుఁ బోయి నటరాజ స్వామి దర్శనము చేయవలయునని మునుపటికంటె నెక్కుడుగ నుబ

లాటము పడఁజొచ్చెను. అభిలాష మరఁచుకొనలేక యెట్టకేల కతఁడు చిదంబరము పోవుటకుఁ దనకు సెలవిమ్మని యజమానుఁడగు బ్రాహ్మణునకుఁ నిశ్చయించుకొనెను. అంతలో మాలపెద్ద లందఱు మరల సభచేసి యెన్ని మేఁకల బలియిచ్చిన నెన్ని జాతరలు చేసిన నం దుని బట్టిన పిశాచము వదలలేదని విచారించి వాని యజమానుఁడగు బ్రాహ్మణునియొద్దకుఁ బోయి నందుఁడు చిదంబరము పోవుటకు సెల వియ్యవద్దని వానిని బ్రార్థించిరి. వారి మొఱలు విని బ్రాహ్మణుఁడు నట్లేయని వారి కభయమిచ్చెను. అనంతరము నందుఁడుపోయి చిదం బరయాత్ర కనుజ్ఞ నిమ్మని యజమానుని వేఁడుకొనెను. అతని మనవి వినినకోడనే యాబ్రాహ్మణున కెక్కడలేని కోపమువచ్చెను. వచ్చు టయు నవ్విప్రుఁడు "ఓరిదొంగ! ఓరిమాలకుంకా! నీవు చిదంబరము వెళ్ళుదువా? నీవు బ్రాహ్మణుఁడవు కాఁ దలంచుచున్నావా యేమి? నీబ్రతుకునకుఁ జిదంబరము వెళ్ళుట కూడనా? చాలుఁజాలు. నోరు మూసికొని పడియుండుము. లేకున్న వీపు వ్రతులఁ గొట్టించెదను జాగ్రత్త" యని మఱియు ననేకవిధంబుల దూషించెను. తన యజ మానుఁ డంత క్రూరుఁడై ప్రవర్తించుట చూచి నందుఁడు చేయున దేమియు లేక కన్నుల నీరువెట్టుకొని యవ్వోటువిడిచి యొకచెట్టు క్రిందఁ గూర్చుండి వెక్కివెక్కి యేడ్చి భగవంతు నుద్దేశించి తనలోఁ దానిట్లనుకొనియె. "ఓయీశ్వరా! నీవెంత నిర్దయుఁడవైతివి. నేనా బ్రాహ్మణుని నిందింపవలసిన పనిలేదు. పరమాణువయినను నీయాజ్ఞ లేక కదలదు. కావున బ్రాహ్మణుఁడును నీయాజ్ఞాబలముననే యట్లు పలికెను. వీఁడొక కడజాతివాఁడు. దయ కనర్హుఁడు నని తలఁచి దిక్కుమాలిన యీనిర్భాగ్యుని విడిచితివి. నాకేవిధమైన గొప్పతనము లేదు. ధనములేదు. చక్కఁదనములేదు. పేరు ప్రతిష్ఠలులేవు. విద్య లేదు. ఈలోపములకుఁ దోడుగ నేను మాలవాఁడనై పుట్టి యొకరి

క్రింద బానిసనై యుంటిని. నీయనుగ్రహ మున్నంతకాలము నాకి వన్నియుఁ గొఱఁతలుగాఁ గనఁబడలేదు. నేఁడు నీయనుగ్రహము కొఱఁతయగుటచే నన్నికొఱఁతలుఁ గనఁబడుచున్నవి. ఓ యీశ్వరా! నే నెట్లు బ్రతుకుదు."

ఇట్లు కొంతసేపు విచారించి "ఛీ! యీపాడుశరీరము విడిచి యీశ్వర సన్నిధానమునే చేరుదు"నని యావేశముతో నొకసారి యాత్మహత్యఁ జేసికొనఁదలంచె. కాని యాశాపాశము వెనుకకు లాగుటచే నించుక శాంతించి యాదుష్ప్రయత్నము మాని "నాకేది కావలయునో యది నాకన్న భగవంతుఁడే బాగుగ నెఱుఁగును. కావున నన్నివిషయములలో వానియాజ్ఞకే బద్ధుఁడనై యుండెద. నేను పొగరుఁబోతునై యజమానునియాజ్ఞ తిరస్కారము చేయుచున్నాను. నేను వినయవంతుఁడనై స్వామియాజ్ఞ శిరసావహింపనిచో నాపై భగవంతున కనుగ్రహము కలుగునా? బ్రాహ్మణుఁ డిప్పుడు నన్ను నివారించినను చిదంబరము బోవ నర్హుఁడ నైనప్పుడు నన్నుఁ బోవ నిచ్చునని వెండియుఁ దనలో వితర్కించుకొని యూరకుండెను.

అట్లు కొన్ని దినములు గడచినపిదప మరల నందుఁడు యజమానుని దర్శనముచేసి మునుపటికన్న నెక్కుడువినయముతోఁ జిదంబరయాత్ర కనుమతి వేఁడెను. యజమానుఁడు తొల్లింటికంటె నెక్కువ తిట్లుతిట్టి వానికోరిక నిరాకరించెను. ఈసారి నందుఁడు వెనుకటియట్లు దుఃఖింపక తాను నటరాజస్వామి దర్శనము చేయుట కనర్హుఁడ ననియు మునుపటికంటె నెక్కుడు భక్తి వినయము పావనత మొదలగునవి తనయందు నెలకొనఁ జేసికొనుట యావశ్యక మనియుఁ దలంచి యట్లుండుటకుఁ బ్రయత్నింపఁదొడఁగెను. నిదురవోయిన కాలముతప్పఁ దక్కిన కాలమంతయు నతఁ డీశ్వరధ్యానమునందే గడపుచు నడుమనడుమఁ దనమీఁద ననుగ్రహము లేదని విలపించుచు

నొక్కొక యెడ సృష్టి వైచిత్ర్యములఁ జూచి బ్రహ్మానంద భరితుఁడై యీశ్వర మహిమం గొనియాడి నాట్యమాడుచు నొక్క నిమిసమైన వృథసేయక యుండెను. నదులు కొండలు పక్షులు వృక్షములు మొదలగు సమస్తపదార్థములు గూడ నీశ్వర స్వరూపములే యని భావించి యతఁడు చెట్లం గౌఁగిలించుకొనును. ఎగరెడు పక్షులతోఁ బరుగెత్తును. పారెడు నదులం గొనియాడును. ఇంకను బలు తెఱంగుల విలక్షణముగఁ బ్రవర్తించుచుండును.

ఈవికారములంగాంచి వానిచుట్టములు నిశ్చయముగఁ బిచ్చి యెత్తెనని నమ్మిరి. నమ్మి యాపరమమూర్ఖులు వాని కనేక చికిత్సలు చేయించి కాలుసేతులు గట్టి తిట్టి కొట్టి పలువిధముల బాధించిరి. అన్నిబాధలు పడినప్పుడైనను నందుఁడు నటరాజస్వామిని మఱవక బాధించువారి దూషింపక బాధ దుస్సహమైనప్పుడు "సర్వేశ్వరా! ఈతప్పు వారిదికాదు. శివునియాజ్ఞలేక చీమయైనఁ గుట్టదుకదా. ఇది నీమహిమయే కావున వీరిపై నలుగక యనుగ్రహింపు" మని నెనరు గలిగి వారివిషయమున నీశ్వరు వేఁడుచుండును. అతనికిఁ గల భూతదయ యిట్టిదని మనము వర్ణింపఁ జాలము.

అతఁడు చీమలకుఁ బంచదార పెట్టును. నేలనుండు పురుగు లెండకు మాఁడి చచ్చునని జాలినొంది వానిని నీడకుఁ గొని పోవును. పక్షు లవ్యక్తమధురముగాఁ గూయునప్పుడు వానితోఁగలసి కూయును. ఇట్లతఁడుచేయు విపరీతచేష్టలు చూచి వానిచుట్టములు నిరంతరము వానితోనే తిరుగుచుఁ గాలముగడుపుచు వచ్చినందున యజమానని పనిలో నికిఁ బోవుటకు వారికిఁదీరిక లేకపోయెను. చేలుకోఁత కువచ్చినందున బ్రాహ్మణుఁడు పాలేళ్ళనందఱఁబిలిచి పాలుమాలిన కతమున వారిందొలఁగించి నందుఁ డేమనునో చూడవలయునని వానిఁ బిలిపించెను. నందుఁడు యజమానునియెదుటికిఁ బోయి చేతులుజోడిం

చుకొని మిక్కిలి వినయమున నిలిచెను. బ్రాహ్మణుఁడు వాని వినయము భక్తిఁజూచి మిక్కిలి సంతసించి నందుఁడు వానిచుట్టము లనుకొని నట్లు పిచ్చివాఁడుగాఁడనియుఁ బరమభాగవతోత్తముఁడనియు వాని విశేషభక్తిని విచిత్రసముగా వానిచుట్టములు భావించిరనియు బ్రాహ్మణుఁడు గ్రహించె వెనుక నందుఁడు చిదంబరమునకుఁబోవ, రెండుసారులు సెలవడుగుటయు, రెండుసారులు దాను నిరాకరించుటయుఁ దలంచి బ్రాహ్మణుఁడు విచారించి దీనముఖముతోఁ దన యెట్టయెదుట నిలిచి యుండిన యాతనిని మీఁద జాలిపొడమ నిట్లనియె. "నందా! నీవు మిక్కిలి మంచివాఁడవే కాని యీ నడుమఁ గొంచెము చిత్తక్లేశముతో వలంబడుచుంటివి. కొన్నాళ్ళనుండి నీవు సరిగాఁ బనిచేయుట లేదు. చిదంబరము వెళ్ళుటకు నీకు సెలవిచ్చెదనుగాని ముందుగా నీవు నీచుట్టములుగలిసి చేనుఁగోసి కుప్ప వేయుఁడు." ఆపలుకు లమృతధారవలె హాయిగాఁ జెవులఁబడుటయు నందుఁడు పరమానందభరితుఁడై లేడిలాగున గంతులు వేయుచుఁ బొలమునొద్దకుఁబోయి కొన్నిగంటలలో మఱల యజమానుని యింటికివచ్చి బ్రాహ్మణునిఁ బిలిచెను. అంతలో నేల రావలసి వచ్చెనని యజమానుఁడు బయటికివచ్చి వానినడుగ నందుఁడు "స్వామీ! నాతో నొక్కసారి పొలమునకు దయచేయవలయు" నని వాని వెంటఁబెట్టుకొని పొలమునకుఁ బోయెను.

బ్రాహ్మణుఁడు పొలమునకుఁబోయి చూచునప్పటికి నందుఁడు చేను కోయుటయుఁ గోసి కుప్పవేయుటయు నయ్యెను. ధాన్యపుకుప్ప బంగారుకుప్పవలెఁ గన్నులపండువుగ నుండెను. ఒక్కజాములో నెవరిసాయములేక యొక్క మనుష్యుఁడు చేనుఁగోయుట యసంభవమని తన యెదుటనున్నది కలయా నిక్కువమా యని సందేహించుచు బ్రాహ్మణుఁడు కొండొకసేపు రిచ్చవడి చూచెను. చూచిచూచి బ్రాహ్మణుఁ డట్టకేలకది నిక్కువమేయని నమ్మి నందుఁడు పరమభాగవతో

త్తముఁ డగుటచేతఁ జేను పరమేశ్వరుఁడే తనభక్తునికిఁ బదులుగాఁ గోసియుండవచ్చునని తలంచి మెల్లఁగా వానితో నిట్లనియె. "నంద! నీ వొక్కఁడవు గాదుగదా నీచుట్టము లందఱుఁ గలసినను నేఁడీ పని చేయుట యసాధ్యము. భగవంతుఁడు నీద్వారా నాపొలములో మహా మహిమఁ జూపెను. ఇది నీభక్తికి భగవంతుఁడు మెచ్చినమెప్పు. నీ మాటలనమ్మక పరమమూర్ఖులమగు మాకు దేవుఁ డీరీతిగా దృష్టాంతముఁజూపెను. నందా! నేను చూచినంతవఱకు నీవంటి పరమభాగవతోత్తముఁడు సజ్జనుఁడు లేఁడు. దైవభక్తుఁడగు నిన్ను బానిసను జేసి నేనెంతపాపము చేసికొంటిని. ఈనిముసము మొదలు నేను నీబానిసను. నాధనమంతయు నీది. భక్తవత్సలుఁడగు పరమేశ్వరునితో పరమపాతకి నగు నన్నుఁగూర్చి యించుక విన్నవింపుము" చేను మిక్కిలి త్వరలోఁ గోయఁబడుటచే భగవంతుఁడేవచ్చి కోసెనని బ్రాహ్మణుఁ డభిప్రాయపడెను. భగవంతుఁడు చేనుకోయుట యసంభవము గదా! అటులయిన నిది యెట్లు జరిగెను? భక్తిపరవశుఁ డయిన మనుష్యుఁడు వెఱ్ఱిశక్తిఁ దెచ్చుకొని దుర్ఘటములగు కార్యములఁ జేయవచ్చును.

చేనువేగముగఁ గోసినపక్షమున బ్రాహ్మణుఁడు తన్నుఁ జిదంబరమునకుఁ బోనిచ్చునని నందుఁడు భక్తిపరవశుఁడయి యెక్కడలేని శక్తిఁ దెచ్చుకొని నమ్మటకు వీలులేనంతత్వరలోఁ జేనుఁగోసియుండవచ్చును. ఒకటి రెండుదినములలో నందుఁడు చేనుఁగోసియుండఁగా జాములోఁ గోసినాఁడని గంటలోఁ గోసినాఁడని లోకములో మహిమలు వెల్లడియయి యుండవచ్చును.

నందునకు భగవంతుఁడు ప్రత్యక్షమయ్యెనని దృఢముగానమ్మి నందున బ్రాహ్మణుఁడు దానగ్రివర్ణజుఁడననియు నతఁడు,కడజాతివాఁడనియు సందేహింపక పొలేరుకాళ్ళకు నమస్కరించెను. హిందువు

లలో వర్ణభేదము విశేషముగ నుండినను వారు తక్కువజాతివారిలో జ్ఞానులెవరైనఁ గనఁబడినప్పుడు వారికి నమస్కరించుటయు గౌరవము సేయుటయుఁగలదు. వైష్ణవుల గురువులగు పన్నిద్దఱాళ్వార్లలోఁ దక్కువజాతివారు గొందఱు కలరు. అయినను వారి నిప్పటికి దేవతార్చన పేటికలలోఁ బెట్టి బ్రాహ్మణోత్తము లనేకులు ప్రతిదినముఁ బూజించుచున్నారు. యజమానుఁడు తనకు నమస్కరించినతోడనే నందుఁడు భయసంభ్రమంబులు పెనఁగొన వడివడి వానిని లేవనెత్తి "స్వామీ! యీమాలవానికకు మ్రొక్కుటకు మీరేమి పాపము చేసినా" రని యడిగెను. అందుకు బ్రాహ్మణుఁడిట్లనియె. "నందా! నీవు మాలవుగావు. వానిసవు గావు. నీవు పరమపవిత్రుఁడవు. పరమభక్తుఁడవు. నీవు చిదంబరము వెళ్ళుము. వెళ్ళకముందు నన్నాదీవింపుము. నేను నీకుఁజేసిన యవజ్ఞలఁ దలఁపక క్షమింపుము." అని యూరకుండక నందుని రెండుచేతులుఁ బట్టుకొని బ్రాహ్మణుఁడు తన తలమీఁదఁ బెట్టుకొని కడసారి తన్నాశీర్వదించి హితోపదేశముఁ జేసి పొమ్మని వానిని బ్రార్థించెను.

అనవుడు నందుఁ డిట్లనియె. "అయ్యా! "నేను జెప్పవలసిన దేమున్నది? హృదయమున భగవద్భక్తి నిలుపుము. అతనిమీఁద భారమువైచి నీమాలుబిడ్డలను బాలమును సొమ్మును గాఁపాడుకొనుము. నీవంటివారికిఁ జదువురాని మూర్ఖుఁడను నేనింతకంటె నేమి చెప్పఁగలను." ఆయుపదేశమువిని బ్రాహ్మణుఁడు భక్తిరసముఁ గ్రక్కుచున్న వారిమొగమునుం జేతిపాలఁజూచి మరల వానికి నమస్కరించి స్తోత్రముచేసి మంచిమాటలుచెప్పి పంపెను. నందుఁడు బ్రాహ్మణునకుఁ మాటిమాటికి నమస్కరించెను. యజమానుఁడు విడువలేక విడువలేక విడిచి పోగిపోతెను. కొన్నియడుగులు సాగిపోయినపిదప బ్రాహ్మణుఁడు పాలేరు నెలుఁగెత్తి పిలిచి నిలునిలుమని పరుగెత్తుకొని పోయి

వగర్చుచు "నందా! మరల నెప్పుడువచ్చెద" వని యడిగెను. అనవుడు యజమానునకు సేవకుఁ డిట్లనియె. "అయ్యా! యింక నేను వచ్చుట యెక్కడిది? ఇదియే కడసారి చూపు. చిదంబరము వెళ్ళినవాఁడు మరలవచ్చునా? ఈదుష్ప్రపంచమును మరల నేజూడఁజాల. ఇంక నేను మీకుఁ గనఁబడను." ఆమాటయర్థము బ్రాహ్మణుఁడు గ్రహింపలేక పోయెను.

యజమానుఁడు విడుచుటయే తడవుగ నందుఁడు వేఁటకాని వలనుండి తప్పించుకొన్న లేడియట్లు కొడుకునుగన్న గొడ్రాలిలాగు చూపువడసిన గ్రుడ్డివానివలె మేరమీరిన సంతోషమంది చిదంబరమునకుఁ బయలుదేఱెను. మీనాక్షీదేవి యల్లుఁడైన నటరాజస్వామి నెప్పుడుచూతు నెపుడుచూతునని యూటలూరుచు నటరాజనటరాజ నర్తనసుందరా! యని పాటలుపాడుచు నందుఁడు రెండవతలంపులేక పుట్టలుదాఁటి పుంతలుగడచి చేఁగట్లులెక్కి చెట్లనీడలఁజొక్కి తన యెఱనిమిత్తముపోవు బెబ్బులియట్టు చిదంబరమునకుఁ బోవుచుంట వానిమదిలో నున్నభక్తి యనుభవమునఁ దెలియవలయునేకాని వర్ణింపనలవికాదు. అతఁడప్పుడు పాడినపాట సరిగా నిచ్చుటవ్రాయుటకు వీలు లేదుగాని దానితాత్పర్య మీక్రింది పద్యమునఁ బొందుపఱచెద.

సీ. నటరాజ నటరాజ నర్తనసుందర
నటరాజ నటరాజ నాథనంబ
నటరాజ నటరాజ నాపాలిదైవమా
నటరాజ నటరాజ నాదుతండ్రి
నీనామకీర్తన నీపాదములభక్తి
చింతలన్నియుఁ బాపుచేవమందు
భవరోగములనెల్లఁ బాలార్చు పెనుమందు
వెఱపులన్నియుఁదీర్చు వింతమందు

తే. గీ. మామనోవ్యాధు లడఁగించు మంచిమందు
యెల్ల కాలంబు బ్రతికించు నింపుమందు,
ఐహికంబుల మఱపించు నట్టిమందు
దేవ! నటరాజ! నటరాజ! దీనవరద!

అట్లు నందుఁడు పాటలు పాడుచుఁ బోవుచుండ భూమి కంపించెనఁట. వృక్షములల్లాడెనఁట. ఆకసమునుండి వర్షము గురిసెనఁట. నందుఁడు తన్నుఁదానెఱుఁగక వివశుఁడయి యొకసారి నవ్వుచు నొకసారి యేడ్చుచు నేల నడుగు సరిగ నిడక లేడిలాగునఁ బయనము చేసెను. ఒక్కజాములో నూఱుపుట్ల నేలలో నున్న చేనఁ గోసిన యానందునకు స్వగ్రామమగు అధనూరునుండి కావేరినది పాయయగు కొల్లడముయొద్దకుఁబోవుట యెంతపని. అతఁడా ప్రయాణమవలీలఁ జేసెను. అప్పుడు కొల్లడమునది నిండువరదలమీఁద నుండెను.

నందుని మనస్సులో నానందతరంగము లుప్పొంగినట్లే యానదిలో మహాతరంగములు పొడమి పెల్లెగసి పడుచుండెను. ఎట్టయెదుటఁ గానఁబడుచుండిన చిదంబరగోపురమునుజూచి నందుఁడు పరవశుఁడయినట్లే యానదికూడఁ బరవశయై యావిధమున విజృంభించుచున్నదాయని జను లనుకొనునట్లు ప్రవాహ పూరితమై యుండెను. నటరాజస్వామి కరుణారసమువంటి యాయేటి వరదంజూచి నందుఁడు తనపాలిదైవ మానదిలో నుండెనని నటరాట నటరాజ యని నాట్యమాడి యొడలు తెలియక గంతులువేయసాగెను. అంతలో నొక చిన్న నావ యచటికి వచ్చెను. దానిమీఁద మేనెల్లఁ దెల్లని బూడిదఁ బూసికొని పడవ నడపు మనుష్యుఁడొకఁడు కూర్చుండెను. వానిశరీరమునుండి చెమటలు సెలయేళ్ళవలెఁ బ్రవహించుచు వచ్చెను. నందుఁడు వానింజూచి కేవుసిచ్చుట కొప్పుకొని యాపడవనెక్కినది మొదలుకొని చిత్రవిచిత్రముగా నటరాజస్వామిని స్తవముచేయుచు నాట్యము

ద్రొక్క నారంభించెను. యేటిమీఁద నావ నాట్యమాడఁజొచ్చెను. నావమీఁద నందుఁడు నృత్యముచేయసాగెను. నందునిజూచి నావలో నున్న జనులు నాట్యమాడ నారంభించిరి. వారాడఁజూచి పడవవాఁడు తెడ్డొకమూలఁ బాఱవైచి నర్తన మారంభించెను. ఎవ్వరు నడపక యే పడవ పదినిమిషములలో నొడ్డుసేరెను.

చేరినతోడనే నందుఁడు నావమీఁదనుండి క్రిందికిదుమికిపడవ కీవిచ్చుటకుఁ దన జాలెములోఁ దాను శ్రమపడి సంపాదించినడబ్బు లేమైన నున్నవేమోయని వెదకికొనుచుండఁ బడవవాఁ డదిగ్రహించి "స్వామీ! నీవు మాలవాఁడవు కావు. నిన్ను దేవుఁడు తనలో నైక్య ము చేసికొనెను. నేను మాలవాఁడను. నీభక్తుఁడను. నేను బడవకీవు నీయొద్దఁబుచ్చుకొనఁజాల"నని మ్రొక్కిపలికెను. పడవలోఁ గూర్చుం డిన మనుష్యులందఱు నందునితోఁ బదినిమిషములుమాత్రమే సహ వాసముచేసియు నాస్వల్పకాలములోనే యతఁడు మహాత్ముఁడని గ్రహించి వానికి భక్తులైరి. పడవవాఁడు తనపడవవదలి వాని నాశ్ర యించెను. వర్తకుఁడు తనసరకుల నావలనైచి వానికడ నిలిచె. కాఁ పువాఁడు తననాగలిమీఁద దృష్టిబోనీయక నందునే చూడసాగెను. అందఱు గుంపుఁ గూడి నడుమ నందుని నిలిపి యతనితోఁగూడి నా ట్యముచేయ నారంభించిరి. చిదంబరగోపురము సుందరమై గంభీరమై వారికన్నులకుఁ గానఁబడెను. ఆగోపురమును జూచినకొలఁది నందుని యానందము మేరమీఱ నతఁడు మేనుమఱచి క్రొత్తశిష్యులతోఁ గలసి బడలికలేక యెక్కువగుసనే నాట్యముఁ ద్రొక్కెను. అట్లు నాట్యముసేయుచు నెడనెడ గోపురమువంక దృష్టి నిగిడించి భక్తి తత్పరుఁడై యిట్లని నటరాజును స్తుతియించుచుండు. "ఓ దేవా! ఎవరి యాజ్ఞవలన నీబ్రహ్మాండములు క్రమము దప్పక తిరుగుచున్నవో, యెవనివలె నీయాకాశము విశ్వమంతయు నిండియున్నదో, ఎవనిమ

హీనము నీపర్వతములు, నదులు, వృక్షములు చాటుచున్నవో యట్టి నిన్నుఁ దెలిసికొనుటకుఁ జిన్నదోమకన్న హీనుఁడనగు నాకుశక్యమా! ఈఁగకన్ననధముఁడనగు నేనునీచేఁసృష్టింపఁబడిన మహాసముద్రములోని జలబిందువు మాత్రమైనఁ జేయనుగదా! ఆజలబిందువు సయితము నాకంటె మిక్కిలి గొప్పది. గ్రీష్మకాలమందలి ప్రచండసూర్యతాపమును వర్షకాలమందలి చల్లనివానను సమానముగ భరించు నిసుకరేణువు సయితము నాకంటె నెక్కువదై నీకటాక్షమునకుఁ బాత్రమై యున్నది గదా? అనేకచంద్రమండలములు, సూర్యమండలములు, మహాసముద్రములు, పర్వతములు, నదీనదములు, మహారణ్యములు మొదలగువానితో నిండిన యీబ్రహ్మాండగేహమున కధిపతివైన యోపరమయోగీ! నీసృష్టికి నేనెంతవాఁడను. ఓదేవదేవా! నాకన్నులయెదుట నున్న నీగోపురమునలె నేనును నిశ్చలుఁడనై నిలిచి మహాకాశమునంకఁ జూచుచు ఝంఝామారుతములు వీచినను లెక్కసేయక యుండువాఁడ.

అట్లు కీర్తియించి నందుఁడు వారలఁ గలిసి మఱికొన్ని యడుగులదూరము ముందు కరిగెను. అప్పుడు గోపురముయొక్క యడుగుభాగము దేవాలయద్వారము వారికన్నులకుఁ గానవచ్చెను. అప్పుడు నందుఁ డినుమడించిన యానందముతో నీక్రిందివిధమునఁ బాడెను. “ఇదిగోఁ గైలాసద్వారము. ఇదిమంచివారలకొఱకుఁ దెఱచియుండు ద్వారము, సత్పురుషుఁడు తిరిగిరాని ద్వారము. తొల్లిమణిక్కారను మహాత్ముఁడుకోవెలపక్షిధ్వని సేయునట్లు దివ్యగీతములు పాడుచుఁ బ్రవేశించిన ద్వారము. అప్పారను పరమయోగి వేదఘోషముసేయుచుఁ జొరఁబడిన ద్వారము. ఓమిత్రులార! బంధువులార! ఇక్కడనే యీశ్వరుఁ డున్నాఁడు. ఇక్కడనేలేఁడు. ఇక్కడనే భగవంతుఁడు సాకారుఁడై యున్నాఁడు. ఇక్కడనే నిరాకారుఁడయి యున్నాఁడు.

ఇందే యతఁడు నాట్యము సేయు, నిందేయతఁడు నిశ్చలుఁడై యుండు ను. ఇచ్చటనే మూర్ఖులు జ్ఞానవంతు లగుదురు. జ్ఞానులు మూర్ఖులగు దురు. ఇచ్చటనే యీశ్వరుఁ డాకాశమై జ్యోతియై యున్నవాఁడు. ఈదేవుఁడే సృష్టికర్త ప్రళయకారుఁడు." ఈవిధమున స్తోత్రముచేయు చు వారు పావనమగు చిదంబరక్షేత్రముఁ బ్రవేశించి వికసింపనితామ రపువ్వుచుట్టు జుంజుమ్మని తుమ్మెదలు మోయుచుం దిరుగునట్లు పాటలుపాడుచు గ్రామముచుట్టుం బ్రదక్షిణముచేసిరి. ఆదేవాలయ మున కధిపతులై రెండువేల తొమ్మిదివందల తొంబదితొమ్మిది దీక్షి తారులుండిరి. నటరాజస్వామితోఁగలిసి మూఁడువేలదీక్షితారు లగు దురు. దీక్షితారనఁగా బ్రాహ్మణగురువు. ఆనాఁటి బ్రాహ్మణులు సంస్కృతద్రావిడములు వేదశాస్త్రములు విపులముగఁ జదువుకొని విద్యకుఁ దోడుగ సత్త్వగుణ కలిగి యోగ్యతనే గౌరవించుచు వి భూతి పిండికట్లు పిల్లజుట్టుమాత్రమే కలిగి బ్రాహ్మణవేషధారులగు నీకాలపు బ్రాహ్మణులతో నెందును బోలిక లేకయుండిరి. ఆదీక్షితా రులు నందునివెంటవచ్చి వానికంటె నగ్రవర్ణము వారయ్యు వాని కంటె నధములుగాఁ దమ్ముభావించుకొని వానితోపాటు గుడి ప్రవే శింపక యున్న యనుచరులను జూచి యాశ్చర్యము నొందిరి. అందుఁ గొందఱు నందుని మొగమున దేటపడుచున్న బ్రహ్మజ్ఞానమును వాని యందలి యీశ్వర తేజస్సునుం గనిపెట్టిరి. నందుఁడు, వాని శిష్యులు బాడినకీర్తనల శ్రావ్యముగ నాలకించిరి.

ఆప్రదక్షిణములు చేయునపుడు నందుని యుత్సాహము మును పటికంటె వేయి రెట్లధికమయ్యెను. వాని మొగమున వికాసము హె చ్చెను. అదిశరత్కాలము. నందుఁడు ప్రదక్షిణము చేయునప్పటికి సాయంకాలమయ్యెను. ఆదినము కార్తికశుద్ధద్వాదశి యగుటచే నాఁటిరాత్రి యాకాశసరోవరమధ్యమున మొలచిన తెల్లతామరపువ్వు

చందంబునఁ జందమామ యుదయించి మహీమండలమంతయుఁజల్లని కిరణముల వ్యాపింపఁ జేసి చూచువారలను మహానందసముద్రమున నోలలాడించెను. ఆ చంద్రమండలమునుఁ జూచి నందుఁడు లోని యానంద ముప్పొంగఁ "జందమామ! చందమామ! నన్నుఁ దెలిసికొనెడు దారిఁ జూపు చందమామ" యని పాటలు పాడెనఁట. తక్కనశిష్యులందఱు వానితోఁ గలిసి పాడిరి. అతఁడా సమయమునఁ బాడినపాట లనేకములు కలవు. అవి ద్రావిడభాషలో నుండుటచేత నిందుదహరించుటకు వీలులేదు. చిదంబరములో నడుగు వెట్టినది మొదలు నందుఁడు మూర్తీభవించిన భక్తిరసమోయన్నట్లు తనశిష్యులతోఁ గలిసి మూఁడుదివసము లహోరాత్రములు విను గువిరామములేక నాట్యమాడి పాటలుపాడి భగవత్కైంకర్యము చేసెను. మూఁడవనాఁటిరాత్రి చిదంబరములోనున్న దీక్షితారులం దఱకు నొక్కసారియే స్వప్నము కలిగెనఁట. ఆస్వప్నములో నట రాజస్వామి సాక్షాత్కరించినందుఁడు మాలవాఁడయ్యు మహాభక్తుఁ డగుటచే వానిని నిరాకరింపక బ్రాహ్మణోత్తమునిగ భావింపవలయు నని యాదేశించెనఁట. మఱునాఁడుదయమున దీక్షితారులందఱుఁ గాలకృత్యములం దీర్చుకొని స్నానములఁజేసి యనుష్ఠానముల నిర్వర్తించుకొని మొగముల విబూదిపిండికట్లు మెఱయ మెడల రుద్రాక్షమాలికలు వ్రేల దేవాలయమునకుఁ బోయి సభచేసిరి. ఆసభలో నప్పయ్యదీక్షితారను వృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు లేచి తనకు నటరాజస్వామి స్వప్నములోఁ బ్రత్యక్షమై యగ్నిస్నానముచేయించినందుని బ్రాహ్మణులలోఁ గలుపుకొవచ్చునని పలికినట్లు సభాసదులకు విన్నవించెను. వయసున నతనికిఁ గనిష్ఠుఁడగుచున్న దీక్షితారు తనకుఁ గూడ నప్పయ్య దీక్షితారునకుఁ బోలె కలవచ్చెనని విన్నవించెను. అంతట సుబ్బదీక్షితారు లేచి పైయిరువురు పెద్దలకు నమస్కరించి

తనకుఁగూడ నట్టికలయె వచ్చెననిచెప్పి స్వప్నసామ్యమున కచ్చెరు వందెను. నటరాజదీక్షితారు నట్లే చేసెను. అనంతరము దీక్షితారు లొక్కరొక్కరె లేచి భగవంతుఁడు తమకుఁగూడ నట్లే యాదేశించె నని చెప్పిరి. అంతట దీక్షితారు లందఱు మట్టమధ్యాహ్నము మిడి మిడి యెండలో నొక పవిత్రమైన యగ్నినిర్మించిరి. ఈనడుమ నందుఁడు భక్తివిశేషముచే మూర్ఛిల్లి యప్పుడప్పుడే మేలుకాంచి "నటరాజస్వామి బంగారుపాదములసన్నిధికి నేఁ బోవుచున్నాఁడ" నని యొకపాటపాడసాగెను. ఆపాట ముగిసినపిదప నందుఁడు మఱియొక పాట పాడఁబోవ నెంతకాలము ప్రార్థించినను నటరాజు దర్శనమీయనందుకుఁ జింతాక్రాంతుఁడు కాఁగా గానముచేయుటకు దుఃఖముచేత గొంతు స్వాధీనము గాకపోయెను. అంతలో దీక్షితారులు వానికడకుఁ బోయి యతఁడు విస్మయమొందునట్లు వానికి నమస్కరించి తమయద్భుత స్వప్నమెఱిఁగించి తమ సిద్ధముచేసిన యగ్నిహోత్రమున్న దక్షిణవీథికిఁ గొంపోయిరి. పరమభాగవతసత్తముఁడగు నందుఁడు తన్నిమిత్త మేర్పడిన యగ్నిహోత్రమును జూచి యదియు నటరాజస్వామి యనియే భావించి "నాతండ్రియగు నీశ్వరుని పాదములు చందమామ కిరణములకన్న మలయమారుతము కన్నఁ దేటయూట నీటికన్నఁ దుమ్మెద ఝుంకారములతో నుండు తమ్మిపూలకన్నఁ జల్లఁగా నున్న" వని పలుకుచు నాయగ్నిహోత్రమునం బ్రవేశించెనఁట. ప్రవేశించి మేను కాలకుండ నొకసారి యైన నబ్బాయని బాధపడకుండ శరీరమునకు మచ్చయైనలేకుండఁ జెక్కుచెదరక చల్లనికోనేటిలో దిగి మరలివచ్చినట్లు నందుఁ డగ్ని నుండి యావలకు వచ్చెనఁట. వచ్చిన యాచండాల బాలునిం జూచి వేదమూర్తులవంటి బ్రాహ్మణోత్తములు దీక్షితారు లిట్లనిరఁట. నందా! నీవుపరమపవిత్రుఁడవు. నిన్నగ్ని దహింపలేదు. జలము తడు

పలేదు. వాయు వార్పలేదు, ఖడ్గము నీమేను పరివేశింపలేదు. నీవు బ్రాహ్మణుఁడవు. నీలోనుండు చండాలత్వ మంతయుఁ గాలిపోయి నది. నీవిప్పు డసంపూర్ణుఁడవు. సంపూర్ణుఁడవు, నిరాకారుఁడవు! సాకారుఁడవు, నంతర్వర్తివి, బాహ్యావర్తివి. ఆకాశముకంటె విశాల రూపము గలవాఁడవనియు మహాపర్వతములకంటె నున్నతుఁడ వనియు వేదములు ఘోషించుచున్నవి. నీవు స్త్రీవి కావు. పురుషుఁడవు కావు. అచేతనుఁడవు కావు. నిన్నెవ్వ రెఱుంగలేరు. నీవు జ్ఞానాగ్నివలన దగ్ధుఁడ వైతివి. ఆమహాగ్ని భూత భవిష్యద్వర్తమానముల యందగు నీయజ్ఞానములను గాల్చివేసినది.

అట్లు బ్రాహ్మణులకు వంద్యుఁడై నందుఁడు పరమపవిత్రుఁ డయ్యెనఁట. అట్లు మానవుఁ డగ్నిహోత్రములోఁ బడి చెక్కుచెదరక బ్రతికివచ్చుట సాధ్యమగునా యని చదువరులలో ననేకులకు సంశయము కలుగవచ్చు. వారిసందేహనివారణమున కొకయుత్తరము కలదు. నందుఁ డగ్నిహోత్రములో దుమికెనాయని మనము సందేహింపనక్కఱలేదు. మతావేశము ప్రబలమైనప్పుడు మనుష్యులున్మత్తులవలెఁ బ్రవర్తింతురు. నోటికి శూలములు వేసికొనువారు ముండ్లపాన్పులమీఁదఁ బండుకొనువారు, మండువేసంగిలోఁ బంచాగ్ని మధ్యమునఁ దపములు సేయువారు, వర్షశీతకాలముల నీటనిలిచి నీమములు జరుపువారు, నిరాహారులై మేనుఁ గృశింపఁ జేయువారు, మెడకు గండకత్తెరలు వేసికొనువారు హిందువులలో నేఁటికి నైనత మెందఱు లేరు! తురకలు పీర్లపండుగలో నగ్నికుండములు చేసి పరుగు పరుగున నానిప్పుల కుప్ప మీఁద నడచి యేచేటును బొందకుండ నీవలకు వచ్చుటలేదు! ఆవిధంబుగనే నందుఁడుగూడ భగవంతుఁడే తనకుం దోడని నమ్మినవాఁ డగుటచేఁ దనయేలినవాఁ డగు నీశ్వరుఁడే తన్ను నిరపాయముగ నీవలకుఁ దోడ్కొని వచ్చునని దృఢ

విశ్వాసము గల్గి యీ నిప్పులమీఁదనుండి నడచిపోయి యుండ వచ్చును. ఈ విధముగా నగ్నిప్రవేశము జరిగియుండ వచ్చును. అంతియెకాని చాలసేపు చిచ్చులోఁ గూర్చున్నవాఁడనియు దేహము వస్త్రములుఁ గాలలేదనియు నమ్ముటకు వీలులేదు.

అట్లు పావనమైన యగ్నిం బ్రవేశించి వెలుపలకు వచ్చిన తోడనే నందునకు మనస్తాపముతీరెను. అపరిపూర్ణత్వముపోయి పరిపూర్ణత్వము వచ్చెను. దుఃఖమంతయు విచ్చి మొగ్గె సౌఖ్యము గలిగెను. తొల్లిటి మాలతనము పోయి నిజమైన బ్రాహ్మణత్వము కలిగెను. అనంతరము దీక్షితారులు స్వస్తి చెప్పుచు నందుని దేవాలయమునకుఁ దీసికొనిపోయి నటరాజస్వామిని జూపిరి. తల్లి నెడఁబాసి దుఃఖపడు బాలుఁడైన జనని కనఁబడినప్పు డంతయాత్రతతోఁ బోఁడు. ఆవు నెడఁబాసిన దూడయైనఁ దల్లిం జూచినప్పు డంత వేగముగాఁ బరుగెత్తదు. మకరందాసక్తిగల గండుతుమ్మెదయైన వికసించిన తామరపువ్వునొద్ద కంత దమకముతోఁ బోదు. నందుఁడు తన చిరమనోరథమగు నటరాజస్వామిని జూచినప్పుడు వానికిఁ గలిగిన యానందము వాని మన స్సెఱుంగును. సర్వభూతాంతర్యామియగు భగవంతుఁ డెఱుంగును. కాని మనుష్యమాత్రు లెఱుఁగరు. అది కవులు వర్ణింపలేరు. వర్ణింపఁదలఁచినను మాటలు దొరకవు. ఏతావనందుఁ దొల్లి యప్పారను మహాభక్తుఁడు నిలిచి నాస్తికులైన యాస్తికులఁజేయు కృతులుపాడి యీశ్వరుఁబొగడెనో యేనెలవునందు మున్ను మణికార్యరను సత్పురుషుఁడు నిలువంబడి యుపనిషత్తులతో మహేశ్వరుం గొనియాడెనో యేచోట భక్తసార్వభౌముఁడగు తాయుమనార్వరు.నయనారవిందంబులనుండి బాష్పమకరందబిందువులుదొరగఁ దత్ప్రదేశంబు ప్రతిధ్వనులెసఁగ నీశ్వరమహిమానువర్ణనముఁ జేసెనో యాస్థలమును లోకోపకారపరాయణులగు పరమభాగవతోత్తములు

తమ పాదధూళి పరిసారములచేతఁ బవిత్రముచేసిరో యాచోటున నిలిచి నందుఁడు కనకసభయనివ్యవహరింపఁ బడు బంగారుమండపమున గంటలు ఖంగుఖంగుమని మ్రోయుచుండ నటరాజస్వామిని గన్నులారఁజూచి చేతులార మ్రొక్కి మనసార ధ్యానించి సంతుష్టాంతరంగుఁడయ్యెను. అప్పు డప్పయ్యదీక్షితారు దీపారాధనచేసి మాల బ్రాహ్మణు నెదుటఁ బెట్టుకొని నటరాజదేవు నారాధించెను. నందుఁడు తనవంటి భక్తులకే యచంచల భక్తైకవేద్య మగు బ్రహ్మానందముతోఁ దన యేలినవానిని గఱవుదీర నొక్కసారి కౌఁగలించుకొనియెను. అప్పుడు చూచు వారందఱు మహాద్భుతము నందఁ గ్రొత్తగా మాలతనముబాసి బ్రాహ్మణుఁడైన యానందుఁడు పరమేశ్వరమహిమను గానముచేయుచు నటరాజస్వామిలో నైక్యమై సాయుజ్యముక్తిని బొందెనఁట. అప్పుడతఁడు పాడినపాట యర్థమీక్రింది విధమున నున్నది. "నటరాజ నటరాజనాస్వామి నేను వచ్చెదనన్నుఁ గొనిపొమ్ము మనమిద్దఱ మొకటే, నీవే నేను నేనే నీవు."

అట్లు నందుఁడు పరమేశ్వరునిలో నైక్యమగుటయు, నప్పయ్యదీక్షితారు మొదలగు బ్రాహ్మణోత్తములు విస్మితులై కొంతసేపు నిశ్చేష్టులై నోట మాటరాక తెల్లపోయిచూచుచుండిరఁట. పిమ్మటఁ గొంతసేపటికి వారికిఁ దెలివివచ్చుటయు వారు నటరాజస్వామి నీక్రిందివిధమున స్తుతియించిరఁట. "నందుఁడు నీభక్తుఁడై వానిమనస్సు నీ కర్పించెను. నీదాసునిభక్తిరసము పరమపావనములగు నీపాదారవిందములు కడుగు జలమయ్యెను. అతని యాత్మ నీకునైవేద్యమయ్యెను. అతని ప్రాణము నీకు హారతియయ్యెను. ఇదియొక్కనాఁడు చేసినది కాదు. బ్రతికియున్నంతకాల మతఁ డట్లు చేసెను. నీవు వేదపుష్పమకరందమవు. నీవు వేదామృతంబవు. నీవుబ్రహ్మానందమవు. నీవు మహానటుఁడవు. పరంజ్యోతివి. పరమదయాళుఁడవు. నాశనరహితుఁడవు.

ఇక్కడికి నందుని కథ ముగిసినది. ఈచిన్నకథలో నద్భుతములు మహిమములుఁ గొన్ని కానఁ బడుచున్నవి. అన్నిఁటికన్న ముఖ్యమైన యద్భుతము నందుఁడు పరమేశ్వరునిలో నైక్యమగుట. పురాణాదులలోఁ జెప్పఁబడిన చిత్రకథలన్నిటిని విమర్శింపక నమ్మువారికి నందుని సాయుజ్యముక్తి యద్భుతముగాఁ గానఁబడదు. కాని లోకానుభవమును జక్కఁగా గుర్తెఱిఁగి విమర్శనబుద్ధితో నీచరిత్రమును జదివినవారు మాత్రము దానిని నమ్మరు. ఈ సాయుజ్యముక్తి విషయకమైన యథార్థస్థితి యిట్లుండవచ్చును. నందుఁడు నటరాజస్వామి దర్శనము చేసినపిదప మనపటికంటె నెక్కుడుగ భక్తిసేయుచు లోకవ్యవహారవిముఖుఁడై పరమేశ్వరసేవఁ జేయుచుఁ దనజీవితశేషముఁ గడపి లోకులచేత నుత్తమోత్తముఁ డనిపించుకొని మరణమొంది యుండవచ్చును. అట్టిసజ్జనులు మరణమొందినప్పుడు మనవారు సర్వసాధారణముగ నతఁడు భగవంతునిలో నైక్యమొందెనని చెప్పుచుందురు. అంతేకాని యొకమనుష్యుఁడు లోకులందఱుఁ జూచుచుండ నంతర్ధానము నొంది భగవంతునిలోఁ గలిసిపోవుట యసంభవము. నందునికంటె నెక్కుడు భక్తిగలవారు విశేషజ్ఞానముకలవారు నానకు చైతన్యప్రముఖులు శంకరరామానుజాదులు సయితము తక్కిన మనుష్యులవలె మృతినొందిరి. మఱియు భగవంతుని యవతారములని పురాణములలోఁ జెప్పఁబడిన శ్రీకృష్ణబలరాములు రామలక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్నులు సైతము ప్రాకృతమనుజులట్లు కాలధర్మమునొందిరి. అటులుండ సామాన్యమనుష్యుఁడైన నందుఁడు బ్రతికియుండఁగానే సాయుజ్యముక్తిఁ బడసినాఁడనుట లోకవిరుద్ధమై యుండకమానదు. ఈయాక్షేపణము విన్నవారు కొందఱు మనపూర్వులనేకులు జీవన్ముక్తులయిరని పురాణములవల్ల వింటిమి. నందుఁడు కూడ నట్టిజీవన్ముక్తుఁడు కాఁగూడదాయని యడుగవచ్చును. జీవన్ముక్తియన నట్టిదో

యించుక తెల్పెంతము. శంకరాచార్యుడు తన ద్వాదశమంజరికా స్తోత్రమునందు ఒక శ్లోకమున నీక్రిందివిధముగ వర్ణించియున్నాడు.

సత్సంగత్వే నిస్సంగత్వం। నిస్సంగత్వే నిర్మోహత్వం
నిర్మోహత్వే నిశ్చలతత్త్వం। నిశ్చలతత్త్వే జీవన్ముక్తిః॥

సజ్జన సహవాసమువల్ల నిస్సంగత్వము గలుగును. నిస్సంగత్వమువల్ల నిర్మోహత్వము గలుగును. నిర్మోహత్వమువల్ల నిశ్చలమైన యీశ్వరజ్ఞానము గలుగును. ఆనిశ్చలజ్ఞానము వల్ల బ్రతికి యుండియు ముక్తిపొందును వాడగునని యీశ్లోకము యొక్క యర్థము. జీవన్ముక్తుడనగా బ్రతికి యుండియు ముక్తిబొందిన వాడు వానికే తాపములేక కోరికలు లేక నిరంతరము పరమానంద భరితుడై యుండు మనుష్యుడని యర్థము గాని యొక్కసారి యువ్వెత్తుగ నెగిరి స్వర్గమునకు బోవువాడని యర్థము కాదు. సజ్జనసహవాసముచేసి కోరికల జయించి బ్రతికియున్నంత కాలము బ్రహ్మజ్ఞాని యైయుండుట యే జీవన్ముక్తి.

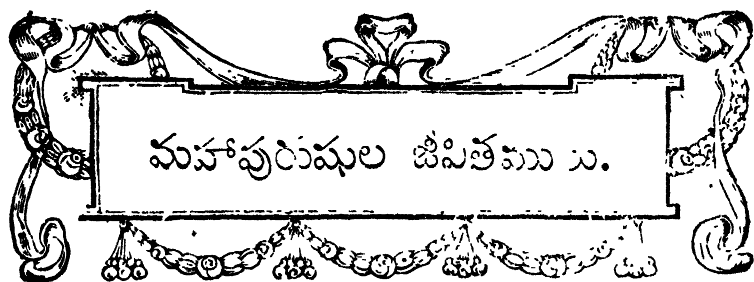
నందుని చరిత్రము జదువుటవల్ల మనము మఱియొక ముఖ్య విషయము నేర్చుకొనవచ్చును. ఈశ్వరభక్తునకు జాతిభేదముతో నవసరములేదు. అతడు వేదములు చదువనక్కఱలేదు. శాస్త్రములు చూడనక్కఱలేదు. గంగాదిపుణ్యనదులలో స్నానముచేయనక్కఱలేదు. భక్తియే యీశ్వరుని వశపఱచుకొనును. భక్తియే మనుష్యుని నుద్ధరించును. భక్తియే మోక్షమునకు సోపానశ్రేణి. ఇదియే యీకథ ఫలితార్థము.

సమాప్తము.

రాజా రామమోహనరాయలు.

(మొదటిభాగము - బంగాళీయులు).

రాజా రామమోహనరాయలు

రామమోహనరాయలు బంగాళాదేశమునందలి, బర్ద్వానుమండలములలో రాధానగరమున క్రీస్తుశకము 1774 వ సంవత్సరమున జన్మించెను. అతనితండ్రి రమాకాంతరాయలు, విష్ణుభక్తుఁడై యుండి, కొంతకాలము మూర్షిదాబాదు నవాబుగారియొద్ద నుద్యోగముచేసి యాప్రభువులు రాజ్యభ్రష్టులైనపిమ్మట బర్ద్వాను మహారాజునొద్ద కొలువుచేసెను. రామమోహనునితల్లి తారిణీదేవి. సత్ప్రవర్తనకును, యోగ్యతకును బ్రసిద్ధికెక్కెను. అతని తల్లిదండ్రులిరువురు దైవభక్తి గలవారును, మతవిషయమునఁ బట్టుదలగలవారునై యుండిరి. ఆదినములలో పారసీభాషయే రాజభాషగానుండుటం జేసి, రామమోహనుఁడు బంగాళీభాషఁ గొంతనేర్చినవెనుకఁ దొమ్మిదవసంవత్సరముల ప్రాయమున నరబ్బీ, పారసీభాషలు నేర్చుకొనుటకై పాట్నానగరమునకుఁ బంపఁబడెను. అచ్చట రెండుసంవత్సరములలోఁ గుశాగ్రబుద్ధియగు నాతఁడాభాషలలో సద్గ్రంథము లనేకములు చదివి, సంస్కృతవిద్యాభ్యాసముఁ జేయుటకయి పండ్రెండవయేటఁ గాశీనగరమునకుఁ జని యాభాషలోఁ గొలఁదికాలములోనే బండితుఁడై యుపనిషత్తులం జదివి, తత్సారమును గ్రహించెను. రామమోహనుఁ డుపనిషద్గ్రంథముఁ దఱి

చి గ్రహించి తనపదునాఱవయేటనే బంగాళీభాషలో విగ్రహారాధన ము నిషేధించుచు నొకగ్రంథము వ్రాసెను. ఇదియే బంగాళీభాష లో మొట్టమొదటి వచనకావ్యము. విగ్రహారాధనము హిందువులు ప్రమాణముగ గ్రహించుచున్న వేదశాస్త్రములచేత నిషేధింపఁబడి నదనియు, మనపూర్వు లగుమహర్షుల మతమున కిదివిరుద్ధమనియు, జనులందఱు శిలావిగ్రహార్చనము విడిచి యేకేశ్వరారాధనము సేయ వలసినదనియు, నీగ్రంథమున నతఁడు స్థాపించెను. తనకొడుకు సనా తనధర్మ మగు విగ్రహారాధనము ఖండించుచున్నాఁడని విని రమా కాంతరాయలు కోపపరవశుఁడై యీయకార్యమును జేసినందుకు రా మమోహనుని యింటనుండి వెడలనడిచెను. బాల్యమింకను గడచిపో వకమునుపె స్వతంత్రముగ జీవించుటకుతెక్కలు రాకమునుపె, యీ గర్భశ్రీమంతుఁడై చిన్ననాఁటనుండియుఁ గడుగారాబమునఁ బెరిగిన యీబాలుఁడాకస్మికముగఁ దండ్రిచే నింటనుండి వెడలనడువంబడియు స్వభావమున గంభీరుఁడగుటచేత హిందూదేశమునఁ బలుతావులుఁదిరి గి యెట్టకేలకు హిమాలయపర్వతములు దాఁటి టిబెట్టు దేశమునకుఁ బోయి బౌద్ధక్షేత్రమగు లాసానగరముంజొచ్చి యచ్చటిభాషల నల వఱచుకొని,బౌద్ధమతసిద్ధాంతముల గ్రహించెను. ఆస్తికుఁ డగు రా మమోహనుఁడు నాస్తికు లగునచటి బౌద్ధులతో నీశ్వరవిషయములగు చర్చలంజేయ వాదములు ముదిరి భేదములై తుదకు వానికిఁ బ్రాణ భయము నాపాదించెను. మతద్వేషముచేత బౌద్ధగురువులు నిష్కార ణముగా నాబాలునిఁ గడతేర్పఁ బ్రయత్నింపఁగా నచటిస్త్రీలు కొం దఱు వారికడుపుచల్లఁగ వానిని రహస్యముగ దాచి బ్రతికించి యావ లకుఁ బంపిరి. అందుచేత నాఁటనుండి స్త్రీలయెడల గడుఁ గృతజ్ఞుఁడై వారికష్టములఁ దొలఁగింప, నాతఁడామరణముఁ బ్రయత్నించెను. కొడుకిల్లువెడలుటమొదలు వానికొఱకయి బెంగఁగొని తండ్రిమరల

వానిని బిలిపించి యాదరించెనుగాని, క్రమ్మర నాతఁడు బ్రాహ్మణుల మతాచారములను ఖండించుటచేతఁ దండ్రి వానిని రెండవమారింట నుండి సాగఁదోలెను. తరువాత గొంతకాలమునకురమాకాంతరాయలు లోకాంతరగతుఁడుగాఁ దారిణీదేవి కడుపుతీపిచేఁ గొడుకునం బిలిపించి యింట నిలుపుకొనెను. రామమోహనుఁడంతటమనస్థిమితము గలవాఁడయి యిరువదియవయేడు మొదలు యిరువదియాఱవయేడు వఱకు నింగ్లీషుభాషయందుఁ గృషిచేసి, దానింజులకగఁజదువవ్రాయఁ గలిగెను. ఆభాషకుఁ దోడు ఫ్రెంచి, లాటిను, గ్రీకు, హీబ్రూభాషలయందు సయితమాతఁడు ప్రవీణుఁడయ్యె నని చెప్పుదురు. క్రీస్తుశకము 1800 వ సంవత్సరమున రామమోహనుఁడు రంగపురము కలక్టరగు డిగ్బిదొరగారి కచ్చేరీలో చిన్నగుమాస్తాగాఁ బ్రవేశించెను. కాని దొర యాపిన్నవాని చాకచక్యమును దెలివితేటలును గనిపెట్టి, తనయెదుటి కతఁడు వచ్చినప్పుడు నిలువఁబెట్టి పని పుచ్చుకొనననియు చిన్నగుమాస్తాల కుత్తరువుచేయునట్లు చేయననియు, వాగ్దానముచేసెను. ఆచిన్నయుద్యోగమునుండి యతఁడు క్రమక్రమముగ జిల్లాసిరస్తదారుఁడయి తనకృత్యములనుజక్కగనెఱవేర్చి యధికారులమెప్పొంది, 1813వ సంవత్సరమున నుద్యోగముమాని శేషమగుజీవితకాలము లోకోపకారార్థము గడపఁదలఁచి 1814వ సంవత్సరమున గలకత్తానగరమునఁ గాపురముండవచ్చెను. అతఁడు కలకత్తానగరము వచ్చునప్పటికి, మనదేశస్థితి యెటులుండెనో యించుక చెప్పవలసియున్నది. బంగాళాదేశమున శాక్తేయమతమును,చైతన్యుని వైష్ణవమతమును వృద్ధిలో నుండుటచే, శాక్తేయులకు వైష్ణవులకుమతద్వేషములు తఱచుగఁ గలుగుచు వచ్చెను. నరబలులు, శిశుహత్యలు, దేశమందంతటఁ బ్రబలియుండెను. వానికిందోడుగ నతిభయంకరము నమానుషంబు, నసహ్యమునగు సహగమన మనుదురాచారమొకటి భరతఖండమం

దంతటను, ముఖ్యముగ వంగదేశమందును దృఢముగనాటుకొనియుం డెను. ఈసహగమనమును భర్తృ వియోగముచే నీలోకమున బ్రతుక నిచ్చలేక గొందఱు పతివ్రతలు, మనఃపూర్వకముగఁ జేయుచువచ్చిరిగాని, కాలక్రమమున వితంతువు నెట్లో కాల్చిచంపి, యాస్తి వేసికొనవలయు నను నాశలను, లోకనిందకు జంకిన బంధుగులును, మఱఁదు చనిపోవుటచే సగము వచ్చియున్న యూఁడుదాని యొద్దఁ జేరి మృతభర్తతో సహగమనముఁ జేసినదానికిఁ బుణ్యముగలుగుననియుఁ గుటుంబమునకు సత్కీర్తి సంఘటిల్లుననియు, వేనోళ్ళఁబొగడి మనసు విఱిచి భయముపెట్టి, బలవంతముగ నాస్త్రీచే నొప్పించియు, నొప్పకొననిచో విఱిచికట్టియు స్మశానమునకుఁదామె దీసికొనిపోయి మండుచున్న నిప్పులపైఁబడవేసి హృదయము గరగించు నామె యేడ్పు లెవ్వరికి వినఁబడకుండ, భేరీలు వాయించి, నడుమనడుమ నసహ్యమగుబాధచే నామె లేవఁబోయినప్పుడు, వెదురుకఱ్ఱలచేఁ ద్రొక్కి యడఁచిపెట్టించి, యెట్లో నిండుప్రాణముఁ దీసి, కృతార్థులగుచు వచ్చిరి. 1815 వ సంవత్సరము మొదలు 1828 వ సంవత్సరమువఱకు నొక్క కలకత్తానగరమునందే దాదాపుగ నైదువేలమంది సుందరులీఘోర మరణముపాలైరి. అశాస్త్రీయము నతికౄరము ననార్యము నగు నీ ప్రత్యక్షరాక్షస కృత్యములఁ జూడలేక రామమోహనరాయ లా దురాచారమును మాన్పుటకయి ప్రయత్నింప నిశ్చయించుకొని కలకత్తానగరము వచ్చినది మొదలావిషయమై పాటుపడి, యాయాచారమును దుడముట్టించి భరతఖండస్త్రీలకుపకారము చేయుఁడని దొరతనమువారికి, పలుమాఱు మహజర్లుబంపియుఁ దద్విషయమై తాను కొన్ని చిన్నగ్రంథములను వ్రాసియు, నుపన్యాసములిచ్చియుఁ, బండితులతో వాగ్వాదములు చేసియు, జనులకు దానిక్రౌర్యమును బోధింపసాగెను. కొద్దిమందిజనులు రామమోహనరాయలు పక్షమువహించిరి

గాని, లక్షోపలక్షలుపూర్వాచారపరాయణులయి సహగమనము లేక పోయినచో హిందూమతము చెడిపోవుననియు, సనాతనమయిన యీ యాచారమును గొట్టివేయక నిలుపవలసినదనియుఁ బ్రిభుత్వమువారికి మరల మహాజర్జీఁ బంపిరి. ఛాందసులగు పండితులు, రామమోహనరాయలను నిందించుచు గ్రంథములు వ్రాసిప్రజలమెప్పుగనిరి. అప్పటి గవర్నరుజనరలుగారగు లార్డువిలియంబెంటికు దొరగారు రామమోహనరాయల వాదములు యుక్తియుక్తములుగ నున్నవని గ్రహించి లోకోపకారకమగు నతనియుద్యమమునకుఁ దోడ్పడి యీదురాచార పిశాచము నడుగంటఁ ద్రొక్కఁదలఁచి 1829 వ సంవత్సరముడిశంబరునాలుగవ తారీఖున సహగమనము నిషేధించుచు నొకచట్టము నిర్మించి పుణ్యము గట్టుకొనెను. చూచుటకు, వినుటకుఁ దలఁచుకొనుటకు సయితము నతిదారుణమగు నీయాచారమును నిర్మూలము చేసిన మహానుభావుఁడు రామమోహనరాయ లగుటచే భరతఖండమునందలి స్త్రీపురుషు లందఱు నాచంద్రతారకముగ నతనికిఁ గృతజ్ఞులయి యుందురు గాక! రామమోహనరాయలు కలకత్తాకువచ్చిన క్రొత్తలో వేదాంతశాస్త్రమును వేదాంతసారమునుబంగాళీభాషలోనికిఁదర్జుమా చేసెను. 1816-17 వ సంవత్సరములలో నతఁడు ముఖ్యములగు నుపనిషత్తులనింగ్లీషుభాషలోనికిబంగాళీభాషలోనికిభాషాంతరీకరించెను. ఇట్లు వేదాంతరహస్యముల బయలుపఱచినందుకు పూర్వాచారపరాయణులు రామమోహనుని నిందింప నారంభించిరి. ఈమహాత్ముఁడు సంస్కృతముఁజదివి వేదశాస్త్రముల శోధించుటయేగాక అరబ్బీభాష నేర్చుకొనితురకలవేదమగు ఖురానుజదివి, హీబ్రూ, గ్రీకుభాషల నేర్చుకొనిక్రైస్తవులవేదమగు బైబిలు పఠించి తద్గ్రంథముల సారములు గ్రహించి దోషముల బైలుపెట్టనారంభించెను. 1820వ సంవత్సరమున నితఁడుయేసుక్రీస్తుధర్మములనుగూర్చి, బంగాళీసంస్కృతభాషలలో గ్రంథములువ్రా

న్ప్రకటించి యందు క్రీస్తుమతగురువగునగాని, దేవునికుమారుఁడగుట యబద్ధమని వ్రాసెను. ఇందుచే నచ్చటి క్రైస్తవమతబోధకులకును, రామమోహనునకును గొప్పవివాదములు బైలుదేర క్రైస్తవులు వ్రాసిన దానికి రామమోహనుఁడును, రామమోహనుఁడు వ్రాసినదానికి క్రైస్తవులును నుత్తరప్రత్యుత్తరముల నిచ్చుకొనుచు వచ్చిరి. ఇంతవఱకు రామమోహనుఁడు తానువ్రాసినగ్రంథములన్ని క్రైస్తవమతబోధకుల ముద్రాయంత్రములోనే యచ్చువేయుచు వచ్చెను. ఆమతబోధకులు రామమోహనుని వాక్యములు యుక్తియుక్తములుగ నుండి జనుల యాదరణ బడయుచుండుటచే నీర్ష్యఁ జెంది యతఁడు తమవ్రాఁతల ఖండించుచు నిచ్చిన కడపటి ప్రత్యుత్తరము నచ్చువేయమనిరి. రామమోహనుఁడు పంతము వచ్చినప్పుడు తీసిపోవువాఁడుకాఁడు గావున దానే స్వయముగ నచ్చుకూటమును గొని తనగ్రంథము నచ్చొత్తించెను. ఈయిరువురగ్రంథము లింగ్లాండునకుఁ బోయినప్పు డచ్చటివారు, బంగాళా బ్రాహ్మణుని యుక్తులకును, సర్వతోముఖ పాండిత్యమునకును, వాదనైపుణ్యమునకును జాల మెచ్చుకొనిరి.

ఈసత్పురుషునకుఁ బరిశుద్ధమగు నుపనిషన్మతముపై నభిమాన మెక్కుడు గలుగుటచే భగవద్ధ్యానము నిమిత్తము కలకత్తానగరములో నాత్మసభయను పేర నొకసభ నేర్పఱచెను. పిమ్మట వేదాధ్యయనమునభివృద్ధి చేయఁదలఁచి వేదమందిరమను నొకపాఠశాలను 1817వ సంవత్సరమున స్థాపించెను. ఈమతములోఁ జేరినవారందఱు ప్రార్థనాదికములు చేసికొనుటకు 1830వ సంవత్సరమున నతఁడు బ్రహ్మమందిరమునొకదానిని గట్టించి, దానిపోషణకయి కొంతమూలధనమునుసంయు తముసంగెను. హిందువులకు, మహమ్మదీయులకు, క్రైస్తవులకు నుపయుక్తముగ నుండునటుల నొకమతము నిర్మింపఁదలఁచి, యుపనిషత్తులలోనున్న పరమార్థమును గ్రహియించి, యామతమును గల్పించెను.

ఆయన వేదములనుమాత్రమే ప్రమాణములని యొప్పుకొనక, బైబిలు, ఖొరాను, జండవస్తము మొదలగు మతగ్రంథములలోనున్న సత్యమును ధర్మమును గ్రహింపవలసినదే యనియు, నని యన్నియు వేదములవలెఁ బ్రమాణములే యనియు, నమ్మి ప్రజలకు బోధించుచుండెను. బ్రహ్మసమాజమే, పూర్వఋషుల పరిశుద్ధాస్తికమతమని యాయన గట్టిగ నమ్మెను. తాను మతసిద్ధాంతములను, సంస్కరణవిషయములను, బ్రకటించుటకయి సంబంధకౌముదియను నొకపత్రికను స్వభాషలోఁ బ్రకటించుచు వచ్చెను. అతని ప్రతిపక్షులందఱుఁ జేరి ధర్మసభ యనుపేర నొకసమాజము నేర్పఱచి చంద్రికయను నొకపత్రికను బ్రచురించి రామమోహనుని నిందించుటయే ప్రధానముగఁ జేసికొనిరి. మతసంస్కారమందేగాక, సంఘసంస్కరణమునందును నాతఁడు గట్టిపనిచేసెను. స్త్రీపునర్వివాహములు శాస్త్రీయములనియు, నింద్యములు కావని యునతనియభిప్రాయము. బంగాళాదేశములో కులీనులనునొక తెగబ్రాహ్మణులు గలరు. వారిని పరమపావనులని యచ్చటిజనులు నెక్కుడు గౌరవింతురు. పవిత్రులగు కులీనబ్రాహ్మణులతో సంబంధము చేయుట కడుగౌరవమని యెంచి యాదేశబ్రాహ్మణులు తమకన్యలకుఁ దగువరులు దొరకనందున వేలకొలఁది రూప్యముల కట్నములనిచ్చి,యొక్కొక్క కులీనునకు ముప్పది, నలువది, ఏఁబది, యొకప్పుడు నూఱుమంది కన్యలను గట్టఁబెట్టెడి యాచారము గలదు. ఇట్లు వివాహము చేసికొన్న భర్త మృతినొందినప్పుడు నూఱుగురుభార్యలు సహగమనము చేయవలసి యుండెను. దగ్గరనున్నవారు భర్తతోఁ గలిసియు, దూరమున నున్నవారు మగనియొక్క గుడ్డపేలికయో, మఱియే వస్తువో తెప్పించి మీఁద వేసికొని తమయున్న యూళ్ళలోఁ జిచ్చుఱికి శరీరత్యాగము చేయుచుందురు.

రామమోహనుఁడే ముగ్గురుభార్యలను వివాహము చేసికొనెను

మొదటిభార్య చిన్నతనమందే మృతినొందుటం జేసి, యాయనమఱియొకకన్యను వివాహము చేసికొనెను. ఈధర్మపత్ని జీవించియున్నపుడే రామమోహనునకుఁ దండ్రిగారుమఱియొకకన్యనుబాణిగ్రహణముచేయించిరి. బహుభార్యాస్వీకారమువలనఁ గలుగు నష్టములను స్వయముగఁ జూచుటఁ జేసి యాదురాచారమును నిర్మూలించుటకయి యతఁడు ప్రయత్నించెను. కాని వెంటనే కృతకృత్యుఁడు గాఁడయ్యె. ఈసంస్కారములుగాక దేశమున కతఁడింక ననేకోపకారములు చేసెను.

హిందువులకుఁ బాఠశాలలు స్థాపించియాంగ్లేయభాష నేర్పింపుఁడని గవర్నరు జనరలుగారగు, ఆమ్హెర్స్టుప్రభువుగారి కొకయుత్తరము వ్రాయుటయే గాక, నిరువురు దొరలతోఁ గలిసి 1817 వ సంవత్సరమున హిందూకళాశాలలు స్థాపించెను. బంగాళీ భాషలో వచనకావ్యములు వ్రాయుటకుదారిదీయుటయే గాక, యాభాషలో లలితపద గర్భితములగు కృతుల ననేకములు రచించెను. ఆకృతులు వంగదేశపు స్త్రీపురుషులిప్పటికిని బాడుచుందురు.

రామమోహనునకుఁ జిరకాలమునుండి యూరపుఖండమును ముఖ్యముగనింగ్లాండుదేశమును జూడవలయుననియభిలాష యుండెను. స్వదేశమునఁ దనతోడిప్రజలకుఁ జేయవలసిన సత్కార్యములనేకములుండుటం జేసి యదివఱకతనికిఁ బోవీలు చిక్కఁదయ్యె. 1830వ సంవత్సరమున నతనియభిలాషకు ననుగుణముగ నొకయదను గలిగెను. అప్పటిఢిల్లీచక్రవర్తి, పేరునకుమాత్రము సార్వభౌముఁడయి యుండి యేలుటకు రాజ్యము, ననుభవించుటకైశ్వర్యము లేక, తనదీనదశ నింగ్లాండులోని పార్లమెంటు మహాసభవారికిఁ దెలియఁ జేసికొనఁ గోరి తాస్వయముగఁ బోఁజాలక తనపక్షమున సీమకుఁ బొమ్మని రామమోహనుని బ్రార్థించి యతనికి రాజాయనబిరుదము నిచ్చి, తగుధనమిచ్చి పంపెను. తనయభిలాషకు, ఢిల్లీశ్వరుని బనికిం దోడుగ రామమోహనునికిఁ గర్తవ్యమిం

కొకటి యుండెను. సహగమనమునిచ్చుటి గవర్నరుజనరలుగారు మా న్పించిరనుకోపమునఁ బూర్వాచారపరాయణులు, ప్రాచీనమగునాయా చారమును నిలుపుఁడని పార్లమెంటువారికి పలుమహాజర్లనంపిరి. రామ మోహనుఁడు గవర్నరుజనరలుగారు చేసినపని మంచిదనియు, నాయా చారము తుదముట్ట నిర్మూలింపవలసినదనియు, ప్రజలవలనఁ గొన్నిమ హాజర్ల వ్రాయించి వానిం జేకొని, స్వయముగ పార్లమెంటువారికి సమ ర్పింపఁ దలఁచి 1830 వ సంవత్సరము నవంబరు 15 వ తారీఖున నతఁ డింగ్లాండునకుఁ బయనమయిపోయెను. మన మెఱిఁగినంతవఱకు సముద్ర యానము చేసినబ్రాహ్మణులలో నితఁడే మొట్టమొదటివాఁడు. అతనికీ ర్తియతనికన్నముందే యింగ్లండునకుఁ బోయి నెలకొనియుండుటచేవా రినందఱు గౌరవించిరి. రాజదర్శనము స్వయముగఁ జేయుటయే గాక యాయనపట్టాభిషేక సమయమున, రామమోహనరాయ లన్యదేశపు రాయబారులతో సమానముగ గౌరవింపఁబడెను. ఆకాలమునం దాదే శంబుననున్న కవీశ్వరులు, తత్వశాస్త్రజ్ఞులు, చరిత్రకారులు, ప్రకృతి శాస్త్రపండితులు వానిపరిచయము చేసికొనుట గౌరహేతువని యెంచి స్వయముగ వచ్చి చూచియు, జాబులువ్రాసి ప్రత్యుత్తరములఁ దెప్పిం చుకొనియుఁ దనివినొందిరి. హిందూదేశపు రాజకీయవ్యవహారములవి షయమై రామమోహనుఁడు పార్లమెంటుకమిటీవారియెదుట కడునిపు ణముగ సాక్ష్యమిచ్చెను. సహగమనము నుద్ధరింపవలయునని ఛాందసు లు పంపినమహాజర్లు పార్లమెంటుసభవారు విచారణసేయునపుడు రామ మోహనుఁడు స్వయముగ నచటనుండి తానుదెచ్చిన మహాజర్లువారికిస మర్పించి, చెప్పవలసినసంగతులఁ జెప్పి యాయాచారమురూపుమాయు నట్లు చేసెను. 1831 వ సంవత్సరముననాతఁడు ఫ్రాన్సుదేశమునకుఁబో యియచట కొంతకాలమునుండి ఫ్రెంచిభాష నేర్చికొనెను. అచటను న్నకాలములో నతఁడు ఫ్రెంచి రాజునుసందర్శించి రెండుమూఁడుమారు

లాతునతో వింజుఁ లారగించి గౌరవపాత్రుఁడయి యింగ్లాండునకుమ రలవచ్చి యాంగ్లేయ భాషలో నెన్నిగ్రంథములు వ్రాసెను. ఆగ్రంథము లన్నియు వైశాలికిని, నిపుణత్వమునకును, మంచిమంచియింగ్లీషు కవులువాని నుగ్గడించి మెచ్చుకొనిరి. ఇట్లుయూరపుఖండములో సుప్రసిద్ధుఁడయి కీర్తి గాంచిన, యామహాపురుషుఁడు మరల స్వదేశమునకు వచ్చి తనయాత్రావిశేషములఁ దనమిత్రులకుఁ దెలుప నతనికి కాలము లేకయ్యెను.

1833 వ సంవత్సరము సెప్టెంబరునెలలో డాక్టరు కార్పెంటరు దొరగారు వానిని బ్రిస్టలునగరమునకుఁ బిలుచుకొనిపోయి, గౌరవించెను. అక్కడనుండఁగ నాయనకు, సెప్టెంబరు 10 వ తారీకున జ్వరమతగిలెను. ప్రజ్ఞావంతులగు వైద్యులెన్నిచికిత్సలఁ జేసినను, కార్పెంటరుదొరగారెన్ని శ్రమలఁబడినను, నవియెల్లనిరర్థకములు కాఁగా హిందువులభాగ్యదోషమున రామమోహనరాయలు సెప్టెంబరు 27 వ తేదీని కాలధర్మము నొందెను. అక్కడిమిత్రులామహాత్ముని బ్రిస్టలు నగర సమీపమున భూస్థాపితము చేసిరి. పిమ్మట పదిసంవత్సరములకు రామమోహనుని ప్రియమిత్రుఁడగు ద్వారకనాథ ఠాగూరుగారు సీమకుఁ బోయి యాపురుషశ్రేష్ఠునకు నొకసమాధి గట్టించి ధన్యుఁడయ్యెను.

పదునాలుగేండ్ల వయసు వచ్చినది మొదలు దేశమునిమిత్తము, దేశస్థులనిమిత్తము, పలుకష్టములఁబడి, యాసుజనుఁడు తుదకు పరదేశమున బంధుమిత్రులు లేనిచోట దేశోపకారార్థము ప్రాణములవిడిచెను. ఈలోకోపకారకుని ఋణము భరతఖండవాసు లెన్నటికిని దీర్చుకొనఁజాలరు. ఈతఁడు కార్యశూరుఁడు. అవసరమయినయపుడు సకలకష్టములకు లోనై ధైర్యముతో నిలిచి తనకు మంచిదని తోఁచుకార్యమును నిర్వహించెడువాఁడు, తయామయుఁడు ధర్మశాలి. స్వగౌరవమును జక్కఁగఁ గాపాడుకొనుచు నీతిమార్గము ననుసరించువాఁడు. మతవిషయమునను స్వదేశవిషయమునను బ్రతిమనుష్యునకు స్వా

తంత్ర్యముండఁదగునని యతనివాదము. ఒకనాఁడు డాక్టరు మిడిలుటన్ అను క్రైస్తవమతబోధకుఁడు రామమోహనునిం బిలిచి క్రైస్తవమతమునంగలియుమనిబోధించి దానివలనబలుకుబడి, ధనము, నధికారము, గౌరవము, కలుగునని నొక్కి చెప్పెను. ఆమాటలువిని రామమోహనుఁడు కోపోద్దీపితుఁడయి తుచ్ఛగౌరవములు సంపాదించుటకయి తానుమతము మార్చుకొనననని వానితో స్పష్టముగఁ జెప్పియానాఁడు మొదలా దొరగారితో స్నేహము మానెను. గ్రంథవిస్తరభయమున మానవలసెఁగాని రామమోహనుని యౌదార్యవినయశాంతగుణములను దెలుపుకథ లనేకములున్నవి. అంతటి నీతిశూరుఁడు, లోకోపకారియు, మరలనిప్పటి వఱకును మనభరతఖండమున జనియింపకపోవుటయే, యాతఁడుసుగుణసంపదలోనద్వితీయుఁడని చెప్పుటకుఁ దార్కాణము. "ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ" అనునుపనిషద్వాక్యమును నమ్మి యాతఁడు విగ్రహారాధనము నిరాకరించి పరిశుద్ధాస్తికమతము నవలంబించెను. గావున దయామయుఁడగు నాపరబ్రహ్మమే యాతని యాత్మకు శాశ్వతానందమిచ్చుఁగాత

ఈశ్వరచంద్రవిద్యాసాగరులు.

హిందూదేశమున మృతిబొందిన భర్తలో చిచ్చునంబడి చావవలసిన యాఁడువాండ్రను బ్రతికించి దేశమునకు మహోపకారము జేసినయతఁడు రామమోహనరాయలు. అతనిప్రసాదమున బ్రతికినవితంతువులను యావజ్జీవ మిహలోక నరకమగు వైధవ్యమునుండి తప్పించి వారినిమరల ముత్తయిదువలఁ జేసి పసపుకుంకుమలు నిలిపిన పరమోపకారి యీశ్వరచంద్ర విద్యాసాగరులు.

ఈయన బంగాళాదేశ కులీన బ్రాహ్మణుఁడు. ఈతఁడు 1820 వ సంవత్సరమున హుగ్లీమండలములోని వీరసింహ గ్రామమున నొకనిరుపేదకుటుంబమునఁ బుట్టెను. వాని తాతయగు రామజయబెనర్జీ సన్యాసియై దేశాటనముఁ జేయుచుఁ గాలక్షేపము చేసెను. తండ్రియగు ఠాకురుదాసుబెనర్జీ యొకవర్తకునియొద్ద నెలకు పదిరూపాయల వేతనముగలచిన్న యుద్యోగియయి యుండెను. ఈశ్వరచంద్రుఁడు తన యూరబడిలోనున్నంతవఱకు విద్యనేర్చుకొని తొమ్మిదిసంవత్సరములు ప్రాయమువచ్చినపుడు సంస్కృత కళాశాలలో విద్యనభ్యసించుటకుఁ గలకత్తానగరమునకుఁ బంపఁబడియచ్చట ధర్మశాస్త్రము, వేదాంతశాస్త్రము, కావ్యాలంకారములు, జ్యోతిశ్శాస్త్రము మొదలగువానిని నేర్చి యనేకబహుమానము లందెను. అతఁడు తనపదియేడవయేట పండితకోటులమునసబుగా నుండఁదగిన పరీక్షయందుఁ దేరెను. ఆకాలమునం దాపరీక్షలో గృతకృత్యుఁడగుట మిక్కలి కష్టము. అతఁడా పరీక్షను దేరినతోడనే దొరతనమువారు వానికి న్యాయాధిపతి యుద్యోగము నొసంగిరిగాని యాయూరతిదూరమువనుండుటచే వానితండ్రి కొడుకును దూరమునకుఁ బంపుట కిష్టములేక యు

ఈశ్వరచంద్రవిద్యాసాగరులు.

E 64

ద్యోగము మానిపించెను. అందుచేత విద్యాసాగరుఁడు మఱికొందుసం వత్సరములు కళాశాలలోఁ జదువుకొని సాంఖ్య వైశేషికాది షడ్దర్శనములు నేర్చి ప్రవీణుఁడయ్యె. 1838 వ సంవత్సరమున నాతఁడుచక్కని శైలితోఁ జక్కనిసంస్కృతవచనమునువ్రాసినందుకు నూఱురూప్యములును బద్యకవిత్వముజెప్పినందు కేబదిరూప్యములును బారితోషికము బడసెను. మరుచటి సంవత్సరమున నీశ్వరచంద్రుఁడు హిందూధర్మశాస్త్ర పరీక్షయందుఁ గృతకృత్యుఁడయి విద్యముగించి విద్యాసాగరుఁ డను బిరుదమును బడసెను. గీర్వాణభాషనభ్యసించు కాలముననే యప్పుడప్పు డించుక యింగ్లీషుభాషనుస యితమాతఁడు నేర్చుకొనెను. ఈశ్వరచంద్రుఁడు మొట్టమొదట సంస్కృత కళాశాలలో వ్యాకరణపండితుఁడుగఁ గొంతకాలము పనిచేసి, పిమ్మట 1840 వ సంవత్సరమున ఫోర్టు విలియం కళాశాలలో నెలకు నేబదిరూపాయలు జీతముగల ప్రధాన పండితుఁడుగా నియమింపఁబడెను. ఈ కాలమున దేశాభిమానులలో నగ్రగణ్యుఁడగు బాబు సురేంద్రనాథ బెనర్జీగారి తండ్రిగారగు దుర్గాచరణ బెనర్జీగారి సాహాయ్యమున నీశ్వరచంద్రుఁ డప్పు డప్పుడు మిగులశ్రద్ధతో నాంగ్లేయభాష నభ్యసించెను. 1846 వ సంవత్సరమున సంస్కృతకళాశాల కతఁడు సహాయకార్యదర్శిగా నియమింపఁబడి యాయుద్యోగమున నున్నప్పుడే విక్రమపంచవింశతి యను బంగాళి వచన కావ్యము నొకదానిని వ్రాసి ప్రచురించెను.

ఈశ్వరచంద్రుని పరిశుద్ధశైలియు, రచనా చమత్కృతియుఁ గనుఁగొని దేశస్థులందఱు బంగాళిభాష నంతవసవంతముగ మనోహరముగ వ్రాయుటకు వీలున్నదని యప్పుడు గ్రహించిరి. ఆయుద్యోగమున నున్నప్పు డాయనపలుమార్పులఁ దెచ్చి కళాశాలను వృద్ధినొందించెనుగానిచిరకాలముండలేదు. 1847 వ సంవత్సరమున నతఁడు ఫోర్టువిలి

యమ్ కళాశాలలో నెల కెనుబది రూపాయలు జీతముగల మొదటిగు మాస్తాగానే ప్రవేశించియుచట నున్నకాలములోనే స్త్రీవిద్యావిషయము న నాదినములలోఁ గడుబరిశ్రమచేసిన బెత్యూన్ దొరగారి స్నేహము సంపాదించెను. మరుచటి సంవత్సరమున మరల నతఁడు సంస్కృత కళాశాలలోఁ దొంబది రూపాయిల జీతముగల పండితుఁడుగాఁ జేరి కొలఁదికాలములోనే యాకళాశాలా ప్రధానోపాధ్యాయుఁ డయ్యెను. మన పండితులు సంస్కృతభాషను విద్యార్థులకు సుబోధకమగు నట్లు తెలుపలేక శిష్యులను బాధపెట్టి తాము బాధపడుటఁ జూచి విద్యాసాగరుఁడు సంస్కృత కళాశాలకుఁ బ్రధానోపాధ్యాయుఁడుగా నున్న కాలమున గీర్వాణభాషను బాలురు చులకనగా నేర్చుకొనుటకుఁ గొన్నిపద్ధతులను గనిపెట్టెను. నాఁటనుండియుఁ సంస్కృత విద్యాభ్యాసము సులభ సాధ్యమయ్యె. 1851వ సంవత్సరమున వాని మిత్రుఁడగు బెత్యూన్ దొర కాలధర్మమునొంద నప్పటి బంగాళా దేశపు గవర్నరు హాలిడే యనునతఁడు బెత్యూన్ పాఠశాలకు విద్యాసాగరు నధికారిగా నేర్పఱచెను. 1885 వ సంవత్సరమున నీ పండిత శిఖామణి హుగ్లీ, నద్యా మొదలగు నాలుగు జిల్లాలకు పాఠశాలా పరీక్షాధికారిగ నియమింపఁబడి నెల కయిదువందల రూపాయిల జీతము నార్జింప నారంభించెను. ఈ యుద్యోగమునందున్నపుడె యాతఁడు హుగ్లీ, బర్ద్వాన్ మండలములలో నలువది బాలికాపాఠశాలలు స్థాపించెను.

ఆ కాలమున బంగాళాదేశమునందలి పాఠశాలలకు "యంగి" ను నొక దొరగారు డైరెక్టరుగా నుండిరి. ఆయన యించుక యధికార గర్వము గలవాఁడగుటచే స్వతంత్రబుద్ధిగల విద్యాసాగరునకుఁ దనపై యధికారితో సరిపడక పొరపులు గలుగుచు వచ్చెను. ఇట్లు క్రమ క్రమముగ మనస్పర్థ లధికమగుచుండ నొకనాఁడు దొరగారు

ఈశ్వరచంద్రవిద్యాసాగరులు.

విద్యాసాగరునిం బిలిచి హిందూకళాశాల ప్రధానోపాధ్యాయుని యొద్దకుఁ బోయి యొకమాట చెప్పిరమ్మని యాజ్ఞాపించెను. విద్యాసాగరుఁడు తాపని స్వగౌరవ భంగకరముగాఁ దోఁచినందునఁ దనతో దొరగారుగూడ వచ్చిన యెడలఁ దానచ్చోటికిఁ బోవుదుననియుఁ దానొక్కఁడు బోనొల్లననియు నతఁడుత్తరము చెప్పెను. విద్యాశాఖకెల్ల సర్వాధికారియగు తన్నుఁ దనచేతిక్రింది యుద్యోగస్థుఁడు తిరస్కరించుటచే దొరగారు కోపించి నీ విది చేయకతప్పదని విద్యాసాగరునితోఁ బలికెను. విద్యాసాగరుఁడు వెంటనే జేబులోనుంచి యొక కాగితముఁ దీసి తన యుద్యోగమునకు విడుదల వ్రాసియిచ్చి నాకిష్టము లేనిపని చేయుట యిప్పుడు తప్పునా! యని యడిగెను. బంగాళాదేశపు గవర్నరగు "హాలిడే" యనునాతఁ డీశ్వర చంద్రునకు నాప్తమిత్రుఁ డగుటచే నుద్యోగమును మానుకొనవలదని యతఁడెన్నివిధములనో విద్యాసాగరుని బ్రతిమాలెను. కాని వాని ప్రార్థనలు విద్యాసాగరుని నిశ్చలచిత్తమును జలింపఁ జేయఁజాలవయ్యెను.

ఈ విధముగ దొరతనమువారికొలువు కడముట్టసేయక నడుమనే ముగించి విద్యాసాగరుఁడు నిర్వ్యాపారుండుగాక తన దేశమునకు మునుపటికంటె నినుమిక్కిలిగా నుపకారముఁ జేయఁగలవాఁడయ్యె. బుద్ధి సర్వతోముఖవ్యాప్తముకాగా నాతఁడు బహుగ్రంథనిర్మాతయయి విద్యావిశారదుఁడై సంఘ సంస్కారకుఁడై భూతదయాళువై జన్మము చరితార్థముగఁ జేసికొనెను. బంగాళీభాషలో వాని వ్రాతలు మృదువులై మధురములై పరిశుద్ధములై శయ్యాసౌష్ఠవమునకుగణుతి గాంచినవి. పై నుదాహరింపఁబడిన గ్రంథములుగాక బంగాళా దేశచరిత్రము, సత్పురుషుల జీవచరిత్రము, బోధోదయము, సీతా వనవాసము మొదలగు గ్రంథములు రచించి ప్రచురించెను. ఇవిగాక సంస్కృతమున కాళిదాస ప్రణీతమగు శాకుంతల

నాటకమును బంగాళీలోనికి భాషాంతరీకరించెను. స్త్రీవిద్యయన్న చో నీతని కభిమాన మెక్కుడగుటచేఁ దద్విషయమయి యావజ్జీవము నధిక పరిశ్రమ జేసెను. "బెతూ్యను" పాఠశాల యభివృద్ధినొందుటకుఁ గారణము విద్యాసాగరునకు దానిపైఁగల యభిమానము దానివిషయమయి పడిన పరిశ్రమ కారణములని గ్రహింపవలెను. స్త్రీ విద్య యెడల నీయనకుఁగల యాదరమునుబట్టి బెతూ్యన్ కళాశాలలో మూడవతరగతిలోఁ జదువుకొని ప్రవేశపరీక్షకుఁ బోవఁదలఁచు హిందూబాలికకు విద్యాసాగరుని జ్ఞాపకార్థము విద్యార్థివేతన మొకటియిప్పటికి నీయఁబడుచున్నది. సర్వకళాశాలలలో నాంగ్లేయ పండితులుపాధ్యాయులయి యెంతచక్కఁగఁ బనిచేయుదురో స్వదేశీయులు నట్లే యింగ్లీషుభాషలో పండితులై యుపాధ్యాయులై కళాశాలల నిర్వహింప సమర్థులని లోకమునకుం దెలియజేయుటకయి విద్యాసాగరుఁడు మెట్రొపాలిటన్ కాలేజనుపేర నొక కళాశాలను స్థాపించెను. ఇది బంగాళా దేశములోని సర్వకళాశాలలలో శ్రేష్ఠమయినదని కీర్తిబడసినది. దొరతనమువారి క్రింది యుద్యోగమును మానుకొనుటచే నాతనికి ధనసష్ట మించుకయుఁ గలుగలేదు. పాఠశాలలలో బాలురు చదువుట కుపయుక్తములగు పుస్తకము లదివఱకు బంగాళీ భాషలో లేమింజేసి విద్యాసాగరుఁ డుద్యోగము మానిన పిదప నట్టి గ్రంథములు వ్రాసి ప్రచురించెను. ప్రతిపల్లెయందు ప్రతిపాఠశాలయందు ప్రతిబాలకుఁడు వాని గ్రంథములనే జదువుటచే నాతనికి రమారమి నెల కైదువేల రూపాయలాదాయము కొంతకాలమును మూడువేల రూపాయలు రాబడి కొంతకాలమును వచ్చెను. బంగాళా దేశపు పాఠశాలలలో నిప్పటికిని వానిచేత రచియింపఁబడిన సంస్కృత గ్రంథములు బంగాళీ గ్రంథములు చదువఁబడుచున్నవి. ఆ భాషలో రచనా చమత్కృతిగల పండితు లిటీవల బహు గ్రంథ

ములు రచించిరిగాని యవి విద్యాసాగరుని గ్రంథములకు సరిపోల వయ్యె. అందుచేత బంగాళీభాష కతఁడు గ్రంథరూపమునఁ జేసిన మహోపకారమునకు వానియెడ దేశస్థులు కృతజ్ఞులై యున్నవారు.

సంఘసంస్కార విషయమున విద్యాసాగరుఁడు చేసినపని యసమానము. ఇతఁడే హిందూదేశమున స్త్రీపునర్వివాహముల నుద్ధరించిన ప్రథమాచార్యుఁడు. ఇతఁడీపనికిఁ బూనుటనుగూర్చి యొక చిన్న కథగలదు. వాని దగ్గర చుట్టములలో నొకనికూఁతు రతిబాల్యమున వితంతువయ్యెను. తలిదండ్రు లామెం దోషస్థాని మూర్గదశమున నీ పండితుని యింటికి రాఁగా విద్యాసాగరునితల్లి యాబాలిక చక్కఁదనమును లేఁబ్రాయమును జూచి దుఃఖపడి కొడుకు దగ్గఱకు బోయి నాయనా! నీవింత పండితుఁడవు. ఈ బాలికను దుర్గతినుండి తొలఁగించి వివాహము చేయుటకు శాస్త్రములయం దెచ్చట నాధారములేదా? యని యడిగెనఁట. తల్లిమాటల నాదరముతో విని బాలికయవస్థకుఁ దానును మనసు కరుగఁగ నాఁటనుండి యాతఁడు స్త్రీపునర్వివాహ విషయమున నాధార మున్నవో లేవో కనుఁగొనుటకై శాస్త్రములు శోధించెను. 1854 వ సం॥ న నతఁడు స్త్రీపునర్వివాహము శాస్త్రీయమని సిద్ధాంతీకరించి విధవావివేకమను పేర నొక చిన్నగ్రంథము వ్రాసెను. ఆపుస్తకము బయలువెడలిన తోడనే బంగాళా దేశమంతయు సంక్షోభమును జెందెను. పూర్వాచార పక్షమును సంస్కారపక్షమును దేశమునందంతట ననేకసభలు జరిగెను. వాదప్రతివాదములు ప్రచురింపఁబడెను. వంగదేశమునందంతట వ్యాకరణ శాస్త్రమున నసమానుఁడని పేరువడిన యొకమహాపండితుఁడు విధవావివేకమును ఖండించుచు నొక గ్రంథమును సంస్కృతమున వ్రాసెను. ఆగ్రంథము జనులకుఁదెలియని దేశభాషలోనుండుట చేత జను లాగ్రంథమును జదువలేక స్వభాషలో రచింపఁబడినవిద్యా

సాగరుని పుస్తకమును జదివి దాని సత్యమును గ్రహించిరి. ఈశ్వర చంద్రుని ప్రోత్సాహముచేత దొరతనమువారు స్త్రీపునర్వివాహములు చేసికొన్నవారికి పిత్రార్జితమగు నాస్తిలో భాగములు పోవని శాసించుచు 1856వ సం॥న నొకచట్టమును నిర్మించిరి. అది మొదలుతద్విషయమున పాటుపడి యీ మహాత్ముఁడు 1856వ సం॥ డిశంబరు 7వ తారీఖున కలకత్తాలోఁ దనయింటిలో మొదటి స్త్రీపునర్వివాహమును జేసెను. అది యకార్యమని యాతనిని దేశస్థులు దూషింపనారంభించిరి. కులస్థులు బహిష్కరించిరి. ఆప్తబాంధవు లావలకుఁ దొలంగిరి. ప్రాణమిత్రులు పరిత్యజించిరి. ఎల్లకాలము సతని ప్రక్కను నిలిచి పనిచేయుదుమని వాగ్దానములుచేసిన పెద్దమనుష్యులు మొగములు చాటువేసిరి. ఇట్లు దేశస్థులచే విడువఁబడియు విద్యాసాగరుఁడు తనకావించినకార్యంబు శాస్త్రసమ్మతమనియు జగద్ధితకరమనియు నీతిప్రవర్తకమనియునమ్మియుండుటచే నేమియుఁ జలింపక ధైర్యసాహసములుగలిగి పర్వతమువలె చెక్కుచెదరక నిలిచి వివాహము వెంబడిని వివాహము జేయనారంభించెను. ఈపెండ్లిండ్లు వైభవముతోఁ జేయుటంజేసి యుత డప్పులపాలయ్యె. ఆసమయమున ధనికులగుమిత్రులనేకులువచ్చి ద్రవ్యసహాయముచేసి యాదుకొనుటకు రాఁగా విద్యాసాగరుఁడు వారివలన నించుకేనియు సహాయముఁగొనక యాభారము తానేవహించెను. ఇతరులకు ధర్మోపన్యాసములు చేసి తాము దూరమున నుండునట్టి యీనాటి సంఘసంస్కారులఁబోలినవా లెఁగాక యీపండితుఁడు తనపూనినపనియందు నిజమయినయభిమానముగలవాఁడగుటచేఁ దనకుమారున కొక వితంతుబాలికను వివాహము చేసి చెప్పెడు మాటలకును జేసెడు చేతలకును వైరుధ్యములేదనిజగంబునకు వెల్లడిచేసెను. ఈతెఱంగున పునఃపరిణయంబునఁ గృతకృత్యుఁడై యంతతోఁదనివినొందక విద్యాసాగరుఁడు కులీనపద్ధతియనుదురాచారముపై ధ్వజమెత్తి దానినినిర్మూలించుటకుఁ బాటుపడెను. ఆదేశ

మున నగరిగ్రామ్యులు కులీనబ్రాహ్మణులగుటచే వారిలో నొక్కొక్కఁడు నలువది యేఁబది యాఁడువాండ్రను బెండ్లియాడి సౌభాగ్యతండ్రి యెక్కఁడుకట్నములు కానుకలునిచ్చునో యాభార్య నాదరించుచు తక్కినవారల నిరాకరించుచు సదా సతులను బలువెతలపాలు సేయుచుందురు. విద్యాసాగరుఁడు నోరులేని యబలపక్షము బూని యనేకసభలుచేసి కొట్టకొన కాదురాచారము నిర్మూలింప నొకచట్టము నిర్మింపుఁడని ప్రాంతీయసభవారికి వేనవేలు జనులచేత వ్రాళ్లు చేయించి మహజర్ల-నంపించెను. కాని వితంతువివాహవిషయమునందువలె నతఁడీ కార్యమందు సఫలమనోరథుఁడు కాఁడయ్యె. హిందువులు వేదశాస్త్రములు మనకుం బ్రమాణములని నమ్ముచుండుటచే స్త్రీపునర్వివాహాది కార్యము లకార్యములు కావని యాగ్రంథములయందుఁ బ్రమాణవచనములు జూపినచో వారందఱొప్పుకొందురని విద్యాసాగరుఁడు కొంతకాలము నమ్మియుండెను కాని శాస్త్రప్రమాణమును జూపినవెనుక నయితము హిందువులు పునర్వివాహములు నిరాకరించినప్పుడు నిజముగా హిందువులకు వేదశాస్త్రములయందు నమ్మకము లేదని యాతఁ [illegible] నిశ్చయించుకొనెను. బాలికలకుఁ గడుచిన్నతనమందె వివాహములు సేయుట దురాచారమని యాతని యభిప్రాయము. నమ్మినట్లు నడచుకొనునట్టి యంతఃకరణశుద్ధుఁ డగుటచే విద్యాసాగరుఁడు తనకూఁతులకు వ్యక్తిగాకమునుపు వివాహములు సేయఁడయ్యె.

విద్యాసాగరుఁడు దయాసాగరుఁడు. ఆర్తజనుల కాపద్బాంధవుఁడు. నిరుపేదలకు నిక్షేపము. మెరమెచ్చులదాత గాక యాతఁడు పేదలకొఱకు ననదలకొఱకు గతిలేనివారికొఱకు వగచి మనఃపూర్వకముగ ననేకదానములు చేసెను. మధుసూదనదత్తను బంగాళీకవిశ్వరుఁ డొకఁడప్పులపాలయి ఋణములు దీర్పలేక చెఱసాలకుఁ బోవుటకు సిద్ధముగ నున్నప్పుడు విద్యాసాగరుఁడు ఋణప్రదాతల కాధన

యిచ్చి వాని పోషించెను. స్థితిచెడియున్న మిత్రుల కుటుంబములకు బంధువుల కుటుంబములకు ధనసాహాయ్యముచేసి వారిగౌరవము చెడకుండ నెన్నఁడు తోడ్పడుచుండెను. స్వగ్రామమున [illegible] విద్యనే ర్చికొనుటకై [illegible] సంస్కృత పాఠశాలను దనతండ్రి పేరస్థాపించెను. తనయూరికిఁ బోవునప్పుడెల్ల [illegible] పాఠములు వినువారల బట్టలుకొని [illegible] చితముగఁ బంచిపెట్టుచుండును. స్వగ్రామమున [illegible] వైద్యశాల [illegible] దానిని [illegible] దానికను [illegible] దానే యిచ్చి నిలిపెను. "తండ్రి [illegible]" [illegible] మంచిపనుల [illegible] "హిందూ [illegible] నిధి" (Hindu family annuity fund) [illegible] [illegible] సంఘము [illegible] సహాయము [illegible] బహుళ [illegible]. [illegible] సంఘము [illegible] ముఖ్యను [illegible]. 1848 వ సంవత్సరమున బంగాళామందు [illegible] విద్యాసాగరుఁడు [illegible] [illegible] చేసియు [illegible] 1851 వ సంవత్సరమున [illegible] పట్టణములో [illegible] [illegible] వైద్యసహాయము లేక [illegible] [illegible] చితముగఁ బంచిపెట్టి సాయము చేసెను.

విద్యాసాగరుఁడు [illegible] లెక్కజూచువంటి [illegible] ఒకనాఁడు [illegible] ధనము [illegible] లెక్క జూచుకొనుచుండ [illegible] నెక్కువ గానఁబడి

డు. అదిమొదలు యీశ్వరచంద్రుఁడు మున్నుతాను పాఠశాలాధికారిగా నున్నపుడు దొరతనమువారిసొమ్ము కొంతసొంతఖర్చునకుఁ దనసొమ్ములోఁబడియుండునని యనుమానించి "ఆడిటరుజనరల్" గారికి వ్రాసియాధనమును గ్రహింపుమని వ్రాసెను. ఆయన యాసొమ్ము దొరతనమువారికి రావలసిన పనిలేదని వ్రాసినను వినక విద్యాసాగరుఁడామిక్కిలిసొమ్ము దొరతనమువారికిచ్చి తనమనశ్శాంతిని సందేహమునుండి విముక్తుఁజేసెను. ఆహాహా! స్వార్థత్యాగచరిత్రమును బుజుమార్గప్రవర్తనమును గలవానిని వేఱొకమనిషిని చూపుట యెంతకష్టమో మీరే యెఱుంగుదురు.

“మిస్ మేరీకార్పెంటరు” అను దొరసాని కలకత్తానగరమునకు వచ్చి దేశమునందలి బాలికాపాఠశాలలను చూడవలెనని కోరి వాని జూపుటకు విద్యాసాగరునిఁ దనవెంటఁ దీసికొనిపోయెను. అతఁడామె కాయాస్థానములం జూపి మరలివచ్చుచుండ మార్గమున బండి బోల్తాపడి విద్యాసాగరుఁడు మిక్కిలిచే స్మృతిదప్పి నేలంబడియె. తగుచికిత్సలు చేసిన పిదప కొంతకాలమునకతఁడు మరలఁ బాగుపడెనుగాని శరీరమునకుఁ గలిగిన గాయముల దార్ఢ్యము వీడియుండెను. అట్టి దుర్బల శరీరముతోడనే యతఁడింకను నిరువదియైదు సంవత్సరములు గడపెను. సాంతాలుపరగణాలోనున్న కార్మతారుగ్రామమున నతఁడు నివాసస్థానముగఁ జేసికొని యచ్చట వేసవికాలము గడుపనిశ్చయించుకొని యతఁడచ్చటికిఁ బోవుచుండెను. 1890 వ సంవత్సరము డిశంబరు నెలలో తన ఆరోగ్యస్థితి చెడిపోవుటచేఁ గొంతకాలము చంద్రనగరమునకుఁ బోయి యుండి యచ్చట స్వస్థతగానక చిట్టచివరకుఁ గలకత్తానగరముఁ జేరి యంతకంతకు క్షీణించి 1891 వ సంవత్సరము జూలై నెల 29 వ తారీఖు విద్యాసాగరుఁడు జీవయాత్రముగించి లోకాంతరగతుఁడయ్యెను.

1877 వ సంవత్సరము జనవరి మొదటి తారీఖున విక్టోరియా రాజ్ఞీ హిందూ దేశ చక్రవర్తినీ మహాబిరుదము ధరించినప్పుడు కలకత్తాలో దొరతనమువారు విద్యాసాగరునకు నొక గౌరవపత్రికను దయచేసిరి. 1880 వ సంవత్సరము జనవరినెలలో జరిగిన దర్బారులో దొరతనము వారతనికి సి. ఐ. ఇ. బిరుదము నిచ్చిరి. ఈమహాత్ముఁడు మహాధన వంతుఁడు విద్యావంతుఁడు కీర్తిమంతుఁడునయ్యు వేషభాషలలో సామాన్యులవలెనుండి నిగర్వచూడామణియై యుండెను. నిజమయిన దేశాభిమానమును బరోపకారబుద్ధియు స్వకార్యధురీణత్వమును పిరికి యొద్ద నుండియు నెప్పుడుఁ గాననలయును. విద్యాసాగరుఁడు మహాసత్పురుషుఁడై గుణరత్నసింధువయ్యుఁడై గాంభీర్యసహితుఁడై నిశ్చలమనస్కుఁడై భంగిసంగతుఁడు గాక మరి యొకరిని శిక్షింపక సాగరోపమము తానయందు సార్థకమగునట్లు నడచినలోకోత్తరచరిత్రుఁడు. క్రింది యుద్యోగస్థులు స్వగౌరవమును జంపుకొని తమయధికారులు లేకూఁతలు కూయుమన్న నవికూయుచు నేవ్రాతలు వ్రాయుమన్న నవి వ్రాయుచు నేచేఁతలు చేయుమన్న నవి చేయుచుఁ బ్రజలను వేఁచుచు నీకాలములో నెలకొక్క వందలరూపాయలు జీతము గలిగి యధికారము గలిగి గౌరవమును దెచ్చు నుద్యోగమును దృణప్రాయముగ నెంచి వదలుకొన్న స్వతంత్రుఁడీవిద్యాసాగరుఁడే. ప్రజలపొగడ్తలకుఁ బొంగక దూషణలకు దుఃఖపడక బహిష్కారమునకు భయపడక కష్టములనుగణన సేయక తనకుధర్మకార్యమని తోఁచినదానినిపట్టునక కొనసాగించి "పరోపకారార్థమిదంశరీర"మనుమాట సార్థకముచేసిన మహాత్ముఁడీశ్వరచంద్రుఁడే. మెత్తని మనసుగలవాఁడయ్యు దృఢచిత్తుఁడు. పరమశాంతుఁడయ్యు దుష్టులకు భయంకరుఁడు. నమ్మిన ట్లాచరించుటయందును మనసులో నున్నమాట నిర్భయముగఁ బలుకుటయందును బరులసౌఖ్యమునకై స్వసౌఖ్యమును మానుకొని కష్టపడుటయందును నతని కతండెసాటియనవచ్చును. అత

నియౌదార్యము నతని వినయము నతని సౌజన్యము నతనిశాంతము వానివిద్యకు వన్నె వెట్టినవి. దేశమున కీతఁడొనర్చిన మహోపకారమునకు దేశస్థులలోఁ గొందఱు కృతజ్ఞులై వానిగుణగణంబులఁ గొనియాడుచు నెన్ని యోపాటలు పద్యములు రచించిరి. అవి యిప్పటికిని బంగాళా దేశమున మారుమూలల నయితము పాడఁబడుచుండును.

మహర్షి దేవేంద్రనాథ టాగూరు.

టాగూరనుమాట ఠాకూరను పదమునుండి వచ్చెను. ఈశబ్దమునకు జమీందారుఁడని యర్థము. కాఁబట్టి మహర్షి దేవేంద్రనాథటాగూరు మిక్కిలి గౌరవముగల జమీందారు కుటుంబములోనివాఁడని మనము తెలిసికొనవచ్చును. ఈటాగూరుల సంస్థానము బంగాళా దేశములో జస్సూరుమండలమున నున్నది. దేవేంద్రనాథుని పూర్వులలోనొకఁడగు పంచాననటాగూరను నతఁడు దానిని విడిచి కలకత్తానగరమునకుఁ గాఁపురము వచ్చెను. వానికొమరుఁడు జయరామటాగూరను భారతసమువారియొద్ద గొప్పయుద్యోగముఁ జేసి చాలసొమ్ముసంపాదించి యొక సౌధముఁగట్టి సుప్రసిద్ధుఁ డయ్యెను. ఆతని మునిమనుమఁడగు ద్వారకనాథటాగూరు దేవేంద్రనాథునితండ్రి. ఇతఁడు మిక్కిలియైశ్వర్యముగల జమీందారుఁడయ్యుఁ జక్కఁగ నింగ్లీషుచదువుకొని న్యాయవాదియై వ్యాపారములో నపారముగఁ గీర్తియు ధనమును సంపాదించి యంతటితో నూరకొనక నిరుపమానముగఁ బాడి వైదికముఁ జేసి కోటీశ్వరుఁడయ్యెను. ఈయన రాజా రామమోహనరాయలకు సహకారియయి సహగమనము నడచివేయుటలోను హిందువుల కింగ్లీషుభాష నేర్పుటకయి హిందూకళాశాలను స్థాపించుటలోను వానికిఁ దాలఁ దోడ్పడి కుడిభుజముగ నుండెను. అంతియగాక రామమోహనుం డింగ్లాండునకుఁ బోయినపుడు వానిచే నెలకొల్పఁబడిన బ్రహ్మసమాజమున కితఁ డధ్యక్షుఁడయి దానిని నిలిపెను. ఎఱిఁగినవారందఱు నితనిని మహారాజా ద్వారకనాథటాగూరనుచుండెడివారు. వానియౌదార్యము మితిమీఱినదగుటచే వంగదేశమునం దేసత్కార్యమును దలపెట్టినను వీనిసాయములేక యది నెరవేరదయ్యె. ఈయనకీర్తి యూరపుఖండమునందును హిందూదేశమునందును సమానము

మహర్షి దేవేంద్రనాథ టాగూరు.

గ వ్యాపించి యుండెను. ఇతఁడు 1841 వ సంవత్సరమున యూరోపుఖండమునకుఁ బోయి యింగ్లాండు ఫ్రాన్సు మొదలగు దేశములకుఁ జని యచ్చటి రాజులచేత సన్మానము మిక్కిలి గౌరవింపఁబడియెను. ఈతఁడింగ్లాండునకుఁ బోయినప్పుడే దేశోపకారార్థమై వచ్చి యచ్చట మృతినొందిన రామమోహనరాయలకు గోరి కట్టించెను. యూరోపునుండి మరుసటిసంవత్సరమతఁడు వచ్చి మరల 1845 వ సంవత్సరమున నింగ్లాండునకుఁ బోయి 1846 వ సంవత్సరమున తన ప్రియమిత్రుఁడగు రామమోహనుని వలె నా దేశమున లండను నగరమున మృతినొందెను. ద్వారకనాథునకుఁ గలుముగ్గురు కొడుకులలోను దేవేంద్రనాథటాగూరు జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు. ఈతఁడు 1817 వ సంవత్సరము మే నెలలో జన్మించెను. తండ్రితల్లికిఁ జిన్ననాఁటనుండియుఁ జను వెక్కువగనుండుటచే నామె మనుమని ననేకపుణ్యక్షేత్రములకుఁ దనతోఁ గూడఁ దీసికొనిపోయి త్రిప్పెను. ఇతఁడు తనపితృసఖుఁడగు రామమోహనునిచే స్థాపింపఁబడిన హిందూకళాశాలలో విద్యనభ్యసించెను. బుద్ధిసూక్ష్మతకలవాఁడగుటచే బాల్యమునందే యీతఁడు సంస్కృతము, పారసీ, యింగ్లీషు, బంగాళీ భాషల నేర్చుకొని వానిలోఁ బ్రవీణుఁడయ్యెను.

చిన్ననాఁటనుండియు నితని కుపనిషత్తులపై నెంతయు నిష్టము. అదియుఁగాక బ్రహ్మసమాజస్థాపకుఁడగు రామమోహనుని యింటికిఁ దఱచుగఁ బోవుచుండుటచే నీశ్వరారాధనవిషయము లగుప్రసంగములు వినుచు వచ్చెను. ఆగర్భశ్రీమంతుఁడగుటచే దేవేంద్రనాథుఁడు మహావైభవముల ననుభవించుచుఁ బెరిగెను. తనబాల్యమునుగూర్చి యతఁడే యొకచోట నిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు-

“సంపన్నలగు తల్లిదండ్రులకుం బుట్టి రాజశ్రీగలకుటుంబమున మహావైభవముతోఁ బెరుగుటచే చిన్ననాఁట నేనెన్నఁడు భగవంతుని సేవయందు దలపెట్టనైతి. ప్రపంచసంబంధము నన్ను గౌరవిం

చువారె. అందఱు నాకు సదుపాయములను జేయువారె. పిలుచుట యే తడవుగ లెక్కకు మిక్కిలి సేవకులు నాయెదుటఁ జేతులుకట్టుకొని నిలుచుండువారు. ప్రత్యూషమునందే నేఁ గోరిననిముసముననె యెడలేనిసముద్రతరంగములవలె వచ్చి నాచేతులంబడుచుండెడిది. నేనడుగకయే యాలస్యముగ నాకోరికలెల్లఁ దీరుచువచ్చినవి. సౌఖ్యసంపదలు నన్నా దినములలో భ్రమపెట్టి నేనెఱుఁగక మోహసముద్రమునం బడితిని. కాలక్రమేణ వానియందుగల సౌఖ్యమునే జూచుచుంటిని గాని నేను పరలోకమును భవిష్యత్తును దలంపనైతిని. నేను ప్రపంచసంబంధములగు మాయలయందుఁ జిక్కుకొని యింద్రియసుఖలోలుఁడనై నాయంతరాత్మను లెక్కసేయక భోగపరాయణుఁడనైన మనస్సెట్లు త్రిప్పిన నట్లుతిరిగితిని. స్వర్గానుగ్రహమున నీయవస్థ చిరకాలముండదయ్యె."

దేవేంద్రనాథుఁడు బదునెనిమిది సంవత్సరముల ప్రాయమువాఁడగునప్పుడు ముసలిదియగు నాయనతల్లి రోగపీడితయై మరణమునకు సిద్ధమయ్యెను. గంగాతీరమునఁ బ్రాణములువిడుచుట చాలపుణ్యమనినమ్మి యాదేశస్థులు ఆసన్నమరణులగు మనుష్యుల నేటియొడ్డునకుఁ గొనిపోవుచుందురు. ఆ యాచారమునుబట్టి దేవేంద్రనాథుని పితామహిని గంగయొడ్డునకుఁ గొనిపోవ నామెయచ్చట వెంటనే మృతినొందక మూడుదినములు బ్రతికియుండెను. ఆసమయమున నామె బంధువులందఱు నచ్చటఁ గనిపెట్టుకొనియుండిరి. పురోహితులు హరినామస్మరణం జేయుచుండిరి. మూఁడవనాఁడు పున్నమియగుటచే నారేయి పండువెన్నెలలు గాయఁజొచ్చెను. శ్రమజెందినవారి యాయాసము నపనయించుచు మందమారుతము చల్లఁగవీచుచుండెను. అప్పుడు దేవేంద్రనాథుని మనస్సునఁ జిత్రముగ వైరాగ్యము ప్రభవించెను. అది యెట్లు నెలకొనెనో తెలియుట కాతని స్వవచనముల నీక్రిందఁ బొందుపఱచెదను.

“ఈసమయమున సమస్తపదార్థము లసారములనియు నిస్సారములనియు నాకుఁదోఁచెను. శోకించినతోడనే నేనుమునుపటిమనుష్యుఁడనుగాక మాఱిక్రొత్తవాఁడనైతిని. ఘనముపై గోనెపఱచెను. నీవప్పుడుకూర్చున్న పాతచెనుకచాఁపయె నాకుఁదగినదని తలఁచితిని. వెలలేని తివాసులు మొదలగుసామానులు గోనెగుడ్డవాని చేసి పఱచెను. అప్పుడు నెన్నఁ డెఱుఁగని మహానందము నామనస్సున నుదయించెను. అంతట సుఖము నేనింద్రియసుఖములో మునిఁగియుండిన కాలమున నెన్నఁడు నెఱుఁగనో భగవంతుఁడను నెట్టివాఁడో తెలిసికొనుటకై యత్నించినపాపముఁ బోవనైతిని. ఆస్మశానభూమి పరిశాంతము నిర్మలముగ నుండెను. ఆమానందము నేను పట్టఁజాలక పరవశుఁడనైతిని. ఆయానందమును వర్ణించుట కేభాషయుం దేమాటయుఁ జాలదు.”

అనుభవైకవేద్యమై మనస్సువచనములను గ్రహలోకసామాన్యమై యనన్యదుర్లభమును యమూల్యమైన యాబ్రహ్మానందమును దేవేంద్రనాథుఁడు రాత్రియంతయు ననుభవించి మఱునాఁటినుండియు పిచ్చివాఁడపోలె నేదియో గుఱిచి చింతించువాఁడపోలె సొమ్మువోఁగొట్టుకొని వెదకువాఁడుపోలె మందమతియై తీవ్రమైన చిత్తక్షోభము ననుభవింపసాగెను. నాఁటిరాత్రి యానందమును మఱలఁ దెచ్చుకొనవలయునని యతఁడెంత ప్రయత్నించినను సాధ్యము కాదయ్యె. మనశ్శాంతికొఱ కాయన యింగ్లీషుతత్త్వశాస్త్రములఁ జదువుకొనియెఁగాని తానుకోరిన శాంతి రాదయ్యె. భగవంతుని సాన్నిధ్యమును బడయవలయునని యతఁడు ప్రతిదినము బలుసారులు ప్రార్థనఁజేయుచువచ్చెను. ఒకప్పుడు సూర్యోదయము మొదలు మధ్యాహ్నమువఱకు నెండలో నతఁడీశ్వరధ్యానము సేయుచుఁ బారవశ్యముజెందియుండ సేవకులు సుకుమారమగు వానిమేనెండచేఁ బడకుండ గొడుగులు బట్టుచువచ్చిరఁట. ఇట్లు మూఁడు సంవత్సరములు గతించెను.

అతఁడిరువదియొక్క సంవత్సరముల ప్రాయముగలవాఁడైన ప్పుడొకనాఁడు తనగదిలోఁ గూర్చుండగా వ్రాఁతపుస్తకములోని పత్రి మొకటిచినిగి గాలికిఁగొట్టుకొనివచ్చి యతని ముందటం బడియె. అం దొక సంస్కృతశ్లోకముండుటచేఁ దనపురోహితుని దానియర్థ మడిగి వానివలనం దెలియఁజాలక బ్రహ్మసమాజ ప్రధానాచార్యుఁడగు నీరా మచంద్ర విద్యావాగీశునొద్దకుఁబోయి దానియర్థ మడిగెను. ఆపండిత శిఖామణి యది యీశోపనిషత్తులోని మొకటిశ్లోకమనియు భగవంతుఁ డు జగత్తునంతయు నిండియుండునుగనుక సర్వమీశ్వరమయమే యని యెంచి మనుష్యుఁడు పరులధనమున కాశఁ జేయక తనకున్నదానితోఁద నివినొందవలయునని ,దాని తాత్పర్యమునియును జెప్పెను. అదివిని దేవేం ద్రనాథుఁడక్కజపడి యుపనిషత్తులలో నెంతెంత యర్థమున్నదో తెలిసికొనఁగోరి యానాఁడు మొదలు సంస్కృతముం జదువుకొని యు పనిషత్తుల నర్థసమేతముగనేర్చుకొనెను. ఈవేదాంతభాగముపై నత నికి మరణముపఱకు నింతింతనరానిభక్తిగలదు. దేవేంద్రనాథు నెఱిఁ గినవారు కొందఱతఁడు జ్ఞానియని తెలిసికొని వానియొద్ద వేదాంతము నేర్చుకొనుచువచ్చిరి. వేదాంతవిద్యాభివృద్ధికొఱ కాయన 1839 వ సంవత్సరమున తత్వబోధినియను నొకసభ స్థాపించి దేవేంద్రనాథుఁడు తనచెలికాండ్రు పదుగుర నందుఁ జేర్చి వారమునకొకసారి యందఱుం గలిసి వేదాంతార్థములఁ జర్చించి జ్ఞానాభివృద్ధి జేసికొనుచు నెలకొకసారి ప్రార్థనలఁ జేయుచువచ్చెను. ఈసభాసంబంధమున నతఁడు తత్వబోధిని పత్రిక నొకదానిని బయలుదేఁదీసి దానికిఁదనమిత్రుఁడగు నక్షయ కుమారదత్తును సభపతిగాఁ జేసెను. ఈసభలో మొదటపలువురు చే రకపోయినను గొలఁదికాలమున నవద్వీపమహారాజగు శ్రీశ్చంద్ర రా యలు బర్ద్వాను మహారాజాధిరాజు మొదలగువా రనేకులు చేరిరి. 1842 వ సంవత్సరమునం దతఁడు తత్వబోధనీసభయొక్క ప్రథమ సం

వత్సరోత్సవమును మహావైభవముతో జరిపెను. ఆయుత్సవమునకాయన నగరములోనున్న వారిఁ జిన్నపెద్దలనక నందఱిఁ బిలిచెను. ఊరిలోనున్న తగుమనుష్యు లదివఱకు సభపేరయిన నెన్నఁడు వినియుండ నందున నీయుత్సవమున కెవరు రారుగాఁబోలు నని సామాజికులు చింతించిరి. కాని రాత్రియెనిమిది గంటలకు సభాభవనమంతయు జనులతోనిండి క్రిక్కిరిసి కూర్చున్నవారి కూపిరిసలుపన ట్లయ్యెను. సభ యెనిమిది గంటలుమొదలు రెండుగంటలవఱకు జరిగినను వచ్చినవారు నిద్రాహారములుమానుకొని జరిగినచర్యల నెంతయు శ్రద్ధతో నాలకించిరి.

ఇట్టుండి యతఁడు బ్రహ్మసమాజమున కప్పుడప్పుడుపోయి చూచుచుండెను. రామమోహనరాయ లింగ్లాండునకుఁ బోవకమునుపు ప్రార్థనమునిమిత్తము బహ్మసమాజమున కొకమందిరమును నిర్మించి రామచంద్రవిద్యావాగీశుని ప్రధానాచార్యునిగ నేర్పఱచిపోయెను. రామమోహనుఁడు వెల్లినదిమొదలు సమాజము క్రమక్రమమున క్షీణించినందున విద్యావాగీశుఁడింక సమాజమువృద్ధిపొందదని నిరాశజేసికొనియెను. ఉపనిషత్తులు జదువుటచే దేవేంద్రనాథునిమనస్సు పరిపక్వమయి భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యములతో నిండినందున నతఁడు పరమేశ్వరుఁడొక్కఁడేయనియు నతఁడు నిరాకారనిర్వికల్పనిరంజనుం డనియు గ్రహించి విగ్రహారాధనము సేయఁగూడదని నిశ్చయించుకొని తన మిత్రులతో నతఁ, డాసమాజమునఁ జేరి తన తత్వబోధినీ సమాజముఁ గూడ నందుఁగలిపి విద్యావాగీశున కానందముఁగలిగించి కొనయూపిరితోనున్న బ్రహ్మసమాజమును బ్రతికించెను. ఇతఁడు చేరుటచేతనే బ్రహ్మసమాజ మొకగొప్పమతమయ్యెను. దానికిఁగావలసిన ధనసహాయమంతయు నతఁడేచేయుచు దానిభారమంతయు నతఁడే వహించుచు సర్వవిధముల దానినివృద్ధిజేసెను. మఱియు వేదాంతశాస్త్రవృద్ధి కొఱకు తత్వబోధినీ పాఠశాల నొకదానిని స్థాపించి దానికిఁగావల

సిన ధనమంతయు నశించెయిచ్చెను. నాలుగువేదముల నర్థసమేతము గఁజదువుటకు నలుగురు బ్రాహ్మణకుమారులను గాశీపురమునకంపెను. బ్రహ్మసమాజములోఁజేరిన తనమిత్రులలోఁ గొందఱప్పటికిని విగ్రహారాధనము సేయుచుండుటఁజూచి యదిమాన్పింపఁ దలఁచి 1843 వ సంవత్సరమునం దాయన సమాజికులందఱు ప్రమాణపత్రిక నొకదానినిపై వ్రాలు చేయవలయునని తీర్మానించెను. ఆపత్రికపై సంతకములఁ జేయువారు తాము సృష్టిస్థితిలయకారణభూతుఁడగు పరాత్పరు నద్వితీయు మానసారాధనము సేయుటయేగాని విగ్రహారాధనము సేయమనియు రోగదుఃఖపీడితు లగునప్పుడుతప్ప ననుదినము భగవంతుని సేవసేయుదుమనియు దుష్కార్యములఁ జేయమనియు సత్కార్యములఁ జేయఁబ్రయత్నింతుమనియుఁ బ్రమాణముఁ జేసి వ్రాలుసేయవలయు. ఇట్లుచేయుటకు దేవేంద్రనాథుఁడు మొదలగు నిరువదిమంది పడుచువాండ్రు సిద్ధమై శ్రద్ధాభక్తులతోఁ బవిత్రహృదయములతో వచ్చి రామచంద్ర విద్యావాగీశునియెదుట నిలిచిరి. అప్పుడా వృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు బ్రహ్మసమాజమత మభివృద్ధిపొందు మేలుదినములు వచ్చెనవికదా యని సంతసించి యానందపారవశ్యమున కన్నులనుండి బాష్పములు విడిచి గద్గదకంఠుఁడై చెప్పఁదలఁచుకొన్న యుపన్యాసము చెప్పనేరక “హా! ఈసమయమున రామమోహనుఁడే యుండిన నెంత యానందించునో కదా.” యని పలికి వారిని స్వమతమునం జేర్చుకొనియెను.

ఇట్లు చేరిన కొలఁదికాలములోనే యతనికి క్రైస్తవమతబోధకులతో వివాదము సంభవించెను. అతని తండ్రియొద్దఁ బనిసేయుచుండిన రాజేంద్ర సర్కారను నొక బ్రాహ్మణునిభార్యయు నామె సోదరుఁడును క్రైస్తవమతమునఁ గలియుటకయి యొకబోధకుని యింటికిఁ బోయిరి. తనభార్యను దనకిప్పింపుఁడని మగఁడు కోర్టులో దావా తెచ్చెను. కాని వానిప్రార్థన మరణ్యరోదన మయ్యెను.

అతఁ డంతట దేవేంద్రనాథునితో మొఱఁబెట్టుకొనఁగా నతఁడు క్రై స్తవ దుర్ణయమునకు బిట్టలుకఁ బూని వారి యధర్మవర్తనము నివారింపఁజేయఁ దలఁచి యొక సభఁజేసి కలకత్తాలోనున్న పెద్ద మనుష్యుల నందఱ రావించెను. మతవిషయముల నతనితో భిన్నాభిప్రాయులయ్యు నీయుత్తమ కార్యమున జమీందారులు, మహారాజులు, నుద్యోగస్థులు నాతనితో నేకీభవించి హిందూబాలుర నిమిత్త మొకపాఠశాలను స్థాపించుటకు నిశ్చయించిరి. ఆసభకు వచ్చినవారియుత్సాహ మేమని చెప్పుదు. ఆక్షణమందే యేఁబది వేల రూపాయిలు పాఠశాలకు మూలధనముగ నొసఁగఁబడెను.

ఇరువది యెనిమిది సంవత్సరములప్రాయముననే దేవేంద్రనాథుఁడింతపనిఁ జేయుటచే నక్కజపడి పౌరు లనేకులు బ్రహ్మసమాజము మంచిదేయని యందుఁ జేరిరి. ఈతెఱంగునఁ బనిసేయుచుండ బ్రహ్మసమాజ మతస్థులకు నేది ప్రమాణగ్రంథముగ నుండవలయునని వారిలో వారికి సందేహములు గలిగినవి. అక్షయకుమారదత్తు వేదములుపౌరుషేయములగుటచే నప్రమాణములనియె. కొందఱు వేదములే ప్రమాణములనిరి. కొంతకాలము వాదానువాదములు జరిగిన పిదప దేవేంద్రనాథుఁడుతక్కుంగల సామాజికులు వేదశాస్త్రములుప్రమాణములుగావనియు, బుద్ధి నుపయోగించి చక్కఁగవిచారించి యాగ్రంథములలో మంచియున్నయెడల గ్రహించితదితరములఁద్రోసివేయవలయుననియు నిశ్చయించిరి. అనంతరము బ్రహ్మసమాజమతస్థులకుధర్మశాస్త్రమేదయిన నుండవలదాయని సందేహము గలుగ దేవేంద్రనాథుఁడా తెగవారి యుపయోగము నిమిత్తము బ్రహ్మధర్మ మనునొకగ్రంథమునిర్మించెను. ఈగ్రంథమును రచించుటకేండ్లును బూండ్లునుబట్టకయతని కొకనాఁడు మూఁడుగంటలసేపుపట్టెనఁట. తనమిత్రునొకనివ్రాయుమని వేదములనుండియు శాస్త్రములనుండియుఁ దనకుఁగంఠపాఠముగవ

చ్చిన కారికల నద్భుతముగఁ జెప్పెనఁట. ఈబ్రహ్మధర్మము మొదటసం స్కృతమున వ్రాయఁబడి పిదపనాంగ్లేయభాషలోనికి బంగాళీ మొదల గు స్వదేశభాషలలోనికిని మార్పఁబడి యిప్పుడు దేశమందంతటనుప యోగింపఁబడుచున్నది.

ఇంతదనుక దేవేంద్రనాథుఁడు మొదలగుబ్రహ్మసమాజమతస్థులుతమతమవర్గములలోనేయుండిరి. 1843 వ సంవత్సరమున దేవేంద్రనాథుని తండ్రియగు ద్వారకనాధటాగూరు లండననగరములో మృతి నొందెను. తండ్రికుత్తరక్రియలెట్లుచేయవలయునని యతనికి సందేహము జనించెను. బ్రహ్మధర్మప్రకారముచేయుటయుక్తమని దేవేంద్రనాథుఁడుతలఁచెను. టాగూరువంశస్థులు బ్రాహ్మణులగుటచే వేదశాస్త్రముల ప్రకార ముత్తరక్రియలు జరిగింపవలసినదనియు నట్లు జరిగింపని యెడల కుటుంబగౌరవమునకు భంగమువాటిల్లుననియు వానిబంధువులు మిత్రులుపలుమాఱు నొక్కిచెప్పిరి. దేవేంద్రనాథుఁడవియెల్లఁ బెడచెవినిబెట్టి బ్రహ్మసమాజ ధర్మప్రకారముగఁ దనపైతృకమును నిర్వర్తించెను. అప్పుడుకులస్థులగు బంధుమిత్రులు వానిబహిష్కరించి పరిత్యజించిరి.

ఈమహాత్ముని మహాధైర్యమును దెలుపుట కీపైయంశములు చాలునుకానియితఁడు సత్యసంధుఁడని మహర్షి శబ్దమునకుఁదగినవాఁడనియుఁ దెలుపుట కింకొకముఖ్యాంశముగలదు. జనకుఁడగు ద్వారకనాధుఁడు బ్రతికినన్నాళ్ళు మహారాజవైభవముతో బ్రతికి యనేకదానధర్మముల సేయుటంజేసి యాయనమృతినొందునప్పటికొకకోటిరూపాయలు ఋణముండెను. అతఁడులోకవ్యవహారవేదియున్యాయవాదియునైనందున ఋణప్రదాతలు తన స్వార్జితమగు సొత్తుమీఁదికింబోకుండఁదగుకట్టుబాటులఁ జేసిచనిపోయెనువాణిజ్యవ్యాపారము మీఁదనున్నయాస్తియంతయు నప్పులవాండ్రకొప్పగింపుమనియువారి దిపంచుకొని వచ్చినంతపుచ్చుకొని పోవలయుననియు నేర్పాటులఁ జేసి బంధువులు

ఋణప్రదాతలనొప్పించిరి. ఈయేర్పాటు ధర్మస్వరూపుఁడగు దేవేంద్రనాథునకు నిష్టములేకపోయె. అప్పు లిచ్చినవారు మఱి చెడిపోఁగూడదని చెప్పి వారిని రావించి జమీందారీమూలమున దక్కినసొత్తు మదీయానము నిమిత్తము వారికొప్పగించి సంవత్సరమునకుఁ గుటుంబ ఋణముని మిత్తము నిరువదివేల రూపాయలు దనకు వచ్చునట్లొడంబఱచెను. అంతియకాక విలువగలనగలు వస్త్రములు మంచి మేడలు మొదలగునవి విక్రయించి ఋణముఁ దీర్చెను. వేదములఁ జదువుటకుఁ గాశీనగరమునకుఁ బంపిన నలువురు బ్రాహ్మణులను చదువుచాలించి రమ్మనియెను. తాను స్థాపించిన తత్త్వబోధినీపాఠశాలను గట్టిపెట్టి యూ సందిరమును విక్రయించెను. ఆఁడువాండ్రెక్కిపోవుట కొకపల్లకి నుంచుకొని తక్కినసామానులన్నియు విక్రయించి పూర్వపుధనమంతయుఁ గోలుపోయి సామాన్యుఁడట్లు బ్రతికి యతఁడు ఋణవిముక్తుఁడయ్యె. ఆహాహా! ఎగబెట్టుట కంటె మిలుస్సన్యాసము తానుకష్టపడుముఁ దండ్రిచేసిన ఋణములు దీర్చుట యామహానుభావునియందుఁ దక్క మఱొక్కనియందుగాంచుట యరిదిగదా! ఋణములఁ దీర్చుటయేగాక ధర్మకార్యములనిమిత్తము తండ్రి చందాల నిచ్చెదనని వాగ్దానములఁ జేసినవారలకందఱకు వాగ్దత్తధనమును వడ్డితోఁగూడ నిచ్చి యామహాత్ముఁడు పితృవాక్యపరిపాలకుఁడయ్యెను. ఇట్టియుదారచిత్తుఁడే దేశమునను‌ండు,నాదేశము ధన్యము గదా! ఋణప్రదాతలు కొంతకాలము తనజమీందారీముల స్వాధీనముఁ జేసికొని వ్యవహరించి సరిగా నప్పులు దీర్చకొనలేక సంస్థానము మరల దేవేంద్రనాథునకే యప్పగించి యతనికిఁ దోఁచినట్లప్పులఁ దీర్చుమని వేఁడిరి. అతని సత్యసంధతయందుఁ బ్రజలకెంతనమ్మకముగలదో దీనింబట్టి తెలిసికొనుఁడు. వారివలన సంస్థానముమరలఁ గైకొని దేవేంద్రనాథుఁడు జాగరూకతతో వ్యవహరించి ఋణములుదీర్చి తనయాస్తి నిలుపుకొనెను.

ఇట్లు కొంతకాలమునకు దేవేంద్రనాథునకును వానిసహాకారులకును గొన్నియభిప్రాయభేదములు గలుగ మనశ్శాంతికై యతఁడు 1856 వ సంవత్సరమునఁ బూర్వకాల మనేకమహర్షులకు నివాసస్థానమై హిమాలయపర్వతములకుం బోయెను. పోయి యచ్చటఁ బదునెనిమిదిమాసములుండి మన వేదాంతశాస్త్రమును జక్కఁగఁ జదివి కాలమంతయుగడుపుచు నెడతెగక మహోన్నతమైన యాపర్వతరాజముయొక్క గాంభీర్యమునుం జూచి పరమేశ్వరుని మహిమను గొనియాడుచు మనశ్శాంతినిబడసెను. అతఁడాకొండలమీఁద నున్నకాలమునఁ గలకత్తానగరమునఁ గేశవచంద్రసేనుఁడను పందొమ్మిదేండ్ల ప్రాయముగల కుశాగ్రబుద్ధియొకఁడు ప్రమాణపత్రికపై సంతకముఁజేసి బ్రహ్మసమాజమునఁ జేరెను. దేవేంద్రనాథుఁడు మంచుకొండమీఁదనుండివచ్చి తనసమాజములోఁ జేరిన యీబాలుని వాక్చక్యమునకుఁ బాండిత్యమునకు సద్గుణసంపత్తికిఁ గడుమెచ్చి వానితోఁ జెలిమిఁజేసి వానితోఁ గలిసి మతాభివృద్ధికయి పనిచేయనారంభించెను. చంద్రసేనుఁడు దేవేంద్రనాథుని యెడఁ బితృభావము నిలిపెను. దేవేంద్రనాథుఁడు బాలునియెడఁ బుత్రప్రేమయు శిష్యవాత్సల్యమును జూపెను. ఈగురుశిష్యులిద్దఱు బ్రతిదినము గలిసికొని రాత్రులు ప్రొద్దుపోవువఱకు వేదాంతతత్త్వములు సలుపుచు పరస్పరజ్ఞానాభివృద్ధిఁ జేసికొనుచుండిరి. ఈయిరువురకూడికచే బ్రహ్మసమాజమతము జనసమ్మతముగాఁ జొచ్చెను. కేశవచంద్రుఁడింగ్లీషునను దేవేంద్రనాథుఁడు బంగాళీలోను మతోపన్యాసములు చేయనారంభించిరి. బుద్ధిసంపన్నుఁడగు శిష్యుఁడు క్రొత్తక్రొత్తపద్ధతుల నెన్నో యూహించి తెలుప ధనసంపన్నుఁడగు గురువు వానినిఁ గొనసాగఁజేసెను. 1859వ సంవత్సరమున దేవేంద్రనాథుఁడు తనకుటుంబముతోఁ బొగయోడనెక్కి సింహళద్వీపమునకుఁ బయనము చేయఁదలఁప బాలుఁడు కేశవచంద్రుఁడు వారితోఁ బయనమా

యి పోయెను. ఈప్రయాణమున గురుశిష్యుల స్నేహబంధము మును పటికన్న దృఢమయ్యెను. సింహళమునుండివచ్చినపిదప దేవేంద్రనాథుఁడు బ్రహ్మధర్మప్రకారముగఁ దనకూఁతునకుఁ బెండ్లిచేసెను.

1861 వ సంవత్సరమున వారిద్దఱుఁ గలిసి "ఇండియనుమిఱ్ఱ"రను నాంగ్లేయపత్రిక నొకదానిని ప్రకటింపసాగిరి. అది యిప్పటికి నిదినపత్రికయయి కలకత్తానగరమున వెలువడుచున్నది. దేవేంద్రనాథుఁ డతనిప్రియశిష్యుని వానిప్రజ్ఞకుఁ దగినంత గౌరవమొసఁగఁ జేయవలయు నని నిశ్చయించి యొకదినమునఁ దామిత్రసభికుల రావించి వానిసమక్షమునఁ గేశవచంద్రుని బ్రహ్మసమాజమతప్రధానాచార్యునిగ నభిషిక్తునిఁ జేసి బ్రహ్మనందుఁడను బిరుదమునిచ్చి బంగారుబంతుల చట్రములో నమర్చిన యొకపటమును దంతపుముద్రయుఁ దనచే రచింపఁబడిన బ్రహ్మధర్మ గ్రంథప్రతియు వానికొసంగి మహావైభవముతో నుత్సవముఁ జేసెను. ఆదినము మొదలు బ్రహ్మసమాజమత మెంతమహోన్నతదశకు రావలెనో యంత మహోన్నతదశకు వచ్చెను.

ఉపన్యాసములిచ్చుటలో నీహిందూదేశమునఁ గేశవచంద్రునంతవాఁడు మరల జన్మింపలేఁడనియనేకు లభిప్రాయపడుచున్నారు. అతని కారణముననే బ్రహ్మసమాజమున ననేకులు చేరిరి. కాని యాగురుశిష్యుల స్నేహముచిరకాలము నిలువదయ్యె. దేవేంద్రనాథుఁడు యజ్ఞోపవీతము దీసి పాఱవైచి మతాంతరులతో భోజనాదికములఁ జేయుచుండెనుకాని స్త్రీలను సభలకుఁ దోడ్కొనివచ్చుట యితరవర్ణముల వారితో సంబంధ బాంధవ్యములు జేసికొనుట మొదలగు కొన్ని కార్యములకిష్టపడఁడయ్యె. కొన్నివిషయములఁ బూర్వపద్ధతుల ననుసరింపఁ గోరుచున్న గురువునకు నన్నిట నవీనపద్ధతుల నవలంబింపఁదలఁచు శిష్యునకు నభిప్రాయభేదములు గలుగుటంజేసి వారిద్దఱు చిట్టచివఱకు విడిపోయిరి. దేవేంద్రనాథుఁడు తనమతమున కాదిబ్రహ్మసమాజమని

నామమిడియెను. కేశవచంద్రుఁడు తనమతమునకు హిందూదేశబ్రహ్మసమాజమని పేరుపెట్టెను. అదిమొదలు దేవేంద్రనాథమహర్షి ప్రపంచసంబంధము వదలుకొని యీశ్వరసేవయందె కాలముఁ బుచ్చుచుఁ బ్రతిసంవత్సరము హిమాలయమునకుఁ బోవుచుఁ దనపరిశుద్ధజీవనమువలనను బవిత్రచరిత్రమువలనను సత్త్వవత్జ్ఞానమువలనను నిర్మలాంతఃకరణమువలనను భూతదయాపరతవలనను బ్రజలచే మహర్షియనుబిరుదమునొందియాబిరుదమునకుఁ దగినవాఁడనిపించుకొనియెను. ఏటేటబ్రహ్మసమాజసాంవత్సరికోత్సవము జరగుచుదినముల దక్క మఱియెన్నఁడుఁ నాతఁడుజనుల కగపడుచుండువాఁడు కాఁడఁట. మిక్కిలి ముదిమిలోనయితము నాతనికి బాల్యమునయున్నంతటి జ్ఞాపకశక్తి యుండెనఁట. పుణ్యక్షేత్రములలో దేవదర్శనము చేయుటకుఁ బోయినట్లాయీమహర్షినిహిందువులనేకులు దర్శింపవచ్చుచువారు. ఈయన హిందూదేశమునందలి యనేకభాగములనే గాక బర్మా, సింహళము, చీనామొదలగు విదేశముల నయితము చూచెను.

ఈయనకు మరణకాలమునాఁటికి నలుపురు కుమారులు నిరువురుకుమార్తెలు నుండిరి. అందు జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు ద్విజేంద్రనాథటాగూరు పండితుఁడై కొన్ని వేదాంత గ్రంథములురచించెను. రెండవకుమారుఁడు సత్యేంద్రనాథటాగూరు గొప్పయుద్యోగములఁ జేసికొన్నియేండ్లక్రిందట పించను పుచ్చుకొనెను. మూడవకుమారుఁడగు జ్యోతీంద్రనాథ టాగూరును నాలవతనయుఁడగు రవీంద్రనాథటాగూరునుబంగాళీభాషలో మంచి మంచి గ్రంథములు వ్రాసిరి. ఈనాఁటి బంగాళీకవులలో రవీంద్రనాథుఁడే మిక్కిలిగొప్పవాఁడని ప్రసిద్ధిగలదు. కుమార్తెయగు శ్రీమతిస్వర్ణకుమారిదేవియు ననేకచిత్రవచనకావ్యములవ్రాసి ప్రసిద్ధికెక్కె యిప్పుడు బంగాళాదేశమున సివిలుసర్వీసులో గొప్ప యుద్యోగములుచేయు ఘోషాలుగారికి తల్లియయ్యె

ను. ఈమహర్షి 1905 వ సంవత్సరము జనవరినెల 19 వ తేదీ గురువారముమధ్యాహ్నము లోకాంతర గతుఁడయ్యెను. ఈమహాత్ముఁడెంత జబ్బుగనున్నను భగవత్ప్రార్థనము మాని యెఱుఁగఁడు. ఇతఁడు మహారాజుబిరుదమునందుటకు మాఱు తన సత్ప్రవర్తనచే మహర్షి బిరుదమునందెను. ఈరాజయోగి బ్రహ్మసమాజమతస్థుఁడయిననువాని నిమిత్తమన్ని తెగలవారు నన్ని మతములవారు దుఃఖించిరి.

మరణాంతరమున వీనిని గౌరవించుటకు శవమువెంటఁ గాలి నడకను వెళ్ళిన వారిమాట యటుండఁగ గొప్పవారెక్కిపోయిన బండ్లొకమైలుదూరమువఱకు వ్యాపించియుండెను. ఆమహాత్ముని శరీరమును గంగాతీరమున మంచిగంధపుచెక్కలతో దహనముఁ జేసిరి. ఈ రాజయోగిచరిత్రముఁ జదివినప్పుడు సంసారముఁ జేయుచుఁ దారపుత్రాదులతో సుఖించుచు నాత్మసన్యాసముఁ బుచ్చుకొని ముక్తులయి నవసిష్ఠాది మహర్షుల చరిత్రమును జనకాది రాజయోగులచరిత్రము జ్ఞప్తికివచ్చును.

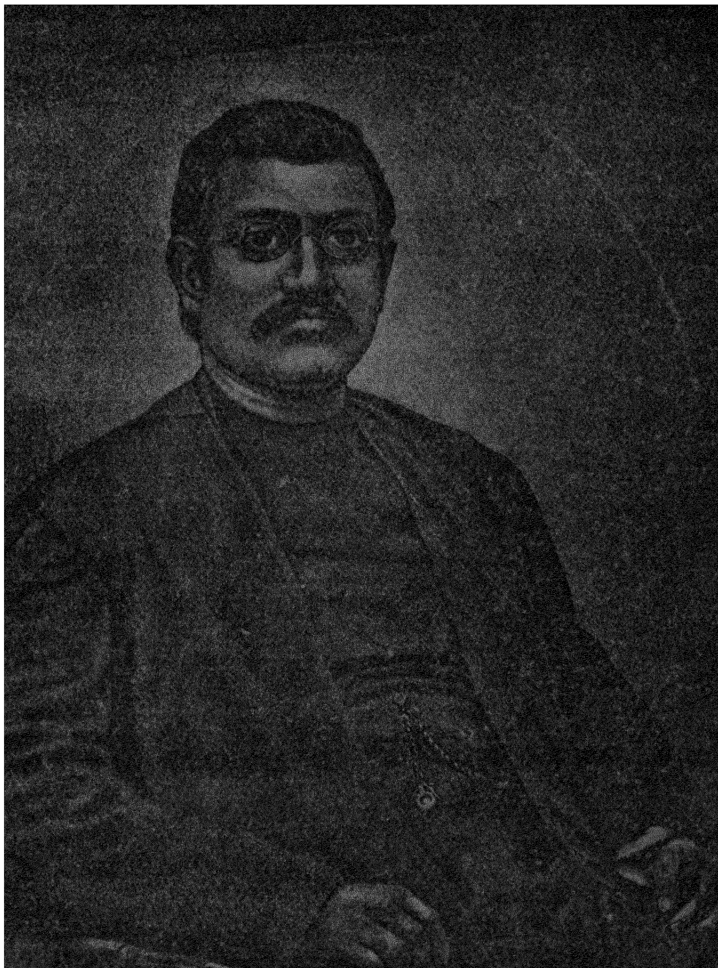

కేశవచంద్ర సేనుఁడు

కేశవచంద్ర సేనుఁడు 1838వ సంవత్సరము నవంబరు 19వ తారీకునఁ గలకత్తానగరమున జన్మించెను. అతనిపూర్వులు హుగ్లీనదీతీరముననున్న గరీఫాగ్రామమున వసియించెడివారు. ఈకుటుంబమువారు పూర్వము బంగాళమును పాలించిన సేనరాజుల సంతతిలోఁ జేరినవైద్యకులస్థులు. ఇతని తాత యగు రామకమల సేనుఁడు స్వగ్రామమును విడిచి కలకత్తాకు వచ్చి మొదట నొకయచ్చుకూటములో నెనిమిదిరూకలుజీతముగల చిన్నయుద్యోగములోఁ జేరి క్రమక్రమమునఁ దనబుద్ధికుశలతచేతను స్వయంకృషిచేతను బాగుపడి నెలకు రెండువేలరూకలుజీతముగల బ్యాంకుదివానుపని చేసి సుప్రసిద్ధుఁడై బంగాళదేశమునం దంతటఁ దనకుటుంబమునకు మహాఖ్యాతిఁ దెచ్చెను. అతఁడు విద్యావిశారదుఁడయి యింగ్లీషు బంగాళీనిఘంటువు నొకదాని నొనరించి స్వభాషకు మహోపకారముఁ జేసెను. ఆయనకు నలుగురుకొడుకులుండిరి. వారిలో ప్యారీమోహనుఁడు రెండవయతఁడు.

ఆప్యారీమోహనుఁడు కలకత్తాటంకశాలలోఁ గొంతకాలముదివానుగాఁ బనిచేసి తనతండ్రిగతించినమూఁడేండ్లకు (అనఁగా 1848 వసంవత్సరమున) కాలధర్మమునొందెను. ఆయన ముప్పదినాలుగేండ్లచిన్నప్రాయముననే మృతినొందినను జనులచే మంచివాఁడనుచు నెన్నఁబడుచు వచ్చె. మొత్తముమీఁద తనస్వప్రసిద్ధికన్న రామకమలసేనునికొడుకగుటచేతను కేశవచంద్రసేనునితండ్రి యగుటచేతను నధికప్రసిద్ధివచ్చెను. ఆయనకుమారులుముగ్గురిలో కేశవచంద్రసేనుఁడు మధ్యముఁడయి తండ్రిపోవునప్పటికి పదియేండ్లప్రాయము గలిగి యుండెను. తండ్రి బాల్యమున గతించినను వానియదృష్టవశమునఁ దల్లి మిక్కిలి తెలివిగల దగుటచే నెక్కుడు జాగరూకతతో వానిం బెంచెను.

కేశవచంద్రసేనుఁడు.

కేశవచంద్రసేనుఁడు చిన్నతనమున నన్నియు మంచివస్తువులె కావలయు నని కోరి మంచిబట్టలు మంచిపెట్టెలు పుచ్చుకొని యవి యెవ్వరు ముట్టుకొనకుండ జాగ్రత్త పెట్టుకొనుచుండువాఁడు. అతఁడు స్వభావము చేతనే శాంతుఁడును సాధువునై దుశ్శీలము లేక చుఁ కనఁగఁ గోపముఁ దెచ్చుకొనక సౌమ్యుఁడయి యుండెను. కొంతకాలమింటివద్ద స్వభాష నేర్చుకొనిన పిదప పదునొకండేండ్ల ప్రాయమున వానినింగ్లీషువిద్యనిమిత్తము హిందూకళాశాలకుఁ బంపిరి. విద్యార్థిగా నున్నపుడతఁడు మిక్కిలి పాటుపడుచు ప్రతిసంవత్సరపుపరీక్షాంతమున నొకటి రెండు బహుమానములనందుకొనుచు 1850వ సంవత్సరపుఁ బరీక్షలోఁ గృతకృత్యుఁడయి పెద్దగణితశాస్త్రగ్రంథము నొకదానిని బహుమానముగఁ బడసెను. అప్పటినుండియు వానినెఱిఁగినవారు పెద్దపుస్తకమును బుచ్చుకొన్న చిన్నపిల్లవాఁడని చెప్పుకొనుచు వచ్చిరి. చిన్ననాఁట నితనియందు బొడగట్టిన బుద్ధిసూక్ష్మతను బరిశ్రమను సౌజన్యమును జూచి యితఁడు గొప్పపరీక్షలం దేరు నని యొజ్జలు తలంచిరి. కాని వారికోరికలు కొనసాగినవి కావు. ఏలయన 1852వ సంవత్సరమున హిందూకళాశాలాధికారులకును పోషకులకును వివాదములు పొడమినందున వేఱొకకళాశాల యచ్చట స్థాపింపఁబడఁగాఁ గేశవచంద్రుఁ డానూతనపాఠశాలకుఁ బోయి యావఱకుఁ జదువుకొన్న దానికంటె పైతరగతిలోఁ జేరెను. రెండేండ్లలో నీక్రొత్తకళాశాల యెత్తివేయఁబడఁగాఁ గేశవుఁడు మరల హిందూకళాశాలకే వచ్చి చేరెను. ఈమార్పులవలన విద్యాభంగము గలుగుటచే నతఁడటుమీఁదఁ బెద్దపరీక్షలలోఁ దేఱఁజాలఁడయ్యెను. అయినను దత్కళాశాలలో 1858వ సంవత్సరమువఱకు నతఁడు విద్యాభ్యాసముచేసి చివర రెండేండ్లలోఁ దర్కవేదాంతశాస్త్రములలో గట్టికృషిచేసెను. ఇంగ్లీషు కవులలో వానికి షేక్స్పియరు మిల్టను కవులపై నెక్కువ యభిమానము.

చిన్నతనమునుండి వానికి దైవప్రార్థనమువలన లాభముగ

లడని గట్టినమ్మకముండెను. మొదటినుండియు నితనికి క్రైస్తవమతబోధకులతోఁ బరిచయ మెక్కుడుగఁ గలదు. వారిసహాయమునను దక్కిన మిత్రుల ప్రోత్సాహమునను నితఁడు "బ్రిటిషు యిండియాసంఘ"మను పేర నొకసమాజమును నాంగ్లేయభాషాభివృద్ధికొఱకును ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞాన సంపాదన కొఱకును స్థాపించెను. ఇదిగాక జ్ఞానాభివృద్ధికొఱకు నింక నెన్నియో సమాజములను సంఘములను స్థాపించెను. 1855 వ సంవత్సరమునఁ జంద్రసేనుఁడు సాయంకాలపాఠశాల నేర్పఱచి యక్కడకు వచ్చువారికి నీతులంగూర్చియు మతముంగూర్చియు నింగ్లీషుభాషలోని గొప్పగొప్ప సంగతులంగూర్చియు నుపన్యసించుచువచ్చెను. అతనికి షేక్స్పియరు వ్రాసిన నాటకములపైఁ గలయభిమానముచే వానిం బ్రయోగించునిమిత్త మొకనాటకసంఘ మేర్పఱచి దానిలోఁ దానుగూడ నుత్తమపాత్రలఁ గయికొని జనరంజకముగ నభినయించె నని చెప్పుదురు. సాయంకాల పాఠశాల మూడు నాలుగేండ్లలో నంతరింపఁగాఁ గేశవుఁడు వేదాంతచర్చలు సలిపి ప్రార్థనాదికములు సలుపుటకు "పరస్పర భ్రాతృభావ సమాజము" (Good Will Fraternity) నేర్పఱచెను. ఆ సమాజమునఁ బలుమారు కేశవుఁడు పరమేశ్వరుఁడు మన కెల్లరకుఁ దండ్రియనియు మనుజులందఱు సోదరులనియు నింగ్లీషున బోధించుచు వచ్చెను. ఆ సంవత్సరమందే కేశవచంద్రసేనుఁడు బ్రహ్మసమాజమతమందుఁ జేరి తత్ప్రతిజ్ఞాపత్రికమీఁద సంతకముఁ జేసెను. అందు తాను జేరిన విషయమునుగూర్చి యతఁడిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు.

"దేశమునం దిప్పుడున్న తెగలు, దేవాలయములు మొదలగు వానిపై నమ్మకము లేక మంచిమత మేదని నేను విచారించుచున్న సమయమునఁ గలకత్తాబ్రహ్మసమాజగ్రంథ మొకటి నాచేఁ బడెను. అందు "బ్రహ్మసమాజమన నేమి" యను ప్రకరణమును జదువఁగా

నది నా మనస్సునం దున్న మతమునకు సరిపడియె. ప్రపంచమునందలి యే గ్రంథముగాని యాత్మావబోధమునకు సరిరాదనియు భగవంతుఁ డంతరాత్మకు స్వయముగ గోచరుఁడగుచున్నాఁడు వెలుపలనుండు నుపదేష్టలతోఁ బనిలేదనియుఁ బ్రతిమనుష్యుఁడు నాత్మైకవేద్యుఁడగు నా పరబ్రహ్మమునకే మ్రొక్కవలయుఁగాని యితరవస్తువులకు మ్రొక్కఁగూడదనియు నాయభిప్రాయము. అట్లు తలఁచినతోడనే నేను హిందూదేశమునఁ బరిశుద్ధాస్తిక మతమును బోధించు బ్రహ్మసమాజమునఁ జేరితిని."

1859 వ సంవత్సరమున బ్రహ్మసమాజపాఠశాల స్థాపింపఁబడఁగా కేశవచంద్రుఁడు దేవేంద్రనాథునితోఁ గలిసి భగవదాస్తిక్యమును గూర్చి వరుసఁగాఁ గొన్ని యుపన్యాసముల నిచ్చెను. అటుపిమ్మట నతఁడు తనచేత నిదివఱకు స్థాపితమయిన నాటకసంఘముచే విధవావివాహ మను నాటకమును బ్రయోగింపఁ జేసెను. అది ప్రదర్శింపఁబడినప్పుడు పౌరు లనేకులు వచ్చినందున నగరమం దంతటఁ బెద్దసంక్షోభము గలిగెను.

కేశవుని బంధువులు వాని నేదైనఁ దగిన యుద్యోగములోఁ బ్రవేశపెట్టఁదలఁచి యతని కిరువది రూపాయల జీతముగల గుమాస్తాపని బంగాళాబ్యాంకులో నిప్పించిరి. ఒక సంవత్సరములోనే వానిజీతము ద్విగుణమయి యింకను వృద్ధిబొందునట్లు గనిపించెను. ఇట్లుండ బ్యాంకుపై యధికారి యగుదొర తనబ్యాంకు సంబంధమగు నేసంగతులను క్రింది యుద్యోగస్థు లెవ్వరికిఁ జెప్పఁగూడదని యుత్తరువిచ్చి యీనిబంధన కొడంబడినట్లెల్లరు నొకకాగితముపై వ్రాలు చేయవలయునని యాజ్ఞాపించెను. ఉద్యోగస్థులలోఁ బెద్దలు చిన్నలు నిస్సంశయముగ వ్రాలుచేసినను కేశవచంద్రుఁడు సంతకముఁ జేయఁడయ్యె. ఆదొర యీమాటవిని మండిపడి వానిం దనయొద్దకుఁ బిలిపించె. ఆ

యధికారి చండశాసనుఁడగుటచే కచేరీవారందఱుఁ గేశవచంద్రునిపని యేమగునోయని గడగడ వడంకఁ జొచ్చిరి. దొర వానింబిలిచి యేల వ్రాలు చేయవైతివని యడుగఁ జంద్రసేనుఁడు సింగపుఁబిల్లవలె వాని యెదుట నిలిచి యిట్లనియె. "ఇతరులతో నేసంగతులు చెప్పఁ దగినవో, యేవి చెప్పఁదగనివో యేర్పఱుపక మీరు వ్రాలు చేయుమనుట మంచిదికాదు. ఏసంగతులు చెప్పకుండుట యసాధ్యము. వ్రాలు చేసినపిదప ప్రతిజ్ఞఁదప్పుట యనుచిత మని నేను మొదటనే సంతకము చేయనైతిని." ఆమాటలు విని దొర వాని పరిశుద్ధమనస్సునకును సత్యమునందలి గౌరవమునకును సంతసించి శిక్షించుటకు మారు మెచ్చుకొని పంపి యది మొద లతని యందు మిక్కిలి గౌరవమును దయయును జూపుచువచ్చెను. అయినను 1861 వ సంవత్సరమున నతఁడాయుద్యోగమును మానుకొనెను. పిమ్మట కొన్నిమాసములు తప్ప తక్కిన జీవితకాలమంతయు బ్రహ్మసమాజ మతబోధనమందె గడపెను. బంధువుల ప్రోత్సాహములచే నతఁడాయుద్యోగమునఁ జేరెను. కాని మొదటినుండియు వానిమనస్సున నీ సత్కార్యముఁ జేయవలయుననియే తలంపుండెను.

1860 వ సంవత్సరమునం దాయన "బంగాళాదేశపు బాలకులారా! ఇది మీ నిమిత్తమే" యనుశీర్షికగల చిన్నగ్రంథము నొకదానిం బ్రకటించి దానివెనువెంటనే యట్టి గ్రంథముల మఱిపండ్రెండింటినిగూడ బ్రచురించెను. ఆ సంవత్సరముననే యతఁడు మతబోధన నిమిత్తము ప్రపథమమునఁ గృష్ణనగరునకుఁ బోయెను. ఆయన యక్కడ క్రైస్తవమతబోధకులతో వాదముసలిపి వారి నోడించినందున నచ్చటి పండితులందఱుఁ దమమతమును నిలిపిన మహాత్ముఁడని వానిం గొనియాడిరి. పిదప దేవేంద్రనాథుఁడు సకుటుంబముగా సింహళద్వీపమునకు నావికాయాత్ర జేయఁ గేశవచంద్రుఁడు తనవారికి

దెలియకుండఁగనే వారితోఁ బయనమయి పోయెను. ఆపయనమునందె వారి కిరువురకును మైత్రి యధికమయ్యెను. అచ్చటినుండివచ్చిన పిదప సంగీతసేవ లను పేర కలకత్తా నగరమున భజన సమాజము నేర్పఱచి యతఁడచ్చట మతచర్చలు సేయుచువచ్చెను. 1861వ సంవత్సరమున హిందూదేశదర్పణమని యర్థమువచ్చు "ఇండియను మిరర్" రను పత్రికను కొందఱు మిత్రుల సాయమున బయిలుదేర దీసి పక్షమున కొకసారి ప్రకటించుచు వచ్చెను. ఈ పత్రిక క్రమంబున దినపత్రికయై కేశవచంద్ర సేనుని పెదతండ్రి కుమారుఁడగు నరేంద్రనాధసేనుగారిచే నిప్పటికిని గలకత్తా నగరమున మిక్కిలి ప్రసిద్ధముగఁ బ్రకటింపఁబడుచున్నది. మరుచటిసంవత్సరమున నతఁడు దేవేంద్రనాధుని సాయమునఁ గలకత్తా కళాశాలను స్థాపించి యందు తాను నీతిని గూర్చియుఁ బరిశుద్ధాస్తిక మతమును గూర్చియు బోధించుచు వచ్చెను.

1862 వ సంవత్సరమందే దేవేంద్రనాధుఁడు కేశవ చంద్రసేనుని బ్రహ్మసమాజ మతమునకుఁ బ్రధానాచార్యునిగ నేర్పఱచి యొక పెద్దసభఁజేసి యందతని నభిషిక్తుఁ జేసెను. ఆయుత్సవము మహావైభవముతో నిర్వర్తింపఁబడినది. ఆయభిషేక సమయమునఁ గేశవచంద్రుఁడు తనభార్యను సభకురమ్మని పిలువఁ బుట్టముఁ లందఱు నట్టిపని వలనుపడదని పెద్దపెట్టున గోలపెట్టిరి. అయిన నతఁడు పట్టిన పట్టు వదలక తన భార్యను సభకుం దీసికొనిపోయెను. వెంటనే తత్ఫలముగ సోదరులును పెదతండ్రియు వానినింటికి రానీయక బహిష్కరించిరి. కాని కేశవచంద్రునకు దేవేంద్రనాధ మహర్షి తనయింట బసయిచ్చి యాదరించి వెల్తి లేకుండఁ జేసె. అది మొదలు బ్రహ్మసమాజ మతస్థులకు భార్యలు సహచారిణులుగ నుండి సభలకు వచ్చి ప్రాముఖ్యతను గాంచుచు వచ్చిరి. కాలక్రమమున నఖ్యాత కుదురఁ గేశవచంద్రుఁడు పితృగృహమున బ్రవేశించుటకుఁ బెద్దలుసమ్మతించిరి.

అనంతరము కేశవచంద్రసేనుఁడు స్వమత బోధనమునకై బొంబాయి చెన్నపట్టణము మొదలగు మహానగరములకుఁబోయెను. ఆ స్థలములయం దతని కమిత గౌరవము జరిగెను. ఆ పురములయందు బ్రహ్మసమాజమతము స్థాపింపఁబడియె. అక్కడనుండి యాతఁడు కలత్తాకు వచ్చినపిదప దేవేంద్రనాథునకును కేశవచంద్రునకును నభిప్రాయ భేదములుగలిగి యవి తుదకు వివాదముగఁ బరిణమించెను. ఆభేదకారణ మిది. కేశవచంద్రునకు స్త్రీపునర్వివాహములు సలుపుట, నన్యజాతులతోడి వివాహ సంబంధములు చేయుట,న్యాయమనియుఁ గర్తవ్యమని యుఁ దోఁచ వానికిఁ బ్రోత్సాహముచేసెను. దేవేంద్రనాథున కీరెండు నుఁ బొత్తుగఁ గిట్టవు. అంతియకాక కేశవచంద్రుఁడు బ్రహ్మమతస్థులు యజ్ఞోపవీతము ధరింపఁగూడదనియు నది తీసివేయవలయుననియుపట్టు బట్టెను. కాని దేవేంద్రనాథుఁ డేమార్పును లేశము నంగీకరించఁడయ్యె ఈవివాదములు క్రమ క్రమముగ వృద్ధినొంద కేశవచంద్రుఁడును వాని మిత్రులు కొందఱును 1866 సంవత్సరమున నాఁడి బ్రహ్మసమాజము నుండివిడిపోయి 11 వ నవంబరు 1866 వ సంవత్సరమున తమ సమాజమునకు హిందూ దేశ బ్రహ్మసమాజ మని పేరుపెట్టి యంతటి నుండి యుఁ దాముసమ్మిన యామతమును బోధింప నారంభించిరి. ఆయేఁడు మార్చినెలలో నతఁడు యేసుక్రీస్తుజీవితమును గూర్చి యొకద్భుతమగు నుపన్యాసమును జేసి యందేసుక్రీస్తుయొక్క సద్గుణములు గొనియాడి యతఁడు సామాన్యమనుష్యునివంటివాఁడు గాక దివ్యపురుషుఁడని యొప్పుకొనెను. ఈయుపన్యాసములు కలకత్తాలో సంక్షోభమును గలిగించెను. కేశవుఁడు కొద్దికాలములోఁ దమ మతమునఁ గలియునని క్రైస్తవులు తలంచి యుప్పొంగిరి. అతఁడు క్రైస్తవుఁడై మతభ్రష్టుఁ డగుచున్నాఁడని హిందువులునిందించిరి. కాని యచిరకాలములోనే యతఁడు చేసిన మఱియొక యుపన్యాసములో నేసుక్రీస్తు తక్కిన మ

తోద్ధారకులలోఁటి పాటివాఁడేగాని యంతకంటె నెక్కువవాఁడు గాఁడని చెప్పినప్పుడు క్రైస్తవులు తెల్లబోవుటయు హిందువులు సంతసించుటయు సంభవించెను. పిమ్మట కేశవచంద్రుఁడు మతబోధ సేయుటకై తూర్పు బంగాళా దేశమంతయుఁ దిరుగ పూర్వాచార ప్రియులగు పండితజనుల కతనియందుఁ గలిగిన గౌరవమునుజూచి తమ మతమును గాపాడుకొనఁ జొచ్చిరి. ఆప్రదేశమునుండి వచ్చిన పిదప బ్రహ్మమతస్థు లీశ్వరోపాసనముఁ జేయుటకుఁ దగిన తావు లేకుండుటఁ జూచి 1866 వ సంవత్సరమున 24 వ జనేవరు దినమున బ్రహ్మమందిరము నిర్మించుటకు శంఖుస్థాపన చేయించెను.

ఇది కట్టించిన వెనుక నతనియెడ జనులకు గౌరవమధికమయ్యె. తరువాత రెండుమాసములకుఁ బ్రయాగ బొంబాయి మొదలగు ననేక నగరముల కరిగి సంఘమత సంస్కారములఁ గూర్చి వినువారి మనస్సులు పరవశములగునట్లుపన్యసించిమాన్ఘీరునగరమును జేరెను. ఇక్కడనుండఁగా నితఁడు బ్రహ్మమతములో గొప్పమార్పును దెచ్చిపెట్టెను. ఇంతవఱకు బ్రహ్మమతస్థులు సాధారణముగఁ బ్రార్థనము చేసి తమలోఁదాముభగవధ్ధ్యానముచేసికొనుటయేకాని యుత్సవము లెఱుఁగరు.

అది మొదలు బ్రహ్మమతస్థులు పాటలు పాడుచు భజనలు సేయుచు నగరమున నుత్సవములు చేసి జన సామాన్యమునకీమతముపై నిష్టమును భక్తియుఁ గలుగునట్లు చేసిరి. ఇందు వేఁ గేశవుని యెడల జనుల కనురాగ మతిశయమై యాయనురాగము భక్తిగాఁ బరిణమించి తుదకు వానిని భగవంతుఁడని జనులు పూజించునంతవఱకువచ్చెను. కేశచంద్రునియందు జనులకాకస్మికముగఁ గలిగిన యాయమిత గౌరవము భక్తియు వాని యనుచరులకే కొందఱకు వానిపై ద్వేషమును గలిగించెను. నాఁడు మొదలు వానియనుచరులు రెండుకక్షలుగా నేర్పడి యొక తెగవారాతనిని భక్తిశ్రద్ధలతోఁ బూజించుటయు రెండవ తెగ

వారాతని చేష్టల-ననుమానించి యట్టి-పూజ కనర్హుఁడను చెప్పాటయు సంభవించెను.

హిందూదేశమున కప్పటి గవర్నరు జనరలుగారగు లారెన్సు ప్రభువుగారితో కేశవచంద్రుని కప్పటి కొక్క సంవత్సరముక్రిందట పరిచయము గలిగెను. అందుచే నితఁడు మాన్ఘిరులో నుండఁగా నా ప్రభువు సిమ్లానగరమునకు రమ్మని వానిని సన్మానపూర్వకముగ పిలువ నక్కడ కరిగెను. ఆకాలమున రాజప్రతినిధిగారితో మాట లాడి యితఁడు బ్రహ్మమతస్థుల వివాహములను శాస్త్రీయముగఁ జేయుట కొకశాసనమును నిర్మించుట యావశ్యకమని కనఁబఱిచెను. గవర్నరుజనరలుగారు కేశవచంద్రుని యాలోచన మంచిదని యొప్పు కొని యట్టిశాసనము నొకదానిని నిర్మింపఁ బూనుకొనెను. తరువాత నతఁడు కలకత్తాకువచ్చి బ్రహ్మమందిర నిర్మాణమును వేవేగముగించి 1869 వ సంవత్సరము 7 వ ఆగష్టునతద్గృహప్రవేశోత్సవమును జేసెను.

1870 వ సంవత్సరము ఫిబ్రెవరు 15 వ తారీఖున కేశవచంద్రుఁడిగ్లాండు దేశమునకుఁ బ్రయాణమైపోయి 21 వ మార్చిని లండనునగరముచేరి యక్కడనున్న లారెన్సుప్రభువుగారివలనను మఱికొందఱి వలనను సగౌరవముగ నాదరింపఁ బడెను. ఆయన యేపట్టణమునకుఁ బోయిన నాపట్టణమున జనులందఱు వానినమిత గౌరవముచేసి మిక్కిలి యుత్సాహముతో వానియుపన్యాసముల వినిరి. అతఁడా దేశమున పదునాలుగు ముఖ్యపట్టణములకుం బోయి యచ్చటి జనులకు వీనుల విందుగా మతము వేదాంతము నీతి హిందూదేశ పరిపాలనము మొదలగు నంశములగూర్చి మహోపన్యాసముల నిచ్చి యందఱిచేతఁ గొనియాడఁ బడియె. అతని కీర్తివిని యాంగ్లేయ తత్వశాస్త్రజ్ఞుఁడగు మిల్లుదొరయు సంస్కృతపండిత శిఖామణియు వేదాంగ వేద్యుఁడునగు మాక్సుమల్లరుదొరయు మఱియు ననేకులు వానిదర్శ

నము చేసి సంతుష్టాంతరంగులైరి. ఇంగ్లాండు దేశపు మంత్రులలో నగ్రగణ్యులగు "గ్లాడుస్టను" గారిని "డిస్రైలి" గారిని జూచి కేశవచంద్రుఁడు వారితో మన దేశ వ్యవహారములను గూర్చి ప్రసంగించెను. ఆ దేశమందంతట నతని యశము వ్యాపించుటచే నలువది పట్టణముల సమాజములవారు తమయూళ్లు వచ్చి యుపన్యాసములిమ్మని వానిం బ్రార్థించిరి. కాని తీరిక లేమి యతఁడు వారి యభిలాషఁ దీర్పఁ జాలఁడయ్యె. మొత్తముమీఁద నతఁడక్కడ నున్నకాలములో రమారమి డెబ్బది సభలలో మాటలాడి నలువదివేల జనుల కుపన్యసించెను.

ఈగౌరవము లన్నిఁటికంటెను వేయిరెట్లెక్కువ గౌరవము వానికి జరిగెను. ధర్మస్వరూపిణియుఁ గాంతాజనమతల్లియు భరతఖండప్రజలకుఁ దల్లియు నగు శ్రీవిక్టోరియా రాణీగారతనికి దర్శనమిచ్చి సంభాషించి వానిప్రతిబింబమును వాని భార్య ప్రతిబింబమును(పోటోగ్రాపు) వారివలనం గ్రహించి తన ప్రతిబింబమును తనభర్తయగు నాల్బర్టు ప్రభువువారి ప్రతిబింబమును వానికిచ్చి గౌరవించెను. కేశవచంద్రసేనుని గౌరవించుటకు "మిస్ కార్పెంటరు" యను నామె బ్రిష్టలునగరమున హిందూదేశ క్షేమకరములైన ప్రసంగములు చేయుటకు "నేషనల్ ఇండియన్ అసోసియేషను" ననుపేర నొక సమాజము నేర్పఱచెను. బ్రిష్టలు నగరమున కతఁడు పోయినప్పు డప్పటికి రమారమి నలువది యేండ్లకిందట స్వదేశమువిడిచి యింగ్లాండునకుం బోయి దేశోపకారార్థమై ప్రాణములువిడిచి కీర్తిశేషుఁడైన రాజా రామమోహనరాయల సమాధిని జూడఁబోయి మృతజీవుఁడైన యామహాత్మునియందలి గౌరవముచే మోకాళ్లపయింబడి నమస్కరించి యాబ్రహ్మసమాజ స్థాపనాచార్యుని యాత్మకు మోక్షమొసంగుమని భగవంతుని బ్రార్థించెను. బాల్యమునుండియు నితనికి కవికులసార్వభౌముఁడగు షేక్స్పియరుమీఁదనత్యంతాభిమానముండుటచే నాకవిజన్మస్థానముఁ జూడ నభిలాషగ

లుగ "నావల్" అను విహారనౌక నెక్కి స్టాఫర్డు గ్రామమునకుఁ బోయి యా తఁడు నివసించియుండిన గృహమును వానిపుట్టిన చిన్నగదియు నతఁడు నాటకములను వ్రాసికొన్న బల్లయుఁ జూచి సంతసించి పిమ్మట నాతని గ్రంథములను బోధించు మిస్సుదియొకటి నాటకములు రచించి నాగరికులకు నెక్కుడుపకారము చేసినాఁడని యాకవిరాజును దేశించి విషయములను సభలో తనకుఁ గల గౌరవమును వెల్లడించెను.

అనంతర మతఁ డింగ్లండుదేశమునుండి 1870 వ సంవత్సరము సెప్టెంబరు 17 వ తేదిని బయలుదేరి అక్టోబరు 15 వ తేదిని బొంబాయిరేవునకుఁ జేరెను. రేవుచేరినతోడనే యచ్చటి జనులతని సద్భావము గుఱించి సన్మానముఁ జేసిరి. అచ్చటనుండి యతఁడు కలకత్తా నగరమునకుఁ బోవ నచ్చటి జనులు బొంబాయినగరము నందు జరిగినయుత్సవము కంటె గొప్పయుత్సవముఁ జేసి నాతని సన్మానించిరి. ఇంగ్లాండునుండి వచ్చిన సంవత్సరముననే కేశవచంద్రుఁడు మనదేశస్థులసంఘవృద్ధికిని నీతివృద్ధికిని హిందూసంస్కరణసమాజము నొకదానిని నేర్పఱచెను. ఆ సంస్థను మిక్కిలి యైదువిభాగములుగఁ జేయుటకుఁ బ్రారంభించెను. 1 జ్ఞానము ప్రజలకు సులభముగ కలుగుటకు గ్రంథములవ్రాసి తక్కువ వెలకు నమ్ముట. 2 బీదవారికి దానముచేయుట. 3 స్త్రీల యభివృద్ధికయి పాటుపడుట. 4 దేశమునందంతట విద్యవ్యాపింపఁజేయుట. 5 మద్యపానాది దురాచారములు దేశమునఁ బ్రబలకుండునట్లుపనిచేయుట. ధనహీనులకుఁ దక్కువవెలకుఁ బత్రిక లందఁజేయవలయునను తలంపుతో సులభసమాచారమను పేరవారమునకొకసారి పైసచందాతోఁ బత్రిక నొకటి ప్రకటింపఁ జొచ్చెను. స్త్రీలకొఱకు బోధనాభ్యాసన పాఠశాల (నార్మల్‌స్కూలు) స్థాపించి యతఁడు స్త్రీవిద్యాభివృద్ధిఁ గావించెను. కొంతకాలము గడచిన పిదప "భామాహితార్థినీసభ" యొకటి స్థాపింపఁబడి దీనితోఁ జేర్పఁబడెను. ఇదిగాక చేతిపనులు మొద

లగునవి నేర్పియునేకులకు మంచివృత్తులు కల్పించుట కొక పాఠశాలను గూడ నీయఁడు స్థాపించెను.

దేశమునందున్న బ్రహ్మమతావలంబుల నందఱ నొక్కటిగాఁ జేర్చుటకయి ప్రయత్నించి 1874 వ సంవత్సరమున భారతాశ్రమము నస్థాపించెను. కేశవచంద్రుఁ డిందునిమిత్తము పట్టణపార్శ్వమునఁ దోఁటయుఁగల యిల్లుకొని యితరపట్టణములనుండి బ్రాహ్మమతస్థులు భార్యలు బిడ్డలువచ్చి యచ్చటనే భుజించుచు పరస్పర స్నేహముకొనుటకుఁ దగిన యేర్పాటులఁ జేసెను. ఆసంవత్సరమునందే మార్చినెలలో గవర్నరు జనరలుగారు బ్రాహ్మమతస్థుల వివాహములనుగూర్చి కేశవచంద్రుని యభిప్రాయప్రకార మొకశాసనము నిర్మించెను. భరతఖండమునందు స్వతంత్రముగా దాను చేసిన కృషికి ఫలము నేఁటికిఁ గలిగినదని యాశాసనము నిర్మింపఁబడినప్పు డతఁడు సంతోషించెను.

1875 వ సంవత్సరము మొదలు 1878 వ సంవత్సరమువఱకు నతఁడు బ్రాహ్మసమాజ మతమును దగినస్థితిలో నుంచుటలో పరిశ్రమఁ జేసెను. అదిమొదలతఁడు తనమతస్థులకు వైరాగ్యమును బోధించి కలకత్తానగర సమీపమున నొకతోఁటలోఁ గొన్నాళ్లు విరాగియయి యుండెను. తరువాత కలకత్తానగరమునను నొక యిల్లు నొకదానినిఁ గొని “పద్మకుటీర’ మని దానికిం బేరుపెట్టెను. ఆయింటిలో నొక పెద్దగది బ్రాహ్మమతస్థుల నిమిత్తము ప్రత్యేకముగ వదలివేయఁబడెను. క్రమక్రమమున తనమిత్రులను శిష్యులను దనయింటి సమీపముననే బసలుకొని కాపురముండునట్లు ప్రోత్సాహపఱచి బ్రహ్మమతస్థుల యగ్రహారమొకటి యేర్పఱచెను. పద్మకుటీరమున నున్న కాలమున నీతఁడు ధనవంతుఁడు గాకున్నను గొప్పయుద్యోగస్థుఁడు గాకున్నను నెంతెంత వారికి దర్శనమీయని మహారాజులు గవర్నరులు గవర్నరు జనరలు వీనియింటికి స్వయముగావచ్చి దర్శనముచేసి మాటలాడి పోవుచు

వచ్చిరి. ఈతఁడేకార్యముచేసినను నది యీశ్వరాదేశ మని నమ్మి యట్లు చెప్పుచువచ్చెను. వయసుముదిరిన కొలఁది నితనికి లోకమున గౌరవము హెచ్చసాగెను. తానుగావించిన యవివేక కార్యములు గూడ భగవదాదేశమున జరిగినవని యతఁడు చెప్పుచుండుటచే నతని యనుచరులలోఁ గొందఱి కతనిపయి నసూయ పొడమెను.

ఇట్లుండ నతఁడు కుమార్తెకుఁ బెండ్లి సేయఁదలఁచి కచబిహారు మహారాజును వరునిగా నంగీకరించెను. పెండ్లికుమార్తెకు పదునాలుగేండ్లయిన నిండలేదు. పెండ్లికుమారుఁడు పదునారు పదునేడేండ్లవాఁడు. బ్రహ్మమత నిబంధనలఁబట్టియు కేశవచంద్రుని ప్రోత్సాహముచేతనే దొరతనమువారు నిర్మించిన చట్టముఁబట్టియుఁ బెండ్లికూఁతురు పదునాలేండ్లకుఁ దక్కువగాను పెండ్లికొడుకు కిరువది యేండ్లకుఁ దక్కువగ నుండరాదు. అదియెగాక కచబిహారురాజు బ్రహ్మమతస్థుఁడు కాఁడు. వివాహము బ్రహ్మధర్మప్రకారము గాక బ్రాహ్మణధర్మప్రకారము జరుగవలసివచ్చెను. ఈకారణమునుబట్టి యతని యనుచరు లావివాహమునకు సమ్మతింపవలదని కేశవచంద్రునితో నొక్కిచెప్పినను వారిమాటలు వినక యతఁడది యీశ్వరాదేశమని చెప్పి దాటఁజూచినను దన కుమార్తెకు మంచి సంబంధము దొరికినదిగదా యను కక్కుఱితిచేత స్వమతధర్మములు సరకుసేయక యనుచరుల హితోపదేశముల లెక్కగొనక లోకనిందకొడిగట్టి నిర్మలమగు తన వర్తనమున కొకమచ్చ దెచ్చుకొనెను.

కేశవచంద్రసేనుఁడు మొదట తన యల్లుఁడు బ్రహ్మమతస్థుఁడు గాకున్నను క్రమక్రమమున నతఁడు తన మతమునఁ గలియవచ్చునని యు ధనవంతుఁడగుటచే నతని కలయికవలన స్వమతము ప్రబలము కావచ్చుననియుఁ దలఁచి యీవివాహమునకంగీకరించెనని కొందఱియభిప్రాయము. అట్లయినచో నతని యుద్దేశ్యముకొంతవఱకు మంచిదని

యే చెప్పవచ్చును. అతని యనుచరుల కిదివఱకే లోలోపల రవులు చున్న యసూయాగ్ని యీవివాహమూలమున పెద్దమంటలై ప్రబలెను. అప్పుడు పండిత శివనాథశాస్త్రి మొదలగు వానియనుచరులు కోపించి కేశవచంద్రసేనుఁడు బ్రహ్మసమాజమునకుఁ బ్రధానాచార్యుఁడుగ నుండఁదగఁడని వానిం దొలఁగింపఁ బ్రయత్నించిరి. కేశవచంద్రుఁడు పోలీసువారిసహాయమును గైకొని ప్రతిపక్షులఁబాఱఁదోలి స్వస్థానమును బలపఱచుకొనెను. వెంటనే శివనాథశాస్త్రిప్రముఖులు కేశవచంద్రుని హిందూదేశ బ్రహ్మసమాజమునుండి విడిపోయి సాధారణబ్రహ్మసమాజమును 15 వ మేయి 1878 వ సంవత్సరమున స్థాపించుకొనిరి.

1881వ సంవత్సరము మొదలుకొని కేశవచంద్రుఁడు నవీనసిద్ధాంతమని మతమునందు మునుపున్న దానికంటె క్రొత్తపద్ధతులు కొన్నిటిఁ జేర్చెను. ఈసిద్ధాంతమునుబట్టి మనుష్యుఁ డధికవైరాగ్యమునుబూని లోకసంబంధమును సాధ్యమైనంతవఱకు విడచి పరమేశ్వరభజన ధ్యానాదులయందుఁ గాలము గడపవలయును. ఈనవీనపద్ధతులఁ జక్కఁగ జనులకు బోధించుట కతని కవకాశము లేకపోయెను. ఏలయన 1881వ సంవత్సరము మొదలు కేశవచంద్రుఁడు రోగపీడితుఁడై కొంతకాలము బాధపడి తుదకు 1884వ సంవత్సరమున జనవరి 8వ తారీఖున లోకాంతరగతుఁడయ్యెను. మతవిషయమున నభిప్రాయభేదము లెట్లున్నను నీదేశోపకారియకాలమరణమునకు వగవని వారు లేరు. అతని మరణవార్త యింగ్లండుదేశమునందుఁ దెలిసినపుడు శ్రీవిక్టోరియా రాణిగారు వాని మరణమును విని చింతిలి తత్కుటుంబము నోదార్చుచుఁ దమ ప్రతినిధియగు రైపనుప్రభువుద్వారా వర్తమాన మంపిరి. గవర్నరుజనరలుగారగు రైపన్ప్రభువుగారును కేశవచంద్రుని మరణము హిందూదేశమునందంతట విషాదము గలిగించెనని వాని

కుటుంబమున కుత్తరము వ్రాసిరి. హిందువులొక్కరేగాక యింగ్లీషు వారును వాని సుగుణములంగూర్చి యొండొరుల మించునట్లు స్తోత్రముం జేసిరి. ఆసంవత్సరము 30వ జనవరుసాయంకాలము కలకత్తామందిరమున కేశవచంద్రుని జ్ఞాపకార్థ మొకగొప్పసభ చేయఁబడెను. దానికి దొరతనమువారి యాలోచన సభలో సభ్యులగు సర్. విలియమ్ హంటరు దొరగారగ్రాసనాధిపతులైరి. అన్నిమతముల వార లన్నితెగలవారు వాని మతమునుగూర్చి శోకించి యుపన్యాసముల నిచ్చిరి. బి. యే. మొదలగు శాస్త్రపరీక్షలయందుఁ గృతార్థులైన విద్యార్థులకుఁ బట్టము లొసఁగు కాలమున వారికి హితోపదేశముం జేయుచు ఆనరబిల్ రెయినాల్డ్సు దొరగారు సందర్భవశమున కేశవచంద్రుని పేరెత్తి వాని యోగ్యత నగ్గడించి వానిమార్గము నవలంబించి యంతవాండుగమ్మని నొక్కి చెప్పెను.

అంద అన్నివిధములఁ గొనియాడుటకు నాతనియందలి సద్గుణములె కారణములుగాని వేఱొకటిగాదు. అతఁడన్నదమ్ములతోఁ బంచుకొన్న ధనమంతయు బీదలగు బ్రహ్మసమాజమతస్థులకై వ్యయముజేసెను. ఇంతకంటె నౌదార్యవంతులఁ జూడఁగలమా ? హిందూదేశమునఁ బూర్వమహర్షులయొక్క పరిశుద్ధాస్తిక మతమును నిర్మలవర్తనమును వైరాగ్యమును నెలకొలుపుటకై జీవితమునంతయు నతఁడు ధారవోసెను. అంతియెగాని కొందఱనుకొనునట్లు తమ స్వమతాభిమానము లేనివాఁడుగాఁడు. మంచి యెచ్చటనున్నను గ్రహించుట మనుష్యధర్మమని నమ్మి యాయన యితరమతములయందలి శ్రేష్ఠధర్మములపైసైతము గౌరవముఁ జూపెడివాఁడు. త్రాగుబోతుతనము తలయెత్తకుండ నడఁచుటకును దిక్కుమాలిన వితంతువుల నొక్కకడఁ జేర్చుటకును నధోగతినున్నస్త్రీల నున్నతదశకుఁ దెచ్చుటకును భగవంతునియెడ నిజమైన భక్తి నెలకొల్పుటకును నాయన మిక్కిలి పా

టుపడియెను. దొరతనమువారిచ్చు బిరుదములు కెన్నఁడతఁ డాసపడ డయ్యె. బంగాళాగవర్నరుగారొకమా రతని కలకత్తాకు మ్యునిసిపల్ కమీషనరుగా నియమింపఁదలంప నతఁడాగౌరవము నంగీకరింపఁ డయ్యె. విక్టోరియారాణిగారు హిందూదేశచక్రవర్తినియైనపుడు డిల్లీలో జరిగిన దర్బారులో దొరతనమువారతనికిబంగారుపతకము నీయ రాఁగా దాని స్వీకరింపఁడయ్యె.

ఇందూరుసంస్థాన ప్రభువగు హోల్కారు మహారాజుగారు జయపూరు మహారాజుగారు మొదలగు మూర్ధాభిషిక్తులు తన్ను ప్రాణస్నేహితునిగాఁ జూచుకొని యాదరించునాఁడును గేశవచంద్రుఁడు నిగర్వియై యనేకసేవకులున్నను దనయన్నము దాను వండుకొనుచు సామాన్యులతోఁ గలిసిమెలసి వారిసుఖదుఃఖములు తనవిగా ననుభవించుచుండెను. అతనివిగ్రహ మాఱడుగుల పొడుగుగలది. బాహువులు దీర్ఘములు. వక్షస్థలము విశాలము. అతని ముఖవర్చస్సు జనుల నాకర్షించునదియై రాజకళను గలిగియుండును.

బ్రహ్మసమాజ మొకమతముగా హిందూదేశమున వ్యాపించుట కితఁడే కారణము. ఈతని యుపన్యాసము లసాధారణములు. కుంభవృష్టులు నేలఁ గురిసినట్లతిచాకచక్యముతో నుపన్యసించుటకును వినువారి సమ్మోహనాస్త్రముచేఁగట్టఁబడినట్లు నిశ్చేష్టితులుగఁ జేయుట కతఁడే సమర్థుఁడు. ఇంతటి మహావక్త హిందూదేశమున నదివఱ కెన్నఁడు నుద్భవింపలేదు. స్వల్పలోపము లొకటి రెండున్నను గేశవచంద్రుఁ డనేకసద్గుణసంపన్నుఁ డగుటచే సర్వసజ్జన స్తవమునకుఁ బాత్రుఁడు.

వివేకానందస్వామి.

ఆసేతుహిమాచలము భరతఖండమునందంతటఁ గీర్తి వ్యాపించియున్న యీమహాత్ముని చరిత్ర యెక్కడ మాకు సమగ్రముగా లభింపలేదు. అందుచే నీతని చరిత్రము సంగ్రహముగా వ్రాయవలసివచ్చినది.

ఈయన బంగాళా దేశస్థుఁడగు శూద్రుఁడని కొందఱు క్షత్రియుఁడని కొందఱుఁ జెప్పుచున్నారు. పూర్వాశ్రమమునందీయన పేరు నరేంద్రనాథదత్తు. సన్యసించిన వెనుక నీయన వివేకానందస్వామియని పేరుపెట్టుకొనియెను. నరేంద్రనాథదత్తుయొక్క తల్లిదండ్రు లెవ్వరో వారెట్టివారో యీతని బాల్య మేవిధముగా గడుపఁబడినదో మనము తెలిసికొనుటకుం దగిన యాధారము లేవియు లభింపలేదు. కాని యీతనితండ్రి కలకత్తానగరవాసుఁడే యనియు నరేంద్రనాథదత్తు తత్పట్టణమునందే పుట్టి పెరిగి యింగ్లీషువిద్య చదువుకొని తుదకు పట్టపరీక్షయందనఁగా బి. యే. పరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడయ్యెనని కొన్నిగ్రంథములం జదివినారము. ఈయన ప్రథమమందు బ్రహ్మసమాజమతాచార్యుఁడగు కేశవచంద్రసేనునితోఁ గలసి యామతాభిమానము గలిగియుండెనఁట. అనంతరము శ్రీరామకృష్ణపరమహంసయొక్క మహిమలు విని యతనిశిష్యుఁడైన నరేంద్రనాథదత్తు వానియనుగ్రహమువలన వేదాంతవిద్యోపదేశమునొంది బ్రహ్మజ్ఞానసంపన్నుఁడై గురువుగారి మరణానంతరమున లౌకికవ్యాపారములపై విరక్తిపొడమ సన్యసించి వివేకానందస్వామి యనుపేరం బ్రసిద్ధుఁడై తన జీవితశేషమంతయు లోకోపకారార్థమై గడపి యుపనిషన్మతము భరతఖండమునందే గాక యమెరికాఖండమునందును యూరపుఖండమునందును బోధించెను. ఈయన సన్యసింపకమునుపును సన్యసించిన వెనుక కొంతకా

వివేకానందస్వామి.

లమును మనదేశమందేయున్నను వానిపేరెవ్వరికిం దెలియరాదయ్యె. అమెరికాఖండమునకుఁ బోయినవెనుకనే యాతనియం దణఁగియున్న జ్ఞానవిశేషమంతయు బయలుపడుటయు నందుమూలమున లోకమంతయు నతని నెఱుఁగుటయు సంభవించెను.

అమెరికాఖండమున యూనైటెడ్డుస్టేట్సను దేశముగలదు. అందు షికాగోయను గొప్పనగరమున్నది. ఆదేశస్థులందఱు కోట్లకొలఁది ధనము చందాలమూలమునఁ జేర్చి షికాగోనగరమున 1893 సం॥రమున గొప్పప్రదర్శనము జరిగించిరి. ఆప్రదేశమునం దేదేశపుమనుష్యులు మున్నెన్నఁడు జూచియుండని చిత్రములు చూచునట్లును విని యెఱుఁగని సంగతులు వినునట్లును తత్కార్యనిర్వాహకులేర్పరచిరి. ఆప్రదేశమునందె సర్వమతములంగూర్చియు జర్చలుజరుపఁదలంచి మతమహాసభ (Parliament of Religions) నొకదాని నచ్చటివారుకూర్చిరి. ఆమతమహాసభకు వివిధదేశములనుండి వివిధమతములవారు తమతమ మతములయందలి మేలిసంగతుల ప్రపంచమునకుఁ దెలియునట్లచ్చట నుపన్యసింపఁదలంచి యానగరమునకుంబోయిరి. వివేకానందస్వామియుఁ బవిత్రమైన యుపనిషన్మతమును బ్రహ్మవిద్యను నాగరికతతోఁ దులతూఁగుచున్న పశ్చిమఖండవాసులకు నమెరికాఖండవాసులకుఁ దెలుపఁగోరి యామతమహాసభకుఁ బోవసమకట్టెను. కాని ప్రయాణము ధనమూలముగదా. అదివఱకె సన్యసించియున్న యామహాత్మునకు ప్రయాణమునకుఁ గావలసిన ధనము చిక్కకపోవుటచేతను తనదేశస్థులెవ్వరుఁ దనపూనికకుఁ దోడుపడకపోవుటచేతను వివేకానందుఁడు చెన్నపట్టణమువచ్చి తనయుద్యమ మచ్చటి పెద్దమనుష్యుల కెఱిఁగించెను. నివురుగప్పిన నిప్పువలెనున్న యతనిజాడ నెఱిఁగి చెన్నపురివారు కొంతధనమిచ్చి యాయన నమెరికాఖండమునకుఁ బంపిరి.

స్వమతములంగూర్చి యుపన్యసించుటకు షికాగోనగరమునకు మన దేశమునుండి వెళ్ళినపురుషుఁడొక్కఁడేగాఁడు. బ్రహ్మసమాజమత

పక్షమున బ్రతాపచంద్రముజుందారును బౌద్ధమతపక్షమున ధర్మపాలుఁడు ను మన దేశమునుండియే వెళ్ళిరి. కాని వీరిద్దఱకంటెను మతసంబంధ ములగు చర్చలు సేయుటకు వెళ్ళిన తక్కిన పురుషులకంటెను వివేకా నందస్వామికొక్కనికే యధికఖ్యాతి గలిగెను. చూపరులమనస్సుల నాకర్షించు మూర్తియు మంచి ముఖవర్చస్సును గంభీరమైన కంఠ నాదమును గలిగి కాషాయాంబరములు ధరించిన యీ హిందువును జూచినదిమొదల అమెరికా ఖండవాసులకు వానియం దొక విధమైన యనురాగ ముదయించుటచే నాతఁడుచేయు నుపన్యాసముల వారు శ్రద్ధతో నాలకింపఁ జొచ్చిరి. వివేకానందస్వామి యమెరికాకు పోక మును పచ్చటిజనులకుమతమునుగూర్చియు మననాగరికతనుగూర్చియు నంతగాఁ దెలియదు. మనలను బాగుచేయు నెపమున మన దేశమునకు వచ్చు క్రైస్తవమత బోధకులు మరల స్వదేశమునకుఁ బోయినప్పుడు హిందువులమతము దుర్మత మనియు, వారు మనుష్యజాతిలో నెంచఁ బడఁ దగినవారు కారనియు నప్పుడప్పుడు చెప్పుచుందురు. కావున నచ్చటిజను లామాటనువిని మన విషయమున నెంతయు నధమాభి ప్రాయమును గలిగియుండిరి.

వివేకానందస్వామి బోధనలు వినినవారి కందఱకు నట్టి యభి ప్రాయములు పోయినవి. ఈయన యీ దేశమున బోధించినది వేదాంత మతము. అనఁగా నుపనిషత్తులలోని మతము. ఆయనకు శంకరాచార్యునియందును రామానుజాచార్యునియందును మిక్కిలి గౌరవము గలదు. వేదాంతమతము సర్వోత్కృష్ట మయినదనియు నిది తక్కిన మతములవంటిది గాదనియు మహమ్మదీయమతము క్రైస్తవమతము మొదలగునవి యొక్కొక్క పురుషునిమీఁద నిలిచి యున్నవనియు నాపురుషుఁడు లేఁడనిగాని యీ పురుషునియందట్టి మహిమలు లేవనిగాని నిర్ధారణ చేయఁబడినప్పుడు తప్పక యామత

ములు నశింపవలసి యున్నదనియు వేదాంత మతమెవరో యొకపురు షునిమీఁద నిలిచియుండలేదు గావున నది సర్వకాలములయందు సర్వదేశములయందు సకలజాతులవారికి నవలంబనీయ మనియు నతఁడు బోధించెను.

పీఠముల మీఁదనెక్కి మనకు గురుస్వాములమని చెప్పుకొనుచు సన్యాసులయ్యు జమీందారులకంటె నెక్కువభోగముల ననుభవించు మతగురువులు నశించినప్పుడుగాని మన దేశ మభివృద్ధిపొందదని యీ యన పలుచోట్ల నొక్కిచెప్పెను. వేదాంతవిద్య జాతిభేదములేక సకల జనులకు నుపదేశింపఁ దగినదనియును, చండాలాది నీచజాతులకుఁ గూడ విద్యాబుద్ధులుచెప్పి బాగుచేయవలసిన భారము మనమీఁద నున్నదనియు నీచజాతులు హీనస్థితిలో నుండుటచేతను మనదేశము చెడిపోయినదనియుఁ గావున వారిస్థితిని జక్కఁజేయుటకు మనమంద అము పాటుపడవలసినదనియు వివేకానందస్వామి యనేకోపన్యాస ములలోఁ బ్రసంగించుచు వచ్చెను. అంతియగాక తాను చనిపోవు లోపుగ పదిమంది మాలవాండ్రనయిన నుత్తమబ్రాహ్మణులుగఁ జేసి మృతినొందుదునని చెప్పెను. కాని యీ కార్యము నెరవేరక ముందె యాయన మృతిపొందెను. తక్కువజాతులవారి నున్నతస్థితికి దెచ్చుట కీయన కిష్టమే. ఆ విషయమున నొక యుపన్యాసమం దాయన యిట్లు చెప్పియున్నారు. "బ్రాహ్మణులు మొదలగు నగ్ర వర్ణములవారు తమయాచార వ్యవహారములు వదలుకొని తక్కువ జాతులలోఁ గలియఁగూడదు. కాని మాలవాండ్రు మొదలగుతక్కువ జాతులవారికి వేదశాస్త్రములు మొదలగు విద్యలుచెప్పి వారి నగ్ర వర్ణజులతో సమానులుగఁ జేయవలయును. ఇదియే నీచజాతుల నున్నత స్థితికిఁ దెచ్చుట"

అమెరికాఖండమునందు మతమహాసభ ముగిసిన వెనుక వివే

కానందుని యుపన్యాసముల నెంతవినినం దనివితీరక యచ్చటివా రనేకులు కొంతకాలము తద్దేశముననుండి యుపన్యాసముల నింక నిమ్మని ప్రార్థించిరి. అందుచేత నాయన మఱిరెండు సంవత్సరము లచ్చట నుండవలసి వచ్చెను. ఆ కాలమునందాయన ప్రతిదిన ముద యము మధ్యాహ్నము సాయంకాలము వేఱు వేఱు స్థలములయందు ప్రజలడిగిన మతవిషయములఁగూర్చి యుపన్యసించుచు స్థలాంతరముల నుండి వచ్చిన పెక్కుజాబుల కుత్తరములు వ్రాయుచు నిమిషమయిన వ్యవధిలేకయుండెను. అమెరికాఖండమునందున్న యనేక సంఘములు సమాజములు సభలు నొకదాని నొకటి మించునట్లు గౌరవపురస్కార ముగా వానిని రావించి యాతఁడు చేసిన యుపన్యాసముల విని సంత సించెను. ఆ దేశమునందు నాస్తికులుండుటచేత వారందఱు స్వామిని తమతమ సమాజములకుఁ బిలిపించి యీశ్వరుఁడున్నాఁడని ఋజువు చేయుమని యాయన నడిగి యనేక విషమప్రశ్నలువేసి పెక్కు చిక్కులం బెట్టిరి. కాని యతఁడు వారి కాధారములయిన ప్రకృతి శాస్త్రములచేతనే వారి నోళ్ళడచి యీశ్వరాస్తిక్యమును స్థాపించి యాసమాజములలో నెగ్గి వచ్చెనఁట. అమెరికా ఖండమునం దతఁడు న్నకాలములో కొందఱు నాస్తికులాస్తికులయిరి. కొందఱు క్రైస్త వులు స్వమతముల విడిచి వివేకానందస్వామికి శిష్యులై తమ పూర్వ నామములఁ గూడ మార్చుకొనిరి. ఒకదొరగారు యోగానందస్వామి యని పేరుపెట్టుకొనిరి. ఒక దొరసాని తనతొల్లిఁటి పేరువిడిచి నివే దితయను పేరంబరగుచున్నయది. ఆమెయే హిందూదేశమునకువచ్చి కలకత్తా కాశీ మొదలగు నగరములలో మన మతవిషయములగు నుపన్యాసములనిచ్చి కొన్ని గ్రంథములను గూడ రచియించినది.

వివేకానందుఁ డింక కొంతకాలమువఱకు జీవించియున్న పక్ష మున నమెరికాలో కాలిఫోర్నియా యను మండలమున నొక దేవా

లయమును గట్టింపవలయునని సంకల్పించుకొనిరి. ఇట్లమెరికాఖండ ములో నతఁడు వేదాంతమతమునుగూర్చి రెండు సంవత్సరములు కొంతపనిచేసి స్వదేశమును జూడవలయునని బయలుదేరి ముందుగా సింహళద్వీపమునకు రాజధానియైన కొలంబో నగరమున దిగెను. ఆనగరమున నతఁడు దిగినాఁడనువార్త వినినదిమొదలు మనదేశ స్థులు జగత్ప్రసిద్ధిని గాంచిన యీ మహాత్ముని దమతమ పట్టణముల కెప్పుడు రావించి వాని వాక్యామృతము నెప్పుడు గ్రోలుదుమాయని యువ్విళ్ళూరుచు, వానిని గౌరవపూర్వకముగాఁ బిలిచిరి. వివేకానంద స్వామి కొలంబోనుంచి బయలుదేఁ పూర్వము తనకు సహాయము చేసి తన్నమెరికాఖండమునకుఁ బంపిన చెన్నపురివాసులయెడలఁ గృత జ్ఞుండయి వారిని జూడవచ్చెను. ఆసమయమునఁ జెన్నపురివాసు లాయ నకుఁ గావించిన మహాగౌరవముఁ జూచి తీరవలయును; కాని వర్ణింప నలవికాదు. అతఁ డచ్చటఁ గొన్ని యుపన్యాసములనిచ్చి యనంత గము కలకత్తా నగరమునకుఁ బోయెను. తమ దేశములో నున్నంత కాల మాయన ప్రజ్ఞల నించుకయు నెఱుంగని బంగాళా దేశస్థులు విదేశములలో మిక్కిలి పేరువడసిన యీ సన్యాసిని మిక్కిలి గౌర వించి వాని యుపన్యాసములవలన లాభము పొందిరి. పిమ్మట వివే కానందుఁడు బొంబాయి, యలహాబాదు మొదలగు ప్రదేశములకుఁ బోయి దాదాపుగ హిందూదేశమంతయుఁదిరిగి వేదాంతమత మంద ఱకుపదేశించి యనంతర మింగ్లాండు దేశమునకుఁ బోయెను.

అక్కడ చతుర్వేదముల పారమును జూచినవాఁడును శాస్త్ర ముల రహస్య మెఱిఁగినవాఁడును స్మృతుల ధర్మమును తెలిసినవాఁ డును సంస్కృత భాష కూలంకషముగ నేర్చినవాఁడును విద్యాసము ద్రుఁడునగు మోక్షమూలరు పండితుఁడు నివసించియుండుటచే వివే కానందుఁ డామహాపురుషుని దర్శించుటకుఁ బోయెను. వేదాంత

విద్యార్థిపుత్రులగు నా పండితు లిరువురు నొండొరులఁ గౌఁగలించు కొని హిందూదేశమును గూర్చి చాలసేపు ముచ్చటించి యొకదినము సంతోషమున గడపిరి. వివేకానందుఁడు మోక్షమూలరు పండితు నితోఁ గలసి యాతనియింటనున్నపుడు మహర్షితోఁ గలసి యొక యాశ్రమమున నున్నట్టి యున్నదని చెప్పెను. వివేకానందస్వామి యింగ్లాండులో నున్నపుడు తద్దేశస్థులు వాని యుపన్యాసములను మిక్కిలి శ్రద్ధతోను గౌరవముతోను వినిరి. వివేకానందస్వామికి సంఘసంస్కారమునం దిష్టములేదనియు హిందువులందఱు పూర్వా చారపరిగ్రహము తప్పక నడచుకొనవలసినదని యాయన యభిప్రాయమనియుఁ గొందఱు చెప్పుచున్నారు. కాని వారి మాటలు సరికావు.

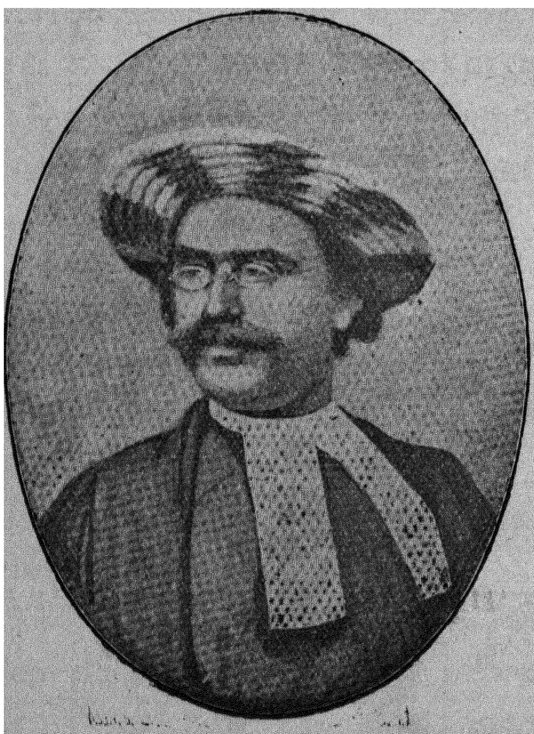
వివేకానందస్వామి తాను స్వల్పసంస్కారములఁ జేయువాఁ డనుగాననియు సంస్కర్తలకంటె నెక్కువసంస్కర్తననియుఁగొన్నికొన్ని యుపన్యాసములలోఁజెప్పెను. ఆయనచరిత్రమును చక్కఁగాఁ బరీక్షించిన వారికి మొదటినుండియునాయనసంస్కర్తయే యనితోఁచకపోదు. కలియుగమందుసన్యాసము బ్రాహ్మణులకే నిషిద్ధమని యున్నది. అట్లుండఁగాఁ దాను బ్రాహ్మణేతరుఁడయ్యు వివేకానందస్వామి సన్య సించుటయే యొకసంస్కారము. అట్లుసన్యసించి సన్యాసిధర్మములనె అపుడు కర్మభూమి యగుభరతఖండమునందుండక మహాసముద్రము దాఁటి నౌకాయాత్రలుచేసి కర్మబాహ్యము లగు మ్లేచ్ఛదేశములకుఁ బోయి జాతి, మత భేదములులేని క్రైస్తవులతోఁ గలసి మెలసి చిర కాలమునుండి వారియిండ్ల భోజనములుచేసి మనవారియభిప్రాయ ప్ర కారముగ బ్రాహ్మణులకొక్కరికే యుపదేశింపఁబడఁ దగిన వైదిక ధర్మములను బ్రహ్మవిద్యను ననార్యులగుమ్లేచ్ఛుల కుపదేశించి మన మతమునకు విరుద్ధముగా జరిందిన వివేకానందస్వామి సంస్కారము

జేసినది. అందుచేతనే హిందువులలో నైదవవంతు జనులు తురకలైరి. ఇదియంతయు బలవంతముగా ఖడ్గముతోనే వారుచేసిరని మనమనరాదు. అట్లనుట కేవలము పిచ్చి. మనమేమియు సేయక యూరకున్న పక్షమున నీ చెన్నపురి రాజధానియందలి జనులలో సగము క్రైస్తవు లగుదురు. నేను మలబారు జిల్లాలో నొక చిత్రమయిన యాచారమును జూచితిని. మాలవాఁడు బ్రాహ్మణులు నడచునట్టి దారిని నడువరాదు. ఆ మాలవాఁడే క్రైస్తవుఁడో మహమ్మదీయుఁడో యై వచ్చినప్పుడు మనము వానిని స్పృశియించుటకైన సందేహింపము. దీనినిబట్టి మనమేమి తెలిసికొనవలయును? ఆ మలబారులోనుండు వారందఱు పిచ్చివాండ్రనియు వారియిండ్లు పిచ్చివాండ్ర వైద్యశాలలనియు గ్రహింపవలయును. ఇట్టి దురాచారములుగల జాతులవా రుండుట తలవంపులుగావా? శూద్రుఁడు వేదము విన్నపక్షమున వానిచెవిలో సీసము కరిగించి పోయవలయునఁట! వాఁడు వేద ముచ్చరించిన నాలుకకోయవలయునఁట! ఇట్టి భయంకరవాక్యములుగల గ్రంథము లనేకములు మనపూర్వులువ్రాసినవి యున్నవి. అట్లు వ్రాసినపాపాత్ములనేకులు ప్రతిస్థలమునందు ప్రతికాలమునందు నుండుచు వచ్చిరి."

ఈకాలమునందు వర్ణభేదములనుగూర్చి మెన్నోవివాదములు పొడముచున్నవని నేను విచారించుచున్నాను. ఇట్టివాదము లుండఁగూడదు. ఇవి యుభయులకు నందుముఖ్యముగ బ్రాహ్మణులకు మంచిదిగాదు. ఏలయన నగ్రవర్ణములకుఁ గల ప్రత్యేకగౌరవము లడుగంటినవి. కావున బ్రాహ్మణుఁడు తక్కినవర్ణములవృద్ధికొఱకు పాటుపడవలయును. అట్లుచేసినవాఁడు దాని నెంతకాలము చేయునో యంతవఱకు బ్రాహ్మణుఁడు. అట్లుచేయక ధనార్జనము చేసికొన్న వాఁడు బ్రాహ్మణుఁడుకాఁడు.

శూద్రులకు నేనొక్కమాట చెప్పుచున్నాను. మీరు తొందరపడక వేచియుండుఁడు. వంకదొరికినప్పుడెల్ల బ్రాహ్మణులతో వివాదములాడవద్దు. ఏలయన నింతకాల మణఁగియుంట మీలోపమే. బ్రహ్మవిద్యయు సంస్కృతమును మిమ్మెవ్వరు నేర్చుకొనవద్దనిరి? ఇంతకాలము మీరేమిచేయుచుంటిరి? ఇన్నాళ్ళుసోమరులై యుండియెవ్వరో మీకంటె నెక్కువ తెలివితేటలు నెక్కువచాకచక్యము నెక్కువయదృష్టము గలిగియున్నారని యిప్పుడు మొగముముడుచుకొనిన నేమి లాభము? మీరు సంస్కృతము మొదలగునవి చదువుకొని బ్రాహ్మణులుగండు. మనమందఱ మొక్కయాలోచనమీఁద నడచినప్పుడు బలవంతుల మగుదుము. మనోనిశ్చయమే బలము. దీనికొక్క తార్కాణముచెప్పెద వినుఁడు. నాలుగుకోట్లమంది యింగ్లీషువారు ముప్పదికోట్లమంది హిందువుల నెట్లుపరిపాలించుచున్నారు? ఆనాలుగుకోట్లజనులు నొక్కయాలోచనపై నడచుచున్నారు. అందుచే నపరిమితమైనబలము వారికిఁ గలిగినది. మీముప్పదికోట్ల జనులు నొకరికొకరి సంబంధములేకుండ ముప్పదికోట్లవిధముల నడుచుచున్నారు. అందుకే మీగతి యిట్లున్నది.

వివేకానందుని గ్రంథములలో నిట్టిసంగతులనేకము లున్నవి. చోటుచాలమి నిచ్చటవ్రాయుటకు వీలులేదు. వివేకానందస్వామియత్యంతమైన దేశాభిమానముగల సత్పురుషుఁడు. మనయార్యులగొప్పతనమును మనమతముయొక్క ప్రాశస్త్యమును లోకమునకు వెల్లడిచేయవలయు నని బాల్యమునందె సన్యసించి ఖండాంతరంబులకుఁబోయి చక్కఁగాఁ బనిచేసెను. ఈయన సంకల్పములన్నియు నెఱవేఱకమున్నె మన దురదృష్టమున బాల్యమునందె పరలోకగతుఁ డయ్యెను. ఈయన శిష్యులగు నభేదానందస్వామి శారదానందస్వామి మొదలగువారు వానిమార్గము ననుసరించియే పనిచేయుచున్నారు.

ద్వారకనాథమితర్.

ద్వారకనాథమితర్.

ఇతఁడు బంగాళాదేశములో హుగ్లీమండలమునందలిఅంగునిశీ యను గ్రామమున 1833 వ సంవత్సరమున జన్మించెను. వానితండ్రి హుగ్లీకోర్టులో నొకన్యాయదిగా నుండెను. ద్వారకనాథుఁడు తక్కిన పిల్లలతోడిపాటు గ్రామమునందలి బడిలోఁ జదువనారంభించెను. ఆ తఁడేడేండ్లవయసువాఁడయినప్పుడు ఇంగ్లీషుచదువుటకు హుగ్లీపాఠశాలలోఁబ్రవేశించెను. 1846 వ సంవత్సరము కాలేజీస్కూలులో రెండవ తరగతిలోఁ జేరెను. అక్కడ చదువునప్పు డతఁడు బుద్ధికుశలతకుమిక్కిలి ప్రసిద్ధికెక్కి నెలకెనిమిది రూపాయలు జీతముగల విద్యార్థివేతనము సంపాదించెను. తరువాత 1849 సం॥రమున రాణీకాత్యాయనీ యను నామెయిచ్చిన నెలకు పదునెనిమిదిరూపాయలు జీతముగలవిద్యార్థివేతనముసంపాదించి ద్వారకనాథుఁడు 1850 వ సంవత్సరమున విద్యార్థివేతనములకై ప్రయత్నము చేయువారందఱిలో నగ్రగణ్యుఁడై నిలిచె. 1851 వ సం॥రమున సంవత్సరాంత పరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడై నెలకు నలువదిరూపాయలుచొప్పున విద్యార్థివేతనముంబడసెను. 1853 వ సం॥రమున.ఆంగ్లేయభాషలో మిక్కిలి ప్రశస్తమైనయుపన్యాసమువ్రాసినం దు కతఁడు బంగారుపతకమును మరుసటిసంవత్సరమున మఱిరెండుబంగారుపతకములను బహుమానములుగాఁబడసెను. విద్యార్థిగానున్నపు డతనికి దేశచరిత్రములఁ జదువుటయందు మిక్కిలి యభిరుచియుండెను. ఆతనికి గణితశాస్త్రమునం దమితప్రజ్ఞయుండుటచే మిక్కిలి చిక్కుగల లెక్కల నవలీలఁగా నతఁడు చేయుటజూచి యుపాధ్యాయుఁడొకనాడ తనితో నిట్లనియె. "హిందువులలో స్వతస్సిద్ధమగు బుద్ధికుశలత గలవాఁడవు నేనెఱిఁగినంతవఱకు నీవొక్కఁడవే" యని పలికెను.

ద్వారకనాథుఁడు చదువుముగించి పాఠశాలవిడిచినతోడనే దైవయోగమునఁ దండ్రి పరలోకగతుఁడగుటచే నేదేని యుద్యోగమునుసంపాదించి కుటుంబపోషణముఁ జేయవలసివచ్చెను. దొరతనమువారిచే తిక్రింద నేదేనియుద్యోగముఁ జేయుటక తని కెంతమాత్రమిష్టము లేనందున నెటులైన శాస్త్రపరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడై న్యాయవాదిగానుండవలయునని యతఁడుసంకల్పించుకొనెను. కాని దారిద్ర్యముచేతఁదనమనోనిశ్చయమునుమార్చుకొని కలకత్తాలో పోలీసు మేజస్ట్రీటుకచేరిలో నెలకు నూటయిరువది రూపాయిలు జీతముగల యుద్యోగమొకటి కాళీవచ్చినందున యతఁడు దానింగూర్చి ప్రయత్నించి యందుఁ జేరె. చేరి యందు చిరకాల ముండక ద్వారకనాథుఁడు శాస్త్రపరీక్షకుఁ జదివి యందుఁగృతార్థుఁడై న్యాయవాదియయ్యెను. న్యాయవాదియై తనపనిలో మంచిపేరు సంపాదించుటకై చాల పరిశ్రమచేసెను. న్యాయవాదుల కెంతబుద్ధికుశలతయున్న నెంతప్రజ్ఞయున్నఁ దమసామర్థ్యముం జూపుటకుఁ దగినసమయము రావలయునుగదా!

ద్వారకనాథుఁడు మొదటినుండియునదృష్టవంతుఁ డగుటచేపనియారంభించిన యాఱుమాసములకే యొకపెద్దవ్యాజ్యమునఁనొకగొప్ప న్యాయవాదికి సహాయుఁడుగా నేర్పరుపఁబడెను. అతనిభాగ్యవశమున నావ్యాజ్యము విచారణకు వచ్చినప్పు డాపెద్దన్యాయవాది యూరలేకపోవుటచేద్వారకనాథుని తెలివి తేటలుగనఁబఱచుటకుమంచియదనుదొరకెను. తనవృత్తియందు మిక్కిలియారితేరినవాఁడు గాకపోయినను ద్వారకనాథుఁడు న్యాయాధిపతుల (జడ్జీ) మనస్సులకు నచ్చునట్లు వ్యాజ్యమునందలి సంగతులెల్ల నరఁటిపండొలిచిచేతికిచ్చినట్లుచెప్పి బోధించివాదించెను. దీనితో నతనికి మంచిపేరుగలుగఁ గీర్తి దేశమందు వ్యాపించెను. అతని సమకాలికుఁడై న్యాయవాదిగానున్న యొకదొర ద్వారకనాథుని యప్పటి తెలివి తేటలఁగూర్చియిట్లువ్రాసెను. "ద్వారకనాథుఁడు

వాదనకు దిగినప్పుడు నాతోఁగలసి పనిచేసినను నాకెదుటిపక్షమునం బనిచేసినను నాకును వినువారి కందఱికును మిక్కిలి యద్భుతమును గొలుపుచుండువాఁడు."

1862 వ సం॥రమున బంగాళాదేశమందగ్రన్యాయసభ అనఁగా హైకోర్టు స్థాపింపఁబడెను. అది యేర్పడినది మొదలు ద్వారకనాథుని ఖ్యాతి యంతకంత కెక్కువయ్యెను. ఖ్యాతితోఁగూడ ధనార్జనము నతిశయించెను. ఏలయన నతఁడాన్యాయసభలోఁ బనినారంభించునప్పటికి వానికంటె నెక్కువయభ్యాసము నెక్కువపేరుగల న్యాయవాదు లిరువు రుండిరి. వారిరువురిలో నొకఁడు మృతినొందుటయు రెండవ యతఁడు న్యాయాధిపతి యగుటయుఁ దటస్థించెను. అందుచే నతఁడచ్చటి న్యాయవాదుల కెల్ల నాయకుఁడయ్యెను. ఆకారణమున దేశస్థులందఱుఁ బనివచ్చినప్పు డతని సహాయమునే కోరుచువచ్చిరి. న్యాయవాదిగానున్నప్పు డతఁడు నిర్భయుఁడై స్వతంత్రుఁడై యుండి పేదల కేవియేని చిక్కులు సంభవించినపుడు ధనము గ్రహింపకయే వారిపక్షముఁబూని వాదించుటకు సిద్ధముగ నుండును.

మన దేశమునకింగ్లీషువర్తకులుకొందఱువచ్చి బంగాళాపరగణాలో నీలిమందు, కాఫీవిత్తులు, తేయాకు మొదలగు సరకులు పండించి లాభ మపారముగ గ్రహించుచున్నారు. 1865వసంవత్సరమందాదొరలు కొందఱును బంగాళాదేశపుజమీందారులు కొందఱునుగలసిశిస్తులని మిత్తము రహితులను బాధించి వారిపై హైకోర్టులోగొప్పవ్యాజ్యము తెచ్చిరి. అప్పుడు ద్వారకనాథుఁడు దీనదశలోనున్న రహితులపక్షముఁబూని వాదించెను. ఆవ్యాజ్యములు కలకత్తా హైకోర్టులో పదునైదుగురు జడ్జీలు విచారణచేసిరి. ఆవ్యాజ్యము విచారణ మనేకదినములుపట్టినందునద్వారకనాథుఁడుప్రతిదినముపదకొండుగంటలకులేచిసాయంకాలము మైదుగంటలవఱకు నిలువంబడియే వాదనసేయుచు దేహముఅలసినను

తనవాదనమాత్రము బలహీనము గాకుండునట్లుచెప్పి చూచువారికందఱకు మహాద్భుతమునుగొలిపెను. ఆవ్యాజ్యమున న్యాయసభలో నిముఖ్యన్యాయాధిపతి ద్వారకనాథునిపై యించుకకక్షబూని మాటిమాటికి యక్షుప్రశ్నలవంటి ప్రశ్నలు వేసియాతనిం దడఁబడఁ జేయుటకుఁబ్రయత్నముచేయుచువచ్చెను. కాని యాదిట్టరి యొక్కప్రశ్నకైనను దడఁబడక న్యాయాధిపతులందఱు నివ్వెరపడునట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. ఈవ్యాజ్యమున నితఁడు చూపిన యసాధారణ ప్రజ్ఞచేత ననంతరము కొన్నిదినములలో దొరతనమువారి న్యాయవాది (గవర్నమెంటు ప్లీడరు) గా నేర్పఱుపఁబడెను. దీనిలోనుండియె యతఁడు కొలఁదికాలమున హైకోర్టు జడ్జిగా నియమింపఁబడెను.

అదివఱకుశంభునాథపండితుఁడనునతఁడా హైకోర్టులో న్యాయాధిపతిగా నుండెను. ఆతఁడె బంగాళా హైకోర్టులో మొట్టమొదటి న్యాయాధిపతి. ఆతఁడు 1867వ సం॥రమునజూనునెలయాఱవతేదినిలో కాంతరగతుఁడయ్యె. అప్పటికి ద్వారకనాథుఁడు ముప్పదిమూఁడేండ్లవయసువాఁడు. ఇదివఱకు హిందూదేశమున హైకోర్టుజడ్జీలుగా నియమింపఁబడినస్వదేశస్థులలో నింతచిన్నవయసువా రెవ్వరును లేరు. ఇంతటిపిన్నప్రాయమువాని నంతటి మహాపదవికి దొరతనమువారు నిశ్శంకముగా నియమించుటచేత నేయాతఁడెంతటిబుద్ధిశాలియో యెంతటిప్రజ్ఞావంతుఁడో మన మూహింపవచ్చును. ద్వారకనాథుఁ డాఱుసంవత్సరము లా హైకోర్టునందు న్యాయాధిపతిగానుండెను. అప్పటిముఖ్యన్యాయాధిపతియగు సర్ బార్నిసుపికాకుదొరగారుతనతోడిజడ్జీయగుద్వారకనాథునియభిప్రాయములతో దఱచుగ నేకీభవించుచు నెప్పుడైన నభిప్రాయభేదముగలిగినప్పుడు మిక్కిలిజంకుతో భేదించుచుండునఁట. అతఁడుగడుసుపోకడలఁబోయి మోసముపన్ని కువాదములుచేయువారినిఁజూచిన మిక్కిలియసహ్యపడి యట్టివారిగర్వభంజనము చేయుచువచ్చెను. అం

దుచే నతనిమీఁదఁగొండలకాగ్రహము ననిష్టముగలుగ వార్తాపత్రికలలో వారతని నిందింప నారంభించిరి. ద్వారకనాథుఁడావార్తల నించుకేనియు సరకుసేయఁడయ్యెను. అయినను ముఖ్యన్యాయాధిపతియగు పీకాకుదొరగారు ద్వారకనాథునిపై గల యభిమానముచే జననిందాస్పదుఁడగుటకునిష్టపడక వానినాయపవాదమునుండితప్పింపవలయునని యొకమారు కచ్చేరిలో నున్నపుడే యిట్లనియె. "నే నీద్వారకనాథుని న్యాయవాదిగా నున్నకాలమునుండియు నెఱుఁగుదును. కొంతకాలము నుండి యితనిసాటి న్యాయాధిపతినై యుంటిని. కాబట్టియతని స్వభావమునుగూర్చియు నతని నడతనుగూర్చియుఁ దక్కినవారికంటె నాకెక్కువదెలియుట కవకాశమున్నది. నేనిప్పు డాయనయెదుట మాటలాడుచున్నను ద్వారకనాథుఁడుమిక్కిలివిద్యావంతుఁడనియుసమర్థుఁడనియు నిగర్వచూడామణియనియు మంచిస్వభావముగలవాఁడనియు దయాళువనియు స్నేహపాత్రుఁడనియు స్వతంత్రుఁడనియుఁ జెప్పవలయును. అతఁడు తనకు సరియనితోఁచిన యభిప్రాయ మెవరు భిన్నముగా జెప్పినను విడువక దాని ననుసరించియే యుండును. అది తప్పనితోఁచినప్పు డెవరుచెప్పకయే దానిని విడుచును

ద్వారకనాథుఁడు తీరికయున్నప్పుడు ఫ్రెంచి లాటినుభాషల యందుఁ బరిశ్రమఁజేయుచువచ్చెను. ఫ్రెంచిభాషలో నతఁడు చదివిన గ్రంథములలో కోమ్టి (Comte) యను తత్వశాస్త్రజ్ఞుఁడు రచించిన గ్రంథములపై నతనికి మిక్కిలి యభిమానము. అతని గ్రంథభాండారమున రమారమి వేయి మంచి ఫ్రెంచిగ్రంథము లుండెను.

అతనికి 1868 వ సంవత్సరమున విషూచిజాడ్యము తగిలెను. కాని యది యదృష్టవశమునఁ గుదిరెను. 1872వ సం॥రమున నతఁడు కీళ్ళనొప్పులు జ్వరమువలన కొన్నిదినములు బాధపడెను. తరువాత జ్వరమువదలినను దాని దోషములు విడువవయ్యెను. 1873 వ సంవ

త్సరము నవంబరు నెలలో నాయనకు కంఠములో కురుపు వేసెను. అట్లుండియు నతఁడు కొంతకాలము పని చూడఁగలిగెను. కాని క్రమ క్రమంబున రోగము ప్రబలమగుటచే నతఁడు పనిమానుకొని ప్రాణ మునం దాశవదలుకొని కలకత్తానగరమును విడిచి తన కడపటిదినము లు పుచ్చుటకు స్వగ్రామముఁ జేరెను. అట్లు కొంతకాలము రోగపీడి తుఁడై 1874 వ సంవత్సరం ఫిబ్రవరు 25 వ తేదీని నలువదియవ యేట కాలధర్మము నొందెను.

న్యాయాధిపతిగాఁ గూర్చున్నప్పు డతఁడు ప్రజలకు సరిగా న్యాయమునొసఁగి హిందువులుకూడ న్యాయాధిపత్యముచేయుటకుఁ దగుసామర్థ్యము జ్ఞానముగలవారని దొరతనమువారికిఁ దోఁచునట్లు ప్ర వర్తించెను. అతని మరణమునుగూర్చి విచారించుచు తోడిన్యాయాధి పతి యొకఁ డీవిధముగాఁజెప్పెను. "అతని యధికవైదుష్యము యుక్తా యుక్త వివేచనజ్ఞానము న్యాయదృష్టి బుద్ధికుశలత యద్భుతమైన జ్ఞా పకశక్తి మంచితనము మొదలగుగుణములం బట్టి యతఁడు తోడి న్యాయాధిపతులకు సాటిలేనిసహకారిగానుండును. ఆతనితోఁగూర్చుం డి పనిచేయుట మిక్కిలి సంతోషకరముగా నుండెను. ఇంగ్లీషుభాష యందలి యతని పాండిత్యమునుజూడ నాభాష యతనికి విధేయురాలై యున్నట్లు గనఁబడును. ఇంగ్లీషుభాషను మాతృభాషగాఁ గలిగినదొ రలు నయితము ద్వారకనాథున కాభాషయందుఁగల యభిరుచి ప్రవే శమునుబట్టి మిక్కిలి యక్కజపడుచువచ్చిరి."

గొప్పయధికారమును వహించినవారు తమయధికార ప్రాబ ల్యమునుజూపి తక్కువవారిని బాధపెట్టినప్పుడు ద్వారకనాథుఁ డది చూచి సహింపక యట్టియధికారులను గట్టిగ మందలించుచుండును. ఇంటియొద్ద నతఁడు మిక్కిలి వినయవృత్తి గలిగి సర్వజన సులభుఁడై యౌదార్యమునఁ బ్రసిద్ధికెక్కియుండెను. 1871 వ సం॥రమున నతని

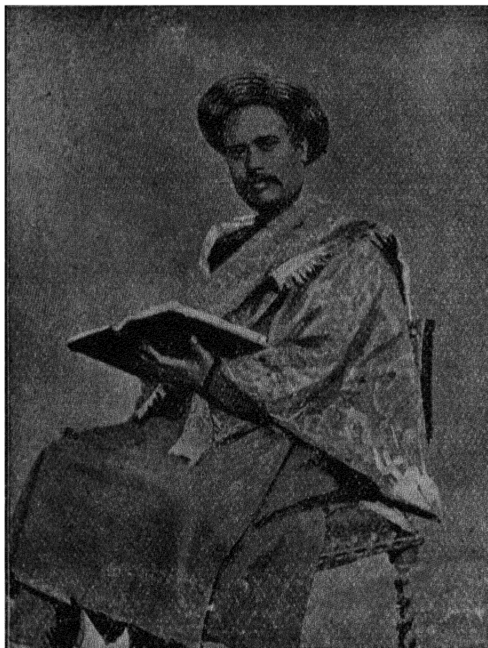
పెద్దభార్య మృతినొందెను. ఆమెకిరువురు బిడ్డలు. ప్రథమకళత్రము పోయిన మరుసటి సంవత్సరమున నతఁడొక కన్యను వివాహమాడెను. కాని యామెను వివాహమాడిన యచిరకాలములోనే లోకాంతరగతుఁడయ్యెను. ఆయనకు నిరంతరము చదువుకొనుటయందె మిక్కిలి యాసక్తి. చదివినది జ్ఞాపకముంచుకొనుటలో నంతవాఁడు సాధారణముగా నుండఁడు. ఒకమారాయన కొన్నిసంపుటములుగల యూరపుదేశ చరిత్రమును పదునైదు దినములలో సమగ్రముగాఁ జదివి చదివినది తనకు జ్ఞాపకమున్నదో లేదో తెలిసికొనుట కాగ్రంథమునందు తన్నుఁ బరీక్షింపుమని యొకమిత్రునిఁ గోరెను. ఆమిత్రుఁడు పలుభాగములయందు పలుప్రశ్నలు వేయ నాప్రశ్నల కన్నిఁటికిఁ దే లిపోక యుత్తరములు చెప్పుటయేగాక ద్వారకనాథుఁడు మూలగ్రంథమునందలి వాక్యములను సయితము కంఠపాఠముగ నప్పగించి మిత్రున కాశ్చర్యము గలిగించెను. యూరపుఖండమంతయు జయించిన శూరశిఖామణియగు నెపోలియన్ బోనపార్టియం దతనికి మిక్కిలి యభిమానముండుటచే నాతని ప్రతిరూపమును వానిగదిలో నుంచుకొనెను. హరిశ్చంద్ర ముఖర్జీ యనునతఁడు వాని బాల్యస్నేహితులలో నొకఁడు. ఆముఖర్జీ 1858 వ సం॥రమున మృతినొందఁగా వాని యకాలమరణమునుగూర్చి ద్వారకనాథుఁడు మిక్కిలి దుఃఖించెను.

ద్వారకనాథున కొకచిత్రమైన యభ్యాసముగలదు. అతఁడు న్యాయవాదిగా నున్నకాలమున కోర్టువారియెదుట వాదముసేయునపు డొకపేనాకలముల రెండుచేతులతోఁ బట్టుకొని యది ముక్కలగువఱకు మెలివేయుచుండును. అతఁడాకలము నెంతవడిగా మెలివేయుచుండునో యతనినోటనుండి మాట యంతవడిహెచ్చి వాదము ప్రబలుచుండును. కలము క్రమక్రమముగా నలిగి విఱిగి చేతిలోనుండి పూర్తిగా జాఱిపడినప్పు డాయన యేమియుందోఁచక వాదముసే

యలేక నిలువఁబడునఁట. అందుచే గుమాస్తాయొకఁడు పేనాకలముల కట్టయొకటి చేతితోఁ బట్టుకొని సిద్ధముగనుండి యజమానుని చేతికలము విఱిగిపడిన తత్క్షణమే మఱియొక కలము నవ్యవధానముగాఁ జేతిలోఁ బెట్టుచుండును.

ద్వారకనాథుఁడు గొప్పయుద్యోగములోనున్నను న్యాయము చెప్పవలసివచ్చినప్పుడు తనపై యధికారులకు సయితము జంకక స్వతంత్రుఁడై వ్యవహరించుచుండును. అంతటివిద్యయు, విద్యకుందగిన సత్ప్రవర్తనము దానికిం దగిన మహోన్నతపదవియుఁ గలిగిన యీ మహాపురుషుఁ డంతటి చిన్నతనమందు బోవుటచే నతని యకాలమరణమునుగూర్చి దేశస్థులందఱు విచారించిరి.

కృష్ణదాస్ పాలు.

కృష్ణదాస్ పాలు.

హిందూదేశమున వార్తాపత్రిక కధిపతియైయుండి మహాప్రఖ్యాతిగాంచిన పురుషులలో నితఁడగ్రగణ్యుఁడు. ఇతఁడు 1838 వ సంవత్సరమున జన్మమొందెను. అతనితండ్రియగు నీశ్వరచంద్రపాలుఁడు మిక్కిలి బీదవాఁడు. కృష్ణదాసు మొట్టమొదట నొకపాఠశాలలోఁ బ్రవేశించి యచ్చట బంగాళాభాషను జదివి యాభాషలో నతనికిఁగల ప్రవీణతకు నొకవెండిపతకమును బహుమానముగఁ బడసెను. అతఁడు పదేండ్ల ప్రాయముగలవాఁ డయినప్పు డింగ్లీషుఁ జదువ నారంభించి 1853 వ సంవత్సరమున నాయింగ్లీషు పాఠశాలను విడిచెను. బడిమానిన వెనుక కృష్ణదాసుపాలుఁడు కొన్నినాళ్ళు క్రైస్తవమత బోధకుఁడై కలకత్తాలోనున్న రివరెండు మిన్నిదొరగారివద్ద విద్యనభ్యసించెను. అనంతర మతఁడు కలకత్తాలో విద్యావిషయములగు చర్చలను స్వేచ్ఛగా జరుపుటకు స్థాపింపఁబడిన యొకసమాజములోఁ జేరి యచ్చట రివరెండు మార్గన్ దొరగారు మొదలగు గొప్పవారు చేయు నుపన్యాసములను విని యందువలనఁ గలిగిన లాభములను బొందుచువచ్చెను.

1854 వ సంవత్సరమున నతఁడు మరలఁ జదువఁ దలఁచి రాజేంద్ర దత్తుగారిచే స్థాపింపఁబడిన హిందూ మెట్రోపాలిటన్ కాలేజీ యనుకళాశాలలోఁ జేరి యచ్చట మూఁడుసంవత్సరములవఱకుఁ జదివెను. విద్యార్థిగా నున్ననాఁడు మొదలుకొని యతనికి రాజకీయవ్యవహారములయందు మిక్కిలియభిమానము. అతఁడువ్రాసిన వ్రాతలు నతఁడిచ్చిన యుపన్యాసములు చూడ నంతచిన్నవయసువాని కింతశక్తియెట్లుగలిగెనాయని తోఁచును. పెద్దలెవరితో నైనఁ దనకభిప్రాయభేదములు

కలిగినప్పుడు మొగమోటముచేత నూరకొనక తనయభిప్రాయమునిర్భయముగఁజెప్పుధైర్య మతనియొద్దనుండెను. అంతధైర్యముండుటచేతనే యొకసారి నతఁడు బంగాళాదేశమందంతట ప్రసిద్ధికెక్కిన మహాపండితుఁడు డాక్టరు డఫ్ దొరగారి మాటలనే ఖండించి పూర్వపక్షము చేసెను. ఆకాలమున బంగాళాదేశమందు జార్జి తాంసన్ అను దొరగాఁడు. ఆయన రాజకీయ వ్యవహారములను గూర్చి దిట్టమయిన యుపన్యాసములనియ్యఁగడఁగెను. అతఁడు వాగ్మిపటిమకుఁ బ్రసిద్ధికెక్కెను. ఆదొరగారిని కృష్ణదాసుపాలుఁడొకనాఁడు తనసమాజములో జరుగు నొకసభకగ్రాసనాధ్యక్షునిగా నుండుమని పిలిచెను. ఆదొరగారు విద్యావిషయములగు చర్చలను జేయునట్టి చిన్న సమాజములలోఁ దనవంటివాఁడుపన్యసింపఁదగదనియు విశేషించి తన రాజకీయ వ్యవహారములఁ గూర్చియే కాని యితరవిషయములనుగూర్చియుపన్యసింపననియుఁ జెప్పి హిందూ పేట్రియేటను నాతని పత్రికను దీసి చూపి యీపత్రికాధిపతియొక్కఁడే హిందువులలో రాజకీయ విషయములఁగూర్చి గ్రహింపఁగల సమర్థుఁడనియుఁ దక్కినవారికిఁ జెప్పినను దెలియదనియు నగ్రోక్తిగాఁ బలికెను. ఆమాటలు విని కృష్ణదాసాదినము మొదలుకొని తానుగూడ హరిశ్చంద్రముకర్జియవలెనే నాఁడు కావలయునని నిశ్చయించుకొనెను. అది మొదలతఁడు పేట్రియేటుపత్రికను తప్పక చదువుచు వచ్చెను. అతఁడు కడుబీదవాఁడగుటచే పత్రిక తెప్పించుకొనుటకు ధనములేక సమాజకార్యదర్శినడిగి తెచ్చుకొని చదువవలసివచ్చె. ఈపత్రికగాక యింగ్లీషు భాషలోఁ బ్రకటింపఁబడు నితరపత్రికలఁగూడఁ జదువుచు వాని కప్పుడప్పుడు తనకుఁ దోఁచిన సంగతులనువ్రాసి పంపుచు నితరగోష్ఠిని విడిచి యతఁడు విద్యాగోష్ఠియందే కాలము పుచ్చుచుండెను.

అతఁడు హిందూ పేట్రియేటుపత్రికకుఁగూడ కొన్ని సంగతులు వ్రాసి పంపెను. తాను వ్రాసినవ్రాత యాపత్రికలో ప్రకటింపఁబడిన

ప్పుడు వానికిఁ గలిగిన యానంద మింతింతయని చెప్ప నలవికాదు. కళాశాలలో విద్యాభ్యాసము ముగించిన వెనుక కృష్ణదాసు క. మాజిస్ట్రీటుగారి కచ్చేరిలో ట్రాన్స్లేటరు (అనఁగా ఇంగ్లీషునుండి స్వభాషకును స్వభాషనుండి యింగ్లీషునకును తర్జుమాచేయు నుద్యోగస్థుఁడు) గా నియమింపఁ బడెను. కొన్ని దినము లతఁడు పనిచేసిన వెనుక కృష్ణదాసుఁడా యుద్యోగమునకుఁ దగఁడని మాజిస్ట్రీటు వానిని తీసివేసెను. తరువాత సర్ విలియంగ్రేదొరగారు వానికి మంచియుద్యోగ మొకటి యిచ్చిరిగాని యతఁ డందుఁ బ్రవేశింపఁడయ్యె. అతఁడు గ్రంథములు వార్తాపత్రికలు మితిమీఱునట్లు మిక్కిలి యాసక్తితోఁ జదివి యెక్కువప్రజ్ఞ గలవాఁడయినను వానిదారిద్ర్యము తెలివితేటలను పైకి రానీక యణఁచిపెట్టెను. తానుచేరియున్న సమాజమునకు నెల నెల కియ్యవలసిన చందా నెపనతఁ డియ్యలేకపోవుటచే సమాజమువారు వానిం గరుణించి నెలచందా నియ్యనక్కఱలేకుండఁ జేసిరి. ఆ కాలమునం దతని యవస్థ నెఱిఁగిన యతనిమిత్రుఁ డొకఁడు వానిఁగూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు. "కృష్ణదాసుఁడు కలకత్తాలో మూరుమూలసందులో కూలిపోవుచున్న యొక పాడుకొంప యరుఁగుమీఁద చింకిచాఁపమీఁదఁ గూరుచుండి పైచిల్లులలోనుండి సూర్యకిరణములు శరీరమునఁ దగులుచున్నను లెక్కసేయక పుస్తకములఁ జదువుకొనుచు పత్రికలకు వృత్తాంతములు వ్రాయుచుఁ బెక్కుసారులు గనఁబడియెను. అతఁడు పేదయయ్యు నున్నతస్థితికివచ్చుటకు మిక్కిలి పాటుపడియె".

1857వ సంవత్సరమున నతఁడు కొందఱు స్నేహితుల సహాయమునఁ గలకత్తాలో నొక మాసపత్రికను ప్రకటింపఁజొచ్చెను, కాని వాని దారిద్ర్యదోషమున నది యారుమాసములకే యంతరించెను. కాన్పూరునగరమున సెంట్రల్ ష్టార్ (మధ్యనక్షత్రము అని అర్థము) అను నింగ్లీషుపత్రిక యొకటి బయలుదేర కృష్ణదాసుఁడు దాని కుపవిలేఖకుండుగా

నుండి కలకత్తానుండియే వ్రాయుచునుండెను. అప్పుడప్పుడు హిందూపేట్రియాట్ పత్రికకుఁగూడ నతఁడు సంగతులనువ్రాసిపంపుటఁగలదు. కనుక 1857 వ సంవత్సరమున హిందూదేశమున బయలుదేరినసిపాయి పితూరీనిగురించి యెన్నోసంగతుల నతఁడు వ్రాసి పంప నాపత్రికాధిపతియగు హరిశ్చంద్రముకర్జీ వానివ్రాతనేర్పును జూచి దైవానుగ్రహమున నతఁడు చిరకాలము బ్రతికియుండెనా దేశమునకు మహోపకారము గలుగఁ గలదని తెలిసికొనెను.

పత్రికలకు వృత్తాంతము వ్రాయుటయేగాక బంగాళాదేశ పాలకుల యోగ్యతాస్థాపనయను నంశమును గూర్చియు నీలిమందువ్యవసాయమునుగూర్చి యుమఱికొన్ని యంశములఁగూర్చియు నతఁడుచిన్న చిన్న గ్రంథముల వ్రాసెను. ఇందు మొదటియుపన్యాసము కలకత్తా స్మాల్ కాజుకోర్టులో జడ్జీగారు హరిశ్చంద్రగోషుగారి కంకితముచేయఁబడినందున నతఁడే కావలసినధనమిచ్చి దానిని ముద్రింపించెను. ఆయుపన్యాసము బంగాళాదేశస్థుల మనస్సుల నాకర్షించుటచే నది మిక్కిలి బాగున్నదని కొన్నిపత్రికలును బాగులేదని కొన్ని పత్రికలు విమర్శింప నారంభించెను. తరువాత నాయుపన్యాసము వ్రాసినయతఁడు 19 సంవత్సరముల వయస్సుగల విద్యార్థియని వార్తాపత్రికలమూలమున దేటపడినప్పుడు జనులంద ఱాశ్చర్యము నొందిరి. 1859 వ సంవత్సరమున హిందూపేట్రియేటు పత్రికాధిపతియగు హరిశ్చంద్రముఖర్జీ మృతినొందెను. అతని వెనుక నాపత్రిక యనేకుల చేతులలోఁబడి తిన్నగ జరుపఁబడక యెట్టకేలకు కృష్ణదాసపాలుని యధీనమయ్యెను. హిందూపేట్రియాట్ అనఁగా హిందూదేశాభిమాని యని యర్థము. ఆపత్రిక కృష్ణదాసపాలుని యాధిపత్యమునందు హిందువులచేఁబ్రకటింపఁబడు నన్నిపత్రికలకంటె నెక్కువపేరు నెక్కువచందాదారుల సంఖ్య గలదై వర్థిల్లెను. హరిశ్చంద్రముఖర్జీ చనిపోయినతోడనే కృష్ణదాసు

బ్రిటిషుయిండియన్ సంఘమునకు సహాయకార్యదర్శియై పిమ్మటఁ గొంతకాలమునకు ముఖ్యకార్యదర్శియయ్యెను. హిందువులచే ప్రకటింపఁబడు పత్రికలలో ప్రధానమగుదాని కధిపతియగుటచేతను గొప్పసంఘమునకు కార్యదర్శియగుటచేతను కృష్ణదాసుపాలుఁడు కొలఁదికాలములో నేయున్నతస్థితికి లేచెను.

1863 వ సంవత్సరమున నతఁడు మునిసిపల్ కమీషనరుగా నేర్పఱుపఁబడెను. 1872 వ సంవత్సరమున నతఁడు బంగాళాదేశప్రశాసననిర్మాణసభకు సభ్యుఁడుగా దొరతనమువారివలన నియమింపబడెను. 1877 వ సంవత్సరమున శ్రీవిక్టోరియారాణీగారు చక్రవర్తినీ బిరుదము వహించినప్పుడు ఢిల్లీనగరమున జరిగిన గొప్పదర్బారులో కృష్ణదాసు పాలునకు దొరతనమువారు రావుబహద్దరు బిరుదము నిచ్చిరి. మరుచటిసంవత్సరమున నతనికి సి.ఐ.యి. యనుబిరుదము వచ్చెను. 1883 వ సంవత్సరమునం దాయన బ్రిటిషుయిండియన్ సంఘమువారిచేత గవర్నరుజనరల్ గారి శాసననిర్మాణసభకు సభ్యుఁడుగా బంపఁబడెను. ఈ యుద్యోగములన్నిటిలోనుకృష్ణదాసపాలుడు మిక్కిలి పాటుపడిమంచిపేరు సంపాదించెను. కొంతకాలము దీర్ఘవ్యాధిచేఁ బీడింపబడి 1884 వ సంవత్సరమున జూలై 24వ తేదీని మృతినొందెను. పత్రికాధిపతిగానున్నకాలమున విమర్శనము లేవియైన చేయవలసివచ్చినప్పు డతఁడు పక్షపాతములేక మర్యాద నతిక్రమింపక చేయుచువచ్చెను. అట్లున్నను వానికొకసారి యధికారులతో వివాదము రాకతప్పినదిగాదు.

1866 వ సంవత్సరమున బంగాళాదేశమునకు గవర్నరుగానున్న సర్ సిసిల్ బీడెన్ దొరగారు కృష్ణదాసపాలుఁ డప్పటి కలవునుగురించి తనపత్రికలో వ్రాసినకొన్ని సంగతులకు బహిరంగమైన సభలో ప్రత్యుత్తరములు చెప్పిరి. 1874 వ సంవత్సరమున నప్పటివగర్నరు సర్ జార్జికెంబెల్ దొరగారు హిందూపేట్రియేటుదొరతనమువారిమెడల న

నిష్టముగల పత్రికయని స్పష్టముగా వ్రాసిరి. అందుకు కృష్ణదాసుఁడూరకొనక తగిన ప్రత్యుత్తరము వ్రాసిపంపెను. ఇట్లొకరిద్ద రధికారులు పత్రికపైనలుకబూనినను క్రమక్రమముగ దొరతనమువా రాపత్రికపై నభిమానము వహించి హిందువుల యభిప్రాయము తెలుసుకొనుటకు తత్పత్రికయే ముఖ్యాధారమని యెఱిఁగిరి. కృష్ణదాసుఁడుగట్టిసామర్థ్యముతో పత్రిక నిరువదిమూఁడు సంవత్సరములు నడిపెను. గవర్నరుజనరలుగారి యాలోచనసభలోసభ్యుఁడుగా నుండిన యిల్బర్టు దొరగారు కృష్ణదాసుపాలునిపత్రికాధిపత్యమునుగూర్చి యొకసారి యిట్లుచెప్పిరి. "తనతోటివారు పాఠశాలల విద్యార్థులుగానుండునట్టి యీఁడుననే దేశమందు పురాతనమైనపత్రిక కధిపతియై కృష్ణదాసుపాలుఁడు సర్వతోముఖమగు పాండిత్యముచేతను మిక్కిలి శాంతముచేతను నిష్పక్షపాతబుద్ధిచేతను 23 సంవత్సరములు పాటుపడి దక్షతలేక యణఁగిపోవుటకుసిద్ధముగానున్న పత్రికను మంచియున్నతస్థితిలోనికిఁ దెచ్చెను." ఆనాఁటి హిందువులలో నెవరికినింగ్లీషుభాషయొక్క మర్మముకృష్ణదాసపాలునకు దెలిసినంతగాఁ దెలియదని జనుల యభిప్రాయము. కలకత్తారివ్యూయను పత్రికయొక్క యధిపతి కృష్ణదాసునుగురించి యిట్లు వ్రాసెను. "స్వచ్ఛమై మృదువై మనోహరమై యింగ్లీషు వ్రాయనుమాటలాడనునేర్చిన ప్రాచీనహిందువుల తెగ కృష్ణదాసుపాలునితో నంతరించినది. ఉపన్యాసము లిచ్చుటలోను వెనుకదీయక వాదించుటలోను నితనికి మిక్కిలి సామర్థ్యముకలదు. హిందువు లనేకు లింగ్లీషుభాషనుచక్కఁగ మాటలాడఁ గలరు, కానిసందర్భసిద్ధియందును భాషాసౌష్టవమునందును హేతుకల్పనమునందునుకృష్ణదాసుపాలునివంటివారుమిక్కిలితక్కువగా నున్నారు. ఇంగ్లాండులోనే పుట్టిపెరిగి యింగ్లీషునే స్వభాషగా నభ్యసించిన పెక్కుదొరలకంటెకృష్ణదాసుపాలునకేయింగ్లీషుభాష యెక్కుడువశమైనట్లుకనఁబడుననియింగ్లీషువార్తాపత్రికలేకొన్ని వ్రాసినవి."

కృష్ణదాసుపాలుని మరణమునుగూర్చి దేశస్థులందఱు విచారించిరి. అప్పటి గవర్నరు జనరల్ గారగు రైఫన్ ప్రభువుగారుశాసనని ర్మాణసభలో కృష్ణదాసుని మరణమునుగూర్చియిట్లనిరి. "అతనిబుద్ధికుశలత యసాధారణమైనది. ఈసభలో నతఁడు మాటలాడుచున్నప్పుడువినినవారందఱు వానిపాండిత్యవిశేషమునంగీకరించియేయున్నారు. కృష్ణదాసు పాలునియొద్ద మూఁడు మంచిగుణము లుండినవఁట. 1. సమమైన యాలోచన శక్తియు, 2. తాను నమ్మినపనిచేయుటలో ధైర్యము 3. కోపము లేకపోవుట. ఈమూఁడు నుండుటచే నతఁడు దేశస్థులయొక్కయు నధికారులయొక్కయు మెప్పువడసెను." సర్ రిచార్డు టెంపిలొరగారు నా కాలపు మనుష్యులు కార్యములు- అను గ్రంథము రచియించి యితనిం గూర్చి యిట్లువ్రాసిరి. "గవర్నరుజనరలుగారి సభలోనున్న హిందువులలో కృష్ణదాస్ పాలను నతఁడె సమర్థుఁడు. రాజా మాధవరావుగారితరువాత హిందువులలో నిన్ని సంగతులు తెలిసినయతడితఁడొక్కఁడే. శాసననిర్మాణసభలో దొరతనమువారికతఁడుమిక్కిలి సహాయుఁడుగా నుండెను.

కృష్ణదాసపాలునకు కుటుంబ సౌఖ్యముసరిగా నుండలేదు. అతనికి మొట్టమొదట 1856 వ సంవత్సరమున వివాహమయ్యెను. ఆభార్యవలన నతని కిరువురు కొడుకులు గలిగి బాల్యమునందె మృతినొందిరి. పిదప 1872 వ సంవత్సరమునం దాభార్య మృతినొందఁగానతఁడు 1874 వ సంవత్సరమునమరల వివాహము చేసికొనెను. ఈరెండవ భార్యవలన నతనికి కుమారుఁడు కలిగెనుగానివాఁడును శైశవమునందెమృతినొందెను. అతఁడు నిగర్వియై డంబము లేకసామాన్యునివలెనేజీవితకాలము గడపెను. అతఁడు స్వమతాభిమానముగల హిందువుఁడైనను సంఘసంస్కారమునకు విరోధికాఁడు. సంస్కారము మెలకువగాను నెమ్మదిగాను జరుపవలయునని యతని యభిప్రాయము, అతఁడు న్యాయదృష్టిగల

స్వతంత్రుఁడు. బిరుదుల నిమిత్తము దొరతనమువారి నెన్నఁడునాశ్రయింపలేదు. అయాచితముగా బిరుదులువచ్చినప్పుడువానిని గ్రహింపక పోలేదు. అతఁడు తనకు రావుబహద్దరు బిరుదము వచ్చినప్పుడు పత్రికలో నిట్లు వ్రాసెను.

"మా పేరు రావుబహద్దరులలో నగపడుటచే మేము మిక్కిలి యాశ్చర్యము నొందినారము. మే మేనేరము చేసినామని మా కీశిక్ష విధింపఁబడినదో తెలియఁజాలము. మాకు బిరుదులు పొందవలయునని యాసలేదు. మేము చేసిన సేవకు సంతసించిదయామయులై యధికారులు మాకీగౌరవమును దయచేసినందుకు కృతజ్ఞులమై యున్నారము. మాకీసంగతి ముందు తెలిసినమా మాటసాగెడుపక్షమున మేము మాజోలికెవరు రావలదనియు బిరుదులుగిరుదులుమాకవసరము లేవనియు వానిందప్పక వేఁడుకొనియుందుము."

ఈపై వాక్యములఁబట్టియు నింకఁ దక్కిన సంగతులఁబట్టియు కృష్ణదాస్ పాలుఁడు 19వ శతాబ్దమునఁ బుట్టిన దేశాభిమానులలో నొకడనియు వానిమార్గము ననుసరించుటకు మన మందఱముఁ బ్రయత్నము చేయుచుండవలయు ననియుఁ జదువరు లీతని చరిత్రమువలన గ్రహింతురుగాక!

హరిశ్చంద్రముకర్జీ

ఇతని ప్రతిమ మాకు దొరికినది కాదు. ఈయన బంగాళా దేశపు కులీన బ్రాహ్మణుఁడు. తండ్రియగు రామధనముకర్జీ మిక్కిలి బీదవాఁడు. వీరిద్దరన్నదమ్ములు. ఈయన యన్నగారి పేరు హారెన్‌చంద్రముకర్జీ

హరిశ్చంద్రముకర్జీ 1824 వ సంవత్సరమున కలకత్తాకు సమీపమునకున్న భవానీపురమున బుట్టెను. ఆతఁడయిదేండ్లవయసుగలవాఁడయినప్పుడు తన యూరిబడిలో స్వభాషకొంతవఱకుఁ జదువుకొని యేడవయేట నింగ్లీషు నారంభించి బీదవాఁడగుటచే జీతములేకుండనొకపాఠశాలలోఁ జేరి పదునాలుగు వత్సరములువచ్చువఱకు నచ్చటవిద్యనభ్యసించెను. అతని కుటుంబము మిక్కిలి దారిద్ర్యముచేబాధపడుచుండుటచే నితఁడు చదువుమాని యేమైన సంపాదించి సంసారమువహింపవలసినవాఁడయ్యెను. అందుచే హరిచ్చంద్రముకర్జీ జనుల కర్జీలునుత్తరములు బాకీజాపితాలువ్రాసి కుటుంబమును బోషింపఁజొచ్చెను. అట్టి పనులవలన సొమ్ముసరిగా రాకపోవుటచే నతని బీదతనముతగ్గలేదు సరికదా యొకసారిఆపూటకుఁగూడబియ్యపుగింజలు లేకయింటిలోనున్న రాగిబిందె తాకట్టువేసికొనదలఁచుకొన్నంత దురవస్థపట్టెను. అంతలో నొక జమీందారుని యేజంటువచ్చి వానిచే నొకయర్జీ వ్రాయించుకొని రెండురూపాయలిచ్చి బింది తాకట్టు అవసరము లేకుండఁ జేసివాని గౌరవమును గాఁపాడెను. కుటుంబ మేవిధముచేతను గడచెడువిధము కనఁబడకపోవుటచే హరిశ్చంద్రముకర్జీ యొకరివద్ద పదిరూపాయలుజీతముగల గుమాస్తాగా కుదిరెను. అతఁ డాయుద్యోగమునైన పదికాలములపాటుంచుకొనక యజమానితో వివాదపడి కొద్దికాలములోనే యాపని మానుకొనెను. అది మానుకొనిన కొన్నినాళ్ళకు మిలిటరీఆడి

టరుగారి కచేరీలో ననగా సేనల కర్చులు వ్రాయునట్టి కచేరీలో నెల కిరువదియైదు రూపాయలు జీతముగల యుద్యోగమతనికి దొరకెను. ఆయుద్యోగమునం దాయన నిరుపమానమైన బుద్ధికుశలతను శ్రద్ధను పై యధికారులయెడ వినయమును జూపుటచే నతని తెలివితేటలు గ్రహించి వానికి గ్రమక్రమముగా నధికారులు నాలుగువందల రూపాయలవఱకు జీతము వృద్ధిచేసిరి.

ఉద్యోగములోఁ బ్రవేశించినను ముకర్జీ సాయంకాలమునందు నమఱియు తీరికయైనపుడెల్లను భాషాభివృద్ధికొఱకై యింగ్లీషుగ్రంథములను వార్తాపత్రికలను విసుగులేక చదువుచువచ్చెను. గొప్పవారియుపన్యాసములు వినుటయందు మిక్కిలి యాసక్తిగలవాఁడగుటచేనతఁడు భవానీపురమునుండి నాలుగుమైళ్లునడచి కలకత్తాకువచ్చి డాక్టరుడఫ్ దొరగారి యుపన్యాసములు వినిపోవుచుండువాఁడు. కలకత్తాలోనున్న పుస్తకభాండారసమాజమందు తానొక సభ్యుఁడుగాఁ జేరి యందున్న పుస్తకములన్నియుఁ జదివెను. ఆయుద్యోగములో ప్రవేశింపకమునుపే యతఁడు కొన్ని వార్తాపత్రికలకుఁ గొన్ని వృత్తాంతములను వ్రాసిపంపుచువచ్చెను. 1853 వ సంవత్సరమున కలకత్తానగరవాసులు ఈస్టిండియా కంపెనీవారికి మహజరొకటి పంపఁదలఁచి దానినింగ్లీషుభాషలో మృదుశైలితో వ్రాయఁగలవాఁడు హరిశ్చంద్రముకర్జీ యొక్కఁడేయని యతని నాపనియందు నియోగించిరి. దీనింబట్టివానికింగ్లీషుభాషయందెంతపాండిత్యముగలదో మనము తెలిసికొనవచ్చును.

1854 వ సంవత్సరమున కలకత్తానివాసులగు శ్రీనాథగోషు గిరీశచంద్రగోషు క్షేత్రచంద్రగోషు నను ముగ్గురన్నదమ్ములు, హిందూ పేట్రియేటను పత్రికను బ్రకటింపఁబూనిరి. హరిశ్చంద్రముకర్జీ యాపత్రికకు వృత్తాంతములు వ్రాయుచు దానిపైమిక్కిలి యభిమానముగలవాఁడయ్యెను. కొంతకాలము గడచునప్పటికి పత్రికాస్థాపకులగు

శన్నదమ్ములకుఁ బత్రికపైనభిమానము తగ్గుటయు ముకర్జీకి హెచ్చుటయుసంభవింపగా నెట్టకేలకు ముకర్జీయొక్కఁడే దానిం బ్రకటించు భారమును బూనెను. అదివఱకా పత్రిక ముద్రింపఁబడు ముద్రాయంత్రము మఱియొకరికి విక్రయింపఁబడుటచే నతఁడు పత్రికనిమిత్తము మఱియొకయచ్చుకూటమును గొని తనయన్నగారినే పత్రికకు ముద్రాశాలకుఁ గార్యనిర్వాహకుఁడుగా నేర్పఱచి యసాధారణప్రజ్ఞతో దానిని నడపఁ జొచ్చెను.

1856 వ సంవత్సర ప్రాంతమున స్త్రీపునర్వివాహవిషయములతో బంగాళా దేశమంతయు సట్టుడికిసట్టుడుకఁ జొచ్చెను. హరిశ్చంద్రముకర్జీ ఈశ్వరచంద్రవిద్యాసాగరుని పక్షము బూని సంఘసంస్కారము మంచిదేయని పత్రికాముఖమున వాదించి సంస్కర్తలకుఁ దగినసాయముచేసెను. అప్పటి గవర్నరుజనరలుగారగు డల్‌హౌసీ ప్రభువుగారుహిందూ దేశమునందలి పెక్కుభాగములను గలుపుకొని కంపెనీవారియేలుబడిక్రిందకుఁ దీసికొనివచ్చెను.

తరతరములనుండి యేలుచున్న రాజులను రాజ్యభ్రష్టులుగాఁ జేయుట యన్యాయమని హరిశ్చంద్రముకర్జీ పలుమారు నిర్భయముగ వాదించెను. డల్‌హౌసీప్రభువుగారి తరువాత గవర్నరుజనరలుగావచ్చిన కానింగుప్రభువుగారికాలమున సిపాయిపితూరీ రాఁగా ముకర్జీ చాల పాటుపడి సిపాయీలకు దొరతనమువారికి మనస్పర్థలు దొలఁగించి సంధిచేసెను. ఆంగ్లేయపత్రికాధిపతులగు దొరలు కొందఱు సిపాయిపితూరీసంబంధముగల స్వదేశస్థుల భూములు మొఖాసాలు నగ్రహారములు దీసికొని గవర్నమెంటువారు దొరలకిచ్చుట బాగుండునని వ్రాసిరి. ఆట్లుచేయుట ధర్మవిరుద్ధమనియుఁ బ్రజలకోపము నణఁచుటకుమారుమరింత హెచ్చించుననియుఁ దనపత్రికలో వ్రాసి ముకర్జీ దొరతనమువారు మానునట్లుచేసెను. బంగాళా దేశమునకుఁ గొందఱు దొరలువచ్చి నీలి

మందుతోఁటలు వేయించి దానివలన చాలలాభముతీయుచుఁ రహితుల కేమియు లాభము మిగులనీయక వారిని మిక్కిలి బాధపెట్టఁజొచ్చిరి. అప్పుడు రహితులందఱు భూస్వాములమీఁద కట్టుగట్టి నేలదున్నక నీలిమందు పండింపక తిరుగుబాటుచేసిరి. అప్పుడుభూస్వాములారహితులను కోర్టులలో దింపి మరింత పీడింపసాగిరి. ఆసమయమున హారిశ్చంద్రముకర్జీ యానిరుపేద రహితులపక్షము బూని వ్యాజ్యములకై వారువచ్చినప్పుడు వారికన్నము పెట్టి బట్టలిచ్చి యర్జీలు వ్రాసిపెట్టి ప్లీడర్ల నఁగుదిర్చి యెన్నివిధములనో వారినాదరించెను. నీలితోఁటలయజమానులు వ్యాజ్యములో నోడిపోయినందున ముకర్జీపయి కడుపులోనక్కసునిలిపి వానిపైఁ గొన్నినేరములను మోపి వ్యాజ్యములనుదెచ్చిరి. అవితీర్పుగాకమునుపే 18౬౧ వ సంవత్సరమున హారిశ్చంద్రముకర్జీయకాలమరణము నొందెను. అతనిమీఁది వ్యాజ్యములతని మరణానంతరమునవానికి వ్యతిరేకముగా తీర్పు చేయఁబడుటచే నీలితోఁటల యజమానులు వానియిల్లువాకిలి నమ్మించి సొమ్ముగ్రహించిరి. హారిశ్చంద్రముకర్జీపత్రికాధిపతులగు హిందువులలో మొట్టమొదటివాఁడని చెప్పవచ్చును. బ్రతికినది స్వల్పకాలమైనను జీవితమంతయు నతఁడు పరోపకారార్థమై గడపిన పుణ్యపురుషుఁడు.

రాజేంద్రలాలుమైత్రా.

రాజేంద్రలాలు మైత్రా

రాజేంద్రలాలు మైత్రాయను నతఁడు బంగాళాదేశములో గౌరవముగల శూద్రకుటుంబములో బుట్టినవాఁడు. ఆయన 1824వ సంవత్సరమున సూరాయను గ్రామమున జన్మించెను. వానితండ్రి పేరుజనమేజయుఁడు. ఆయనకుఁ గలిగిన యాఱుగురుకుమారులలో రాజేంద్రలాలుమైత్రా రెండవవాఁడు. ఈమైత్రాను జిన్నతనమునుండియుఁగలకత్తానగరమున నున్న వానిమేనత్త పెంచెను. ఆమేనత్తయీబాలకుని పెంచుకొని తనకున్న సొత్తునంతయు నీయవలయునని తలంచెను. కానియట్టిపెంపు శాస్త్రసమ్మతము గాకుండుటచే నూరకొననలసి వచ్చెను. ఆబాలకుఁడు స్వభాషయగు బంగాళిని తనకులగురువునొద్ద నేర్చుకొని యనంతరము కలకత్తాలో సుప్రసిద్ధికెక్కిన రెండుపాఠశాలలలో నింగ్లీషు నభ్యసించెను.

ఆకాలముననే యీబాలకుని మేనత్తమృతినొందఁ గుమారునకు విద్యచెప్పించవలసినభారముజనమేజయునిపైఁబడెను. కుమారుఁడుకుశాగ్రబుద్ధియని యెఱుంగుటచే తండ్రి వానిచదువును మానిపింపఁ జాలఁడయ్యె. కాఁబట్టి జనమేజయుఁడుచక్కఁగ విచారించి తన పిల్లవానికి విద్యార్థివేతనము నిచ్చునట్టి పాఠశాలలో నెందైనఁ బ్రవేశ పెట్టుట కర్తవ్యమని నిశ్చయించుకొనియట్టిబడి యెక్కడనున్నదని వెతకనారంభించెను. ఆకాలమునఁ గలకత్తానగరమున వైద్యకళాశాల (మెడికల్ కాలేజీ) లో దొరతనమువారొక్క విద్యార్థికి నెలకెనిమిది రూపాయలవంతున జీతమిచ్చి వారియొద్దనుండియేమియు మరల గ్రహింపకయే వైద్యశాస్త్రము చెప్పుటకేర్పాటుచేసిరి. ఆపాఠశాలాధికారులు రాజేంద్రలాలు మైత్రానుగూడ నట్టివిద్యార్థిగఁ దీసికొనిరి. కానియప్పుడే యతనికి

దురదృష్టవశమున దారుణజ్వరము సంభవించుటచే నతఁడందు వెంట నే చేరలేకపోయెను. రాజేంద్రుఁడు పదునైదేండ్ల ప్రాయముగలవాఁడ యినప్పుడనఁగా 1839వ సంవత్సరమున వైద్యకళాశాలలో పైనపేర్కొనబడిన పద్ధతిని విద్యార్థి యయ్యెను. కళాశాలలో నతఁడుచేసిన విద్యాభివృద్ధి మిక్కిలి ప్రశంసనీయమై యుండెను.

ఆతని బుద్ధికుశలతవిని మహర్షి దేవేంద్రనాథ టాగూరుగారి తండ్రియగు ద్వారకనాథ టాగూరుగారు మైత్రినింగ్లాండు దేశమునకుఁ దీసికొనిపోయి యక్కడ విద్య పరిపూర్తిచేయింతునని చెప్పెను. కాని తండ్రి మైత్రిను విదేశమునకుఁబంపఁడయ్యె. ఆవైద్యకళాశాల లోనున్న కాలముననే రాజేంద్రుఁడు కేవలము తనయశ్రద్ధచేత దొర తనమువారి కైదువందల రూపాయిలు నష్టము గలిగించెను. ఒకనాఁడ తఁడు కొన్ని లోహములను గరగించుచుండెను. అట్లుకరగించుటకుప్లాటినం అను మిక్కిలి విలువగల లోహముతో చేయఁబడిన మూసయొకటి తెచ్చి దానిని నిప్పులమీఁదఁబెట్టి యాలోహమందు వేసి కరగింప నారంభించెను. కొంతసేపటికి రాజేంద్రుఁడుతనప్రయత్న మెంతవఱకు నెరవేరినదో తెలిసికొందమనిచూచునప్పటికి మూసయేకరగిపోయెను. అది చూచి బాలుఁడగు రాజేంద్రుఁడు భయమున గడగడవడఁకుచు తనయొజ్జయగు ప్రకృతిశాస్త్రపండితున కాసంగతి విన్నవింప నతఁడు వానిని చీవాట్లుపెట్టికళాశాలకు నధికారియగుడేవిడు హైరుదొరగారి కాసంగతిదెలియఁజేసెను. ఆదొరగారును రాజేంద్రునిపిలిపించి వానిం దిట్టకకొట్టక కళాశాలలోనుండి తీసివేయక యట్టిపనులయెడలముందు జాగరూకతతో మెలంగవలయునని చెప్పి మందలించి పంపెను.

రాజేంద్రుఁడు వైద్యకళాశాలలోఁజిరకాలముండలేదు. అచటి విద్యార్థులు కొందఱుదుష్ప్రవర్తకులై సంచరించినందున నధికారులు వారి నడతంగూర్చి విచారణసలిపిరి. ఆరాజేంద్రుఁ డాచెడునడతగల

బాలకులలో నొకఁడు కాఁడు గాని యాదుర్మార్గులను బట్టియిమ్మని యధికారులు వాని నడిగినప్పుడు తనమిత్రులను బట్టియిచ్చుట కిష్టములేక యతఁ డూరకొనియెను. అదికారణముగ నధికారులు వానిని కళాశాలలో నుండి కొంతకాలము వెడలఁగొట్టిరి. రాజేంద్రుఁడు మరల నావైద్యశాలకు నధికారులు రానిచ్చినను రాఁదలఁపఁడయ్యె. ఆవైద్యపాఠశాలలో నుండఁగానే యతఁ డాంగ్లేయభాషలో మంచిసాహిత్యముగల కామరాన్ అను దొరవద్ద నింగ్లీషు చదివి యందుగట్టి కృషిచేసెను. ఈ కామరాన్ దొరయొద్దనే రాజేంద్రుఁడు హూణభాషాపదములను బ్రయోగించుటలో నిరుపమానమయిన ప్రజ్ఞను సంపాదించెను.

అనంతర మతఁడు ధర్మశాస్త్రముఁ జదువ నిశ్చయించి న్యాయవాదిపరీక్షకుఁ బోయెను. కాని యాసంవత్సరము ప్రశ్నాపత్రములు ముందుగా వెల్లడియగుటచేఁ బరీక్షకులు జరగిన పరీక్ష నిరర్థకము చేసిరి. అందుచే పరీక్షలోఁ గృతకృత్యుఁడయి తీరవలసిన రాజేంద్రునకు నష్టము సంభవించెను. రాజేంద్రలాలుమైత్రా వైద్యుఁ డగుటకుఁ గాని న్యాయవాది యగుటకుఁగాని యోగము లేకపోయెను.

పిమ్మట చేయవలసిన దేమియు లేక యతం డనేకభాషలఁ జదువుటకుఁ బ్రారంభించెను. అదివఱకే వానికి పారసీభాష చక్కఁగ వచ్చును. అప్పటికి సంస్కృతమందు వాని పాండిత్యము కొంచెమైయుండుటచే ముఖ్యమయిన యాభాషలో నధికకృషి చేయుట కతఁడు నిశ్చయించుకొనెను. అదిమొదలు రాజేంద్రుఁ డాభాషలో నధికపాండిత్యము సంపాదించి గొప్పగొప్పవిద్వాంసుల మెప్పువడసెను. గ్రీకు లాటిను భాషలను మునుముందు నేర్చి యనంతరము ఫ్రెంచి జర్మను భాషలను జదివి పిమ్మట హిందీ ఉరుదు భాషలనభ్యసించి మొత్తముమీఁద పదిభాషలను జదువ వ్రాయ మాటలాడఁగల పండితుఁడయ్యెను. ఎన్నిభాషలు తనకువచ్చినను తనభాషలు తనకన్నము పెట్టఁజాలవని యెఱిఁగి రా

జేంద్రుఁడే దైనయుద్యోగములోఁ బ్రవేశింపవలయునని నిశ్చయించుకొని 1846వ సంవత్సరమున బెంగాలు ఏషియాటిక్కు సొసైటియను సంఘమునకు సహాయకార్యదర్శియు గ్రంథభాండారసంరక్షకుఁడునయ్యెను. అప్పటికతని వయస్సిరువదిమూఁడు సంవత్సరములు. ఈయుద్యోగమువలన నుపయోగములగు ననేకగ్రంథములు వాని స్వాధీనములో నుండుటచే నతఁడువానినన్నిటినిజదివి సారముగ్రహించి జ్ఞానాభివృద్ధి చేసికొనఁజొచ్చెను. ఆసంఘముయొక్క కార్యదర్శుల సహాయమున నతఁ డింగ్లీషుభాషలో మంచిశైలిని వ్రాయుటకలవఱచుకొని కొలఁదికాలములోనే పైసహాయము లేక స్వయముగ మంచి వ్రాతలువ్రాయ నేర్చెను. ఆసంఘమువారి గ్రంథము లన్నియు సరిగా జాబితావ్రాసి యమర్చి తనకు తీరికయున్నప్పుడు సంఘమువారి మాసపత్రికకే వైన వృత్తాంతములు వ్రాయుచువచ్చెను. అట్లు కొన్నినాళ్లువ్రాసి 1850వ సంవత్సరమున రాజేంద్రుఁడు భాషాగ్రంథములను ప్రకృతిశాస్త్రములను వ్రాసి ప్రకటించుటకై వివిదార్థ సంగ్రహమను పేరుగల యొక మాసపత్రికను బంగాళాభాషలో స్వయముగ బొమ్మలతోఁ బ్రకటింప నారంభించెను. అట్లతఁడు పత్రిక నేడు సంవత్సరములు ప్రకటించి మరుచటి సంవత్సరమున మైనరు జమీందార్లకు విద్యచెప్పు పాఠశాలకు నధ్యక్షుఁడుగ నియమింపఁబడెను. ఇందుమూలమున నతఁడు పాఠశాలలోఁ జేరిన జమీందార్ల బిడ్డలకు సంరక్షకుఁడయ్యెను. ఈజమీందారీ పాఠశాల యేకారణముచేతనో దొరతనమువా రనుకొనినంత వృద్ధిని పొందకపోవుటచే 1880 వ సంవత్సరమున నది యెత్తివేయఁ బడుటయు రాజేంద్రలాలున కుపకారవేతన (పించను) మిచ్చుటయు సంభవించెను.

రాజేంద్రలాలు దొరతనమువారు తనకప్పగించిన యాపనిని మిక్కిలి శ్రద్ధగాను ప్రభువులకుఁ దృప్తికరముగాను నిర్వర్తించెనని

చెప్పకొనక తప్పదు. అప్పటి బంగాళా గవర్నరుగారు జమీందార్ల పాఠశాల విషయమున రాజేంద్రుఁడు చేసిన పనిని మెచ్చుకొనుచు నిట్లువ్రాసెను. "ఇట్లుపాఠశాలను పరిపాలించుట మిక్కిలి కష్టసాధ్య మయిన పనియయినను బాలశాల గాంచిన వృద్ధి దాని పరిపాలకు నకు మిక్కిలి ప్రతిష్ఠ దెచ్చుచున్నది. ఈకాలమున బంగాళాదేశ ములో జక్కఁగ వ్యవహరించుచున్న జమీందార్లనేకులు గలరు. వారందఱు రాజేంద్రలాలుమైత్రాయొక్క శిష్యులే యగుటచేఁ దమ కట్టి సామర్థ్య మీరాజేంద్రుని శుశ్రూషవల్లనే గలిగినదని యొప్పు కొని తమకృతజ్ఞత ననేకపర్యాయములు చూపియున్నారు.

రాజేంద్రలాలుమైత్రా కేవలము ప్రాచీన విద్యాలయందు తన కాలముఁ బుచ్చెను. అతఁడు చేసిన పరిశ్రమ యంతయు నేషియాటి క్కు సంఘమువారి మాసపత్రికలోను తదితర పత్రికలలోను స్పష్ట ముగఁ గనఁబడును. అతఁడు రచియించిన గ్రంథములలో ముఖ్యమైనవి ఉత్కలదేశ ప్రాచీనచరిత్ర, బుద్ధగయ ప్రాచీనచరిత్ర యనునవి రెండు. అప్పుడప్పు డతఁడు వ్రాసిన వ్యాసములు "ఇండోఆర్యులు" అనుపేర రెండు సంపుటములుగ ముద్రింపఁబడి యున్నవి. ఆయన మునిసిపల్ కమీషనరుగా కూడ నుండెను. ఆయుద్యోగమున నతఁడు కావలసినంత స్వాతంత్ర్యములఁ జూపి న్యాయముకొఱకుఁ బోరాడుచు వచ్చెను. అప్పుడప్పుడాయన హిందూపేట్రియేటు పత్రికకుఁ గూడ కొన్నిసంగతులు వ్రాయుచుండువాఁడు. కృష్ణదాసుపాలుని మరణానం తరమున పేట్రియేటు పత్రిక నితఁడె నడపెనని చెప్పవచ్చును. కాని యాపత్రిక నడపుటకుఁ గావలసినంత యోపిక యతనికి లేకుండుటచే నాపని యతనికి కష్టమని తోఁచెను. ఇట్లు తేజోవంతమైన జీవయాత్ర నఱువదియేడు సంవత్సరములవఱకుఁ జేసి రాజేంద్రలాలుమైత్రా 891 వ సంవత్సరమున పక్షవాతరోగముచేతఁ గాలధర్మమొందెను.

మేధావంతుఁడై మిక్కిలిపూనికతో పాటుపడుమనుష్యుఁడెంతయభివృద్ధినొందునో రాజేంద్రలాలుని చరిత్రమువల్ల తెలిసికొనవచ్చును. ఆంగ్లేయభాషలో వ్రాయుటకుమాటలాడుటకు నతనికద్భుతశక్తిగలదు సర్ రిచర్డు టెంపిలు దొరగారు "ఆకాలము మనుష్యులు కార్యములు" అను నర్థముగల యాంగ్లేయ గ్రంథమును వ్రాయుచు రాజేంద్రునిఁగూర్చి యిట్లువ్రాసిరి. "ఆంగ్లేయభాషనుప్రాగ్దేశభాషలను నేర్చిన పండితులలో నితఁ డగ్రగణ్యుఁడని చెప్పవచ్చును. పూర్వ హిందువు లద్భుత ప్రజ్ఞలం దలంచి యతఁడు మిక్కిలి యక్కజమును గరువమును బొందును. నేనాఁటి హిందువులదురవస్థను గూర్చి మిక్కిలి వగచుచుండువాఁడు." మోక్షమూలరుపండితుఁడు తనగ్రంథములలో నొకదానియందు నీనినిఁగూర్చి యిట్లువ్రాసెను. "రాజేంద్రలాలు మైత్రుఁడు వృత్తిచేత పండితుఁడేగాక గట్టి విమర్శకుఁడు. ఏషియాటిక్ సంఘమువారియొక్క మాసపత్రికకనేకములగు విషయములనువ్రాసి యతఁడు హిందూదేశ ప్రాచీనవిద్యలనుగూర్చి యీవఱకు తప్పులగు నభిప్రాయములుగల తన దేశస్థు లందఱికంటె నెక్కువవాఁడని తేటపఱచెను.

అతఁడు వ్రాసినగ్రంథములన్నియు నేఁబది. అవి నూటయిరువదియెనిమిది సంపుటములుగ విభజింపఁబడియున్నవి. ఆగ్రంథముల యందలి పుటలు ముప్పదిమూఁడువేలకంటె నెక్కువ గలవు. ఈసంపుటములు హిందూదేశప్రాచీన విషయములు, సంస్కృతమునుండి చేసిన భాషాంతరీకరణములు, స్వతంత్రముగ బంగాళీభాషలో రచించి గ్రంథములు, సభలోనిచ్చిన యుపన్యాసములు, పత్రికలకువ్రాసినసంగతులు గలవై యాతనిసర్వతోముఖ పాండిత్యమును వెల్లడిచేయుచున్నవి.

1885 వ సంవత్సరమున ఏషియాటిక్కుసంఘమున కతఁడధ్య

క్షుఁడయ్యెను. అదివఱకు హిందువుల కెవరికి నంతటి గౌరవము పట్టి యుండలేదు. కావున రాజేంద్రలాలుమైత్రిన కింతటిగౌరవము గలిగి నందులకు దేశస్థులందఱు మహానందభరితులైరి. 1886 వ సంవత్సర మున కలకత్తాలో దేశీయమహాజనసభ జరిగెను. అది రెండవసభ. హిందూ దేశము నంతనుండియు దేశీయమహాసభకుఁ బ్రతినిధులుగావచ్చు పెద్దమనుష్యులను సన్మానము చేయుట కెయొకసభ యేర్పడెను. ఆసభ కు నగ్రాసనాధిపతిగా నుండుటకు రాజేంద్రలాలు మైత్రినికంటె న ర్హుఁడు లేఁడని కలత్తానగరవాసులు వాని నైకకంఠ్యముగ నధ్యక్షు నిఁజేసిరి. ఇంతియగాక యతఁడు బ్రిటిషుయిండియా సంఘమునకుఁ గూడ నగ్రాసనాధిపతియై యుండెను. ఈసంఘములో బంగాళా దేశ మునందుగల గొప్పజమీందారులు విద్యావంతులుసభికులుగానుండిరి. అట్టిసంఘమున కతఁడు సభాధ్యక్షుఁడుగా నుండుటచేతనే జనులకతని యం దెంతగౌరవమున్నదో తెలిసికొనవచ్చును.

ఈసంఘము దేశమున కెంతయు నుపకారము జేసినది. ఇట్లు చేయుటకు సభాధ్యక్షుఁ డగు రాజేంద్రుఁడే ముఖ్యకారణమని ప్రజల నుకొనిరి. అతని పాండిత్యమును పరిశ్రమను గనిబెట్టి హిందువులేగాక యితర దేశస్థు లనేకులు వానిని తమతమ దేశములందున్న విద్యావిష యిక సభలలో సభ్యునిఁ జేసికొనిరి. కలకత్తాయూనివరుసిటీవారు వానికి డాక్టరనుబిరుదము నిచ్చిరి! డాక్టరుశబ్దమున కిక్కడ వైద్యుఁడ నే యర్థముగాదు. డాక్టరనఁగా పండితుఁడు, ప్రకృతిశాస్త్రము ధర్మ శాస్త్రము మొదలగువానియం దసాధారణ ప్రజ్ఞగల పండితులకుఁ దఱుచుగా నిట్టి బిరుదములు విద్యాశాఖవారిచ్చుచుందురు. దొరత నమువారు వానియందు తమకుఁగల గౌరవమునుబట్టి సి. ఐ. ఇ. రా వు బహదూరు రాజా యనుబిరుదముల నిచ్చిరి. 1887 వ సంవత్సర మునందు జరిగిన దర్బారులో సర్ ఆష్లీఇడెం దొరగారు రాజేంద్ర

లాలునితో నిట్లనిరి. "కోర్టుఆఫ్‌వార్డ్సువారి యధీనమునం దుండిన మైనరుజమీందారుల విద్య మీచేతులలో నుంచబడినది. అందుచేత బంగాళమునందున్న జమీందారులలో ననేకులు మీఋణమును దీర్చుకొనఁజాలరు. మీరు సంస్కృతభాషలో నధికపాండిత్యముసంపాదించి జగద్వ్యాప్తమైన కీర్తిని సంపాదించినారు. మీ ప్రజ్ఞలన్నియు నెఱిఁగి దొరతనమువారు మీకు రావుబహదూరు బిరుదము నిచ్చినారు."

తనదేశస్థుల కెప్పుడైన కూడనియపకారము జరిగినపుడు దానిని బయలుపెట్టి మిక్కిలికఠినోక్తులతో దానింగూర్చి ప్రశంసించుచు వచ్చెను. దీనికొక్క యుదాహరణము చెప్పవలసియున్నది. నీలిమందుతోఁటల యజమానులు బంగాళాదేశమునందలి రహితుల కొత్తుడు కలుగఁజేసి బాధించినపుడు రాజేంద్రలాలు దిక్కుమాలిన రహితుల పక్షముఁబూని తోఁటలయజమానుల ప్రవర్తనము సరిగానుండలేదని కలకత్తాలో నొకమహాసభలోఁ బలికెను. ఇట్లతఁడు బహిరంగమైన సభలో తమ్ము నిరసించినాఁడని కోపించి నీలిమందుతోఁటలయజమానులగు నాంగ్లేయులుకొందఱు కడుపుమంటతీరక ఫొటోగ్రాఫిక్ సంఘమునఁజేరి రాజేంద్రలాలుమైత్రిని సంభాషణము సరిగానుండలే దని ఖండించి యతని నాసంఘములోనుండి దొలఁగింపఁ బ్రయత్నించిరి. రాజేంద్రుఁ డాసంఘములో చిరకాలమునుండిసభ్యుఁడుగా నున్నందున వానిం దీసివేయుటకు వీలులేక యాదొరలు తుదకిట్లు తీర్మానముచేసికొనిరి. "నగరమందిరమున రాజేంద్రలాలుమైత్రిఁడు చేసినయుపన్యాసమునందలి మాటల నీసంఘమువారు వినియందు మొదటినుండి చివరవఱకు నబద్ధములేయుండుటచేత నట్టియుపన్యాసమిచ్చినయతఁడీ సంఘములో సభ్యుఁడుగానుండుటకు తగడని నిశ్చయించి యట్టివానిందీసివేయుట కిప్పటి నిబంధనలలో నేవియు

నాధారములు గనబడకపోవుటచే రాజేంద్రలాలు తనంతటతానే యీ సంఘమునుండి మానుకొనవలయునని యిందుమూలముగా తెలియఁ జేయుచున్నారు.*

మేజర్ థల్లియర్ దొరగారు రాజేంద్రునిపక్షముబూని యతనివలన లోపము లేదనియు ననేకపర్యాయములు నాంగ్లేయులు పిక్కంద్రు హిందువుల నింతకంటె నెక్కుడు కఠినోక్తులతో నిందించిరనియు రాజేంద్రలా లాంగ్లేయుల నందఱిని తిరస్కరింపలే దనియు తప్పుచేసిన నీలిమందుతోఁటల యజమానులనే నిరసించెననియు సంఘమువారట్లు తీర్మానము చేయఁగూడదనియు వాదించెను. హ్యూముదొరగారు మొదలగు కొందఱాంగ్లేయులు థల్లియరుదొరగారితో నేకీభవించిరి. కాని యీసంఘమువారిలో నెక్కువమంది రాజేంద్రునకుఁబ్రతిపక్షులుగా నున్నందున వారిమాటలు సాగవయ్యె. అది కారణముగ రాజేంద్రలాలుతోపాటు థల్లియరుదొరగారుకూడ నాసంఘమును విడిచిరి.

అతని మరణానంతరమున వానింగూర్చి వ్రాసిన స్వదేశపత్రికలు రాజేంద్రలాలుమైత్రుఁడు రామమోహనరాయలుకంటెను, కేశవచంద్రసేనునికంటెను, మేధావంతుఁడనియు మేధావంతుఁడేగాక విద్యావంతుఁడనియు వానిమరణము దేశమునకంతకు నష్టముఁగలిగించెననియు విచారించెను. పదిభాషలలో నిరర్గళపాండిత్యము గలిగి సంస్కృతమునం దింతింత యనరాని ప్రజ్ఞగలిగి యింగ్లీషులో నాంగ్లేయులకు నయితము నీర్ష్యఁ బొడమింపఁగల సామర్థ్యము గలిగి ప్రపంచమునందుండిన సమస్తవిద్యాసంఘములలోను సభ్యుఁడుగా నున్న హిందువుఁడు పందొమ్మిదవశతాబ్దమున రాజేంద్రలాలుఁడొక్కఁడే యని తెలిసికొనవలయును.

కృష్ణమోహనబెనర్జి

ఈయన ప్రతిమయు మాకుదొరకలేదు. ఈయన బంగాళాదేశ బ్రాహ్మణుఁడు. ఈయనతండ్రి పేరు జీవన్‌కృష్ణబెనర్జి. ఈకృష్ణమోహనుఁబెనర్జీ 1813 వ సంవత్సరమున మేనెలలోఁ గలకత్తానగరములో నుదయించెను. అయిదేండ్లవయసువాఁడైనప్పు డతఁడు విద్యారంభముచేసి బంగాళీభాషలోఁ జదువుటయు వ్రాయుటయు లెక్కలుసేయుటయు నేర్చికొనెను. తరువాతఁ గొంతకాలమున కాయన హిందూకళాశాలకుఁబోయి యచ్చట నాంగ్లేయభాషను సంస్కృతమును నేర్చికొనియెను. 1828 వ సంవత్సరమున కృష్ణమోహనుని తండ్రి విశూచి జాడ్యమువలన లోకాంతరగతుఁడయ్యెను. పితృవియోగముచేత విద్యాభ్యాసము చక్కఁగా సాగనందున నతఁడు నెలకు పదియాఱు రూపాయలు విలువఁగల విద్యార్థివేతనమును సంపాదించి చదువనారంభించెను. మఱుచటి సంవత్సరము వానికి ఫిల్లీకళాశాలలో నొకయుపాధ్యాయకోద్యోగమయ్యెను. కాని కొన్ని గృహసంబంధములగు నిబ్బందులచేత పోఁజాలక యతఁ డాసంవత్సరము నవంబరులోనే హేరుదొరగారి పాఠశాలలో నుద్యోగము సంపాదించెను. ఆకాలమున బంగాళాదేశమున దృఢచిత్తులగు పడుచువాండ్రు కొందఱొక సంఘముగాఁ జేరి హిందూమతమును నిర్మూలింపవలయునని నిశ్చయించుకొని తద్విషయమయి పాలుమాలికలేక పాటుపడఁజొచ్చిరి. కృష్ణమోహనుఁడు గూడ నాసంఘమునఁ జేరి తద్విషయమున గట్టి పనిఁ జేయుటకు నొక యింగ్లీషు వార్తాపత్రికను బ్రకటింపఁ జొచ్చెను.

కృష్ణమోహనుని పద్ధతులు బంగాళీల కందఱకు మహాగ్రహమును దెప్పించెను. ఆగోలఁజూచి యతని స్వజనముగూడ వాని నింట

నుండి యవ్వలకుఁ బంపివేసెను. మొదటినుండియు నతనికి క్రైస్తవ మతబోధకులు మిత్రులుగా నుండుటచే వానికిఁ గ్రైస్తవమతముపై సత్యంతాభిమానము బొడమెను. ఆయభిమానము కతమున నతఁడు పలుమారు బైబిలు మొదలగు గ్రంథములు చదివి యెట్టకేలకు 1832 సంవత్సరమునఁ గ్రైస్తవమతము నవలంబించెను. డాక్టరు ధఫ్ ద్వారగా రాసమయమున ప్రధానాచార్యుఁడై పరిశుద్ధస్నానము చేయించి వాని నామతమునఁ గలిపిరి. కలిపినవెంటచే కృష్ణమోహనుఁడు కొంతకాలమునకుఁ బ్రయాగమండలమునఁ బ్రయాణముచేసి 1835 వ సంవత్సరమున తనభార్యను తనస్వాధీనము చేసుకొనెను. తరువాత చర్చిమిషనుస్కూలులో నుపాధ్యాయుఁడై కొంతకాలముండి యవ్వలనొక చర్చికధికారియై యచ్చటి పనులను మిక్కిలి సామర్థ్యముతోఁ నెఱవేర్చుచుండెను. తాను గలియుటయేగాక కృష్ణమోహనుఁడు తన తోడి హిందూబాలకుల ననేకులఁ గ్రైస్తవమతమునఁగలిపెను. 1852 సంవత్సరమున బిషప్సుకళాశాలలో నతఁడుపాధ్యాయుఁడుగాఁ బ్రవేశించి 1358 వ సంవత్సరమువఱకు నచ్చట పనిచేసెను. ఈయన తాను ప్రవేశించిన క్రొత్తమతమునందు మిక్కిలి యభిమానము గలవాఁడై యామతమును తన దేశస్థులకు బోధించుచుఁ దద్విషయమున ననేక గ్రంథములు బంగాళీలోను నింగ్లీషులోను వ్రాసి ప్రచురించెను. ఈయన పదిభాషలలో పండితుఁడు. ఓఢ్రిభాషయందు సంస్కృతభాష యందు బి. ఏ. మొదలగు పరీక్షలకుఁ జాలకాల మతఁడు పరీక్షకుఁడుగా నియమింపఁబడెను. ఈయన వ్రాసిన గ్రంథములలో రెండు ముఖ్యమయినవి గలవు. అందొకటి హిందువుల వేదాంతశాస్త్రవిషయమును సంభాషణ పూర్వకముగా నున్నది. ఈపుస్తకము మన దేశమున కింగ్లాండునుండి వచ్చుదొరల కంత్యంతోపయుక్తముగా నున్నది. రెండవగ్రంథము క్రైస్తవమతమునందలి సత్యము నుఁగూర్చి

వేదములలోఁ బ్రమాణము లున్నవని చెప్పుచున్నది. వేదమందున్న ప్రజాపతిశబ్ద మేసుక్రీస్తునకే యర్థమిచ్చుచున్నదని యతఁడీగ్రంథమునందు సాధించెను.

కృష్ణమోహనబెనర్జీ క్రైస్తవమతములోఁ గలసిన క్రొంతకాలమువఱకు మిక్కిలి మతావేశముగలవాఁడై తక్కిన మతస్థులను గఠినముగాఁ దూలనాడుచువచ్చెను. కాని వయస్సు ముదిరినకొలఁది యన్యమతసహనముఁ గలవాఁడై సమస్తజనముల యెడల ప్రేమగలవాఁడై యందఱి గౌరవమునకుఁ బాత్రుఁడయ్యెను. క్రైస్తవమతబోధకులు దేశస్థులగు బీదలయెడల పరమదయాళులై వారి కనేకోపకారముల చేసినపక్షమునఁ గ్రైస్తవమతమునందుఁ బ్రజల కాదర మెక్కుడుగలుగునని యాయన యభిప్రాయపడి తక్కువజాతులవారికిఁ బలుమారు లుపకారములు సేయుచువచ్చెను. అందుచేత తనమతాభివృద్ధి యెటులున్నను, ప్రజానురాగము మాత్ర మతనియందు హెచ్చుగానుండెను. క్రైస్తవసంఘమువా రీయనకు "రివరెండు' అను బిరుదమునిచ్చిరి. విద్యాశాఖవారనఁగా యూనివరుసిటీ భారతనికి మహాపండితుల కీయఁదగిన యల్. యల్. డి. యను బిరుదమునిచ్చి గౌరవించిరి. ఈయన 1885 వ సంవత్సరము మేయి నెలలో కాలధర్మము నొందెను. ఆకాలమందు బంగాళా దేశములో విద్యావిషయకములు దేశాభిమాన విషయకములు రాజకీయవిషయకములు నగు ప్రసంగములు కృష్ణమోహనబెనర్జీ లేనివిలేవు. ఇతఁడు మతాంతరుఁడైనను దేశాభిమానులలో నొకఁడు.

మధుసూదనదత్తు.

మధుసూదనదత్తు.

మధుసూదనదత్తు బంగాళాదేశములోని జస్సూరు జిల్లాలో సగందరి యనుగ్రామమున 1824 వ సంవత్సరమున జన్మించెను. వానితండ్రియగు రాజనారాయణుఁడు 'సాదరుదివానీఅదాలత్' కోర్టులో న్యాయవాదిగా నుండెను. ఆయనకు నలుగురుభార్యలు. ఈమధుసూదనుఁడు జ్యేష్ఠభార్య కుమారుఁడు. ప్రారంభమున నతఁడందఱుబాలకులవలెనే మాతృభాషయగు బంగాళీని కొంతకాలము నేర్చికొని యనంతరమున 1837 వ సంవత్సరమున హిందూకళాశాలలోఁ జేరెను. ఆకళాశాల యాకాలమున డిరోజియోయను దొరగారిపరిపాలనముక్రింద నుండెను. ఆయన బంగాళాబాలకుల ప్రవర్తనమును జక్కఁజేసి విద్యాబుద్ధులు చెప్పి పనిచేయుటలోఁ జాలపని చేసెను. ఆయనకు శిష్యులై విద్యనేర్చికొనిన బంగాళాబాలకు లనేకులు సంఘసంస్కారప్రియులై హిందూమతములోనుండు దురాచారములను దొలఁగించుటకై పాటుపడిరి. మధుసూదనదత్తును వారిలో నొకఁడయ్యెను.

ఆపడుచువాండ్రందఱు సంఘదురాచారములను దొలఁగించి దేశమున కుపకారము జేయఁదలంచుటయే గాక రాజ్యాంగవిషయములయందుఁ గూడఁ బనిచేసి భరతఖండము నున్నతస్థితికిఁ దెచ్చుటకును స్వభాష నభివృద్ధిచేయుటకును సంకల్పించిరి. అంతియగాక తామభ్యసించిన శాస్త్రవిద్యలచేత తామాంగ్లేయభాషలోఁ గూడ కవనముచెప్పి చిత్రవచనకావ్యముల రచించి ప్రసిద్ధిఁ గాంచఁగలవారమని నమ్మియుండిరి. మధుసూదనదత్తును దనమనంబున నిట్టినమ్మకముగలవాఁడె. అతఁడు 1837వ సంవత్సరము మొదలు 47 వ సంవత్సరమువఱకు హిందూకళాశాలలోవిద్యార్థియైయుండియాకాలముననేయింగ్లీషుభాష

లోననేకపద్యములరచించెను. అప్పుడుహిందూకళాశాలలోఁజదువుచుండెడి విద్యార్థులందఱిలో మధుసూదనదత్తుబుద్ధికి బృహస్పతియని పేరుపడెను. అతఁడు తఱచుగా మోహము దేశాభిమానము మొదలగువిషయములఁగూర్చియింగ్లీషులో పద్యములు వ్రాయఁజొచ్చెను. వానికి బాల్యమునుండియు నింగ్లాండు దేశముఁజూడవలయుననుగుతూహలముగలదు. ఆ దేశము తానెన్నఁడు జూడగలుగుదునో యని యౌత్సుక్యము నొందుచు నింగ్లీషులోనొక చిన్నపద్యమును వ్రాసెను. ఆపద్యమెంతయు మనోహరముగా నుండును.

హిందువులలో సామాన్య బాలకులకే చిన్నతనమందనేకులుపిల్లనిచ్చి పెండ్లిచేయుచుందురు. అట్టియెడ కుశాగ్రబుద్ధియై విద్యనభ్యసించుచున్న మధుసూదనదత్తువంటివానికి సంబంధములువచ్చుటయాశ్చర్యముగాదు. అందుచేత నతనితండ్రి కుమారునకు వివాహము చేయనిశ్చయించి యొకచిన్నపిల్లను గుదిర్చి తద్విషయ ప్రయత్నములు చేయ నారంభించెను. నలుగురు భార్యలం గట్టుకొని నానాయవస్థలం బడుచున్న తండ్రి తనకుఁ గూడ చిన్నతనమందే వివాహముచేయఁదలంచినప్పుడు మధుసూదనదత్తునకు వివాహ మిష్టములేకపోయెను. అతఁడు తన యసిష్టము సూచించియు తనమాటసాగదనితలంచినివాహసమయమున నిల్లువిడిచిపోయెను. పోయి క్రైస్తవమతబోధకులగు నాంగ్లేయుల శరణుజొచ్చియదివఱకెక్రైస్తవమతములోఁగలిసియున్న కృష్ణమోహనబెనర్జీసహాయమునఁనాలుగుదినములెవ్వరికింగనఁబడకుండ దాగియుండెను.

ఎట్టకేలకు 1843 వ సంవత్సరమున ఫిబ్రేవరు నెలలో నతఁడు క్రైస్తవమతములోఁగలసి యానాఁడు మొదలుమైకోలుమధుసూదనదత్తను పేరఁ బరగుచుండెను. మైకోలనునది యతఁడు క్రైస్తవమతములోఁ గలసినప్పుడు కలిగిన నామము. అతనితండ్రి వానియిష్టములే

కుండ బలవంతముగ వివాహము చేయఁదలంపకపోయినపక్షమునమ ధుసూదనదత్తు క్రైస్తవమతములోఁగలియకతనసహాధ్యాయులవలెనే పేరునకైన హిందువుఁడై స్వమతమునందే యుండును. కానియతనికిఁ గలిగిన నిర్బంధమువలన నతఁడు స్వమత పరిత్యాగముచేసి కృష్ణమోహనబెనర్జీవలెనే మతాంతరుఁడు కావలసివచ్చెను. పుత్రవాత్సల్యమతిశయముగాఁగల రాజనారాయణుఁడు మతభ్రష్టుఁడైనయాకొమరున కెప్పటియట్లధనమిచ్చి బిషపుకాలేజీలో నాలుగుసంవత్సరములుచదువు చెప్పించెను. కాని కొన్నికారణములవలన కొడుకునకుం దండ్రికి మన స్పర్థలు పొడమ రాజనారాయణుఁడు కుమారునివిడిచినందునమధుసూదనుఁ డసహాయుఁడై యుండవలసివచ్చె.

ఆకాలమున చెన్నపట్టణమునుండి కొందఱు బాలకులువచ్చి బిషప్పుకాలేజీలో విద్యార్థులై కలకత్తాలోఁజదువుచుండిరి. ఆవిద్యార్థుల ప్రోత్సాహముచేత చెన్నపట్టణమునకుఁ బోయి కొంచెము బాగుపడవచ్చునని కలకత్తావిడిచి యాపట్టణమునకుఁబోయెను. చెన్నపట్టణమునకు వచ్చినపిదప వానిస్థితి మునుపటికన్న హీనముఁకాగా నతఁడుదారిద్ర్యబాధమిక్కుటముగాననుభవించి పొట్టపోసికొనుటకేయుపాయము ను గానకయింగ్లీషువార్తాపత్రికలకు వృత్తాంతములనువ్రాసి దానిచేఁ గొంతధనమును సంపాదించి జీవయాత్ర గడపుచుండెను. ఆనిరుపేదతనమందును మధుసూదనుఁ డింగ్లీషుకవనము మానక యందుఁగృషిచేయుచు 1849 వ సంవత్సరమున "చెఱలోనున్నస్త్రీ" యనుశీర్షికతో నొకమనోహరమైన పద్యకావ్యమును రచించెను. ఆకావ్యమును జెన్నపురమందలి స్వదేశీయులు నాంగ్లేయులుఁగూడగడు మెచ్చిరి. ఇంగ్లీషుకవులలోఁ గడు ఖ్యాతివహించిన స్కాటుబేరను మొదలగువారికవనములకు దత్తుకవనము దీసిపోదని యొకయింగ్లీషువార్తాపత్రిక తనయభిప్రాయము నిచ్చె. ఈపద్యకావ్యమును మధుసూదనుఁడు కలకత్తాలోను

న్న బెత్యూను దొరగారికిఁ బంపినప్పు డాయన దానింజదివిమహానంద భరితుఁడై మధుసూదనదత్తునకు నొకజాబువ్రాసి దానిలో "నీవాంగ్లే యభాషలోఁ జేసినపరిశ్రమను స్వభాషలోనే చేసి దానికై యుప యోగించినకాలము నీస్వభాషకై యుపయోగించిగ్రంథములురచించి నపక్షమున నీవు దేశోపకారము స్వభాషాభివృద్ధియుఁజేయుటయేగాక నింతకంటె నెక్కుడు ప్రసిద్ధినిగాంచఁగలవుసుమీ" యనిహితోపదేశ ము చేసెను. ఆయుపదేశమును మన్నించి దత్తు వెంటనే కలకత్తానగర మునకు 1856 వ సంవత్సరమున వచ్చెను.

చెన్నపురమందెనిమిదిసంవత్సరములువసియించినను వానిభాగ్య ముకనుబొమ్మమీఁది వెండ్రుకలవలెనెదుగుబొదుగులేక,కలకత్తానుండి బయలుదేరినప్పు డెట్లుండెనో మరల కలకత్తాకువచ్చినప్పుడట్లేయుండె ను. జీవనాధార మేదియులేకపోవుటచే నతఁడు రాఁగానే కలకత్తా పో లీసుకచ్చేరిలో నొకగుమాస్తాపనిసంపాదించి తెలితేటలుగలవాఁడగుట చే కొలఁదికాలములోనే తర్జుమాచేయు నుద్యోగస్థుఁడయ్యెను. ఇట్లు బ్రదుకుతెర వేర్పఱచుకొని మనస్స్థిమితము నొందినపిదపదత్తుబెత్యూ ను చెప్పిన హితోపదేశముచొప్పున నడువఁదలంచి బంగాళీభాషలోను న్న గ్రంథములను సమగ్రముగఁ జదివి 1858 వ సంవత్సరమునశర్మిష్ఠ యను నొక నాటకమును రచించి ప్రకటించి మరుసటి సంవత్సరము న పద్మావతియను మఱియొక నాటకమునువ్రాసెను. ఈనాటకముర చించిన వెంటనే యతఁడు రెండుప్రహసనములువ్రాసెను.అందొకటి బంగాళాబాలకుల దురాచారములనుగూర్చియుఁ రెండవదిబంగాళాదే శ వృద్ధులు భోగపరాయణత్వము కపటమును గూర్చియువ్రాయఁబడె ను. ఈగ్రంథములవలన నతనికి గొంతపేరు గలిగెనుగాని వానికిమిక్కు లిఖ్యాతి యతఁడు తరువాత రచియించినపద్యకావ్యములవలనఁగలిగె ను. మొదటినుండియు నతనికిఁ పద్యములలో యతిప్రాసము లుండుట

యిష్టము లేదు. అందుచేత యతిప్రాసములు లేనిపద్యములు వ్రాయుట మంచిదనియట్లుచేయనిశ్చయించెను. యతిప్రాసలు లేనినట్టిపద్యములు రసవంతములుగా నుండవని యానాఁటిపండితులునైకకంఠ్యముగ నమ్మిరి. ఇతరులమాట యేల ? మధుసూదనదత్తునకు నధికసహాయకారియైనవాని కిం బ్రోత్సాహము కలుగఁజేసిన మహారాజా జ్యోతీంద్రమోహనటాగూరుగారే యట్టికవిత్వమును గూర్చి సందేహించిరి. అయినను దత్తు యతిప్రాసశూన్యమైన కావ్యమును రచియించుటకుఁ గృతనిశ్చయుఁడగుటచే ఠాకూరుగారు దాని నచ్చువేయించుటకు వాగ్దానముచేసిరి. ఆసహాయమును జూచుకొని మధుసూదనుఁడు తిలోత్తమయను నిర్యతిప్రాసకమయిన పద్యకావ్యమును రచియించి 1860 వ సంవత్సరమునఁ బ్రకటించెను. అపూర్వరచనగల యాపద్యకావ్యము ప్రకటింపఁబడిన తోడనే బంగాళా దేశమున గలిగినఁ కళవళము రమేశచంద్రదత్తుగారీక్రింది విధముగా వర్ణించియున్నారు.

"నిర్యతిప్రాసకమయిన యీగ్రంథముకనఁబడినతోడనే పండితమండలమంతయు నాశ్చర్యము నొందెను. కల్పనాగౌరవము వర్ణనాచమత్కృతి శయ్యామృదుత్వము మొదలగునవి యందు లేవనియెవ్వరుననఁజాలరు గాని యతిప్రాసలు దీసివేయుటకు సాహసించినందులకిష్టపడక పండితులందఱు వానిపుస్తకము చెడిపోయినదనిపలికిరి. ఈసాహసమునకుఁగొందఱు వానిని బరిహసించిరి. కొందఱునిందించిరి. ఈశ్వరచంద్రగుప్తుఁడు మొదలగు ప్రాచీనపద్ధతికవులును విద్యాసాగరుఁడు అక్షయకుమారబెనర్జీ మొదలగు నవీనపద్ధతికవులును దత్తుయొక్క గ్రంథము యతిప్రాసలు తీసివేసినందున దుష్కావ్యమైనదనియభిప్రాయమిచ్చిరి. మంచి యెచ్చటనున్నను దానినిమెచ్చుకొనునట్టిగుణగ్రహణపారీణుఁడు విద్యాసాగరుఁడు తిలోత్తమ భ్రష్టకావ్యమనిపలికెను. విద్యాసాగరుఁడే యట్లన తక్కువప్రజ్ఞఁగల తక్కిన కవులందఱు దత్తును గేలిగొట్టి దూషించిరని వేఱచెప్పనేల"

ఇట్లనేకులు గ్రంథమును గ్రంథకర్తను నిరసించినను మెచ్చుకొను వారు కొందఱు లేకపోలేదు. జ్యోతీంద్రమోహనటాగూరు డాక్టరు రాజేంద్రలాలుమిత్రా మొదలగు రసికులు కొందఱు తిలోత్తమయందలి రసములను గ్రహించి కవినిం బొగడఁజొచ్చిరి. జ్యోతీంద్రమోహనటాగూరు కావలసిన ధనమిచ్చి గ్రంథము నచ్చొత్తించెను. రాజేంద్రలాలుమిత్రుఁడు బంగాళీభాషలో యతిప్రాసశూన్యమైన కవిత్వమును గ్రొత్తగాఁ దెచ్చిపెట్టినందుకు సంతసించి దత్తునుబొగడెను. రాజనారాయణ భాసుఁడను పండితుఁడు తద్గ్రంథవిషయమున నిట్లు వ్రాసెను. "దేవేంద్రుఁడు బంగాళీభాషను మాటలాడఁదలంచుకొనునేని నిశ్చయముగా నతఁడీ గ్రంథములోనున్న శైలినే మాటలాడును. ఆగ్రంథ కర్తయొక్క మహోన్నతములగు కల్పనలను స్వభావవర్ణనమునం గల ప్రజ్ఞయు రసపుష్టి జేయుటలోఁగల సామర్థ్యము పదలాలిత్యము విశేషించి పద్యముల నడకయు నన్ను మహానంద భరితుఁ జేయుచున్నవి.

ఇటు తిలోత్తమ యను గ్రంథము చక్కఁగా నుండలేదని విరుద్ధాభిప్రాయము లిచ్చిన పండితులు మఱికొన్ని దినములకు మధుసూదనదత్తు రచియించిన మేఘనాధవధ యను మఱియొక కావ్యమును జూచి చిన్న బుచ్చుకొనిరి. ఆపండితు లందఱుఁ జిట్టచివరకు మేఘనాధవధ మిక్కిలి సుందరముగా నున్నదని యొప్పుకొనక తప్పదయ్యె. అట్లొప్పుకొన్నవారిలో నగ్రగణ్యుఁడు గుణగ్రహణ పారీణుఁడగు విద్యాసాగరుఁడే. మహాభారతము బంగాళీభాషలో వ్రాసిన కాళీప్రసన్న సింహుఁడు మధుసూదన దత్తుయొక్క బుద్ధి కుశలతకు మెచ్చి యాకవి పేరుపెట్టి యొక విద్యాసంఘము నేర్పఱచెను. ఆ సంఘమునసే దత్తు కృష్ణకుమారి యను నాటకమును, నప్పటికి సమాప్తముకాని వీరాంగన యను పద్యకావ్యము రచించెను

1862 వ సంవత్సరమున మధుసూదనుఁడు యూరొపుఖండమునకుఁ బయనమయి తన చిరమనోరథమును నెఱవేర్చుకొనెను.

అప్పుడతఁ డింగ్లాండునకుఁ బోయి యా దేశమున నైదు సంవత్సరములుండి బారిష్టరు పరీక్షకుఁ జదివి 1867 వ సంవత్సరమున మరల మన దేశమునకువచ్చి కలకత్తా హైకోర్టులో బారిష్టరుగాఁ బనిచేయఁ జొచ్చెను. ప్రారంభము సరిగానే యుండెను. కాని వాని వృత్తిలో వానికి రావలసినంత పేరుమాత్ర మెందుచేతనో రాలేదు. బారిష్టరయిన పిదప నతఁడాఱు సంవత్సరములు మాత్రమే జీవించి యుండెను. ఆ కాలమయినను సుఖముగా గడువక కష్టములతోను దారిద్ర్యముతోను మనస్తాపములతోను నెట్టెను. ఆయన 1873 వ సంవత్సరమున అల్లిపురము నందలి యాసుపత్రిలో కాలధర్మమునొందెను. మరణమునకు సిద్ధముగానున్న కాలమునందును మధుసూదనదత్తు బంగాళీభాషలో మాయకనా రనుపద్యకావ్యమును వ్రాసి తన జీవిత మెట్లు దుఃఖకరముగా ముగిసెనో దానిలో కథయు నంతదుఃఖ కరముగా ముగించెను.

వెనుక నతఁడు చెన్నపురిలో నున్నప్పుడు నీలిమందుపంట పండించునొక యింగ్లీషువారి కొమార్తెను పెండ్లి యాడెను. కాని యీవివాహము వానికి సుఖప్రదము గాకపోవుటచే నతఁడు భార్య వలన విడుదల పత్రిక పుచ్చుకొని మఱియొక దొరసానిని పెండ్లి యాడెను. ఈ రెండవ భార్య వానికి మిక్కిలి యనుకూలమై ప్రవర్తించుటయేగాక వాని సుఖదుఃఖములను సమానముగ ననుభవించి యతనికన్న మూఁడుదినములు ముందుగా మృతినొందెను. ఈరెండవ భార్యవలన వాని కిరువురు కొమారులు గలిగిరి.

మధుసూదనదత్తు బంగాళాదేశములో పందొమ్మిదవ శతాబ్దమందలి మహావిద్యావంతులలో నొకఁడు. ఆతఁడు మహాకవియేగాక

గొప్పసాహిత్య చక్రవర్తి. హిందూ కళాశాలలోఁ జదువుకాలమున నతఁ డింగ్లీషును పారసీభాషను జదువుకొనెను. బిషప్సు కాలేజీలో గ్రీకు లాటినును సంస్కృతమును నేర్చెను. చెన్నపురమందున్నపుడు తెనుఁగును ద్రావిడమును నభ్యసించెను. యూరపు ఖండమునకు వెళ్ళి నప్పుడు ఫ్రెంచి జర్మనీ ఇటాలియను, హీబ్రూ భాషలయందు బ్రవేశము సంపాదించెను. బంగాళీభాష వచ్చునని మనము వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱ లేదుగదా!

మధుసూదన దత్తున కుపకారము చేసిన మిత్రులలో నిద్దఱుముఖ్యులు గలరు. ఒకఁడు మనోమోహను ఘోషు. రెండవ యతఁ డీశ్వర చంద్ర విద్యాసాగరుఁడు. ఒకమారు మధుసూదన దత్తు ఋణబాధచేతఁ జెరసాలకుఁ బోవలసినవాఁడై యుండగా నా సొమ్ము ఋణప్రదాతలకిచ్చి విద్యాసాగరుఁడు వానికి కారాగృహ బాధ తప్పించెను. మధుసూదనుఁడు తన మరణకాలమున దిక్కుమాలిన తన యిరువుర కుమారులను మనోమోహనఘోషునకు నప్పగించెను. ఆయన చందాలు వేయించి సొమ్ముపోగుచేసి తలిదండ్రులు లేని యాబిడ్డలను పెంచి పెద్దవారిగఁ జేసెను.

పైకేలు మధుసూదనదత్తుయొక్క జీవితచరిత్రము నెఱిఁగిన వారందఱు నేర్చుకొనవలసిన మంచినీతు లొకటి రెండు గలవు. అతి బాల్యవివాహంబులే మన దేశంబునకు సమస్తవిధములగు నష్టములను దెచ్చుచున్నవనియు నట్టివివాహములు చేయుట మానినప్పుడు గాని దేశమభివృద్ధిఁ బొందదనియు బాలికలకు భర్తలను బాలురకు భార్యలను దెచ్చునపుడు వారి కిష్టము లేనివాండ్రం దేగూడదనియు నిందువలన మనము గ్రహింపవలసియున్నది. మధుసూదనదత్తుయొక్క తండ్రి యీరహస్యము గ్రహింపలేకపోవుటచేతనేగదా కుశాగ్రబుద్ధియై విద్యాసంపన్నుండై వివేకియై బంధుమిత్రులకు మహానందము

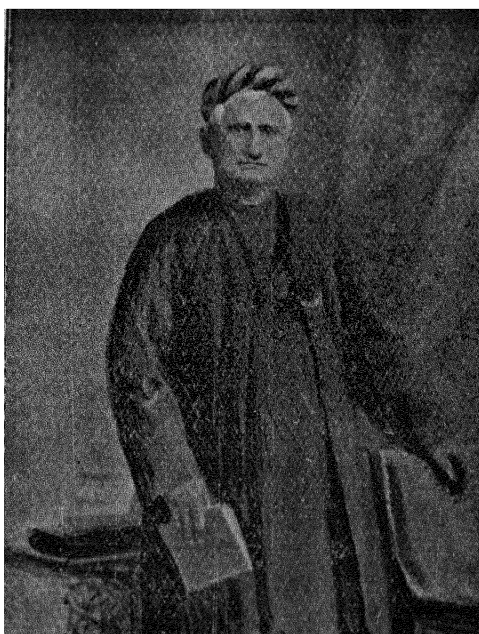
నోడగూర్పఁజాలువాని కుమారుఁడు మతాంతరుఁడై తలిదండ్రులకు శాశ్వతమయిన దుఃఖమును గలిగించెను. అది యటుండ మనమునేర్చుకొనవలసిన యంశ మింకొకటి యున్నది. కవిత్వము చెప్పుటలోఁగాని మఱియేయితర విషయములోఁగాని పదుగురు నడచుదారింబోక తనకు మంచిదని తోఁచిన క్రొత్తపుంతనుఁద్రొక్కినవారిని జనులు మొట్టమొదట నిందింతురనియు దానిమంచి కాలక్రమంబున వెల్లడియైన కొలఁది ప్రజలు వానిని గౌరవింతురనియుఁ గూడ మనమిందువలన నెఱుంగవలసియున్నది.

బంకించంద్రచటర్జి

ఇతఁడు 1838 వ సంవత్సరమునజన్మించెను. వానితండ్రియగు యాదవచంద్ర చటర్జీఁయింగ్లీషు ప్రభుత్వమువారిక్రింద నొకడిప్యూటీ కలక్టరుగా నుండెను. బంకించంద్రుఁడు మొదట నింగ్లీషుహుగ్లీ కాలేజీలోఁ జదువుకొని పిమ్మట విద్యాసమాప్తికై ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీకిఁ బోయిచదివెను. బంగాళా దేశమునందు మొట్టమొదట బి. యే. పరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడైన విద్యార్థుఁడితఁడే. అతఁడు తొలుదొల్తపత్రికాధిపతిగనుండి జీవితకాలము గడుపఁదలఁచెను. ఈతలంపుండుటచేతనే యతఁడు బి. యే. పరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడు గాక మునుపే "ప్రభాకర" యను స్వభాషాపత్రికను నడపుచున్న యీశ్వరచంద్రగుప్తుఁడనువానియొద్దకుఁబోయి పత్రికనడుపుపని కొంతకాలము నేర్చికొనియెను. కాని యతఁడు తానునుకొన్నట్లు పత్రికాధిపతి గాఁడయ్యె. ఏలయన పట్టపరీక్షయందుఁ దేరినతోడనే గవర్నమెంటువారు వానికి డిప్యూటికలక్టరుపని నిచ్చెదమన జీతమున కాసపడి యతఁడాయుద్యోగమునఁ జేరెను.

పత్రికాధిపతి గాఁదలఁచుకొన్నందువలన వానికొకలాభము కలిగెను. ప్రభాకరపత్రికాకార్యస్థానమున నున్న కాలముననతఁడ నేక స్వభాషాగ్రంథములు చదువవలసివచ్చినందునఁ గొంత పాండిత్యమతనికందులోఁ గుదిరెను. దానింబట్టి యతఁడు వచనగ్రంథములను జేయసమర్థుఁడై గొప్పయుద్యోగములో నున్ననుదీరికచేసికొని గ్రంథరచనావ్యాసంగమును మానక చేయుచుండెను. మహాకవియగుమధుసూదనదత్తు బంగాళీభాషలో మృదుమధురకవిత్వము చెప్పియానాఁటిగొప్పకవులకు సయితము నాశ్చర్యమునుగలిగించుచుండెను. బంకించంద్రుఁడు

బంకించంద్రచటర్జీ.

మధుసూదనదత్తు ననుసరించి నిర్యతిప్రాసమగు కవిత్వము చెప్పఁబూనుకొనెను. ఎంతకృషిచేసినను బంకించంద్రునకుఁ గవిత్వములో మధుసూదనుని కలవడిన లలితశయ్య యలవడకపోవుటచే నది తనకుఁదగదనిమానకొని వచనకావ్యములలోఁ గృషిచేయ మొదలుపెట్టెను.

చటర్జీ యింగ్లీషుభాషలో నిచిత్రవచన కావ్యములను(ovels) విసువును తనివియులేక యహోరాత్రములు చదువుచుండెను. అందులో 'సర్ వాల్టరుస్కాటు' అను మహాకవి రచియించిన వీరరసప్రధానము లగు చిత్రవచనకావ్యములయం దతనికి మిక్కిలితమకము. అవిచదివినపిదప స్కాటువ్రాసిన గ్రంథములను మరల బంగాళీభాషలో వ్రాయుట యసాధ్యమయినను స్కాటుమార్గమునను సరించిస్వభాషలో స్వకపోలకల్పితముగఁ గొన్నిచిత్రవచనకావ్యములువ్రాయవచ్చునని నమ్మి యతఁ డాపనికిఁ బూనుకొనెను. 1864 వ సంవత్సరమునందతఁడు దుర్గేశనందిని యను దేశచరిత్ర గర్భితమయిన మొట్టమొదటిచిత్రవచన కావ్యమును రచించెను. అదియే యిప్పటికిని బంకాళీవచనకావ్యములలో నగ్రగణ్యమని కొనియాడఁబడుచున్నది. ఇందలికల్పనమతిచిత్రము. స్థలపదార్థాదివర్ణనము శ్లాఘ్యము. కథ మిక్కిలి మనోహరము. బంగాళీభాషలో మరల నట్టివంటికల్పితవచనకావ్యమిప్పటికింబుట్టలేదు. మధుసూదనదత్తును బరిహసించినట్లె బంకించంద్రునిఁగూడ జనులు క్రొత్తమార్గమున వచనకావ్యములు నిర్మించినందుకు బరిహసించిరి. పట్టుమని పదిబంతులు సరిగవ్రాయుటకు సమర్థులుండరుగాని సరసముగ నొకరు వ్రాసినదానిని విమర్శకులమని పేరుపెట్టుకొనినిందించియపహాస్యము చేయుట కనేకులుందురుగదా! బంకించంద్రునిగ్రంథమున శైలిమనోహరముగా లేదనియు సందర్భసిద్ధిపొందుపడ లేదనియువర్ణనము లుండవలసినట్లుండ లేదనియుఁ గొందఱుపండిత మనుష్యులువాని వ్రాతలను ఖండించిరి. కాని యతఁడు వారి విమర్శనములనుజూచినగవక

తనపూనినపని మాసక బంగాళీభాషకుఁ జిత్రవచనకావ్యము లనియెడు క్రొత్త యలంకారములను దెచ్చిపెట్టెను.

తరువాత నతఁడు మరికొన్ని వచనకావ్యములనుగూడ రచించె ను. అందు ముఖ్యమైనవి కపాలకుండలయనునదియు మృణాళినియ ననదియు. కపాలకుండలయనుకథ కేవల కల్పితమయి శాక్తేయమత మునందుగల ఘోరకృత్యములను వెల్లడిచేయును. మృణాళినిబంగాళీల యాచార వ్యవహారములఁ దెలుపునట్టికథ. 1872 వ సంవత్సరమున బం కించంద్రుఁడు వంగదర్శినియను నొకమాసపత్రికను ప్రకటింపనారంభిం చెను. ఇది కేవలము విద్యావ్యాసంగములుగలదై జనరంజకమైస్వల్ప కాలముననే యనేకులచేతఁ జదువఁబడుచుఁ బ్రసిద్ధికెక్కెను. అదివఱ కతఁడు వ్రాసిన వచనకావ్యములన్నియుఁ బూర్వవృత్తాంతములనే దె లుపుచు వచ్చినందున నన్నియు నొక్కవిధముగానే యుండఁగూడదని బంగాళీదేశమున నాకాలమునసంఘస్థితియెట్లున్నదో దానినివర్ణించు నొకటి రెండుగ్రంథములనువ్రాసెను. అవి వంగదర్శినిలోఁ బ్రకటింపఁ బడి మిక్కిలి రసవంతములై యున్నయవి. సంఘస్థితినివర్ణించినవచ నకావ్యములలో విషవృక్షమనునది మిక్కిలి చిత్రమైనది. అదియు వంగదర్శినియందు నెల నెలకుఁ బ్రకటింపఁ బడుచు వచ్చెను. దాని రమణీయకమునుబట్టి యది యింగ్లీషు భాషలోనికిఁ గూడ తర్జుమా చేయఁబడినది. ఆకారణమున బంకించంద్రునిపేరు ఫ్రెంచివారికి నింగ్లీ షువారికిఁ దెలియవచ్చెను.

ఇతఁ డింక ననేక వచనకావ్యములు రచించె. అందుముఖ్యమ యినవి దేవీఛందూరాణీ,ఆనందమఠము మొదలగునవి.ఇతఁడు మొదట నుండియుఁ బూర్వాచార పరాయణుఁడు. సంఘసంస్కారముబ్రహ్మస మాజమతము మొదలైన వతని కంతగాకిట్టవు. ఇతఁడు వయసుముది రిన కొలఁది మతమునం దత్యంతాసక్తిఁగలవాఁడై కృష్ణునిమహిమలు

గొనియాడుచు నొక గ్రంథమువ్రాసెను. అందు శ్రీకృష్ణుఁడుసద్గుణ సంపన్నుఁడనియు నతనింగూర్చి భాగవతాదిగ్రంథములలో వ్రాయఁబడి నదంతయుఁ గేవలము కవికల్పితమగు నబద్ధమనియు నతఁడువ్రాసెను. ఈయన వేదములం జక్కఁగఁ జదివినవాఁడు. ఈయనకు గవర్నమెంటు వారు రాయబహద్దురనియు సి. ఐ. ఇ అనియు బిరుదుల నిచ్చిరి. ఈయన 1894 వ సంవత్సరమున మృతినొందెను.

ప్రసన్నకుమారఠాగూరు.

ఈయన 1803 వ సంవత్సరమున జన్మించెను. ఈతనివలన ఠాగూరు కుటుంబమునకు మిగుల వన్నెయు వాసియుఁ గలిగినవి. ఇంటియొద్ద నతఁడు హిందువుల కట్టుబాటులలోనే బెరుగుచు నాకాలమునకుఁ దగినరీతిగా గొంచెమింగ్లీషుగూడ జదివెను. మొట్టమొదట నతఁడు ఛాందసుఁడై యున్నను తరువాతఁ గొంతకాలమునకు రాజా రామమోహనరాయలవారి మైత్రి గలుగుటఁ జేసి యతఁడు హిందువుల యాచారములలో నేవిమంచివి యేవిచెడ్డవని శోధింపనారంభించెను. ఇట్లు శోధించి శోధించి యతఁడు దేశస్థుల కొకవిజ్ఞాపనము వ్రాసి ప్రకటించెను అందులో విగ్రహారాధనము చేయుట యనుచితమనియు సర్వలోకసృష్టికర్తయు సర్వనియామకుఁడునగు పరమేశ్వరుని మానసికపూజ చేయవలయుననియు నతఁడు నొక్కి వ్రాసెను. అతఁడు బుద్ధిస్వాతంత్ర్యమును గనఁబఱుచుట యొక్క మతవిషయమున నేగాదు. ఇంక ననేక విషయములం జూపెను. తాను స్వయముగ జమీందారుఁడయ్యు జమీందారు లుద్యోగములు చేయఁగూడదను గర్వములేక సామాన్యులవలెనే తానును శాస్త్రములఁ జదివి పరీక్షలయందుఁ దేరి న్యాయవాదియయ్యెను.

ఈపనిలోఁ బ్రవేశించునప్పుడు ప్రసన్నకుమారుని మిత్రుఁడొకఁడు వచ్చి యట్టి గొప్పకుటుంబమున బుట్టిన సంపన్నుఁడు న్యాయవాదిగ నుండుట యవమానకరమనియు నిరర్థకమనియుఁ జెప్పి మందలించెను. ప్రసన్నకుమారుఁడప్పు డతనితో నిట్లనియె. "మనస్సు గృహమందు జరుగవలసిన యన్నిపనులను జక్కబెట్టుకొను భార్యవంటిది. నాకు నీలిమందుతోఁటలు, ఆముదపుయంత్రములు చాలగలవు. అందులో నాకన్యాయముగ నష్టములు కలుగుచున్నవి. నాకు నష్టములు తెచ్చినవార

మీఁద వ్యాజ్యములు తెచ్చితిని. కాని న్యాయవాదుల తెలివితక్కువ వాదములచేత నావ్యాజ్యములుపోయినవి. అందుచేత నే నేశాస్త్రములు చదువుకొని న్యాయవాదినై నావ్యాజ్యముల నేనే వాదించెదను." అనిచెప్పి న్యాయవాదియై యాపనిలో మిక్కిలిబుద్ధికుశలతఁజూపి చాలప్రసిద్ధికెక్కెను. ఇట్లు కొంతకాలము జరిగినపిదప కలకత్తాకోర్టులో నదివఱకు గవర్నమెంటు ప్లీడరుగానున్న యొకదొర పనిమానుకొని స్వదేశమునకుఁబోగా దొరతనమువా రాయుద్యోగమును ప్రిసన్నకుమారునకిచ్చిరి. ప్లీడరుపనివల్ల నతఁడు సం॥రమునకు లక్షయేబదివేల రూపాయల నార్జించెను. ఆధనముతోడను సంస్థానమువల్ల వచ్చినధనముతోడను ప్రిసన్నకుమారుఁ డనేకభూములను కొని జమీ చాల వృద్ధిపఱచెను. శ్రీమంతులగు గొప్ప వంశస్థులలో నుద్యోగమునకు వచ్చినవారిలో నితఁడే మొట్టమొదటివాఁడు. హిందూకళాశాలలో నతఁడొక సభికుఁడై దానియభివృద్ధిని గూర్చి చాల పాటుపడియె.

తనకుమార్తెయు మనుమరాలును విద్యావతులు గావలయునని సంకల్పించి యింటియొద్దవారికి విద్యనేర్పించెను. కొంతకాలము గడచినపిదప ప్రిసన్నకుమారుఁడు అనువాదకమను పేర బంగాళీభాషలో నొకపత్రికను, సంఘసంస్కారియను పేర నొక యింగ్లీషుపత్రికను బ్రకటింపనారంభించి సంఘసంస్కరణము రాజకీయ వ్యవహారము మతము విద్యమొదలగు విషయములంగూర్చి జనుల బుద్ధులు వికసించునట్లు మంచివ్రాతలను వ్రాయుచువచ్చె. రాజారామమోహనరాయలు సహగమనమును మానుపింపవలయునని చేసినప్రయత్నమునకు విరుద్ధముగాస్వదేశస్థులుకొందఱు సహగమన ముండితీరవలయుననియు దానిని మానుపింపఁగూడదనియు నింగ్లాండు రాజుగారికిని పార్లమెంటుసభవారికిని మహజర్లు వ్రాసిపంపిరి. కాని యామహజర్లను లెక్క

నేయక యింగ్లండు రాజుగారు సహగమనము చేయఁగూడదనియే శాసించిరి. అట్లు శాసించినందుకు శ్రీరాజుగారికిని బార్లమెంటుసభవారికిని జనులుకృతజ్ఞతఁ దెలుపుటకై ప్రసన్నకుమారుఁ డొక పెద్దసభ చేయించెను. ప్రసన్నకుమారుఁడు మహాదాత. పూర్వము గొప్పదశలోనుండి కాలవశమున పేదలై యభిమానమున కింటనుండి యిడుమలఁబడువారి కనేకులకు నెలనెలకు జీతములిచ్చి సహాయములుచేయుచువచ్చెను. తన సేవకులలో నెవరికి రోగమువచ్చినను వారికౌషధములను గొనితెచ్చి వైద్యులచేత మందులిప్పించి వారిని బిడ్డలవలెఁ గనిపెట్టుచుండును.

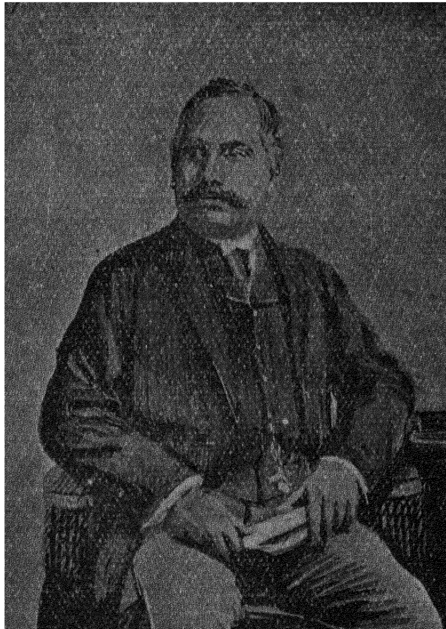
ఆయన పుస్తకభాండారము మిక్కిలి పెద్దది. అందు బహుగ్రంథములుండుటచే హైకోర్టుజడ్జీలు తక్కిన పెద్దమనుష్యులు విద్యార్థులు కావలసినప్పుడు స్వేచ్ఛగవచ్చి జదువుకొనుచువచ్చిరి. ఎల్లకాలముఁ గలకత్తాలోనే వసియింపక ప్రసన్నకుమారుఁడు తఱచుగ తనసంస్థానమునకుఁబోయి చూచుకొనుచు వ్యవహారమంతయు దివానులమీఁదనే వదిలివేయక రహితులతోఁ గలిసిమాటలాడి వారిసుఖదుఃఖముల నెఱుఁగుచు వారిసౌఖ్యమునిమిత్తము వైద్యశాలలు గట్టించి రహితులకు భారమైనప్పుడు వారియొద్దనుంచి పన్నుపుచ్చుకొనక వారిని వేవిధములఁ గనిపెట్టెను. దొరతనమువారు హిందూదేశ శిక్షాస్మృతి (ఇండియన్ పీనల్ కోడ్డు) వ్రాయించినప్పుడు ప్రసన్నకుమారుఁడు వారికి మిగులఁదోడ్పడియెను. గవర్నరుజనరలుగారి యాలోచనసభలో మొట్టమొదటసభ్యుఁడైన హిందువుఁ డితఁడే. కలకత్తా యూనివరుసిటీకి నతఁడు మూఁడులక్షలరూపాయలు దానముచేసి దానివడ్డి నింగ్లీషుధర్మశాస్త్రము (లా)ను నేర్పించుటకు వినియోగింపుమని యానతిచ్చెను. అతని కుమారుఁడు జ్ఞానమోహనటాగూరు క్రైస్తవుఁడై యింగ్లండునకుఁబోయి బారిష్టరై వచ్చెను. హిందువులలో నతఁడే మొ

డటి బారిష్టరు. అతనికి గవర్నమెంటువారు సి. ఐ. ఇ. అను బిరుదమునుగూడ నిచ్చిరి. అతఁడు 1862 వ సంవత్సరమున మృతినొందెను. ఆతని యోగ్యతనుబట్టి కలకత్తానగరవాసు లాయన జ్ఞాపకార్థము స్ఫటికశిలతో వాని ప్రతిరూపమును జేయించి నిలిపిరి. అది యిప్పటికి నున్నది.

మానమోహనఘోషు

ఈతఁడు హిందూదేశమందు సుప్రసిద్ధిఁగాంచి 1903 వ సంవత్స రమున చెన్నపట్టణమందుజరిగిన దేశీయమహాసభ కధ్యక్షుఁడగు లాల్ మోనహమోఘోషుగారి సోదరుఁడు. ఆయనది ఢక్కాజిల్లాలోని విక్రమపురము కాపురము. కులమున నితఁడు కాయస్థుఁడు. అతని తండ్రి యగు రామలోచనఘోషు సబుజడ్జి యుద్యోగముచేసి రాజారామ మోహనరాయలువారు తలపెట్టిన సంఘసంస్కరణ మహాకార్యమునం దభిమానముకలిగి వానికి కుడిభుజమై పనిచేసెను. మానమోహనుఁడు 1844 వ సంవత్సరము 13 వ మార్చినాఁడు జన్మించెను. బాల్య మందితఁడు క్రిష్ణఘురుపాఠశాలలోఁ జదువుకొనెను. 1859 వ సంవత్సర మున మార్చినెలలో మానమోహనుఁడు ప్రవేశపరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడై 1861 వ సంవత్సరమున కలకత్తా ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీలోచేరె ను. అచ్చట నతఁడొక్కవత్సరము మాత్రమే చదివి మరుచటి సంవత్సరము సివిల్‌సర్వీసుపరీక్షకు చదువుకొనుట కింగ్లాండునకుఁబోయెను. 1860 వ సంవత్సరమునందు(అనఁగా మోహనుఁడు క్రిష్ణఘురునందున్న కాలముననే) బంగాళాదేశమున నీలిమందు కలవుపట్టెను. ఆకలవువలన ననేకులుచెడిపోయిరి. ఆక్షామమువలనఁ గలిగిన దారుణకష్టములంగూర్చి మానమోహనుఁడు 'హిందూ పేట్రియాటు' అనుపత్రికకుఁ దఱుచుగా లేఖలనువ్రాసి పంపుచుండువాఁడు. ఆపత్రికాధిపతియైన హరిశ్చంద్రముఖర్జీ మృతినొందుటయు నదికారణముగాఁ దత్పత్రికక్రొత్తచేతులలోనికిఁ బోవుటయుఁ జూచి మంచిపత్రిక మఱియొకటిస్థాపింపవలెనని నిశ్చయించి మానమోహనుఁడు మఱికొందఱి సాయమున 'హిందూదేశదర్పణము' అనియర్థమిచ్చు 'ఇండియన్ మిర్రరు' పత్రికను ప్రకటింపఁజొచ్చెను. అది ప్రారంభమున పక్షపత్రికగ ప్రకటిం

మాన మోహన ఘోషు.

పఁబడుచు వచ్చెను. ఆపత్రికయే యిప్పుడు దినపత్రికయైకలకత్తాలో మిక్కిని పేరుపడి యున్నయది.

మానమోహనుఁడు సహజముగ మిక్కిలి తెలివితేటలు గలవాఁడయ్యు 1864 వ సంవత్సరమునందును 1865 న సంవత్సరమునందును గూడ సివిలుసర్వీసు పరీక్షలోఁ గృతార్థుఁడు కాలేకపోయెను. అతఁడు పరీక్షయందుఁ దప్పిపోవుటకు వాని తెలివితక్కువ కారణముకాదు. అదివఱకున్న నిబంధనలుకొన్ని మారుటచేతను సంస్కృతము మొదలగు కొన్ని ప్రాగ్దేశపు భాషలకు మునుపటి విలువ తగ్గిపోవుటచేతను మానమోహనుని కృషి వ్యర్థమయ్యెను. ఇంగ్లాండు దేశములో హిందూదేశస్థులకు జరుగు సివిల్ సర్వీసుపరీక్షనుగూర్చి యతఁడొకచిన్న పుస్తకమునువ్రాసి యందులో నింగ్లీషువారికిఁగల లాభములను మనకుఁగల ప్రతిరోధములను జక్కగ విమర్శించి వివరించెను. అతఁడు సివిలుసర్వీను పరీక్షకుఁ జదువుచున్న కాలముననే 'బారిష్టరు' పరీక్షకు గూడ జదువనారంభించి మొదటిదానిలోఁ నెఱవేఱు యోగము లేకపోయినను రెండవదానిలోఁ గృతార్థుఁడై 1866 వ సంవత్సరమున బారిష్టరై వచ్చెను. చదువంతయు ముగియకమునుపే తండ్రి పరలోకగతుఁడగుటచే మానమోహనుఁడు పరీక్షకాగానే స్వదేశమునకు వచ్చి 1867 వ సంవత్సరము జనేవరు 10 వ తారీఖున కలకత్తా హైకోర్టులో న్యాయవాదిగాఁ జేరెను.

కలకత్తా హైకోర్టులో నితఁడే మొట్టమొదటి బారిష్టరు. ఆ కోర్టులోపనిచేయుచున్న నితనితోడిబారిష్టరులగు తెల్లవారు నల్లవాఁడని మానమోహనుని దమతోసమానముగ గౌరవింపక యలుసుఁగ జూచుచు మీఁదుమిక్కిలి యతఁడు నిర్ణీతకాలము బారిష్టరుతరగతిలో జదువలేదనునెపమునఁ బనికనన్హుఁడని దీసివేయించుటకుఁబ్రయత్నించిరి. ఓర్వలేమిచే వారలుచేసిన యాక్షేపణములన్నియు మహాధైర్యసం

పన్నుఁడు దృఢచిత్తుఁడునగు మానమోహానునియెడ వ్యర్థములయ్యెను కాలక్రమమున మానమోహానుని తెలివితేటలు బయలుపడుటచే దొర తనము వారతనికి కలకత్తాప్రెసిడెన్సీ మేజస్ట్రేటుపని నియ్యఁదలఁచిరి. కాని యతఁ డంగీకరింపఁడయ్యె.

ఇగ్లాండునుండి వచ్చినది మొదలు మానమోహానుఁడుసివిలుస ర్వీసు పరీక్షలో హిందువులకు జరుగు నక్రమములనుగూర్చి వరుసగ కొన్ని యుపన్యాసముల నిచ్చెను. 1860 వ సంవత్సరము ఏప్రిల్ 20 వ తారీఖున నింగ్లీషువిద్యాభ్యాసము బంగాళీలకుఁ జేయుచున్న చెఱుపును గూర్చి యతఁడొక యుపన్యాసము చేసెను. అది దేశమందు చాలసం క్షోభము గలిగించెను. హిందువులలో ననేకులకు మానమోహానునిపై మహాగ్రహము కలిగెను. బారిష్టరులలో మానమోహానునకు హిం దువులలోను నింగ్లీషువారిలోను నెవరికిఁ గలుగునంత పేరుంబ్రతిష్ఠయు లభించెను. అతఁడు పనిలో ప్రవేశించిన స్వల్పకాలముననే యొక గొప్పవానిమీఁద పెద్దయభియోగము వచ్చెను. ఆనేరస్థుఁడు తన ప క్షము వాదించుటకుఁ జిరకాలానుభవముగల గొప్పన్యాయవాది నొక ని నేర్పఱచుకొని వానికి సహాయుఁడుగనుండుటకు మానమోహానునిఁ గూడ నియమించుకొనెను. దైవవశమున నభియోగము విచారణకు వచ్చునప్పటికి మొదటియతఁడు చనిపోవుటం జేసి యాకార్యభారమంత యు మానమోహానునిమీఁదఁ బడెను. ఆవ్యవహారమున మానమోహా నుఁడు గెలువఁజాలఁడయ్యెను. కాని వాదము సలుపుటలో నతఁడుచూ పినసామర్థ్యమునకు బుద్ధికుశలతకు మెచ్చి ప్రధానన్యాయాధిపతివాని ని శ్లాఘించెను. కాలక్రమమునసతఁడు జనుల సన్మానమునకు నాదర మునకుఁ బాత్రుఁడై తఱుచుగ క్రిమినలువ్యవహారములలోఁ బనిచేయు చుఁ గొన్నియెడల ముద్దాయీలకడనుండిధనముగ్రహింపక యేధర్మా ర్థము పనిచేయుచు నిరపరాధులఁ బెక్కండ్రనురినుండి దప్పించి పుణ్య

ముగట్టుకొనెను. బంగాళమునందున్న పోలీసువారియొక్కయు మేజస్ట్రీటులయొక్కయు నక్రమములను బలుమారతఁడు వెల్లడిచేయుటఁ జేసి వారి కితనిపై రీశ్వరవైరెయుండెను. 1882 సంవత్సరమున నవద్వీపమునందు వసియించు మాలక చందచౌకిదారను నిరుపేదరహితుమీఁద తొమ్మిదియేండ్లవయసుగలతనబిడ్డను చంపినట్లునేరము మోపఁబడిశిక్ష వేయంబడెను. ఆవ్యవహారములో మానమోహనుఁడు ధర్మార్థము పనిచేసి చాలశ్రమపడి శిక్ష గొట్టివేయించి వానిం బ్రతికించెను. ఇది యొక్కటియేగాదు. వ్రాయఁదలంచుకొన్న నతఁడుచేసిన ధర్మకార్యము లనేకములు గలవు.

మానమోహనుఁడు చేసినమేలు మరువక యాకాఁపువాఁడాఋణము సంవత్సరమునకు రెండుసారులు మానమోహనుని దర్శనముచేసి యోపినకొలఁది వానికి బహుమానము లిచ్చుచువచ్చెను. సాక్షుల నడ్డుప్రశ్నలు వేయుటలో మానమోహనున కధికప్రజ్ఞకలదని చెప్పుదురు. ఒకమారొక డిపుట్యాటీకలెక్టరుగారొకవ్యవహారమున సాక్షిగ వచ్చి మానమోహనుని ప్రశ్నలధాటి కాఁగఁజాలక యొకమాట కొకమాట సంబంధములేనట్లవకతవకల నెన్నేని పలికి చిట్టచివఱకు సంభ్రాంతుఁడై మూర్ఛపోయెను.

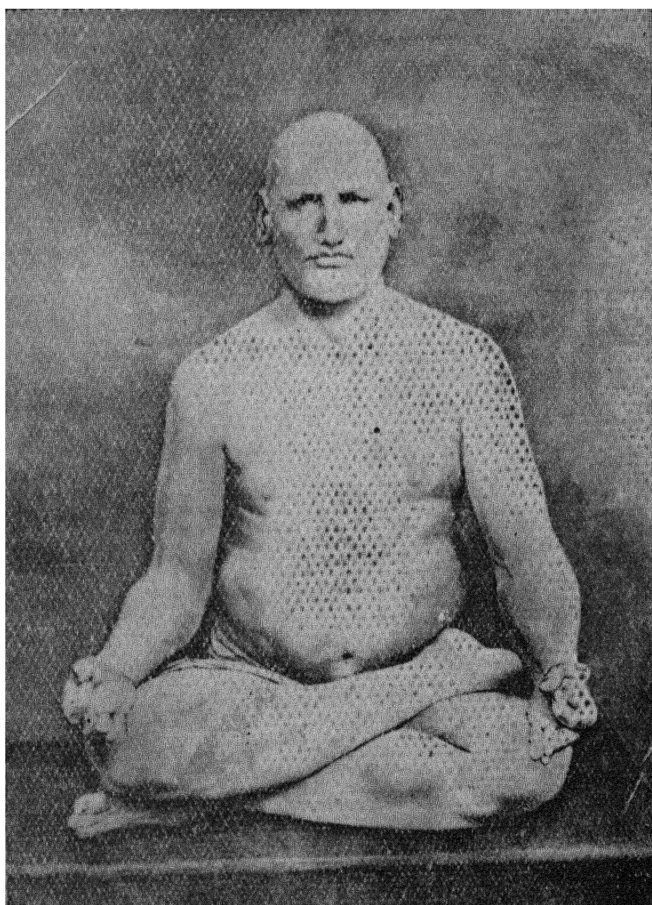
ఈయనకుఁజిన్నతనమునుండియు స్త్రీవిద్యయం దత్యంతాభిమానము గలదు. ఆకారణమున 1873 వ సంవత్సరము మార్చినెలయందతఁడు బెతూ్యనుకాలేజీవ్యవహారములఁ జూచుటకుఁ దత్పరిపాలనాసభలో నొకసభ్యుఁడయ్యెను. పిమ్మటఁగొన్నినాళ్ళకతఁ డాసభకుఁ గార్యదర్శియై దత్కార్యముల నతిశ్రద్ధతో నిర్వహించెను. 1885 వ సంవత్సరమున నింగ్లాండు ప్రజలకు మనదేశస్థితులను జక్కఁగా విన్నవించుటకు మనవారొక్కొక్క రాజధానినుండియొక్కకని బంపఁదలంచి బంగాళమునుండి మానమోహనుని బంపిరి. హిందూదేశీయమహాసభ పుట్టిన

దిమొదలు మానమోహనునకు దానియం దభిమానమే యుండెను. అందుచే 1890 వ సంవత్సరమున కలకత్తానగరమునందు జరిగిన యీ జాతీయ దేశీయమహాసభ నిర్వహించుట కేర్పడిన సమ్మాననసంఘమున కితఁ డధ్యక్షుఁడయ్యెను. అంతేగాక 1896 వ సంవత్సరమున కిృష్ణఘురునగరములో జరిగినబంగాళా రాజధానిసభకధ్యక్షుఁడుగ నియమింపఁబడెను. హిందూదేశమునం దిప్పటికిని కలక్టర్లకు సిస్తు వసూలుచేయు నధికారమేగాక నేరముల విచారించి దోషుల శిక్షించు నధికారము గూడకలదు. ఆరెండధికారము లొకపురుషునియందే యుండుటచేఁ బ్రజలకు చిక్కులు మిక్కిలి సంభవించుచున్నవని నమ్మి మానమోహనుఁడాయధికారము వేఱువేఱుపురుషుల కియ్యవలసినదని పట్టుపట్టి వాదించెను.

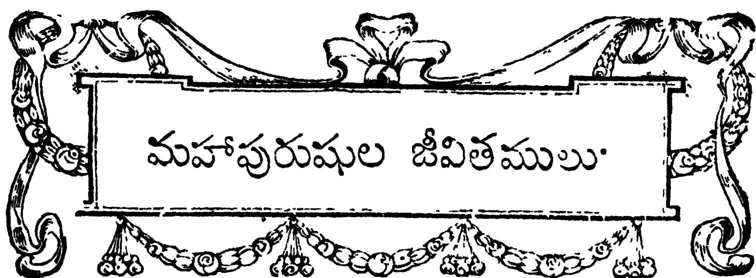
దేశీయమహాసభలో చర్చింపఁబడు నంశములో నిదిప్రధానమైనది. ఆవిషయమున మానమోహనఘోషుయొక్క వాక్యములు ప్రమాణములు. అతఁడు 1895 వ సంవత్సరమున నింగ్లాండునకుఁబోయి యీయంశ మాదేశస్థులకు నచ్చఁజెప్పెను. ఆసంవత్సరమునపునహానగరమున జరుగు దేశీయమహాసభకు వచ్చుటకు వీలుండదేమోయనుభయమునత్వరపడి స్వదేశమునకు వచ్చి యీసభలోకూడయీయంశము ను విపులముగఁ జర్చించెను. అనంతర మతఁడు కలకత్తాకువచ్చి రివిన్యూ మేజస్ట్రీటు యధికారములు రెండును జేతిలోనున్న యుద్యోగస్థులుచేసినతీర్పులను వానిలో జరిగిన యన్యాయములను రెండుసంపుటములుగఁ బ్రకటించి యీమార్పుచేయుట యావశ్యకమని యందఱకుఁ దోఁచునట్లు చేసెను. మానమోహనునివ్రాతలకును బలుకులకును 'సర్ చార్లసు ఇల్లియటు' అను బంగాళాదేశపు గవర్నరొక వార్తాపత్రికలోఁబ్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఆదొరగారియుక్తులకుఁదగినప్రత్యుత్తరములుమానమోహనుఁడీయఁదలంచుచుండఁగనెవానినంతలో మృత్యుదేవ

తతనపొట్టం బెట్టుకొనిరి. 1896 సంవత్సరము అక్టోబరు నెలలో మాన మోహనుఘోషు స్వస్థానమగుకిృష్ణఘురు నగరమున మృతినొందెను.

మానమోహనుడుకలసిమెలసియుండుస్వభావముగలవాడు.ఎదుటివారిమనస్సు నొచ్చునేమో యనుభయమున నతడెల్లపుడు మృదుభాషియైదయాళుఁడైయుండెను.సర్వవిధములచేత నతఁడు సజ్జనుఁడనిచెప్పవచ్చును.హిందువులయెడ నతని కెంతయాదరముగలదో విదేశీయులగునాంగ్లేయుల యెడలను నంతేయాదరముగలదు. అతనియెడ వారికునుగకుఁ గూడ నంతేయాదరముగలదు. అతఁడు మృతినొందినపుడు 'నేషనల్ ఇండియన్ అసోసియేషన్' అనుసంఘమువారు హిందువులకు నాంగ్లేయులకు నైకమత్యము నొడగూర్చుటలోను స్త్రీపురుషులవిద్యాభివృద్ధిచేయుటలోన మానమోహనఘోషు చాలశ్రమపడినాఁడని వానియెడల దేశస్థులు కృతజ్ఞులై యుండవలెననియొకతీర్మానమువ్రాసిరి అతఁడుచేసిన దానము లనేకములుగలవు. నిరుపేదలగు దోషులకును విద్యార్థిసంఘములకును సత్కార్యములకునుధనలోపముచేఁబడిపోవుటకుసిద్ధముగనుండు వార్తాపత్రికలకు మానమోహనుఁడు కల్పవృక్షమైయడుగుటయె తడవుగ ధనసాహాయ్యముచేయుచుండెను.మందభాగ్యుఁడగు బంగాళీకవి మధుసూదనదత్తునకుమానమోహనుఁడుచేసినసాయమింతింతయనరానిది.మధుసూదనదత్తుమరణకాలమునతల్లిలేనితనయిరువురు కుమారులను సంరక్షింపుమనిమానమోహనున కప్పగించెను. పరమదయాళువగు మానమోహనుఁడు తనమిత్రుండు చరమావస్థలో చేసిన ప్రార్థనమును మనసున నుంచుకొని యాబాలకుల సంరక్షణకై యొకచిన్నసంఘము నేర్పఱచి విద్యాబుద్ధులు చెప్పించెను. మానమోహనుని దయచేతనే యాబాలకులు విద్యావంతులై దొరతనమువారి యొద్ద నుద్యోగము సంపాదించి సుఖించిరి.

స్వామి దయానందసరస్వతి.

(రెండవ భాగము-బొంబాయి.)

స్వామి దయానందసరస్వతి.

దయానంద హిందూదేశమునందు, ఆర్యసమాజ మను క్రొత్త మతమును స్థాపించిన మహాత్ముఁడు. ఈతఁడు ఘూర్జర దేశములో నున్న "కతేవారు" సంస్థానమునందు మోర్వీ యనుగ్రామమున 1825 వ సంవత్సరమున జన్మించెను. తల్లిదండ్రులపే రెవ్వ రెఱుఁగరు. ఆయన తండ్రి యాగ్రామమునకు జమాదారుగా నుండుటయే గాక స్వల్ప ధనవంతుఁడై వడ్డీవ్యాపారముచేయుచు సుఖముగఁ గాలక్షేపముచేయు వాఁడు. మతమున నతఁడు పరమశైవుఁడు. అతనిభార్యయుఁ బాతివ్రత్యంబునకు సౌజన్యతకుఁ జాలపేరువడసినది. దయానందున కైదవ యేట నక్షరాభ్యాసమయ్యెను. అదిమొదలెనిమిదవయేడు లోపున నే దేశభాషను సంస్కృతమును దనయీడు పిల్లలకంటె నెక్కువ తెలివితో నతఁడు నేర్చుకొనెను. ఎనిమిదవయేట నుపనయనము జరుగుటచే నప్పటినుండియుఁ దండ్రివానికి శైవమతరహస్యముల నుపదేశించి పార్థివలింగపూజనము ప్రతిదినము చేయించి పురాణాధ్యాయములోఁ జెప్పఁబడిన విధుల నన్నిఁటినిఁ గ్రమముగఁ జేయుమని కుమారుని బలవంతపెట్టఁజొచ్చెను. దయానందుఁడు సహజముగ బలహీనుఁడగుటచే నతఁడంత చిన్నతనమునఁ బెద్దలు చేయవలసిననీమము లన్ని

యుఁ జేసినచో శరీరస్థితి చెడునని యప్పుడప్పుడు తల్లి మొఱవెట్టుకొనుచు వచ్చినను వినక తండ్రి వానిచే నట్టినియమములఁ జేయించుచుండెను. ఎనిమిదవయేఁడు మొదలు పదునాలుగవయేఁడువఱకు దయానందుఁడు శ్రద్ధతో విద్యనేర్చి కొన్నికావ్యములను జాలవఱకు వ్యాకరణమును యజుర్వేదసంహితను ముగించెను. అప్పుడు తండ్రి వానిని బరమ శైవుఁడుగఁ జేయఁదలఁచి 1839 వ సం॥ రమున మహాశివరాత్రినాఁడు దానికి ముహూర్త మేర్పఱచెను. అప్పటికి దయానందునకు శరీరమునందు స్వస్థత లేనందున దినమంతయు నతఁ డుపవాసముండలేఁడనియు రాత్రి జాగరము చేయలేఁడనియు లింగధారణము మఱియొకప్పుడు చేయవచ్చుననియుఁజెప్పి యప్పుడాపని మానుమని తల్లి యనేకవిధములఁ దండ్రిసిఁ బ్రతిమాలుకొనియెను. కాని యతఁ డామాటఁ జెడచెవినిఁబెట్టి యది యప్పుడే జరిగితీరవలె నని పట్టుబట్టెను. అందుచే దయానందుఁడు శివరాత్రినాఁ డుదయమున స్నానముచేసి మడిగట్టుకొని తండ్రిఁగూడి శివాలయమునకుఁ బోయి దినమెల్ల నుపవసించియుండెను.

ఆలయమంతటను జనులు ఓంహర, ఓంహర, మహాదేవ, యని కేకలువేయుటచే గుడిప్రతిధ్వనులిచ్చెను. రాత్రిభక్తులందఱు జాగరము చేయఁదలంచి కష్టపడి రెండుజాములవఱకు మేలుకొని నిద్రాపుకొనలేక యెక్కడివారక్కడనే కటికినేలం బండుకొని నిద్రించిరి. జాగరముచేయకపోయినచో ఫలము చెడునేమోయని భయపడి బాలుఁడు దయానందుఁడు మాత్రము కన్నుమూయక శివవిగ్రహమువంకఁ జూచుచుఁ గూర్చుండెను. అట్లుండ నావిగ్రహమువిూఁద నొక చిట్టెలుక ప్రాకి దేవునకు నైవేద్యము నిమిత్తము పెట్టినవస్తువులఁ గొన్నిఁటిని నెత్తుకొనిపోయెను. అది చూచినతోడనే దయానందునిమనస్సు పరిపరివిధములఁబోవఁ దనలోఁ దా నిట్లని వితర్కించుకొనియె.

"ఈ రాతిబొమ్మ నందిపై నెక్కి త్రిశూలము చేతఁబట్టుకొని సృష్టిస్థితిలయములు చేయఁగలమహాదేవుఁడేనా! అట్లయినం దనమీఁద నెలుకబ్రాకి తననిమిత్తముంచినపండ్లు నెత్తుకొనిపోవుచుండ దాని నదలింపఁ జాలఁడేమి? ఈనల్లఱాయి దేవుఁడుగాఁడు." అని కొండొకసేపుఁ దలపోసి నిదురించుచున్న తండ్రిని లేపి సంశయమునివారింపుమని యడిగెను. తండ్రి శ్రమపడి చాలసేపు శివమహాత్మ్యమును బోధించెను. కాని కుమారున కది తృప్తి కలిగింపదయ్యె. అందుచే మఱలఁ దండ్రి నిద్రపోయినపిదప తెల్లవారుకడ దయానందుఁడు రాళ్లు దేవుళ్ళు గావని గట్టినమ్మికతో గుడి విడిచి యింటికిఁజని జరిగినచిత్రకథ తల్లికిఁ జెప్పి యుదయముననే కడుపునిండ భుజియించి వ్రతఫలముఁ జెడఁగొట్టెను. తండ్రి యింటికివచ్చి వాని మూర్ఖతకుఁ గనలియూరకుండెను. ఒకప్పుడు స్వల్పకార్యముల వలననే గొప్పసంగతులు జరుగుచుండును. గుడిలో దేవునిమీఁద నెలుక ప్రాకఁబట్టియేకదా దయానందుఁడు ఱాళ్ళు దేవుళ్ళుగా వని నమ్మవలసివచ్చెను.

అదిమొదలు దయానందుఁడు జన్మాంతరము వఱకుఁ దాను విగ్రహారాధనముఁ జేయకపోవుటయేగాక రాతిబొమ్మలకు మ్రొక్కి పూజింపఁగూడ దని లోకమునకుఁ బోధించెను. ఇట్టి నమ్మికగలిగిన స్వల్పకాలములోనే వానిమనస్సు వైరాగ్యనిష్ఠితమగునట్లు గృహమున రెండుకష్టములు సంభవించెను. అందు మొట్టమొదట నింట సందఱకు ముద్దులమూటయై మిక్కిలిగారాబమునఁ బెఱుగుచుండిన యాతని చెల్లెలు సాయంకాలమువఱకేజబ్బులేక యాడుకొని రాత్రియాకస్మికముగ నేదో జబ్బువలనఁ గొంచెముసేపు బాధపడి మృతినొందెను. తలిదండ్రులు బంధువులు నెత్తినోరుగొట్టుకొని దారుణముగ దుఃఖించుచుండఁగ దయానందుఁడు నిశ్చేష్టుఁడై మొద్దువలెఁగూర్చుండి "ఈశ్వర సంకల్పము చిత్రమైనది. క్షణములోవచ్చునది మనకుఁ

దెలియదుకదా? మానవజీవితము నీటిబుగ్గవంటిది. అందఱకుఁ జావెప్పుడో యున్నదే. సంసారము కేవలము దుఃఖకరము. నేనుగూడ నెప్పుడో నిట్లే మృతినొందవలసినవాఁడనే" యని తనలోఁ దాను విచారించుకొనియెను. ఇదిట్లైన కొలఁదికాలమునకే దయానందునియెడ మిక్కిలి ప్రేమగల పినతండ్రి కాలధర్మము నొందెను. ఈరెండు మరణములచేత దయానందుఁడు మిక్కిలి విరాగియై చెలికాండ్రతోను జుట్టములతోను సంసారము దుఃఖభాజనమని చెప్పుచు నెల్లప్పుడునేదో గొప్పయుపద్రవము సంభవించినట్లు వికాసములేక మొగముముడుచుకొనియేయుండఁజొచ్చెను. కుమారుఁడు విరాగియగునేమోయనుభయమునఁదలిదండ్రులు వానికిసత్వరము పెండ్లిచేయఁదలంచిరి. వివాహమతనికిష్టములేనందున నదియెట్లైన దప్పించుకొనఁగోరి చదువునిమిత్తము తన్నుకాశీపంపుమని తల్లిదండ్రులఁ బ్రార్థించెను. ఒక్కఁడేకొడుకగుటచేవానిని దూరదేశమునకంప నిష్టములేక తమయూరికినాలుగుక్రోసులదూరమున నొకపల్లెలోనున్న తమపురోహితునియొద్దకుఁ బంపిరి. ఆపురోహితుఁడువానివిలక్షణములఁజూచివాని స్థితియశుభసూచకముగనుండెననితలంచి తనయొద్దనుంచుకొనక కొన్నినాళ్ళలోనేవాని నింటికిఁబంపివేసెను. వైరాగ్యమంతకంతకు ముదిరిపోవుచున్నదని తలిదండ్రులు భయపడి విరాగికి భార్యయేకాలిబంధముగ నుండుననినమ్మి కొడుకునకుఁబెండ్లిచేయఁదలచి పనులు వడివడిఁ జేసిరి. ఎంతప్రయత్నించినను దనకావివాహోపద్రవము తప్పినదికాదని విచారించి దయానందుఁడుతానక్కడనున్నచో నొకపిల్లనుదెచ్చి కట్టిపెట్టకమానరని యాబాధతప్పించుకొనుటకై యొకనాఁ డిల్లువిడిచి పాఱిపోయెను. తరువాత నతఁడుజన్మమధ్యమం దెన్నఁడు స్వగృహంబునకు వచ్చియుండలేదు.

ఇట్లు బయలుదేరి దయానందుఁడు రాత్రిప్రొద్దుపోవునప్పటికొకగ్రామముఁజేరి యచటనిదురించి మరలజాము రాత్రియుండఁగలేచి తె

ల్లవారునప్పటికి పదిక్రోసులదూరముపోయెను. రాత్రికొడుకింటికి రాకపోవుటచేఁ దలిదండ్రులు బెంగపెట్టుకొని సేవకులనునాలుగుదిక్కులకు బిడ్డనువెతకి తెమ్మనిపంపెను. వారుచుట్టుప్రక్కలయూళ్ళు తిరిగితిరిగి యెందునుం బాలునిఁగానక విసికివేసారి యింటికివచ్చిరి. తలిదండ్రులు బిడ్డనియెడ నాసవిడిచి దుంఖితులై యూరకొనిరి. దయానందుఁడువివాహబాధతప్పినందుకు సంతసించుచుఁ బయనమైపోయి త్రోవలోఁ దన శరీరముమీఁదనున్న మురుగులు మొదలగునగలనుదీసిబ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చి యొకబ్రాహ్మణు నాశ్రయించి కావిగుడ్డలు సంపాదించిబ్రహ్మచర్యాశ్రమమునం బ్రవేశించెను. జ్ఞానవంతులగు సన్యాసులుసాధువులు బైరాగులు, ఎక్కడనున్నారని తెలిసిన నది యెంతదూరమైనసరే యచటకుఁబోయివారిని సేవించి యతఁడుజ్ఞానముసంపాదించుచుండును. సిద్ధిపురమను నొకపుణ్యక్షేత్రమున జరుగఁబోవు తిరునాళ్ళకుఁబోవఁదలఁచి కొందఱు సన్యాసులంగలసి యతఁడుండవానినివానితండ్రిని నెఱిఁగిన యొకమనుష్యుఁడు వాని నానవాలుపట్టి పోవుచోటు తెలిసికొని రహస్యముగఁ దండ్రికి జాబువ్రాసెను.

ఆవార్తవిని తండ్రి మహానందభరితుఁడై మెఱియలవంటిబంట్లను పదుగురఁదోడ్కొని సిద్ధపురమునకువచ్చి రెన్నాళ్ళు రేయింబవళ్ళు వెదకి యెట్టకేలకుపదిమందిసన్యాసులనడుమఁగూర్చుండఁగఁగుమారు నానవాలుపట్టియక్కడనేవాని కాషాయవస్త్రములంజింపివేసి యనుచితముగు నాపనిచేసినందుకు దూషించి జాగ్రత్తగాఁగాపాడుమనివానిని సేవకులకప్పగించెను. ముష్కరులగు నాబంటులు వానినిట్టట్టుఁ గదలనీయక గడుజాగరూకతతో నాదినమంతయుఁగాచిరి. నిద్రయెట్టిపనినైనను మరపించునుగదా. ఆబంట్లురాత్రియంతయు మేలుకొని తెల్లవారగట్లకనుమూసి నిద్రించిరి. తాను మరల దండ్రిచేతఁ బడినందుకువిచారించుచు దయానందుఁడు కన్నుమూయునందునబంట్లునిదురింపఁగానేయు దేస

మయమని లేచి మెల్ల మెల్లగ నావలకుఁబోయి గబగబపరుగెత్తి కొంత దూరముపోయి తానెటువోయిన బంట్లుపట్టుకొనక మానరని యొకయాలయములో మఱ్ఱిచెట్టెక్కి చిట్టచివరకొమ్మమీఁద నేరికింగనఁబడకుండ నాకులమధ్య గూర్చుండెను. తండ్రి బాలునిం గానక బంట్లం దిట్టికొట్టి మరల వానిని వెదకి తేరఁబంచెను. ఆబంటులు సిద్ధిపురమునఁ బ్రతిగృహము ప్రతిచోటు వెదకివెదకి వానిని గానక విసికిరి. కొందఱుబంట్లుదయానందుఁడు గూర్చున్న చెట్టుక్రిందను గుడిలోను వెదకిరి గాని దయానందుఁడు నిశ్శబ్దముగఁ గూర్చుండుటచే వానింగనుఁగొనలేకపోయిరి. తండ్రి విఫలప్రయత్నుఁడై మరల యెప్పటియట్లు తనయూరికిఁబోయెను.

దయానందుఁ డాపగలంతయుఁ జెట్టుమీఁద గూర్చుండి రాత్రిదిగివచ్చి పయనమైపోయెను. దొరికినప్పుడన్నము దినుచు దొరకనప్పుడుపవసించుచు నిదురవచ్చినచోట నేపండుకొనుచు నాబాలుఁడు దేశముల వెంబడిబయలు దేరెను. ఆపయనములో నొకసారి యెలుఁగుగొడ్డొకటి వానిపై బడవచ్చెను. దయానందుఁడు మనశ్చాంచల్యము లేక ధైర్యము దెచ్చుకొని యెలుఁగున కెదురుగ నిలిచి దానిముక్కు మీఁద నొక గుద్దుగుద్దెను. ఆదెబ్బతోడ నదినెత్తురు గ్రక్కుకొనుచు నఱచుచుఁ బాఱిపోయెను. మఱియొకనాఁడతఁ డొకయూరికిఁబోవ నచటి దేవాలయధర్మకర్తయగు మహంతు వానినాదరించి తనయొద్దనుండి గుడిపెత్తనము సేయుమనియుఁ గావలసినధనమిత్తుననియుఁబలికెను. “ధనముగావలసినచో మాయింటియొద్ద తండ్రికడనేయుండును. నాకక్కఱలే” దని చెప్పి యచ్చోటువాసి పోయెను. మఱియొకసారి యతఁడొకయడవిలో నుండిపోవుచు దారితప్పి ముండ్లకంచెలలోఁబడెను. వెనుకకు వెళ్ళినచోఁ బోదలఁచిన గ్రామమునత్వరముగఁ జేరవీలు లేదని యాముండ్లత్రోవనే పట్టి కాళ్ళనిండ ముండ్లుగ్రుచ్చుకొన్నను శరీరము గీచుకొనిపోయినను లెక్కసేయక గమ్యస్థానమును జేరెను. వేఱొకసారి నర్మదాసాగరసంగముకడ నెవరో మహాత్ముఁడున్నా

డనివినియచటికిఁబయనమైపోయెను. దారిలో బ్రహ్మదండిముండ్లువిఱిగి కాళ్ళునెత్తురువరదలై మాంసముపైకిఁగనఁబడునట్లుతొక్కలూడినను స రకుసేయక దయానందుఁడాపయనముచేసిచేసి యొకనాఁడుసాయంకాల మునఁ ద్రోవలేక యొకయూరుబైట చెట్టుక్రింద యొడలెఱుంగక నిద్రించెను.

ఆరాత్రి యాగ్రామస్థులు పెద్దయుత్సవమేదో చేసికొనుచు దివిటీలతో నూరుబైటకువచ్చిరి. ఊరుపెత్తనదారు, మఱికొందఱు చెట్టుక్రింద నిద్రించుచుండిన బాలునిచుట్టుమూగి లేపి యూరిలోనికిరమ్మని రి. అతఁడునడిచి రాఁజాలనని చెప్ప వానియందు పరమభక్తుఁడై పెత్తనదారు వడివడి నింటికిఁబోయి పాలుపండ్లుపంపి యారాత్రివాని కపాయము రాకుండఁ దనమనుష్యులను వానికిఁగావలియుంచెను. మఱునాఁ డక్కడనుండి బయలుదేఱి దయానందుఁడు మహాత్మునిఁజూచి సన్యాసాశ్రమమును స్వీకరించితనజ్ఞానమునింకను వృద్ధిచేసుకొనఁగోరి మథురాపురమున నొకగొప్పపండితుఁడున్నవాఁడనివిని యచటికరిగెను. ఆపండితుని పేరు విరజానందుఁడు. విద్యగఱపుటలో నతఁడుప్రాచీనపద్ధతిలోని వాఁడు. శిష్యులకు శాస్త్రములు నేర్పునపుడు ఋషికృతములగు ప్రాచీనశాస్త్రములనేగాని నవీనులుచేసినసిద్ధాంతకౌముది మొదలగుగ్రంథములను నేర్పుట కిష్టము లేనివాఁడు.

దయానందుఁ డాయనవద్దకుఁబోయితనరాకకుఁగారణమెఱిఁగింప సన్యాసికిఁదాను చదువు చెప్పనని విరజానందుఁడుపలికెను. ఎట్లయిన తన్ననుగ్రహింపుమని దయానందుఁడువానిపాదములమీఁదపడియెంత యుఁ బ్రార్థింప విరజానందుఁ డెట్టకేలకుఁగృపాళువై శిష్యుఁడుగ వానిని బరిగ్రహించి యదివఱకతఁడుచదువుకొన్నగ్రంథములన్నియుయ మునలోఁబాఱవేయించి వెనుకటిచదువు మఱచిపోయినట్లెంచుకొ మ్మని మఱల నక్షరాభ్యాసముచేసి వానికిఁజదువుచెప్ప నారంభించెను. దయానందుఁ డదివఱకే జాలచదువుకొన్నవాఁడు. విశేషించికుశాగ్ర

బుద్ధియు నగుటచే విద్యానిధియగు విరజానందుఁడు చెప్పినదంతయు నతఁడు సూక్ష్మముగ గ్రహించెను.

మధురాపురములో మాధుకరముచేసికొని చదువుకొనుచు దయానందుఁడు గురువునకు సంతుష్టిగలిగించినందున విరజానందుఁడు శిష్యునిపై జాలిఁగొని దానేవానిభోజనమునకుఁగావలసిన సొమ్మిచ్చుచుండెను. అట్టుండి యతఁడునాలుగువేదములుషడంగములుషట్ఛాస్త్రములు స్మృతులుచదువుకొనెను. విద్యాపరిపూర్తియైనతోడనే దయానందుఁడు గురువునకు నమస్కరించి "స్వామీ! నేనునిఱుపేదను. గురుదక్షిణని య్యఁజాల. నేనేమిచేయవలయునో సెలవీయవలయు" ననివినయమునమ నవిసేయఁగ గురువు పరమానందభరితుఁడై తనకుధనమియ్యనక్కఱలే దనియుఁ జిరకాలమునుండి సత్యమయిన మతమును లోకమునకుబోధింపవలయునని తాను దలఁచితిననియుఁ దనకుఁగన్నులు లేకపోవుటచేఁదానట్టిపని జేయవీలు లేకపోయెననియుఁ దనకుమనోభీష్టమగునాకార్యమును జేయుటయే తనకు గురుదక్షిణ యిచ్చుటయనియుఁ జెప్పియాపనిఁ జేయుమని సెలవిచ్చి వానినంపెను.

గురునియాజ్ఞ శిరసావహించిదయానందుఁడుమధురాపురమువిడిచి కొన్నికొన్ని గ్రామములలో వేదమతముబోధించెను. అంతలో హరిద్వారతీర్థము సమీపించెను. హరిద్వారముహిందువులపుణ్యతీర్థములలో నగ్రగణ్యమైనది గంగానదియాపట్టణముయొద్ద నేహిమవత్పర్వతముమీఁదనుండి భూమిమీఁదికిదిగును. సంవత్సరమునందుబ్రతిమాసమును దేశమంతటనుండి తీర్థవాసులీపట్టణముఁజేరుచునేయుందురు. ప్రత్యేకముగనచ్చుటతీర్థమువచ్చినప్పుడుచేరుజనులసంఖ్యమితిమీఱియుండును. అట్లువేనవేలు జనులుచేరినసమయమునఁ దనమతముబోధింపవలయునని దయానందుఁడుసంకల్పించితీర్థము జరుగుటకొకనెలముందు హరిద్వారముఁజేరెను. చేరి రాత్రియనక పగలనకయానెలదినములును

దరువాత తీర్థదినములలో నుదయానందుఁ డెత్తగు నొకకొండపై నిలిచి వాక్ప్రవాహమును దొర్లునట్లుపన్యసించి విగ్రహారాధనముఁ జేయఁగూడదనియు నదీజలములలో మునిఁగినంతమాత్రమున మోక్షము లేదనియు బోధించెను. ఆజానుబాహుఁడగు నతనిమూర్తియు గంభీరమగు వానికంఠధ్వనియుఁ జూచివినినవారికి వానియందు పరమభక్తి కుదిరెను. విగ్రహారాధనముఖండించుటచేనతని సాహసమున కందఱు వ్యసనపడిరి. అతని మాటల నొకసారి వినినవారు తఱచుగ వానిపక్షమే చేరుచువచ్చిరి. అతనిబోధలవలనవిగ్రహారాధనము మంచిదని బోధించు బ్రాహ్మణులకుఁ గొంతనష్టము గలిగినందున వారతనినిందించిరి. ఆనిందనములకు లెక్కసేయక జనులతో వాదనలు సేయునప్పుడు తన కెక్కుడు చిత్తశాంతియు నెక్కుడనోపికయు నుండవలయునని యోగుణములు సంపాదించుకొనుటకు రెండేండ్లడవికేగి తపస్సు చేసెను. ఆతపస్సుముగిసినపిదప దయానందుఁడు మరల తనపని నారంభించి గంగాతీరమున నున్న కాన్పూరునగరమునకు వచ్చెను. ఆనగరమున హలధరోజుఁ డనుమహాపండితుఁ డొకఁడుండెను.

విగ్రహారాధనము దుష్కార్యమని దయానందుఁడు బోధింపఁగానే యాయూరిపండితు లదిసహింపలేక హలధరునితో వాదింపుమని వాని నడిగిరి. ఆతఁ డందుకు సమ్మతించి సభ గావింపుమనియెను. అప్పుడు జరిగిన సభకు వేనవేలు జనులు వచ్చిరి. కాన్పూరునగరమం దసిస్టాంటుకలెక్టరును సంస్కృతభాషాపరిచితుఁడు నగు "తేరా" యను దొరగా రుభయుల వాదములు విని తీర్పుచెప్పుటకు మధ్యవర్తిగా నేర్పడియెను. అప్పు డతివిచిత్రముగ హలధర దయానందులకు వాదోపవాదములు జరిగెను. విగ్రహారాధనము మంచిదని హలధరుఁ డెన్ని ప్రమాణములు చూపినను దయానందుఁడు వాని నన్నిటి నవలీలగ ఖండించెను. దయానందుని ప్రమాణములు

ప్రబలముగ నుండుటయు, హాలధరుని ప్రమాణములు దుర్బలముగ నుండుటయు గ్రహించి "తేరా" దొరగారు తానక్కడ నటమీఁద నుండనక్కఱలే దని దయానందునియొద్ద సెలవుపుచ్చుకొని వెళ్ళెను. అతఁడు పోయినతోడనే హాలధరుని పక్షమున వచ్చిన పండితులు తాము గెలిచితి మని కేకలువేయుచు లేచి హాలధరు నొక బండిమీఁదఁ గూర్చుండఁబెట్టి యూరేగించుచుఁ దీసుకొనిపోయిరి. ఆ సాహసమున కచ్చెరువడి యెవరుగెలిచిరో సత్యమును దెలుపు మని దయానందునిపక్షమువారు దొరగారికి వ్రాసిరి. ఆదొరగారును జరిగినపనికి విస్మితుఁడై దయానందుఁడే గెలిచెననియు హాలధరుఁ డోడిపోయె ననియుఁ దా నాసంగతి వ్రాతమూలముగా దయానందునకుఁ దెలియఁజేయఁ దలంచుచుండె ననియు వ్రాసి ప్రత్యుత్తర మంపెను. అనంతరము (అనగా 1869 వ సంవత్సరమున) దయానందుఁడు హిందువులకు భూలోక కైలాసము, విద్యలకు నిధానము, పుణ్యభూములలో నగ్రగణ్యము నగు కాశీనగరమునకుఁబోయెను.

వందలకొలఁది దేవాలయములు వందలకొలఁది విగ్రహములు నున్న యన్నగరమున నీస్వామి విగ్రహారాధనము వేదవిరుద్ధ మని బోధింపనారంభించినతోడనే బ్రాహ్మణులు రోషావేశపరవశులై రాజుతోఁ జెప్పిరి. అప్పుడు కాశీరా జగుశివప్రసాదుగారు వారణాసి పండితులతో వాదించి వాదము నిలబెట్టుకొమ్మని దయానందునకు వర్తమాన మంపిరి. వాదసల కెప్పుడును దయానందుఁడు వెనుకదీయువాఁడుఁ గాఁడు గావున తానందుకు సిద్ధముగా నుంటిననని ప్రత్యుత్తరమంపెను. ఆసంవత్సరము 16వ నవంబరున నొకమహాసభ జరిగెను. దాని కిరువదివేలమందికంటె నెక్కువజనులు వచ్చిరి. జగత్ప్రసిద్ధులగు విశుద్ధానందుఁడు, బాలశాస్త్రి మొదలగు దిగ్గజములవంటి పండితు లనేకు లాసభకు వచ్చిరి. దయానందసరస్వతి యాయందఱపం

డితులకు నోళ్ళాడకుండునటులు నాలుగువేదములలోనుండియుఁ దన వాదమున కుపపన్నముగ ననేకప్రమాణములఁజూపి సభవారినిదిగ్భ్రాంతులఁ జేసెను. శివప్రసాదు తెల్లఁబోయెను. పండితులు మొగమొగంబులఁ జూచుకొనిరి. ఆవాదమున దయానందస్వామి సంపూర్ణముగాఁ గాశీవిద్వాంసుల నోడించెను. ఆవిజయమునుగూర్చి హిందూ పేట్రియాటు పత్రిక వ్రాయుచు దయానందుని ప్రజ్ఞాదికములను జాల వర్ణించెను.

అనంతరము 1870 వ సంవత్సరము జనవరి నెలలోఁ గొందఱు పెద్దమనుష్యులప్రార్థనమున దయానందస్వామి కలకత్తాకుఁ బోయెను. మతవిషయములను దనతో వాదింప నిచ్ఛగలవారువచ్చి వాదింపుఁడని పిలుచుచు నితఁడు జాబు లచ్చువేయించి పండితులకుఁ బంపెను. ఆపత్రికలఁ జూచుకొని యచ్చటిపండితులు వానితో మతవిషయములో ననేకవాదములుచేసి యోడిపోయిరి. పండితులనోడించి దయానందుఁడు కలకత్తాలోఁ బెద్ద సభచేసి సాయంకాలము మూఁడుగంటలు మొదలు నాలుగుగంటలవఱకు సంస్కృతభాషలో నుపన్యసించి జనులను మహానందసముద్రములో ముంచెను. సంస్కృతము వినిన వాని నోటినుండియే విననలయు నని యచ్చటిపండితులందఱు నైకకంఠ్యముగఁ బలికిరఁట. ఆయన హిందీ, మరాఠీ, గుజరాతీ, సంస్కృత మను నాలుగుభాషలలో ననర్గళధారగ మాటలాడఁగల సామర్థ్యముగలవాఁడు. ఏవిషయమును బ్రసంగించునపుడైనఁ బ్రమాణములు వందల కొలఁది యతఁడు చూపశక్తిగలవాఁడు. వేయేల ! నాలుగువేదములు వానికి వశములయియుండె నని లోకులు చెప్పుకొనిరి. అతఁడు కలకత్తాలో నున్నకాలమున కేశవచంద్రసేనుఁడు వానిని సందర్శించి మైత్రిచేసి వేదాంతవిషయము లనేకములు వానితోఁ జర్చించి క్రొత్త సంగతులు నేర్చుకొనియెను. ఈగెలుపు లన్నిఁటిని గూర్చి యానాఁటి

వార్తాపత్రికలే స్వామిని వేయినోళ్ళం బొగడుచువ్రాసినవి. స్వామి కలకత్తానగరమువిడిచి ప్రయాగ, కాన్పూరు మొదలగు పట్టణములకుఁబోయి తనసిద్ధాంతము బోధించికొంతకాలమాప్రాంతమునఁ గడపి బొంబాయినగరవాసులు తన్ను రమ్మని ప్రార్థింప 1874వ సంవత్సరమున నచ్చటికరిగెను.

బొంబాయినగరవాసులు స్వామిని దద్దయు నాదరించి వాని యుపన్యాసములఁ గడుశ్రద్ధతో వినిరి. దయానందుఁ డాపట్టణమున దేవాలయధర్మకర్తలగు షోక్లీగోసాయినులతో విగ్రహార్చనమును గుఱించి వాదించియోడించి యచ్చట నార్యసమాజముస్థాపించి మరల నుత్తరహిందూస్థానమునకుం జనియెను. త్రోవలో నతనియొద్దకు చంద్రపురగ్రామవాసి యగు మునిషీప్యారులా లనునతఁడు వచ్చి హిందూక్రైస్తవ మహమ్మదీయ మతములలో దేనియందు సత్యము గలదో తెలిసికొనుట కాయామతస్థులచేత నుపన్యాసము లిప్పింపవలయునని తానుకోరుచుంటి ననియు మహమ్మదీయక్రైస్తవమతస్థులుపన్యసింప నంగీకరించిరనియు హిందూమతపక్షమున విజయంచేసి యుపన్యసింపవలసినదనియు స్వామినిగోరెను. స్వామి దానికంగీకరించి యాగ్రామమునకుఁబోయి మూఁడు దినములు వారితోవాదించి హిందూమతపక్షమున నుపన్యాసములిచ్చి క్రైస్తవులకు మహమ్మదీయులకుఁ బరాజయము కలిగించెను. ప్రతివాదమందు దయానందుఁడు గెలుచుచుండినను గెలుపొందితి ననుగర్వములేక యోడిపోయినవారి యెడలఁ బరమదయాళువై మునుపటికంటె నెక్కుడు వినయసంపత్తి చూపుచుండును. అందుచేత నచ్చటికిఁ గ్రైస్తవమతపక్షమునవచ్చిన రివరెండుస్కాటుదొరగారికి, మనస్వామికి నభిప్రాయభేదములున్నను మైత్రికలిగెను. పిమ్మటఁ గొంతకాల మక్కడక్కడ తనమతమును బోధించి స్వామి 1877వ సంవత్సరమున ఢిల్లీపట్టణమున జరిగినదర్బా

రును జూడఁబోయి యచ్చోటికి వచ్చిన మహారాజులకు జమీందారులకు తన సిద్ధాంతము నుపదేశించెను. ఆమాటల మాధుర్యముఁ జవిచూచి యంతతోఁ దనివి నొందక పంజాబు దేశస్థులు తమ దేశమునకు రమ్మని వానిం బ్రార్థించిరి.

వారిప్రార్థన మంగీకరించి దయానందుఁడు పంజాబు దేశమునకుఁ జని యచటననేకస్థలములలో నార్యసమాజములను స్థాపించెను. ఎందుచేతనో గాని యాయార్యమతము పంజాబు దేశమునందు మిక్కిలి యెక్కువవృద్ధిఁ బొందెను. సాధారణముగా నా దేశమునం దార్యసమాజము లేనిగ్రామమే లేదు. పంజాబు దేశమునుండి దయానందస్వామి రాజపుత్రస్థానమునకు వచ్చి యుదయపురమహారాణావారిచేత ప్రార్థితుఁడయి యానగరమున నెనిమిదిమాసములు వసించెను. రాణావారాకాలములో మనుస్మృతిచదివి రాజ్యతంత్రము నిర్వహించు విధమును నేర్చుకొనిరి. రాజుగారింజూచి యదివఱకెన్నఁడు పుస్తకముఁ బట్టియెఱుఁగని యుద్యోగస్థులుభక్తిశ్రద్ధలతో స్వామియొద్ద జదువనారంభించిరి. సంస్థానమంతయుఁ గ్రమక్రమముగఁ జక్కఁబడెను. అక్కడ నున్నకాలములో రాణాయొకనాఁడు దయానందునిఁ జూచి "స్వామీ! మాయూరిలో గొప్పకోవెలయున్నది. దానికెన్నియో మాన్యములున్నవి. మీరు విగ్రహారాధన మంచిదిగాదని చెప్పుట మానినపక్షమున మిమ్మాగుడికి మహంతునిఁజేసి యాసొత్తు మీయధీనముచేసెద" నని పల్కెనఁట. అప్పలుకులు విని దయానందుఁడు మహాకోపోద్దీపితుఁడై యట్టిదుర్భాషలనెన్నడు నాడవద్దనియు నెన్నికోట్లధనమిచ్చినఁ దాఁ జెప్పఁదలఁచుకొన్నది చెప్పకమాననని యు పలికి రాజుంగట్టిగ చీవాట్లుపెట్టెను. రాజు భయపడి వానిపాదములపైఁ బడి క్షమింపుమని వేఁడుకొనెను. అనంతరము దయానందుఁడు షాపూరు మహారాజుగారి పట్టణమునకుఁబోయి యచ్చట గొన్నాళ్ళుం

డి వానికి రాజధర్మములు నేర్పెను. అచటనుండఁగనే జాదుపూరుమహారాజుగారు తమయూరువచ్చి తమ్ముపవిత్రులఁజేయుమని వానింబ్రార్థించెను. అవేఁడుకోలువిని మనస్వామి జాదుపురమును ప్రవేశించెను. అప్పటికి జాదుపుర మెట్లుండవలయునో యట్లుండెను. మహారాజు నాంజహాను అనువేశ్యాంగన వలలోఁ దగులుకొని రాజ్యతంత్రములకు విముఖుఁడైయుండెను. మంత్రులు తక్కిన యుద్యోగస్థులు తగనిపన్నులు గట్టి ప్రజల వేధింపఁజొచ్చిరి. రాజబంధువులు రాజుకంటె నెక్కుడు దుర్నీతిపరులైరి. వేయేల సంస్థానమంతయు వర్ణింపరానిదురవస్థలోనుండెను. దయానందుఁ డచ్చటికిఁబోయిసంస్థానస్థితిఁగనిపెట్టి రాజును మంత్రులను మంచితోవకు త్రిప్ప ప్రయత్నించెను. రాజు బాగుపడినచో తమయాటలు సాగిరావనిదమపాలిటికియతియెక్కడదాపురించెనని విచారించి యుద్యోగస్థులు కొందఱుస్వామియెడ ద్వేషముఁబూనిరి. అదియటుండ వేలయాలుపొత్తులు మరగినందు కతఁడు రాజునుపలుమాఱు చీవాట్లుపెట్టెను. ఒకనాఁడు దయానందసరస్వతిమహారాజును సందర్శించుట కంతఃపురమునకువచ్చెను. ఆయనవచ్చునప్పటికి మహారాజుగారు నాంజహానుతోఁగలసి ముచ్చట లాడుచుండిరి. స్వామి నల్లంతదవ్వులఁ జూచినంతనె మహారాజు దద్దిరలాడి మిండకత్తెనావలకుఁబొమ్మనియానతిచ్చెను. అంతలో స్వామి యచ్చటకువచ్చినందున నదియావలకుఁ బోవునప్పు డాయనకంటఁబడెను. పడుటయుకలియుగశుకయోగీంద్రుఁ డగు నామహాత్ముఁడుదుర్నీతిపరుఁడగుమహారాజుదుర్వినయము సహింపక కోపముపట్టఁజాలక తూలనాడి తలవాయునటులచీవాట్లు పెట్టెను. ఆమాటలు చాటుననుండి వేశ్యాంగనవిని తనవలపుకానికిం దనకునెడఁబాటుచేయఁ దలంచిన యాపురుషునిఁ గడతేర్ప నిశ్చయించెను. ఆసాయంకాలము దయానందునకు మహారాజుగారు పాలుపంపునప్పుడా దురాత్మురాలు పాలలోకొంచెము విషముగలిపి పంపించెను. అదియెఱుఁ

గక స్వామి యాపాలు పుచ్చుకొన్న వెంటనే చంపునదికాదు గావున వానినొక్కమాసము బాధపెట్టెను. మహారాజున కీసంగతి తెలిసినతో డనే సంస్థానమునందలి వైద్యులనందఱ రప్పించి చేయవలసినచికిత్సల నన్నింటిని చేయించెను. ఎన్ని చేసినను రోగముమాత్రముతిరుగకయుం తకంత కెక్కువయ్యెను. ఆశ లేదని తెలిసినప్పుడు స్వామిజా జ్పూరు విడిచి యజమీరునకుఁబోయెను. ఎంతబాధవచ్చుచున్న నబ్బా యన్న మాటమైన నోటరానీయఁడయ్యె. 1883 వ సంవత్సరము సెప్టెంబరు 30 వ తారీఖున విషప్రయోగము జరిగెను. అదిమొదలొక నెలతీసికొని యామహాత్ముఁడు భరతఖండముయొక్క దురదృష్టవశమున 31 వ అక్టోబరు తారీఖున శరీరమువిడిచి శాశ్వతపదవినొందెను. చనిపోవునాఁడు ముండనముచేయించుకొని స్నానముచేసియందఱనావలకుబొమ్మని యొంటిగ నీశ్వరుప్రార్థించి తెలివితో ప్రాణములు వదలెను. ఈశ్వరుని యందు దృఢవిశ్వాసముతోడను, సర్వోచాళముగను, నిర్భయముగను ప్రాణములువిడుచుచున్న యామహాయోగియొక్క చరమావస్థజూచి యద్భుతపడియుదినమునకు దేవుఁడు లేఁడని వాదించునాస్తికుఁడొకఁడుతత్‌క్షణమ యాస్తికుఁ డయ్యెనట. ఆర్యసమాజమతము స్థాపించి భరతము నుద్ధరింపఁదలఁచిన యామహానుభావుఁడు తుదకీవిధముగా వేగనచేత మృతినొంద వలసివచ్చె.

దయానందునిజీవితము సంగ్రహముగఁ దెలిపితిమి. నాతని మతసిద్ధాంతము గుణగణములుఁ జెప్పవలసియున్న తమునకు వేదమే ముఖ్యాధారము. వేదమేనిత్యమనియునందుచేతఁ రదత్తమనియుఁ దత్కారణమునఁబరమప్రమాణమనియునతఁడుజెప్పు చువచ్చెను. ఆయనమతప్రకారము పురాణములు కల్పింపఁబడినకట్టు కథలు. అబద్ధములు దుర్బోధకములునగు నీపురాణముల మూలము ననే మనదేశ మింతదుస్థితికి వచ్చినదని యాయన పలుమారుచెప్పుచు

వచ్చెను. వేదమునతప్ప మఱియొక గ్రంథమెన్నఁడాయన ప్రమాణము
గ గ్రహింపలేదు. వేదములు బ్రాహ్మణులొక్కరే చదువుట కేర్పడిన
పుస్తకములు కావనియాయన నమ్మెను. నదులలోని జలము సూర్యుని తే
జస్సు సకలజంతులవారి కెట్లుపయోగములుగ నున్నవో యట్లే వేదము
లుఁగూడ బ్రాహ్మణులకే గాక శూద్రులకు స్త్రీలకు మాలలకు సయిత
ముఁ జదువఁదగినవని యాయన చెప్పెను. వర్ణభేదము పుట్టుకనుబట్టి
యుండఁగూడదని యతని సిద్ధాంతము. గుణములనుబట్టియు వృత్తినిబట్టి
యు విద్యను బట్టియుఁ జండాలుఁడైన బ్రాహ్మణుఁడు గావచ్చును. వి
ద్యాగుణహీనుఁడు బ్రాహ్మణుని కడుపునఁబుట్టినవాఁడు చండాలుఁ డే
యగును. స్త్రీవిద్య నప్పక ప్రోత్సాహము చేయతగ్గదనియు నాఁడువాం
డ్రు చదువుకొనని కారణమున దేశము మూర్ఖభూయిష్ఠమగుననియు నతఁడు
బోధించుచువచ్చెను. బాలికలకు యుక్తవయసు రాకమునుపు చిన్నతన
మందె వివాహము చేయుట యశాస్త్రీయమనియు నతిబాల్య వివాహ
ములవలన దేశజనులందఱు బలహీనులై యున్నవారనియు నందుచేత
మగవాని కిరువదియైదు సంవత్సరములు వచ్చిన తరువాత నాఁడుదానికిఁ
బదునాఱేండ్లు దాటిన పిమ్మట వివాహములు జరుపవలసినదనియు నతఁడు
ంచెను. వితంతువులు మగల వివాహముఁ జేసికొనఁగూడదని వేద
చ్చటఁ జెప్పఁబడలేదు. కాఁబట్టి యీ వివాహములు మంచివే
నని నమ్మకము. ఆయన సిద్ధాంత ప్రకారము హిందువులందఱు
ఁ బోయి నౌకాయాత్రలు చేసి రావచ్చును. అట్లుచేసినం
లన వారి జాతిమతములు చెడవు. వివాహాదులు వేదమంత్రముల
సే జరుగవలయును.

ఆర్యసమాజమతములోఁ జేరినవారికిఁ గొన్ని వైదికకర్మలుగూడ
విధింపబడియున్నవి. వేదములే ప్రమాణములని చెప్పుట, వైదికకర్మలు
కొన్ని విధించుటతప్ప తక్కినవిషయములలో దయానందుఁడు బ్రహ్మ

సమాజమతస్థులవలెనే దేశాభివృద్ధికరములగుమార్పులం జేసెను. ఈమ హాత్ముం డీమార్పులుచేసి ప్రాచీన వైదికమతమునిటుపం దలంప పూర్వాచారపరాయణు లదియొకక్రొత్తమతముగ భావించి వానినిదూషించి యనేకవిధముల బాధించియొకానొకప్పుడుచంపుటకుంగూడంబ్రయత్నించిరి. ఒకమాఱొక జమీందారుండు వానితోంగొన్నియంశములుం ముచ్చటించితనవాదము పూర్వపక్షమగుటచే నప్పుడె దయానందునిం గొట్టంబోయి వీలులేక యూరఁగొని రాత్రి దయానందునిం జంపుమని నలుగురుమనుష్యులనంపెను. అప్పుడు దయానందుం డూరుబైట నొక చిన్నపాకలో నివసించుచుండెను. ఆనరహంతకులు నడిరేయివచ్చి స్వామిని బిలువ నతఁడు పాకవెడలి యావలకువచ్చెను. పరమశాంతమును పవిత్రతను వెదజల్లు నాతని విగ్రహమును జూచినతోడనే హంతకులు తమచేయందలంచిన ఘోరకృత్యమును మాని పాఱిపోయిరి. మఱియొకసారి వైదికబ్రాహ్మణుండొకఁడు భక్తిగలవానివలె వెళ్ళివిసముగలిసెన తాంబూలపుబీడా స్వామికిచ్చెను. కపటమెఱుంగనియాస్వామియదితిని విషబాధితుండైవమనమునకుమందుపుచ్చుకొని యెట్టెటోబ్రదుకగలిగెను. ఆయనకున్నధైర్యమసాధారణము. ఎవరికింజంకువాఁడుకాఁడు. ఒకమాఱుహిందుమతమునుగూర్చి యొకగ్రామములో ముచ్చటించుచు నడుమ గైస్తవమతమును ఖండించెను. అక్కడికివచ్చి యుపన్యాసము వినుచుండిన జిల్లాకలెక్టరు దొరగారుపన్యాసమునుమానివేయవలసినదనియు నట్లు చేయనిచో దండింపవలసివచ్చుననియు, వర్తమానమంపెను. అదివిని స్వామి నవ్వి నన్నెవ్వరు నేమిచేయలేరని పలికి మఱింతదృఢముగ నుపన్యసింపం దొడగెను. మఱి యొకమారు స్వామి తనచిరమిత్రుండగురివరెండుస్కాటుదొరగారిని జూచుటకువారిచర్చికిబోయెను. స్కాటుదొరకుస్వామియందు మిక్కిలిగౌరవముండుటచేవానినిలోపలకుందీసికొనిపోయి వేదాంతవిషయమేదియైననుపన్యసింపుమనికోరెను.

అన్లోయని స్వామియుపన్యసింప నారంభించి క్రైస్తవమతముఖండించి స్వమతమును బోధించెను. అంతమంది దొరలయెదుట క్రైస్తవులగు డిలో క్రైస్తవమతమును ఖండించిన యాతని ధైర్యమెట్టిదో గనుఁడు.

మఱియొకసారి హిందువులనేకులు స్వామిని గౌరవించియొక దేవాలయములోనుపన్యాసమిమ్మని ప్రార్థించిరి. దేవాలయములోనుండు టచే విగ్రహారాధనము మంచిదికాదని యతఁడు చెప్పఁడని వారుతలంచిరి. స్వామి దేవవిగ్రహమున కెదురుగ నొక రాతిమంటపము మీఁదని లిచి యుపన్యసించుచు నడుమవిగ్రహములమాటరాఁగా తనకాలిక్రిందనున్న మంటపపురాళ్లెట్టివో గుడిలోనున్న యీదేవవిగ్రహము నట్టిదేయని పలికెను. అతని ధైర్యమునకు సభికులందఱాశ్చర్యపడిరి. తాను నమ్మినసంగతి నతఁడు మొగమోటములేక చెప్పఁగలిగెను. మంచిదని నమ్మినపని స్వయముగ నాచరించెను. ఆయనకు సత్యమునందు గల యాదర మింతింతయనరాదు. ఒకసారి బ్రాహ్మణులనేకులు వానియొద్దకువెళ్ళి "స్వామీ! మీరెవరో యవతారపురుషులు. మీమతమంతయు బాగున్నదిగాని విగ్రహములను దూషించుట బాగులేదు. విగ్రహదూషణమానుదురేని మిమ్ము మేము గురువుగ నంగీకరింతుము" మనిపలికిరి. ఆపలుకులు విని స్వామి కోపించి నన్ను మీరు గురువుగా నొప్పుకొనకున్ననుసరే నేను సత్యమును విడువను. నేను నమ్మినదానిని జనులకు బోధించెదను. అని కఠినముగఁ జెప్పెను.

దివ్యజ్ఞానమను పేరుగల (తియసాఫికలుసొసైటీ) వారు దయానందస్వామిని దిససంఘమున కధ్యక్షుఁడుగ నేర్పఱచిరి. కాని యాసమాజస్థాపకురాలగు బ్లావట్స్కీ దొరసానిగా రొకగ్రామములో దేవుఁడు లేఁడని యుపన్యసించెనని విని యీస్వామి యాసమాజముతో సంబంధము వదలుకొనెను.

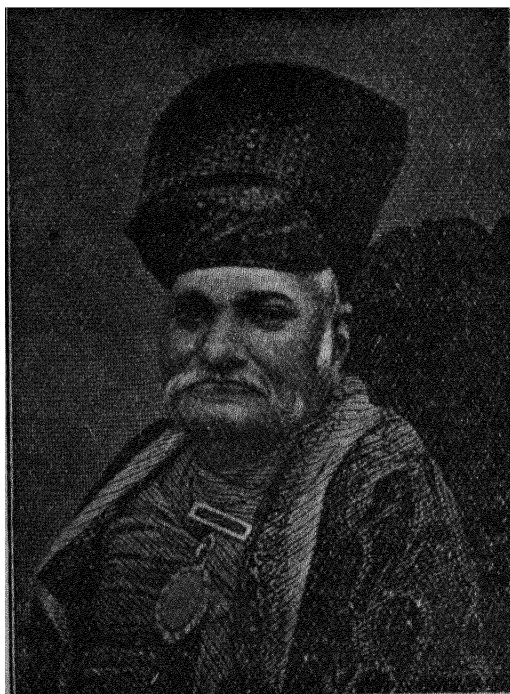
ఆయనశరీరమింగ్లీషువారిశరీరమువలె తెల్లఁగనుండును. మనుష్యుఁ

డాజానుబాహుఁడు. ఆయనవిగ్రహముఁ జూచినవా రందఱికి తత్షణ
మే వానియందు భక్తికుదురును. దయానందుఁడు పరమశాంతుఁడు,
భూతదయాళువు, సుగుణరత్నాకరుఁడు, జితేంద్రియుఁడు, మహాపండి
తుఁడు.నాలుగువేదములకుస్వయముగవ్యాఖ్యానమువ్రాసెను.శంకరా
చార్యవిద్యారణ్యస్వాములతరువాతనింతటిపండితుఁడునింతటిమతబోధ
కుఁడుభరతఖండమునసుద్భవింపలేదనియనేకులుపలికిరి.ఆయన మతము
లో నిప్పుడు లక్షలకొలఁది చేరియున్నారు. అందు కొందఱు మహా
రాజులుగూడ గలరు. ఆయనమతములో మనముచేరినఁ జేరకున్న దే
శమునకు మహోపకారముఁ జేయఁదలఁచిన మహాత్ముఁడగుటచే ద
యానందసరస్వతీస్వామి హిందువుల యందఱి గౌరవమునకుఁ బా
త్రుఁడు.

ఈయన స్థాపించిన మతము దేశాభివృద్ధికి మిక్కిలిసహాయకర
ముగ నున్నది. వేదమునే పరమప్రమాణముగా నితఁడు గ్రహించు
టచేత నితనిమత ముత్తరహిందూస్థానములో మిక్కిలి వ్యాపించుచు
న్నది. ఈమతస్థులు వివాహములు వేదమంత్రప్రకారముగాఁ జేసి
కొందురు.మనమతములోనుండి మహమ్మదీయమతములోగాని క్రైస్త
వమతములోఁగాని కలిసి చెడిపోయినవారిని మరల నీమతస్థులు తమ
మతములోఁ గలుపుకొందురు. అంతియెగాక యితరమతస్థుఁ డెవఁడై
న మనమతములోఁ జేరఁదలఁచుకొన్నపక్షమున వానినిఁగూడ నిరా
టంకముగాఁ జేర్చికొందురు. ఈమతస్థులలో గొందఱు సన్యాసులై జ
నులంద ఱాసత్యమతము నవలంబించవలసినదని బోధించుచున్నారు.
ఈమతవ్యాప్తినిమిత్తము లోకోపకారు లనేకులు పత్రికలు స్థాపించి
యున్నారు. శ్రీమంతులగు కొందఱు పాఠశాలలను, సర్వకళాశాల
లను స్థాపించి తక్కినపాఠములతోపాటు ఈమతసిద్ధాంతములను గూ
డ బాలురకుఁజెప్పించుచున్నారు. అల్పకాలమున నీమత మింతయభి

కముగ దేశమున వ్యాపించుటకుఁ గారణము దయానందసరస్వతీస్వా
మియొక్క గొప్పతనమే యని తెలియవలయును. ఈయనయొద్ద పాం
డిత్య మెంతయున్నదో సత్ప్రవర్తన మంతియయున్నది. చిన్నతన
మునందే వివాహమక్కఱలే దని వైరాగ్యమునుబూని సన్యసించిన
మహాత్ముఁడు శంకరాచార్యునితరువాత నీతఁడొక్కఁడే యని తో
చుచున్నది. ఆయనపాండిత్యమును, శాంతముసు, యోగ్యతనుఁజూచి
రాజాధిరాజులు సయితము గడగడవడంకి ఆయన చెప్పినచొప్పునఁ జే
యుచు వచ్చిరి. దక్షిణదేశమం దార్యసమాజమత మిప్పటికి వ్యాపిం
పకపోవుటచే దయానందునిపేరు తఱచుగ నీప్రాంతములవారికిఁ దెలి
యదుగాని యుత్తరహిందూస్థానమున వానిపే రెఱుఁగనివారు లేరు.
ఈయనచరిత్రమును జదివినవా రందఱును ఆయనవలెనేసత్యాదరము
దైవభక్తి మొదలగు సద్గుణంబులు కలిగి వర్థిల్లునట్లు .దైవ మనుగ్ర
హించుఁగాక.

సర్ జేమ్సెట్జీ జీజీభాయి.

సర్ జేమ్సెట్జి జిజీభాయి

ఘూర్జరదేశమునబరోడాయనుస్వదేశసంస్థానమొకటిగలదు. అందలి నవసారీ యనుగ్రామమున జీజీభాయి 1783 వ సంవత్సరముజూలై 15 వ తారీఖున జన్మించెను. వానితలిదండ్రులు పేదలయ్యు గౌరవాస్పదులయి యుండిరి. ఇతఁడు పారసీజాతివాఁడు. ఈ పారసీలు ఘూర్జరదేశమందును మహారాష్ట్రదేశమంతటను వసించుచున్నారు. వీరు విద్యయందు రూపమునందు ధనమునందు నసమానులు.

జిజీభాయి చిన్నతనమందే మాతాపితృవియోగ మొందుటచే మామగారియొద్ద బొంబాయినగరమున నుండవలసివచ్చెను. కొంత కాలము ముందు పనినేర్చుకొని పిమ్మట నతఁడు మామగారితోఁ గలసి వర్తకవ్యాపారము జేయనారంభించెను. మనస్వదేశములోనేగూర్చుండి యెంతవర్తకముఁ జేసినను విశేషలాభములు గలుగ వనియును విదేశములతో వర్తకము చేయుటచేతనే చాలలాభములు గలుగుననియును జిజీభాయి గ్రహించి తన బంధువుఁడగు మఱియొక పారశీకవర్తకునితోఁగూడి పదునాఱవయేఁటనే చీనాదేశమునకుఁ బోవ పయనమయ్యెను.

స్వదేశము విడచివెళ్లునప్పు డతఁడు తనయాస్తి నంతయు వెంటఁదీసికొనిపోయెను. ఆయాస్తియెంత యందురేని నూటయిరువది రూపాయిలు. చీనాదేశమున కరిగి కొంతకాలమే యచ్చటనుండి స్వదేశమునకు వచ్చి స్వయముగ దానే వ్యవహరింపఁదలఁచి పెట్టుబడి నిమిత్తము ముప్పదియైదువేలరూపాయిలు ఋణముదీసికొని యతఁడు మరల చీనాకుఁబోయెను. ఇదిగాక యతఁడు చీనాకు నాలుగుసారులు పోయెను. అందు 1806 వ సంవత్సరమునఁ జేయఁబడినకడపటిప్రయా

ణము కొన్ని యపాయములతో నిండియున్నది. ఆప్రయాణమున బ్రి న్సువిక్కును పేరుగల యోడమీఁద దా ననుభవించిన కష్టము లన్నియు జంభాయను స్వజాతీయభాషలో దనమిత్రునికొక యుత్తరమువ్రాసెను. ఆయుత్తరములోని సంగతులఁ గొన్నిటి నిందు బొందుపఱచుచున్నాము.

"మేమెక్కిన యోడను ఫ్రెంచివారు పట్టుకొనిరి. మాదురదృష్టమునకు నోడ మాయోడకొంతనడచి మొనకయెక్కెను. ఒడ్డునకు మమ్ముఁ జేర్చెదమని యోడవారలిని మే మెంతయుఁ బ్రతిమాలితిమిగాని తనస్వైయస్యకారి యుత్తరువులేదని యతఁడు మాకోరిక నిరాకరించి కొంతదూరము సాగిపోయినవెనుక మమ్ము దిగనిచ్చి మా సరకులు మాకిచ్చెదమని వాగ్దానము చేసెను. ఆమఱునాఁడు అడ్మిరల్ (అనగా నావికుసర్వాధికారి) మాకు దర్శనమియ్య మాసిలుగుల మేమువారికి విన్నవించుకొని మమ్మొకదరిఁ జేర్పుఁడని ప్రార్థించితిమి. ఆయన మాయందనుగ్రహించి మామూటలుముల్లెలు పుచ్చుకొమ్మని యెనుగాని మావర్తకపుసరకులుమాత్రము మాకియ్యనొల్లఁడయ్యె. ఆయన పిమ్మట మాసామానుశోధించి నాయొద్దనున్నబియ్యపుమూట గెంటెములు తొనలు మొదలగు కొన్నివస్తువులం దీసికొని నాబట్టలప్పెట్టినాకిచ్చెను. బియ్యపుబస్తాయొకటియిమ్మని నేను వేఁడుకొంటిని గాని యామహాత్ముఁడు నామొఱ వినఁడయ్యె. అప్పుడునాసరకులన్నియు నొకపెట్టెలో వేసికొని తక్కినవారితోఁ గలిసి యోడ దిగిపోతిని. ఓడదిగి గొడ్డుచేరినపిదప మేము "కెప్టెన్ గ్రాంటు" అను నొకయింగ్లీషునావికునిఁ జూచితిమి. ఆయన మాయలమట విని జాలిపడి యెంతయు నాదరించె. ఎట్లయినను ఫ్రెంచివారిచేతినుండి తప్పించుకొంటిమని సంతసించితిమి. మాలో "టర్నర్" అనుపేరు గల యొక యింగ్లీషుదొరసానిగా రుండిరి. ఆయనయొద్దమూఁడు వేలడాలరులసొమ్ముండె

ను. ఆసాముతో మేముకొంతకాలము గడపితిమి. ఒకఢోలను రెండు రూపాయలన్నరకునమ్మారము. ఆదినములలో బెన్నబియ్యపుకాటకము సంభవించుటచే ముప్పదియైదుడాలరులిచ్చినను మాకొకబియ్యపుబస్తా దొరకుట యరుదయ్యెను. అందుచేత నొక్కొక్క మనుష్యునకు దినమునకరపావుబియ్యముకంటె నెక్కువతినఁగూడదని నియమము మేర్పరచుకొంటిమి. గొఱ్ఱెమాంసమొకటి మాకుకావలసినంత లభించుచువచ్చెను. ఈ విధముగాఁ గష్టములఁ బడుచు గ్రాంటుదొరగారిదయచేత మేమెట్టులో మఱియొక యోడ నెక్కఁగలిగితిమి. మందభాగ్యులెక్కడికేఁబోయినను విపత్తులు విడువవుగదా! ఆయోడకలాసులకు పరస్పరద్వేషము కాగ్రహముగలిగెను. అందుచేవారు మమ్మవమానింపఁ దొడఁగిరి. అంతియగాక నేను నాతోనున్న నలుగురింగ్లీషువారును మఱియొకమహమ్మదీయుఁడు మేమైదుగురముగలసితన్నుఁజంపుటకొకకుట్రపన్నుచున్నారమని మాపయి ననుమానపడి యాయోడయధికారి మాకు సంకెళ్ళు వేయించి యంతతోఁ బోకమాకింకను దారుణదండనవిధింతునని బెదరించెను. కీడులో మేలన్నట్లు నాతో నున్న నలువురి దొరలలో నొకనికి ఫ్రెంచిభాష వచ్చి యుండెను. ఆభాషతో నతఁడు నావయధికారితో మాస్థితిగతులవిస్పష్టముగఁజెప్పిమాసామానుల పరీక్షింపుమని వేడగా నతఁడు సరేయనిశోధించి మాయొద్దప్రాణములు తీయునాయుధము లేవియు లేవనిగ్రహించి మమ్ము విడిచిపుచ్చెను. ఇట్లుమాకష్టము లసంతములయి యుండెను. అటులుండ నాసమయమున డెన్మార్కు దేశము వారియోడ కలకత్తాకుఁ బోవుచుండెను. గ్రాంటుదొరగారు మమ్మా యోడమీఁద నెక్కించి బంగాళాదేశమునకుఁ బంపుదుమని వాగ్దానము చేసి యాయోడయధికారితోఁజెప్ప తన నావమీఁద స్థలము లేదని యతఁడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. మేమేదో యొకమూలనిరికికూర్చుండికాలక్షేపము సేయఁగలమని మరల వానికి వర్తమానమంప నతడంగీకరిం

చి నన్నును నాతోనున్న తురకవానిని నావయెక్కించుకొనుటకు నెనిమిదివందల డోలరులు (అనఁగా రెండువేలరూపాయలు) కావలయునని యడిగెను. ఈయోడ కిరాయి మిక్కిలియెక్కువగానున్నదని యభిప్రాయపడి గ్రాంటుదొరగారు కొంత తగ్గింపుమని మాపక్షమును బూనికొంతవఱకు వాదించిరి. కాని యాయోడయధికారి పట్టినపట్టువిడువనందున గ్రాంటుగారు స్థితిగతులు నూచియాయోడదాఁటిపోయినచో మరల నేయోడయును దొరకదనియు దొరకినను కిరాయి యింతకంటెతక్కువయుండదనియు నీనడుమ గొఱ్ఱెమాంసము తక్క భోజనపదార్థము లేవియు దొరకవుగావున మిక్కిలియవస్థపడవలసియుండు ననియుఁ జెప్పియాబేరమునొప్పుకొమ్మని నాకుపదేశించిరి. ఆయుపదేశమును శిరసావహించి తురకయు నేనును చెరియెనిమిదివందల శిక్కారూపాయలు కలకత్తాలో నోడయధికారులకిచ్చునట్లొప్పుకొని పత్రములవ్రాసియిచ్చి యోడయెక్కితిమి. మొదట మేమెక్కిన యోడలోనుండి యొకబియ్యపుబస్తా నెట్లయిన మాకిప్పింపుమని గ్రాంటుదొరగారిని వేఁడుకొంటిమి. అతఁడట్లేయని యాయోడయధికారికొకచీటి వ్రాసి పంపనతఁడు మాకోరికనిరాకరించె. అప్పుడు ముప్పది డోలరులకు మేము మణుగున్నరబియ్యముకొంటిమి. అదిగాక నేను వెనుకదొంగతనముగా దాఁచుకొన్నబియ్యమొకయరబస్తాయుండెను. ఈసరకులతో బయలుదేరునప్పుడు గ్రాంటుదొరగారు మేమెక్కిన యోడయధికారితో మమ్ముదయతోనాదరింపుమని చెప్పెను. ఎవరెంత చెప్పినను మాదురదృష్టము మమ్ము విడువదయ్యె. పదునాఱువందలరూపాయిలు పుచ్చుకొని యాయోడయధికారి తురకను నన్ను సామాన్యపుడింగీపడవలలోఁ గూర్చున్నప్పుడున్నంత సౌఖ్యమైనను లేనిచోటుల గూలనేయుటయేగాక యెంత యనాదరణము సేయవలయునో యంత యనాదరణము చేసెను. మాకును మఱియేడుగురు మనుష్యులకును వంటచేసికొనుటకుఁ ద్రాగుటకు దినమునకొకకుండెడు

నీరతఁడు పంపుచువచ్చెను. ఆయోడయెక్కినదిమొదలుపదునైదుదిన ములవఱకు మామందభాగ్యముచేత మేము పడినయిడుమలిట్టిట్టివని నే నువ్రాయఁజాలను. తరువాత నాలుగైదు దినములకు (అనగా డిశంబరు 5 వ తారీఖున నర్ధరాత్రిమున) మేము కలకత్తానగరము సురక్షితముగాఁ జేరితిమి.

ఇట్లుచచ్చిచెడి యెట్లో కలకత్తాచేరిజీజీభాయికొన్నినాళ్లచ్చట నుండి బొంబాయినగరమునకుఁబోయెను. ఆపురమున కొంతకాలముండి మరల చీనాదేశమున కింకొకసారి నావికాయాత్రచేసి 1807 వ సంవత్సరము తిరిగివచ్చి బొంబాయిపురమున స్థిరముగఁ గాపురముండెను. అదిమొదలు వర్తకవిషయమున నతఁడు తిరిగిప్రయాణముచేయలేదు. ఆనగరమునందే యతఁడు ముగ్గురుభాగస్వాములతోఁగలసియొకవర్తక సంఘముస్థాపించిమిక్కిలిపాటుపడిజాగరూకతతో వ్యవహరించి 1827వ సంవత్సరమునకురమారమిరెండుకోట్లరూపాయిలుసంపాదించెను.ఆహాహా!నూటయిరువదిరూపాయిలతో జీవయాత్రనారంభించినయీపేదయిరువదియైదుసంవత్సరములలో నెంతధనికుఁడయ్యెనో చూడుఁడు. దీనికిఁ గారణమేమి! మనకు దైవమింతియేయిచ్చెనని నింద్యమయినసంతుష్టి నొంది "కూపస్థమండూకమువలె" స్వదేశముననేయుండి యిడుమలఁ బడక పిన్ననాఁటనుండియు విదేశములలో విరివిగా వాణిజ్యమును జేయుటయే దీనికిఁ గారణము.

అతఁడు ధనమార్జించు నుపాయ మెంతబాగుగ నెఱిఁగియుండెనో పాత్రాపాత్రమెఱిఁగి బీదలనిమిత్తము దానినివిని యోగించు నుపాయము నంతబాగుగనే యెఱిఁగియుండెను. పునహా బొంబాయి సూరతు మొదలగుపట్టణములు ఘూర్జర దేశమునందలి నవసారీమొదలగుగ్రామములు చూచినవారికి జీజీబాయియొక్క యౌదార్యముభూతదయాళుత్వము తప్పక తెలియును. కృపాసముద్రుఁడగు నీపారసీకులస్థుఁడుమహా

రాజు లిచ్చినట్లుమితిమీరినధనరాసులు దానములిచ్చి ధర్మవైద్యశాలలు, పాఠశాలలు, చెరువులు, సత్రములు, బాటలు, నూతులు, మొదలగువానిని నిర్మింపజేసి లోకోపకార పారీణుఁడయ్యెను. ఈదానములు సేయుటలో జాతివర్ణమత భేదములనతఁడెన్నఁడు పాటింపలేదు. ఈదానకర్ణునికీర్తిసకలదేశవ్యాప్తమగుటచే శ్రీవిక్టోరియామహారాజ్ఞిగారు వాని యౌదార్యమును మెచ్చి 1842 సంవత్సరమున నైటనుబిరుదమునిచ్చెను.

అత్యంతగౌరవసూచకమగునీబిరుదు పొందినవారిలో హిందూ దేశమున జీజీభాయియే మొట్టమొదటివాఁడు. ఆబిరుదువచ్చినప్పుడు వానిస్వకులము వారగు పారసీలు చాలసంతసించి వానినిగౌరవించిరి. ఆబిరుదమును వానికిచ్చునప్పుడు బొంబాయిగవర్నరుగారు సర్ జార్జి ఆండర్సన్ దొరగారిట్లు పలికిరి. "నీవు రాజులిచ్చినట్లు దానములిచ్చి మానవకోటి దుర్దశను దొలఁగించియీయపూర్వగౌరవమునకుఁ బాత్రుడవయితివి."* 1843వ సంవత్సరమునందతఁడు బ్రిటిషుగవర్నమెంటువారివలన నొకబంగారుపతకమును బహుమానముగఁబడసెను. అమితమగు దేశాభిమానము, నౌదార్యముగలుగు వాఁడగుటచేవానికాపతకమీయఁబడినట్లు దానిమీఁదనే వ్రాయబడియున్నది. అప్పటిబొంబాయి గవర్నరుగారగు సర్ జార్జిఆర్థరుదొరగా రాపతకమును ఆయనకిచ్చునప్పుడిట్లనిరి. "నీవు దేశోపకారార్థము కేవల సత్కార్యములనిమిత్తమే తొమ్మిదిలక్షలరూపాయిలు దానముచేసియుంటివని యనేకులవలనవినియుంటిని. ఇట్టియౌదార్యము దేశాభిమానము సూచించు ధర్మకార్యములను శ్రీరాణిగారు తగునట్లు గుర్తెఱుంగుదురుగాక

ఆతనిధర్మకార్యములుప్రత్యేకముగనొకజాతికి నొకదేశమునకు నేర్పడియుండలేదు. ఆంగ్లేయసైనికులు స్వదేశపుసిపాయిలుగూడమంచునెలవులగు కాబూలుకొండలనడుమ యుద్ధము భూములకు బలియగుచున్నప్పుడు ఐర్లండునందును స్కాట్లండునందునుగాటంబులగుకాటకం

బులచే జనములు మలమలమాడి హాహాకారములతో నలమటబడినప్పు డు,క్రిమీయాయుద్ధమునందుదిక్కు లేకశూరశిఖామణులనేకులు నిహతులైనప్పుడునాధులకువారిభార్యలు బిడ్డలుదురవస్థననుభవించుచుండ వెనుదీయక యీదానకర్ణుఁడే గొప్పసాహాయ్యములఁ జేయుచు వచ్చెను. ఫ్రాన్సు దేశమున 1856వ సంవత్సరమున నొకనదిపొంగి దేశమునకు మిక్కిలి చెఱుపుచేసెను. ఆవరదలవలన విపత్తులఁబడినవారికిఁ బంచిపెట్టుమని యిక్కడనుండి యైదువేలరూపాయిలంపెను. ఆమహోపకారమునకు ఫ్రెంచివారు మిక్కిలి సంతసించి వానికిఁ గృతజ్ఞులయి వందనములఁ జేసిరి.

1856 వ సంవత్సరమునజీజీభాయియొక్క విగ్రహమొకటినిర్మించిబొంబాయినగరమునఁ బెట్టవలయునని జనులు సభచేసిరి.ఆసభకప్పటిగవర్నరు గారగు నెల్ఫిన్స్టన్‌ప్రభువుగా రగ్రాసనాధిపతిగా నుండిరి. ఆవిగ్రహమునకురమారమిరువదియేఁబదివేలరూపాయిలయినవి. ఆతఁడిప్పుడులేకపోయినను వానికీర్తి దేహమోయన్నట్లావిగ్రహమిప్పటికి బొంబాయిపురమందిర మలంకరించుచున్నది.ఈతనిభార్యదాతృత్వమున నీతనిమించినది.బొంబాయినగరమునకుసాలసత్తియనుచిన్నద్వీపమునకు నడుమనున్న వంతెన యీతనిభార్యచేసినదానమువలననేకట్టఁబడినది. ఆవంతెన ముగింపబడినప్పుడు గవర్నరుగారగు సర్ జార్జి ఆర్థరుదొరగారు జీజీభాయిగారిభార్యను గొనియాడుచునీక్రిందివిధముగాఁ బలికిరి.

"1841వ సంవత్సరమున వర్షకాలమందొకనాఁడు రమారమి యిరువదిపడవలు బొంబాయినుండి సాలసత్తికి గొందఱుమనుష్యులందీసికొనిపోవుచు మునిఁగిపోయెను. ఈయుపద్రవముచే జనులనేకులు మృతినొందిరి. జీజీభాయిగారిభార్య యతిదారుణమగు నీవర్తమానమునువిని ఖేదపడి యక్కడ నొకవంతెన దొరతనమువారేలకట్టింపగూడదని కొందఱినడిగి ప్రాణాపాయమును నివారించునట్టి సత్కారములను జే

యుటకు దొరతనమువారు సొమ్ము వెచ్చించుటకుఁ బూనుకొనరని తనస్వంతసొమ్మిచ్చి యామహాకార్యమును తానే నిర్వహింప నిశ్చయించుకొని యాపనికెంతసొమ్మగునో తెలియఁజేయుమని యింజనీరుల నడిగెను. అప్పుడు కొందఱింజనీర్లు చక్కఁగావిచారించి యాకార్యమున కఱువదియేడు వేలరూపాయిలుసరిపోవునని యంచనా వేసిరి. సాధారణముగా గొప్పపనులకుఁగావలసినసొమ్మునకు, ఇంజనీరులు వేయునంచనాలకు సంబంధముండదని మీరందఱెఱుంగుదురు. ఈవంతెనకు వారువేసిన యంచనాసొమ్ము నిజముగాఁ గావలసినసొమ్ములో మూడవవంతై యుండెను. దయాస్వరూపిణి యగు జంజిభాయిదొరసాని యింజనీరువారు కోరినసొమ్మంతయు(అనఁగానఱువదియేడు వేలరూపాయిలు)నిచ్చి తన సంకల్పించిన ధర్మకార్యమునెరవేరునని యువ్విళులూరుచుండ నింజనీరులు సొమ్మంతయు బనిలో మూడవవంతున కేసరిపెట్టి కాళ్ళుచాపుకొని కూర్చుండిరి. పనియాగిపోయినదని విని యాయిల్లాలు మరల నిరువదిమూడు వేలరూపాయిలు నిచ్చి(అనఁగా లక్షపూర్తిచేసి) పని కొనసాగింపు మనియెను. ఆధనముతోఁగూడ కార్యము తుదముట్టకపోవుటచే నామె వెండియుఁ బదివేలరూప్యము లిచ్చెను ఆసొమ్మునుసరిపోకపోవుటచే బొంబాయిదొరతనమువారు హిందూ దేశపపాలనము సేయుచున్న ఈస్టిండియాకంపెనీ డైరక్టర్లకుధనసహాయము సేయుమనివ్రాసిరి. ఆడైరక్టర్లవద్దనుండియెంతకాలమునకుఁ బ్రత్యుత్తరము రాకపోవుటచే జంజిభాయిదొరసానిగారు మిక్కిలిచింతించి యెట్లయిన ప్రారంభింపఁబడిన కార్యము కొనసాగింపవలయునని యదివఱకిచ్చిన మొత్తముగాక మరలనొకసారినాలుగువేలు వేరొకసారి యాఱువేలుమఱియొకసారిపదివేలు మొత్తము మీఁద నిరువదివేలరూపాయిల నిచ్చెను. ఈధనముతో నిదివఱకామెయిచ్చినధనమంతయు లక్షముప్పదివే లయ్యెను. చాలకాల మాలస్యముచేసిచేసి యింగ్లాండులోని డైరక్టర్లు ఎట్టకేల కటమీఁద గావలసి

ననొమ్మంతయుఁ దామే పెట్టుకొని యీ కార్యము సమగ్రముగఁ జేయుంతుమని యానతిచ్చి యాప్రకారము పని చేయించిరి. కానికొంతసొమ్ము వ్యయము చేసిన తరువాత డైరెక్టర్లు సొమ్ము లేదను నెపమున పని నిలుపు చేయుమన్నట్లు మొన్ననే నాకుఁ దెలిసినది. ఈమాట వినినతోడనే దానము చేయుటకు విసువులేని యీ జీజీభాయి దొరసాని గారు మును పిచ్చిన సొమ్మగాక నంతెనపూర్తి చేయుటకు ఇరువది రెండు వేల రూపాయిలును గట్లువేయుటకై మువేల రూపాయిలును దయచేసియున్నది. దయాతరంగిణి యగు నీసాధ్వి యిప్పటికొకలక్ష నేబది వేల రూపాయల నీయొక్క కార్యమునకే యిచ్చియున్నది. దేశస్థులలో నిరుపేదలు తమకుఁ గావలసిన వస్తువులను దాము తెచ్చుకొనజాలరు గావున వారికిం గలుగు లోటుపాటులను సవరించు భారము భాగ్యవంతులదని యీ సాధ్వి యభిప్రాయము".

అని యీఁగవర్నరు గారు కొంత సేపాపైన మఱికొండొక సేపామె భర్తనువారు చేసిన పాత్రదానముల నిమిత్తముగ జూచి మొత్తమునీఁద జీజీభాయి కుటుంబము వారు ధర్మకార్యముల నిమిత్తము లక్షపౌను లనఁగా నిప్పటి ప్రకారము పదునైదులక్షల రూపాయిలు దానమిచ్చెనని సభ్యులకుఁ దెలిపెను.

1858వ సంవత్సరము నవిక్టోరియా దేవిగారు మన దేశమును కంపెనీయధీనము నుండి తన యేలుబడి క్రిందికిఁ దీసికొనినప్పుడు జీజీభాయి గారికి 'బేరోనెట్' అను బిరుదము నిచ్చిరి. ఈ గౌరవము అంతకుముందెగాక యిటీవల నయితము మన దేశస్థులలో నెవరికిం గలుగలేదు. దయాసాగరుఁడగు నీమహాత్మ 1859 వ సంవత్సరమున ననఁగా డెబ్బదియారేండ్ల ప్రాయమునఁ గాలధర్మము నొందెను.

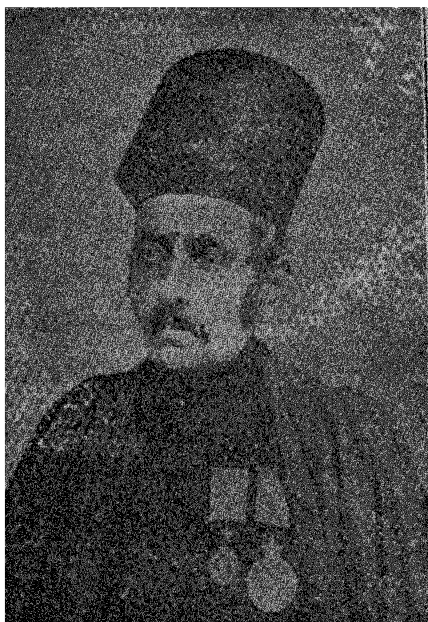
ఆయన చనిపోయినాఁడనుమాటయే కాని చేసిన సత్కార్యముల వలన నిప్పటికి జీవించియున్నాఁడని మనము గ్రహింపవలయును. ఈజీజీభాయి చరిత్రము వలన మనము నేర్చుకొనవలసిన నీతులు కొన్ని యు

న్నవి. అందు మొదటిది స్వతంత్రవృత్తిసంపాదించుకొనుట. మన దేశములోఁ జదువుకొన్నవారందఱు దొరతనమువారి నాశ్రయించియేదో యుద్యోగము సంపాదించి జీవితమంతయు నందులో నేగడుపుచు ననేక బాధలు పడుచున్నారు. అట్లుచేయుటతప్పు స్వతంత్రవృత్తినిసంపాదించుకొనవలయునే కాని యెల్లకాలము దొరతనమువారి నేనమ్ముకొనియుండఁగూడదు. జ్ఞానమునిమిత్తము చదువుకొనవలయును గాని యుద్యోగము నిమిత్తము చదువుకొనఁగూడదు. తగినజ్ఞానము సంపాదించుకొని స్వతంత్రవృత్తి నవలంబించుట పురుషలక్షణము. జీజభాయియీసిద్ధాంతము నమ్మినవాఁడగుటచే స్వతంత్రవృత్తి నవలంబించి యెన్నియిడుమలకైన నోర్చి యంతటిగొప్పవాఁడయ్యెను.

రెండవది విదేశపరియాణము. విదేశములకుఁబోవుటతప్పని తలఁచినంత కాలము మన దేశస్థులుదారిద్ర్యముననుభవింపుచునేయుందురు. నిరుపయోగములగు నిబంధనములఁబెట్టుకొని సంకెళ్లుతగిలించుకొన్నవానివలె విదేశములకుఁబోజాలక మన దేశముననే తిరుగుచుండుటచే మనయవస్థ యింతవఱకు వచ్చినది. విదేశములతో యదేచ్ఛముగవర్తకముఁజేయుటచేతనే జీజభాయి మిక్కిలి గొప్పవాఁడయ్యెను.

మూఁడవది దాతృత్వము. మన దేశములో దాతలసంఖ్య యధికముగానేయున్నది. కాని యీదాతలందఱు పాత్రాపాత్రము నుచితానుచితము నెఱుఁగక దానములు సేయుచున్నారు. కేవలము బ్రాహ్మణులనిమిత్తమే యుపయోగించు సత్రములకు నెవ్వరికినుపయోగములేని దేవాలయములకు నిమ్మన్నచో మన దేశస్థులు ముందంజవేయుదురు. దిక్కులేనివారికి సత్రములు వేయించుట మొదలగు సత్కార్యములుమనవారిదివఱకు కెఱుఁగనే యెఱుఁగరు. బ్రాహ్మణులు గానివారికి దానము సేయుట పాపహేతువని మనవారికి దురభిప్రాయముగలదు. జీజీభాయిగారి చరిత్రమువలన నట్టిదురభిప్రాయములు పోవుగాక.

—ooo—

సర్ మంగళదాస్ నాథూభాయి.

సర్ మంగళదాస్ నాథూభాయి

మంగళదాస్ నాథూభాయి 1832వ సంవత్సరము అక్టోబరు నెలలో బొంబాయి నగరమున జన్మించెను. ఆతఁడు గుజరాతీలలో కపూల్ బనియా తెగలోఁ జేరినవాఁడు. అనఁగా నొక తెగ కోమటియని యర్థము. అతని పూర్వులు కతేవారు ద్వీపకల్పమునందలి గోగ్లాయను పట్టణమునుండి వచ్చి బొంబాయిలో నివసించుచుండిరి. మంగళదాసుయొక్క తాతయగు రామదాసు మనోహరదాసు కాలమున నీకుటుంబము ధనవంతమై ప్రఖ్యాతిఁగాంచెను. ఇతని తండ్రియగు నాథూభాయి రామదాస్ శెట్టికుమారుఁడు మంగళదాసు పదునొకండు సంవత్సరముల ప్రాయముగలవాఁడై నప్పుడే మృతినొందెను. మంగళదాసు కొంతకాలమాంగ్లేయభాష ప్రారంభించి పాఠశాలలోఁ జదివి తరువాత నొకయుపాధ్యాయునిఁ బెట్టుకొని యింటియొద్ద నింగ్లీషు నేర్చుకొనెను. అతనికి బదునాఱవయేఁట రుక్మిణీభాయి యను నామెనిచ్చి బంధువులు వివాహము చేసిరి. తరువాత రెండు సంవత్సరములకు ననఁగా యుక్తవయస్సు వచ్చిన తరువాత వాని యాస్తి వాని కప్పగించిరి.

చిన్నతనమునుండియు మంగళదాసునకుఁ దన సంఘమునందు ప్రబలియుండిన దురాచారములఁ దొలగించి కొన్ని మార్పులు చేయవలెనని తలంపుండెను. కపూల్ కోమటులు చేయు హోలీపండుగలో నాగరికులు చేయఁగూడని మద్యపానాది దుర్వ్యాపారములు పెక్కులుండెను. మంగళదాసా కార్యముల నివారించి పండుగ సలక్షణముగా జరుగునట్లు కొన్ని యేర్పాటులు చేసెను. ఆ యేర్పాటులు మంచివగుటచే జనసమ్మతములుగనుండెను. గుజరాతీ దేశమున పీఠస్థులగు మతగురువులకు మహారాజులని పేరు. గోముఖవ్యాఘ్రములగు నామహారాజులు గురువులని పేరు పెట్టుకొని నిజముగా మహారాజులకన్న నెక్కువభోగము లనుభవించు

చు మతము పేరుపెట్టిశిష్యులకు దుర్నీతులనుబోధించుటయేగాక యెంత మోటవాండ్రయిన సిగ్గుపడవలసిన నీతిబాహ్యకర్మములన్యాయముగఁ జేయుచుందురు. ఈగురువులందఱుఁ వల్లభాచార్యమతస్థులు. ఈయాచార్యులుచేయు దౌర్జన్యములు చూచి సహింపలేకమంగళదాసు వారి దుర్మార్గములబయలుపెట్టఁదలఁచెను. అతనితలంపున కనుకూలముగఁ నాకాలమున కెరసస్ దాస్ మూల్జియను యథార్థవాదియొకఁడుబయలుదేరి సత్యప్రకాశికయను నొకపత్రికస్థాపించియందులో నీమహారాజులు చేయునీతిమాలినపనులను వెల్లడింపుచురాఁగా మంగళదాసు వానికిఁదోడ్పడి కుడిభుజమయి పనిచేసెను. ఆమహారాజులలో నొకఁడుమూల్జిగారిమీఁదఁ బ్రతిష్టానష్టమునకు వ్యాజ్యము తేగానప్పుడు నాథూభాయి వానికభయమిచ్చి వేయివిధముల కనిపెట్టుటయేగాక తానువానిపక్షమున సాక్ష్యముఁగూడ నిచ్చెను. మంగళదాసుసాక్ష్యమునేరమునువిచారించినజడ్జిలకు మంచియభిప్రాయమును గల్గించెను. అందుచేత తీర్పువ్రాయునప్పుడు జడ్జిలలో నొకరిట్లనిరి. "తనమతములోఁ జాలదురాచారము లున్నవని దృఢమయిననమ్మకముతనమనస్సులో లేనిపక్షమున మంచిస్థితియుగౌరవమునుగల మంగళదాసువంటి పెద్దమనుష్యుఁడుకోర్టుకువచ్చి, కులస్థులయొక్కయు బంధువులయొక్కయు దూషణకైననోర్చి యేల సాక్ష్యమిచ్చును." అదివఱ కతనివర్ణమునకు వంశపరంపరగా వచ్చునట్టికులపెద్ద యొకఁడుండెను. వర్ణపుఁగట్టుబాటులలో నతఁడెంతచెప్పిన నంత జరుగుచువచ్చె. వర్ణవ్యవహారములెల్ల నొక్క మనుష్యునిపెత్తనముమీఁద నుంచుట మంచిదికాదనియాతఁడుకులస్థులనందఱఁ జేర్చి, కులపెద్దవంశపరంపరగా వచ్చుటయనుచితమని చెప్పి, యెప్పటికప్పు డొకపెద్దనేర్పఱచుకొమ్మనియుపదేశించి తనమాట వారందఱువినునట్లుచేసెను. అంతతోఁబోనీయక వెనుకపెత్తనముఁ జేసినసెట్టిమీఁదవ్యాజ్యము తెప్పించి యతనియొద్ద ధర్మవ్యయమునిమిత్త

మున్న సొమ్ముమీసికొనికులస్థులుధర్మమునిమిత్తమిచ్చినసొమ్ము యెక్కువమంది యభిప్రాయము ననుసరించి వ్యయముచేయవలసిన దేకానియొక్కకులపెద్దమాటచొప్పుననే జరుగఁగూడదని యేర్పాటుచేసెను. మంగళదాసు నాథూభాయికి మొదటినుండియువిద్యాభివృద్ధిఁ జేయవలెనని యభిలాష గాటముగానుండెను. 1852వసంవత్సరమున బొంబాయిపురవాసులగు కొందఱు పెద్దమనుష్యులు మగపిల్లల కొకపాఠశాల స్థాపింపఁదలఁప దాని కాతఁడు సహాయముచేసెను. హిందూదేశములోఁ బెద్దపరీక్షలయందుఁగృతార్థులఁగుపిదపవిదేశములయందుఁజదువ నుద్దేశించువారినిమిత్తమతఁడిరువదివేలరూపాయిల బొంబాయియూనివర్సిటీవారికిచ్చెను. 1854 వ సంవత్సరమునమంగళదాసుభార్యమృతినొందెను. ఆమెజ్ఞాపకార్థ మతండుకళ్యాణనగరమున నేఁబదివేలరూపాయిలవ్యయముచేసి యొకధర్మవైద్యశాలఁగట్టించిదానిఖర్చులనిమిత్తము మఱియిరువదివేలరూపాయిలుదొరతనమువారిచేతికిచ్చెను. పునహానగరములో డేవిడ్ సాసూ ననువారుకట్టించిన ధర్మవైద్యశాలలో గతిలేనిహిందూస్త్రీలనిమిత్త మొకభాగము మూఁడువేలు కర్చుపెట్టి మంగళదాసు కట్టించెను.

1860 వ సంవత్సరమునగవర్న మెంటువారు క్రొత్తగావచ్చుబడిపన్ను(అనఁగా ఇన్‌కంటాకుస్సు),ప్రజలమీఁద వేసినప్పుడా విషయమయినసంగతులువిచారణచేయుట కీతని కమీషనరుగా నియమించిరి. కాని యాపన్నెట్లు వేయవలయునను నభిప్రాయములోనితనికిఁదక్కినకమీషనర్లకునుసరిపడనందున నతఁడాపనిని స్వల్పకాలములోనేమానివేసెను. మంగళదాసునకు రాజకీయవ్యవహారములయందుఁగూడఁజాలనభిలాషకలదు. అట్లుండుట చేతనే యతఁడు 1867 వ సంవత్సరమున 'బోంబె ఎసోసియేషను' అనునొకసంఘమునుస్థాపించెను. ఈసంఘముయొక్క ముఖ్యోద్దేశము హిందూదేశస్థులకు రాజకీయవ్యవహారముల

యందభిరుచి పుట్టించుటయే. ఈకార్యములుచేయుటచేతనతఁడుప్రజలవిశ్వాసమునకుఁబాత్రుఁడయిబొంబాయిగవర్నరుగారి యాలోచనసభలోసభ్యుఁడుగాఁబ్రజలవలననేర్పరుపఁబడియెనిమిదిసంవత్సరములాపనిచేసెను. ఆకాలములో జరుగు ప్రతివిషయమునుగూర్చియతఁడు గాఢముగాఁ జర్చించుటయేగాక ప్రజాక్షేమముగూర్చి యధికారులతో నిర్భయముగఁ బోరాడుచువచ్చెను. 1874 వ సంవత్సరమున మంగళదాసు దేహారోగ్యము సరిగాలేక నాపని మానుకొనినప్పుడుబొంబాయిగవర్నమెంటువారీక్రిందియుత్తరమును వ్రాసిరి.

"మీరు గవర్నరుగారి యాలోచనసభలోఁజిరకాలముకష్టపడి పనిజేసి యిప్పుడుమానుకొనుచున్నందున లోకోపకారార్థముగ మీరుచేసినపనినిగూర్చి మేముప్రశంసజేయకపోవుట పాడిగాదు." 1872 వ సంవత్సరము 1 వ మేతారీఖునబొంబాయిగవర్నరుగారగుసర్ సేమోరీఫిట్జరాల్డుదొరగారు మంగళదాసునకు సి. ఎస్. ఐ. అను బిరుదము నిచ్చుచు నీక్రిందివిధముగాఁ జెప్పిరి.

"మంగళదాసుగారూ! ఈబిరుదమునకుఁదగినయుత్తమపురుషుల పేళ్ళు కొన్ని తెలియఁజేయుమనిపై యధికారులునన్నుఁగోరఁగా నేను శ్రీవిక్టోరియామహారాజ్ఞిగారికి సంతోషపూర్వకముగా మీపేరు వ్రాసి పంపితిని. దయాస్వరూపిణియగు శ్రీవిక్టోరియామహాదేవిగారునాచేసిన విన్నపమునాదరించినారు. మీస్వతంత్రప్రవర్తనముమీలోకోపకారపరాయణతమీరీబిరుదునకుఁదగుదురని ఋజువుచేసినవి. అందుచేత నెంతోసంతోషముతో నే నీబిరుదములను మీకిప్పుడుసమర్పించుచున్నాను. ఈబిరుదులు చిరకాలమువహించుటకు భగవంతుఁడుమీకాయురారోగ్యము లొసంగుగాక!" 1875 వ సంవత్సరమున విక్టోరియారాణిగారు వానికి సర్ అనబిరుదము నిచ్చిరి. ఈబిరుదుపొందినహిందువులలోనితఁడే మొట్టమొదటివాఁడు. ఆసంవత్సరమందేవిక్టోరియారాణిగా

రిజ్యేష్ఠపుత్రులునుమనప్రస్తుతచక్రవర్తిగారు నగు ఎడ్వర్డుగాగప్పుడు యువరాజుగానుండి మనదేశమునుజూడవచ్చి బొంబాయినగరమునకు బోయి మంగళదాసుయొక్క యిద్దఱుకుమారుల వివాహమహోత్సవ కాలమునను స్వయముగవచ్చి వానిని గౌరవించెను. యువరాజుగారు స్వయముగ నింటికివచ్చిన గౌరవము హిందువులలో మంగళదాసునకుఁ దప్ప మఱి యెవ్వరికిని లభింపలేదు. మంగళదాసు నింటికి వివాహము నిమిత్తమువచ్చిన చుట్టములందఱు మహానందభరితు లయిరి. తనకుం గలిగిన యీయపూర్వగౌరవముచేత మహానందభరితుండయి మంగళ దాసు తనకృతజ్ఞతను యువరాజునకుఁ దెలుపుకొనెను. యువరాజునుజూ చుట కాసమయమున వర్తకులనేకులు వచ్చిరి. ఆవచ్చినవారిలో లక్షా ధిపతులు కోటీశ్వరులు నగువారిం గొందఱిని యువరాజునకుఁ జూపి పి మ్మట వానికత్తరు పన్నీరు తాంబూలము లిచ్చి వారిని పంపెను. ఆస మయమున మంగళదాసునియింట పువ్వులు కుప్పలుతిప్పలయి పడెను. తనయింట జరిగిన వివాహము యువరాజదర్శనమునను నీ రెండుసంగతు లజ్ఞాపకార్థము మంగళదాసు బొంబాయినగరములో నిరువదియైదు వేల రూపాయిలు మూలధనముతో నొకసత్రము వేసెను. ఆమూలధనము పేరు సర్ మంగళదాసునాథూభాయికపూలుని రాశ్రియల్ నిధి. అది గాక మఱి యిఱువదియైదు వేలరూపాయిలు మూలధనమిచ్చిగుజరాతీ కోమటుల యందఱి యుపయోగమునిమిత్తము వాకేశ్వర యను గ్రామమున నొక యన్నసత్రము వేయించెను.

1877 వ సంవత్సరమున శ్రీయువరాజుగారు హిందూదేశమును జూచినందుకు కొందఱిని గౌరవింపఁదలఁచి దొరతనమువారు కొన్ని వెండిపతకములు చేయించి యందొకదానిని మంగళదాసున కిచ్చిరి. ఆపతకమును మంగళదాసున కప్పటి బొంబాయి గవర్నరుగారగు సర్ రిచార్డుటెంపిల్ దొరగారు స్వయముగా సమర్పించుచునాసమయమున

నిట్లని చెప్పెఁ. "శ్రీరాణీగారిచే నీయఁబడిన యీపతకమును మంగళ దాసునకు సమర్పించుట కింతకన్న మంచిసమయము దొరకదుగనుక నిప్పుడేయీమిత్రులయెదుట దీని నిచ్చుచున్నాను. అతని నిదివఱకే నెఱిఁగియుండిన యీతెల్లదొరలయొక్కయు స్వదేశస్థులయొక్కయు సముఖమున మంగళదాసు దేశమునకు,బొంబాయినగరమునకుఁ, దనసంఘమునకుఁ జేసినయుపకారములను వానియౌదార్యమును వారిమనశ్శుద్ధినివేనేనేను వేయినోళ్ళఁబొగడ సక్కరలేదు. ఇంగ్లీషువారియధీనములోనున్న హిందూస్థానములోనెల్ల శ్రేష్ఠమైనది గుజరాతీదేశము. ఆదేశస్థులలోమిక్కిలి గొప్పదియగు కోమటితెగలోఁ జేరినవాఁడు మంగళదాసు. అతనిసంఘమునకునతను తగినప్రతినిధియని మీరందఱొప్పుకొనఁదగినయంశమే.గడచిననూరుసంవత్సరములనుండివానిపూర్వులుదొరతనమువారిచేతఁబ్రజలచేతఁ జాల గౌరవింపఁబడుచున్నారు. ఏటేటవారియైశ్వర్యము వృద్ధియగుచున్నది. ఇతఁడు బొంబాయిసంఘమునకుఁబ్రధానపోషకుఁడు.ఈయనబొంబాయిరాజధానికివెనుకటి గవర్నరుగారగుసర్ బార్టిల్‌ప్రియర్ గారి యాలోచనసభలో నెనిమిదేండ్లు సభ్యుఁడుగానుండెను.అతఁడుదానములు సేయునప్పుడుకుడిచేయియిచ్చినదాని నెడమచేయినెఱుగదన్నట్లుదానము సేయువాఁడు. కళ్యాణనగరమునకట్టించిన ధర్మవైద్యశాలయు,బొంబాయినగరమునస్థాపించినబాలికాపాఠశాలయు వానియౌదార్యమును ఘోషించుచున్నవి."

ఈమంగళదాసునాథూభాయి ఆ 1890వ సంవత్సరమునలోకాంతరగతుఁడయ్యెను. అతను మృతినొందునప్పుడొక్కమరణశాసనము వ్రాసి యందురమారమి యెనిమిదిలక్షలరూపాయిలు ధర్మకార్యములనిమిత్తము వ్యయముచేయుమని నియమించెను. అందు ముఖ్యదానములివ్వి. వాకేశ్వరగ్రామమునొద్దధర్మవైద్యశాలఁగట్టించుటకుడెబ్బదివేలరూపాయలు. వానిపేరస్థాపింపఁబడిన బాలికాపాఠశాలకు రెండు

వేలరూపాయలు. తన తెగకోమటులలో బీదలకు సాయము చేయుటకు వేయిరూపాయలు. వాకేశ్వరధర్మశాల మరమ్మతుచేయుట కయిదు వేలరూపాయలు. ఇంగ్లాండునకుబోయి చదువుకొను హిందూవిద్యార్థులనిమిత్త మదివఱకిచ్చిన యిరువదివేలుగాక మఱియుఁ గొంతధనమిచ్చినట్లు మరణశాసనములో వ్రాసెను.

గోకులదాస్ తేజపాలు

గుజరాతిదేశములో ప్రసిద్ధమగు కచ్చి యనుసంస్థానముగలదు. అందు కొఠారాయను చిన్నగ్రామము గలదు. ఆగ్రామమునం దొక బీదకుటుంబమున నిద్దఱుబాలురుపుట్టిరి. అందొకఁడు 1793 వ సంవత్సరమున జన్మించెను. రెండవయతఁడు 1798 వ సంవత్సరమునఁ బుట్టెను. అందు జ్యేష్ఠుఁడగు నాంజీ పదియేండ్లప్రాయముననే తనపొట్టపోసికొనుటకు బొంబాయికిఁ బోవలసివచ్చెను. పాప మతఁడు పగలు వీథులవెంబడితిరిగి గుడ్డలమ్ముకొని రాత్రిగొకయింటికిఁ గావలిపండుకొనిజీవయాత్ర గడపనారంభించెను. ఎన్నియవస్థలఁ బడినను రోజుకూలియైనసరిగా గిట్టకపోవుటచే నతఁడు చాలశ్రమపడుచు వచ్చెను. అతని తమ్ముఁడగు తేజపాలు రెండేండ్లతరువాత బొంబాయికిఁబోయి యన్ననుకలిసికొనియె. అతఁడుకూడఁ జాలపరిశ్రమజేసి తన యిరువదియవయేట వర్తకుఁడయిస్వతంత్రవ్యాపారముచేసి ముప్పదివేల రూపాయిలు గడించి రమారమి ముప్పదియైదేండ్లప్రాయమున సనఁగా క్రీ. శ. 1833వ సంవత్సరమున కాలధర్మమునొందెను. మృతినొందునప్పటికినతనికిరమారమి పదునొకండుసంవత్సరములు వయసుగల కుమారుఁ డొకఁ డుండెను. అతఁడే గోకులదాసు తేజపాలు. ఆబాలుని దురదృష్టముచేతఁ దండ్రి పోయినకొలదికాలములోనే పెదతండ్రియగు నాంజికూడ లోకాంతరగతుఁడయ్యెను. మరణమొందునప్పటికి నాంజియొద్ద మూడులక్షలరూపాయి లుండెను. నాంజీకిఁగూడ బిడ్డలులేకపోవుటచే వానిధనమంతయుగోకులదాసునకే చెందెను. ఈగొప్పయాస్తిని సరిగాఁ జక్కపెట్టుటకు వానితండ్రియుఁ బెదతండ్రియుసంరక్షకునెవ్వనినేర్పరచిపోవలేదు. స్వయముగా జక్కపెట్టుకొనుటకు వానికిఁ దగినవయసుగాని విద్యగాని లేదు. ఐనను వానితల్లిమిక్కిలిబుద్ధిశాలిని యగుటచే బాలుఁడుచెడిపో

గోకులదాసు తేజపాలు.

వకుండ ధనము క్షయముగాకుండ నెంతయు జాగరూకతతో మెలంగి ప్రాయము వచ్చినతరువాత ద్రవ్యమంతయుఁ బుత్రునకప్ప గించెను. అదిమొదలతఁడు వ్యాపారములయందు మిక్కిలి శ్రద్ధాళుఁడై ధనవృద్ధి జేయుటయేగాక సంఘమున కెంతో యుపకారి యయ్యెను. అతఁడు యావజ్జీవము విదేశములకు సరకు లెగుమతి సేయుటయు నచ్చటినుండి వచ్చినసరకులు స్వదేశమునకు దిగుమతీ సేయుటయు ముఖ్యవ్యాపారముగఁ బెట్టుకొనెను. ఇతఁడు గుజరాతీలలో భట్టియాకులస్థుఁడు. ఆ తెగలో భాగ్యవంతులగువారు తప్పక వస్త్రములయంత్రములనో మఱియే యితరయంత్రములనో తెప్పించి వ్యాపారము సేయుచుందురు. ఇతఁడో వారిమార్గమునను సరింపక క్రొత్తపుంతద్రొక్కెను. అతఁడుచేసినప్రతివ్యాపారమున వానికిలాభమువిశేషముగవచ్చెను. ఎంతధనమును సంపాదించినను గోకులదాసుధనగర్వమునందక సర్వజనసులభుఁడయి యెల్లవారికిష్టుడై యుండెను. అతఁడుసంఘసంస్కరణమునందభిలాషకలవాఁడనిచెప్పదురుగానియావిషయమునజెప్పఁదగినపనియెద్దియు జేసినట్లుకనఁబడదు. ఇతఁడుముఖ్యముగదానమునకు బ్రసిద్ధికెక్కెను. 1854వ సంవత్సరమున నతఁడుమొట్టమొదట జన్మభూమికిఁబోయి యచ్చటనున్నతనతెగవారి యుపయోగమునిమిత్తము లక్షరూపాయలనొక్కమారేదానముచేసెను. ఆమరుచటిసంవత్సరమే గోకులదాసు తీర్థయాత్రలు సేయఁబోయి యాపుణ్యక్షేత్రములలోగొన్నిచోట్ల చెఱువులు త్రవ్వించి కొన్నితావులసత్రములు గట్టించి కొన్నియెడల నన్నప్రదానములు సేయించి మొత్తముమీఁద ధర్మకార్యముల నిమిత్తము రెండులక్షలరూపాయిలువ్యయపరచెను. అక్కడనుండివచ్చి గోకులదాసు బొంబాయిలోనున్నగుజరాతివారి విద్యాభివృద్ధినిమిత్తము రెండుపాఠశాలలుస్థాపించెను. అవిగాక బొంబాయిలోనతఁడొక ధర్మవైద్యశాలపెట్టించి దానిపోషణము నిమిత్తములక్షయేబదివేలరూపాయల నిచ్చెను. ఆవైద్యశాలకు నింక

నుగావలసిన కర్చులుబొంబాయి మునిసిపాలిటీవారు ద్రొరతనమువారు వహించి గోకులదాసు పేర దానినిప్పుడు జరపుచున్నారు.

బొంబాయిలో నున్న గొప్పవైద్యశాలలు మూఁడు. అందులో గోకులదాసు తెజపాలుగారి దొకటి. ఈదానములుగాక గోకులదాసు తనమరణశాసనములో మఱికొన్ని సత్కార్యముల నిమిత్తము ధనదానము చేయవలసిన దసి మిక్కిలి విస్పష్టముగా వ్రాసెను. ఈ మరణశాసనము మిక్కిలిబాగుండుటచే నేఁటికిని బొంబాయిలో మరణశాసనములు వ్రాయఁదలంచువా రనేకులు దీనినే మాదిరిగా పుచ్చుకొని వ్రాయుచుందురఁట. దాని కింత ప్రసిద్ధివచ్చుటకుఁ గారణమేమన దానిలో రెండు గొప్పవిశేషము లున్నవి. అందుమొదటిది ఆమరణశాసనముఁ బట్టి తదనంతరము ధర్మకార్యములు జరుపువా రేధర్మమెట్లు జరువపలయునో దేని కేయేసాధనసామగ్రులు కావలయునో యాయానిబంధన లన్నియు నందు విస్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడియున్నవి. అందుచే దాతయొక్కముఖ్యోద్దేశమెప్పుడు జరుగక తప్పదు. రెండవది ఆశాసనములో గోకులదాసు తన బంధువులకు తనయొద్ద పనిచేసిన సేవకులకు తన్ను నమ్ముకొనియున్న యనుజీవులకు మరచిపోక వేరువేరుగ నొక్కొక్కనికి గొంతసొమ్మియ్యవలయు ననివ్రాసెను. ఆ శాసనములందు మొట్టమొదట చిరకాలము తన్ను సేవించినపరిచారకునకు దనయనంతరమున శ్రాద్ధకర్మచేయించు బ్రాహ్మణునకుఁ దనకుఁ జాలకాలము వండిపెట్టిన వంటవానికిఁ బూర్వము తనయొద్ద సేవకుఁడయియుండి మృతినొందిన యొకవృద్ధునికుమారుల కిద్దఱకు మొత్తముమీఁద నలువదియాఱువేలరూపాయ లిమ్మని వ్రాసెను. అవి మొదటవ్రాసి తరువాత రెండు సంస్కృతకళాశాలల స్థాపించుటకు నందలివిద్యార్థుల కన్నముపెట్టుటకు నొకచెరువు త్రవ్వించుటకు నొక ధర్మశాల కట్టించుటకు నొకలక్ష పదునైదువేలరూపాయ లిమ్మని

యెను. పిమ్మట ననేకధర్మకార్యములనిమిత్తము గోకులదాసు రమారమి యేనిమిదిలక్షలరూపాయ లిమ్మని వ్రాసి ప్రతిధర్మకార్యము నిర్విఘ్నముగా సాగునట్లు తేర్పాటులు చేసెను. ఈమొత్తములో నెబ్బది యైదువేలరూపాయలు వేరుగానుంచి దానిమీఁద వచ్చినవడ్డీతో నిద్దఱు గుమాస్తాలను, ఒక కార్యదర్శి (సెక్రిటరి) ని వేయవలసినదనియు తాను జేసిన ధర్మకార్యము లన్నియు సరిగా జరుగుచున్నవో లేవో చూచుటయుఁ దాను ధర్మార్థమిచ్చినసొమ్ము లెక్కలుసరిగా వ్రాయుటయు వారిపనిగా నుండవలసినదనియు, నతఁడు శాసనములో వ్రాసెను. ఆకార్యదర్శి సంవత్సరాంతమున లెక్కలన్నియు దొరతనమువారి గణికులచేత సరిజూపించి యింగ్లీషుభాషలోను గుజరాతీభాషలోను తప్పక యాలెక్కలను ప్రకటింపవలసిన దనికూడ నతఁడు నియమించె. దగ్గఱచుట్టములను దూరపుచుట్టములను సరిగ జ్ఞాపకముంచుకొని యెవ్వరెవ్వరి కెంతధన మియ్యవలయునో యంతధనము నిచ్చి వారిలో సంతానములేని స్త్రీలకు యావజ్జీవమనుభవించునట్లు స్వాతంత్ర్యమిచ్చి తక్కినవారికి సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యమిచ్చి గోకులదాసందఱి మెప్పులవడసెను. ఇవన్నియువ్రాసి కడపట నతఁడు తన యుత్తరక్రియలకు భార్యశ్రాద్ధములకు నొకవేళ తానే ముందుగాఁ బోయిన యెడల తనతల్లిపరలోకక్రియలకుఁ దగినయేర్పాటులు చేసెను.

ఈమరణశాసనము వ్రాయునప్పటికి గోకులదాసునకు నలువదియైదవ సంవత్సరము. ఏవిధమైనవ్యాధియు లేక యతఁడు మంచి యారోగ్యము కలిగియుండెను. ఆశాసనము వ్రాయవలసినయవసర మేమియు లేకపోయినను గోకులదాసు "దేహము లస్థిరము లెటుపోయి యెటువచ్చునో ముందేవ్రాసియున్న మంచి" దని సుఖముగా నున్నప్పుడే దానిని లిఖించెను. కాని దైవవశమున నదివ్రాసిన సంవత్సరమునకే గోకులదాసున కొకవ్యాధి ప్రవేశించి యేచికిత్సలకు లొంగక

తుడగాయుదారచరిత్రుని నెత్తుకొనిపోయెను. గోకులదాసు మహాదానములనిమిత్తము వ్యయము చేసిన ధనముగాక మృతినొందునప్పటి కతనిసొమ్ము ముప్పదిలక్షలరూపాయిలుండెను. కాని పాప మతనికి బురుషసంతానము లేకపోవుటచే భార్యకు బెంచుకొమ్మని యధికారమిచ్చెను.

ఎంత కట్టుదిట్టముగ వ్రాసినమరణశాసనములైనను వివాదములు లేకయుండవు కదా. అట్లే గోకులదాసు మరణశాసనవిషయమునం గూడ ప్రారంభమున గొన్నివివాదములు సంభవించెను. కావున నీవివాదములునచ్చుటచేత సొమ్ము ధర్మకర్తలచేతికి వచ్చునప్పటికిం గొంతయాలస్య మయ్యెను. కాని యీయాలస్యముకూడ కొంత మేలేయ్యెనది. ఏలయన భగవంతునియనుగ్రహమున నప్పటికి ఖర్చులన్నిపోను వడ్డీతోను సొమ్ము పదునైదులక్షలయ్యెను. గోకులదాసు చేసిన ధర్మకార్యములన్నిటిలో మిక్కిలి మెచ్చఁదగిన దొకటియున్నది. అదియిది. చదువుకొనఁదలంచు బీదవిద్యార్థులకు భోజనశాలయొకటి యతఁడేర్పఱచెను. అందులో నిరువదియెనమండ్రు విద్యార్థుల కన్నము పెట్టి వస్త్రములు పుస్తకములు కట్టుబట్టలు మొదలగున విచ్చి పట్టపరీక్షయందుఁ గృతార్థులగునంతకు వారికిఁ జదువు చెప్పించున ట్లేర్పాటులు చేయఁబడినవి. అతఁడు స్థాపించిన పాఠశాలలు ముఖ్యముగా నైదున్నవి. ఒక సంస్కృతకళాశాల యొకబాలికాపాఠశాల మగపిల్లల నిమిత్తము మూడింగ్లీషుపాఠశాలలు. ఈ యయిదు పాఠశాలలలోఁ జదువుకొను పిల్లలసంఖ్య 1,200లు. వీరిలో నూటికిరువది యయిదుగురికి ధర్మార్థము చదువు చెప్పఁబడును. ఇదిగాక తన జన్మదేశమగు కచ్ఛిలోఁ జిన్నవి పెద్దవి కలిసి మఱియాఱు పాఠశాలలుకలవు. అందొకదానిలో బాలురకు సంస్కృతము మాత్రమే నేర్పఁబడును. ఇవి యన్నియుఁగాక బాష్యపు పరీక్షకు ప్లీడరు పరీక్షకు వైద్యశాస్త్రపరీక్ష

లకుఁ జరుపుకొనఁగోరు విద్యార్థులకు సాయముచేయు నిమిత్తము కొంత మూలధన మతఁ డిచ్చెను. కులీనులకుఁ జరుపుకొనఁ దలఁచి వచ్చినవారిలోఁ దన తెగ వారగు భట్టియాలకే యెక్కువ ప్రాముఖ్యత నీయవలసిన దని యతఁడు వ్రాసెను. ఇట్లు విద్యాభ్యాసము నిమిత్తము సదుపాయములు పెక్కులుచేసి యనాథశాలలు దేవస్థానములు మొదలగువానికిఁగూడ నతఁడు కొంతధన మిచ్చెను. అందు ముఖ్యముగా నొక దేవాలయమునకు కొంతధనమిచ్చి యేటేట నచ్చట నుత్సవములు మహావైభవముతో జరుగునట్లు నియమించెను. భట్టియాశాఖలోఁ జేరిన దిక్కులేని వితంతువులను దలిదండ్రులు లేని పేద బాలురను బోషించునిమిత్తము దిక్కులేని యువతులకు వివాహములు సేయునిమిత్తమును గతిలేనివారికి మరణానంతము శ్రాద్ధకర్మలు జరుపు నిమిత్తమును గోకులదాసు ప్రత్యేకముగా లక్షయేఁబదివేల రూపాయలిచ్చి దానివడ్డీతోఁ బయిన చెప్పిన కార్యములు సేయుమనియెను.

బొంబాయినగరమున ధన మెంతయున్నదో ధర్మము నంతే యున్నది. ఎందఱెందఱో ధనవంతులు విశేషదానములు నిచ్చిరిగాని దీనులకు నెల్లవారలకు నత్యంతోపయుక్తముగా నుండునట్టిధర్మములు గోకులదాసు చేసినట్లెవరును జేయలేదు. ఈగోకులదాసు తేజపాలుయొక్క పేరు గుజరాతీ దేశమున నెఱుఁగనివారు లేరు. అతని పేరు చెప్పుకొనని యిల్లులేదు. ఆతని నామస్మరణముచేత నొక దానమైనను చేసి యెఱుఁగని మహాకృపణులుసైతము ఔదార్యము గలవారై తెగించి తమ యర్థమున కొంతభాగము దానముచేయకమానరు. భరతఖండము గర్భమున బుట్టిన బిడ్డలలోఁ దన సత్కార్యములచేత నిజము చరితార్థుఁడయిన పురుషుఁడితఁడే యని చెప్పవచ్చును.

కృష్ణదాస్ మూల్జి

ఇతఁడు 1832వ సంవత్సరము జూలై 25వ తారీఖున జన్మించెను. ఈతని పసితనమునందే తల్లి కాలధర్మము నొందుటచేఁ దండ్రి రెండవపెండ్లి చేసికొని మాతృహీనుఁడగు నీబాలకుని పెంచుమని తనతోఁబుట్టువు కప్పగించెను. ఈకృష్ణదాసు మేనత్త సంరక్షణలోనుండి బొంబాయిలోని యెల్ఫిన్‌స్టన్ కళాశాలలో విద్య నేర్చుకొనుచుండెను. ఆకాలమున నతఁడు రమారమి యిరువదియొక్క సంవత్సరము వయస్సు గలవాఁడై నప్పుడు వానివిద్య కంతరాయము సంభవించెను.

గుజరాతి దయాన్ ప్రసారిక మండలి యను నొకసభ గుజరాతులో నేర్పడి స్త్రీపునర్వివాహవిషయమున మంచి యుపన్యాసము వ్రాసిన వానికి నూటయేబదిరూపాయలు బహుమాన మిచ్చునట్లు ప్రకటించిరి. కృష్ణదాసు తద్బహుమానమును సంపాదింపవలయునని యుపన్యాసము వ్రాయ మొదలుపెట్టెను. కొన్నిపుటలువ్రాసిన తరువాత వాని వ్రాసినకాగితము లెవరో వానికిఁ దెలియకుండ దీసికొని మేనత్తకుఁ జదివి వినిపించిరఁట. పూర్వాచారములపై నత్యంతభక్తి గలయాయవ్వ యావ్రాతలు వినినతోడనే పిడుగడచినట్లు నిశ్చేష్టయయి స్త్రీలకు పునర్వివాహము చేయుట మంచిదనివ్రాసినపరమదుర్మార్గుని దా నన్నవస్త్రములిచ్చి పెంచుటయు మహాపాతకమేయని తక్షణమే వాని నింటనుండి యీవలకు వెడలనడచెను. కృష్ణదాసున కిది పెద్దదెబ్బ. దీనిచేనతఁడు నిరాధారుఁడయి యన్నవస్త్రములిచ్చువారే లేకపోవుటచేఁ జదువునయితము మానుకోవలసి వచ్చెను. అతఁడు కొంచెము పశ్చాత్తాపమునొంది యుపన్యాసము వ్రాయుట మాని తనయభిప్రాయములు మాఱినవని మేనత్తతోఁ జెప్పినరిపుచ్చు

కృష్ణదాస్ మూల్జీ.

కృష్ణదాసు వార్తాపత్రికను నడుపుటకుఁ దగిన సామర్థ్యమును నస్వాతంత్ర్యము లోకానుభవము గలవాఁడగుటచేఁ బత్రిక మంచిదశకు వచ్చెను. హిందువుల సంఘములోఁ జిరకాలమునుండి కాపురముండి బయలుపడకుండ సంఘమును నాశనముచేయుచుండిన దురాచారముల నతఁడు పత్రికాముఖమున బయలుపుచ్చి యపహాస్యముల పాలుచేయుచుండుటచే హిందువు లందరిలోను ముఖ్యముగా భట్టియాలలోను వైశ్యులలోను మిక్కిలి కళవళముపుట్టెను. బొంబాయిలోనుండు వైశ్యులు భట్టియాలు వాణిజ్యాదులు చేయుటలోబుద్ధిమంతులే యయినను సంఘమతవిషయములలో మూర్ఖులయి గురువులకు బానిసలయి వారుగీచినగీటు దాఁట వెఱచి నీచముగ బ్రిదుకుచున్నారు. ఈగురువులు మన దేశమునం దున్న గురువులవలె స్వాములవారలు సన్యాసు లని పిలువంబడక మహారాజు లనిపిలువఁబడుదురు. పేరునకు వారు సన్యాసు లయినను నిజముగా మహారాజులకంటె నెక్కువ భోగములను వైభవములను ననుభవించుచుందురు. ఈగురువులు శ్రీకృష్ణుని యవతారములని శిష్యజనులు నమ్మి భ్రష్టు లగుచున్నారు. ఈమతమువల్లభాచార్యమత మని చెప్పఁబడును. ఇదియొకవిధమయిన వైష్ణవమతము. దానిస్థాపకుఁడు వల్లభాచార్యుఁడు. ఈతఁడిప్పటికి రమారమి నాలుగువందల యేండ్లక్రిందట నుండినవాఁడు. ఈయన కొంతకాలము దక్షిణదేశము తిరిగి పిదపఁ బశ్చిమమునకుఁబోయిగుజరాతుదేశమున నొక వైష్ణవమతము స్థాపించెను. ఆమతగురువులేయీ మహారాజులు. ఈమతసిద్ధాంతమునుబట్టి శిష్యులు గురువునకు తమ తనువు మనస్సు ధనము సమస్తము నర్పించి కైంకర్యము చేయవలయును. ఈధర్మము మొట్టమొదట శిష్యులు గురువులయెడల మిక్కిలిభక్తి కలిగియుండవలయు ననుమంచియుద్దేశముతో నేర్పడియుండవచ్చును. కాని యిటీవలమహారాజు లనుపేళ్ళతో బయలుదేరిన గురు

వులు దురాశాపాతకులై యు శిష్యులను వంచించి మూర్ఖులను జేసివా రిధనము నపహరించుటయేగాక వారిచేత నీచమైన సేవలు చేయించు కొనుటయేగాక యీశిష్యుల యింట నుండు పడుచులు తమ యుత్తమ భర్తలతోఁ గాపురము సేయఁ బంపకముందు వ్యభిచారమునిమిత్తము గురువులయొక్కకు పంపవలయునని శిష్యుల కుపదేశించుచున్నారు.

ఈగురూపదేశము విని యజ్ఞానులు మూఢులు నయినవారు నిత్యము నీమాయమతస్థులు తమ భార్యలను పుత్రికలను కోడండ్రను గురువులకుం బంపి తాముకృతార్థులముగానెంచి సంతసింతురు. ఈమూర్ఖుల భక్తి యింతతో సరిపోవలేదు. ఈగురువులు మహారాజులు నడచిన నేలమీఁది మన్ను వారిపాదములనంటినమన్ను వలెఁ భావించుచును శిష్యులాము ద్దిడి భక్షింతురు. వారిపాదుకలు వారు తమపూజాస్థలమున బెట్టుకొందురు. వారియుమ్మిలను బంగారుగిన్నెలతో బట్టుదురు. గురువు ల న మిలి యుమిసిన తములపాకులనెల్ల స్త్రీపురుషులు వెంబడించి కోసి కన్నులకద్దుకొని తిని ధన్యులగుదురు. గురువు లోల్లోక పుకానెన్న సేసి తొట్టిపుదురు. అతనియుచ్ఛిష్టాన్నమారగింతురు. వేయేల? అతనిబట్టలు పిడిచిననీరునయితము పరమభక్తితో గ్రహించి పానము చేయుదురు. జనులయందున్న యీమూర్ఖతనుజూచిగురువులు ప్రజలయొద్ద హారంజనమును పలుచేయనిచ్చినందుకు శిష్యులయొద్దనుండి చాలధనము గ్రహింతురు. ఈవిషయమున మున్నొకసారి రావుబహదూరు కందుకూరి వీరేశలింగంపంతులుగారు వ్రాసినవాక్య మొకటిం దుదాహరించుచున్నాము.

"ఈమహారాజులు శిష్యులపాలిట, దర్శనమిచ్చినందున కయిదు రూపాయిలును, శరీరములు ముట్టనిచ్చినందుకు ముప్పదియైదు రూ పాయలును, ఉయ్యాలలోఁ బెట్టి యూఁచనిచ్చినందునకు నలువదిరూ పాయలును, గంధము పూయనిచ్చినందున కిరువదిరూపాయలును, ఏ కశయ్యాగతులుకానిచ్చినందుల కేఁబదిమొదలుకొని యేనూరు రూ

పాయలవఱకును, కలసి రాసక్రీడ చేయనిచ్చినందునకు నూరు మొగలుకొని యున్నూరురూపాయలవఱకును, ఉమిసిన తాంబూలమును తిననిచ్చినందునకు పదునేడు రూపాయలును, తాము స్నానముచేసి నట్టిగాని తాముకట్టుకొన్నబట్ట యుతికినట్టిగాని నీరు త్రాగనిచ్చినందునకు పందొమ్మిదిరూపాయలును, గ్రహింతురఁట. మనుష్యజన్మమెత్తినవా రింతకంటె నెక్కువగాఁ జెడుట సాధ్యమగునా?*

నాగరికులగు సుజనులు తలంచుకొనుటకైనను హేయములగు నీ దురాచారములను నిర్మూలింపఁ దలఁచి కృష్ణదాసుమూల్జీ యాగుప్త శాచముల వికృతచేష్టలను దనపత్రికాముఖమున బయలుపుచ్చియల్లరి చేయసాగెను. తమగుట్టు బయలుపడుటచే గురువులు భయపడి లంచములచేతను బెదరింపులచేతను వానిని మిన్నకుండ చేయవలయు నని యత్నించిరిగాని కృష్ణదాసు తనసంకల్పము విడువడయ్యె. కృష్ణదాసు వ్రాయువ్రాతలు గురుమహారాజులకు భరింపశక్యముగాక యుండుటచే నామహారాజు లనేకులుగూడి తమశిష్యజను లందఱిచేత మూల్జీని వెలివేయించి యిబ్బందిపెట్టుటకు ప్రయత్నించి 185[illegible] వ సంవత్సరము జనవరినెలలో నొకయొడంబడికను వ్రాసికొనిరి. అందున్న ముఖ్య నిబంధనములివి.--1. వల్లభాచార్యమతములోఁ జేరిన వైష్ణవుఁ డెవ్వఁడును గురుమహారాజులను న్యాయస్థానమునకు రప్పించుటకు సమనులు చేయింపకూడదు. అట్టిసమనులను దీసికొని రాఁ గూడదు. 2. గురుమహారాజుల నేకోర్టులకు సమనుచేసి పిలుపింపఁగూడదని దొరతనమువారిచేత నొకచట్టము నిర్మింపఁ జేయుటకు వలసినంతసొమ్ము పోగుచేయవలయును. 3. ఈచట్టము నిర్మింపఁబోవులోపున నీమహారాజులశిష్యుఁడు కానివాఁ డెవఁడయిన వారికి సమనులు చేయించిన పక్షమున నట్టివ్యవహారమునకుఁ గావలసినధనమంతయు శిష్యవైష్ణవులు పెట్టుకొనవలయును. 4. గురుమహారాజుల శిష్యుఁ డగు

వైష్ణవుఁ డెవఁడయిన వారిమీఁద చెడువ్రాతలు వ్రాసినపక్షమున వెంటనే కులస్థులందఱు వానిని వెలివేయవలయును.

ఇట్లు వ్రాసి యీయొడంబడికపత్రమును గురువులు శిష్యులందఱకు యథేచ్ఛముగఁ బంచిపెట్టిరి. ఆకాగితమునుజూచి మూల్జీదానికి శానిసపత్ర మని పేరుపెట్టెను. ఒడంబడికలెన్ని వ్రాసికొన్నను శిష్యజనులు చాలమంది దానిలో వ్రాలు చేయనందున మహారాజులుత్తమయిచ్ఛాప్రకారము కృష్ణదాసును బహిష్కరింపఁజాలరయిరి. ఇటులుండ 1860 న సంవత్సరమధ్యమున సూరతు నగరమునుండి యొకమహారాజు బొంబాయినగరమునకు విజయంచేసెను. వచ్చినకొన్నినాళ్ళకె యీగురువునకు సత్యప్రకాశికపత్రికాధిపతి యగుమూల్జీకిని మతాచారములలోఁ గొన్నిసందిగ్ధవిషయములనుగూర్చి చర్చజరిగెను. కృష్ణదాసడిగినప్రశ్నములకుఁ దగినయుత్తరములు జెప్పఁజాలక గురుమహారాజుగారు "శేషంకోపేన పూరయే" త్తను లోకోక్తి నిజముగ మహాకుపితులై మూల్జీ నాస్తికవాదములు చేయుచున్నాఁడనియు మతమునకుఁ జెరుపుగావించుచున్నాఁడనియు నిందారోపణము చేసెను. గురువులు తన కారోపించిన యీనిలాపనిందలకు మూల్జీ 1860వ సంవత్సరము అక్టోబరు 21వ తారీఖున ప్రకటింపఁబడినసత్యప్రకాశికలో సహేతుకమయిన మంచియుత్తరమిచ్చి యందు వేదములలోనుండి శాస్త్రములలోనుండి పురాణములలోనుండి యెన్నో శ్లోకముల నెత్తి వ్రాసి గురువులు చేసినవాదము లప్రమాణికములని ఋజువుచేసి ప్రపంచములో నీగురుమహారాజులకంటె దురాత్ములువంచకులు లజ్జాహీనులు వ్యభిచారులు లేరని కఠినముగ వ్రాసెను. ఆవ్రాత గురువునకు నసాళమంటితల వెఱ్ఱియెత్తించినను నెందుచేతనో వారు కొంతకాలమూరకుండి దుస్సహమయిన యీపరాభవమునకుఁ బ్రతిక్రియ జేయుటకుఁ గాబోలు 1861వ సంవత్సరము మే నెల 14వ తారీఖున

నతఁడు కృష్ణదాసు మూళీమీఁద ప్రతిష్ఠనష్టమునకు బొంబాయి హైకోర్టులో నొక యభియోగము (దావా) తెచ్చెను. కృష్ణదాసు మూళీ యీనేరమునకుఁ దాను నేరస్థుఁడు కాఁడనియు, వ్రాసినవారిత వారికప్రతిష్ఠాకరము కాదనియుఁ దానువ్రాసినదానిలోఁ బ్రత్యక్షరము నిజమేయనియు వాదించెను.

అంతియెగాక వల్లభమతగ్రంథములలో వ్యభిచారము భక్తిగ చెప్పఁబడినదనియు నీమతగురువులందఱు వ్యభిచరించుచునే యుందురనియు నూతనగురుమహారాజుగారుకూడ నట్టిపనులలోనివాఁడే కాని వారికంటె భిన్నుఁడు కాఁడనియు మూళీ కోర్టువారికి విన్నవించెను. అనంతరము కృష్ణదాసు చేయుచున్న మహోపకారమును దెలిసికొనలేక మూర్ఖులయి భట్టియాలనువారు సభయొకటిచేసి గురుమహారాజునకు విరుద్ధముగ నెవ్వరుకృష్ణదాసుపక్షమున సాక్ష్యమియ్యఁగూడదని నిర్ధారణచేసికొనిరి. ఈనిర్ధారణము గురువులకు శిష్యులకు నష్టమేకాని లాభము గలిగింపలేదు. ఏలయనఁ దనకులస్థులందఱు జేరి తనపైఁ గుట్రలు పన్నుచున్నవారని కృష్ణదాసువారిపై నొకయభియోగముఁ దెచ్చెను. గురువుగారుదెచ్చిన దావాయటుండ మూళీకులస్థులపై దెచ్చిన యభియోగములో న్యాయాధిపతులు భట్టియాలలో ముఖ్యులగునిద్దఱికిఁ జెఱియొకవేయిరూపాయలనుమఱియెనమండుగురిలో నొక్కొక్కనికైదువందలరూపాయిల చొప్పునను ధనదండన విధించిరి. ఆనాఁడు మూళీ కోర్టునుండి యింటికిఁబోఁగానే యోడిపోవుటచేత కడుపు మండియున్న భట్టియాలు వానిని దిట్టముగఁ గొట్టిరి. అందుచేత రాజభటులసహాయము గయికొని యింటికిఁబోవలసివచ్చెను.

గురువుదాఖలుచేసిన ప్రతిష్ఠానష్టపుదావా హైకోర్టులో నలువది దినములు విచారింపఁబడెను. న్యాయాధిపతియగు జోసఫ్ ఆర్నాలుదొరగారు మూళీనేరస్థుఁడు కాఁడని తీర్పుచేయుటయేగాక య

తఁడు లోకోపకారి యనియు నీతిస్థాపనమునిమిత్తము చాలధైర్యము చూపె ననియు తమతీర్పులో వ్రాసిరి. ఆకాలమున నమెరికాఖండము లో గొప్పయుద్ధములు జరుగుచుండుటచే జనులు కృషివాణిజ్యాదుల యందు శ్రద్ధవిడిచినందున దూదిపంట యల్పమయ్యె. అమెరికాఖండపుదూదియే యదివఱకు నింగ్లాండునకు నెగుమతియగుచుండెను. ఆ ఖండమునందు దూదిపంట యల్పమగుటనందున నింగ్లాండువర్తకులు హిందూదేశపుదూది మిక్కుటముగాఁ గొనఁగోరి బేరము లిచ్చిరి. అప్పుడు మనదేశములో దూది వెలయెక్కువయయ్యెను. అందుచేతమూల్జీ తనపూర్వపు వృత్తిని మాని దూదివర్తకముచేసినచో మిక్కిలిలాభమువచ్చునని కృష్ణదాసుమాధవదాసను పేర నొక వర్తకపుసంఘముపెట్టి వ్యాపారము చేయనారంభించెను. విదేశముతో వాణిజ్యముచేయునప్పుడు వర్తకుఁడా దేశమునకుఁ బోవనిచో వ్యాపారము సరిగజరుగదని కృష్ణదాసు పయనమై యింగ్లాండునకుఁబోయెను. కాని యెంతశ్రద్ధతో నతఁడువ్యాపారముచేసినను దైవవశమున దూదిబేరములో ధరలు మిక్కిలి మందమగుటచే మూల్జీస్థాపించినవర్తకసంఘము నష్టమునొంది యంతరించెను. కాబట్టిమూల్జీయింగ్లాండులో నుండవలసిన యవసరములేక 1874 వ సంవత్సరమున మనదేశమునకు మరలివచ్చెను. ధనలాభము లేక సరిగదా యింగ్లాండుపోయినందుకు మూల్జీకి మరియొక యుపద్రవము సంభవించెను. చిరకాలమునుండి యతనిమీఁద మిక్కిలి యక్కసుబూనియున్న గురుమహారాజు లదే సమయముగదాయని విదేశము వెళ్ళినందుకు వానికివెలివేసి బహువిధముల బాధపెట్టిరి. ఎన్నిబాధలుపెట్టినను మూల్జీ మేరువువంటి ధైర్యముగలవాఁడై జడియక నిలచెను. ఇటులుండ నప్పటి బొంబాయిగవర్నరుగారు మూల్జీయొక్క సామర్థ్యమును, నీతిని, ధైర్యమును నెఱిఁగినవా రగుటచే నొక స్వదేశసంస్థానమునకు వానిని

దివానుగా నేర్పఱచెను. ఉద్యోగస్థు డయియున్న కాలమున నతఁడాపదవిలో దన్ను నియోగించిన దొరతనమువారికిని తనచేఁ బాలింపఁబడు ప్రజలకును సంతుష్టికలుగునట్లు దేశము నేలెను. కాని యీయుద్యోగమున నతఁడు చిరకాలముండలేదు. అచిరకాలములోనె యొకవ్యాధిసంభవించి యెట్టకేలకువానిందనపొట్టబెట్టుకొనెను. ఈ సత్పురుషుని మరణమునకు బొంబాయి గవర్నమెంటువారు సయితము విచారించి తమ గెజటులో నా విచారమును తెలియపరచిరి. కృష్ణదాసు మూల్‌జీ సత్యమునిమిత్తము నీతినిమిత్తముకష్టములననుభవించినశూరశిఖామణి. సంఘసంస్కరణమునం దితఁడు తనకుఁగల యభిమానము మాటలచేతగాక క్రియలచేత జూపి మొదటినుండియు తన వర్తనమున నసందర్భములు లేకుండ నేకరీతిని నడిపినవాఁడు. ఆ కాలపు బొంబాయి గవర్నరుగా రేగాక యింక ననేకులు శ్లాఘాపాత్రమగువాని చరిత్రమును మెచ్చుకొనియుండిరి. సర్ రిచ్చర్డు టెంపిల్ గారు తనకాలపుమనుష్యుల చరిత్రములను వ్రాయుచు నీతనిఁ గూర్చి శ్లాఘ్యమగు మాటలతో వ్రాసిరి.

రాజా సర్ దినకర రావు.

రాజా సర్ దినకరరావు

ఈయన మహారాష్ట్రబ్రాహ్మణుఁడు. బొంబాయి రాజధాని యందలి రత్నగిరి జిల్లాలోనున్న దేవరూఖ గ్రామ మీయన జన్మస్థానము. ఇతఁడు 1819 వ సంవత్సరము డిసెంబరు 20 వ తారీఖున జన్మించెను. ఈయనతండ్రి పేరు రఘోబాదాదా. ఈయనకు దినకరరావు ప్రథమకళత్రమువలనఁ బుట్టినపుత్రుఁడు. దినకరరావుయొక్క పూర్వులు మూఁడు నాలుగుతరములనుండి సింధ్యామహారాజుగారి గ్వాలియరు సంస్థానములో నేదో యొకపనిగాను సుబేదారులుగ నుండుచు వచ్చిరి. ఇతనియొక్క బాల్యముఁగూర్చి మన కంతగాఁ దెలియదు. అయిదవయేటనే యక్షరాభ్యాసముచేసి మాతృభాష యగు మహారాష్ట్రమును వానికిఁ దండ్రిగారు చెప్పించుచు వచ్చుచుండిరని మాత్రము తెలియుచున్నది. స్వభాషయేకాక దినకరరావు సంస్కృత పారసీభాషలఁగూడ నేర్చెను. యుక్తవయస్కుఁడయినప్పటి నితఁడు పూర్వాచారపరాయణుండయి చేయవలసినకర్మలు కాలాతిక్రమణము కాకుండ యథావిధిగఁ జేయుచుండుటంబట్టి బాల్యమునం దీతనికి మతసంబంధమయిన బోధనము గట్టిగా జరిగియుండునని తోఁచెడును. ఈయనకు హిందువుల గానమునందు మిక్కిలి యభిరుచిగలదు. హిందూ వైద్యశాస్త్రమునందుఁ జాలమట్టుకు నభినివేశము గలదు. బుద్ధిసూక్ష్మతగలవాఁ డగుటచే నేవిద్య నభ్యసించిన నది యల్పకాలముననే రాఁదొడఁగెను. అతఁడును సమయము చిక్కినప్పుడు వదలక తనజ్ఞానాభివృద్ధి చేసికొనుటకు మిక్కిలి పాటుపడెను. ఈయనకు నలువదిసంవత్సరములు వచ్చువఱకు నింగ్లీషుభాష రాదు. చదువ నారంభించిన వెనుక నతఁ డచిరకాలములోనే దానిని చక చక

మాటలాడ నేర్చెను. దినకరరావుగారికి జ్ఞాపకశక్తి మెండు.

గ్వాలియరుసంస్థానములో నితఁడు పదునైదవయేఁటనే యుద్యోగమునఁ బ్రవేశించెను. మొట్టమొదట నొకగొప్పయుద్యోగస్థుని చేతిక్రింద కొంతకాల మతఁడు లెక్కలువ్రాయుచు వచ్చెను. ఈ చిన్నయుద్యోగములో నతఁడు చూపిన చాకచక్యము ప్రానిక గ్రహించి మెచ్చి తండ్రియనంతరమున నదివఱ కాయన చేయుచుండిన సుబేదారుపని దినకరరావుకిచ్చిరి. అతఁడు పరిపాలింపవలసిన పరగణా మిక్కిలి కష్టతరమయినదగుటచే దినకరరావు తనలో నడగియుండిన యద్భుతశక్తి నంతయు వెలికదెచ్చి కను నేర్పుతో నధికారము జేసెను. ఆపనిలోఁ బ్రవేశించినపిదప నతఁడు తనపరగణాలోనున్న పోలీసుడిపార్టుమెంటు చక్కఁజేసెను. అవసరమయినచోటుల పోలీసు స్టేషనులఁ గట్టించెను. సర్కారుసిస్తు సరిగ వసూలుచేయుటకు తగిన పద్ధతు లేర్పరచెను. క్రిందియుద్యోగస్థులు నడువవలసిన నడతయిట్టిది యని తెలియఁ జేయుట కొకనిబంధన గ్రంథము వ్రాసెను. ఈకార్యములను నతఁడుచేసిన తక్కువమార్పులనుజూచి గ్వాలియరుమహారాజుగారును వారియొద్దనుండు నింగ్లీషువారి రెసిడెంటును చాలసంతోషించిరి. ఈకార్యములే దినకరరావుయొక్క భవిష్యదభివృద్ధికి యశస్సునకు వి త్తనము లయ్యెను.

దినకరరా వొక్కఁడు సంస్థానములో నొకచిన్న భాగమును సరిగాఁ బాలించిన మాత్రమున సంస్థానమున కంతకు నేమి లాభము గలుగును? తక్కినవా రందఱు వానిలాగున పాటుపడినచో మిగుల లాభముండును. అట్లు గాకపోవుటచే 1843 వ సంవత్సరము మొదలు కొని సంస్థానము మిక్కిలి క్షీణదశకు వచ్చెను. పూర్వపుమహారాజు పోవుటచే నప్పటిమహారాజు బాలుఁడు. రాజకుటుంబము బహుకల హాభూయిష్టమయి యుండెను. వ్యవహారము సరిగ జరుగదయ్యె. అర్థ

ప్రాణములకు క్షేమము తక్కువయ్యెను. ఎచ్చటఁ జూచిన నేరములు తరుచయ్యెను. అధికారులు లంచగొండులయి ప్రజలను బాధింపఁ జొచ్చిరి. సర్కారునకుఁ జెల్లుబడి గావలసిన సిస్తు సయితము సన్నగా వసూలుచేయు దిక్కు లేకపోయె. అందుచేత ధనకోశములు నష్టిన య్యెను. ఈదురవస్థకుఁ దోడు రోగ చుట్టుపై రోకటిపోటుచందమున సంస్థానమున మన్నెములలోనున్న కొండలను వనచరులు పితూరీలు చేసి, యున్న కొంచెము నెమ్మదికి భంగము గలిగించిరి. కాఁబట్టి సంస్థాన మనునావకుఁ జుక్కాని త్రిప్పుటకు సమర్థుఁడొకఁడు కావలసి వచ్చెను. తగినవాఁ డెవఁడని యంతటను విచారించుచుండ నంతలోఁ బ్రధానమంత్రిపదవి కాళీ యయ్యెను. వెంటనే సంస్థానము మేలుకోరినవారందఱు దినకరరావే దానికిం దగినవాఁడని వాని నాపదవి యందు 1852 వ సంవత్సరమున బ్రతిష్ఠించిరి.

ఆమహాపదవి నతఁడు బూని సంస్థానము సరిగా సిస్తు చెల్లక పోవుటచే ధనహీనతచేతఁ జిక్కుపడు చున్నదని గ్రహించి తద్విషయమున ముందుగాఁ బనిచేయుటకుఁ బ్రయత్నించెను. దరి యంచులేక సంస్థానమందలి ధనమంతయు కర్చగుచుండుటచే నష్టివ్యయము నివారించుటకు నతఁడు చేసినపని మిక్కిలియాశ్చర్యకరమయి శ్లాఘనీయమై యున్నది. నిజమయిన స్వామిభక్తిగల దినకరరావు ప్రప్రథమమున తనజీతమునైదు వేలరూపాయిలనుండి రెండు వేలగునట్లుతగ్గించెను. ఆత్మలాభపరాయణుఁడుగాక, కేవలస్వార్థపరిత్యాగియయినయీసత్పురుషుని పద్ధతి నవలంబించి యనేకులు తమజీతములుగూడ తగ్గించుకొనిరి. అందుచేత ప్రతిసంవత్సరము చాలసొమ్ము కూడివచ్చెను. ఈపని యయిన వెనుక నతఁడు సర్కారుసిస్తు వసూలుచేయుటయందుఁగూర్చి యెక్కుడు శ్రద్ధచేసెను. ఈపని చక్కఁగా నిర్వహించుటకు దినకరరావు రివిన్యూడిపార్టుమెంటును బలపరిచి లెక్కల డిపార్టుమెంటును

కూడ సృష్టించి దానిని సమర్థుడయిన యొక యుద్యోగస్థునిచేతి క్రింద నిలిపెను. ఇట్లు మూడు సంవత్సరములు పాటుపడి యామంత్రి సంస్థానపుఋణ మంతయు దీర్చివేయుటయేగాక ధనకోశములోఁ గొంతసొమ్ము నిలువఁగూడఁ జేసెను. సంస్థానమునందలి యుద్యోగస్థు లందఱు నడచుకొనవలసిన వ్యవహారధర్మములను గొన్నిఁటిని వ్రాసి యొకపుస్తకముగాఁ జేసి యానిబంధనలనుబట్టి వారందఱు నడచుకొనున ట్లాజ్ఞాపించెను. ఈపుస్తక మెంత యుపయోగకరముగా నుండెనో యీక్రింది సంగతినిబట్టి మీరే గ్రహింపవచ్చును. ఆకాలమున హైదరాబాదు సంస్థానములో రెసిడెంటుగానుండిన బుష్బీదొరగారు గ్వాలియరుసంస్థానములో రెసిడెంటుగానుండి మాక్ఫెరసను దొరగారికి జాబు వ్రాయుచు దినకరరావుగారు వ్రాసిన పుస్తకము మిక్కిలి యుపయోగకరముగా నుండుటచేతనైజాంసంస్థానమునందుఁ గూడ దాని నుపయోగింపవలెనని దన కభిప్రాయమున్నట్లు వ్రాసెను. ఈపనులకుఁ దోడు దినకరరావు 60 పాఠశాలలు సంస్థానములో స్థాపించి యొకచిన్న చదువుల డిపార్టుమెంటు కల్పించెను. పోలీసును న్యాయస్థానములును (కోర్టులు) చక్కపఱచెను. కాలువలు త్రవ్వించి చక్కని బాటలు వేయించి జనులకు ప్రయాణసౌఖ్యమును గలిగించెను. వాణిజ్యమునకు భంగకరములయిన సుంకములను గొట్టివేసి ప్రజలయొక్క స్థితిని బాగుచేయుట కెన్నివిధముల పాటుపడవలయునో యన్నివిధముల పాటుపడెను.

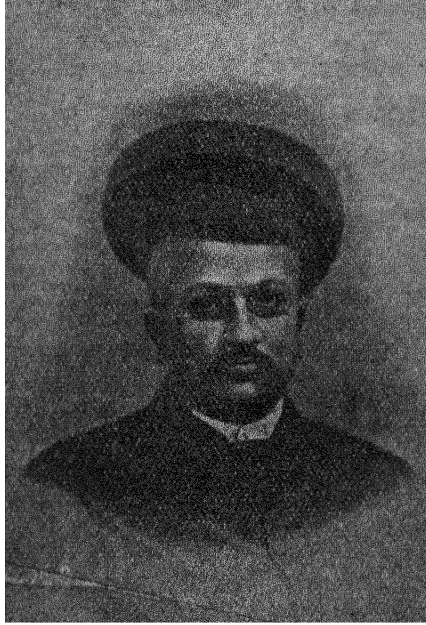
1857 వ సంవత్సరమునం దుత్తరహిందూస్థానమున గొప్ప సిపాయిపితూరి జరిగెను. ఆకాలమున నింగ్లీషుదొరతనమువారికి దినకరరావుచేసిన యుపకార మింతింతయని చెప్పరాదు. హిందూదేశమం దున్న సంస్థానాధిపతులందఱిలో సింధ్యావిషయముననే గవర్నమెంటువారి కాదినములలో నెక్కువ యలజడి కలిగెను. సింధ్యా

మహారాజుయొక్క సైనికులుగూడ పితూరీదార్లలోఁగలసి సర్కారు వారితోఁ బోరాడ నభిలషించుచుండిరి. సింధ్యాగూడ నొకచేయి చూచి విడుచుట మంచిదని యాలోచింపఁ దొడఁగెను. అట్టిసమయమున దినకరరావుయొక్క బుద్ధి నిపుణతచేత సింధ్యామహారాజు తన ప్రయత్నము మానుకొనియెను. సైనికు లింగ్లీషువారిమీఁదికిఁ దమ్ము పంపుమని పలుమారు వేఁడుటచే దినకరరావు మేరమీరిన వారి యుత్సాహమును మాన్పలేకపోయినను వారు పితూరిదారులతోఁగలసి దొరతనమువారిమీఁదఁ బడకుండ నెప్పటికప్పు డేవో వంకలు చెప్పి యాపఁజాలెను. అధికమయిన బుద్ధినిపుణత యుండుటచే తనే పితూరిదారులు గ్వాలియరుసంస్థానముసప్రవేశించినపుడయిన తమ సైనికులు వారితోఁ జేరకుండ నాపగలిగెను. అప్పటి రెసిడెంటుగారు దినకరరావువలననే సింధ్యామహారాజురక్షింపఁబడెనని స్పష్టముగాఁబలికెను. ఆయన చేసినపనినిగూర్చి యొకదొరగారీక్రిందివిధముగ వ్రాసిరి. "ఆకళవళములో దినకరరావు తనయజమానికి జేసిన యుపకార మిట్టిదియని చెప్ప నలవిగాదు. అతఁడు తన స్వామియెడల మూర్తీభవించిన రాజభక్తియయి యడ్డము వచ్చినదాని నెల్ల దుడిచిపెట్టుచు మహావేగముతో వచ్చిన యాసంక్షోభమునకు మూర్తీభవించిన ధైర్యమయి మెలఁగెను. అత్తటి నాంగ్లేయ ప్రభుత్వమునం దాతఁడు చూపిన యాదరము నాంగ్లేయుల కతఁడు చేసిన సహాయము నప్పుడది చూచినవారు స్వయముగ ననుభవించినవారు జన్మమధ్యమున మరచిపోఁదగినది కాదు." 1859 వ సంవత్సరమున గవర్నరు జనరలుగారగు కానింగు ప్రభువుగారు ఢిల్లీలో నొకదర్బారుచేసి యచ్చటికి దినకరరావును రావించి యతఁడు చేసిన యుపకారమునకుఁ గృతజ్ఞుఁడయి వందనములు సేయుటయేగాక కాసీజిల్లాలో నొకజాగీరును బహుమాన మిచ్చెను.

1859 వ సంవత్సరముననే దినకరరావు గ్వాలియరులో మంత్రి యుద్యోగమును మానుకొనెను. అనంతరము కొంతకాలమువఱకు నతఁడు ఢోల్పూరు సంస్థానమునకు మంత్రి యయ్యెను. 1861 వ సంవత్సరమున గవర్నరుజనరలుగారి శాసననిర్మాణసభలో హిందువుల నేర్పఱచవలసి వచ్చినప్పుడు దినకరరావుగారొక సభికుఁడుగా నియమింపఁ బడెను. అతఁ డాసభలో మూఁడుసంవత్సరములు మాత్రమే పనిచేసినను నాస్వల్పకాలమున దేశోపకారములగు పనులే చేసెను. 1866వ సంవత్సరమున నతనికి సర్ యను బిరుదము వచ్చెను. 1877 వ సంవత్సరమున జరిగిన ఢిల్లీదర్బారులో దొరతనమువారు వానికి రాజాబిరుదమునిచ్చిరి. 1884 వ సంవత్సరమున డఫ్రిన్ ప్రభువుగారు రాజాబిరుదము వారి వంశస్థు లందఱికుండునట్లు చేసెను. దికరరావు మిగిలిన దినములను నిర్వ్యాపకముగానే గడపి 1896వ సంవత్సరమున జనవరి 9 వ తారీఖున కాలధర్మము నొందెను.

దినకరరావు పలుచని మొగముగలిగి పచ్చనిచాయ గలిగి యౌవనమువ స్ఫురద్రూపియయి యుండెను. అతని యాకృతి పొట్టిగనుండును. అతనిమాటలు మిక్కిలి మృదువులయి యెదుటివారిం దనపక్షము ద్రిప్పుకొనున ట్లుండును. అతఁడు నిశ్చలమయిన చిత్తస్థైర్యము గలవాఁడు. ఇంగ్లీషు విస్తారము రాకపోవుటచే నతఁడు దొరలపద్ధతి నెప్పు డవలంబింపలేదు. స్త్రీవిద్య మొదలగు సంస్కారము లతని కిష్టములులేవు. కాని సంస్థాన పరిపాలనమునందు మంచి బుద్ధిశాలియయి సహాయుండయి పని చేసెను.

కాశీనాథత్రియంబకతిలాంగు.

కాశీనాథ త్రియంబక తిలాంగు

ఈతఁడు గౌడసారస్వత బ్రాహ్మణుఁడు. ఈతని పూర్వులు రమారమి నూఱు సంవత్సరముల క్రిందట గోవానగరమునుండి వచ్చి బొంబాయిలో కాపురముండిరి. ఈయన 1850 వ సం॥రం ముప్పదియవ యాగష్టున జన్మించెను. ఇతఁడు బాబురామచంద్రతిలాంగుగారి రెండవ కుమారుఁడు. ఆయన పెదతండ్రి త్రియంబక రామచంద్ర తిలాంగుగారు సంతానహీనుఁడగుటచే నీపిల్లవానిని పెంచుకొనెను తండ్రియుఁ బెదతండ్రియు నవిభక్తులై కలిసియుండినందున జ్యేష్ఠుఁడే యింటిపెత్తనము చేయుచుండెను. పెంచుకొన్న పెదతండ్రి పూర్వాచారపరాయణుఁడై మిక్కిలి నీతిమంతుఁడైనందున కాశీనాథత్రియంబక తిలాంగు నొద్దనుండిన సకలసద్గుణములువానియొద్దనుండి నేర్చుకొనినవేయని చెప్పవచ్చును. కొంతకాల మతఁడు స్వభాష చిన్నబడులలో నేర్చుకొని యింగ్లీషు చదువుటకు 1859 వ సం॥రమున నెల్ఫిన్స్టన్ పాఠశాలకుఁ బోయెను. ఈపాఠశాలలో నుపాధ్యాయులు కేవలము జీతములకొఱకేగాక బాలురవిద్యాభివృద్ధికై పాటుపడుచు వచ్చిరి. అప్పుడు విద్యనేర్పిన గురువులలో నారాయణమహాదేవ పరమానందుఁ డొకఁడు. కాశీనాథుఁడు పాఠశాలవిడిచిన తరువాత నయితము కార్యాలోచన మేదియైనఁ జేయవలసి వచ్చినప్పుడు తన గురువగు పరమానందుని సహాయముగోరుచు వచ్చెను.

1864 వ సంవత్సరమునఁ గాశీనాథుఁడు ప్రవేశపరీక్షయందు కృతార్థుఁడై కళాశాలలోఁ బ్రవేశించెను. ఆకళాశాలాధ్యక్షుఁడును నందలి యుపాధ్యాయులును బాలురప్పగింప వలసిన పాఠములు చదివించుటయేగాక బుద్ధిసూక్ష్మత హెచ్చుటకై యితరగ్రంథములు

గూడ చదివించుచు వచ్చిరి. అట్టి గురువులయొద్ద విద్యనభ్యసించుటచే నతఁడు రెండేండ్లకే యనగా 1866 వ సం॥రమునందు పట్టపరీక్ష యందును మఱి రెండేండ్లకే యనగా పదునెనిమిదేండ్ల ప్రాయముననే యఫ్. ఎ. పరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁ డయ్యెను. పిమ్మట మఱి రెండేండ్లకు యల్. యల్. బి. అనగా బియల్ పరీక్షలో దేరెను. పట్టపరీక్ష యందుఁ దేరిన మరుసటి సంవత్సరమే యనగా పదునేడేండ్ల ప్రాయముననే యతఁడు తాను చదువుకొన్న కళాశాలలో నొక యుపాధ్యాయుఁడుగా నియమింపఁబడి బాలుర కింగ్లీషు సంస్కృతము నేర్పెను.

1872 వ సంవత్సరమున కాశీనాథుఁడు న్యాయవాదికిఁ గావలసిన మఱికొన్ని పరీక్షలయందును గృతార్థుఁడై బొంబాయి హైకోర్టులో న్యాయవాదియయ్యెను. కుశాగ్రబుద్ధియగు నీతఁడు పరీక్షలయందుఁ గృతార్థుఁ డగుటయేగాక బహుగ్రంథములు శోధించి చదివి పలు తెఱఁగుల తన జ్ఞానము నభివృద్ధిచేసికొనుచు వచ్చెను. ఆయన యఫ్. ఎ. పరీక్షయందుఁ దేరినవాఁడయ్యు దానదివఱకు నేర్చికొనిన విద్య మిక్కిలి స్వల్పమనియు "అనంతశాస్త్రం బహువేదితవ్యం అల్పశ్చకాలో బహవశ్చ విఘ్నాః" అను నార్యోక్తినిబట్టి నేర్చికొనవలసినదే విస్తారముగ నున్నదనియు దెలిసికొని న్యాయవాది పరీక్షకుఁ జదువునప్పుడే యింగ్లీషులోనున్న భాషాగ్రంథములు తత్త్వశాస్త్రములు మొదలగు వానిని జాగరూకతతో జదివెను. ఇట్లు జదువుటయేగాక యతఁడు బొంబాయిలో నాకాలమున వెడలుచుండిన హిందూప్రకాశము మొదలగుకొన్ని పత్రికలకు వ్యాసములు వృత్తాంతములు వ్రాసిపంపుచు నెడ నెడ జ్ఞానాభివృద్ధి కరములగు సభలకుఁ బోయి పెద్దలిచ్చు నుపన్యాసములను విని స్వయముగఁ దానుపన్యాసములువ్రాసి చదివి యెల్లవిధముల బుద్ధిని వికసింపఁజేసెను.

ఈ విధముగా నభ్యాసముచేసికొన్నఁగాని లౌకిక వ్యవహారములలో దాను ప్రవేశించుటకు తగనని యత్నముచేయుచు వచ్చెను.

అదియునుఁగాక బొంబాయిలోనున్న ప్రార్థనసమాజమందిరమున కతఁడు ప్రతివారముపోయి యచ్చట జేయఁబడిన మతబోధలను శ్రద్ధతోవిని గృహమునకు జనినపిదప దాను విన్నదంతయుఁ గాగితముమీద వ్రాసి "మీరుచెప్పినదంతయు నేనుసరిగా గ్రహించివ్రాసితినోలేనో చూడుఁ"డని యుపన్యాసమిచ్చిన వారియొక్కకే పంపుచుండెను. ఇతరులు చెప్పినవిషయములను సరిగా గ్రహించినదిగాదేనియు జేయుట నేఱుఁగనివాఁడుప్రపంచమునందెప్పటికినిగొప్పవాఁడు కాలేఁడనిభావించి యతఁడీవిధముగ జేయుచువచ్చెను. అవ్విధంబున నొరులయుపన్యాసములువిని జ్ఞాపకముంచుకొని మరల వ్రాయుచుండుటచేతనే యతఁడు మిక్కిలి సరసమైనశైలితో నింగ్లీషు వ్రాయుటయు మాటలాడుటయు నతనికలవడెను. ఆంగ్లేయభాషలో మిల్లు, కార్లైల్, స్పెన్సరు, మొదలగు మహాత్ముల గ్రంథములయం దతనికత్యంతమభిరుచి. సంస్కృతముమీఁద వానికున్నయభిమానమునకు మేరలేదు. బాపుశాస్త్రియనునొకపండితుఁడు విద్యార్థులకుఁ బాణినివ్యాకరణము చెప్పుచుండ నతఁడక్కడకుఁ బ్రతిదినముపోయి యాశాస్త్రమునేర్చుకొనెను. ఆనందగిరివ్రాసిన శంకరవిజయము మరొకరువ్రాసినశంకరవిజయముఁజదివి కాశీనాథుఁడు శంకరాచార్యుని చరిత్రము సంగ్రహముగా నింగ్లీషుపవ్రాసివిద్యార్థుల సమాజమునొద్దఁజదివెను. ఈకాలముననేయీవిద్వాంసుఁడు భగవద్గీతల నింగ్లీషులోనికిభాషాంతరీకరణముచేసెను. ఈభాషాంతరీకరణమునవేస సంస్కృతవిద్యాపారంగతుఁడగు మోక్షమూలరు పండితుఁడు తానుప్రకటించిన ప్రాచీనపవిత్రగ్రంథములలోఁజేర్చి లోకమునకు వెల్లడించెను.

ఆదినములలోఁ జేసినమనఃపరిశ్రమమునుబట్టియే కాశీనాథుఁడు యవాదియైనపిదప నతిబుద్ధిసూక్ష్మతతో వ్యాజములనడపి ప్రతిష్ఠ

సంపాదింపఁగలిగెను. ఆతనివాగ్ధోరణియాతనియుక్తులు న్యాయాధిపతుల మనస్సులనాకర్షించుచు నతనినేర్పుస్వల్పకాలములోనేవానికి గొప్ప పేరు దెచ్చెను. న్యాయాధిపతులు సయితముపలుమారువానిప్రజ్ఞలకుఁ బొగడుచువచ్చిరి. సంస్కృతమునందతఁడు మిక్కిలి ప్రజ్ఞావంతుఁడగుటచే హిందూశాస్త్రముల మీఁద వచ్చినవ్యాజములలోనతనియాలోచనప్రమాణమైయుండెను. జడ్జీలుసయితము సందిగ్ధ విషయములలో నీతనిసహాయమపేక్షించుచువచ్చిరి. యూరపుఖండమున గ్రీసు దేశమున హోమరనుకవి ఈలియడ్డను నొకగ్రంధమువ్రాసెను. దాని యందలి కథ యచ్చముగ రామాయణమువలెనుండును. అందుచేసంస్కృతపండితుఁడగు వీబరను దొరగారు రామాయణమురచించినవాల్మీకిమహర్షి హోమరుకవి వ్రాతలను దొంగిలించెనని వ్రాసిరి. కాశీనాథతిలాంగు హోమరుకవిత్వమువాల్మీకికవిత్వము, జాగ్రత్తతో బరిశోధించిచదివివీబరనుగారివ్రాతలు వట్టితప్పులని ప్రమాణములతో జూపుచు నొకవ్యాసము వ్రాసెను. ఆవ్యాసమును హిందూదేశస్థులేగాక యింగ్లాండువారు సయితము చాలమెచ్చిరి.

అతఁడు 1873వ సం॥రమున మొట్టమొదటబహిరంగమైనసభలోనికివచ్చి యొక్కయుపన్యాసమిచ్చెను. ఆసభయప్పుడుక్రొత్తగాబుట్టిన యుప్పుచట్టమునుగురించి చర్చించుటకు జరిగెను. అతఁడునాడిచ్చినయుపన్యాసము నింగ్లీషుపత్రికలు స్వదేశపత్రికలుసమానముగఁ గొనియాడెను. అతనినోటినుండి యాంగ్లేయభాష వెలువడునప్పు డాంగ్లేయులుసయితము తమభాషకిట్టిసౌకుమార్యముగలదాయని తెల్లబోయి చూచెడువారు. న్యాయవాదియై విశేషప్రసిద్ధిగాంచుచు రాజకీయవ్యవహారములలో మిగులఁబనిచేయుచుఁదీరికలేకయున్నను గాశీనాథతిలాంగు సంస్కృతభాష పరిశ్రమము మరువలేదు. భర్తృహరినీతిశతకవడ, ముద్రారాక్షసనాటకము నింగ్లీషుటిప్పణము వ్రాసిప్రకటించెను. అను

దృష్టినొందక యతఁడు పురాతనతామ్రశిలాశాసనములశోధించి వాని లోగలవిషయములనులోకమునకు తెలియజేయుచువచ్చెను. 1876వసం॥ రమున నతఁడు బొంబాయి యూనివరిసిటీలోసభికుఁడయ్యెను. 1877వ సం॥రమున నీదేశమందున్న తెల్లవారినిమాత్రము 'వాలంటరీకోరు' అను పేరుగల యొకవిధమయినసేనలోఁ జేర్చుకొనవలసినదనియు నల్లవారిని మాత్రమందుఁ జేర్చికొనగూడదనియు దొరతనమువారిని వేడుకొనుటకు బొంబాయిలో నొకసభ జరిగెను. ఈతెలాంగుగారును ఫిరోజిషామెహతాగారును మఱియొక సభచేసి నల్లవారినందు జేర్చికొనకపోవుటవారి నవమానించుటయని నొక్కిచెప్పి యుపన్యాసమిచ్చిరి.

1878 వ సం॥రమున గవర్నరుజనరల్ గారగు లిట్టను ప్రభువుగారు స్వభాషలలోఁ బ్రకటింపఁబడుచున్న వృత్తాంతపత్రికలనడచివేయుట కొకచట్టము నిర్మించిరి. ఆకాలమున నీతెలాంగుగారట్టిచట్టముధర్మవిరుద్ధమని హిందూప్రకాశపత్రికలో పలుమారు వ్రాసిరి. 1879 వసం॥రమున లిట్టను ప్రభువుగారు దూదిసరకులమీఁదకట్టినసుంకములనుగూర్చి తెలాంగుగారావన్నులు దేశానర్థకములని యుపన్యాసములిచ్చియా ప్రభువుపరిపాలనము దేశాభివృద్ధి పరాఙ్ముఖమని తెలియజేసిరి. 1880వ సంవత్సరమున నప్పటిగవర్నరుగారుతెలాంగుగారికిజాయంటుజడ్జీపని నిచ్చెదమని చెప్పఁగా నతఁడక్కరలేకనియెను. పిమ్మటదొరతనము వారాయనకులాకాలేజిలోనుపాధ్యాయత్వమిచ్చిరి. ఈపనియదివఱకు దొరలకేగాని స్వదేశస్థులకిచ్చుటలేదు. 1882 వ సం॥రమునగవర్నరుజనరలుగారగు రైఫన్‌ప్రభువుగారు వానిని "ఎడ్యుకేషనల్ కమీషను లో సభికుఁడుగా నేర్పరచిరి. హిందూదేశములోవిద్యాభివృద్ధియెట్లగుచున్న దో కనుగొనుట కీసభ యేర్పడినది. ఈసభలోఁగూర్చుండి యతఁడుపపరిశ్రమకురైఫన్ ప్రభువుగారు మిక్కిలి సంతసించి వానికి సి. ఐ. ఈ అనుబిరుదమునిచ్చిరి. ఆసభలో నతనిసహకారులైపనిజేసిన కొం

దఱుపాఠశాలలో నీతిపుస్తకములు కొన్నిటిని బాలురచేతఁజదివించి నీతిప్రత్యేకముగా నేర్పవలయునని నాదరింపనీతిబాలురుచదువుచున్నట్టి ప్రతిగ్రంథములో నున్నదనియుఁ బ్రత్యేకముగా నేర్పనక్కఱలేదని యుఁ దిలాంగుగారు వారివాదములఁ బూర్వపక్షముచేసి వ్రాసిరి.

1883 వ సంవత్సరమున ఇల్బర్టుబిల్లుఅనునదిహిందూదేశమునం దంతటఁ జర్చింపఁబడెను. దొరలేవైన నేరములు చేసినప్పుడునల్ల న్యాయాధిపతులు వారినివిచారింపనచ్చుననియీ చట్టముయొక్క ముఖ్యాభిప్రాయము. ఇది దొరల కనిష్టమై వివాదకారణమయ్యెను. ఆదినముల లో నీతిలాంగుగారు బొంబాయిలో నొకసభచేయించి యీబిల్లుచాల శ్రేయోదాయకమని న్యాయమనియుపన్యసించెను. ఈయుపన్యాసము నువానిప్రతిపక్షులుసయితముఁ గొనియాడిరి. 1884 వ సంవత్సరమున నీతఁడుబొంబాయి గవర్నరుగారి శాసన నిర్మాణసభలో సభికుఁడుగా నియమింపఁబడి హైకోర్టుజడ్జియగువఱకు నాసభలోఁబనిచేసెను. ఆసభలోనుండిమహారాష్ట్రదేశమునకుముఖ్యముగాబొంబాయినగరమునకుఁ జాల నుపకారముచేసెను. 1885 వ సంవత్సరమున నితఁడుహ్యూందొరగారితోఁగలసి దేశీయమహాసభాస్థాపనకుఁబాటుపడిప్రథమసభ బొంబాయిలోఁజరిగించెను. 1888వ సం॥రమున నలహాబాదులోఁ జరిగిన దేశీయమహాసభకితఁడుపోయి శాసననిర్మాణసభలలో స్వదేశీయసభికులనుమునుపటికంటెనెక్కువగా జేర్పవలసినదని దొరతనమువారికి విన్నవించుచు నుపన్యసించెను. ఇదియాతనియుపన్యాసములలో శ్రేష్ఠమయినది. 1889 వ సం॥రమున దొరతనమువారీయనను బొంబాయి హైకోర్టులో జడ్జిగా నేర్పరచిరి. ఈయుద్యోగమున కీయనసర్వవిధములచేతఁ దగినవాఁడని యాకాలమునఁ దెల్లవారునల్లవారునను భేదములేక యెల్లవారునుంగొనియాడిరి. అతఁడెంత మంచిన్యాయాధిపతియోవానితీరులెంతశాస్త్రబద్ధములుగనెంతయుక్తియుక్తములుగనున్నవోవానిని

వినవారంజఱు నెఱుంగుదురు. హిందూదేశములో రాయల్ ఏషియా టిక్కు సొసయిటీలను పేరకొన్ని సమాజములుగలవు. సంస్కృతము మొదలగుప్రాగ్దేశవిద్యలనుగూర్చి పరిశ్రమ జేయుటయు తామ్రశిలాశాసనాదుల త్రివ్వించిచక్కఁ జేయుటయునీసభ యొక్క ముఖ్యోద్దేశము. ఈసమాజమొకటి కలకత్తాలోను మఱి యొకటిబొంబాయిలో గలదు బొంబాలోనున్న సభకు శ్రీతిలాంగుగారినిదక్కినసభికు లగ్రాసనాధిపతిగ జేసిరి. ఈగౌరవము నల్లవారికెవ్వరి కగినఱకు గలిగియుండ లేదు. అతఁడు హైకోర్టుజడ్జియైదొరతనమువారి కొలువులోఁబ్రవేశించినను దేశీయమహాసభమీఁదనాతనికిగల యభిమానమురవంతయేనియుఁగొఱతపడదయ్యె. 1892న సం॥రాంతమందు వాని దేహస్థితి చెడిపోయెను. అదిమొదలొక సంవత్సరము రోగపీడితుఁడై 1893న సం॥ శెప్టెంబరు 1న తారీఖున నీమహాపురుషుఁడు లోకాంతరగతుఁడయ్యెను.

అతని మరణమునుగూర్చి తెల్లవారు నల్లవారుననుభేదములేక హిందూదేశస్థులగు జనులందఱు మిక్కిలి దుఃఖించిరి. ఈసచ్చరిత్రుని జ్ఞాపకార్థము బొంబాయినగరములో నొకపెద్దసభచేయబడెను. ఆసభకప్పటి గవర్నరుగారగు హారిసుప్రభువుగా రగ్రాసనాధిపత్యము వహించిరి. ఆకాలమున బొంబాయిహైకోర్టులో మొదటిజడ్జిగారు తిలాంగునుగూర్చి చెప్పినమాటలలోఁ గొన్నిఁటి నిం దుదాహరించుచున్నాము. "తిలాంగు విషయమున నేనుచెప్పవలసిన ముఖ్యాంశ మొకటియున్నది. హిందువులలో నిప్పు డనేకు లింగ్లాండు మొదలగు దేశములకుఁ బోయిరి. అచ్చట నాగరికతను జనుల యాచారములను వ్యవహారధర్మములను స్వయముగఁజూచి నేర్చికొనుచున్నారు. తిలాంగు స్వదేశ మునెన్నడు విడిచిపెట్టకపోయిన కేవలము పాశ్చాత్యుల గ్రంథముల సహాయముననే వారి యాచారవ్యవహారాదులను నాగరికతనుజూచిన వారికంటె నెక్కుడుగ గ్రహించెను. ఈయన స్వదేశమగు బొంబా

యి రాజధానిని దఱచుగ విడిచియుండలేదు. నేనెఱిఁగినంతవఱకీయ
న స్వదేశము నొక్కసారిమాత్రము విడిచెను. ఈవిధముగ నతఁడు
పశ్చిమదేశ గ్రంథములంజదివి ప్రాగ్దేశాచారముల నవలంబించి ప్రవ
ర్తించుటచే జనుల కందఱకతఁడు సర్వదాయిష్టుఁడై మెలంగెను.
ఈతని మరణముచేత హిందూదేశమంతయుమహానష్టమునుబొందినది.

కాశీనాథతిలాంగు న్యాయవాదియై యుండుట రాజకీయవ్యవ
హారములలోఁ బ్రవేశించి ప్రతిష్టగాంచుట మొదలగు పనులతోనే కా
లముబుచ్చక సంఘసంస్కారముపై చాలనిష్టముగలిగియుండెను. హిం
దూ వితంతువుల వైధవ్యమునుగూర్చి యాయన పలుమారు దుఃఖిం
చెను. అతిబాల్య వివాహములు వాని కిష్టములేదు. ప్రస్తుతము హిం
దూదేశమునందున్న వర్ణభేదము దేశమున కరిష్టదాయకమని యతఁ
డు తలంచెను. అతఁడు చనిపోవుటకుముందు పదియేండ్ల క్రిందటివఱ
కు దొరతనమువారు మన సంఘవిషయములలో జోక్యము కలుగఁజే
సికొనఁగూడదని యభిప్రాయపడుచు వచ్చెను. కాని యిటీవల 1890
వ సంవత్సరమందు 12 సంవత్సరముల లోపుబాలికలకు గర్భాదాన
ము చేయఁగూడదని దొరతనమువారు చట్టము నేర్పఱచినప్పుడు హిం
దువులంద ఱదికూడదని వాదించుచుండ నప్పుడు తిలాంగుగారు తన
తొంటి యభిప్రాయమును మార్చుకొనియెను. దేశాధిపతులు ప్రజ
లను సర్వవిధముల గాపాడనలసిన భారము వారిపై నున్నది గనుక
దురాచారముచేత బాధపడు ప్రజలనుగూడ రక్షింపవలసినదే యని
యాయన యభిప్రాయము. అందుచే దురాచారముల నడచుచట్టము
ల నేర్పఱచుటలో దొరతనమువారు మంచిపనియే చేసెనని యాయ
న సంతోషించెను. బొంబాయి నగరమందు స్థాపింపఁబడిన స్త్రీపున
ర్వివాహసంఘమునకు సభాధ్యక్షుఁడుగా నుండెను. సంఘసంస్కార
మునీఁద నభిమాన మెంతయున్నను తిలాంగు తన సంస్కారపద్ధ

తుల నాచరణములోనికిఁ దెచ్చినవాఁడుకాఁడు. అతిబాల్యవివాహము లిష్టములేకున్నను 1893 వ సంవత్సరమున నితఁడెనిమిదేండ్ల వయస్సుగల తనకూఁతునకు వివాహముచేసెను. హిందూదేశస్థులనేకులిదివిని వైమనస్యముగ వాని నధిక్షేపింప నప్పుడాయన తానుచేసినది తప్పేయనియుఁ దనశరీరస్థితి చెడిపోవుటచే తాను బ్రతికియుండగానే కూఁతురు వివాహము చేయవలయునని యట్లుచేసితిననియు జాలవిచారించెను. "ప్రమాదో ధీమతామపి" యన్నట్లు లెంతవారికైన లోపము లుండకపోవుగదా! ఇది తప్ప యతనియందేవిధమయిన లోపములు లేవు. ఈయన మరణమువల్ల హిందూదేశమున కంతకు గొప్పనష్టము గలిగెనని జనులు భావించిరి.

విశ్వనాథనారాయణమండలికుఁడు

మహారాష్ట్రమందలి కొంకణగిరి జిల్లాలో మురుదా యనునొక గ్రామముగలదు. విశ్వనాథనారాయణమండలికుఁడు 1833 మార్చి 8వ తారీఖున జన్మించెను. ఈమండలీకకుటుంబము పూర్వకాలమునందు శ్రీమంతులగు పిష్వాలతో సంబంధబాంధవ్యంబులు కలిగియుండుటచే మిగుల గౌరవాస్పదమైనది. ఈతనిముత్తాత పీష్వాలయొద్దనొకమండలమునకు సుబేదారుగానుండెను. ఈమండలికుఁడు మొట్టమొదట నక్షరాభ్యాసము తనతాతయగు దుండిపంతునొద్దచేసి యనంతరము గ్రామపాఠశాలలోఁజేరెను. అక్కడ కొన్నినాళ్ళు గడచుటయుఁ దలితండ్రులు వాని కింగ్లీషుచెప్పించుటకై రత్నగిరికిఁ బంపిరి. అతని యదృష్టవశమున నచ్చటిపాఠశాలలో నుపాధ్యాయశిరోమణియగు రావు బహదూరు రామచంద్రబాలకృష్ణుఁ డనునతఁడు ప్రధానోపాధ్యాయుఁడై యుండుటచే నక్కడ యున్నంతవఱకు విద్యఁ జక్కగనేర్చి పిమ్మట బొంబాయికిఁబోయి యెల్ఫినిష్టనుపాఠశాలలో నతఁడుచేరెను. పూవుపుట్టగానే పరిమళించుననట్లు మండలికుఁడు విద్యార్థియై యున్ననాఁడె తెలివికిఁ బ్రసిద్ధికెక్కి పీజుస్కాలరుషిప్పను పేరుగల విద్యార్థివేతనమును సంపాదించెను. అక్కడ నుపాధ్యాయులుగనున్న దొరలనేకులు తెలివితేటలంబట్టి యాబాలునిమీఁద నెంతయు నభిమానముఁబూనిరి. ఆపాఠశాలలోని యొజ్జల కతనిమీఁద నెంతయభిమానము నెంతగౌరవముఁ గలవో యీక్రింది పనివలనం దెలియవచ్చును.

అబకాలోనున్న గణితశాస్త్రపండితుఁ డొకమాసము సెలవుచ్చికొనెను. మండలీకుఁ డప్పటికింకను విద్యార్థియై యుండినను పాఠశా

విశ్వనాథనాయణ మండలికుడు.

లాధికారు లామాసముదినములు పనిచేయుటకు బాలుఁడని యెంచక వానినే నియమించిరి. పాఠశాలాధికారులు వానిప్రజ్ఞకు మిక్కిలి సంతసించి 1851-52 సంవత్సరములకు వ్రాసిన సంవత్సరచర్యలో వానినిగూర్చి యిట్లువ్రాసిరి. "విశ్వనాధనారాయణ మండలికుఁడు మిక్కిలి చురుకుగల విద్యార్థియని మేము నిరుడే వ్రాసితిమి. ఈసంవత్సరపు విద్యార్థులలోఁగూడ నతఁడే ప్రసిద్ధుఁడు. ఈసంవత్సరము పేటన్ పండితుఁడు సెలవుదీసికొనిన నెలలో నితఁ డాపనిచేసెను. చేసినపని మిక్కిలి తృప్తికరముగా నున్నది."

ఆకాలమున బి. ఏ. మొదలగు పరీక్షలు లేవు. అప్పుడున్న పరీక్షలలోఁ గొప్పదానియందు మొదటివాఁడుగ మండలికుఁడు కృతార్థుఁడయ్యెను. విద్యాసమాప్తమగునప్పటి కతనికిఁ బందొమ్మిదవయేడు. అందుచే నతని గురువులలో నొకఁడు సీమకుఁబోయి శివిలుసర్వీసుపరీక్షకుఁ జదువుకొమ్మని వాని నెంతయుఁ బురికొల్పె. కాని వాని కుటుంబ మట్టియుద్యమమును బూననియ్యకపోవుటచే నతఁడు చిన్నతనమందే యుద్యోగము సంపాదింపవలసి వచ్చెను. సింధుదేశమున దొరతనమువారి యేజంటుగానుండి (సర్ లిగ్రాండు జేకబుదొర' గారు కార్యనిర్వాహకమందుఁ దనకు సహాయకుఁ డొకఁడు కావలయునని కోరఁగాఁ గొందఱుదొరలు మండలికు నప్పగించిరి. ఆజేకబుదొరగారు తనక్రిందపనిచేయుచున్న మండలికునిమీఁదజాలనభిమానముగలిగి యాకాలపు గొప్పదొరల పరిచయము వానికిఁ గలుగఁజేసెను. మండలికుఁడు తనయొద్ద కనఁబడు సుగుణముల కన్నిఁటికిఁ గారణమాదొరలతోఁ దానుచేసిన స్నేహమేయని పలుమారు చెప్పుచువచ్చెను. అతఁడు వారియొద్దనుంచి నేర్చికొనిన గుణములివి—పట్టుదలతోఁ బని చేయుట. కార్యదీక్ష. సంపూర్ణ స్వతంత్రబుద్ధి. మఱియు నీగుణంబులగు మెఱుగుబెట్టిన దొకటిగలదు, అదియేమన తనయర్హకృత్యము

నం దేమరిపాటులేక పనిచేయుట.

ఈతఁడు కొంతకాలము పాఠశాలలుపరీక్షించు సహాయపరీక్షకుఁడుగా, బిదపసబుజడ్జీగాఁ బిమ్మట దొరతనమువా రచ్చువేయించిన పుస్తకముల విక్రయించు నుద్యోగస్థుఁడుగ ననంతరము వచ్చుబడిపన్నునుగూర్చి యేర్పడిన కమీషనరుగారికి సహాయుఁడుగానుండి యుద్యోగములుచేసెను. కాని దొరతనమువారి యుద్యోగములో నున్నంత కాలముతన తెలివితేటలు బయలుపడవనియు దొరతనమువారుమిక్కిలి దయకలిగి యిచ్చినపక్షమున నింకనొకటిరెండుగొప్పయుద్యోగములే యిచ్చెదరనియు నల్లవారికి తెల్లవారితోసమానముగ నుద్యోగములీయరనియు నతఁడునిశ్చయముగ నమ్మి హైకోర్టులో న్యాయవాదిగ నుండుట మంచిదనితలంచి సర్కారుపనిమాని న్యాయవాదిపరీక్షయందుగృతార్థుఁడై 1863 వ సంవత్సరమున హైకోర్టులోవకీలుగఁ జేరెను. అప్పుడుహైకోర్టులో బుద్ధిసూక్ష్మత గల న్యాయవాదులు లేనందున మండలీకునివంటి నేర్పరికి వ్యాపకమున కవకాశముండెను. అప్పటిన్యాయవాదులలో నింగ్లీషునేర్చినవారు మిక్కిలితక్కువ. జడ్జీలలోసహితముహిందూధర్మశాస్త్రము నిశ్శంకముగా నేర్చినవారులేరు. అందుచేత నతఁడు స్వల్పకాలములోనే చాలధనము సంపాదింప గలుగుటయేగాక జడ్జీల గౌరవమునుగూడ సంపాదించెను. ప్రజలు తనకిచ్చిన వ్యాజ్యములలోనున్న సంగతులు శ్రద్ధతోఁ జదివి వచ్చినవారి కేదో యుపకారము చేయవలయునని తలంచువాఁడు. వేళమీరి యెన్నడు కోర్టునకుఁబోవలేదు. ఒకసారి పునహాకోర్టునకుఁ బోవలసియుండ బొంబాయిహైకోర్టులోనున్న పనితొందరవల్ల జాగుచేసి యతఁడుపొగబండి నందుకొనలేకపోయెను. బండిమించినది నేనేమిచేయనని వంకబెట్టక సొమ్ముచూచుకొనక బొంబాయినుండి పునహాకు తనకు బ్రత్యేకముకపొగబండి నేర్పరచుకొని యుచితసమయమున కక్కడకుబోయి

వానిపక్షమువాదించెను. మరియొకసారి కొంకణదేశమున రత్నగిరికిఁ బోవలసియుండి యక్కడ బాగయోడ దొరకక యుండుటచే ప్రత్యేకమొకపొగయోడ తననిమిత్తము దెప్పించుకొని చాలసొమ్మువ్యయముచేసికొని యూయూరు చేరెను.

అతఁడు న్యాయవాది శబ్దమును సార్థకము చేసిన న్యాయవాది వ్యాజ్యములు తనయొద్దకుఁదెచ్చినవారికి రుసుమెన్నడునీయ లేదు. తన కెంతెంత ధనమిచ్చెదనన్ననుస రేయోడినవారిపక్షమునన్నెన్నడునతఁడు పనిచేయువాఁడుకాఁడు. ఆకాలమందు హైకోర్టులో నసలువ్యాజ్యములవిచారణకు నప్పీళ్లవిచారణకుఁ గొంతభేదముండెను. అప్పీళ్ళవిచారణలోనున్నంతసులువు అసలువ్యాజ్యములలో లేదు. అందుచేత రెండింటికి సమానమైన సౌకర్యములు సేయుమని మండలీకుఁడు జడ్జీలను వేడెను. వారట్టివిధముగా నంఋకుఁ జేయుట కిష్టపడక కావలసినయెడల మండలీకునకు మఱియొకరిద్దరికి నుపకారముచేయుదు మనిరి. మండలీకుఁడు స్వప్రయోజనపరుఁడు గాకపోవుటచే నందఱకు లేని సౌకర్యము తనకొక్కనికి నక్కరలేదని నిరాకరించె. 1884 వ సంవత్సరమున గవర్నమెంటువకీలుగానుండిన నానాభాయి హరిదాసు హైకోర్టు జడ్జీగా నియమింపబడెను. అందుచే దొరతనమువారు మండలీకుని తమ వకీలుగా నియమించుకొనిరి.

మండలీకునిగొప్పతనము చాలధనము సంపాదించిన న్యాయవాదియనియే గాదు. అతఁడుబొంబాయిలో మునిసిపల్ కమీషనరుగానుండెను. అదియునుగాక గొప్పసంస్కృతపండితుఁడు. మఱియు దేశభాషనుజక్కనేర్చియందనేకగ్రంథములువ్రాసెను. కొంతకాలమువార్తాపత్రికలనుగూడ నడపెను. దొరతనమువారి శాసననిర్మాణ సభలోఁ జాలకాలము సభికుఁడై యుండెను. వేయేల! అతఁడు జనులవిశ్వాసమునకుఁ బాత్రుఁడై యెల్లవిషయముల వారి కాలమందు నాయకుఁడై

యుండెను. 1865వ సం॥ దొరతనమువారతనికి "జస్టిసుఆఫ్ దిపీస్" అను గౌరవోద్యోగమునిచ్చిరి. ఇది బెంచిమేజస్ట్రీటు మునిసిపల్ కమీషనరు మొదలగు నుద్యోగములవలె జీతములేనిదై గౌరవమున కధికారము గలదై యుండెను. ఆకాలమందు బొంబాయిలో మునిసిపాలిట్టీ యేర్పడనందున నగరముయొక్క పారిశుధ్యమును విచారించు నధికారమీజస్టిసునందేయుండెను. ఈజస్టిసులందఱికి నొకప్రధాన పురుషుని దొరతనమువారేర్పరచి కార్యనిర్వాహకమంతయు వానికప్పగించిరి. అతఁడు మిక్కిలి బుద్ధిశాలియు లోకానుభవము గలవాఁడునయినను ధనమనావశ్యకముగా వ్యయము చేయుటయు నప్పుడప్పు డపహరించుటయు మొదలగుదురభ్యాసముల కలవడెను. విశ్వనాధ నారాయణ మండలికుఁడు వాని చెడుచేఁతలకిష్టపడక యెదిరించి వానిగుట్టు బయలుపెట్టఁజూచెను. స్థితిగతులు బొత్తుగ చెడిపోయినవని దొరతనమువారుగ్రహించి 1872వ సంవత్సరమున మునిసిపాలిటియేర్పరచి బొంబాయినగరమును జస్టిసుచేతిలోనుండి తప్పించి యామునిసిపాలిటికి నప్పగించిరి. మండలీకుఁ డీసభలో ప్రధానసభికుఁడై యుండెను.

1879వ సంవత్సరమందును మరల నెనుబదియవ సంవత్సరమందును మండలీకుఁడు బొంబాయి మునిసిపల్ చేర్మెన్‌గా నియమింపఁబడెను. బొంబాయివంటి మహానగరమందు నంతటియధికారముచేయుటమిక్కిలికష్టమైనను మండలీకుఁడు నిష్పక్షపాతముగను న్యాయముగను జనసమ్మతముగను వ్యవహరించెను. 1862వ సంవత్సరమం దతఁడుబొంబాయి యూనివర్సిటీలో సభికుఁడయ్యెను. అందుండిపలుమారు లాయన మహారాష్ట్రభాషలోను సింధుభాషలోను గుజరాతుభాషలోను పదునాలుగు సంవత్సరములు బి యల్ పరిక్షలోను బరీక్షకుఁడుగానుండెను.

1874వ సంవత్సరమునం దాయన బొంబాయి దొరతనము

వారి శాసననిర్మాణసభలో సభికుఁడయ్యెను. ఈసభలో నిదివఱ కనేకులు సభికులై యుండిరి కాని ప్రజలపక్షమువాఁడితఁడే. అదివఱకు దొరతనమువారు సాధారణముగా మహారాజులను జమీందారులను నేర్పరచుటచేవారందరు గంగిరెద్దులవలె దొరలేమాటలాడిన నామాటలకే తలలూఁచుచుండెడివారు. మండలీకుఁడు గవర్నమెంటువారిచే నేర్పరుపబడినను ప్రజలకు నష్టమునచ్చు శాసనము లేర్పరచునప్పుడు ప్రజాపక్షముఁబూని పోరాడుచు ధైర్యశాలి యెంతపనిచేయగలఁడో యదిచూపెను. శాసన నిర్మాణసభకుఁ మండలీకునట్లు మరియొకరు తగియుండరు. ఏలయన నతఁడు పరిపూర్ణపండితుఁడు బుద్ధిశాలియగు న్యాయవాది. గొప్పయనుభవశాలి. దేశస్థితిగతులు చక్కఁగానెఱిఁగినవాఁడు. మఱియుస్వతంత్రుఁడు. అధికారులు కన్నెఱ్ఱజేసిన మాత్రమున వెఱచి తన యభిప్రాయములను దాఁచుకొనువాఁడుకాఁడు. ఒకసారి వానినొక గవర్నరు బెదరించెనఁట. మండలీకుఁడు వానియాటలు తనయొద్ద సాగిరావని మెల్లగఁ జెప్పి మందలించెనఁట. అతఁడు బొంబాయి శాసననిర్మాణసభలో వరుసగా మూఁడుసారులు సభికుఁడుగా నేర్పరుపఁ బడెను.

1884 వ సంవత్సరమునం దతఁడు గవర్నరుజనరల్‌గారగు రిపన్ ప్రభువుగారిచేత వారి శాసననిర్మాణసభలో సభికుఁడుగా నియమింపఁ బడెను. బొంబాయి దేశస్థుఁడు గవర్నరుజనరలుగారి యాలోచనసభలో సభికుడగుట కదియే మొదలు. ఆసభలోఁ గూర్చుండుటకతఁడు బొంబాయినుండి పోవునప్పుడు పౌరులు వాని నుత్సవముజేసి మన్నించిరి. కలకత్తా చేరినతోడనే యానగరవాసులుగూడ వానిని సన్మానించిరి. రైపన్‌ప్రభువుగారి తరువాత వచ్చిన ఢఫిన్‌ప్రభువుగారును వానికి శాసననిర్మాణసభలో సభికత్వమిచ్చి గౌరవించిరి. అతఁడు సభికుఁడుగా నున్నకాలమున వచ్చుబడిపన్ను కట్టుట మొద

లగు కార్యములనేకములు జరిగెను. అట్టిపన్నులు కట్టఁగూడదని యతఁడు శక్తివంచన లేక దొరతనమువారితోఁ బోరాడెను. దేహారోగ్యము సరిగా నుండక పోవుటచే నతఁడు 1887 వ సంవత్సరమున దసనభికర్తృత్వము మానుకొనెను. కలకత్తానుండి యతఁడు వచ్చినతోడనే దేశమున కతఁడు చేసిన యుపకారములనుబట్టి వాని పేరు స్థిరముగా జ్ఞాపకముండునట్లు చేసిన బాగుండునని యాలోచించుటకు బొంబాయిలో నొకసభ జరిగెను. ఏటేట నొకబంగారు పతకమతని పేర చేయించి నట్లు సభవారు విషయమును గూర్చి యుపన్యాసము వ్రాసిన విద్యార్థికి బహుమానమిచ్చుటకును నాసిక త్రింబకములలో నొకటి స్థాపించి జనులందఱు వచ్చుచుఁ బోవుస్థలమున నొకచిట్టకట్టి నాతని పేర జనులు నిశ్చయించిరి. పూనాపట్టణమందుఁ గూడ నట్టిసభ యొకటి జరిగెను. అక్కడి జనులును వేదశాస్త్రపండితులకు నుండగాని పేర నేటేట బహుమానమియ్య నిశ్చయించిరి.

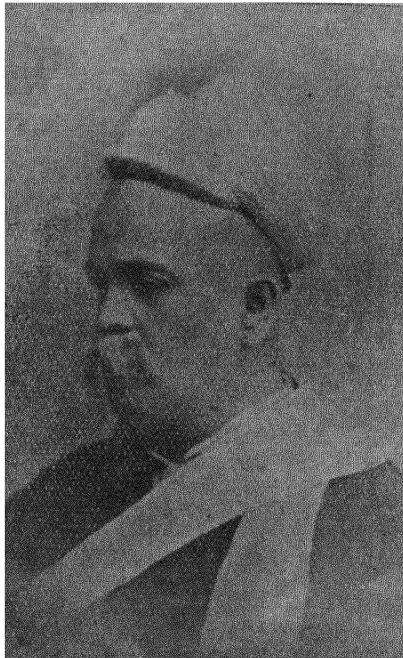
మండలీకుఁడు విద్యాభిమాని, గ్రంథకర్తయని యిదివఱకే చెప్పియుంటిమి. మొదట నతఁడు దేశభాషలోఁ గొన్ని గ్రంథములు రచించెను. అతఁడు విద్యార్థియైయుండినప్పుడే యింగ్లీషులో లాటరీయను పేరనున్న చిన్నపొత్తమును మహారాష్ట్రభాషలోనికి మార్చి బహుమానమందెను. తరువాత రాజకీయవ్యవహారములం దెలుపు నర్థశాస్త్రమును భాషాంతరీకరించెను. సింధుదేశమున నున్నకాలమున సింధుభాషను నేర్చుకొని దానిలోఁ జిన్నవ్యాకరణమును వ్రాసెను. గుజరాతీభాషలోఁ జాలపరిశ్రమ జేసి యాయన ఎల్ఫిన్‌స్టన్ దొరగారు చేసిన హిందూదేశచరిత్ర నాభాషలోనికి మార్చెను. ఆగ్రంథము పాఠశాలలలో విద్యార్థులకు బఠనీయగ్రంథముగా నేర్పఱుపఁబడెను. 18[illegible]7 వ సంవత్సరమున నతఁడు హిందూలాసంగ్రహమను నొక గ్రంథము నింగ్లీషున వ్రాసి దానికి గుజరాతీలో నర్థము వ్రాసెను. అదియిప్పు డనేకులు చదువుచుందురు. మఱియు

యతఁడు కొండరసులేఖాఁగాను రచించిన సాంఖ్యశాస్త్రమును స్వభాష
లోనికి మార్చెను. ఎల్ఫిన్‌స్టను కాలము [illegible] కలక్టరు చేతులలో
నుండి తప్పింపవలసినదని మాయుసభ యభిప్రాయముఁ దెల్పు విషయమున నా
యన కొంతవ్రాసెను. ప్రాచీన శాసనాదులఁగూర్చి బొంబాయిలోను
న్న యాసియాఖండ సంఘమునందనేకములైన యుపన్యాసములు చ
దివెను. సంబంధన్యాయశాస్త్రములో మాక్సుమూలరుగారిని నిర్దో
షముగా నతఁడిచ్చిన యింగ్లీషు భాషాంతరీకరణము గా
వించి ప్రచురించెను. హిందూన్యాయశాస్త్రము గవర్నమెంటువారికి ము
గ తెలుపునని మాకొఱకు వ్రాయ గోరినారు. ఆంగ్లేయమునకు
ముందతఁడు చక్కని పీఠిక వ్రాసి దానిలో హిందూన్యాయశాస్త్రము
క చరిత్రము దాని స్వభావము వర్ణించి స్మృతులను విభాగించి స్మృ
తుల ప్రమాణములను సంగ్రహముగ వివరించి యుదాహరించి భి
న్నములగు నాచారవ్యవహారములను వివరించి యొక్క విశేషముల గ్రంథ
మత్యంతమందయు మిగుల చేసి యతఁడు శాస్త్రజ్ఞుఁడని
కూడ నిదియె తెల్పుచుండెను. ఇతఁడు "స్వదేశీయ మిత్రము" అను
పేర నొక యింగ్లీషు పత్రికను 1864 వ సంవత్సరమున స్థాపించి 1871 వ
సంవత్సరమువఱకుఁ బ్రకటించెను.

అతఁడు చేసిన దేశోపకారము నెఱిఁగి దొరతనమువారుగూడ
వానిని చాల గౌరవించిరి. అతఁడు హైకోర్టు జడ్జి పని మానుకొ
నినప్పుడు దొరతనమువారదిసరికి కతనికి నుద్యోగవశమున నిచ్చినరావు
సాహేబుబిరుదము యావజ్జీవము చుకొనవచ్చుననియు సెలవిచ్చిరి. గవ
ర్నరుగారి యాలోచనసభలో సభికుఁడుగనున్న కాలమున బొంబాయిన
గరమునకు షరీఫుగనుండుమని యతనిని గోరిరి. కాని యతఁడు రెండు
పనులుఁ జేయుటకుఁ వీలులేదని యాయుద్యోగము వద్దని చెప్పెను.
1876 వ సంవత్సరమున గవర్నరుజనరలు గారగు లిట్టనుప్రభువుగారు బా

లురపాఠశాలలలోఁ జదువవలసినపుస్తకముల నిర్ణయించుటకొక్కసభ కూర్పఁదలచి యందు మండలీకు నొకసభికునిగ నియమించెను. కాని యతఁడు శరీరదౌర్బల్యముచేత నందుండుటకు వీలులేదనిమానుకొనెను 1877వ సంవత్సరమున విక్టోరియారాణిగారుచక్రవర్తినిబిరుదమువహించినప్పుడు "హిందూదేశమిత్రజ్యోతి" యనునర్థమువచ్చు సి. యస్. ఐ. యను బిరుదును దానితో నొకవెండిపతకమును దొరతనమువారతని కిచ్చిరి.

మండలీకుఁడు 1889 వ సంవత్సరము మేనెల తొమ్మిదవ తేదీని కాలధర్మమునొందెను. ఆదినముననే బొంబాయి మునిసిపాలిటీవారు సభగూడి విశ్వనాథనారాయణమండలికుఁడుమునిసిపల్ కమీషనరుగానుండియు జస్టిసుగానుండియు బొంబాయినగరమునకు జేసినమహోపకారమునకు గృతజ్ఞులై యతనిమరణమునకు విచారించిరి. అతనిమరణమునుగూర్చి శోకించుచు జనులు మహారాష్ట్రదేశమునందంతటసభలు జరిపిరి. ఆతనికిసంఘసంస్కరణమిష్టము లేదుకానివితంతువులకుఁదలగొరిగించుటయతఁడొప్పుకొనలేదు. పూర్వాచారములన్నియు నతనికిష్టములయినను విదేశీయములుమరల గొన్నికట్టుబాటులమీఁదసంఘమున జేర్చుకొనవచ్చునని యతఁడు చెప్పుచువచ్చెను. అతనిభార్య యెల్లప్పుడు రోగిష్ఠయైయుండెను. అయినను మండలీకుఁడు సత్ప్రవర్తకుఁడైదయాళువై యామెకుపచారములుచేయించుచు నేకపత్నీవ్రతస్థుఁడై కాలముబుచ్చెను. ఆతఁడు బంధువులకు బాంధవసహాయము జేసెను. భార్యకోరికమీర నామెయుం దానువెండితోఁ దులాభారముదూఁగియాసొమ్మువదానముచేసెను. ఆకాలమందెల్లవిధముల నంతవాఁడు లేఁడని యెల్లవారు నంగీకరించిరి.

మహాదేవగోవింద రెనడీ.

మహాదేవగోవింద రెనడీ

మహాదేవగోవింద రెనడీ 1842 వ సంవత్సరం జనవరి 20 వ తేదీని జన్మించెను. ఈయన మహారాష్ట్రబ్రాహ్మణుఁడు. తండ్రి కొల్లాపుర సంస్థానములో నుద్యోగస్థుఁడు. రెనడీ ఎల్ఫినిస్టనుకాలేజీలో చేరక్రమముగా విద్యాభ్యాసముచేసి 1862 వ సంవత్సరము బి. ఎ. పరీక్షయందును 63వ సంవత్సరమందు యమ్, ఎ. పరీక్షయందును కృతార్థుఁడై బంగారుపతకమును బహుమానము బడసి 1866 వ సంవత్సరమున యల్.యల్.బి. పరీక్షయందుఁ దేఱెను. విద్యముగించినపిదప నతఁడు గవర్న మెంటువారికిమహారాష్ట్రభాష నింగ్లీషులోనికి భాషాంతరీకరించునుద్యోగమునం బ్రవేశించెను.తరువాతనతనికిఁగొల్లాపురసంస్థానములో జడ్జీపనియైనది. 1868వ సంవత్సరమందు మున్ను దాను చదువుకొన్న కళాశాలలోనేఇంగ్లీషుభాషాపండితుఁడుగ నతఁడు నియమింపబడుటచే జడ్జీపని స్వల్పకాలములోనే మాను కొనెను. హిందూదేశస్థు నొకనిని దొరతనమువా రింగ్లీషుభాషా పండితుఁడుగ జేయుట మనకుపూర్వగౌరవము చూపుటగదా! బొంబాయి రాజధానిలో విద్యాశాఖకధిపతిగాఁ (అనఁగా డైరెక్టరుగ) నుండినసర్ అలగ్జాండరుగ్రాంటుదొరగారు సీమకుబోవునపుడు రెనడీగారిని గూర్చి మాటలాడుచు నతఁడాకళాశాలకు భూషణమనియు నతనిబుద్ధిసూక్ష్మత నిరుపమానమనియుమిక్కిలికొనియాడెను. ఒకసారి రెనడి విద్యార్థిగానున్నప్పుడు గ్రాంటుదొరగారు వానిని దేశచరిత్రలలలోబరీక్షించితనప్రశ్నలకతఁడిచ్చినయుత్తరముల నుమున్ను దానుచదువుకొన్న యాక్స్ఫర్డుకాలేజీకి పంపెను. హిందూవిద్యార్థుల తెలివితేటలు సీమలోనున్నదొరలకుఁదెలుపుటకైయతఁడీపని జేసెను. చెన్నపట్టణములోనుండిన పూండిరంగనాథము మొదలియారు

గారికి నిట్టిగౌరవమే జరిగెను. ఆయనను గణితశాస్త్రములో బరీక్షించి డైరక్టరుగారు ఉత్తరపుకాగితములను సీమ కంపిరఁట. రెనడీగారి కద్భుతమైన జ్ఞాపకశక్తి గలదు. ఏపుస్తకమయిన నొకసారి జదివి యందలి ముఖ్యసారాంశమును మరల వ్రాయగలిగినవాఁడఁట. కళాశాలలో నతఁ డుపాధ్యాయుఁడుగనుండి బాలురకిచ్చు నుపన్యాసములు మిగుల మనోహరములుగను బహుశాస్త్రార్థ సమేతములుగ నుండుటచే తోడియుపాధ్యాయులు డైరక్టరుదొరగారుఁగూడ వాని కడకుఁబోయి విద్యార్థులతోపాటు గూర్చుండి యాయుపన్యాసములను వినుచుండెడివారఁట. ఏశాస్త్రమునుగూర్చియైన స్వయముగా నాలోచింపఁదగిన శక్తిగలవాఁడు హిందూదేశములో రెనడీయొక్కఁడే యని మఱియొక దొరగారు పలికిరఁట. 1871 వ సంవత్సరమున రెనడీగా రుపాధ్యాయపదవి మాని పునహానగరములో సబుజడ్జిగా నియమింపఁబడెను.

ఆ సంవత్సరమందే రెనడీ యడ్వొకేటు పరిక్షయందుఁ గృతార్థుఁడయ్యెను. దీనిచేత నతనికి నింగ్లీషుబారిష్టరుతో సమానమైన గౌరవముగలిగెను. అదిమొదలుకొని యతఁడు మృతినొందు వఱకు న్యాయాధిపతి పదవియందేయుండెను. 1871 వ సంవత్సరము మొదలుకొని పదిసంవత్సరములవఱకు నక్కడక్కడ సబుజడ్జిగానుండి 1881 వ సంవత్సరమందు పునహాసతారా చిన్నచిన్న కోర్టులను బరీక్షచేయుటకు జడ్జిగా నేర్పరుపబడెను. 1884 వ సంవత్సరమున నతఁడు స్మాలుకాజుకోర్టు జడ్జిగా నియమింపఁబడెను. అక్కడనున్నప్పుడె డక్కను కాలేజీలో రెనడీ ధర్మశాస్త్రవిషయమై కొన్ని యుపన్యాసముల నిచ్చెను. 1886 వ సంవత్సరమం దతఁడు గవర్నమెంటు వారిచేత హిందూదేశముయొక్క యాదాయ వ్యయములనుగూర్చి యేర్పరుపఁబడిన సంఘములో సభికుఁడుగా నియమింపఁబడి యప్పుడుగావించిన

యుత్కృష్ట సహాయమునకు దొరతనము వారిచేత సి. ఐ. ఇ. అను బిరుదము నందెను. అదియునుగాక దొరతనమువారు వానినెన్నియో పర్యాయములు గవర్నరుగారి శాసననిర్మాణ సభలో సభికుఁడుగ నేర్పఱచిరి. 1893 వ సంవత్సరము నవంబరు నెలలో కాశీనాధత్రియంబక తిలాంగుగారు లోకాంతరగతుఁ డగుటచే దొరతనమువారా నెల 23 వ తేదీని రెనడీగారిని హైకోర్టు జడ్జిగా నియమించిరి. నాఁడు మొదలుకొని రెనడీ తన మరణపర్యంతము నాయుద్యోగము మిక్కిలి సామర్థ్యముతో నిర్వహించెను.

ఆయన 1901 వ సంవత్సరము జనవరి 17 వ తారీఖున మృతి నొందెను. అతని మరణమునుగూర్చి హిందూదేశస్థులు తెల్లవారు సమానముగ శోకించిరి. దానింబట్టియే జనులకతనియం దెంత యను రాగము గలదో తెలియఁగలదు. ఇటీవలివారిలో నెవరిమరణము జనులకు రెనడీ మరణమంత విషాదమును గలిగింపలేదు. ఏలయన రెనడీ తన దేశస్థులయొక్క హృదయానురాగమునే సంపాదించుకొనెను. హిందూదేశమునందున్న ప్రతిపట్టణమందు వానిమరణముగూర్చి శోకించుటకును వానికుటుంబమును పరామర్శచేయుటకును సభలుజరుపఁ బడెను. ఆ సభలలో హిందువులుగాక రేగాక సర్వమతములవారు సర్వాభిప్రాయములవారును వానియున్నత గుణములనుమెచ్చి తమ విషాదముం దెలిపిరి. బొంబాయి హైకోర్టు జడ్జీలు వానిమరణము తమహైకోర్టునకేగాక యావద్దేశమునకు నష్టకరమని వక్కాణించిరి. ఇండియాగవర్నమెంటువారు సయితము వానిమరణమునకు వగచుచు వాని సామర్థ్యాదులంగూర్చి యీ క్రిందివిధముగ వ్రాసిరి. అత్యధిక సామర్థ్యము పాండిత్యము స్వతంత్రస్వభావము గలిగిన రెనడీగారి మరణముచేత దేశమంతయు గొప్పనష్టముపాలైనది. అతఁడు హైకోర్టుజడ్జీ యగుటచేత నతనికంతకీర్తి రాలేదు. ఆతని యితరగుణముల

ముందర నున్నతనిగని యొంతమాత్రమును బట్టికిరాదు. ఆతఁడుపరి పూర్ణసంశీలుఁడు. స్వాతంత్ర్య స్వభావుఁడు. గాఢ దేశాభిమాని. రాజనీతి విశారదుఁడు. గొప్పసంఘసంస్కారి. మతసంస్కారకుఁడు. ఇంకప్రవ ర్తనమును గురించి విచారించితిమా కేవల ముఋషియని చెప్పవల యును. అతఁడు ప్రార్థన సమాజములో సభికుఁడు. మనస్సునందితఁడు బ్రహ్మసమాజ మతస్థుఁడు. అతని మరణానంతరము ప్రఖ్యాతము బొందగాను హైకోర్టులో జడ్జిగానున్న చందావర్కరుగారను చిన్నమత విషయములో నుపన్యాసముచేసి రనడీగారి జీవితము గొప్పదగుటకుఁ గార ణము నీ క్రిందివాక్యములలోఁ జెప్పెను.

"రనడీగారన నెట్టివారనియు సతని జీవితమునందు బ్రధాన శీలక మేదనియు నన్ను మీ రడుగుదు రేని యొక్కమాటలో జెప్ప గలను. అతని యమిత్తమైన భక్తియే గొప్పతనమునకుఁ గారణము. అతని యభిప్రాయ ప్రకారము మతమనఁగా నేదోక్యమునకుఁ బోక మనుష్యమానసిక, నైతికములనూహింపఁజేయుటగాదు. రాజకీయ విషయ ములలోను సాంఘిక విషయములలోను మత విషయములలోను విద్యా విషయములలోను మనుష్యుఁడు ప్రవేశించి శక్తివంచన లేక దక్షతలో నున్న జనుల నుపకారము చేయుటయే మతమని యాయన యభిప్రా యము. సభలలో నతఁడు ప్రవేశించినను దానిని మనఃపూర్వకముగా చేయువాఁడు. రనడీ యొక్కొక్కప్పుడు దేవాలయమునందో పురాణార్థ ముల జనులకు బోధించుటయు మఱియొక్కప్పు డార్యసమాజము వారిపక్షమున నుపన్యాసమిచ్చుటయు యావజ్జీవము బ్రహ్మసమాజ సిద్ధాంతముల ప్రకారము నడచుకొనుటయుఁ బ్రార్థన సమాజములో సభికుఁడై యుండుటయు మన మెఱుంగుదుము. అదిచూచి కొందఱు రనడీయొక్క మతమేదో తెలియక యతని చరిత్రము పరస్పర విరుద్ధ మని తలఁచి యతని మొగముమీఁదనే మాటలనుచు వచ్చిరి.

కాని దానియర్థము వారు గ్రహింపలేదు. అతని చరిత్రము నిరర్థముగాదు. మంచిమతములన్నిటియందు సరిసమానాదరముండుటచే నతఁడేమతములోను జేరనివాఁడు. కొందఱతనిని నాస్తికుఁడనిరి. విశాలహృదయుఁడనియు నతఁడు సర్వసమానుఁడనియు మనము భావింపవలసియున్నది. అతని యభిప్రాయ మేమనగా ప్రపంచమున కుత్తరోత్తర వృద్ధిగలుగుటచే క్రొత్తమతము లనేకములు పొడమినప్పుడు వైరుధ్యములులేక సామ్యముగల విషయములలో నన్నిమతములవారిఁ గూడి పని చేసి దేశము నుద్ధరింపవలయునని."

అతఁడు తక్కిన రాజకీయాది విషయములలో జేసినపని యటుండనిండు. ఈయన సంఘసంస్కార విషయమున జేసినపనికే దేశస్థులందఱు మిగుల కృతజ్ఞులై యుండవలయును. అన్ని సంస్కారములకంటె సంఘసంస్కారమందే యతఁ డత్యాదరము గలిగి యుండువాఁడు. ఈవిషయమున నతఁడు తన యావచ్ఛక్తిని ధారవోసెను. ప్రతిసంవత్సరము దేశీయమహాసభ జరిగినపట్టణములోనే సంఘసంస్కరణసభ గూడ గావించుచు నచ్చటికి విధిగా దానుబోవుచు నచ్చట సాంఘిక విషయమైన యుపన్యాస మొకటి తానుచేయుచు నా సభలో జరిగిన చర్యలను సవిస్తరము వెచ్చపెట్టి ముద్రింపించుచు మరణకాలమువఱకుఁ (ననగా బదునైదుసంవత్సరములు) ఆ మహాత్ముఁడు పాటుపడెను. ఆయన నిజముగా మూఢాచారపరులతో యుద్ధముచేయుచునే ప్రాణములు విడిచెనని చెప్పవచ్చును. ఏలయన నతనిమరణమునకు నిరువది దినములకుముందట దేశీయసభతోటిపాటు లాహోరునగరములో సంఘసంస్కరణ సభ జరిగెను. రానడే రోగపీడితుఁడై కదలలేక మంచమెక్కి యుండుటచే నక్కడకెప్పటియట్లు పోలేక వాగ్జాలముగ దానియ్యవలసిన యుపన్యాసమును వ్రాసి యొకరిచే జదువ బంపెను. ఆరోగ్యము మరల తిరుగనే లేదు. ఇతఁడు సంఘ

సంస్కారపక్షమువాఁడగుటచే వాని యభిప్రాయములు మతాంతరు లగు తెల్లవారియభిప్రాయము లేయని భావించి, దేశస్థులలోఁ గొందఱు తమకతఁడుచేయు నుపకారమెఱుంగక వానిని నవ నాగరికుఁడని పూర్వాచార ద్వేషియని దేశమునకు శత్రువని యీ ప్రాంతములు సంస్కర్తల నిచ్చటివారు నిందించినట్లు నిందింపఁజొచ్చిరి.

సంఘసంస్కారము యుక్తమైనదని తగిన హేతువులు చెప్పి మన స్వదేశస్థులను మెప్పించుటకే యతఁడెంతో కష్టపడుచుండ కొందఱాంగ్లేయులుగూడ నవనాగరికుల నధిక్షేపించుచు వచ్చిరి. రెనడీ వారికిఁగూడ దగిన యుత్తరములు చెప్పవలసివచ్చెను. కాశీనాథ త్రియంబక తిలాంగుగారు కొన్ని యెడల పూర్వాచారపరాయణుఁడై కొన్ని విషయముల నవనాగరికుఁడై రెనడీవలెనే యుండి సంఘ సంస్కారమునకై పాటుపడెను. అతనిని బూర్వాచార పరాయణులుఁ గొందఱు తెల్లవారుగూడ విరుద్ధవర్తనుఁడని యధిక్షేపించిరి. ఆ యధిక్షేపణలకు రెనడీ ప్రత్యుత్తరముల జెప్పుచు తిలాంగుగారి వర్తనమందు విరుద్ధమేమియు లేదని యీ క్రిందివిదముగ మాటలాడెను. ఈసంగతులతఁడు ముఖ్యముగఁ దెల్లవారినుద్దేశించియేపలికెను. "పరిపూర్ణమైన నాగరికతగలిగిన మీరు ప్రస్తుతప్రాచీననాగరకతల మధ్యమునబడి పరస్పరవిరుద్ధములగు రెండుమతములనందుననిరికియగచాట్లపడుచున్న మమ్మొంజూచి మావర్తనమునర్థముచేసికొనలేక యున్నారు. అట్టిద్విభావమక్కర లేదనితలంచువారుమాలోకొందఱున్నారు. వారియభిప్రాయమే మన దేశకాలపాత్రములబట్టి మన కేమార్పులు రాలేదనియుమనపూర్వులున్నట్లెయితరప్రపంచ సంబంధము లేక మనముగూడ నుండవచ్చుననియు, వారిమాట యటుండనిచ్చి రెండవ పక్షము జూతము ప్రాచీనమైనదంతయు జచ్చినదనియు దానితో మన కేసంబంధము లేదనియుప్రస్తుతనాగరికతనుభవిష్యత్కాలమందువచ్చు

నాగరికతనుసమగ్రముగ నవలంబించిబ్రతుకుటయే మనకు గార్యమని యు దలంచువారును మనలో ననేకులుగలరు. ఈయిరువురకు నడుమ మరియొక చిన్న తెగగలదు. ప్రాచీననాగరికతలో మంచినంతను మన మవలంబించుచు నీశ్వరేచ్ఛచేత మన దేశమున వ్యాపించుచున్న నవనాగరికతనుగూడవదలక దానిలోనున్న మంచినిగూడ గ్రహించియీరెంటికి సమన్వయముచేసి మనములాభమునొందవలయుననియునీ తెగవారు దలంచుచున్నారు. ఇట్లు మే ముభయ పక్షములు నవలంబించుటచే మామిత్రులు శత్రువులుగూడ మాయభిప్రాయమునర్థముచేసికొన లేక యున్నారు. గతించిన మనమిత్రుఁడు వేదాంతమార్గప్రదర్శకుఁడుధీరుఁడు నగు తిలాంగునిశ్చయముగనీ తెగలో జేరిననాఁడే. ఆసచ్చరిత్రుఁడు క్రొత్తనాగరికతను వదలి పూర్వాచారపరాయణుఁడై యుండినను లేక పూర్వాచారములను వదలి నవనాగరికుఁడై ప్రాచీనమంతయువదలుకొని యుండినను పాపమింత స్వల్పకాలములో మృతినొందక దీర్ఘకాలముజీవించియుండుననినేను తలంచుచున్నాను. అట్లయినచో నతనికి విచారము లుండకపోవును. దేహస్థితిత్వరగా చెడకయుండును. తిలాంగువానిమిత్రులు పడియెడు మనఃపరితాపమునుమనయింగ్లీషుమిత్రులెఱుఁగక ద్విభావము గలవారని వారి నధిక్షేపించుచుందురు.

రాజకీయ వ్యవహారములయందునువానికిమిక్కిలి ప్రవేశముగలదు. అతఁడుగవర్న మెంటువారి యుద్యోగస్థుఁడైనను దేశీయమహాసభనుస్థాపించినవా రనేకాంశములలో నితనియాలోచనమును గ్రహించుచువచ్చిరి. బొంబాయిరాజధానిలో నతనిచేతసవరింపఁబడనిగొప్పవ్యవహారములు వానియాలోచనము పుచ్చుకొననిఘనకార్యములువానిచేత నుపదేశముపొందని ఘనపురుషులు లేరఁట. ఆతనికి దేశచరిత్రములయందుమిక్కిలి యభిరుచి. కడసారియతఁడుచదివినపుస్తకముగూడనొక దేశచరిత్రయే. స్వదేశపువ్యాపారమును వృద్ధిపొందుటయుశిల్పవిద్యాదు

లుమనవారు నేర్చుకొనుటయున్నప్పుడే మన దేశము బాగుపడునని యాయన తలంచెను. మహారాష్ట్రబలోదయమను పేర రెనడీ యింగ్లీషులో నొకచరిత్రము వ్రాసెను. అందు బ్రథమభాగము మాత్రమే ముగిసినది. రెండవభాగము ముగియకమునుపే మృత్యుదేవతయొక్క క్రూరహస్తము వానినెత్తుకొనిపోయెను. ఆగ్రంథము ముగిసినపక్షమున హిందువులకెంత యోలాభము కలిగియుండును. హిందువులు మిక్కిలి దురదృష్టవంతులగుటచేత నేయాయుదారశీలుడంతత్వరలో జనిపోవుటయు నట్టియుద్గ్రంథము ముగియకపోవుటయు సంభవించెను. అతనియుద్యోగముకన్న పాండిత్యముకన్న వానిసద్గుణము లేజనులకతనియందనురాగమును బెంచినవి. మహాధికారియయ్యు నతడందఱికినొదిగియుండును. మహాపండితుడయ్యు శిష్యుడట్లువినయమున నేర్చుకొనజూచును. పరులమనస్సులునొవ్వకుండ తనయభిప్రాయమును జెప్పచుండును. ఈతడు, రామమోహనరాయలు, విద్యాసాగరుడు, దేవేంద్రనాథటాగూరు కేశవచంద్రసేనుడు, ఆనందమోహనబోసు మొదలగుమహనీయులవలె మతాదిసంస్కారములలో గార్యశూరుడుగా నుండలేకపోయినను మనసులో సంస్కారమన్న మిక్కిలియిష్టముగలవాడు. ఈయనచరిత్రము హిందూదేశస్థులు చిరకాలము జ్ఞాపకముంచుకో దగినది.

నవాబు సర్ సలార్ జంగు.

నవాబు సర్ సలార్‌జంగు

సలారుజంగు 1829 వ సంవత్సరమున హైదరాబాదునగరమున జన్మించెను. ఈయన సంపూర్ణమైనపేరు మీర్తు(రాలీఖాను. ఈయన గొప్పకుటుంబములోనివాఁడు. ఈయనపూర్వులు మహమ్మదుగారికి బ్రియపట్టణమగు మదీనానగరమునుండిహిందూస్థానమునకువచ్చి హైదరబాదులో కాపురముండిరి. ఇంగ్లీషువారికిమైసూరుపభువగుటిప్పుసుల్తానునకు 1799 వ సంవత్సరమున యుద్ధముజరిగినకాలమున సలారుజంగుయొక్క ముత్తాతమీరాలమ్మను నతఁడు హైదరాబాదునిజాముగారియొద్ద దివానుగానుండెను. హైదరబాదుసంస్థానమునకు చందూలాలు దివానుగానున్నప్పుడుసలారుజంగుయొక్క తాతమనీరుల్ముల్కువానితోగలసి రాజ్యతంత్రమునడిపెను. అనంతరము చందూలాలు మంత్రిపదమును మానుకొన్నపుడుసలారుజంగుపినతండ్రిసురాజుల్ముల్కు నిజాముచే దివానుగా నియమింపఁబడెను. కాబట్టిహైదరాబాదుదివానుపదవికి సలారుజంగునకు న్యాయమైన హక్కుగలదు. హక్కున్నను దనకది యంతటి పిన్నవయస్సులో వచ్చునని యాయన యెన్నడు తలంపలేదు.

సలారుజంగుపాఠశాలకుఁబోయియెన్నఁడువిద్యనేర్వలేదు. వచ్చినచదువేమోయింటియొద్దనేచదువుకొనెను. చిన్నతనమందేయతఁడరబ్బీ పారసీ భాషలయందు బ్రవీణుఁడై యింగ్లీషాకవిధముగానేర్చుకొనెను. కుమారదశయందే తండ్రియుఁ దాతయుమృతినొందుటచేవానివిద్యాభ్యాసమునకు విఘ్నములుగలిగియుండవచ్చును. అతనికి బాల్యమున నుపాధ్యాయు నేర్పరచియింటివద్దనేడుసంవత్సరములువిద్యనేర్పించెను. ఆకాలమునం దతఁడు బుద్ధికుశలతనుగానియేకార్యమైనచేయుటకుతమకమునుగానిజూపినట్లుగనపడదు. అతఁడుజదువుకొన్న(గంథములనుబట్టివి

చారించితిమాయతఁడు మంత్రిపదములోనుండి గనఁబరచిన రాజనీతి చాతుర్యము మొదలయినవి వానికెక్కడినుండి వచ్చెనో తెలియదు. ఆతనితండ్రితల్లి లెక్కలలో వానిని నేర్పరిగ జేయుటకు వారిగ్రామముల మీఁద నేఁటేటవచ్చు శిస్తుల మొత్తము మొదలయిన సంగతులు తెలియఁజేయుచుండినను సలారుజంగు వానిసంత శ్రద్ధచేసి వినినట్లు కనఁబడదు హైదరాబాదులో నుండు గొప్పవారికొడుకులు విశేషవిద్యావంతులు కాకపోయినను గొప్పయుద్యోగములలోఁ జిన్నతనమందే నియమింపఁబడుదురు. అందుచేతనే యిరువదియేండ్లప్రాయమున సలారుజంగు తాలూకాదారుగ నేర్పరుపఁబడెను. తాలూకాదారనగా జిల్లాకలక్టరని యర్థము. ఈయుద్యో మునందతఁడెనిమిదిమాసములు మాత్రమే యుండినను నాస్వల్పకాలములో నే హైదరాబాదు రాజ్యములో నేనేలపన్నులవిషయమైజ్ఞానమంతయు సంపాదించెను. 1853 వ సంవత్సరమందు వాని పినతండ్రి మృతినొందఁ నిజాముమంత్రిపదము వహించి రాజతంత్రము నడుపుటకు సలారు జంగును బిలిచెను. బాలుఁడగు సలారుజంగు శుభమైన యీవార్త విన్నప్పుడు మనసులో నెట్లు తలంచెనో తనమిత్రునకు వ్రాసిన యీయుత్తరమువలన దేటపడును. "రాజ్యతంత్ర నిర్వహణమువలన ముఖ్యముగా నిటువంటి సమయమున సంభవించు మనోవ్యథలకు లోనుగాకుండ నాపినతండ్రిజాగీరుగ్రామములఁ జక్కఁబెట్టుకొనుచు నేను హాయిగానుండిన బాగుండును. ఈయుద్యోగము నేను మనసారనంగీకరించుటలేదు. ఇది యంగీకరించనిపక్షమున నేను నాకుటుంబము పూర్తిగ చెడిపోవుదుము. ఇదిగాక తెల్లవారు నల్లవారు సమానముగ నీయుద్యోగమునంగీకరింపవలసినదని నన్ను బ్రేరణము చేయుచున్నారు గావున సంస్థానమును జిక్కులలోనుండి పయికి లేవనెత్తుటకును క్రమతలేనిస్థలముల క్రమత నిలుపుటకు నాయావచ్ఛక్తి వినియోగించి పనిచేసెదను."

అతఁడన్నట్లే చేసెను. ఆకాలమున హైదరాబాదుసంస్థానమెంత

యధమస్థితిలో నుండవలెనో యంతయధమస్థితిలో నుండెను. ఖజానాలో ధనమాలేదు. నేలపన్నువసూలుచేయుపద్ధతి మిక్కిలి హీనముగనుండెను. బేరారు రాచూరు మూలదుర్గము మొదలగుజిల్లాలప్పటికి గొన్ని దినములక్రిందటనే పాతఁబాకీక్రింద నింగ్లీషువారి కీయఁబడెను. ఈజిల్లాలలోనున్న జాగీరుదారులు జమీందారులు వారివారి జాగీరుల నింగ్లీషువారికి లోఁబరచవలసినదని యాజ్ఞాపింపఁబడియు దానికొప్పుకొనక తమకుఁగలిగిన నష్టములకు నిజాముగారిమీఁద వ్యాజ్యముల వేయఁ దలంచిరి. నిజాముగారి బంధువులజీతముల నిచ్చుటకుఁ గావలసిన సొమ్ము వచ్చుట కాధార మేదియు గానఁబడదయ్యె. నిజాముగారి సొంతనగలు సీమలో తాకట్టుపెట్టఁబడెను. మొత్తముమీఁద హైదరాబాదు రాజ్యముమీఁద నప్పటికున్న ఋణము మూఁడుకోట్లు. మహాంధకారపుంజము వలెనున్న యాసంస్థానమును బ్రకాశమానముగఁజేయ సలారుజంగు పూనుకొని మొగమోటము భయము నన్నవి విడిచి వినినవారందరు మహాద్భుతము నొందునట్లు వ్యవహారము నడిపెను. ఇరువదియవయేఁట మంత్రియై యంతపని నెవ్వఁడు నిదివఱకుఁ జేసియుండలేదు. అతఁడు చేసిన మొట్టమొదటి మార్పు మన సంస్థానములో మిగుల బలవంతులై యెవరి లక్ష్యములేని యరబ్బులను లొంగతీయుట. వారిజీతములక్రింద నేఁటేఁట విశేషధనమగుచుండును. వారు చేయుపని రవంతయు లేదు. అందుచే నతఁడు వారికొలువక్కఱలేదని తీసివేసెను. అంతతోఁబోక సలారుజంగు తాలూకాలలోను జాగీరులలోను గొలువుండిన యరబ్బులను రోహిలాలను పఠానులను దీసివేయవలసినదని తాలూకాదారులకు జాగీరుదారులకు నుత్తరువులు వ్రాసెను. అట్లుద్యోగములు భూములు పోయిన యరబ్బులహక్కులు విచారించి న్యాయమిచ్చుటకతఁడొకకోర్టు గట్టించెను. మఱియు నరబ్బులకున్న జాగీరులు

ముఖాసాలు జమీందారీలు లాగుకొనుటకు నిశ్చయించుకొనెను. ఈవిధమునఁ గృతనిశ్చయుఁడై సలారుజంగు తాను మంత్రిపదమును బూనిన సంవత్సరములోనే రెండువేల యరబ్బులను, రెండువేల పఠానులను మఱియందరి యితరసేవకులను గొలువునుండి తొలఁగించి యేడాదికి నలువదిలక్షల రూపాయలు శిస్తువచ్చు జాగీరులను సంస్థానమునకు గలిపెను. పూర్వ మాసంస్థానములో గుత్తదారీపద్ధతి ప్రకారము శిస్తువసూలుచేయఁబడుచు వచ్చెను. అనఁగా తాలూకా దారు ప్రతిగ్రామము నొక్కొక్కనికి శిస్తునిమిత్త మిజారాకిచ్చుట. ఈపద్ధతివలన గుత్తదారులు పన్ను లెక్కువ కట్టుటయు రహితు లవి యిచ్చుకొనలేక బాధపడుటయు సంభవించెను. సలారుజంగు దాని నివారింపఁదలఁచి నమ్మఁదగిన మనుష్యులను శిస్తువసూలుచేయ నియమించి గుత్తదారీపద్ధతి తగ్గించెను. తాలూకాదారు లదివఱకు రయితులవద్ద వసూలుచేసిన శిస్తులో నాలుగవ వంతు మూడవవంతు నొకప్పుడు సగము హరించుచు వచ్చిరి. క్రొత్తమంత్రి యట్టిద్రోహులను నిజోద్యోగములనుండి తప్పించెను. అదివరకు సంస్థానములోఁ బ్రబలియుండిన దొంగతనము బందెపోటు మొదలగు దౌర్జన్యములను మహాకఠినుఁడై యడంచెను. సమర్థమైన యీపరిపాలనముచేత 1856 వ సంవత్సరమునాఁటికి సంస్థానమునకు భూమివలన వచ్చుశిస్తు హెచ్చెను. గొప్పఖజానా యొకటి స్థాపింపఁబడెను. హైదరాబాదు సర్కారు వారియందు బ్రజలకుఁ గౌరవ మతిశయించెను. సంస్థానమంతటను మంచి మార్పులు పొడసూపెను.

1857 వ సంవత్సరమున నింగ్లీషుదొరతనమువారిమీఁద సిపాయిలు పితూరీ చేసిరి. ఇదియే నానాసాహేబు పితూరి యనికూడ చెప్పుకొందురు. ఆకాలమున నింగ్లీషువారికి సలారుజంగు చేసిన సహాయ మింతింత యనరానిది. ఉత్తరహిందూస్థానమంతయు

పెద్దకాఱుచిచ్చువలె నుండెను. మధ్య హిందూ దేశములోను, దక్షిణ హిందేశములో నున్న స్వదేశరాజులు హైదరాబాదు వారు కొంచెమూఁత యిచ్చినయెడల దొరతనము వారి మీఁద తిరుగఁబడుటకుఁ సిద్ధముగ నుండిరి. హైదరాబాదు ప్రజలు వీధులలో గుంపులుగూడి యింగ్లీషువారిమీఁద యుద్ధమునకుఁ బోవుదుమని కేకలువేయుచు వచ్చిరి. ఇంగ్లీషువారి ప్రభుత్వమెంత యపాయస్థితిలోనుండెనో బొంబాయి గవర్నరుగారు హైదరాబాదు రెసిడెంటుగారికిచ్చిన యీ క్రింది టెలిగ్రాఫువలనఁ దెలియవచ్చును. "నిజాము శత్రుపక్షమునఁ జేరెనా హిందూదేశము మనకుపోయినదే గావున జాగ్రత్తపెట్టుము" ప్రజ లింగ్లీషువారిమీఁద నెంత ద్వేషము చూపినను నిజాము మనస్సు మఱియొకలాగుండినను సలారుజంగు మాత్రము యెవరిమాటలువినక నిశ్చలుఁడై యింగ్లీషువారి రాజ్యమును రక్షించెను. అప్పటి మంత్రి సలారుజంగు కనుక నింగ్లీషువారి కంతటి మేలు చేసెను. మఱియొకఁడైనచో నావిధముగాఁ జేయుకపోవును. ఏదియెటులయినను సలారుజంగుమాత్ర మింగ్లీషువారి పక్షముండుటకే నిశ్చయించుకొనెను. ఆపితూరి సమయమున సలారుజంగు చేసిన యుపకారమునకుఁ గృతజ్ఞులై గవర్నమెంటువారు వానికి ముప్పదివేలరూపాయిలు వెలగల ఖిల్లతు నొకదానిని బహుమానమిచ్చిరి. గవర్నరుజనరలుగారు వానిసహాయమునకుఁ సంతసించి యతఁడు హైదరాబాదుసంస్థానమును నిజామును నిష్కారణముగా నాశనముచేయక నిశ్చలబుద్ధి వహించినందుకు నింగ్లీషువారి పక్షమున నుండినందుకు ననేకవందనములఁ జేసి గవర్నమెంటువారి కాప్తమిత్రుండుగ నెంచుకొనిరి.

వెనుక నరబ్బులు మొదలగు బండవాండ్రను వెడల నడచుట చేతను శిపాయి పితూరీలో నతఁ డింగ్లీషువారి పక్షము వహించుట

చేతను దేశమందు విరోధులనేకు లతనికి బయలుదేరిరి. ఆవిరోధ మతని కొకసారి ప్రాణాంతమగుటకు సిద్ధమయ్యెను. 1859 వ సంవత్సరమున మార్చినెల 15 వ తేదీని సలారుజంగు రెసిడెంటుతోఁగలసి నవాబు దర్బారునుండి యింటికిపోవుచుండ జహంగీరుఖానని యెడు నొకతురక వానిమీఁద తుపాకి పేల్చెను. దైవవశమున నాదెబ్బ వానికిఁ దగులక తప్పిపోయెను. ఆనరహంతకుఁడు తన గురి తప్పిపోయెనని వగచి రోషావేశపరవశుఁడై ఖడ్గముదూసి సలారుజంగుమీఁదికిఁ బరుగెత్తెను. కాని వాఁడు తలఁచుకొన్న దౌర్జన్యము చేయకమునుపే రాజభటులు వానిని దుత్తునియలుగ నరికిరి. 1860 వ సంవత్సరమునం దింగ్లీషుదొరతనమువారు తొల్లి తాము ఋణవిమోచనము నిమిత్తముపుచ్చుకొన్న షోలాపురము, రాయచూరు ధారాశీను మొదలగు తాలూకాలను మరల నిజామున కిచ్చిరి. 1861 వ సంవత్సరమునఁ గొందఱు విరోధులు సలారుజంగును మంత్రి పదవినుండి తొలగింపఁ గుట్రలుపన్ని రెసిడెంటుదొరగారు సలారుజంగును మంత్రిపదవినుండి తప్పింప దలఁచుకొన్నారని నిజాముగారితోఁ జెప్పిరి. మాయమర్మము నెఱుఁగని యానిజాము వారికల్పనలు నమ్మి రెసిడెంటుగారి యభిప్రాయ మదియే యనుకొని తనయొద్దకు రెసిడెంటు వచ్చినప్పుడు "మీ యిష్టప్రకారము నేను సలారుజంగును దీసివేయుట కిష్టముగ నున్నాను" నని చెప్పెను. రెసిడెంటు మితిలేనియాశ్చర్యమునొంది తెల్లబోయెను. తరువాత వా రొండొరుల యభిప్రాయములను గ్రహించి సలారుజంగునే మంత్రిపదములో నిలుప నిశ్చయించిరి. అతఁడు మునుపటియట్లె పలుమార్పులం జేయుచు సంస్థానమును మంచిదశకుఁ దెచ్చెను. అందు ముఖ్యముగ వ్యవహార సౌలభ్యముకొఱకు సంస్థానము నైదుభాగములుగను బదునేఁడు జిల్లాలుగను విభజించెను. అదివఱకు రయితులు దివాణము పన్ను రొక్కముగ నీయలేక ధాన్యరూపకముగ

నిచ్చుచుండిరి. అతఁడాపద్ధతి గొట్టివేసెను. భూములు గొలిపించి సరియైన వైశాల్యము దెలిసికొనెను. మఱియు రయితులకు భూములు శాశ్వతముగా నుండునట్లు శిస్తు హెచ్చింపకుండునట్లు చాల మార్పులఁ జేసెను. సలారుజంగు సంస్థానమునందుఁ జేసిన యభివృద్ధిని రెసిడెంటుగానుండిన సాండర్సుదొరగారు వ్రాసిన యీక్రింది వాక్యముల వలన మనము తెలిసికొన వచ్చును. "ఇప్పటి హైదరాబాదు సంస్థానమునకు వెనుకటి నలువదియేండ్ల క్రిందటనున్న సంస్థానమునకు భేదముచూడ నిప్పటి యింగ్లండునకు రెండువందలయేండ్ల క్రిందటి యింగ్లండునకునుగల భేదము కలదు. ఈయభివృద్ధి కంతకు సర్ సలారుజంగు పడిన పాటు నాపూర్వపు రెసిడెంట్లు వానికిఁ జేసిన సహాయము ముఖ్యకారణములు. ఖజానా ధనముతో నిండియుండును. ప్రతిసంవత్సరము వ్యయముపోగా సంస్థానమున కెనిమిదిలక్షల రూపాయల యాదాయ మిప్పుడున్నది. శిస్తువసూలుచేయుటకు మునుపటి యిజారాపద్ధతి నీదివాను గొట్టివేయుటచే గ్రామములలో నిప్పుడు మునుపటివలె నల్లరులు లేవు." హైదరాబాదుసంస్థానములోని జనులు నాగరికతలేని మోటవాండ్రగుటచే సలారుజంగు తమకుఁ జేసిన మహోపకారములనుగు రైతెఱింగికృతజ్ఞులై యుండ లేకపోయిరి. అందుచేతనతఁడు క్రమక్రమముగా జనులచేత ద్వేషింపఁబడెను. వ్యవహారములోఁ గఠినముగా నున్నవారందఱకు నట్టియవస్థయే ప్రాప్తించునుగదా! అనేకులకు విరోధియగుటచే నతనిప్రాణము తీయుటకు మఱియొక ప్రయత్నము జరిగెను. 1868వ సంవత్సరమందు సలారుజంగొకనాఁడు దర్బారునకుఁబోవుచుండ నొక దురాచారుఁడు వానిమీఁద తుపాకి రెండుసారులు గాల్చెను. అదృష్టవశమున నా రెండుగుండులుఁగూడ మంత్రికిఁ దగులక తప్పిపోయెను. వెంటనే సేవకు లా దురాత్మునిఁ బట్టుకొనిరి. నిజాము వారికి మరణదండనవిధించెను. దుష్టుఁ డైనను

వానికి మరణదండన విధింపవల దనియు గారాగృహబంధనము విధిం పుఁడనియు సలారుజంగు నిజామును వేఁడుకొనెనుగాని నిజాము పట్టు విడువక తన మొదటియాజ్ఞ చెల్లించెను.

1869వ సంవత్సరమున నప్పటి నిజాముగారు మృతినొందిరి. ఆయన కొకచిన్న కుమారుఁ డుండుటచేత నింగ్లీషుదొరతనమువారుపా ర్వాపర్యములు చక్కఁగ బరిశీలించి సలారుజంగుగారిని షమ్సుల్ దౌలా అమీర్ కాబీరీగారిని బాలునిపక్షమునఁ బ్రజాపరిపాలనముఁ జే యుమని నియోగించిరి. 1872వ సంవత్సరమున నాయిరువురుమంత్రు లు మునుపు తమనిజాముయొద్దనుండి పుచ్చుకొన్న బేరారుపరగణా మరల నీయవలసిన దనియు దానికై సొమ్మురొక్కముగ ధరావతు నిలుపుదు మనియు జెప్పి యడిగిరి. కాని గవర్నమెంటువారు పుచ్చు కొనుటలోనేకాని యిచ్చుటలోఁ జురుకుతనము లేనివారగుటచే దా ని కంగీకరింప రయిరి. 1875వ సంవత్సరమున మన ప్రస్తుతచక్రవర్తి యగు నెడ్వర్డు రాజుగారప్పుడు యువరాజుగానుండి మన దేశముఁ జూ డవచ్చిరి. అప్పుడు సలారుజంగు బొంబాయికిఁబోయి వారిని స్వయ ముగ సన్మానము చేసెను. ఆయువరాజుగారు సలారుజంగును సీమ కురమ్మని యాహ్వానముచేసిరి. 1876వ సంవత్సరమున సలారుజంగు వారు కోరినరీతిగా నింగ్లాండునకుఁబోయి యచ్చటి జనులచే నమిత మైనసన్మానము నందెను. ఇంగ్లాండునకుఁ బోవుటలో నతని ముఖ్యో ద్దేశము బేరారుపరగణా నెటులయిన మరలసంపాదించి తనప్రభువున కీయవలయు నని యతఁడు మృతినొందు వఱకు దీనివిషయమునఁ బ్రయత్నించుచునే వచ్చెను. అతఁ డీప్రయత్నమున నింగ్లాండులోఁ గృతకృత్యుఁడు కాకపోయినను స్వదేశరాజులలోనైన నెవరికిం జరుగ ని యఖండగౌరవము తనకక్కడ జరిగినదని సంతుష్టినందెను.

అనంతర మతఁడు స్వదేశమునకువచ్చి 1883వ సంవత్సరము

వఱకు హైదరాబాదు సంస్థానమును న్యాయముగ బరిపాలించెను. 1883 వ సంవత్సరమున విశూచిజాడ్యముచేత నతఁడు మృతినొందెను. మరణకాలమున కతనికి యేబదేండ్లవయసు. వాని మరణమునకు వగవనివారు లేరు. హిందూదేశస్థులు దుఃఖించిరని చెప్పుట యొకగొప్ప కాదు. ఇంగ్లాండు దేశస్థులుఁగూడ బిట్టువగచిరి. విక్టోరియారాణిగారు తత్కుమారుఁడు యువరాజుగారు మొదలగు ననేకులు వాని మరణమునకు శోకింపుచు తత్కుటుంబమునకు జాబులువ్రాసిరి. ఇండియాగవర్నమెంటువారు ప్రత్యేకముగా నొకగజెటీలో నీక్రింది విషయమును వ్రాసిరి. "ఈనెల 8వ తేదీని హైదరాబాదు సంస్థానమునకు మంత్రియగు సర్ సలారుజంగుబహదూరు విశూచిజాడ్యము వలన మృతినొందె ననిదెలియఁజేయుటకు మాకు మిక్కిలి దుఃఖకరముగా నున్నది. ఆతని మరణముచేత నిండియాగవర్నమెంటువారికి విశ్వాసపాత్రుఁ డగుమిత్రుఁడు పోయెను. నిజాముగారికి యోగ్యుఁడగు మంత్రిపోయెను."

సలారుజంగు పొట్టియుపొడుగుకాని విగ్రహము కలవాఁడు. సుకుమారదేహుఁడు. కాని గంభీరాకారము గలవాఁడు. వేషభాషలలో నతఁడు సామాన్యుఁడువలె నుండును. గొప్పదర్బారులు తీర్చినప్పుడుతప్ప తదితరసమయముల నతఁడు నగలు దాల్చువాఁడు కాఁడు. అతని పద్ధతులన్నియు మంచివి. అతఁడు జనులకు సులభుఁడు. తోఁటలు వేయించుటయం దతనికి యెక్కువయిష్టము. అతనికి యూరోపియనుల సహవాసమే యెక్కువయిష్టము. వానియునికియు దొరల పద్ధతి ననుసరించియే. అతఁడు గావించిన సత్పరిపాలనము నొక్కదానిబట్టియే వానిసామర్థ్యమును మన మెంచఁగూడదు. అతనికున్న విరోధులంబట్టియు వారినిగ్రహమం దతఁడు చూపిన నేర్పుంబట్టియుఁ గూడ జూడవలెను. అతనివిరోధులమాటయటుండనిండు, అతఁడు ఛే

సిన ప్రతిసత్కార్యమందు వానిప్రభువగు నిజాము సయితము చెప్పుడు మాటలు విని యెన్నోవిఘ్నములు కలిగించుచు వచ్చెను. పాపము సలారుజంగు తనకావించిన పనిని తన యేలిక యెన్నఁడైన మెచ్చుకొనునేమోయనియూటలూరుచువచ్చె. ఎప్పుడోగానినవాబుమెచ్చుకొనుటలేదు. అతఁడు సంపూర్ణుఁడైన యోగ్యుఁడు. అంతటియోగ్యుఁడైనను సంస్థాన మంతబాగుచేసినను వెనుకటినిజాము వాని నెప్పుడు సరిగానమ్మకయేదోయనుమానముతోనేజూచుచువచ్చెను. కోటఁదాఁటియావలకుఁ బోవలసివచ్చినప్పుడు నూరుబయటనున్న వసంతగృహామునందు దొరలకు విందుజేయఁదలఁచుకొన్నప్పుడు సైతము సలారుజంగు నిజామువారి సెలవును బొందవలయునఁట. అట్టిసమయములందు నిజాము సెలవిచ్చవచ్చినపుడిచ్చి యిష్టలేనప్పుడియ్యకపోయెను. రెసిడెంటుతోఁబలుమాఱు కలుసుకొన్నను నిజామున కనుమానమే. రెసిడెంటుమిక్కిలి యవసరములయిన కాగితములు పెట్టెలోవేసి పంపినను నిజామునకు సందేహామే. వేయేల తనరెసిడెంటు తనమంత్రి కలుసుకొనుట నిజామున కిష్టములేదు. తన యేలిక యిన్ని జేసినను సలారుజంగు స్వామిభక్తి మెండుగ గలవాఁడగుటచే తనకష్టముల నొకరితోఁ జెప్పుకొనఁడు సరికదా యెన్నఁడు సణుగుకొననైన లేదు. వెనుకటినిజాము వానిం దఱుచుగా సమక్షమునకుఁ బిలుచుటయే లేదు. ఎప్పుడైన బిలిచెనా సలారుజంగు వానికడ నున్నంతనే యేమి మూఁడునోయని వెలవెలఁబోవుచునేయుండును. అయినను తన రాజు విషయమున నతఁడు శక్తివంచనలేక పాటుపడుచు వచ్చెను. 1867 వ సంవత్సరమువఱకు నతఁడు హైదరాబాదు తప్ప మఱి యేపట్టణమును జూచియెఱుఁగడు. సంస్థానమందయిన నాయాతాలూకాలకు జిల్లాలకుఁబోయి యెఱుఁగడు. అందుచేత తాలూకాదారులు తక్కిన యుద్యోగస్థులు స్వకార్యముల నెట్లునిర్వహించుచున్నారో ప్రజలనె

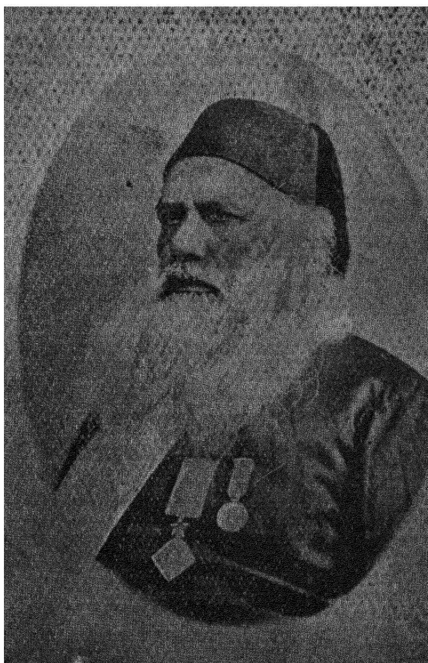
ట్లు పరిపాలించుచున్నారో పరీక్షించి చూచుట కతనికి వీలులేకపో యెను. అటుపోయిచూడవలయునన్న నిజాము వానిని వెళ్ళనియ్యఁడు ఎట్టకేల కింగ్లీషువారు బలవంతముపెట్ట నిజాము వాని నొకటి రెండుసారులు రాజధాని విడిచిపోవనిచ్చెను. అతఁడు సత్కులసంభవుఁ డగుటచేత శరీరమునందు సహజముగ దుర్బలుఁడయ్యు నవసరమైనప్పుడు కావలసినంత శాంతమును దెచ్చుకొని యెంతో యోపిక గలిగి న్యాయదృష్టితో పరిపాలించెను. అతని సమకాలికు లగు రాజామాధవరావు, రాజా దినకరరావులను నిర్దుష్టదివానులతో బోల్చినప్పుడు సలారుజంగు వారికి దీసిపోడని యనేకు లనుచున్నారు. పరిపాలనాశక్తిలో నితఁడు వారికొకవేళ దీసిపోయినను శిస్తులు వసూలుచేయుట వ్యవహారము చురుకుగ జేయుట మొదలగుకొన్ని నేర్పులలో నితఁడే వారిని మించునని చెప్పకతప్పదు. అతని బుద్ధినిపుణత యెట్టిదో కాని యింగ్లీషువారు తమ రాజ్యములో చేసిన మంచిమార్పు లన్నియు వెంటనే గ్రహించి సలారుజంగు తమసంస్థానములోఁ బెట్టుకొనువాఁడు. మార్గస్థులనిమిత్తము సత్రములుకట్టించుట తోటలు వేయించుట మురికినీరు పోవుటకు తగినయాధారములు నిర్మించుట మొదలగునవి గూడ నతఁడే జెప్పి వేయించుచు వచ్చెను. అతఁడు సహస్రాక్షుఁడువలె సర్వకార్యములయందు దానేప్రవేశించి చూచువాఁడు. ఈయనయందు హిందువులకు మహమ్మదీయులకు గూడఁ సమానగౌరవముండదగును. హైదరాబాదు సంస్థానమున కితఁడు మంత్రికాకపోయిన పక్షమున నదిమిక్కిలి దురవస్థలో నుండియుండును.

సర్ సయ్యదు అహమ్మదుఖాను

సయ్యదమహమ్మదుఖాను 1817వ సంవత్సరము అక్టోబరు 17వ తారీఖున ఢిల్లీలో జన్మమొందెను. అతనిపూర్వులు మొగలాయిచక్రవర్తులయొద్ద గొప్పయుద్యోగములు చేయుచువచ్చిరి. ఆతనితండ్రిసయ్యదు మహమ్మదుటక్కీ. ఢిల్లీచక్రవర్తియగు రెండవయక్బరునకుఁ బ్రాణమిత్రుఁడైయుండెను. ఈటక్కీమహమ్మదుగారే యాచక్రవర్తియొద్ద మంత్రియైయుండెను. ఆమంత్రిమృతినొందినప్పుడుచక్రవర్తియైన రెండవ షాలం గతించిన మంత్రియొక్క బిరుదులు మొదలగునవి మహమ్మదు టక్కీకి నియ్యదలంచెను. కాని టక్కీ యవి తనకక్కఱలేదని చెప్పెను. మహమ్మదుటక్కీ 1836 న సంవత్సరమున మృతినొందెను. అప్పటికి సయ్యదుమహమ్మదుఖాను పందొమ్మిదేండ్లప్రాయముగలఁవాఁడైనను గడపటిఢిల్లీచక్రవర్తియగు బహదూరుషా మాతామహునిబిరుదులన్నియు వానికిచ్చి యనుగ్రహము చూపెను.

అహమ్మదుఖాను పసిబిడ్డయైనప్పుడుతల్లినోటనుండియే చదువునేర్చుకొనెను. ఆతఁడు పగలు నేర్చుకొన్న చదువంతయు వాని తల్లి రాత్రి వానియొద్ద నప్పగించుకొనుచువచ్చునఁట. అతఁడు యింగ్లీషు నేర్చుకొనలేదు. నేర్చుకొన్న స్వభాషావిద్యయు పితృమరణమువలనఁ గాబోలు 1837 సంవత్సరమున సమాప్తియయ్యెను. అందుచేత నతఁడా సంవత్సరమున నుద్యోగమునకై బ్రయత్నించి ఢిల్లీలోనున్న సర్కారువారి సాదరమీనుకోర్టులో సిరస్తదారుగబ్రవేశించెను. ఆతఁడుద్యోగమున ప్రవేశించిన స్వల్పకాలములోనే యభివృద్ధిపొందెను. ఆపనిలోఁ బ్రవేశించిన రెండేండ్లకే యాగ్రాకమీషనరుగారియొద్దవానికి నాయబుమునిషీపని యయ్యెను. 1841వ సంవత్సరమం దతనిని దొరతనమువారు

సర్ సయ్యదు అహమ్మదుఖాను.

సిక్రిపట్టణమున మునసబుగా నియమించిరి. 1843 సంవత్సరమునమున సబుగానే డిల్లీకిబోయి పనిచేసెను. 1850 వ సంవత్సరమందు వానికి రహతకుపట్టణమున సబుజడ్జీపనియయ్యెను. సిపాయిపితూరీ జరుగుటకు రెండేండ్లముందు దొరతనమువారు వానిని బిజనూరునకుమార్చిరి.అంత డక్కడనుండఁగానే యాపితూరీ బయలుదేరెను. ఆసమయమున నతఁడు గవర్నమెంటువారికి జేసినయమితోపకారమునుబట్టి వానికీర్తియంతయు హిందూస్థానమందంతట వ్యాపించెను. పితూరీబయలుదేరిన వార్త తెలియునప్పటికి బిజనూరులో నింగ్లీషువారు స్త్రీలుపురుషులు బాలురు గలసి యిరువదిమందియుండిరి. షేక్స్పియరను నొకదొర యాగ్రామము వారిలో గొప్పయుద్యోగస్థుఁడు.పితూరీదారులుకనఁబడిన తెల్లవారినెల్ల నఱకుచుండుటచే యా తెల్లవారు భయభ్రాంతులై యుండమహమ్మదు ఖానునూరుమందిపటానుగుట్టపు రౌతులనుసిద్ధముచేసి పితూరీనిగూర్చి నిజమైనవార్త నెప్పటికప్పుడే తెలియుటకు నమ్మికగల వేగులవాండ్రను బెట్టెను. కాని యాపటానులుసయితము పితూరీదార్లలో గలసి కుట్రచేయుటచే నొకనాఁడాయిరువదిమంది తెల్లవారినిపితూరీదార్లెనిమిదివందలమందివచ్చి చుట్టుముట్టిరి. అహమదుఖాను దొరలనివాసమురహస్యముగఁబ్రవేశించి వారితోసత్వరముగ నాలోచనజేసి తాను స్వయముగాఁ పితూరీదార్లసేనాపతియొద్దకుఁబోయి తెల్లవారినినిరపాయముగ బారిపోవనిమ్మని వేడుకొనెను.ఆ సేనాపతియు నాప్రాంతభూమిడిల్లీ చక్రవర్తిస్వాధీనముచేసినట్లు తెల్లవారిలో ముఖ్యులు పత్రము వ్రాసి యిచ్చినయెడల బోవనిత్తునని చెప్పి యట్లువ్రాయించుకొని వారినిబోవనిచ్చెను. ఆపత్రమువ్రాయించునప్పు డహమ్మదుఖాను మరల నింగ్లీషువారీభూమి పుచ్చుకొనుటకు వచ్చువఱకునను మాట లాకాగితమందు మెలకువతోఁ జేర్పించెను. పిమ్మటనింగ్లీషువారు నిరపాయముగ బోవ నా యూరుపితూరీదారు లాక్రమించిరి. పితూరిదారులలో ననేకులు తుర

కలుగుటచేఁదెల్లవారితోఁ జేరియామహమ్మదుఖానుతమప్రయత్నమువిఫలముచేయుచున్నాఁడని స్వమతస్థులు వానిపై ద్వేషముబూనియుండిరి. అదికారణముగఁ బ్రాణభీతిజెంది యహమదుఖానుమొదటహోలుదారుగ్రామమునకుఁ బిదప మీరతుపట్టణమునకుఁ బారిపోయి యచ్చటగూడ సురక్షితుఁడు గామి ఢిల్లీయింగ్లీషువారి స్వాధీనమైనపిదప యక్కడికిని బారిపోయెను. ఈసిపాయి పితూరీలో నితఁడు చేసినయుపకారమునకు కృతజ్ఞులై దొరతనమువారు రెండుతరములవఱకు నెలకు రెండువందల రూపాయలచొప్పున వానికుటుంబమునకు భరణమేర్పఱచి వానికిఁజాల బిరుసులనిచ్చిరి. ఈవిధములైన సత్కారములు వానికిఁ జేయవలసినదని షేక్స్పియరు దొరగారు దొరతనమువారికి గట్టిగా సిఫారసుచేసిరి.

ఆపితూరీ ముగిసినవెనుక నహమదుఖాను పితూరీవచ్చుటకుముఖ్యకారణముల నొకపుస్తకముగ హిందూస్థానీభాషలో వ్రాసెను. ఆ గ్రంథమున నతఁడుపేర్కొన్న ముఖ్యకారణము లివి. 1 ప్రజలు దొరతనమువారి యభిప్రాయములను దెలిసికొనక యపోహపడుట. 2 ప్రజల పూర్వాచార వ్యవహారములకు విరుద్ధముగ, [illegible]నుండునట్టిచట్టములను దొరతనమువారు నిర్మించుట. 3 ప్రజలు యాలోచనలను వారి యాచార పద్ధతులను గవర్నమెంటువారు తెలిసికొనకపోవుట. 4 మంచిపాలనమునకు ననుకూలములగు విషయములను దొరతనమువారు శ్రద్ధచేసికనుఁగొనకపోవుట. 5 సైన్యమునందు దొరతనమువారిమీఁద నసహ్యము కలుగుట. అయోధ్యారాజ్యమునునవాబుల స్వాధీనమునుండితప్పించి యింగ్లీషువారుకలుపుకొనుట పితూరీకిముఖ్యకారణమని హిందూదేశములోఁ గొప్పవారభిప్రాయపడినను ఖానుగారదియొక కారణముగఁదలంపరైరి. ఈవిధముగ సిపాయిపితూరిలో దొరలకుఁ జేసినసాయమునుబట్టి యతఁడుమహాప్రఖ్యాతుఁడైనను గేవలమదియేయతనిప్రఖ్యాతికిఁగారణమనిదలఁపఁగూడదు. బాల్యమునుండియు నతనికివిద్యావ్యాసంగము

మీాదియభిరుచిచేతను తనతోడి తురకల యవస్థను విద్యాభ్యాసాదుల యందు వృద్ధిచేయుటకుఁ బడినపాటుచేతను వానికి మహాప్రసిద్ధిగలిగె ను. పురాతన శిలాతామ్రశాసనములను వెదకి పూర్వచరిత్రముల నర యుటలో నతనికి బాల్యమునుండియు నభిరుచిగలదు. ఆవిషయమున జాలప్రయత్నముచేసి యతఁడు 1847 వ సంవత్సరమున ఢిల్లీ ప్రాచీన చరిత్రమును వ్రాసిప్రకటించెను. ఈగ్రంథమును ఫ్రెంచివాఁడొకఁడు తనభాషలోనికి మార్చుకొనెను. అందువలననతనికి యూరపుఖండము నందుసయితము మేలుకలుగ లండనుపట్టణములోని రాయలేషి.యాటి క్కుసంఘమువారు వానిని దషసభలోఁ జేర్చుకొనిరి.అహమ్మదుఖాను స్వమతాభిమాని. అందుచేతస్వదేశాభిమానియనిగూడ చెప్పవచ్చును. అట్టియభిమానముండుటచేతనే 1860 వ సంవత్సరమందతఁడుహిందూ దేశపు మహమ్మదీయుల రాజభక్తియనుపేరు పెట్టి యొకచిన్నపుస్త కమును వ్రాసెను. మహమ్మదీయులు చాల విశ్వాసముగలవారనియు వారిలోఁ గొందఱు సిపాయిపితూరిలో ద్రోహతనము వారికిజాలసాయము జేసిరనియుఁ దెలుపుటయే యాగ్రంథరచనలో వాని ముఖ్యోద్దేశము. తనతోడితురకలు మిక్కిలి దీనదశలో నుండుటకుఁగారణము నతఁడు చి రకాలము విచారించి విద్యావిహీనతయే వారిభ్రంశమునకు హేతువని సిద్ధాంతీకరించెను. చదువేతురకలకుసర్వార్థసాధకమనియతనినిశ్చితా భిప్రాయము. హిందూదేశములో సాంఘిక రాజకీయవిషయములలోఁ బ్రజలకుగలలోపములకంతకు విద్యాహీనతయే మూలమని యతఁడు నమ్మెను. వేళ్లుబాగుచేయుదు వృక్షము దానంతటదియేవృద్ధిపొందునని యతఁడు పలుమారు చెప్పుచువచ్చె.అట్టినమ్మకము నిశ్చయముగనుం డుటచేతనే యతఁడు 1858 వ సంవత్సరమునమహమ్మదీయులు దేశచరి త్రములను జదువుకొనుటకు మురదాబాదులో నొకపాఠశాల పెట్టిం చెను. దేశచరిత్రబోధకములగు గ్రంథములు హిందూస్థానీభాషలోలే

సందున నాగ్రంథదారిద్ర్యమును నివారించుటకతఁడు భాషాంతరీకరణ సంఘము నొకదానిని నేర్పరచెను. ఇంగ్లీషులోని చరిత్రలను హిందూస్థానీలోనికి మార్చుటయే వాని ముఖ్యోద్దేశము. 1863వ సంవత్సరమున నతఁడు షాజపురమందు సబుజడ్జిగానుండి యాకాలమందే క్రైస్తవవేదమగు బైబిలునకు వ్యాఖ్యానమువ్రాసెను. అతనికింగ్లీషురాదు గావున బైబిలుమీఁదనున్న గ్రంథములన్నియుముందుహిందూస్థానిలోనికి మార్పింపఁజేసి పిదప నీవ్యాఖ్యానమును ప్రారంభించెను. పైనచెప్పినభాషాంతరీకరణసంఘము నతఁడు షాజిపురముననుండగానే 1864 వ సంవత్సరము జనవరి 9వ తారీఖున స్థాపించెను. ఈసంఘమే పిదపకొంతకాలమునకుఁ బ్రకృతిశాస్త్రసంఘమనుపేర నల్లిఘరుపట్టణమున బయలుదేరెను. ఈసంఘము మంచియుపకారముచేసెను. ఏలయన నింగ్లీషుభాషలోనున్న సద్గ్రంథములెన్నో హిందూస్థానీభాషలోనికి మార్చఁబడెను. ఆసంవత్సరమే దొరతనమువా రహమ్మదుఖానును అలీఘరుపట్టణమునకు సబుజడ్జిగా బదిలీచేసిరి. ఈపట్టణముననే యతఁడు కావించిన సత్కార్యసంతతికి జన్మభూమి. ఈపట్టణము పేరు దలంచినప్పుడు ప్రతిమనుష్యుఁడు సయ్యదుఅహమ్మదుఖాను పేరు తప్పక దలంపవలసియుండును. 1866వ సంవత్సరమందు గవర్నరుజనరలుగారగు లారెన్సుప్రభువుగా రీతఁడుచేసిన విద్యాభివృద్ధికి సంతసించి యొక బంగారుపతకమును మెకాలే కవిరచితమైన గ్రంథమును వానికి బహుమాన మిచ్చిరి. ఆపతకముమీఁద నిట్లువ్రాయఁబడియున్నది. "తన స్వదేశస్థులలో ప్రకృతిశాస్త్రాదివిద్యలు వ్యాపింపఁజేయుటకుఁ బడిన పరిశ్రమమునకు సంతసించి సర్ సయ్యదు అహమ్మదుఖానునకు గవర్నరుజనరలు బహుమానముచేసిన పతకము."

ఇట్లు దొరతనమువారు తగినప్రోత్సాహము నిచ్చుటచే నతఁడు మునుపటికంటె కార్యలోలుఁడై విదేశములయందలి పద్ధతులఁ

జూడఁదలఁచి 1869 వ సంవత్సరమున నింగ్లాండునకుఁబోయెను. అత నికి లండనుపట్టణమునం దున్నప్పుడె సి. యస్. ఐ. యను బిరుదము వచ్చెను. మరియు నింగ్లాండుదొరతనమువారు వానియందుఁ బ్రీతి గలిగిసంవత్సరమునకు మూఁడువేలరూపాయలదొప్పున రెండేండ్లుబహు మానమిచ్చిరి. అక్కడనుండగనే యతఁడు స్వమతగురువగు మహ మ్మదువారి చరిత్రమును మఱికొన్ని యితరగ్రంథములను వ్రాసిప్రక టించెను. ఆదేశమును స్వయముగ జూచుటచేత నతనికింగ్లీషువారి మీఁదను వారివిద్యాశాలలు మొదలయినవానియందును మిక్కిలి మంచియభిప్రాయముగలిగెను. లండనుపట్టణమునుండి యతఁడు హిం దూదేశములోనున్న యొకమిత్రునిపేర వ్రాసిన యీక్రిందిజాబును బట్టి వాని కింగ్లీషువారియెడగల గౌరవము తేటపడును. "హిందూదే శములోనున్న మనము జ్ఞానములేని పశువులమని యింగ్లీషువారనుకొ నుటకుఁ గారణములున్నవి. ఈవిధముగా నేనువ్రాయుటవలన మనయొద్ద నున్న విశేషలోపము లేవి, వారియొద్దనున్న యనంతసద్గుణములేవియని సందేహించి నామీఁద మీరు కోపమువహింపవచ్చును. వచ్చిననేమి? నేను చెప్పునది నిజము. ఇక్కడ నున్నదంతయు మనవారు తలంచు టకైన నూహించుటకైన సమర్థులుగారు. నేను ప్రతిదినము చూచు నది నిశ్చయముగ నూహించుటకైన హిందూదేశస్థుల తరముగాదు. నేనుచెప్పునది మనదేశస్థులు నన్నుని మొదల పరమమూర్ఖులని మీర నుకొనవలసినదే. పుట్టుగ్రుడ్డి సూర్యతేజస్సును గాని మనోహరమైన చంద్రప్రకాశమును గాని మన మెన్నివిధముల చెప్పినను భావింపఁ గలఁడా?"

అహమ్మదుఖాను తనకుమారుఁడైన సయ్యదు మహమ్మదును విద్యాభ్యాసమునిమిత్తము కేంబ్రిడ్జిపట్టణములో దిగవిడిచి 1870 వ సంవత్సరమున హిందూదేశమునకు వెడలివచ్చెను. ఆబాలుఁడగు స

య్యదుమహమ్మదు తరువాత నలహాబాదు హైకోర్టులో జడ్జియయ్యె ను. అహమ్మదుఖాను సీమనుండివచ్చినపిదప కాశీపట్టణములో జడ్జి యయ్యెను. ఇంగ్లండునకుఁబోయి వారియాచారముల జూచుటచేత నతఁడు సంఘసంస్కర్తయై మహమ్మదీయులలోనున్న మూఢవిశ్వా సములు దురాచారములు తొలంగించుటకు మహమ్మదీయ సంఘ సంస్కర్తయను పేర నొకపత్రికను బ్రకటింపఁజొచ్చెను. నిష్పక్ష పాతముగ నిర్దాక్షిణ్యముగ దురాచారములను ఖండించుటచేఁ బూ ర్వాచారపరాయణులగు మహమ్మదీయులు వారిని ద్వేషించిరి. ద్వే షించినను బత్రిక బ్రకటింపఁబడిన తొమ్మిదిసంవత్సరములలో సంఘ స్థుల యభిప్రాయములు చాలమారెను. తురకలు రాజద్రోహులని యెవ్వరైన నన్నప్పు డహమ్మదుఖాను వారి వాదమును కఠినముగ ఖండించుచుండువాఁడు 1872 వ సంవత్సరము సర్ విలియము హంట రుదొరగారు హిందూదేశపు మహమ్మదీయు లనుపేర నొక చిన్న గ్రంథమింగ్లీషులో వ్రాసి మహమ్మదీయులకు రాజభక్తిగలదా యని యందు సందేహముగనబరచిరి. అహమ్మదుఖానా గ్రంథముఁజదివి మహమ్మదీయులయం దట్టిలోపము లేదని తెలుపుచు దానికుత్తరము గ మఱియొకపుస్తకము వ్రాసెను.

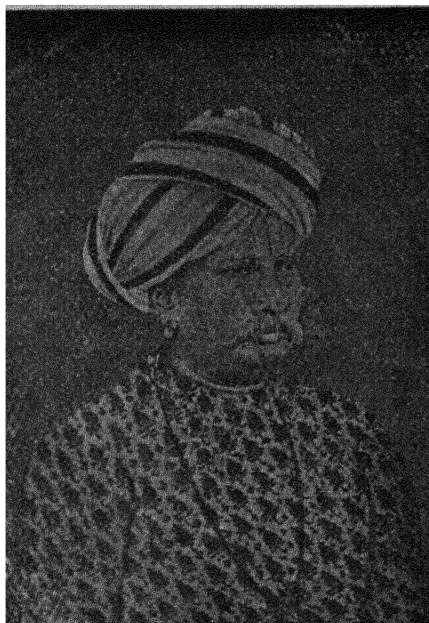
ఇంగ్లాండునుండి వచ్చినదిమొదలు సయ్యదహమ్మదుఖాను మ హమ్మదీయుల యుపయోగమునిమిత్తము కేంబ్రిడ్జిలోనున్న కాలేజి వంటి కాలేజొకటి స్థాపింప నుద్యుక్తుఁడై యుండెను. ఆకోరిక కొనసాగించుట కతఁడు ముందుగా నొకచిన్నసభ నేర్పఱచి దానిము ఖ్యోద్దేశము తురకలకు విద్యావ్యాప్తి నెక్కువజేయుటగ నేర్పఱచెను 1872 వ సంవత్సరము మేప్రియల్ 15 వ తారీఖున నాసభకు మహ మ్మడన్ ఆంగ్లో ఓరియంటల్ కాలేజి కమిటీయని పేరుపెట్టించెను. అదిమొదలుకొని పనిచేసి 1875 వ సంవత్సరమున నాసభ

వారు చిన్నపాఠశాలను స్థాపించిరి. ఆరంభము స్వల్పమైనను సయ్యదు మహమ్మదు గొప్పయూహలు మనసులో పెట్టుకొని దానికి మూలధనము సంపాదింపఁదలఁచి గవర్నమెంటుక్రింది యుద్యోగము మానుకొన్నపక్షమున తనసంకల్పము సులభముగ నెరవేరునని 1876 వ సంవత్సరమున నుద్యోగము మాని పించను పుచ్చుకొనెను. అనంతరమతఁడు కొంతమూలధనము సంపాదించి కళాశాల ప్రారంభింప నప్పటిగవర్నరుజనరలుగారగు లిట్టనుప్రభువుగారు 1877 సంవత్సరము జనవరి 7 వ తారీఖున దానిస్థాపనోత్సవము జరిపిరి. 1878 వ సంవత్సరమున ప్రభుత్వమువా రతనిని గవర్నరుజనరలుగారి శాసననిర్మాణసభలో సభికుఁడుగ నేర్పరిచిరి. అతఁడిట్లు సభికుఁడుగ రెండుసారులు నియమింపఁబడెను. అతని విద్యావిశేషమంతయు నలీఘరుపట్టణమున మహమ్మదీయుల నిమిత్తము స్థాపింపఁబడిన యాకళాశాలకు మూలధనమును పోగుచేసి వృద్ధిచేయుటకే వినియోగింపఁబడెను. 1882 వ సంవత్సరమున హైదరాబాదు దివానగు సర్ సలారుజంగు కాలేజిని సందర్శించెను. అహమ్మదుఖాను వానినిమరల చూచుటకుఁబోయి వానివద్దనుండి కాలేజికి కొంతధనమును స్వీకరించెను. 1884 వ సంవత్సరమున నతఁడు మూలధనము సంపాదించుటకు పంజాబుదేశమునందు సంచారముచేసెను. ఎక్కడకుఁ బోయినను మహమ్మదీయులు వానిని విశేషముగ గౌరవించుచు వచ్చిరి. అతఁడును వట్టిగౌరవములతో సంతసింపక కళాశాలయం దభిమానముగలవారు తమయభిమానమును ధనరూపముగాఁ జూపవలసినదని చెప్పి విశేషధనము సంపాదించెను. ఆసంవత్సరమే గవర్నరుజనరలుగా రగు రైఫన్ప్రభువుగారు కళాశాలనుజూచి సయ్యదహమ్మదుఖాను చేసిన యద్భుతకార్యములను జాల శ్లాఘించిరి. 1888 వ సంవత్సరమున నతనికి కె. సి. యస్. ఐ. యను బిరుదమునిచ్చిరి. తనపూనిన సత్కార్య

మును మిగులఁ బరిశ్రమచేయుచు నతఁడు మఱి పదిసంవత్సరములు జీవించి 1898 వ సంవత్సరము మార్చి 27వ తారీఖున మృతినొందెను.

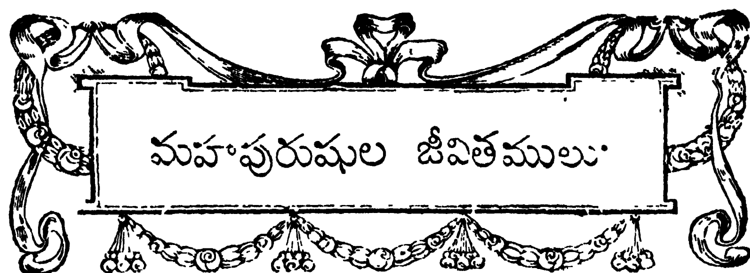
ఈయహమ్మదుఖాను చరిత్రము చిత్రమైనది. ఆతని కింగ్లీషు రాకపోయినను దానిని గట్టిగ చదివినవాఁడువలె వర్తమానవ్యవహారములనన్నియుఁ జక్కఁగ నెఱిఁగి యతఁడు కాలోచితముగఁ బని చేసెను. హిందూదేశస్థులు స్థాపించిన దేశీయమహాసభ కితఁడు విరోధియని మనవారు నమ్ముదురు. ఆసభ దొరతనమువారికి విరుద్ధమైనదని నమ్మి మహమ్మదీయు లాసభకుఁ బోఁగూడదని యతఁడుశాసించెను. ఆతనిమాట శిరసావహించి మహమ్మదీయు లానాఁటికి దేశీయ మహాసభలోఁ దఱుచుగఁ జేరుచుండుటలేదు. ఈతఁడు స్వమతస్థుల యభివృద్ధికొఱకు మిక్కిలి పాటుపడియెను. హిందూదేశస్థులలోని సత్పురుషులలో నితఁడొకఁడని చెప్పవచ్చును. ఇంగ్లీషువారు దయామయులనియు వారినినమ్మి దయకుఁ బాత్రులమైతిమేని వారుమనకు సర్వసౌఖ్యములు నీయఁగలరనియు నీతని నమ్మకము. ఈతని పేరు విన్న మహమ్మదీయుల కిప్పటికిఁ జాల గౌరవము.

గాజుల లక్ష్మీనరుసుసెట్టి.

శ్రీ

(మూఁడవభాగము- చెన్నపట్టణము)

గాజుల లక్ష్మీనరుసు సెట్టి

గాజుల లక్ష్మీనరుసు శెట్టి చెన్నపట్టణమందలి పెరియమెట్టయను పేటలో 1806 వ సంవత్సరమందు జన్మించెను. అతని తండ్రి పేరుసిద్ధుల శెట్టి. ఆయన నీలిమందు వర్తకముచేసి సంపన్నుఁడయ్యెను. కావున వానికుమారుని విద్యాభ్యాసమునకు ధనదారిద్ర్యము లేదు. కానియా దినములలో మన దేశస్థు లింగ్లీషు చదువుకొనుటకుఁ దగిన పాఠశాల లేవియుఁ జెన్నపట్టణమున లేవు. స్వదేశస్థులు పాఠశాలలుస్థాపించి విద్య వ్యాపింపఁజేయుటకు స్వల్పముగఁ బ్రయత్నించిరిగాని యాప్రయత్న మొక లెక్కలోనిదిగాదు. అయినను లక్ష్మీనరుసు మొట్టమొదట స్వదేశస్థులు స్థాపించిన యొక చిన్న పాఠశాల కేఁబోయి చదువుకొనెను. ఆ పాఠశాలలో లక్ష్మీనరు సిప్పటివలె శాస్త్రవిద్యలు నేర్చుకొనలేదు. తననీలిమందువ్యాపారము సరిగా చేసుకొనుటకు లాభము వచ్చునట్లు బేరమునిచ్చి సరుకులమ్ముటకు సరిగ లెక్కలువ్రాయుటకుఁ దగినంత చదువువచ్చినఁ జాలునని సిద్ధుల శెట్టి యప్పుడున్న చదువైనఁ గుమారునకు జెప్పింపలేదు. అందుచేత లక్ష్మీనరుసు చదువుట వ్రాయుట లెక్కలువేయుట మాత్రమే నేర్చుకొనెను. లక్ష్మీనరుసు పెద్దవాఁడై గొ

స్వభావుఁడైనను వానియొక్క కనఁబడుచువచ్చిన ధైర్యసాహసములు స్వాతంత్ర్యమును నీతియు మొదలగు సుగుణములు చిన్ననాఁడె కనఁబడెనని కొందఱు వ్రాసియున్నారు. అతఁడు బాలుఁడైనప్పుడు విద్యాశాలలోఁ గలసి యానాఁటిరాజకీయ వ్యవహారములఁగూర్చి చర్చించుచుండువాఁడు. చదువు ముగిసినపిదప లక్ష్మణదాసు తండ్రిదుకాణమునఁ గొంతకాలముండి పనినేర్చుకొని వర్తకములోని మర్మములన్నియు నేర్చుకొని పిదప "సిద్ధూలుసెట్టి కంపెనీ" యను పేరుపెట్టి తండ్రియుఁ గొడుకును గలసి వాణిజ్య మారంభించిరి. ఆకంపెనీవారు సీమనుండి సమస్తయుగిరాక చెన్నపట్టణపు గుమాస్తాలవాడ నమ్మి సాలెలాభము సంపాదించిరి.

అనంతరము కొంతకాలమునకు సిద్ధూలుసెట్టిమృతినొందఁగ లక్ష్మణదాసు స్వతంత్రుఁడై విరివిగా వ్యాపారమును జేసెను. ఆకాలమున నమెరికాఖండములోని దేశములుకొన్ని యంతఃకలహములు గలిగి యుండుటచే నచట ముఖ్యముగా పైరగుచుండిన దూదిపంట చెడిపోయెను. ఆకారణమున హిందూదేశమునందు నీజిప్టుదేశమునందు ననేకులు దూది వర్తకముమీఁద బడిరి. లక్ష్మణదాసుసెట్టియు దానియదను నెఱిఁగి విశేషముగా దూదివర్తకము చేసెను. అతని యదృష్టము బాగుండుటచేఁ జేసినబేరమెల్ల లాభకరమయ్యెను. అందుచేత నతఁడు స్వల్పకాలములోనే లక్షలకొలఁది ధనము సంపాదించెను. కావలసినంత ధనమున్నది గదా యని సంతుష్టుఁడై యతఁడు మునుపటివలె వ్యాపారముమీఁద నంతశ్రద్ధ నిలుపక తన దేశస్థులకు రాజకీయ వ్యవహారములలో నెక్కుడు స్వాతంత్ర్యము గలుగఁ జేయవలెనని దృష్టి యంతయు దానియందే నిలిపెను. ఆనాఁటి హిందువులు బొత్తుగా నింగ్లీషువారిచేతనుని నాగరకుటఁ దమప్రభుత్వ మెట్టిదియో బొత్తిగ నెఱుంగని మూఢులై యుండిరి. చెన్నపట్టణములోనున్న యధికారులే సర్వస్వ

తంత్రాధికారులని భావించి సీమలో నాగరికయధికారులున్నారని యు పరన్యాయములు చేసినప్పుడు వారిని పట్టి దండింపకపోదురని యు నెఱుంగక యిక్కడియధికారులచేత ననేక బాధలు పడుచుండిరి. లక్ష్మీనరసుసెట్టి మాత్రమే యధికారుల యన్యాయము తెలిసికొనువాఁ డగుటచే "చెన్నపట్టణ స్వదేశసంఘ" మను పేర నొక సంఘము స్థాపించెను. దాని ముఖ్యోద్దేశము జనులు [illegible] దేశ స్థితిగతులను తెలిపి ప్రజలకష్టసుఖములు దొరతనమువారికి విజ్ఞాపనముగాఁ దెలుపుకొనుటయే. ధనవంతులగు వర్తకులు దొరతనమువారిక్రింద నుద్యోగములు చేయని పెద్దమనుష్యులు పలువురు సంఘములోఁ జేరుటచేసి ఆసంఘమువారు పలుమారు సభలు చేసి ప్రజలు పడియెడు కష్టములఁ జర్చించి తన్నివారణార్థము సీమలోనున్న యధికారులకు మహాజరులనంపిరి.

ఈసెట్టిగారి మొదటి పోరాటము క్రైస్తవమతబోధకులతో సంభవించెను. అప్పటికిఁ గ్రైస్తవమతబోధకులు కొందఱు మనదేశమునకు వచ్చి పాఠశాలలు పెట్టి యింగ్లీషులోని శాస్త్రవిద్యలు మనవారికి నేర్పి యుపకారము చేయుచువచ్చినను పాఠశాలలోని బాలకులను దమ మతములోఁ గలుపుకొనుచు వచ్చిరి. ఆకాలమున మనవారిలో ననేకుల కింగ్లీషు రాకపోవుటచేతను రాజభాషయగు నింగ్లీషువచ్చినఁ గాని యుద్యోగములు దొరకకపోవుటచేతను మనవా రుద్యోగముల మీఁది యాశచేత తమబిడ్డలను క్రైస్తవపాఠశాలలకే బంపవలసినవారైరి. ఆమతబోధకులు తమబడులకు వచ్చినవిద్యార్థులలో మిగుల [illegible]యము గలవారిని సయితము స్వమతమునఁ గలుపుకొనిరి. గొప్పయుద్యోగములలోనున్న తెల్లదొరలందఱు క్రైస్తవమతబోధకుల కార్యమునందుఁ దగిన సహాయము జేసిరి. ఆసంఘముఖ్యులగు వారిఁ గొందఱ నిందు బేర్కొనుచున్నారము. తిరునల్వేలి జిల్లాకలె

టరగు థామసుదొరగారు క్రైస్తవ మతబోధకులు తమతమ వ్యా ప్తికిఁజేయు పనులకు బహిరంగముగఁ జాలసహాయము చేసిరి. అందు చెన్నపట్టణము సాదరు కోర్టులో జడ్జియగు సర్ విలియంబర్టనుదొ రగారు మతబోధకులమీఁద తనకుఁగల యభిమానమును స్పష్టముగఁ దెలుపుటయేగాక కోర్టులో ధర్మపీఠముసఁగూర్చున్నప్పుడు సయితము తానే హిందువుల కప్పుడు క్రైస్తవ మతము బోధింపఁజొచ్చెను. అ ప్పుడు గవర్నమెంటు సెక్రిటరీగారగు మరియొక థామసుదొరగారు హిందువుల కుద్యోగములీయక క్రైస్తవమతములోఁ గలసినవారికే వి శేషముగా నుద్యోగము లీయఁజొచ్చెను. చెంగల్పట్టు జిల్లాజడ్జిగారొక నాఁడు వ్యాజ్యములో విచారణ చేయుటమాని తమ కచేరి యొక మత బోధకుని యుపన్యాసము నిమిత్త మెరువిచ్చెను. క్రింది యధికారు లిట్లధర్మముగా ప్రవర్తించుచుండ దొరతనమువారేమయిన వారి నదపులోనుంచిరో యన నదియు లేదు. మీఁదుమిక్కిలి వారుమతబో ధకులకు వ్యతిరేకముగాఁ బనిచేసిన నెల్లవారి కపకారములుచేయసాగి రి. చెన్నపట్టణపు సాదరుకోర్టులో నొకజడ్జి దొరతనమువారు చెప్పిన ట్లువినక న్యాయదృష్టి గలిగి మతబోధకులకు వ్యతిరేకముగా బనిచేసి నందున వారు వాని యుద్యోగమును దీసివేసిరి. ఆజడ్జిగారిని హిందు వులు గౌరవించి వాఁడికి దమకృతజ్ఞతను దెలిపినప్పు డాదొరగారీక్రింది విధముగ దెలిపిరి.

"సాదరుకోర్టు జడ్జీల కిష్టములేని కార్యములు దొరతనము వారు చేయుమని వారినడిగినప్పుడు జడ్జీలు నోరు మూసుకొని యూర కొన్నపక్షమున దొరతనమువారికముందు స్పష్టముగా హిందువు లందరు క్రైస్తవులలో గలియువలయునని యాజ్ఞాపింతురు. చెన్నపట్ట ణపు గవర్నరుగారు తమకట్టి యభిప్రాయము లేదని తెలిపినను గవ ర్నమెంటు సంబంధముగల కొందఱు పెద్దమనుష్యుల కట్టి సంబంధము

లుగలవనియు వారు తలంచుకొన్నంత పని చేయగలరనియు ననుభవములవలన దెలియవచ్చుచున్నది. గవర్నమెంటువారి ప్రవర్తనముబట్టి సాదరుకోర్టు జడ్జీలు వారియుత్తరువులం గొన్నింటిని మన్నించుటకు వీలు లేకపోయినది. అట్టి యుత్తరువులను న్యాయదృష్టి గల యేజడ్జీయు మన్నింపడు. న్యాయస్థానము యొక్క గౌరవమును ధర్మమును నిలువబెట్టుటకుం గృతనిశ్చయుండైనందున కెదొరతనమువారునన్ను తీసివేసిరి. క్రైస్తవమతబోధకులు నీతినియమములు లేక బాలురను గలుపుకొనుటయు వారికి రహస్యముగ దొరతనమువారు దోడ్పడుటయు నెఱింగిహిందువులందఱువిశేషముగ మనస్తాపమునొందుటచేతం లక్ష్మీనరుసుసెట్టి,స్వదేశస్థుల మతవిషయములలో నింగ్లీషువారు సంబంధముకలుగ జేసుకొనమని మొదటప్రతిజ్ఞచేసి పిదప జేయరానిపనులు చేయుచుండినందున వానినివారించుటకుం దనసర్వశక్తిని వినియోగించి పనిచేయవలయుననికృతనిశ్చయుండయ్యెను. ఆకాలమునం జెన్నపురియందు నేటివుసక్ర్యులేటరను నొకపత్రిక యింగ్లీషులోప్రకటింపంబడుచుండెను. దానికినారాయణస్వామినాయుండను నతండు పత్రికాధిపతి.లక్ష్మీనరుసు వానియొద్దనాపత్రికను ముద్రాయంత్రమును వెలకుగొని "క్రెసెం" టను నొక్రొత్తపత్రికను ప్రచురింపందలంచి దానికి హార్లేయను నొక దొరగారి నధిపతిగా నేర్పరచెను. క్రిసెంటు శబ్దమునకుం జందమామయని యర్థము. హార్లే దొర యంతకుమున్ను సైన్యములో బనిచేసినవాండు గావున నతండు పత్రికనునడపునప్పుడు సయితము కొనుకటి వీరరౌద్రములు చూపుచు నందరకు భయంకరుండై యుండెను. ఆపత్రికయొక్క మొదటి సంచిక 1814 వ సంవత్సరము 2వ అక్టోబరు తారీఖున బయలు వెడలెను. అప్పటికి మనసెట్టికి ముప్పదియెనిమిదేండ్లవయస్సు. హిందూదేశస్థులను సమున్నతస్థితికిందెచ్చుటయే యాపత్రికయొక్కముఖ్యోద్దేశము

ని యందు వ్రాయబడెను. ఆదినములలో రికార్డు అనునొకపత్రికను ప్రకటింపుచు వచ్చిరి. క్రిసెంటుపత్రిక రికార్డుపత్రికలోని తప్పులను జూపుచు క్రైస్తవ మతబోధకుల దురాచారములను ఖండించుచు వారి యవకతవకలను వెలిపుచ్చుచు వచ్చెను. మొట్టమొదట క్రిసెంటు పత్రికమీద ననేకులకుఁ గోపమువచ్చెనుగాని యెవరికిగోపమువచ్చినను లెక్కసేయక యది తన పనిచేయుచు కాలూది నిలచెను. దొరతనము వారి గొప్పయుద్యోగస్థులు వారియాజ్ఞావర్తులగు జడ్జీలు క్రెసెంటు పత్రికలోనిసూదిపోటులవంటిమాటల కుడికి బహిరంగముగ దాని నేమి యుఁ జేయజాలక లోలోపలమతబోధకులకుఁ దొంటికంటె నెక్కుడు సహాయముఁ బ్రోత్సాహము చేయసాగిరి. ఆకాలమునసున్న యితరపత్రికలకుఁజూపిన యాదరమును దొరతనమువారు క్రెసెంటుపత్రికకుజూపరైరి. దీనికొక్క తార్కాణముగలదు. క్రిసెంటను పేరుతో నొక పత్రికయున్నదని లోకులకు దెలియఁజేయుటకు గెజిటులో వేయుమనిపత్రికాధిపతి గవర్నమెంటువారికి విజ్ఞాపనముచేయ దక్కినపత్రికలన్నిటికి నట్టి యాదరముచూపిన గవర్నమెంటువారు దీనిపేరుతమగజిటులో వేయుటకు వీలులేదని తెలియజేసిరి.

ఈనడుమ దొరతనమువారు క్రైస్తవులలోగలసిన హిందువులకు కష్టములు లేకుండుటకు నొకచట్టము నిర్మింపఁదలఁచిరి. ఆచట్టమును బట్టి క్రైస్తవమతములోగలసిన హిందువులకు స్వమతములోనున్నప్పుడువచ్చునట్టి పిత్రార్జితమగు నాస్తిలోఁ దమవంతు భాగము నిరాటంకముగ వచ్చును. ఈచట్టము ధర్మవిరుద్ధమనియుఁ బ్రజలకుహానికరమనియుఁదలంచి లక్ష్మీనరుసుసెట్టి 1845 సంవత్సరము 9వ యేప్రియల్ తారీఖునఁ జెన్నపురములో మహాజనుల నందఱిని బిలిచి సభచేసిసీమలోనియధికారులకు మహజరు బంపుట కందఱినొప్పించెను. ఆసభకు సమస్తజనులు వచ్చి దొరతనమువారు చేయఁదలఁచుకొన్న చట్టము

హిందువుల యాచారవ్యవహారములకుఁ విరుద్ధమనియు దానినినిర్మింప నీయవద్దనియుఁ బ్రార్థించుచు గొప్పమహాజరువ్రాసి యింగ్లాండునకు బంపిరి. చెన్నపురిదొరతనమువారికి సీమలోనియధికారులకుగొంతకాలము తరపరిత్యాగము జరిగిన పిదప నట్టిచట్టము నిర్మించుట లేదని యింగ్లాండులోని యధికారు లభయమిచ్చిరి. ఈకార్యమున విఫలప్రయత్నులై క్రైస్తవమతబోధకులు తమమత వ్యాప్తికినుగియొకదారి వెదకికొనఁదలఁచి దృష్టిపాఠశాలలవంకఁద్రిప్పిరి. అదివఱకు దొరతనమువారి పాఠశాలలలో శాస్త్రవిద్యలేగాని మతము చెప్పుటలేదు. మతబోధకులు వారిప్రోత్సాహకులగు దొరలు బాలురనుబరీక్షించునప్పుడు నారు నేర్చిన శాస్త్రవిద్యలలోఁ బ్రశ్నలు వేయుటకు మారుగ మున్నన్నడు వారు చదివియెఱుఁగని క్రైస్తవమత గ్రంథములలోను తత్త్వశాస్త్రములలోనుగల విషయములంగూర్చిప్రశ్నలువేసి యవిచెప్పలేనివారు గవర్నమెంటువారియుద్యోగమున కనర్హులనితోసివేయుచు వచ్చిరి. అట్లుచేయుట న్యాయమూయనిహిందువులుపాఠశాలాధికారుల నడుగ బైబిలుగ్రంథము బాలురచే పాఠశాలలో జదివించిన పక్షమున నిట్టిచిక్కులు రావనియు నట్లుచేయుటకు సమ్మతింపవలసినదనియు వారు చెప్పిరి.

లక్ష్మీనరసు శెట్టియీదుర్న్యయమునడంపఁదలఁచి 1846వ సంవత్సర మక్టోబరు నెల 7 వ తారీఖున గొప్పసభచేసి యింగ్లాండులోనున్న డైరెక్టర్లకు గొప్పమహాజరు వ్రాసి తమకుగలిగినయాయుపద్రవము నివారింపుమని ప్రార్థించుచుచాలమందిచేవ్రాళ్ళుచేయించియామహాజరును బంపెను. ఆమహాజరునందున్న ముఖ్యాంశములివి 1. మొదట హిందువుల మతవిషయముల జోలికిరామని గవర్నమెంటువారు వాగ్దానము జేసినను వెనుకటిగవర్నరుగారు తద్విషయమునవిరుద్ధముగ బ్రవర్తించిరి. 2 మతబోధకులు హిందువులబిడ్డలను స్వేచ్ఛగా స్వమ

తములోఁ గలుపుకొనుచున్నారు. దొరతనమువారి యుద్యోగస్థులునా రిం బురికొల్పుచున్నారు. 3 మతబోధకులు హిందూబాలకులపరీక్షల లోఁగృతార్థులై యుద్యోగమునుసంపాదించుకొనకుండఁబ్రయత్నిం చుచున్నారు. 4 చెన్నపురి రాజధానిలోని జల్లాలలో పాఠశాలలుపె ట్టించి గవర్నరుగారుజనులకింగ్లీషుచెప్పింపకున్నారు. 5గవర్నమెంటు వారు తమకచేరీలలో హిందువులకు విశేషముగా బనులిచ్చుటలేదు. 6 న్యాయస్థానములగు కోర్టులఁ దరుచుగ నన్యాయమే జరుగుచున్న ది. 7 ఇదిగాక యీనాటివారనుభవించెడు ననేకకష్టములనుగూర్చియు వ్రాయఁబడియున్నది. ఆసభకు లక్ష్మీనరసుసెట్టి యగ్రాసనాధిపతి య య్యెను. సభ మొదటినుండియు చివఱవఱకునిశ్శబ్దముగఁ గ్రమముగ రా జభక్తికి లోపములేనట్టుగా జరిగినను గొందఱుదొరలు సభలోనల్లరి జ రిగెననియు నగ్రాసనాధిపతి రాజద్రోహగర్భితములగుమాటలనుపన్య సించెననియువానిమూలమున జనులు పితూరిచేయుదురనియు జాటజొ చ్చిరి.. ఆసభలో, సెట్టి "మనకష్టములను పైయధికారులకు వినయపూ ర్వకముగా విన్నవించుకొందుమేని వారు మనయాపదలనునివారింపక పో"రని చెప్పెనే కాని చెప్పఁగూడదనినేమియునుపన్యసింపలేదు. ఆమహా జరులో వ్రాలుచేయవలదని దొరతనమువారిపక్షమువారు కొందఱుజ నులను భయపెట్టిరి. గాని యెందఱు బెదరించిననుదానిలో బండ్రెండు వేలజనులు వ్రాలుచేసిరి. అతఁడా మహజరు చెనపురి గవర్నరుగారి ద్వారా సీమకుబంపెను. గవర్నరుగారా మహజరు తనయొద్దకువచ్చిన ప్పుడు దానిమీఁద "జనులు గవర్నమెంటువారు చేయు కార్యములు నెఱుఁగక మిడిమిడిజ్ఞానముగలవారి ప్రేరణమున నిట్టిపనులు చేయు చున్నా"రని వ్రాసి యింగ్లాండునకు బంపిరి. గవర్నరుగారు వ్రాసిన వ్రాతలనుబట్టి యీమహజరు సీమలో బుట్టదాఖలయ్యెను. జనులు మహజర్లంపుచున్నారని సందేహించి దొరతనమువారు పాఠశాలలో

బైబిలు చదివించుట కొంతకాలము మాని 1853 వ సంవత్సరమున వెండియుఁ దద్విషయమునఁ బ్రయత్నించిరి. కాని నార్టనుదొరగారు, లక్ష్మీనర్సుసెట్టిగారు కలసి పాటుపడి యాపని సాగనియ్యరైరి.

ఆకాలమందే యింగ్లాండుపార్లమెంటుమహాసభలోనొకసభికుఁడగు డాంబిసేమరుదొరగారు హిందూదేశమ్మును జూడవచ్చిరి. సెట్టిపంపినమహజర్లవల్ల నతనిపే రింగ్లాండులో నిదివఱకే పార్లమెంటుసభికులకు బరిచితమైనందున సేమరుదొరగారు నావదిగినతోడనే లక్ష్మీనర్సుసెట్టి బాగున్నాఁడాయనియడిగెను. సెట్టియు వానిదర్శనముచేయవారిరువురురకునొండొరులపై గౌరవము ననురాగము జనియించెను. సెట్టి దొరగారిని దనయింటఁగొంతకాలము విడియించి సమయముదొరికినప్పుడెల్లగవర్నమెంటువారు మతవిషయములలోను రాజకీయవిషయములలోనుజనులకుచేయుచుండిన యపకారములను మనస్సునకునాటునట్లు చెప్పుచువచ్చెను. సేమరుదొరగారు సెట్టిని వెంటబెట్టుకొని కడలూరుకుంభకోణము కోయంబత్తూరు మొదలగు దక్షిణహిందూస్థానములోని ముఖ్యపట్టణములకుఁబోయి సర్కారుకట్టిన దుర్భరములగుపన్నులిచ్చుకొనలేక రహితులుపడియెడు బాధలను స్వయముగాజూచెను. అతఁడు కొన్ని పట్టణములలో పన్నులిచ్చుకొనలేని రహితు లీక్రింద చెప్పఁబడిన విధమున దారుణ బాధల పడుచుండ జూచెను. కొందరు రహితులు మిట్ట మధ్యాహ్నపుయెండలో నడుములువంచుకొని నిలిచియుండిరి. వారి వీపులమీఁద సర్కారునౌకర్లు పెద్దరాళ్ళెత్తిరి. కొందఱికాళ్ళకు బొండవేసిరి. కొందఱిని మెడకుం గాలికి నంటకట్టి చెట్లకో స్థంభములకో వ్రేలదీసిరి. ఆ బాధలు పడలేక యీ రహితులు గోలుగోలుమని యేడ్చుచుండిరి. ఇదియంతయుఁ తాలూకా కచ్చేరీయెదుటనే జరుగుచున్నను మేజస్ట్రీటుగారు తహాసీలుదారుగారు వారివంక కన్నెత్తియైన జూడక వారిమొరలు వినిపించుకొనక

సుఖముగా సంతోషముగా బని జూచుచుండిరి. నేమరుదొరగారు బ్రిటీషు గవర్నమెంటువారు పన్ను వసూలుచేయుటకు రహితులను బెట్టుచున్న యీ దారుణబాధలను కన్నులారచూచి జ్ఞాపకార్థమొక పుస్తకములో వ్రాసికొని యాదారుణకృత్యములలో నుపయోగింపం బడు పనిముట్లు కొన్ని పుచ్చుకొని కట్టగట్టి తనవారికి జూపుటకు సీమకు తీసుకొని పోయె

1854 వ సంవత్సరము జూలై నెలలో నేమరుదొరగారు పార్లమెంటులో హిందూదేశ ప్రసంగమునచ్చినప్పుడు హిందువులు హానికరములగు దుష్కార్యములు చేసినందు కేగాక పన్నులిచ్చుకొనలే నందుకుగూడ గవర్నమెంటువారిచేత క్రూరముగ బాధింపబడు చున్నారని చెప్పెను. దేశము చూచివచ్చిన నేమరుదొర యట్టి బాధలున్నవని చెప్పుచుండ మనదేశ మెన్నడెఱుఁగని పార్లమెంటుసభికులు చాలమంది యట్టిపీడలు హిందూదేశమున లేవని వాదించి యంతతో తనివినొందక వ్యర్థదోషారోపణములఁ జేయుటకు దేశమందలి మూరు మూలలు తిరిగితివి గాఁబోలునని నేమరుదొరను నిందించి యధిక్షేపించిరి. ఇండియాబోర్డున కప్పుడు ప్రెసిడెంటుగానుండిన వుడ్డుదొరగారు మాత్రమది యబద్ధమై యుండదని దానింగూర్చి విచారణచేయఁ దలఁచి తద్విషయమున సాక్ష్యములు పుచ్చుకొమ్మని ప్రత్యేక మొక చిన్న సభ నేర్పఱచెను. ఆ సభ వారు కొన్ని ప్రదేశములు తిరిగి యీ విషయమున సాక్ష్యములు తిసుకొని పార్లమెంటు మహాసభకు పంపిరి. దొరతనమువారి విచారణ జరుగుచుండ యీ విషయమున ప్రజల యభిప్రాయమునుగూడ యధికారులకుఁ దెలియజేయవలయునని లక్ష్మీనరస్సుసెట్టి చాలమందిచేత వ్రాళ్ళుచేయించి యొక మహాజరు పంపెను. ఇవియన్నియుఁ జేరిన

తోడనే పార్లమెంటువారు పన్ను లిచ్చుకొనలేని జనులను బాధించుట కార్జన్యమని యట్టి దురాచారము నడంచిరి.

1852 వ సంవత్సరమున లక్ష్మీనరసుసెట్టి ప్రేరణమున చెన్నపురి స్వదేశసంఘమువారు తమకష్టములన్నియుం బేర్కొని వానిని నివారింపుమని వేడుచు పార్లమెంటువారికి మఱియొక మహజరంపిరి. ఆ మహజరులో నున్న ముఖ్యాంశములివి. హిందూదేశమున వచ్చు బాధలన్నియు మితిమీరిన పన్నులవలనను వానిని వసూలుచేయు క్రూరపద్ధతుల వలనను గవర్నమెంటువారి కోర్టులలో జరుగు నాలస్యము దుర్వ్యయము మొదలగు వానివలనను సంభవించుచున్నవి. మాకు ముఖ్యముగా గావలసినవి మంచిరోడ్లు వంతెనలు చేల కదును దప్పకుండ నీరిచ్చు కాలువలు పల్లెటూళ్ళ బాలురకు విద్యనేర్పు పాఠశాలలు మొదలగునవి. గవర్నమెంటు పరిపాలనా విషయమునఁ జేయు వ్యయము తగ్గింపవలయును. దేశమభివృద్ధి బొందునట్లు ప్రజలు సుఖపడునట్లు గవర్నమెంటువారు ప్రభుత్వము చేయవలయును. పై సంగతులన్నిఁటిని వ్రాసి వారా మహజరులలో చిట్టచివర నీక్రింది వాక్యములఁ బొందుపరచిరి. "హిందూదేశ పరిపాలన మిప్పుడున్నట్లు కంపెనీవారి చేతిలోనున్నను సరే, లేక మరియొకరిచేతిలో నున్నను సరే, పాలించు పద్ధతిలో మార్పులు కాలాను సారముగ నభివృద్ధులు తప్పకనుండవలయును. ఆమార్పులు మూఁడేండ్లకొకసారిగాని లేనిచో నైదేండ్లకొకసారిగాని దేశముయొక్క స్థితినిబట్టి యవసరములనుబట్టి చేయుచుండవలయును. విశాలమైన యీ దేశమునందుండు ప్రజలు తమపడు సంకటములు తెలిసికొను పైవారికిఁ దెలుపుకొనుటకును, దెలుపుకొనినపిదప తగిన విచారణ జరుగుటకు పార్లమెంటు మహాసభలో నప్పుడప్పుడు హిందూదేశ విషయమున జర్చలు జరుగుచుండవలయును. ఇక్కడ దొరతనముచేయువారు జాగ్రత్తతో ప్రజాపాల

నము చేయుచున్నవారో లేదో కనుగొనుటకు సీమలోనున్న పైయధి కారులు వీరుచేయు పనులను శ్రద్ధతో విమర్శించు చుండవలయును."

ఈ పై మహజరు 1853 వ సంవత్సరము ఫిబ్రవరునెల 25 వ తారీఖున పార్లమెంటు ప్రభుసభలో నెల్లింబ్రాప్రభువుగారు దాఖలు చేసిరి. ఆ సభలో మఱియొక ప్రభువు హిందూదేశ విషయమునం బ్రసంగించుచు సభికులతో నిట్లని చెప్పెను. "ఈ మహజరులోనున్న సంగతులు సత్యములని తెలుపుటకు హిందూదేశస్థులవలన వ్రాయబడిన యుత్తరములు రెండు నాయొద్దనున్నవి. ఆయుత్తరములు వ్రాసిన వారు పెద్దమనుష్యులు యోగ్యులు. మనవలెనే వారు నింగ్లీషు చక్కఁగా వ్రాయగలరు మాటలాడఁగలరు. ఆయిద్దరిలో నొకరు లక్ష్మీనరుస్సెట్టిగారు. ఆయన 1853 వ సంవత్సరం జనవరి 24 తారీఖున నా పేర నీక్రింది విధముగా నుత్తరము వ్రాసినారు. "మేము పడుచున్న బాధలను విచారణ సేయుట కొక ప్రత్యేక సభ యేర్పడు నేని మేముచెప్పిన విషయములన్నియుఁ కన్నులకు గట్టినట్లు ఋజువు కాగలవు. అవి వివరించుటలో మే మతిశయోక్తిని విడిచినాము. వాని సత్యము ప్రత్యేకసభవారు సాక్ష్యములు తీసికొనుటవలననేగాని మఱియొక లాగున యూరపుఖండమువారికిఁ దెలియదు."

అని యాప్రభువు లక్ష్మీనరుస్సెట్టి మాటలయందు మిక్కిలి గౌరవము నమ్మిక గలిగి మాటలాడెను. ఆసంవత్సరమే పార్లమెంటు సభలోఁ బ్రధానసభికుఁడు లోకానుభవము గలవాఁడు నగు బ్రైటు దొరగారు లక్ష్మీనరుస్సెటి వ్రాసిన యుత్తరములు తాను జూచినట్లు వాని మాటలు తనకు సత్యములని తోఁచినట్లుచెప్పి హిందూదేశస్థులు పడు బాధలను విచారణసేయుటకుఁ బ్రత్యేకసభ నొకదాని నేర్పరుప వలసినదని పట్టుపట్టెను. లక్ష్మీనరుస్సెట్టి వెనుకపంపించిన మహజర్లతో దృష్టినొందక హిందూదేశప్రభుత్వము కంపెనీవారియొద్దనుండి

తీసుకుని యింగ్లాండు రాజుగారుస్వయముగా బరిపాలించిన బాగుండు నని ప్రార్థించుచు పదునాలుగువేల జనులచేత వ్రాళ్ళుచేయించి పార్లమెంటుకు మఱియొక మహజరు పంపించెను. చెన్నపట్టణమందు లక్ష్మీనరుసుసెట్టియు, బొంబాయియందు కొందరు, బంగాళమునందు మఱికొందరుఁ బడిన పరిశ్రమచేత పార్లమెంటువారు మనదేశప్రభుత్వము కంపెనీవారియొద్దనుండి తీసికొనక పోయినను కొన్ని మార్పులఁజేసిరి. అందు ముఖ్యమైనవి: "హిందూదేశములో గొప్ప యుద్యోగములు పరీక్షలయందుఁ గృతార్థులైనవారికే గాని యధికారులకుఁ దోఁచినవారి కియ్యగూడదు. అదివఱకున్న సాదరుకోర్టులుపోయి హైకోర్టులు వాని స్థానమందు వచ్చెను." అంతలో హిందూదేశమున గొప్ప సిపాయిపితూరీ 1847 వ సంవత్సరమున బుట్టుటచే 1858 వ సంవత్సరమున హిందూదేశప్రభుత్వమును స్వయముగా నింగ్లాండు దేశపు రాణీగారగు విక్టోరియాగారే వహించిరి.

పచ్చయ్యప్ప మొదలియారను సత్పురుషుఁ డొకఁడు సత్కార్యముల నిమిత్తము లక్షలకొలఁది రూపాయలిచ్చి చనిపోయెను. ఆ ధనమునకుఁ గొందఱు ధర్మకర్తలేర్పడి పాఠశాలలు మొదలైనవి పెట్టించిరి. లక్ష్మీనరుసుసెట్టిగారు పరోపకారపారీణుఁడగుటచే ధర్మకర్తగా నుండఁదగినవాఁడని తక్కినవారు వానింగూడ నందు చేర్చుకొనిరి.

ఇట్లు ప్రజాపక్షము వహించి పనిచేయుటచే లక్ష్మీనరుసుసెట్టి రాజద్రోహియనియు విశ్వాసపాత్రుఁడు గాఁడనియుఁ దొరతనమువారు భావించి యతఁడిచ్చిన యుపన్యాసములను మిక్కిలి శ్రద్ధతో శోధించుచు నతఁ డెక్కడికిఁబోయిన నక్కడకు వెంటవెంట పోలీసువారిని బంపుచుండిరి. 1857 వ సంవత్సరమున జరిగిన సిపాయి పితూరీకిఁ గారణము దొరతనమువారు మతసంబంధము కలుగజేసికొను

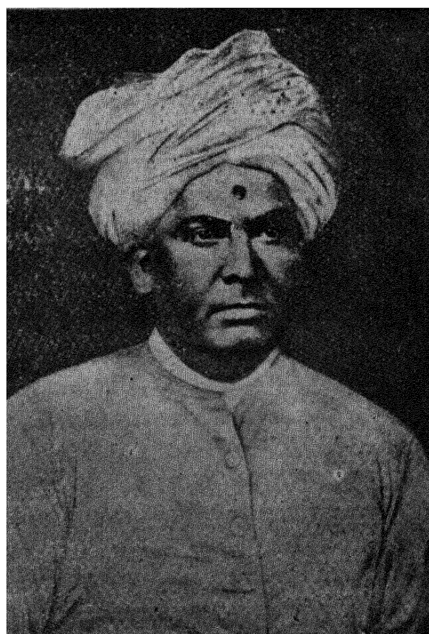
టరేమో. అటుపిమ్మట నట్టిమత సంబంధము కలుగఁ జేసికొనవలెనని సెట్టి గవర్నమెంటువారి కొక మహజరు పంపించెను. ఆమహజరు మిక్కిలి బాగుండెనని శ్లాఘించి యింగ్లాండులోని యధికారులు వారి యాలోచనము నంగీకరించిరి. ఇట్లు కొంతకాలము గడచు నప్పటికి మునుపు సెటిగారిమీఁద ద్వేషము పూనిన దొరలు క్రమక్రమముగ నుద్యోగములు ముగించుకొని స్వదేశములకుఁ పోవుటచేతను సెట్టిగారిమీఁద లోకుల కంతకంత కనురాగము హెచ్చుచుండుటచేతను దొరలలోఁ గొందఱు సయితము వానిధైర్యమునకు వానిపరోపకారచింతకు నద్భుతము నొంది శ్లాఘించుటచేతను,అప్పటి చెన్నపురిదొరతనమువారు వానిని నిందింపమానిరి. మానుటయేగాక యాదొరతనమువారు వానిచేసిన దేశోపకారముల మెచ్చుకొనుచు వానికి C. S. 1. అను బిరుదము నిచ్చి గవర్నరుగారి శాసననిర్మాణసభలో నొక సభికుఁడుగ 1863 వ సంవత్సరమున నేర్పఱచిరి. ఆపదవియందు వాని నుంచుట సమస్తమతములవారికిసమస్తజాతులవారికిఁ దృప్తికరముగ నుండెను.

అటుమీఁద లక్ష్మీనరుసుసెట్టి తనదృష్టి మైసూరురాజ్య వ్యవహారములవంక నిలిపెను. ఇంగ్లీషువారు మైసూరును జయింపఁబోయినప్పుడు హైదరాబాదు నిజాముగారి సహాయముఁ బడసి మైసూరు సంస్థానము స్వదేశరాజుల కీయకపోయినపక్షమున నిజామును దామును గలిసి పంచుకొనునట్లొడంబడిక చేసుకొనిరి. లక్ష్మీనరుసుసెట్టి మైసూరుసంస్థాన మింగ్లీషువారు దానిరాజున కప్పగింప నిష్టములేకున్నవారని తెలిసికొని స్వయముగ మైసూరువెళ్ళి వృద్ధరాజును దర్శించి వంశపరంపరగ నుండునట్లుపుత్రుం బెంచుకొమ్మనియుఁ బెంపుస్థిరపరప దొరతనమువారిని నొక్కి యడుగవలసినదనియు వానికి హితోపదేశముచేసెను. ఒకవేళ యింగ్లీషువారు మైసూరురాజుయొక్క పుత్రి

స్వీకారము సంగీకరింపకబోవుదురేమో యనుభయమున లక్ష్మీనరసు హైదరాబాదు నిజాముగారి మంత్రియు సుప్రసిద్ధుఁడు నగు సలారు జంగును గలిసికొని మైసూరు సంస్థానము రాజునకు దొరతనము వారియ్యనియెడల వెనుకటి యొడంబడికను బట్టి నిజామునకు సమముగా బంచిపెట్టవలసినదని యడుగుమని యాయనంబురికొల్పెను. అప్పుడింగ్లీషువారు మైసూరు రాజుయొక్క పుత్రస్వీకారము సంగీకరించుటయో లేక నిజామున కందులో భాగము పంచిపెట్టుటయో రెంటిలో నేదోయొకటి చేయవలసివచ్చినందున రాజునకు సంస్థానమిచ్చుట యెక్కుడు గౌరవమని దత్తపుత్రుఁడు యుక్తవయస్కుఁడైన పిదప రాజ్యమిచ్చునట్లొప్పుకొనిరి. సెట్టి జాన్‌బ్రూస్ నార్టనుదొరగారితోఁగలిసి రాజ్యభ్రష్టుఁడైన తంజావూరి మహారాజుభార్యల దురవస్థను గొంతవఱకు చక్కపఱిచి మృతినొందిన కర్నాటకనవాబుగారియొక్క కుటుంబ మనుభవించు కష్టములను జాలవఱకు తగ్గించెను. ఈపనులు 1864 వ సంవత్సరమున జరిగెను.

అప్పటికి సెట్టిభాగ్యము క్షీణించెను. క్రిసెంటుపత్రిక నడపుటకే వాని ధనమంతయు వ్యయమయ్యెను. అతఁడు తన వ్యాపారము కుమారున కప్పగించుటచేత వాని తెలివితక్కువవలన నడబొత్తిగ చెడిపోయెను. కావలసినధనములేమి క్రిసెంటుపత్రిక ప్రకటింపఁబడుట మానెను. అది మొదలుకొని లక్ష్మీనరసుసెట్టి జీవితకాలశేషము పేదయై గడపెను. ఆయన 1868 వ సంవత్సరమున మృతినొందెను. ఆయన దేహము నశించినను కీర్తిదేహ మిప్పటివఱకు దక్షిణహిందూస్థానముననున్నది. ఆయన మృతినొందిన కొన్నినాళ్ళకు చెన్నపురిమహాజనులు పచ్చయ్యప్పగారి పాఠశాలలో సభగూడి వానిమరణమునకు మిక్కిలి విచారించి వానిపేరు చిరకాలము జ్ఞాపకముండుటకు వానిబొమ్మయొకటి నిర్మింపఁజేసి యదియాపాఠశాలలో బెట్టుటకు

ను ప్రిసిడెన్సీకాలేజీలో సంస్కృతము జదువుకొనుబాలురలో సూక్ష్మబుద్ధిగలవానికి నెలకుకొంతసొమ్ము విద్యార్థి వేతనముగ నిచ్చుటకును కృతనిశ్చయులైరి. ఆరెండుకార్యములకుఁ గావలసినధనమునా కాలపు గొప్పవారందఱిచ్చిరి. తిరువాన్కూరుమహారాజుగారు,వారి మంత్రి సర్. టి. మాధవరావుగారు సెట్టిగారిమరణమునఁ దమకుఁగలిగిన సంతాపము నెఱిఁగించుచు గొంత చందాసొమ్ము బంపిరి. ఈయన దేశాభిమానులలో బ్రథమగణ్యుఁడని చెప్పవచ్చును. సాధారణముగ దేశోపకారము జేయఁబూనువారు ప్రజలమెప్పుకొఱకు దొరతనము వారిచ్చు బిరుదులకొఱకు నెదురుచూతురు. ఈసెట్టిగారు సంపాదించిన ధనమంతయు లోకహితముకొఱకు వ్యయముచేసి దొరలలోపమునకు పాత్రుఁడై ప్రజాపక్షముబూని పాటుపడి కడకు నిరుపేదయై చచ్చెను. దొరతనమువారి లోపములను మొగమోటము లేక ఖండించి చెప్పుట కీదినములలో నయితముగొప్ప విద్యావంతులు ధనవంతులు భయపడుచుండ నేబది యఱువది యేండ్లక్రిందట నింగ్లీషువిస్తారము రానివాఁడు గొప్పపరీక్షల కృతార్థుఁడుకానివాఁడు దొరతనమువారితో బ్రతికక్షబూని నిర్వహించుట యెంతకష్టమో యోచింపుడు. మొదట వాని మంచితనము మెఱుఁగక దొరలు వానినే వంచించుకొన్నను నిజము నిలుకడమీఁద తెలిసికొని బ్రతాఁచుబా మనుకొన్నది పూఁలదండయయ్యెనని తలంచి దూషించినవారే భూషించిరి. ఆతఁడు నిజమైన లోకోపకారబుద్ధిగలవాఁ డగుటచే స్తోత్రములకుబ్బక నిందలకు వెఱువక తాను మంచిదని నమ్మినపనిచేసెను. ఈతఁడు రాజకీయవ్యవహారములయందేగాక సంఘసంస్కరణమునందు నిష్టముగలవాఁడె. వితంతువివాహములు మంచివని యీాయన యభిప్రాయము. స్త్రీవిద్యాభివృద్ధికి స్వధనముతోఁ గొన్ని పాఠశాలలు పెట్టించెను. అరవపండితులకుఁ దెనుఁగు పండితులకుఁ జాలసహాయము చేసెను. వేయేల! లక్ష్మీనరుసుసెట్టియేలోకోపకారి. అతఁడేధన్యుఁడు.

సి. వి. రంగనాధశాస్త్రి.

సి. వి. రంగనాథశాస్త్రి.

కలమూరు వీరవల్లి రంగనాథశాస్త్రి చెన్నపురిరాజధానిలోని చిత్తూరుపట్టణమునకు సమీపమున నున్నయొక గ్రామములో 1819 సంవత్సరమున జన్మించెను. అతనితండ్రి మిక్కిలిదరిద్రుఁడు. సంస్కృతమునందు గొప్ప పండితుఁడు. నిరుపేదతనమునకు నిలయమైన యింటఁ బుట్టి పెరుగుటచే దల్లిదండ్రులా బాలునకు సంస్కృతవిద్యతప్ప మరియొకవిద్య నేర్పింపలేకపోయిరి. బాల్యమందతఁడు కుశాగ్రబుద్ధియని చెప్పుదురు. ఎనిమిదేండ్లయీడుననే సంస్కృతము చక్కఁగ మాటలాడుటకు శ్లోక మన్వయించుటకు నతఁడు సమర్థుఁడయ్యెను. ఆటలయందు వానికి మిక్కిలి యభిరుచి కలుగుటచే నతఁడు వీధిబాలురతో గలిసి గంతులువేయుచుండును. పదియేండ్లకాలమున నతఁడు గ్రామములోని పొడవైనచెట్లన్ని యెక్కి యెత్తయిన గోడలన్నిదాఁటి యాటలాడుచువచ్చెను. అతఁడు పన్నెండుసంవత్సరముల వయస్సువాఁడైనప్పుడు ముందుముందు వానిగొప్పతనమునకుఁ గారణమైన యొక సంగతి జరిగెను. అతనితండ్రి దొరతనమువారియొద్ద గొన్నిగ్రామముల నిజారాకుబుచ్చుకొని పంటలు చెడిపోవుటచే దాను చెల్లించవలసినసొమ్ము చెల్లింపలేకపోయెను. ఆకాలపు పద్ధతినిబట్టి దొరతనమువారు శిస్తు చెల్లించనందున వానిని చెరసాలలోఁ బెట్టిరి. తండ్రి కారాగృహమునందుండఁగా రంగనాథుని తండ్రిగారి యాబ్దీకదినము సమీపించెను. రంగనాథునితల్లి యేమిచేయుటకుఁదోఁచక యేడువసాగెను. రంగనాథుఁడు తల్లికడకుఁబోయి యామెదుఃఖకారణము, దెలిసికొని మిక్కిలిజాలినొంది చెఱనుండి తండ్రిని విడిపించి తెచ్చుటకై చిత్తూరుపట్టణమునకుబోయెను. పోయి జిల్లాజడ్జిగారిదర్శనముచేసి తనవచ్చినపనిమనవిచేసి తండ్రిని విడిపింపుమని ప్రార్థించెను. ఆమనుష్యుని మరలదీసికొనివచ్చి

యప్పగించుటకుఁ దగినవారు జామీనుగానున్న పక్షమున చెఱనుండి విడువనగుననియు లేనిదేవలనుపడదనియు జడ్జి బాలకునితోఁ జెప్పెను. అప్పుడురంగనాథుఁడు జడ్జితో "నేనుతప్ప జామీనిచ్చువారెవరు లేరు. మాతండ్రి యాబ్దీకముబెట్టి మరలవచ్చువఱకు వానిబదులు నేనాచెఱ సాలలోఁగూర్చుండెద" నని ప్రత్యుత్తరముగఁ బలికెను. పండ్రెండేండ్లబాలుని నోటనుండి వచ్చిన యాసాహసపు బలుకులు జడ్జి మనస్సు వెంటనే కరగించెను. తక్షణమే యాజడ్జి వానితండ్రిని జెఱనుండివిడువ వలసినదని యుత్తరువుఁజేసి రంగనాథునిఁగూడ తండ్రితో నప్పటికిఁ బొమ్మనిజెప్పి మఱునాఁడొకసారి తనకుఁ గనఁబడుమని యానతిచ్చె ను. తండ్రిని విడువవలసినదని జడ్జివ్రాసిన యుత్తరువు రంగనాథుఁడే స్వయముగ కారాగృహాధికారులయొద్దకుఁ దీసికొనిపోయి తండ్రిని విడిపించుకొని రాత్రిప్రొద్దువోవునప్పటి కిల్లుజేరెను. తలవనితలంపుగ భర్తబందెనుండి విముక్తుండై వచ్చుటఁజూచి యాయిల్లాలు మిక్కి లి యక్కజపడి వానివిడుదలకుఁ దనచిన్నబిడ్డఁడే ముఖ్యకారకుఁడని విని పట్టరాని యానందమునొంది బాలుని పలుమారు ముద్దుపెట్టుకొ ని మెచ్చుకొనెను. ఆనాటిరాత్రి తలిదండ్రిలు తనకుఁజేసిన గారా మును తనయెడఁజూపిన యాదరమును రంగనాధశాస్త్రి పెద్దయైనపిద పఁగూడఁ దలంచి మిత్రులతోఁజెప్పి సంతసించుచువచ్చెను. మఱు నాఁ డుదయమున రంగనాథుఁడు దొరగారియాజ్ఞ మరువక చిత్తూరు నకుఁబోయి వేళమీఱకుండ జడ్జిదర్శనము చేసెను. ఆదొర వానినెం తయు గౌరవముతో నాదరించి సంసారస్థితినడిగి "కర్చులన్నియు నేనే పెట్టుకొని యింగ్లీషు చెప్పించినచో నీవు చదువుకొందువా?" యని యడిగెను. తల్లిదండ్రులతో నాలోచింపక నేయుత్తరము నిచ్చుటకు వీలులేదని పితృవిధేయుఁడగు నాబాలుఁడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. అది విని వెంటనే వానితండ్రిని బిలిపించి కుమారుఁ డింగ్లీషు చదువుకొను

టకు సెలవొసంగుమని బ్రతిమాలి యెట్టకేల కతని నొడంబఱిచి జడ్జి స్వయముగా రంగనాథున కింగ్లీషక్షరములు ప్రారంభించి చెప్పెను. రంగనాథునిబుద్ధి పాదరసమువలె ప్రవహించెను. ఆఱంభించిన యాఱుమాసములకే యతఁడింగ్లీషు చక్కఁగఁ జదువనేర్చెను. జడ్జి కార్య భారముచేత తీరుబడిలేక బాలుని గ్రహణశక్తికిఁ దగినంతవిద్యనేర్పుటకు దనకు వీలులేనందున జిత్తూరు పట్టణములో నివసించుచుండిన క్రైస్తవమతబోధకుఁడగు గ్రోవుసుదొరగారికి బాలు నప్పగించి విద్యనేర్పి బాగుచేయుమని చెప్పెను. గ్రోవుసుదొరగారు ప్రాతఃకాలమంతయు రంగనాథునకు విద్యనేర్పుటలోనే గడపుచు వాని ననేకవిధముల నాదరించుచువచ్చెను. దొరసానియు వానినిబిడ్డవలెజూచెను. రంగనాథునిబసకు గ్రోవసుదొరగారిబసకు నయిదుమైళ్ళుండెను. ఒకనాఁడుదయమున రంగనాథుఁడు కాళ్ళీడ్చుకొనుచు నైదుమైళ్ళు నడచిరా దొరసాని వానింజూచి చల్దియన్నముఁ దినివచ్చితివాయని వాని నడిగెను. లేదని బాలుఁడు త్తరముచెప్ప నాదయామయి తన సేవకునిం బిలిచి "యీబాలుఁ డూరినుండి రాఁగానే ప్రతిదినము వానికి మూఁడుసోలల పాలియ్యవలసిన"దని యానతిచ్చెను. రంగనాథుఁడుపెద్దయైగొప్పవాఁడై నపిదపఁగూడగ్రోవసుదొరయుదొరసానియుఁదనకప్పుడప్పుడుగావించుచువచ్చిన మితిమీరినమహోపకారముల నెన్నుచు వారియెడఁగృతజ్ఞుఁడై యుండెను. గ్రోవసుదొరకు గణితశాస్త్ర మభిమానశాస్త్రము. రంగనాథునకు దానియందభిరుచి మెండుగఁ గలిగెను. గణితశాస్త్ర ప్రవేశముచేత రంగనాథునకు జ్యోతిశ్శాస్త్రమునందుఁ జాలయభిమానము పుట్టెను. ఈయభిమానము వాని జీవితకాలాంతమువఱకు నుండెను. కాలక్రమమున రంగనాథుని జ్ఞానము మిక్కిలి యభివృద్ధిఁబొందెను. వాని మేలుకోరిన జడ్జిగారు గ్రోసుదొరయొద్దనతఁడుచదివిన చదువుతోఁ దనివినొందక యింకనెక్కుడు విద్య నేర్పింపవలయునని వా

నిం జెన్నపట్టణమున కంపఁదలంచెను. తలిదండ్రులు మొదట దాని కిష్టపడరైరి. కాని జడ్జిగారి ప్రేరణవలన తుదకువారొడంబడజడ్జి చెన్న పట్టణములో గ్రామర్ స్కూలులో ముఖ్యోపాధ్యాయుఁడుగా నున్న కెర్ దొరగారివద్దకు రంగనాధశాస్త్రిని కొన్నియుత్తరములు వ్రాసి యిచ్చి పంపెను. కెర్ దొర బాలుని విద్యాసక్తిజూచి యాశ్చర్యప డెను. కెర్ దొరగారు మొదటకొంతకాలము చెన్నపట్టణములోను పిదప కొంతకాలము కలకత్తానగరములోను నుపాధ్యాయుఁడై యుండి హిందువుల కనేకుల కుపకారములుచేసి స్వదేశమునకుఁబోయి య చ్చట హిందువులగృహ్యాజీవితములనుపేర నొకగ్రంథమువ్రాసి ప్రచు రించెను. ఆగ్రంథములో సందర్భవశమున నతఁడు రంగనాధశాస్త్రి నిఁగూర్చి యిటులవ్రాసెను. "రంగనాధుఁడు నేను కలుసుకొనుట మాపరస్పరాభివృద్ధికే యని చెప్పవచ్చును. పగలు నిర్వహింపవలసిన కార్యములు నిర్వహించి మేమిరువురము సాయంకాలము యేదోవిష యముంగూర్చి చర్చలో దిగుచుండువారము. తెలివిగల దొరబుద్ధికిని రంగనాధుని బుద్ధికిని నాకేమియు భేదము కనఁబడలేదు. బుద్ధియటుం డ వాని సౌజన్యము సత్యగౌరవము మిక్కిలిశ్లాఘనీయములు."*

రంగనాధశాస్త్రి చెన్నపట్టణములో చదువుచుండినకాలమున జడ్జిగారు వానినిగూర్చి మునుపటికంటె నెక్కువశ్రద్ధవహించిరి. ఆయ న కెర్ దొరపేర వ్రాసిన యొకయుత్తరములోని యీక్రింది సంగ తులు చూచిన వానియభిమానము తెలియును. "నీదగ్గఱ రంగనా ధుఁడు చదువుకొవలసినంతకాలము జ్ఞానాభివృద్ధికై జదువుకొనవలసి నదని నాయభిప్రాయము. నీదగ్గఱనుండుటచేత వాని యదృష్టము బాగున్నదని నే దలంచెదను. ఆసంగతి యెటులఁగ యతఁడుఁగూడ నీ బోధనవలనఁ గలుగులాభము పొందుగాక! అతఁడు నిఘంటువులు గొప్ప పుస్తకములుఁ జదువుకొనఁగల సమర్థుఁడైన పక్షమున నెట్టి

యాటంకములేక వానికిఁ గావలసిన పుస్తకము లన్నియు నీయవలయును కాని యాపుస్తకము లతనికిఁ బూర్తిఁగ నిచ్చినట్లు చెప్పవద్దు. ఎవరు పుస్తకము లిచ్చినారో వారిపే రంతకుమున్నే చెప్పవద్దు. పుస్తకములన్నియు మొదట నెరువిచ్చిన ట్లిచ్చి చదువుమాని వెళ్ళునప్పుడు వానికి సొంతముగ నీయవలయును."

1839 వ సంవత్సరమున చిత్తూరులోనున్న యాజడ్జికిఁ జెన్నపట్టణమందు సుప్రీముకోర్టులో జడ్జిపని యయ్యెను. కెర్ దొరగారు కలకత్తాకువెళ్ళిరి. జడ్జిగారు రంగనాథుని వెనుకటిపాఠశాలలో నుంచుట కిష్టపడక దొరతనమువారి హైస్కూలునకు పంపఁదలఁచి ప్రధానోపాధ్యాయుఁడగు పవెల్ దొరగారి కుత్తరమిచ్చి బాలకు నంపెను. రంగనాథుని జేర్చుకొన్న స్వల్పకాలములోనే వానిబుద్ధియెట్టిదో పవెల్ దొరకు తెలిసెను. ఆబాలునకు గణితశాస్త్రములోనున్న ప్రజ్ఞను బట్టి పవెల్ దొరగారు వానిచేతఁ గ్రిందితరగతుల కాశాస్త్రములోఁ బాఠములు చెప్పించుచు వచ్చిరి. రాజా సర్. టి. మాధవరావుగా రప్పుడు చిన్నతరగతిలోనుండి రంగనాథశాస్త్రియొద్ద చదువుకొనిరి. 1842వ సంవత్సరమున రంగనాథశాస్త్రి హైస్కూలు పరీక్షకుఁబోయి శ్లాఘనీయముగఁ గృతార్థుఁ డయ్యెను. ఆపరీక్షకుఁ బోయినవారిలోఁ నతఁడె మొదటివాఁడు. కృతార్థులైనవారిలోను మొదటివాఁడె. అతనిపే రిప్పటికిని జెన్నపురి ప్రెసిడెన్సీ కాలేజిలోఁ గృతార్థులైన బాలకుల పట్టికలో మొదటనున్నది. పరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁ డైన పిదప నతఁడు తనకు మహోపకారియైన జడ్జినిఁ జూడఁబోయెను. ఆ దొరగారు వానినిఁజూచి లేచి చేతులు చాచి కౌఁగిలించుకొని "రంగనాథా! నాకు మాట దక్కించితివి. నేను ధన్యుఁడనైతిని. నిన్ను దేవుఁడు రక్షించుగాక!" యని బహూకరించెను.

ఏపనిలోఁ బ్రవేశించుట బాగుండునని పిమ్మట వారిద్దఱు యో

చించిరి. రంగనాథున కుపాధ్యాయుఁడుగ నుండవలయునని కోరికకల దు. అందుచేత జడ్జిగారు పవెల్ దొరగారు చెన్నపురిలో లాయరుగా నుండిన నాఁటనుండి దొరగారు రంగనాథున కాయుద్యోగమీయవలసిన దని దొరతనమువారికి సిఫారసు చేసిరి. ఎవ రెంత ప్రయత్నముచేసి నను వానికాయుద్యోగము దొరకలేదు. అందులోఁ దండ్రికిఁ బ్రాణ ముమీఁదికి వచ్చినదని వర్తమానము తెలియ రంగనాథుఁడు చిత్తూరు పోవలసివచ్చెను. పోవునప్పుడతఁడు జడ్జినిజూచి వార్ధకమునందు తం డ్రినింగనిపెట్టుకొని యుండుటకు వీలగునట్లు చిత్తూరులో నేదయిన యు ద్యోగమిప్పింపుమని యడిగెను. ఆదొరగారు రంగనాథుఁడేమడిగిన నది చేయుటకు సిద్ధముగ నున్నందున వెంటనే చిత్తూరు కలక్టరు కొకజాబు వ్రాసి యిచ్చెను. ఆజాబు కలక్టరు చూచుకొన్న కొన్నినాళ్ళలోనే రంగనాథునకుఁ జిత్తూరు సబుకోర్టులో నెలకు డెబ్బది రూపాయలు జీతముగల హెడ్డుగుమస్తాపని యయ్యెను. ఆపనిలోనుండగ నతనికి నెంతో తీరిక కలిగినందున గాలము వృధసేయక యతఁడు జ్ఞాననిధిని వృద్ధిపరచుకొనఁ దలఁచి తెలుఁగు కన్నడము హిందూస్తానీ పారసీ భాషలఁ జదువ నారంభించెను. ఆభాషలలోనున్న కోర్టుకాగితము లన్నియు నతఁడే స్వయముగ నింగ్లీషులోనికి మార్చుచు వచ్చెను. ఆయఖండశక్తిఁ జూచి పైయధికారు లందరు విస్మితులగుచు వచ్చిరి.

అతనికి చెన్నపట్టణమందు హైకోర్టులో నుద్యోగము చేయ వలయునని మహాభిలాష యుండెను. దానికిఁదోడుగ వానితండ్రియు మృతినొందుటచే నతఁడు చిత్తూరు విడువఁదలఁచి యదనువెదకుచుండ నంతలో హైకోర్టులో భాషాంతరీకరణము చేయువాని యుద్యోగము కాళీ యయ్యెను. హైకోర్టువారు పరిక్షచేసి తగినవారి కాయుద్యోగ మీయదలఁచిరి. రంగనాథుని ప్రాపకుఁడగు జడ్జీ హైకోర్టులోనే యున్నందున వెంటనే యతఁడాసంగతి రంగనాథున కుత్తరమువ్రాసి

తెలిపి శీఘ్రముగ దరఖాస్తు పంపుమనియెను. రంగనాథశాస్త్రి తన దరఖాస్తులోఁ దాను ద్రావిడము తెనుఁగు మరాటి కన్నడము హిందూస్తానీ పారసీ ఇంగ్లీషను నేడుభాషలలో లేశమైన దడుముకొనక తర్జుమాచేయగలిగినట్లు వ్రాసెను. దరఖాస్తుదారులలో నంతటివాఁడెవ్వఁడు లేనందున నుద్యోగము వానికే నీయఁబడెను. హైకోర్టు తర్జుమాదారగుటచే రంగనాథుని ప్రజ్ఞలు వెల్లడియగు నవసరములనేకములు వచ్చెను. హైకోర్టు జడ్జీలు ప్రత్యక్షముగ వాని భాషాంతరీకరణముఁ జూచుచుండుటచే వానిసామర్థ్యము త్వరలోనే తెలిసెను. అందుచేత వారు తరుచుగ కోర్టులోనే వానిసామర్థ్యమును మెచ్చి పొగడుచువచ్చిరి. దక్షిణహిందూస్థానములోని భాషలన్నియు నేర్చి రంగనాథశాస్త్రి, విద్యాశక్తి యధికముకాగా యూరపుఖండములోని భాషలను చదువనారంభించెను. ఆరంభించిన స్వల్పకాలములోనె ఫ్రెంచిలాటినుభాషలలో దృఢప్రవేశము కలిగెను. ఒకనాడు ఫ్రెంచిభాష మాటలాడగల మనుష్యునికొఱకు హైకోర్టువారు వెదకుచుండిరి. అప్పుడు రంగనాథశాస్త్రి సిద్ధమయ్యెను. ఫ్రెంచి యతనికి వచ్చునని యెవ్వరెఱుంగకపోవుటచే వాని సాహసమునకు జడ్జీ తెల్లబోయి కానిమ్మని యవలీలగను స్వచ్ఛముగను రంగనాథుఁడుచేయు తర్జుమా చూచి యద్భుతముఁ బొందెను. అది మొదలు జడ్జీలు వాని నొక తాబేదారుగఁ దలఁపక సమానుఁడగు మిత్రుఁడుగా భావింపసాగిరి. తరుచుగ వారు వానిని దమ గృహములకు సగౌరవముగ రావించి సెలవుదినములలో ననేకవిషయములనుగూర్చి వానితో జర్చింపుచు వచ్చిరి.

ఆదినములలో హైకోర్టులోఁ దర్జుమాదారుగ నున్నవారి కిప్పటివలె జీతమిచ్చుటగాక తర్జుమాచేసిన కాగితములకు రుసుము ముట్టుచువచ్చినందునను రంగనాథునకుఁ జాలభాషలలోఁ బ్రవేశముండుట

చేత నెలకు రమారమి రు 2,500 లు వానికి వచ్చుబడి యుండెను. అప్పటికతనికి సంస్కృతమునందుఁ బాండిత్యము పరిపూర్ణమగుటచే హైకోర్టులో హిందూధర్మశాస్త్ర విషయములుగల వ్యాజ్యములుగల వ్యాజ్యములన్నిఁటిలోను జడ్జిలు వాని యాలోచనమును ముఖ్యముగ గ్రహించుచు వచ్చిరి. 1857 వ సంవత్సరమున చెన్నపట్టణపు యూనివర్సిటీ స్థాపింపఁబడినప్పుడు రంగనాథుఁ డొక ఫెల్లోయయ్యెను. 1859 వ సంవత్సరమున సర్ చార్లెసు ట్రివిలియన్ దొరగారు చెన్నపట్టణపు గవర్నరుగా వచ్చినప్పుడు కొందఱుదొరలు రంగనాథశాస్త్రిని దీసికొని స్వదేశస్థులలో గౌరవనీయుఁడని గవర్నరుగారికిఁ బరిచితునిఁ జేసిరి. ఆదినము మొదలు గవర్నరుగారు రంగనాథశాస్త్రిసామర్థ్యము మెచ్చుకొని వానిం దరుచుగఁ దనమందిరమునకుఁబిలిచి హిందువుల సంఘస్థితినిగూర్చి పలుమారు వానితో జర్చించుచు వచ్చెను.

1859 వ సంవత్సరముననె చెన్నపట్టణము స్మాలుకాజుకోర్టులో నొకజడ్జీపని కాళీ వచ్చెను. అది రంగనాథశాస్త్రి కిచ్చిన బాగుండునని కొందఱనిరి. స్వదేశస్థుఁడగుటచే నతనికీయఁగూడదని దొరలందఱుఁ గంఠోక్తిగ వాదించిరి. కాని గవర్నరుగారు తెల్లవారి యాలోచనలు వినక యాయుద్యోగము రంగనాథునకే యిచ్చెను. ఆపనిలో నతఁడు చూపిన చాకచక్యమునుబట్టియు సామర్థ్యమునుబట్టియు మొదట నతఁడనర్హుఁడని వాదించువారు సిగ్గుపడవలసి వచ్చెను. పట్టణమం దెచ్చట విన్నను రంగనాథుని యద్భుతశక్తి వర్ణనములే వినంబడుచువచ్చెను. ఈపని ఖాయమైనప్పుడు రంగనాథశాస్త్రి హైకోర్టులోఁ దనకున్న తర్జుమాదారు పనిని మానుకొనగా హైకోర్టులో మొదట జడ్జీయగు సర్ స్కాట్లండు దొరగారును మరియొకజడ్జీగారును గలసి వానికి గొప్పయుద్యోగమైనందుకుసంతసించుచుంటిమనియుఁ దమయొద్దనుండి యతఁడు వెళ్ళవలసివచ్చినందుకు విచారించితిమనియు నొకజాబు

వ్రాసిపంపిరి. రంగనాథశాస్త్రి సమర్థుఁడు చాకచక్యముగలవాఁడు నగుటచేఁ దనచేయవలసినపని నతిశీఘ్రముగ జేసికొనితక్కినకాలము గ్రంథావలోకనమునందు గడపసాగెను. అందఱియెడ గౌరవముగలిగి యందఱకు సులభుఁడై యుండినందున జనులిప్పటికి రంగనాథశాస్త్రి వంటి జడ్జీలు స్మాలుకాజు కోర్టులకు రాలేదని చెప్పుకొనుచుందురు. ఈయుద్యోగమైన తరువాత నతఁ డరబ్బీభాష కృషిచేసి యల్పకాలములోనే మంచిపాండిత్యముఁ సంపాదించెను. పారసీభాషలో మంచి కవీశ్వరులగు సాదీ మొదలగువారి పుస్తకములనుండియెన్నో పద్యములతఁడు కంఠపాఠముగ వల్లించెను. అతఁ డేభాషలోఁ గృషిచేసినను దేనినిఁ బూనినను రక్కసిపట్టుపట్టి దానిని తుద ముట్టించును. జనులతనిని పురుషసింహమని వేనోళ్ళం బొగడుచు వచ్చిరి. అతని సర్వతోముఖపాండిత్య మాకాలమున నెల్లవారికిఁ బ్రశంసనీయమయ్యెను. గవర్నరు లందఱు వాని ననూన గౌరవముతో నాదరించుచు వచ్చిరి. చెన్నపురి గవర్నరులలో సంస్తవనీయుఁడు, ధాత సంవత్సర కాటకములో నన్నములేక చచ్చిపోవు బీదలకుఁ బని గల్పింపఁదలఁచి బెజవాడనుండి చెన్నపట్టణము వఱకు నొకగొప్ప కాలువ త్రవ్వించిన దయాళువునగు బక్కింగుహాం ప్రభువుగారు రంగనాథశాస్త్రి వైదుష్యమును మెచ్చి జర్మనీభాషగూడ జదువుమని ప్రేరణ చేసిరి.

1867 వ సంవత్సరమున రంగనాథుఁడు పచ్చయప్ప మొదలియారుగారి ధర్మకార్య నిర్వాహక సభలో నొకసభ్యుఁడుగ నియమింపఁబడి యందు మిక్కిలి శ్రద్ధతో బనిచేసెను. 1877 వ సంవత్సరమున ఢిల్లీదర్బారు జరిగినప్పుడు గవర్నరు జనరలుగారు రంగనాథశాస్త్రి నక్కడకు సగౌరవముగ రావించి యొకపతకమును యోగ్యతాపత్రికను స్వయముగా వానికిచ్చి పంపిరి. ఇట్లు సర్వజన శ్లాఘనీయముగ దొరతనమువారియొద్ద కొలువుచేసి రంగనాథశాస్త్రి 1880 వ సం

సత్సరం ఫిబ్రవరు 16 వ తారీఖున పింఛను పుచ్చుకొని యుద్యోగము మానుకొనెను. అతఁడు చేసిన ప్రశస్తసేవను గుర్తెఱింగి దొరతనము వారు వానిని చెన్నపట్టణపు గవర్నరుగారి యాలోచన సభలో సభ్యుఁడుగ నేర్పఱచిరి. ఆసంవత్సరమే జూలై నెలలో హైదరాబాదు దివానుగారగు సర్ సలారుజంగుగారు రంగనాథశాస్త్రిని నెలకు 2,500 రూపాయలజీతముమీఁద తనకు ప్రియివేటు శక్రిటరిగా నుండుమని కోరిరి. కాని శాస్త్రిగారు ధనమే పావనమని యెంచక తన జీవితకాలములో సాయంసమయములు విద్యావ్యాసంగములతోను జనమనుమాల విద్యాబోధనములతోను గడుపఁదలఁచి యాయుద్యోగ మక్కఱలేదని వ్రాసెను. కాని యతఁడు చేయఁదలఁచిన రెండుకార్యములు నిర్వహించు నదృష్ట మతనికి లేకపోయెను. మృత్యుదేవత మనుష్యులను గొప్పతనమునుబట్టి గౌరవింపదుగదా! పాప మాయన 1881 వ సంవత్సరం జూలై నెల 5 వ తారీఖున గాలధర్మము నొందెను.

రంగనాథశాస్త్రి సాధారణ మనుష్యులకంటె పొడగరి. అతని దేహదార్ఢ్యముజూచి తెల్లవారు సయితము మిక్కిలి విస్మితులగుచు వచ్చిరి. అతని దేహచ్ఛాయ యించుమించుగ తెల్లవారి దేహచ్ఛాయ వలెనే యుండును. వానిఁజూచినవారందఱుతప్పక యతఁడుగొప్పవాఁడనుకొని తీరవలయును. అతని ఫాలము మిక్కిలి విశాలమై యుండెను. అతఁ డెన్ని వేలమందిలో గూర్చున్ననువానిముఖవర్చస్సందఱకుదర్శనీయమై గంభీరమై కానంబడుచు వచ్చెను. అతనికంఠధ్వనిగంభీరమై యెల్లవారిని విధేయులజేయునట్లుండును. ఏవిషయమందైననభిప్రాయ భేదము వచ్చినప్పు డతఁడు ప్రతిపక్షులహేతువులువిని తనయభిప్రాయమును మార్చుకొనును. మంచిసబబులుచెప్పి యతఁడు తరుచుగనితరులఁ దనతోనేకాభిప్రాయులఁజేయుచుండును. అతనిప్రవర్తనమం

తయు గడియారమువలెనె జరుగుచుండును. అనగా ప్రతిదినముఁ బ్రతి కార్యమునకునతఁడుకొంతకాలమునేర్పరచియాపనియాకాలమందె సరి గ జేయుచుండును. అతనినెఱిఁగినవారు గడియారములో నెన్ని గంటలై నదో తెలిసికొననక్కరలేదు. రంగనాథశాస్త్రి యేసమయమున నేపని చేయుచుండునో యాపనిజ్ఞప్తికిఁదెచ్చుకొనిన మొదలకాలము తెలియును. అతఁడు దేహపరిశ్రమయందు మిక్కిలి నిష్ఠకలవాఁడై ప్రతిదినముప్రాతఃకాలము నాలుగుమొదలైదుగంటలవఱకు హిందూదేశపుకసరతు తప్పక చేయుచుండువాఁడు. వ్యాయామము ముగిసిన వెనుకనైదు మొదలేదుగంటలవఱకు గుఱ్ఱపుసవారు చేయుచుండును. గుఱ్ఱముమీఁద నతఁడు నిశ్చలుఁడై కూర్చుండిన యొప్పిదముఁ జూచితీరవలయునని యెల్లవారభిప్రాయపడుచువచ్చిరి. ప్రతిదినము సాయంకాల మాయన చాలదూరము కాలినడకను షికారు పోవుచుండును. ఇట్లుదయము సాయంకాలము తప్పక దేహపరిశ్రమ చేయుటచే రంగనాథశాస్త్రి మంచి దేహారోగ్యముఁ గలిగియుండి యొకనాఁడైన జబ్బుపడి మంచముమీఁదబండుకొని యెఱుఁగఁడఁట. దినమున కాఱుగంటలు రంగనాథశాస్త్రి చదువునకై వినియోగించుచువచ్చెను. ముసలితనమందుఁ గూడ చదువుకొనుచు పుస్తకముచేతఁబట్టుకొని ప్రాణములు విడిచిన హిందువుఁడితఁడొక్కడేయని చెప్పవచ్చును. అతఁడేదిచేసినను సగముసగము చేయక సంపూర్ణముగఁ జేయును. ఆతఁడు మనోవాక్కాయ కర్మములందు సత్యమే యాచరించుచు వచ్చినందున యబద్ధమును బరమశత్రువునట్లు ద్వేషించును. 185౩వ సంవత్సరమున నార్టను దొరగారింగ్లాండులో పార్లమెంటుసభవారియొద్ద హిందూదేశస్థితిగతులఁగూర్చి సాక్ష్యమిచ్చిన సందర్భమున రంగనాథశాస్త్రి ప్రశంస రాఁగా "నతఁడు బుద్ధికుశలత యందు దెల్లవారితో సమానుఁడనియు నింగ్లాండు సర్వకళాశాలలో జదివినపక్షమున నతఁడు మిక్కిలి గొప్పవాఁడైయుండు" ననియుఁ జెప్పెను.

ఇంగ్లీషులో నతఁడు సులభశైలినిమనోహరముగ వ్రాయఁగలఁడు. ఏభాష నతఁడు చదివినను మంచికవులగ్రంథములనుండి యెన్నో పద్యములు కంఠపాఠముగ వల్లించును. ఆతని గ్రంథభాండారములో మూఁడువేలపుస్తక సంపుటములుండెను. ప్రతిపుస్తకమునందు జదివిన ట్లానవాలుగా చేతిమరకలుఁగూడనుండును. అతఁడేదైన నొకసారి చదివినదర్థమగును. రెండవసారి చదివెనా కంఠపాఠముగ వచ్చును. మూఁడవసారి చూచెనా మనసులో నొకమూలస్థిరమైయుండిపోవును. అతఁ డరబ్బీపారసీభాషలను మహమ్మదీయపండితుఁడట్లవలీలగ మాటలాడగలఁడు. ఇంగ్లీషులో మంచికవులు లేరనియుఁ గవులనుబిరుదునకుఁ దగినవారు మనయాసియాఖండములో నే గాని యూరపులో లేరనివాని యభిప్రాయము. విద్యను ధనముకొఱకుగాక కేవలముజ్ఞానముకొఱకే యతఁడు నేర్చుకొనెను. అందుచేతనే యతఁడు చనిపోవు నప్పటికి పదునాలుగు భాషలలోఁ బండితుఁడై పదునేనవభాషయగు హీబ్రూ నేర్చుకొనుచుండెను. సంస్కృతమతనికిఁ బ్రాణపదమైనభాష. ఆభాషలో నతఁడు చదువనిపుస్తకము లేదు. ఒక్కొక్కదానికెంతో సొమ్మిచ్చి యతఁడు తాటియాకుల పుస్తకముల నెన్నియో తెప్పించెను. అతఁడు పండితపక్షపాతి. ఒకపండితున కతఁడప్పుడప్పు డిచ్చిన బహుమానములమొత్తమైదువందలరూపాయలు. ఫ్రెంచిలాటినుభాషలనునేర్చుకొనుటకై పుదుచ్చేరినుండియతఁడుప్రత్యేక మొకదొరను నెలకు నూరురూపాయలజీతముమీఁద బిలిపించి చదువుకొనెను. ఒకరియొద్ద తానుచదువుకొనుటయో తానొకరికిఁ జెప్పుటయో యతనికి మిక్కిలి యిష్టము వానిచుట్టు నెల్లపుడు పలుభాషలునేర్చినపండితులుపరివేష్టించి యుండ వారినడుమ నతఁడు పరమసంతోషముతో కాలము బుచ్చుచుండును. పేదబాలురకు నింట నన్నముపెట్టి యతఁడువిద్యచెప్పించుచువచ్చెను. ఒకప్పు డతనియింట నట్లు జదువుకొను బాలు రాఱుగురుండిరి. సంఘు

సంస్కరణమం దతనికి ప్రీతిగలదు. ఆతఁడు మనలోనున్న దురాచారముల జనులకుఁ దెలియపరచి వాని నవలంబించుట చేతనే మనమింత యధమస్థితిలో నున్నారమని చెప్పుచు వచ్చెను. అతఁడు దురాచారముల నడఁచుటకుఁ బ్రయత్నించెను కాని యుపహాయుఁడగుటచే నెరవేర్చలేకపోయెను. చెన్నపురిలో మొట్టమొదట షరాయి బూట్సు తొడిగిన బ్రాహ్మణుఁ డతఁడే. ప్రథమమున బంధుమిత్రులు వాని నెగతాళిచేసి చిట్టచివరకు వానిమార్గమునే యనుసరించిరి. స్త్రీవిద్య వాని కిష్టము. ఆవిషయమును గూర్చి యతఁడు చదువుకొనుచున్నపుడెయొకయుపన్యాసమువ్రాసి యందుఁ దుట్టతుద నిట్లువ్రాసెను. "ఇతర దేశములలో ముందు పురుషవిద్య ప్రబలినవెనుక స్త్రీవిద్య ప్రబలెను. పురులు విద్వాంసులైనం గాని స్త్రీలు విద్యావంతులు కారు. కావున మన దేశములోగూడ మగవారి విద్య మిక్కిలివ్యాపించునట్లు చేయవలయును."

అతఁడు చెప్పినట్లాచరించువాఁడు. అందుచేతనే తనకుమార్తెకరవము సంస్కృతము తెనుఁగు స్వయముగజెప్పెను. అతఁడు వేదములుబైబిలు ఖురాను చక్కగ నేర్చినవాఁడై యాయామతస్థులతో వాదములుచేయుచు హిందూమతమే యుత్కృష్టమైనదనిసిద్ధాంతము జేయుచువచ్చెను. హిందూమతము మనవృత్తికి నడ్డుగ నుండఁగూడదని దానిని బ్రస్తుత నాగరికతకు సరిపుచ్చవలయునని వాని యభిప్రాయము. అతనికి హిందూమతముమీఁద నత్యంతమైన యభిమానముగలదు. ఒకప్పుడు క్రైస్తవమతములో గలిసినబ్రాహ్మణబాలకు నతఁడు మరల హిందూమతములోగలిపించెను. వర్ణభేదమం దతనికివిశేషగౌరవములేదు. ధర్మమార్గమున మనమునడచుకొంటిమా దేవుఁడే మనలరక్షించుననియతని మతము. సత్యమే వాని దేవత. అతఁడు జన్మమధ్యమందెప్పుడు నొక యబద్ధమైన నాడి యెఱుంగఁడనివానిశ

త్రువులుసయితము చెప్పుదురు. ఆసద్గుణమాతనికిఁ జిన్ననాటినుండి యుఁగలదు. ఆయనమితభాషి. అతనికి మిత్రులు కొందఱు మాత్రమే యుండిరి. పరిచితుల నందరను మిత్రులుగ భావించువాఁడు కాఁడు. వ్యర్థప్రసంగములు డంబములు వానికిఁ గిట్టవు. మితభాషి యగుటచే మొదట నతనిఁ జూచినవారు గర్వి యనుకొందురు కాని పరిచయమైన వెనుక నట్లనుకొనరు. అతనికి మరియాదలలో మిక్కిలి పట్టుదల గలదు. అవమానమన్న మాట యతఁడు సహింపలేఁడు. అమర్యాదమనుష్యుల నతఁడు మిక్కిలి యేవగించును. అతఁడు తెల్లవారు నల్లవారునను భేదములేక యెల్లర సమగౌరవముతోఁ జూచువాఁడే కాని వారి నొకరీతి వీరి నొకరీతి గౌరవించువాఁడు కాఁడు. అంత గొప్పవాఁడయ్యు నిగర్వచూడామణి. అతఁడు మిక్కిలి స్వతంత్రస్వభావముగలవాఁడే కాని చేతులు నలుపుకొనుచు నక్కవినయములను జూపి యుపకారములను యాచించువాఁడు కాఁడు. తెల్లవారతనిని సమానుఁడుగ భావించిరి. చెన్నపట్టణపు హైస్కూలులోఁ జదివి పరీక్షలోఁ గృతార్థుఁడైన హిందువులలో నతఁడే ప్రథముఁడు. మదరాసు యూనివరుసిటీలో సభ్యుఁడైన హిందువులలోఁ బ్రథముఁడు. స్మాలుకాజు కోర్టులలో జడ్జీలుగా కూర్చుండిన హిందువులలోఁ బ్రథముఁడు. అనేకభాషలు నేర్చిన స్వదేశపండితులలోఁ బ్రథముఁడు.

ఉదరపోషణమునిమిత్తమొక్క భాషకష్టముగానేర్చుకొనుటయే చాల శ్లాఘనీయము. రెండుమూడు నేర్చుకొనుట మిక్కిలి యుత్కృష్టము. అట్టియెడ పగలెల్ల కార్యభారముచేత దీరికయించుకయు లేనివాఁడు పదునెనిమిది భాషలలోఁ బ్రజ్ఞావంతుఁడగుటమహాశ్చర్యకరముకాదా? ఉద్యోగమైనతరువాత మనలో విద్యావ్యాసంగము చేయువారులక్షకొకరైన నుందురో యుండరో సంశయింపవలసి యున్నది. రంగనాథశాస్త్రిహిందువుఁడయ్యుఁదక్కినహిందువులవలె కేవ

లముదరపోషణార్థమే విద్యనేర్చుకొనక జ్ఞానాభివృద్ధినిమిత్తమై బహుభాషాపరిశ్రమముచేసి దక్షిణహిందూస్థానమునకు వన్నె తెచ్చెను. ఈనాటియుద్యోగస్థులు విద్యార్థులు రంగనాధశాస్త్రి జూపిన మార్గము నవలంబించి క్రొత్తభాషలు నేర్చుకొందురు గాక! నేర్చుకొని యాభాషలయందలి మంచిగ్రంధములను స్వభాషలోనికి భాషాంతరీకరించి లోకోపకారము నొనర్తురు గాక! రంగనాధుడువలెనే యీనాటి యుద్యోగస్థులు తమ యధికారులను తెల్లవారియెదుట స్వతంత్రభావమునుజూపి వర్తింతురు గాక! నక్కవినయములు సేయకపోవుదురు గాక!

మహారాజా సర్ రామవర్మ

ఈ రామవర్మ వెనుకటి తిరువాన్కూరు మహారాజు. ఈయన 1837 వ సం॥రం మేనెల 19 తారీఖున జన్మించెను. ఆయనతండ్రి గొప్ప సంస్కృత పండితుఁడు. ఇంగ్లీషుగూడ సాధారణముగ నతఁడు వ్రాయను జదువ నేర్చుకొనెను. ఆయన తల్లి రుక్మిణీభాయి సంస్కృతమునందు మంచి సామర్థ్యముగలదై మృదుమధుర శైలిని కవిత్వముఁ గూడ చెప్పుచు వచ్చెను. ఆదంపతుల కేడుగురు బిడ్డలు కలిగిరి. అందు ముగ్గురు చిన్నతనమందె మృతినొందిరి. ఇద్దరు పిచ్చివారైరి రామవర్మ కడసారపు బిడ్డఁడు. ఆమృతినొందిన పిల్లలు ముగ్గురొక్క మారే రామవర్మ జననమునకు కొలదిదినములు ముందుగ గతించిరి. అందుచేత రామవర్మతల్లి యీబిడ్డనిం గనునప్పటికి మహా దుఃఖసముద్రములో మునిఁగి యుండెను. తల్లి యవస్థ యట్లుండుటచే నపు డుద్భవించిన రామవర్మ దుర్బలశరీరముతోఁ బుట్టెను. అతఁడు పుట్టిన రెండునెలలకే తల్లిమరణమొందెను. దీనిచేత నతఁడు మఱింత దుర్బలశరీరుఁడయ్యెను. అందుచేత నాబాలుని సంరక్షణము పెద్దమేనత్తయగు రాణీ పార్వతీభాయిపాలఁ బడియెను.

రామవర్మ యైదేండ్ల బాలుఁడై నప్పు డక్షరాభ్యాసము చేసి తండ్రి సంస్కృతము మళయాళము వానికిఁ జెప్పింప నారంభించెను. అతఁడు తొమ్మిదవయేట వెనుకటిదివానగు సుబ్బారావనువానియొద్ద నింగ్లీషు చదువఁ బ్రారంభించెను. ఈసుబ్బారావు కొంతకాల మీ సంస్థానములోన దివానుగ నుండి యుద్యోగము మానిన పిదప రామవర్మ మేనమామల కింగ్లీషు చెప్పెను. అతని నిప్పటికి నాప్రాంతపు జను లింగ్లీషు సుబ్బారావని చెప్పుకొనుచుందురు. బాల్యమునందు

మహారాజా సర్ రామవర్మ.

రామవర్మ రోగపీడితుఁ డైనందున చదువు సరిగా జరుగలేదు. కాని చదివినపుడెల్ల నతఁడు మిక్కిలి పూనికతోఁ బని చేయుచువచ్చెను. ఏపనియయిన సగము సగము చేయుట వానికిఁ జిన్ననాటనుండియుఁ గిట్టదు. తండ్రి శిక్షలో నుండుటచే నీగుణము వానికి మఱింత వృద్ధి నొందెను. అట్లు కఠినమైన పితృశిక్షలో నుండుటచేత వానియందు స్వతంత్రబుద్ధి వర్ధిల్లెను. ఈస్వాతంత్ర్యప్రియము సత్కార్యములు గావించు వారియెడల వినయమై యకార్యములు గావించు వారియెడల యవినయమై నానాట వృద్ధి నొందెను.

1849 సం॥ ర మందు వానియందు క్షయరోగ చిహ్నము లంకురించెను. ఆరోగబలముచే నతని శరీరము కృశించినను మనోదార్ఢ్య మంతకంత కతిశయించెను. ఆరోగము కొంచె ముపశమించిన పిదప రామవర్మకుఁ దగిన యుపాధ్యాయు నేర్పఱుపఁ దలఁచి తిరువాన్కూరు మహారాజు మంచియొజ్జను బంపుమని చెన్నపట్టణపు దొరతనము వారికి వ్రాసెను. ఆదొరతనమువారు శ్రీమాధవరావుగారిని బంపిరి. ఈయనయే రాజా మాధవరావనుబిరుదమునొంది బరోడాసంస్థానమునకు మంత్రియైన ఘనుఁడు. ఈమాధవరావుగారి తండ్రియుఁ బినతండ్రియుఁగూడ తిరువాన్కూరులో బూర్వము మంత్రులయి యుండుటచేతను మాధవరావా కాలపు విద్యావంతులలోఁ బ్రథమ గణ్యుఁ డగుటచేతను తిరువాన్కూరు యువరాజున కుపాధ్యాయుఁడగుట కతఁడే తగినవాఁడని దొరతనమువా రంపిరి. 1849 వ సంవత్సరమున మాధవరావు రామవర్మ కొజ్జగా నియమింపఁబడి శిష్యునకు నాలుగేండ్లు విద్యఁ గఱపెను. మాధవరావు శిష్యున కింగ్లీషులోని సాహిత్య గ్రంథములు మనోవికాసముఁ గలించు ప్రకృతిశాస్త్ర సంగ్రహములు నేర్పెను. రామవర్మ విషయమున గురువుచేసిన శ్రద్ధకుఁ దోడుగఁ దండ్రియుఁ జాల శ్రద్ధచేసి విద్యాబీజములు బాలుని మనస్సు

మీఁద నాటునట్లు చేసెను. 1853 వ సంవత్సరమున మాధవరావు సంస్థానములో నొక యుద్యోగస్థుఁడుగ నియమింపఁబడినందున రామవర్మ విద్యాభ్యాస మంతటితో ముగిసినదని చెప్పవచ్చును. గురువు నొద్దశిష్యుఁగా విద్య జెప్పుకొనుట మానినను రామవర్మ విద్యావ్యాసంగము మానక జ్ఞానాభివృద్ధి నిమిత్తము బహు శాస్త్ర గ్రంథములు తెప్పించి మునుపటికంటె నెక్కుడు తమకముతోఁ జదువ నారంభించెను. ఆయన విద్యాసక్తిని వానిచేత సంపాదింపఁబడిన గ్రంథ భాండారమే వేయినోళ్ళఁ జాటును. ఆగ్రంథావళిలో నాయనఁ జదువని పుస్తకము లేదు.

ఇంగ్లీషులో వచన రచనమునం దాయనకు మిక్కిలి యాసక్తి యుండెను. అది వృద్ధిఁ జేసికొనుటకై రామవర్మ "యుద్ధక్రౌర్యములు-పరిశాంతిలాభములు" ననుశీర్షికతో నొక యుపన్యాసము వ్రాసెను. అవి యాకాలమున జరుగుచున్న క్రిమియాయుద్ధమునుగూర్చి యుద్దేశింపఁబడినవి. తిరువాన్కూరులో నప్పుడు రెసిడెంటుగా నున్న కల్లెన్ దొరగారు వాని యుపన్యాసమునుఁజూచి చాలమెచ్చి యంతటి చిన్నవయసువాఁ డిట్టి మంచి యుపన్యాసము వ్రాయుట కష్టమని యభిప్రాయపడిరి. వ్రాసిన ప్రథమోపన్యాసము శ్లాఘనీయముగ నున్నందున రాజకుమారుఁడు సంతసించి వెండియు వ్రాయవలెనని యుత్సాహముగలిగి వార్తాపత్రికలకు వ్యాసములు వ్రాసి పంపుచు వచ్చెను. ఆకాలమున నిప్పుడున్న పత్రికలు లేవు. ఈకాలపుపత్రికలలో జాన్ బ్రూస్ నార్టనుగారిచేఁ బ్రకటింపఁబడుచు వచ్చిన యథీనేయమనునది ముఖ్యమయినది. దానికి రామవర్మ బహు విషయములం గూర్చి వ్రాసి పంపుచు వచ్చెను. అతఁడు వ్రాసినవన్నియుఁ బత్రికాధిపతి వందనములతో నందుకొని ప్రకటింపుచు వచ్చెను. రామవర్మ యీవ్యాసములతోనే కాలము గడుపక ప్రకృతిశాస్త్రపఠనమం దభి

రుచికలవాఁడయి జ్యోతిశ్శాస్త్రము ప్రకృతిశాస్త్రము రసవాదశాస్త్రము వృక్షశాస్త్రము మొదలగు ననేకశాస్త్రములలోఁ గృషి చేసెను.

ఈనడుమ రామవర్మ కనేక కష్టములు సంభవించెను. 1853వ సంవత్సరమున తల్లిలేని పసికూనయగు తన్నుఁ డల్లికంటె నెక్కుడుగ బెంచిన రాణీ పార్వతీభాయి పరమ పదము నొందెను. 1857 వ సం॥ వాని కన్న యొక్కతోఁబుట్టువు యొకకుమారునింగని మృతినొందెను. ఆకుమారుఁడే యిప్పటి తిరువాన్కూరు మహారాజు. 1858 వసం॥రమున రామవర్మకుఁ దల్లిలేని వెలితిలేకుండ సకలవిధములఁ గనిపెట్టి పెంచిన తండ్రి లోకాంతర గతుఁడయ్యెను. ఈయశుభములన్నియు నెసపిడప 1859 వ సంవత్సరములో రామవర్మకు వివాహమయ్యెను. తనకు సహధర్మచారిణిగ యావజ్జీవము నుండవలసినకాంతను దననిమిత్తముం పరులు వెతకి తెచ్చుట మంచిదికాదని రామవర్మ పూర్వబాంధవ్యము గల యొక సత్కుటుంబమునుండి కన్యను స్వయముగా నేరుకొని వరించెను. ఈసమయములోనే సంస్థానముఁగొ గొప్పమార్పు జరిగెను. 1857 సంవత్సరము డిసంబరునెలలో నంతవఱకు దివానుగానుండిన కృష్ణారావుగారు మృతినొంద మాధవరావుగారా మంత్రిపదమున నియోగింపఁబడెను. వెనుకటి రెసిడెంటగు కల్లెను దొరగారికి బదిలీకాఁగా నతనిస్థానమందు మాల్టుబీ దొరగారు నియుక్తులైరి. ఆమంత్రియు నా రెసిడెంటును గలిసి సంస్థానమునకుఁ గావలసిన మంచిమార్పులన్నిఁటినిఁ దెచ్చిరి. వారు చేయఁదలఁచిన మార్పులన్నిఁటిలో యువ రాజగు రామవర్మ వారికుపదేష్టయయి సహకారియై యుండువాఁడు. చెన్నపట్టణమందు ప్రచురింపఁబడు వార్తాపత్రికలలో రామవర్మ మారుపేరుఁబెట్టుకొని తిరువాన్కూరు సంస్థానవిషయముల నెన్నిఁటినో గూర్చి యితరులు వ్రాసినట్లు వ్రాసి మాల్టుబీదొరగారికి దోఁచని సంగతులు చాలవరకు తెలిపెను. ఆపత్రికను చదువుకొని మాల్టుబీ

దొరగారు తానుచేయు మార్పులెంతవఱకు నుపయుక్తములో యెంత వఱకు కావో తెలిసికొని మెలకువతో మెలఁగుచు వచ్చెను.

ఆసంస్థానములో దక్షిణభాగమున గొందఱు క్రైస్తవమతబోధకు లుండి వారి పాఠశాలలలో మతము బోధించుట యావశ్యకమని చట్టము లేర్పర్చమని తిరువాన్కూరు ప్రభుత్వమువారిని బీడింపజొచ్చిరి. పాఠశాలలలో మతబోధవిషయమున దొరతనమువారు జోక్యము కలుగఁజేసికొనకపోవుటయే శ్రేయస్కరమని రామవర్మ యొకచిన్న పుస్తకమును వ్రాసెను. అది యిప్పటికిని మనవాఱందఱు జదువుకొనవలసిన గ్రంథమే. అది వ్రాసిన పిదప క్రైస్తవ మతబోధకులు తమవాదము గొంతవఱకు విడిచిరి. సంస్కృతవిద్యయొక్క యావశ్యకతను గూర్చి రామవర్మ చెన్నపట్టణములోనున్న నార్టనుగారికిమంచియుపన్యాసము వ్రాసి పంపెను. అది చదివి యతఁడు మిక్కిలి సంతసించెను.

1861 వ సంవత్సరమున రామవర్మ చెన్నపట్టణమునుజూడబోయి యచట గవర్నరుగారి దర్శనము చేసెను. తిరువాన్కూరు రాజకుమారులు చెన్నపురికిఁబోవుటకుగవర్నరునుజూచుటకునదియె మొదలు. ఆయనను జూచి గవర్నరు మిక్కిలి సంతసించి యటువంటి హిందువును దానెన్నఁడు జూచియుండలేదని మాల్టుబీ దొరగారికి వ్రాసెను. రామవర్మ చెన్నపురిలో నుండినపుడు గవర్నరుతోడను మఱికొందఱు తెల్లవారితోడనుకొందఱుస్వదేశస్థులతోడనుస్నేహముచేసి స్వదేశమునకుఁ బోయినపిదపఁగూడ నుత్తరప్రత్యుత్తరములమూలమున నామైత్రి నిలుపుకొనెను. గవర్నరు రాజకుమారుని వైదుష్యమునకు మెచ్చి చెన్నపట్టణపుయూనివర్సిటిలో వానినొక సభ్యునిగఁజేర్చెను. ఈగౌరవ మిప్పుడు చవుకయయినను వెనుక మిక్కిలి యరుదయి యుండెను. చెన్నపుర సందర్శనమువలన దేశాటనమునందుఁ గుతూహలము కలుగ రాజకుమారుఁడు స్వదేశముఁజూడవలయుననిసంకల్పించెను. సంకల్పిం

చి బయలుదేరి యతఁడు ప్రాంతములలో నున్నకొండలను నున్ననదులను నున్న జలపాతములను జూచెను. చిత్రమనస్కుఁడైన మహారాజు సిగ వాస్తుకారులలో నెక్కుడైనవారిలో యొకపాడు శేషాలమహలుస్ ప్రాతకోటను యొకపుగాత్రన శాసనములు మఱియుపూర్వకాల చిహ్నములను జూచి తాము దానిని [illegible] గనిపెట్టినామని చెప్పుకొన్నవారు పాశ్చాత్య దేశముల నున్నవారు వారికి యిచ్చిన "ఇది ఆరామంతా మహా వైశాఖం [illegible]" [illegible] చుంచును. వైశాఖం [illegible] రామవర్మయొక్క [illegible]. స్వదేశమాత్రమేగాక యతఁడు చిత్రచిత్రములయొక్కయు శిల్పములయొక్కయు లోహములను వస్త్రములను [illegible] చిన్న చిన్న [illegible] జాతులను భోగుచేసికొని బండ్లమీఁద వేయించి స్వగృహమునకు పంపించుచుండును. మఱియు నతఁడంతటితోఁ దృప్తిపొందక స్వదేశమునందలి గొప్పవారలయొక్కయుఁ గుమ్మములయొక్కయు లతలయొక్కయుఁ జిత్రవస్తువులయొక్కయు [illegible]రూపు తన కొలువులోనున్న చిత్రకారులచేత వ్రాయించి దగ్గరనుంచుకొనును. ఇట్లుపోగుచేసిన వస్తుసముదాయమునుండి కొన్నివస్తువులుతీసి యతఁడు విదేశస్థులకిచ్చి వారిదేశమందలి విచిత్రవస్తువులను తనవానికి బదులుగ గ్రహించుచుండును.

ఆతఁడు ప్రకృతిశాస్త్రములను జదువుటయే గాక వానియందనుభవము కలుగునట్లు పరిశ్రమ చేసెను. ఆయనకు వృక్షశాస్త్రమునందు మిక్కిలి యభిమానము కలదు. దానికిం దోడుగ వ్యవసాయమునందును మిక్కిలి యభిరుచియుండెను. ఈయభిరుచిచేతనే రామవర్మ వటుక్కకోట్టయము పేర నొకమందిరమును నిర్మించి దానిచుట్టు మంచి పండ్లచెట్లు పూఁదోఁటలు పంటచేలు వేయించి రాజయోగ్యముగ స్థాపించియుండెను. వటుక్కకోట్టయమనఁగా నడుమిమందిరమని యర్థము. ఈ భవనమందు రామవర్మ జీవితమునఁ జాలకాలము గడపెను. అన్యదేశ

ములలోఁ బాఁకు ధాన్యములు, దుంపలు, పొగాకు మొదలగునవి తెప్పించి స్వదేశమున నాటించి యతఁడు కృషివృద్ధిచేసెను. చిత్తరువులు వ్రాయుటలో నభిరుచి గలవారికావిద్యల నేర్పించి ముఖ్యముగా నీటితో రంగులువేయుట చమురుతో రంగులువేయుట నను రెండు కళల విషయమునఁ జాలపని చేసెను.

ఈనడుమ మాధవరావుగారు కొన్ని కారణములచేతసంస్థానములో దివానుపనిని మానుకొనిరి. రామవర్మ కాయన గురువగుటచేతగురుభక్తినిఁ జూపుచు నతఁడు మాధవరావుగారి బుద్ధివిశేషమును గొనియాడుచు కలకత్తా రివ్యూయను పత్రికకు మనోహరమయిన యుపన్యాసమొకటివ్రాసి పంపెను. ఆవ్రాత యానాటి విద్యావంతుల మనస్సుల నాకర్షించెను. అప్పటి గవర్నరుజనరలుగారగు నార్తుబ్రూకు ప్రభువుగా రది చదివి మాధవరావు రాజనీతి విశారదుఁడనిగ్రహించి యిందూరు సంస్థానప్రభువగు హోల్కారునకు మంత్రి కావలసి యుండఁగా మాధవరావు నంపిరి. ఆగవర్నరుజనరల్ గారే రామవర్మ బుద్ధికుశలతగూడ గ్రహించి తనయాలోచనసభలో సభ్యుఁడుగా నుండుమని యాయనను గోరిరి. కాని యనారోగ్యముచేత రామవర్మ దాని నంగీకరింపలేదు. 1874వ సంవత్సరమున రామవర్మకు జబ్బుచేసి ప్రాణము మీఁదికివచ్చెను. అతఁడు జీవింపఁడని కొన్ని దినములుబంధువులు నిరాశచేసుకొనిరి. ఎట్టెటో దైవానుగ్రహమున జాడ్యవిముక్తుఁడై బ్రతికెను. బలము చేరినది మొదలు రామవర్మయెప్పటియట్లెచదువునందు వ్రాతయందు తనకాలము గడుపుచు వచ్చెను. మాధవరావు దివాను గానుండిన కాలమున తిరువాన్కూరులోనుపయుక్తములగుమళయాళ గ్రంథములు వ్రాయించుటకు చిన్నసభ యేర్పడెను. ఆసభకు రామవర్మ మిక్కిలి తోడుపడి సత్యము, విద్య, యారోగ్యము మొదలగువిషయములఁగూర్చి తాను స్వయముగ చిన్నగ్రంథములు వ్రాసి యాసభ

వారికిచ్చుచువచ్చెను. మహారాజు కుమారుఁడయినను పాటుపడవలసి నదనియుఁ బాటుపడినందువలన గౌరవలోపములేదనియుఁ దానప్పటికి యువరాజయ్యు కాఫీతోఁట వేయించి స్వయముగ పనిచేయించెను. అతఁడు పండించినకాఫీ తక్కినకాఫీలకంటె శ్రేష్ఠతమమైనది చెన్నపు రమందు జరిగిన వస్తుప్రదర్శన సభవారు వారికొక బంగారు పతకము ను బహుమానమిచ్చిరి. బుద్ధికుశలతగల వారితోడను విద్యావంతుల తోడను రామవర్మ తరచుగ సహవాసముచేయు నభిలాష గలవాఁడు. ఈయభిలాష బంధముచేతనే యతఁడు సర్వకళాశాలలోఁజదువుకొను చుండిన కుశాగ్రబుద్ధులగు విద్యార్థుల నన మందిరమునకు రావించి వారితో విద్యాగోష్ఠిం దేలుచుండెను. ఇప్పు డాసంస్థానమున గొప్ప యుద్యోగములోనున్న పురుషులనేకులు మొదట రామవర్మచే నేర్పఱుపఁబడినవారే. మైసూరు సంస్థానమున మంత్రి పదవినొందిన రంగాచార్యులవారు కూడ మొదట రామవర్మచేత బెంపఁబడినవారే.

1880 వ సం॥న సంస్థానమును బాలించు మహారాజు మృతినొంద రామవర్మ తిరువాన్కూరు మహారాజయ్యెను. అతనిపట్టాభిషేకము 1880 వ సంవత్సరము జూను 17 వ తేదిని జరిగెను. ఈయన వలెసర్వ జనులకు నిష్టముగ గద్దెయెక్కిన మహారాజుమఱియొకఁడుండఁడు. సక లకలావిశారదుఁడయి సచ్చరిత్రుఁడగు రామవర్మసింహాసనమెక్కినతో డనే సంస్థానమందలి ప్రజలందఱు తామదృష్టవంతులమనుకొనిరి. దక్షి ణహిందూస్థానమందలి విద్యావంతులందరు వానిమంచియేలుబడిచేత వానిసంస్థానమేగాక యామార్గమనుసరించితక్కిన సంస్థానములు గూడ బాగుపడునని తలంచిరి. రామవర్మ గద్దెయెక్కినతోడనే వెంబాకము రామయ్యంగారిని మంత్రిగాఁజేసికొనెను. రామయ్యంగారిస్వభావము రామవర్మ స్వభావమువంటిదేయగుటచే వారికొండొరులమీఁద నంత కుమునుండే యిష్టముండెను. ఆయన మంత్రియయినతోడనే రాజు మం

త్రీయుఁ గలిసి సంస్థానములోఁ బలుమార్పులుచేసిరి. కోర్టులలోను రివిన్యూవ్యవహారములలోను పోలీసులలోను నుప్పాడిపార్టుమెంటులలోను పాతపద్ధతుల జాలవఱకు తొలఁగించి యాయన క్రొత్తపద్ధతులఁ బెట్టెను. ఇది యది యని చెప్పనేల? ఆమహారాజు గుఱ్ఱములు ఏనుఁగులు మొదలగు జంతువుల సంరక్షణమును గూర్చి సయితము స్వాయముగ మార్పులఁ జేసెను. చేయఁదలఁచిన మంచియేర్పాటులన్నియు సత్వరమే చేయవలెనని యతఁడు పోరుచువచ్చెను. ఏలయన రామవర్మదుర్బలుఁడగుటచే నెప్పుడు తనకు మరణము సంభవించునోయని భయపడుచువచ్చెను. ఆసందేహము మనస్సులోనుంచుకొని యతఁడొకసారిమంత్రి కిట్లువ్రాసెను. "నాకిప్పుడు నలుబదియాఱేండ్లున్నవి. ఒక్కరు తప్ప నాపూర్వులెవ్వరు నేఁబదియేండ్లదాఁటి బ్రతుకలేదు. కాఁబట్టినేఁడుచేయవలసిన పనిని రేపటికాపవద్దు" అట్లుత్వరపడి సంస్థానవ్యవహారములయుఁ జాలఁ గట్టుదిట్టముచేసెను. ఆమార్పులుచేసిన పిదప మహారాజుదృష్టి నేలకొలతల (సర్వే) పన్నునిర్ణయము (సెటిల్‌మెంటు) అను రెండుక్రొత్తపద్ధతులమీఁదికిఁబోయెను. తిరువాన్కూరుసంస్థానములో భూముల లెక్కలు చిరకాలమునుండి యుండవలసినవిధముగాలేవు. అవి చక్కఁజేయుట చాలశ్రమకరమని వెనుకటి మహారాజులు దానిజోలికిం బోరైరి. రామవర్మ తనయావచ్ఛక్తి వినియోగించి పంటనేలలన్నియుఁ గొలిపించి వానికిం దగినట్లు పన్నులుగట్టించెను. అదియైన పిదప రామవర్మ చిరకాలమునుండి కొచ్చిన సంస్థానప్రభువులకుఁ దనకుఁగల సరిహద్దువివాదమును బరిష్కరించుకొనఁదలఁచి మధ్యవర్తులనేర్పఱచుకొని వారు చెప్పినట్లువినుట కొడంబడి యావివాదమునంత మొందించెను. మహారాజున కీమార్పులుచేయుట యొకయెత్తు, సంస్థాన మందలి యుద్యోగస్థుల నదుపులోనుంచుట యొకయెత్తుగనుండెను. రామవర్మ గద్దెయెక్కినప్పుడులంచగొండులందఱు నడుగంటెదరనినాగరికులగుపౌ

రు లేగాక కొండవాండ్రుసయితము సంతోషించిరి. వారికోరికలుసఫల ములయ్యెను. సర్కారుజీతములు తినుచు దురాశాపాతకులయి లంచ ముల్కై ప్రజలం బీడించు దుర్వినీతుల నతఁడు నిష్కారుణముగదండిం చి రహితులబాధ తొలఁగించెను. దుర్జనుల దౌర్జన్యము నడఁచుటలో వాని కెంతజాగ్రతయుండెనో సన్మార్గుల యోగ్యతనుమెచ్చి బహుమా నముచేయుటలో నంత జాగ్రతవానికుండెను. రాచరికము చేయుచు న్నాఁడని పేరెగాని రామవర్మచేసినంతపనియీసంస్థానములో నేయు ద్యోగస్థుఁడు చేసియెఱుఁగఁడు. దివానుపంపించెడి కట్టకొలఁదికాగిత ముల నవలీలగజూచి విషయములు గ్రహించి వానిమీఁద వేయవలసి న యుత్తరువులు వేసి రామవర్మయించుకేని యాలస్యముచేయకమరలఁ బంపుచుండును. అన్ని కాగితములను జూచుకొనుటయేగాకప్రపంచము లో ననేకదేశములందున్న తన మిత్రులకుఁ బ్రతిదినము పలుజాబులు వ్రాయుచుండును. వేయేల! సామాన్యుఁడగుగుమాస్తాయెట్లుపనిచేసెనో యతఁడు నట్లె పనిచేసెను. ఈమహారాజు ప్రాతఃకాలమున సూర్యుని కంటె ముందే మేల్కాని బండిషికారుపోయి తిరిగివచ్చునప్పుడుమధ్య మార్గమున నుదయభానునిం గలిసికొనును. షికారు ముగించియతఁడు గృహమునకుఁబోయి స్నానము సంధ్యావందనము జపము మొదలగు పారలౌకికకృత్యములు నెఱవేర్చుకొనిభోజనముచేసిపదిదినముపదునొ కండు గంటలకు రాచకార్యములనిమిత్తము దర్బారునకుఁ బోవును.

అదిమొదలు రెండుగంటలువఱకు తనమందిరవ్యవహారములు దేవస్థానవ్యవహారములు కనుఁగొని చక్కఁజేసి తక్కినవ్యవహారముల లో లేశలేశములుగూడ పరిశీలించుచుండును. అనంతరము కాఫీత్రా గుటకుఁబోవును. రెండుగంటలు మొదలుకొని యుద్యోగస్థులువ్రాసి పంపు రిపోర్టులు చదువుకొనును. కోరినవారికి దర్శనమిచ్చును. సా యంకాలమైనతోడనే మరల నతఁడు సంధ్యావందనము, మొదలగు

కాలకృత్యములను దీర్చుకొనును. దేహారోగ్యము సరిగా నుండనప్పుడు సయితమతఁడు సంధ్యావందనాదికమును భక్తిశ్రద్ధలతోఁ జేయు చుండును.

గవర్నరులు తనదేశమువచ్చినపుడు దేవతోత్సవములైనప్పుడు విందులు జరిగినప్పుడు సయితము రామవర్మ రాజ్యకార్యములనిమిత్తము తానేర్పఱచుకొన్న కాలము వానిక్రింద వృధసేయక తనవిశ్రాంతి నిమిత్తమేర్పడిన కాలమునందే తత్కార్యములు నెరవేర్చుచుండును.

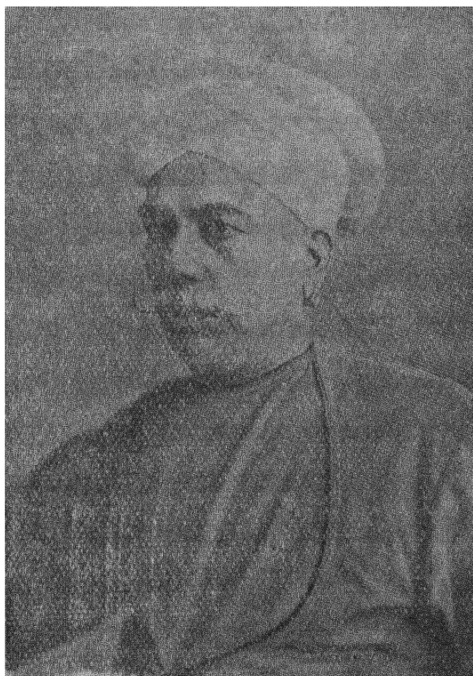
రామవర్మ యిరువదియైదేండ్ల ప్రాయము మొదలు మరణ పర్యంతము దినచర్య వ్రాయుచువచ్చెను. ఎంత ప్రొద్దుపోయినను పండుకొనుటకుఁ బోవక మున్నతఁడు దినచర్య వ్రాసితీరును. ఇన్ని పనుల నడుమ రామవర్మ యింగ్లీషుగ్రంథము లనేకములు చదువుటకును నింగ్లీషుతో నెన్నోయుపన్యాసములు వ్రాయుటకును దీరికగలవాఁడయ్యెను. తనసంస్థానమందున్న పాఠశాలలలోఁజదువుబాలకుల యుపయోగము నిమిత్తము రామవర్మయింగ్లీషులోనుండిసత్పురుషులయొక్కయు మంచి స్త్రీలయొక్కయు చరిత్రములనేరి మళయాళభాషలో వ్రాసెను. మఱియు స్వభాషాభివృద్ధిఁ జేయుటకతఁడు "విద్యావిలాసిని" యనుపేర నొకమాసపత్రికను స్థాపింపఁజేసి జ్యోతిశ్శాస్త్రాది విషయములనుసులభశైలితో మళయాళభాషతో వ్రాసి యందుఁ బ్రకటించుచు వచ్చెను. చిన్నతనమునుండియువానికి దేశయాత్రాభిలాష మెండుగనుండుటచే రాజ్యభారముపైబడినకతమున వెనుకటియట్లు స్వేచ్ఛగాదిరుగవలనుపడకున్నను రామవర్మ యుత్తరహిందూస్థానమును జూచివచ్చెను. తీరికచాల లేకపోయినందున నతఁడు 1882 వ సంవత్సరమున జనవరినెలలో బయలుదేరి ముఖ్యస్థలములఁ గొన్నిఁటినిమాత్రమె చూచి మార్చినెల ముగియకమున్నె రాజధానిఁ జేరెను. అతఁడుచూచిన ప్రతిపట్టణమునందు జనులు వానిదర్శనము జేయవచ్చి వానియుదార గుణములఁ గొని

యాడుచు స్వాగతపత్రికల సమర్పించిరి. 1888వ సంవత్సరమున నతఁడు చెన్నపురమునకుఁబోయి వెనుక చేసిన కాశియాత్ర సఫలము చేయుటకు రామేశ్వరయాత్ర చేసెను. రామేశ్వరమునుండి సేతువునకుబోయినపుడు రామవర్మ మహానందభరితుఁడై దినచర్యలో నిట్లువ్రాసెను. "నేను నేఁటియుదయమున సముద్రపుబాయదాఁటితిని. పూజ్యమైన రామసేతువుఁ జూచితిని. ప్రకృతియో దైవమహిమయో నేనెఱుఁగనుగాని యిది మిక్కిలిదర్శనీయమైనది. సమానమైన వెడల్పుఁగలిగి యదిగీటుగీచినట్లు తిన్నగ నున్నది. ఈభాగమే మా దేశమును సింహళద్వీపమును గలుపుచున్నది." రామవర్మ తనరాజ్యములోఁగూడ బూర్వులకంటె నెక్కుడుసారులు పయనములుచేసి పలుతావులుచూచెను. ఆయన తనరాజ్యమునందుఁగల ప్రతిగ్రామమునకుఁబోయి చేతిపనులకుగాని ప్రకృతి వినోదములకుగాని పేరువడసిన గ్రామముల పేర్లు జ్ఞాపకార్థముతనపుస్తకములో వ్రాసికొని యాయాగ్రామములందు కళావిశారదులగుబుద్ధిమంతులు గానఁబడినప్పుడు వారికేవో పనులుగల్పించి ధనసహాయము జేయుచుండును. చేతిపనులకుఁ దగినప్రోత్సాహముఁ గలుగఁజేయుట కాయన యాపనులు నేర్పు పాఠశాల నొకటి స్థాపించెను. అతని ప్రోత్సాహముచేతనే క్విలనుపట్టణమందువస్త్రములునేయు యంత్రములుస్థాపింపఁబడెను. అతని ప్రోత్సాహముచేతనే పూనలూరుగ్రామమున కాగితములుచేయు యంత్రములుస్థాపించుటకు ప్రయత్నముగలిగెను. ప్రకృతిశాస్త్రమునం దతనికిఁగల యభిరుచి నానాటికి హెచ్చ తనరాజధానిలోనున్న కలాశాలలో రసవాదశాస్త్రము (కెమిస్ట్రి) ప్రకృతిశాస్త్రము నేర్పింపఁదలఁచియుపాధ్యాయులనేర్పఱచెను. అతనిశాస్త్రపరిశ్రమలను బట్టి యూరపుఖండములో నింగ్లాండు మొదలగు దేశములలోనున్న ప్రకృతిశాస్త్రీయసంఘము లనేకములు వానినిసభ్యునిగఁ జేర్చుకొనియెను. సంస్కృతపాండిత్యమునుబట్టి రాయల్ఏష్యాటిక్కుసంఘమువారు

వానినిఁ దమసంఘములోఁ జేర్చుకొనిరి. భూగోళశాస్త్రపరిజ్ఞానమును బట్టి భూగోళశాస్త్రీయసంఘమువారు జేర్చుకొనిరి. ఇట్లతనికీర్తి స్వదేశమందె గాక దేశాంతరములయందు ద్వీపాంతరములయందు ఖండాంతరములయందుఁగూడ వ్యాపించెను. ఈసంఘములవారందఱు వానినట్లు గౌరవింపకమునుపే శ్రీవిక్టోరియాచక్రవర్తినిగారు వారికి "సర్. కె. సి. యస్. ఐ." అను బిరుదము నిచ్చిరి. ఈవిదేశపు బిరుదులకుఁ దోడుగ నతఁడుస్వదేశపుబిరుదులఁగూడగొన్నిఁటి నందెను. అతనిపూర్వులందఱు తులాభారముఁదూఁగి కులశేఖరపెరుమాళ్ళను బిరుదమునువహించుచువచ్చిరి. ఆవిధముగానె రామవర్మయు నాబిరుద మందెను. అనంతరము కీర్తిపతి యను బిరుదము బడయవలెననిప్రయత్నముచేయుచుండ నంతలో మృత్యువు వానిం దనవాతఁ బెట్టుకొనియె. ఆయన 1884 వ సంవత్సర మైదవ యాగష్టున కాలధర్మము నొందెను. ఆయన యనుకొన్నట్లె పూర్వుల విధమున నేఁబదియేండ్లునిండగానెమృతినొందెను. కర్మలయం దాయనకు సంపూర్ణమయినవిశ్వాసముకలదు. కర్మలు చేయఁదలఁచినప్పుడు సగము సగముచేయక సంపూర్ణముగఁ జేయవలెనని యాయన యభిప్రాయము. ఏదేశమునకుగాని రామవర్మవంటి మనుష్యులు ప్రభువులగుట జనుల యదృష్టమని చెప్పవలయును. అంతటి మహారాజును దీర్ఘాయురారోగ్యములిచ్చి రక్షింపక భగవంతుఁడు నట్టనడుమ దృంచివేయుట జనుల భాగ్యదోషముననేకదా.

తిరువాన్కూరు మళయాళదేశములోఁ జేరినది. అక్కడతండ్రి యాస్తి కొడుకునకురాక మేనయల్లునకుఁ జెందుచుండును. రామవర్మయు వెనుకటి రాజునకు మేనల్లుఁ డగుటచేతనే రాజ్యప్రాప్తి గలిగెను. ఇప్పటి మహారాజు రామవర్మకు మేనల్లుఁడు గావుననే గద్దెయెక్కెను అక్కడ ధర్మశాస్త్రము మనధర్మశాస్త్రమువంటిది కాదు.

—ooo—

రాజా సర్ మాధవరావు.

రాజా సర్ మాధవరావు

మాధవరావు 1828వ సంవత్సరమునఁ గావేరీ తీరమందలి కుంభకోణ పట్టణమందు జన్మించెను. ఈయన కుటుంబము మిక్కిలి గౌరవనీయమయినది. ఆయన తండ్రి రంగారావు కొంత కాలము తిరువాన్కూరు దివానుగా నుండెను. ఆయన పినతండ్రి రాయరాయరాయ వెంకటారావుగూడ తిరువాన్కూరు సంస్థానమున మంత్రియైయుండెను. తండ్రి మాధవరావును జిన్నతనమందే చదువునిమిత్తము చెన్నపట్టణమునకంపెను. మాధవరావప్పటి చెన్నపట్టణము హైస్కూలులోఁ జేరి పవెలుదొరయొద్ద విద్యాభ్యాసము సాగించెను. ఈయన సహాధ్యాయులందరు మిక్కిలి సుప్రసిద్ధులైరి. మాధవరావు మిగుల జాగరూకతయు శ్రద్ధయు గలిగి విద్యాభ్యాసము చేసెను. ఆయన గణితశాస్త్రము ప్రకృతి శాస్త్రము నేర్చుటయేగాక యుపాధ్యాయుఁడగు పవెలు దొరగారి మేడమీఁద జ్యోతిశ్శాస్త్రము నభ్యసించెను. దాని నభ్యసించు నప్పుడు మాధవరావు వెదురుగొట్టముల కద్దపుబిళ్ళ లడికి గ్రహసంచారమును జూచుటకై సూక్ష్మదర్శకయంత్రములు దూరదర్శకయంత్రములుఁ జేసి గురువునకుఁ బరమానందముఁ గలిగించుచువచ్చెను. మాధవరావు 1846 వ సంవత్సరమందుఁ బట్టపరీక్షలోఁ గృతార్థుఁడై విద్యాభ్యాసము ముగించెను.

పవెలుదొర శిష్యునియం దధికాభిమానముఁ గలవాఁడగుటచే వానిని విడువనిష్టము లేక తన పాఠశాలలో వానికుపాధ్యాయత్వమిప్పించి వానిచేత గణితశాస్త్రముఁ బ్రకృతిశాస్త్రముఁ జెప్పించెను. ఆయుద్యోగమునం దతఁడు చిరకాల ముండలేదు. ఏలయన నల్పకాలమునందే తిరువాన్కూరు రాజకుమారున కింగ్లీషు నేర్పుటకుపాధ్యాయుఁడు కావలసివచ్చినందున మాధవరావా యుద్యోగమును బడసెను. స్వ

దేశ సంస్థానములలో నితఁడుద్యోగస్థుఁడై పేరువడయుటకిదియే ప్రారంభము. మహారాజా రామవర్మయు మఱికొందఱు రాజకుమారులు వానిశిష్యులై విద్యనేర్చిరి. తిరువాన్కూరు సింహాసనమెక్కిన రాజులలో రామవర్మవంటివారు తరుచుగ లేరు. రామవర్మ నంతవానిం జేసిన ది మాధవరావే యని నిశ్చయముగఁ జెప్పనచ్చును. అట్లు రాజకుమారులకు గురువై మాధవరావు నాలుగు సంవత్సరము లుండియాపనిమానిది వానుకిరింద మఱియొక యుద్యోగము వహించెను. అందుగొంతకాలమున్న పిదప నతనికి దివాను పేష్కారుద్యోగమిచ్చి సంస్థానములో దక్షిణభాగముఁ బరిపాలింపఁ బంపిరి. ఆకాలమందా దక్షిణభాగములో జనుల పరస్పర కలహములు పోరాటములు ప్రబలియుండెను. మాధవరావు తనయందలి శాంతరసముచేతను బుద్ధిసూక్ష్మతచేతను దేశమందలి కలహాగ్ని త్వరలోనే చల్లార్చెను. తన కుద్యోగమయినసంవత్సరములోనే నెమ్మదిలేనిచోట నెమ్మదికలిగించెను. ఆర్తులగువారికినిష్పక్షపాతముగ న్యాయమొసగి నేరస్థులనునిర్భయముగ దండించెను. బందిపోటు దొంగల రూపుమాపెను. ప్రజలకు బాధలేకుండ శిస్తులు హెచ్చించెను. ఆయన వ్యవహారపుఁ గాగితములు దినచర్యలు జూచితిమాయతఁడెంద ధైర్యముతో నట్టికష్టదినములలోఁ బనిచేసెనో తెలియును. రాజ్యము నాశనము కాకుండ రక్షించెను. రాజుకృతజ్ఞతకుఁ బాత్రుఁడయ్యెను. ఆయనయే మంత్రియగునేని సంస్థానము మహాభివృద్ధి నొందునని యానాటివారిందఱభిప్రాయపడిరి. విద్యనేర్చిన స్వదేశస్థులు దేశపరిపాలనమందు దమకు సమానులగుదురని వివేకులగు తెల్లవారు గ్రహించిరి.

ఆకాలమునందు తిరువాన్కూరుసంస్థానముస్థితి చక్కగానరసి పనిచేయలేని మంత్రిపాలనమునందుండెను. అప్పటి మహారాజుదుర్బలుఁడు. ఆయన దేవాలయమునకుఁ బోవుట నిత్యకర్మలు సేయుట మొదలగుపనుల కేయలవడెను గాని రాజ్యవ్యాపారములమీఁద దృష్టిని

లుపుటకలవడలేదు. సంస్థానమందలి యుద్యోగస్థులు జీతముస్వల్పమగుటచేతను స్వల్పజీతములైన సరిగా నియ్యక యాఱు నెలలకొకసారి యేఁడాదికొకసారి యిచ్చుటచేతను వారు లంచగొండులై ప్రజలను బీడింపఁజొచ్చిరి. ఖజానాకొల్లు వట్టిపయ్యెను. ఇంగ్లీషువారికి రాజుకప్పముచెల్లింప లేకపోయెను. మార్గములు సరిగ లేకపోవుటచే వాణిజ్యమడుగంటెను. దేశస్థులవృద్ధి దిగనాఱెను. ఆకాలమునందు హిందూదేశమునకు డల్‌హౌసీప్రభువుగవర్నరుజనరలుగానుండెను. స్వదేశరాజులను సింహాసనభ్రష్టులఁ జేసి వారిరాజ్యముల స్వాధీనపుఱుచుకొనుటలో నీప్రభువునకుంగల ప్రజ్ఞ యింతింతయనరాదు. హిందూదేశములో స్వదేశసంస్థానమన్న పేరులేకుండ జేయవలయునని యాయన తలంపు. ఏసంస్థానమందైనఁ గొంచెము గడబిడయైనను రాజు దుర్నయుఁడైనను మూవంక బెట్టిసంస్థానము క్రమముగఁ బరిపాలింపఁబడుచున్నదని ప్రజలు బాధలుపడుచున్నారని వారి యిడుమలార్చువాఁడుతీర్చువాఁడుబోలె నాయన యాసంస్థానము గలుపుకొనుచువచ్చెను. వారసులు లేనివారికి దొరతనమువారే వారసులని బిడ్డలులేక మృతినొందిన మహారాజు సంస్థానములన్నియునీతఁడింగ్లీషువారికే జేర్చెను. ఆయనదృష్టి యాకాలమున తిరువాన్కూరు సంస్థానముపైఁబడెను. క్రమపరిపాలనము లేదను నెపమున దానినతఁడు కలుపుకొనఁదలఁచి చెన్నపట్టణపుదొరతనమువారితో నాలోచించుటకు నీలగిరికిఁబోయెను. అప్పుడు మహారాజు మేలుకొని మాధవరావును మంత్రిగాఁ దీసికొనెను. మాధవరావు తన కేఁడుసంవత్సరములు గడువిచ్చినపక్షమునసంస్థానమునుమంచిస్థితిలోనికి వచ్చునని దొరతనమువారికి వ్రాసెను. ఎట్టకేలకు వారు దానికంగీకరించిరి. 1857వసంవత్సరమున మాధవరావుతిరువాన్కూరుమంత్రియయ్యెను. మాధవరావు ముప్పదియేండ్లయిన నిండకమునుపే బుద్ధిబలము నీతిబలమువిద్యాబలముఁ గలవాఁడగుటచే గొప్ప సంస్థానమునకు మంత్రిత్వమువహింపఁ గలిగెను.

మాధవరావు మొట్టమొదట కొన్ని ప్రజాపీడకరములుగా నున్న పన్నులఁ దగ్గించి మార్పుచేయుటలోఁ గడపెను. క్రమము మితిమేరలేక వెనుకటిమంత్రులు పన్నులుగట్టుచువచ్చినందున దేశస్థులు మిక్కిలి దరిద్రులైరి. సంస్థానమునందుఁ బ్రతివస్తువుఁగూడ నిజారా చేయఁబడుచువచ్చెను. పన్నులు ప్రజలను విసికించెను. అన్నిఁటిలో మిరియాల యిజారా జనులకు మిక్కిలి బాధకరముగ నుండెను. ఆయిజారా మాధవరావు ముందుగాఁ గొట్టివేసి యందువలన సంస్థానమునకుఁ గలుగు ధననష్టముఁ గూడదీయుటకై నూటికిబదునైదు వంతున దానిమీఁద నెగుమతిపన్ను విధించెను. అదియుఁ బ్రజలకు భారముగా నున్నందున కొంతకాలము గడచిన పిదప నతఁడు నూటికి తొమ్మిదివంతున పన్ను విధించెను. మఱికొన్నాళ్ళకదియే నూటికైదుమూపాయలవంతగునట్లు చేసెను. ఆసంస్థానమునందదివఱకు పొగాకువర్తకము జనులు చేయుటకు వీలులేదు. సంస్థానప్రభుత్వమువారే విదేశవర్తకులయొద్దనుండి పొగాకుకొని నిలువఁజేసి చిల్లరగ నమ్మి లాభముదీయుచువచ్చిరి. మాధవరావు పొగాకుయిజారా కొట్టివేసి యావర్తకము జనులే చేసికొనవచ్చునని యుత్తరువుచేసి దానిమీఁద కొంతపన్ను విధించెను. ఆపన్ను మొదట కొంచెము హెచ్చుగానున్నందున నతఁడే కాలక్రమమున దానిని తగ్గించెను. ఇట్లు చేయుటచే దేశమున వర్తకము హెచ్చుటయుఁ బ్రజలుబాగుపడుటయు సంభవించెను. అట్లుమాధవరా విజారాలను మాపుమాపి తక్కినపన్నులు తగ్గింప సంకల్పించి చిల్లరపన్నులు నూఱు తీసివేసెను. ఈనూఱుపన్నులు సంస్థానమునకుఁ గలుగఁజేయు లాభము తక్కువ, ప్రజలకుఁ గలిగించు పీడ యెక్కువ. నేలపన్ను హెచ్చుగానున్న స్థలములఁ దగ్గించి యతఁడు 1863-64వ సంవత్సరములలో నెగుమతి దిగుమతి సరకులమీఁద విధింపఁబడిన పన్నులుగూడ స్వల్పముచేసెను.

మరుసటి సంవత్సరము కొచ్చినురాజుతోడను ఇంగ్లీషుదొరతనము వారితోడను నతఁడు వాణిజ్యవిషయమున నొక యొడంబడిక చేసు కొనెను. ఆయొడంబడికనుబట్టి యింగ్లీషు రాజ్యమునుండి కొచ్చిను సంస్థానమునుండి తిరువాన్కూరునకుఁ బోవు సరకులను తిరువాన్కూరునుండి యీ దేశమునకుఁబోవు సరకులకును బన్నులు లేవు.

అట్లుమాధవరావు తిరువాన్కూరుసంస్థానమునకుఁ జేసినయమితోపకారమునకు నింగ్లీషుదొరతనమువారు సంతసించి కె.సి.యస్.ఐ. యనుబిరుదము వాని కిచ్చిరి. అప్పుడు చెన్నపట్టణపు గవర్నరుగానుండిన నేపియర్ ప్రభువు మాధవరావును చెన్నపట్టణము రావించి యాబిరుదమును స్వయముగానిచ్చి యిచ్చునప్పుడు విక్టోరియారాణీగారు వానిచేసినపనులకు మిక్కిలి సంతసించిరని చెప్పి పలుతెఱఁగుల వాని గుణములఁ బొగడెను. ఆసంవత్సరమే మాధవరావు చెన్నపట్టణపు యూనివరుసిటీలో సభ్యుఁడయ్యెను. అట్లు చిరకాలము మంత్రిపదముపహించి దేశము క్రమస్థితిలోనికిఁదెచ్చి మాధవరావు హాయిగా నుండఁదలఁప వాని తలఁపునకు వ్యాఘాతము సంభవించెను. మాధవరావుమీఁదఁ గిట్టనివారు మహారాజుతో నెన్నోకొండెములు చెప్పి యాయనమనస్సు విఱచిరి. ఆకొండెములు విని మహారాజు మునుపటియట్ల నమ్మఁడయ్యె. అందుచేత మాధవరావు 1872 వ సంవత్సరమున మంత్రియుద్యోగమును మానుకొనెను.

ఆమహామంత్రి చరిత్రమునందు ప్రథమాధ్యాయ మింతతో ముగిసె నని చెప్పవచ్చును. మాధవరావు తిరువాన్కూరులో నంధకారమయములగు ప్రదేశములందు వెలుతురు ప్రకాశింపఁజేసెను. అరాజకము ప్రబలినతావుల రాజరికమునెలకొల్పెను. బందిపోటుదొంగలబారినుండి తప్పించి ప్రజల ధనప్రాణముల రక్షించెను. మట్టిగుడిసెలతో నిండినపట్టణమున సుందరమందిరములు గట్టించి రాజధాని

యమునాపేరునకుం దగినట్లు చేసెను. కాలువలు త్రవ్వించెను. వంతెన లు కట్టించెను. తోటలు వేయించెను. దుర్గమప్రదేశములకు బయనము సులభము చేసెను. కాఫీతోటలు మొదలగు నానావ్యవసాయము లపై జనుల కభిరుచి కలిగించెను. వేయేల! దేశమంతయు పాడిపంట లు సిరిసంపదలు గలిగి కనులపండువై యుండెను. మాధవరావు మం త్రిపదమున బూనుకాలమున నింగ్లీషువారు సంస్థానము గలుపుకొందుర ని క్షణక్షణము భయము కలుగజొచ్చెను. అట్టి సంస్థానము మాధవ రావు విషమునస్సునకు స్వదేశసంస్థానములలో నగ్రగణ్యమని చెప్పఁదగి యున్నది. మహారాజు మాధవరావునకు నెలకు వేయి రూపాయలు ఉపకారవేతనము నేర్పఱచెను. ఆ భరణము గ్రహించుచు మాధవరా వు చెన్నపట్టణమునఁ గాపురముండి విశ్రాంతికాలశేషముఁ గడుపఁదలఁ చెను. అట్లు చెన్నపట్టణమున నున్నకాలమున గవర్నరు జనరలుగా రు తన యాలోచనసభలో మాధవరావు నొకసభ్యుఁడుగ నుండుమని కోరిరి. కాని మాధవరావుగారు సభ్యత్వ మక్కఱలే దనిరి. మాధ వరావు తిరువాన్కూరులో నుద్యోగము మానిన వార్త యింగ్లాండు లోఁ దెలిసినప్పుడు ఫాసెట్టను నతఁడు తిరువాన్కూరుసంస్థాన మునంతప్రజ్ఞతోఁ బరిపాలించిన మంత్రి యుద్యోగము లేక యుండవ లసివచ్చెనా. ఇంగ్లీషువారు తమ రాజ్యములో నాయన కేదయిన ను ద్యోగ మీయఁగూడదా యని యిండియా సెక్రిటరీ నడిగెను.

ఆ దినములలోనే కలకత్తారివ్యూ యనుపత్రికలో మాధవరావును గూర్చి యాతనిప్రియశిష్యుఁడగు రామవర్మ యొకవ్యాసము వ్రాసి ప్రకటించెను. అందుమాధవరావు సహజముగా గట్టిదార్ఢ్యము గలవా డనియు నిప్పటికి నలువదియైదేండ్లవయసున నుండుటచే మరిపదియేం డ్లు పనిచేయఁ గలఁడనియు సంస్థానవ్యవహారములయం దతనికిఁ గలనే ర్పసమాన మనియు స్పష్టముగా దెలుపఁబడెను. ఆసమయముననే

యుండియు ప్రెసిడెంటు మాధవరావునకు దగు నుద్యోగమ్ము నీయవల
సినదని గవర్నరు జనరల్లునకు వ్రాసెను. దానికి సమ్మతించి గానిండియా
ను సంస్థాన ప్రభువగు తుకాజీరావు హోల్కారు తన సంస్థానము న
కుంటి మంత్రిని బంపవలయు ననె. గవర్నరు జనరలు [illegible] ఉ
ద్యోగ మంగీకరింపు మని. గవర్నరు జనరలు మాధవరావునకు వ్రాసె
నతం డందులకు సమ్మతించి 1873వ సంవత్సరము [illegible]
తిరువాన్కూరు ఇండోరు సంస్థానములో మాధవరావు [illegible]
యుండుటకొప్పుకొని ప్రతినిధియాయెను. ఆకాలమున [illegible]
కార్యము లంతగా లేవు. ఇండోరు సంస్థానమున [illegible]
తిలేదు. అద్దిమాధవరావు చేయునారంభించెను. [illegible]
వారు భట్టారు రఘునాధరావు తనవారితో [illegible]
పుస్తకము పూర్తిచేసెను. రెండుసంవత్సరములు గడువు [illegible] మా
ధవరావు [illegible]
[illegible] ప్రార్థించెను. [illegible]
దక్కడనుండి 1878వ సంవత్సరమున బరోడా సంస్థానాధిపతి [illegible]
రావు రావు గై క్వాడు రెసిడెంటును విషము పెట్టజూచినా [illegible]
పయుమీద గవర్నరు జనరలు వానిని సింహాసనభ్రష్టుని జేసి [illegible]
నయుడుగాని యాతని [illegible]
మున్నక్కు మాధవరావును మంత్రిగా యువరాజునకు [illegible]
ప్పజెప్పెను.

ఆకాలమున బరోడా సంస్థానస్థితి మిక్కిలి శోచనీయమై భ
యంకరమై యుండెను. ద్రోహము సర్వత్ర రాజ్యమందు
[illegible] నిరంతరాయముగ జరుగుచు వచ్చెను. ఉద్యోగస్థులు
పరస్పర [illegible] చేత నొండొరులనాశనము చేయ [illegible]
[illegible] సంస్థానమునకు జాలనష్టము గలుగ జేయుచుండిరి.

వారి నడఁచుటకు, సంస్థానము, జక్కఁజేయుటకు మంచి యినుపమనస్సు, యినుపచేయి గలమనుష్యుఁడు గావలయు. అట్టివాఁడు మాధవరావుగాక యన్యుఁడు లేఁడు. అక్కడ నింగ్లీషు రెసిడెంటు మాధవరావునకు సమస్తవిషయముల సహాయముచేసి వానిపూనిక గడముట్టించెను. మాధవరావు దాఁటవలసిన మొదటి కష్టసముద్రము బరోడాసంస్థానపు శిస్తువ్యవహారము. బరోడా దొరతనమువారు శిస్తువసూలు నిమిత్తము గ్రామములను సరదారులనఁబడు కొందఱుజమీందారుల కమరకముచేయుచువచ్చిరి. ఆసరదారులు స్వయముగ వ్యవహరింపక కొందఱుషాహుకార్లకు గ్రామములను దిరిగి యమరకములఁ జేయుచువచ్చిరి. ఆషాహుకారులు దయాదాక్షిణ్యములు లేక పంటలు పండిన యేఁడనక పండని యేఁడనక ధనము స్వీకరించుటయే ప్రధానవృత్తి చేసికొని కత్తులు కటారులుఁ బుచ్చుకొని ప్రజలపైఁబడి శిస్తు లీయని వారినిఁ దిట్టి కొట్టి చంపి సొమ్ము దోఁచుకొనుచు వచ్చిరి పన్నులు వసూలుచేయు నెపమున షాహుకారులు దేశమున నరహత్యలు, దోపుడులు యథేచ్ఛముగఁ గావించుచు వచ్చిరి. సరదారులు సొమ్ముకావలసినవారగుటచే నీదుష్కార్యములఁ జూచియుఁ జూడనట్లుండిరి. మహారాజు మంత్రులు సరదారుల జోలికిఁ బోయినచో శిస్తు కొంచెమైనఁ జేఁ జిక్కదని భయపడి యూరకుండ వలసిన వారైరి. ఆస్థితిఁజూచి మాధవరావు సహింపలేక యేమైనను సరే యాదౌర్జన్య మణపఁదలఁచుకొనెను. కాని సరదారులు వానికిఁ లోఁబడుటకు సామాన్యులు కారు. వారు మహారాష్ట్రులు. భుజబలము, టక్కరితనము గల ప్రభువులు. వారిని లోఁబరచుకొనుటకు మాధవరావు కొన్ని క్రొత్తచట్టములఁ జేసెను. కాని వారు లొంగక యుండియూ సెక్రెటెరి కష్టీలుచేసియుఁ గుట్రలుఁ పన్నియుఁ జాల తొందర కలిగించిరి. అప్పుడు మాధవరావు ధైర్యముఁ

బూని కొందఱుసరదారులను దేశమునుండి యావలకుఁ బంపి కొంద ఱిని బెదిరించి కొందఱిని బ్రతిమాలి దేశము మంచిస్థితిలోఁ బెట్టి జనుల దురవస్థఁ దొలఁగించెను.

ఈసంస్థానమం దుండిన సరదారులు మహారాజునెడ నెట్లు నడ చుకొనవలయునో సంస్థానమునం దెంతయధికారము గలిగియుండవల యునో యొకటియుండియు సరిగా నేర్పాటు చేయఁబడలేదు. సరదా రులు మహారాజు కోరినప్పుడు యథాశక్తిగా సైన్యముఁగాని ధనము నుగాని సమర్పింపవలయునని యొకవిధముగా నేర్పాటు కలదు. విశే షించి వారలేఁటేఁటఁ గొంత శిస్తుఁగూడ నీయవలయును. సంస్థాన ప్రభుత్వము బలహీనముగా నుండుటఁజేసి యాసరదారులు తామీ యవలసిన సొత్తు నీయక జమీనులను స్వేచ్ఛగా ననుభవించుచు నిరం కుశాధికారులై యెవరిమాట వినక సంస్థానమునకుఁ గంటకులై యుం డిరి. వారి నడఁపకపోయిన పక్షమున సంస్థానమునకు క్షేమములేదని మాధవరావు తెలిసికొని యాపనిఁ బూనెను. కాని యది సులభసా ధ్యము గాదు. వారి భూముల నూడదీసికొనుట యధర్మము. ఊడఁ దీసికొనక పోయినచో వారు లోఁబడరు. అందుచేత మాధవరావు ప్రాఁత లెక్కల వెతికించి ప్రతిసరదారు సంస్థానమున కీయవలసిన ప్రాఁతబాకీ నిమ్మని బలవంతముపెట్టెను. అది యిచ్చుకొనలేక కొం దఱు తమ భూముల వదలుకొనిరి. కొందఱు తమ జమీనులు సంస్థా నమునకే యిచ్చిరి. ఎందుకు నోడఁబడక ప్రతిఘటించిన సరదారుల ను మాధవరావు బలిమిని బట్టించి కాశీమొదలగు పట్టణములకు బంపించి, దేశము నిష్కంటకము చేసెను. అంతట సరదారుల బాధ కొంతవఱకుఁ దొలఁగెను. ఇదిగాక మాధవరా వెక్కవలసిన కష్టపుగట్టు మఱొకటి యుండెను. అది సైన్యసంబంధమైనది. సంస్థా నములో నిరర్థకముగ గొంతసేన యుండెను. ఈసేనకగు కర్చు లెక్క

వ, నేను వేసినపని తక్కువ. ఏమనుటయుండఁగా సైనికులో యుద్ధపాటవ లై నమోక్ష్మీకిఁ బోయి యక్కడ జనులను బాధ పెట్టుచుండెను. మాధవరావు వ్యర్థమగు సైన్యవ్యయము తగ్గింపఁ దలఁచి కూవకమైనవారిని వెడలఁగొట్టి సేనాపతులకుఁ దక్కిన సైనికులకు సంస్థానములో నుద్యోగము లిచ్చెను. ఇవియే గాక మాధవరావు మరి యనేక కార్యములు చేసెను. ప్రజలకు భారముగ నుండు పన్నులు రద్దుచేసెను. పాఠశాలలు స్థాపించెను. కోటలు బెట్టించెను. మురికి సందులలో నున్న యిండ్లు పడగొట్టించి వీధులు వెడల్పు చేయించి మంచి యిండ్లు గట్టించెను. పట్టణమున కలంకారముగ నుండు గొప్ప మేడలు భవనములు గట్టించెను. సంస్థానములో గొప్ప యుద్యోగములకుఁ దగిన సమర్థులు లేనందున మాధవరావు సమర్థులను బొంబాయి నుండి చెన్నపట్టణము నుండి పిలిపించెను. ప్రజలకు భారము లేకుండగనే శిస్తులు మునుపటికంటె హెచ్చెను. సమర్థులు దొరకుటకును దొరకినవారికి లంచము మీఁదికి బుద్ధి పోకుండుటకును మాధవరా వుద్యోగస్థుల జీతములు హెచ్చించి ప్రతిమాసమునందు సరిగా నిప్పించుచువచ్చెను. ఈయన మంత్రిగా నున్నపుడె ప్రస్తుతము హిందూదేశ చక్రవర్తిగా నున్న ఏడ్వర్డు రాజుగారు యువరాజుగా నుండి హిందూస్థానము సందర్శింపవచ్చి బరోడాకుఁ బోయి మాధవరావుచేత సత్కృతుఁడై చాల సంతసించెను.

అతఁడెన్ని మార్పులు జేసినను మునుపటివాని నాధారముగా సంచుకొనియే చేసెను: కాని వెనుకటి వన్నియు నిర్మూలించి క్రొత్త పద్ధతి పెట్టలేదు. వెనుక మైసూరు సంస్థానములో దివానుపనిచేసిన పూర్ణయ్యయను మహామంత్రివంటి బుద్ధికుశలత మాధవరావునొద్ద లేకపోయినను నితఁడు పూర్ణయ్యకంటె స్థిరమనస్కుఁడు సత్త్వవత్తరకుఁడు నని చాలమంది తెల్లవా రభిప్రాయపడిరి. హిందూదేశ ధనా

దాయ విషయమున నింగ్లాండులో నొకసభవారి యెదుట సాక్ష్య మిచ్చుటకు మాధవరావుగారి నాదేశము వెళ్లుమని యప్పటిగవర్నరు జనరలుగా రాయన పేరవ్రాసెను. కాని మాధవరావు విదేశయాత్ర తన మత మొప్పదని మానుకొనెను.

1877 వ సంవత్సరమున ఢిల్లీలో జరిగిన దర్బారునకు సగౌరవ ముగ బిలువఁబడి మాధవరావు తన చిన్నరాజును వెంటబెట్టుకొని పో యెను. అక్కడ మాధవరావునకు విశేష గౌరవము జరిగెను. అప్పుడే గవర్నరుజనరల్ లిట్టను ప్రభువు వానికి రాజా బిరుద మిచ్చెను. మా ధవరావు తన కాలోచన చెప్పుటకు రెసిడెంటు నుకొందఱు గొప్ప యుద్యోగస్థులు గల యొక సభ నిర్మించి దాని యాలోచనముం బట్టి నడుచు చుండెను. చిన్నరాజునకు విద్య నేర్పుటకు బొంబాయినుండి యాలియెట్టను నొక తెల్లవానిని పిలిపించి శ్రద్ధతో విద్య చెప్పించుట యెగాక విద్యాభివృద్ధినిగూర్చి స్వయముగాఁ గనుగొనుచువచ్చెను. 1882 వ సంవత్సరమున నాచిన్నరాజునకు యుక్తవయస్సు వచ్చినందు న నింగ్లీషువారు వాని నాసంవత్సరమే సింహాసన మెక్కించిరి. గద్దె యెక్కినతోడనే మహారాజునకు మంత్రికి మనస్పర్థలుపుట్టెను. అందు చేత మాధవరావు 1882 వ సంవత్సరమున శెప్టెంబరునెలలో నుద్యో గము మానుకొనెను. బరోడా మహారాజు మంత్రి తనయొద్ద నుద్యో గము మాని పోవునపుడు మూడులక్షలరూపాయలు బహుమాన మి చ్చెను. ఇట్లు మాధవరావు యొక్క చరిత్రలో రెండవ యధ్యాయ ముముగిసెను.

అనంతరము మాధవరావు రాజ్యవ్యాపార విహీనుఁడై చులు కనగు హృదయముతోఁ దనజీవితశేషమును జెన్నపట్టణమునఁ గడపె ను. ఆయన కాంగ్లేయులలోను స్వదేశస్థులలోను మిత్రులనేకులుం డినందున నిర్వ్యాపారజీవనము భారమనిపింపలేదు. అప్పటికి గా

యన్యవహారములలో వాని కభిరుచి విశేషముగ నుండెను. ఇంగ్లాండు పత్రికలు, స్వదేశపత్రికలు చాల దెప్పించి యితఁడు చదువుచుండెను. ఆదినములలో నతనికి సంఘసంస్కరణమునం దభిమానము కలిగెను. అతిబాల్య వివాహమువలన కలుఁగు నష్టములఁ దొలగింపవలెనని యతని ముఖ్య సంకల్పము. తక్కిన సంస్కరణములలోఁగూడ మన ము శాస్త్రములనేబట్టి పోఁగూడదనియు శాస్త్రములే కొన్నిస్థలముల లోమార్పు చేయఁబడఁదగియున్నవనియు నతఁ డభిప్రాయపడెను. అట్లభిప్రాయపడియు మాధవరావు సంస్కరణము వేగిరపడక జాగ రూకతతో జేయవలెనను తలంపుగలవాఁడు. పూర్వాచారములు నాశనముచేయఁ గూడదనియు వానిని చక్కఁగామార్చుకొని యవ లంబింపవలయుననియు నతఁడు జెప్పుచువచ్చెను.

1885 వ సంవత్సరమందు చెన్నపట్టణపు గవర్నరగు గ్రాండు డఫ్ ప్రభువు కోరికమీఁద మాధవరావు మలబారు నేలపన్ను విష యమునకేర్పడిన సభ కగ్రాసనస్థుఁడై దొరతనమువారికి సాయము జేసెను. 1887 వ సంవత్సరమున గవర్నరగు కానిమరా ప్రభువు శా స్త్రబ్రహ్మచారులకు శాస్త్ర పండితులకు హితోపదేశము చేయుటకు మాధవరావును నియోగించెను. అప్పుడాయన యిచ్చిన యుపన్యాస మువలన దక్షిణహిందూస్థాన మంతను వెలిగించిన యాతని జ్ఞానజ్యో తియొక్క తేజస్సు నెల్లవారు జూడఁగలిగిరి. 1887 వ సంవత్సరమున నేషనల్ కాంగ్రెస్సనఁబడు దేశీయ మహాసభ చెన్నపట్టణమునం గూ డెను. మాధవరావు దాని సన్మాన సంఘమున కగ్రాసనాధిపతియై కార్యనిర్వాహము జేయుటయే గాక దేశీయసభలో గవర్నరుల యొక్కయు, గవర్నరుజనరల్‌యొక్కయు నాలోచనసభలు పెద్దవి చేయవలయునని చక్కగా ముచ్చటించెను. మాధవరావు తన జీవిత కాలములో గడపటి నాలుగైదేండ్లు హెర్బర్టు

స్పెన్సరను మహాతత్వవేత్తయొక్క గ్రంథముఁ జదివి సాంఘిక రాజకీయ విషయములలో వానిమతమే మంచిదనియనుసరించుచువచ్చెను. ఇట్లు చదువుటతో తనివినొందక యతఁడు చెన్నపురమండలివార్తాపత్రికలకు తఱచుగా వ్యాసములు వ్రాసి పంపుచువచ్చెను. ఆకాలమం దాయన వ్రాతలకు మిక్కిలి గౌరవముండుటచే బత్రికాధిపతులు వాని లేఖలను గన్నుల నద్దుకొని గ్రహించుచువచ్చిరి. ఇప్పుడే కాదు. మాధవరావుద్యోగములో నున్నప్పుడుసయితము మొట్టమొదటిరికచేసికొని పత్రికల కుపయుక్తమయిన సంగతులు వ్రాసి పంపుచువచ్చెను. 1875వ సంవత్సరమం దీయన శుక్రగ్రహ సంచారమునుగురించియుపన్యాసము వ్రాయ దాని జదివి పశ్చిమఖండ జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞులు స్వదేశదైవజ్ఞులు వాని ఖగోళశాస్త్రపాండిత్యమున కచ్చెరు వడిరి.

1888 వ సంవత్సరమున గవర్నరు జనరలగు డఫిన్ప్రభువుతన యాలోచనసభలో మాధవరావు నొకసభ్యుఁడుగనుండుమనికోరెను. మాధవరావు వయస్సుముదిరినకారణమున దానికొప్పుకొన లేదు. 188౹వ సంవత్సరమున మాధవరావు స్వదేశబాలురకువిద్యనేర్పువిధమను పేరు పెట్టి యొకచిన్నపుస్తకమునువ్రాసెను. అది మన బాలురకు మిక్కిలి యుపయుక్తమయినది. ఆచిన్నపుస్తకమిప్పటికిద్రావిడమహారాష్ట్రములయాళభాషలలోనికిఁదర్జుమా జేయఁబడినది. ఆసంవత్సరమందే యితఁడు జర్మనీవారి యాఫ్రికాఖండాక్రమణమునుగూర్చి యొక చిన్నవ్యాసమువ్రాసిజర్మనీరాష్ట్రమంత్రియగు బిస్మార్కుప్రభువునకుఁ బంపెను. బిస్మార్కువ్యాసములోనున్నవిశేషాంశమునుగ్రహించిసంతసించి స్వహస్తముతో మాధవరావునకుస్తోత్రపూర్వకముగా నొకజాబువ్రాసి యావ్యాసమును జర్మనీభాషలోనికి తర్జుమాచేయించి ప్రతిసిపాయికిఁ బంచిపెట్టించెను.

మాధవరావు స్వభాషయగు మహారాష్ట్రమందుజాలగ్రుషిచేసి

కవిత్వము చెప్పగలేదు. ఆభాషలో నున్న కవిత్వము కఠినపదములు లేక స్త్రీలకు బాలురకు నుపయుక్తముగ నుండును.

నిండు యవ్వనమున మాధవరావు తిరువాన్కూరు బరోడా సంస్థానములను గూర్చి మిక్కిలి కష్టపడుటచేత వాని దేహస్థితి త్వరలో చెడిపోయెను. అతనికి 1890 వ సంవత్సరం డిశెంబరు 22 వ తారీఖున పక్షవాతము ప్రవేశించెను. ఆరోగముచే నతడు నమారు మూడు మాసములు తీసికొని 1891 వ సంవత్సర మేప్రియలు నాలుగవ తారీఖున గాలధర్మము నొందెను. ఇంగ్లాండులో హిందూదేశములో నఖండఖ్యాతిని సంపాదించిన యామహాత్ముని గూర్చి వేరువ్రాయవలసిన దేమియు లేదు హిందూదేశస్థులు దేశపరిపాలనమునకుం బనికిరారని తెల్లవారు పలికెడు పలుకులు వట్టిబూటకములని యీయన చరిత్రము వలన దెలిసికొనవచ్చును. హిందూదేశమునకు గవర్నరు జనరలుగా మాధవరావుని యోగింపంబడిన పక్షమున నీ తెల్ల గవర్నరు జనరలులలో ననేకులకంటె మిక్కిలి చక్కగాం బరిపాలనముం జేసియుండును. అతండు సంపాదించిన ధనములో నొకగవ్వయయిన నన్యాయార్జితము లేదు. చిన్ననాట నుండియు నతండు మహోన్నతపదవులలో నుండుటంబట్టి యతండు కొంచెము బెట్టుసరిగ నుండునట్లు గపడుచువచ్చెను. కాని చూడవచ్చిన వానిని గౌరవించుట కలసి మెలసి మాటాడుట మొదలగుగుణముల కేలోటు లేదు. చిత్తరువులను వ్రాయించుట వ్రాసిన వానిని దెప్పించి తనమందిరమున నుంచుకొనుట వానికి మిక్కిలి యిష్టము. మతసంబంధములగు వ్యాసంగములలోం గాలము విస్తారము గడుపుట వాని కిష్టము లేదు. మనుష్యులు సత్ప్రవర్తన గలిగియుండి సుందరమయిన యీ ప్రపంచమందు భగవంతుడిచ్చిన పదార్థముల జూచి యానందించిన చాలునని వాని యభిప్రాయము. జ్యోతిశ్శాస్త్రమందు మాధవరావు చాలకృషిచేసి సిద్ధాంత భాగమొకటే నమ్మదగినదికాని, జాతక ముహూర్త భాగములు నమ్మదగినవి కావని యభిప్రాయపడి తన యభిప్రాయమును లోకమునకు వెల్లడించెను. రాజా సర్ మాధవరావు భరతఖండమాతకన్న పుత్రరత్నములలో నమూల్యమణి యని చెప్పవచ్చును.

సర్ తిరువలూౄరు ముత్తుస్వామి అయ్యరు.

సర్ తిరువళ్లూరు ముత్తుస్వామి అయ్యరు

తిరువళ్ళూరు ముత్తుస్వామి అయ్యరుగారు తంజావూరుజిల్లాలోని ఉచువడిగ్రామములో 1832 వ సం॥రం జనవరి 28 వ తారీఖున నొక పేదబ్రాహ్మణకుటుంబమున జన్మించెను. ఆతనిదురదృష్టముచేత దండ్రియగువెంకటనారాయణశాస్త్రిస్వల్పకాలములోనేమృతినొందుటచే బాలకుని పెంచుభారమంతయు నిరాధారయగుతల్లిమీఁదబడెను. అప్పటికి ముత్తుస్వామి కొకతమ్ముఁడుగూడ నుండెను. తల్లి బాలకులని గుప్పిఁ గొట్టుకొని తిరువళ్ళూరుగ్రామమునకుఁ బోయి విద్యాభ్యాసము చేయింపసాగెను. అక్కడబడిలో బాలకులిద్దఱు స్వల్పముగనఱవము నేర్చికొనిరి. ఆచదువైనఁ జాలకాలము చెప్పించుటకుఁదల్లికిశక్తి లేనందున ముత్తుస్వామి కుటుంబపోషణార్థముమిక్కిలిపిన్నవయసుననే యుద్యోగముసంపాదించుకొనవలసివచ్చెను. అందుచేత నతఁడు గ్రామకరణమువద్ద నెల కొక రూపాయ జీతముమీఁదలెక్కలువ్రాయుటకు కుదిరెను. కొడుకు సంపాదించునట్టి యాస్వల్పజీతమునైనఁ దిని బ్రతుకుటకుఁ దల్లికి ప్రాప్తములేకపోయెను. ఈచిన్నయుద్యోగమైన స్వల్పకాలములోనే యామె మృతినొందెను. ఆమె బ్రతికియున్నకాలమున కుమారునకు విద్యమీఁద నధికాసక్తి గలిగించెనఁట. ఆమెచేసిన ప్రోత్సాహము చేతనే తానంతటివాఁడయ్యెనని ముత్తుస్వామియయ్యరు పలుమాఱిటీవల చెప్పుచువచ్చెను. ఆయుద్యోగమున నతఁడు పదునాలుగు వత్సరముల వయసు వచ్చువఱకుండెను. దైవముగొప్పవారు కావలసినవారిని చిరకాలము హీనస్థితిలో నుంచఁడుగదా.

1846 వ సం॥ముత్తుస్వామి తనతాలూకాతహసీలుదారగు ముత్తుస్వామినాయకన్ ననువాని ప్రాపకము గాంచెను. ఈతనికి బట్లరు

తహసీల్దారను పేరుగూడ గలదు. తంజావూరు కల్లరుగారగు మాం
బాగొమసీ దొరగారికి ముత్తుస్వామినాయకన్ కొంతకాలముబట్లరుగా
నుండి తరువాత తహసిల్దారైనందున బట్లరు తహసిల్దారని పేరు
గలిగెను. చిన్నముత్తుస్వామి తహసిల్దారు ముత్తుస్వామిగారియొక్క
వ్రాసకము సంపాదించుకొనుటకు నీక్రింది కారణముచెప్పుచున్నారు.

ఒకనాఁడా తహసిల్దారునకు సమీపమందున్న నదిగట్టువాగుచే
తగండిపడినదని వర్తమానము తెలిసెను. తోడనే యతఁడుకచేరీక
బోయి దానివిషయమున గొన్ని సంగతులుకనుగొనుటకు గుమాస్తాను
రమ్మని వర్తమాన మంపెను. గుమాస్తా లెవరు నప్పుడుకచేరీలో లేనం
దున బాలుఁడగు ముత్తుస్వామి తహసీల్దారుకడకుఁబోయి యేమిసెల
విని యడిగెను. తహసిల్గారు తనకు వచ్చినకాగితము ముత్తుస్వామిచే
తిలోఁబెట్టి యాగండి విషయమున కొన్ని సంగతులు గావలయునని చె
ప్పెను. ముత్తుస్వామి తానదికనుఁగొని వత్తునని చెప్పి తత్క్షణమే యా న
దియొడ్డునకుఁబోయి గండి కొలుచుకొని దానినిపూడ్చుటకుఁగావలసిన
మట్టి మొదలగునవి యెంతకావలయునో తెలిసికొని మరలతహసిల్దా
రునొద్దకువచ్చెను. తహసిల్దారు మొట్టమొదట ముత్తుస్వామికట్టిన
లెక్క నమ్మనట కిష్టములేనివాఁడయ్యు నవసరమున నతఁడువ్రాసినకా
గితముమీఁద వ్రాలుచేసిపంపెను. పంపి యాతహసిల్దారుముత్తుస్వా
మి వ్రాసినలెక్క సరియగునో కాదో తెలిసికొనుటకు తన హెడ్గు
మాస్తానుగండియొద్దకుపంపెను. అతఁడదిచూచివచ్చి ముత్తుస్వామివ్రా
సినలెక్క సరిగానున్నదని చెప్పెను. మఱియొకనాఁడుమిరాశీదారుఁడొ
కఁడు తహసిల్దారు కడకుఁబోయి తాను సర్కారునకీయవలసినపన్నెంత
యని యడిగెను. ఆతని కిరువదియూళ్లలో భూములుండుటచేత తహ
సిల్దారు వెంటనే వానికిప్రశ్న కుత్తరము చెప్పుటకువీలులేక లెక్కలు
చూడవలయునని చెప్పి దాపున నిలువబడియున్న ముత్తుస్వామినిజూచి

రూవిషయమున నీవేమైన నెఱుఁగుదువాయని యడిగెను. ముత్తుస్వామి నేలెక్కలు చూడకయే మిరాశీదారుఁ జేయవలసిన పన్నుమొత్తము చెప్పెను. తహసిల్దారుఁ డది సరియగునో కాదో యని ఋజువు చూపించి సరిగానేయని గ్రహించెను.

పైనుదాహరింపఁబడిన సంగతులం బట్టి ముత్తుస్వామి యద్భుతమగు బుద్ధిసామర్థ్యము గలవాఁడని తహసిల్దారు గ్రహించెను. ఆకాలమున ముత్తుస్వామి తహసీల్దారు కచ్చేరిలో నుమేజువాఁడుగా నుండెనని తోఁచుచున్నది. ముత్తుస్వామి తన తెలివికిఁ దగని యీయుద్యోగముతోఁ దనివొందక నాగాగ్రిసనమున నొక్క లింగమునకు సమీపమున నున్న పట్టిసంబడికి మధ్యాహ్నము నమస్కరించుచు గంటలు మొదలు రెండుగంటలవఱకుఁ దనకు పనిలేనప్పుడు నాసనయమున నక్కడకుఁ బోవుచు, ఆ యుద్యోగమునకు సంబంధించిన విషయముల నేర్చుకొనెను. పాపమతనికి రాజభాషయగు నింగ్లీషు చదువుకొనవలెనని కుతూహలముండెను గాని నేర్పగలవారు లేక పోవుటచే నట్లు చేయుటకు వీలు లేకపోయెను. తహసిల్దారునకు మేనల్లుఁ డొకఁ డుండెను. అతని నెట్లయిన బాగుచేయవలెనని మేనమామ వానికి స్వయముగాఁ జదువు చెప్ప నారంభించి ముత్తుస్వామినిగూడ వానితోఁ జేర్చి యిరువురకు నింగ్లీషు మొదటిపాఠపుస్తకము చెప్పెను. పుస్తకము ముగిసిన పిదప తహసిల్దారు వారి నిరువురఁ బరీక్షింపఁదలఁచి యొక వారము గడువిచ్చి గడువులోపల పుస్తకమంతయుఁ జదువుఁడని వారి కానతిచ్చెను. వారము గడచినపిదప తహసిల్దారు పరీక్షింప నప్పటికి బ్రాహ్మణ బాలుఁడు గ్రంథము సమగ్రముగ నప్పగించెను. తహసిల్దారు మేనల్లుఁడు కొన్ని పుటలు మాత్రమే చదువఁగలిగెను. బ్రాహ్మణబాలుని బుద్ధికుశలత కచ్చెరువడి తహసిల్దారు వానిని చదివించి వృద్ధికిఁ దేవలయునని నిశ్చయించుకొని నాగపట్టణము మి

షను స్కూలులోఁ జదువుకొనుట కిష్టపడుదువా యని ముత్తుస్వామి నడిగెను. అందుకు ముత్తుస్వామి సమ్మతించినందున తహసిల్దారు వానిని నాగపట్టణము పంపించి బడిలోఁ బ్రవేశపెట్టించి వానికిసంరక్షకుఁడుగ నాగపట్టణములోనున్న తన తమ్మునే నియమించెను. ముత్తుస్వామి నాగపట్టణములోఁ బదునెనిమిది మాసములు చదివి యాకాలములోఁ దన్నుగుఱించి యందఱకు మంచియభిప్రాయము కలిగించెను. అందుచేత దయాళువగు తహసిల్దారు ముత్తుస్వామిని విద్యాభ్యాసమునిమిత్తము చెన్నపట్టణము హైస్కూలున కంపెను. అప్పటికి రాజామాధవరావుగారు విద్యాభ్యాసము ముగించి యాపాఠశాలలోనే యుపాధ్యాయుఁడుగ నుండెను. వెనుక తంజావూరు కలెక్టరుగానుండిన మాంటుగోమరీ దొరగారుఁ గూడ గొప్ప యుద్యోగము మీఁద చెన్నపట్టణములో నుండిరి. బట్లరు తహసిల్దారు మాధవరావుగారి కిమ్మని యొక యుత్తరమిచ్చి ముత్తుస్వామిని చెన్నపట్టణ మంపినందున మాధవరావుగా రాయుత్తరము జూచుకొని బాలుఁడగు ముత్తుస్వామియం దభిమానముగలిగి శ్రద్ధతో విద్యాభ్యాసము చేయింపఁదొడఁగెను. మాంటుగోమరీదొరగారు తంజావూరుజిల్లా జనులమీఁద మహాభిమానము గలవాఁడగుటచే నాజిల్లానుండివచ్చి చెన్నపట్టణమునఁ జదువుకొను బాలురక్షేమము స్వయముగాఁగనుగొనుచు వచ్చెను. ముత్తుస్వామియుఁ దంజావూరువాఁడగుటచే దొరగారి యనుగ్రహామునకుఁ బాత్రుఁడయ్యెను. ఆయిరువుర దక్షతలోనుండి ముత్తుస్వామి యద్భుతముగ విద్యాభ్యాసము చేసెను.

అప్పుడు చెన్నపట్టణము హైస్కూలునకు పవెలుగారు ప్రథమోపాధ్యాయులై యుండిరి. దక్షిణ హిందూస్థానమునకు విద్యావిషయమున నితఁడు చాల యుపకారముచేసెను. ఆయన శిష్యుఁడైన ముత్తుస్వామి దినదినాభివృద్ధినొంది యేఁటేఁట బహుమానములను

విద్యార్థి వేతనములను బడయుచు వచ్చెను. వానిబుద్ధి గణితశాస్త్రమునందు మిక్కిలి ప్రవేశించెను. అందులో జ్యోతిశ్శాస్త్రమునందు వానికి మహాభిమానము. విద్యార్థులకు నుపాధ్యాయులకు నీదినములలో నుండెడి పరస్పర సంబంధములకంటె నాదినములలో సంబంధమెక్కుడుగ నుండెను. ఈకాలమున విద్యార్థులు పాఠశాలలో నున్నంతసేపేకాని యవ్వల నుపాధ్యాయులను దఱచుగ కలిసికొనరు. ఆకాలమున నట్లుగాదు. పవెలుగారు పాఠశాలలో నేడలు దాచుకొనక యెంతో శ్రమపడి బాలురకు విద్యజెప్పుటయెగాక శిష్యుల నింటికి దీసికొనిపోయి వారికిఁ గావలసిన శాస్త్రములు చెప్పుచు వచ్చెను. ముత్తుస్వామి మిక్కిలి చదువు తమకముగలవాఁడగుటచే బలుమారు పవెలుగారి యింటికిఁబోయి రాత్రి తొమ్మిదిగంటలవఱకు జ్యోతిశ్శాస్త్రము మొదలగునవి నేర్చికొనుచు వచ్చెను. చీఁకటి రాత్రిలలో శిష్యుఁడొక్కఁడు గృహమునకుఁ బోలేఁడని పవెలుగారు ముత్తుస్వామిని దనబండిమీఁద నెక్కించుకొని వాని నింటికితీసుకొనిపోయిదిగవిడుచుచుండును. తనశిష్యుఁడు ప్రతినెలకు వ్యయముచేయు సొమ్ము సరిగా వ్యయముచేయుచున్నాఁడో లేదోయని వానిలెక్కలు సయితము మూదార నెలనెలకుఁ జూచుచు వచ్చెనఁట. ముత్తుస్వామి బుద్ధిసూక్ష్మతకుఁ దోడుగ మిక్కిలి పాటుపడుచు వచ్చినందున నెన్నో బహుమానములఁ బడసెను.

1856 వ సంవత్సరమున విద్యాధికారు లింగ్లీషులో మంచి వ్యాసము వ్రాసిన వానికి నైదువందల రూపాయలు బహుమానమిచ్చుటకుఁ బ్రతిజ్ఞచేసిరి. చెన్నపురిరాజధానిలోనున్న విద్యార్థులందఱు దానికిఁ బ్రయత్నింపవచ్చునని వారుసెలవిచ్చిరి. అప్పుడనేకులు వ్యాసములు వ్రాసిరి. అప్పుడు బహుమానము ముత్తుస్వామికే వచ్చెను. ఆవ్యాసములో వ్రాసినవిషయము "మనజాతిలోఁగల దుర్గుణ

ములు, వానినినవరించుకొనవలసిన విధములు." అతఁడు వ్రాసిన వ్యాసమును బరీక్షించినవారిలో నప్పుడు హైకోర్టు జడ్జీగానుండిన హాలోవేగారొకరు. ఆయన ముత్తుస్వామి వ్రాసిన యావ్యాసమును మిక్కిలి మెచ్చెను. బహుమాన ధనమగు నైదువందల రూపాయల ధనమొత్తము ముత్తుస్వామి కిచ్చునప్పుడు పవెలుగారీక్రిందివిధముగఁ బలికిరి. "ఈరూపాయలు నీవు ముందుమునఁ నదృష్టవంతుఁడవై సంపాదించు ధనరాసులకు విత్తనములై యుండుఁగాక" ముత్తుస్వామి యారూపాయలను మిక్కిలిజాగ్రత్తగా దాఁచి మృతినొందువఱకు నెన్నఁడు నందులో నొకరూపాయయైనఁ దీసి వాడుకొనలేదు. అప్పుడు దొరతనమువారు ముత్తుస్వామిపేరు గెజటీలో బ్రకటించి యతఁడే యుద్యోగమునకైనఁ దగినవాఁడని వ్రాసిరి. శిష్యుని వైదుష్యముఁ జక్కఁగ నెఱింగి పవెలుగారు వాని నింగ్లాండు పోయి సివిలు సర్వీసు పరీక్షకుఁ జదువుకొమ్మని పురికొల్పిరి. అందఱు విద్యార్థులవలెనే ముత్తుస్వామియు నప్పటికి వివాహమాడి కాలిసంకెళ్ళు తగిలించుకొన్నందున సముద్రయానమువలన వర్ణభ్రష్టత గలుగునను భయమునను దేశమువిడిచి బోవడయ్యె. అందుచే విద్య ముగిసినతోడనే ముత్తుస్వామి యఱువది రూపాయల జీతముమీఁద నుపాధ్యాయుఁడయ్యెను. అందులోనుండఁగా మాంటుగొమరీగారు తంజావూరు కలక్టరు కచేరీలో వానికి రికార్డు కీపరుపని యిచ్చిరి. అందులోనుండగా నప్పటివిద్యాధికారి (డైరక్టరు) యగు నర్బతునాటుగారు వానిని డిప్యూటీఇన్స్పెక్టరు (పాఠశాలపరీక్షకుఁడు) గా నియమించిరి. ఈయుద్యోగమున నెలకు నూటయేబదిరూపాయలు జీతము. కాని ముత్తుస్వామి యయ్యరు చిరకాల మందుండ లేదు. ఏల యన నాకాలమున గవర్నమెంటువారు ప్లీడరుపరీక్షం గ్రొత్తగఁ బెట్టిరి. అందుఁ గృతార్థులైన వారు చెన్నపట్టణపు సాదరుకోర్టులో తక్కిన యన్ని జిల్లాకోర్టు

లలోను బడిచే యున్నహక్కులని ప్రకటించినందున ముత్తుస్వామి యాపరీక్షకుఁ జదివెను. ఆసంవత్సరము పరీక్ష కుంభకోణములో జరిగెను. అనేకులు పరీక్షకువచ్చిరి. అందులో ముత్తుస్వామి యయ్యరు మొదటివాఁడుగఁ గృతార్థుఁడయ్యెను. రెండవయతఁడుగ దివాను బహద్దరు రఘునాథ రావు కృతార్థుఁ డయ్యెను.

అప్పటి ప్లీడరుపరీక్ష యిప్పటివలెఁ గాదు. ఆకాలమునఁ బరీక్షితులు (పరీక్షకు వచ్చినవారు) కోర్టులో నుండి తెచ్చిన ప్రాతరికార్డు నెవరో యొకరు చదువఁగా విని తాము విన్న యాసంగతులంబట్టి యావ్యాజ్యములో నొకతీర్పు నక్కడనే వ్రాయవలయును. కుంభకోణములో జరిగిన యాపరీక్షకును తంజావూరుజిల్లా జడ్జీ స్వయముగా వచ్చి నడపి పరీక్షితులు తీర్పు వ్రాయవలసిన విషయమునకై నొక ప్రాతవ్యాజ్యము రికార్డు దెప్పించి యది చదువుమని సిరస్తదారున కాజ్ఞాపించెను. సిరస్తదారు మిక్కిలి వడఁకినదిగాఁ జదివినందున ముత్తుస్వామి విస్పష్టముగా జదువుమని వానితో ఘర్షణముపడెను. జడ్జీ యదివిని సిరస్తాదారును మెల్లగాఁ జదువుమని మందలించి తాను గూడ పరీక్షింపఁబడవచ్చినవారిలో నొకఁడుగా భావించుకొని బల్లదగ్గఱ గూర్చుండి సిరస్తాదారు చదివిన యంశమునకు తానుగూడ నొకతీర్పు వ్రాయ సమకట్టెను. ఆయంశముల మీఁద ముత్తుస్వామియయ్యరు, వ్రాసినతీర్పు జడ్జీ వ్రాసినతీర్పు సరిగానుండెను.

ఆతని శాస్త్రజ్ఞానమునకు మెచ్చి యాజడ్జి స్వల్పకాలములో నేముత్తుస్వామి యయ్యరును ట్రాంక్వెబారుపట్టణములో డిస్ట్రిక్టుమునసబుగా నియమించెను. ఆయుద్యోగములో ముత్తుస్వామి యయ్యరు చూపిన బుద్ధికుశలత నెల్లవారు మెచ్చి పొగడిరి. ఆజడ్జీ యొకసారి యీమునసబుగారికచ్చేరి యాకస్మికముగా బరిక్షింపవలెనని తన రాక వానికిఁ దెలియఁబఱచకుండ ట్రాంక్వెబారునకు బోయెను. ఆతని రాకవిని మునసబు

వాని దరిశనముచేసి తనకోర్టుశోధింని పరిక్షింపవలయుననియుఁ దాను వ్యాజ్యమును విచారణ చేయుచుండఁగా దగ్గరకూర్చుండివినవలయునని యు నధికారిని గోరెను. అతనికోరికప్రకారము జడ్జీ కోర్టు పరీక్షించి వాని ప్రక్కనుకూర్చుండి వ్యాజ్యములవిచారణవిని చాలసంతోషించి తంజావూరువెళ్ళి ముత్తుస్వామియయ్యరు తనతోసమానముగాజడ్జీపని చేయదగినవాఁడనియు వాని తెలివి యసాధారణమైనదనియువ్రాసెను.

ముత్తుస్వామియయ్యరు చిరకాలమాయుద్యోగమునం దుండలే దు. ఆకాలమున దొరతనమువారు మనరాజధానిలోనున్న యీనాము లను స్థిరపఱచి యీనాముదారులకు సర్వాధికారము నీయవలయునని యీపనిచేయుట కీనాముకమీషనరునేర్పఱచివానికి సహాయముగాకొం దఱు డిప్యూటికలెక్టరుల నేర్పఱచిరి. అందులో ముత్తుస్వామ య్యరొక్కరా యీనాము కమీషనులో దేశస్థులకు దన యధికా రులకు సంతుష్టి కలుగునట్లు బనిచేసెను. తరువాత దొరతనమువారత నికి డిప్యూటికలక్టరుపని స్థిరపరచి మేజస్ట్రీటునధికారమిచ్చిరి. ఈయు ద్యోగమందుండగా నొకసారి యొకగొప్ప షాహుకారు మోసముచేసి నాఁడని నేరస్థుఁడుగఁజేయబడెను. అది ముత్తుస్వామియయ్యరు విచా రణచేయవలసివచ్చెను. షాహుకారుపక్షమున న్యాయవాదులలో న గ్రగణ్యుఁడగు నార్టనుగారు వచ్చి పనిచేసిరి. ముత్తుస్వామియయ్యరు పదునైదుదివములు విచారణచేసి యానేరమును జిల్లాజడ్జీగారు విచార ణచేయవలసినదని యాకోర్టునకుబంపెను. నార్టనుగారుచెన్నపట్టణము నకుఁబోయి తనమిత్రుఁడు హైకోర్టుజడ్జీయునగు హాలోవేగారిని గలు సుకొని ముత్తుస్వామియయ్యరువంటి మేధావంతుని రివిన్యూవ్యవహార ములలో నిలుపుటచే వాని తెలివి వ్యర్థమగుచున్నదని చెప్పెను.

ఆకాలమున దక్షిణకన్నడపు జిల్లాలో ధర్మశాస్త్రములో జక్క నిప్రవేశముగల సబుజడ్జీయొకఁడు కావలసివచ్చెను. ఆయుద్యోగము

నకు ముత్తుస్వామియయ్యరుకంటె దగినవాఁడు లేఁడని దొరతనమువా రతనినే నియమించిరి. ఈయుద్యోగము మూఁడేండ్లుచేసినపిదప 1868వ సంవత్సరమునదొరతనమువారు ముత్తుస్వామినిఁజెన్నపట్టణమున పోలీసుమేజస్ట్రీటుగా(ప్రెసిడెన్సీమేజస్ట్రీటుగా)నియమించిరి. ముత్తుస్వామియయ్యరువద్దనున్నముఖ్యగుణమేమనగానతఁడుభయముగానిపక్షపాతముగాని లేకశ్రద్ధాళువై తనవిధికృత్యములఁదీర్చుచువచ్చెను. దీనికుదాహరణముగా నొకకథగలదు. ఒకహిందువుఁడు హైకోర్టుజడ్జీలలో నొకని గృహావరణములోఁ బ్రవేశించినాఁడని యాజడ్జివానిందిట్టముగఁగొట్టెను. ఆహిందువుఁడు,మనయయ్యరుగారియొద్ద నాజడ్జీమీఁద నభియోగము తెచ్చెను. గొప్పవారిమీఁద నిటువంటియభియోగములు వచ్చినప్పుడధికారులు ముందుగా వారికి సమనులుచేయక "మీకుసమను లేల చేయఁగూడదో తెలియఁజేయుఁ"డని ముందుగా వ్రాయుదురు. అయ్యరట్టిపని చేయక యాజడ్జీగారికి ముందుగా సమనుచేసెను. హైకోర్టు జడ్జీయంతవానినంత స్వల్పనేరముమీఁదఁ దనకోర్టుకురప్పించుటభావ్యముగాదని తనపైయధికారి హితోపదేశము చేసినను వినక యయ్యరువానినిఁ దనయెదుటకు రప్పించుటయేగాక నేరస్థునిజేసిమూఁడురూపాయలు ధనదండన విధించెను. ఈయుద్యోగమునందున్నపుడేముత్తుస్వామియయ్యరు బి యల్ పరీక్షకుఁజదివి యందుమొదటితరగతిలోఁ గృతార్థుఁడయ్యెను.

అనంతరముదొరతనమువారు ముత్తుస్వామియయ్యరునుస్మాలుకాజుకోర్టు జడ్జీగా నియమించిరి. ఈపదవిలోనుండి యాయన దొరతనమువారికిఁగలుగజేసిన సంతుష్టి యింతింత యనరాదు. అప్పుడుగవర్నరుగానుండిన సర్ అలగ్జాండరు అర్బతునాటుముత్తుస్వామియయ్యరునకు తంజావూరుజిల్లా జడ్జీపని నీయఁదలంచెను. కానికలకత్తాలోఁజెన్నపట్టణములోనుండిన తెల్లవారు వలనుపడదనిచెప్పినందునమానవలసివ

చ్చె. 1878 వ సంవత్సరమున జనవరినెలలో జరిగిన ఢిల్లీదర్బారుసకు దొరతనమువారు ముత్తుస్వామియయ్యరుగారిని ఆహ్వానముచేసి జ్ఞాపకార్థముగా వానికి ఒక పతకమును బహుమానమిచ్చిరి. ఆసంవత్సరమే వానికి సి. ఐ. ఇ. అనుబిరుదమునిచ్చిరి. అప్పటికి చెన్నపట్టణపు గవర్నరుగారగు బకింగుహాంప్రభువుగారు వాని కాబిరుదుచిహ్నములనుస్వయముగానిచ్చి శ్లాఘించిరి. 1878 వ సంవత్సరమందే దొరతనమువారు ముత్తుస్వామియయ్యరును హైకోర్టుజడ్జిని చేసిరి. చెన్నపురిరాజధానిలో స్వదేశస్థులు హైకోర్టు పీఠమెక్కుట కదియేప్రథమము. ఆగవర్నరుగారు ముత్తుస్వామియయ్యరునుగూర్చి యొక యుపన్యాసములో నీక్రిందివిధముగఁ జెప్పిరి. "ఆనరబుల్ శేషయ్యగారిని గవర్నరుజనరల్ గారియాలోచనసభలో సభికునిచేయుటయు, హానరెబుల్ ముత్తుస్వామియయ్యరుగారిని హైకోర్టుపీఠ మెక్కించుటయు వారిని దగనిపదవిని నిల్పుటగాదు. తగనిగౌరవము చేయుటగాదు. అట్టివారనేకులు కావలయుగావున వారి నవలంబించుటకు మీరు ప్రయత్నము జేయుఁడు"

ముత్తుస్వామియయ్యరు హైకోర్టుపీఠ మెక్కినక్రొత్తలో దన సామర్థ్యము దానెట్లుగడ కార్యనిర్వహణముఁగూర్చి కొంతకాలము భయపడఁజొచ్చెను. ఆతనిభయమునకుఁ దోడుగ మొదటనె తెల్లవారి వ్యాజ్య మొకటి విచారణకు వచ్చెను. ఒక తెల్లవాఁడు వాగ్దానమును దప్పినాఁడని వారిమీఁద నభియోగము తేఁబడెను. ఇంగ్లీషువారి యాచారవ్యవహారము లెఱుఁగనివాఁడగుటచేఁ బ్రమాదవశమున నెట్టి గొప్పతప్పుచేసి యపనిందపాలు కావలసివచ్చునోయని భయపడి జాగ్రత్తతో విచారణచేసి తీర్పు రెండుమూడుసారులువ్రాసి చింపివేసి మరల వ్రాసి కోర్టులోఁ జదివెను. చదివినతోడనే యెల్లవారు తీరుపుమిక్కిలియుక్తియుక్తముగానుండెనదని శ్లాఘించిరి. అదిమొదలుకొని యతని ప్రతిష్ట క్రమక్రమముగ హెచ్చెను. హైకోర్టుజడ్జిపదవికెక్కిన స్వదేశ

స్థులలో నింతవాఁడు లేఁడని యిప్పటికి జనులుచెప్పుచున్నారు.ఆయన శాంతము నిష్పక్షపాతము మేనుదాఁచని పరిశ్రమ సత్యమును గ్రహించు సూక్ష్మబుద్ధి విశేషించి ధర్మశాస్త్రజ్ఞానము వానికి శాశ్వతమైన సత్కీర్తిని దెచ్చినవి. విస్తారము బుద్ధిపరిశ్రమ గావలసినచిక్కువ్యాజ్యములన్నియు సాధారణముగా నాతనియొక్కకే విచారణకువచ్చుచుండెడివి. న్యాయాధిపతియొక్క కృత్యము మిక్కిలి పవిత్రమైనదని యతఁడు నమ్ముచు వచ్చెను. ఆసమ్మతినే యొకసారి శాస్త్రోపన్యాసము మహాసభలో నతఁడీక్రింది మాటలతో వక్కాణించెను. "న్యాయస్థానము (హైకోర్టు) పవిత్రమైన దేవాలయము. అక్కడనుండు న్యాయాధిపతులు (జడ్జీలు) మహమ్మదేవతకి యొక్క సేవకులు. ఆపవిత్రదేవాలయమునఁ గూరాలో దనలతోను దురాగ్రములతోను, ప్రవేశించువారు కప్పర యూర్ద్వాగ్రోహులు దేశద్రోహులు. మీలో నెవ్వరైన నట్టిపీఠ మెక్కి మీరాజుపక్షమున న్యాయము జేయవలసి వచ్చినప్పుడు దైవముఖమును జూచి చేయుఁడు."

ఆయనతో సమానముగఁ బీఠము మీఁదఁ గూర్చుండినయూరోపియను జడ్జీలు వానిని మిక్కిలిగౌరవముతోఁ జూచుచు ధర్మశాస్త్రములయందు వానిని మహాధికారిగా భావించిరి. వానితీర్పులు మిక్కిలి పద్ధవిగానుండినను శాస్త్రీయములును సమగ్రముగా వెరిగి వేయుచుండును. కోర్టులలో జరుగు వ్యవహారధర్మశాస్త్రముల సంబంధమగు గ్రంథములకు వానితీర్పులు మంచియలంకారములని చెప్పవచ్చును. ఈప్రకారము స్వదేశస్థులయు దొరలయు మెప్పులుబడయుచు ముత్తుస్వామియయ్యరు పదునాలు సంవత్సరములు హైకోర్టు జడ్జిగనుండి యానడుమ 1893 వ సంవత్సరమం దొకసారి ప్రధానన్యాయాధిపతిత్వమునందు మూడుమాసములు ప్రతిష్ఠింపఁబడి యాదొరతనమువారి యేలుబడిలో స్వదేశీయుఁ డధిష్ఠింపఁదగిన మహోన్నతపదవిని బొందించెను. దొర

తనమువారు వానిరాజభక్తికి మెచ్చి కె. సి. ఐ. యి. అను బిరుద మునుగూడ నిచ్చిరి. అంతటి కీర్తి తేజముతోఁ బ్రకాశించుచుండిన యాతని జీవితకాలము 1895 వ సంవత్సరము జనవరి నెలలో ముగిసెను.

ఆయన జడ్జిగా నుండుటచేత నితరలౌకిక వ్యవహారములలోఁ బ్రవేశించుటకుఁ దగిన వీలులేకపోయెను. గాని యూనివరుసిటీ యని పిలువఁబడు విద్యాపరిషత్తునందు సభికుఁడై విద్యాభివృద్ధివిషయమునఁ జాల పాటుపడుచు వచ్చెను. విద్యార్థులు బి. యే. బి. యల్. ఎం. యే. యమ్. ఎల్. మొదలగు పరీక్షలలోఁ గృతార్థులైనపిదప వానికి విద్యాపట్టము లిచ్చుటకుఁ బ్రతిసంవత్సర మొకసభ జరుపఁబడును. ఆసభ పేరు "కాన్వొకేషను" నందురు. అప్పుడు విద్యాభ్యాసము ముగించిన యాశాస్త్ర బ్రహ్మచారులకు శాస్త్రాధిపతులకు రాజధానిలోనున్న గొప్పవాఁడొకఁడు హితోపదేశముచేయుట యాచారముగ నున్నది. అట్టియుపదేశ మదివఱకు తెల్లవారే చేయుచువచ్చిరి. స్వదేశస్థులనుగూడ కొంతటి నిటీవల తత్కార్యమునకు నియమింపఁ బడుచు వచ్చిరి. అందు మొదటివాఁడు ముత్తుస్వామియయ్యరు. ఆతని యుపదేశము సర్వవిధముల శ్లాఘనీయముగనుండెనని యదివిన్న వారంద అభిప్రాయపడిరి. తనకు విద్యాగురువగు పవెలుగారియెడల నతఁడెంతో కృతజ్ఞుఁడై యుండెను. పవెలుగారివంటి మిత్రుఁడు హిందువులకు మఱియొకఁడు లేఁడని యతఁడు పలుమాఱు చెప్పుచు వచ్చెను. కుంభకోణముకాలేజీ ప్రధానోపాధ్యాయుఁడగు తండాళం గోపాలరావుగారి విషయమున నతఁడిట్లు చెప్పుచువచ్చెను. "నాజీవిత కాలములో నేను సంపూర్ణముగా మెచ్చుకొన్న మనుష్యుఁ డితఁ డొక్కఁడే." గోపాలరావుగారి మీఁదనున్న గౌరవముతో సమానముగ రంగనాథం మొదలియారుగారిమీఁద నతనికి గౌరవముండెను.

ముత్తుస్వామియయ్యరు సంఘసంస్కారమున కేవిధమయిన

నుపకారముఁ జేయలేదని పలుమారాతని నెన్నుచుందును. సంఘసంస్కరణము గావలయునని యతఁ డభిప్రాయపడెనఁట గాని మెల్లగను జాగరూకతతోను జేయవలెనని యాయనమతము. మన విద్యార్థికు లనేకులు వీరి విధముననే సంస్కరణము కావలె నని. మాటలఁ జెప్పుచు నాచరణమున వెనుక దీయుచుందురు. మనదేశ స్త్రీలస్థితి యుండవలసిన విధముగా లేదనియు నెంతో మార్పుజెందవలయునని యు నతఁ డభిప్రాయపడి పురుషులు తమతమ సంరక్షణమందున్న స్త్రీలకు విద్య నేర్పుచుండవలసినదని యుపదేశముచేసెను. ఆయన విదేశప్రయాణమునకు విరోధి కాఁడు. ఆవిషయమున నతఁ డొకసారి యిట్లు చెప్పెను. "మీలో యూరపుఖండమునకు వెళ్ళగల సామర్థ్యముగలవారు తప్పక యక్కడకుఁబోయి యచటి సంఘస్థితులు నాగరికతలు దెలిసికొని జ్ఞానాభివృద్ధిఁ జేసుకొనఁడు."

బాల్యవివాహము కూడదని యతఁడీ క్రిందివిధమునఁ జెప్పెను. "రజస్వలానంతరవివాహము కన్య కశాస్త్రీయము కాదు. అయినను సంఘమట్టిపని మహాపాతకమని యూహించి తండ్రి యొకవేళ యట్టి వివాహము చేసినయెడల కూఁతును బాధించును." స్త్రీపునర్వివాహ విషయమున నాయన యభిప్రాయమిది. 'స్త్రీ' యొక్క వివాహమునకే యర్హురాలయ్యున్నను పురుషుఁడు బహుభార్యలు జీవించియున్నప్పుడు సయితము తన యిచ్ఛవచ్చినట్లు వివాహ మాడవచ్చునఁట. స్త్రీ పురుషుల స్వాతంత్ర్యములలోఁ గనఁబడుచున్న యీ యసమత్వము మన కుటుంబపద్ధతులవల్ల మఱింత బాధాకరముగా నున్నది. స్థితిగతు లిట్లుండుటచేత నభివృద్ధి పక్షమువారు మన సంఘపద్ధతి వానికాధారమయిన ధర్మశాస్త్రము క్రూరములుగ నున్నవనుట యొక యాశ్చర్యముగాదు. నీతిసంబంధము నాలోచించితిమా బాలవితంతు వివాహములు మన దేశమం దెంత యవసరములో కొలఁదికాలము

కాఁపురముచేసిన వితంతువులకు సంతియ యనసరమని నాయభిప్రాయము.

అట్లభిప్రాయపడియుముత్తుస్వామియయ్యరుహైకోర్టుజడ్జిగానుండి సంఘసంస్కరణమును ముఖ్యముగా వితంతువివాహమును వృద్ధిజేయుటకు మారు దానికి వ్యతిరేకముగఁ దీర్పులుచెప్పెను. అట్లుచెప్పుట తగదని కొందఱు తన్ను నిందింప నతఁడు డిక్రీలవిధముగా వారికు త్తరముఁ జెప్పెను.

కోర్టులు నడపవలసివచ్చిన హిందూధర్మశాస్త్రము జనులయంగీకారమును బట్టికాని వేదకాలములోను స్మృతులకాలములోను నుండిన యాచారములనుబట్టి కాదు. అట్లు చేసితీర్పు తీర్పులు ధర్మసమేతములుగావు. యుక్తియుక్తములుగావు. ఇట్టిమతము గలిగినవాఁడయ్యు నతఁడు సంఘపురోవృద్ధికి విఘ్నకారిగాఁడని కొంద ఱభిప్రాయపడుచున్నారు. ముత్తుస్వామియయ్యరుగారి యభిప్రాయప్రకారము ప్రతిమనుష్యునకు మతముండవలయును. ఆయన పూర్వాచారపరాయణుఁడు. బ్రాహ్మణుఁడు. చేయవలసిన నిత్యానుష్ఠానములను తప్పక నెరవేర్చువాఁడు. వేదాధ్యయనము జేసినవారియెడ నాయనకు మిక్కిలి గౌరవముండెను. వేదశాస్త్రముల యభివృద్ధికై యతఁడొక పాఠశాలఁగూడఁ బెట్టించెను. ఆతని జ్ఞాపకశక్తి యద్భుతమైనది. అతఁడు దేనినైన మున్నూరుచదివిన యావజ్జీవముజ్ఞాపక ముండునఁట. ఒకవ్యాజ్యమువిని తరువాత నాలుమాసములకైన జ్ఞాపకముంచుకొని తీర్పు వ్రాయఁగలఁడఁట. ఆకాలమందలి విద్యార్థులు కొన్నిపుస్తకములను కంఠపాఠముగఁ జదివి దానిని మరల చూడకుండ వ్రాయఁగల సామర్థ్యము గలవారు. ముత్తుస్వామియయ్యరు నట్టివాఁడే. చిన్ననాటనుండియు నితఁడు చాల కష్టములకోర్చి విద్యనేర్చినవాఁడు. శాంతసముద్రుఁడు. నీతిమంతుఁడు. ఉపాధ్యాయులందఱు వానినెక్కు

డు గానముచేయుటంబట్టి విద్యార్థియైనప్పుడతఁడు కొంచెము గర్విష్ఠుఁడైయుండెను. గాని యుద్యోగమునందు జేరినపిదప కార్యభారము కలిగినకొలఁది "విద్యయొసగును వినయ" మన్నమాట కుదాహరణమై యుండెను. ఈయనకు సంగీతవిద్యయం దత్యంతమైన యభిమానము. ఈనాటి గొప్పయుద్యోగస్థులలో ముఖ్యముగ మనయాంధ్రులలో నిది యరుదుగదా! ఈయన మహాధనసంపన్నుఁడయ్యు దానధర్మములు విస్తారము చేసినట్లు కనఁబడదు. స్త్రీపునర్వివాహాది సంఘసంస్కారములు తనకిష్టములని పలుమారు వచించియు నాంధ్రదేశశంకరాచార్యస్వామికిని శ్రీ యామూర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారికిని జరిగిన వివాదములో నితఁడు స్వాములవారికి రెండువందలరూపాయలు ధనదండన విధించి స్వాముల యధికారమును మాత్రము బలపఱచెను. ఇందుచేతనే యితఁడు సంఘసంస్కారమునకు మంచిప్రాపు కాఁడని తలంచిరి. సంస్కారాభిలాష యెట్లున్నను దక్షిణహిందూస్థానములోఁ బుట్టిన గొప్పహిందువులలో నితఁడొకఁడు. ఈయన తన పరిశ్రమవలననే నెలకొకరూపాయ జీతగాఁడై యెట్టకేలకు నెలకైదువేలరూపాయలజీతము పుచ్చుకొనువాఁడయ్యెను. ఈయన సత్ప్రవర్తనము నిష్పక్షపాతబుద్ధి పరిశ్రమాసక్తి శ్లాఘనీయములు.

తండాలం గోపాలరావు

తండాలం గోపాలరావుగారు కావేరీనదీతీరమున కుంభకోణమునకు సమీపమునందున్న గణపతియగ్రహారమున 1832 న సంవత్సరమున జన్మించెను. ఈయన మహారాష్ట్రబ్రాహ్మణుడు. పదునేడవ శతాబ్దమందు మహారాష్ట్రులు స్వదేశమువిడిచి తంజావూరునకు వచ్చినప్పుడు వీరికుటుంబముకూడ దక్షిణదేశమునకువచ్చి యచ్చట స్థిరముగ నుండెను. ఈయన తాతపేరు తండాళరి జీవన్న. ఆయనకు రామచంద్రపండితుడని నామాంతరముగలదు. ఆయన గొంతకాలము తంజావూరు మహారాజునొద్ద పనిచేసి పిదప నింగ్లీషుదొరతనమువారియొక్క తహసిల్దారయ్యెను. ఆయనకుమారుడు గోపాలరావు తండ్రియు రాఘవపంతులను నామాంతరముగల బాపాపండితుడు. సుప్రసిద్ధుడైన శరభోజి మహారాజునొద్ద కొన్నినాళ్ళు పనిచేసెను. ఆయన కైదుగురు కుమారులు. గోపాలరావందు గడపటివాడు. బాపాపండితుడు గణపతియగ్రహారమున మూడుసంవత్సరము లుద్యోగవశముననుండి పిమ్మట తిరువడియను గ్రామమున గొంతకాలముండి యాకాలమున తిరువాన్కూరు సంస్థానమున మంత్రియు, రాజా మాధవరావుగారి తండ్రియు నగు దివాను రంగారావుగారి యాదరణమునం దిరువాన్కూరునకుం బోయెను. బాపాపండితుని కుమారులకిద్దఱకు వెంటనేయాసంస్థానమున నుద్యోగములయ్యెను. తిరువాన్కూరులో నున్నపుడె బాపాపండితుడు కాలధర్మమునొందెను. కాలధర్మమునొందుటచే వానికుటుంబము తంజావూరునకుం దిరిగి వచ్చెను.

గోపాలరావు తక్కినసోదరులవలెనే తండ్రియొద్ద బాల్యమున

తండాళం గోపాలరావు.

సంస్కృత మహారాష్ట్రభాషల నేర్చికొనెను. ఆకాలమున నింగ్లీషులో గొంతపరివేశముగల దేవాజీరావనునతఁడు గోపాలరావునకింగ్లీషులోఁ బరివేశముఁ గలిగించెను. కాలక్రమమున నాంగ్లేయభాష నితఁడు తన వశము చేసుకొనుట స్వయంకృషివల్ల నేగాని పరసహాయముచేతగాదు. ఆతఁడు మరణమొందుటకు నాలుగేండ్లకిందట నొకరితో నిట్లుచెప్పెను. "నాచదువొక పాఠశాలలోఁగాని కళాశాలలోఁగాని నేర్చుకొన్నదికాదు. నేను పదునైదేండ్లవాఁడనై నప్పుడు నాపాట్లు నేబడి నేర్చికొనవలసినవాఁడనైతిని. ఆభాషాపరివేశము మొట్టమొదట నాకొక పల్లెటూరిలోనైనది. ముప్పదియైదేండ్లకిందట పల్లెటూళ్లలో నెంతపాటి యింగ్లీషువిద్య యుండునో మీరే యూహించుకొనుఁడు. పశ్చిమఖండ భాషలు ప్రకృతిశాస్త్రములు నేనునేర్చికొనుట పరసహాయమెంతమాత్రము లేని నాస్వయంకృషివల్లనే. స్వయంకృషియనినచో నింతటిశక్తి యేమియులేదు. నాపుస్తకములు మాత్రమే నా గురువులు."

పదునేడేండ్ల ప్రాయమువాఁడైనప్పుడు గోపాలరావు తంజావూరు కలక్టరుకచ్చేరిలో నుద్యోగము సంపాదించుకొని రెండుసంవత్సరములు ముగియకమునుపె యొక యింజనేరు కచ్చేరిలో మేనేజరయ్యెను. ఈయుద్యోగమున నతఁడు మూడుసంవత్సరములుండెను. ఆకాలములో నట్టియుద్యోగస్థుల కెంతెంతలాభ ముండెడివో విస్తరించి వ్రాయనక్కఱలేదు. గోపాలరావు తానున్న మూడేండ్లలో శక్యమైనంతవఱకు లంచగొండితనము నణచుటకుఁ బ్రయత్నముచేసెను. చెన్నపట్టణపు హైకోర్టులో జడ్జియై చాలప్రసిద్ధికెక్కిన హాలోవేదొరయాకాలమునఁ దంజావూరుజిల్లాలో నసిస్టంటు కలక్టరుగానుండి గోపాలరావుయొక్క ధర్మతత్పరత, సామర్థ్యముఁ గనిపెట్టి చాలమెచ్చి తాను చెన్నపట్టణమునకు వచ్చినపిదప గోపాలరావునకుఁ జాలసహా

యుము చేసెను. 1854 వ సంవత్సరమున గోపాలరావు విద్యాశాఖ లోఁ బ్రవేశించి కొంతకాలమునకే ఎల్ఫిన్‌స్టనువారి పాఠశాలలో సహాయోపాధ్యాయుఁడయ్యెను. 1857 వ సంవత్సరమున క్రొత్తగ బొంబాయి విశ్వవిద్యాలయము స్థాపింపఁబడెను. ఆ సంవత్సరమే గోపాలరావు ప్రవేశపరీక్ష (మెట్రిక్యులేషను) యందు [illegible] ఉత్తీర్ణుఁడయ్యె. తరువాత రెండేండ్లకే యనఁగా 18[illegible] వ సంవత్సరమునందే యతఁడు పట్ట పరీక్ష (B. A.) యం [illegible] [illegible] గణితశాస్త్రమునను [illegible] ఉత్తీర్ణుఁడయ్యెను. అట్లు గోపాలరావు పరీక్షలయందు బ్రథమ గణ్యుఁడై వచ్చుట మిక్కిలి కష్టసాధ్యము. ఆకాలమున మహారాష్ట్ర యువకులు [illegible] బ్రిటిషు [illegible] [illegible] లసి [illegible] గ్రంథములు [illegible] [illegible] స్వయముగా గ్రంథములు [illegible] [illegible] [illegible] లేదు. [illegible] [illegible] చదువ లేదు. ఆహాహా! స్వయంకృషి [illegible] పాండిత్యము [illegible] గోపాలరావునందే సార్థకమయ్యెను గదా! అప్పుడు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] గోపాలరావు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"[illegible] వ్రాయుచుంటిని [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] సం దేహము లేదు. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] దుకు నిన్ను నేను బహుమానపూర్వకముగా [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] నిన్ను [illegible]." [illegible] [illegible]

కీర్తించి లేఖ వ్రాసెను. “నేను వ్రాయఁబూనిన వ్యాఖ్యానము ప్రకటించితిని. అట్లయినను నీ సంతోషమును యుపయుక్తమును గాంచినందులకు - ప్రజ్ఞను వెల్లడిచేయు నీ పూర్వాభివృద్ధి - గోపాలరావుగారికిఁ బ్రశంసనీయమైనది కాదా.”

అది మొదలు - గోపాలరావుగారియొక్క ప్రఖ్యాతియు విద్యా శాఖలోనే గాక ప్రజలలోను వ్యాపించెను. ఆంధ్రశాఖలోనే, జరిగెను. కుంభకోణ కాలేజీయొక్క ప్రిన్సిపాలుగా యుండెను. దేశ మంతటను వ్యాపించెను. అధ్యాపకత్వము యొక్క ... గోపాలరావుగారు ఆంగ్ల శాస్త్రములలో నిపుణులై విద్యార్థులకు విద్యా గరపు బోధించుభాగము ... గోపాలరావుగారికే దక్కెను. ప్రతి ... విద్యార్థులకు బుద్ధిమ పూర్వకముగా గోపాలరావుగారు మించిన వారు సాధారణ ముగా నుండరని పలువురు చెప్పెను. 1870, 71, 72 సంవత్సరములలో ఆంగ్లేయ ప్రభుత్వము గోపాలరావుగారిని ... గా నియమించిరి. ఈ యుద్యోగము తెల్ల వారికే గాని నల్లవారికి ... లేదు. ఆ యుద్యోగము స్వదేశస్థులలో మొట్టమొదట గోపాలరావుగారికే యిచ్చిరి. ఆ యుద్యోగములో నుండి గోపాలరావు ... విద్య ... యుప యుక్తముగా నుండునట్లు చేయుటకై ప్రయత్నించెను.

చెన్నపురి ... స్వదేశస్థుడు ... పరీక్షాధికారిగా నుండఁదగునో లేదో యని మొదట సంశయించి యా యుద్యోగ మాయనకిచ్చిరి. ఆయన మూడేండ్లు ... చేయు నప్పటికి ... గోపాలరావు పని మి క్కిలి నేర్పుతో ... యుద్యోగమునకు దగు ధుడని ... వారు వాని సాధ్య ...

1872 మొదలు 74 వఱకు గోపాలరావు కుంభకోణము కాలేజీకిఁ బ్రధానోపాధ్యాయుఁడై (ప్రిన్సిపలు) యుండెను. ఆసంవత్సరములలో కుంభకోణకళాశాలయొక్క పరీక్షాఫలితములు వెనుక పోర్టరుదొరగారి కాలములోకంటె నెక్కువతృప్తికరములుగా నుండెను. ఆనాటిడైరక్టరు గవర్నమెంటువారికి వ్రాయుసంవత్సరచర్యలో గోపాలరావునుగూర్చి క్రిందివిధమున వ్రాసెను. "మనరాజధానిలో రెండవకళాశాలకుఁ బ్రధానోపాధ్యాయుఁడై గోపాలరావు తత్పదవికిఁ గసయోగ్యతను సంపూర్ణముగ స్థాపించియున్నాఁడు. కావున ఖాళీవచ్చినప్పుడాయనకీయకతప్పదు.ఆయనసామర్థ్యమెట్టిదైననుపరీక్షాఫలితములెంతతృప్తికరములుగానున్నను మెచ్చవలసిన యధికారులెంతగామెచ్చినను దొరతనమువారుమాత్రము వానికాకళాశాలలోఁ బ్రధానోపాధ్యాయత్వము ఖాయముగ నీయఁజాలరైరి. 1878 వ సంవత్సరమునదొరతనమువారాయనను కుంభకోణమునుండి చెన్నపట్టణకళాశాలకుమార్చియర్థశాస్త్రమందు దేశచరిత్రమందుఁబండితునిగఁ జేసి తెల్లవారితో సమానమైనజీతముగలగౌరవస్థితికిఁదెచ్చిరి. అంతటివిద్యావంతునకునంతటిసమర్థునకు గవర్నమెంటువారాయుపకారముఁ జేసినందుకుజనులుసంతసింపక యదివఱకే జేయనందుకు కుంభకోణముకళాశాలలోఁ బ్రథమపండితోద్యోగమీయనందుకుఁ జాలవగచిరి. తెల్లవారితోసమానమైన యుద్యోగ మీయకపోయినను జీతము వారితోసమముగనిచ్చి మఱియుఁ గన్నీళ్ళుదుడుచుటకు దొరతనమువారు వానికి రాయబహదూరను బిరుదమునిచ్చిరి.

గోపాలరావుయొక్క కడపటిదినములుచెన్నపట్టణము రాజకీయకళాశాలలోనె గడుపఁబడెను. 1883 వ సంవత్సరమున నతఁడు శక్తికిమించినపని చాలకాలమునుండిచేసినందునదారుణజ్వరపీడితుఁడై బాధపడెను. అతని శరీరస్థితి తృప్తికరముగా నుండనందున 1885వ సంవత్స

రమున నతఁడాఱుమాసములు సెలవుపుచ్చుకొని కుంభకోణమునకుఁ బోయెను. ఈ సెలవునుండి యాతఁడు తిరిగి యెన్నఁడు బనిలోఁ జేరలేదు. కుంభకోణమునఁ గొన్నినాళ్ళుండునప్పటికి రోగము క్రమక్రమముగ తగ్గుటకుమారు ప్రబలము కాఁగా తగినచికిత్సకొఱకు బంధువులు వానినిఁ జెన్నపురికిఁ గొనివచ్చిరి. గోపాలరావు చెన్నపట్టణమునందె 1886 వ సంవత్సరం మేనెల 11 వ తారీఖునఁ గాలధర్మము నొందెను.

ఆయనమరణ మెల్లవారినిదుఃఖింపఁ జేసెను. చెన్నపురి రాజకీయ కళాశాలాధ్యక్షకార్యాలు వానిశక్తికి వానిచేసినపనికి సమ్మతులుగనుండుటను గూర్చి మిక్కిలి విచారించిరి. అప్పటికి డైరక్టరగు ప్రొఫెసరు డంకను వానిమరణముంగూర్చి ప్రభుత్వమువారికి వ్రాయుచు నీక్రిందివిధముగ వానింగూర్చి ప్రశంసించెను. "గోపాలరావు విద్యాశాఖలో 1854 వ సంవత్సరమునఁ బ్రవేశించి యిప్పటికి ముప్పదిరెండేండ్లు సేవచేసెను. ఈ నిడుకాల మతఁడు ప్రభుత్వమువారికి లోకమునకుఁ జాల మేలుచేసెను. అతఁడు గొప్పశాస్త్రజ్ఞుఁడు. యుక్తాంగ్లేయభాషాపాండిత్యమునకు మిక్కిలి ప్రశంస చేయఁబడుచుండెను. ఇంగ్లీషుభాషాగ్రంథావళి బోధించుటలో గొప్పయుపాధ్యాయులతో బోల్చునప్పుడుకూడ నతఁడుప్రథమగణ్యుఁడై యుండువాఁడు. కొన్నిసంవత్సరములనుండి ప్రెసిడెన్సీకాలేజీలోను యూనివరుసిటీలోను వానితోఁ గలిసియుండుభాగ్యము నాకు లభించినందున వానిమరణమునలనగలిగిన విశేషనష్టమును నేను తెలిసికొనఁ గలిగితిని." ఆసంవత్సరమే మేనెల 27వ తారీఖున డాక్టరు డంకను గోపాలరావు జ్యేష్ఠపుత్రునకీక్రిందిజాబు వ్రాసెను. "నేను ఆయనను చాలసంవత్సరములనుండి యెఱుఁగుదును. వాని సద్గుణములకు నీతికిఁ జాల సంతసించువాఁడను. ఇటీవల ప్రెసిడెన్సీకాలేజీలో నాయదృష్టము వల్ల వానికిఁ బరిచితుఁడనైతిని. ఒక్కసారియైన మామైత్రికి భంగము గలిగినట్లు నేఁదలఁపను. ఏదాని కతఁడలంకారమైయుండునో యట్టి

విద్యాశాఖలో నున్న యుద్యోగస్థులందఱు మీతో సమానదుఃఖితులై మీదుఃఖము వారిదుఃఖముగ నెంచుకొనుచున్నారు.

ఈవిధముగానే గోపాలరావుకుమారునకు విద్యావంతులనేకులు పరామర్శ జేయుచు జాబులువ్రాసిరి. "మీతండ్రి యకాలమరణమునకు గలిగినంతదుఃఖము మఱియొకరికిఁ గలుగ" దని రంగనాధము మొదలియారు వ్రాసెను. హైకోర్టుజడ్జియైన ముత్తుస్వామియయ్యరు గూడ నీ క్రిందివిధమునఁ జెప్పెను. "నేను మొట్టమొదట వానిని 1854వ సంవత్సరమునఁ గలిసికొంటిని. అది మొదలు చిరకాలము నొక్కవిధముననే వానియందు గౌరవముభక్తియు గలిగియుంటిని. ఆయనబుద్ధి మిక్కిలి గొప్పది. దానిని మిక్కిలి యభ్యాసము చేసి వృద్ధిబొందించెను. ఆయన విద్యాసామర్థ్యము పాఠశాలలోఁ జదువుకొనుటవలన గాక స్వపాండిత్యమువలనను బరిశ్రమవలనను గలిగెను. ఆబుద్ధికి నాపాండిత్యమునకు నిష్కళంకమైన సత్ప్రవర్తనముం దోడుచేసి తనవిధికృత్యముల శ్రద్ధతో నెరవేర్చెను. ఆయన మహావిద్యావంతు లెట్లుండవలయునో యట్లుండెను." చెన్నపురి క్రిస్టియన్ కాలేజీప్రధానోపాధ్యాయుఁడగు రివరెండు డాక్టరు మిల్లరు తనకాలేజీపక్షమునఁ బ్రకటింపఁబడు క్రిస్టియన్ కాలేజీ పత్రికలో గోపాలరావును గూర్చి ప్రశంసించెను. దక్షిణహిందూస్థానవాసుల యభిప్రాయమున మిక్కిలిగొప్పవాఁడగు గోపాలరావు గుణములను గూర్చినవిచారములో నేనితరులలోఁ గలియుచున్నాను. కీర్తిశేషుఁడైన యాతఁడు తనదేశస్థుల ప్రవర్తనమును సరిగాఁ బోతబోయుటలోఁ జాలకృషిచేసెను. పాఠశాలాపరీక్షకుఁడుగాను మంచియుపాధ్యాయుఁడుగాను గోపాలరావు తానుచేయఁదలఁచిన పని సంపూర్ణముగఁ జేయుటయెగాక యితరులచేతఁ జేయింపవలసివచ్చినప్పుడుకూడ మిక్కిలి పట్టుదలతోఁ జేయించెను. పూనికతోఁ బనిచేయుటయె యాతనివంతుగాని ఫలితములను బహుమానములను ముందులెక్కజూచుకొనుట

వాని పనిగాదు. తన విధికృత్యములం దానిచేయుటయె వానికిం బ్రథమ కార్యము. ఏపనినైన నెరవేర్చుటలో నతని కతఁడె యాలోచించుకొనునుగాని రెండవవానితో నాలోచింపఁడు. తనచేయఁదలఁచినపని న్యాయమనితోఁచెనా యాయన యది జనసమ్మతమైననుగాకపోయినను దానిని నెరవేర్చితీరును.

అతనిమార్గమునుదక్షిణహిందూస్థానమందలివిద్యావంతులందఱు నవలంబింపఁవలయును. ఆయనజీవితకాలమంతయు నుపాధ్యాయత్వమునందె గడపుటచేత వానినెఱిఁగినవారందఱు వానిబోధనాశక్తిసామర్థ్యమునుగూర్చియే పలుకుదురు. ఆయననుగూర్చి యాయనశిష్యుఁడొకఁడు కుంభకోణము నగరమందిరమున నీక్రిందివిధమునఁ బలికెను. “అతండు సంపూర్ణుఁడైనయుపాధ్యాయుఁడు. పాఠపుస్తకమునువిద్యార్థులకు బోధించునప్పుడు పుస్తకములలోనున్న సంగతులనేగాక వాటికసంబంధించిన విషయము లనేకములుదెచ్చి లోకానుభవము గలిగించుచుండును. ఆవిషయములెవ్వియనఁగా నుత్సాహముగలిగించు ప్రాచీనకవిత్వములు చిత్రకథలుమహాత్ములయొక్కయు యోగ్యులయొక్కయు చరిత్రములు. అప్పుడప్పు డతఁడు చెన్నపురిరాజధానిలోమహావిద్వాంసులైన సుబ్రహ్మణ్యం అయ్యరు రంగనాథం మొదలియారు మొదలగువారింగూర్చి వారమార్గము ననుసరించి ప్రవర్తింపుఁడని విద్యార్థులం బురికొలుపుచుండును. పక్షి తనకుఁ బుట్టినపిల్లలుగ్రమక్రమముగ నాకాశముమీఁది కెగురునట్లుచేయుట కెంతశ్రమపడునో యావిధముననే తనవిద్యార్థులను లోకయాత్రలో నిరపాయముగ నడుచువారిగఁ జేయుటకతఁడు పాటుపడుచుండును.” ఆయనకుమహారాష్ట్రభాషలో మంచి ప్రవేశము గలుగుటచేఁ జిన్నతనమునుండియు నతఁడందుఁగవిత్వము చెప్పెను. బాల్యమునందాయన వ్రాసిన పద్యములుదొరకలేదు. మరణమునకుఁ గొన్నిమాసములక్రిందట నాంగ్లేయభాషలో గోల్డుస్మిత్తు వ

హాకవి వ్రాసిన దానప్రస్తుఁడని యర్థమువచ్చు "హెర్మి" ట్టను పద్యకావ్యమును మహారాష్ట్రమునకుఁ దర్జుమాచేసెను. అది యిప్పటికిని మహారాష్ట్రజనులచేత సంతోషముతో ప్రసిద్ధకావ్యముగాఁ జదువఁబడుచున్నది. ఆయనకు సంస్కృతమునుండియు మహారాష్ట్రమునుండియుఁ బ్రాచీనమహాకవులు రచియించిన శ్లోకములెన్నియో కంఠపాఠముగఁ జదువఁగలశక్తి యుండెను. స్వకుటుంబములోనున్నవారి నీగోపాలరా వప్పుడప్పుడు చిత్రవిచిత్రశ్లోకములుచదివి సంతోషపెట్టుచుండును. గోపాలరావునకు సంగీతశాస్త్రమునందును గొంతప్రజ్ఞగలదు. మంచిపాటనువిని యాయన మిక్కిలి మెచ్చువాఁడు. గోపాలరావు పాఠశాలలో బాలురకు విద్యచెప్పువారిమనస్సుల నొంపకి నింపఁజేసి జ్ఞానవంతములుగఁ జేసెనో యావిధముగా బడిలేనప్పుడు గృహమందుఁగూర్చుండి తనతో మాటలాడ వచ్చిన పరిచితులను మిత్రులను ప్రజ్ఞానగర్భితములగు తనసంభాషణములచేత వచ్చినప్పటికంటె నెక్కువ వివేకులుగఁ జేసి పంపుచుండును. ఆయనతో మాటలాడుట యెంతో లాభకరముగానుండును. ఆయన యేది మాటలాడినను ముందుగ యోచించి యుక్తాయుక్తముగ సర్వజనగ్రాహ్యముగ నుండునట్లు మాటలాడును. జ్ఞానమిత్రులకు నుపదేశించుట వాని కెంత యిష్టమో నేర్చుకొనవలసిన యంశములుండిన నితరులయొద్దనుండి యవినేర్చుకొనుటయు వానికంత యిష్టము. నిరంతరము గ్రంథపఠనమందాసక్తి యుండుటచేతను నూతనజ్ఞాన మార్జింప నభిలాష గలుగుటచేతను గోపాలరావు యావజ్జీవము విద్యార్థియే యని చెప్పవచ్చును.

గోపాలరావుబుద్ధి యెంతసూక్ష్మమైనదో నడత యంత పవిత్రమైనది. జను లాయనప్రజ్ఞ కెంతసంతోషించిరో యోగ్యతకు నంతయె సంతోషించిరి. పాండిత్యమునకుఁ బావనచరిత్రముతోడగుట బంగారునకు దావి యబ్బుటగదా! సత్యమునందు ధర్మమునందు నాయనకుఁ గల యధికప్రీతిచేత నతఁ డొకప్పుడు కఠినముగ మాటలాడు

చుండును. అందువలన దోషములు చేయువారు వానియెదుటకు వచ్చుటకు భయపడి గడగడ వడంకుచుందురు. ఇట్లనుటచేత నతఁడు సర్వజనసులభుఁడు కాఁడనియుఁ గఠినస్వభావుఁడనియుఁ దలపఁగూడదు. ఆయన యందఱకు సులభుఁడు దయావంతుఁడు తత్వజ్ఞుఁడు.

గోపాలరావు గొప్పసంఘసంస్కర్తలలోఁ జేరినవాఁడు కాఁడు. కాని వాని యభిప్రాయము లన్నియు సంఘసంస్కారమున కనుకూలముగానే యున్నవి. ఆయన మతమున సంస్కారము గావలసిన ముఖ్యవిషయములు నాలుగున్నవి. స్త్రీవిద్య దేశమందు విశేషముగా వ్యాపింపవలయుననియు బాల్యవివాహము లడఁగిపోవలయుననియు నిర్బంధవైధవ్యము లుండఁగూడదనియు ప్రతివర్ణములోనున్న యంతశ్శాఖ లణగిపోవలయుననియు నాయన తలంచును. అన్నిఁటిలో బాల్యవివాహమే మిక్కిలి నష్టకరమని యాతఁడు తలంచెను. అదియే హిందూసంఘవృక్షమును నాశనముచేయు వేరు పురుగు. అది యేవర్ణములో మిక్కిలి వ్యాపించియున్నదో యావర్ణము ననఁగా బ్రాహ్మణులను నానాఁటికి క్షీణదశకుఁ దెచ్చుచున్నది. ఆ యగ్రవర్ణమున నీకాలమున జనించెడు బాలికాబాలకులు తమ పూర్వులట్లు దేహదార్ఢ్యము గలిగియుండక పొట్టివాండ్రై దుర్బలులై స్వల్పరోగములకైన నాగలేక యకాలమృత్యువుల పాలగుచుండుటచే నిట్టి దురాచారము ప్రభుత్వమున నివారింపఁబడవలసిన దనియు నదియే సంస్కారములలోకెల్ల సంస్కారమనియు గోపాలరావు కంఠోక్తిగఁ జెప్పుచువచ్చెను. ఈనాటిబ్రాహ్మణులలో పడుచువాండ్రు మనఃపరిశ్రమముగాని దేహపరిశ్రమముగాని చేయలేక చేసినమాత్రమున సొక్కి సోలిపోవుచుండుటయు పదునాఱు పదునేడేండ్ల వయసువఱకు గట్టిగా కృషిచేసి విద్యాభ్యాసముచేసిన బాలురు రోగులగుటయు నాతఁడు కన్నులారఁజూచి యిట్లు దలంచెను. "వ్యవసాయము చేయు

వాఁడు తనవిత్తులు మిక్కిలిమంచివై మందమశాగత్తులతో నేల సారముగలదై యున్నప్పుడె నాటును. బుద్ధిసూక్ష్మతగల హిందువుఁడు తనశరీరమున కీపోలిక సరిపోవునని గ్రహింపలేకపోవుట మిక్కిలి యాశ్చర్యముగానున్న"దని యాయన చెప్పును. నిర్బంధ వైధవ్యముపాపహేతు వనియు దుస్సహమనియు గోపాలరావు మతము. బాలికల కాలమున వితంతులగుట కతిబాల్య వివాహమే ముఖ్యకారణమనియు నట్టి వివాహములు బాలికాబాలకుల యిష్టములు బడయకుండఁ దలిదండ్రులే చేయుచుండుటచేత వధూవరు లుత్తరవాదులు కారనియు నాయన వాదించుచువచ్చెను. సంఘసంస్కారమందు గోపాలరావు నేఁటి విద్యార్థులలో ననేకులకంటె స్థిరాభిప్రాయములు కలిగి యుండెను. దక్షిణహిందూస్థానమను నాకాశమండలమున సూర్యచంద్రమండలములవలె గోపాలరావు రంగనాథమొదలయా రనువారిద్దరు నుదయించి చాలకాల మజ్ఞానాంధకారమును బారఁదోలి దేశస్థులభాగ్యదోషమున నకాలమున నస్తమించిరి.

పూండి రంగనాథము మొదలియారి.

పూండి రంగనాథము మొదలియారి

పూండి రంగనాథము మొదలియారి చెన్నపట్టణమున 1847వ సంవత్సరమున జన్మించెను. ఆతని తండ్రి సుబ్బరాయ మొదలియారి. ఆంగ్లేయభాషలోఁ బ్రవేశముగలవాఁడై పొలములకు నీరు పంపుకాలువలమీఁద నధికారముగల యొకకంపెనీయొద్ద నగ్రగణ్యుఁడుగా నుండెను. సుబ్బరాయ మొదలియారి రాజభాషయగు నింగ్లీషు చెప్పించుటవలనఁ గలిగెడు లాభములు నెఱిఁగినవాఁడు గావున బాల్యమునందె మిక్కిలి చాకచక్యము బుద్ధికుశలతఁ గనఁబఱచుచున్న తన కుమారునకు నావిద్యఁ జెప్పింపఁ నారంభించెను. రంగనాథము బాలుఁడై యుండఁగాఁ దండ్రికిఁ జెన్నపట్టణమునుండి యనవాపి యను గ్రామమునకు బదిలి యయ్యెను. కాని యాగ్రామమున నతఁడు చిరకాలముండలేదు. అక్కడ నుండఁగా నొకనాఁటి రాత్రి వానియింట బందిపోటు దొంగలు పడిరి. ఆ మొదలియారి ప్రియపుత్రుఁడగు రంగనాథమునకు దొంగలవలన మహాపాయము సంభవించునని భయపడి వాని నటుకమీఁద దాఁచి కూఁతురుం దీసికొని దొంగలయెదుటికిఁ బోయి యింటనున్న సర్వస్వము వానికి సమర్పించెను. కాని దొంగలు తనివితీఱక "యింకను నీవు సొత్తు దాఁచితివి. అది చూపవేని నీప్రాణములు నీకుఁ దక్కవుసుమీ" యని వానిని బెదరించిరి. అప్పుడు తండ్రి గడగడవడంకుచు నటుకమీఁద బిడ్డను దాఁచుట తప్ప వేరు సొత్తు దాఁచలేదని చెప్పెను. చోరులు బాలకునిఁ బయినుండి క్రిందికి దింపిరి. అప్పుడు రంగనాథము తన ప్రాణము నిమిత్తము మిక్కిలి దయనీయములగు మాటలతో దొంగలను బ్రతిమాలుకొనెను. దొంగ లెవ్వరికి హానిచేయకుండ నెట్టటో యిలువెడలిపోయిరి. సుబ్బరాయ

మొదలియారి యుద్యోగము వెంటనే మాని మరునాఁడే యవనాషి విడిచి చెన్నపురికిఁబోయి యక్కడ కాఁపురముండెను.

రంగనాథుఁడు తండ్రి యింటియొద్ద శ్రద్ధతోఁ జదువు చెప్పుచుండెను. రంగనాథము మొదలియారుగారికి ద్రవిడభాషలో నిరుపమానమైన ప్రవేశముకలదు. అట్టివాఁడగుటకుఁ దండ్రి యింటియొద్ద స్వభాషలోఁ జేయించిన పరిశ్రమమే కారణమని మన మూహింపవచ్చును. 1840 వ సంవత్సరమున రంగనాథము పదుమూడేండ్ల ప్రాయమువాఁడై నప్పుడు తండ్రి పచ్చయ్యప్పగారిబడికిఁ జదువనంపెను. అప్పుడతఁడు మూఁడవతరగతిలోఁ జేరెను. అది యిప్పటికి నాలుగవఫారమునకు సమానము. ఆనాఁటి హిందువులకు పచ్చయ్యప్ప పాఠశాలమీఁద మిక్కిలి యభిమాన ముండినందున బాలురందఱు నక్కడికే బంపఁబడుచు వచ్చిరి. రంగనాథుని బుద్ధికుశలత సంపఁగి పూపరిమళమువలె వ్యాపించుటచే నాపాఠశాలకుఁ బ్రధానోపాధ్యాయుఁడు (ప్రిన్సిపల్) వానింగూర్చి విని మిక్కిలి శ్రద్ధబూనెను. ఆసంవత్సర మతఁడఱువది రూపాయల విద్యార్థివేతనము సంపాదించెను. సంవత్సరాంతమందైన పరీక్షలో రంగనాథము జూపిన తెలివికి సంతసించి యధికారులు నడుమతరగతిలోఁ జదువకుండఁగనే వానిని ప్రవేశపరీక్ష,తరగతిలోఁ (మెట్రిక్యులేషన్) జేర్చిరి.

ఉత్తరగతిలోనుండి యతఁడనేక బహుమానములం బడసెను. రాజా మాధవరావుగారు గణితశాస్త్రమునందు నింగ్లీషుభాషా పాండిత్యమునందు మొదటివాఁడగు వానికి నొకబహుమాన మియ్యఁదలఁచి యాతరగతి బాలుర నందఱఁ బరీక్షింపఁ జేసెను. ఆ పరీక్షలో రంగనాథుఁడే మొదటివాఁడుగఁ గృతార్థుఁడై బహుమానము గ్రహించెను. ఆకాలమున రంగనాథ మొక చిన్న సాహసము చేసెను. దానింబట్టి యాతనికి దనసామర్థ్యమం దెంత విశ్వాసముకలదో

యెంతనిర్భయత్వము స్వతంత్రబుద్ధి వానికడ నున్నవో మనము తెలిసికొనఁగలము. ఒకసారి స్త్రీ విద్యనుగూర్చి యొక యుపన్యాసము వ్రాయుమని యుపాధ్యాయుఁడు తరగతిలో బాలురకందఱ కాజ్ఞాపించెను. అది సర్వోత్కృష్టముగ వ్రాసిన వారికి గొప్పబహుమాన మిచ్చునట్లు నిర్ణయము. అనేక బాలకులా విషయములంగూర్చి యుపన్యాసములవ్రాసిరి. పరీక్షకులచే వ్రాయఁబడినయుపన్యాసముల నన్నిటినిజదివిరంగనాథము యొక్కయు కుప్పురామశాస్త్రి యను మఱియొక బాలకునియొక్కయు వ్రాతలు ప్రశస్తములని యా రెంటిలో నేది ప్రశస్తతమమో నిర్ణయింపలేక చెన్నపురిలో గొప్పన్యాయవాదులైన నార్టను, మొదలగువారలకుఁ జూపిరి. మొదట దొరరంగనాథుని దే ప్రశస్తతరమనెను. నార్టనుకుప్పు రామశాస్త్రి వ్రాసిన దానిని మెచ్చెను. పరీక్షకులు సరిగా నప్పటికి నిర్ణయింపలేక హైకోర్టు జడ్జియగు హాలోవే గారి కుభయముల వ్రాతలం జూపిరి. ఆయన రంగనాథమునకే బహుమాన మీయఁదగునని చెప్పెను. కాని యేకారణము చేతనో తుదకు బహుమానము రంగనాథమునకు రాలేదు. అందుకు రంగనాథుఁడు కుపితుఁడై తన కెందుచేత బహుమానము రాలేదో యా కారణమానుపూర్వకముగఁ గనుఁగొననిశ్చయించుకొనెను. అంతలో నతని పాఠశాలయొక్క సంవత్సరోత్సవము వచ్చెను. అయ్యవసరమునజరిగిన సభకు చెన్నపురి గవర్నరుగారగు హారిసుప్రభువుగా రగ్రాసనాధిపతులైరి. ఆయన వచ్చి కూర్చుండిన పిదప రంగనాథుఁడులేచి తన యుపన్యాసముఁ జేతపట్టుకొని దానిని గవర్నరుగారికిఁ జూపి న్యాయముచేతనే తగవు పరిష్కరింపఁ జేసికొన వలయునని బయలుదేర నుపాధ్యాయుఁడు బాలుని యుత్సాహమునుగనిపెట్టి తగవు న్యాయముగాఁ బరిష్కరింపునట్లొడఁబడి బలవంతముగ వాని ప్రయత్నము నివారించెను.

1862 వ సంవత్సరమున రంగనాథము మొదలియారి ప్రవేశప

క్షయందు మొదటివాఁడుగ కృతార్థుఁడయ్యె. ప్రసిడెన్సీ కాలేజిలో బై పరీక్షల జదువుటకుఁ జేరెను. పచ్చయ్యప్ప పాఠశాలాధికారులు చదువు కొనుటకు వానికి నెలకు కొంతసొమ్ము నీయ వాగ్దానముచేసిరి. ప్రసిడెన్సీ కాలేజ్ యాదినములలో మిక్కిలి యున్నతస్థితిలో నుండెను. సాహిత్యమునందు సముద్రుఁడని చెప్పఁదగిన థాంప్సనుదొరగారు దానికి ప్రధానోపాధ్యాయులై యుండిరి. అతనివలన కాకళాశాలలో బుద్ధిలో బృహస్పతులవంటి విద్యార్థు లనేకులు చదివి కీర్తిమంతులైరి. కాని రంగనాథము వారినందఱ సాగఁద్రొక్కెను. లోకము దేనికైన నొకశాస్త్రమందు విశేషాభిమానముండును. రంగనాథుని కన్ననో తత్త్వశాస్త్రమందు గణితశాస్త్రమందు నాంగ్లేయ సాహిత్యమందు విశేషించి స్వభాషయగు ద్రావిడమునందు మహాభిరుచి కలదు. ఆనాఁటిలో నతని కితండె సాటియని చెప్పఁదగి యుండెను.

థాంప్సను దొరయుఁ దక్కిన యుపాధ్యాయులు రంగనాథుని యభివృద్ధినెంతో శ్రద్ధతోఁ జూచి రనుట యొక యాశ్చర్యము కాదు. అప్పటి డైరెక్టరయిన పవెలుదొరగారు హాలోవేదొరగారు నయితము రంగనాథుని బుద్ధికుశలతవిని వాని యభివృద్ధిని విని యుత్సాహపఱచుచు వచ్చిరి. విద్యార్థిగా నున్న కాలముననే మహాపురుషుల యాశ్చర్యమునకు బాత్రుఁడయినవాఁడు మనలో నితఁడొక్కఁడే యని చెప్పవచ్చును. అతనికి గణితశాస్త్రమందు నపారమైన ప్రజ్ఞ యున్నను నాంగ్లేయ సాహిత్యమందుఁగూడ నాంగ్లేయులనేకులే వానికిఁదీసిపోదురు. అతనితో సమానముగ నింగ్లీషువ్రాసి మాటలాడగల తెల్లవారిసంఖ్యతక్కువ యని యనేకుల యభిప్రాయము. తిరువాన్కూరు రాజవంశస్థుఁడగు రామవర్మ తాను మహారాజు కాకమునుపే చెన్నపురి రాజధానిలో పట్టపరీక్షయందు మొదటితరగతిలో నెవఁడు కృతార్థుఁడగునో యావిద్యార్థికి మూఁడువందల రూపాయలువిలువగలబంగారుపతకముబహు

వ్రాసముఁ జేయవలసినదని యామొత్తమును వడ్డినల్ల కూర్చునట్టి మూలధనమును జెన్నపురియూనివరుసిటీవారికి 1862 వ సం॥రమునం దిచ్చెను. పట్టపరీక్షయందు మొదటితరగతిలో నెవరుకృతార్థులు కానందున 1863_64 సంవత్సరములలో నెవరికి నీయఁబడలేదు. 1865 వ సం॥ రంగనాథము మొదలియారిపట్టపరీక్షయందు మొదటితరగతిలోఁ గృతార్థుఁడైనందున పతకము వానికీయఁబడెను.

ఈపతక మొక్కటియేకాదు. రంగనాథుఁడుబహుపతకములను బహుపుస్తకములను బహుమానముగాఁ బడసెను. రంగనాథునియపారమేధాశక్తికి గురువగు థామ్సను మిక్కిలి సంతోసించి వానినివిడువలేక విద్యాభ్యాసము ముగియఁగానే గణితశాస్త్రమునందు సహాయోపాధ్యాయుఁడుగఁ దన కళాశాలలోనే నియమించెను. రంగనాథము యొక్క మిత్రులు సుహృవులు విశేషముగ నాంగ్లేయులే యగుటచేత వారిమార్గమునననుసరించి యతఁడు తన కనేకపర్యాయము లితరోద్యోగములు సంపాదించుకొనుటకు వీలు కలిగినను యవి నిరాకరించి విద్యాశాలయందె యావజ్జీవముఁగడపెను. చెన్నపురి దొరతనమువారు సమయమువచ్చినప్పుడెల్ల రంగనాథుని పరిజ్ఞానాదులం గొనియాడుచు వచ్చినను పరిజ్ఞునం దగునట్టి ప్రోత్సాహముమాత్రము సరిగా నీయలేదు. ఏలయన ప్రెసిడెన్సికాలేజిలో రంగనాథుఁడు గణితశాస్త్రోపాధ్యాయుఁడుగా స్థిరపడునప్పటికి రమారమి పదియారు సంవత్సరములు పట్టెను.

1872 వ సంవత్సరమున రంగనాథుఁడు చెన్నపురి యూనివరుసిటీలో నొక ఫెల్లో జేయఁబడెను. అదిమొదలుకొని యతఁడుచనిపోవునటకు నేఁటేఁట నీగౌరవముపొందుచునేయుండెను. విద్యావిషయమున రంగనాథమొదలియారిగారి యభిప్రాయమునకుఁ జూపఁబడుగౌరవము మఱియేహిందువుని యభిప్రాయమునకుఁ జూపబడుటలేదు. ఏయభిప్రా

యమయినం జెప్పవలసివచ్చినప్పుడు రంగనాథము మొదలియారి యొక్క మనుష్యునకుగాని యొక తెగకుగాని బాధముకలుగునట్టిపక్షపాతపు బలుకులం బలుకక సర్వజనులవారి యభివృద్ధికి ననుకూలములగు వచనములం జెప్పుచువచ్చెను. విద్యాశాఖలో నేసభగూడినను నేచిన్న కమిటీ యేర్పడినను రంగనాథము మొదలియారి యందుండవలసినదే. ఏచిన్న తీరుమానమైనను వాని చేతిదిద్దుబాటుబడయనిపక్షమునదివ్యాస ప్రోక్తముగానెట్లు కమిటీలలోని మెంబర్లు తలంచుచువచ్చిరి. 1880 వ సంవత్సరమందు దొరతనమువారు ద్రవిడిభాషాంతరీకరణముం జేయుటకు వానినేర్పాటుచుకొనిరి. 1882వ సంవత్సరమునం జెన్నపట్టణమునకతండు షరీఫుగా నియమింపం బడెను.

ఒక్క విద్యావిషయమందేగాక ప్రజాక్షేమకరములయిన సమస్త వ్యవహారములందు దొరతనమువారు ప్రజలు రంగనాథుని యాలోచన ముగైకొనుచువచ్చిరి. చెన్నపురి మునిసిపాలిటీయందతండొక సభికుండై యనేకోపన్యాసములనిచ్చెను. అవి మెంతో మనోహరములుగనుం డెను. చెన్నపురమందు స్వదేశీయులచేత స్థాపింపంబడిన కాస్మాపాలిటన్ క్లబ్బునకు రంగనాథము మొదలియారి ప్రాణమని చెప్పవచ్చును. అతని మృదుమధురసంభాషణములచేత ప్రతిసాయంకాలము సభయంతయు గలకల లాడుచుండెనని వాని నెఱింగినవా రిప్పటికిం జెప్పుదురు. 1890 వ సంవత్సరమందుం బట్టపరీక్ష మొదలగు శాస్త్రపరిక్షలయందుం గృతార్థులైన విద్యార్థులకు శిష్టాచారమున జరుగుచున్న హితోపదేశమును జేయుటట్లు గవర్నరు గారు రంగనాథము నేర్పరిచిరి. అప్పుడతని నోటనుండివచ్చిన యింగ్లీషుభాష మూర్తిప మేమని చెప్పను! అప్పుడొకవార్తాపత్రికలో వానియుపన్యాసమునుగూర్చి నీక్రిందివిధముగ వ్రాయంబడెను. "ఎదుటనుండి రంగనాథము మొదలియారి చేయు నుపన్యాసము వినినవారుతప్పక యాతండు స్వదేశస్థుం డనుకొందురు.

కాని చాటుననుండి వినినపక్షమున శైలింబట్టి పదప్రయోగమునుబట్టి యుచ్చారణముంబట్టి మాటలాడుచుండిన వాఁడాంగ్లేయుఁ డనుకొనవలసిన దేకాని నల్లవాఁడనుటకుఁ వీలులేదు." ఆయుపన్యాసమును మనవారు తెల్లవారుఁగూడ బహువిధముల శ్లాఘించిరి.

రంగనాథము నిజముగాహిందూసంఘమున కొకయలంకారముగ నుండెను. ఆయలంకారము 1893 వ సం॥ డిశంబరునెల 10 వ తేదీని దేశము శోకమగ్నముగునట్లు నేలపాలయ్యెను. ఆయన కొద్దిదినములు జ్వరముచేత బాధపడిలోకాంతరగతుఁడయ్యెను. ఆజ్వరము వానిం సంహరించునని యెవ్వరుఁ దలంపలేదు. మరణమునకుముందునాలుగు దినములక్రిందటివఱకు నతఁడు పాఠశాలకుఁబోవుచునే యుండెను. అతఁ డతిపరిశ్రమవలననకాలమృత్యువువాతఁబడెనని లోకులుతలంచిరి. వాని మరణమునకు వగవని హిందువులు కాని మహమ్మదీయులు కాని యూరోపియనులు కాని లేరు. ప్రెసిడెన్సీకాలేజి కౌన్సిలువారు కాలేజికి రంగనాథము మొదలియారిచేసిన మహోపకారము నగ్గడించి గణితశాస్త్రమునందేగాక తత్త్వశాస్త్రమందుఁ జరిత్రశాస్త్రమందు వానికసమానప్రజ్ఞగలదని, వానిమరణమువలన నీ కాలేజికి గలిగిననష్టమునకు మిక్కిలివిచారించిరి. అప్పుడు డైరెక్టరుగానుండినడాక్టరుడంకనుదొరగారు రంగనాథముతో గలిసి చిరకాలము పనిచేసిన సహకారియగుటచే వానిమరణమునకు మిక్కిలివగచి వానిపెద్దకుమారునిపేర నొక జాబు వ్రాసెను. అందులో నీక్రిందిసంగతులున్నవి. "కొట్టకొనవఱకునీతండ్రి నాయభిప్రాయమున మిక్కిలియున్నతపదమునాక్రమించెను. చెన్నపట్టణములో నుండిన యేయూరపియనుఁడునీతండ్రికినావంటిచిరమిత్రుఁడు కాఁడు. నావలె నతనిహృదయమనోగతములైన గుణములనుబ్రజ్ఞలను నెఱిఁగినవారు లేరు. అతఁడుమహాపండితుఁడు. రాజభక్తుఁడు. ఆలోచన చెప్పునప్పుడు దూరదర్శి. జ్ఞాని. మరియాదలకు నిధి. ఇట్లుండుటచేత నతఁ

డు సర్వసమ్మతుఁడై యుండెను. ఆయన పేరు శాశ్వతముగా జ్ఞాపకముం డునటులఁ జేయుటకు బ్రయత్నములు జరుగుచున్నవని వినుచున్నాము. అతఁడు మనకుఁ జూపిన మార్గము ననుసరించుటయే నవికి గౌరవము చేయుట. జ్ఞాపకార్థము మేదేని నిర్మించుటయని నాయభిప్రాయము."

18)4 వ సం॥రం ఫిబ్రేవరునెలలో రంగనాథము మొదలియారి పేరు శాశ్వతముగానుండుటకుఁ జెన్నపురమందొక్క మహాసభ జరిగెను. ఆసభకు గవర్నరుగారగారు సనాధిపతులైరి. ఆసమయమున చెన్నపురము హైకోర్టులోఁ జిరకాలము జడ్జీనిచేసిన సర్. టి. ముత్తుస్వామియ య్యరుగారు క్రిస్టియన్ కాలేజీలోఁ బ్రధానోపాధ్యాయులుగనుండిన డాక్ట రు మిల్లరుదొరగారు మొదలగుననేకులు రంగనాథమునుగూర్చి ప్రసం గించిరి. అప్పుడు ముత్తుస్వామియయ్యరుగారు చేసినయుపన్యాసములో ని కొన్నివాక్యములిందుదాహరింపఁ బడుచున్నవి. వానితో గాఢమైన పరిచయము స్నేహము జేయుటవలన నతనిప్రజ్ఞలు నిరుపమానములని నేను తెలిసికొంటిని. అతఁడుపాధ్యాయుఁడుగా విద్వాంసుఁడుగా దేశాభి వృద్ధికారకుఁడుగ నుండిచేసిన యుపకారము విలువలేనిది. అతనిపరిశ్ర మము పూనిక మిక్కిలి యద్భుతములైనవి. తన యహర్కృత్యము నె రవేర్చుచు నిరంతరము గ్రంథపఠనమందె యతఁడు కాలముపుచ్చుచుం డును. ఒకసారి నేను చాలసేపు షికారు దిరుగగా నన్నతఁడుచీవాట్లు పెట్టెను. అది నాకిప్పటికి జ్ఞాపకమున్నది. ఈకాలము మీరు పాడుచే యక మంచిపనిక్రింద నుపయోగించుచున్న బాగుండునని నాకాయన యుపదేశము చేసెను. రంగనాథునకుఁ గలిగిన మహాఖ్యాతి వానిబుద్ధి విశేషముచేతనేగాని నిరంతరము పాటుబడుటవలనఁ గాదు. దీనింబట్టి యాతఁడు పాటుపడువాఁడు గాఁడని మాయభిప్రాయము గాదు. కొం దఱు మేధావంతులు కాకపోయినను విశేషపరిశ్రమము జేసి గొప్పవా రగుదురు. రంగనాథము మొదలియారి నిరుపమానమైన బుద్ధిసూక్ష్మ

తగలిగి దానికింగ్లీషునఁ బరిశ్రమజేసి ఖ్యాతిగాంచినవాఁడు. రంగనాథము మొదలియారి సంభాషించుచుండఁగా విన్నవారు మహానందభరితు లగుచుందురు. అతనిభాషాశైలి మనోహరమై చాకచక్యము గలిగి మనస్సు నానందవార్ధి నోలలాడించుచుండును. ప్రసంగములో నడుమనడుమ నతఁడు మహాకవుల యుద్గ్రంథములలో నుండి సంతోషజనకములైన పద్యములను వాక్యములను దీసి కంఠపాఠముగఁ జదివి వినువారి వీనులకెంతయు విందుచేయుచుండును. ఆంగ్లేయభాషలో నతనికి షేక్స్పియరు మహాకవియొక్క కవిత్వము మిక్కిలిప్రియమైనది.

సాధారణముగ నింగ్లీషుభాషలోఁ బ్రవీణతగల విద్వాంసులకు స్వభాషాపరిచయముండుటయరుదు. రంగనాథము మొదలియారి విషయ మట్లుగాదు. ద్రావిడభాషయందు మహాపండితులతో సమానమైన పాండిత్యము వానికిఁ గలదు. ప్రసంగమువచ్చినప్పుడు సందర్భశుద్ధియెఱిఁగి యతఁడు ద్రావిడభాషలో నున్న కంబరామాయణమునుండికొన్ని పద్యములనుదీసి చదివి దానిలోనుండుభావములను మిత్రులకుబోధించుచుండును. ఈకాలమున నింగ్లీషుభాషలోఁ గృషిచేయు విద్యార్థులు స్వభాషను బొత్తుగ నెఱుఁగక చెడిపోవుచున్నారని యతఁడు పలుమారు మిత్రులతోఁ జెప్పి విచారించుచుండును. ఆయనసర్వవిధములచేత మిక్కిలి పెద్దమనుష్యుఁడు. తఱచుగా గొప్పవారితో సహవాసము చేయుటచేత నాతనిపద్ధతులు మిక్కిలి మంచివైయుండెను. ఆతనిహృదయము మిక్కిలి మెత్తనిది. ఆయనజీవితములోఁ జాలభాగము పేదలగువిద్యార్థుల విద్యనిమిత్తము ప్రతిమాసము వ్యయముచేయుచుండెను. అట్టి దానములు గుప్తములైయుండెను. ఇతరులయందున్న బుద్ధిసూక్ష్మత

ల నతఁడు మెచ్చి సంతసించుచుండెను. ఆయనకు ముత్తుస్వామి యయ్యఁగారును గూర్చి యీ క్రింది యభిప్రాయముగలదు. "బుద్ధిసంపదను జూడఁగా నీకాలమున హిందూదేశమునఁ బుట్టినవారిలో ముత్తుస్వామియయ్యరే శ్రేష్ఠుఁడు." రంగనాథము మొదలి గారుచేసిన గ్రంథమొకటికలదు. అది కంచికాలందకమను ద్రవిడభాషా పద్య కావ్యము.

సెట్టిపాణియం వీరవల్లి రంగాచార్యులు.

సెట్టిపాణీయం వీరవల్లి రంగాచార్యులు

ఈరంగాచార్యులు 1831 వ సంవత్సరమున చెంగల్పట్టుజిల్లాలో నొకగ్రామమున జన్మించెను. ఈయనతండ్రి రాఘవాచార్యులు చెంగల్పట్టుకలెక్టరు కచ్చేరిలో నొకగుమస్తాగా నుండెను. రంగాచార్యులు పసిబిడ్డయైనపుడు గొప్పగండ మొకటితప్పెను. తల్లితోఁగలసి పయనముచేయుచుండ దారిలో బండిబోల్తపడెను. బండి పడిపోవుటకు సిద్ధముగా నున్నపుడు రంగాచార్యునియన్న వేగముగఁ దల్లియొడి నున్న తమ్ముని నీవలకులాగియాతని ప్రాణములు కాఁపాడెను. కానిచో రంగాచార్యులేమయి యుండునో! ఆతనితండ్రికిసంసారముతప్ప మరి యేయాస్తియు లేదు. కుమారునకింగ్లీషువిద్య జెప్పింపవలయునని రాఘవాచార్యులు తలంచెనుగాని సంసారస్థితి చక్కఁగా నుండకపోవుటచేఁ జదువు మాన్పింపఁజూచెను. అంతలో రాఘవాచార్యుని సోదరులలో నొకఁడు రమారమి యెనిమిదివందల రూపాయలు బాలుని చదువు నిమిత్తమిచ్చి మృతినొందెను. ఏయాధారములేని రాఘవాచార్యున కిదికొంతసహకారిగా నుండెను. కాని కొమరునిఁ జెన్నపురికిఁ బంపి విద్యాభ్యాసము సంపూర్ణముగఁ జేయించుటకిది చాలదయ్యెను. ఏమిచేయనగునని రాఘవాచార్యు లాలోచించుచుండ వారిబంధువుఁడు చెన్నపట్టణమున మేజస్ట్రేటుగానియమింపఁబడిన యొకటిహిందువుఁడునగు, వి. రాఘవాచార్యులనునతఁడు బాలుని విద్యాభ్యాసమునఁ గొంతసాహాయ్యముఁ జేయునట్లు వాగ్దానముచేసెను. అంతట రంగాచార్యులు చెన్నపట్టణమునఁ జదువనారంభించెను.

విద్యార్థిగానున్న కాలమున రంగాచార్యులువయసునకుఁదగని తెలివిగలవాఁడని పేరుబడెను. పెద్దవాండ్రు చదరంగమాడుచుండ

ఈ బాలుఁడు నిశ్శబ్దముగ వారి సమీపమునఁ గూర్చుండి మెలకువతో నయ్యాటలోని చమత్కృతులన్నియు గ్రహించి యల్పకాలములోనే దానియందు మిక్కిలి ప్రౌఢుఁడయ్యెను. అతని ప్రజ్ఞను మెఱిఁగి చదరంగమాడు పెద్దలు మంచియెత్తులు తమకుఁ దోఁచనప్పుడు, తమయాట చిక్కులలోఁ బడినప్పుడు పలుమాఱు బాలుఁడగు రంగాచార్యుని సాయ మపేక్షించుచు వచ్చిరి. అనుగుటయే తడవుగ నీ కుశాగ్రబుద్ధి యసమానములగు నెత్తులుచెప్పి వారియాట చిక్కుల విప్పుచు వచ్చెను. రంగాచార్యునకు విద్య మీఁదకంటె నాటపాటలయం దెక్కువ తమక ముండెను. అట్లున్నను స్వల్ప పరిశ్రమము మాత్రముచేసి చదువులో తోడిబాలుర మించుచు వచ్చెను. అతఁడు మొట్టమొదట పచ్చయ్యప్ప పాఠశాలలోఁ బ్రియజ్ఞాన మొదలియారి యను నాతనియొద్ద చదివెను. పెద్దవాఁడైన తరువాత సైత మీ యాచార్యులు తన చిన్ననాఁటి యుపాధ్యాయునియెడ గౌరవము, ప్రేమయుఁ గలిగి, చిన్న బిడ్డలకు మొదటి తరగతులలో నుపాధ్యాయులుగా నుండఁగోరువా రాయనవలె నుండవలెనని చెప్పుచువచ్చెను. ప్రియజ్ఞాన మొదలియారి వయోవృద్ధుఁడయి యుద్యోగము మానుకొని యింట నిబ్బందులు పడవలసివచ్చినప్పుడు ప్రాఁతశిష్యుఁడైన రంగాచార్యులు గురుభక్తి గలిగి ద్రవ్యసహాయము చేయుచువచ్చెను. పచ్చయ్యప్ప పాఠశాలలోఁ జదువు ముగిసిన పిదప రంగాచార్యులు చెన్నపట్టణపు హైస్కూలులోఁ బ్రవేశించెను. దాని ప్రధానోపాధ్యాయుఁడగు పవెలుదొర బాలుని మేధాశక్తికి సంతసించి నెలకుఁ బదునాలుగు రూపాయలు విద్యార్థివేతనముగ వానికీయఁ దొడఁగెను. పవెలు దొరయొద్ద బుద్ధి సంపూర్ణముగ వికసింప నతఁడు ప్రజ్ఞలోఁ దక్కిన విద్యార్థుల నందఱ మించుటఁ జేసి వారు [illegible] సమానముగ నుండఁగోరక వాని తరువాతవారుగా నైన

నుండినం జాలునని కోరవలసినవారయిరి. ఆ హైస్కూలులో నతఁడు 1849 వ సంవత్సర ప్రారంభమువఱకు విద్యాభ్యాసముచేసి యప్పుడు ప్రొఫెషెంటు పరీక్షలో మొదటి తరగతిలోఁ గృతార్థుఁడయి గౌరవాస్పదుఁడయ్యెను. తరువాత రంగాచార్యులు దొరతనమువారి కొలువులోఁ బ్రవేశించుటకు మఱియొక పరీక్షకుఁ జదువుచుండుట విని పవెల్‌దొర వానియెడ మంచియభిప్రాయముఁ గలవాఁడు కావున వాని కీక్రింది విధమున వ్రాసెను. "నీవు పరీక్షారంగమునఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడవనియు మా పాఠశాల పరువు నిలువఁ బెట్టఁ బ్రయత్నింతువనియు విని చాల సంతసించితిని. నీ యందు సామర్థ్యము, దానికిందోఁడు చాకచక్యము, వివేకముఁగలవు. కావున నీవు తప్పక జయము నొందెదవు."

విద్యార్థిదశలో నతనికిఁ గలిగిన యద్వితీయ విజయము వలన వానికీర్తి చుట్టుపక్కల వ్యాపించుటచే నతఁడు విద్యముగింపఁ గానే చెన్నపురమం దప్పుడు కలెక్టరుగానున్న యెల్లిసుదొర వానికిఁ దనకచ్చేరిలోఁ నొకనికి బదులుగా కొన్నాళ్లు గుమాస్తాపని యిచ్చెను. అనంతర మతండు చెంగల్పట్టుజిల్లా కలెక్టరు కచ్చేరీలో ఖాయపు గుమస్తాగా నియమింపఁ బడెను. అక్కడ కొన్నాళ్లుండిన తరువాత నతఁడు సేలంజిల్లా కలెక్టరు గారికచ్చేరిలో హెడ్‌క్లర్కుగా హెచ్చుజీతముమీఁదఁ బంపఁ బడెను. ఈ కాలమున నతఁడు రెండు చిన్నపుస్తకములను వ్రాసెను. అందొకటి రివిన్యూ డిపార్టుమెంటులోని యుద్యోగస్థులు లంచములను పుచ్చుకొనుటఁగూర్చి. రెండవది యాకాలములో నందఱుఁ దీవ్రముగాఁ జెప్పుకొనుచున్న సేలము తంజావూరు జిల్లాలలోని మిరాసీహక్కులనుగుఱించి. పిమ్మట నతఁడు సైదాపేట తహసీలుదారుగా వెళ్ళి యాపనిలో రెండేండ్లుండెను. అక్కడనుండి నెల్లూరుజిల్లా సిరస్తెదారుగాఁబోయెను. 1859 న

సంవత్సరమున గవర్నమెంటువారు చెన్నపురిరాజధానిలో నేర్పరచిన యీనాము కమీషనుయొక్క ప్రెసిడెంటగు కెయిలరుదొరవారియొద్ద స్పెషల్ అసిస్టాంటుగా నియమింపఁబడెను. రంగాచార్యులు తన వివేక సామర్థ్యములవల్ల కెయిలరు దొరకు విశ్వాసపాత్రుఁడై యేడు సంవత్సరము లాడిపార్టుమెంటులోఁ బనిచేసెను. ఈనాముల పరిష్కారము ముగిసిన పిదప దొరతనమువారు మన దేశములోనున్న యినుపదారుల (Railways) పద్ధతి యెట్లుజరుగుచున్నదో తెలియఁ జేయవలయునని కెయిలరు దొరవారిని నియోగించిరి. ఈ పనికి బాగుగ లెక్కలు తెలిసినవారు కావలసివచ్చినందున కెయిలరుదొర రంగాచార్యునిఁ దనకు సహకారిగాఁ దీసికొనెను. రంగాచార్యులు ప్రధాన మిత్రులతోను, ముఖ్య బంధువులతోను గలసి యాలోచింపకుండ నీ యుద్యోగములోఁ బ్రవేశించుట కొడంబడెను. గృహమునకుఁ బోయి యావార్త చుట్టముల కెఱిఁగింప వారు కెయిలరు దొరతో నతఁడు చేసిన వాగ్దానమునుండి వానిని మరల్పఁ బ్రయత్నించిరి. ఏలయన నతఁడు కలకత్తాకు సముద్రముమీఁద నోడప్రయాణము జేయవలసి వచ్చెను. ఆనాఁడు పూర్వాచార ప్రియులగు బ్రాహ్మణులు రంగాచార్యులవంటి యగ్రకులజుఁడు సముద్రముమీఁద నావికా యాత్ర చేసినపక్షమున బ్రాహ్మణ్యము చెడిపోవుననియు నటుమీఁద నందఱు నదే మొదలుపెట్టి వర్ణాశ్రమ ధర్మములు పాడుచేయుదురనియు గోలుపెట్టిరి. కాని రంగాచార్యులు నాగరికతా విషయమునఁ దనసాటివారి తలదాఁటిన వాఁడగుటచే వారు పెట్టిన గోలు సరకుసేయక, వెలికి జంకక కెయిలరుదొరతోఁ గలసి యోడమీఁద కలకత్తాకును, బనియున్న యితరస్థలములకునుఁ బోయెను. పోయి చాలయోపికతో నీతితోఁ దనపని నిర్వర్తించుకొని తనపై యధికారి నమ్మికకు మునుపటికంటెను మిక్కిలిగా పాత్రుఁడయ్యెను.

తనకు నధికారులకు సంతుష్టికలుగునట్లు కార్యనిర్వాహముచేసి రంగాచార్యులు స్వదేశమునకు మరలె. ఔయులరుదొరకు రంగాచార్యుని మీఁద నెంత గౌరవమున్నదో వాని స్వహస్తలిఖితమైన యీజాబు వలనఁ దెలియును." ఆతఁడు (రంగాచార్యులు) పాఠశాలను విడిచి, 1849 వ సంవత్సరములో దొరతనమువారి కొలువులోఁ బ్రవేశించి నది మొదలుకొని మే మిరువుర మెడతెగని సంబంధము గలిగి యుంటిమి. మా కొండొరుల యెడఁగల గౌరవము రవ్వంతయు డిందు పడలేదు. పరిపరివిధముల నేనతనికిఁ బనినేర్పుటలోను, బిమ్మట గొప్ప యుద్యోగమిప్పించి వృద్ధికిఁ దెచ్చుటలోను గొంతసహాయము చేసి నను రంగాచార్యుఁడు నాయెడలఁ జూపిన భక్తివిశ్వాసములచేత నా ఋణమంతయుఁ దీర్చెను. మా యిరువురకు నుద్యోగ సంబంధమున్నంతకాలమంతయు రంగాచార్యులు స్వదేశస్థుల ప్రవర్తనల గూర్చి యతనికిఁగల జ్ఞానము, నానియుత్కృష్టవివేకము, యద్భుతమైన యతనికార్య నిర్వాహక సామర్థ్యము విసుగుకొనక యతినిపుణముగా నా నిమిత్తమె వినియోగించెను. వేయేల! మా కిరువురకు సంబంధముగల సమస్త వ్యవహారములలోను నేను కృతకృత్యుఁడ నగుట యెల్ల రంగాచార్యుని సహాయ సంపత్తిచేతనే యని దృఢముగాఁ జెప్పఁగలను." అనంతరము కొంతకాలమునకు ఔయులరు దొర చెన్నపురి రాజధాని పక్షమున గవర్నరు జెనరలుగారి శాసన నిర్మాణ సభలో సభికుఁడై, చట్టములు నిర్మించినపుడు రంగాచార్యుని యాలోచన నడుగుచు నీతఁడిచ్చిన సలహాలను విస్పష్టముగ గవర్నరు జెనరలుగారి సభలోఁ జెప్పుచువచ్చెను. కలకత్తానుండి చెన్నపట్టణము తిరిగివచ్చినతరువాత రంగాచార్యులు మదరాసు రెయిల్వేకంపెనీకి కమీషనరయ్యెను. దొరతనమువారు కాకితపు నాణెములు (అనగా కరెన్సీనోట్లు) క్రొత్తగా వ్యవహారములలోనికిఁ

దెచ్చి, 1864 వ సంవత్సరమున రంగాచార్యుని పశ్చిమ దేశముననున్న కల్లికోట జిల్లాలో ట్రేజరీ డిప్యూటీ కలెక్టరుగా వేసిరి. ఆకాలమున నచ్చటి జిల్లాకలెక్టరగు బాలర్డు దొరకు రంగాచార్యునియెడఁ జాల నమ్మిక కలిగెను. అప్పాయే యన్వల గొంతకాలమునకు తిరువాన్కూరు, కొచ్చి సంస్థానములలో దొరతనమువారి పక్షమున రెసిడెంటయ్యెను.

ఈ నడుమ మైసూరు సంస్థానస్థితి చాల శోచనీయముగా నుండెను. దొరతనమువారు వెనుకటి మహారాజగు కృష్ణరాజ యొడయగును గద్దెమీఁది నుండి దింపి వాని దత్తపుత్రుఁడు యుక్తవయస్కుఁడగుచు పిదప రాజ్యము స్వీకరింపవచ్చునని శాసించిరి. స్వదేశ సంస్థానములతో నేకాడికైన సంధినే జేసికొని, వాటిజోలికిఁబోక నెమ్మదిగా దేశమునుఁ బాలింపవలయునను తలంపుగల లార్డు విలియం బెంటింకు వంటి మంచి గవర్నరు జెనరలుకూడ తన నియమమునకు విరుద్ధముగా జోక్యము కలిగించుకోవలసినంత దుర్దశకు మైసూరు సంస్థానము మరల నెన్నఁడు రాకుండ జేయఁదలఁచి, యేఁబదిలక్షల జనులకు రాజు కాఁదలఁచియున్న చిన్న మహారాజునకు నిరంతరము ప్రజానురంజనముగా, ప్రజాక్షేమంకరముగ పరిపాలనను జేయించునట్టివిద్యను జెప్పింప నింగ్లాండులో నిదొరతనమువారునిశ్చయించుకొనిరి. హిందూ దేశపు కార్యదర్శిగా నింగ్లాండునుండి పంపినయీ యుత్తరువు అమలులోనికిఁ దెచ్చుటకు మైసూరులోఁ గొన్నిమార్పులు జరుగవలసివచ్చెను. అపుడు మైసూరులో నింగ్లీషుదొరతనమువారిపక్షమున నధికారముచేయుచున్న బౌరింగుదొర మహారాజుగారియంతఃపురపులెక్కలు పరీక్షించుటకు నమ్మికయుంచఁదగిన చెన్నపట్టణపుమనుష్యు నొకనిని సిఫారసుచేయుమని యెల్లిసుదొరకు వ్రాసెను. ఎల్లిసు రంగాచార్యునిఁ బంపెను. 1868 వ సంవత్సరమున రంగాచార్యులు మైసూరుకొలువులో చేరెను.

ఈపనిలోఁ జేరిన యచిరకాలముననే వానికి మఱియొకపనికూడ యధి కారు లప్పగించిరి. ఆరెండవపని యిది. మైసూరుమహారాజుగారియం తఃపురముననున్న చరాస్తికంతకు జాబితా తయారుచేసి, ప్రతివస్తువు యొక్క విలువ దాని కెదురుగా వ్రాసి, యట్టిజాబితా సంపూర్ణమై నపిదప మహారాజుగారిరత్న సువర్ణాభరణములు మొదలగు గొప్ప సరకులు నిరపాయముగ నుండున ట్లేర్పాటు చేయుట. ఈ రెండు కా ర్యము లతఁడు మెలకువతో నిర్వహించెను.

అనంతర మాచార్యుఁడు మహారాజుగారి కోటలో జరుగుచు న్న దురభ్యాసముల నివారింపఁదొడంగెను. కోటనాశ్రయించి పని పాటలు లేక మహారాజుగారిడబ్బుతిని కొన్ని స్తోత్రపాఠములు చేసి - లక్షేపము చేయుసోమరిపోతుల ననేకుల రంగాచార్యుఁడు తీసివేసెను. ఆకాలమునఁ జిన్నమహారాజునకు మాలిసన్దొర చదువు చెప్పుచుం డెను. అతఁడు రంగాచార్యుని యార్జవము, మన స్థైర్యముఁ జూచి సం తసించి వానియం దిష్టముకలవాఁ డయ్యెను.

1874 వ సంవత్సరమున రంగాచార్యుఁడు "మైసూరులో నాం గ్లేయపరిపాలన" మను శీర్షికతో నొకచిన్నపుస్తకమునువ్రాసి దాని ని లండనుపట్టణములో నచ్చువేయించి యచిరకాలములోనే యట్టి గ్రంథము మఱొకటివ్రాసి సంస్థానములోఁ జేయవలసిన మార్పుల నం దుదాహరించునట్లు వాగ్దానము చేసెను. కాని రెండవగ్రంథ మె న్నఁడు వెలువడ లేదు. ఏలయన యాగ్రంథము వ్రాయకముందె యాచార్యుఁడు మైసూరుసంస్థానము గొప్పపదవినొంది యేమార్పు లావశ్యకములని తాను రెండవగ్రంథమునందు వ్రాయఁదలఁచెనో యామార్పులు తాను స్వయముగాఁ జేయుటకు నితరులచేతఁ జేయిం చుటకుఁ దగిన యధికారము వహించెను. మొదటిగ్రంథము వెలు వడినతోడనే రంగాచార్యుఁ డసాధారణ బుద్ధిశాలి, శక్తిమంతుఁడు

సని యెల్లవారలకుఁ దెల్లమయ్యెను. అందుచేత నప్పుడు మైసూరులో మొదటి కమీషనరుగా నుండినగార్డనుదొర రంగాచార్యులఁ దనకు రివెన్యూ సెక్రటరీగా దీసికొనెను. అదిమొదలు వా రిరువురుఁ గలిసి సంస్థానమునందుఁ జాలమార్పులంజేసి యనేక నూతనపద్ధతులం జొనిపి సంస్థానవ్యయములు తగ్గించిరి. అదివఱకు కమీషనర్లుగానున్న ముగ్గురు తెల్లవారిని తొలఁగించి వారిబదులిద్దఱు స్వదేశస్థులనియమించిరి. అంతకుమున్ను వేయిరూపాయలు మొదలుపదునాలుగువందలవఱకుఁగల డిప్యూటీకమీషనరుపదవి నిప్పుడేడువందలు మొదలు వేయిరూపాయలువఱకుఁగల యుద్యోగముగఁ జేసిరి. ఇరువదియేడసిస్టాంటుకమీషను పనులలో నెనిమిదనావశ్యకమనితగ్గించి మామిగిలినపందొమ్మిదిపదవులను మునుపటివలెఁ దెల్లవారికియ్యక సమర్థులైయున స్వదేశస్థులకుఁ దక్కువజీతములమీఁద నిచ్చిరి. పాతజీతములమీఁద నలుగురు డిప్యూటీకమీషనరుల మాత్రము నిలిపి తక్కినయందరినిఁ దక్కువజీతములమీఁద నల్లవారినే వేసిరి. అడవి, చదువులు,రివెన్యూ మొదలగు నెల్లడిపార్టుమెంటులలోను దెలివితేటలలో, సామర్థ్యములోఁ దెల్లవారికి ఎవ్వరికిఁ దీసిపోని స్వదేశస్థులు తక్కువజతములమీఁద దొరకుచుండఁగా నెక్కువజీతములమీఁద దెల్లవారి నేల నియోగింపవలయు నను నియమముమీఁద తక్కువజీతములమీఁద నెక్కువసామర్థ్యముగల దేశస్థులనే నియోగించుచు వచ్చెను. ఈమార్పులచేత నీమితవ్యయముచేత నా సంవత్సరము రెండులక్షల యేఁబదివేల రూపాయలు మొత్తము ఖర్చులు తగ్గెను.

ఈమహాకార్యములకు వానిని మెచ్చి 1880 వ సంవత్సరము దొరతనమువారు వానికి సి. ఐ. ఇ. బిరుదము నొసంగిరి. మైసూరునకు విదేశీయుఁడై యుండియు నాసంస్థానమున మహోన్నతపదవులనందుటచే నా దేశస్థులకు రంగాచార్యులమీఁద నసూయ పొడమెను.

అందుచేత వారు వానిమీఁదఁగొన్ని చెడువాడుకలు బుట్టించిరి. అందుఁ బ్రధానమైన దిచ్చట నుదాహరించుచున్నాను. వెనుక రంగాచార్యుఁడు రాచనగరునందలియాభరణముల లెక్క వ్రాయ నియమింపఁబడెను గదా ! ఆపనిముగిసిన యెనిమిదేండ్లతరువాత నమూల్యాభరణములు కొన్ని రాచనగరులో కనుపించుటలే దనియు, నందుకు వెనుక పనిచేసిన రంగాచార్యుఁడే జవాబు చెప్పవలయుననియు వార్తాపత్రికలాకోశింపఁజొచ్చెను. వానివిరోధులావ్రాత నాధారముచేసికొని వానిని నిందింపసాగిరి. ఈవిషయమున మైసూరుదేశమంతయు నట్లుడికిన ట్లుడికెను. ఇది వాని విరోధులుచేసిన కల్పనమేకాని సత్యము కాదు. అతఁ డప్పుడు మేజరుయిలియట్ అనువారి చేతిక్రిందఁ బనిసేసెనే కాని స్వతంత్రముగాఁ బనిఁజేయలేదు. ఆదొరయు,గార్డను దలగు తక్కినవారలు వానియార్జవమును వేనోళ్ళఁగొనియాడిరి. గలు కానఁబడకపోవుట యబద్ధమనియు, గుమాస్తాలవ్రాతన నలన జాబితాలోఁ గనఁబడలేదుగాని నిజముగానగలుండెననియు, ట్టిపారబాటునకాగుమాస్తాలేకానిరంగాచార్యుఁడుత్తరవాదుం నతనిపవిత్రవర్తనము నిర్దుష్టమనియు మైసూరుసంస్థాన డిన విల్సన్ మొదలగు గొప్పదొరలు నొక్కి వ్రాసి గాచార్యుఁడుమై

1881వ సంవత్సరముమార్చి 25వ తేదీ గాచార్యుఁడు చేసిన సూరునకు మంత్రియయ్యెను. అమాత్యుఁ గానవలయునన్న నతఁ కార్యముల గొప్పతనమును మనము స్థానస్థితియెట్లుండెనోయిండా యుద్యోగమునంబ్రవేశించు నప్పటి నున్న యింగ్లీషు రాజ్యమున చుక తెలియవలయును. సరిహద్దు యుద్యోగస్థులజీతములు మితి నున్నట్లే యన్నిడిపార్టుమెంటులలో సంవత్సరమందు (అనఁగా ధాతసం మీఁటి యుండుటచేతను, 1877 వతను దేశము సంస్థానమునందలి ధనా వత్సరమందు) గొప్పకాటక

గారముగూడవట్టిపోయెను. ఆ దేశమునందున్న యేబదిలక్షలజనములో
పదిలక్షలను క్షామ దేవత తనపొట్టబెట్టుకొనియెను. ఆచచ్చినవాండ్రం
దఱు చేతిపనులు మొదలగు కాయకష్టములవలన జీవించువారగుట
చే నట్టిపనులుంగూడ నశింప దేశము మరింత పేద యయ్యెను. అతిభ
యంకరమయిన యాక్షామమున, బనులకుఁ బంటలకుఁ గలిగిన నష్ట
ము రమారమి పదునయిదుకోట్లరూపాయ లని యంచనా వేయఁబ
డెను. అంతకుమున్ను చేసిన మార్పులవలన మిగిలిన స్వల్పధనము
కుమారమహారాజుగారి పట్టాభిషేకమహోత్సవమునకు, నంతఃపుర
వ్యయములకు విధిగా చేసికొనవలసివచ్చిన కొన్ని మార్పులకు వెచ్చిం
పఁబడెను. కాటకమునకు ముందు మైసూరుగవర్నమెంటున కేఁటేఁట
వచ్చు శిస్తొకకోటి పదిలక్షలరూపాయలు. అదివృద్ధిచేయుటకుఁ గా
లస్థితి యనుకూలముగ లేకపోయెను. క్షామమువలన వర్తకము, చేతి
పనులు మొదలగునవి క్షీణించెను. ఆంగ్లేయగవర్నమెంటువారికి మై
సూరు దొరతనమువా రియ్యవలసిన యెనుబదిలక్షలరూపాయలకు నేఁ
టేఁట నాలుగులక్షలరూపాయలు వడ్డిరూపకముగాఁ బోవుచుండెను.
సంస్థాన మివ్విధమున దుస్థితిలో నున్నపుడు రంగాచార్యుఁడు మంత్రి
గావలసివచ్చెను. ఆస్థితిని పాఱచూచిన నెంతధైర్యవంతుని మనసైన
చెదరిపోవునుగదా! కడులో మే లగునట్లు రంగాచార్యుని కీయవస్థలో
నొక్కసంతోషముమాత్రము గలుగుచు వచ్చెను. క్రొత్తగా గద్దె
యెక్కిన కుమారమహారాజునకు స్వాయముగా నాలోచనముఁ జెప్పి
రాజతంత్రము నడుపుటకు శక్తి లేకపోయినను మంత్రిచెప్పిన యాలో
చనము గ్రహించి యతఁడు చేసిన మంచిని మెచ్చుటకైన సామర్థ్య
ము గలవాఁడగుటచే రంగాచార్యుని ప్రయత్నములన్నియు నిర్విఘ్న
ములుగ సాగెను.

రంగాచార్యుఁడు మంత్రియైన తోడనే వెనుక గార్డనుదొరమొ

దలు పెట్టిన మార్పులను గొనసాగింపఁ బూనుకొనెను. హాస్సాను, చిత్ర దుర్గ మండలములు సివిలుక్రిమినలు వ్యవహారములనిమిత్తము వేఱువే ఱు జిల్లాలుగఁ బరిగణింపఁబడెను. 9 తాలూకాలుడిప్టీతహసీలుదారుల యధికారముక్రింద నుంచబడెను. మూఁడుమునసబుకోర్టులు 4సబుకో ర్టులు తీసివేయఁబడెను. 8 జిల్లాల చెఱసాలలలో నైదు తీసివేయఁ బడెను. భాటసారులు బసలుదిగు బంగాళాలమీఁద నదివఱకేర్పడిన జీతగాండ్రు చాలనుంది తగ్గింపఁ బడిరి. ఈతగ్గింపులవలన సంస్థానము నకు సంవత్సరమునకు రమారమి రెండు లక్షల రూపాయలు మిగిలె ను. ఆమార్పులు ముగిసినపిదప రంగాచార్యులు సంస్థానములోని య డవి డిపార్టుమెంటువైపు తనదృష్టిని మరల్చెను. ఆసంస్థానములో నడ వులు చాలభూమి నాక్రమించియుండెను. కలపవిశేషముగ జనులకుఁ గావలసియుండెను. అందునియోగింపఁబడిన యుద్యోగస్థులదుర్నీతివల్ల న, సరకువచ్చుటకు సుళువైనమార్గములు దేశమున లేకపోవుటవల్లను హా రాజున కాడిపార్టుమెంటులో రావలసినంత సుంకమువచ్చుటలేదు. ఆ రాజ్యములో దొరకెడు మంచిగంధపుఁగఱ్ఱల జనులెవ్వరమ్మఁగూడదు. కొనఁగూడదు. దొరకినమంచిగంధపుదారువులన్నియు రాచనగరులలో నే యేదోవిధముగనుపయోగింపఁబడుచువచ్చెను. రంగాచార్యుఁ డాపద్ధ తిమాన్పి చందనమందఱకు సులభసాధ్యముచేసెను. ఈపనులవలన నడవులనుండి సంస్థానమునకు హెచ్చుసుంకము రాఁజొచ్చెను. ఈవిధము నఁగొంతద్రవ్యముమిగిల్చి యామంత్రిపదునొకండు లక్షలరూపాయలు పెట్టుబడిపెట్టి మైసూరుప్రభుత్వమువారు చిరకాలముక్రిందట తలపెట్టి నెఱవేర్పలేకపోయిన యినుపదారిని గొనసాగించెను. పొగబండ్లునడచు నినుపదారినలనలె దేశమంతట నలముకొనునట్లు వేయించవలయుననియు తని సంకల్పము. ఏలయన నవిజనులకుఁ బ్రయాణసౌకర్యముగలిగించు ననియు వాణిజ్యమునభివృద్ధిజేయుననియు నింగ్లీషువారిరాజ్యముతో

మైసూరు రాజ్యము కలసి విశేషలాభప్రదమగునని యునాతఁడు నమ్మెను మైసూరు రాజ్యమునందు నీటిసాగుబడికిఁ జాలవీలున్నను భూమివిశేష భాగము సాగుబడికి రాక, వచ్చినఁ జక్కఁగా సాగుబడి చేయఁబడక యుండెను. దానికిఁ గారణము వ్యవసాయము చేయువారికిఁ దగిన సహాయము లేకపోవుటయే యని రంగాచార్యులు నిశ్చయించి యిరుపదారులు దేశమునఁబ్రబలిన నీలోపము నివారింపఁ బడునని తలఁచి తత్ప్రయత్నములఁ జేసెను. సంస్థానము లేమిలోనున్నను రంగాచార్యులు దానికి భారములేకుండ నిరుపదారి విశేషముగ దేశమున వేయించెను.

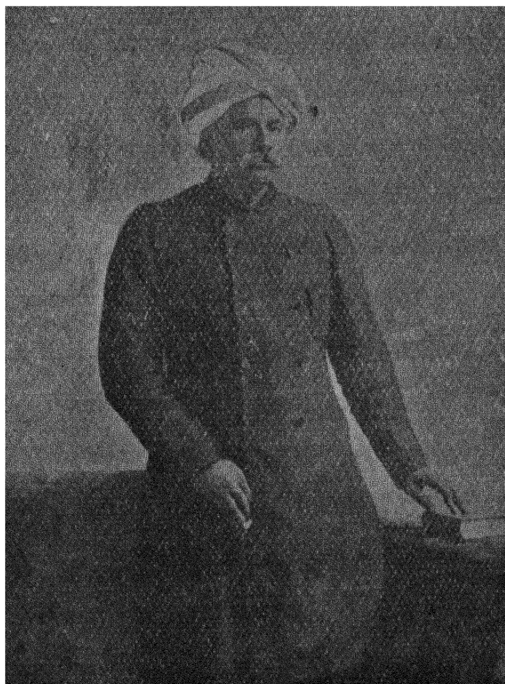
మైసూరుప్రభువు లింగ్లీషుదొరతనమువారి కీయవలసిన యెనుబది లక్షల రూపాయల ఋణమును దీర్చుటనుగూర్చి యతఁడు పిమ్మట ప్రయత్నించెను. సంస్థానముయొక్క ధనస్థితినిఁబట్టి చూడఁగా నీయప్పు తరతరములవఱకు దీఱునట్లు కనఁబడలేదు. ఆ ఋణముమీఁద నేఁటేట పెరుఁగువడ్డియే పెద్దమొత్తమై యసలుమాట యటుండఁగా నీవడ్డియైన దీఱినంజాలుననుపించు చున్నట్లుండెను. అప్పటిస్థితులంబట్టి చూడఁగా నిండియాగవర్నమెంటువారు వారిందోఁచినప్పుడు ఋణముదెమ్మని మహారాజును నిలువదీసి యడుగవచ్చును. అట్టి చిక్కు సంభవించెనా, ఋణవిమోచనమునకై సంస్థానమునకు భంగమైన పనులఁ జేయవలసివచ్చునని దూరదృష్టిగల రంగాచార్యుఁడుగ్రహించి, యాయప్పును గురించి యేవో స్థిరమైన యేర్పాటులు చేయఁదలచి, యిండియాగవర్నమెంటుతో లేఖాప్రసంగ మారంభించెను. ఈజాబులలో నతఁడు మైసూరు దరిద్రదశలోనున్నదని వ్రాయుటయేగాక వెనుకటిమహారాజుల దౌర్బల్యము కతమున సంస్థానమాంగ్లేయుల యేలుబడిలోనున్నపుడు జరిగినదుష్పరిపాలనమువలనఁ జెడిపోయి యాదశకువచ్చెనని నిర్భయముగా వ్రాసెను. అందలివిషయము లప్పటిగవర్నరుజనరలగు లిట్ట

నుపరిభువుకూడ నొప్పుకొనిరి. ఈయుత్తర ప్రత్యుత్తరములవలన నింగ్లీషు గవర్నమెంటువారు మైసూరువారి ఋణమువిూఁదకొంతవడ్డీ తగ్గించిరి. అనఁగా మునుపు సంవత్సరమునకు నూటికైదురూపాయలు న్నవడ్డీ నాలుగురూపాయలఁజేసిఋణమునలువదియొక్క సంవత్సరములలో దీర్చుకొనుట కంగీకరించిరి. రంగాచార్యుఁడు తెచ్చినక్రొత్తపద్ధతులన్నిఁటిలో నుత్కృష్టమైనదిజనప్రతినిధిసభ. స్వదేశసంస్థానములలో నిట్టిసభ యపూర్వము. ఈసభాస్థాపనకీర్తి మన దేశమున రంగాచార్యునకేదక్కెను. అతఁడీసభకు రాజ్యపరిపాలనాధికార మిచ్చుటకుఁగాక సర్కారువారి యుద్దేశములఁ బ్రజలకెఱిఁగించుటకును సర్కారుచేయఁబోవుచట్టముల వారికి ముందుగాఁ దెలుపుటకును రాజునకుఁ బ్రజకు నెడతెగని సంబంధముగలించుటకు రాజక్షేమమే ప్రజాక్షేమము ప్రజాక్షేమమే రాజక్షేమము నను మాటలు వారి మనంబున నాటించుటకు నీసభ సృష్టించెను. ఈసభక్రొత్తగాఁ బెట్టినప్పుడు దానినసేకులుగహించి రంగాచార్యులదివఱకు దేశస్థులనేకులకువిరోధియై నందున నెట్లైన వారి యనురాగము పడయుట కిపనిజేసెనేకానియది నిలుచునదికాదని జనులు గోలుపెట్టిరి. కాని యిప్పటికి నీసభసాగుచునేయున్నది. అతఁడింకను చాలమార్పులుదెచ్చి దేశమునకు మేలు చేయఁదలఁచెను. కాని 1882 వ సంవత్సరాంతమున జబ్బుపడి చెన్నపురికిఁబోయి యచ్చట మృతినొందెను. అతని నెఱిఁగిన తెల్లవారు నల్లవారు వాని మరణము మైసూరునకే గాక దేశమునకంతకు నష్టకారియని వగచిరి. బ్రతికియుండఁగానతని మీఁద నెన్నోయసంనిందలు మోపి వేధించిన మైసూరుజనులు తరువాత వాని సుగుణసంపద తెలిసినవారై బిట్టు వగచిరి.

సేలము రామస్వామి మొదలియారి

రామస్వామి మొదలియారి 1852 వ సం॥రము 6 వ శెప్టెంబరు తారీఖున సేలములో జన్మించెను. అతఁడు సేలములో మిక్కిలిగౌరవముగల కుటుంబములోఁ జేరినవాఁడు. ఈతని ముత్తాతయగు వెంకటాచలము మొదలియారి మనదేశమును పూర్వము పాలించిన యీస్టిండియాకంపెనీయొద్ద దుబాసిగానుండెను. ఈయనతండ్రి గోపాలస్వామి మొదలియారి, గొప్పయినాందారై యుండుటయేగాక చాలకాలము తహసిలుదారుగనుండి 1867 వ సంవత్సరమందు పించనుపుచ్చుకొనెను.

రామస్వామి మొదలియారి గూఁటనయేఁటనే విద్యాభ్యాసము నిమిత్తము చెన్నపట్టణమునకంపఁబడెను. ఈతఁడు మొట్టమొదట చెన్నపట్టణపు హైస్కూలులోఁ జేరి చదువనారంభింప నాపాఠశాలలోఁ గ్రిందితరగతులు తీసివేసినందున పచ్చయ్యప్పపాఠశాలలోఁ జేరిచదివెను. అక్కడ కొంతకాలముచదివి రామస్వామిప్రసిడెన్సీకాలేజిలోఁ జేరి విద్యముగియునంతకు నక్కడనేచదివెను. ఆకాలమున నతఁడుమిక్కిలి చురుకుతనముగలవాఁడై యుపాధ్యాయుల దయకుం బాత్రుఁడై బుద్ధికుశలతవల్ల ననేకబహుమానములనందెను. ప్రవేశపరిక్షలోఁ గృతార్థులైన మొదటిపదుగ్గురిలో నొకఁడై యుండుటం జేసియతనికిదొరతమువారు విద్యార్థివేతనము నిచ్చిరి. ప్రథమశాస్త్రపరిక్షయందతఁడాసంవత్సరము మొదటివాఁడుగఁగృతార్థుఁడయ్యెను. అనంతరము పట్టపరీక్షయందుఁగూడనతఁడు మొదటితరగతిలో మొదటివాఁడుగ నేతెను. రామస్వామియొక్క పూనికకును బుద్ధికుశలతకును సత్ప్రవర్తనము నకుఁబ్రిథానోపాధ్యాయుఁడగుథామ్సనుదొరమిక్కిలిసంతసించి పటపరిక్షయందుఁ గృతార్థుఁడైనవెంటనే యాతనికిఁ దనకళాశాలలోనిం

సేలము రామస్వామి మొదలియారి.

ష్టు పండితోద్యోగ మిచ్చెను. కాని తనకంటె తక్కువగా (అనఁగా రెండవవాఁడుగఁ) బట్టపరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడైన యొక మిత్రుఁడు చాల పేదతన మనుభవించుచు నుద్యోగమునకుఁ బ్రయత్నించుట యెఱింగి రామస్వామి దయాళువగుటచేఁ దన కాయుద్యోగ మక్కఱలేదని చెప్పి యామిత్రున కిప్పించెను.

ఇట్లు 1871 వ సం॥మున నతఁడు పట్టపరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడై విద్యాసక్త యుప్పటికిని బోనందున నాకళాశాలలోనే యుండి యం. యె. (అనఁగా సర్వకళాధికారి) పరీక్షకుఁ జదివి యందు 1873వ సంవత్సరమునఁ గృతార్థుఁడయ్యెను. అనంతరము బి. యల్. పరీక్షకుం జదివి 1875 వ సంవత్సరమున దానియందును మొదటివాఁడుగఁ దేఱెను. 1875 వ సం॥ము హైకోర్టు వకీలుగాఁ జేయఁబడి రామస్వామి మొదలియారు స్వగ్రామ మగు సేలములోనే న్యాయవాదిగ నుండఁదలఁచి యక్కడ పనిచేయ నారంభించెను. నిగర్వియై పని జేయుటలో మిక్కిలి ప్రజ్ఞ కలిగియుండినందున రామస్వామి జిల్లాజడ్జి కిష్టుఁడగుటయే కాక సేలములోనున్న స్వదేశస్థుల కందఱకు మిక్కిలి యిష్టుఁ డయ్యెను. అతఁ డక్కడ కొన్నిమాసములుమాత్రమే పనిఁ జేసి దొరతనమువారి కొలువులోఁ జేర నిచ్ఛగలవాఁడై డిస్ట్రిక్టు మునసబుపనికి బ్రయత్నముఁ జేయ నిశ్చయించుకొని జిల్లాజడ్జిద్వారా దరఖాస్తు పంపఁగా నా దరఖాస్తుమీఁద జడ్జి యాతని నిరుపమానబుద్ధికుశలతనేగాక సత్ప్రవర్తనమునుగూడ శ్లాఘించి యన్నివిధములచేత నతఁ డాయుద్యోగమునకుఁ దగినవాఁడని వ్రాసెను. అనంతర మతఁడు 1876 వ సం॥ ననే తిరుచునాపల్లిలో డిస్ట్రిక్టుమునసబుగాఁ జేయఁబడెను. ఈయన నిష్పక్షపాత బుద్ధికి సత్యసంధతకుఁ బేరువడెను. వ్యవహారములలో స్వతంత్రముగాను మనసునకుఁ దోఁచిన విధముగాను పక్షపాతరహితముగాను వర్తింపవలయుననియే యాతని సం

కల్పము కాని యితరులు సిఫారసులుచేసి తనవ్యవహారములలో ప్రా క్యముఁ గలుగఁజేసికొనుట యాతని కెంతమాత్రము నిష్టము లేదు. ఈయన నిష్పక్షపాతబుద్ధిం దెలుపుట కొక చిన్న కథ గలదు. ఒక నాఁ డీయన కోర్టులో నొక వ్యవహారమునం దగులుకొని యున్న యొకమనుష్యుఁడు రామస్వామి మొదలియారి కెవనియెడ మిక్కిలి గౌరవముగలదో యట్టి గొప్పగృహస్థునియొద్దనుండి యొక సిఫారసు జాబుఁదెచ్చి వ్యాజ్యము తన పక్షముఁ జేయుమనికోరెను. మొదలియారి యామనుష్యుని సగౌరవముగ నాదరించి తనయింటనే బసయిచ్చి తనబండిమీఁదనే కూర్చుండఁ బెట్టుకొని కోర్టునకుఁ దీసికొని పోయెను. ఆ గౌరవము నా యాదరణముం జూచి జాబుఁ దెచ్చిన మనుష్యుఁడు వ్యవహారము తనపక్షముగానే తీర్పుచేయఁబడునని యది యెప్పుడు విందునాయని యువ్విళులూరుచుండెను. అంతలో మునసబు బెంచియెక్కి యీమనుష్యుని కాశాభంగముఁ గలుగునట్లు వ్యతిరేకముగాఁ దీర్పుఁ జెప్పెను. అదివిని యామనుష్యుఁడు సిగ్గుపడి రామస్వామి మొదలియారి మొగమైనం జూడక పాఱిపోయెను. ఇట్లు చేయుటయేగాక మొదలియారి యొకటి రెండుసారులు బెంచి మీఁదనుండి వ్యవహారములం జిక్కువడినవారు పెద్దమనుష్యులయొద్దనుండి సిఫారసులందెచ్చి న్యాయాధిపతుల మనస్సుల ధర్మమార్గమునుండి త్రిప్పఁ బ్రయత్నించుట ఘోరమనియు దూష్యమనియు నొక్కి పలికెను. ఈవిధముగా నతఁడు మంచిగంధములో నొకయడుగు, నగ్నిహోత్రములో నొకయడుగు బెట్టినను సామెత నిజముగా నెడమప్రక్క కొరుగక కుడిప్రక్క కొరుగక న్యాయమార్గమున ముక్కుకుసూటిగఁ బోయెను.

ఒకసారి తనకచేరిలో సర్కారుసొమ్ముకొంతపోఁగా గుమాస్తాలలో నెవరికే యిబ్బందిరాకుండఁ దనచేతి సొమ్మిచ్చి యాసొమ్ముఁ

బూర్తిచేసెను. అటుబాటు సంవత్సరములు మునసబుగానుండి దొర తనమువారి కొలువులోఁ దన తెలివి తేటలు విశేషముగాఁ బ్రకాశిం చుట కవకాశము లేదని గ్రహించి యాకొలువు మానుకొనెను. అత ని కాశాభంగము కలిగినను దొరతనమువారి కొలువుసేయుటవలన నతని సామర్థ్యము న్యాయదృష్టి మొదలగునవి పైయధికారులకు లోకులకుఁ దెలియుటవలన గీర్తిలాభము కలిగెను.అతఁ డుద్యోగము రెండుసారులు మానుకొనఁదలఁచినను దమకట్టి యుద్యోగస్థుఁడు దొ రకఁడని పైయధికారు లాతని విడువరైరి. ఎట్టకేల కతఁడు దృఢని శ్చయుఁడై మూఁడవసారి యుద్యోగమును విడిచి 1882 వ సంవత్సర మునఁ జెన్నపట్టణమున హైకోర్టులో వకలుగాఁ బనిచేయుటకుఁ బోయెను. ఆయన హైకోర్టులో సాధారణముగ నప్పీళ్ళు పుచ్చు కొని వాదము చేయుచుండెను. ఆయనకుఁ దెలిసినట్లు ధర్మశాస్త్రము (లా) మఱియొకరికిఁ దెలియదని యాకాలమున ననేకు లభిప్రాయ పడిరి. ఆయన తన పొట్టపోసికొనుటకు మాత్రమే ధర్మశాస్త్రముల నభ్యసింపక యాశాస్త్రమర్మములను సమూలముగాను సమగ్రముగా ను దెలిసికొన నభిలాషగలవాఁడై చదివి లాపత్రిక నొకదానిని స్థాపిం చి దానికితానే ప్రధాన పత్రికాకర్తగా నుండి 1891 వ సంవత్సర ము వఱకు నడపెను. చెన్నపట్టణము యూనివరసిటీవారు రామస్వా మి మొదలియారియొక్క ధర్మశాస్త్ర పాండిత్యమును ద్రావిడభాషా పాండిత్యమును దెలిసికొని యాయనను బి. యల్. పరిక్షకు, యం. యల్ పరిక్షకు ద్రావిడభాషలో బి. యే. పరిక్షకుఁ బరీక్షకుఁడుగా నియమించిరి.

1887 వ సంవత్సరమున యూనివరిసిటీలో నతఁడు ఫెల్లోగా నియమింపఁబడెను. న్యాయవాదిగ నుండి ధనమార్జించుటతోఁ దని వినోదకర మొదలియారి దక్షిణహిందూస్థాన రాజకీయ వ్యవహారము

లలోఁ బ్రవేసించి దేశాభివృద్ధికిఁ జాల కృషిఁ జేసెను. ఈవ్యవహారము లలోఁ నతఁడెంత ధైర్యశాలియో యాకింది పనివల్లఁ దెలిసికొన వచ్చును. 1883 వ సంవత్సరమునఁ జెన్నపురి గవర్నరుగారి హాలలో చన సభలోని సభికుఁడొకఁడు పించనుపుచ్చుకొని యింగ్లాండునకుఁ బోవ నుద్యుక్తుఁడై యుండఁ జెన్నపురవాసు లాయనను గౌరవించి యుత్సవములఁ జేయఁ దలంచిరి. అట్టియుత్సవములఁ జేయుట కూడ దని రామస్వామి మొదలియారి నిరాఘాటముగాఁ బలికెను.

చెన్నపట్టణములో స్థాపింపఁబడిన మహాజనసభ, తెల్లవారు వల్లవారిని మునుపటియట్లనాదరము సేయక గౌరవముతోఁ జూచునట్లు చేయుటకు దక్షిణ హిందూస్థానమున స్వదేశస్థుల మొఱలు ధైర్య ముతో దొరతనమువారికి విన్నవించుటకు ముఖ్యాధారమయ్యెను. ఆమహాజనసభలో రామస్వామి మొదలియారి ప్రధానపురుషుఁడన్న మాట యెల్లవారికి విదితమే.

హిందూదేశ పరిపాలమునుగూర్చి నిజమయిన స్థితిగతుల నెఱుఁగక యింగ్లాండులోనుండు నాంగ్లేయులకు, యథార్థస్థితిఁ దెలియఁ జేయుటకు మన దేశస్థులలోఁ గొందఱింగ్లాండునకుఁ బోవుట యుచితమని మన దేశాభిమాను లనేకులు తలంచి చెన్నపట్టణమునుండి రామస్వామి మొదలియారిగారిని మనరాజధానికిఁ బ్రతినిధిగాఁ బంప నిశ్చయించుకొనిరి. ఈపనినిమిత్తమే బంగాళమునుండి బాబు సురేంద్రనాథ బెనర్జిగారును బొంబాయినుండి మఱియొకరును బంపఁబడిరి. రామస్వామియు సహ ప్రతినిధులుఁ గలిసి యింగ్లాండులోఁ జాల సభలుచేసి హిందూదేశ వ్యవహారములను వారికి సుబోధకములుగఁ జెప్పిరి. ఇతఁ డక్కడనున్న దినములలో నా దేశస్థులలోఁ గొందఱితని సహాయమున హిందూదేశరాజకార్యములను గూర్చి చర్చలు సలుపుట కొకసభ స్థాపించిరి. ఈతఁడును దక్కినప్రతినిధులుఁ జేసిన యు

పన్యాసములనుబట్టి యాకాలమున హిందూదేశ పాలనముకూర్చి యె క్కువపని జేయవలయునని యాంగ్లేయులకుఁ దోఁచెను. తక్కినవారి యుపన్యాసము లటుండగా రామస్వామి మొదలియారి యుపన్యాస ములు విశేషప్రీతి నింగ్లాండుజనులకొసంగెను. పిలయన నాయన మొగము కాటుక కన్నులు గలిగి మంచి తేజస్సుగలిగి యెంతో సుం దరమై చూచినంత మాత్రముననే యెల్లవారలకు నాతనిమీఁద నాద రము గలుగఁ జేయునట్లుండెను. అతని సంభాషణ మాకారమునకు దగినట్లు గంభీరమై యుండెను. ఇంగ్లాండులోఁ గొంతకాలముండుటచేత రామస్వామి మొదలియారి యాంగ్లేయ భాషాప్రవీణతయు వాగ్ధో ణియు మిక్కిలియధికము లయ్యెను. హిందువులమొదల నమ్మికయుం చి యాదరముతో రాజ్యపరిపాలనము జేయుఁడని యాతఁడు కృపార సముట్టిపడునట్లు జేసినయుపన్యాసములు వారిహృదయములమీఁద ముద్రితములై నట్లుండెను.

రామస్వామిమొదలియారి సముద్రయానముఁ జేసి విదేశము లఁగొంతకాలము గడిపినను హిందూధర్మములకు విరుద్ధములుగనెన్నఁ డు నాచరింపక మఁదేశపు సేవకునొకని వెంటఁబెట్టుకొనిపోయి వాని చేతియన్నమే తిని కాలక్షేపముఁ జేసెను. ఇంగ్లాండు దేశస్థు లనేకు లతనిని విందులకుఁ బిలువగా బోవక పోకతప్పనప్పుడు పోయి వారిచే తి మాంసాదులు భక్షింపక కాయకూరలు పండ్లుమొదలగువానినిభ క్షించుచునచ్చెను. ఆతనికులస్థులుగూడ నాతని నియమము లిట్టివని యెఱింగి నణుగుకొనక గొణుగుకొనకయనుచితములై యర్థములేనిప్రా యశ్చిత్తముల విధింపక రాఁగానే యతనింగులములోఁ జేర్చుకొనిరి. రామస్వామి మొదలియారి తిరిగి స్వదేశమునకు వచ్చినప్పుడు చెన్న పురవాసు లాయనయెడఁ జూపిన సన్మానమిట్టిది యని వర్ణింపరా దు. సేలములోఁ జరిగిన సన్మానము చెన్నపురిలో జరిగినదానికంటె వి

శేషముగా నుండెను. ఇంగ్లాండునుండి స్వదేశమునకు వచ్చినతోడనే యాతనిపై మఱియొకకార్యభారము పడెను.

188౬ వ సంవత్సరమున గవర్నమెంటువారు పబ్లికు సర్వీసు కమీషన్ అనుపేర నొకసభ నేర్పఱచిరి. ఆసభలోఁ గొందఱు తెల్లవారు మేటికెక్కిన స్వదేశస్థులుకొందఱు సభ్యులుగా నియమింపఁబడిరి. సర్ రమేశ్చంద్రమిత్తర్ బంగాళమునుండియు, సరాఁకారనునతఁడు బొంబాయినుండియుఁ జెన్నపురమునుండి రామస్వామి మొదలియారియు మఱియొకచోటనుండి భీంగారాజు సభికులుగా నియుక్తులయిరి. ఈసభ చేయవలసినపని యేమనఁగా దొరతనమువారి కొలువులో నదివఱకు స్వదేశీయు లెందఱున్నారో విశేషముగా వారినిఁగొలువులోఁ జేర్చుకొనవలయునా, లేదా యెట్లు చేర్చుకొనవలయు ననువిషయములంగూర్చి విచారణచేసి దొరతనమువారికి రిపోర్టుపంపుట. రామస్వామి మొదలియారి యప్పటికి ముప్పదియారేండ్ల వయసు గలవాఁడయినను మిక్కిలిలోకానుభవము గలపెద్దలతో సమానముగఁ గార్యనిర్వహణముఁ జేసెను. ఎంతో గొప్పబుద్ధిశాలియైనం గాని దొరతనమువా రంత చిన్నవానినంత గొప్పకమీషనులోఁ గూర్చుండఁబెట్టరు. పెట్టినందు కతఁడు తీసిపోక తగినట్లు పనిచేసెను.

ఈయన దేశీయమహాసభమీఁదఁగూడ చాలనభిమానముకలిగి పనిచేసెను. ఒకసంవత్సర మీయనను దేశీయమహాసభ కధ్యక్షుఁడుగా నుండవలయు నని తత్సభానిర్వాహకులు కోరఁగా నితఁడాగౌరవంబునకుఁదగినవారు తనకంటె పెద్దలున్నా రని నిరాకరించెను. అంత దేశాభిమానము నంతవిద్య నంతయోగ్యత యంతధైర్యముఁగలయీ సత్పురుషుని నలువదియేండ్లు నిండినతోడనే మృత్యుదేవత 1892 వ సంవత్సరము దనపొట్టం బెట్టుకొనియె. ఇందుచేత దక్షిణహిందూదేశము దురదృష్టవంతమని చెప్పనొప్పు.

సర్. కె. శేషాద్రి అయ్యరు

ఈయనబొమ్మ దొరకలేదు. శేషాద్రియ్యరు చెన్నపురిరాజధానిలో మలబారుజిల్లాలోనున్న పాలఘాటునకు సమీపమందున్న కుమారాపురముగ్రామమున 1845 వ సంవత్సరము జూనునెల యొకటవ తేదీని జన్మించెను. ఆయన కల్లికోటలోనున్న దొరతనమువారి పాఠశాలలో మొట్టమొదట విద్యాభ్యాసము చేసెను. ఆపాఠశాల గోడలమీఁద నిప్పటికిని నీయనపేరు బంగారువర్ణములతో వ్రాయఁబడి మెఱయుచున్నది. అక్కడ చదువు ముగిసినపిదప నతఁడు చెన్నపురికిఁబోయి ప్రెసిడెన్సీకాలేజిలోఁ జేరి 1866 వ సంవత్సరమునఁ బట్టపరీక్షయందు గృతకృత్యుఁడయ్యెను. తరువాత కొన్నియేండ్లకాయన బి. యల్. పరీక్షలోఁగూడ కృతార్థుఁడయ్యెను. విద్యముగిసినపిదప శేషాద్రియయ్యరు మలబారుజిల్లాకలెక్టరగు బెలర్డు దొరచేత నతనికచేరీలో భాషాంతరీకరణముఁ (తర్జుమా) జేయునుద్యోగస్థుఁడుగా నియమింపఁబడెను. కాని శేషాద్రి చిరకాల మాయుద్యోగములో నుండలేదు.

శేషాద్రి చదువుకొన్నకాలమునందే రంగాచార్యులతో స్నేహము చేసెను. అందుచేత రంగాచార్యులు మైసూరు సంస్థానమున నుద్యోగము సంపాదించినప్పుడు శేషాద్రినిఁ బిలిపించియష్టగ్రామమండల మండలాధికారియొద్ద శిరస్తాదారుగ నేర్పరచెను. శేషాద్రి మైసూరు సంస్థానమున గొప్పపేరు సంపాదించుటకు మిక్కిలియవకాశ ముండెను. సహజముగబుద్ధిసూక్ష్మతయుమంచిపూనికయుఁగలవాఁడగుటచే నయ్యరు తనపాలఁబడిన కృత్యములెల్ల నతిశ్రద్ధతో నెఱవేర్చుచు వచ్చెను. ఆయన ప్రవేశించు నప్పటికి మైసూరుప్రభువు బాలుఁడై సం

దూస నాంగ్లేయదొరతనమువారి పాలనలో నుండెను. ఈయనచేరినప దమూఁడేండ్లకు యుక్తవయసు ప్రాపించినందున సంస్థానము మహా రాజున కప్పగింపఁబడెను. ఈ పదమూఁడేండ్లలో శేషాద్రియ్యరు చాల డిపార్టుమెంటులలోఁబనిచేసి పరిపాలనవిధాన మంతయు నేర్చు కొనెను. 1873 వ సం॥రమునందు మైసూరులో జ్యూడిషల్‌కమీషనరు గానుండిన సర్ జేమ్సుగార్డన్‌దొర శేషాద్రిని తనకోర్టులోఁ బెడశిరస్త దారుగ నియమించెను. అనంతర మతఁడా సంస్థానమున నశిష్టాంటు క మీషనరుగా నేర్పఱుపఁబడెను. ఆయుద్యోగమున మూఁడేండ్లున్నపి దప నాయనమహారాజుగారి మందిరమునకు కంట్రోలరుగ నేర్పఱుప బడెను. ఆయుద్యోగములోనుండి యతఁడు తుముకూరుజిల్లా డిప్యూ టి కమీషనరుగాను జిల్లామేజస్ట్రేటుగాను మార్పఁబడెను. ఈయుద్యో గమునందు శేషాద్రియ్యరు దేశపరిపాలనమునందు తనకుఁగల సామ ర్థ్యమునుఁజూపుటకు విశేషముగా నవకాశము గలిగెను. ఆ సామర్థ్య మునుజూచి పైయధికారులు శేషాద్రిజిల్లాకలెక్టరు పదవియందేగాక దా నికంటె నెక్కువపదవులయందు నిలుపఁబడఁదగినవాఁడని గ్రహిం చిరి.

సంస్థానము మహారాజుగారి కప్పగింపఁబడిన తర్వాత రంగా చార్యులు మంత్రియయ్యెను. మంత్రియైనతోడనే యాయనచట్టము లు శిక్షాస్మృతులు నిబంధనలు మొదలగునవి వ్రాయుటకు బుద్ధిశా లియగు శేషాద్రయ్యరు నేర్పఱచెను. రంగాచార్యులు సుఖించుటకు మంత్రి కాలేదు. ఆతఁడు చేయవలసినకార్యములు విశేషముగానుండె ను. రంగాచార్యులు మిక్కిలి సమర్థుఁడు. విశేషించి సత్పరిపాలనము చేసి సత్కీర్తి సంపాదింపవలయుననుకోరిక గలవాఁడు. కావున నెం తోఁ జేయవలయునని కొండంతయాశతోఁ బరిపాలన మారంభించెను. దేశముయొక్కధనస్థితిబాగుచేయుట కాయన యెన్నోక్రొత్తయేర్పా

టాలు జేసెను. మంత్రిగానున్న రెండేండ్లలోనే తానుబ్రతికియున్న ప క్షమునజనులకుఁగలుగు సౌఖ్యముఁ లెట్లుండునోకొంతవఱకుసుచిచూపె ను. కానిమైసూరుసంస్థానవ్యవహారములననడపుటకు మిక్కిలిగడితేరిన దిట్టకావలసినసమయమందే దేశస్థులదురదృష్టమున రంగాచార్యుఁడు కాలధర్మమునొందెను. రంగాచార్యుఁడు బ్రతికియున్నప్పుడే శేషాద్ర య్యరు ముందుమిక్కిలి కాగలవాఁడని యాతనిమీఁద నెంతో యాస పెట్టుకొనియుండెను. రంగాచార్యుఁడు పోయినపిదప శేషాద్రి యాస్థా నమునఁ గూర్చుండుట కర్హుఁడగునా కాఁడా యని గొప్ప సందేహము కలిగెను. కాని కాలమే యెల్ల సందేహములనుబాపి శేషాద్రియ్యరు మొదట జనులనుకొన్నదానికంటె నెక్కువసమర్థుఁడని నిరూపించెను. 1883 వ సంవత్సరము ఫిబ్రవరు 12 వ తారీఖున శేషాద్రయ్యరు మైసూరు సంస్థానమునకు మంత్రిగా నియమింపఁబడెను.

మంత్రియగు నప్పటి కతఁడు పడుచువాఁడగుటచేతను వెనుకటి మంత్రిచేయవలసిన మార్పులకెల్ల దారిఁజూపించుటచేత నీతనికిఁబరిపా లనము సులభమయ్యెను. అప్పటికాయనముప్పదియెనిమిదియేండ్లవాఁ డు. కావున తానుచేసిన మార్పుల ఫలములు కన్నులారఁ జూచుటకు ననుభవించుటకుఁ జిరకాలముజీవించెను. ఆకస్మికముగాగొప్పరాజ్యమ ను నానయొక్క చుక్కానిను ద్రిప్పవలసిన వాఁడగుటచే నతఁడు క్రొ త్తదారులంబోవక రంగాచార్యుఁడుచూపిన మార్గములనేనడచి య తఁడు వేసినపద్ధతులనే యవలంబించిపరిపాలింపఁదొడఁగెను. సంస్థానము మహారాజున కప్పగింపఁబడకపూర్వము 1877 వ సంవత్సరమున దేశము న గొప్ప కాటకముసంభవించెను. ఆకటఅవుబాధల నివారించుటకు సం స్థానమునకు ముప్పదిలక్షలరూపాయ లప్పయ్యెను. ఈయప్పు నింగ్లీషు దొరతనమువారే యిచ్చిరి. అందుచేత నేఁటేఁట దానివడ్డి నిచ్చుకొను భారమేకాక మఱియొకసారికాటకముసంభవించునప్పుడు జనక్షయము

కాకుండుట కేర్పాటులుచేసికొనవలసిన భారముగూడ సంస్థానముపై (బడెను. కాటకములనివారించుటకురంగాచార్యులు దేశమునినుపదారి ప్రబలముగా వేయింప నారంభించెను. శేషాద్రియ్యరుగూడ నాతని మార్గమే యవలంబించి యినుపదారులను వేయింపసాగెను. ఆయన మంత్రియైన [ప]ండుసంవత్సరములలో పూన దేశమున రమారమి నూట నలువదిమైళ్ళపొడవుగల యినుపదారి వేయఁబడెను. దానినిమిత్తమైన కర్చులలో నిరువదిలక్షలుమాత్రమే ఋణమయ్యెను. తక్కినధనము సంస్థానపుటాదాయమునుండియే వ్యయముచేయఁబడెను. ఈయినుప దారివలనఁ బోగుపడినధనము నతఁడు మఱికొన్ని మండలములలో నినుపదారులు వేయించుటకుగావినియోగించెను. నాలుగేండ్లతరువాత బెంగుళూరు హిందుపూరినుపదారిసమాప్తమయ్యెను. అదివఱకు క్షా మములకు మిక్కిలిజడిసిన మండలములన్నియు నినుపదారులచేతజుట్టు వడి యెన్నికఱవులువచ్చినను భయములేని స్థితిలోనుండెను. ఆయన యధికారమును బూనినప్పటికి దేశమున రమారమియేఁబదియెనిమిది మైళ్ళయినుపదారియుండెను. 1901 వ సంవత్సరమం దాయనయుద్యో గము మానినప్పటికి నాలుగువందల మైళ్ళ యినుపదారి వేయఁబడి యుండెను.

ఈయన చేసినపని యొక్కయినుపదారియేకాదు. పొలములకు జక్కని నీటిపాఱుదలఁ గలిగించుట కీయన విశేషశ్రమపడెను. ఆయన పరిపాలన మారంభించిన మొదటి పన్నెండుసంవత్సరములలో నురమా రమి కోటిరూపాయలను ఖర్చుపెట్టించి మూఁడువందలయేఁబదియైదు చదరపుమైళ్ళభూమిని దంపసాగుబడిక్రిందికిఁదెచ్చెను. ఇట్లు తెచ్చుటవల్ల సంస్థానమునకు సంవత్సరమున కెనిమిదిలక్షలరూపాయల శిస్తు లధిక ముగాఁ జెల్లుచువచ్చెను. ఖర్చులుతగ్గించుట, క్రొత్తమార్పులు చేయు టయేక కాలమునసే జరుగుచువచ్చెను. అందుచేత సంస్థానముధ

సవిషయమున దినదినము మహాద్భుతముగా వృద్ధిపొందెను. ఆయన అధికారమును బూనినప్పటికి సంస్థానమునకున్న ముప్పదిలక్షలఋణము 1888 వ సంవత్సరమున ననఁగా నైదేండ్లనాఁటికి సంపూర్ణముగాఁ దీర్చివేయఁబడెను. తరువాత నేఁడేండ్లకనఁగా 1895 వ సంవత్సరమున శేషాద్రియయ్యరు జనప్రతినిధిసభనుబిలిపించి యాసభికులతో సంస్థానముయొక్క స్థితిగతులఁ జెప్పునవసరమున నప్పటికి సంస్థానపుఖజానాలో నొకకోటి డెబ్బదియాఱులక్షల రూపాయలు నిలువయున్నవని చెప్పెను. 1883 వ సంవత్సరమున ననఁగా నీతఁడు క్రొత్తగా మంత్రియైనసంవత్సరము సంస్థానమునకువచ్చిన శిస్తొకకోటిమూఁడులక్షలు. శేషాద్రియ్యరు మంత్రిపదవినిమానుకొనినప్పుడు సంస్థానముయొక్క శిస్తొకకోటియెనుబదిలక్షలు. ఇట్లతిశయమైన శిస్తుపన్ను లెక్కువకట్టుటవలనఁగాని ప్రజలంబీడించుటవలనఁగాని రాలేదు. శేషాద్రయ్యరు నిరంతర మభివృద్ధిమీఁదనే దృష్టినిలిపి, పన్నులయొత్తుడు ప్రజలకుఁగలుగనీయక సంస్థానమునకు ధనలాభముకలుగు నుపాయములు వెదకుచు నట్టిపనులందుఁ జొరవతోఁ బ్రవేశించుచువచ్చెను. ఇంజనీరింగు డిపార్టుమెంటువారినిఁ జాలప్రోత్సాహముఁజేసి క్రొత్తజలాధారములు దేశమునకుఁ గల్పించెను. ఎక్కువజాగ్రత్తయుఁ దక్కువ ధైర్యముగల మంత్రులుసాధారణముగాఁ బ్రవేశింపనొల్లని దుర్లభకార్యములలో నీతఁ డవలీలగాఁ బ్రవేశించెడువాఁడు. ఈయనచొరవఁజేసి ప్రవేశించుటచేతనే బెంగుళూరుజనులు హాయిగాఁద్రాగుటకు నీమంచినీరు లభించెను. ఈయన చొరవచేయనిచో హాగారినదిమీఁద నానకట్టుకట్టఁబడక యుండును. ఈ యానకట్టువలన ముప్పదియైదుమైళ్ల చతురముగలచెఱువేర్పడెను. ఈ చెఱువువలన నెన్నోయకరములనేల సాగుబడియగుచున్నది. ఇవిగాక యీయన యుద్యోగముచాలించుకొనక మునుపు మఱియొకపెద్దయెత్తునెత్తెను. కావేరీనది కొండలనుండి క్రిందికిదిగు చోటనుండియంత్రాది

సాధనములవలన నగీజలమును మైసూరు సంస్థామునకుఁ జక్కఁగాఁ బ్రవహింప జేయవలయునని యాయన సంకల్పించెను. దీనివలన మైసూరు సంస్థాన మిప్పటికంటె రెట్టింపు భాగ్యవంతమగును. ఈయన మంత్రిగానుండిన పదునెనిమిది సంవత్సరములలోను నీటిపాఱుదలం గూర్చి యాయన ఖర్చుచేసినసొమ్ము రమారమి నాలుగుకోట్లరూపాయలు. కాలమున కనుగుణముగా నుండునట్లు శేషాద్రియ్యరుఁగూడ నెన్నియో క్రొత్తడిపార్టుమెంటులఁ గల్పించి వాటిలోఁ బనిచేయుటకుఁ దనదేశమున సమర్థులు లేనప్పుడు విదేశములనుండి ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞానము లోకానుభవముంగల సత్పురుషులం బిలిపించుచు వచ్చెను. మును పున్న డిపార్టుమెంటులంగూడ బైనుండి క్రిందివఱకు సంపూర్ణముగా మార్చివేసెను. మైసూరు సంస్థానమున కోలారుజిల్లాలో బంగారపు గనులు కలవు. ఈగనులను యూరోపియనులు కౌలుకుఁ బుచ్చుకొని పూర్వము సంవత్సరమున కేబదివేల రూపాయలచొప్పున మహారాజావారి కిచ్చుచుండువారు. శేషాద్రియ్య రాగనులను ద్రవ్వుటలో మఱింత ప్రోత్సాహము గలిగించి యిపుడు సంవత్సరమునకుఁ బదునైదులక్షల రూపాయలు రాఁబడివచ్చునట్లు చేసెను. ఎంతబుద్ధిశాలియైన నెంతబలవంతుఁడైన మనుష్యుఁడు మతజ్ఞుడేగాని సర్వజ్ఞుఁడు కాఁడుగదా! అందుచే శేషాద్రియ్యరు రాజ్యపరిపాలనములోఁ బెక్కులోపములు చేసియుండవచ్చు. రైతులకుపయోగకరముగా నుండుటకీయన కృషినిధులను స్థాపించెను. కృషినిధులనఁగా రైతులకుమిక్కిలి తక్కువ వడ్డిని యప్పులిచ్చెడు బ్యాంకులు. పంటకాఁపులు సాధారణముగా నూటికి రూపాయి యెనిమిదణాలు రెండురూపాయిలు వడ్డికి సొమ్ము దెచ్చుకొని యాఋణము దీర్చలేక నానాఁటికి దుస్థితిలోనికి వచ్చుటఁ జూచి వారి స్థితి బాగుచేయుటకీయన యీనిధులఁ గల్పించెను. కాని యవి యనుకొన్నంత

కార్యకారులు కాలేదు. ఇంక నతఁడు చేసిన ప్రయత్నములలో నెఱ వేఱనివి కొన్ని యున్నవి. కాని నెఱవేఱిన కార్యము లనంతములుగా నుండుటచేఁ జెడిపోయినవానిని మనమెత్తుకొన నక్కఱలేదు. మైసూరు నిప్పుడున్న స్థితికిఁ దెచ్చిన మహనీయుఁ డీయనయే యనినిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. శేషాద్రియ్యరుయొక్క సత్పరిపాలనము మైసూరు ప్రభువులయొద్దనుంచి ప్రజలయొద్దనుంచి మెప్పులుదెచ్చుటయే గాక యింగ్లేయప్రభుత్వము వారియొద్దనుంచికూడ నాయనకు మెప్పులు తెచ్చెను.

1887 వ సంవత్సరము ఫిబ్రేవరు నెలలో గవర్నరు జనరలుగా రగు డఫెరిను ప్రభువుగారు మైసూరుసంస్థానమునకుఁ బోయి మంత్రికి సి. యస్. ఐ. యను బిరుదమిచ్చిరి. అనంతరము 1893 వ సంవత్సరమున గవర్నరు జనరలుగారగు ఎల్గిను ప్రభువుగా రాయనకు కె. సి. యస్. ఐ. యను బిరుదమిచ్చిరి. వెనుకటి మైసూరుమహారాజుగారు శేషాద్రియ్యరుకు రాజ్యధురంధరుడను బిరుదమిచ్చిరి. ఆమహారాజు గారు 1894 వ సంవత్సరమున మృతినొందఁగాఁ గుమారుఁడు బాలుఁ డయినందున నిండి మహారాణిగారు దేశపరిపాలనము జరుపుటకు కవున్సిలు ఆఫ్ రీజన్సీయను నొకసభ నేర్పరచి యాసభకు శేషాద్రియ్యరు నధ్యక్షునిగ నేర్పఱచిరి. చెన్నపురి యూనివర్సిటీవారు 1887 సంవత్సరమున నాయన నొక ఫెల్లోగాఁ జేసిరి. నిరంతరమగు కార్యభారముచేత నాయన శరీరారోగ్యము క్రమక్రమంబుగ చెడుటం జేసి యాయన 1900 సంవత్సర ప్రారంభమున నుద్యోగము మానుకొనెను. మొత్తముమీఁద నీతఁడు మైసూరుసంస్థానములో ముప్పదిరెండేండ్లు పనిజేసెను. అందుపదునేడేండ్లు మంత్రిపదవియందే యుండెను. చిరకాలమునుండి యాయనశరీరమునకుగావలసిన విశ్రాంతి యిప్పుడు లభించుటచేత శేషాద్రియ్యరు చాలకాలము జీవించుననియు నాయన జీవితములో భుక్తశేషముఁగూడ లోకోపకారార్థమే వినియోగపడుననియు

నెల్లవారలుఁ దలంచిరి. కాని దైవమది యోర్వఁడయ్యె. సరిగా రెండుసంవత్సరములైనను విశ్రాంతి సౌఖ్యము ననుభవింపక ముందే 1901 సెప్టంబరు పదమూడవ తారీఖున మిత్రమండలమునకును బంధుకోటికి నపారదుఃఖము కలుగునట్లు శేషాద్రియ్యరుస్వర్గస్థుఁడయ్యెను.

శేషాద్రియ్యరు మిక్కిలి ప్రసిద్ధుఁడు. ఆయనచరిత్ర మంతకన్న ప్రసిద్ధము. దక్షిణదేశము మంత్రులకుం బుట్టిన యిల్లని భరతఖండమున వాడుక కలదు. ఏలయన నీదక్షిణ దేశముననెగదా దివాను రంగారావు రాజా మాధవరావు, వెంబాకం రామయ్యంగారు దివాను రంగాచార్యులు మహామంత్రి శేషాద్రయ్యరు మొదలగువారు పుట్టి పెరిగి మహాధికారము జేసినది. పైనుదాహరింపఁబడినవారందఱుమంత్రులుగానుండినను వారియందఱికంటె శేషాద్రియ్యరునకు రెండులాభము లెక్కువకలిగెను. అందు మొదటిదేదన శేషాద్రియ్యరు మైసూరుసంస్థానమునఁ జిరకాలము పనిజేయుట కవకాశముకలిగెను. తక్కినవారి కీయవకాశముగలుగలేదు. రంగాచార్యులు రెండు సంవత్సరములుమాత్రమే మంత్రిపనిఁజేసెను. మాధవరావు తిరువాన్కూరునందుఁ గొంతకాలము బరోడాలోఁ గొంతకాలము మంత్రియైయుండెను. కాని నిరంతరాయముగ నొక్కచో నింతకాముపనిచేయలేదు. శేషాద్రయ్యరు పదునేడుసంవత్సరములు మంత్రిగాను తత్పూర్వము పదునైదువత్సరములు వేరువేరు పదవులలో నుద్యోగిగాను మైసూరునందేయుండుటచేత సంస్థానముయొక్క గుట్టుమట్టులు దేశస్థుల యాచారవ్యవహారములు దెలిసికొనుటకు, తెలిసికొని వలయునెడల దేశకాలపాత్రముల ననుసరించి మార్పులఁ జేయుటకు నవకాశము కలిగెను. రెండవలాభమిది. హిందూదేశమునందు మం మంత్రులైన మహనీయులు విద్యావిషయమున మున్నెగలుగ నున్నా అది యెట్లన్న నాంగ్లేయవిద్య జక్కగా నేర్వక మంత్రులై

యనంతర మాభాషనేర్చికొని మొత్తముమీఁద స్వభాషలోనే వ్యవహారము నడిపినవారు కొందఱు. ఇందులో గ్వాలియరు మంత్రియైన దినకరరావు, హైదరాబాదునకు మంత్రియైన సలారుజంగును జేరుదురు. బి. యే. బి. యల్. మొదలగు పరీక్షలయందుఁ గృతార్థులు కాకపోయినఁ దమకాలమునాఁటికున్న యాంగ్లేయవిద్యనభ్యసించివ్యవహార మింగ్లీషులోనే కట్టుదిట్టముగ నడిపినవారు కొందఱు. మాధవరావు రంగాచార్యులు రామయ్యంగారుమున్నగువారీ తెగలోనివారు బి.యే; బి.యల్ మొదలగుపరీక్షలయందు కృతకృత్యులైమంత్రులై నవీనపద్ధతుల ననుసరించి వ్యవహారములు నడపినవారు కొందఱు. శేషాద్రియ్య రీ తెగలోఁ జేరును. ప్రకృతిశాస్త్రములు నేర్చికొన్న ఫలము శేషాద్రయ్యరు తనపరిపాలనమునం గనఁబఱచెను.

ఎవరిమంత్రిత్వమేవిధముగనున్నదో పోల్చి చెప్పుటచాలకష్టము కాని శేషాద్రయ్యరునకు దక్కినమంత్రులకు నెంతో భేదమున్న పక్షమున నదిముఖ్యముగ నొకదానియందగపడుచున్నది. దినకరరావుమాధవరావు మొదలగుప్రాచీనమంత్రులు తమయధికారముక్రిందికివచ్చిన దేశములలోఁ గ్రమస్థితి లేనిచోట్లఁ గ్రమస్థితినెలకొలుపుచు జెడియున్న తావులను జక్కజేయుచువచ్చిరి. శేషాద్రియ్యరన్నో యతఁడువచ్చునప్పటికి దేశము క్రమస్థితిలోనే యున్నందునఁ జేతిపనులు వాణిజ్యము మొదలగునవి వృద్ధిజేసి సంస్థానముయొక్క ధనస్థితి బాగుపఱచి రాజ్యమును ధనవంతముగఁ జేసెను.

శేషాద్రియ్యరు స్థిరమనస్సుగలవాఁడు ఎవ్వరేగాని నెదిరించిన కొంలఁదినాతనిపట్టుదల యధికమయ్యెడిదఁట. పరేంగితజ్ఞాన మాయనకున్నట్లు మఱెవ్వరికి లేదనిచెప్పుదురు. అందుచేతనే లక్షణములంగనిపెట్టి తగినవారినే తనక్రిందియధికారులుగ నేర్పఱచుకొనెను. ఒకరిమీఁద క్రోధము మఱియొకరిమీఁద దయ యనుపక్షపాతము లాయనకడ లేవు.

అన్నియుఁ దెలిసినవాఁడయ్యు నీతఁడొకచిన్నపొరపాటుఁ జేసెను. గొప్పయుద్యోగములలో మైసూరులోఁ బుట్టిన జనులను బ్రవేశపెట్టకయాతఁడు తఱచుగాఁ జెన్నపురిరాజధానిలోని వారినే తెచ్చి ప్రవేశపెట్టెను. ఆదేశస్థులనే బ్రవేశపెట్టినచో వారిజాతిమత పక్షపాతముగలిగి వర్తింతురనియు విద్యలో విశేషముగనారి తేరినవారుగాకపోవుటచేననర్హులనియుఁ దలంచి యాయన విదేశస్థులఁ దెచ్చినచో వారుపక్షపాతములేక ప్రజ్ఞాధుర్యులైయుందురని తలంచి యట్లుచేసెననియు నది పొరబాటుకాదనియు నాయనపక్షమువారు తలంతురు. కారణమేమయినను శేషాద్రయ్యరు మైసూరుజనుల కిష్టుఁడు గాకపోయెను. ఇతఁడు సంస్థానముయొక్క క్షేమమునే గోరెను. స్వలాభముజూచుకొని పని చేయలేదని శత్రువులైన నొప్పుకొందురు.

ఆయనయెల్లప్పుడు నీతిపరుఁడై వ్యవహరించెను. రాజకార్యములతో స్వకార్యముల నెన్నఁడు నాయనకలిపి యెఱుఁగఁడు. తనసొంత సొమ్మునుఁ జెన్నపురములో నున్న బ్యాంకులో వేసికొనెనేకాని మైసూరుసంస్థానపు బ్యాంకులో నెన్నఁడు వేసికొనలేదు. చిరకాలము వేలకొలఁది రూపాయలు గల యుద్యోగములు చేసినను శేషాద్రియ్యరు పనిమానుకొనునప్పటికి దనపదవి వహించిన వారియందఱికంటె పేదవాఁడుగ నుండెను. అందుచేత మైసూరుమహారాజుగారాయనకు నాలుగు లక్షలరూపాయలు రొక్కమును నెలకు రెండువేల రూపాయ లుపకారవేతనమును దయచేసిరి. మాధవరావు మొదలగు వారు తాము మంత్రులై యున్న దేశములలో జీవితకాల శేషమును గడపక స్వదేశములకుఁ బోవుచు వచ్చిరి. శేషాద్రియ్యరట్లుచేయక యేదేశపుసొమ్ము తాను తినెనో యాదేశమునందే తన ధనమంతయు ఖర్చుపడవలయునని యుద్యోగమును మానిన వెనుకఁగూడ స్వదేశమునకుఁబోవక మైసూరులోనే గాఁపురముండెను. ఈయన గొప్పదీ

కులయందుఁ దేశీయను మతవిషయమునఁ బ్రాచీనులలోఁ జేరిన వాఁడు. ఇంటియొద్ద పరమనిష్ఠుఁడై వ్యాఘ్రచర్మముఁగప్పుకొని విభూతిపిండికట్లు బెట్టుకొని మహేశ్వరధ్యానము సేయుచుండును. మృతినొందునప్పుడు సయితమాయన తనశరీరము బులితోలుతోఁ గప్పి దహనము జేయుమని బంధువులను బ్రార్థించెనఁట. మతవిషయమునందింత పట్టుదల కలదని యీతఁడు వ్యవహారవిషయములలో నెన్నఁడు జాతిమత భేదములను బాటించినవాఁడు కాఁడు. వ్యవహారములలోఁదురక, క్రైస్తవుఁడు, మాలవాఁడు, బ్రాహ్మణుఁడు గూడనాయన దృష్టికి సమానులే.

పెంబాకం రామయ్యంగారు

ఈయన 1826 వ సంవత్సరమందుఁ జెన్నపట్టణమున జన్మించెను. సర్ తామస్ మన్రోగారు గవర్నరుగానున్న కడపటి దినములలో నీయనతండ్రి రివిన్యూబోర్డులో రికార్డుకీపరుగా నుండెను. ముగ్గురన్నదమ్ములలో రామయ్యంగారు కనిష్ఠుఁడు. తక్కిన సోదరులిద్దఱు మేనమామయైన వెంబాకం కృష్ణయ్యంగారియొద్దఁ బెరుఁగుచు వచ్చిరి. ఈకృష్ణయ్యంగారు మనదేశము కంపెనీవారు పరిపాలించెడు దినములలోఁ దూర్పుసముద్రపు రేవులలో ధాన్యాదులవర్తకముఁ జేయుచుండెను. చిన్నప్పుడు రామయ్యంగారు మంచియారోగ్యము లేక తఱుచుగ జబ్బుపడుచు వచ్చినందునఁ దలిదండ్రు లాయనను గొన్నిసారులు పాలారునదీ తీరమందు నీవరము గ్రామమందున్న మేనమామయొద్దకును గొన్నిసారులు చెంగల్పట్టుయొద్దనున్న స్వగ్రామమగు వెంబాకమునకును నీటిమార్పు గాలిమార్పుల నిమిత్తము పంపుచువచ్చిరి. చిన్నజీతములు పెద్దకుటుంబములుఁ గల గృహస్థుల కేదినములలో నైనను బిడ్డలకు గొప్పవిద్యఁ జెప్పించుట కష్టముగదా. కాని ముందు వెనుకలు చక్కగాఁ దెలిసినదియు మితవ్యయము యొక్క యుపయోగ మెఱిఁగినదియుఁ బరమశాంతయు సౌభాగ్యరాలునగు రామయ్యంగారితల్లి సొమ్ము క్లుప్తముగా వ్యయముఁజేసి కుటుంబముఁ గడపి కుమారున కాదినములలో నున్న మంచివిద్యఁ జెప్పించెను. 1841 వ సం॥ న నెల్ఫినిష్టన్ ప్రభువు గవర్నరుగా నున్నప్పుడు చెన్నపట్టణమందు గవర్నమెంటువా రొక హైస్కూలు స్థాపించిరి. అది బయలు దేఱఁగా నందులో నాలుగురు విద్యార్థులు చేరిరి. అందులో రామయ్యంగా రొకరు. ఆయన సహాధ్యాయులైన

తక్కినవైదుగు రెవరనఁగా 1. మహామంత్రియైన రాజా సర్ టి. మాధవరావుగారు, 2. చెన్నపట్టణపు హైకోర్టులో మొదటిప్లీడరు, గవర్నరుగారి శాసన నిర్మాణ సభలో మొదటి స్వదేశసభికుఁడు నగు శ్రీశఠగోపాచార్యులు, 3. దక్షిణహిందూస్థానమున విద్యాధికుఁడని పేరు వహించిన తారీదొరగారు, 4. తిరువాన్కూరు సంస్థానమందలి హైకోర్టులో జడ్జిగాఁ జిరకాల ముండిన సదాశివపిళ్ళగారు, 5. గొప్పవిద్వాంసుఁడని పేరుపొంది బ్రతికినన్నాళ్ళు రోగములతోఁ దీసికొనుచు స్వల్పకాలమేజీవించిన దీనదయాళు నాయఁడు.

ఈ యైదుగురు విద్యార్థులుఁ బరీక్షలో ఘనముగాఁ గృతార్థులైరి. ఆహైస్కూలు ప్రధానోపాధ్యాయుఁడగు పవెలుదొర తన విద్యార్థుల బుద్ధివిశేషముఁ గనిపెట్టి వారికిఁ బాఠశాలలోఁ జెప్పెడు చదువుగాక యింటియొద్దగూడ ప్రకృతిశాస్త్రము మొదలగునవి చాలవఱకుఁ జెప్పెను. ఆదినములలోనె రామయ్యంగారు ప్రకృతిశాస్త్రమును జ్యోతిషశాస్త్రమును నేర్చి వాటియందు మిక్కిలి యభిరుచి గలవాఁ డయ్యెను. రామయ్యంగారు పెద్ద పుస్తకములకట్ట చేతఁబట్టుకొని ముత్యాలు పేటనుండి ప్రతిదినము మిక్కిలి దూరమున నున్న తన పాఠశాలకుఁ బోవుచు వచ్చెను. ఈకాలమం దీయనకుఁ బరమమిత్త్రుఁ డీయన జ్ఞాతి యగు శఠగోపాచార్యుఁడు. ఈ కాలములో రామయ్యంగారి కొక కష్టము సంభవించెను. ఈయనయన్నయు సర్వజనులకు నిష్టుఁడు గొంత కుటుంబభారము వహించినవాఁడు నగు పార్థసారథి యయ్యంగారు కాలధర్మము నొందిరి. ఆయన మరణము చేత దుఃఖులైన తల్లిదండ్రులకు తన విద్యాభ్యాస వ్యయము భారముగా నుండకుండ రామయ్యంగారు తన స్కూలుజీతము తానే తెచ్చుకొనవలసి వచ్చెను. ఆకాలములో శ్రీ పచ్చయ్యప్ప మొదలియారిగారి పాఠశాల పరిపాలనముఁజేయు సభవారు, ఆంగ్లేయ శాస్త్ర

విద్యలను జదువుకొను విద్యార్థులలో మొదటివానికిఁ గొంత నెల వేతనమీయఁ దలఁచిరి. రామయ్యంగారు కష్టపడి చదివి తన ప్రజ్ఞచే తనే యీవిద్యార్థి వేతనము సంపాదించెను. తలిదండ్రులకు నిర్బాధకముగా దాను జదువుకొనుట కాధారమై యీవిద్యార్థి వేతనము దనకు మహోపకారము చేసెనని యాయన యిటీవల పలుమాఱులు చెప్పుచు వచ్చెను. అట్లు తానుపుచ్చుకొన్న విద్యార్థి వేతనపు సొమ్మును రామయ్యంగారు ఋణముగా నెంచుకొని దానిని దీర్పఁ దలఁచి కొంత మూలధనమును తన్నిమిత్తమిచ్చి దానివడ్డివల్ల పట్టపరీక్షకుఁ బ్రికృతిశాస్త్రముఁ జదువదలఁచు విద్యార్థికి సహాయముఁ జేయవలసినదని యేర్పాటు జేసి విద్య ముగిసినతోడనే యాకాలమున రివిన్యూబోర్డువారికి సెక్రెటరిగా నుండిన ప్రైక్రాఫ్టుదొర రామయ్యంగారిని తనకచేరీలో మహారాష్ట్రభాషకుఁ దర్జుమాదారుగ నేర్పఱచెను. రివిన్యూబోర్డులో నిట్లు కొంతకాలము పనిఁ జేయుటచేత రివిన్యూపద్ధతులఁ దెలిసికొనుట కాయన కెన్నో యవకాశములు కలిగెను. క్రమక్రమముగా రామయ్యంగారు పూనికతోఁ బనిఁజేయుటవలనఁ జాలమంది కలక్టర్ల కనుగ్రహపాత్రుఁడయ్యెను. 1850 వ సంవత్సరమందు నెల్లూరుకలక్టరు తనకచేరీలోనున్న హెడ్డుమున్షీ పని రామయ్యంగారి కిచ్చెను. ఈయుద్యోగములో నీతఁడు నాలుగు సంవత్సరములుండెను. 1854 వ సంవత్సరమందు గవర్నమెంటువారు ఇంజనీరింగు డిపార్టుమెంటుకొత్తగానిర్మించి యాశక్రెటరిగారియొద్ద రామయ్యంగారినిఁ బనిచేయఁ బంపిరి. అందులోఁ గొంతకాల మున్న పిదప 1855వసంవత్సరమున నాయనయధికారులు రెండుద్యోగములకనఁ బఱచి యాయన యిష్టమువచ్చినదానిలోనికివెళ్ళుమనిరి. మొదటిది నెల్లూరుజిల్లాలోనాయబుసిరస్తదారుపని. రెండవదికృష్ణాజిల్లాలోనప్పుడే కొత్తగా నేర్పడిన సబుకలెక్టరునొద్ద సిరస్తాదారు పని. రామయ్యం

గారు తానదివఱకు గొంతకాలముపనిఁజేసిన నెల్లూరుజిల్లాకే వెళ్ళియక్కడి కలక్టరు నమ్మకమునకుఁ బాత్రుఁడై శ్రద్ధగాఁ బనిఁజేసెను. ఈయుద్యోగమున రెండేండ్లున్న పిదప నతఁడు తంజావూరుజిల్లా కలక్టరు కచేరిలో హెడ్డుశిరస్తాదారుగ నియమింపఁ బడెను. నెల్లూరు విడిచిపోవునప్పు డాజిల్లాకలక్టరు రామయ్యంగారి సామర్థ్యములం గొనియాడుచు నొకజాబు వ్రాసెను. ఆజాబులో నితరవిషయములు విడిచి నాలుగుమాటలు మాత్రమిం దుదాహరించుచున్నాను. "నీవంటి మనుష్యులే దేశమునకు నిజమైనమిత్రులు. వారే యీ దేశమును దక్కిన యెల్ల దేశములలోఁ బేరుకలదానినిగాను యెల్లసజనుల స్తోత్రమునకుఁ బాత్రమైనదానిఁగాను జేయఁగలవారు." ఈయుద్యోగమునం దొక సంవత్సర మున్న పిదప నాయన యాజిల్లాలోనే డిప్యూటికలెక్టరయి హెడ్డుకలక్టరునకు నమ్మఁదగిన సహకారియై యుండెను. 1859 వ సంవత్సరమందు తంజావూరుజిల్లాలోనున్న యీనాము భూములు పరిష్కరింపఁదలఁచి గవర్నమెంటువారు యీనాము కమీషనరగు టి. బుయిలరుదొరతోఁ గలిసి మాటాడుటకై రామయ్యంగారినిఁ జెన్నపురముఁ బిలిపించి బుయిలరు నొద్ద నుద్యోగ మిచ్చిరి. ఆయన చెన్నపట్టణమందుండఁగానే సర్ ఛార్లెసు ట్రివిలియన్ దొరగారాయనం బిలిచి కావేరీనదిపారెడి భూములలోఁ గొంత భూముల పరిష్కారము గావలసియుండెను. కనుక యచ్చోటికి వెళ్ళవలసియుండునని యాయనతోఁ జెప్పెను. తంజావూరుజిల్లాలో కావేరీనదిపారెడి భూములలో రహితుల యొద్దశిస్తువసూలుచేయుట కొలుంగుపద్ధతియని యొకపద్ధతి యుండెను. ఈపద్ధతింబట్టి దేశమున పండిన పంట హెచ్చుతగ్గులననుసరించి రహితులయొద్ద శిస్తు హెచ్చుగాను తగ్గుగాను వసూలు చేయఁ బడుచు వచ్చెను. స్థిరమైన పద్ధతిలేక యేటేటి కాయేఁడు మారుచువచ్చిన యీపద్ధతిని మాన్పి శాశ్వతమైన శిస్తు కట్టవలసిన

దని రామయ్యంగారిని నియమించిరి. అయ్యంగారు వెంటనే యీపని లోఁ బ్రవేశించి కలెక్టరుగారి యుత్తరువులంబట్టి యెనిమిది మాసములలో నీపనిఁబూర్తిఁజేసెను. ఈపని కొంత జరుగుచుండఁగానే ట్రెవిలియన్ దొరగారు దక్షిణపు జిల్లాలను జూడ బయలుదేఱి తంజావూరు జిల్లాలో రామయ్యంగారు చేయుచున్న పనిఁ బరీక్షింపఁగోరి చాల పట్టుదలతో శోధించి యాతఁడు చేసినపని మిక్కిలి బాగున్నదని మెచ్చుకొనిపోయెను.

1860 వ సంవత్సరమున ప్రెసిడెన్సీకాలేజీ సంవత్సరోత్సవ సమయమున ప్రసంగించుచు ట్రెవిలియన్ దొరగారు రామయ్యంగారి నీ క్రిందివిధమునఁ బ్రశంసించిరి. "నేఁ జెప్పిన తరగతిలోఁ జేరిన మఱియొక స్వదేశీయుఁడగునుద్యోగస్థుఁడుతంజావూరుజిల్లాలో మిక్కిలికష్టమైనపనినినేర్పుతోనెఱవేర్చెను. ఈకార్యసాధనమందితఁడుజూపినసామర్థ్యము, నీతియు నతనికేగాక హిందూజాతికెల్ల గౌరవముఁదెచ్చుచున్నది." 1870 వ సం॥రమందు స్వదేశస్థులకుఁ గొప్పయుద్యోగములియ్యవచ్చునని పార్లమెంటుసభలో నొకచట్టముపుట్టినపుడుయీదొరగారే రామయ్యంగారి కీక్రింది విధమున వ్రాసిరి. "హిందువులకిప్పుడు గొప్పయుద్యోగము లీయవచ్చునను మంచిస్థితికివచ్చితిమి. ఇపుడుపార్లమెంటులో నున్నబిల్లు హిందువులుగూడ నింగ్లీషువారితోసమానముగ జూడవలయునను న్యాయపద్ధతిమీఁద నిలిచియున్నది. ఇదివఱకు గవర్నమెంటు కొలువులోనుండుటచేతఁ గాని లేక గౌరవమైనస్వతంత్రవృత్తులలో నుండుటచేతఁగాని గొప్పయుద్యోగములకుఁదగియున్నస్వదేశస్థులందఱ నట్టియుద్యోగములలో గవర్నమెంటువారుప్రవేశపెట్టుదురు. ఈసమయమున గవర్నమెంటువారు నిన్నట్టి గొప్పయుద్యోగములోఁ బ్రవేశపెట్టకపోయినపక్షమున నాకు విషాదముగ నుండును. నీవునూఱుసంవత్సరములు పూర్వతనమునాగరికొలువుచేసినను తంజావూరు

లోని కొలుంగు వ్యవహారములవంటి కష్టమయినవ్యవహారము మరల చేయవలసియుండెడు. నీవు చెన్నపురి రాజధానిలోనున్న స్వదేశస్థులకంటె తెల్లవారికంటె నాపనికిఁదగిన వాఁడవని నీవిషయమైసిఫారసుచేసిరి. తంజావూరుమండలములో సగముభాగములోనున్న జనుల యదృష్టములు చేతిలోనున్నను నీపూర్వప్రవర్తనముమీఁద నెక్కడ నొకమచ్చకుండ ననుమానపునీడయైన నీమీఁద సోఁకకుండ నీవా వ్యవహారమున్యాయైకదృష్టితో నెల్లరకుఁదృప్తికరముగఁ బరిష్కరించితివి." తంజావూరులో వ్యవహారము ముగియఁగానే యీనామకమీషనులోఁ జేరవలసినదని యదివఱకు రామయ్యంగారికుత్తరువులువచ్చెనుగాని తంజావూరుకలెక్టరు రాయనను విడువక తనకుసహాయుఁడుగ నేర్పఱచుకొనెను. ఇక్కడనుండఁగానే గవర్నమెంటువా రాయనను మఱియొక వ్యవహారముఁ బరిష్కరింపుమని పంపిరి.

1858, 59 వ సం॥రములలో కావేరీనదివలన దేశమునకు గొప్పనష్టము కలిగెను. అప్పుడు చెడిపోయిన ప్రదేశములకు మరమ్మతులు చేయుటకై గవర్నమెంటువారుమిరాశిదారులకుగుత్తదారులకు వేలకొలది రూపాయలిచ్చిరి. ఆమరమ్మతులుసరిగా జరిగినవో లేదో తెలిసికొని గవర్నమెంటువారికి గుత్తదారులకుఁగల వ్యవహారముఁ బరిష్కరించుటకు రామయ్యంగా రేర్పడెను. ఈకృత్యము నతఁడు శ్రద్ధతో నెఱవేర్చి గుత్తదారులవల్ల దొరతనమువారికి రావలసినసొమ్మునిశ్శేషముగా రాఁబట్టెను, తరువాత నతఁడుతంజావూరుజిల్లాలోనేయున్నసల్లకాడిగ్రామ వ్యవహారముఁ బరిష్కరించుటకై నియమింపఁబడెను. ఈ గ్రామము చెన్నపట్టణపునివాసులైన యొకకుటుంబమువారికి మొఖాసాగానుండెను. గవర్నమెంటుకు గ్రామముమీఁదఁ జెల్లవలసినశిస్తు మితిమీఱియుండుటచే మొఖాసాదారులు దానిమొగముఁజూడక పాడుపెట్టిరి. రామయ్యంగారు శిస్తుతగ్గించి క్రొత్తపద్ధతిగా శిస్తునేర్పఱచి

కలెక్టరు యొక్కయు దొరతనమువారి యొక్కయు నంగీకారమునంది గ్రామము బాగుచేసెను.

1851 వ సంవత్సరమున సేలముజిల్లాకు సేలము పట్టణమే ముఖ్యపట్టణముగా నేర్పడెను. అంతవఱకు హోసూరులో నున్న హెడ్కలెక్టరు కచ్చేరి సేలమువచ్చెను. ఆజిల్లాలోని నామక్కాలుపట్టణమందు సబుకలెక్టరొకరుండునట్లేర్పాటుచేయఁబడెను. గవర్నమెంటువారు రామయ్యంగారిని మొదటితరగతి డిప్యూటీకలెక్టరుద్యోగముఁ బ్రాయప ఆదినామక్కాలులో సబుకలెక్టరుగా నుండవలసినదని పంపిరి. అక్కడ సబుకలెక్టరుగా నాయన 1854 వ సంవత్సరమువఱకు నుండెను.

ఈసమయమున నిండియాగవర్నమెంటువారు కాగితముల నాణెమును క్రొత్తగా నిర్మింపఁదలంచిరి. కాగితములనాణెములనఁగా కర్యాంకునోట్లు. ఇవియు రూపాయలు కాసులవలెనే యిప్పటికి దేశమున నాణెములుగఁ జెల్లుచున్నవి. రామయ్యంగారు నమ్మఁదగిన మనుష్యుఁడగుటచే నిండియాగవర్నమెంటువా రాయననీడిపాటిమెంటులోఁ బ్రోదలంచి తిరుచునాపల్లిలో నెలకొలువందలు మొదటజీతముఁ గలిగి క్రమాభివృద్ధిగా నెనిమిదివందలవఱకుజీతముగలయశిస్టెంటుకమీషనరుగా నియమించిరి. ఈయుద్యోగములో నతఁడు 1855 వ సంవత్సరప్రారంభమందుఁ బ్రవేశించెను. ఒకసంవత్సరములోఁ బనిచేయునప్పటికి తనకుఁ దగినంతపనిలేదని తెలిసికొని జీతముపుచ్చుకొనుచు సుఖముగాఁ గూర్చుండుట కిష్టములేక యాసంగతినతఁడుగవర్నమెంటువారికిఁ దెలియఁజేసెను. గవర్నమెంటువారు వెంటనే యాయననుబ్రధానసెక్రెటరిగారి యాఫీసునకు మార్చియతఁడదివఱకుచేయుచున్న యుద్యోగమవసరమే లేదని తీసివేసిరి. 1856 వ సంవత్సరమంతయు నితఁడా యుద్యోగమునం గడపెను. 1867 వ సంవత్సరమందు స్టాంపుల సూపరెంటెండెంటగు టెంపిలుదొర కాలధర్మమునొందఁగా దొరతనమువారు

నెలకు వేయిరూపాల జీతముమీఁద రామయ్యంగారి నాయుద్యోగమునం బ్రవేశపెట్టిరి.

మఱుసటిసంవత్సరము గవర్నరుగారి శాసననిర్మాణసభలో నొకసభికుఁడుగ నతఁడునియమింపఁబడెను. ఈసభలో నతఁడు పండ్రెండు సంవత్సరములు సభికుఁడుగనుండి క్రొత్త చట్టములునిర్మించునప్పుడుగవర్నమెంటువారికెంతో సహాయముఁ జేయుచువచ్చెను. అతఁడు ముఖ్యముగ శ్రమపడి పనిజేసినవి రెండువిషయములుగలవు. అది యేమనగా మునిసిపలులోకలుఫండు సంబంధమగు పన్నులుకట్టుటకు గవర్నమెంటువారు నిర్మించిన చట్టములో నితఁడుమిక్కిలిసహాయముఁజేసెను. ఆచట్టమునిర్మించిన అలెగ్జాండరుఆర్బత్తునాటుదొరగారు వ్రాసిన యీక్రిందిజాబుఁ జదివినయెడల రామయ్యంగారెంతసాయముచేసెనో తెలియును. "ఇవి యిప్పుడు చట్టములైనవి గనుక నిదివఱకు నేనన్న నోటిమాటలే యిప్పుడు కాగితముమీఁదఁబెట్టుచున్నాను. ఈశాసన నిర్మాణములో నీవుచేసిన యపార సహాయమునకుఁజెప్పినయాలోచనకు నేను మిక్కిలి కృతజ్ఞుఁడనై యున్నాను. జాగ్రత్తతో నమలుజరుపఁబడినపక్షమున నీరెండుచట్టములు జనులకు మిక్కిలి లాభకరములుగనుండునట్లు నిర్మింపఁబడినవని నాయభిప్రాయము. మన మనుకొన్నట్లే నిజముగా జరిగినపక్షమున మొదటశాసనము నిర్మాణము జేయునపుడు రెండవసారి దానిం దిరగవేయునపుడు నీవుచేసినసహాయమే దానికిఁగారణము." రామయ్యంగారు చదువుకొన్న పాఠశాలయొక్క సంవత్సరోత్సవము రాఁగా వర్బతునాటుదొరగా రాసమయమున మాటలాడుచు రామయ్యంగారినిఁగూర్చి యిట్లుప్రశంసించిరి. ఆకాలమున నీపాఠశాలలో నొకస్వదేశస్థుఁడనఁగా నిప్పుడు గవర్నరుగారి శాసననిర్మాణసభలోసభికుఁడుగానున్న యొకపెద్దమనుష్యుఁడు విద్యఁ గఱచుచుండెను. ఆబడి యిట్టివానిఁ బ్రభవింపఁ జేయఁగలదని యెన్నఁడనుకోలేదు. ఆయ

స సత్ప్రవర్తనమును బట్టియు బుద్ధికుశలతంబట్టియు నీతినింబట్టియుఁ గార్యాచరణమునందుఁజూపెడు స్వతంత్రభావముంబట్టియుఁజూడఁగా మన హిందూరాష్ట్రమందున్న శాసననిర్మాణసభలలో నెక్కడ నింత వాఁడు లేఁడని ధైర్యముతోఁ జెప్పఁగలను. రామయ్యంగారు చెన్నపట్టణము మ్యునిసిపల్ సభలో నెనిమిదిసంవత్సరములు సభికుఁడుగ నుండెను. ఆకాలములో నతఁడుపట్టణాభివృద్ధికి మిక్కిలి పాటుపడెను. ఒకసారియప్పటి గవర్నరు రామయ్యంగారికి మునిసిపల్ ప్రసిడెంటుపనినియ్యఁదలంచెనుగాని రామయ్యంగారే దానినంగీకరింపఁడయ్యె. 1871వసంవత్సరమందు విక్టోరియారాణిగారాయనకు సి. యస్. ఐ. యనుబిరుదమిచ్చిరి. ఆసమయమందు గవర్నరుగారగు నేపియరు ప్రభువు రామయ్యంగారికిఁ క్రిందియర్థము వచ్చునట్లింగ్లీషుతో నొకజాబు వ్రాసిరి. "నీకు సి. యస్. ఐ. బిరుదువచ్చినది. అదికొద్దిదినములలో నే యథాగౌరవముగా గవర్నమెంటు సెక్రటెరిచేతనీకీయఁబడును. సత్ప్రవర్తనచేతను యోగ్యతచేతనుగవర్నమెంటువారి చిరకాలసేవచేతనుమిక్కిలి తగినవాఁడవగు నీకువిక్టోరియారాణిగారు దీనిని దయచేసినందుకునేను నిన్ను బహూకరించుచున్నాను. 1873వ సంవత్సరమందుహిందూదేశపు ధనస్థితినిఁగూర్చి పార్లమెంటుసభవారేర్పఱచిన కమిటీయెదుట సాక్ష్యమిచ్చుటకై యింగ్లాండు వెళ్ళవలసినదని దొరతనమువారు రామయ్యంగారి నడిగిరి. కాని రాజా మాధవరావుగారివలెనే రామయ్యంగారుకూడ వర్ణధర్మము చెడిపోవునను భయమున సీమకు వెళ్ళననిరి. 1875వ సంవత్సరమందు రిజిస్ట్రారుజనరలుపని కాళిరాఁగా దొరతనమువారు రామయ్యంగారి కాపనినిచ్చిరి. 1877వ సం॥రము జనవరి యొకటవ తేదీని డిల్లీనగరమున జరిగినగొప్పదర్బారునకుఁ జెన్నపురిగవర్నరుగారు రామయ్యంగారి నాహ్వానమునఁ జేసిరి. ఆదర్బారున కుఁబోయి యాయన గవర్నరుజనరలుగారివలన బంగారుపతకమును

బహుమానము వడసిరి. రామయ్యంగారు కాలానుసారముగ నెన్నో కమిటీలలో సభికుఁడై మిక్కిలి యుపయోగము లగుపనులఁ జేసెను. ఆకమిటీలలోఁ గొన్ని యిక్కడ పేర్కొనఁబడును. 1. ఇంజనీరింగు డిపార్టుమెంటు స్థాపించుటకై యేర్పడిన కమిటి. 2. చెన్నపట్టణము మునిసిపలు చట్టము మార్పుచేయుట కేర్పడిన కమిటీ. 3. చెన్నపట్టణము మునిసిపాలిటీలో ఆరోగ్యస్థితిగతులఁగూర్చి రిపోర్టుచేయుట కేర్పడిన కమిటీ. 4. చెన్నపురిరాజధానిలోనున్న పాఠశాలలలో బాలురచేత నుపయోగింపఁబడు పుస్తకములను నిర్ణయించుట కేర్పడిన కమిటీ. 5. హిందూమత స్థానములు, అనఁగా దేవాలయములు మఠములు మొదలగువాటిపరిపాలనము సరిగా నుండునట్లు చేయుట కేర్పడిన కమిటీ. 6. గ్రామమునసబులు నిబంధనలను వ్రాయుటకయి యేర్పడిన కమిటి.

రామయ్యంగారు స్టాంపుల యధికారియైనతరువాత నతఁడు చెన్నపట్టణములో స్థిరముగ నుండునని తెలిసిన పిదప నార్టనుదొరగారాయనను పచ్చయ్యప్పమొదలియారుగారిధర్మ మాస్తికి ధర్మకర్తగాఁ జేసెను. అట్లుధర్మకర్తగానుండి యాయన యింతింతనరాని పనిఁజేసెను. పచ్చయ్యప్పగారి పాఠశాలను ధర్మములను మొదలంట నాశనము చేయునట్టి యొకవ్యాజ్యము తేబడెను. ఆవ్యాజ్యములో రామయ్యంగారుపడిన పాటువలననే పచ్చయ్యప్పగారి పాఠశాల నిలచెను. విద్యాశాలలయందు రామయ్యంగారికి మిక్కిలియభిమాన ముండుటచే పచ్చయ్యప్పపాఠశాల నాయన స్వదేశస్థులయొక్కయు నాంగ్లేయులయొక్కయు నుపాధ్యాయులయొక్కయువిశ్వాసమునకు గౌరవమునకుఁ బాత్రమైనదానిగాఁ జేసెను. రామయ్యంగారు ధర్మకర్తగానున్న కాలమందె పచ్చయ్యప్పపాఠశాలసమర్థుఁడగుప్రధానోపాధ్యాయుఁడుగలిగి మంచి హైస్కూలులో నొకటై క్రమక్రమముగ రెండవతరగతికా

జీ యయ్యెను. ఈయన సభికుఁడుగానున్న కాలమందె చెంగలరాయ నాయకుఁడను నతఁడు ధర్మకార్యముల నిమిత్తము వినియోగింపవలసినదని మరణశాసనము వ్రాసియిచ్చినయాస్తి ధర్మకర్త యధీనమయ్యెను. ఈమరణశాసన మనేకసంశయములతోఁ గూడియుండెను. తక్కిన ధర్మకర్తలు రామయ్యంగారియాలోచనము మన్నించి విని యేసత్కార్యములనిమిత్త మాయాస్థి యుద్దేశింపఁబడినదో యాసత్కార్యముల నిమిత్తము వినియోగించిరి. 1880వ సంవత్సరమందు రామయ్యంగారు దొరతనమువారికొలువు విడిచిపెట్టి తిరువాన్కూరు మహారాజుగారి యాహ్వానముమీఁద యాదేశమునకుమంత్రియయ్యెను. ఈయన మంత్రికాకమునుపె యామహారా జుత్తరప్రత్యుత్తరముల మూలమున రామయ్యంగారి విద్యాసంపత్తి వివేకము గౌరవము పరిపాలనాసామర్థ్యమునఁ దెలుసుకొనుచు వచ్చెను. మహారాజు రామయ్యంగారినిఁ గూర్చి పడినయభిప్రాయమంతయు నాయన మంత్రియైనపిదప సరియె యని స్పష్టమయ్యెను. ఆయనతిరువాన్కూరులో నేడు సంవత్సరములు మంత్రియైయుండి యాకాలమందు సంస్థానమందలి ప్రతిడిపార్టుమెంటులోను చాలమార్పులు చేసెను. ఆయన వెళ్ళునప్పటికి సంస్థానమందలి క్రిమినల్ కోర్టు లేచట్ట మాధారము లేక యేపద్ధతి ననుసరింపక నియమితమయినమార్గము లేక వ్యవహారములు జరుపుచుండెను. అదిగ్రహించియాయనయింగ్లీషుప్రభుత్వములోనున్న శిక్షాస్మృతి(పీనలుకోడ్డు)చర్యస్మృతి(క్రిమినలుప్రొసిజ్యూరుకోడు) తెప్పించి సంస్థానమందలి కోర్టులలో వాడుక చేయించెను. అదివఱకు సంస్థానమందలిపోలీసుబలగముతక్కువజీతములుగలిగితగినశిక్ష లేక నేరస్థులను సరిగాఁ బట్టుకొన లేక మిక్కిలిదుస్థితిలో నుండెను. రామయ్యంగా రీలోపముల నివారించుటకుఁ జెన్నపట్టణపు పోలీసుచట్టముఁ దెంచి సంస్థానమందు వాడుకచేయించెను. అనంతరము రామయ్యం

గారు న్యాయస్థానములను జక్కఁజేయఁబూనెను. ఆ దేశములో స్టాంపు డ్యూటియెక్కువ పెట్టవలసివచ్చినను జనులు విశేషముగా వ్యాజ్యములు వేయుచు వచ్చిరే కాని తగ్గలేదు. అందుచేత పని తెమలక కోర్టులు వ్యాజ్యములతో నిండియుండెను. అందుచేత మునసబులకు స్మాలుకాజుల యధికారమిచ్చి వారి జీతములు వృద్ధిచేసి జిల్లాజడ్జీలసంఖ్య తగ్గించి మొత్తముమీఁద న్యాయాధికారుల కందఱకు జీతములు వృద్ధిచేసి మేజస్ట్రీటులకు పోలీసధికారము తీసివేసి యనవసరముగ నధికసంఖ్యగనున్న మేజస్ట్రీటులను తగ్గించి వారికి నెక్కువయధికారము లిచ్చి తిరువాన్కూరులోనున్న హైకోర్టును దగినస్థితిలోఁ బెట్టెను. అనంతర మతఁడు రివెన్యూవ్యవహారములఁ జక్కఁజేయ నారంభించెను. ఈడిపార్టుమెంటులో న్యాయస్థానములోనున్న పద్ధతులకంటె పురాతనపద్ధతులు చెడుపద్ధతులు ప్రబలియుండెను. ఈరివెన్యూశాఖలోనున్న కొలువుగాండ్రకు జీతములు తక్కువ, పనిచేయుటకు సామర్థ్యము లేకపోవుట యను రెండు దోషములు పట్టియుండుటచే రామయ్యంగారుద్యోగస్థుల సంఖ్య తగ్గించి జీతములు వృద్ధిజేసియా డిపార్టుమెంటు నంతను స్థిరమైన పునాదిమీఁదఁ బెట్టెను. ఉప్పుకొఠారులమీఁద తగినంత యదుపు గలుగునట్లా డిపార్టుమెంటు నంతను మంచి స్థితిలోనికిఁ దెచ్చెను. వీని యన్నిఁటికంటె శ్లాఘనీయమైన కార్యమేమనఁగా రామయ్యంగారు తిరువాన్కూరు సంస్థానమంతయుఁ గొలిపించి భూములయొక్క శిస్తు స్థిరపఱచెను. అనఁగా సర్వేసెటిలుమెంటును జేయించెను. ఈసర్వే లేకపోవుట సంస్థానమునకు మిక్కిలి నష్టకరముగానుండె ననియు నదిచేయించుటచేఁ జాలలాభములుగుననియు నయ్యంగారితర్వాత వచ్చిన మంత్రులుగూడ నొప్పుకొనిరి. వెనుకటి నేలకొలతలు రివెన్యూలెక్కలు సరిగా నుండ వ్యవహారము చక్కఁగ జరుపుట యవశ్యమయ్యెను. అ

మయ్యంగారు లాంచాల నివారించుటకు సమగ్రముగా నేలసర్వే చేయించుటయే యుత్తమసాధనమని తగువిధమున నట్లుచేయించెను. ఈసర్వే సెటిలుమెంటులు నేలయొక్క పరిమితిని సారమును నిరూపించెను. శిస్తువృద్ధిచేసెను. ఖజానా ధనముతో నింపెను. భూమివిషయమైన వివాదములు వచ్చినప్పుడు వెనుక నేమున్నదో చూచుకొనవలయునన్న తగినయాధారములుగ నేర్పడెను. తిరువాన్కూరు చెఱసాలలో నున్న ఖైదీలచేత నదివఱకు పురవీధులలోఁగూడ పనిచేయించుచు వచ్చిరి. రామయ్యంగా రట్టివాడుక మాన్పించి ఖైదీలు చెఱసాలలోనే పనిచేయునట్లు విధించెను. సంస్థానమందలి ప్రజలదివఱకు చిల్లర పన్నులనేకము లిచ్చుకొనుచువచ్చిరి. ఇవిప్రజలను వేదించునవి,సర్కారునకు లాభములేనివి యగుటచే వానిని రూపుమాపెను. ఇవిగాక యాసంస్థానములో మఱియొక చిత్రమైనవాడుక యుండెను.పన్ను లిచ్చుకొనలేని పేదజనులు కొన్నివస్తువులను సర్కారున కుచితముగాఁ గాని లేక మిక్కిలి స్వల్పధరకుగాని తెచ్చియిచ్చుచుండవలెను. అట్టివాడుక యుండఁగూడ దని దాని నితఁడు నిర్మూలించెను. ఆదేశమునందలి చేతిపనులను విశేషముగ వృద్ధిచేసినూతనవస్తునిర్మాణయంత్రములను బెట్టించెను. ఇందుముఖ్యమైనవి పంచదారచేయుయంత్రము, కాగితములుచేయుయంత్రము, దూదియంత్రము, వెండియు నతఁడు స్టాంపుచట్టము నొకటి నిర్మించి కాఫీగింజలుపండెడు నేలలకు పన్నులు కొట్టివేసి చిల్లరసరకులమీఁద నెగుమతిపన్నులు తీసివేసి భూమిలో పండిన వస్తువులనేటేఁట ప్రదర్శనములు పెట్టించి జనులకుఁ జూపి కృషి నభివృద్ధిఁ జేసి జనులు పెట్టుకొన్న చిన్నపాఠశాలలకు నేఁటేఁటఁ

ధనసహాయమిచ్చి విద్యాభివృద్ధిఁ జేయుచు నార్మలుపాఠశాలలు

నల్లమందుమీఁద దిగుమతిపన్ను గొట్టివేసి తిరువాన్కూ

ఆహారములను వృద్ధిపఱచి శాశ్వతమైనయుపకారముఁ